મરહુમ ફ્રામજી સોરાબજી ભરૂચા.

જન્મ:—
ડીસેમ્બર ૧૮૩૬.

મરણ:—
ઑક્ટોબર ૧૮૯૯.

અર્પણ પત્રિકા.

મરહુમ ફરામજી સોહરાબજી ભરૂચા.

જામનગરના માજી ચીફ જજ અને દિવાન,

શાહનામાના બચગીથી આશક,

ગુજરાતી ભાષાના અચ્છા લેખક,

દેશી સંગીતના ઉત્તેજક અને શિક્ષક,

એમેચ્યુર નાટકના યોજક અને દર્શક,

ધાર્મિક સવાલોના ઉમંગી અભ્યાસી,

સંસાર સુધારાના સાચા હિમાયતી,

અને

આપણા શહેરના આગેવાન અપક્ષપાત હિસાબી,

જેઓએ

પોતાની સારી જીંદગી

સાદાઈમાં, સાચવટમાં, નિતીમાં અને લોક સેવામાં

ગુજારેલી,

એવા નેક નરની નેક યાદમાં

આ પુસ્તક અર્પણ કરૂં છું.

ધનજીભાઈ ન. પટેલ.

સંપુર્ણ શાહનામાનું સાંકળિયું.

પેશદાદીઆન વંશ.

કિયાનીઆન વંશ.

હુખામની વંશ

અશ્કાની વંશ.

સાસાનીઆન વંશ.

પુરવણી

તસવીરોની ટીપ.

"I expect to pass through this world but once. If
erefore, there be any kindnees I can show, or any good
ing I can do to any fellow-Human Being, Let me do it
ow: for I shall not pass this way again."

OMAR KHAYAM.

ગાઇડનામાના ચિત્રો રચનાર અને કરનાર ધ૦ ન૦ પટેલ

પચીસ વરસમા જુદે જુદે પ્રસંગે.

ઇ૦ સ૦ ૧૮[illegible] મા

[illegible] મા

ઇ૦ સ૦ ૧૯૨૪ મા

શાહનામું.

'વરશ પાંચ અને વીસ મેહનત કરી,
કિધું શાહનામું સજીવન ફરી.
કથ્થાં મે કથન સાવ પચીસ તલક,
ઉંમર સાવ ચોંસઠ કાહાડી હલક.
જતનથી હલક રાખિયો જાળવી,
ગાતો'તો હરવખ્ત ચીજો નવી.
ખતમ. શાહનામું કીધું રચી,
નસર 'ને નઝમથી દીધું સજી.
તવારીખ રચી મે અતી પ્રીતથી,
'રોશન' કિધી તે નવી ગીતથી.

શાહનામાના સંગીત દાસ્તાનો

તેની શરૂઆત અને પેહેલની હકિકત.

(મારો અઢાર વરશનો ઉપર ટપકેનો મન્તેખાંન)

પહેલી આવૃતીમાંથી ઉતારો.

શાહનામાના દાસ્તાંનો સાભળવાનો શોખ પારસીઓને આજ વરશો આગમચનો હતો. આગળા વખતમા એ દાસ્તાનો આજની કાંની કાંઇ જાહેર દિવાનખાંનામા થતાં ન હતાં, પણ પાંચ પચીસની મજલીસ પવન ચક્કીના મેદાન મધે ભીછાવેલી "સાદરી-ફ્રાંનસ" વાળી "દરીઆ" આગળ મળતી હતી, અને ત્યા શાહનામાં કે બરજોનામા વંચાતાં હતાં: કેટલીક વાર એવા મેળાવડાઓ રાતને સમે કોટના મેદાન તરફે આવેલો પેલા જાણીતા બીખા બેહરાંમના કુવા આગળ થતા હતા, અને તે પ્રસંગે વંચાતાં દાસ્તાંનો સાભળવા જરથોસ્તીઓ ભેગા મળતા હતાં, દાસ્તાન વાંચનાર જમીન ઉપર બેસી બતીના ઉજાસ વચ્ચે બુલંન્દ અવાજે રોગડો કાઢી ચોપડી વાંચતો, અને સાંભળનારાઓ અતી ઘણા ધ્યાનથી સાંભળતા. ઇરાંનીઓની ફતેહના અહેવાલો સાંભળી તેઓ શાબાસ! શાબાસ! એવા હર્ખભર્યા અવાજે કહાડતા, અને તુરાનીઓની જીતના અહેવાલો જ્યારે વંચાતા, ત્યારે તુરાનીઓને તેઓ "ચોપરી કાઢતા હતા."

મરહુમ મી॰ કેખશરૂ કાબરાજીએ આગલા વખતમાં વંચાતા કિયાંનિ કીસ્સાનાં વાંચણ પ્રસંગે બનેલા એકી બનાવની આપેલી યાદ.

બીખા બહેરામના કુવા ઉપર વંચાતાં એવા વાચણાં પ્રસંગે એક રમુજી બનાવ બનેયો મરહુમ મી॰ કેખશરૂ નવરોજજી કાબરાજીએ મારાં પેહલાં વાંચણ પ્રસંગે, પ્રમુખપદ ઉપરથી જણાવ્યો હતો. તે બનાવ એ હતો, કે મજકુર કુવા ઉપર એક વખત રાતને સમે વાંચણ સાંભળવા કેટલાક પારસીઓ ભેગા મલ્યા હતા. તેમા કેટલાકો કુવાની આસપાસ, અને કેટલાકો કુવાની પાળ ઉપર બેઠા હતાં. એક વખતે ત્યાં ઇરાંન અને તુરાંન વચ્ચે થતી લડાઇનો જુસ્સાદાર અહેવાલ વંચાતો હતો. એતેહાક ઇરાનીઓની હાર થવાનુ બ્યાન વંચાવા લાગ્યુ પણ વાંચણમા સમાપ્તની વીગત પુરી થાય તે આગમચ કુવાની પાળ ઉપર બેઠેલા એક જને તુરાંનીઓ ઉપર ખીજવાઇ જઇ, ઇરાંનીઓ તરફથી બુમ પાડી કે—"માર એને" આ "માર" શબ્દ પુકારનાર પારસી એટલો તો જોસમા આવી ગયો હતો, કે તે પોતે કુવાની પાળ ઉપર બેઠેલો હતો તેનુ પણ તેને ધ્યાન રહ્યું નહી, અને "માર" શબ્દ બોલતાંજ તેણે પોતાનું સમતોલપણું ખોઇ દીધું, અને તેજ વખતે તે કુવામાં પડયો, પણ તુરતજ તેને બચાવી લેવામા આવ્યો હતો.

પંચાસ વરશ ઉપર કિયાંની કીસ્સાઓ કેમ અને કેવી રીતે વંચાતા હતા.

આગલા વખતમા પારસી કોમના કિયાંની પેહલવાનોના દાસ્તાનો એવી રીતે મેદાનો અને ઘરોમા વંચાતાં હતા. પારસી મર્દઓ તેમજ બાનુઓ એવાં વાર્

ઉમળકથી સાંભળતાં હતાં. અફરાસીયાબનાં ભાઇ કસરેવઝના ફીતુરી કરતુકના, ઘાતકી વ્યાનો સાંભળી બાનુઓ કમકમી ખાતો દેતાં કે—"તું મરે રે નકી, મુવા !" વિગેરે વિગેરે. તેમજ રૂસતમની દીલાવરીની હકીકત સાંભળી તેઓ શાબાસીના ઉદગારો જાહેર કરતાં હતાં. કિયાની પેહલવાનોની કીરતીની હેકાયતમાં બરજો, નામા, સ્યાવક્ષનામાં અને બીજાં એવાં પુસ્તકો વંચાતાં હતાં, અને જે લોકોને ત્યા તેવી કીતાબોનો સંગ્રહ રહેતો હતો, તેઓ તે કીતાબો વાંચવા માટે ભાડે આપતા હતાં, એમ પણ જણાયું છે. કિયાની પેહલવાનોનાં દાસ્તાનોનાં વાંચણો લગભગ પચાસ વરસ આગમચ, અને તે પછીના વખતમા એવી રીતે વંચાતાં હતાં, તે જમાનો આજે રહ્યો નથી.

મરહુમ મનસુખ કિયાંની કીસ્સાઓ કેવી રીતે વાંચતા હતા.

વખત કોઇ કોઇને માટે થોભતો નથી. તેનો ભરતીના રેહમા જે કાંઇ આવે છે, તે સઘળું ઘસડાઇ જાય છે. તેજ પ્રમાણે પારસી કોમના કીયાંની નીયાંગાનોનાં દાસ્તાનો વાંચવાની તે રીત, વખતના વેહવા સાથ બદલાતી ગઇ. થોડાંક વરશો વહી ગયાં બાદ મરહુમ મનસુખ એ વાંચણો પારસી કોમમાં આગળ વાંચવા માટે બાહાર પડયા હતા. કોઈ વાર ફ૦ હાં૦ હોલમાં, તો કોઇ વાર અંજુમનના આતશ બેહરામમા તે વાંચણો વંચાતાં હતાં. મરહુમ મનસુખની વાંચણ વાંચવાની રીત જુદી જ હતી. તેવણ શાહનામા માહેલી ફારસી બેતો પેહલાં ફારસી ભાષામાં વાંચી જતા, અને ત્યાર પછી ફારસી બેતોનો તરજુમો ફેરી સંભળાવતા હતા. મનસુખના શાહનામાનો દાસ્તાંનો એવી રીતે તે વખતે જાહેરમા વંચાતાં હતાં.

શમ્સ-ઉલ ઓલમાં ડા૦ જીવંનજી જમશેદજી મોદીની, વાંચણો વાંચવાની રીત.

શાહનામાના દાસ્તાંનો વાંચવાની એ રીતમા પણ વખતે જતાં ફેરફાર થયો ઇ૦ સ૦ ૧૮૯૦ ના સાલમા એક બીજા સાહેબે કીયાંની દાસ્તાનો વાંચવાની શરૂઆત કીધી. તે શરૂઆત કરનાર એરવદ જીવનજી જમશેદજી મોદી (આજે શમ્સ-ઉલ-ઓલેમા ડા૦ જી૦ જ૦ મોદી) હતા. તેવણે જાહેરમાં પેહલું દાસ્તાન ઇ૦ સં ૧૮૯૦ નાં સાલના સપ્ટેમ્બર માસમાં આપ્યું હતું. ડા૦ જી૦ જ૦ મોદીએ દાસ્તાંનો વાંચવાની આગલી રીતમાં કાંઇક નવો ફેરફાર કીધો હતો. ડા૦ જીવનજી મોદી પોતાના દાસ્તાંનો આગલી તવારીખ અને અવસ્તાની શાહદત સીફે રજુ કરતા હતા. વાંચણો માટે એ ઘણોજ અગતયનો સુધારો હતો. વળી પોતાનાં દાસ્તાનોની વચ્ચે ફીરદોસીની શાએરીને આધારે ડા૦ મોદી ગુજરાતી બેતો પણ વાંચતા હતા. કિયાંની કીસ્સાના વાંચણો જાહેરમાં રજુ કરવાની આ રીત, બેશક આગલી રીત કરતાં વધારે આવકારદાયક હતી.

શાહનામાનો દુકાળ ! એકબી સચીત્ર શાહનામું પારસી જણાંનમાં આજેબી કયાં છે !

પારસી ન્યાગાનોના દાસ્તાંનોની તવારીખ પ્રથમી નોંધ ફકત એકજ પુસ્તકમા નોધાયેલી છે, અને તે પુસ્તક શીએરાંન શાએર ફીરદોસીએ લખેલું જગ આસ્કાર પુસ્તક શાહનામું છે, ફીરદોસીના શાહનામાના જો કે અનેક ઇંગ્રેજ વિદવાનોએ ઇગ્રેજી

જબાનમા તરજુમાં કરેલા છે, પણ પારસી કોમને માટે તે વખતે એકબી શાહનામુ પારસી જબાનમા છપાઈ બહાર પડયુ નહી હતુ. એકજ શાહનામુ મુખ્તેસર શાહનામાને નામે મરહુમ મોબેદ ફરદુનજી મરજબાને પ્રગટ કીધેલુ મારાં જોવામા આવ્યુ હતુ. કેટલાક ગણત્રીના સાહેબો પાસ શાહનામાની હાથની લખેલી ગુજરાતી નકલો હતી, પણ એકબી નકલ ગુજરાતી લીપીમા છાપેલી જણાઈ ન હોતી મરહુમ મોબેદ ફરદુનજીવાલુ શાહનામુ ગદ્ય (prose) મા છપાયલુ હતુ, અને તેમા શાહનામા મધે સમાયલાં બનાવોનો 'મુખ્તેસર 'સાર આપેલો હોવાથી જ "મુખ્તેસર શાહનામુ" એવુ નામ તે કેતાબને આપ્યુ હતુ મરજબાનવાલાં શાહનામા ઉપરાત બીજુ એક ઉમદા અને દલદાર શાહનામુ આ અદના લખનારના મુરબ્બી મરહુમ શેઠ નવરોજજી નાનાભાઇ પાસ હતુ, જેમને ક્રિયાની નીયાગાનોના કીસ્સાના દફતર વાચવાનો અને જાળવી રાખવાનો અતિશય શોખ હોવાને લીધે, એક મોટુ દફતરખાંનુ મરહુમે બનાવ્યુ હતુ, જે માહેલાં ઘણાક પુસ્તકો વાંચવા માટે લેઈ જનારાઓએ પાછાં ફેરવ્યાં . ? મને જે બાકી રેહાં હતા તે પાછળથી નેગીવ જનરલ લાયબ્રેરીને આ અદના લખનારે ભેટ આપ્યા, કે જેથી ત્યાં તે વધારે સારી રીતે જલવાઇ રહે મજકુર શાહનામાની અદર સુનેરી અને રગીન સીહાઇથી હાથે રગેલા લગભગ ચાલીસ ઉપર દીનચસ્પ પીકચરો હતા હું જ્યારે નાહનો હતો ત્યારે એ ચીત્રો હમેશ જોયા કરતો હતો ઘણી નાહની ઉમરથી એ શાહનામુ વાચવાનો મને શોખ લાગ્યો હતો એ શાહનામુ ચોક્કસ સજોગ વેચ્ચે અલોપ થયુ હતુ. એ રીતે ગુજરાતી જબાનમા વાંચવા લાયક શાહનામાનો ગોયા તે, વખતે દુકાળ હતો, અને વાચનારને તે કીતાબ મેળવવી મુશ્કીલ થઇ પડતી હતી.

શાહનામાના દુકાલ પછી તેનો સુકાળ. ઉપરા સાપરી પ્રગટ થયલાં શાહનામાં.

હું જરા આડો જતો હોઉં તો માફ કરવી મારૂ કેહવુ એ છે, કે શાહનામાનુ એકબી ધરખમ પારસી ગુજરાતી પુસ્તક છેટના દાએકા આગમચ પારસી કોમની સેવામાં રજુ કરવાનુ કોઇબી હમદીન લેખકને સુજ્યુ નહી હતુ મરજબાનવાલું મુખ્તેસર પુસ્તક પ્રગટ થયા બાદ, મરહુમ ગનસુખે શાહનામાના મુખ્ય બનાવો (episodes) બેતબાજીમા રચી તેને નાહના નાહના ભાગમાં રૂ ૧।) ની કિમતે વેચવા પ્રગટ કીધાં હતાં, જેના થોડાજ ભાગો પ્રગટ થઇ રહી ગયા હતા ત્યાર પછી લગભગ પચીસ વરશ વિત્યા બાદ, પારસી સાહીત્યની વાતાવરણમા કાઇક ચમતકારીક ફેરફાર થવા માંડયો, તે ફેરફાર જેટલો આવકારદાયક હતો, તેટલોજ અચબુચ હતો. તે ફેરફાર એ હતો, કે નાયબ દસ્તુર મીનોચેહર દસ્તુર જામાસ્પજીએ ફીરદોસીના શાહનામાનો તરજુમો પારસી ગુજરાતી જબાનમા, જુદા જુદા ભાગોમા પ્રગટ કરવાની ઇ૦ સ૦ ૧૯૧૧ ની સાલમાં શરૂઆત કીધી આ શરૂઆત થયા પછી ઇ૦ સ૦ ૧૯૧૪ મા મેસરસ કુટાર બિરાદરોએ ફીરદોસીના શાહનામાનો તરજુમો જુદા જુદા ભાગોમા પ્રગટ કરવાનુ કામ શરૂ કીધુ. કુટાર બીરાદરોની પછવાડે પુરતજ એક ઇરાની જરથોસ્તીએ ફારસી જબાનમા ફારસી હરફે એક શાહનામુ પ્રગટ કીધુ. શાહનામાના બાબમા પ્રગટી નીકળેતી આ સવગી

ચલવળ જેટલી વાંચક વરગ માટે અમુલ્યની હતી, તેટલીજ તે અચમ્બુંય હતી. પણ રહી રહીને છેલ્લાં દસ સાલમાંજ એ ચળવળ કેમ ઉભરી નિકલી?

શાહનામાના કિરતન કરવાંની રીત મને કેવી રીતે સુજાપડી.

શાહનામાના ડા૦ મોદીના દાસ્તાંનો હું કોઇક વાર સાંભળતો હતો. તે દાસ્તાંનો સાંભળ્યા પછી એવાં દાસ્તાંનો જાહેરમા કોઇ નવી રૂપીએ રજુ કરવાની મને ચટપટ થવા લાગી. મને એવું લાગ્યું કે એક વાંચણું એક વખત જાહેરમા વંચાયા પછી, સાંભળનારાંઓ તે ફરી ફરી સાંભળે, એવી કોઇ રીતે એ દાસ્તાંનો પારસી કોમ આગળ રજુ થવાં જોઇએ, કે જેથી નાંહના અને મોટાંઓના જીગરમાં પોતાના નીયાં ગાનોની કિર્તીના પરાક્રમની યાદ તાજી રહે, અને એક વાર સાંભળેલુ દાસ્તાંનખી ફરી ફરી સાંભળવાને દીલ થાય. હું એવા વીચારમાં હતો, તેવામા મારો એક દક્ષણી-મરાઠા મીત્ર, જેની સાથ હું દેશી ગાયણુ કળાની "પ્રેકટીસ" કરતો હતો, તે ગણપતીના તેહવારો ઉપર, ઠાકોર દવારના રસ્તા ઉપર આવેલા એક હિન્દુ મદીરમાં થનારી કથાનું મને શ્રવણુ કરાવા, અને તેમાં ગવાતું સંગીત મને સંભળાવવા લઇ ગયો. આ કથાનુ શ્રવણ કીધા પછી મને લાગ્યુ, કે શાહનામાંના દાસ્તાનો, હિન્દુ મંદીરમાં સાંભળેલી કથા પ્રમાણે જો પારસી કોમ આગળ રજુ થાય, તો બેશક તે પારસીઓને વધારે પસંદ પડે. આ વીચાર અને ખ્યાલની ધુનમા, આ અહેવાલ લખનારે પ્રથમ રૂસતમ અને સોહરાબના દાસ્તાંનને કાંઇક નવાં રૂપમા રચવાની ઇ૦ સ૦૧૮૯૫ ના સાલમા તજવીજ કીધી. દાસ્તાન જો રચવું તો ફીરદોસીના શાહનામાની ઢબ ઉપર તે રચવું, અને તેજ ઢબ ઉપર તેને રજુ કરવુ, એમ મારો વીચાર મે નક્કી કીધો.

પેહલાં તો ફીરદોસીના શાહનામાની બેતબાજીના વજન પ્રમાણે બેત રચવાની મને મુશ્કેલી પડી. મારા મરહુમ મીત્ર ખુરશેદજી મેરવાંનજી બાલીવાલા, જેવણ 'રાસત' ના તખલ્લુસ હેઠલ શાએરી કરતા હતા, તેવણે "મસનવીની" બેતના વજનની તપ્તી, તેમજ "લઘુ અને ગુરૂ" શબ્દોના ઉપયોગ વીશે મને સમજણ આપી, મારી તે મુશ્કેલી દુર કીધી. એ રીતે રૂસતમ અને સોહરાબનુ દાસ્તાંન મસનવી અને સંગીત સાથ મે રચવા માંડયુ, તે રચાવા લાગ્યુ, અને અંતે તે રચાઇ રહ્યુ.

સંગીતના જાણકાર મરહુમ શ્રી૦ કેખશરૂ કાબરાજી મારા પહેલ્લાં વાંચણના પ્રમુખ.

હવે એ દાસ્તાન જાહેરમા કેમ રજુ કરવુ, તે સવાલ મારા મનમા ઉભો થયો. મારા મીત્ર મરહુમ ડા૦ હોરમસજી કુ૦ તવરીઆ જેવણુ મારાં સંગીતના એક વખાણનાર હતા, તેવણે "એ વાંચણુ (Recital) જાહેરમા મુકાવું જોઇએ," એમ ભાર મુકી મને કહ્યું. મીત્ર તવરીઆની એ સુચના અમલમા મુકવા એકજ કારણે મે ના પાડી. સબબ એ હતો, કે દેશી સંગીત વિદ્યાના મારા અભ્યાસની શરૂઆત મરહુમ શ્રી૦ કેખુશરો કાબરાજીની બાહેધરી હેઠળ વરસો અગમચ મે શરૂ કીધી હતી, અને ડા૦ તવરીઆની સુચના પ્રમાણે, રૂસતમ સોહરાબનુ સંગીત વાંચણુ જાહેરમા રજુ

કરતાં જો મારૂં સંગીત નિષ્ફળ જાય, તો શરતગોફતારના અધિપતી મી૦ કાબરાજીની સખત નુકતેચીનીનો હું ભોગ થઇ પડું. એ મારી દલીલ ડા૦ તવરીઆના ધ્યાનમા ઉતરી નહીં, અને મને ખાત્રી આપી કે "મારૂં સંગીત જરાબી નિષ્ફળ જવાનો સંભવ નથી. મારે એ વાંચણુ જાહેરમા કરવું જ જોઇએ, અને એ વાચણુ ફતેહમંદ નિવડવુંજ જોઇએ." એવું મરહુમે ખાત્રીપુર્વક માની લીધું. વાંચણુને લગતી સઘળી ગોઠવેણો એ મારા મરહુમ મીત્રએજ કીધી, અને અંતે એ વાંચણુ તા૦ ૨૨ મી આગષ્ટ ૧૮૯૭ અને રવીવારને દાહડે સાંજના, ફરામજી કાવસજી હૉલમાં, એક ખાસ મેળાવડા આગળ રજુ કરવાનુ નકકી કીધું. સઘળી સામગ્રી તયાર થયા પછી, મીજલસના પ્રમુખ તરીકે મને અનેક નાંમ સુચવાયાં, પણ મને કોઇ એવા પ્રમુખની જરૂર જણાઇ, કે જે સંગીત સમજી તેની કદર બુજી શકે. મરહુમ મી૦ કેખુશરૂને પ્રમુખ તરીકે બોલાવવા શીવાય મારો છુટકો હતો જ નહીં, કેમકે સંગીત જેવી બાબતનુ-રોળ કરવા માટે તેવણુ કરતાં વધારે લાયક પારસી મને બીજો કોઇ જણાયો નહીં. હું મરહુમ મી૦ કાબરાજીને મળવા ગયો. વાંચણુને લગતા સંગીતની તમામ હકીકત તેવણુને મે જણાવી દીધી, અને મારાં વાંચણ પ્રસંગે પ્રમુખ થવા માટે મે તેવણુને જણાવ્યું, રૂસતમ શોહરાબનુ વાંચણ તમામ સંગીતમા રજુ થશે, અને તેમા લગભગ ૫૦ ગાયન હું ગાનાર છું, એમ સાંભળતાંજ મરહુમ હસી પડયા, અને બોલ્યા કે "પચાસ ગાયન તમે એકલા ગાશો કે? અને પચાસ ગાયન ગાતાં તમુને કેટલા કલાક થશે તેનુ કંઇ ધ્યાન છે? અને આખું વાંચણુ કેટલા કલાક ચાલશે, તેનો કંઇ વિચાર કીધો છે!" મે કેટલીક બાબતનો ખુલાસો કીધો, અને કેટલીક મરહુમની સુચનાનો સ્વીકાર કીધા પછી, અંતે મરહુમે કહ્યું, "હું તમુને લખી જણાવીશ."

સંગીત વાંચણુની મારી આ પેહલ મરહુમે તેજ વખતે પસંદ કીધી, અને પાછળથી મારાં સંગીત વાંચણો (જે પાછળથી કીરતનને નામે જણાવા લાગ્યાં, તે) ને હંમેશ મરહુમ ઉત્તેજન આપતા રહ્યા હતા. એટલુંજ નહી, પણ પાછળથી મારાં બીજાં વાંચણોમા મરહુમે અનેક વાર પ્રમુખ તરીકે હાજર થવાનુ ચાલુ રાખ્યુ હતું. રૂસતમ સોહરાબના કીરતનની ફતેહ માટે મરહુમ ઘણા ઇંતેજાર હતા. હું એકલો પચાસ ગાયન એકઠી વખતે બેતબાજી ઉપરાંત ગાઇ શકીશ કે નહી, તે માટે તેવણુ ઘણાજ શકમંદ હતા. અંતે મરહુમે નિચલો પત્ર મારી ઉપર જવાબ તરીકે મોકલ્યો.

Colaba, 6th August—97.

My dear Dhunjibhai,

The afternoon of Sunday the 22nd will suit me, and I agree to your proposal to hold your recital that afternoon at the F. C. Institute.

Don't you think 60 songs to be too large a number to be sung at one recital? I am afraid it will be a great strain on the Parsi children who are to assist you.

Yours sincerely,
Kaikhosrou N. Kabraji.

અને રૂસ્તમ સોહરાબનુ પેહલું સંગીત વાંચણ, આવીંસમી આગરડે મરહુમનાં પ્રમુખપદ હેઠલ રજુ થયું. પ્રમુખપદ ઉપરથી મરહુમે જે વીચારો એ કીરતન વિશે દર્શાવ્યા, તે પાછલા સફાઓ ઉપર વાંચનાર જોઇ શકશે. આ સંગીત વાંચણો અપાયા પછી જ અત્રેની જ્ઞાનપ્રસારક મંડળી તરફથી, સંગીત વિષા ઉપર જાહેર ભાષણો આપવાની મને ફરમાસ થવે, લગભગ દોઢ ડજન ભાષણો સંગીત વીદ્યા ઉપર જ્ઞાન પ્રસારક મંડળી તરફથી મેં આપ્યાં હતા.

મારાં સંગીત વાંચણ પર પડેલાં થોડાંક ચુંઠણાં.

"મારી ગણત્રી પારી પડી. વાંચણમા સમાયલું સંગીત મારા ધારવા પ્રમાણે એટલું ખેંચાણકારક થઇ પડયું, કે એક વાર સાંભળી ગયલાં સજ્જનો ફરી ફરી સાંભળવા માટે આવતાં હતાં, અને ફ્રામજી કાવસજી હૉલમા જગા મેળવવા માટે કેટલાકો સાડા સાત વાગ્યાથી આવી બેઠક રોકતાં હતાં. મારાં વાંચણો શરૂ થયાં એટલે તે વારંવાર થતાં રેહ્યાં, અને તે ફરી ફરી રજુ કરવા માટે જાહેર છાપા મારફતે લોક લાગણી રજુ થવા લાગી. લોક લાગણીને અનુસરી નવાં નવાં વાંચણો રચાઇની રજુ થતાં ગયાં. સઘળાં વાંચણોમા મોટો ભાગ સંગીતનો હતો, અને તે ગાવા માટે વાજીંત્રો તરીકે સારંગી અને તબલા સાથ સંગનો જુમાવ કીધો હતો; અને તે ઉપરાંત ઑરગનને સાથે રાખ્યું હતું. પાછળથી ખરચમાં ઘટાડો કરવા સંગ પડતો મુકવો પડયો હતો. ત્યાર પછી સારંગી ઉપર લોકોની કમપસંદગી ઉતરી, એટલે સારંગી જેવું એક ઉમદા વાજીંત્ર પાછળથી મને કાહડી નાખવું પડયું હતું ફકત ઑરગન અને તબલાથી જ મારાં સંગીત વાંચણો થતાં રહ્યાં. એવામા મુંબઇની જરથોસ્તી ધરમ ઉપર એતેકાદ વધરાંવનારી મંડળી તરફથી સંગીત વાંચણો રજુ કરવાની મને ફરમાસ થઇ. એતેકાદ મંડળના એક આગેવાન અહરથે મને અરજ કીધી કે :—

> "મારાં વાંચણો સંગીત સાથે રજુ થાય છે, પણ તે "સેમી–રીલીજીયસ" તરીકે ગણાતાં હોવાથી, વાંચણોમા તબલાનો ઉપયોગ મારે કરવો નહી, અને ફકત ઑરગન સાથેજ કામ લેવું."

એતેકાદવાલા સાહેબો ચોખ્ખા જુના વિચારવાલા હતા, એમ હું જાણતો હતો, એટલે મેં તેમનાં વિચારને માન આપી તબલાને પણ રૂખસદ આપી, એટલે ફકત ઑરગન સીવાય સંગીત માટે બીજું કોઇબી વાંજીંત્ર રહ્યું નહીં. એ રીતે રફતે રફતે સંગીત સાથ વગાડવાના વાજીંત્રો એક પછી એક ઓછાં થતાં ગયાં. એ મારી મોટી દલગીરી હતી, પણ બીજા હાથ ઉપર વાંચણો માટે ખરચ પુરો પાડનારાઓને, તે ભારી પડતું હોવાને લીધે, તેમજ લોક લાગણીને માન આપી મને તે વાજીંત્રો પડતાં મુકવાં પડયાં હતાં, અને આજ સુધી તેમ ચાલુ રેહ્યુ છે. છતાં તેના ઉપર પડેલાં અગણીત ચુંઠણાંની યાદ આજ સુધી મને દલગીરી સાથ યાદ રહી ગઇ છે.

ફીરદોસીનું શાહનામું કેમ વંચાય છે.

મારાં સંગીત વાંચણોમાં સમાવેશ કરેલી "મસનવી" (બેતબાજી) વાચણ દરમ્યાન મારે કેવી રીતે રજુ કરવી, તેનો હવે મને વીચાર પડયો. ફીરદોસીના શાહનામા માહેલી બેત ઇરાંનીઓ અસલ કેમ ગાતા હતા, તેનો ખ્યાલ મને કોઇબી આપી શકયું.

નહીં; ઘણીક પુછપરછ કીધા પછી, મને એવી ખબર એક ઇરાની મીત્ર તરફથી મળી, કે બેલ રોડ ઉપર આવેલી મોગલ લોકોની મસજીદમા એક મોગલ શીરદોસીનું શાહનામું કોઇ કોઇ વખતે વાંચે છે, તેને સાંભળવાથી શાહનામું કેમ વંચાય છે, તેનો મને કાંઇક ખ્યાલ મળશે. આ મોગલને સાંભળવાની એક તક મને અંતે લેી પડી, અને તેને શાહનામું વાંચતાં સાંભળી, મે તેની બેત ગાવાની રીતની કાંઇક નકલ કરવાનો ઠરાવ કીધો. જે રીતે સુર ખેંચી તે મોગલ ગાતો હતો, તે રીતે હું અગર જો પારસી મજલીસમાં પારસી બેત ગાવા માડું, તો પારસીઓને તે પસંદ પડશે કે નહી, તેના હું વિચારમાં પડયો. [હું બીલકુલ ડામાડોળ હાલતમા આવી પડયો. રૂસતમ સોહરાબનું સંગીત વાંચણુ જે દિવસે મેં પેહલું રજુ કીધું, તે દિવસની સાંજ સુધી કેવી રીતે એ બેતબાજી ગાવી તેનો કાંઇબી સેવટ ઉપર હું આવ્યો નહીં, હતો. પ્રમુખ મી. કાબરાજીએ વાંચણુ શરૂ કરવાની મને ફરમાસ કીધી ત્યાં સુધી, પેલા ઇરાની મોગલની ઢબે શાહનામાની બેત ગાવાની મારી હિમત થઇ નહી, કેમકે મને એક જ ખ્યાલ આવતો હતો કે :—"રખે મગોલને મોતે (પેહલી જ શરૂઆતમા) મરવું થાય."

પણ બેત રજુ કીધાં વગર છુટક હતો જ નહી. લગભગ ૯૦૦) બેત મને રજુ કરવાના હતા. એ બેત યા તો મારે "બોલવા" યા તો ઇરાની મગોલની "ઢબે" ગાવા. એમાંથી એક રસ્તે ઉતરવાનો હું વીચાર કરતો હતો, તેવામા પ્રમુખે વાંચણુ શરૂ કરવાની મને ફરમાસ કીધી. તુરતજ હું તખતા ઉપર ચહડયો, અને કાંઇબી નકકી ઠરાવ કીધા વગર, મારી વાંચણુની પોથી ઉઘાડી તેમા લખેલી બેતબાજી ઉપર મે નજર કીધી. એકજ ઉંડો દમ ભરી શરૂ કરવા આગમચ મે વિચાર કીધો કે "ગાવું કે બોલવું." વાંચક સ્હીક, જે મજલીસ તે વખતે મળી હતી, તે મજલીસનો મહીમા જોતાં મારી હાલત ખરેખર દયાને પાત્ર હતી. મગોલની ઢબે ગાતાં રખે મીજલસમા મારી હસી થાય, અને જે ભલી નેમથી વાંચણુ કરવાનું કામ મે માથે લીધું હતું, તેની શરૂઆતમાં જ ટેકરી થાય, એ વિચારથી જ હું ડર ખાઇ ગયો હતો. અંતે એ સઘળી ચટપટ એક પળમાં મારા મનમાથી પસાર થઈ ગઇ, અને બીજી પળે ઇરાની મગોલની ઢબે મેં તે બેતબાજી લલકારવા માંડી. વાંચણપુરૂ થયા પછી મે જોયું કે ઇરાની મગોલની શાહનામા વાંચવાની જે મે કાંઇક નકલ કરી હતી; તે પારસી સાંભળનારાઓની પસંદગી પામી હતી. આજ સુધી તેજ રીતે બેતબાજી ગાવી મેં ચાલુ રાખી છે. ઘણુંકો મગોલને મોતે મરે છે, પણ મારા બાબમાં તેમ થયું નથી, કેમકે મગોલની નકલ કરવા છતાં, હું આજ સુધી વાંચણો કરવા માટે જીવતો રહેલો છું. જે માટે તે દાદગરના હું શુકર અદા કરું છુ;

મદદગારોની ભલી યાદમાં..

મે હિંદુ કિરતનો સાંભળી તેમની નકળ કરી હતી, માટે મે મારાં દાસ્તાનોને "કિરતન" ને નામે પ્રથમથીજ ઓળખાવ્યાં છે. મારા વાચણોને એવી ઉપમા આપવા માટે હુ મગરૂર છું, અને ઇચ્છુ છું કે તેની નકળ કરવા બીજાઓ બાહાર પડે. એ સંગીત કિરતનો કરવાના કામમાં મારા કેટલાક ખેરખ્વાહોએ કેટલાક કિરતનો કરવા માટે મને

શાહનામાના સંગીત વાંચકોના સાચા મદદગાર

મરહુમ મી૦ કેખશરૂ નવરોજજી કાબરાજી

ખાસ ભલામણ કરી હતી. મર્હુમ મી૦ કે૦ ન૦ કાબરાજીએ જમશેદનુ સંગીત વાંચણુ કરવા મને ભલામણ કરી, પોતે લખેલા જમશેદના નાટકની એક ચોપડી મને આપી હતી, જે ઉપરથી મે જમશેદનું કિરતન રચ્યું હતું. મરહુમ મી૦ ખ૦ રૂ૦ કામા જેવણુ મારાં વાંચણોમા હંમેશ હાજર થતા હતા, અને ઘણીક વાર પ્રમુખપદે બેસતા હતા, તેવણે, તેમજ બીરાદર બેહરાંમગોર તેહમુરસ્પ અંકલેસરીઆએ પેગમ્બર જરથોસ્તનું દાસ્તાંન, સંગીત રૂપે, પારસી કોમ આગળ રજુ કરવા મને ખાસ આગ્રહ કીધો હતો. ભાઇ બેહરાંમગોરે એ કામમાં મદદ કરવા કેટલાંક ખાસ પુસ્તકો પણ મને સપુરદ કીધાં હતાં. મી૦ પાલનજી બરજોરજી દેસાઇએ યઝદઝર્દ શહેરીઆરનુ દાસ્તાંન કરવાની મને યાદ આપી હતી. જાલ રોદાબેના કિરતન માટે ભાઇ રૂ૦ બ૦ પેમાસ્તરે સૂચવ્યું હતું. એ સઘળા મેહરબાંનો મારાં વાંચણોના કામને ટેકવનારા સ્તંભ અને ઉત્તેજન આપનારા મીત્રો હતા. તે ભલા મીત્રોની ભલી યાદની આ પ્રસંગે હું નોંધ લેઉ છું. તેઓમાથી જેઓ આજે હૈયાત છે, તે સઘળાનો આ પ્રસંગે ઉપકાર માનુ છું, અને જેઓ જીન્નતનશીન થયા છે, તેમની ભલાઇ અને મહોબતને યાદ કરી, તેમના રોશન રૂવાંનને હું હજારો શાંતી ચાહુ છું.

સંગીત વાંચણુ કરવામાં મારી નેમ શું હતી.

સંગીત વાંચણો કરવાની મારી નેમ માટે હવે મારે બે બોલ લખવા છે. હું એકદમ કહી દેઉ છું, કે મારી નેમ એવાં સંગીત વાંચણો કરવાંમા એટલીજ હતી, કે આપણી કોમનો જવાંન વર્ગ તેમજ મોટાંઓ આપણાં કદીમ વતન—ઇરાન. સરજમીનની તવારીખ, તેમજ આપણા પાદશાહો, પેહલવાંનો, અને નીયાગાનોની કિરતી અને શુરાતનની બીનાના બયાનોથી જાણીતાં થાય, અને તેમના જીગરમા તેમની યાદ તાજી રેહે. એજ નેમથી આ કિરતનો કથવાની જેહમતભરી જંજાલને એક મોજભરી મેહનત સમજી ઇ૦ સ૦ ૧૮૯૭ થી મે તેની શરૂઆત કીધી, અને સારે નસીબે, શરૂઆતથીજ મરહુમ મી૦ કાબરાજી અને મી૦ ખ૦ રૂ૦ કામા જેવા મીત્રોની મને તેમા મદદ અને સાંમેલગીરીનું માન મળ્યું. જેમ જેમ એ વાંચણો લોકપ્રીય થતાં ગયાં, તેમ તેમ તે વારંવાર રજુ થતાં રેહ્યાં, અને તે સાંભળનારાંઓની સંખ્યામા ચાલુ વધારો થતો ગયો. એ વાંચણો મુંબઇમા કે દેશાવરોમા રજુ કરવા માટે મને જયારેબી ફરમાસ થતી, ત્યારે કાંઇબી સ્વાર્થની આશા વીના કે પૈસા મેળવવાની ઉમેદ વીના હું હમેશ તૈયાર રહેતો હતો, અને આજે પણ હું તેજ રીતે તૈયાર રહ્યો છું.

એક બીના જાહેર કરવા માટે આ તક હું જવા દેતો નથી. આજ ૧૮ વરશ થયાં આ સંગીત કિરતનો હું ચાલુ કરતો રહ્યો છું. જે નેમથી મે આ કામ શરૂ કીધું હતું, તે મારી નેમ મે અંતે આજે પાર પડેલી જોઇ છે. હું ખાવંદ પાક પરવરદેગારના હજારો હજાર શુકર કરૂં છું, કે ૧૮ વરશની મારી ચાલુ કોશિશ અંતે ફળદ્રુપ થઇ છે, કેમકે આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે ૧૮૯૭ ના સાલ પછી, પારસી નીયાગાંનોના દાસ્તાંનો ઉપરા સાપરી ચાલુ થતાં રેહ્યાં. પારસી છાપો મારાં એ કામને ઉત્તેજન આપતો રેહ્યો, તેમા ખાસ કરી જામે જમશેદના અધિપતિ અને માલિકનો હું આ પ્રસંગે ઉપકાર માનુ છું, કે મારા સંગીત વાંચણોના લંબાણુ સારના અહેવાલો પોતાની કૅાલમોમાં હંમેશાં છાપવાની તેણે મને જોગવાઇ કરી આપી હતી. સેંકડો નહિં પણ હજારો પારસી બાંનુઓ અને મહરદો, એ

સંગીત કિરતનો સાંભળવા દર હમેશ ઉલટ અને ઉમંગથી ભેગાં મળતાં રેહ્યાં, અને અંતે એક વખત એવો આવ્યો, કે એ સંગીત વાંચણો પ્રસંગે મળતી મજલીસનો સમાવેશ કરવા માટે ફ્રો કા૦ ફ્રનરટીલુટવાલું દીવાનખાતું નાહનું પડયું. પોતાના નીયાગાંનો-ના અહેવાલો સાંભળવાની ઉલટ અને ઉમંગ છુપાં રેહ્યાં નહી. એક વખત તો રંગમા ભંગ થતો સેહજમાં બંચી ગયો. તા૦ ૧૧ મી સપટેમ્બર ૧૯૧૦ ને દીને રાત્રે, એ વાંચણ તરફ પારસી કુટુંબોની લાગણી એટલી તો હદે બહાર પ્રગટી નીકળેલી જણાઇ; કે ભેગી મળેલી મીજલસ ફ્રો કા૦ હાલમાં સમાઇ શકી નહી. લોકોનો ચાલુ ધસારો થતો રેહ્યો. દીવાનખાના માહેલી ગ્યાલરી, શેટીજનોની હદ બાહારની સંખ્યાના ભારથી જોખમાવાની ધાસ્તીમા આવી પડી, અને તેવા સંજોગ વચ્ચે તે રાતના થનારૂં જમશેદ અને ઝોહાકનું કિરતન મને બંધ કરવું પડયું.

એ રીતે સંગીત વાંચણો વડે કોમની મંદ પડેલી લાગણી જાગૃત થએલી જાહેર થયા પછી, પારસી કોમને માટે શાહનામાની કીતાબો ઉપરાં સાપરી છપાઇ પ્રગટ થવાનો પ્રસંગોપાત વખત આવી લાગ્યો હતો; અને બેશક તે ઘણોજ આવકારદાયક હતો.

જવાંનીની ભરતી અને ઓટ ચાલુ રહે છે. તે કોઇને માટે થોભતાં નથી, અને કોઇ તેને થોભાવી શકયું પણ નથી. ૧૮૯૭ પછી અઢાર વરસમાં મારી જવાંની, મારી શકતી અને મારી-તબીયતમા જે કુદરતી ફેરફારો અવશ્ય થવાના હતા, તે થયા વીનાં રહ્યા નહી, અને તે થયા વીના રહે પણ નહી. છતાં મારૂ કામ મે આજ સુધી ચાલુજ રાખ્યું છે. અને હજીભી ચાલુ રાખવાની ઉમેદ છે. કાલની વાત કોણે જાણે? આસ્તો ઘણી છે, પણ સાસ પર આધાર છે. મુંબઇની જશન કમીટીમાં ભાઇ જેહાંગીર જમશેદજી વીમાદલાલની સામેલગીરી છેલ્લા ૩-૪ વરસથી થયા બાદ, હવે તે મંડળે પણ પારસી કોમના જીગરમા, તેમના પાદશાહો, પેહલવાંનો અને નીયાગાંનોની તવારીખની યાદ તાજી રાખવી જરૂરતની છે એમ વીચારી, જાહેર મેળાવડા મેળવી એ કિયાંની કિરતનો સંભલાવવાની ભલી હિલચાલ ચાલુ કરી છે. ભાઇ જેહાંગીરની એ હિલચાલ ઘણીજ સરવખતે શરૂ થઇ છે, કેમકે મારી તેમને તેથી એક મોટો ટેકો મળેયો હું સમજું છું, અને તેજ કારણે મેં મારાં સંગીત કિરતનો આજ ત્રણ વરસ થયાં લગભગ એ મંડળ તરફથી આપવા શરૂ કીધાં છે.

પારસી પંચાએતના ધર્મખાતાના ત્રસ્ટી સાહેબો તરફથી, ભેટ મળેલાં પુસ્તકો માટે ઉપકાર.

શાહનામાનાં સંગીત વાંચણો પારસી કોમ સમક્ષ રજુ કરવા મારા કામને, અને મારી નેમને ઉત્તેજન આપવા માટે પારસી પંચાએતનાં ધર્મખાતાના ત્રસ્ટી સાહેબો તરફથી નીચલાં પુસ્તકો મને જુદે જુદે વખતે ભેટ મળ્યાં છે, તે માટે તે સાહેબોનો આ પ્રસંગે હું જાહેરમા ઉપકાર માનું છું.

૧. The Shahnamah. Translated by Alexander Rogers.

૨. શાહનામું. નાયબ દસ્તુર નોશેરવાન દસ્તુર જામાસપજી જામાસપઆસાના કૃત. ભાગ ૧લો, ૨ જો, ૩ જો અને ૪ થો.

શમ્સ–ઉલ–ઓલમા ડા૦ જીવનજી જમશેદજી મોદી B. A. તરફથી તેવણે રચેલાં પુસ્તકોમાથી નીચલાં પુસ્તકો, મારા એ કામને ઉતેજન આપવા માટે તેમણે ભેટ મોકલ્યાં, તે માટે તે સાહેબનો પણ આ તકે હું ઉપકાર માનું છું.

૧. શાહનામાની સુંદરીઓ, ૨. શાહનામાંના દાસ્તાંનો ભાગ ૧, અને
૩. શાહનામાંના દાસ્તાંનો ભાગ ૨.

એક હમદીન ગ્રહસ્થે પોતાનુ નામ જણાવ્યા વગર, મારે મકાંને, મારી ગેહહાજરી દરમ્યાન, અવસ્તાની શાહદતો વાંચણોમા મારે આપવી એવી ખાસ ફરમાસ કરી, મરહુમ એરવદ કાવસજી એદલજી કાંગાના નીચલાં પુસ્તકો મોકલી આપ્યાં, તેવણુનો પણ હું ઉપકાર માનું છું.

૧. યશ્ત બા માએની, ૨. વંદીદાદનો તરજુમો, ૩. ખોરદેહ અવસ્તા બા માએની,
૪. ગાથા બા માએની, ૫. જામેજમશેદની-ઝંદ અવસ્તા કિતાબ.

એ ઉપરાંત બીજાં કેટલાક બાનુઓ અને ગ્રહસ્થો તરફથી મુબઈ તેમજ બાહારગામોમા વખતો વખત મળેલી અને મોકલાવેલી નીચલી ભેટો હું માન સાથે સ્વીકારૂં છું.

એક (નાઇટ ડાયમંદ) હીરાનુ કૉલર બટન

શેઠ ફીરોઝ મો૦ ગઝદર તરફથી

એક લીલા પાનાનુ કૉલર બટન તથા બે સુનાના ચાંદ.

એક પારસી બાનુ તરફથી.

એક આફીકનુ કપ.

એક પારસી બાનુ તરફથી

એક રૂપાનો છતરીનો હાથો.

એક પારસી ગ્રહસ્થ તરફથી

એક સુનાની વીંટી.

ગાયનના એક પારસી શોખીન તરફથીઃ

ગ્રામોફોનની ઉસ્તાદી સંગીતની બે દઝન રેકાર્ડ.

એક પારસી સ્ત્રી તરફથીઃ

હાથની કાંડી ઉપર પેહરવાની એક સુનાની પોહોંચી

શેઠ ફરામરોજ સોહરાબજી કેકોબાદ તરફથીઃ

એક રૂપાંની તીપૉટ

૧૯૧૬ના સાલમા અમદાવાદના જુદાજુદા મીત્રો તરફથી મળેલી નીચલી ભેટો.
એક રૂપાનું પેન હોલ્ડર. એક રૂપાનું રેજ દાન. એક રૂપાનું કાર્ડ હોલ્ડર.
એક રૂપાનું સ્તીલ પેન હોલ્ડર. ત્રણ રૂપાંનાં ફ્લાવર વાઝ, એક જેપાંનીઝ કાર્ડ ટ્રે.
એક જેપાનીઝ ઇન્ક સ્તેન્ડ, એક જેપાંનીઝ કેન્ડલ સ્તીક.

કિરતનના-ભીસ્તરમા સેહજ નજરે.

એક ભાશાણુ કે દાસ્તાંન જાહેરમા રજુ કરવું જેટલું સહેલ છે, તેટલું એક સંગીત ચાંચણ રજુ કરવું સહેલ નથી, એમ મારે ભાર મુકી જણાવવાની હવે જરૂર રહી નથી.

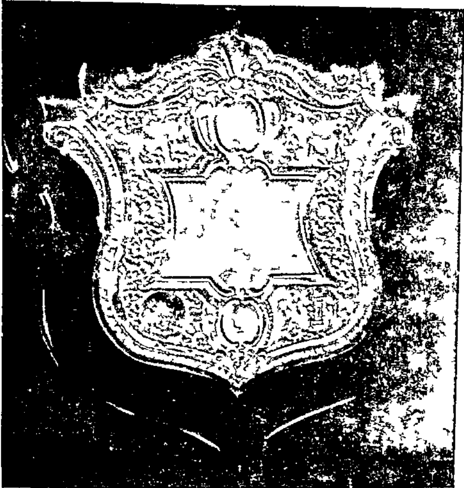
કેમકે ભાશાશ્રુ અને વાંચશ્રુ ઉપજાવી કાહડેલી શોધ ઉપરથી જ્યારે જોઇએ ત્યારે રજુ થઇ શકે છે, ત્યારે એક સંગીત કિરતન જાહેરમા રજુ કરવા પહેલાં, દારતાંનોનુ ચોકઠું ગોઠવવું પડે છે. ત્યારબાદ તેને અનુસરતી ખેતબાજી રચવી પડે છે, અને છેલ્લે તે જુદા જુદા જુસ્સા દાખવી શકાય એવું રાગ રાગણીવાલું સંગીત, દારતાંનની મતલબને અનુસરતું જોડવું પડે છે. પણ એટલેથીજ સંગીત કિરતંન રજુ થઇ શકતું નથી. કિરતન જાહેરમા મુકવા સારૂં કિરતન માહેલાં ગાયનો ગાવા માટે ઑરગન વગાડનાર સાથે કેટલાક દીવસો સુધી ચાલુ 'પ્રેક્ટીસ' કરવી પડે છે. કિરતનનો આ ભાગ જેટલો નાજુક તેટલોજ તકલીફ આપનારો થઇ પડે છે. અને કિરતનો તરફ થતાં અસાધારણ ખેંચાણનો ભેદ પણ એમાજ સમાયલો છે. એટલું છતાં સઘળી મેહનત કીધા પછી, ગળાંનો અવાજ જાળવવાની કાળજી કથન કરનારને બેહદ પજવે એવી છે. જો સહેજબી સરદી ગળાંને લાગે, તો કિરતનની બરબાદી નક્કી થાય છે. તોપણ શુકર તે દાદગરના કે અઢાર વરસની કિરતન કથવાની મારી કારકીર્દી દરમ્યાંન, ફક્ત એકજ વખત મારાં ગળાંએ મને તકલીફ આપી હતી

મારાં કિરતનોનો સંગીત ભાગ વગાડવા માટે, મારાં નસીબે સંગીતના એક શોખીન મીત્ર ભાઇ નસરવાનજી રતનજી નરીમાન આજ વરશો થયા મારી સાથ વગર સ્વાર્થે ઑરગંન વગાડતા રહ્યા છે. તેવન એક બાહોશ વાજીંત્ર શાસ્રી છે, અને ઑરગન વગાડવાની તેવણની કુનેહ બેશક વખાણવા લાએક છે. રાગરાગણીની સુરાવટના હિસાબની માહીતી એ ભાઇને હોવાથી, સંગીતના તુફાંની પ્રસંગે પણ શાંત રહી, સીફતથી સગો સાચવી શકે છે. એ ભાઇની વગાડવાની કુનેહની હું ખાસ કદર બુજુ છુ. મી૦ નરીમાંનની સેવા માટે હુ એ ભાઇનો આ પ્રસંગે ખાસ ઉપકાર માનું છું.

એ અઢાર વરસના અરસામાં મુંબઇ તેમેજ દેશાવરોમા, નીચલાં મંડળોની ફરમાસથી અનેક વાર જાહેરમા મે સંગીત કિરતનો આપ્યાં હતાં.

૧. મુંબઇના બઝમ રૂજે બેહરાંમ તરફથી.
૨. મુંબઇની પારસી વેજીટેરીયન અને ટેમ્પરંન્સ સોસાયટી તરફથી.
૩. જરથોસ્તી ધરમ ઉપર એતેકાદ વધરાવનારી મંડળી તરફથી.
૪. બેહરાંમજી જીજીભાઇ કોલેજ યુનિયન તરફથી.
૫. બાંનુઓના જશનની મીજલસના કારોબારી બાનુની ફરમાસથી.
૬. "માસીક મજાહ" ના અધિપતિ મરહુંમ મી૦ સોહરામ એલ. પાલમકોટની ફરમાસથી (તેવણના ચોપાનીઆંના ઘરાકોના ભેગા કીધેલા મેલાવડા આગલ.)
૭. મરહુમ નસરવાનજી પીતીતના દીવાના પારસીઓ માટેના ફંડના લાભ માટે, ધી ડાયમંન્ડ જયુબીલી કલબ તરફથી.
૮. નવસારીની ગ્નાન પ્રસારક મંડળી તરફથી.
૯. ભરૂચની પારસી અનજુમન આગળ, ત્યાં પારસી અંનજુમનના ટ્રસ્ટી સાહેબ ખા૦ બા૦ શેઠ આદરજી મનચેરજી દલાલ, બી૦ એ૦ તથા શેઠ મનચેરશાહ સોરાબજી વખારીઆની ફરમાસથી.
૧૦. કરાંચીની ધી યંગ મેન્સ ઝોરાસ્રીયન એસોસીએશન તરફથી.
૧૧. કરાંચીનો જરથોસ્તી બાનું મંડલ તરફથી.

SOUVENIR.

શાહનામાના ફિરતનો ભરૂચની પારસી અનજુમન આગલ રજુ કરવા
માટે મજેની યાદગારીની ભેટ (ઇ૦ સ૦ ૧ ૧૫)

SOUVENIRS.

શાહનામાના કિરતનો રજુ કરવા માટે જુદાં જુદાં શેહરોની અનજુમન અને મંડળો તરફથી
ડી૦ એન૦ પટેલને સુંના અને રૂપાંની મળેલી યાદગારીની ભેટો

૧૨. અમદાવાદની જરથોસ્તી અંજુમન આગળ, અમદાવાદની બઝમે, જશને રૂઝે બહેરામ તરફથી.

૧૩. વાંદરામાં વસ્તાં જરથોસ્તી કુટુંબોના મેળાવડામા આગળ બેન્ડોરા પારસી યુનિયન તરફથી.

૧૪ મુંબઇની જશન કમીટી તરફથી.

૧૫. મુંબઇના જરથોસ્તી ભાસંગભ મંડળ તરફથી

૧૬. પારસી સંકટ નીવારણના લાભ માટે મારા પોતા તરફથી.

૧૭. મુંબઇના સ્ટેરતાર મંડળ તરફથી.

૧૮. બલસારા ટ્યુશન કલાસના વારસીક મહોતસવના કુટુંબી મેનાવડા પ્રસંગે.

૧૯. અમદાવાદની બાઇ ધનમાઇજી નાનાની જરથોસ્તી છોકરીઓ માટે રેથાપેશી સ્કુલના લાભ માટે.

૨૦. કરાચી બાઇ વીરબાઇજી સ્કુલના લાભ માટે.

એ ઉપરાંત મારા પોતા તરફથી મુંબઇમા અનેક વાર અનેક જુદા જુદા વાંચણો જાહેરમા ઘણીક વાર રજુ થયા હતાં.

હવે બસ સંગીત કિરતનોની કેફીયત ગોયા મારી જીંદગીના ૧૮ વરસના અહેવાલ સમાન છે આ કિરતનો માટે બેતબાજી તેમજ સંગીત જોડી એક શાએર હોવાનો દાવો હું જરાબી કરતો નથી મે શાએર થવા કદીબી ચાહ્યું નથી, કેમકે હુ કાંઇ શાએર નથી. એ મારો પ્રમાણીક એકરાર છે. મે જે કાંમ શોખની સેવા સમજી માથે ઉઠાવ્યું હતું, તેને પોંહચી વળવાની ફક્ત મેં તજવીજ કીધી છે, અને તે કાંમ કેટલું ફતેહમંદ નિવડ્યું છે, તે મુંબઇ તેમજ દેશાવરોની પારસી કોમથી જરાબી છુપ્યું રહ્યું નથી.

વાંચણની ભાશા અને બેતબાજી વિશે.

આ પુસ્તકમાં છપાયલાં વાંચણો જાહેર તખતા ઉપર મે જેમ વાંચ્યાં હતાં, તેમ તે પ્રગટ કીધા નથી, પણ જે રીતે તે રચ્યાં હતા, તેમ તે પ્રગટ કીધાં છે. કેમકે જાહેર સભામાં વાંચણો રજુ કરતી વખતે, વખતને અનુસરી મોટી કાપકુપ કરવી પડતી હતી. એ પ્રગટ થયલાં વાંચણો મોટે ભાગે 'પારસી-ગુજરાતીમા' છે, કેમકે તે સઘળાં પારસી કોમને માટેજ રચ્યાં હતાં. આ વાચણોમા ગદ્ય કે પદ્યતું લખાંણ મે સુધ ગુજરાતીમાં કીધું નથી, અને તેથીજ 'થયશ, જયસ, કરીશ, મરીશ,' વિગેરે ગુજરાતીને બદલે, બેતબાજીની રચનામાં 'પારસી-ગુજરાતીમા' 'થવસ, જવસ, કરસ, મરસ,' એવી શબ્દ રચના કરી છે. તેમજ સંસ્કૃત શબ્દનો ઉપયોગ કરવા બદલ ફારસીઅને ઉરદુ શબ્દોનો વિશેશ ઉપયોગ મોટે ભાગે બેતબાજીની રચનામાં કરતાં, તેના અર્થ મે સમજાવ્યા છે.

વાંચણમા સમાયલી બેતબાજીની રચના "ફઉલંન"ના કાએદાને અનુસરી, મસનવીના વજન ઉપર બાંધવાની પેહલ્લેથીજ મે તજવિજ કરી છે. વાચક મેહરબાનોએ એ 'મસનવી' વાંચતા, જે રીતે કાવ્ય રચનામા (લઘુ-ગુરૂ) લખાઇ છે, તેમ વાંચવાની તસદી લેવી. છતાં દાનેશમંદ વાંચનારને કાંઇક "થડકાટ" કે "ખટકો" જો માલમ પડે, તો ઉદાર નજરથી તે કસુર તરફ જોવું. વળી બેતની રચનામા ફારસી અને ઉરદુ શબ્દો વિશેશ જણાશે. બેતના વજનનુ સમતોલપણું જાળવવા, તેમજ રદીફ અને કાફીઆં મેળવવાની શાએરીના

કાએદા પ્રમાણે 'નોશાન'ને બદલ 'નાંશો,' 'જેહાન' બદલ 'જેહાં' યા 'જહાં' 'જવાન' બદલ જવાં,' 'આસ્માન' બદલ ' આસ્માં ' 'અનજુમન ' બદલ ' અન્જમન ' ' બુલન્દ' બદલ (ફારસી કાવ્ય રચના પ્રમાણે) 'બલન્દ', એવાં અનેક શબ્દો વાપરવાની ફરજ પડી છે.

બેતમાં ખટકે ખટકે મુકેલાં આંકડાઓ કિરતનમા ગવાતાં સંગીતની સંખ્યા દેખાડે છે, જેને અતરે દાખલ કરવાની જરૂર જણાઇ નથી. બેતમાં મોટી સંખ્યાના આંકડા જે આખાં પુસ્તક દરમ્યાન દર પચાસ અને સો બેતને તફાવતે મુકયા છે, તે આંકડા એટલી બેતોની સંખ્યા દેખાડે છે. આ પેહલા ભાગના આખાં પુસ્તકમા ૫૬૨૬ બેત રજુ કીધા છે.

આ પુસ્તકમા છાપેલાં કેટલાંક ચીત્રો મરહુમ શેઠ અરદેશર ડોસાભાઇ મુનશીની પ્રગટ કરેલી પુરાતન પારસીઓની તવારીખ જે આજથી લગભગ ૪૦) વરશ ઉપર છપાઇ હતી, તેમાથી લીધાં છે. અને બીજાં ચીત્રો મારા લાએકીવાલા મીત્ર એરવદ માણેકજી રૂસ્તમજી ઉનવાળાએ (જે મહસ્થ પાછલથી ગુજર પામ્યા છે,) પોતાની એક પુરાણી ફારસી શાહનામાની કીતાબ અને ચીત્રોની નકલ કરવા મેહરબાની કરી આપી હતી, તેમાંથી લીધાં છે. એરવદ માણેકજી રૂસ્તમજી ઉનવાલાનો હું આ પ્રસંગે ઉપકાર માનું છું. એક ચીત્ર, જે ઝોહાક પાસે એબ્લીસ હકીમનો વેશ ધારણ કરી ઉભેલો દેખાડે છે, તે મારા મરહુમ પીતા શેઠ નવરોજજી નાનાભાઇ પરેખના ઉચાપત થઇ ગયેલા શાહનામાં મહેલાં ચીત્રો માહેલું એક રહી ગએલું ચીત્ર છે.

પારસી કોમની બોલબાલા.

હા, પારસી કોમની બોલબાલા ! જે કોમના નિયાંગાનોએ પૂર્વમાં સુધારાની શરૂઆત કરેલી; જેઓએ ઇરાંની શેહનશાહતની સ્થાપના કરેલી; જે પાદશાહની મહત્વતા અને મહાનતા જગ આશકારા બનેલી; જ્યાંના પાદશાહો અને પૈહલવાંનોના સુધારા અને શુરાતનેઇરાંન વેગ્ને શાંતિ; કિર્તિ અને આબાદી બક્ષેલી, તેવા બળવંત બાદશાહોની ઓલાદ આજે પરદેશમાં પરરાજ્યને આધારે પણ, હજી પેહલી અને પ્રસિધ પદવી ભોગવે છે, તે જેમ તેઓના કિયાંની નિયાગાનોના આશિશને આધારે છે, તેમ તેઓના પોતાના પરમાર્થના પ્રતાપે છે ! એવી કિર્તિવંત તવારીખ ધરાવતી આપણી પુરાણી અને પવિત્ર પારસી કોમ, બ્રીટનની કિમતી અને કદરવંત, આલેશાં અને બળવંત બાહેધરી હેઠળ ફરીને ઇરાંન સરજમીનમાં દાખલ થાય; ઇરાંનના સુધારા, વધારા, અને આબાદીમાં પોતાનો ઉમદા અને ઉદાર હિસ્સો આપે; અને ફરી એકવાર પારસી સંસ્થાનની ઇરાંનમા પાછી સ્થાપના કરી કિયાંની તવારીખના સોનેરી સફાઓ પાછા ખોલે, એવી આપણ દુવા ગુજારશું. મારા નેક હમદિનો તે વખત કાંઇ દુર નથી; તે માટે બિદાર થાવો. હમણાથીજ તૈયાર બનો. હર રીતે, હર ઠેકાણે, હર હંમેશ, તે પાક પરવર આપણી પારસી કોમની બોલબાલા કરે; અને હમદિનોને પુરી આતશની પનાહ કાયમો-દાયમ 'રોશન' રાખે. આમીન !

નવરોજી

શાહનામાના સંગીત દાસ્તાંનો.

નઝમબંદ શાહનામું.

સંક્ષેપ શાહનામું કરતાએ ઇ૦ સ૦ ૧૯૧૫ માં પેહલીવાર પ્રગટ કીધું હતું તે વખતે તે કિતાબમાં, ફિરદોસીના શાહનામા માહેલાં ફકત અગીઆર દાસ્તાનોનો નસર અને નઝમ સાથ સમાવેશ કીધો હતો. તે કિતાબ પ્રગટ કીધાંને આજે આંઠ વરસ થઇ ગયાં છે. એ આંઠ વરસની મુદતમાં કરતાએ ફીરદોસીના શાહનામા માહેલાં બાકી રહેલાં જાણવા જોગ દાસ્તાંનોને નસર અને નઝમ ઉપરાંત સંગીતમાં રચી, પારસી કોમના નિર્દોષાંનોની તાવારીખ સંજીવન કરવાના મારા જુના હેતુને, મુંબઇ તેમજ દેશાવરોમાં વસતી જરથોસ્તી કોમ રૂબરૂ, જુદાં જુદાં જરથોસ્તી મંડળો તરફથી રજુ કીધાં છે. કેહવાની કાંઇબી જરૂર નથી કે તે સઘળાં દાસ્તાનો જ્યારેબી રજુ થતાં, ત્યારે હંમેશાં પારસી કોમના નરનારી ઓની મોટી મીજલસો ભેગી મલતી હતી. પા સદીની મારી આ અદના કોશીશ દરમીઆંન મુંબઇ તેમજ દેશાવરોમાં મળેલી મેહફીલોમાં જે જે આગેવાંન જરથોસ્તી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થોએ પ્રમુખપદે બિરાજી મને પોતાની હાજરીનું માન આપ્યું હતું, તે સઘળા મેહરબાંનોના નામની એક નાહની જેવી નોંધ અત્રે જાળવી રાખવાની હું મારી ફરજ સમજું છું.

મુંબઇ.

મર્હુમ શેઠ કેખશરૂ નવરોજી કાબરાજી.
,, ,, ખુરશેદજી રૂસ્તમજી કામા.
,, એર્વદ કાવસજી એદલજી કાંગા.
,, ,, કેરશાસ્પજી એદલજી આંતીઆ.
,, દસ્તુર મીનોચેહેર દસ્તુર જામાસ્પજી જામાસ્પ આસાના.

,, શેઠ શાહપુરજી બેહરામજી કાનક
લેડી ધનબાઇ કાવસજી જહાંગીર.
બાઇ જીજીબાઇ જેહાંગીર પીટીટ.
બાઇ જરબાનું અરદેશર એનજીનીયર, એમ. એ., એલ. એલ. બી.
મીસ નવાજબાઇ કનટ્રાકટર. બી એ.,
દસ્તુર ડૉ૦ માનેકજી નશરવાનજી ધાલા.
નાયબ દસ્તુર રૂસ્તમજી સંજાણા બી૦ એ૦
સર કાવસજી જેહાંગીર રેડીમની.
સર હોરમસજી કાવસજી એદનવાલા.
ઑ૦ જસ્તીસ દીનશા ફરદુનજી મુલ્લાં, એમ. એ, એલ એલ૦ બી૦
ડા૦ દીનશાહ બહમનજી માસ્તર,
શેઠ જેહાંગીર જમશેદજી વીમાદલાલ, એમ. એ૦, એલ એલ૦ બી.,

શેઠ ફરેદુન કેરશાસ્પજી દાદાચાનજી. બી. એ. એલ. એલ. બી.,
,, પાલનજી બરજોરજી દેશાઇ.
,, બેહરામગોર તેહમુરસ અંકલેસરીઆ, એમ. એ૦
,, નશરવાંનજી ફરામજી કયાંની.
,, ખુદાબક્ષ એદલજી પુનેગાર બી૦ એ૦, વાઇસપ્રેસીડન્ટ, જરથોસ્તી ભાઇબંધ મંડળ.
,, શેઠ માણેક સોહરાબજી બનાજી.
,, ફરામરોઝ રૂસ્તમજી દુબાસ, એક્ટીંગ પ્રીન્સીપલ ન્યુ ઇંગ્લીશ હાઇ સ્કુલ.

વાંદરા.

મર્હુમ ડા૦ રતનજી રૂસ્તમજી દાદીના

નવસારી.

મરહુમ શેઠ પેસ્તનજી ખરશેદજી થાનેવાલા.

નવસારી (માળીસેટ)

દસ્તુર ફરામજી કેકોબાદ, (નવસારીના વડા દસ્તુર.)

ભરૂચ.

ડા૦ મીસ મોંતગોમરી.
ખા૦ બા૦ સરદાર બાદરજી મનચેરજી દવાત, બી૦ એ૦

અમદાવાદ.

મર્હુમ શેઠ કાવસજી ડોસાભાઇ દાવર.
મીસીસ દીનબાઇ સોહરાબજી લાલકાકા
ડા૦ મીસ મોતીબાઇ રૂસ્તમજી કાપડીયા.
ખા૦ બા૦ સરદાર રૂસ્તમ પે૦ વકીલ.
ખા૦ બા૦ ખરશેદજી નશરવાનજી કન્ટરાકટર.
શેઠ કેખશરૂ અ૦ બાસ૦ બી૦ એ૦
શેઠ અરદેશર રૂસ્તમજી દલાલ.

કરાંચી.

મીસીસ કુવરબાઇ મા૦ ધાલા.
દસ્તુર ડા૦ માણેકજી ન૦ ધાલા.
ખા૦ બા૦ કાવસજી હો૦ કાત્રક.
શેઠ ફરામરોઝ જેહાગીર પંડકી.

મુંબઇ તેમજ દેશાવરોમા સ્થાપેલાં જરથોસ્તી સખાવતખાતાના લાભ માટે કરેલાં શાહનામાના કિરતનો.

એ પા સદીના અરસામા શાહનામાના મારાં કિરતનો, મુંબઇ તેમજ બાહાર ગામોના કેટલાંક સખાવતી ખાતાના લાભ અરથે, મે રજુ કીધાં હતા, જે મસંગે થયલી આવકો તે ખાતાંના પેશકારોએ ખુશીથી સ્વીકારવાથી મને સતોશ હાસલ થયો હતો. એ ખાતાંઓની નોધ આતરે રજુ કેરૂં છુ.

૧. ઇ૦ સ૦ ૧૮૯૭ ની મરકીમાં તારાજ થયના ગરીબ પારસી કુટુંબોને તાતકાલીક મદદ માટે ફરામજી કાવસજી હૉલમા, રૂસ્તમ અને સોહરાબનુ કિરતન. (ઇ૦ સ૦ ૧૮૯૭)

૨. પારસી સંકટ નિવારણ ફંડના લાભ માટે આબરૂદાર પારસી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થની મદદ સાથે, ટાઉન હોલમા રૂસ્તમ અને સોહરાબના કિરતનનો છેવટનો ભાગ. (ઇ૦ સ૦ ૧૮૯૮)

૩. મરહુમ ડા૦ કયેખુશરૂ નસરવાનજી બાહાદુરજીની યાદગીરી કાયમ રાખવા માટે ઉભાં કરેલા ફંડનો લાભ ખાતર ટાઉન હોલમા રૂસ્તમ સોહરાબના કિરતનનો થોડોક ભાગ. (ઇ૦ સ૦ ૧૮૯૯)

૪. કરાંચીમા બાઇ વીરબાઇજી હાઇ સ્કુલ (હાલમા બાઇ વીરબાઇજી સોપારીવાલા હાઇ સ્કુલ) ના લાભ ખાતર, રૂસ્તમ અને સોહરાબનુ કિરતન (ઇ૦ સ૦ ૧૯૧૨)

૫. મુંબઇમા મરહુમ શેઠ નશરવાનજી મીતીતે દિવાના પારસીઓની માહવજત માટે સ્થાપેલાં ફંડના લાભ ખાતર જાલ અને રોદાબેનુ કિરતન (ઇ૦ સ૦ ૧૯૧૩)

૬ અમદાવાદમા મરહુમ બાઇ ધનબાઇજી અરદેશર દયાવે જરથોસ્તી છોકરીઓ માટે સ્થાપેલી સ્કુલના લાભ ખાતર રૂસ્તમ અને અસ્ફંદીઆરનુ કિરતન (ઇ૦ સ૦ ૧૯૧૬)

શાહનામાના શોખીન કિરતનકારો.

ફીરદોસીના આખા શાહનામા અંદર સમાયલાં જાણવા જોગ દાસ્તાંનો (episodes) ને મે નસર અને નઝમના રૂપમાં ફેરવી નાખી, પારસી કોમની પ્રાચીન તવારીખને અર્વાચીન સાંભળનારના શોખને રૂચે એવાં આકારમા રજુ કરવાની મારી અદના કોશેશ, ઇ૦ સ૦ ૧૮૯૭ ના આસથી શરૂ થઇ હતી. એ કોશીશને ઇ૦ સ૦ ૧૮૯૭ માં 'કિરતન'ને નામે મે ઓળખાવી હતી પારસી કોમના સુધરેલા વિચારવાલા આગેવાનોની તેમા

મને જે માનભરી મદદ અને સામેલગીરી મલી હતી, તે તેમના નામોની અં ગ્રેજ આપેલી ટીપ ઉપરથી જણાઇ આવે છે. ધીમે ધીમે જુના વિચારવાળા સાહેબોનું ધ્યાન મારી એ કોશીશ તરફ ખેંચાવા લાગ્યું, અને તેઓએ પણ મારાં આ કામને પસંદ કરી, પોતાની સામેલગીરી આપી, જેથી શાહનામાને પુર કરવાની મારાં ખ્યાલને બેવડી ઉલટ મેલી. કોમના નર નારીઓને મોજ સાથે પોતાના પુર્વજોની તવારીખનું ગ્નાન આપવાની, આ કિરતનોએ, પુરેપુરી પા સદી (છવીસ વરશ) સુધી સર્વોતમ લોક પ્રીયતા જેવી અને તેવીજ નિભાવી રાખી છે. એ પા સદી દરમ્યાન, દેશ પરદેશમા વસતા જરથોસ્તીઓ વચ્ચે એ કિરતનો રજુ કરવાની મને તક મલવાથી, તેવાંજ કિરતનો કરવાની બીજાઓની ઉલટ જે કે કુદરતી હતી, પણ તેની ઉલટમાં દલગીરી સાથે મને કેટલાક એવા દાખલાઓની નોંધ લેવી પડી છે, કે જેમા કાંઇજ નહી પણ વિવેકનો શરમી પ્રમાણમા ભગ થતો જણાયો છે. દેશાવરે ખાતે મારાં સંક્ષેપ શાહનામા સાહેની નઝમમા નજીવા ફેરફારો કરી, કેટલાકોએ એ દાસ્તાંનો પોતાની બનાવટના તરીકે ઠોકી, જાહેરમા રજુ કરેલા મારી જાણમા આવ્યાં છે. હિયાં તેમજ ત્યાં એવા છુટા છવાયા બનાવો બનતા મારી જાણમા આવતા રહે છે, જે બનાવે, કાંઇજ નહી પણ History repeats itself વાળી પ્રખ્યાત ઇગ્રેજી કેહવતને ખરી પાડી આપી છે. એવી સાહિત્યની 'ફારજરી' આગલા વખતમા સ્કોચ અને ઇંગ્લીશ બેલડની થતી હતી કેટલાક બેલડ, ઇગ્રેજમા ઘણા વખણાતાં હતાં, તેનાં જોડનાર કવીના ખરાં નામો આજે મલતાં નથી. કેટલાંક ઉતમ પ્રકારનાં બેલડ જે શેહરમાં ખાસ વખણાતાં, અને ગવાતાં, તે બેલડની જોડણીમા મેહજ ફેરફાર કરીને, યા તેમના બનાવનારના નામને ઠેકાણે 'સ્ટ્રોલિંગ' ગાનારાઓ પોતાનુ નામ ગોઠવી દઇ, શેહરની બાહાર અને પડોશના ગામડાંમા, તેઓ ગાવા ઉતરી પડતા હતા. એવી રીતે એક બેલડ, જે શેહરમા અમુક કવીની બનાવટ અને મતા ગણાતી, તેજ બેલડ ગામડાંમા બીજાજ કોઇ પુટકળીયા કવીની જોડણી તરીકે ઓળખાતું હતું આવી ફરીઆદ માટે ભાગે સ્કોચ બેલડના બાબમા થયેલી જણાય છે.*

એ વિશે એવા કિરતનકારોને મારી અદના અરજ છે, કે આ નસર નઝમથી ભરપુર તૈયાર કરેલાં કિરતનો જે પારસી કોમ સમક્ષ મેં રજુ કીધાં છે, તે તેઓ પોતાની યથા શકતી પ્રમાણે કથી શકે.

મુંબઇની જશન કમીટી અને મારાં શાહનામાના કિરતનો.

આગલાં સાલોમાં આ કિરતનો, જુદાં જુદાં જરથોસ્તી મંડળો તરફથી મુંબઇમા સર અવસરે દર સાલ રજુ કરવાની મને ફરમાસ થતી હતી. ચહડતી અને પડતીનો નિયમ જે કાંઇ નહી પણ એક કુદરતી બનાવ છે, તે બનાવની ઝાડફતમા તે મંડળો આવી પડયા પછી, ઇ૦ સ૦ ૧૯૧૩ ના સાલથી મુંબઇની જાણીતી જશન કમીટી તરફથી મે મારા શાહનામાના કિરતનો દર સાલ આપવાની શરૂઆત કીધી હતી. ખુદાની રેહમતનો તે એક બનાવ હતો, કે જયારે એક ઝુરતાં અને ખુણે પડેલા

* એ બાબદના વધુ લખાણ માટે જુવો મારું પુસ્તક 'કળાવંત' પાને "આર્ય સંગીત કળા".

મંડળનો હાથ, મુંબઈના જાણીતા શેહરી શેઠ જેહાંગીર જમશેદજી વીમાદલાલ, અને શેઠ ફરેદુન કેરસાસ્પ દાદાચાંનજીએ પકડી; તે મંડળને નવી જીંદગી અને નવી ગતી આપી, તેને તેની આજની ધીકતી અને ધગધગતી હાલતમા લાવી મેલ્યું. એ મંડળ તરફથી મારા કિરતનો મે ચાલુ અગીઆર સાલ સુધી આપ્યા છે, અને એ અગીઆર સાલની લાંબી મુદતમા દર સાલ, સેર અવસર પ્રસંગે, નવાં અને નવાંજ કિરતનો રજુ કરવાની ચાલુ રાખેલી નેમથી આજે હું શાહનામાના તમામ દાસ્તાનો પુરાં કરી શકયો છું. એટલાં માટે એ ભલાં મંડળનો હું આભારી થયો છું.

પચીસ-વરસ! પા સદી! જયારે ઈ૦ સ૦ ૧૮૯૭ મા પેહલવેહલું મે રસતમ અને સોહરાબનુ કિરતન કોમ સમક્ષ રજુ કીધું, ત્યારની મારી શારીરિક શકતીઓ ને જયારે હું આજની મારી શારીરિક શકતી સાથ સરખાઉં છું, ત્યારે મને લાગે છે, અને હું જોઈ શકું છું, કે તેમા મોટો ફેરફાર થઈ ગયો છે. તન-બળ, તેમજ મન-બળ ઓછાં થયાં છે. મગર જે કાંઈ રેહ્યું છે, તે કંઠ-બળ અને મન-બળ એ બેજ જેવાને તેવાં રહ્યાં છે, અને તે માટે હું તે યઝદાંનના હજારો હજાર શુકર કરૂં છું. કેમકે તે રેહમવંત દાદાર ની મેહરથી છેલ્લાં પચીસ વરસમા શાહનામાના કિરતનો માટે પંદર હજાર શએર હું રચી શકયો છું, અને શાએર ફીરદોસીનાં કિરતન માટે રચેલી શએર, તેમજ પેગંબર સાહેબ જરથોશ્ત અને કિસ્સે સંજાનના કિરતનોમા સમાવેલી શએરોનો એકંદર સરવાળો લેતાં નીચલો હિસાબ મળે છે.

૧ શાહનામા માહેલી શએરો	૧૪,૭૧૦
૨ શાએર ફીરદોશી તુસીના કિરતન માહેલી શએરો	૮૦૦
૩ પેગંબર જરથોસ્તના કિરતન માહેલી શએરો	૫૦૦
૪ કિસ્સે સંજાનના કિરતન માહેલી શએરો.	૪૧૬
જુમલે શએરઃ-	૧૬,૪૨૬

દાસ્તાંનોના કિરતનો શાહનામાનો તરજુમો નથી.

ખતમ કરવા આગમચ એક અગત્યની બાબત જણાવવાની જરૂર પડે છે. શાહનામાના મોતેબર તરજુમા અત્યાર આગમચ બીજા વિદવાંન સાહેબોએ કીધા છે. એ માહેલું કુંવર ગિરાદરોવાનુ, એક છે, જેને માટે મે આગલ જણાવ્યુ છે. બીજું મરહુમ દસ્તુર મીનોચહેરનુ છે, જે નસરમા પ્રગટ થયું છે. પણ મારૂં લખેલું આ શાહનામું ફીરદોસીના શાહનામાનો તરજુમો હોવાનો હું દાવો કરતોજ નથી. ફીરદોસીની નઝમને પકડી મે તેનો તરજુમો નઝમમા કરવાની ગેડજગી તજવીજ કીધી નથી, સિવાય કે ફીરદોસીના કેટલાક મદાંન વિચારોને મે 'પારસી ગુજરાતી' નઝમમા મારી શકતી મુજબ રચ્યા હોય. મેં આગળ પણ લખ્યું છે, અને ફરીથી આ પ્રસંગે બીજીવાર પ્રતિજ્ઞા પુરવક એકરાર કરૂં છું, કે હું કવી યા શાએર કેહવડાવવા કે કેહવા માંગતો નથી. હું 'ગર્ભ-કવી' કે 'બાળ કવી' છુંજ નહી! જે કાંઈ બન્યું છે, તે બનાવ્યું છે; અને જે કાંઈ સખુનો સરજ્યાં છે, તે નઝમ રૂપે રચ્યા છે.

ફીરદોસી પોતે પોતાના દીબાચામા એકરાર કરે છે. કે:- "જે કેહવાઈ ચુકયું છે તે હું તારી આગળ એજ વખત ફરીથી કેહીશ હું જે સુખુનો કહુ છુ, તે બીજાઓ-એ બી કેહલા છે. * * * બીજા દફતર ઉપરથી હુ તે મારા બોલીમા રજુ કરૂ છુ".

અને મે પણુ તેમજ કીધું છે. શાએર ફીરદોસીના દફતર ઉપરથી મે મારા બોલીમા મારા વિચારો, અને મારી ભાશામા આ કિરતનો મે રજુ કીધાં છે.

કદરસ્નાશીનો ઉપકાર.

જ્યારે મારી કિરત કરવાની કોશેશને લગભગ વીસ વરશ પુરા થયા હતાં, ત્યારે મારા ખયરખ્વાહ મીત્ર ભાઇ બરજોરજી ફરામજી ભરૂચાની માયાભરી દીલસોજી આ મારા કામ તરફ ખેંચાયાથી, તેઓએ મારાં કામની કદરસ્નાશી કરવા માટે કાંઇક યોજના ઘડી, અને તે યોજનાના પરીણામમા સેવકને તેવણુ તરફથી દેશ પરદેશમા વસ્તી જરથોસ્તી કોમના આગેવાંનોએ મોકલાવી આપેલાં કદરસ્નાશી પત્રો સાથ એક પર્સ ભેટ આપવા જે હકમાર મેળાવડો કીધો હતો, તે પ્રસંગને ભુલી જવો જોઇતો નથી. મારા મીત્ર ભાઇ બરજોર ફરામજી ભરૂચાની કારસાજીથી એક ભવ્ય મેલાવડો બાલીવાલા થીએટરમા ૨૮ મી એપ્રીલ ૧૯૧૭ ની સમીસાંજના મલ્યો હતો, જે પ્રસંગે નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ પ્રમુખસ્થાન લેનાર હતા, પણુ પોતાની નાદરસ્ત તબિયતના સબબે તેઓ આવી નહી શકયાથી, મરહુમ શેઠ રૂસ્તમજી બેહરામજી જીજીભાઇ પ્રમુખ પદે બેઠા હતા. એ પ્રસંગે સ્મોલ કોઝ કોરટના વડા જજ, મી૦ કૃષ્ણુલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, બોંબે ક્રોનિકલવાલા મી૦ હોરનીમેન, ઇરાંન દેશના મુંબઇના વડા કોનસલ, મી૦ મીરઝાં અલી અકબરખાંન (બેરીસ્ટર) તથા મી૦ રૂસ્તમ પેસ્તનજી મસાંની-એ, જે ઉમદા વિચારો તે પ્રસંગે તખ્તા ઉપરથી આ અદના સેવક માટે ઉચાર્યા હતા, તે માટે તે સઘલા સાહેબોનો તેમજ મુંબઇ તેમજ દેશાવર ખાતે હસ્તી ભોગવતાં જુદાં જુદાં જરથોસ્તી મંડલીના પેશકારો, પ્રમુખો અને ત્રસ્ટી સાહેબોએ એ પ્રસગે મારી ખીનરવાસ્થીક સેવા માટે જે કદરસ્નાશી પત્રો રવાના કીધાં હતાં, અને જે એક ઉંચી બેનાવટની રૂપાની કાસ્કેટમા મરહુમ શેઠ રૂ૦ બે૦ જીજીભાઇના બાનુંને હાથ મને ભેટ અપાયાં હતાં, તે સરવે મેહરબાંનોનો હુ મોટો ઉપકાર માનું છુ

મદદગારોનો આભાર.

સેવટે આ મારાં કામની કદરસનાસી કરનાર ખેરખ્વાહનો મારે આભાર માનવો ઘટે છે. આ દલદાર પુસ્તક પ્રગટ કરવાની જેહમતભરી જંજાલ માથે ખેંચી લેવાની મને ઘણી આનાકાંની થતી હતી, પણુ જશન કમીટીની આ પુસ્તક પ્રગટ કરવાના કાંમને પાર પાડવા માટે જશન કમીટીએ એ પુસ્તકની એક સો નકલ, તેમજ જરથોસ્તી શાહ્યબોધ મંડલ તરફથી પચાસ નકલ ખરીદવાની મેહરબાંની કીધાં પછી, એ કાંમ હાથ ધરવાની મને ઉલટ આવી હતી.

એ પછી મારાં કામની કદરસ્નાશી કરનાર અને સાહિત્યના કાંમને ઉત્તેજન આપનાર આપણી કોમના ખરા ખયેરખ્વાહ સર હોરમસજી કાવસજી દીનશાહ એદનવાલા, એ આ શાહનામાને પ્રગટ કરવાના કામમા મને જે ઉદાર સહાયતા આપી છે, તે

માટે એ માનવંત અકાબરનો હુ મોટો આભારી થયો છું. એ ઉપરાત દુર દેશાવરોમા વસતી પારસી અનજુમનના આગેવાંન સાહેબોએ આ કોમી તવારીખને પ્રગટ કરવાના કાંમમા આપેલી મદદ માટે હું તે સરવેનો આભાર માનુ છું.

છેલ્લે, આ પુસ્તક પ્રગટ કરવાના કામમા મને ઉલટ આપનાર, ફોર્ટ પ્રીંટિંગ પ્રેસના માલેક ભાઇ હોશંગ તેહમુરસ અંકલેસરીઆને હું ભુલી જવા માંગતો નથી ૧૯૨૩ ના એપ્રીલ માસમા આ દલદાર-પુસ્તક છાપવાનું કાંમ શરૂ કરી, નવેંબર ૧૯૨૩ મા તેયાર કરી આપવા માટે એ ભાઇએ ખેંચેલી જેહમતની સેવાના આભાર તરીકે, આ મારાં શાહનામાની પેહલ્લી આવૃતીના પ્રગટ કરનાર તરીકે એમનું નામ જોડવાથી મને સપુર્ણ સંતોશ હાંસલ થયો છે.

છેલ્લે મારા કિરતનના સંગીત કાંમમાં મારા સાચા મદદનીશ મરહુમ મી૰ નશરવાંનજી રતનજી નરીમાંનને હું ભુલી જવા માંગતો નથી. મરહુમ મી૰ નરીમાંને લગભગ વીસ વરશ સુધી, એક 'ઓરગનિસ્ટ' તરીકે મારાં સંગીત કાંમને મદદ આપી હતી. બીન સ્વાર્થે સુંબુધ તેમજ બાહાર ગામમા તે મારી સાથે હમેશા પોતાની સેવા રજુ કરતા હતા સંગીતના તેવણ એક શોકીન અભ્યાસી હતા, એ મિત્રના તારીખ ૧૭ મી આગસ્ટ ૧૯૨૨ ને દીને નીપજેલાં કવખતના મેરણથી મારા કિરતનના કામને ગયલી ખોટ પુરાઇ નથી. ખુદા મરહુમના રૂહને શાંતી બક્ષે.

કરૂણા રસમા મને મોજ મલે છે હાસ્યરસ જો કે મને પસંદ પડે છે, પણ કરૂણા રસ તરફ મારો ભાવ વધારે છે. જેમ બીજા લખનારાઓની નસર ઉપરથી ફીરદોસીએ પોતાના વિચારો નઝમમા રચ્યા છે, તેમ ફીરદોસીની નઝમને આધારે સેવકે રૂસ્તમ અને સોહરાબ, શાયાવક્ષ અને ફીરંગીઝ, રૂસ્તમ અને અસ્ફંન્દયાર તેમજ ખુશરો અને શીરીન વિગેરે બીજાં કરૂણારસ દાસ્તાનોના મજમુન ધ્યાનમા રાખી, મે મારા મનના વિચારોને નઝમ રૂપે ગતીમા મેલ્યા છે. દાખલા તરીકે ખુશરોના દોખમા અંદર શીરીનની માહેતમ ફીરદોસીએ ઝાઝી દરશાવી નથી, પણ શાએર નીઝામીએ તે માટે જે ઇશારો કીધો છે, તે ઉપરથી શીરીનની માહેતમપોશીને મે વધારે વેગ આપ્યો છે. અને તેજ પ્રમાણે બીજા સઘલાં દાસ્તાનોમા મે મારી યથા શકતી પ્રમાંણે જે કાંઇ સુજ્યું છે તે રચ્યુ છે. એ સંબંધમા જે ખાસ જણાવિવા માંગુ છું, તે એટલુંજ કે ફીરદોસીના મજમુનને જાળવી રાખી, મે મારા ખ્યાલોને ગતીમા મુકયા છે. તેમજ જયાં જરૂર જણાઇ છે, ત્યાં કેટલીક ફીરદોસીની જગ આશ્કાર શએરોના તરજુમાને મે નઝમનુ રૂપ આપ્યું છે.

એ રીતે પચીસ વરશમા સોલ હજાર શએરોની રચાવટ કોમી તવારીખના બાબમા રચી, જરથોસ્તી આલમને આજે તે સઘનું હું ભેટ કરૂ છું.

પણ ખતમ કીધા આગમચ કહ્યા વગર ચાલતું નથી, કે આ ફાંનીનો એકજ કાયદો સઘલા માટે એક સરખી રીતે બંધાયલો છે. જે હાલ કિયામતે મારી આગમચ બીજાના કીમા છે, તે હાલ એક રોજ મારોબી થવાના છે ! ! રફીકો ત્યારે તમો કાંહ અને હું કાંહ !

OPINIONS OF THE PRESS.

સંગીત વાંચણો વિશે જાહેર-છાપાના મત.

રૂસ્તમ સોહરાબનુ સંગીત વાંચણ.

[ગસ્તે ગોફતાર તા૦ ૫ મી સપટેમ્બર ૧૮૯૭ માથી ઉતારો.]

ગઇ તા૦ ૨૨-મી અને રવીવારે સાંજે ફ્ર૦ ટા૦ ઇન્સટીટયુટના દીવાનખાનામાં વેટરીનરી સરજ્યન ધનજીભાઇ પટેલના સંગીત સંબંધી સહકારીકપણાથી એક શોકીન પારસી મંડળને નિર્દોષ પણ સુંદર ગમતનું એક રમણીક સાધન મલ્યું હતું. શાહનામા મધેનું "રૂસ્તમ સોહરાબનુ અસરકારક દાસ્તાન સઘળું ગાયનમાં વાચી જવાનુ એ જુવાન ગૃહસ્થે જાહેર કરવાથી, તે વાચણ સાંભળવાને નોતરેલાં પારસી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થોની એક મોટી મજલસ ભેગી મળી હતી, જેઓથી આખું દીવાનખાનુ ચિકાર ભરાઇ જવા છતાં, અવલથી આખર સુધી સઘળું વાચણ ઠરી પણ હરકત વિના ફતેહમંદી સાથ પસાર થયું હતું. સભાની ખુરશી મી૦ કેખુશરો નવરોજજી કાબરાજીએ લીધી હતી.

* * * મી૦ ધનજીભાઇએ વાંચણ શરૂ કીધું, તેમા ગાવાના આશરે ૫૦ જુદા જુદાં રાગ રાગણીવાળા ગાયનો જોડેલાં, અને તેનાં છાપેલાં ચોપાન્યાં સભાસદોમાં આગમચથી વેહેંચેલા હતાં. ગાયન ગાવામાં મી૦ પટેલને મદદ આપવા માટે સાત નાહની પારસી કન્યાઓ રંગભુમી ઉપર તૈયાર બેઠેલી હતી, જેઓમાં એક તો ઘણીજ કુમળી વયના નાનકડા બુલબુલાંનો સ્વર મળી જવાથી, કોમળ "સરોદનું એક તીણું ગીત મંડળ ગોઠવાયું હતુ. મી૦ ધનજીભાઇ પટેલનો અવાજ ઘણોજ ખુલ્લો અને સ્વચ્છ હોવાથી, તેવણે સઘળાં ગાયનો મોહારૂથી સારા જોસ અને ઝમક સાથે ગાયાં હતાં. અને ગીતોની વચે વચેં, વાર્તાના ભાગની ફારસી બેતની ગુજરાતી સેરો, શાહનામાની અસલી ઢબથી રાગ કાહડીને વાચી સંભળાવી હતી. આ વાચણ કરવાનો પોતાનો હેતુ મી૦ ધનજીભાઇ પટેલે શરૂઆતમાંજ સમજાવ્યો કે, દેશી રાગ વિદ્યા વિષેના પોતાના આગલા ભાષણોમાં મી૦ કાબરાજીએ એવું સિદ્ધાંત આપ્યું હતુ, કે જુદા જુદા રાગ રાગણીઓ, જુદા જુદા માણુસાઇ જુસ્સાને સ્વરૂપ આપી શકે છે, અને જેવો જુસ્સો દેખાડયો હોય, તેવો તેને અનુસરતો રાગ, અથવા રાગણી દેશી ગાયનમાંથી લાગુ પાડી શકાય છે, ત્યારે સંગીત શાસ્ત્રનું એ સિદ્ધાંત ધ્યાનમાં રાખીને, તેવણે રૂસ્તમ સોહરાબની દાહાણીમાના તરેહવાર જુદા જુદા જુસ્સાઓને છાજતા રાગોમાં તરેહવાર ગાયનો બનાવ્યા છે, અને તે આ મિજલસ આગળ રજુ કીધાં છે.

-એટલુ કહી તેવણે વાચણ શરૂ કીધું, જે ઉપલા ખોલાસા પ્રમાણે જુદા જુદા જુસ્સાઓને લગતી જુદી જુદી રાગણીઓમાં જોડવાને લીધે ઘણું અસરકારક થઇ પડયું હતું. * * * રૂસ્તમ સોહરાબની વાર્તાના દીલ ઉશ્કેરનાર બનાવો શરૂ થયા. તેના ગાયનો આવ્યાં, તો જો કે એટલા સુધીના ગાયનોએ પણ તમાશગીરો ઉપર એવી સારી અસર કીધી, કે તેઓએ તાલીથી ખુશાલી બતાવવા માંડી. તેને વાંચણ કરતાએ શરૂઆતમાંજ અટકાવીને તમાશગીરોની ઉલટને ઠંડી પાડી નાખતાં કહ્યું કે, લગભગ ૫૦ ગાયન મને હજી ગાવાના છે, તેમાં તાલીઓ પાડવાથી વખત જતા લંબાણ થઇ જશે, અને હરકત થશે, માટે

તાલીઓથી પોતાનો ચુકાદો તુર્તાતુર્ત નહી આપતાં, તેવણે સભાને અરજ કીધી, કે તેઓએ પોતાની ખુશાલી કાંઇ ઉપજે તો, તથા પોતાનો ચુકાદો જે કાંઇ હોય તો તે સેવટ સુધી મુલતવી રાખવો. આમ કહીને તાલીઓનો અટકાવ કીધાથી, બાકીના ગાયનો વાર્તાના ગંભીર પ્રકારના જોશ મુજબ ઘણીક ગંભીરાઇથી ગાવામાં અને ગંભીરાઇથીજ સાંભળવામાં આવ્યાં. * * *

વારતાના જુદા જુદા બનાવોએ તેમને લગતાં ગાયનના જોસને લીધે, તમાશગીરો ઉપર સારી અસર કરી હતી, અને વારતાની સેવટે ઘણાક તમાશગીરોની આંખ્યો ભીંજાયલી જણાઇ હતી. અગત્ય કરીને બાપ બેટાના એક બીજા વિષેના અજાણપણા અને એકકને પીછાનવાની નિષ્ફળતાના ભાગ ઉપર તમાશગીરોની તિક્ષણ લાગણી ઉશ્કેરાઇ હતી, અને બાપે દીકરાની છાતીમાં ખંજર ભોકી દેવાનો ભાગ ઉપર તો, કેટલીક તમાશગીર બાનુઓ પોતાનો ભરાઇ આવેલો ડીમો કઠણાઇથી અટકાવી શકી હતી. સઘળું વાંચણ આસરે અઢી કલાકમાં, એટલે કે મીο પટેલે ધારવા કરતાં વેહલું પુર થયું, અને તમાશગીરોએ તાલીનો જોસભર ગગડાટથી પોતાને થયલી અસર દેખાડી આપી.

વાંચણની સેવટે મીο પટેલનો ઉપકાર માનવાની દરખાસ્ત કરતાં સરનશીન મીο કાબરાજીએ સમજાવ્યું કે * * * મીο પટેલે આજ વીસ વરસ ઉપર મારાજ હાથ તળે ગાયનના પેહલા પાઠ હાંસેલ કીધા હતા, તે વખતથી એવનની ગાયન શક્તિ વિષે મેં સારૂ મત બાંધ્યું હતું, અને તે લાંબા વખત ઉપર જે શરૂઆત કીધી તેનું આજે આવું સારૂં ફળ નિપજવા માટે મીο કાબરાજીએ પોતાની મગરૂરી જાહેર કીધી. એ દાસતાંન આવા અસરકારક આકારમાં મુકીને મીજલસને ગમત આપવા માટે મીο ધ. ન. પટેલે જે રંજ અને મેહનત લીધી, તેને માટે તેવણનો ઉપકાર માનવાની દરખાસ્ત સભાએ ઉલટથી પસાર કીધી. * * *

એક માહાવરી ચોપાનીઆના ઘરાકોની મહેફીલમા રૂસ્તમ અને સોહરાબનું સંગીત કિર્તન.

[રાસ્ત ગોફતાર તાο ૩૧ મી અકટોબર ૧૮૮૭ માંથી ઉતારો.]

* * * આગેવાંન શેહરી બાનુઓ અને ગ્રુહસ્થોનો તે એક સુંદર અને ભપકાદાર મેળાવડો નીવડયો હતો. * * આખું દીવાંનખાનું એવું ચીકાર ભરાઇ ગયું હતું, કે ગ્યાલરી ઉપર બાનુઓને માટે બેંકક કરવી પડી હતી, અને ફ્રο કાο હોલના દીવાંનખાનામાં કદાચજ નજરે પડે છે એવી એક મોટી તોપણ શાંત અને શાણ-સલુકવાળી અને માનભરી મિજલસ હાજર થઇ હતી. * * સભાની ખુરસી મીο કેખશરૂ નο કાબરાજીને આપવામાં આવી હતી. * * * મીο પટેલે પોતાની સરેસ્તાની ચાલાકીથી અને સુસ્વરથી પોતાના અસરકારક ગાયનો ગાવા અને બેતબાજી વાંચવા માંડી. * * * વાંચણના બીજા અને ત્રીજા ભાગની વચ્ચે એક નાહની જેવી ક્રિયા થઇ હતી. તે એ કે મેલાવડો કરનાર મીο અને મીસીસ પાસમકોટ તરફથી વાંચણ કર્તા મીο પટેલને એક રૂપાની પ્લેટ તથા તસ્વીર ભેટ આપવામાં આવી હતી. * * *

[... નાર. સાસાગર. સામવાર તા० ૨૬ મી એપ્રેલ ૧૯૦૯ માંથી ઉતારો]

(હમારા ખબરપત્રી તરફથી)

લગભગ એક અઠવાડયું હમો ભરૂચ વાસીને તમારા મુંબઇવાલા ડા૦ ધનજીભાઇ પટેલે અંતરે આની આભારી કીધા છે. એવણનાં શાહનામાના વાંચણોના અહેવાલ મુંબઇના

છાપામાં વાંચી એવણને ભેટવા અને સાંભળવા ભરૂચના પારસીઓ ઇન્તેજાર હતા, તે અંતે હમારી પંચાએતના મેનેજીંગ ત્રસ્ટી ખાનબહાદુર આદરજી દલાલે એવણને બોલાવી હમુને એક કીમતી તક એવણને સાંભળવાની આપી છે." ડા૦ પટેલે જેમ ભરૂચાઓને રડાવીયાં છે, તેમ હસાવીયાં પણ છે અરથાંત એવણના વાંચણોથી જ્યારે બઇરાંઓ રડીને ઘરે ગયા, ત્યારે એવણના સંગીત ઉપરના (હાસરડાંવાલાં) ભાશણથી બઇરાંઓ હસી હસીને ઘરે ગયા હતાં."

છેલ્લે દીવસે એટલે ૨૨ મી તારીખે "જમશેદ અને જોહાક" નું વાંચણ કીધું હતું સભામાં ખાનબહાદુર શેઠ આદરજી દલાલ પ્રમુખ બન્યા હતા. તેવણ કાંઇ બોલે તેટલાં એક સભાજન ડા૦ પટેલનાં વાંચણોથી એટલો તો જોશમાં આવી ઉશ્કેરાઇ ગયો, કે તે પોતાના મનનો જુસ્સો અટકાવી શકયો નહી, અને પોતે વાંચણ કર્તાની તારીફમાં ત્યાંજ એક કવીતા જોડી કહાડી, સભામા આગે બુલંદ ડા૦ પટેલનો ઉપકાર માની ગાવા મંડી ગયો.

"ધનજીશાહ પટેલને તશરીફ ફરમાયા,
ભરૂચમે આકે શાહનામા સુનાયા !"

છેલ્લે દીવસે આદરજી દલાલે શાહનામાની એ પારસી હકીકત ઉપર બોલતાં, ફીરદોશીની કવીતાઇ શક્તીની તારીફ કરી, દલગીર થઇ જણાવ્યું, કે ફીરદોસીએ પારસી કોમને શાહનામા જેવી કીતાબ લખી અમર બનાવી છે, પણ ઘણુ દલગીર ભરેલું છે, કે તેના બદલામાં ફીરદોસીની યાદ જળવાય એવું પારસીઓએ જરાબી કીધું નથી. ખરૂં જોતા હરેક પારસીની ફરજ છે, કે બને તો ફીરદોસીનું સોનાનું બાવલું બનાવી તેની યાદ સદાની કાયમ રાખવી. એ પછી ભરૂચની પારસી અનજુમન તરફથી ડા૦ ધનજીભાઇ પટેલને શેઠ રૂસ્તમજી વખારીઆએ એક કીમતી શાલ ભેટ આપી હતી.

વળતો જવાબ દેતાં ડા૦ પટેલે સંગીત ઉપર ભરૂચના બાનુઓનો અતીશય શોખ જોઇ, સંગીતના કામનો અભ્યાસ કરવાને પારસી શોખીન બાનુઓને ઉલટ અને ઉતેજન મળે એવી નેમથી, પોતાના સંગીત ભાશણોના રૂ. ૧૦૦ ની કીમતના "કલાવંત" નામના પુસ્તકો ભેટ કરતા બોલ્યા, કે તે પુસ્તકો ખાનબહાદુર શેઠ આદરજી દલાલે, એવા લાએક બાનુઓને ચોરી લઇ દુવા, અને ઇચ્છા સાથ ભેટ કરવાં, કે જેઓ સંગીતનો અભ્યાસ કરતાં હોય, અને તેનો તેઓ ઉપયોગ કરી શકે.

બેસપતવારે મોડી રાત્રે ડા૦ ધનજીભાઇ પટેલ, શેઠ રોડ મંનચેરશા વખારીઆને બંગલેથી હાર ગજરા અને ફુલ તુરા લઈ મુંબઇ ઉપડી ગયા હતા.

———:o:———

ફ૦ કા૦ હૉલમાં રંગમાં થતો ભંગ સહેજમાં બચી જવાથી, જાહેરમાં થયલી ચર્ચાનો ધ. ન. પટેલે આપેલો જવાબ.

[જામે જમશેદ તા૦ ૧૧.મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૦ માંથી ઉતારો.]

જામે જમશેદનાં અધીપતી જોગ.

* * * * ફ૦ કા૦ હૉલ માહેની ગ્યાલરી ઉપર ૧૫૦ આદમીથી વધુ આદમી બેસાડવાની મનાઈ છે, પણ કોઇબી વખત આગળ મે ગ્યાલરી ઉપર એટલી મોટી સંખ્યામાં (લગભગ ૩૦૦) લોકોને ભેગાં મળેલાં જોયલાં નહી હોવાથી, કદાચ ગ્યાલરી લચી જાય, એવી મને ફીકર પડી. તેના અટકાવ તરીકે મે ગ્યાલરી ઉપર બેઠેલા સાહેબોને અરજ કરી, કે થોડાકોએ નીચે ઉતરવું. * * * પણ તેમના ભેજામા એ વાત ઉતરી નહી. * * * એ પછી બરાબર નવ કલાકે વાંચણુ શરૂ કરવાની જ્યારે મે તજવીજ કીધી, ત્યારે સભાના દીવાનખાનામાં પારસી બાંનુઓ અને ગ્રહસ્થોની એક મોટી સંખ્યા મને દાખલ થતી જણાઇ. * * * સવા નવે વાંચણુ શરૂ થયું. * * * પણ તેટલામાં વળી એક મોટી સંખ્યામાં પારસી બાંનુઓ અને ગ્રહસ્થો દીવાંનખાનામાં પાણીના રેલા સમાન બેધડક ચાલી આવતા જણાયાં. દીવાંનખાનાના બંને દાદરો આગળ ગ્રહસ્થોની મોટી સંખ્યાને ઉભુ રેહવું પડયું. બાંનુઓને માટે જગ્યા ફાજલ પાડી શકાઇ નહી. થોડાંક બાંનુઓને તખતા ઉપર ગોઠવ્યાં. એટલુ છતાં બાંનુઓ સાડા નવ વાગ્યા પછી પાછા આવતાજ ગયાં, અને સેવટે દીવાંનખાનામાં બેસવાની, તેમજ ઊભુ રહેવાની જગ્યા વટીક રહી નહી. પાછળથી કેટલાક બાંનુઓને એક ખુરસી ઉપર બે, અને બે ખુરસી ઉપર ત્રણ ત્રણ ગોઠવી દીધાં. બહારથી આવતાં નવાં તમાશગીરોને ના પાડવા છતાં તેઓ જબરીથી દીવાંનખાનામાં દાખલ થતાં ગયાં, અને દીવાંનખાનામા બેઠેલાઓને બહાર નીકળવા જેટલીબી જગ્યા જ્યારે મળી નહી, ત્યારે મામનો ગંભીર થઇ ગયલો તેમને જણાયો. બાંનુઓની ધીરજ હવે રહી નહી, અને તેઓ ગભરાટમાં પડેલાં જણાયાં. આવા સંજોગ વચ્ચે * * * મે જાહેર કીધું, કે હું વાંચણુ વાંચી શકતો નથી. * * * ખરી વાત છે કે બાંનુઓને દીવાંનખાનામાં દાખલ થતાં, તેમજ દીવાંનખાંનુ છોડી જતાં ઘણીક અડચણુ અને વેઠ ખમવી પડી હશે કેટલાંકોના ગળાની સાંકળી તુટી જવાની ફરીયાદ થઇ હતી, અને કેટલીક બાંનુઓના પોશાકની પણ બરબાદી થયલી જણાઇ હતી. એવે સમે ઘણાક ગ્રહસ્થો તેમની મુશ્કેલીમાં તેમનો બચાવ કરતા જણાયા હતા. * * * *

લા૦ દુવાગીર ધ. ન. પટેલ

Extract From the Third Annual Report 1912-13.

YOUNG MENS' ZOROASTRIAN ASSOCIATION OF KARACHI.

(F) SHAH NAMEH READINGS.

Dr D. N. Patel of Bombay, the well known author and journalist, was invited by the Association in December 1912 for the Recital of Shah Nameh.

He attracted a large audience, unprecedented in the history of Karachi Parsis During his stay here, our community had the good opportunity of hearing a graphical description of the great deeds of our fore fathers He has rendered a unique service to the Parsis by reviving amongst them a taste for ancient history.

Dr D. N PATEL OF BOMBAY.

As mentioned elsewhere in this Report, Dr Patel was invited by the Association in December 1912, as the Karachi Parsi public was very anxious to hear Shah Nameh pieces, specially composed by him He is so well known as an author and journalist that we do not see the necessity of any repetition We, as it concerns us take this oppo tunity of pointing out to the public his rare ability as a student of Shah Nameh He deserves the thanks of all the Parsis of India for an amount of labour which he has apparently taken to put before the public the history of our ancestors in an impressive form History has a very important moral value Dr Patel seems to have under stood this very clearly and hence he has devoted his time and energy to the pleasant task of writing "Shah Nameh Pieces". Fortunately for his hearers, Dr Patel is a sweet musician and that adds immensely to the interest and instruction which a piece of Shah Nameh is meant to convey to the audience Besides to the astonishment of all his hearers, he sings, recites and speaks continuously for 2 hours and sometimes longer, without faltering or even without so much as a little change in time and voice He was presented with a silver cup by Mr F. E Panthaky *on behalf of the* Parsi Anjuman of Karachi and thanked *in suitable words by* Mr K H Katrak on behalf of the Y M. Z A We, in conclusion heartily thank Dr Patel once more, and sincerely wish that he should continue his activity in this direction and that undoubtedly would be a great gain to the Parsi community

---

કરાંચીમાં શાહનામાના વાંચણો ડાં૦ પટેલના જુદા જુદાં દીલકસ
વાંચણોએ કરાચીના જરથોસ્તીઓનુ કરેલુ મોટુ ખેચાણ.
રૂસ્તમ સોહરાબનુ દીલકસ દાસતાંન.
૧૦૦૦ બાનુઓ અને ગ્રહસ્થોનું રેકર્ડ ગેધરીંગ.
[ધી પારસી, તા૦ ૬ ઠી જાનેવારી ૧૯૧૩ માથી ઉતારો.]
(હમારા ખબરપત્રી તરફથી કરાંચી, તા૦ ૨ ૭ જાનેવારી ૧૯૧૩.)
યંગ મેન્સ ઝોરાસ્ટ્રીયન એસોસીએશન તરફથી
થયલું ખાસ આમંત્રણ

અત્રેની યંગમેન્સ ઝો૦ એ૦ તરફથી ડાં૦ પટેલને અત્રે આવી પોતાના વાંચણો રજુ કરવા માટે ખાસ પ્રજન કરવામા આવ્યુ છે, કે જે ડાં૦ પટેલે માન સાથ

સ્વીકારયું છે. ડા૦ પટેલ તા૦ ૧૯ મીના અત્રે આવી પહોંચ્યા છે, એટલે નજદીક આજ બે અઠવાડીયાં થયાં એઓના વાંચણો અતરે ચાલુ થયાં છે. ગઈ કાલ સુધીમાં ડા૦ પટેલે ૮ દીલકસ વાંચણો રજુ કીધાં, જે આ પ્રમાણેના હતાઃ—૧, અશો સ્યાવક્ષ યાને સ્યાવક્ષ અને ફીરંગીઝ, ૨, જમશેદ અને ઝોહાક, ૩, યઝદઝર્દ શહેરીયાર યાને પારસી શેહનશાહતનુ પડી ભાગવું, ૪, કુહે ગમ, યાને આતશ પરસ્ત, ૫, પયગમબર જરથુસ્ત્ર, ૬, હાલરડાં, ૭, ઝાલ અને રોદાબે, અને ૮, રૂસ્તમ અને સોહરાબ. આવાં દીલપઝીર શાહનામાના દાસ્તાનો બેતબાજી અને ગાયનો સાથ કરાંચીમાં પહેલવહેલાં રજુ થયાં છે, અને તે માટે અત્રેનું લોક વગર શકે અસાધારણ ઉત્સાહ અને ઉમંગ દેખાડે છે. દરેક વાંચણે નજદીક ૮૦૦ બાંનુઓ અને ગ્રહસ્થો હાજરી આપે છે, કે જે કરાચીની નાનકડી પારસી વસ્તી ધ્યાનમાં લેતાં, તે અલબતાં અસાધારણ કહી શકાય. આવા વાંચણોથી અને લોકોની ગંજાવર સંખ્યાથી જે મહેમાર થાય છે, તે પારસી તુહેનારોનો ખ્યાલ આપે છે, અને પરકોમવાલાઓ વટીક જ્યારે પારસી બાંનુઓ અને ગ્રહસ્થોનાં ટોળાએ ટોળાં અને ગાડીઓની અલગારે અલગાર ઝોરાસ્ત્રીયન કલબ તરફ કુચ કરતી જોય છે, ત્યારે પુછપુરછ કરતાં જણાય છે, કે એ સર્વે દોડા દોડી અને ચલવલ શા માટે છે! વાંચણુ શરૂ કરવાની એક કલાક આગમચથી લોકોનો ધસારો શરૂ થાય છે. અને થોડીક મીનીટમાં હોલ એક નાકેથી બીજે નાકે સુધી ખીચો ખીચ ભરાઇ જાય છે, અને તેના પરીણામે એક મોટી સંખ્યાને બહુજ વેઠ બેંચી, કલાકો સુધી બહાર ઉભું રેહવું પડે છે.

મીસીસ ધાલાના પ્રમુખપણા હેઠળ બાંનુઓનો મેળાવડો.

તા૦ ૨૭ મીએ મીસીસ કુવરબાઇ માણેકજી ધાલાના પ્રમુખપણા હેઠળ અત્રેના બાનું મંડળ તરફથી ડા૦ પટેલે એક નવી બાબત રજુ કરી હતી. તેવણે "હાલરડાં" ઉપર એક બહુજ રમુજી ભાશાંણુ કીધું હતું. શરૂઆતમાં ડા૦ પટેલ ગાયનની મધુરતા, ગાયનની ઉત્પતી, અને ગાયનથી ઉપજતી અસર ઉપર એક લંબાણુ વીવેચન કરયું હતું, અને ત્યાર પછી આપના પારસી લગનો વેળા ગવાતાં બેહુદાં ગાયનો કેવા ગવાય છે, અને તે ખરી રીતે કેવાં ગવાવાં જોઇએ, તે દાખલા દલીલો સાથ બતલાવી આપ્યું હતુ. એઓ બોલ્યા કે સર્વ ગાયનો કાંઇ હાલરડાંની હરોલમાં આવી શકે નહીં. ચોકસ ઢબે ગવાયલાં ચોકસ રાગવાળાંજ ગાયનો હાલરડાં તરીકે ચાલી શકે. ત્યાર પછી જુદી જુદી કોમો વચ્ચે ગવાતાં હાલરડાં, તેવણે હાજર રહેલાઓની બહુજ રમુજ વચ્ચે રજુ કીધાં હતાં. ડા૦ પટેલે ભારૂ મુકીને સમજાવ્યું કે હાલરડાંના ગાયનો જો ખરી રીતે ગાવામાં આવે, અને તેવાં ગાયનોનું બંધારણ પણ જો તેવું ઉચ પ્રકારનું હોય, તો તે વગર શકે એક બાળક ઉપર બહુજ ઉડી અસર ઉપજાવે છે, અને એક બાળકને ઉધારવા અને ઉછેરવા તે બહુજ મદદગાર થઇ પડે છે. આ દલગીરીભર્યું છે કે આપણા બાંનુઓનો મોટો ભાગ જેઓ આજે માતાની જોખમ ભરેલી જગ્યા ભોગવે છે, તેઓ હાલરડાં શું છે તે સમજતાં નથી. પણ તેમા કસુર જેટલો તેઓનો નથી, તેટલો તેઓના મમાઇ બપાઇઓનો છે, કારણ તેઓ તરફની એવી તાલીમની ગેરહા-

રીમાં આખરે બચ્ચાંને ખમવું પડે છે. આજે મોટે ભાગે પારસી માતાઓ પોતાના પુલ બચ્ચાંઓને ગોવાનીઝ આયાઓને હવાલે કરે છે, અને તેમ કરી પોતાના બચ્ચાં પ્રત્યે હાલરડાં ગાવાની એક મોંતેબર જોખમદારી તેઓ પોતાના બચ્ચાંના ગેરલાભે ત્યાગ કરતા જાય છે. આપણા કદીમ કીરતીવંત નિયાગાંનો કે જેઓની બહાદુરી અને દીલાવરીના બયાનો આજ એક અઠવાડીયું થયું હું તમો આગળ રજુ કરતો આવ્યો છું, તે બહાદુરી અને દીલાવરી કોણને આભારી હતાં? અલબત્તાં તેઓની માતાઓને, કે જેઓએ પોતાના બચ્ચાંઓને તેઓની જીંદગીની શરૂઆતના તબકકાથીજ હાલરડાં ગાઇ તેઓ ઉપર ગોયા એક ચમતકારીક અસર ઉપજાવી હતી. અને તેથીજ તેઓનું શુરાતન જાણવાને આજે આપણે આજે ભાગ્યશાળી નિવડયા છીએ. (જોશભર તાલીઓ)

રૂસ્તમ સોહરાબનું જાણીતુ દાસ્તાંન ૧૦૦૦ બાંનુઓ અને ગ્રહસ્થોનો જંગી મેળાવડો.

આતવાર તા૦ ૨૯ મીનો છેલ્લો દીવસ હતો. એ દીવસે રૂસ્તમ અને સોહરાબનું જાણીતું દાસ્તાંન રજુ કરવામાં આવ્યું હતું. આ વેળાએ "ફી" રાખવામાં આવી હતી, અને તેથી ભેગી થયલી ધરખમ આવક, અત્રેની પારસી વીરબાઇજી સ્કુલ ફંડને ઓનાયતે કરવામાં આવી હતી. આ વેળા કરાંચીની પારસી તવારીખમાં એક કદી નહી બનેલો બનાવ બનવા પામ્યો હતો, અને તે એ કે નજદીક ૧૦૦૦ બાંનુઓ અને ગ્રહસ્થોનો એક જંગી મેળાવડો, આ વાંચણ વેળા ભેગો થવા પામ્યો હતો. હૉલ ખીચોખીચ ભરાંઇ ગયો હતો, તે એટલે સુધી કે ખુરસીઓ વચ્ચે એક ઇંચ ભાર પણ જગ્યા ન હતી. વાંચણ પાંચ વાગે શરૂ થનાર હતું, પણ લોકોનો ધસારો ૩।। વાગ્યાથી શરૂ થયો હતો. ઉપલું વાંચણ ડા૦ પટેલે બહુજ બાહોશીથી રજુ કીધું હતું, અને લોકોએ તે ધીરજથી, ધ્યાંનથી, અને મોજે લઇ સાંભળ્યું હતું. વાંચણના પાછલા ભાગ ઉપર આવતાં, એટલે તે ભાગ ઉપર કે જ્યારે રૂસ્તમ અને સોહરાબ વચ્ચે તાનાજાની ચાય છે, અને સોહરાબ રૂસ્તમને હાથે અંજાણપણામાં માર્યો જાય છે, ત્યારે હૉલમાં એટલી શાંતી ફેલાઇ હતી, કે તે વખતે જમીન ઉપર એક ટાંચણી પડતે, તો તેનો અવાજ પણ અચુક રીતે આવી શકતે.

મી૦ ફ્રરામરોઝ પંથકીએ માનેલો આભાર.

વાંચણ પુરૂ થતાં મી૦ ફ્રરામરોઝ પંથકીએ અંનજુમન તરફથી ડા૦ પટેલનો આભાર માન્યો હતો. તેવણ બોલ્યા કે ડા૦ પટેલના આજના વાંચણથી જે એક ધરખમ રકમ ઉભી થવા પામી છે, અને તેમ થવાથી પારસી વીરબાઇજી સ્કુલને જે ઉથકો મલ્યો છે, તે માટે ડા૦ પટેલનો કેમ આભાર માનવો તે હું સમજી શકતો નથી. ડા૦ પટેલે એક ગ્રંથ કરતા, એક લેખક, અને ગાયનો રચનાર તરીકે જે નામના મેળવી છે, તેમાં કેટલું વજુદ સમાયલું છે, તે આપણે જોઇ લીધું છે, વળી દેશી સંગીત ઉપર એવણ કેટલો અસાધારણ કાબુ ધરાવે છે, તે પણ તમોએ અનુભવ્યું છે, એટલે મારે માટે વધુ બોલવાનું રહ્યું નથી. આજ નજદીક બે અઠવાડીયાં થયાં આપણા નિયાગાંનોની

દીક્ષાવરીના દાસ્તાનો એવણે આપણને સમજાવ્યા છે, તે ઉપર આપણા જવાન્યાઓએ મનન કરવું જોઇએ * * * ત્યાર બાદ મી૦ ફ્રામરોઝે અંનજુમન તરફથી ડા૦ પટેલને એક સુંદર ચાંદીની "ડીકાંટર" એનાયત કીધી હતી.

મી૦ કાવસજી કાત્રકનું વીવેચન

યંગ મેન્સ ઝોરાસ્ટ્રીયન એસોશીએશન તરફથી મી૦ કાવસજી કાનક ડા૦ પટેલનો ઉપકાર માનતા બોલ્યા કે, બાનુઓ અને ગ્રહસ્થો, મારા એકવીસ વરસના કરાંચીના વસવાટમા ઘણુએક પારસી મેળાવડામાં મને હાજરી આપવાની તક મળી છે, પણ આવો એક ગજાવર મેળાવડો મે કદી પણ અનુભવ્યો નથી. એજ બતલાવે છે, કે ડા૦ પટેલના વાંચણો માટે તમો કેટલી શોખીનગીરી બતલાવો છો. * * *

કરાંચીમાં શાહનામાના કીરતનો.

[જામે જમશેદ. તા૦ ૩ જી જાનેવારી ૧૯૧૨ માંથી ઉતારો.]

* * * * મારા ગયા કાગલમાં લખ્યા મુજબ ગઇ તા૦ ૨૭ મીએ કરાચી જરથોસ્તી બાનુ મંડળ તરફથી ડા૦ ધનજીભાઈએ 'હાસન્ડા' ઉપર સંગીત સાથ ભાશણ આપ્યુ હતું, તે વખતે પુશકળ બાનુઓ હાજર હતાં. * * *
ગઇ કાલે પારસી વીરબાઇજી સ્કુલના લાભ માટે સોહરાબ અને રૂસ્તમનુ દાસ્તાંન ઘણી છટાથી ગાઇ સાંભળાવ્યુ હતું. એ વખતે બાનુઓ અને ગ્રહસ્થોની એટલી ગીરદી થઇ હતી, કે ઉભા રહેવાની બીલકુલ જગા બાકી રહી હતી નહી.* એ દીનની આવક, નજીવી ફી હતી, તે છતાં રૂ. ૪૨૫ થઇ હતી જે બધી રકમ ડા૦ ધનજીભાઇએ એ સ્કુલના ફંડમાં આપી હતી.

દાસ્તાંન પુરૂ થવા પછી અંનજુમનના સરનશીન મી૦ ફ્રામરોઝ પંથકીએ અનજુમન તરફથી ડૉકટર ધનજીભાઈનો ઉપકાર માનતાં જણાવ્યું, કે ડાકટર ધનજીભાઈ એક જરનાલીસ્ટ તરીકે, એક રાગ ગાનાર તરીકે, અને સંગીતપરના સરસ કાબુ ધરાવનાર તરીકે જાણીતા થયલા છે. અને આજે દમ દીવસ થયા જે આપણે સાંભળયું છે તે દેખાડે છે કે એવનનો સંગીત પરનો કાબુ ઘણો મજબુત છે. તેમના કીરતન અને વાંચણો દીનકર્સ અને જુસાદાર છે, અને એ સાંભળી આપણે ઇરાંનપર ચઢાઇ લઇ જઇએ એવું જોમ આપણામાં આવે છે. આજ રોજની આવક રૂ. ૪૨૫ થઇ છે, તે ડાકટર ધનજીભાઇએ પારસી વીરબાઇજી સ્કુલના લાભ માટે આપી છે, તે માટે અને તેમના વાયદા માટે આખી પારસી અનજુમન તરફથી હું તેમનો આભાર માનું છું.

ડાકટર ધનજી ભાઇ તરફ ફરીને મી૦ પથકી બોલ્યા, કે ડાકટર ધનજીભાઈ, તમારાં રસીલાં કીરતનો માટે તમને બહુ મેહેનત પડી છે, તે માટે તમારો ઉપકાર માનુ છું, અને આખી પારસી અનજુમની કદરસનાશી તરીક આ ભેટ તમને અનજુમન તરફથી આપું છું એમ કહી મી૦ પથકીએ તેમને એક અતી સુંદર નાદર દોતર કામનો

રૂપાંનો કુંજો ડાકટર ધનજીભાઇને એનાયત કીધો, અને પછી ધી યંગમેન ઝોરાસ્ત્રીયન એસોસીએશનનો ઉપકાર માનીયો.

મી૦ પંથકી પછી, યંગમેન ઝોરાસ્ત્રીયન એસોસીએશનના વાંઇસ પ્રેસીડંટ મી૦ કાવસજી કાત્રકે જણાવ્યું, કે મારા કરાંચીમાં વસવાટ પછી છેલ્લા દસ દીવસ જેવા મેળાવડા થયા, તેવા મેળાવડા મારા જોવામાં આવયા નથી. આ મેળાવડા ઘણા ફતેહમંદ નીવડયા છે, તેમાં કંઇ સરાહગાત નથી. તેનો દાખલો તો આ છે કે જે બાનુઓ ઘરમાથી બહાર નીકળે નહીં તે બાનુઓ ત્રણ ત્રણ કલાક સુધી માંચીમાંના માંકડ માફક અત્રે બેસી કીરતનો સાંભળતાં હતાં, અને છોકરાઓ જે છાપરાંનાં નળીઆં નીચે લાવે તેવા, તેઓ પણ એક ચીતથી સાંભળતા હતાં, અને આ દેખાડે છે કે એ ભાશણો કેવા એસરકારક હતા ડાકટર ધનજીભાઇએ આપણા અસલ વારેના નયાગાંનોની કીરતી અને તવારીખ સજીવન કરી છે, તે માટે અને ધી યંગમેન ઝોરાસ્ત્રીયન એસોસીએશનના ઇજનને માન આપી અગવડ ખમી, હજારો માઇલની મુસાફરી કરી દુરથી આવયા છે, તે માટે એસોસીએશન તરફથી તેમનો ઉપકાર માનું છું. ડાકટર ધનજીભાઇને એસોસીએશન તરફથી ફુલોના હાર પહેરાવી જણાવયું કે જેમ આ ફુલનો પમરાટ આજુ બાજુ મીઠો પમરે છે, તેમ તમારી કીરતી વધતી જાવ અને તમો જરથોસ્તીઓની સેવા બજાવતા જાઓ એવી અમારી દુંવા છે.

——:o:——

પારસી પરાંમાં શાહનામાનું વાંચણ.

બેનડોરા પારસી યુનીયન તરફથી મી૦ ડી. એન. પટેલે આપેલું સંગીત કીરતન.

[ધી પારસી. તા૦ ૧૩ મી અકતોબર ૧૯૧૩ માંથી ઉતારો.]

આ એક ખુશી થવા જોગ બાબત છે કે, પારસી ન્યાગાંનોની બહાદુરી અને હીંમતના કીસ્સાનાં દાસ્તાન જ્યારેથી મુંબઇમાં મી૦ ડી. એન. પટેલ તરફથી રજુ થાય છે, ત્યારે તે સાંભળવા મોટી સંખ્યામાં પારસી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થો ઉતરી પડે છે. મુંબઇમાં અપાતાં મી૦ ડી. એન. પટેલના વાંચણોનો લાભ પરાંમાં વસતાં પારસી કુટુંબો આજે સુધી લઇ શકતાં ન હોવાથી, બેનડોરા પારસી યુનીયન તરફથી મી૦ ડી. એન. પટેલને શાહનામાનું એકાદ વાંચણ આપવાની ફરમાસ થવાથી, ગયા રવીવારે સાંજના વાંદરા મધે આવેલી નસરવાંજી પીટીટ મ્યુનીસીપલ સ્કુલનાં કુસાદે દીવાનખાનામાં રૂસ્તમ અને સોહરાબવાળું કરૂણારસીક દાસ્તાન મી૦ પટેલે રજુ કીધું હતું. સાડા પાંચ વાગતે વાંચણ શરૂ થનાર હતું, પણ સાંભળનારાઓએ સાડા ચાર વાગેથી આવવા માંડયું હતું, અને વાંચણ શરૂ થવા આગમચ યુનીઅનનાં સભાસદોએ પોતાની બેઠકો મોડાં આવનારાઓની સગવડને ખાતર તેમને ખાલી કરી આપી, પોતે વરંન્ડા ઉપર જઇ ઉભા હતા. પ્રમુખ ખાનબહાદુર ડાકટર આર. આર. દાદીનાએ * * * મી૦ પટેલનાં સંગીત વાંચણોથી પારસી કોમમાં પ્રગટી રહેલી ન્યાગાંનો તરફની જનરૂતી બાબે ઇશારો કીધો હતો, અને વાંદરાવાસી હમદીનોને એવાં વાંચણોનો ખ્યાલ આપવા માટે મી૦ ડી. એન. પટેલને યુનીયન તરફથી ખાસ આમંત્રણ કીધું હતું. * * * વાંચણના છેલ્લા ભાગ ઉપર આવતાં

અંદરથી તેમજ બાનુઓનો મોટો ભાગ આંખોમાંથી આંસુ ખેરવતો માલમ પડયો હતો. આ પ્રસંગે મી૦ પટેલને સાભળવાને જે સંખ્યામા બંદરના રહેવાસીઓ હાજર થયા હતા, તેવો મોટો મેળાવડો પેહલીજવાર જોવામા આવ્યો હતો. ખતમ થતાં મી૦ ડી. એન. પટેલનો ઉપકાર માની હાર તુરા આપી મેળાવડો વીસરજન થયો હતો. રાતના પુનીયનના મકાનમાં મી૦ ડી. એન પટેલને મેમ્બરો તરફથી ડીનર આપવામાં આવ્યું હતું.

———:o:———

શાહનામાના સંગીત કીરતનો.
મી૦ ડી. એન. પટેલે એ વાંચણોને લોકપ્રીય બનાવવામાં આપેલો કીમતી ફાળો.

[ધી પારસી. તા૦ ૬ ઠી સપટેમ્બર ૧૯૧૪, માથી ઉતારો.]

જશન કમીટી તરફથી મી૦ ડી. એન. એન પટેલે ગય કાલે શાહનામા માહેલું એક નવું વાંચણુ, એક મોટા મેળાવડા સમક્ષ પહેલી વાર રજુ કીધું હતું. બેજન મનીજેહનું દાસ્તાન શાહનામામાં એક આગેવાન જગયા રોકે છે એ દાસતાન શાહનામામાં પાક અને પવીત્ર પયારનો એક જાણવાજોગ ચીતાર રજુ કરે છે. હમો આજ લાંબી મુદતથી મી૦ પટેલને સંગીત વાંચણોને પારસી આલમ સનમુખ રજુ કરતા જોઇએ છીએ. એક જાહેર લેખક તરીકે એ ગ્રહસ્થ જેટલા જાણીતા છે, તેટલાજ શાહનામાના સંગીત વાંચણોના કરનાર તરીકે મુંબઇ તેમજે બહારગામમાં તેમણે ત્યાની આલમની અમુક પસંદગી મેળવી છે મી૦ પટેલે જેવી ખંતથી શાહનામાના વાંચણોને પારસી કોમ સનમુખ આજે સત્તરથી અઢાર વરસ થયા રજુ કરતાં રહયા છે, તે ઉપરથી એમનું એક વાંચણુ કરતા તરીકે પુરતી રવેસે જાણીતા થઇ ચુકયા છે. સંગીત વાંચણની એમનુની પહેલ બેશક જેનીજ એકની હતી છે; અને સતર વરસની ચાલુ ખંતથી શાહનામાનાં વાંચણુ એટલે, મી૦ ડી એન પટેલ, અને મી૦ પટેલ એટલે શાહનામાના વાંચણ, એમ જો એમનુની ઓળખ અપાય તો તેમાં સહરાબાત જેવું કાંઇ પણ લેખાશે નહીં.

મી૦ પટેલનું પેહલું વાચણ ૧૮૯૭ ના સાલમાં શરૂ થયું હતું. તે દાસ્તાન તમામ મંગીનમાં રજુ થયુ હતું, અને જો હમો ભુલતા નહી હોઇએ તો તે દાસ્તાન એક મોટી સભા સનમુખ મરહુમ મી૦ કેખશરૂ કાબરાજીના પ્રમુખપદ હેઠળ થયુ હતુ. તે વખતે મી૦ પટેલના સંગીતની સીફત મી૦ કાબરાજીએ એટલી હદ સુધી કરી હતી, કે મરહુમે પોતાના એક ચેલા તરીકે મી૦ પટેલને જણાવી, જ્ઞાન પ્રસારક મંડળી તરફથી તેમણે સંગીત વિધા વીષે આપતાં ભાશણોની હારમાળા પોતાની નબળી તબીયતને લીધે બંધ કરી, જાહેરમાં સંગીત ભાશણો એજ મંડળી તરફથી આપવાનુ કામ મી૦ પટેલને સપુરદ કીધું હતું. મી૦ પટેલે તયાર પછી જ્ઞાન પ્રસારક મંડળી તરફથી હીંદુસ્થાની રાગ વિધા ઉપર લગભગ પંદરથી વીસ જાહેર ભાશણો ચાલુ આપયાં હતાં. એ તેમનુનો સંગીત અનુભવ દેખાડવા પુરતું હતુ રૂસ્તમ અને

સોહરાબનું સંગીત વાંચણુ ત્યાર પછી અનેક વાર થતું રહ્યું છે, અને દર સાલ નવાં નવાં વાંચણો કરવાનું તેવણે આજ સુધી ચાલુ રાખ્યું છે. આજે એવણની આ વાંચણોની કોશિશને સતર વરસ પુરાં થઇ અઢારમુ વરસ ચાલે છે, તે જોઇ હમો બેશક ખુશી છીએ.

મી૦ પટેલ આજે લગભગ પચાસ વર્ષની ઉંમરેતાએ આવ્યા છતાં એટલી મોટી ઉમરે એવણનાં ગળાનો અવાજ અને તેમાં સમાયલી મધુરતા ધ્યાન ખેંચનારાં થઇ પડે છે. બેજન મનીજેહનાં સંગીતના ચોપાનીઆંના છેલ્લા સફા તરફ નજર કરતાં માલમ પડે છે, કે મી૦ પટેલ લગ ભગ ૩૫ પુસ્તકોના કર્તા છે, જેના નામોની એક લંબાણ ટીપ એ ચોપાનીઆને છેડે જણાય છે.

મી૦ પટેલનાં વાંચણો માટે અને તે માહેલાં સંગીત માટે બે મત છેજ નહી. કુટુંબો એ વાંચણો સાંભળવા હમેશાં મોટી સંખ્યામાં હાજર થાય છે, અને જો કે ખરચને પોહચી વળવા લાગતા વળગતાઓ નાની ફી રાખે છે, છતાં મોટી સંખ્યામાં જરથોસ્તી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થો હમેશાં ભેગાં મળે છે. મુંબઇમાં તેમજ દુર દેશાવરો પણ એ વાંચણો સાંભળવાની ઉતકંઠા જોવામાં આવે છે. ગયે સાલ મી૦ પટેલને કરાંચી શહેર તરફથી ખાસ આમંત્રણ કરી એ સઘળાં વાંચણો, વીદવાન દસ્તુર ડાકટર માણેકજી ધાલાના પ્રમુખ પદ હેઠળ રજુ કરાવ્યાં હતાં, અને કરાંચીની પારસી અંજુમન તરફથી મી૦ પટેલની કદરદાની સારી રીતે બુજવામા આવી હતી.

——:૦:——

ફુરસદ.

[ફુરસદ. માસ ફેબરવારી ૧૯૧૫ ના અંકમાંથી ઉતારો.]

* * * એ છેલ્લો, ઉપલી જશન કમીટીની બાહદેરી હેઠળ થયલો જંગી જરથોસ્તી મેલાવડો જશન ક્રીયામાં શામીલ થવાનુ પુન્ન હાસીલ કરવા, કાં તો પાછળથી રજુ થયલી હમબંદગીમાં ભાગ લેવાજ જમાવ થયો હતો, એ માની શકાતું નથી. એ મોટા મેલાવડાના ધસારાનુ "મીકેટ" (ખરો ભેદ) તો પછીથી ત્યાં રજુ થયલું મી૦ ધનજીભાઇ પટેલનું "રૂસ્તમ—સોહરાબ" નું સંગીત કિર્તણ હતુ. * * *

વધારે ખુશી થવાનું એ છે કે એવાં દીલરૂબા દાસતાનોના વાંચણો શાહનામામાંથી રજુ કરવા વાસ્તે જશન કમીટીને મી૦ પટેલ જેવા એક સૌથી લાયક જરથોસ્તી હાથ લાગ્યા છે. એ કાંઇ બધાજ ટુંક ભંડાલીવાઓનું કામ નથી. એને વાસ્તે ઘણા અભ્યાસ નીજ નહીં પણ લગોલગ ઘણા મીઠા હલક અને જોરાવર અવાજની પણ જરૂર છે, ને તે આપણા વચ્ચે હાલ તો એકલા મી૦ પટેલમાંજ જોવામાં આવે છે. એ કાર્ય વાસ્તે મી૦ પટેલની લાયકાત બેતકરાર કબુલ રહેતી છે, ને અમો તેને ખરાં દીલથી એકમત છીએ. એમના કથન શ્રવણ કરવા માટે પારસી કુટુંબોની જમ્ઘમાન વરસે છે, તથા તેના કરૂણારસીક ભાગો એક ટાંચણી પડે તો તે પણ સાંભળી શકાય, એવાં એકાગ્ર ચીતથી એ ધાર્મીક મિજલસો સમજે છે.

——:૦:——

ડા૦ પટેલ અને "ફુરસદ"

[જ્ઞાનવર્ધક. માસ મારચ ૧૯૧૫ ના અંકમાથી ઉતારો.]

અમારા ભાઇબંધ "ફુરસદ" ના ફેબરવારીના અંકમાં "કાંઇ નવી જુની?" વાળી કોલમમાં, મુંબઇની જરથોસ્તી જશન કમિટી તરફથી ડા૦ ધનજીભાઇ એન. પટેલે તાં૦ ૧૬-૧-૧૫ ને દીને "રૂસ્તમ સોહરાબ" નાં આપેલાં સંગીત કીરતન ના સંબંધમાં કેટલીક નોંધો જોઇએ છીએ. જશન કમીટિ અને ડા૦ ડી. એન. પટેલના સંબંધમાં એ ભાઇબંધના સ્તુત્ય શબ્દો સાથ અમો જરાક પણ જુદા પડયા વિના એકમત થઇ શકિયે છીએ, અને જેમ ફુરસદ કહે છે તેમ એવાં સંગીત કીરતનો માટે "ઘણા મીઠા હલક ને જોરાવર અવાજ" વાળા "આપણા વચ્ચે હાલ તો એકલા ડા૦ પટેલ"જ છે. ડા૦ પટેલનું "રૂસ્તમ સોહરાબ"નું એ પ્રખ્યાત દાસ્તાંન હમો ભુલના ન હોઇએ તો, એમનુ સૌથી પહેલું દાસ્તાંન છે અને તેની છપાયલી ચોપડી ઉપર જે ૧૮૯૭ નું સાલ છે, તે સાબીત કરે છે કે તે ૧૮ વર્ષનું પુરાણું છે.

———:o:———

અમદાવાદમાં શાહનામાના સંગીત કીરતનો અને ડા૦ ડી. એન. પટેલ.

[કયસરે હિન્દ તા૦ ૧૧ મી એપ્રીલ ૧૯૧૫ માથી ઉતારો.]

(હમારા ખાસ ખબરપત્રી તરફથી.)

અમદાવાદની બઝમે જશને રૂઝે બેહરામના સેકરેટરી મી૦ ફરામરોજ કેકોબાદે અમદાવાદની પારસી અનજુમંનની આ સાલ એક ખાસ સેવા એવી બજાવી છે, કે જે હમો કદીમી ભુલશું નહી તમારી તરફના ડા૦ ડી. એન. પટેલ જેવણુ શાહનામાના સંગીત કીરતનો બેતબાજી અને ગાયણો સાથે જાહેરમાં રજુ કરવા માટે દેશ પરદેશ તેમજ મુંબઈમાં જાણીતા થયલ છે, તેઓના સંગીત કીરતનોનો લાહાવો ગર્યા અઠવાડીઆમાં હમોને ચાખુ મલ્યો હતો, જેની લેહજત અમેદાવાદીઓ રોજ યાદ કરે છે. ગોઠવણું પ્રમાણે ડા૦ ડી. એન પટેલ તારીખ ર જીએ સહવારના આવી પુગનાર હોવાથી તેમને માટે શહેરમાં ઠીક ચકચાર ચાની રહી હતી. ડા૦ પટેલને સામા લેવા માટે હમારા જાણીના શેહરી શેઠ કાવસજી દાવર, મેસર્સ કેકોબાદ, જેહાંગીર શાવ, અને બીજા અરધો દજન ગ્રહસ્થો મોટાર ગાડી લઈ સ્ટેશને ગયા હતા. તેજ દીવસે સાંજના અગીઆરી વાલા સુંદર હોલમાં ડા૦ પટેલે શીયાવક્ષનું વાંચણુ રજુ કીધું હતું. જેમ કરતાં વખતને પહોંચી વલવા એકાદ બે "સંગીત છોડનાંજ મીસ——નામના પારસી બાનુએ બુલંદ અવાજે ટીકા કીધા કે "ગાયન મુકી ના દેઓ, હમો બાર વાગા સુધી બેસીશું." શીયાવક્ષનું દાસતાંન સાંભળવા તમામ હોલ ચીકાર ભરાઇ જવા ઉપરાંત કમ્પાઉંડમાં ગ્રહસ્થોની એક મોટી સંખ્યાને સેવટ સુધી ઉભું રહેવું પડયું હતું.

બીજે દીવસે પ્રેમાભાઇ હોલમાં જમશેદનું કીરતન એક મોટી ગંજાવર સભા સમક્ષ રજુ કીધું હતું, જે પ્રસંગે હમારી અનજુમનના સેકરેટરી શેઠ અરદેશર ડ્વાલ પ્રમુખપદે બેઠા હતા તેવણે જાહેર કીધુ કે આપણે ડા૦ પટેલ માટે ફકત

છાપામાં વાંચી જે મત બાંધ્યુ હતું, તેના કરતાં કાનેકાન સાંભળ્યાથી તે મતમાં મોટો વધારો થયો છે. જમશેદનું વાંચણ સાંભળવા બાનુઓ તેમજ ગ્રહસ્થોની જે ગંજાવર મીજલસ ફ્રેમજી કાવસજી ઇન્સ્ટીટયુટ હૉલમાં ભેગી મળી હતી, તેવી મોટી મીજલસ આગળ કદીમી મળી હતી નહી.

ત્રીજે દીવસે રૂસ્તમ અને સોહરાબનું જગજાહેર દાસ્તાન રજુ થનાર હતું. એવું આગમચથી જાહેર થયલું હોવાથી આખો હૉલ ઠેઠ વખતની આગમચ ચીકાર ભરાઇ ગયો હતો, અને ઘણાકોને હૉલની બાહેર ઉભું રેહવું પડયું હતું. એ પ્રસંગે હમારા શેહરના જાણીતા શેહરી ઑનરેબલ શેઠ રૂસ્તમજી વકીલ પ્રમુખ બનયા હતા. રૂસ્તમજી શેઠે પ્રમુખ તરીકે ડા૦ પટેલના ગુણ ગાઇ, વાંચણ શરૂ કરવા ફરમાસ કરી હતી. વાંચણ એટલું તો રસીલું હતું, અને ડા૦ પટેલનો સરોદ એટલો તો અસરકારક હતો, કે આખી મીજલસે પુરી ચુપકીદીથી તેનું શ્રવણ કીધું હતું, તેમાં મુખ્ય કરી દાસ્તાનના છેલ્લા ભાગ ઉપર આવતા ડા૦ પટેલે મીજલસના મોટા ભાગના બાનુઓ તેમજ ગ્રહસ્થોને રડાવ્યાં હતાં. હમારા પ્રમુખ સાહેબનું દીલ પણ કાઇક તેવીજ રીતે ઉદાસીન થયું હતું. રૂસ્તમ સોહરાબનું દાસ્તાન, રાતના સાડા આઠ વાગે પુરૂ થયું હતું.

ચોથે દીવસે વાંચણ સાંભળનારાઓની આતુરતાનો પાર રહયો નહી હતો, કેમકે વાંચણની હારમાળાનો તે છેલ્લો દીવસ હતો, અને પટેલ સાહેબને તેજ દીવસે રાત્રે મુંબઇ પધારવું હતું. આગમચથી જાહેર થયું હતું કે ચોથે દીવસે બેજન મનીજેહ યા તો દારા અને સીકંદરનું કથન કરવામાં આવશે. કોઇએ બેજનનું કીરતન સુચવ્યું, તો કોઇએ દારા સીકંદરનું કીરતન સંભળાવો, એવા પુકારો સભામાં ગાજી રહ્યા. ડા૦ પટેલે કહ્યું, કે "એમ તો મારી હાલત સુડી વચ્ચે સોપારી જેવી થઇ પડે છે. હું મીજલસના એક ભાગને માન આપું છું, તો બીજો ભાગ નારાજ થાય છે, માટે સરસ અને સીધો રસ્તો એકજ છે, અને તે એજ કે મારે બંને કીરતનો તમુને સંભળાવવા." આ ખુબીરાતે સાંભળી બાનુંઓ તેમજ જવાનો ઘણુંજ હરખીત થઇ ગયાં હતાં, પણ કમનસીબે ડાકટર સાહેબ બે વાંચણ કરી શકયા નહી, અને બેને બદલે એકજ વાંચણ ચોથે દીવસે સાંજના નવથી પાંચ વાગે, બેજન મનીજેહનું વાંચણ કરી શકયા હતા, જે વખતે હમારાં લોક પ્રીય તબીબ બાઇ મોતીબાઇ, જેવણને સરકાર તરફથી કયસરે હિંન્દનો ચાંદ મળ્યો છે, તેવણે પ્રમુખસ્થાન લીધું હતું.

ચોથા દીવસે ગંજાવર સભા ભેગી મળી હતી જેમાં માનપાનની કાંઇક ક્રીયા થઇ હતી, અને વાંચણ ખતમ થતાં ડૉ૦ પટેલને એક કીમતી રૂપેરી ફ્લાવર વાઝ અંજમ તરફથી ઘડીઆળ સાથ ભેટ કરવામાં આવયું હતું, જેને માટે તેવણે એક રમુજી ભાષણ કરી સભાના બાનુંઓને ખુબ હસાવી આભાર માનયો હતો. એ રીતે ફીરદોસીના શાહનામાના કીરતનોનો સવાદ અમદાવાદમાં પારસીઓને પટેલ શેઠે સંભળાવી તેમના દીલ હરણ કરી લીધાં હતાં. નાહના અને મોટાં સરવે એમને પુરે સંતોષ વડે સાંભળી વખાણે છે, અને હજી પણ એમના બાકી રહેલાં બીજા વાંચણો સાંભળવાની હવેથીજ ગોઠવણ કરવા મંડયા છે. ડૉ૦ પટેલનાં વાંચણોએ પારસી લાગણીઓને મોટે ભાગે સતેજ

કરી છે. મંગળવારે રાત્રે ડા૦ પટેલ મુંબઇ આવવા અત્રેથી પધારયા હતા, જે પ્રસંગે સ્ટેશને એમને વળાવવા શેઠ દાવર, શેઠ લાલકાકા, શેઠ કેકોબાદ અને રાવ, અને કેટલાંક બાનુઓ તેમજ જનાંનો સ્ટેશન ઉપર ગયા હતાં, અને હાર તુરા તથા ગજરાથી ડા૦ પટેલને વધાની, ટ્રેન ઉપડતા હુરેરેના પુકારો કરી છુટાં પડયાં હતાં.

——:o:——

અમદાવાદમાં ડા૦ ડી. એન. પટેલનાં કિર્તનો.

[જામે જમશેદ. મંગળવાર તા૦ ૬ થી એપ્રીલ ૧૯૧૫ માથી ઉતારો.]

(અમદાવાદ, તા૦ ૪ થી એપ્રીલ)

અત્રે અમદાવાદની બઝમે જશને રૂહે બેહરામના કારોબારીઓની એલતેમાસથી ધનજીભાઇ નવરોજી પટેલ અત્રેના જરથોસ્તીઓ સનમુખ પોતાનાં કીરતનો રજુ કરવા અત્રે તારીખ બીજીએ સહવારે પધારયા છે. તા૦ ૨ જીએ સાંજે અત્રેના શેઠરી શેઠ કાવસજી ડોસાભાઇ દાવરના પ્રમુખપણા નીચે ડા૦ પટેલે "શાહઝાદા શયાવક્ષ" વીશેનું પોતાનું પેહલું કીરતન રજુ કરયું, ત્યારે બાંનુઓ અને ગ્રહસ્થોએ ઘણી મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

અગ્યારીના કમ્પાઉન્ડમાં આવેલો "લેકચર-હૉલ" ભરાઇ જવાથી જરથોશ્તીઓને મોટી સંખ્યામાં હોલની બાહેર ઉભું રહેવું પડયું હતું. ઓરગનનાં મ્યુઝીકની મધુર એકમ્પનીમેન્ટ સાથે ડા૦ પેટેલે પોતાના સુરીલા હલકે રજુ કરેલાં કીર્તનથી ઘણી સારી અસર ફેલાઇ હતી.

અગારીમાંના કમ્પાઉન્ડમાનો હોલ હાજર રહેલી મોટી સખ્યાનો સમાવેશ કરવા માટે દેખીતી રીતે નાદનો પડવાથી ડૉ૦ પટેલના બીજા દીવસનાં કીર્તન માટે અત્રેના "પ્રેમાભાઇ હોલ" મેલવવામાં આવ્યો હતો. આ જાહેર કુસાદે હોલ પણ જરથોસ્તીઓની ગંજાવર હાજરીથી ખીચોખીચ ભરાઇ ગયો હતો. બીજા દીવસનું "જમશેદ અને ઝોહાક" વીશેનું કીરતન, અત્રેની પારસી પંચાએતના માનવંત સેક્રેટરી મીં૦ અરદેશર દલાલનાં પ્રમુખપણા નીચે થયું હતું, જે પણ વખણાયું હતું, અને જમશેદની ગરદીથી કદીમ વતન ઇરાન ઉપર આવી પડેલી તારાજીનું લાગણીભર્યું વર્ણન ડા૦ પટેલે કીધું ત્યારે ઘણી ગંભીર શાંતી ફેલાઇ રહી હતી. કીર્તન પુરૂં થયા પછી પ્રમુખ મી૦ દલાલે ડા૦ પટેલને પારસી કીર્તીની યાદ તાજી કરવાની તેઓની અંતઃકર્ણપુર્વક કોશેશો માટે મુબારકબાદી આપી હતી, અને પારસી ધાર્મીક જુસ્સાને સજીવન કરવાની જરૂર જણાવી હતી.

——:o:——

ડા૦ પટેલના વધુ કીર્તનો.

[જામે જમશેદ, શુક્રવાર તા૦ ૯ મી એપ્રીલ ૧૯૧૫ માંથી ઉતારો.]

(અમદાવાદ)

અગાઉ જણાવ્યા મુજબ અત્રેની બઝમ તરફથી મુંબઇવાળા ડા૦ પટેલે આપેલાં આઠનામાં પહેલાં કીર્તનો પછી ગઇ તારીખ ૪ થીએ તેવણે અત્રેના શહેરી ઓનરેબલ

ખા૦ બા૦ રૂસ્તમજી જહાંગીરજી વકીલના પ્રમુખપણા નીચે "પ્રેમાબાઇ હોલ"માં "રૂસ્તમ-સોહરાબ"નુ કીર્તન રજુ કર્યું હતું. જરથોસ્તી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થોએ પહેલા બે દીવસની માફક મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી. એ દીવસનું કીર્તન પણ ફત્તેહમંદ નીવડ્યું હતું, અને હાજર રહેલાઓ ઉપર સારી અસર થયલી જણાતી હતી. રૂસ્તમને હાથે સોહરાબના નીપજેલા મોત ઉપર. તેહમીનાનો વીલાપ ડા૦ પટેલે એવા તો શોકાતુર અને ગંભીર અવાજે રજુ કીધો, કે હાજર રહેના બાનુઓનીજ નહી પણ કેટલાંક ગ્રહસ્થો વટીકની આંખો આંસુથી ભીંગાઇ ગઇ. કીર્તન પુરૂં થયા પછી સરનશીન ખા૦ બા૦ રૂસ્તમજીએ ભાષણ કર્તાનો ઉપકાર માનતાં ડા૦ પટેલને તેઓના સુરીલા અવાજ માટે ખાસ મુબારકબાદી આપી હતી.

સોમવાર, તા૦ ૫ મીએ ડા૦ પટેલે "બેજન-મનીજેહ" નું કીર્તન રજુ કર્યું હતું, અને તે પ્રસંગે અત્રેના લોકપ્રીય લેડી ડાકટર મીસ મોટીબાઇ રૂસ્તમજી કાપડયા પ્રમુખસ્થાને બીરાજ્યાં હતાં. આ અસરકારક કીર્તન પુરૂ થયા પછી સરનશીન બાનુએ તાલીઓના ગગડાટ વચ્ચે ડા૦ પટેલના કીર્તનોની ભારે વખાણ કરતાં જણાવ્યું કે અમદાવાદના જરથોસ્તીઓ ઉપર શાહનામાનાં દાસ્તાનોથી ઘણી સારી અસર થઇ છે, અને ડા૦ પટેલ ફરીથી અમદાવાદ આવી પોતાના બીજાં કીર્તનો રજુ કરે એવી સર્વેની મજબુત ખાહેશ છે. ત્યાર બાદ બઝમના સેક્રેટરી મી૦ ફરામરોઝ કેકોબાદની અરજ ઉપરથી ડા૦ મીસ મોટીબાઇએ અમદાવાદના જરથોસ્તીઓ તરફથી ડા૦ પટેલને ચાંદીના સુંદર વાઝ ભેટ આપ્યાં હતાં.

——(૦)——

ડા૦ ડી૦ એન. પટેલના કીર્તનો

[પ્રજાબંધુ. તા૦ ૧૧ એપ્રીલ ૧૯૧૫ માંથી ઉતારો.]

મુંબઇ અને દેશાવરમા પોતાનાં શાહનામાંનાં સંગીત કીર્તનોથી જાણીતા થયલા ડાં૦ ડી૦ એન. પટેલે અત્રેની બઝમે જશને રૂઝે બેહરામના આશરા નીચે ચાર કિર્તનો રજુ કર્યાં હતાં. "શાહઝાદા સ્યાવક્ષ" વિશેનું પહેલું કિર્તન પારસી અગ્યારીના કમ્પાઉન્ડવાળા હૉલમાં શેઠ કાવસજી ડોસાભાઇ દાવરનાં પ્રમુખપણા નીચે અપાયું હતું: એ વેળાએ જરથોસ્તી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થોએ ઘણી ગંજાવર હાજરી આપી હતી, અને તેટલી મોટી સંખ્યાનો હૉલમા સમાવેશ ન થવાથી ઘણાકને હોલની બહાર ઉભું રહેવું પડ્યું હતું. આ કિર્તન ઘણુંજ વખણાયું હતું અગ્યારીનો હોલ બહુ નાહનો પડવાથી બીજા કિર્તનો પ્રેમાબાઇ હોલ મેળવવામાં આવ્યો હતો, જે પણ જરથોસ્તી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થોના મોટા ધસારા માટે નાહનો પડી ગયો હતો. બીજાં કિર્તનો "જમશેદ અને ઝોહાક" "રૂસ્તમ અને સોહરાબ," અને "બેજન અને મનીજેહ" વિષે કરવામાં આવ્યાં હતાં. જે વેળાએ અનુક્રમે પારસી પંચાએતના સેક્રેટરી મી૦ અરદેશર દલાલ, ઓનરેબલ ખા. બા. રૂસ્તમજી વકીલ, અને ડા૦ મીસ મોટીબાઇ કાપડીયા પ્રમુખસ્થાને બીરાજ્યા હતા. ડા૦ પટેલનાં જુસ્સાબધ અને અસરકારક કિર્તનોએ પારસીઓમાં ઘણી ઉલટ ફેલાવી હતી, અને તેઓના મઝહબ

અને નિવાગાનો મારેની તેઓની લાગણી વધારે તીવ્ર બનાવી હતી. "રૂસ્તમ-સોહરાબ" નું કિર્તન એવી તો અસરકારક રીતે રજુ કરવામાં આવ્યું હતું, કે હાજર રહેલાંઓમાંના બાનુઓજ નહી પણ ઘણાક ગ્રહસ્થો રડી પડયા હતા. છેલ્લા દીવસના મેળાવડા પ્રસંગે ડા૦ પટેલને જરથોસ્તીઓ તરફથી ચાંદીનું સુંદર વાસ વખાણ અને માનની બધાણી તરીકે ભેટ આપવામાં આવ્યું હતું. ડા૦ પટેલ તા૦ ૬ ઠી રાત્રે મુંબઇ જવા ઉપડી ગયા હતા, જે વેળાએ તેમને વીદાયગીરીનું સારૂ માન આપવામાં આવ્યું હતું.

——:o:——

આતશ પરસ્ત.

[જામે જમશેદ બુધવાર તા૦ ૨૭ જુન ૧૯૧૫, માંથી ઉતારો.]

ગયા શનીવારની સાંજના બેહરામજી જીજીભાઇ સ્કુલવાળા હોલમાં મી૦ ડી. એન. પટેલે જશન કમીટી તરફથી એક નવુંજ વાંચણ સંગીત સાથ રજુ કીધું હતું, જે પુરૂં થવા પછી સરનશીને નીચલું વીવેચન કરયું હતું.

સરનશીન મી૦ દાદાચાનજીનું વીવેચન.

મી૦ પટેલનું ઉપલું આતશની સેતાયશ કરનારાઓનું દાસ્તાંન પુરૂં થયા પછી શરનશીન મી૦ ફરેદુન કેરસાસ્પજી દાદાચાનજી, બી. એ., એલ. એલ. બી. સોલીસીટર બોલ્યા કે મી૦ ડી. એન. પટેલ હંમેશના રાબેતા મુજબ જે સુંદર કીરતન કરી બતાવ્યું છે, તે માટે તમારી તેમજ મુંબઇની જરથોસ્તી જશન કમીટી તરફથી હું તેમનો ઉપકાર માનું છું. જવ્વલે જ એવું બને છે કે એકજ ગ્રહસ્થનો આવો મધુર હલક હોય, અને તેમનામાં મન મોહક એબારતમાં બયતો જોડવાની કળા હોય. વળી તેમના ગાયનો કેવાં દબદબાવાળાં અને મનોરંજક છે. તે સરવે કરતાં વધુ સ્તુતીપાત્ર ગુણ જે મી૦ પટેલ ધરાવે છે, તે એ છે, કે જયારે પણ એમને કોમની સેવા કરવાને આમંત્રણ કરવામાં આવે છે, અને કોમને દીન પ્રત્યે અને ન્યાગાંનો, પાદશાહો અને પહેલવાનોના નામવર કામો વીશે જ્ઞાન ફેલાવવા માટે મદદ માંગવામાં આવે છે, ત્યારે એક બોલે તેઓ કાંઇબી સવાર્થ યા હાંસલ વીના પોતાની આ દીલકસ શકતીઓનો લાભ તરત આપે છે. આપણે ઇચ્છી શું કે પવીત્ર આતશ, જેની આપણે આરાધના કરી ચુકયા છીએ, તે એમને લાંબા આયુષ્ય અને મનની વધારે અને વધારે ચપળતા અને જમક અને કોમની સેવા બજાવવાનું બળ આપે ! * * *

આતશ પરસ્ત ઉપર મી૦ ડી. એન. પટેલનું નવું કીરતન.

[કયસરે હિન્દ. તા૦ ૬ ઠી ૧૯૧૫ માંથી ઉતારો]

ગયા શનીવારે સાંજના મી૦ ડી એન. પટેલે જશન કમીટીની ફરમાસથી થોમસ મુરના કાવ્યોવાળાં સાહીત્યની ઉપરથી એક નવી બાબદ કીરતન રૂપે રજુ કીધી. હવી થોમસ મુરની પ્રખ્યાત કવીતા લાલારૂખમાં આતશ પરસ્તને નામે જણાયલા કીસ્સાને, શાહનામાના દાસ્તાંનોનું રૂપ આપવાની મી૦ પટેલે કોશેશ કરી હતી, અને તેમ કરતાં એ નવું દાસ્તાંન પોતાના આગલાં કીરતનો મીસાલ બાયતો, બેતબાજી, અને જબાંનીમાં રચ્યું હતું. આ દાસ્તાંન પવીત્ર આતશની માવજત અને સેતાયેશ કરવાને

લગતી હકીકતથી ભરપુર હોવાથી, પારસી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થોની ગંજાવર મીજલસ તે સાંભળવા ભેગી મલી હતી. પ્રમુખપદ મી૦ ફરેદુન કેરશાસ્પજી દાદાચાનજીએ લીધું હતું લાલારૂખવાલા આતશ પરસ્તોનો કીસ્સો રજુ કરતાં મી૦ પટેલે થોમસ મુરના ગુણો દરશાવ્યા હતા આ વાંચણની મુખ્ય નેમ. પવીત્ર આતશ તરફ જરથોસ્તીઓએ કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ, અને આતશને ખાતર આગલા જમાનાના પારસી જરથોશ્થીઓએ કેવાં કેવાં સકટો વેઠેલાં હતાં, તે દેખાડવાની હતી સાથે સાથે એક જરથોસ્તી પોતાના કસમ અને કોલ કેવી રીતે પાલે છે,. અને આપેલા કોલ કેવી રીતે પાલવા, તે દેખાડવાની વાચણ કરતાએ ફતેહમંદ કોશેશ કરી હતી.

આતશની મેતાયશનું આ કીરતન બેશક સાંભળવા લાએક થયું હતુ, અને તે ફરી રજુ થાય એવી ખાએશ ઘણાકોએ ત્યાજ કરી હતી. કીરતન ખતમ થતા, પ્રમુખ મી૦ દાદાચાનજીએ મી૦ પટેલનો જશન કમીટી તરફથી ઉપકાર માન્યો હતો તેઓ બોલ્યા કે જવલેજ એવું બને છે, કે એકજ ગ્રહસ્થનો આવો મધુર હલક હોય, અને તેમનામાં મનમોહક ધબારતમા બેતો જોડવાની કળા હોય. જયારે પણ કોમની સેવા કરવાને મી૦ પટેલને આમંત્રણ કરવામાં આવે છે અને કોમ તથા દીન પ્રત્યે, અને ન્યાગાનોના કામો વીશે ગ્નાન ફેલાવવા માટે તેમની મદદ માગવામા આવે છે, ત્યારે એક બોલે તેઓ સ્વાર્થ વીના તુરત મદદ આપે છે મી૦ પટેલને પવિત્ર આતશ લાંબા આયુષ્ય બક્ષો, જેથી તેઓ કોમની સેવા બજાવવાની શકતીમાન થાય.

પુરસદ.

અત્રેની જરથોસ્તી જશન કમીટી, તેના એકવડયા–વા આવે તો ઓય ઉંડી જાએ એવા પણ ખરેખરા સંગીન, ખંતલ અને ખરાજ ઉમંગી મેહેનતુ સેક્રેટરી મી૦ નશરવાનજી પે૦ મુનશીની રહાનુમાઈ તળે ખરેખર જરથોસ્તી આલમની ઘણી કીમતી સેવા કરતી રહી છે, અને તે વાસ્તેના અમારા સતોશની એક લીટી અત્રે ફરી એક વાર લખી શકવા શારૂ અમે ઘણા ખુશી છીએ. * * * એ કમીટી હસ્તકના ઉપરાસાપરી મેલાવડાઓ અને એ મંડળની ધાર્મીક આસ્થા અત્રેની જરથોસ્તી અનજુમનનું ઘણું ધ્યાન ખેચી રહી છે, તે એ મંડળના હરેક મેલાવડામાં જે હઝારથી પંદરસો-બરતેકુરતેઆન બાનુઓ અને ગ્રહસ્થો હાજર થતાં જોવામાં આવે છે, તે-પરથી પ્રત્યક્ષ-પુરવાર થાએ છે, જયારે મેલાવડાઓની એવી અનુપમ ફતેહનું માન ઘણે અશે અમારા કીર્તનકાર મિત્ર ભાઈ ધ. ન. પટેલને પણ આભારી કેહવાશે, ભાઈ ધનજીભાઈ એક બહુજ નામાકીત કીર્તનકાર છે એમાં લેશ માત્ર પણ સદેહ નથી, અને પરવરદેગારથી બક્ષેશ પામેલા, એવણના જેસાવર પણ મીઠા હલકથી એ લાઇનમા એવણ મોટી કીર્તિ સપાદન કરી શકે છે. * * * * * * જાહેર કીર્તનો કરી શકવા માટે એક કેખુશરો કાબરાજી કે એક ધનજીભાઈ પટેલના બુલંદી, અસર, મીઠાસ અને કઉતની ખરેખરી જરૂર છે. * * * * * * એકંદરે પોતાના હલકના મીઠાસ ને અવાજની બુલંદીથી એવણ ભાઈ પ્રેક્ષક વર્ગને મોહીતી કરે છે, અને એટલું સારૂ બજવે છે કે એમના કીર્તનો મોજથી

સાંભળવાં જરથોસ્તી સજ્જનો જે જંગી સંખ્યામાં ઉતરી પડે છે તે જોઇ અમો જરાએ અજબ થતા નથી. એટલા માટે અમોએ કહ્યું તેમ, ભાઇ ધનજીશાહ પટેલ હાલમાં તો આપણા વચ્ચે એ લાઇનમાં એકજ છે, અને એઓની જગ્યા ખાલી છે.

PRESENTATION TO A PARSI JOURNALIST.

Mr. D. N. Patel Honoured.

(Bombay Chronicle 2 nd May 1917.)

The friends and admirers of Mr. Dhunjibhoy Naoroji Patel, the well known Parsi author, assembled in large numbers at the Baliwala Grand Theatre on Saturday last to mark their apprecia·ion of the services rendered by him in the cause of Parsi literature and specially of the efforts made by him during well-nigh a quarter of a century to awaken his co-religionists' interest in the glorious past of their ancestors by recitals from Firdousi's great epic, the "Shah Nameh" and other books dealing with the history of ancient Persia. The theatre was very tastefully decorated for the occasion with flowers and buntings. * * * *

An address recapitulating his services in the cause of Parsi literature (Mr. Patel is the author of several well-known novels) was presented to Mr. Patel by Mr. Rustomji Byramji Jejeebhoy, who presided in the unavoidable absence of Sir Jamsetji Jejeebhoy.

Mr B. F. Bharucha said the movement to present an address to Mr. Patel had the sympathy not only of leading citizens of Bombay, such as Sir Dinshah Petit, Sir Cowasji Jehangir and others, but of the public of Naosari, Surat, Ahmedabad, Broach, Karachi and other mofussil towns. * *

Mr. Krishnalal Zaveri, addressing the assembly, said it rejoiced the heart of every lover of Gujerati literature that Mr Patel, who had rendered conspicuous services in the cause of that literature, should be thus honoured.

Mr. B. G. Horniman, addressing the assembly, said it gave him great pleasure to be present there that afternoon, as though he was ignorant of the Gujerati language he felt it to be a privilege to associate himself with the movement to honour a brother journalist. * * * He concluded by expressing his warmest thanks for the invitation extended to him to attend the func-tion and address them.

Mr. Mirza, Consul for Persia, said nobody had done more than Mr. Patel to make his co-religionists familiar with Firdousi's great epic. He referred to the splendid achievements of their forefathers in Persia and said Mr. Patel had rendered a distinct service by rekindling their interest and pride in those achievements.

Mr. R. P. Masani also referred to the services rendered by Mr. Patel by his recitals dealing with the glories of ancient Persia.

લગતી હકીકતથી ભરપુર હોવાથી, પારસી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થોની ગંજાવર મીજલસ તે સાંભળવા ભેગી મળી હતી. પ્રમુખપદ મી૦ ફરેદુન કેરશાસપજી દાદાચાનજીએ લીધું હતું. લાસાફ ખવાલા આતશ પરસ્તોનો કીસ્સો રજુ કરતાં મી૦ પટેલે થોમસ મુરના ગુણો દરશાવ્યા હતા. આ વાંચણની મુખ્ય નેમ, પવીત્ર આતશ તરફ જરથોસ્તીઓએ કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ, અને આતશને ખાતર આગલા જમાનાના પારસી જરથોસ્તીઓએ કેવાં કેવાં સંકટો વેઠેલાં હતાં, તે દેખાડવાની હતી. સાથે સાથે એક જરથોસ્તી પોતાના કસમ અને કોલ કેવી રીતે પાળે છે, અને આપેલા કોલ કેવી રીતે પાળવા, તે દેખાડવાની વાંચણ કરતાએ ફતેહમંદ કોશેશ કરી હતી.

આતશની સેતાયશનું આ કીરતન બેશક સાંભળવા લાએક થયું હતું, અને તે ફરી રજુ થાય એવી ખાએશ ઘણાકોએ ત્યાંજ કરી હતી. કીરતન ખતમ થતાં, પ્રમુખ મી૦ દાદાચાનજીએ મી૦ પટેલનો જશન કમીટી તરફથી [illegible] ... even the much larger hall of the Byramji [illegible] Institute was found too limited to accommodate the ever-increase-ing audiences He repeated his thanks to them for the great honour they had done him there that afternoon.

મી૦ ડી. એન પટેલના મિત્રો તથા વખાણનારાઓનો મેળાવડો.

[કૈસરે હિંદ ૬-૫-૧૯૧૭]

જાણીતા કીરતનશાસ્ત્રી અને લેખક મી૦ ડી. એન. પટેલના મીત્રો અને વખાણનારાઓએ તેમની સેવાઓની પીછાણમાં તેમને પર્સ એનાયત કરવાનો એક દબદબાભરેલો મેળાવડો ગયા શનીવારે બપોરના ગ્રાંડ થીએટરમાં કર્યો હતો. આ પ્રસંગ માટે જાણીતા ફેવોરીટ મી૦ હોરમસજી દુબાશે થીએટરને ફુલપાનથી શણગાર્યું હતું. આ મેળાવડાનું પ્રમુખપદ સર જમશેદજી જીજીભાઈએ લેવાને કબુલ્યું હતું. પણ છેલ્લી ઘડીએ કાંઈક નાદરસ્તે તબીએતને કારણે તેવણ હાજર નહીં થઈ શકયાથી મી૦ રુસ્તમજી બેહેરામજી જીજીભાઈને પ્રમુખપદ આપવામાં આવ્યું હતું. શરૂઆતમાં મી૦ બરજોરજી ફરામજી ભરુચાએ એક ભાષણ કરતાં આ હીલચાલને લગતી હકીકત રજુ કરતાં જણાવ્યું કે એક પત્રકાર, કથાકાર, સંગીતકાર અને કીરતનકાર લેખે મી૦ પટેલની વીવીધ સેવાઓની કદર કરવાને એમના સખ્યાબંધ મીત્રો અને વખાણનારાઓની ખાહેશને અનુસરીને મી૦ પટેલને એક 'પર્સ' આપવાને આજનો મેળાવડો ભેગો થયો છે. સર જમશેદજીની ગેરહાજરી માટે આપણે દીલગીર છીએ, તેમજ સર દીનશા પીટીટ, સર કાવસજી જહાંગીર, અને સર દે.રાબજી તાતાએ પોતાની ગેરહાજરી માટે દીલગીરી દરશાવી છે. આપણા શાહેરની "જરથોસ્તી ભાઈબંધીની મંડળી," "જરથોસ્તી ધરમ-ઉપર એતેકાદ વધારનારી મંડળી" અને નવસારી, ભરુચ, અમદાવાદ અને કરાંચીની અનજુમન અને મંડળીઓના પ્રમુખ, ટ્રસ્ટી અને સેક્રેટરી સાહેબોએ આ કદરદાનીગી પત્ર ઉપર પોતાની મોહોર મુકી છે."

ત્યાર પછી જજ મી૦ કીશનલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ વીવેચન કરતાં જણાવ્યું કે મી૦ પટેલે અનેક વારતાઓ લખી પારસી તેમજ હિંદુ વાંચક વરગને રીઝાવ્યા છે.

સાંભળવા જરથોસ્તી સજ્જનો જે જંગી સંખ્યામા ઉતરી પડે છે તે જોઇ અમો જરાએ અજબ થતા નથી એટલા માટે અમોએ કહ્યું તેમ, ભાઇ ધનજીશાહ પટેલ-લમાં તો આપણ વચ્ચે એ લાઇનમા એકજ છે, અને એરણુની જગ્યા ખાલી છે.

PRESENTATION TO A PARSI JOURNALIST.

Mr. D. N. Patel Honourld

(Bombay Chronicle 2 nd May 1917).

The friends and admirers of Mr Dhunjibhoy Naoroji Patel, the well known Parsi author, assembled in large numbers at the Baliwala Grand Theatre on Saturday last to mark their appreciation of the services rendered by him in the cause of Parsi literature and specially of the efforts made by him during well nigh a quarter of a century to awaken his co religionists' [illegible] by recitals from Firdousi's

છે, અને એવા એક લેખકના માનમાં થયલા મેળાવડામાં ભાગ [illegible] ખુશી છે, અને મી૦ પટેલને ખરાં દીલથી તેઓ મુબારકબાદી આપે છે. (તાલીઓ)

ઇરાનના હાલના કોનસલ મી૦ મીરઝાં અલી અકબરખાંએ ભાશણ કરતાં જણાવ્યું કે આપણું પુરાણું ઇરાનવેજ જે સુધારાનું, સાહસ કરમોનું અને શુરાતનપણાનું સ્થાન હતું, જયા પયગમ્બર જરથોસ્તે પોતાના પાક મહઝબથી પ્રકાશ અને પવીત્રાઇ પાથરી હતી, (એકસંધ તાલીઓ) તે પ્યારો દેશ આરબોના હાથે જીતાઇ, લુંટાઇ, વેરાન બન્યો, અને તેનો કરૂણારસ કીસ્સો કહેવાને જે એક નુરી નર જનમ પામ્યો, તે કવી ફીરદોસી તુસી હતો. ફીરદોસીએ ઇરાની શહેનશાહતની, ઇરાની આબાદીની, ઇરાની વીખ્યાતીની તવારીખથી ઇરાનને જીવતું, જાગતુ, આપણી નજર સમક્ષ ખડું રાખ્યું છે, (તાલીઓ) અને ઇરાન વીશેનું માન અને ચાહ આપણામાં ઉશકેરયાં છે. એ શાહનામાનાં જે રમીનાં કીરતનો મી૦ પટેલ આપણા વચ્ચે કરે છે, તે ખરેખર પ્રસંશાને પાત્ર છે. એનાં કયાની કીરતનો ઉઘરતી ઓલાદ માટે બોધદાયક પાઠ રજુ કરે છે, અને આપણી આબાદી અને બહાદુરીનાં ચીત્રો આપણામા પણ શુર અને હીમ્મત ઉતપંન કરે છે. (તાલીઓ.)

મી૦ રૂસ્તમજી પેસ્તનજી મંસાનીએ ભાશણ કરતાં જણાવ્યું કે એકબારગી મી૦ પટેલના લખાણો યા વારતાઓ વીશે કોઇક ઠેકાણેથી સવાલ ઉઠાવવામાં આવ્યો હશે, પરંતુ શાહનામાના વાંચણો અને કીરતનો રચવામા, રજુ કરવામાં, અને દીપાયમાન બનાવવામાં મી૦ પટેલનું કારય ખરેજ સરસ રચનેથી વખાણને પાત્ર છે. શાહનામાના કીરતનોથી મી૦ પટેલની કીરતી કાયમ થઇ શકી છે. આપણા કયાની પાદશાહો અને પેહલવાનોની નુરમંદ, જોરમંદ જીંદગીના જે અહેવાલો મી૦ પટેલે કીરતન રૂપે રજુ કરયા છે, તે કીરતનો ખરેજ બીનહરીફ છે, અને એવા એમના કામની કદર થયલી જોવાને મને ખરેજ ખુશી ઉપજે છે. મી૦ પટેલને મુબારકબાદી આપતાં, મને એવી ખાત્રી છે કે શાહનામાનું બાકીનું કામ એવણ સરંજામ ઉતારશે, અને ખુદા તેમાં એમને મદદગાર થશે. (તાલીઓ)

...લોકપ્રીય હશે, તે આજના આ મેળાવડા ઉપરથી સપશ્ટ જણાય છે. લેખક, સંગીતના અભ્યાસી, અને શાહનામાના લોકપ્રીય બનાવનારા મી૦ પટેલની કદર કરવાના કામમાં સામેલગીરી બતાવતાં મને ઘણી ખુશી ઉપજે છે. (તાલીઓ)

ઓગ્ગે ક્રોનીકલના અધીપની મી૦ હોરનીમેને ભાષણ કરતાં જણાવ્યું કે એક અંગ્રેજ જર્નાલીસ્ટ લેખે, સાહીત્યના શોખીન લેખે, આ મેળાવડામાં હાજરી આપી મી૦ પટેલની પ્રસંશાના કામમા સામેલગીરી આપતાં અને આ પ્રસંગે મારી મુબારકબાદીઓ દર્શાવતાં મને ભારે ખુશાલી પેદા થાય છે. (તાલીઓ) કારણ કે મી૦ પટેલ એક જરનાલીસ્ટ ઉપરાંત, એક વાર્તાનવેશ છે; સંગીતના તેઓ અભ્યાસી છે. અને શાહનામાના કીર્તનોથી એઓએ પારસી કોમમાં લોકપ્રીયતા મેળવી છે, અને એવા એક લેખકના માનમાં થયલા મેળાવડામાં ભાગ લેવાને તેઓ ખરેજ ખુશી છે. (તાલીઓ)

ઇરાનના હાલના કોનસલ મી૦ મીરઝાઅલી અકબરખાંએ ભાષણ કરતાં જણાવ્યું કે આપણું પુરાણું ઇરાનવેજ જે સુધારાનું, સાહસ કર્મોનું અને શહેનશાહતનું ... હતું, જ્યાં પયગમ્બર જરથોસ્તે પોતાના પાક મઝહબથી પ્રકાશ અને પવીત્રાઇ પાથરી હતી. (જોશબંધ તાલીઓ) તે જ્યારે દેશ આરબોના હાથે જીતાઇ, લુંટાઇ, વેરાન બન્યો, અને તેને કરુણારસ કીસ્સો કહેવાને જે એક તુરી નર જન્મ પામ્યો, તે કવી ફીરદોસી તુસી હતો. ફીરદોસીએ ઇરાની શહેનશાહતની, ઇરાની આબાદીની, ઇરાની વીખ્યાતીની તવારીખથી ઇરાનને જીવતું, જાગતું આપણી નજર સમક્ષ રાખ્યું છે, (તાલીઓ) અને ઇરાન વીશેનું માન અને ચાહ આપણામાં ઉશ્કેરાયા છે. એ શાહનામાના જે રસીલા કીર્તનો મી૦ પટેલ આપણા વચ્ચે કરે છે, તે ખરેખર પ્રસંશાને પાત્ર છે. એવા કથાની કીર્તનો ઉપરતી આલાદ માટે બોધદાયક પાઠો રજુ કરે છે; અને આગલી આબાદી અને બહાદુરીના ચીત્રો આપણામાં પણ શુર અને હીમત ઉતપન કરે છે. (તાલીઓ.)

મી૦ રૂસ્તમજી પેસતનજી મસાનીએ ભાષણ કરતાં જણાવ્યું કે એકબારગી મી૦ પટેલના ઝપાટાઓ યા વાર્તાઓ વીશે ઝડપ ટેકાઓથી સવાલ ઉઠાવવામાં આવ્યો હશે. પરંતુ શાહનામાંના વાર્તાઓ અને કીરતનો રચવામાં, રજુ કરવામાં અને દીપાયમાન બનાવવામાં મી૦ પટેલનું કારય ખરેજ સર્વ સ્થળેથી વખાણને પાત્ર છે. શાહનામાના કીરતનોથી મી૦ પટેલની કીરતી કાયમ થઇ શકી છે. આપણા કયાની પાદશાહો અને પેહલવાનોની તુરમંદ, જોરમંદ જીંદગીના જે અહેવાલો મી૦ પટેલે કીરતન રૂપે રજુ કર્યાં છે, તે કિરતનો ખરેજ બીનહરીફ છે, અને એવાં એમનાં કામની કદર થયલી જોવાને મને ખરેજ ખુશી ઉપજે છે. મી૦ પટેલને મુબારકબાદી આપતાં મને એવી ખાત્રી છે કે શાહનામાનું બાકીનું કામ એવણ સરંજામ ઉતારશે અને ખુદા તેમાં એમને મદદગાર થશે. (તાલીઓ)

અત્રે મીસીસ રૂસ્તમજી બેહરામજી જીજીભાઇ મી૦ પટેલને રૂપાની એક સુંદર કાસકેટ કુદરસનામી પત્ર અને પર્સ પોતાને હાથે ભેટ કર્યાં હતાં, જે વેળાએ હાજર રહેલાઓએ તાલીઓથી મી૦ પટેલને વધાવી લીધા હતા.

દારે-ફાંની.

જમાનાની રેલ માહે ઘસડાઇ જગત,
થયાં તાંનમે ફૂલ તણાઇ જપત.
ગયાં શાહોના કાંઇ તાજો-તખત,
ગયો ફિર્યોનીઓનો કહાં તે વખત.
ગયા કાંઇ પ્યારા દિલાવર સવાર,
ગયા કાંઇ ન્યાગાનો જગ આસ્કાર.
ગયા કાંઇ હકીમો બરમ જાણકાર,
ગયા કાંઇ તવારીખનવેશ યાદગાર.
ગઇ કાંઇ કોમળ હૂરી નાજનિન,
સરોદે મનોહર માહે ઝબિન
ગયા કાંઇ કિર્તી ભરેલા મહાંન,
ગયા કાંઇ જે લડતા સિંહની સમાંન.
સુતા તે જઇ સૌ મળી ખાકમા,
બિછાંના થયાં મિટ્ટી-એ-પાકમા.
સિવા જેણે નેકી કિધું ના કંઇ,
રહ્યો તેજ જીવતો ખલકમે અંહી.

* * •

ઉમર બહુ ગુમાવી કરી બહુ તરંગ,
ગયા સૌ સાથીઓ છોડીને સંગ.
જશે તુંબી દુનિયા તજી એક દંન,
નથી તારૂં ફાંની કાયંમ વતંન.
વખત રંગ રાગે કિધો બહુ પસાર,
નહી દીન રહ્યા તે ઓ પરવરદેગાર.
ગયા ફુલ જવાંની 'ને જોબંનના દંન,
દિસે આજ ડોળા ઘૂરકતું કફન.
અરે ધન જોબંન કદી ના ઠરે,
જવાંની ઉતરતાંજ જોબંન મરે.
ગુલ 'ને ગુલાબો કરમઇ ગયા,
જંગલી ધતુરા ફુલઇ રહ્યા.
થયા કુલ દાનાવ દુનિયાથી દુર,
જીવતા જગતમે રહયા બેશઉર.
ભલા ભાઇ ના કર તું દોડધાંમે,
પાકમા જવું છોડી છે આ મુકાંમ.

કરતા

સ્વસંતાપ.

જયારેખી મનમા કરૂછું વિચાર,
થયાં સાલ કિર્તન[1] કરતાં અઢાર.
મહેફીલે હમદીનં મલે છે હઝર,
મહિમા ખીલે છે નૌરૂજ[2] બહાર.

અફસોસ ! એ મહિમા અને દોડધામ,
અફસોસ ! મોસંમે મુકતાદ તમાંમ,
મુજ વંન કંઇએક થાશે પસાર,
મુજ વંન ખિલશે ફસ્લે બહાર.

કંઈએક [3]આદર મુજ વંન જશે,
કંઈએક [4]આવાં મુજ વન થશે.
કંઇએક વહેશે ખોદાદ સાલ,
કહો કોણ કરશે માહરો ખિયાલ !
કહાં મારી મિટ્ટી હશે ખાકમા,
પડેલો હું હોઈશ કંઈક લાખમાં.

૧. ઇ૦ સ૦ ૧૯૧૭ મા કિર્તન કરવાની પેહલ કીધાને વીસ સાલ થશે.

૨. ૩, અને ૪. નવરોજ, આદર યજદનુ પર્વ, તથા આવાં યઝદના પર્વના દિંગામો ઉપરાંત આગલા સાલોમા જરથોશ્તી તેહવારો પ્રસંગે હંમેશા મારા કિર્તનો રજુ થતાં હતાં; જે પ્રસંગે મોટી સંખ્યામા હમદીન બાંનુઓ તેમજ ગ્રહસ્થોની મેહફીલ મળતી હતી 'રચનાર.'

(સંપુર્ણ શાહનામા પાનું ૩૦૮)

શાએર ફીરદોસી તુસી.

સ્વસંતાપ.

જયારેબી મનમા કરૂંછું વિચાર,
થયાં સાલ કિર્તન કરતાં [1]અઢાર.
મહેફીલે હમદીન મલે છે હઝાર,
મહિમા ખીલે છે [2]નૌરૂજ બહાર.
અફસોસ! એ મહિમા અને દોડધામ,
અફસોસ! મોસંમે મુકતાદ તમાંમ.
મુજ વંન કંઇએક થાશે પસાર,
મુજ વંન ખિલશે ફરશે બહાર.

કંઈએક [3]આદર મુજ વંન જશે,
કંઈએક [4]આવાં મુજ વન થશે.
કંઇએક વહેશે ખોદાદ સાલ,
કહો કોણ કરશે માહરો ખિયાલ!
કહાં મારી મિટ્ટી હશે ખાંકમા,
પડેલો હું હોઈશ કંઈક લાખમાં.

૧. ઇ૦ સ૦ ૧૯૧૭ મા કિર્તન કરવાની પેહલ કીધાને વીસ સાલ થશે.

૨. ૩, અને ૪. નવરોજ, આદર યજદ્દ પર્વ, તથા આવાં મુક્તાના પર્વના દિંગામો ઉપરાંત આગલાં સાલોમાં જરથોસ્તી તેહવારો પ્રસંગે હંમેશાં મારાં કિર્તનો રજુ થતાં હતાં; જે પ્રસંગે મોટી સંખ્યામા હમદીન બાનુઓ તેમજ ગ્રહસ્થોની મેહફીલ મળતી હતી "રચનાર."

(સંપુર્ણ શાહનામા પાનું ૩૦૮)

શાએર ફીરદોસી તુસી.

ફીરદોસીની તારીફમાં પુર્વના જાણીતા શાએરોના સુખન.

શાએર અનસરી:

આફ્રીન બ રવાંને ફીરદોસી,
ઑાન હોમાયુન નેહાદ ફરખુન્દેહ.
ઉ ન ઉસ્તાદ બુદ વ મા શાગેર્દ,
ઉ ખુદાવંન્દ બુદ વ મા બન્દે.

તરજુમો:-

આફરીન હોજો તું પર હજારો હજાર,
ઓ રોશન રવાં ફિરદોસી નેકકાર.
તું ઉસ્તાદથી બેહેતર હતો નેકનામ,
તું માલેક હમારો હતો, હમ ગુલામ.

શાએર નિઝામી:

સખુન ગુયે દૅાનાએ પીશીને તુસ,
કે ઑારાસ્ત રૂએ સખુન ચુન અરૂસ.

તરજુમો:-

વતનદાર હતો તે કવી શેહરે તુસ,
સખુનનો અજબ કીધો સંગાર ખુશ.

શાએર શયખ સાદી:

ચે ખુશ ગોફ્ત ફીરદુસીએ પાકઝાદ,
કે રહમંત બરૉન તુર્બતે પાક બાદ.

તરજુમો:-

સરસમા સરસ છે ગયો કહિ વાત,
ઓ નેક ફીરદોસીએ પાકઝાદ.
દરૂદ તુંજ તુર્બત ઉપર હજાર,
ચિતારી ગયો એનમુને તું ચિતાર.

(કરતા)

શાહનામું અને ફીરદોસી.

અગર એ શાહનામાં જેવી કિતાબ રચાઇ હોતે નહી, તો પારસી કોમના પાદશાહો, પેહલવાંનો અને તેમના નિયાગાંનોની તવારીખની નોંધ, જે આપણ આજે જાણવા પામ્યા છીયે, તે આપણ કદીબી જાણવા પામતે નહી, અને તેમના મહાંન પરાક્રમો સુધરેની દુનિયામા આજે કદીબી જાહેર થવા પામતે નહી.

આ શાહનામા કિતાબનો રચનાર ફીરદોસી નામનો એક ઇરાંનનો શાએર હતો, જેણે પારસી કોમના પુર્વ કાળમા થઇ ગયેલા પેશદાદી, કિયાંની અને સાસાંની વંશના પાદશાહો અને પેહલવાંનોની કિરતી, અને તેમની કારકિર્દીના હેવાલોની હકિકત, ફારસી જબાંનમા બેતબાજીમા રચી, સુધરેલી દુનિયાંને તે સપુરદ કરી, એક મહાંન પ્રજાની કિરતી તે અમર રાખી ગયો છે.

ફીરદોસી એક તખહલુસ.

આ મહાંન શાએરનું જનમ નામ અબુલ કાસીમ મનસુર હતું. તેના બાપનુ નાંમ એહમદ હતું. ફીરદોસી એ તેનો તખહલુસ યાને *nom-de-plume* હતો.

આ તખલ્લુસ મનસુરે કેવી રીતે સંપાદન કીધો, તે વિશે કાંઈ ચોક્કસ લખાવટ મલતી નથી. એક લખાવટ એ તખલ્લુસના બાબમા એવી કેહવાય છે, કે મનસુરે મહામુદ શાહ ગઝનવીની દરબારમા અમુક બાબદ ઉપર ઘણીજ મનપસંદ બેતબાજી (નઝમ) રચ્યાથી મહામુદ શાહે ખુશી થઇ, દરબારમા જાહેર કીધું, કે 'મરહબ્બા, મારી દરબારને તેં ફીરદોસ 'ફીરદોસ' રોશન બનાવી છે' કેહ છે કે આ 'ફીરદોસ' શબ્દ મનસુરને કાંને પડતાંજ, તેણે પોતાનો તખહલુસ 'ફીરદોસી' ધારણ કીધો હતો. તુસી એ નામ તેના વતન તુસ ઉપરથી તેની અટક યાને ઓખાર તરીકે જણાયલું છે.

બાસ્તાંન નામું.

ફીરદોસીએ શાહનામું શા આધારે રચ્યું.

એવું કહે છે, કે 'બાસ્તાંન-નામું' એવે નામની એક કિતાબ સાસાંની પાદશાહોના[1] જમાનામા, ખાસ કરીને પાદશાહ નોશીરવાંન આદેલ[2] કે જેને ઇરાંન સરજમીન ઉપર થઇ ગયેલા આગલા પાદશાહોની હકિકતની તવારીખ જાણવાનો અને તેને જાળવી રાખવાનો ઘણોજ શોખ હતો, તેના જમાનામા હસ્તી ભોગવતી હતી.[3] એ બાસ્તાંન

---

૧. સાંસાંનીઆંન વંશના પાદશાહો, ઇરાનમા 'અશકાનીઆંન' વંશની પાદશાહી પછી રાજ કરી ગયા હતા. સાસાની વંશનો અમલ અર્દશીર બાબેગાંનથી શરૂ થયો હતો અર્દશીર બાબેગાંને એ વંશની સ્થાપના કરી હતી, અને એ પેહલ્વો સાસાની પાદશાહ હતો.

૨. નોશીરવાંન આદેલ સાસાંનીઆંન વંશનો ૧૯ મો પાદશાહ થઇ ગયો હતો.

૩. નોશીરવાંન આદેલને આગલા પાદશાહો અને પેહલવાંનોની તવારીખ મેલવવાનો એટલો બધો શોખ હતો, કે તેને માટે મોટા ખરચે તે દેશ પરદેશ જાણકાર ઉસ્તાદોને તેવી તવારીખની હકિકત મેલવી લાવવા રવાંના કરતો હતો, અને તેઓ મારફતે જેબી વિગતો મલતી, તેનો સંગ્રહ કરી તે પોતાના કિતાબખાનાંમા જાળવી રાખતો હતો.

નામુ પેહલવી ભાશામા લખાયલું હતું.. એ બાસ્તાન નામાને આધારે ફીરદોસીએ પોતાનુ શાહનામુ લખ્યું હતુ"

બાસ્તાંન નામું.

પણ આગળ વધતા આગમચ, આ પ્રખ્યાત કિતાબ બાસ્તાન નામા વિશે કાંઇક જાણવું જરૂરનુ છે. પાદશાહ નોશીરવાંન આદેલે જમાને કરેલી તવારીખના કકડા-ભુકડાઓનો સગ્રહ પોતાના કિતાબખાંનામા જે કીધો હતો, તે જ્યારે પાદશાહ યઝદેઝર્દ શેહરીયાર[1]-ઇરાનની ગાદી ઉપર આવ્યો, ત્યારે તે સઘળો તવારીખી સંગ્રહ તેને હાથ ગયો હતો. યઝદેઝર્દે આ તવારીખનો સગ્રહ

દાનેશ્વર દેહકાંન

નામના એક જાણીતા અકાબરને સ્વાધીન કીધો, એવી ફરમાસ સાથે કે એ સંગ્રહને સીલ સીલાબધ તવારીખ રૂપે ગોઠવી, તે એક દફ્તર બનાવે. આ દાનેશ્વર દેહકાંન, મદાયન (તેસીફુન) શેહરનો એક આગેવાંન અકાબર અને કાબેલ શખ્સ હતો. એ દાનેશ્વર દેહકાંને, પાદશાહ કઇઓમરસની[2] પાદશાહીની શરૂઆતથી, સાસાનીઆંન વંશના પાદશાહ ખુશરો પરવીઝની[3] આખરી સુધીની તમામ હકિકત, સીલ સીલાબંધ ગોઠવી હતી.

એ સંપુરી તવારીખ પેહલવી ભાશામા લખાઇ હતી, અને એ કિતાબનુ નામ બાસ્તાંન નામું આપનામા આવ્યું હતું.

ઇરાંન સર જમીનને લાગેલી જમાનાની નઝર.

જમાના, જમાના, અરે બેફિનાર,
કિધું તુંએ ઇરાંન કાં ખારઝાર.
જમાના, જમાના, ઓ બેકદર,
કિધી પેશદાદી ખતમ બેખતર.
જમાના, જમાના, ઓ બેરહમ,
રાખી નહી કયાંનિઓની શરમ.
નહી તું થયો કોઇનો આશના,
કિધા તેં હખાંમીનીઓને ફના.

અરે ઓ જમાના બની બેશરમ,
કિધી તુંએ સાસાંની શાહી ખતમ.
લુટિ એશ અસરત, લુટી સર ઝમીન,
લુટીયું વતન પારસી નામચીન.
જમાનાની તુંને લાગી નઝર,
કિધું તુંએ ઇરાંન ઝીરોઝબર.
થયાં સાલ એ વાતને કંઇ હજાર,
લખે કોણ તવારીખ જગ આશકાર.

---

૧. યઝદેઝર્દ શેહરીયાર સાસાનીઆન વંશનો પારસીઓનો છેલ્લો પાદશાહ હતો એના વખતમા અરબ લોકોએ ઇરાનનુ રાજ છીની લીધું હતુ, અને પારસી શાહનશાહતની આખેરી આવી હતી.

૨. ઇરાન સર જમીનનો પેશદાદીઆંન વંશનો એ સઉથી પેહલો પાદશાહ હતો એને પાહડો ઉપર રાજ ચલાવ્યું હતું એના વખતમા લોકો પોશાક તરીકે ચામડાં તથા ઝાડોના પાતડાં ઓઢતા, તેમજ વનસ્પતીનો ખોરાક તરીકે ઉપયોગ કરતાં હતાં.

૩ ખુશરો પરવીઝ સાસાનીઆન વંશનો એકવીસમો પાદશાહ હતો. એ પાદશાહ નોશીરવાંન આદેલનો નબીરો હતો. દુનિયાની તવારીખમાં પ્રસિધ્ધ થયલી ખુબસુરત શીરીન એની રાણી હતી, જેની મોહબતનુ દાસ્તાંન જગ પ્રસિધ્ધ સાહિત્યમા જાણીતું થયલુ છે.

૪. સાસાંનીઆન વંશના પાદશા[illegible]નાઉ - રાંનમા પેહલવી જબાન બોલાતી હતી

નામુ પેહલવી ભાશામા લખાવવુ હતું. એ બાસ્તાંન નામાને આધારે ફીરદોસીએ પોતાનુ શાહનામુ લખ્યુ હતું.

બાસ્તાંન નામું.

પણુ આગલ વધતા આગમચ, આ પ્રખ્યાત-કિતાબ બાસ્તાંન નામા વિશે કાંઇક જાણવું જરૂરનુ છે. પાદશાહ નોશીરવાંન આદેલે જમાવ કરેલી તવારીખના કકડા-ચુકડાનો સંગ્રહ પોતાના કિતાબખાંનામા જે કીધા હતો, તે જયારે પાદશાહ યઝદેઝર્દ શેહરીયાર[1] ઇરાંનની ગાદી ઉપર આવ્યો, ત્યારે તે સઘલો તવારીખી સંગ્રહ તેને હાથ ગયો હતો. યઝદેઝર્દ આ તવારીખનો સંગ્રહ

દાનેશ્વર દેહકાંન

નામના એક જાણીતા અકાબરને સ્વાધીન કીધો, એવી ફરમાસ સાથે કે એ સંગ્રહને ... આ પ્રખ્યાત પુસ્તકના નામના ખાબમા એક ગુંચવાડો ઉભો થવા પામ્યો હતો. દાનેસ્વરે રચેલા એ પુસ્તકને યઝદેઝર્દે પોતાના કિતાબખાનામા રાખવાનુ ફરમાન કીધું, અને તેને "ખોદાએ નામા" ને નામે ઓલખાવ્યું. પણુ એજ "ખોદાએ નામા"ને, પાછલથી કેટલાંક લખનારાઓ 'બાસ્તાંન નામા'ને નામે ઓલખાવી ગયા છે.[1]

ખુદાએ નામાની ઉત્પત્તી. ફીરદોસીએ પોતાના પુસ્તકને 'શાહનામા' નામ આપવાનુ કારણુ.

દેહકાન દાનેસ્વરે એ પુસ્તક પેહલવી ભાશામા લખ્યુ હતું. એ પેહલવી ભાશા સાસાંનીયાંન પાદશાહોની દરબારી ભાશા હતી. દાનેસ્વરે લખેલા એ પુસ્તકનું નામ 'ખુદાએ નામે' હતુ. 'ખુદાએ નામા'નો અર્થ 'પાદશાહોની ચોપડી' થાય છે. દાનેસ્વરે પોતાના એ પુસ્તકનું નામ 'ખુદાએ નામે' શા માટે આપ્યું, તેનો સેહજ ખુલાસા થવો ઘટે છે. 'ખુદા' એ શબ્દ ફક્ત પરવરદેગાર, જગતના પેદા કરનારનેજ લગાડવામા આવે છે. પણુ સાસાનીયાંન જમાનામા 'ખુદા' શબ્દ 'રાજા અને પાદશાહો' માટેજ વપરાતો હતો. દાનેસ્વરે એટલા માટે પોતાના પુસ્તકમાં આગલા જમાનાના પાદશાહોને લગતાં વિવેચન લખેલાં હોવાથી, તેણે પોતાના એ પુસ્તકને 'ખુદાએ નામે' એવું નામ આપ્યું. પણુ ફીરદોસીએ એ ઉપરથી પોતાના પુસ્તકનું નામ 'ખુદાએ નામુ' નહી આપતાં, 'શાહનામા' નામ આપ્યું. એનુ એક કારણુ એ હતું કે પારસી શેહનશાહત ભાગ્યા પછી, અરબ લોકોની પાદશાહી ઇરાંનમા ચાલુ થઇ હતી, ત્યારે 'ખુદા' ફક્ત પરવરદેગારને માટેજ બોલાતો હતો. એ અર્થને અનુસરીને શાએરે પોતાના પુસ્તકનુ નામ શાહનામા આપ્યુ હતું.

અરબોના હાથમાં દાનેસ્વરનુ પુસ્તક કેવી રીતે ગયુ ?

સંને ઇસ્વી ૬૪૧ના સાલમા પાદશાહ યઝદેઝર્દ, નેહાવદની લડાઇમા આરબોને પોતાનુ રાજ, તાજ અને કાવેઆંની ઝુંડો ખોઇ પરાસ્ત થયો, અને તેનો શાહી ખજાનો અને તમામ માલ મીલકત અરબોએ લુંટી લીધાં, તેમા દેહકાન દાનેસ્વરે

1 જુવો દા૦ ૭૦ જ૦ મોદીનુ શાહનામુ અને ફીરદોસી.

રચેલું ખુદાએ નામું પણ લુટાઇ ગયું હતું સાદ વકાસ, જેણે એ લડાઇ ફતેહ કરી હતી, તેણે એ ખુદાએ નામુ ખલીફ ઉપર મોકલાવ્યું. ખલીફે એ કિતાબ, જે પેહલવી ભાશામા લખાયલી હતી, તેનો અરબી જબાનમા તરજુમો કરાવ્યો હતો.

ખુદાએ નામાનો અરબી તરજુમો કરનાર એક વટલી ગયેલો જરથોશ્તી.

એ ખુદાએ નામું જયારે અરબોને હાથ ગયુ, ત્યારે તે કિતાબ પેહલવી જબાંનમા લખાયલી હોવાથી, ખલીફને તે માહેની બાબદ જાણવાની ઘણીજ કાળજી થઇ. તેણે એ કિતાબનો અરબી જબાંનમા તરજુમો કરવાનુ કામ, એક વટલી ગયલા જરથોશ્તીને સ્વાધીન કીધું હતું. એ વટલી ગયલા જરથોશ્તીનું નામ અબદલ્લા એબને અલ મોકફ્ફા[૧] હતું. જો કે એ જરથોશ્તી ઇસલામી ધેરમમાં વટલી ગયો હતો, પણ બાતેનમાં તે પોતાના બાપીકા જરથોશ્તી ધર્મને માનતો હતો.

શાહનામા અને બીજાં સઘળાં પુસ્તકો આ પુસ્તકને આધારે રચાયલા જણાવવામા આવે છે. એ અરબી તરજુમાની કિતાબને સઇર-ઉલ-મુલુકનું નામ આપ્યું હતું.

ખુદાએ નામા ઉપર પડેલી લુટ. તેની સુલતાંની સરજત.

ખુદાએ નામાનો અરબી જબાંનમા તરજુમો કરનાર, પેલા વટલેલ જરથોસ્તીએ જયારે ખલીફને પેશદાદી પાદશાહોની રાજનિની અને તેમના કાયદા કાનુનો વિગેરે અરબી જબાંનમા સમજાવ્યા, ત્યારે ખલીફને તે એટલા બધા તો પસદ પડયા, કે તેનો અરબી ભાશામાં ખાસગીક તરજુમો કરવાનો, તેણે હુકમ કીધો. પણ કિયાનીઓના દાસ્તાનોની હકિકત રજુ કરતાં, જાલ અને રૂસ્તમની કાહાણી, અને સીમુર્ગ વિશે; તેમજ ખુરશેદ અને આતશની સેતાયેશ વિશે જયારે તેણે જાણ્યું, ત્યારે તેણે હુકમ કીધો, કે એ કિતાબ વાચવા લાયક નથી

ખુદાએ નામાનું હબસી પ્રજાના હાથમાં જવું.

એવી રીતે ખુદાએ નામાની સરજત નક્કી થઇ. ખલીફે એ કિતાબ રદ કીધા પછી, કોઇ એક અરબના હાથમાથી, તે હબસીઓના મુલક એબીસીનીઆમા વસતા કોઇ અરબના હાથમા ગઇ. તે અરબે હબસીઓના મુલકના પાદશાહને તે કિતાબ ભેટ આપી હબસીના પાદશાહના હાથમા દાનેશ્વર દેહકાંનનું ખુદાએ નામુ ગયા પછી, તેની સરજતમા એક નવો ફેરફાર થયો ખલીફે જે કામ નહી કરાવ્યું, તે કામ એ હબસીના પાદશાહે કીધું, યાને હબસાનના પાદશાહે ખુદાએ નામાનો અરબી જબાંનમા તરજુમો કરાવ્યો.

ખુદાએ નામાનું હિંન્દુસ્થાંનમાં જવું.

એબીસીનીયાથી દાનેશ્વરનુ પેહલવી ખુદાએ નામુ હિન્દુસ્થાંનમા ગયું. પણ હિન્દુસ્થાંનમાં તે ઠરીઠામ થઇ પડ્યું નહિ, કેમકે હિન્દુસ્થાંનથી તે ઇરાંનમા ખોરાસાનના હાકિમ યાકુબ લઇસ, જે પુરાતન ઇરાનના પાદશાહ પેહલવાનોની વારતા એકઠી કરવાને,

---

૧. એનું ખરૂં નામ રૂઝબેહ હતું.

યઝદેજર્દ શેહરીઆર હતો, તેણે ખુદાએ નામાંનું પેહલવી પુસ્તક હિન્દુસ્થાનમાંથી[1] મંગાવી, તેનો ફારસી ભાશામાં તરજુમો કરાવ્યો. દાનેશ્વરના પુસ્તકમાં ખુશરો પરવીઝના અમલ સુધીનીજ બાબદ લખી હતી, પણ હવે યાકુબ લઇસે ફરમાવ્યું કે, ખુશરો પરવીઝના અમલ પછીની બાકી રેહલી હકિકતનો તે પુસ્તકમાં સમાવેશ કરવો, અને તેમ કરવા માટે ખુશરો પરવીઝના રાજથી, યઝદેજર્દ શેહરીયારે પોતાની પાદશાહી ખોઇ, ત્યાં સુધીની બીનાનો અંદર ઉમેરો કરવો.[2] જણાવવામાં આવે છે કે, આ ફારસી પેહલવી તરજુમો કરનાર ચારૂ જને, દાનેશ્વરના પેહલવી ખુદાએ નામાના ફારસી તરજુમાને શાહનામું નામ આપ્યું હતું.

શાએર દકીકીને શાહનામું બેતબાજીમાં રચવાનો હુકમ થયો.

એવી રીતે પેહલવી ખુદાએ-નામાનો ફારસી તરજુમો થયા પછી, અને તેનું નામ શાહનામું અપાયા પછી, યાકુબ લઇસની હોકમી ઇ૦ સ૦ ૯૦૭.માં સામાનીઆન વંશના હાથમાં ગઇ. એ નવા વંશને ઇરાંની દંતકથાઓ, અને ઇરાનની તવારીખી હકિકતો જાણવાનો, અને તેનો સંગ્રહ કરવાનો શોખ હોવાથી, તે સઘલાનો જમાવ કીધો હતો. એ સામાનીઆન વંશનો અબુ સલીહ મનસુર નામનો પાદશાહ, જે ઇ૦ સ૦ ૯૬૦ થી ૯૭૫ સુધીમાં થઇ ગયો છે, તેના વજીરે, દકીકી નામના શાએરને ફરમાવ્યું, કે દાનેશ્વરની પેહલવી કિતાબ ઉપરથી જે તરજુમો ફારસી જબાંનમાં યાકુબ લઇસે કરાવ્યો હતો, તે ફારસી તરજુમાં ઉપરથી આખું પુસ્તક બેતબાજીમાં રચવું.

શાહેર દકીકીને પસંદ કરવાનું કારણ. દકીકીનું ખુન.

ફારસી શાહનામાને તમામ બેતબાજીમાં રચવાનું કાંમ શાએર દકીકીને સોંપવાનું મુખ્ય કારણ એ હતું, કે દકીકી એક જરથોસ્તી હતો, અને તે જરથોસ્તી હોવાને લીધે, તેને બીજા શાએરો કરતાં વધારે પસંદ એટલા માટેજ કરવામાં આવ્યો હતો, કે તે પોતાના નિયાગાંનો તરફનાં ચાહને લીધે, તેમની કિરતીને તે પુરતો ઇનસાફ આપી શકે. શાએર દકીકીએ પાદશાહ ગુસ્તાસ્પના રાજથી બેતબાજી રચવા માંડી, પણ તેણે બે હજાર બેતો નહી લખ્યા, તેટલાં તેના એક ગુલામે તેનું ખુન કીધું, અને તે કવખતે મારયો ગયો, જેથી શાહનામાને બેતબાજીમાં રચવાનું કામ ખોરંભે પડયું.

ગઝની વંશનો અમલ. મહામુદ શાહ ગઝનવી.

શાએર દકીકીના મરણ સાથે સામાનીઆન વંશરાજાઓની પાદશાહીની ખતમ થઇ, એટલે કુદરતી રીતે શાહનામાને બેતબાજીમાં રચવા અને રચાવવાનું કામ પણ

---

૧. યાકુબ લઇસે દાનેશ્વરનું પેહલવી ખુદાએ નામું હિંદુસ્થાનમાંથી મંગાવ્યું નહી હતું, પણ ઇરાનમાંથીજ મેલવ્યું હતું. (શાહનામું અને ફીરદોસી ડા૦ જી૦ જ૦ મોદી.)

૨. ફારસીમાં તરજુમો કરવાનું કામ યાકુબ લઇસે, ૧ ઈબ્ને મનસુર અલ મોઆમ્મરી નામના શખસને સોંપ્યું, અને તેને મદદ કરવા માટે ૧. હેરાતનો તાજ બીન ખોરાસાની. ૨, સીસતાંનનો યઝદાનદાદ શાહપુર, ૩, નીશાપુરનો માહુ ઇબ્ને ખોરશીદ, અને ૪. તુસનો સુલીમાન બીન બુરીન, એવે નામના ચાર ઇરાની વંશના ઇરાની હતા. (શાહનામું અને ફીરદોસી ડા૦ જી૦ જ૦ મોદી)

અટકી પડ્યુ. સામાનીઆન વંશની હકુમત પડી ભાગી, અને તેમની હકુમત ગઝનવી વંશના હાથમા ગઈ

ગઝની વંશનો મહામુદ, જે હિન્દુસ્થાનના ઇતીહાસમાં મહામુદ શાહ ગઝનવીને નામે જણાઇ ગયો છે, તેનો અમલ શરૂ થયો મહામુદ શાહ ગઝની જો કે એક ઇસનામી હતો, છતાં તેને ફારસી જબાન વધુંજ પસંદ પડતી, અરબી ભાશાનું ચલન બંધ કરી, ફારસી જબાનને તેણે પોતાની દરબારી ભાશા બનાવી એ પાદશાહ ફારસી ભાશાનો ઘણોજ શોખીન હતો

મહામુદ શાહ ગઝનવી-ઇરાની વાર્તાઓનો પુજારી

પોતે ઇસનામી હતો, છતા ઇરાન દેશના આગના પાદશાહ અને પેહલવાનોની હકિકત અને વાર્તાઓનો તે હદ બહાર શોખીન હતો અત્યાર સુધીમા ઇરાની પેહનવાનો અને પાદશાહો ની જે જે વારતાઓનો જમાવ થયો હતો, તે સઘલાને સંપુર્ણ કરી તેને બેતબાજી યાને નઝમમા રચાવવાનો તેને ઘણોજ શોખ હતો મહામુદ શાહના એવા શોખની ખબર જેમ જેમ ચોમેર જાહેર થતી ગઇ, તેમ તેમ તેની દરબારમા, દેશ પરદેશના કથકો એવી દાસ્તાનોની હકિકતો કહેવા આવવા લાગ્યા, અને તેઓ કિંમતી ઇનામ અકરામ મેળવવા લાગ્યા એ રીતે મહામુદ શાહ અસલ ઇરાનના પાદશાહો અને પેહલવાનોને લગતી હકિકતનો એક મહાભારત જંગી સંગ્રહ કરી શક્યો હતો, અને એ સવનો સંગ્રહ બેતબાજીમા રચેવા માટે, તે કોઇ બાહોશ શાએરની તજવીજમા હતો

મહામુદ શાહના સાત શાએરો

આ શાએરીના શોખીન શાહની દરબારમા, તે સમે તે જમાનાના સાત જાણીતા શાએરો ઘણાજ માનીતા હતા તેઓ શાએરીના સાહિત્યમા સાત સીતારા સમાન પુજાતા હતા તેઓ (૧) અનસરી (૨) ફરરૂખી, (૩) અઘની, (૪) અસજદી, (૫) મનજગ (૬) ખુરરમી, અને (૭) તરમદીને નામે ઓળખાતા હતા.

રૂસતમ સોહરાબના દાસ્તાંન માહેલી અનસરીએ જોડેલી જે બેતબાજી મહામુદ શાહને વધારે પસંદ પડી, તે રૂસતમે જ્યારે બીજી વારની કુસ્તીમા સોહરાબને જમીન ઉપર પટકયો, ત્યારે રૂસ્તમ જાણતો હતો, કે સોહરાબ જમીન ઉપર પટકાયા પછી તે પડી રહેવાનો નથી, તે જોર કરી મબાદા પાછો ઉઠશે, તેથી રૂસ્તમે પોતાનુ આબદાર ખંજર કાહાડી, સોહરાબનું જીગર તેજ ઘડી ચીરી નાખ્યું. તેજ ઘડી સોહરાબે એક જબરી ચીસ પાડી, હાય મારી, કહ્યું કેઃ

નઝમ	તરજુમો
સોહરાબ:	સોહરાબ:
હરૉન ગેહે કે તીશને શુદી તો બખુન,	તરસ્યો થયો મુજ લહુનો તું જયાર,
બયાલુદી ઈન ખંજરે ઑબગુન.	કિધું આલુદા ખંજરે આબદાર.
જમાને બખુને તો તીશને શવદ,	તુંજ લહુનો જમાનો તરસતર થશે,
બઅંન્દામે તો મુઈ દશ્ને શવદ.	બદન બાલ તારા ખંજર થશે.

(કરતા)

શાહનામાની સરજત.

પણ એગલુ છતાં શાહનામુ રચવાનુ કામ અનસરીના નસીબમા સરજાયલું નહી હતું. કુદરતે તે કામ ફીરદોસીને માટે રોજે અજલથી અલ્લાહેદુજ રાખેલું હતું, અને આખરે તે ફીરદોસીએજ રચ્યુ. ફીરદોસીએ શાહનામુ રચી દુનિયાને સપુરદ કીધું, ઇરાંનના પાદશાહોની કિરતીને સજીવન કીધી, અને ઇરાંનના પેહલવાનોની નામદારી દુનિયાની રૂ-બ-રૂ ખરા આકારમા પાછી જીવતી કરી આપી, જરથોસ્તી કોમ ઉપર મોટી નવાજેશ કીધી.

કેવી રીતે શાએર ફીરદોસી શાહનામુ રચવા પામ્યો, અને મહામુદ શાહ ગઝનવી સાથ તે કેવી રીતે સમાગમમા આવ્યો, અને કેવી રીતે આ જગ મસિધ્ધ પુસ્તક શાહનામું તેણે ખતમ કીધું, તે હવે ફીરદોસીના એહવાલ ઉપરથી જણાઇ આવશે.

ફીરદોસી તુસી

"કરાવશ હું ઇન્સાફ ત્યાં જઈને,
રહીશ વાટ જોતા ત્યાં રહીને.
મિનોઈમે થશે મારો ઈનસાફ હક,
ખોટી હું રહેવશ કયાંમત તલક."

(કરવા)

ફીરદોસી–તેની જનમ ભુમી અને તેના બાપની ઓલખ.

જણાં પર ધરૂં નામ યઝદાંન પાક,
કિધાં જેણે પયદા હવા, આબ, ખાક.
હવે કર 'રોશન' કિરતન ખલાસ,
ના બાંધ ગેતી ઉપર કાંઇ આસ.
કસી સાલ પચીસ તક મે કલમ,
રચી શાહનામું કીધું ખતમ.

* * *

હવે હું કસું લઇ કલમ બાખુશી,
રચું હું કથન ફીરદોસી તુસી.

* * *

ખોરાસાંનમા[1] એક હતું તુસ[2] શેહર,
હતી જ્યાં આબો હવાની મેહર.
હતું તુસમા દિલપઝીર એક ગાંમ,
'શાદાબ'[3] હતું તેનુ મશહુર નામ.
વસ્તો હતો ત્યાં ગરીબ એક જન,
હતું નામ એહમદ[4] દાનેશમંદ.

પેદરનુ વતન તુસ હતું દીલફરોઝ,
જનમ ત્યાં થયો તો મુબારક રોજ.
તુસી[5] નામ તુસ શેહર પરથી થેયું,
જગત આશકારા તે થઇ ગયું.
દિપે આજ હરગમ ચોખંડમાં,
સુખન મુળ પામે કંચંનમા.
રચી તેણે અમર શાહી કિતાબ,
થયા શાએરો બિલકુલ લાજવાબ.
ન બુજી કલમની કદર હિરકણી,
ખતમ જીંદગી થઇ ગઇ રંકની.
હતો તે હાકેમનો બાગબા,
હુંનરમંદ પુરો બડો નેકખાં.
દિઠો ખાબ બાપે જનમ પેશતર,
રહ્યું તેનુ ખીલી ખુશીથી જીગર.

---

1. ઇરાંનમા આવેલો ખોરાસાનનો મુલક. 2. તુસ ખોરાસાનના મુલકમાં આવેલું એક શેહેર, જે નોઝેર બીન મીનોચેહરના છોકરા તુસે વસાવ્યાથી, તે શેહરનું નામ તુસ આપવામાં આવ્યું હતું. 3. તુસ શેહેરની પડોસમા આવેલાં એક ગામનુ નામ. 4. ફીરદોસીનો બાપ. 5. શાએર ફીરદોસીનો જનમ ખોરાસાનમા આવેલાં તુસ શેહરનાં શાદાબ નામના ગામમા થયલો હોવાથી, એ તુસીના નામથી ઓળખાઈ ગયો છે. દાખલા તરીકે એક શાએરે એની સિફતમા નિચલી બયેત રચી એને 'તુસી' તરીકે ઓલખાવી ગયો છે.

'ચે ખુશ ગોફત તુસી સખુન હમચુ દૂર,
મુરબ્બા બેયારા મુરબ્બા બેઓર."

તરજુમો:

સુખન મીસલે મોતી 'તુસી' ગવાય,
મુરબ્બી વિના નહિ મુરબ્બો ખવાય.

(કરવા)

ફીરદોસીના બાપે તેના જનમ આગમચ જોયલો સ્વપનો.

એક રાત એહમદ હતો ખાબમા,
જોતાંજ પડીયો બેતાબમા.
નઝર સામે તેણે દીઠો પીસર,
ચહડી તે ગયો એકદમ છટ[1] ઉપર.
ઉભો જઈ મથાલે બની બેફીકર,
કીધી કેબલા[2] ગમ ફરીને નઝર.
પુકારો કરતો રહયો તોરથી,
પડઘા થતા'તા અતી જોરથી.
કલાંમો પુકારી રહ્યો સર-બ-સર,
સુણી તેનુ ધડકી રહ્યું ખુબ જીગર.
જાગી તે ઉઠીયો, પડતાં ફજઝર,
કહી આવી કોઇએ મૂબારક ખબરઃ
"અએ એહમદ દફા કર હવે તારો ગમ,
બીબીએ બેટાને આપ્યો જનમ.[3]"
ખબર એ સુણી ખુશી તે થયો,
સફળ હાલ સપના તણો થઇ ગયો.
નજુમી બડો એક હતો નામચીન,
મશહુર નામ હતું શેખ નાજીબુદીન.
હકિકત તેને કહી ખાબની,
જણાવો તાસીર હવે આપની." (1)

શેખ નજીબુદીનને ખાબની તાસીર કેહવી.

શેખ નજીબુદીન એક જાણીતો રમલકાર અને સ્વપનાની તાસીર કેહનાર હતો. અહમદે જોયલો ખાબ તેણે એ રમલકારને ખુલાસા વાર જણાવી, તે ખાબની તાસીર જણાવવા તેને અરજ કીધી, શેખ નજીબુદીને તે ખાબની તાસીર કેહતાં જણાવ્યું કેઃ "તારો દીકરો એક મહાન શાએર થવો જોઇએ. તું એ તારા છોકરાંને મકાંનના છાપરાં ઉપર ચહડી ત્યાંથી ચોમેર પુકારતો જોયો, તેની તાસીર એ છે, કે તે કલાંમ કેહનારો એક મહાના શાએર થશે, અને તેના પુકારના પડધા જે તું એ સાંભલ્યા, તેની તાસીર એ છે, કે દુનિયાના સઘલા લોકો તેની શાએરી એક મતે ઉત્તમ પ્રકારની કબુલ રાખશે, અને તે ચોખંડમા મખ્યાત થશે.(2)

ફીરદોસીનો જનમ. તેનું બચપણ.

આ સ્વપના પછી શાએર ફીરદોસીનો જનમ થયો હતો.[4]

ફીરદોસીનુ બચપણુ અગર જો તપાસીશું, તો માલમ પડે છે, કે કોઈબી રીતે તે નબળું નહી હતું. કેળવણી યાને શીખવાનો હુંનર હાંસલ કરવામા તે બચપણથીજ બાહોશી દેખાડતો હતો. પોતાનો ફુરસદનો વખત, તે એક ચોક્કસ રમતમા ઘણીજ મોજ સાથ કહાડતો હતો. તેનું વતન તુસ, તુસ નામની નદીને કિનારે આવેલું હતું. આ નદીમાથી વેહતાં પાંણી, એક નેહેર મારફતે શેહરમાથી પસાર થતાં હતાં. આ નેહેરની પડોસમાજ બલીશના શાએર ફીરદોસીનું મકાંન આવેલું હતું. આ નેહેરની આગલ ફીરદોસી રોજ પોતાની ફુરસદને વખતે જઇને બેસતો હતો, અને તેમાંથી વેહતાં પાણીથી તે પોતાના મનને રીજવી ગમત મેલવતો હતો. (3)

૧. છટ યાને ઘરનુ છાપરું. ૨. મુસલમાનો મક્કાને પોતાના કેબલા તરીકે ગણે છે, મક્કા અરબસ્થાનની રાજધાની છે. પેગંબર હજરત મહમદ એ મક્કા શેહરમાં ઈ૦ સ૦ ૫૬૯ મા જનમ્યા હતા. ૩-૪. એ ખબર ફીરદોસીના જનમની હતી. એના જનમ વીશે જુદા જુદા લખનારા એકમત થતા નથી. મો૦ મોહલ પ્રમાણે ફીરદોસીનો જનમ હીજરી ૩૨૯, એટલે ઈ૦ સ૦ ૬૪૧ મા થયો હતો.

ખીલતો હતો જ્યારે બચપણ બહાર,
જતો ફીરદોસી નેહેરને કિનાર.
જોતો તે વેહતાં નિરાંત આબ,
સમજતો મજાહ મોટી મન બેહિસાબ.
કભી નીર વેહતાં હતાં જોરથી,
તુટી નેહર એકદમ જતી શોરથી.
કદી ઘસડાતો નેહરનો કિનાર,
રચાવટ કરતો રચી ઘાસ–ચાર.
થતો તેથી દલગીર ફીરદોસ અતી,
ગમતમા તેની ખલલ બહુ થતી.
જોઇ નેહરની એ તરેહ દુરગતી,
ફરતો તે મનમા હરેક યુકતી.
બોલતો કે જો હું બનુ ઝરદાર,
બંધાવુ બંધ આ નદિને કિનાર.
પત્થર 'ને ચુનાનુ બંધાવું કાંમ,
મિટે નેહરની કુલ હરકત તમાંમ. 100

અગર જો મને આપે રોજી ખુદા,
કરૂં એ મહારી ઉમેદ અદા.

ફીરદોસીની કેળવણી.

ચતુર મન બચપણ ચુનંદ હતું,
હર વખત શીખવા આનંદ હતું.
પહડી પુર ઈલમને ફાઝેલ થયો,
શીખી અરબ્બી કામેલ થયો.
થતા કુલ ઓલમાઓ આજેજ તમાંમ,
અરબ્બી, પેહલવી[1] તણુ જોઈ કાંમ.

ફીરદોસીની સંસારી જીંદગી.

થયો પુર ઇલમને શિખી હુશિયાર,
કિધી શાદી તેણે, થયો બરકરાર.
ઉમર સાલ વીસપર હતી સાતની,[2]
હકિકત નથી મલતી એ વાતની.

શાહનામું લખવાની શરૂઆત.

એવું કેહ છે કે ફીરદોસીને તેની જવાંન ઉંમરથીજ ઇરાંનના પાદશાહોની તવારીખ તમામ બેતબાજીમા સીલ સીલાબંધ લખવાનો ઘણોજ શોખ હતો. ફીરદોસી પાસે બાસ્તાંન નામાની એક નકલ હતી, તે વાંચતાં ફીરદોસીને તે તમામ બેતબાજીમા રચવાનો ઘણોજ શોખ થયો. પણ તે માહેલી તવારીખ કાંઇ સીલ સીલાબંધ નહી હતી, અને વળી સંપુરણઅી નહી હતી. પણ અંતે પોતાના દીલની એ ઉમેદ ફીરદોસીએ પોતાના એક અંગત દોસ્ત મહમદ લશકરીને જણાવી. આ મહમદ લશકરીએ ફીરદોસીને કહ્યું, કે તેની પાસે ઇરાંનના પાદશાહોની તવારીખના વરશોની નોંધ વિગતવારે લખેલી છે, અને જો તે તમામ બેતબાજીમા બનાવવાની તેને ખાત્રી આપે, તો તે સઘલી

૧. ફીરદોસીએ અરબી અને પેહલવી ભાશાનો અભ્યાસ ૨૧ વરસ સુધી કીધેલો હતો, એમ એના પોતાના લખાણો ઉપરથી માલમ પડે છે. એના ભાશાના જ્ઞાનથી ઓલમાઓ હેરત થતા હતા. (ડા૦ જી૦ જ૦ મોદી) ૨. ફીરદોસી ૨૭–૨૮ વરસની ઉંમર આગમચ પરણેલો હોવો જોઇયે, કેમકે તેને એક દીકરાનુ ફરજંદ હતું. અને તે દીકરો ગુજર પામ્યો હતો, એવી નોંધ તેને શાહનામાના એક ભાગમા લીધેલી જણાય છે નિચલી નોંધમા તે પોતાના દીકરાની ઉંમર ૩૭ વરસની અને પોતાની ઉંમર ૬૫ વરસની જણાવે છે.

ફીરદોસી

મરા શસ્તો પન્જે વ પસરી ઓ હફ્ત,
નપુરસીદ અઝીન પીરી તનહા બિરફ્ત

તરજુમો

મને સાલ પાંસઠ, તુને સાડત્રીસ,
પિરીમા ન પુછયુ, ગયો તું અછડ

(કરતા)

નોંધ ફીરદોસીને આપી દેવા તેણે ખાએશ જણાવી. મહમદ લશકરીએ ફીરદોસીને દરેક રીતનું ઉત્તેજન આપવામા કાંઇબી કચાસ કરી નહી, અને તુરતજ તેણે પોતાની કિતાબ ફીરદોસીને સ્વાધીન કીધી. તે પુસ્તક પેહલવી[1] ભાશામા લખાયલું હતું.

શાહનામું લખનારને ઓલીયા શેક મહમુદ મશુકે દીધેલા આશીશ.

આ પેહલવી કિતાબ પોતાના કબજામા આવ્યાથી, ફીરદોસીએ શાહનામું રચવાનો હવે નકી ઠરાવ કીધો.

ફીરદોસી પોતાનું ધારેલું કામ શરૂ કરે, તે આગમચ તે પોતાના શેહરમા રેહતા મહમુદ મશુક નામના એક પરહેજગાર બુજોર્ગ ઓલીયા પાસે ગયો. આ પરહેજગાર પીર, પોતાનો સઘલો વખત ખુદાની ઇબાદત કરવામા ગુજારતો હતો, અને શેહરમા વસ્તાં સઘલાં નાહનાં અને મોટાં તેને માન અને વિસ્વાસની નજરથી જોઇ, તેના આશીશ લેવા, અને પોતાની નેક મુરાદ તેની આગલ જાહેર કરી, તેની દુવા માંગતાં હતાં. આવા એક પરહેજગાર પીર પાસે ફીરદોસી ગયો, અને પોતે માથે લેવા ધારેલાં મહાભારત કામ વિશે પોતાની ખાએશ તેની આગલ જાહેર કરી, તેના ભલા આશીશ માંગવા લાગ્યો.(4)

તે ઓલીયા પીર મર્દે, ફીરદોસીને મોહોડેથી સઘલી હકિકત સાંભલી આશીશ દીધાઃ-

સુણી શેક મહમુદ મશુકે વિગત,	શરૂ કર ધરી હાંમ એ નેકઝાદ,
કહ્યું ફીરદોસીને આપી ઉલટ.	બમેહરે ખુદા પાર પડશે મુરાદ.
દુવા ચાહી દીલથી પીરે તમામઃ	શરૂ કર નઝમ[2] તું કસીને કલમ,
"ખુદા પાર પાડે એ તારૂં કાંમ.	છે તારી પાસે રકમબંધ ઈલમ.

જબાં ખોલ તારી જરાબી ન ડર,
શરૂઆત કર તું કસીને કંમર."(5)

એક બુજોર્ગ પીરાંનપીરના એવા આશીશ મેલવ્યા પછી, અને મહમદ લશકરી તરફથી જોઇતાં સાહિત્યને લગતી પેલી મશહુર કિતાબ મલ્યા પછી, ફીરદોસીએ પોતાની દીલની મુરાદ પ્રમાણે શાહનામુ લખવાની શરૂઆત કીધી. શાહનામુ શરૂ કરતાં ફીરદોસીએ સહુથી પહેલી શરૂઆત

જોહાક[3] અને ફેરેદુન વચ્ચે ચાલેલી લડાઇ

વાલાં દાસ્તાંનથી શરૂ કીધી. એ દાસ્તાંન ફીરદોસીએ તમામ બેતબાજીમા રચવા

---

૧. એ પેહલવી પુસ્તક દાનેસ્વર દેહકાનવાલું ખુદાએ નામુ હતું. ૨. નઝમ યાને બેતબાજી.
૩. જોહાક પેશદાદીયન દોળાનો પાંચમો પાદશાહ હતો. તે મરતાસ બીન તાઝી નામના એક અરબ પાદશાહનો દીકરો હતો. તેણે અબ્લીસના ફરેબથી, પોતાના બાપને દગલબાજીથી મારી નાખાવ્યો હતો. પાદશાહ જમશેદ સાથે એ જોહાકે લડાઇ કરી, તેનુ ઈરાંનનુ રાજ અને તખત લેઇ લીધાં હતાં, અને ઈરાંનનો પોતે પાદશાહ બની ઈરાંનીઓ ઉપર તેણે મોટો જુલમ ગુજારયો હતો. એ જોહાકે આબતીન નામના એક નેક અને નિરદોશ શખ્સને મારી નાખ્યો હતો, કે જે ફરીદુનનો બાપ હતો. તે વખતે તેની બાનુ ફરાંનક હમેલદાર હોવાથી, અલબરૂજ તરફ નાહસી, ત્યાં ફરેદુનને જનમ આપ્યો હતો. ફરેદુન મોટો થઇ, જોહાક ઉપર ચડાઈ કીધી, તેમા તમામ ઈરાંની રઈયત સામિલ થઇ, અને જોહાકને કેદ કરી તેને દમાવંદ પાહાડ ઉપર કેદ કીધો, અને ફરીદુન ઈરાંનના તખત ઉપર બેઠો.

માંડયું હતું. ફીરદોસીએ રચેલાં એ દાસ્તાંનની બેતોની ચરચા લોકોમાં થવા લાગી, અને તે બેતબાજી લોકોને ઘણીજ પસંદ પડી. એ બેતબાજીની ખુબીની તારીફ, તુસ શેહરના હાકેમ અબુ મનસુરને કાંને ગઇ. અબુ મનસુરે ફીરદોસીને બુલાવી તે બેતબાજી પોતે સાંભલી, અને તે પોતે તેથી ઘણોજ ખુશી થયો, અને ઇરાંનની આખી તવારીખ નઝમ (બેતબાજી)મા રચવાનું કાંમ ચાલુ રાખવા તેને તાકીદ કરી, પોતાથી બનતી દરેક મદદ તેને આપવાની મરજી બતાવી, જેને માટે ફીરદોસી નિચે પ્રમાણે લખેછે:

"ઉલટ એમ આપી બોલ્યો અઝીઝ,
ખુશી દીલ થયું છે, સુણી તારી ચીઝ[1]
ન હરગેજ કરતો નઝમમા[2] કસુર,
મદદ મારી બેશક આપશ જરૂર.
જરૂરત મદદની પડે તુને જયાર,
સદા તારી ઉમેદ પાડશ હું પાર.
જતો ના તું હરગેઝ બીજા કણે,
સાંભલ કહું છું જે કંઈ તને."

ફીરદોસીનાં મદદગાર તુસના હાકેમનું ગુજર પામવું.

ફીરદોસી આ ભલા મદદગારની ઉલટને આધારે, શાહનામુ રચાવામા તુરત રોકાઇ ગયો. મગર તેની કમનસીબી તુરતજ બરપા થઇ, અને તેનો ખરો કદરદાંન દોસ્ત, તુસનો હાકેમ મનસુર મરણ પામ્યો. એના મરણથી ફીરદોસી ઘણોજ દુખી થયો, અને તેના ગમમા ગીરફતાર થઇ તે વિલાપ કરવા લાગ્યો:

ફીરદોસીએ તુસના હાકેમ મનસુર માટે કરેલો વિલાપ.

"કદરદાં ગયો ના કદર કંઇ રહી,
કજા મનસુરની ગજબ થઇ ગઇ.
મિસલ બાડ નેતર જેમ થરથરે,
ધ્રુજે મુજ જીગર, આંખ આંસુ ઝરે.
મને યાદ તેના હજી છે સુખન,
હજી તેનું છે કાંનમા મુજ વતન.
કે અર્પણ કરજે એ તારી કિતાબ,
કોઇ માલિકે-મુલ્ક હસીનો-હબાબ."

પણ ફીરદોસીના કમનસીબે મનસુર જેવો તેનો કદરદાન ગુજર પામ્યો. એ અબુ મનસુરના મરણ પછી, ફીરદોસી નિરાસ થયો ખરો, છતાં તેણે શાહનામાનું કાંમ ચાલુ રાખ્યું.

તુસનો નવો હાકેમ. મહામુદ શાહ ગઝનવીનું ફીરદોસી માટે ફરમાંન.

અબુ મનસુરના મરણ પછી, તુસના નવા હાકેમ તરીકે મહામુદ શાહ ગઝનવીએ,[3]

---

૧. બેતબાજી. ૨. કાવ્ય રચના.

૩. મહામુદ ગઝનવી, એ સુલતાન મહામુદ સબકતગીનનો દીકરો હતો. તે ઘણો લાયક હતો. એને હિંન્દુસ્થાન ઉપર ૧૨ વખત ચડાઇ કરી હતી, અને સોમનાથનુ નામીચું હિંદુ દેહર, કે જે દેહરામા એ૦ માઉંન્ટ સ્ટુઅર્ટ એલ્ફીન્સ્ટનના લખ્યા પ્રમાણે, દર ગ્રહણને દિવસે બે લાખથી ત્રણ લાખ પુંજારીઓ ભકતી કરવાને ભેગા મળતા હતા, તથા જુદા જુદા રાજાઓએ, તે દેહરનો નિભાવનો ખર્ચ ચલાવવાને માટે ૨૦૦૦ ગામડાંઓ બક્ષેસ આપ્યાં હતાં, તથા એ દેહરામાં ૨૦૦૦ બ્રાહમણો, ૫૦૦ નાચનારીઓ, તથા ૩૦૦ ગાનારાઓ હમેશ રેહતા હતા, તથા એક ઘંટ, કે જેની સાંકળ ફકત ૨૦૦ મણ સોનાની હતી, તે દેહરું એ પાદશાહે ઇ૦ સ૦,૧૦૨૪ ના સાલમા લુટી લીધું હતું. એને ૩૧ વરસ રાજ કીધું હતું, અને ઇ૦ સ૦ ૧૦૩૦ ના એપ્રેલ માસની ૨૯ મી તારીખે, પોતાના રાજધાની ગઝની શેહરમા તે મરણ પામ્યો હતો. એની કબર ગઝનીમાં છે. સોમનાથના દેહરાંના દરવાજા, જે મહામુદ શાહ કાહડીને પોતાની સાથે ગઝની લેઇ ગયો હતો, તે આઠ સદી સુધી ગઝનીમાં રેહ્યા પછી, ઇ૦ સ૦ ૧૮૪૨ મા લોર્ડ એલનબરોએ પાછા લીધા હતા.

અરસલાંન ખાંન નામના શખ્શને નવા હાકેમ' તરીકે મોકલ્યો.

એ વખતે મહામુદ શાહ ગઝનવીને કાને ફીરદોસીની તારીફ પુગી ગઇ હતી. તેણે આ નવા હાકેમ ઉપર ફરમાંન મોકલ્યું, કે શાએર ફીરદોસીને ગઝની[1] તરફ એકદમ રવાના કરી આપવો.

મહામુદ શાહ ગઝનવીનુ ફરમાંન તુસ શેહરના હાકેમને મલતાંજ તેણે ફીરદોસીને બોલાવી મંગાવી, તેને મહામુદ શાહનું શાહી ફરમાંન વાંચી સંભલાવ્યું. ગઝની તરફ જવાનુ આ શાહી ફરમાન સાંભલી ફીરદોસી જરા વમાસણમાં પડયો, અને પોતાનુ વતન તુસ છોડી દુર દરાજ જવા માટે તે આનાકાની[2] કરવા લાગ્યો, પણ અંતે ઉંડો વિચાર કરતાં તેણે પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો, અને ગઝની જવા તે તૈયાર થયો.

ફીરદોસી ગઝની જવા તઇયાર થાય છે.

સુણી એ હુકમ ફીરદોસી તુસી,
ગઝની જવાને થયો તે ખુશી.
મગર યાદ મહમદ મશુકની[3] પડી,
સિકલ તેની સાંમે જાણે ખડી.
સુખન ઓલીયાની[4] પડી તેને યાદ,
"બમહેરે ખુદા પાર પડશે મુરાદ.
કિધો દુર દીલથી અંદેશને,
મંજુર કીધો શાહી સંદેશને.
ધરી દીલ ઉમેદ બની બેફિકર,
કબુલ કીધી ગઝની જવાની સફર.
પડી દીલપસંદ એક રોજે સહવાર,
વતન તુસ છોડી નિકલીયો બહાર.

મંજલ મુસીબત સહી કંઇ કંઈ,
પુગ્યો અંતે ફીરદોસ હેરાત[4] જઈ.

ફીરદોસી વિરૂધ્ધ રચાતું પ્રપંચ.

બદરઉદીન નામે ખિજમતગુઝાર,
કરતો મહામુદનો કારોબાર.
ખબર ફીરદોસીની તેને પડી,
કે આવશે તે ગઝની કોઇબી ઘડી.
તો મેલવશે મોટું દરબારે માન,
સુણી શાએરી શાહ થશે કુરબાંન.
હસદ 'ને કપટથી બની બેકરાર,
ગયો રૂદકી, અનસરીને દવાર.
હતા બંન્ને શાએર દરબારના,
નગીના હતા બેહુ સંગારના.
જઇને બદરઉદીને આપી ખબર:
"બલાગત નવી આવે છે આજ ઘર.
તુસનો તે શાએર વતનદાર છે,
કલમ તેની વીજ સમ તલવાર છે.
સુખન જેના પમરે મિસલ ગુલછડી,
સજાવટ સુખનની શકરથી ભરી.

---

૧. ગઝની આફગાનીસ્તાનની પથીમે આવેલું છે.

૨. ફીરદોસીને જ્યારે મહામુદ શાહે ગઝની બોલાવ્યો, ત્યારે તેની ઉંમર ૫૮ વરસની હતી. એ વખતે ફીરદોસી પોતાના શાહનામા માટે, અશો શીયાવક્ષનું દાસ્તાન રચી રહ્યો હતો. ફીરદોસીની ૫૮ વરસની ઉંમરે, હીજરી સને ૩૮૭ નુ સાલ હતું, અને મહામુદ શાહ ગઝનવી એજ સાલમા ગઝનીની ગાદી ઉપર આવ્યો હતો. એ ઉપરથી માલમ પડે છે કે શાએર ફીરદોસી ૫૮ વરસની મોટી ઉંમરે મહામુદ શાહની દરબારમાં જવા તુસ શેહરથી નિકલ્યો હતો, અને અશો શીયાવક્ષનું દાસ્તાંન, ગઝની જવા આગમચ તેણે તુસ શેહરમા રચ્યુ હતું, અને આખું શાહનામુ ૭૧ વરસની બુજોર્ગ ઉંમરે રચીને પુરૂ કીધું હતું. ૩. તુસનો ઓલીયા પીર જેણે ફીરદોસીને ભલા આશીશ દીધા હતા.
૪. હેરાત ખોરાસાનની રાજધાની.

રચાવટ રકમબંધ મોતન લડી,
વિચારો ચમકે મિસલ મુશ્તરી.
છે તેનું શાએર ફીરદોસી નામ,
આવે છે ગઝનીમે કરવા મુકાંમ.
તે આવે છે લઇને શાહી હુકમ,
કરે શાએરી તે ચલાવી કલમ.
તવારીખે ઇરાંન[1] અગર તે રચે,
તો કેમ અંનસરી તારી હુરમત બચે."

શાએર ફીરદોસી મહામુદ શાહના ફરમાનથી ગીઝની તરફ આવે છે એવી ખબર મલતાંજ, દરબારના શાએરો અનસરી અને રૂદકી ઘણાજ દલગીર થયા, અને તેઓ વમાસણમા પડયા, કે ફીરદોસીના આવ્યાથી તેઓ મોટી બેજાબતમા આવી પડશે. એક લાંબો વિચાર કરી તેઓ એવા ઠરાવ ઉપર આવ્યા, કેઃ "કોઇ એવો પ્રપંચ રચવો ઘટે છે, કે ફીરદોસી ગીઝની આવતો અટકે, અને હેરાતથીજ તે પોતાને વતન તુસ પાછો ફરે, અને તે પોતેજ મહામુદ શાહ ઉપર કાંઇ બાહાનું મોકલાવી આપે. એ પ્રપંચ અમલમા મુકવાની નેમથી, અનસરી અનેરૂદકીએ નિચલો રૂક્કો ફીરદોસી ઉપર લખી, એક કાસદ પાસે તે હેરાત તરફ રવાના કીધો.

અનસરી-રૂદકીએ ફીરદોસી ઉપર લખેલો કાગજ.

બિરાદરે મન ફીરદોસી તુસી,
બમેહેરે અલ્લાહ રહો તું ખુશી.
બાદઝ મંજુર સલામો અલેક,
આમીન હમારી દુવાઓ નેક.
સદા રેહમ તુજપર હોજો રસુલ,
મુરાદ કુલ તારી થાજો હુસુલ.
બિરાદાર અજીઝ તું મહેરબાંનેમન,
તું સરતાજ શાએર અફસર ચુંનંદ.
તું આવ્યો છે હુકમ લઇ મહમદી,
મગર હિંયાની ફેરવાઇ ગઇ છે ગતી.
એક વખત શાહને પડી તારી યાદ,
કહ્યું કે બુલાવો તુરતજ નેકઝાદ.
તે વખત હમને ઉમેદ એ હતી,
તું આવીને મલશે ગઝની પતી.
મગર તે ઉમેદ થઇ ગઇ ખાક,
નથી યાદ ફરી તારી કીધી જરાક.
તું આલી મરાતબ આલીવિકાર,
લખી આ કરૂં છું છુપો એકરાર.
હિયાં શાએરોની કદર કંઈ નથી,
બદલઇ ગયો છે ગઝની પતી.
લખાવટ કરી છે કરી દીલભરી,
લખતંગ તહારો રફીક અનસરી."

અનંસરીના રૂક્કાથી ફીરદોસી ઉપર થયલી અસર.

અનસરી અને રૂદકી શાએરોનો આ બુરી નિષ્ટાથી લખેલો કાગજ ફીરદોસીને મલ્યો, અને તે વાંચી ફીરદોસી ઘણોજ નિરાસ થઇ ગયો, અને તે પાછો તુસ શેહર જવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તેણે આ રૂક્કાને ખરેખર એક દીલભરી કરનારો, અને સિધે રસ્તે દોરવંનારો માની લીધો; પણ નિરાંતે વિચાર કરતાં તેને લાગ્યું, કે આ

---

૧. ઇરાંનની અસલી પાદશાહ અને પેહલવાંનોની તવારીખ રચવાનો, અને તેમના પરાક્રમ જાણવાનો મહામુદ શાહ ગજનવીને મોટો શોખ હતો. એ તવારીખ રચવાનું કાંમ અગર જો મહામુદશાહ ફીરદોસીને સપુરદ કરે, તો દરબારના શાએર અનસરી અને રૂદકીની હુરમતને મોટો ધકો પુગે, એવું માની લેઇ, બારકીને ફીરદોસી વિશેની ખબર અનસરીને આપી હતી.

ખબર મોકલવામા કાંઇ છુપી મતલબ હશે, માટે વધારે તેહકિક કરવાના ઇરાદાથી, ફીરદોસીએ હેરાતમા થોડા દિવસ વધારે રેહવાનો વિચાર કીધો, અને અબુ બકર વરાક નામના એક દોસ્તને ત્યાં ફીરદોસીએ પડાવ નાખ્યો.

બદઉદીન અને અનસરી તથા રૂદકી વચ્ચે અદાવત થવી.

પણ ફીરદોસીની સરજત ગીઝની જવાની, અને શાહનામું લખી સંપુર્ણ કરવાની સરજાપણી હતી, તેથી બનાવોએ જુદીજ વળાંણ લીધી. ફીરદોસી પોતાને વતન જવાનો વિચાર તહકુબ કરી હેરાતમા થોડા દિવસ વધારે રેહી પડયો, તે દરમિયાંન ગીઝનીમા બદઉદીન અને અનસરી તથા રૂદકી શાએરોની મિત્રાચારીમા કાંઇક ખલલ પડી. ખલલ એમ પડી કે અનસરી અને રૂદકીએ ફીરદોસીને ગીઝની આવતો અટકાવવાનો વાંક બદઉદીનને ગળે ઓઢાડ્યો. એ ઉપરથી આ ત્રણે જન વચ્ચે ખટપટ ઉભી થઇ, અને તેજ વખતે બદઉદીને ફીરદોસી ઉપર એક કાસદ તુરતજ રવાના કરી, નિચે પ્રમાણે જણાવ્યું, કે તેણે ગીઝની આવવા માટે તુરતજ નિકળી પડવું.

બદઉદીને ફીરદોસીને ગીઝની બોલાવવા લખેલો કાગજ.

બિરાદરેમન ફીરદોસી નામદાર,
અએ આલી મરાતબ, આલી વિકાર.
અવલ પુગે તુંને મહારી સલાંમ,
હું બંદા બદઉદીન તહારો ગુલાંમ.
લખું, શું હકિકત અએ નેકનામ,
અગર આવી ગઝની કરે તું મુકોંમ.
ખુશી થાશે તુંથી મહામુદ શાહ,
સુંણી તુંજ કલાંમો થશે દાદખાહ.
મળી સાથ રૂદકી અને અનસરી,
કિધી'તી લખાવટ હસદથી ભરી.
ગલત વાત સેવલી તે જાણજે,
હું જે લખું છું સત માનજે.
અદેખાઇ રૂદકી તહારી કરે,
રખે તેની ફિરતી તું આવી, હરે.
મળી સાથ તેની ગયો. અનસરી,
શિકાયત કરે વેર દિલમા ધરી.
અગર આવી હિયાં શાએરી તું કરે,
તો બેશક મહામુદનું દીલ હરે.
અગર શાએરી તું કરે દીલરંગ,
મળે માલો દોલત, એલકાબ સંગ.
લખાવટ મહારી મન માંહે ચીન,
રફીક તારો લખંતંગ બદઉદીન."

'બદઉદીન'

બદઉદીનથી મલેલી ખબર જાણી અનસરી અને રૂદકી માટે ફીરદોસીએ કરેલા ટીકા.

બદઉદીનનો ગીઝનીથી આવેલો આવો કાગજ વાંચી, ફીરદોસીએ તુરતજ તેની ઉપર નિચે પ્રમાણે જવાબ મોકલાવી પોતે ગીઝની જવા નિકળ્યો:— (6)

"મહેરખાંન બદરૂદ્દીન રફીક નેકઝાદ,
બર લાવે ચઝદાં તહારી મુરાદ.
સરોશે કહ્યું છે મને કાંનમા,[1]
ખજાનો છે મારાં જીગર જાંનમા.
મુજ પર સરોશની છે પુર નિગાહ,
જબાં મારી મીસલે છે અઝદાહ.
નથી મુજ સીજાંનમે અનસરી,
કહાં ઘાસ અને કાંહ ગુલબન છડી.
કરે ખ્યાલ મોટાઇ તણો ફરદકી,
બેશક કમઅકલ છે તે નકી."

ફીરદોસીની ગઝની તરફ કુચ.

ગઝનીના સાત શાએરો.

બદરૂદ્દીન ઉપર ઉપલો કાગજ રવાના કરી, ફીરદોસી હવે ગીઝની જવા હેરાતથી એકદમ ઉપડયો. એ વખતે મહામુદ શાહની પાસે ઇરાનના પાદશાહ અને પહેલવાંનોની તવારીખના સાત દાસ્તાંનો નસરમા લખેલા પડેલાં હતા, તે તેણે પોતાની દરબારના સાત શાએરોને એકએકું દાસ્તાંન બેતબાજીમા રચવા વેંહચી આપ્યું હતું, અને જાહેર કીધું હતું, કે જે શાએરની બેતબાજી સહુથી સરસ નિકલશે, તે શાએરને ઇરાંનના શાહોની આખી તવારીખ રચવાનું કામ સપુરદ કરવામા આવશે. એ સાત શાએરો ૧. અનસરી, ૨. ફરરૂખી, ૩. અસજદી, ૪. ઝીયની, ૫. ચંગઝન, ૬. ખુરરમી, ૭. તરમદી હતા.

ગઝનીના બાગમા ફીરદોસી અને દરબારી કવીનો સંવાદ.

ફીરદોસી પોતાની સફર પુરી કરી ગઝનીમા આવી પોંહચ્યો. તેણે પોતાના આવી પુગવાની ખબર એક કાસદ મારફતે પોતાના દોસ્તો ઉપર મોકલાવી, અને પોતે એક જાહેર બાગમા દાખલ થઇ ત્યાં હાથ મોહડું ધોઇ નમાજ પઢવા બેઠો.

એ વખતે અનસરી, ફરરૂખી અને અસજદી નામના દરબારના ત્રણ શાએરો, તેજ બાગમા ઉજાણી કરવા આવી બેઠેલા હતા. ફીરદોસી પોતાની નમાજ પુરી કરી, આ ત્રણ જનોને જોઈ તેઓ તરફ જવા ઉઠયો. એક પરાયો અને અંજાણ્યો શખ્સ, તેઓની ટોળીમા સામેલ થઇ, તેમની મોજ સોખ અને તેમના બોલવા ચાલવામાં ખલલ કરે, તે તેમને બીલકુલ ગમ્યું નહી. એટલાં માટે ફીરદોસીને પોતાની ટોળીમાથી દુર કરવા માટે એક જને સુચના કરી કે: "જેવો એ આપણી આગલ આવે કે આપણુ સઘલા છોકરા હોઇએ તેવું ડોલ ઘાલી એની સાથે મસ્તી કરીએ, એટલે એ આપો આપ ચાલી જશે."

પણ અનસરીએ તે સુચના પસંદ કીધી નહી. ત્યારે બીજાએ એવી સુચના કીધી, કે: "એને હિયાં આવવા દો. એ જેવો હિયાં આવે, કે આપણ ત્રણ જણે

[1] સરોશના બાબમા ફીરદોસીએ લખેલી નઝમ નીચે મુજબ છે:

બગુશ અંઝ સરૂશમ બસી મુઝદાહસ્ત,
કેહમ અઝ ગોહર જબાંન અઝદાહસ્ત.
ચે સનજદ બમીઝાને મન અનસરી,
કીહા સું કરાદ પીશે ગુલબન સરી.
અઝ બીદાનશી બાશદ કુફકી,
કે રાએ ફકુની કનદ ફરદકી.

એક એક લીટી બયેતની જોડી કાહાડી તેના કારીયો[1] બોલવાની સરત કરવી, અને તેને પણ એક સરખોજ કારીયો બોલવાની ફરજ પાડવી. જો તે ચોથી લીટીનો કારીયો જોડી જવાબ આપે, તો તે અ પણી સાથે બેસવાને લાયક થાય, અને જો તે નિશફળ નિવડે, તો રૂખસદ લીએ."

આ હિકમતભરી સુચના ત્રણે જનોને પસંદ પડી. એ ગોઠવણ નક્કી થતાંજ ફીરદોસી તેઓની આગલ આવી પુગ્યો. તેને તેઓએ બાઇજ્જત પોતાની પાસે બેસાડી, પોતાની ધારણા જણાવી. ફીરદોસીએ આ દરખાસ્ત તુરતજ કબુલ કીધી, અને જણાવ્યું કે: "જો મને આવડશે તો બેહતર" એવાં નક્કી સેવટ ઉપર આ ચારે શાએરો એકમતે આવ્યા પછી, શાએર અનસરી, જેનો મરતબો સરવે શાએરોમા ઉત્તમ હતો, તેણે શરૂઆત કીધી:

અનસરી:- ચું આરેઝો તો માહ ન બાશદ રોશન.
ફરરોખી:- માનંન્દે રૂખત ગુલ ન બુવદ દર ગુલશન.
અસજદી:- મીઝ્રગાંનત ગુઝર હમી કુનદ દર જોશન.
ફીરદોસી:- માનંન્દે સનાંને ગીવ દર જંગે પશન.

તરજુમો.

અનસરી:- મિસલ તુંજ રૂખ માહ રોશન નથી.
ફરરોખી:- મિસલ તુંજ મુખ કોઇ ગુલશન નથી.
અસજદી:- ભવાં તારા વીંધે બખ્તર કઠણ,
ફીરદોસી:- વિંધ્યાં જેમ ગેવે જંગે પશન.[2]

(કરતા)

---

૧. કારીયો એટલે કવીતાની લીટીને છેડે આવતો છેલ્લો શબ્દ.

૨. શીયાવક્ષના કીનાને ખાતર ઇરાનીઓ જે લડાઇ તુરાન ઉપર લેઇ ગયા હતા, તે લડાઇમાં એક રાતે 'પશન'ના મેદાનમાં સઘલું ઇરાની લશ્કર ઉંઘાઇ ગયું હતું, તેવામાં તુરાનીઓના એક લશ્કરે ઇરાનીઓ ઉપર અચાનક હુમલો કીધાથી, કેટલાક ઇરાનીઓએ પશનના મેદાનમાંથી નાહસવા માંડયું. પણ બેહલવાન ગેવ જે જાગતો હતો, તેણે કેટલાક સરદારોની સાથે મળી, ઘણીજ તારીફ લાયક રીતે તુરાનીઓ ઉપર તેજના માર મારી સખત રીતે તેમને વિંધી નાખ્યા હતા, જેથી ઇરાનીઓની ફત્તેહ થઇ હતી. આ લડાઇને જંગે પશનની લડાઇ કેહ છે. (શાહનામુ)

શાએર-અનસરી અને તેના ગોઠીઆ શાએરોને આ જંગે પશન વિશે કાંઇ ખબર નહી હોવાથી, તેઓએ ફીરદોસીને પુછયાથી, તેણે તે વિશે જંગે પશનનું બયાન કહી સંભલાવ્યું, અને એ પછી એ ત્રણે શાએરોં સાથ ફીરદોસીને મિત્રચારીનો સબંધ થયો, જો કે બાતેનમા તો ફીરદોસીની તેઓ અદેખાઇ કરતા હતા.

કેટલાકોના કેહવા પ્રમાણે, અને ખાસ કરી વિદ્વાન લેખક મોહલના કેહવા પ્રમાણે, આ કારીયા જોડવાનો બનાવ ગઝનીના એક જાહેર બાગમાં નહિ, પણ મહમુદ શાહ ગઝનવીની દરબારમા બન્યો હતો. મહમુદ શાહે પોતાના દરબારી શાએરો સાથે ફીરદોસીની શાએરીની કસોટી કરવા, તેઓને ચાર 'બાઇત' કારીયા સાથની જોડવા ફરમાવ્યું. અનસરીએ કારીયા તરીકે રદીફ આગળ 'શન' આવે એવો શબ્દ પસંદ કીધો; ફારસી ભાશામા, 'શન' ના કારીયાવાલા 'રોશન,' 'ગુલશન,' અને 'જઓશન' એવા ફક્ત ત્રણજ શબ્દો છે. એવા 'શન'ની રદીફ યાને છેડાવાલો બીજો કોઇબી શબ્દ ફારસી ભાશામા બાકી નહી હોવાથી, ફીરદોસી જેને ઇરાનની આગલી તવારીખનું અચ્છું જ્ઞાન હતું, તેણે તેનો ઉપયોગ કીધાથી, દરબારમાં હાજર રેહનારાઓ તેની તારીફ કરવા લાગ્યા." મહમુદ શાહ પણ ફીરદોસી ઉપર મહેરબાન થઇ ગયો.

ફીરદોસીનો નવો દોસ્ત માહક. ફીરદોસી મહામુદ શાહની દરબારમાં.

ઝટપટ બયેત જોડવાની ફીરદોસીની આવી શકતી જોઈ ત્રણે શાએરો ઘણાજ ખુશી થઈ, તેની બાબજ્ઞ વખાણ કરવા લાગ્યા, અને આ બનાવ બનયા પછી તેઓ વચ્ચે દોસતીનો ગાંઠ વધારે સારી રીતે બંધાયો. બરોબર એજ કટોકટ વખતે, માહક નામના એક જાણીતા અમલદારનું તે બાગમા અચાનક આવવું થયાથી, શાએર ફીરદોસી સાથ તેને દોસ્તી બંધાઇ. ફીરદોસીની જબાંનદરાજી, ફસાહત અને અકલમંદીથી આ માહક ઘણોજ ખુશી થયો, અને પોતાની સાથે તે રાતે ખાંતુ લેવા માટે, ફીરદોસીને તે પોતાને ઘેર લેઇ ગયો.

માહક સાથ ખાંતુ લીધા પછી, ફીરદોસીએ પોતા ઉપર ગુજરેલી તમામ મુશ્કેલીઓની હકિકત ખુલ્લાં દીલથી તેને જણાવી, પોતે શું ઉમેદ ધારી ગીઝની તરફ આવ્યો છે, તે જાહેર કીધું. એ ઉપરથી માહકે ફીરદોસીને કહ્યું, કે શાહ મહામુદની દરબારમાં બાસ્તાંન નામું યાને 'સફર-અલ-મલુક' નામની કિતાબ આવી હતી, અને શાહે પોતાના શાએરોને ઇરાંનની તવારીખ માહેલું એક એક દાસ્તાંન બેતબાજીમા રચવા સોંપ્યું હતું.

ફીરદોસી આ વાત સાંભલી ઘણોજ ખુશી થયો, અને મહામુદ શાહની તારીફમાં તેજ વખતે તે નિચલી નઝમ ઝટપટ જોડી બોલ્યોઃ

"તું છે જગનો દીનકર,[1]
હું છું કિરણ સમાન;
અંત તલક ઘસડાઇને,
કિરણ જશે આસ્માન."[2]

શાએર અનસરીનું રૂસ્તમ સોહરાબનું દાસ્તાન.

આવી ઝટપટ શાએરી સાંભલી માહક ઘણોજ ખુશી થયો, અને કહ્યું, કે આજ રોજે દરબારમાં એક મોટી મીજલસ મલી હતી, કેમકે જે સાત દાસ્તાંન સાત શાએરોને રચવા આપ્યાં હતાં, તેની આજે ત્યાં તપાસ ચાલી હતી. તે સઘલાઓમા શાએર અનસરીએ લખેલા રૂસ્તમ અને સોહરાબના દાસ્તાંનનાં થોડાક બયેત શાહને ઘણાજ પસંદ પડયાથી, શાહે રૂસ્તમ સોહરાબનું દાસ્તાંન તમામ બેતબાજીમા જોડવાનો હુકમ અનસરીને કીધો હતો.

ફીરદોસીએ માહકને પુછ્યું, કેઃ "તે બયેત કયા હતા કે શાહ મહામુદને એટલા બધા પસંદ પડયા." માહકે જવાબ આપ્યો કેઃ "તે બયેત રૂસ્તમ સોહરાબની ઉપર જ્યારે ફત્તેહ પામ્યો, ત્યારે સોહરાબને એવી આશા હતી, કે જેમ સોહરાબે રૂસ્તમને ગેઇ કાલે જતો મુકયો હતો, તેમ રૂસ્તમ આજે તેને જતો મુકશે, પણ તેમ કંઇ બન્યું

1. દીનકર યાને સુરજ 2 આ તરજુમાવાલી બેતને મલતી ફીરદોસીની નઝમ નીચે પ્રમાણે છે—
ચુનક અરરેઢ અઝ કાસમ વ શાહ મેહેર,
ચુંબે મેહેર અરેઢ રવઢ તા સંપેહેર.

નહી, અને રૂસ્તમ જેવો પોતાના આબદાર ખંજરે સોહરાબને મારવા જતો હતો; તેવામા સોહરાબ ખંજરની નીચેથી જે કાંઇ બોલ્યો હતો તે બયેત હતા. તે બયેત આ છે:

અનસરીની નઝમ :—	તરજુમો:-
હરાંનગેહ કે તેશ્ને શૉહી તો બખુન,	તરસ્યો થયો મુંજ લહુનો તું જયાર,
બેયાલુદી ઇન ખંજરે ઑબ ગુન.	કિધુ આલુદા ખંજરે આબદાર.
ઝમૉને બખુને તો તીશ્ને શવદ,	તુંજ લહુનો જમાનો તરસતર થશે,
બઅનદૉમ તો દમુઇ શને શવદ.	બદન બાલ તારા ખંજર થશે.

(કરતા)

ફીરદોસીનુ મહામુદ શાહની દરબારમા જવું.

ફીરદોસીએ એ ઉપરથી માહકને કહ્યું કે, મે રૂસ્તમ અને અસ્ફંન્દીયારનુ દાસ્તાંન બયેતબાજીમા બનાવ્યું છે, અને મે જોડેલી બયેતબાજી અનસરી કરતા વધારે કિમતી અને વધારે દીલપઝીર છે. તે હું તારે સ્વાધીન કરૂં છું, અને તું તે શાહ મહામુદને સપુરદ કરજે.

આ રૂસ્તમ અને અસ્ફંન્દીયારનું દાસ્તાંન, ફીરદોસીની ખાંએશ મુજબ, માહકે શાહ મહામુદને પોહોચાડયું, અને ફીરદોસીની તમામ હકિકત શાહ મહામુદને માહકે જાહેર કીધી. શાહ મહામુદ તે બયેતબાજી વાંચી ઘણોજ ખુશી થયો, અને ફીરદોસીને દરબારમા હાજર થવાનો હુકમ કીધો. હુકમ મુજબ ફીરદોસી દરબારમા હાજર થયો, અને મહામુદ શાહે રૂસ્તમ અને અસ્ફંન્દીયારના દાસ્તાંન વિશે પુછપરછ ચલાવી.

ફીરદોસી અને મહામુદ શાહ.

ફીરદોસીએ મહામુદ શાહ ઉપર દુવા ગુજારી, અને પોતાના લખેલાં દાસ્તાંનની હકિકત જણાવી. એ પછી ફીરદોસીના વતન તુસની વાત નિકલતાં મહામુદ શાહે પુછયું, કે 'તુસ શેહર કોણે બાંધ્યું હતું ? ફીરદોસીએ પોતાના ઈરાંની તવારીખના અભ્યાસ અને જ્ઞાનને આધારે, તુસ શેહરની હકિકત જણાવતાં કહ્યું કે:

તુસ શેહરની સ્થાપનાની હેકાયત.

એ તુસ શેહર મીનોચેહરના દીકરા નોઝરના છોકરા તુસે પેહલવેહલું સ્થાપ્યું હતું. હેકાયત એવી છે, કે પાદશાહ કએખુશરોએ શાહજાદા તુસને અફરાસ્યાબ સાથ લડવા[1] તુરાંન[2] તરફ રવાના કીધો હતો. પણ પાદશાહ કએખુશરોએ તુસને એવી તાકીદ કીધી હતી, કે તેણે (તુસે) કેલાતને[3] રસ્તે જવું નહી, કેમકે ત્યાં તેનો (કએખુશરોનો) સાવકો ભાઇ 'ફરૂદ,' જે વજીર પીરાંનની[4] છોકરીને પેટે, શીયાવક્ષને ત્યાં જનમ્યો

૧. એ લડાઈ પાદશાહ કએખુશરોએ પોતાના બાપ શ્યાવક્ષના કીનામા પોતાના નમાવા અફરાસ્યાબ સાથે કીધી હતી, અને લડાઈ શરૂ કરવા માટે તેને પેહલવેહલાં તુસને મોકલ્યો હતો. ૨. તુરાન દેશને ગ્રીક લોકો 'સાથીયા' કેહે છે. એ દેશનું નામ ફરીદુનના દીકરા 'તુર'ના નામ ઉપરથી તુરાન કરી આપવામાં આવ્યું હતું. હાલ એ દેશને તારતરી કેહે છે. ૩. કેલાત, બલુચીસ્તાંનની રાજધાની હતી. ૪. પીરાંન તુરાંનના પાદશાહ અફરાસ્યાબનો વડો વજીર હતો. કએખુશરોનો બાપ શીયાવક્ષ, જ્યારે તુરાંનમા ગયો, ત્યારે પીરાંનની દીકરી સાથે તે પરણ્યો હતો.

હતો, તે ત્યાં રેહતો હોવાથી, મબાદા તેની સાથે લડાઇ ઉઠાવે. પણ કએખુશરોના ફરમાંન ઉપર તુસે ધ્યાંન આપ્યું નહી, અને તુરાંનની સરહદ ઉપરથી તેણે કેલાતને મારગેજ આગલ વધવાનો વિચાર કીધો. એ ઉપરથી ફરૂદ અને તુસ વચે લડાઇ થઇ, અને તે લડાઇમા ફરૂદ મારયો ગયો. એ બીના કએખશુરોને ખબર પડતાં, તે તુસ ઉપર ઘણોજ ગુસ્મે થયો; અને કહ્યું કે: "મે તુને મારાં બાપના ખુની અફરાસ્યાબની ઉપર કીનો લેવા મોકલ્યો, અને તેને બદલે તેં મારા ભાઇને મારી નાખ્યો?" તુસ જયારે તુરાંનથી પાછો ફરયો ત્યારે કએખશરૂની દરબારમા જવાની તેની હિંમત થઇ નહી; તેથી તેણે ત્યાં એક જુદુ શેહર વસાવ્યું, અને તેનું નામ પોતાના નામ ઉપરથી તુસ કરી રાખ્યું.[૧]

આ ઉપરથી ફીરાસીના ઈરાંનની તવારીખના ગ્યાંન વિશે મહામુદ શાહે ઘણું ઉંચું મત બાંધ્યુ. એ પછી પોતાના દરબારી કવીઓ સાથ ફીરદોસીની તેણે પીછાંન કરાવી, કે તેણે રૂસ્તમ અસફંન્દીયારનુ દાસ્તાંન બયેતબાજીમા રચ્યું છે. મીજલસમા સરવે ફીરદોસીની તારીફ કરવા લાગ્યા, અને અનસરી જે દરબારી શાએરોમા પેહલો દરજ્જો ધરાવતો હતો, તેણે ફીરદોસીની તારીફ કીધી.

અયાઝ ગુલાંમ અને ફીરદોસી.

રૂસ્તમ અને અસફન્દીયારની બયેતબાજી સાભલી મહામુદ શાહ ફીરદોસી ઉપર પ્રસંન થઇ ગયો. એવામા મહામુદ શાહના ગુલાંમ અયાઝનું દરબારમાં આવવું થયું. તેને જોતાં મહામુદ શાહે પોતાના શાએરોને ફરમાવ્યું, કે મારા અયાઝની આંખો ઉપર બે બેયત બનાવો. ફીરદોસીની તપાસ લેવા સઘલાઓએ અરજ કીધી, અને તે અરજને અનુસરી ફીરદોસીએ નીચલી બયેત ઝટપટ જોડી આપી.

નઝમ:	તરજુમો:-
મસ્ત અસ્ત બુતા ચશ્મે તો વ તીર બદસ્ત,	અએ મર્દ હસીનં તુજ નયેનો છે મસ્ત,
બસ કસ કે ઝે તીરે ચશ્મે મસ્તે તો નઝસ્ત.	અએ તીરંદાજ તીર તારે છે દસ્ત.
ગર પુશદ ઑરેઝત ઝરેહે ઓઝરશ હસ્ત,	એ તીરે-નિગાહથી થયા કંઇક ખારો ખસ્ત,
કજ બતીર બે તરસદ હમે કસ ખાસ્સે જમસ્ત	બખ્તર સજી નયેનો ઉપર કર બંદોબસ્ત—
	ખાએસ એ નૈનોથી ડરે કુલ આલમ મસ્ત.
	(કરતા)

આવી ઉમદા કિસમની ઝટપટ શાએરી ફીરદોસીને કરતો જોઇ, મહામુદ શાહ ઘણોજ ખુશી થઇ બોલ્યો, કે બેશક મારી મીજલસને આજે તુએ મિસ્સે ફીરદોસ રોશન બનાવી દીધી છે. મહામુદ શાહે કરેલાં આ ટીકા ઉપરથી કેટલાક લખનારાઓ કેહ છે, કે મહામુદ શાહના મોહડાંમાથી 'ફીરદોસ' શબ્દ નિકલ્યો, તે ઉપરથી મંજકુર શાએરે ફીરદોસી એવો તખલ્લુસ અખત્યાર કીધો હતો.

શાહનામુ રચવાનુ કાંમ ફીરાસીને મહામુદ શાહે સ્વાધીન કીધું.

આ બનાવ પછી 'સએર-અલ-મલુક' વાલાં પુસ્તકને તમામ બેનબાજીમા રચવાનુ

૧. શાહનામુ અને ફીરદોસી.

કામ મહામુદ શાહે ફીરદોસાને સોંપ્યું. એ કામ માટે મહામુદ શાહે પોતાના મેહલની પાસે એક મકાન તૈયાર કરાવી, ત્યાં ફીરદોસીને મુકામ કરવા જણાવ્યું. તે મકાન માહેલાં દિવાનખાંનાની દિવાલો ઉપર, પેહલવાંનો, પાદશાહો તથા તેમના વઝીરો, તેમજ હથિયારો અને જાતજાતના જનાવરોના ચિત્રો ઉપરાત, ઘોડા, હાથી, ઉંટ, વાઘ, ચિત્તા વિગેરે ચિતારો ચિતરાવ્યાં, કે જેથી ફીરદોસી શાએરી કરતી વખતે, તે ચિતારો જોઇ પોતાના મનના તરંગને મંતોશી શકે.

હિયાં ફીરદોસીએ શાહનામુ બયેતબાજીમા રચવાનુ કામ શરૂ કીધું. મહામુદ શાહના તે મકાનમા પોતાના પ્યારા ગુલામ અયાઝ સીવાય બીજા કોઇનેબી જવાની શાહે મનાઇ કીધી હતી.

મહામુદ શાહની દરબારમા ફીરદોસી કિશ્તન કેરનાર[1] તરીકે.

આ મકાનમા ફીરદોસીએ શાહનામાના દાસ્તાનો જોડવાની શરૂઆત કીધી. જેમ જેમ ફીરદોસી શાહનામાના દાસ્તાંનો જોડતો હતો, તેમ તેમ તે દાસ્તાનો શાહની દરબારમા, મેહફીલ રૂબરૂ તે રજુ કરતો હતો. તે દાસ્તાનો સાંભળી મહામુદ શાહ ઘણોજ ખુશી થતો હતો, અને તમામ મેહફીલ ફીરદોસીની એક કિસ્તનકાર તરીકે તારીફ કરતી હતી.

ફીરદોસીની બયેતબાજીની મહામુદ શાહે ઠેરવેલી કિંમત.

ફીરદોસીના દાસ્તાનો બયેતબાજીમા સાંભળી મહામુદ શાહે પોતનો સંપુર્ણ સંતોશ જાહેર કીધોઃ

"બેશક ખુબી તારી માલમ પડી,
ઇબારત સુણી ફસાહત ભરી.
અજબ શાએર તારા દીલને હરે,
અજબ દીલ મહેફીલ ખુશીથી ભરે.
અજબ તારી તમસીલ,[2] શીરીન જબાંન,
દિપેછે લાલ-એ-બદક્શાં[3] સમાંન.
બેમુળ બંધન, બેમુળ મિજાંન,
ઇલ્મે ફસાહત, ઇલાહી સુભાંન.
રંગીન મીજાજી,[4] અજબ રંગ રૂબાબ,
બાકી મિનોઇ, દિસે બેહિસાબ.
ગજબના સખુનો[5] કરે દીલફિગાર,
ઇલાહી અજબ છે કલમનો બહાર.
બયા જંગ બાજી,[6] બયાંને શિકસ્ત,
બનાવી જીતે છે જીગર દીલબસ્ત.[7]
સુભાંન તારી કુદરત એએ ફીરદુસી,
કિધી સારી મેહેફીલે તુંએ ખુશી.
સુભાંન ઓ કલમબાજ અરે નામચીન,
કલમ તારી રાખે તે આવેમીન.[8]
કબી દીલ કરે ખુશ, કબી દિલગીર,
કબી દીલ હરે તું ઓ .યાદગીર.

૧. "મો૦ મોહલ પોતાની પાસેની એક જુની કિતાબમા આપેલા એક ચીત્રને આધારે જણાવે છે, કે ફીરદોસી ગાયનના વાજીંત્રો અને નાચનારી સ્ત્રીઓના નાચ સાથે, પોતાની કવીતા શાહ મહામુદને ગાઇ સંભળાવતો હોય, એવું દીસે છે. એ ચીત્રમા ફીરદોસી એક ગાદી ઉપર બેઠેલો છે. અને તેની આગળ એક જાતની ખાસ બેઠક ઉપર તેનું શાહનામુ મેલેલુ છે. તેની સનમુખ કેટલાક ગવઇયાઓ ઉભા છે, અને કેટલીક નાચનારીઓ ડાબી અને જમણી તરફ વાજી વગેડી જાણે તેના સરોદો પ્રમાણે નાચ કરતી ઉભેલી છે" (ડા૦ મોદી શાહનામુ અને ફીરદોસી) ૨. તમસીલ યાને અલંકાર, Allegory ૩ લાલ-એ-બદક્શાં. બીન હરીફ માણેક ઉતપંન્ન કરનારી જમીનવાળો ઑક્સસ નદી પાસે આવેલો જલ્લો, જે બદખેંશાનને નામે પ્રખ્યાત થયેલો છે. ૪. Metaphor. ૫. કારુણરસ યાને Tragedy. ૬. વીર રસ યાને લડાઇની હારજીતના શએરો. ૭ પ્યારમા મસ્ત કરે છે. ૮. આલમનો ધણી ખુદા.

કરે દીલ મલુલના ઘડીમા ખુશી,
એવો તું કાબેલ કવી પ્રીરદુસી.
કલમ બાજી તારી નથી કંઇ કમી,
કલમથી કરી તું રહ્યો રૂસ્તમી.
કલમ પાસ દૌલત શું છે બિસાદ,
કલમ છે શમશીર કરતાં જ્યાદ.
કલમ જે કરે તે બળ નહિ કરે,
કલમથી ભલા શેહરિયારો ડરે.
કલમથી ખુશી 'ને કલમથી ગમ,'
કલમથી બને સર પળમે કલમ.
કલમથી કપાઈ ગયાં રાજ છે,
કલમથી થયાં બહુ બુરાં કાજ છે.
કલમ છે જાતે મિસલ હિરકણી,
જો ઉખડી તો દીસે બુરી પાપણી.
કળી તો બને છે કલમ ગુલ કળી,
કળી તો બને ઝાડુકસની સલી
કલમબાજ રીજે તો રાજી બને,
કલમબાજ ખીજે તોં પાજી બને.
કલમબાજ રખે તું છઠી ભાંડતો,
કલમબાજ રખે કોઇ ફંદ માંડતો.
કલમથી કલમબાજ બળવાંન છે,
મગર કોઇ વખતપર પરીમાંન છે.
કલમ પર અગર હાથ 'રોશન' ધરે,
પલીદ મન જનોને પાવન કરે.

રચી મસ્નવી આવી સુંદર નલીન,[1]
કિધી તુંએ રોશન ગઝની જમીન."(7)

હરએક હજાર શએરના એક હજાર સુંનાના મીસ્કાલ[2] ફીરદોસીને આપવાનો હુકમ.

આવી કિસમની શાએરી સાંભલી મહામુદ શાહનું દીલ ઘણુંજ ખુશ થયું, અને પોતાના દરબારીઓ અને અમીરોના દીલ ફીરદોસીની શાએરીથી જ્યારે ઘણાજ ખુશ થયલાં જોયાં, ત્યારે તેણે પોતાના વઝીર હસન મએમંદીને નિચે પ્રમાણે ફરમાવ્યું:

"સુભાંન તારી કુદરત ઓ. દાનેશ્વર,
કિધી મારી મેહેફીલ તુએ ખુશતર.
નથી મુજ મેહેફીલે તુજસમ કવી,
તપાવી તે દરબાર મિસલે રવી
મરહબ્બા અએ અબુ કાસમ જનાબ,[3]
હુવે કર ખતમ જલ્દ તું આ કિતાબ.[4]
સાંભલ વઝીર મએમંદી હસન,
હર એક છે શએર બહારે-ચમન.
કરૂં છું મુકરર એવો કરાર,
કરે શએર ફીરદોસી જ્યારે હજાર.
હર શએર હજારે મીસ્કાલ હજાર,
કરજે તું ફીરદોસીને અખ્તીયાર."
સૂણી ખુશ થયો ફીરદોસી અપાર
ખુશી થાયો દીલથી સુણી કરાર.
શરૂ શાહનામુ કિધું ધ્યાનથી,
રહ્યો નીત મશગુલ ઇમાનથી.
થતા શએર હઝાર એક તૈયાર જ્યાર,
જતો લઇ હસન મીસ્કાલ એક હઝાર.
મગર ફીરદોસી કહેતો હસી:
"મને કંઇ ઉતાવલ નથી હિયાં કસી.
તમો રાખો એ મેહરબાંની કરી,
ન લેતા તકલીફ હવે હર ઘડી.
ખતંમ થાશે શાહનામું જ્યારે તદન,
જતી વખ્ત લેવશ હું મારે વતન."

૧. સોદસ, યાને કમળના ફુલ જેવી. ૨. શા મીસ્કાલનું વજન એક તોલા બરાબર થાય છે તે હિસાબે ૧૦૦૦ મીસ્કાલનું વજન ૪૦૦ તોલા થવું જોઇયે (બ૦ બે૦ ૫૦) મિકન ૧૦૦૦ સોનાના મીસ્કાલને ૬૭૪ પાઉંડ બરાબર ગણે છે.(કા૦ મો૦) ૩ ફીરદોસીનુ જનમ નામ, ૪. શાહનામું.

મહામુદશાહ ગઝનવીની દરબારમા ફીરદોસી.

અયાઝ   મહામુદ શાહ ગઝનવી.

ફીરદોસી.   અનસરી.   અસજદી.   રૂદકી.

ફીરદોસી ઉપર હસન મઐમંદીની ખફગી.

એવી રીતે ફીરદોસીએ ગીઝનીમા તેને માટે ખાસ બનાવેલાં દિવાનખાનામા બેસી શાહનામુ લખવા માંડયુ. મહામુદ શાહના હુકમ મુજબ તેનો વઝીર હસન મઐમંદી, ફીરદોસી માટે દરેક હજાર શએર જેવા પુરા થતા, તેવોજ તે સોનાના એક હજાર મીશ્કાલ કરાર મુજબ તેને આપતા જતો હતો. પણ ફીરદોસી તે જોખમ પોતા પાસે રાખવા બદલ વઝીરને અરજ કરતો કેઃ "એ જોખમ તમારી પાસેજ હાલ તુરત રાખવો, અને હુ જયારે શાહનામુ પુરુ કરી મારે વતન તુસ જવશ, ત્યારે એ સઘલી રકમ, હું મારી સાથે લેઇ જવશ" ફીરદોસીની મોટામા મોટી મુરાદ એ પૈસામાથી પોતાના શેહરની તુસ નદી ઉપર એક પાકો બંધ બંધાવવાની હતી, કે જેથી તેના ગામને નેહર મારફતે પુરતુ પાણી મલતુ રહે.

ફીરદોસીની બાહોશીની ખબર જેમ જેમ ચોતરફ ફેલાતી ગઇ, તેમ તેમ અમીરો અને ઉંમરાઓ તેની તારીફ સાંભળી તેને માટે કિમતી ભેટ સોગાત ચાલુ મોકલાવવા લાગ્યા. એ ભેટ સોગાતોની ખબર વઝીર હસનના કાન પર જવાથી, તે ફીરદોસીની અદેખાઇ કરવા લાગ્યો. તે અદેખો પડી બેસી રેહો નહી, પણ મહામુદ શાહ જયારેબી કાંઇ ઇનામ કે બક્ષેસ ફીરદોસીને આપવા ફરમાવતો, તે તેને આપવાના બીલકુન અખાડા કરતો હતો.[1] ફીરદોસી તેથી ઘણોજ દુખી થઇ મનમા મુઝાવા લાગ્યો, અને બોલ્યો કેઃ

છે રબ ઇલાહીનો હુકમ, રોજે અઝલથી જાણ,
સંપુરણ શાહનામુ, કરશે મારી જબાન.
કંઇ પરવા મુજને નથી, શાહી માલોઝર,
વળી પરવા મુજને નથી, મઐમંદી કરશેફર.[2]

---

૧. ફીરદોસી ઉપર મહામુદ શાહના વઝીર હસન મઐમદી તરફથી વિદેલી અદેખાઇના જેવીજ કહાણી, ઇંગ્લંડના જાણીતા કવી સ્પેનસરના બાબમા બનેલી નોંધાઇ છે કવી સ્પેનસરે રાણી એલીઝાબેથને પોતે જોડેલી કવીતાઓ દેખાડયાથી, તે રાણીને ઘણીજ પસંદ પડી હતી, અને તેના ઇનામ તરીકે, પોતાના ખજાનચી લોર્ડ સેસીલને તેણે હુકમ કીધો હતો, કે કવી સ્પેનસરને ૧૦૦ પાઉન્ડનુ ઇનામ આપવુ. ખજાનચીએ રાણી એલીઝાબેથને કહ્યુ "કે: "એ ઇનામ ઘણુ મોટું છે" તે ઉપરથી રાણી એલીઝાબેથે કહ્યું કે 'તુને જે વાજબી લાગે તે આપ' (Then give him what is reason). છતા ખજાનચીએ સ્પેનસર કવીને કાંઇબી આપ્યું નહી, ત્યારે અંતે તે કવીએ નિચલી લીટીઓ લખી રાણીને આપી:

"I was promised on a time,
To have reason for my rhyme,
From that time into this season,
I receiv'd nor rhyme nor reason."

આ લીટીઓ વાંચતાંજ એલીઝાબેથે ૧૦૦ પાઉંડ આપી દેવા ફરમાવ્યુ હતુ. (The Globe Edition of Spencer by Marrio) ફીરદોસીની સાથે વઝીર હસન મઐમંદીની અદાવતનુ બીજુ એક કારણ આ હતું, કે ફીરદોસી શીઆ પંથનો હતો, જ્યારે વઝીર હસન સુની પંથનો હતો. આ બન્ને પંથ વચ્ચે અસલથીજ ઝઘડો અને વેર વસેલાં હોય છે. આ સબબને લીધે વઝીર હસન ફીરદોસીને ધીક્કારતો હતો. સુની પંથવાલાઓ શીઆ પંથવાલાને 'રાફેઝ' એટલે પાંખડી મતવાલા કહે છે. (સં૦ મોદી૦)

૨. કરશેફર યાને ડોર દમામ

આ ખબર મહામુદ શાહને કાંને ગઇ, અને ગીઝની શેહરમા તે ફેલાઇ ગઇ. મહામુદ શાહને ફીરદોસી તરફ બેદીલ થવાનુ તેમી એક કારણ હતું.

ફીરદોસીની શાએરીનીં કસોટી.

એવા એવા તરેહવાર બનાવો, ફીરદોસીના દુશમનો કાંઇ અને કાંઇ શોધી કાહાડવાની તક જવલેજ જતી મુકતા હતા. પણ અત્યાર આગમચ જે બનાવો ફીરદોસીની વિરૂધ્ધ તેના દુશમનોએ મહામુદ શાહ આગલ પેશ કીધા હતા, તેનુ ભેગું પરીણામ એ આવ્યું હતું, કે શાહ મહામુદનો મન ઉતારો ફીરદોસી ઉપરથી બેશક ઘણોજ થઇ ગયો હતો. એવામાં એક નવો બનાવ બનવા પામ્યો.

દરબારમા એક દાહાડો ફીરદોસીની શાએરીની વાત નિકલી. ફીરદોસીના હરીફોએ જણાવ્યું, કે ફીરદોસીની નઝમખાણી જે લોકપ્રીય થઇ છે, તેનું કારણ નઝમમા સમાયલી ફસાહતને લીધે નથી, પણ અસલની હેકાયતવાલા બનાવોની તરફ લોકોની મોહિનીને લીધે તે લોકપ્રીય થઇ પડી છે. ફીરદોસીના દોસ્તો જેઓ એ વખત દરબારમા હતા, તેઓએ એ બીનાનો રદીઓ આપતાં એવી દલીલ કીધી, કે અસલ હેકાયતના બનાવો તો નજીવા છે, પણ ફીરદોસીની શાએરીમા સમાયની ફસાહત, અને ઇલ્મે સુખનની બરકતથી લોકોનુ તે ધ્યાંન ખેંચી રેહી છે.

આ તકરાર ઘણી જોશબંધ વધી પડી. મહામુદ શાહે તેજ વખતે ફીરદોસીની શાએરીની કસોટી કરવાનો ઠરાવ કીધો, અને ફીરદોસીને રૂસ્તમ અને અશ્કબુશનું દાસ્તાંન આપી જણાવ્યું, કે એ હેકાયતને આજનું આજ બેતબાજીમા રચી, દરબારમાં તેનું કીરતન કથન કરવું.

રૂસ્તમ અને અશ્કબુશની હેકાયતનો સાર.[1]

આ રૂસ્તમ અને અશ્કબુશના દાસ્તાંનનો ટુંકો સાર એવો છે કે, કામુસ કાસાંની નામનો સરદાર તુરાંનીઓની મદદે ઇરાંનીઓ સામે લડવા આવ્યો હતો. કામુસે પોતાનો એક પેહલવાંન, જે ઘણોજ જોરાવર અને લડાઇના હુંન્નરમા દરેક રીતે પુરવીણ ગણાતો હતો, અને જે અશ્કબુશને નામે પ્રખ્યાત થયો હતો, તેને ઇરાંનીઓ સાંમે લડવા માટે મયદાને જંગમા મોકલ્યો. ઇરાંની પેહલવાંન રેહાંમ, જે ગોદરેજ વઝીરનો દીકરો થતો હતો, તે તેની સાંમે લડવા ગયો. પણ રેહાંમ અશ્કબુશની લડાયક હુંનરમંદી, અને જોર સાંમે ટકી શકયો નહી, અને અશ્કબુશથી આજેજ થઇ, જંગના મયદાંનમાંથી પીઠ ફેરવી નાહસી જઇ, સાંમેના પાહાડની કદણમાં છુપાઇ બેઠો. રેહાંમને મયદાંનમાથી એવી રીતે નાહસી ગયેલો જોઇ, તુસ પેહલવાંન તેની ઉપર ઘણોજ ગુસ્સે થયો, અને પોતે અશ્કબુશ સામે લડવા જવા ચાહ્યું. પણ રૂસ્તમ પેહલવાંને તુસને મયદાંનમા જતો અટકાવી કહ્યું, કે : "તું લશ્કરની સરદારી ધરાવે છે, તેથી લશ્કરને પડતું મુકી જો તું લડવા જશે, તો લશ્કરની પનાહ અને પાસ્બાંની કરવી મુશ્કીલ થઇ પડશે." રૂસ્તમે તુસને લશ્કર ઉપર નજર રાખી તેને તપાસવા કહ્યું, અને પોતે જંગના મયદાંનમા

---

૧. અશ્કબુશ એ કાસાંનના મુલકનો એક જંગી પેહલવાંન હતો, અને અફરાસ્યાબની મદદે તે ઇરાંની લશ્કર સામે લડવા બાહાર પડયો હતો.

ઉપલા શએર જોડવાની ખબર વજીર હસનને તેના દોસ્તોએ કેહવાથી, તે ફીરદોસી ઉપર ઘણોજ ગુસ્સે થયો, અને કોઇબી રીતે તેનું કાટલું કાહડવાની તક તે શોધવા લાગ્યો. આથી ફીરદોસીના સઘલા દુશમનોનું ઘણુંજ ચહડતું થયું.

ફીરદોસી ઉપર મહામુદ શાહનું ગુસ્સે થવું.
ગુસ્સે થવાના કારણો.

વજીર હસન મએમંદી ફીરદોસી ઉપર ગુસ્સે થયા પછી ફીરદોસીના બીજા દુશમનો, જેઓ અત્યાર સુધી ચુપચુપ બેઠા હતા, તેઓ સઘલા મહામુદ શાહને ફીરદોસી વિરૂધ ભભેરીને દરબારમાથી તેનું કાટલું કહડાવવાની તજવિજ કરવા લાગ્યા, અને અનેક બોહતાંનો તેની ઉપર ઉભાં કીધાં.

ફીરદોસી ઉપર મેલાયલાં બોહતાનો.

પેહલું બોહતાંન તેઓએ ફીરદોસી ઉપર એવું મુકયું, કે ફીરદોસી જુદા જુદા ધારમિક મતો ધરાવનાર શખ્સ છે, અને તેના ટેકામા તેઓએ ફીરદોસીના જુદા જુદા શએરો ટાંકી, તેઓએ પોતાની દલીલને મજબુત બનાવી; એ ઉપરાંત શીહા અને સુની પંથ વચ્ચે વસ્તા ઝનુનના ઓઠાં હેઠલ, મહામુદ શાહને ભંભેરવાની ફીરદોસીના હરીફો તરકીબ કરવા લાગ્યા.

આ સઘલી હીલચાલનું પરીણામ એ આવ્યું, કે મહામુદ શાહ ફીરદોસી તરફ બેદીલ થઇ ગયો, અને ફીરદોસી ઉપરથી તેણે મન ઉતારો કીધો.

ફીરદોસીએ જયારે જાણ્યું, કે શાહનું દીલ તેના તરફ બેદીલ થયું છે, ત્યારે તેણે પોતાના વફાદાર દોસ્ત અયાઝને એ બાબદ જણાવી. અયાઝે કહ્યું કેઃ "શાહની બેદીલીનું એક કારણ એ છે, કે શાહનામામા કીયાંની પાદશાહોની બુનીયાદની તુંએ બેહદ તારીફ લખી છે. દાખલા તરીકે પાદશાહ કએખુશરોની બેહદ તારીફ તેં ચીતારી છે. તેજ પ્રમાણે અસ્ફંન્દીયાર પોતાના બાપ પાદશાહ ગુસ્તાસ્પને માટે જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમને કેહ છે. એ લખાણો મહામુદ શાહને પસદ પડયાં નથી, એમ મને લાગે છે, અને તેથી તે બેદીલ થવા પામ્યો છે.

વળી એ ઉપરાંત બીજો બનાવ જે બન્યો, તે એ હતો, કે ફીરદોસીની શાએરી ઉપર મરી ફીતનાર શોખીનો, તેની ઉપર અનેક જાતની કિમતી ભેટો મોકલતા હતા, તે ફીરદોસી બચાવી રાખતો નહી હતો, કેમકે મહામુદ શાહ તરફથી તેને મલનારી મહાભારત રકમ ઉપર તે મુસ્તાક હતો. એક વખત ફીરદોસીનું રચેલું રૂસ્તમ અને અસ્ફન્દીયારનું દાસ્તાંન, દેલમાનના[1] મુલકના શાહજાદા ફ્કરેદોલા પાસ એક શખ્સ લઇ ગયો. તે શાહજાદાએ તે દાસ્તાંન વાંચી, તે લાવનારને સુંનાના ૫૦૦) દીરમ ભેટ આપ્યા, અને ફીરદોસીને માટે ૧૦૦૦) સુંનાના દીરમનું ઇનામ મોકલાવી એવું કેહવાડયું કેઃ "જો મારી દરબારે આવે, તો તુને મોટો મરતબો અને માન આપી રાખશ, અને ગંજાવર ખજાનો આપી હું તારી કદર બુજશ."

૧. એ દેલેમાનનો મુલક કઝવીન અને ગીલાંનની વચ્ચે આવેલો છે.

આ ખબર મહામુદ શાહને કાંને ગઇ, અને ગીઝની શેહરમા તે ફેલાઇ ગઇ. મહામુદ શાહને ફીરદોસી તરફ બેદીલ થવાનુ તેથી એક કારણ હતું.

ફીરદોસીની શાએરીની કસોટી.

એવા એવા તરેહવાર બનાવો, ફીરદોસીના દુશમનો કાંઇ અને કાંઇ શોધી કાહાડવાની તક જવનેજ જતી મુકતા હતા. પણ અત્યાર આગમચ જે બનાવો ફીરદોસીની વિરૂધ્ધ તેના દુશમનોએ મહામુદ શાહ આગલ પેશ કીધા હતા, તેનુ ભેગું પરીણામ એ આવ્યું હતું, કે શાહ મહામુદનો મન ઉતારો ફીરદોસી ઉપરથી બેશક ઘણોજ થઇ ગયો હતો. એવામાં એક નવો બનાવ બનવા પામ્યો.

દરબારમા એક દાહાડો ફીરદોસીની શાએરીની વાત નિકલી. ફીરદોસીના હરીફોએ જણાવ્યું, કે ફીરદોસીની નઝમબાજી જે લોકપ્રીય થઇ છે, તેનું કારણ નઝમમા સમાયલી ફસાહતને લીધે નથી, પણ અસલની હેકાયતવાલા બનાવોની તરફ લોકોની મોહિનીને લીધે તે લોકપ્રીય થઇ પડી છે. ફીરદોસીના દોસ્તો જેઓ એ વખત દરબારમા હતા, તેઓએ એ બીનાનો રદીઓ આપતાં એવી દલીલ કીધી, કે અસલ હેકાયતના બનાવો તો નજીવા છે, પણ ફીરદોસીની શાએરીમા સમાયની ફસાહત, અને ઇલ્મે સુખનની બરકતથી લોકોનુ તે ધ્યાંન ખેંચી રેહી છે.

આ તકરાર ઘણી જોશબંધ વધી પડી. મહામુદ શાહે તેજ વખતે ફીરદોસીની શાએરીની કસોટી કરવાનો ઠરાવ કીધો, અને ફીરદોસીને રૂસ્તમ અને અશ્કબુશનું દાસ્તાન આપી જણાવ્યું, કે એ હેકાયતને આજનું આજ બેતબાજીમા રચી, દરબારમાં તેનું કીરતન કથન કરવું.

રૂસ્તમ અને અશ્કબુશની હેકાયતનો સાર.[1]

આ રૂસ્તમ અને અશ્કબુશના દાસ્તાનનો ટુંકો સાર એવો છે કે, કામુસ કાસાંની નામનો સરદાર તુરાંનીઓની મદદે ઇરાંનીઓ સામે લડના આવ્યો હતો. કામુસે પોતાનો એક પેહલવાંન, જે ઘણોજ જોરાવર અને લડાઇના હુંનરમા દરેક રીતે પુરવીણ ગણાતો હતો, અને જે અશ્કબુશને નામે પ્રખ્યાત થયો હતો, તેને ઇરાંનીઓ સામે લડવા માટે મયદાને જંગમા મોકલ્યો. ઇરાંની પેહલવાન રેહામ, જે ગોદરેજ વઝીરનો દીકરો થતો હતો, તે તેની સામે લડવા ગયો. પણ રેહામ અશ્કબુશની લડાયક હુંનરમંદી, અને જોર સાંમે ટકી શકયો નહી, અને અશ્કબુશથી આજેજ થઇ, જંગના મયદાનમાંથી પીઠ ફેરવી નાહસી જઇ, સામેના પાહાડની કહણમાં છુપાઇ બેઠો. રેહામને મયદાંનમાંથી એવી રીતે નાહસી ગયેલો જોઇ, તુસ પેહલવાંન તેની ઉપર ઘણોજ ગુસ્સે થયો, અને પોતે અશ્કબુશ સામે લડવા જવા ચાહ્યુ. પણ રૂસ્તમ પેહલવાંને તુસને મયદાંનમા જતો અટકાવી કહ્યુ, કે : "તું લશ્કરની સરદારી ધરાવે છે, તેથી લશ્કરને પડતું મુકી જો તું લડવા જશે, તો લશ્કરની પનાહ અને પાસ્બાંની કરવી મુશ્કીલ થઇ પડશે." રૂસ્તમે તુસને લશ્કર ઉપર નજર રાખી તેને તપાસવાં કહ્યું, અને પોતે જંગના મયદાંનમા

---

૧. અશ્કબુશ એ કાસાનના મુલકનો એક જંગી પેહલવાંન હતો, અને અફરાસ્યાબની મદદે તે ઇરાંની લશ્કર સામે સાવાં બાહાર પડયો હતો.

અસ્કબુશ સામે લડવા, તેના દુશ્મનકર્દ તરીકે પાંઉ પીયાદો ચાલતો ગયો. રૂસ્તમે મયદાનમા જતાંને વાર અસ્કબુશના ઘોડા ઉપર એક તીર ફેંકયો. આ તીરથી અસ્કબુશનો ઘોડો વીંધાઇ ગયો, અને ત્યાંજ મરણ પામ્યો, જેથી અસ્કબુશ પાંઉ પીયાદો થઇ ગયો. અસ્કબુશે આવો મામનો જોઇ તુરત પોતાની કમાંન ઉપર હાથ નાખી તીર ચઢાવ્યો, અને નેમબંધ રૂસ્તમ ઉપર છોડયો, પણ રૂસ્તમે પોતાની કુનેહથી તે તીરને છટકાવી નાખી, પોતે એક તીર અસ્કબુશ ઉપર ફેંકયો, અને તે તીરથી અસ્કબુશ વિંધાઇ જમીન ઉપર પટકાઇ પડી, જંગના મયદાનમાજ મરણ પામ્યો.

આ મતલબનુ દાસ્તાન ફીરદોસીને તેજ દાહાડે બેત બાજીમા રચી કાહડવા શાહ મેહમુદે ફરમાવ્યું, અને શાએર ફીરદોસીએ મહામુદ શાહના ફરમાંન પ્રમાણે તૈયાર કરી, તેજ દાહાડે દરબારમા તેણે રજુ કીધું. આખી દરબાર ફીરદોસીની આ નઝમબાજી સાંભલવા તલપી રેહી હતી. ફીરદોસીએ તે દાસ્તાંન દરબારમા ગાઇ સભળાવ્યું, અને તે સાંભલી મહામુદ શાહ તેમજ તમામ દરબાર હેરત બની ખુશ થઇ, અને સરવે કોઇ ફીરદોસી ઉપર આફરીન કરવા લાગ્યા.

અસ્કબુશના દાસ્તાંન માહેલી ફીરદોસીની જગ આશ્કાર લીટીઓ.

હવે એ બેતબાજીમા રૂસ્તમે અસ્કબુશ ઉપર તીર ફેંકવા બાબદ જે બેતબાજી ફીરદોસીએ રચી હતી, તે ઉપર આખી દરબારનું ધ્યાન ખેંચાઇ રહ્યું હતું. એક તીર ફેંકનાર, તીર ફેંકતી વખતે પોતાના શરીરના ભાગોને, તેમજ તીર અને કમાંનને તે કેવી રીતે જોલાંન અને વળાણુ આપે છે, તેનું બયાન ઘણીજ સુંદર ફસાહતથી ફીરદોસીએ કરેલું છે. ફીરદોસીની એ બયેતો તેના તરજુમા સાથ અત્રે નોધી લીધી છે.

ફીરદોસી.–

બે માલીદ ચાચી કમાંનરા બદસ્ત,
બચર્મે ગુજન અંન્દર આવર્દ શસ્ત.
સેતુન કર્દ ચપરાં વખમ કર્દ રાસ્ત,
ખરૂશ અઝ ખમે ચખે ચાચી બખાસ્ત.

* * *

'કઝા' ગુફત ગીરો 'કદર' ગુફત દેહ,
ફલક ગુફત અહસંન, મલક ગુફત ઝેહ.
કસાંની હમ અંન્દર ઝમાંનુ જાન બેદાદ,
તો ગોફતી કે હરગેઝ ઝે માદર નઝાદ.

ફીરદોસીની નઝમનો સારઃ–

ધરી તેણે ચાચી કમાન હાથમા,
મુકયો અંગુઠો ચુર્મની[1] ફાટમા.
કિધો હાથ ડાબો સીધ્ધો તટાર,
જમણાને વાળી કિધો વાંકદાર.
હસીને કમાને[2] કિધો લલકાર,
વળતોજ વાંકે કીધો પુકાર.
ખેચીને તાણી તીર કાંન તક.
કમાને પુકારી કહાડયો. હલક.
પુગ્યો અંગુઠો તક પયકાંન જયાર,
છુટી તીર વિંધી પીઠ ગયો આરપાર.
'કઝા'[3] બોલી, ધરધર, 'કદર'[4] બોલી માર,
ફલક બોલી શાબાસ મલક બલહાર.
કસાંની થયો તેજ વખ્તે ખતમ,
લિધો તો નહિ માત પેટે જનમ.

(કરતા)

---

૧. ચર્મનો ફાટ યાને ચામડાંની કોઠલી જે કમાનની તાંતમાં તીર ગોઠવવા બનાવેલી હોય છે.
૨. કમાન વળીને વાંકી થયાથી તેમાથી અવાજ નિકલેલો. ૩. 'કઝા' યાને ખુદાનો હુકમ. ૪. 'કદર,' યાને સરજત.

ફીરદોસીની આ બેતબાજી સાંભળી તમામ મેહફીલ છક થઇ ગઇ, અને મહામુદ શાહ ઉલટમાં આવી બોલી ઉઠયો:-

"મરહબ્બા, મરહબ્બા, અએ નેકનામ,
અજબ છે નઝમમા નઝાકત કલાંમ.
કુલ કાબુલ[૫] ને જાબુલની દોલત તમામ,
આ શએર આગલ કુલ્લે બેદામ.

છે દોલતે રૂસ્તમ તું જપર નિસાર,
નઝમ તારી બેમુલ એ આલીવિકાર."

ફીરદોસીએ ખાબમા જોયલો રૂસ્તમ પેહલવાંન.

દરબારમા આવી રીતે પોતાના દુશ્મનોની રૂબરૂ પોતાની બેતબાજીની તારીફ મહામુદ શાહને મોહડેથી સાંભળી, ફીરદોસી પોતાનો તમામ આગલો ગમ ભુલી ગયો, અને પોતાના દુશ્મનો ઉપર પોતાની આવી રીતની ફતેહથી હરખાઇ તે પોતાને મકાંને ગયો. એવામા એક અજાયબ બનાવ, બનેલો ફીરદોસી જણાવે છે. એ બનાવ ફીરદોસીએ અશ્કબુશનુ દાસ્તાંન દરબારમા રચીને તેનુ કિરતન કર્યા પછી તેજ રાતે બનેલો જણાવે છે.

તે રાતે ફીરદોસી પુર નિન્દમા નિરાંતથી સુતો હતો, અને મોડી રાતે તેણે રૂસ્તમને સ્વપનામા જોયો.

નઝમની કદર થઈ ગઇ આશકાર,
પડયો સેજ ઉપર કરતો વિચાર.
વહી રાત આગળ, પડી મધરાત,
ચહડી નિન્દ ભારી, મગજ મન રહાત.
પડેલો હતો ખુશ ખ્યાલાતમા,
દિઠો ખુદને 'મુકનાબાદ'મા.
ઉભેલો હતો દરને દરમિયાંન,
નજર એક પડીયો બડો પેહલવાંન.
બદન પર સજેલાં હતાં હથિયાર,
બખ્તર તન પર હતું ઓસ્તવાર.
હતા હાથ અંદર તીર 'ને કમાંન,
કમર બાંધ ખંજર, શમશીર મિયાંન.
હિંમત હાંમમા તે નહિ કમ હતો,
નિખીંને જોયું તો રૂસ્તમ હતો.
જણાયો સુરવીર પુર રંગમા,
જતો હોય મીસલ અશ્કબુશ જંગમા.
કદમ દબદબાથી ભરી આલતો,
ઉભો જોઇ ફીરદોસીને ભાલતો.
નમી ફીરદોસીની પાસે ગયો,
અદબથી નમી તે ઉભો રહ્યો:
"સલાંમો અલેક, ફિરદોસી તુસી,
હું રૂસ્તમ તુને જોઈને છું ખુશી.
અજબ તું કલમબાજ એ નામેવર,
કિધો તુંએ જગમે રૂસ્તમ અમર.
લખી મારી કિરતી અજબ તોરથી,
જગત જાણીતી થઇ. મુજ જોરથી.
પડી ગારમાં હું થયો તો ખતમ,
મગર જીવતો તેં કિધો રૂસ્તમ.
ખજાંનો તું પરથી હું કરતે નિસાર,
ઇવઝ તુને અનમોલ દેતે હજાર.
મગર છે લાચાર રૂસ્તમ થયો,
નથી ગેતીમા તે, બેદમ થયો.

૫. કાબુલસ્તાન અને જાબુલસ્તાન એ બને ગીઝનીની દક્ષીણથી તે સીસ્તાંન સોહરની પશ્ચીમ લગન જોડાયલાં છે, અને તે જમાનામા રૂસ્તમ પેહલવાંનના મુલક તરીકે ગણાતા હતા.

મગર લે નવાજેશ મારી સુણી,
તુંને વાત કહું છું, બહુ છે જુની.
કિધો'તો મે દુશ્મન કતલ એક વાર,
ગળાંમાહે તેના હતો એક હાર.
જવાહીર તેમાં હતાં આબદાર,
ગોહર 'ને લાલો હતાં બિશીયાર.
બેશક બેમુલ તે હાર છે,
લે તારે ખાતર તઇયાર છે.
મે રાખ્યો છે તે ધુળના ઢગમા,
છે એક નેજોથી તે વગમા."
ધરી તીરને, ઝટ ખેંચી કમાંન,
કહ્યું રૂસ્તમેઃ "જોઇ લે જે નિશાંણ."
જઈ તીર પડીયો જમીનની ઉપર,
પડયો ધુળનો એક ઢગલો નજર.
કહ્યું: "જલદ જઇને કાઢી લે હાર,
છે તારે લાયક તે દીલબહાર."

ફીરદોસીનું ખાબમાથી જાગરૂત થવું.

આ સ્વપનો હિયાંજ પુરો થયો, અને ફીરદોસી જાગી ઉઠયો, તો માનમ પડયું, કે બડી બામદાદ પડેલી હતી. તેણે વિચાર કીધો, કે ખાબની વાત અગર જો તે કોઇને કેહશે, તો લોકો તેને દીવાનામા ખપાવશે. એવી ધાસ્તીથી જો કે તે કોઇ આગલ એ વિશે બોલ્યો નહી, પણ એ સ્વપના માટે તે હંમેશાં વિચાર કરતો, કેમકે સ્વપના ઘણીવાર ખરા પડે છે, માટે આ તેનો સ્વપનોબી ખરો હોવો જોઇએ.

ફીરદોસી મહામુદ શાહ સાથ મુકનાબાદની સેહલગાહે જાય છે.

આ સ્વપનાની વાતને લાંબો વખત ગુજરયા પછી, શાહ મહામુદનું પોતાના રસાલા સાથ મુકનાબાદની સેહલગાહે જવું થયું. મુકનાબાદ જઇ પુગતાંજ ફીરદોસીને પોતાના સ્વપનાની યાદ પડી. તે યાદ પડતાંજ મુકનાબાદના દરવાજાની આસપાસ તપાસ કરતાં, એક મોટો ધુલનો ઢગલો તેની નજરે પડયો. એ ઢગલો તેને સ્વપનામા રૂસ્તમે દેખાડેના ઢગલાના જેવોજ હતો, એવી તેની ખાત્રી થઇ. ફીરદોસીએ અયાઝને પોતાના સ્વપનાની વાત જણાવી. અયાઝે લાગ ફાવતાં એક દિવસ મહામુદ શાહને કહ્યું કેઃ "આ ધુલના ટેકરાવાલી જગ્યા ખાલી પડી છે, ત્યાં એક આલીશાંન મકાંન બાધવાનો જો આપ હુકમ કરો, તો જયારેબી શાહ હિયાં આવે, ત્યારે મુકાંમ કરવા તે કામ લાગે."

મહામુદ શાહે અયાઝને તે ધુલના ઢગવાલી જગ્યા ઉપર એક મકાંન બાંધવાની પરવાનગી આપી.

આ શાહી ફરમાન મળતાંજ અયાઝે તે ધુલના ઢગલાનો ટેકરો ખોદાવી જમીન સપાટ કરવાનો હુકમ કીધો, અને તે ટેકરો ખોદતાંજ, રૂસ્તમની બશારત પ્રમાણે ત્યાંથી એક બેમુલ હાર મલ્યો. અયાઝ તે હાર મહામુદ શાહ પાસે લેઇ ગયો, અને ફીરદોસીએ ગીઝનીમા જોયલા ખાબની વિગત જણાવી. ફીરદોસીએ ગીઝનીમા જોયલા ખાબની વાત અયાઝથી સાંભલી, મહામુદ શાહ ઘણોજ તાજુબ થયો, અને તે હાર ફીરદોસીનેજ આપવાનો તેણે હુકમ કીધો. મગર ફીરદોસીએ તે હાર લેવાની માન સાથ ના પાડી, અને તે હારના ભાગલા પાડી, તેણે દરબારના શાએરોને વેંહચી આપ્યા, કેમકે તે જાણતો હતો, કે શાહનામું પુરૂં થયે, પછી તેને મહામુદ શાહ તરફથી એક ગંજાવર દોલત મલનાર હતી.

ફીરદોસી શાહનામું તમાંમ કરે છે. મહામુદ શાહ પોતાની કબુલાત તોડે છે.

અંતે ફીરદોસીએ ગઝનીમા મહામુદ શાહ આગલ બાર વરશ રેહી શાહનામુ તમામ બેતઆજમા સંપુર્ણ રચી, તમામ કીધું. જયારે ફીરદોસીએ શાહનામુ લખીને તમામ સમાપ્ત કીધું ત્યારે તેની ઉંમરે ૭૧ વરશની થઇ હતી.

રચી શાહનામું કિધું તૈયાર,
કિધા બેત તેણે પુરા સાઠ હજાર.
ખતમ કુલ કિધાં દાસ્તાંને કિયાંન,
કરી કુલ નઝમમા તવારીખ બયાંન.
હતો માહ સફંદાર, અને રોજ અર્દ,[1]
સમાપત કિધો કિસ્સે પુરદર્દ.
રજા ચાહી શાહની નજર તે કરૂં,
કે મકસદે-મુરાદ બરથી સરૂં.
દિઠાં વીપત 'ને વમલ અનેક,
બુઝોર્ગી બની સાલ સીતેર પર એક
આ દોરંગી દુનિયા, સરાએ સેપંજ-
મા વરશ પાંચ પર તીસ ખેંચી મેરંજ.
અકલમંદ બાહોશ દાનેશ યકીન,
પહડી બયતો કરશે મને આફરીન.
રચી આ બયતો જવશ હું મરી,
મગર હું થવશ જીવતો હિયાં ફરી.

ફીરદોસીએ શાહનામુ તમાંમ લખીને પુરૂં કીધા પછી, હવે તે વિશે ખબર મહામુદ શાહને કરવા, પોતાનાં માનીતા દોસ્ત અયાઝને તેણે કહ્યુ. અયાઝે તે ખબર શાહને પુગાડી, અને શાહે તે પુસ્તક પોતાની પાસે મંગાવ્યું. મહામુદ શાહ તે પુસ્તક તપાસવા લાગ્યો.

પહડી પુસ્તકને થયો શાહ ખુશી,
બોલ્યોઃ "આફ્રીન અએ ફીરદુસી.
રચાવટ, સજાવટ, અજબ છે કરી,
લડી રહી ફસાહત મોતન લડી.
હરેક બયેત દીલખુશ મનને હરે,
સિવા ફીરદોસી બિજો નહિ કરે.
શીરીન છે જબાની, મીસલ તેગ સમ,
કરે કુલ શાએરોના બંધ દમ.
રચી બયેત બેશક કિધી રૂસ્તમી,
જશે કુલ જગતના શાએર નમી.
હવે વાત સાંભલ વજીર એ હસન,
રચી બયેત આ છે એકએક ચુનંદ.
હવે જલ્દ તઇયાર મિસકાલ કર,
કર તું રવાના પીલ પીઠ પર.
ગણી કાહડજે સાઠ હઝાર[2] તું,
હવાલે તુ કરજે જઇ રૂ-બ-રૂ."

હસન મએમંદીએ મહામુદ શાહને ભંભેરવો.

વજીર હસન મએમંદી, મહામુદ શાહનું ફરમાન સાંભળી મનમા ઘણોજ ખલભલ્યો, મગર તે લાચાર હતો. શાહના હુકમ સામે તે દમ ભરી શકે એમ નહી હતું. મગર ફીરદોસીની ઉપર વેર લેવાની આ વખતે તેને એક નવી તદબીર શોધી.

સુણીને કિતુરી હસન આ હુકમ,
બોલ્યો નમીને ભરી એક દમઃ
'દાયમ સલામત રહો શેહરિયાર,
બીસાદ શું છે તુંને સાઠ હઝાર.
મગર ફીરદોસી એ ઝર જોઇને,
રખે થાય બેકલ,[3] અકલ ખોઇને.
પુગે જો દિમાગે હરખથી ખલલ,
પડશે વમળમાં એ બુઝોર્ગ કમળ.

૧. ઇ૦ સ૦ ૧૦૧૦ ના ફેબરવારી માસની ૨૫ મી તારીખે અસ્ફન્દાર માહ અને (અર્દ) અશીસંગ રોજે, ફીરદોસીએ પોતાની જીંદગીના ૩૫ વરસ, એ કામ પાછળ રોકી તે પુરૂ કીધું હતું.
૨. સાઠ હઝાર સોનાના મીશકાલનું વજન ચોવીસ હજાર તોલા થાય છે. ૩. દીવાનો.

ખુશીથી ફુલાઇ મરી એ જશે,
નહિ તો હરખઇ ચરી એ જશે.
સહુ ચીજ હદમા સદા સારી છે,
મગર અનહદમા સદા ખ્વારી છે.
અગર હોય શાહની જો પરવાનગી,
કરી દુર શકીયે એ દિવાનગી.
અગરજો હુકમ તું કરે હોશિયાર,
દઉ ચાંદી મીસ્કાલ હું સાઠ હજાર[1]"

* * *

સુણી લઇ હસનને શાહ બોલિયો:
"બેશક ભરમ તેં ખરો ખોલિયો.
અએ મંદી અકલ તારી મંજુર છે,
બલા ફીરદોસી તણી દુર છે.

લઇ જા તુ ચાંદી પીલ પીઠ પર,
ઇનાયત કંચન બદલ તેને કર."

ફીરદોસીની કમનસીબી.

ફીતુરી મઅેમંદીએ એવી રીતે સોનાના મીસ્કાલ બદલ ચાંદીના મીસ્કાલ ફીરદોસી ઉપર મોકુલવાની મહામુદ શાહની પરવાનગી મેલવી. તેણે તુરતજ ચાંદીના સાઠ હજાર મીસ્કાલની થેઓનીઓ ભરી અયાઝને સ્વાધીન કરી, તે ફીરદોસીને હાથોહાથ આપના માટે તેણે રવાના કીધો.

મંદી ફીતુરી બડો જાલસાજ,
કહ્યું એમ તેણે: "સાંભલ અયાઝ.
આ થેલીઓ છે ફીરદોસી થકી,
તે રાખે છે બેશક આજે વકી
એકંદર મળી સહુ છે સાઠ હજાર,
પોહચાડી દે જઇ તેને દવાર."
હુકમ જયારે મંદીનો એવો થયો,
લઈ સંગ થેલીઓને તે ગયો.
ગયો ફીરદોસીને ઘર તે ગુલાંમ,
મગર ફીરદોસી ગયેલ્તો હમાંમ.[2]
નજર જયારે શાએર ઉપર પડી,
અયાઝે નમીને નમન ખુબ કરી.
કહ્યું ખુબ આઝુર્દો એમ બની:
"આ સાઠ થેલી લેઓ તમે ગણી."
ખુશી થાયો ફીરદોસ મલકાઈને,
લેતો રહ્યો ખુબ હરખાઈને.
કળી તેની ઉમેદ ગુલઝાર હતી,
મગર તેની તકદીર બેચાર હતી.
ખોલીને થેલી કીધી નજર,
દિઠી તેણે ચાંદીથી ભરપુર–તર.
ઉદાસી, નિરાસી, પરેશાંનગી,
બની તેની હાલત દિવાંનગી.
નિર્ખીને બોલ્યો જોઇ અયાઝ:
"આ તો છે ચાંદી, બીલકુલ બેકાજ.
આ ચાદીના મીસ્કાલ શું કાંમ છે,
કબુલાત કંચન ઇનાંમ છે.
શું આ શાહી ઇજ્જત, આ તેનું નામ?
શું આ શાહી સુખન, આ તેનું કામ?
કીધો તો સુંનાનો દેવા હુકમ,
ને ચાંદીમાં આપે છે આજે રકમ?
નઝમની ચહડી શું મગજમે બુખાર,
કે તોડે મેહામુદ શાહી કરાર."(8)

1. સાઠ હજાર ચાંદીના મીસ્કાલનું વજન ચોવીસ હજાર તોલા થાય છે.
2. હમામખાનું એટલે અંઘોળ કરવાની જગ્યા ત્યા ચોકસ દામ આપી નિરાતે બદન મસલીને નહવાડે છે, યા તેઓ પોતાને હાથે નાહે છે ત્યા ખાવા પીવા અને હમામ લીધા પછી આરામએશ લેવાની જગ્યાઓ રાખેલી હોય છે.

અયાઝે ફીરદોસી આગલ ભેદને ખોલવો.

કહ્યું એમ અયાઝે: "આલી જનાબ,
કરો કાં તબિયત નાહક ખરાબ.
હજરત સુણો તમ ધીરજ ધરી,
કહું છું હકિકત બની જે ખરી.
નથી કંઇ કસુર મહામુદની જરી,
એ છે મએમંદીની કારીગરી.
સુણી વાત મે છે ધરી કાંનથી,
થયું છે એ કાંમ શયતાંનથી.
મરો મએમંદી; મરો એનું કાંમ;
ભમાવી દીધો શાહ બડો બદનામ.
દિધો 'તો કંચન દેવા વચન,
મગર ભંભેરી કિધું ફર-ફંદ."

ફીરદોસીએ લુટાવી દીધલી દોલત.

અયાઝને મોહોડેથી ફીરદોસી આવો ખુલાસો સાંભલી વધારે ગુસ્સે થયો, અને ગુસ્સાથી બોલ્યો:

"એ ફંદી, ફીતુરી, એ નાબકાર,
કિધો મારો પામાલ કુલ રોજગાર.
અદાવત થકી તેં ઘડયો મારો ઘાટ,
ભુલ્યો રાહ ઇલાહી તું શયતાંનઝાદ.
લુટયો ગંજ મારો, ન લુટિયું નસીબ,
પડો માર તુંજ પર ખુદાનો ફરીબ.
બુરી તારી બુનિયાદ નામોશથી,
તું છે જાતે કમતર પાપોશથી"[1]
૫૦૦
કરી એમ અફસોસ, ધરી મન ધીર,
ગળી ગોટ લહુનો દાબ્યું રૂદીર.
બુલાવી હમામી કરી એક પુકાર,
પળમે લુટાવી દીધા વીસ હજાર.
બુલાવી અયાઝ એમ કહ્યું: "દીલદાર,
લે તું ઉઠાવી બિજા વીસ હજાર.
એએ માલીકે શરબત દુકાંનદાર,
લે તું ઉઠાવી આ વીસ હજાર.
ઇવજમા તું દે એક પ્યાલો મધુર,
બનું તેની લેહજતમા ચકચુર."
બાદઝ બોલ્યો, બુલાવી અયાઝ:
"કહેજે શાહને સુખન મુજ આજ.
નથી શાહનામુ લખ્યું ગંજ કાજ,
મને ગંજની કંઇ હતી નહી દાઝ.
ધરી'તી નહિ ગંજ ખાતર કલમ,
રચી મુજ કિરતી ખાતર નઝમ.
છે માયેક રોજીનો રજાક પાક,
કિધો છે મેં રોશન અકલ ચેરાગ"

મહામુદ શાહનું વજીર હસન મએમંદી ઉપર ગુસ્સે થવું.

ફીરદોસીના ગુસ્સા અને ધિક્કારનો પાર રહ્યો નહી. બીજા હાથ ઉપર મહામુદ શાહના માનીતા ગુલામ અયાઝે તેજ વખતે મહામુદ શાહને ફીરદોસીએ કહી સભલાવેલા સઘલા સખુનો કહી સંભળાવ્યા, અને તેને માટે મોકલાવેલા ચાંદીના સાઠ હજાર મીરકાબ ફીરદોસીએ કેવી રીતે ઉડાવી દીધા, તે તમામ હકિકત તેણે મહામુદ શાહને વિગતવાર જણાવી. મહામુદ શાહ તે સાંભલી ઘણોજ દલગીર થઈ ગયો, અને હસન મએમંદી ઉપર, તેને મીરકાબ મોકલવાના બાબમા આપેલી ખોટી સલાહ માટે

૧. પગના ખાસડાં

ઘણોજ ગુસ્સે થયો એટલુંજ નહી, પણ તેના મરતબાને માટે તેને આપેલા સવલા ખેતાબો છીનવી લઈ, તેને ઠપકો આપી કહયું કે:

"અએ મંદી ફિતુરી અરે બદલગાંમ,	અદાવત હિર્સનો થયો તું ગુલાંમ,
કિધું તુએ કેવું બુરૂં આએ કાંમ.	કિધો શાએરોમે મને બદનાંમ.

ગીબત મારી આલમમે સારી થશે,
હવે મારી મહેફીલ અકારી થશે"(૭)

હસન મએમંદીએ મહામુદ શાહને મનાવી લેવા દેખાડેલી ચતુરાઇ.

શાહ મહામુદને પોતાની ઉપર આવી રીતે ઉશ્કેરાઇ ગયલો જોઇ, મએમંદીએ તેને મનાવી લેવાની નવી ચતુરાઇ કરતાં ચાપલુસીભરી સિફત ચલાવી કહ્યુ '—

"અએ શાહ દલીલ તારી બેમુલ છે,	સદા શાએરોનો એ મામુલ છે,
મગર ફીરદોસીનીબી ભુલ છે.	સમજતા નથી ધુલબી ફુલ છે.
અગર શાહી બક્ષેસ હોય એક દિરમ,	અગર શાહી બક્ષેસ હોય કમતરીન,
છે લાજમ સમજવું મીસ્લે ચશમ.	મગર તેને કરવી ઘટે આફરીન."

ફીરદોસીને હાથીના પગ તલે કચડી નાખવાનો શાહે કરેલો હુકમ.

બુરા ખવાસના મએમંદી વજીરે, પોતાની ચાપલુસી ભરી ફીલસુફીથી, શાહ મહામુદના મગજ ઉપર એવી તો અસર કીધી, કે શાહી બક્ષેસને આવી રીતે ફીરદોસીએ ધિક્કારી, શાહનું મોટું અપમાન કરવાં જેવું તેણે કાંમ કીધું હતું. આ દલીલથી શાહ માહમુદ, હસન મએમંદીનો કસુર ભુલી જઈ, તે ફીરદોસી ઉપર છેડાઇ પડયો, અને પોતની બક્ષેસ તરફ આવો ધિક્કાર દેખાડી તે લુટાવી દેવાની સરકસી માટે ફીરદોસીને હાથીના પગ હેઠલ કચડી નાખવાનો તેણે એકદમ હુકમ કીધો, કે જેથી બીજા શાએરો એવી બેદઅબી કરે નહી.

આ આફ્રત ભરેલા હુકમની ખબર ફીરદોસીને કાને પડતાંજ તે હેબતી ગયો, અને પોતની બુજોર્ગીના વખતમા, વિંના કારણે આવી કિસમની શીક્ષા થવા માટે તે નિરદોશ શાએર પોતાના નસીબને દોશ દેવા લાગ્યો. ફીરદોસીએ હવે પોતાના જીવની આશા છોડી. તોપણ એક છેલ્લો ઇલાજ તેણે પોતાના બચાવ ખાતર અજમાવવાનો વિચાર કીધો

ફીરદોસીએ મહામુદ શાહને મનાવી લેવું.

ફીરદોસીને રેહવા માટે શાહ મહામુદે આપેલું મકાન તેના મેહલની પડોસમજ હતું. મહામુદ શાહ તે મેહલના બાગમાં રોજ બામદાદે ફરવા નિકલતો હતો. એ તકનો લાભ લેઇ બીજે દિવસે બડી ફજરમા, જેવો મહામુદ શાહ તે બાગમા ફરતો ફીરદોસીને દેખાયો, તેવોજ ફીરદોસી તે બાગમા ગયો, અને શાહ મહામુદના પગ ઉપર માથું મુકી કહ્યું કેઃ "બાગ દુશ્મનોએ મારે માટે, હું જુદી જુદી દીનને માનું છું એમ આપને જણાવ્યું હોય, તો તે બીલકુલ જુઠું છે. ફીરદોસીએ બહુ કરગરી જણાવ્યું કેઃ

"અએ ખંદ પરવર શાહ સુલતાંન, | વસે યાહુદી, પારસી, ખ્રિસ્તીયાંન,
સિફત તુંજ મુલકની કરે આસ્માંન. | દીયે તુને જણ્યો દઈ પુર માંન.

વસી તુંજ અમલમે કરે સહું ચમન,
હુંબી આપી જણ્યો કરૂં હિયાં વતન."

આવા મીનતગુજારીના સુખુનો કહી, ફીરદોસીએ શાહના પગની ઉપર પોતાનું માથું મુકી, તેના પગને ચુમી, તેના પગની ખાકને પોતાની પેશાની ઉપર લગાડી. ફીરદોસીના ઉપલા રસીલા શએરો સાંભલી, તેની હાલત ઉપર દયા લાવી મહામુદ શાહે તેને માફી બક્ષી.

ફીરદોસીનુ મસજીદમાં જવું, અને મસજીદની દીવાલ ઉપર લેખ લખવો.

બાગમાથી નિકલી ફીરદોસી પોતાને મકાંને ગયો. મકાંને જઇ પુગતાંજ, તેણે લખેલા થોડાક હજાર શએરો, જે તેની પાસે હતા, તે સઘલા ફાડી નાખી, તેના ટુકડા કરી અંગારમા બાળી નાખ્યા, અને પોતે જે મસજીદમા મહામુદ શાહ નમાજ કરવા જતો હતો, તે મસજીદમા ગયો, અને ત્યાં તેણે પોતાની નમાજ કરી લીધી. નમાજ ખતમ કીધા પછી, શાહ જે જગ્યા ઉપર ઉભો રહી નમાજ કરતો હતો, તેની પીઠ પાછલની દિવાલ ઉપર નિચલા શએર ફીરદોસીએ લખ્યા:

"અએ શાહ મહામુદ ગઝનવી,
દરીયા સમ તુંજ દરબાર—
થાગ જેનો લાગે નહી,
એવો તે બેકીનાર—૧
મે મારી ત્યાં ડુબકી,
મોતી ન લાગું હાથ—
કાં દોશ દેઉં દરિયાને,
એ હિનભાગની વાત.[૧]—૨

ફીરદોસીનું ગીઝની શેહરમાંથી ચાલી જવું.

મુસજીદની દેવાલ ઉપર શએર લખી ફીરદોશી ત્યાંથી બાહાર નિકલ્યો. બાહાર આવી તે પોતાના સાચા દોસ્ત અયાઝને મલ્યો. અયાઝને ફીરદોસીએ એક બંધ કરેલું કાગજ આપી અરજ કીધી, કે આજથી બરાબર વીસ દિવસ પુરા થયા પછી, તે કાગજ મહામુદ શાહને જયારે ખુશ મિજાજમા પુરસદે હોય, ત્યારે આપવું.

---

૧. ઉપલી નઝમ ફીરદોસીની લખેલી અસલ બયેતનો ભાવાર્થ રજુ કરે છે. ફીરદોસીની અસલ નઝમ નિચે પ્રમાણે છે:

"ખુજસ્તે દર ગેહે મહમુદ ગઝુલી* દર્યાસ્ત,
ચેગુન દર્યા કાનરા કેરાન પયેદા નિસ્ત.
ચુ ગઓતેહા ઝેદમ વ અનદર ન દીદમ દોરર,
ગુનાહે બખ્તે મનસ્ત ઇન ગુનાહે દર્યા નિસ્ત.

* કોઇ નકલમા મહામુદશાહને 'ગઝુલી' લખ્યો છે.

એ પછી ફીરદોસી અયાઝને બગલગીરી કરી છુટો પડયો. ફીરદોસી તેજ વખતે ગીઝની છોડી નિકલી ગયો. તેની સાથે કાંઇબી સામાન નહી હતો. ફકત તેના હાથમાં એક લાકડી, અને તેની ખાંદ ઉપર એક જબ્બો હતો. તેના ઘણાક દોસ્તોએ તેની સાથે જવાનો વિચાર કીધો, અને તેની મુસાફરીનો કાંઇક અસબાબ આપવાનો બી ખયાલ કીધો, પણ વજીર મએમંદીનો ગુસ્સો મબાદા તેઓ ઉપર ઉતરે, તેની ધાસ્તીથી તેઓ ફીરદોસીને કોઇબી જાતની મદદ આપી શકયા નહી. અંતે ફીરદોસી ભારી અને ધડકતે દીલે, નાસીપાસ અને નિરાસ બની, મુફલીસ હાલતમા ગીઝનીને છેલ્લી સલામ કરી ચાલી ગયો.

પણ અયાઝ ફીરદોસીને ભુલ્યો નહી. તેણે ફીરદોસી તરફ પોતાની દોસ્તીનો ચાહ દેખાડયો તેણે ફીરદોસી માટે મુસાફરી કરવા એક ઘોડો, અને થોડોક મુસાફરીનો અસબાબ પાછલથી રવાના કીધો હતો.

. ફીરદોસીનુ ગીઝનીથી નિકલી કોહીસ્તાંન[1] જઇ પુગવુ .

ફીરદોસીને ગીઝની છોડયાને જ્યારે વીસ દાહાડા પુરા થયા, ત્યારે અયાઝે પેલું બંધ કાગજ શાહ મહામુદને એક દિવસ ખુશ મિજાજમા જોઇ આપ્યું. શાહ મહામુદે તે કાગજ ખોલીને વાંચ્યું, તો તેમા તેને માટે સખત લખાણુમા જોડેલી બએતો માલમ પડી.

ફીરદોસીએ કરેલી માહામુદ શાહની ફજેતી.

અએ શાહે ગઝની ઓ નામેવર,
જરાબી દીલમા ખુદાથી ડર.
થયા છે આલમમે શાહો ઘણા,
મળી ફાનીમા તેમને નહિ પનાહ.
હતા તુંથી આલા 'ને વાલા તબાર,
દરજાબી . તુંથી હતો બીશિયાર.
હતી રાસતી મનમા વન કસર,
નહિ જોર જબરી પડતી નજર.
સદા સુણી ફરીયાદ લેતા તે દાદ,
ન અદના કે આલા હતા કંઈ બિસાદ.
તજી ગેતી એક રોજ ચાલી ગયા,
બે હાથ લઇ સાથ ખાલી ગયા.
અગર 'ઝર બંદમા'[2] પડે શેહરિયાર,
સદા દાનેશોમા બને ખાર.ઝાર.

અગર આપે જગમા હતે તું બુલંદ,
ન હરગેઝ લખતે હું આ સુખન.
નહિ મુજ નઝમનો કિધો તેં વિચાર,
હુકમ કીધો કરવા મને તું એ ઠાર.
મને કહિ કમીનો, કિધી બદઝબાંન,
બબરને[3] સમજયો તું બકરી સમાંન.
બૂરાં બદ લોકે નિંન્દા કરી,
કે અલી 'ને નબીથી ગયો હું ફરી
ગણે દિલથી કોઈ અલીને ગયેર,[4]
કદીબી ન પામે ખુદાની મહેર.
અગર તું કરે મારૂ તન ચાક ચાક,
ભુલું નહિ કયાંમત તલક નામ પાક.
અગર શાહી શમ્શીર સરપર ફરે,
નહિ પ્યાર અલીનો અબુ[5] વીસરે.

૧. કોહીસ્તાંનનો પહાડી મુલક ખોરાસાનમા આવેલો છે.　૨ લોભમાં　૩. બબર યાને વાઘ.
૪. ગયેર યાને બિગાનો.　૫ ફીરદોસીનુ પોતાનુ નામ.

દિધી એવી ધમકી કચડશે પીલ,
ઠરે ચાક તન મુંજ મિસલ આબે નીલ.[૧]
એ ધમકીનો મુજને ડર કંઇ નથી,
નબી 'ને અલી પાસ સર કંઈ નથી.
મને તારો ડર કે નથી કંઈ શરમ,
અલી 'ને નબીની છે મુજપર રહમ.
લખ્યું છે કુરાંને શરીફ માહે ખાસ,
સદા રાખે બંદો મુજ માહે આસ.
સદા હુ નબીના ગણું સત સુખન,
નથી ભેદ એમા, છે એકજ વચન.
એ બંનેને ખાતર લિધો મે જનમ,
થઇશ એ બનેને ખાતર ખતમ.
અગર તારૂં બંનેથી સર જો ફરે,
હું જાણું કે અકલ વિના તું કરે.
છે દુનિયાના શાહોને મારો પેગાંમ,
કે ફીરદોસી તુસીએ લખ્યા કલાંમ.
નથી તેણે લખ્યા મહામુદ કાજ,
અલી મુસ્તફાને હોજો નમાજ.
લખ્યુ શાહનામુ બનામે અલી,
ગુંદી એમુલ ગોહરની કળી.
ન જણ્યો જગે ફીરદોસી સમાંન,[૨]
જમાનો હતો ત્યારે બેશક જવાંન.
ન થાયો ન થાશે બીજો તુસી,[૩]
કે જોશે જગત, 'ને થાશે ખુશી.
કસુર મુજ કિસ્મતની એ હતી,
ચોમેર ચાલી રહી ગીબતી.[૪]
ન બુજી કલાંમોની તું એ કદર,
અફસોસ કીધી ન. ઝાંખી નજર.

એવો તું ગઝનીનો મહામુદ શાહ,
ગીબત સુણી ગાફેલ થયો ગુમ્રાહ.
ગીબતની ચહડી હોય જેને બુખાર,
ખુદા તેને આપે ન હરગેઝ કરાર.
પુગી મારી પીરી એંસીને સાલ,
કિધી મારી ઉમેદ કુલ પાયમાલ.
મે ધારી'તી ઉમેદ એંચીને રંજ,
શાહથી હું પામશ બીશ્યાર ગંજ.
બયાંનો કરવા વીગતવાર,
બચેતો મે લખ્યા છે સાઠ હજાર.
તલવાર, તીર 'ને તબર 'ને કમાંન,
શાહોના સાજ 'ને શાહી નિશાંન.
નેજા 'ને બખ્તર, ખંજર, કટાર,
ઘોડા 'ને હાથી, કોલાહ, સવાર.
જંગલ 'ને દરિયા, હવા 'ને આબ,
વાઘ અને વરૂ, બબર ને સાંપ.
ગોર્ખર, 'ને અઝદાહ, 'ને ગુલની નિરંગ,[૫]
મગરમચ્છ, માહી 'ને શીરો પિલંગ.
મર્દાને મરદ, ને જંગી જવાંન,
સિપાહ 'ને લશ્કર, બપ્રેબિયાંન.
લડાઇના મયદાંન, જંગીના જંગ,
દલીરો, અમીરો, 'ને ક્યાંનીના રંગ.
ભલા 'ને બુરા 'ને પાપી અધમ,
જોહાક જાલમ, તુર 'ને સલમ.
ફરીદુન ફરરોખ, શાહ કયેકોબાદ,
જમશેદ, કયેખુશરો પાકઝાદ.
હોશંગ, તેહમુર શાહ દેવબંદ.
અવલાદે આલા બખ્તે બુલંદ.

૧. જેમ નાહલ નદીના પાણીના જોરાથી માનસનુ શરીર ધ્રુંછઈ જાય છે તેમ. ૨ આ ગુજરાતી શએરો ફીરદોસીની અસલ બયતનો તરજુમો ફકત છે. એ અસલ બેતબાજીમા ફીરદોસી પોતાને માટે ઘણોજ ગુમાની ભરેલો અને ઉંચો વિચાર દરશાવી જણાવે છે. અત્યાર અગાઉ હું જનમ્યો ન હતો, (કરતા) કારણ કે જમાનો ઘણોજ જવાંન હતો. વધુ માટે જુવો કા૦ મે.હોડ શાહનામુ અને ફીરદોસી. ૩. ફીરદોસી તુસી. ૪. કિસમ કિસમની નાએસી ૫ ગુલની નીરંગ, દેવોની અસર દુર કરનારા એક જાતના શબ્દો.

બુલંદ બખ્ત કાઉસ, નામી રૂબાબ,
ઠમઅંદેશ, બિદાદ અફરાસિયાબ.
સામો–નરીમાન, કેરસાસ્પ નેક,
જેહાં જોય રૂસ્તમ, દુનિયાંમે એક.
અશો નર શિયાવક્ષ, રોશંન રવાંન,
રૂઈનતંન 'સ્ફન્દીયાર અજબ પેહલવાંન.
મિનોચહેર, ગોદરેઝ આલીવિકાર,
હતા જેને એસી પિસર નામદાર:
લોહરાસ્પ, ઝરીર, નામી સ્વાર,
લડી દીન થકી જે થયા એહુ ઠાર.
ગુસ્તાસ્પ જેવો શાહ શેહરિયાર,
અકલમંદ જામાસ્પ રમલકાર.
દારાએ દારાબ . શાહ નેકનાંમ,
સિકંન્દર રૂમી બુરો બદલગાંમ.
શાહપુર અને અર્દશીર બાબેકાન,
બેહરાંમ, આદેલ નોશીરવાંન.
સાસાંની બુશરો પરવીઝ નામ,
કિધા સહુ જીવતા લખી મે કલાંમ
થયા દોરે ફાંની ફના નામેવર,
હકિકત લખી છે સહુ સર–બ–સર.
જીવતા કિધા મે કલમને ઠમી,
રવાંનો રહ્યાં તેમના છે હસી.
કિધાં નાંમ જીવતાં ઇસુ[1] મિસાલ,
સદી સેકડો પર થયાં ઇન્તેકાલ.[2]
બારાંન 'ને ગરમી, હવા 'ને આબ,
કરે છે બુલદ મકાંનો ખરાબ.
મગર બાંધ્યું છે મે એ મકાંન,
હવા આબથી ના પુગે નુકસાંન.

અનદીઠ જમાનાનો વહિ જાશે કાળ,
મગર મુજ નઝમને ન પુગશે જવાલ.
મે રાખી'તી શાહથી નહિ એવી આસ,
મગર એક કજાકે કિધો મારો નાશ.
હતે રાસ્ત તારૂં અગર જો જીગર,
તો બુજતે ન મારી તું એવી કદર.
કરી સાલ તીસ તીસ જંબરૂં મથન,
જીવતુ કીધું મે મુવેલું વતન.
અગર જો હતે નહિ તંગદસ્ત તું,
તો બેસાડતે તખ્તપર રૂ–બ–રૂ.
અગર બાપ તારો હતે બાદશાહ,
મુકી તાજ મુજ સર દેતે પનાહ.
અગર તારી માદર હતે સર્ફરાજ,
ગુઠન ભર કંચન કરતે નવાજ.
ખેંચી મે ઝરની ઉમેદ પર જફા,
ન જાણ્યું કે થાશે તુ એવો કફા.
વચનથી ફરી તું થયો બદનામ,
મને તુંએ દીધુ ફુકાનું દામ.[4]
નથી મારી ઉમેદ તુંજથી ફળી,
મને શાહી કરતાં ગદાઇ ભલી.
બીજ હોય કડવું, તો કડવુંજ ફળ,
નહિ થાય નિચથી મુશ્કીલ સફળ.
બુરાંથી ભલાંની ના રાખ ઉમેદ,
કાળો તે કાળો, અને ના સફેદ.
અરજ મારી સાંભલ પરવરદેગાર,
પડો સુમ ઉપર લીયાંનત હજાર.
લખી આએ કિસ્સો કરૂં છું ખતમ,
હવે સે રોશન ખુશી થાઇ દમ.[5]

---

૧ ઇસુ કરાઇસ્ટ ૨. મોત. ૩ મહામુદ શાહનો બાપ જાતે ગુલામ હતો તેને માટે ફીરદોસીએ આ મીહણું મારયું છે. ૪ એક જાતના શરબત જેવું પીણું. એવા એક શરબતના પ્યાલાં માટે ફીરદોસીએ વીસ હજાર મીરકાવ આપ્યી હતા, તે માટે આ ઇશારો છે. ૫. આ બયેતો ફીરદોસીએ લખેલા બયેતનો શાત તરજુમો બેનખાણમાં કરતાએ રાખ્યો છે ફીરદોસીએ લખેલા એ બયેતો દરેક શાહનામા અંદર ફીરદોસીના અહેવાલ પછી આવેલા છે, મગર તે ગુસ્સાના આવેશમાં ફીરદોસીએ લખેલા હોવાથી ઘણીજ સખત ભાષા વાપરેલી છે (કર્તા)

ફીરદોસીના બાબમા મહામુદ શાહની દરબારમા બનેલા બનાવોની ખબર, તેને કરેલી મોતની સજા, અને તે સજા કીધા પછી તેને મલેલી માફી, વિગેરેના સમાચાર આસપાસના મુલકોમા ફરી-વલ્યા, અને તે વિશે ખુબ ચકચાર મચી રેહી હતી. ફીરદોસી ઉપર એવી રીતે ગુજરેલા ગેરઇનસાફની વીગત જાણી, લોકો ઘણાંજ દલગીર થવા લાગ્યાં, અને તેઓ હસંન મએમદીની અદાવત અને હિર્મનુજ એ પરીણામ હતું, એમ માનવા લાગ્યાં.

ફીરદોસી ગીઝનીના મુલકને છેલ્લી સલામ કરી કોહીસ્તાંન[૧] તરફ નિકલી ગયો.

કોહીસ્તાંનનો હાકેમ ફીરદોસી સાથ દોસ્તી રાખતો હતો. તેને એ બીના ખબર પડી, અને એતેફાક ફીરદોસી પણ તેવે સમે કોહીસ્તાંન જઇ પુગ્યો. ફીરદોસીના આવી પુગ્યાની ખબર કોહીસ્તાંનના હાકેમ નાસરલકને ખબર પડતાંજ, તેણે ફીરદોસીને માન સાથ એસ્તકબાલ લેવાને પોતાના માનસો મોકલ્યાં, અને બાઈજ્જત તેને શેહરમા ઉતારો આપ્યો.

ફીરદોસી એક નવું પુસ્તક રચવાનો વિચાર કરે છે.

કોહીસ્તાંનમાં તે પડાવ નાખા પડયો, પણ તેનુ ચીત ઘણુંજ બેચેન અને ઉચાટ થઇ ગયું હતું. કોહીસ્તાંનના હાકમ સાથ તેની અવારનવાર ચાલુ મુલાકાત થતી રેહી, અને તે મુલાકાત દરમિયાંન ફીરદોસીએ હાકમ નાસરલકને જણાવ્યું, કે: "હવે મારો વિચાર એક નવું પુસ્તક નઝમમા રચવાનો થયો છે તે પુસ્તકમા મહામુદ શાહ અને તેના વઝીર હસંન મએમંદી સાથ મારા બાબમા બનેલા સઘલા બનાવો હું બેતબાજીમા રચવા માગું છું"

ફીરદોસીની આવી ખાએશ નાસરલકને બીનકુલ પસંદ પડી નહી, કેમકે મહામુદ શાહની સાથ તેને ગાઢી મીત્રાચારી હોવાથી, ફીરદોસી તેના રાજમા વસી આવું પુસ્તક રચી, મહામુદ શાહની ફજેતી કરે, તો નાહક તેઓની મિત્રાચારીમા ખલલ થાય, અને મિનાકેસો બરપા થવા પામે. એ સબબને લીધે હાકિમ નાસરલકે ફીરદોસીને એવું પુસ્તક રચી મહામુદ શાહની બદગોઇ કરતો અટકાવ્યો, અને તેને ઘણીજ શીખામણ આપી, એક લાખ દીરમ ઇનામ તરીકે ફીરદોસીને આપી, એ વાતને દાબી દેવાની સખત તાકીદ કીધી નાસરલકના સમજાવ્યાથી, ફીરદોસીએ એવું બદગોઇવાલું પુસ્તક લખવાનું કામ બંધ કીધું, અને જે કાંઇ થોડુક લખ્યું હતું, તે તેજ વખતે તેણે હાકિમ નાસરલકને સ્વાધીન કરી દીધુ, અને નાસરલકે તે લેખનો તેજ વખતે નાશ કીધો એ લેખમાં થોડુક લખાંણુ નીચે પ્રમાણે હતુ:-

ફીરદોસીના નાશ કીધેલાં પુસ્તક માહેલી થોડીક નઝમ.

"દિલ શાહનુ કાં બેઇમાની થયું, | કુલ મારી મહેનત બરબાદ થઇ,
ગીઝનીમે લહુ મારૂં પાણી થયું. | ગગન તક મહારી ફરિયાદ ગઇ."

૧. ફીરદોસીની જીંદગી વિશે લખનારાઓ માહેલા કેટલાક લેખકો જણાવે છે, કે ફીરદોસી ગીઝનીથી નિકલી પેહલો માઝીંનદરાંન ગયો હતો, માઝીંનદરાંનથી તે કોહીસ્તાંન ગયો હતો.

કિધી રંજ ભારી વરશ ત્રીસ તક,
મગર દાદ લેશે હવે મારી હક.[1]
થયો શાહ મહામુદ બિદાદગર,
ન રાખું હું પરવા પયગાર[2] ભર.
હું જાહેર જગને કરૂં એકદમ,
કેવી છે પેદર'ને માદર તોખમ.
કરૂં જગ જાહેર ખરો સુમ છે,
વળી બાપની શું તોખમ છે.
ચિતારૂં હું જગમે એને સિહા,
કરી ના શકે એને કોઇબી સફા.
ચહડી મગ્જ અંદર એવીજ ધુન,
જતો ના સુકું મંદી અઘુન.
કરી નહિ શકે કોઇ પાણી અસર,
ચિતારૂં એવો એ બિદાદગર.
મે ચાહ્યું કરવા સુખનથી કતલ,
ચિતારૂ મંદીને જબરો ચુગલ.[3]
નસલ શાહની જગમે કરૂં આશકાર,
કે નિકલે ચઢેલી મગઝે બુખાર.
મગર એમ હુકમ કરે સરવર,[4]
હુકમથી ફરે કેમ કરી મારૂ સર.
રચેલી હતી પાસ જે કંઇ નઝમ,
શરણ કીધી આજુ મુકી દઇ કલમ.
ગમે તો બાળી કરે તે ભસમ,
ગમે તો ઉકાલી, કરે તે ગરમ.
કરાવશ હું ઇનસાફ ત્યાં[5] જઇને,
રહીશ વાટ જોતો ત્યાં રહીને.
મિનોઇમે થશે મારો ઇનસાફ હક,
ખોટી હું રહેવશ કયાંમત તલક."

ફીરદોસાને કોહીસ્તાનથી નાસરલકે રવાના કરવો.

નાસરલકે ફીરદોસીને માન અને ઇજ્જત સાથે પોતાના મુલકમાથી રવાના કીધો, અને મહામુદ શાહ સાથે પોતાને મિત્રચારીનો સંબંધ હોવાને લીધે, ફીરદોસીના બાબમાં એક વિગતવાર કાગજ લખી, ફીરદોસી ત્રીસ વરશની મહેનત કીધા પછી, નાઉમેદ અને નાસિપાસ થઇ પોતાને વતન ગયો, તેને માટે નાસરલકે પોતાની દલગીરી તે કાગજમાં જણાવી, અને પોતાનું કાગજ ખતમ કરતાં નાસરલકે મહામુદ શાહને ફીરદોસીએ જોડેલા બયેતો માહેલા છેલ્લા બયેતો પોતાના કાગજમા ટાંકી મોકલ્યા:–

"કરાવશ હું ઇન્સાફ ત્યાં જઇને,
રહીશ વાટ જોતો ત્યાં રહીને.
મિનોઇમે થશે મારો ઇનસાફ હક,
ખોટી હું રહેવશ કયાંમત તલક."

મસજીદની દેવાલ ઉપર ફીરદોસીએ લખેલો લેખ.

મંદીને કતલ કરવાનો હુકમ.

કોહીસ્તાંનના હાકેમ નાસરલકનો કાગજ મહામુદશાહને જે દાહડે મલ્યો, તે દાહાડે શુકરવાર હતો. તે દિવસે શુકરવાર[6] હોવાથી, મહામુદ શાહ મસજીદમા નમાજ ખાતર ગયો હતો. નમાજ ખતમ થયા બાદ મહામુદ શાહની નજર તેની પીઠ પાછલની દેવાલ ઉપર પડી. મહામુદ શાહે નજદીક જઇ જોયું, તો તે ઉપર લખેલા હરફ તેણે

---

૧ હકતાલા ખુદા. ૨ પયગાર યાને ખાસડું. ૩ ચુગલખોર યાને નિંદા કરનાર ૪ પોતાના દોસ્ત નાસરલક માટે ફીરદોસી ઇશારો કરે છે. ૫. મીનોઈ જેહાન. ૬. જેમ ખ્રીસ્તી દેશમા રવીવાર આરામીસનો દાહાડો છે, તેમ મુસલમાન લોકોના દેશમા શુકરવાર આરામયશ લેવાનો, અને મસજીદમા જઇ બંદગી કરવાનો દાહાડો છે.

ગુનાજ પીછાણ્યા. તે ફીરદોસીના હરફ હતા. તે લેખ મહામુદ શાહે વાંચ્યોઃ-

અય શાહ મહામુદ ગઝનવી,
દરીયા સમ તુંજ દરબાર-
થાગ જેનો લાગે નહી,
એવો તે બેકીનાર-૧
મે મારી ત્યાં ડુબકી,
મોતી ન લાગ્યું હાથ-
શું દોશ દેઉં દરિયાને,
એ હીન ભાગની વાત-૨.

આ લેખ વાંચતાંજ તે ઘણોજ વિચારમા પડયો, અને ઉદાસ દીલે તે મેહલ તરફ પાછો ફરયો. મેહલમાં પુગતાંજ તેને નાસરલકનો કાગજ મલ્યો. તે કાગજ વાંચી, તેની દલગીરીમા ઘણોજ વધારો થઇ ગયો. વળી તે કાગજમા નાસરલકે ટાંકેલી નઝમ વાંચી મહામુદ શાહ જેમ ગુસ્સે થયો, તેમ તે દલગીરબી થયો. દાંનેશમંદો, જેઓ ફીરદોસીના વખાણનાર હતા, તેઓએ એવે વખતે ફીરદોસીને થયલો ગેરઇનસાફ જાણી-બુજી વજીર મએમંદીએ કરાવ્યો હતો, એમ ભાર મુકી દલીલ કરી જણાવ્યાથી, મહામુદ શાહની પતીજ થઈ, અને તે મએમંદી ઉપર ઘણોજ કોપાયમાન થઇ, 'પોતાને ભમાવી ભંભેરવા માટે તેને તલવારથી મારી નાંખવાનો હુકમ કીધો.

ફીરદોસી કોહીસ્તાંનથી માઝીનદરાંન.

ફીરદોસીની ભટકતી જીંદગીનો હજી છેડો આવ્યો નહી હતો. કોહીસ્તાંનથી નિકલી ફીરદોસી માઝીનદરાંનના મુલકમા[1] જઇ પુગ્યો. હિયા ફીરદોસી પોતાના શાહનામાની બેતબાજી સુધારવાના કામમા રોકાયો. માઝીદરાંનનો હાકેમ, શાહ મહામુદનો જમાઇ હતો. તેનુ નામ 'કાબુસ-બીન-મશીગર' હતું.

ફીરદોસી માઝીંનદરાંનમા રેહી, પોતે રચેલાં શાહનામાના દાસ્તાનોના કિરતનો બેતબાજીમા જાહેર પ્રજા આગલ કથવા લાગ્યો. તે કિરતનો માઝીનદરાંનમા ઘણુંજ લોકપ્રીય થઇ પડયાં. માઝીનદરાંનમાં તેના કિરતનોને લીધે ફીરદોસીની બાબજા તારીફ થઈ રેહી. ફીરદોસીએ માઝીંદરાનના હાકેમની તારીફમા કેટલાક કલાંમો રચ્યા, અને તે જાહેરમાં કથ્યા. પોતાની તારીફનાં કલાંમો જાહેરમા ગવાય છે, એવી ખબર જયારે તે હાકેમના કાંન ઉપર ગઇ, ત્યારે ફીરદોસીને માટે તેણે તલાશ કરાવી. એ તલાશના પરીણામમાં માઝીનદરાંનના હાકેમને એવી ખબર મળી, કે શાએર ફીરદોસી તુસનો વતનદાર છે, તે શીહા પંથનો છે, અને ગીઝનીમાં જે કિતાબ તેણે નઝમમા રચી હતી, તે કિતાબ તે પોતાની સાથે લેઇ આવ્યો છે, અને તે કિતાબ શાહનામાને નામે ઓલખાય છે

---

૧. માઝીંદરાંનનો મુલક ગીલાંન અથવા કાસ્પીયન સમુદ્રને કિનારે છે ગ્રીક લોકો એને 'હરકેનિયા' કહે છે. માઝીનદરાંન ઘણોજ ફળવંત મુલક કેહવાય છે.

માઝીનદરાનમા શાહનામાની - નકલનું વેચાણ.

માઝીનદરાંનના હાકેમ કાબુસને ફીરદોસી વિશે સઘલી ખબર અત્યાર આગમચની ગીઝનીથી મળી ગયેલી હોવાથી, તે બોલ્યો કે: "અગર જો એ કિતાબ ફીરદોસી મારી ઉપર મોકલે તો હું તેને લાયક ઇનામ આપું."

આ ફરમાસને અનુસરી ફીરદોસીએ પોતાના શાહનામાની એક નકલ કરી, તે નકલ માઝીનદરાંનના હાકેમ કાબુસને આપી. કાબુસે તે નકલ લીધી, અને ફીરદોસીને એક નાદર રકમ આપી તેની કદર બુઝી, અને લાયક ઇનામથી તેને નવાજ્યો. પણ હાકેમ કાબુસ પોતાના સમરા મહામુદ શાહના ગુસ્સાનો વખતે ભોગ થઇ પડે, માટે માઝીનદરાંનમાથી ફીરદોસીને માન અને ઇનામ આપી, તેને તાકીદે બીજે મુલક નિકલી જવા કહ્યું.

માઝીંનદરાંનથી બગદાદ

ફીરદોસીએ કાબુસની ખાએશને માન સાથ માથે ચહડાવી માઝીનદરાંનથી નિકલી તે બગદાદ તરફ જવા નિકલ્યો.

અંતે એક લાંબી રંજભરી સફર પુરી કરી, ફીરદોસી બગદાદ જઇ પુગ્યો. બગદાદમા ફીરદોસીને થોડાક દિવસ એકાંતમા રેહવું પડયું, કેમકે કોઇભી તેની પીછાન-વાલો કે ઓલખીતો બગદાદમા તેને કેટલાક દિવસો સુધી મલ્યો નહી.

એવામા એક દિવસે બજારમા ફરતાં ફીરદોસીનો એક પુરાણો વેપારી દોસ્ત મલ્યો. તે વેપારી ફીરદોસીને પોતાના પરોણા તરીકે પોતાને ઘર માન સાથ લઇ ગયો. ફીરદોસીએ પોતાની ઉપર ગુજરેલી મુસીબત અને મુસાફરીનુ બયાંન તેની આગલ જાહેર કીધું.

આ વેપારીને બગદાદના ખલીફના વઝીર સાથ ઘાડી મિત્રાચારી હોવાથી, તેણે ફીરદોસીનો સઘલો હેવાલ ખલીફના વઝીરને જાહેર કીધો, અને મહામુદ શાહનો ગુસ્સો, તેમજ તેના વજીર મએમંદીએ અદાવત અને અદેખાઇના સબબે જે કાંઇ બુરાઇ ફીરદોસી સાથે ચલાવી હતી, તે વિગતવાર જણાવી. આ ઉપરથી વઝીરે ફીરદોસીને પોતાની પાસે બુલાવી તેની મુલાકાત લીધી.

ફીરદોસી બગદાદના વઝીરની મહોબત મેલવે છે.

ફીરદોસી અરબી ભાશા ઘણીજ સારી રીતે જાણતો હતો. તેણે તુરતજ આ વઝીરની લાએકી અને વિવેકભરી ચાહત માટે તેની સિફતમા અરબી ભાશામા થોડીક બેતબાઝી રચી પોતે ગાઇ દેખાડી, અને તે સાંભલી વઝીર ઘણોજ ખુશ થઇ ગયો. વઝીરે ફીરદોસીને પોતાના મકાંનમાજ મેહમાન તરીકે રાખ્યો, અને બગદાદના તે વખતના ખલીફ કાદર બીલ્લા સાથ તેની પીછાંન કરાવવાની, અને તેની દરબારમા દાખલ કરાવવાની તેણે ખાત્રી આપી.

ફીરદોસી બગદાદના ખલીફની દરબારમા.

વઝીરે પેહલ્લીજ તકે ખલીફ કાદર બીલ્લાને ફીરદોસીની તમામ હકિકત, હસંન મએમંદીની ચાલ, અને મહામુદ શાહની બેઇમાની વિગેરે જાહેર કરી, ફીરદોસીની

ફ્સાહત, અને નઝમની કલમબાજી માટે સિફારસ કીધી. ખલીફે તુરતજ એવા ગુણી શાએરને મળવાની મરજી જણાવી. બીજેજ દિવસે ફીરદોસી ખલીફની દરબારમા હાજર થયો, અને દરબાર રૂબરૂ ખલીફની સિફતમા જોડેલી (૧૦૦૦) ફારસી બયેત તેણે લલકારી કિરતન કર્યું. આ નઝમબાજીની રંગત અને રંગબાજી સાંભળી ખલીફ ફીરદોસી ઉપર પ્રસન્ન થયો, અને ઘણા માન સાથ તેને ત્યાં રાખ્યો.

બગદાદના ખલીફને શાહનામુ ગમતું નથી. ફીરદોસીએ કથેલું કિરતન.

નઝમની અસર એવી ન્યારી થઇ,
ખલીફ સંગ અતી દીલદારી થઇ.
દરજ્જે મિસલે સિતારો થયો,
ખલીફની નજરમા પ્યારો થયો.
હવે ફીરદોસીએ કીધો વિચાર,
વસી બગદાદે થવું બરકરાર.
વસી શાહનામું કરતો કથન,
રીજવતો કથી લોકોને કિર્તન.
કથ્યાં પેહલવાંનો તણા દાસ્તાંન,
કિધાં પ્યાર મહોબતના બહુ બયાંન.
સુણાવી જંગ રંગ ચંગ સંગ કસી,
કથી ખુબ કિરતી અતી પારસી.
વફાઇ, ભલાઇ કહી વર્ણવી,
હર રોજ નઝમબાજી કરતો નવી.
રૂસ્તમ સોહરાબ, બેજન-મની,
બયાં હાલ કરતો ગમગીન બની.

કિરત ગાઇ કરતો બયાં નવરૂઝ,
બિયાબાંન પહાડો અને અલબરૂઝ.

કિધી પાક મહોબત બયાંને શીરીન,
થઇ કેમ ખતમ ખાઇ ખંજર હસીન.
થઇ કેમ તારાજ ઇરાંન જમીન,
થયો કેમ ખુશરો ગોશેનશીન.
ગયો કેમ રૂઇનતન જંગમે મરી,
કિધી કેવી રૂસ્તમે કારીગરી.
થયો જ્યારે મહમદ નબીનો જનમ,
હતો શાહ નોશીરવાંનનો ધરમ.
હતો તખ્ત પર જ્યારે નોશીરવાન,
જનમ થાયો મહમદ નબી સુલતાંન.
બયાં હાલ કીધો ભરી હાય સર્દ,
ફ્ના કેમ થયો બાદશાહ યજદજર્દ.
કથી કિરતી ગાવેયાંની ધણા,
થઇ કેમ પામાલ 'રોશન' પ્રજા.

શાહનામુ નામંજુર. કારણ ?

એવી રીતે ફીરદોસી બગદાદમાં ઠામ ઠામ, આખું શાહનામુ કથ્યા કરતો હોવા છતાં, ત્યાંની પ્રજાને તે બીલકુલ પસંદ પડયું નહી, કેમકે તેમા

આતશપરસ્ત શાહોની તારીફ -

ના, તેમજ પેહલવાંનોની સિફતના બયાનો હતાં. ફીરદોસીએ શાહ નામાને આવી રીતે બગદાદમા નામંજુર થયેલું જોઇ દલગીર થયો. તેણે પોતાની મુશ્કેલી તેજ વખતે જોઇ લીધી, અને રખે ખલીફ પણ પોતાની રૈયતને અનુસરી નારાજ થાય, એમ ધારી તેણે તુરતજ

યુસફ અને ઝુલીખાં

નું દાસ્તાંન, તમામ બેતબાજીમા રચ્યું, કે જે કિસ્સો કુરાનમા જણાવ્યો છે. એ દાસ્તાંન તઇયાર કરી જયારે ફીરદોસીએ જાહેરમા કથ્યો, અને બગદાદના ખલીફે જયારે તે સાંભળ્યો, ત્યારે ખલીફ તેમજ લોકો એ કિસ્સો સાંભળી, ફીરદોસીને ઘણોજ

ગાહવા લાગ્યાં. ફીરદોસીએ એ યુસુફ અને ઝુલીખાંના દાસ્તાંનમા નવ હજાર બયેત જોડયા હતા.

બગદાદથી ફીરદોસીનું નીકળી જવું.

એક હાથ ઉપર જ્યારે ફીરદોસી બગદાદમા ખલીફ કાદર બીલ્લાની મેહરબાંની હેઠલ નિરાંતે વસી 'યુસુફ ઝુલીખા'ના દાસ્તાંનનુ કિરતન કથી લોકોની મેહરબાંની મેળવી લોકપ્રીય થતો હતો, ત્યારે બીજા હાથ ઉપર કોહીસ્તાનના હાકમ નાસરલકનું કાગજ મહામુદ શાહને મલ્યા પછી, તેના દીલમા ફીરદોસીની યાદ નવેસરથી તાજી થઇ. નાસરલકે ફીરદોસીની છેલ્લી દીલ પીગલાવનારી મીનતગુજારી, અને આશાવંન બયેતઃ

"કરાવશ ઇનસાફ ત્યાં જઇને,
રહીશ વાટ જોતો ત્યાં રહીને.
મિનોઇમે થશે મારો ઇનસાફ હક,
ખોટી હું રહેવશ કયાંમત તલક."

લખી જણાવી હતી. મહામુદ શાહે તે બયેત વાંચી અને ફીરદોસીને ઇનસાફ આપવા તે તૈયાર થયો. તેણે તુરત ફીરદોસીનો પત્તો મેળવવાની તજવિજ કીધી, અને ખબર મળી, કે ફીરદોસી બગદાદના ખલીફની દરબારમા છે. એ ખબર મળતાંજ મહામુદશાહે ખલીફ ઉપર એક કાગજ લખી ફીરદોસીને પોતાની દરબારમા પાછો મોકલી આપવા જણાવ્યું.

પણ મહામુદ શાહનુ એ કાગજ બગદાદ પુગે, તે આગમચ ફીરદોસી પોતાને વતન તુસ તરફ નિકલી ગયો હતો, એવા સમાચાર તે કાગજના જવાબમા ખલીફે મહામુદ શાહ ઉપર રવાના કીધા

મહામુદ શાહને ફીરદોસી હેડે ચઢી આવે છે.

ફીરદોસીના બોલોમા દીલ્હીના પાદશાહને અપાયલી ધમકી.

આવા સંજોગ વચ્ચે મહામુદ શાહ ફીરદોસીની ભાલ મેલવવાની તજવિજ કરતો હતો, તેવામા મહામુદ શાહને પોતાના એક દુશમન–દીલ્હીના -પાદશાહ–સાથ કાંઇક વાંધો પડયાથી, લડાઇ ઉઠવા જેવો સંજોગ બરપા થવા લાગ્યો. એ ઉપરથી તેણે પોતાના વજીરની સલાહ પુછી, કે દીલ્હીના પાદશાહ સાથે કેવી રીતે કાંમ લેવું. વજીરે જણાવ્યું, કે લડાઇ જાહેર કરવા આગમચ દીલ્હીના પાદશાહ ઉપર સખતમા સખત ધમકીભરેલો એક એવો કાગજ લખવો જોઇયે, કે જેથી તે એકદમ ઠેકાણે આવી જાય, અને લડાઇનુ મોહડું કાળું થાય.

મહામુદ શાહને વજીરનો વિચાર ઘણોજ પસંદ પડયો, અને એવાં કાગજમા કેવા ધમકી ભરેલા શબ્દો લખવા, તે વિશે વજીરને પુછ્યું. વજીરે જવાબ દીધો, કે બીજા કોઇબી શબ્દો કરતાં શાએર અબુ કાસમ ફીરદોસીના નિચલા સખુનો એ કાગજમા લખી, તે કાગજ દુશમન ઉપર રવાના કરવાથી ધારેલી મતલબ પાર પાડશે.

ફીરદોસી:–	તરજુમોઃ
"અગર જુજ્ બે કામે મન આયદ જવાબ,	"અગર જો ન દેશે સિધ્ધો જવાબ,
મનો ગુર્ઝો મયદાંનો અફ્રાસિયાબ.	તો અમો, ગુર્ઝ, મયદાંન'ને અફ્રાસિયાબ."

. (કરતા)

ફીરદોસીની સેવટની આરાંમગાહવાલી બીસમાર
હાલતમા આવી પડેલી જગ્યા

પાદશાહ જમશેદ.

કિધું મોત બધ જેણે જગમે સદા,
કિધાં દરદીઓના દરદને દફા
કિધી દીન જેણે જગ આશકાર,
કુરબાંન હતો જેની પર કેરદેગાર.

આ ફીરદોસીના બોલો કાગજમા લખી, તે કાગજ દીલ્હીના પાદશાહ ઉપર રવાના કીધું. પણ ફીરદોસીની આ નઝમ સાંભળી મહામુદ શાહને તમામ ગઇ ગુજરી એકદમ નવેસરથી હૈડે ચહડી આવી, અને વરશો સુધી ગીઝનીમા વસી ફીરદોસીએ ઉઠાવેલી મેહનતનો બદલો તે મેળવી શક્યો નહી, તેથી તેને હવે ભારી પસ્તાવો થવા લાગ્યો.

ફીરદોસી માંટે સાઠ હજાર સોનાના મીસ્કાલ રવાના કરવા.

મહામુદ શાહે તુરતજ સાઠ હજાર સોનાના મીસ્કાલ, અને એક પાદશાહી સરોપાવ ફીરદોસી ઉપર રવાના કરવાનો હુકમ કીધો.

ફીરદોસીનો અંત.

બગદાદથી નિકલી ફીરદોસી પોતાના વતન તુસમા પોતાની જુઇફીરગીના છેલ્લા દિવસો ગુજારવા જઇ વસ્યો હતો. દુનિયાના રંગઢંગનો તેને પુરતો અનુભવ મલી ચુક્યો હતો. પોતાના વતન તુસમા ફીરદોસી એક દાહાડે શેહરના બજારમાથી પસાર થતો હતો, ત્યારે તેણે એક નાહના છોકરાને નિચલા બોલ બોલતો સાંભળ્યો.–

તરજુમો–

"અગર શાહરો શાહ બુદી પેદર,	અગર બાપ શાહનો હતે બાદશાહ,
બસર બર નેહાદી મરા તાજે ઝર."	મુકી તાજ મુજ સર દેતે પનાહ.

(કરતા)

આ બે લીટીઓ ફીરદોસીને કાને પડતાજ તેને તમામ ગેઇ ગુજરીની યાદ હઇડે ચહડી આવી. કેવાં કેવાં દુઃખો તેણે સહન કીધાં હતાં, કેવી કેવી નિરાસી અને નાસીપાસી તેને વેઠવી પડી હતી, તે સઘલાંનુ તેને ભાન આવતાજ, અને પોતાની તીસતીસ વરસની બરબાદ ગયેલી મેહનતનું સ્મરન થતાંજ, તેનું હરદય ધડકવા લાગ્યું.

આખે એકાએક અંધારી ફરી વલી, અને એક સર્દ હાય મારી, ફીરદોસી ઇ, રસ્તા ઉપર તેજ જગ્યાએ પડયો.

આ ફીરદોસીના બોલો કાગજમા લખી, તે કાગજ દીલ્હીના પાદશાહ ઉપર રવાના કીધું. પણ ફીરદોસીની આ નઝમ સાંભલી મહામુદ શાહને તમામ ગએ ગુજરી એકદમ નવેસરથી હૈડે ચહડી આવી, અને વરશો સુધી ગીઝનીમા વસી ફીરદોસીએ ઉઠાવેલી મેહનતનો બદલો તે મેલવી શકયો નહી, તેથી તેને હવે ભારી પસ્તાવો થવા લાગ્યો.

ફીરદોસી માંટે સાઠ હજાર સોનાના મીસ્કાલ રવાના કરવા.

મહામુદ શાહે તુરતજ સાઠ હજાર સોનાના મીસ્કાલ, અને એક પાદશાહી સરોપાવ ફીરદોસી ઉપર રવાના કરવાનો હુકમ કીધો.

ફીરદોસીનો અંત.

બગદાદથી નિકલી ફીરદોસી પોતાના વતન તુસમા પોતાની જીન્દેગીના છેલ્લા દિવસો ગુજારવા જઇ વસ્યો હતો. દુનિયાના રંગઢંગનો તેને પુરતો અનુભવ મલી ચુકયો હતો. પોતાના વતન તુસમા ફીરદોસી એક દાહાડે શેહરના બજારમાથી પસાર થતો હતો, ત્યારે તેણે એક નાહના છોકરાને નિચલા બોલ બોલતો સાંભલ્યો:—

	તરજુમો:—
"અગર શાહેરા શાહ બુદી પેદર,	અગર આપ શાહનો હતે બાદશાહ,
બસર બર નેહાદી મરા તાજે ઝર."	મુકી તાજ મુજ સર દેતે પનાહ.
	(કરતા)

આ બે લીટીઓ ફીરદોસીને કાંને પડતાંજ તેને તમામ ગેઇ ગુજરીની યાદ હઇડે ચહડી આવી. કેવાં કેવાં દુઃખો તેણે સહન કીધાં હતાં, કેવી કેવી નિરાસી અને નાસીપાસી તેને વેઠવી પડી હતી, તે સઘલાંનુ તેને ભાંન આવતાંજ, અને પોતાની તીસતીસ વરશની બરબાદ ગયેલી મેહનતનું સ્મરન થતાંજ, તેનું હરદય ધડકવા લાગ્યું. તેની આંખે એકાએક અંધારી ફરી વલી, અને એક સર્દ હાય મારી, ફીરદોસી બેહોશ થઇ, રસ્તા ઉપર તેજ જગ્યાએ પડયો.

લોકો તુરતજ તેની આસપાસ ભેગાં મલ્યાં, અને તેની હાલત તબાહ બનેલી જોઇ, તેને ત્યાંથી ઉઠાવી તેને ઘર લઇ ગયાં ઘેર લઇ જતાંજ માલમ પડયું, કે તે ભલા નરનું રૂહ તેના તનમાથી તેજ વખતે નિકલી ગયું હતું.

આસા અને નિરાસા, ઉમેદ અને નાઉમેદી, દુઃખ અને વિપતી, સુખ અને સંકટ, હિર્સ અને અદાવત, કપટ અને કેહર, તથા નિંન્દા અને નાલેસી વચ્ચે વસ્વાટ કરી, શાહનામા જેવું બેમુલ પુસ્તક તેણે સંપુર્ણ કીધું, અને અંતે પોતે ઉઠાવેલી રંજનો બદલો મેલવ્યા વગર, ફીરદોસી બેકદરોનો ભોગ થઇ મોતને સ્વાધીન થયો.

મહામુદ શાહે મોકલાવેલા સાઠ હજાર મીસ્કાલ.

ફીરદોસી ગુજર પામ્યા પછી તેની લાસને જે વખતે સેવટની આરામગાહમા લેઇ જતા હતા, તેજ વખતે ગીઝનીથી મહામુદ શાહે મોકલાવેલા સાઠ હજાર સોનાના મીસ્કાલ સાથ, એક શાહી સાજનો સરોપાવ લેઇ દરબારના માનસો તુસ શેહરમા દાખલ

થયાં. પણ તે ભેટ, અને શાહનામાની કિમત ઘણીજ અસુરેથી આવી હતી. ફીરદોસી તે લેવાને અને ભોગવવાને માટે જીવતો નહી હતો.

ફીરદોસીની બેહને સ્વીકારેલો શાહી હદીયો.

ફીરદોસીની એક દીકરીને તે શાહી સાજ અને સાઠ હજાર મીસ્કાળાની ભેટ શાહના આદમીઓએ સ્વાધીન કીધી, પણ તે તેણીએ મંજુર કીધી નહી. ફીરદોસીની આઇશા નામની એક બેહન હતી, તે તુસ નદી ઉપર એક બંધ બાંધવાની ફીરદોસીની ઇચ્છા વિશે જાણતી હોવાથી, તે તમામ રકમ તે બંધ બાંધવા પાછલ ખરચવાની ખાએશથી તેણીએ રાખી લીધી, અને તુસ નદી ઉપર, તે રકમમાથી તેણીએ એક મજબુત બંધ બંધાવ્યો. એ બંધનુ નામ ફીરદોસીની બેહનનાજ નામ ઉપરથી 'બંદ–એ–આઇશા એ ફરરોખ' કરી રાખ્યું.

ફીરદોસીની નઇયતે મહામુદ શાહે બંધાવેલી ધરમશાલા.

હકીમ નાસરે ખુશરો, જે ઇસ્કાંનનો એક કાબેલ શખ્સ હતો, અને જેણે દીવાંને-ખુશરો નામની એક નામીચી કિતાબ લખી છે, તે જણાવે છે, કે હીજરી ૪૩૮ ના સાલમા તેણે તુસ શેહરમા એક સુંદર ધરમશાલા જોઇ હતી. તે કોણે બંધાવી હતી, તે વિશે તલાશ કરતાં લોકોએ જણાવ્યું કે, તે ધરમશાલા ફીરદોસીની બક્ષેસ માહેલા પઇસામાથી, મહામુદ શાહ ગીઝનવીએ, ફીરદોસીના મરણ બાદ તેની નઇએતે બંધાવી હતી.

ફીરદોસીનુ બેહસ્તમા રોશન મકાંન– મુલ્લાં ગુરગાંનીનો સ્વપનો.

એ ધરમશાલાના બાગમાજ ફીરદોસીને દફન કીધો હતો. એવું કહે છે, કે ફીરદોસી જયારે ગુજર પાંમ્યો, ત્યારે શેખ અબુલ કાસમ ગુરગાની નાંમના તુસ શેહરના વડા મુલ્લાંએ ફીરદોસીના રવાન ઉપર નમાજની કીયા કરવા ના પાડી એવું જણાવ્યું, કે ફીરદોસી બેશક કાબેલ અને પરહેજગાર હતો, મગર તેને પોતાની આખી જીંદગી જુદદીનોની સિફત, એટલે પારસીઓના આગલા નિયાગાંનોની તારીફ કરવામા ગુજારી હતી, માટે એવા બેદીન શખ્સ ઉપર નમાજ પહડવી નારવા છે.

કેહછે કે વગર નમાજે ફીરદોસીને દફન કીધો, પણ પાછલથી તેજ મુલ્લાંએ એક સ્વપનો જોયો. તેણે એક સુંદર મેહલ જોયો. તે મેહલમા તે મુલ્લાં દાખલ થયો. ત્યાં એક દિવાંનખાનામા તેણે એક ઝરીન તખ્ત આરાસ્તા કરેલું જોયું. મુલ્લાંએ સવાલ કીધો, કે એ તખ્ત કોણનુ છે? જવાબ મલ્યો કે, "એ તખ્ત ફીરદોસીનું છે." અને તેજ વખતે તેણે ફીરદોસીને તે તખ્ત ઉપર બેઠેલો જોયો. તેણે લીલા રંગનો એક કિમતી પહેરવેશ પેહડેલો હતો, અને તેના માથાં ઉપર જમરૂદને રંગનુ કિમતી તાજ હતું.

મુલ્લાંએ સવાલ કીધો કે: "અએ ફીરદોસી, તુંને આવો દરજ્જો કેમ મલ્યો!" ફીરદોસીએ જવાબ દીધો કે: "શાહનામાની અંદર પરવરદેગાર, કે જે સઉંથી મોટો છે, તેની સિફત કીધાથી, આવી કિસમતું બેહસ્ત હું પામ્યો છુ". તે બેયતો આ છે:–

તરજુમોઃ-

"સેતાયશ કુનમ ચશ્મે પાકરા,	સિતાયશ કરૂં તારી ચશ્માંન પાક,
કે શુયા વ બીના કુનદ ખાકરા.	જે બોલતી 'ને જોતી કરે છે ખાક.
અઝુરી દેહદ માલશે નરરે શીર,	કરે જેર કીડી બળવંત શીર,
કુનદ પશે બર પીલે જંગી હલીર."	પછાડે છે મચ્છર હાથી હલીર."

(કરતા)

આ સ્વપનામાથી જાગી ઉઠતાંજ તે મુલ્લાં ફીરદોસીની કબર આગલ ગયો, અને ત્યાં તેણે બંદગી કીધી.

ફીરદોસી અને તઇમુરલંગ.

એક વખત પાદશાહ તૈમુરલંગ. ફત્તેહથી કુચી તુરાંન અને ઇરાંનમા છત મેલવી, ફીરદોસીની કબર આગલ જઇ લાગ્યો, અને તલાશ કીધી, કે તે કબર કોણની હતી. હુજુરીઆઓ જવાબ દીધા, કે તે શાએર ફીરદોસી તુસાની કબર હતી.

એ ઉપરથી તૈમુરલંગ ફીરદોસીની કબર આગલ જઇ પુકાર કરી બોલ્યોઃ-

તરજુમોઃ—

"સર અઝ કબ્ર બરહાર વ ઇરાંન બેબીન,	"નઝર કર કબરમાથી સર કાહાડી બહાર,
જવાંનીએ શીરાંન તુરાંન બેબીન."	કિધું કેમ તુરાંને ઇરાંનને ખારઝાર."

(કરતા)

કેહ છે કે તઇમુરલંગના આવા ગરૂરીભરયા સખુનોનો જવાબ તેજ વખતે ફીરદોસીની કબરમાથી નિચે પ્રમાણે નિકલ્યોઃ-

તરજુમોઃ-

"જુઅરતંક શીરાંન અફીન મર્ઝઆર,	"જયા ચાલી મરદાંને મર્દ આશકાર,
કુનદ રૂબેએ લંગ ઇન જા શીકાર."	પડયાં "લંગ કોહલાં" કરવા શીકાર.

૭૮૦ (કરતા)

તૈમુર લંગને આ જવાબમા જબરો તાણો હતો. એક તો તૈમુર પોતે એક પગે લંગડો હતો, તેથી તેને 'લંગડો કોહલો' કહીને તાણો મારયો હતો, અને બીજું તો ખરા નામગીન ઇરાંની પેહલવાંનો જયારે જતા રહ્યા, ત્યારે સઘલું વેરાંન જોઇ, તે મયદાંને જંગમા બહાદુરી દેખાડવા નિકલ્યો હતો.

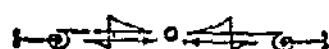

પાદશાહ જમશેદ.

કિધું મોત બંધ જેણે જગમે સદા,
કિધાં દરદીઓના દરદને દફા
કિધી દીન જેણે જગ આશકાર,
ફૂરમાંન હતો જેની પર કેરદેગાર.

જમશેદ અને ઝોહાક.

જમશેદનો અમલ.

જમશેદનો ગરૂર.

પેશદાદી શેહનશાહતનું પડી ભાગવું.

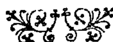
વતન ઇરાંનનું આગમે ખાક થવું.

ઝોહાકની પાદશાહી.

જમશેદનું નાહસવું.

જમશેદનું પકડાવું.

જમશેદની કતલ.

પાદશાહ જમશેદ.

તેની મુખ્તેસર કારકીર્દી.

શાહ જમશેદ. પેશદાદી વંશના ત્રીજા બાદશાહ તેહમુરસ દેવબંદના મરણ પછી જમશેદ ઇરાનના તખ્તો તાજનો માલીક થયો હતો. ખુબસુરતી, અકલ, હોશ, અનુભવ, અને સદગુણમાં જમશેદ બીનહરીફ હતો, અને તેની બરોબરી કરી શકે એવો કોઇબી ઇનસાંન કુલ ઇરાનવેજમાં શું, પણ કુલ જેહાંનમાં નહી હતો.

મોતને બંધ કીધું. ઇનસાંનને દુઃખ દરદ અને મરણથી મુકત કરવા માટે પરેવરદેગારની જનાબમાં શાહ જમશેદે બંદગી કરી, અને તે બારેહકતાલાની દરગાહમાં શાહ જમશેદની બંદગી મંજુર રહી, અને કેહ છે, કે ત્રણુસે વરશ સુધી જમશેદના રાજમા દુઃખદરદ અને મોત બંધ થયાં હતાં.

જમશેદે કરેલી શોધો. કુદરતના ભેદો શોધી કાહડવાનું કાંમ જમશેદે માથે ઉઠાવ્યું હતું. દરીઆવ અને જમીન ઉપર જે જે નવી વનસ્પતીઓ હસ્તી ધરાવતી હોય, તે મેળવી તેને ઉગાડવાની શરૂઆત જમશેદે કરી હતી, અને દરેક વનસ્પતીના ફુલ ફલોના ગુણ દોશ અને ખાસીયતો તેણે શોધી કાહડયાં હતાં. પાહડો અને ખાણોમાં દટાએલી ધાતુઓ જમશેદે પેહલવેહલ્લી ખોદી કાહડી હતી. લોખંડમાંથી ભાલા, બરછી, બખતર વિગેરે લડાઇનાં હથીયારો, તથા ખેતી કરવાના ઓજારો બનાવવાનો હુંનર પોતાની રઇયતને જમશેદે શીખવ્યો હતો. હીરા, લાલ, યાકુત, ઝમરદ વિગેરે કિમતી પત્થરોની શોધબી જમશેદે કરી હતી, અને તે સરવેના ઉપયોગ કરવાનું કામબી પોતાની રઇયતને જમશેદે દેખાડયું હતું. રેશમ બનાવવાનો, રંગવાનો, તેમજ કપડાં વણવાનો હુંનર જમશેદે પેહલો શોધી કાહડયો હતો. દુનિયામાં પેહલો તબીબ શાહ જમશેદ હતો, કેમકે તબિબી ઇલમ તેણે શોધી કાહડેલો હતો. ગરમ પાણીથી આંગ ધોવાની પેહલ જમશેદે લોકોને શીખવી હતી, અને તેથી થતા ફાએદા તેણે જાહેર કીધા હતા. ખેતીવાડીનો હુંનર તથા પાહડો અને વેરાંન જંગલોમાંથી રસ્તાઓ બનાવવાની પેહલ વેહલ્લી શોધ જમશેદે કરી હતી.

શરાબની શોધ. શરાબની પેહલી શોધ જમશેદના વખતમાં થઇ હતી. ઠંડી અને ગરમીની અસરથી દરાખનો સવાદ ઉતરી જતો હોવાથી, શાહ જમશેદે દરાખને એક મોટા શીસામાં ભરી રખાવી, તે ફલોની અંદરથી નિકળતો રસ ચાખી તેની તપાસ કરતો હતો. તપાસ કરતાં જમશેદને પાછલથી તે રસ એટલો તો કડવો અને તલખ થઇ ગયલો માલમ પડયો, કે તે ઉપરથી જમશેદે તે રસને 'ઝેહરે કાતીલ' સમજી, તે શીસાઓના મોહડાં બંધ કરી, ને ઉપર બાદશાહી મોહોર મારી

'ઝેહર' એવા શબ્દો તે ઉપર લખી, તેને કોઇ પીએ નહી એટલાં માટે તે શીસાઓને અભરાઇ ઉપર ચહડાવી દીધા.

એતેફાક એવો બન્યો, કે શાહ જમશેદનાં મેહલમાં એક નાઝનીન માથાંના દરદે બાદ મુદતથી હેરાન–પરેશાન થતી હોવાથી, તેણીએ જીંદગીથી કંટાલી આપઘાત કરવાનો વિચાર કીધો, અને તેમ કરવા માટે પેલું બાદશાહી ઝેર તેણીએ નોશ કીધું. તે ઝેર પીધાથી પેલી નાઝનીનનું દુઃખ ઓછું થાએલું તેણીને લાગ્યું. એ ઉપરથી તે શીસામાંથી થોડું વધારે ઝેર તેણીએ પીધું, અને તેથી તેણીને ખુશ કેફ ચહડી. તે કેફની ખુમારીમાં તે બેફામ થઇ પડી. જાગરૂત થતાંજ તેણીએ પોતાની તબીયત બીલકુલ સુધરેલી જોઈ, તે ખુશી થઈ ગઇ. આ ખબર તે નાઝનીને શાહ જમશેદને કહી, અને તે દિવસથી જમશેદે શરાબની શોધ કરી, તેની બનાવટમાં સુધારો કરી તેને વપરાસમાં લેવાનો હુકમ કીધો.

ચેહલ મીનાર.

જમશેદે પોતાનાં રાજના અમલની શરૂઆતમાં ચેહલમીનાંર નામની એક ગંજાવર ઇમારતનો પાયો પોતાને હાથે નાખ્યો હતો. કેહછે કે એ મેહલનો પાયો શેહરે ફારસની પડોસમાં આવેલાં ખફરાકનાં મેદાંન આગલથી શરૂ થઇ શેહરે શીરાઝના રામજર્દ જીલ્લા સુધી લંબાયો હતો. એ ચેહલ મીનારની લંબાઇ બાર ફરસંગ જેટલી ગંજાવર કેહવાય છે. એ ઇમારત જેવી કોઈબી ગંજાવર ઇમારત આજે દુનિયામાં હોય એમ માનવામાં આવતુ નથી. હજીબી એ ઇમારતના ગંજાવર થાંભલા અને મસ્ત બુલંદ ગુંબજો મુસાફરોનું ધ્યાન ખેંચે છે.

નવરોઝ.

ચેહલ મીનાર તૈયાર થયા પછી, જે દાહડે બુલંદ આફતાબ પેહલ વેહલો મેસ રાસીમાં તલુ થયો, તે મુબારક રોજને શાહ જમશેદે નવરોઝનુ નામ આપ્યું હતું. તે મુબારક દિવસે શાહ જમશેદ મોટી ધામધુમ અને ખુશી ખુશાલીથી પોતાની દરબાર ભરતો, અને નાંહનાં તેમજ મોટાં તથા અદના અને આલાઓને પોતાની દરબારમાં પોતાની રૂબરૂ બોલાવીને તે મુબારક રોજ તમામ ખુશી ખુશાલીમાં ગુજારતો હતો. હાલમાં એ તેહવાર દુનિયામાં 'જમશેદી નવરોજ' ને નામે ઓલખાય છે.

રઇયતના કરેલા ચાર ભાગ.

જમશેદે પોતાના રાજનો વહીવટ સુધારવા માટે પોતાની તમાંમ રઇયતને ચાર ભાગમાં વેહેંચી નાખી હતી. ૧. અથોરનાન, જેમાં દસ્તુરો, દાવરો અને ઓલમાઓ હતા. ઓલમાઓના વરગમાં લેખકો અને નવીસંદાઓને મુકયા હતા. ૨. રથેસ્તારાન, જેમાં લસ્કરીઓ અને લડવઇયાઓ, તથા શમશીરનો ઉપીયોગ કરનારા અમલદારો હતા. ૩. વાસ્ત્રીઓસાન, જેમાં તમામ ખેડુતો અને ખેતી કરનારાઓ, અને ૪. હુતોખશાન, જેમાં તમામ કારીગરો, કીસબીઓ અને બીજા ધંધાદારીઓ હતા.

આથોરનાન.

એ વરગમાં આવી ગએલા સરવે માટે જમશેદે એવી નસીહતના સખુનો કેહયા છે, કે ઓલમાઓ, દસ્તુરો અને દાવરોનો દરજો બેહતર અને આલા કરવા માટે તેમને સદા માન આપતા રેહવું. ઓલમાઓ પેગંબરના જાએનશીન જેવા છે. નવીસંદા અને લેખકો એજ

વરગમાં આવી જતા હોવાથી, શાહ જમશેદે એવા સુખનો કેહયા છે, કે લીખકોની કલમથી જે કામ બની શકે છે, તે બાજે વખત તલવારથી બની શકતુ નથી. તલવાર અને કલમ જોડીયા ભાઇ છે. જે પાદશાહ એ બે ચીજ ઉપર આધાર રાખે છે, તે સદા સરફરાજ રહી શકે છે.

રથેસ્તારાન.

એ વરગ રઇયતનુ રક્ષણ કરનાર છે, અને પોતાની તલવારથી ફીસાદીઓ અને ફીતન ગેજોની ગરદન સુલેહ સંપજની સાકલથી કબજ કરી જકડી લીએ છે પાદશાહ અને શેહનશાહાતનુ રક્ષણ કરનાર, સુલેહ સંપજને ટેકવી રાખનાર, અને બલવા તથા ફેસાદને નાબુદ કરનાર રથેસ્તારાનનો વરગ છે.

વાસ્ત્રીઓસાન.

શાહ જમશેદે આ વરગને સરવેથી આલા દરજ્જો આપેલો હતો. શાહ જમશેદે કહ્યુ છે, કે શેહનશાહતમા થતા સઘળા સુધારાઓ ખેડુતોને આભારી છે રાજનીતીની ફતેહ, સંસારનો આધાર, અને આદમીનુ પોશાણ ખેડુતોને આભારી છે. રાજની દોલત અને મેહસુલનો સુધારો અને વધારો ખેડુતને આધારે છે ખેડુતોની રજ બીનહરીફ છે. કડકતી ઠંડીમાં તેમજ ઉકળતી ગરમીમા મીસકીન ખેડુત પોતાની જમીનની બ્યનસ્થા કરવા સદા તઇયાર રહે છે. જે વેળા ગરમીના જોશથી પત્થરનુ સીનું પીગળી પાણી થાય છે, અને નાઇન નદીમા મગરમચ્છ ગરમીના ઉકળાતથી તરફડી રેહ છે, તેવે સમે ગરીબ ખેડુતો કાપણી કરવા અને પાક ઉતારવા સદા રોકાયના રેહ છે. તેટલા માટે શેહનશાહતે ખેડુતોને હમેશા માન આપવુ જોઇએ છે.

હુતોકશાન.

હુતોકશાન માને કારીગરો અને કીસબીઓ તથા ધંધાદારીઓ તરફ માયા અને મેહરબાની બતાવવી સજાવાર છે, એવુ જમશેદ શાહે કહ્યુ હતુ વેરા અને જગાતથી તેમના ધંધાને કાઇગી હાણી નહી પુગે તે માટે રાજ કરતાઓએ તકેદારી રાખવી જોઇએ છે.

જમશેદની ચાર વીટીઓ

શાહ જમશીદની પાસે ચાર વીટીઓ હતી, અને તે ચારે વીટીઓ ઉપર ચાર લેખ કોતરેલા હતા પેહલી વીટી ઉપર 'પાકટ વીચાર અને નમ્રતા' એવો લેખ હતો બીજી વીટી ઉપર 'ઇનસાફ અને બરતરી' એવો લેખ હતો. ત્રીજી વીટી ઉપર 'સચ્ચાઇ અને શીતાબી,' અને ચોથી વીટી ઉપર 'સજા અને દાદ' એવા લેખ હતા પેહલી વીટી હમેશા લડાઇના મેદાનમા ઉતરતી વખતે શાહ જમશેદ પેહરતો હતો, બીજી વીટી રઇયતનો ઇનસાફ કરતી વખતે પેહરતો હતો ત્રીજી વીટી ઉપરનો લેખ શાહ જમશેદને પોતાના રાજના ભલાં માટે રોકેલા એલચીઓ તથા જાસુસોથી માહીતગાર રેહવાની બશારત કરતો હતો તેમની તરફથી મળતી ખબરો 'શીતાબીથી' અને 'સચ્ચાઇથી' ભરપુર હોવી જોઇએ, કેમકે જાસુસો અને એલચીઓ તરફથી મળતી ખબરો રાજ્યમા થતા ઘણાક ઘોટાલાને દુર કરી શકે છે. ચોથી ઉપર 'સજા અને દાદના' લેખ હતા.

*

જમશેદનો ખુદાઇ દાવો.

પોતાનાં રાજની આબાદી, પોતાની રઇયતની દુર થએલી બીમારી અને નાતવાની, પોતાનો બેસુમાર ખજાનો, પોતાના દરબારીઓ અને લશ્કરની બુલંદ જાહોજલાલી, એ સરવે જોઇ જમશેદનું દેમાગ ગરરથી પુલી ગયું, અને 'હું પોતે આ દુનિયાનો માલેક છું'' એવો દાવો તેણે જાહેર કીધો. કુદરતના માલેક દાદગર ઇલાહીની ખીદમતમાં સર ઝુકાવવાને બદલે, ખુદાને તજી પોતાને ખુદા તરીકે માનવાનું તેણે ફરમાન જાહેર કીધું. તેણે પોતાની મુરતી બનાવી તેની પુંજા અને પરસ્તેશ કરવાનો પોતાની રઇયતને હુકમ કીધો. તકેબરી અને ગરૂરીમાં જમશેદ એટલો તો ગુંચવાઇ ગયો, કે પોતાના રાજકારોબાર ઉપર તેનાથી જોઇતું ધ્યાન અપાયું નહી. બેદાદીનો શોર ઉઠયો, રઇયત બેદીલ બની, શેહરમાં બંદ અને બલવો ઉઠયો. આબાદીની બરબાદી થઇ. ઝોહાક તેના રાજ ઉપર ચહડાઇ લાવ્યો, અને જમશેદ ગરૂરીથી ખુવાર થઇ રાજપાત છોડી, જંગલમાં ભટકતો થયો.

જમશેદનું મોત.

ઝોહાકથી હારીને જમશેદ વન જંગલમાં ભટકતો થયો. એવી હાલતમાં તે સેંકડો વરશ ભટકયો હતો. અતે તે ઝોહાકના આદમીઓને હાથ પકડાયો, અને ઝોહાકે તેને બે લાકડાં વચ્ચે જકડી, કરવતથી વેહરાવી તેના બદનની બે ફાડ કરાવી તેને જબેહ કીધો.

જમશેદનો અમલ.

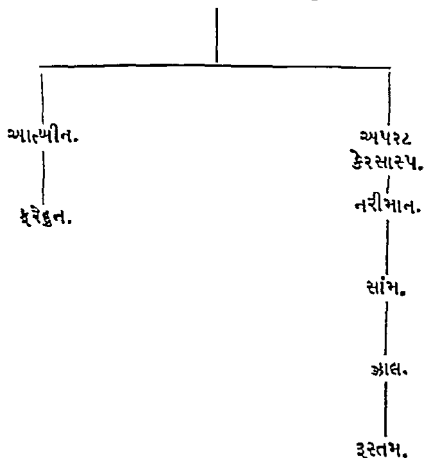
શાહ જમશેદને એક નબી પેગમબર તરીકે ઘણા ગ્રંથકારો જણાવી ગયા છે. તેની ઉમર કેટલાક ગ્રંથકારોના કેહવા પ્રમાણે એક હજાર વરશ, અને તેનો અમલ સાત સો વરશ ચાલ્યો હતો.

જમશેદ અને જેહાંપેહલવાંન રૂસ્તમ વચ્ચેનો સંબંધ.

—:o:—

જમશેદ અને સીસ્તાંનની શાહજાદી.

બનામે ચઞદાં.

ઈરાંનનુ પેશદાદીઅન વંશ.

જમશેદ અને ઝોહાક.[1]

હવે પા તું સાકી ભરી એક જાંમ,
કરૂ યાદ જમાને જમશેદ નામ.
જે અફલાકી દોરે તારાજ થયો,
'ને દાદાર જેનાથી નારાજ થયો.
ગરૂરી ગુમાંની ચહુડી તેને સર,
પલકમાં થયો ખાક તે બીસતર.
અગરેબને મગરેબનો માલેક શાહ,
દાનવ 'ને માનવને જેની પનાહ.
કિધું મોત બંધ જેણે જગમે સદા,
કિધાં દરદીઓના દરદને દફા.
કિધી દીન જેણે જગત આશકાર,
ફુરખાંન હતો જેનીપર કેરદેગાર.
કિધી બંદગી જેણે આંઠો પહર,
ના ભુલીયો ખુદાને શાંમો સહર.
હતું જેને ચ્હેરે ઇલાહીનુ નુર,
જે બળમા 'ને કળમા હતો વીર સુર.
એવો તે નુરમંદ પયગમ્બર નબી, [2]
ન થયો, ન થાશે બિજો જમ કબી.
એવો તે શાહેનો શાહ જમશેદ,
બુલંદ જેની બાજુ, નુર ખુરશેદ. [3]
કિધા અલબરૂઝ 'ને હુકેરે[4] પસંદ,
કિધો ત્યાં આતશ રોશન બુલંદ.
ખુશી થાઇ ખલકત અર્પણ કરે,
દુવા દઇ લાખો તન મન ધરે. (1)
એવો બળવંત શાહ જમશેદ,
પામ્યો હતો જે અસમાંની ભેદ.
ખડી કુલ્લ ખલકત તખતની પાસ,
ધરી આરજુ કંઇક દીલ માંહે ખાસ.

---

૧ જમશેદ અને ઝોહાકનું આ સંગીત કિરતન, તા૦ ૨૪ મી સપટેંબર ૧૯૦૩, (ગાથા ૫) ને દીને રાત્રે, મુંબઇમાં ફ. કા. હૉલમાં બઝમ રોજે અહુરમઝ મંડલી તરફથી મેં પેહલીવાર રજુ કીધું હતું, જે વખતે પ્રમુખસ્થાને મરહુમ શેઠ ખુરશેદજી રૂસતમજી કામા બેઠા હતા. ત્યાર પછી એ કિરતન મુંબઇમાં સરઅવસરે જુદે જુદે ઠેકાણે જુદી જુદી મંડલીઓની ફરમાસથી, તેમજ મારી પોતાની તરફથી, સુમારે બે ડજનથી વધારે વાર રજુ થવા ઉપરાંત, ભરૂચ, અમદાવાદ, અને નવસારી તથા સીન્ધમાં કરાંચી શેહર મધે રજુ કરવામાં આવ્યું હતું. . (કરતા.)

૨ જમશેદને કેટલાક ગ્રંથકારો પેગમ્બર તરીકે પણ ઓલખાતી ગયા છે. અવસ્તામાં એનુ નામ 'યીમ' છે. વેદમા એને 'યમ'ને નામે ઓલખાવ્યો છે. પેહલવી કિતાબોમા એને 'જમ'ને નામે ઓલખાવ્યો છે. ફીરદોસી એને 'જમશેદ'ને નામે ઓલખાવે છે. (કરતા.)

૩ જમશેદના ચેહરા ઉપર પ્રકાશતું ખોરેહ. જમ્યાદ યશ્ત ફ૦ ૩૧ અમાણે એના ચેહરા ઉપર એક પ્રકારનુ ખોરેહ યાને નુર હતું. અવસ્તામા એના 'યીમ' નામ સાથે 'ક્ષએત' નામનો એલકાબ જોડાયાથી 'યીમક્ષએત' કહ્યો છે. એ ઉપરથી ફારસીમાં 'યીમક્ષએત'નુ જમશેદ નામ બન્યુ છે. (કરતા.)

૪ અલબરૂઝ પાહડનો બલખની નજદીકનો છેડો, જે ઉપર પાદશાહ જમશેદે ચેહલવેહલો આતશ રોશન કરી બંદગી કરી હતી. (કરતા.)

પદી પાંઉ હમ તુને કરીયે અરજ,
(4) છે સરજમીનનો¹ તહારી ગરજ.

* * *

કહ્યું કુલ વજીરોએ ઝુંકી સલાંમ,
એ દાવરના દાવર શાહ નેકનામ.
ખને જો ખુદા ફાંની આદમ એક,
તો દુનિયામે ખુદા બની રહે અનેક.
અરે શાહ જમશેદ આલીવિકાર,
કરી કેમ ખુદાનો રહ્યો ઇન્કાર.
ખુદાનો ખુદા કેમ ગયો તું બની,
નથી જેનો જગમા બિજો કોઇ ધણી.
નથી થાયો પયેદા કોઇથી ખુદા,
ખુદા વન છે સંહુ આખર ફના.
ખુદાની છે લાખો મંજલ નજર,
છે કયાં માનવમે એવી અસર.
ખુદા છે હાજર સદા હર જગે.
બશર હિયાં રહે તો નહી ત્યાં રહે.
ખુદા રેહશે કાયમ ફના સંહુ થશે,
ફના થાશે આદમ, રૂહ ત્યાં જશે.
છે રાસ્ત એવો શાહ દાદગર,
જમશેદ તુંએ કેમ ફેરવ્યું સર.

શએર.

'આદમને ખુદા ના કહો,
આદમ ખુદા નથી,
મગર ખુદાના નુરથી,
આદમ જૂદા નથી.
કેમ બને આદમ ખુદા,
આદમમાં દમ નથી,
નુર ઇલાહિનુ જુવો,
આદમમાં કમ નથી.

ખુદા કર મેહર કાંઇ ઇરાંન ઉપર,
(5) સૂણી આ અરજ બુજ તુ કંઇ કદર.
ખતમ થઇ નબી પરથી યઝદાંન મેહેર,
મેહર થઇ ખતમ, આયો સુલ્તાંની કહેર.

યોગમ ઉઠીયાં બંદના પૂકાર,
અદના 'ને આલા થયાં જોશદાર.
અમીરો 'ને, ઉમરાવો ગરદનફરાજ,
વળી રૂઠીયાં ચોતરફના રાજ.
જગે જગ બલવો, જગે જગ પૂકાર,
ઇરાંન થાયૂં જમશેદથી બેકરાર.
નારાજ 'ને તારાજ થયાં લાખો જન,
હજારો વતનથી થયાં બેવતન.

* * *

ઝોહાકે મોકલાવેલો જમશેદ ઉપર પેગામ.

ખબર ગઇ જયારે ઝોહાકને કાંન,
કે ચહડીયો છે જમશેદ સર શયતાંન.
ગયો છે તે ગુમાંન ગરૂરથી ફૂલી,
ગયો છે તે ખુદ બસ ખુદાને ભૂલી.
રૈયત તેનાથી થઇ છે તબાહ,
ઇરાંનીઓ માગે છે બીજો શાહ.
ચહડીયો જંગે ઝોહાક ખબર એ સૂણી,
લશ્કર લઇ ચાલ્યો તે ઇરાંન ભણી.
શેહરોના શેહરો 'ને ગાંમોના ગાંમ,
લુટીને કીધાં તારાજ તમાંમ.
કુચ કરતું ઝોહાકી લશ્કર જબર,
એકદમ પુગ્યું જઇ ઇરાંન ઉપર.
જઇને ઝોહાકે મોકલ્યો પેગાંમ,
લખી જમશેદ પર એવા કલાંમ.
"ઓ ગુમરાહ, ગાફેલ, જમશેદ શહા,
નિકલિયો તું બનવા જગતનો ખુદા.
જો જીંદગી 'ને જીવનો તું છે કરતાર,
'ને દાનવને માનવનો સરજંનહાર.
તો કેહ તારા તનમા કેટલા છે જાંન,
તૂં જમા ખુદાઇની શું છે નિશાંન.
ગરૂરી ગુમાંનીથી ફાલી ફુલી,
ગયો તું ખુદાને એકદમ ભુલી.
ઉઠીયો છે ઇરાંનમા એ પૂકાર,
તું પર નથી કોઇને ઇતબાર.

૧ સરજમીન યાને ઇરાન વતન.

કરતા સહુ ગોહરનો તે પર નિસાર,
ઝલકતો તે ખૂરશેદ સમ નામદાર
હતો દીન નૌરોઝનો બરકરાર,
હતો રોજ હોરમઝદ ફ્સલે બહાર
હતો માસ ફ્રરોખ ફ્રવર્દીન,
ખૂશીમા હતી કૂલ ઇરાનસર જમીન

જમશેદે ગરૂર કીધો અને
જમાનો તેનાથી ફ્ર્યો

એક રોજ એવો ઉગ્યો ખુરશેદ,
ઇરાન પર આવ્યા વિપત દુખ ખેદ
જમશેદ સરપર ચહડીયો ગરૂર,
ઇબાદત બદગી થઇ તેની દુર
થયો મસ્ત ગરૂરે શાહે-ઇરાન,
ભૂલિયો ખૂદાને બની બેધિયાન
જમીન 'ને જમાનાને માગી પૂકાર,
કહ્યુ એમ તમ છો મૂજ તાબેદાર.
આ ધરતી 'ને આસ્માન છે મુજ નફ્રર,
માનવ 'ને દાનવ 'ને કુલ જાનવર
જગતને જમાનાનો હુ છુ ખૂદા,
મૂજથી છે હસ્તી 'ને નીસ્તી સદા
મૂજથી આ દુનિયા 'ને દીન છે તમામ,
મુજથી છે કુદરત 'ને હસ્તી મૂદામ
મે માનવ 'ને દાનવને દીધા જ્ઞાન,
ન થાયો ન થાશે બિજો મૂજ સમાન
આ ખલકતનો ખાવિદ હુ છુ ખૂદા
(2) કરો બદગી સહુ મહારી સદા
પડો પાઉ પર મુજ ઇબાદત થકી,
લાજમ છે તમ નમો સર ઝુકી

બખશ્યા મે એશ અસરત 'ને રાગ,
કિધા મુજ રઇયતના ચાર[1] ભાગ
તે ચારો જનોને આબાદ કરશ,
થશો નાફ્રરમા તો બરબાદ કરશ
એ સૂણી ચારો અનજુમનોએ જમી,
નજર કીધા નજરાના સહુએ નમી (3)

* * *

ચહડી જમને સર ઉલુ અભિમાન,
તોડયા તે દાદારના ફ્રરમાન
કહ્યુ એમ પૂકારી "છુ હુ તાજદાર,
જગતમા નથી મુજ સમ નામદાર
ગણો મૂજને તમ પરવરદેગાર,
મૂજને ગણો અહુરમઝદ કિરતાર
જગતમા છે કોણ મુજ સમ આજ,
વિવઘાનનો[2] બેટો જમ સરફ્રરાજ.

* * *

ગરૂરી ગૂમાની નિકલતાને વાર,
કેફ્રા થાયો જમશેદ, ઉપર કીરતાર
થય તેનુ નાબુદ યઝદાનુ નુર,[3]
ચમકતુ જે જમશેદને મુખ પુર.
જોઇ જમની હાલત થઇ આજેજ તમામ,
રઇયત, ખલકત, અને ખાસો આમ
પડી પાઉ સહુએ કહ્યુ કરગરી,
તજી દે એ જમશેદ તકોબરી
બનીને અકલમદ કરે તુ ગરૂર,
જમશેદ શાહને શુ એવી જરૂર
યઝદા નિરજન નિરાકાર છે,
બન્દો સદા તો ગુનાહગાર છે

૧ જમશેદે પોતાની રઇયતના ચાર ભાગ કરેલા હતા અથોરનાન જેને ફીરદોસી કાતુજીઅન કહે છે, તે ધરમગુરૂ હતા ૨ રથેસ્તાર જેને ફીરદોસી નીસારીઅન કહે છે, તે લડાએક લોક હતા ૩ વાસ્તરીઓશાન જેને ફીરદોસી 'નુસુદી' કહે છે, તેઓ બુરજીગરો હતા ૪ હતોકશાન જેને ફીરદોસી 'અહનોખુશી કહે છે, તે કારીગરો હતા

૨ ફીરદોસીના લખ્યા પ્રમાણે જમશેદ તેહમુરસનો દીકરો હતો, પણ અવરતામાં જમશેદને વીવધાંનનો દીકરો જણાવ્યો છે

૩ કહે છે કે જમશેદના પીતા વીવધાને હોમની ક્રીયા કીધાથી તેને આ જમશેદ જેવા બેટાનો જનમ થયો હતો, જેના ચેહરા ઉપર એજમતી નુરનો પ્રકાશ દીપી રહયો હતો [ઇજશતે ૯ મો હા]

પટી પાંઉ હમ તુને કરીયે અરજ,
(4) છે સરજમીનનો[1] તહારી ગરજ.

* * *

કહ્યું કુલ વઝીરોએ ઝુંકી સલાંમ,
એ દાવરના દાવર શાહ નેકનામ.
બને જો ખૂદા ફાંની આદમ એક,
તો દુનિયામે ખુદા બની રહે અનેક.
અરે શાહ જમશેદ આલીવિકાર,
કરી કેમ ખૂદાનો રહ્યો ઇન્કાર.
ખૂદાનો ખૂદા કેમ ગયો તું બની,
નથી જેનો જગમા બિજો કોઇ ધણી.
નથી થાયો પયેદા કોઇથી ખૂદા,
ખૂદા વન છે સંહુ આખર ફના.
ખૂદાની છે લાખો મંજલ નજર,
છે કયાં માનવમે એવી અસર.
ખૂદા છે હાજર સદા હર જગે,
બશર હિયાં રહે તો નાહી ત્યાં રહે.
ખૂદા રેહશે કાયમ ફના સંહુ થશે,
ફના થાશે આદમ, રૂહ ત્યાં જશે.
છે રાસ્ત એવો શાહ દાદગર,
જમશેદ તું એ કેમ ફેરવ્યું સર.

શએર.

'આદમને ખૂદા ના કહો,
આદમ ખૂદા નથી,
મગર ખૂદાના નુરથી,
આદમ જૂદા નથી.
કેમ બને આદમ ખૂદા,
આદમમાં દમ નથી,
નુર ઇલાહિનુ જુવો,
આદમમાં કમ નથી.
ખૂદા કર મેહર કાંઇ ઇરાંન ઉપર,
(5) સૂણી આ અરજ બુજ તુ કંઇ કદર.
ખતમ થઇ નબી પરથી યઝદાંન મેહેર,
મેહર થઇ ખતમ, આયો સુલ્તાંની કેહેર.

ચોગમ ઉઠીયાં બંદના પૂકાર,
અદના 'ને આલા થયાં જોશદાર.
અમીરો 'ને ઉમરાવો ગરદનફરાજ,
વળી રૂઠીયાં ચોતરફના રાજ.
જગે જગ બલવો, જગે જગ પૂકાર,
ઇરાંન થાયૂં જમશેદથી બેકરાર.
નારાજ 'ને તારાજ થયા લાખો જન,
હજારો વતનથી થયાં બેવતન.

* * *

ઝોહાકે મોકલાવેલો જમશેદ
ઉપર પેગામ.

ખબર ગઇ જયારે ઝોહાકને કાંન,
કે ચહડીયો છે જમશેદ સર શયતાંન.
ગયો છે તે ગુમાંન ગરૂરથી ફૂલી,
ગયો છે તે ખૂદ બસ ખૂદાને ભૂલી.
રૈયત તેનાથી થઇ છે તબાહ,
ઇરાંનીઓ માગે છે બીજો શાહ.
ચહડીયો જંગે ઝોહાક ખબર એ સૂણી,
લશ્કર લઇ ચાલ્યો તે ઇરાંન ભણી.
શેહરોના શેહરો 'ને ગાંમોના ગાંમ,
લુટીને કીધાં તારાજ તમાંમ.
કુચ કરતું ઝોહાકી લશ્કર જબર,
એકદમ પુગ્યું જઇ ઇરાંન ઉપર.
જઇને ઝોહાકે મોકલ્યો પેગાંમ,
લખી જમશેદ પર એવા કલાંમ.
"ઓં ગુમરાહ, ગાફેલ, જમશેદ શહા,
નિકલિયો તૂં બનવા જગતનો ખૂદા.
જો જીંદગી 'ને જીવનો તૂં છે કરતાર,
'ને દાનવને માનવનો સરજંનહાર.
તો કેહ તારા તનમા કેટલા છે જાંન,
તૂંજમા ખૂદાઇની શું છે નિશાંન.
ગરૂરી ગુમાંનીથી ફાલી ફુલી,
ગયો તું ખૂદાને એકદમ ભુલી.
ઉઠીયો છે ઇરાંનમા એ પૂકાર,
તું પર નથી કોઇને ઇતબાર.

1 સરજમીન યાને ઇરાન વતન.

ખૂદાથી તૂં બેહો ફેરવીને સર,
સજાંને સજાવાર તૂં છે બદગોહર.
મેં જગમા ઉઠાવ્યો લડાઇનો પૂકાર,
કે પકડીને જમશેદ કરૂ હું ખૂવાર.
અગર છે ખૂદા તું નિકલ ઝટ બહાર,
હું બંદાસે મલ તું જંગને દવાર.
થશે જગ જાહેર તહારી ખૂદઇ,
કરાંઉ તૂંને મોત સંગ આશનઇ.
છુટે તૂંજ જુલમથી રૈયત તમામ,
કરૂં તારૂં નાબુદ જગમાથી નામ."

* * *

હૂકમ દીધો ઝોહાકે એવો તૂરત,
પૂગાડો એ પયગામ જઇ જમને ઝટ.

* * *

સુંણીને ઝોહાકના એ સખુન,
રગોમા ઉકલ્યું જમશેદનુ ખુંન.
નિકલીયો ગુસ્સાથી એકદમ બહાર,
કરી કયેદ ઝોહાક કરવા ખૂવાર.
ધરી દીલ કીનો અને બહુ ગમ,
પડીયો તે મયદાન થઇને ગરમ.
ઉડી રહી જંગથી ગીરદ બિશીયાર,
સિહા થઇ સુફેદી ગગન અંધકાર.

ઝોહાકના હાથ ઉપર જમ-
શેદની હાર.

થયો એ લડાઇમા જમશેદ ખૂવાર,
પરાગંદે લશ્કર થયું બીશિયાર.
જોઇ જયારે જમશેદે એવી વલાંન,
પશેમાનં થાયો શાહે જેહાંન.
ઝોહાકી ડરથી થયો નાસિપાસ,
છોડી વતન, તાજ, અને તખ્ત આસ.
બેસ્તું બખ્ત મારૂ, મૂવો હું અભાગ,
ખૂદાના કિનાની સલગી છે આગ.
થયું ખ્વાર મારૂ વતન વીખિયાત,
થઇ ખ્વાર રઇયત, ખરી નેકજાત.
ગજબ 'ને સિતમનો નથી કાંઇ ડર,
પણ રૂઠીયો ખુદાવંન્દ કસીને કંમર.

કફા થાયો જયારે પરવરદેગાર,
જગતમાં રહયો કોણુ જીવાડનાર.

* * *

વજીરો, અમીરો કરે સહુ ગંમ,
રડે બેહનો નવધાર બે ગુલબદંન.
'મૂકી તું વતંનને જશે કયાં ઓ ભાઇ,
હવે કેમ હમારી થશે રહેનૂમાઇ.
મૂકી હમ તનહા ના તું સિધાર,
અરે ભાઇ મારા કર કંઇ વિચાર."
પડી એટલામાં વજીરની નજર,
જમશેદ શાહના ચેહગ ઉપર.
પૂકારી તે રડિયોઃ "ઓ શાહોના શહા,
થયો છે અહુરમઝદ તુજ પર કફા.
થયું તારૂ નાબુદ એજમતી નુર,
ચમકતું હતું જે સદા ચેહર પુર.
છે તે કહાં તુજ નૂરનો પ્રકાશ,
દીપતો હતો જેથી જમશેદ ખાસ.
ગયું કાંહ જમશેદ તે તારૂં નુર,
દરૂજી જલાવતું મિસલ કોહેનુર".
સૂણી હજરતે મારી સર્દ એક હાય,
"ગયું નુર મહારૂં, હવે કેમ થાય." (6)

જમશેદનું તાજો તખ્ત છોડી
ગુમ થવું.

એ રીતે હારીને હજરત રૂવે,
નહાસવાની હરદમ તકને જુવે.
લિધો વેશ બદલી, થાયો તે ગુમ,
ઇરાંન અંદર પડી એવી બુમ.
મૂકી દઇ 'રઇયત, વતનને તજી,
રખડતો થયો વેશ ફકીરી સજી.
ગરૂરી ગુમાનીથી થઇને હેરાંન,
ભટકતો થયો તે જંગલ વેરાંન.
ફેના થાયો પેશદાદી શાહ સર્ફરાજ,
ભટકતો થાયો બની મોહતાજ.
વતંન થાયું બરબાદ ઇરાંન આગમા,
ખિલેલો ગુલાબ હતો બાગમાં. (7)

* * *

જમશેદનુ ફકીરી હાલે જાબુલ જઈ પુગવું. કુરંગશાહની દીકરી સાથ તેનો મિલાપ થવો, અને જમશેદનું ત્યાં જાહેર થવું.

મૂદત એક સંકટમાં એમ ગઇ,
પૂગ્યો એક દંન જંમ જાબુલ જઇ.
દિઠું શેહર જાબુલ બહુ આબદાર,
બાગો બગીચાની હારો—કટાર.
હવા દીલ પમદ, ખુબ બાગે-ચમન,
ચમનમાં દિલો રહે હરદમ મગન.
જમીન કુલ ફલવંત, પાણી બિલોર,
દુબળાંને દરદીને દેતાં તે જોર.
હતો શાહ ત્યાંનો કુરંગ જેનું નાંમ,
હતો જેના લશ્કરનો ભારી દમાંમ.
હતી ગુલબંદન દીકરી તેની એક,
રૂપે રૂપાલી 'ને દામનની નેક.
હતી તનમને બલવંત બીશિયાર,
નેકીમાં આલા, દીલકસ દિદાર.
અકલ જેની પુરી, અજબ જેનાં કાજ,
હતું નામ શાહજાદીનું સમન્નાજ.
નજુમીએ આપી'તી એવી વધઇ,
કે જમશેદ થાશે કુરગનો જમઇ.
સૂણી એવી જમશેદ શાહની વખાંન,
થઇ'તી તે પર સમંન કુરબાંન.
સૂણી જમ વિશે થઇ નાસુરાદ,
(12) કરતી સદા બસ જમશેદ યાદ.
સૂણો હમદિનો તમ જમાનાનો કેહેર,
લિધું કેમ જમશેદ ઉપર તેને વેર.
ધરી ધ્યાંન સૂણો પારસી આએ વાત,
ફેના કેમ થયો એ શાહ પેશદાદ.
ગઇ શાહી જંમની, બનિયો ફકીર,
હતી બે બહેનો, ખરી દિલપઝીર.
/200
હતી બેહન મોટી અર્નવાજ એક,
રૂપે રૂપાલી નેકોમા નેક.
બિજી જે હતી નામની શેહરનવાજ,
હતી પાક અસ્મત બોલીદરાઝ.
ગીરફતાર થઇ તે પડી બંદિવાંન,
જીતીયું જોહાકે જ્યારે ઇરાંન.
બિજી બેહન નહાસી ગઇ અર્નવાજ,
રખડતી રઝડતી થઇ લાઇલાજ.
વસી મેહલે હરદમ, જે કરતાં ચમંન,
રહ્યાં તેઓના નહિ તન પર કફંન.
અર્નવાજ નહાસી બદલી લેબાસ,
છુપાવી ઓલાદ અને નાંમ ખાસ.
જઇ તે વસી જાબલુસ્થાંનમાં,
હતો ભાઇ જમશેદ જીવ-જાંનમાં.
બની રહી બાંદી દરબારમા,
ભૂલી ભાઇને નહિ હર-કારમાં.
સમન્નાજની તે બની એક નફર,
હજુરીમાં રહેતી ઝુંકાવી સર.
બની બેહન જમશેદ, અદના ગુલામ,
કરતી'તી મેહલે ચગન જે મૂદામ.
નફર થઇ નિસ-દીન ખીદમત કરે,
કરી યાદ જમશેદ હરદમ રડે.

* * *

પૂગ્યો ત્યા જમશેદ હાલે ફકીર,
ભુખો 'ને પ્યાસો દિલે દલગીર.
જોઇ બાગે શાહી દીલકસ તમાંમ,
બેઠો તે પલભર કરવા આરાંમ.
ચહડી ગઇ ગુજરીની હેડાંમે યાદ,
પરેશાંન થઇને કિધી ફરિયાદ.
કૂટી સર બોલ્યો: "ઓ રબ મેહરબાંન,
બતા. બક્ષ મારી, છું હું પશેમાંન."

* * *

સૂણી આવી ફરીયાદનો આ પૂકાર,
સમંન્નાજબોલી:"ખબર બાંદી કહાડ.
છે બતમીજ કોણ કરે છે અમલ,
કરે મારી અશરતમે એવી ખલલ."
હૂકમ એ સૂણી ગઇ તુરત અર્નવાજ,
છે કોણ મુફલીસ કરતો અવાજ.
દિઠો એક નિંન્દમા પડેલો મરદ,
હતો ગમ ચેહરે, દીલમે દરદ.

બની દીલે દલગીર સમન જોઇ ભરમ,
છુપાતો ફરે છે જુહાકથી જમ.
મગાવી હાજર કીધો શરાબ,
પિધો જમશેદે ભુલી રન્જો તાબ.
ખુશ જોઇ તબીયત જમશેદની,
સમન્નાજ બોલી દલગીર બની:
"સજધજ નુરમંદ, રૂબાબ આબદાર,
અવલાદે અવલ દિસે તાજદાર
નથી એને ચહેરે ગમોની કમી,
વિના નુર ચહેરે નુરાની રમી
ગમને અવમથી તનમન અરે,
દિસે છે ભટકતો વનવન ફરે.
દિસે રૂમરૂમમા રમતી ગમી,
નથી એને મન કઇ ગમીની કમી.
વિના નુર ચેહરે નુરાની ઘણી,
(16)નથી જમ વનકોઇ બિજો એ ધણી"

* * *

કહ્યુ જમશેદે "સોભાવત નાર,
ના થા તુ જમશેદ થકી ગમખાર
નથી ચાહતો હુ કે ખુએ મુજ ભરમ,
રખે આવે મુજપર નવો કઇ સિતમ
કહ્યા છે બુઝોર્ગોએ એવા કલાંમ,
"છે ઓરતને ભેદ કેહવો હરામ
ખૂરૂ મારૂ કિસ્મત કગાલ છે,
નવી મુજ સરપર જજાલ છે
ચહડી ચાહ હૈડે, સણી તૂજ સખન,
થયુ ખ્વાર મુજ હાથ પ્યારૂ વતન
કહુ હાલ સૂણ બાનુ જમશેદનો,
ધરી ધ્યાન સાંભલ ભરમ ભેદનો
મને ચાહી દાદારે કીધા ચહા,
મને બક્ષી શાહી કિધો શેહનશાહ
મિનોઇ, અસોઇથી આગાહ કરી,
મને આપી આલમ ઉપર સરવરી
મને શાહી રાગ બક્ષી પેગમબરી,
નુગી નુર અંગ આપી આલમગરી.
એક રોજ ખાની વતન પર બલા,
જો થઇ ગયો જમશેદ ગુમરહા.
ગયો જમ ભુલી બસ ખૂદાની ખૂદાઇ,
મલી ગઇ ખૂદાથી તેને જુદાઇ.
વતન પ્યારૂ તારાજ થયુ આગમા,
પડયુ તખતે જમશેદ જઇ ખાકમા.
ખોઇ રાજ જમશેદ ભટકતો થયો,
જોહાકી ગુડો ફડકતો થયો
પુઠે મારી લાગા બહુ દુશમન,
ભૂલી રાહ આવી પડયો તુજ વતન."(17)

* * *

ખૂશી થઇ સમન જોઇ જમશેદને,
મગર થઇ દૂખી બહુ સૂણી ભેદને
કહ્યુ મહાબૂબે: "ઓ શાહ નામદાર,
ખરૂ માન તૂજપર હુ છુ નિસાર.
મૂહતથી હુ તારી પરસ્તાર છુ,
તુને જોઇ નજરથી હુ અલહાર છુ.
છે તુ મારો સાહેબ, છુ હુ તાબેદાર,
તુ મારો માલેક અને ભરથાર" (18)

* * *

થયો રાજી જમશેદ સમનને સુણી,
ખુશી થાઇ દીલમે હાસલ ઘણી.
કહ્યુ જમશેદે "સુણુ ઓ ગુલબદન,
તુજસે પરણુ મને છે પસન.
મગર રાખજે તુ છુપુ મારૂ નામ,
નહી તો તૂ જોશે બૂરો એલજામ"
થયા જમશેદ સંગ લગનના કરાર,
સમનની ખૂશીનો રહ્યા નહિ સૂમાર.

* * *

જમશેદની નહાસ–ભાગ અને તનુ
ઝોહાકના હાથ ઉપર પકડાવુ
જમશેની કતલ.

મૂદત એક અમરતમા થઇ પમાર,
સમન થાઇ જમશેદની ગર્ભદાર
પછી એ બિનાની કુરગને ખબર,
પડયો તે વીચારમે નામવર
કે દિકરીએ ડોહ્યા દુનિયાની લાજ,
કિધી મારી કીરતી તારાજ આજ.

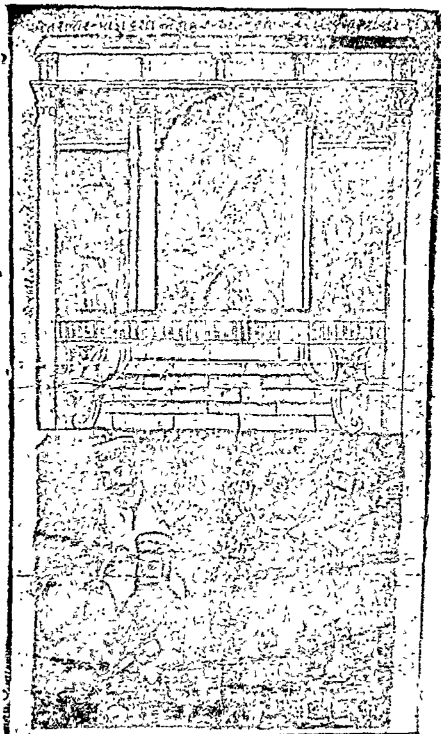
ખરેખર તેં આપી મુજને વધાઇ,
કે જમશેદ જેવો થયો છે જમઇ.
હવે મારી વધશે ઇજ્જત દમાંમ,
ખલકત અંદર થશે મારૂં નામ.
નિકલીયો છે ઝોહાકનો એ હુકમ,
પકડવો જમશેદને એકદમ.
દુનિયામે જે કોઇ કરશે એ કાજ,
થાશે તે ઝોહાકથી સર્ફરાજ.
કિધું બખ્ત મારૂં તુએ આશકાર,
સૂતેલું જગાડી કિધું ગુલજાર.
પકડી હું જમશેદ, કરી બંદીવાંન,
મેલવશ હું ઝોહાકથી માંન-પાંન."

* * *

સુખન આ સુણી ઉડી ગઇ હોંશ,
સમન્નાજ જમીન પર પડી બેહોશ.
ખબર એ પુગી જ્યારે જમશેદ કાંન,
કે થઇ છે જાહેર તેની નિશાન
કહયુ એમ સમંનને: "ઓ મોહન નાર,
હું ન્હાસું છું હિયાંથી, તુ થા ખીદાર.
ગજબ છે અજબ તારો ગરદું ગુબાર,
કિધો તુંએ જમશેદને ખારઝાર.
કહે કહાં છુપાઇ છે મારી કજા,
કહે કહાં મલું જઇ મેલવું સજા.
સમન તારો પીદર પકડશે મને,
કરી કેદ મોકલશે ઝોહાક કને.
મલી લે ઓ મહાબુખ હવે આ જેહાંન,
ફરી મલશું આપણ મિનોઇ મકાંન.
રાહ તુજની જોવશ હું કયામત તલક,
મલજે ઓ મહાબુખ પેલી ફલક.
દુખી ના થતી મુજ થકી દીલજાન,
તપાસી તુ જાળવજે મુજની નિશાંન[1]
થશે તુથી પયદા એવો પેસર
કરશે જે જમશેદ કીર્તી અંમર."
કટ્રી સર સમનનાજ પીખે સર બાલ,
"ઓ આંખોના તારા, ઓ જીગરના લાલ
કહે તારૂ જમશેદ હવે શું થશે,
રખે તું દુશમંનને હાથે ફસે.
ઓ જમાનાના હજરત શાહે ઇરાંન,
રૂઠયું કેમ તુજ પર આ આસમાન."
પડી પેચ ખાઇ જમીનપર તે ગુલ,
ઉમેદ થાઇ બરબાદ, અરમાન ધુલ
ગયો શહા જમશેદ સમંનને તજી,
હતી એવી દાદારની મરજી.
કીધી તેણીએ હા-વ-જારી રૂદન,
દિનરેન જલતી નબીની અગન. (19)
"ખબર લે જમશેદ ફરી એક વાર,
મરે તુજવન તરફડી દીલદાર.
મરો કુલ ખલકત 'ને હસ્તી તમાંમ,
મને સારી આલમથી શુ છે કામ
થયો જમ આવી તું કાં દીલદાર,
કિધું આવી મુજ મોત તુંએ બિદાર.
મને ખાકપર તેં કીધી મુખ્તીઆર,
કહે કહાં કજા તાહરી છે દીલદાર.
કહેકે તુને ત્યાં હું આવી મલું,
તુંજ મન સમનને છે મરવું ભલું.
ગયો તું સનમ મુજ જીવને લુંટી,
ઉમેદ આએ દીલની સઘલી તુટી."
ગયો નહાસી જમશેદ જંગલ તરફ,
લિધો વેશ ફકીરી, ન બોલ્યો હરફ.
ભટકીયો તે વનમાં મુદત એક તલક,
હતી તેની પાછલ ઝોહાકી ખલક.
દિવસે છુપાતો, 'ને રાતે ફરે,
રખડીને દિવસો પુરા કરે.
ન ખાવાને અન્ન, નહિ પીવાને આબ,
ન નીરાત દિવસે, ન રાતે ખુવાબ.
જોઇ કહેર ખુદાનો જમશેદ ડરે,
રખે જઇ ઝોહાકને બસ. પડે.
પડી ખાકપર દમ ભરતો હતો,
હરપલ ફીકરથી તે ડરતો હતો.

1 આ ઇસારો જમશેદની આલાદના સબધમાં છે. સમન્નાજને જમશેદથી રહેલા દમેલના બાબમાં જમશેદ કહે છે, કે તેણીને પેટ જે બેટો પયદા થાય, તેની તું જાળવણી કરજે

ઝોહાક અને એબ્લીસ.

"બની એક બુજરોગ કાબેલ તબીબ,
ગયો પાસ જોહાક મિસલ એક હબીબ."

હતો ત્રાસ ભારી, જોહાકી સિતમ,
કેમ નહિ હતો જમ જીગર માહે ગમ.
સૂતેલો તે ગાફેલ હતો આકમા,
મગર મન હતું ચઝદાં પાકમા.
પુગ્યા જઇ જગે ત્યાં ઝોહાકી સિપઇ,
નજર પડતાં હજરત ગયા ઓલખઇ.
લિધા જકડી હાથો કરી બંદીવાંન,
ઉઠયા ઝપકી જાગી નબી સુલતાંન.
જોઇ ખુદ હાલત મારી એક હાય,
કે રોજે કિયામત આવી છે હાય.
હવે બાપ કર માફ ગુન્હા છે અઝીમ,
કિધો છે મે નારાજ તુને કરીમ.
કિધા છે ગૂનાહ બહુ બની બેઇમાન,
ખૂદાની ખૂદઇથી ફેરવી મે ધ્યાન.
મને રાખી મેહરો ઇફાજતથી,
દુનિયા દેખાડી નજાકતથી.
ગૂજારી ઉમર મે ઇબાદતથી,
થઇ ખ્વારી પળની, હેમાકતથી.
ઇલાહીમા મ્હોબત પડી બસ રહી,
નૂરીમા નજર મૂજ ઠરી બસ રહી.
કરૂ બંધ ચશ્મો દિસે તું હજુર,
ઘડીબી નહી મૂજથી રેહતો'તો દુર.
ખૂદાનો ખૂદા હું થવાને ગયો,
ખૂદા મુજથી બિલકુલ બિગાનો થયો.
થયો 'જોશે જુનું'[1] બદન આગમા,
(20) ગરૂરીથી જમશેદ પડયો ખાકમા.

* * *

લિધો પકડી જમશેદ કરી બંદીવાંન,
ગયા સાથ લઇ પાસ જોહાક માન.
જોઇ 'જમને' મારી જોહાકે પૂકાર,
કહ્યું કે: "અરે ઓ શાહ ગૂન્હાગાર.
બની બાકી આદમ ઉઠાવ્યો પૂકાર,
આ જગમા થવા ચ્હાયું પરવરદેગાર!
હતો તું ખૂદા તો થયો કેમ આ હાલ,
હતો તું ખૂદા, કેમ થયો કંગાલ?
અગર હોય ખરો જો તું પરવરદેગાર,
થઇ તારી કેમ એક બન્દાથી હાર?
થયા ગુમ કહાં તારા હુંન્નર ઇલમ,
ગઇ કહાં ત્હારી ગેબી ઇસંમ.
ચહડી તુજ મગજમે ગરૂરની ખૂમાર,
કિધાં દેશ, રઇયત, વતંનને ખૂવાર.
જગત તારાં પાપે થઇ ભારી બહુ,
જમીનપર રેડાયાં લાખો લહુ.
ખૂદાને ભૂલી ભુલ્યો તું ઇમાન,
ચહડયો તુંજ સરપર ખૂરો શયતાન."

* * *

કરી લાખો અફસોસ હજરત રડે,
ડરે નહી અજલથી, ગુન્હાથી ડરે. (21)
૬૫૦

હતો નહિ નબીને મરવાનો ગમ,
પણ ડરતો ખૂદા સાંમે ધરવા કદમ.(22)
પુકારી જોહાકે મારી બરાર,
"અરે ઓ સિપાઇ કરો જલ્દ કાર.
બૂલાવો જઇ કોઇ જલ્લાદને,
સજા તે કરે આએ કઝાબને.
રસીથી બદન ખૂબ કસી જકડે,
'ને કરવતે કાપી બે ટુકડા કરે."

* * *

ઉભી સામે જમશેદની આવી અજલ,
જોઇ દુખ તેનાં થયાં સહુ કેજલ.
નમાવીને સર તેને કીધી અરજ:
"ઓ ખલકતના ખાવિંદ સૂણ મુજ ગરજ.
થયાં પાપ મૂજથી છે લાખો હજાર,
ખતા બક્ષ મારી ઓ પરવરદીગાર."

* * *

કતલ થાયો જમશેદ, ખતમ થાયું રાજ
ખતમ થાઇ પેશદાદી શાહી 'ને તાજ.
વતન દિલચમન થાયું વેરાંન તમાંમ,
બાગો બગીચા મેહલો એવાંન.
ગરૂરે થયા ખાક હજરત નબી,
હતું જેને ચેહરે નુર મોજમતી.

1. 'જોશે જુનું' યાને દીવાનગીનો પવન.

સખુનો ફરેબી કહ્યા જાઇને,
સુણીયા ઝોહાકે તે હરખાઇને.
સૂણી એબ્લીસને થયો તે ખુશાલ,
કહ્યું: "બોલ શું છે તહારો સવાલ?"
નમી એબ્લીસે બોલી જબાન:
"અયે ઝોહાક સાંભલ ધરી તું ધિયાન.
૭૦૦
કહું ફાએદાના તુંને હું સૂખંન,
ભરમ રાખવાનો મને દે વચંન.
કહી કેહતો ના ઇન્સાંનને,
રફિક, દોસ્ત, યા કોઇ દીલજાંનને.
સદા રાખજે મનમા મારી વાત,
વચન તોડતો ના તૂં ઓ નેકજાત.
સાંભલ અએ મર્દાસના તું પિસર,
જરા કર વિચારી તૂં ઉંડી નજર.
તું જેવો બેટો જીવે આ જેહાંન,
પેદર તારો મર્દાસ રહે સુલતાંન.
તું જેવો જગમાં છે જીવતો પિસર,
તો શું કાંમ જીવે તહારો પિદર.
અરે ઓ અકલમંદ સુણ આ કલાંમ,
લેઇ લે મૂલકની તૂં એકદમ લગાંમ.
બુઝર્ગોના આયુશ રહેછ બરકરાર,
કરતો નહી કેમ તેનો વિચાર?
આ શાહી, દૌલત, દરજ્જો 'ને તાજ,
એ સહું છે લાયક હવે તારે કાજ.
સાંભલ શિખામણ અએ નેકફાલ,
એકદમ કર તું પિદરનો નિકાલ."
કિધો આ સૂખન પર ઝોહાકે વિચાર,
દરદમંન્દ થયો તે બની બેકરાર.
કહ્યું એબ્લીસને બહુ કરગરી,
"ખુને પેદર હું કરૂં કેમ કરી.
જીગર મારૂં ધડકે સૂણી તુજ સખુન,
કરૂં નહિ કદીબી એ કારે જઉન.
કહે તું બિજું જેબી કરવા મને,
બતાવું કરી હું જરૂર તે તને."

* * *

કહ્યું એબ્લીસે બની બહુ નિરાસ,
"કરે કાં ઓ નાદાંન તું તારો નાસ.
સદા તારી ગરદન ઉપર રહેશે બાર,
તોડીને સોગંદ થશે ખારજાર.
સૂખી તું થશે કોઇબી દીન નહિં,
મર્દાસ જ્યાં સુધી જીવશે અંહિં.
શિખામણ માની કહ્યું તેમ કર,
થશે તારી હાણી જો જીવશે પિદર."
જીકર સાંભલી તે થયો લાજવાબ,
થયો ચિતભ્રમ તે અતિ બેહિસાબ.
સુણી એબ્લીસના ફરેબી સૂખંન,
થયો અંતે ઝોહાક તેને શરણ.
કહ્યું એમ ઝોહાકે: "ઓ નેક નર,
શું છે તે ઇલાજ તુંને ખબર?
અને કેવી રીતે કિયામત જઉન,
કરે કોણ મહારા પેદરનું ખુન?"
કહ્યું એબ્લીસે: "ફિકર ના તું કર,
હું પોહચાડું આફતાબ તલક તારૂં સર.
કરશ એકલો હું વિના કંઇ મદદ,
તૂં જો કે કરૂં છું હું કેવો કસદ."

ઝોહાકે પોતાના પેદરનું
ખુન કરાવવું.

પીરીમે પુરો હતો તે શાહ,
ભલાઇ ભરેલો હતો નેકખાહ.
રહેતો ઇબાદતમે મશગૂલ સદા,
ન ભુલતો જરાબી દીલથી ખુદા.
ચમનમા હતી એક ઇબાદતગાહ,
કરતો તે બંદગી ત્યાં જઇ તનાહ.
હરચંદ જતો ત્યાં બડી આમદાદ,
કરી બંદગી દીલ કરતો તે શાદ.
ઉઠી હર ફજરની બહારમાં,
નમાજે જતો ત્યાં અંધારમાં.
ન ચેરાગ, ચાકર લેતો તે સંગ,
પરસ્તેશ કરતો ધોઇને અંગ.
જઇ એબ્લીસે કિધું એવું કાર,
ખણ્યો તે જગે એક બીશિયાર ગાર.

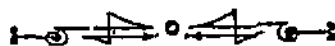
કિધી જેણે દુનિયા આરાસ્ત તમાંમ,
હુંનરને ઇલમના શિખાડયા કલાંમ.
નથી થાયો કોઇ એવો પારસી શહા,
ઉડી હોય જમ જેવી જેની ધજા.
લખાઇ હકીકત તવારીખે ચાર,
ગરૂરે થયો શાહ જમશેદ ખુવાર

(સાર)

રખે કરતો બન્દા તું જગમાં ગરૂર,
ગરૂરે થયા ખાક કઇએક મશ્હુર.
જશે કુલ જગત લોભ ગરવે જળી.
તજી ક્રોધ કર તૂ ભલાઇ ભલી.
કલમથી કસુ યાદ નિયાંગાંનની,
વધો કીરતી પારસીઆંનની.

ઝોહાક અને એબ્લીસ.[1]

એબ્લીસનુ વેશ બદલી ઝોહાક પાસે જવું.

સૂણો હમદિનો એક નવુ દાસ્તાન,
કરૂં 'એબલીસ' 'ને 'ઝોહાક' બયાંન.
જુબાં પર લઇ નામ પરવરદેગાર,
કરે તે સહેલ મારૂં મુશકીલ કાર
હતો એક જમાનામાં નર નામદાર,
દિલે બહુ દિલાવર, શુરો સવાર.
મર્દાસ તાજી હતું તેનું નામ,
સખાવત, રાસ્તી, હતાં તેનાં કામ.
મર્દાસને ત્યાં હતો એક પિસર,
હતું નામ જોહાક[2] સુરવીર નર.
પડી એક રોજે બૂરી બામદાદ,
કિધો એબલીસે બરપા ફેસાદ.
ગયો વેશ[3] બદલી, બની ખુબરૂ,
ઉભો જઇ ઝોહાકની રૂબરૂ.

૧. શાહનામાના દાસતાંનનો આ ભાગ મુબઇની 'ધી પારસી વેજીટેરીયન એન્ડ ટેમ્પરંન્સ સોસાયટીની' ફરમાસથી તારીખ ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૦ ને દીને (શેહશાહી ગાથા ૪ થો, ૧૨૭૯ યઝદેજરદીને દીને) રાતે ૯ વાગે, ૫. કા. હોલમાં, મારાં જમશેદ અને ઝોહાકના કિર્તનમા ખાસ આમેજ કરેલો હતો. એ કિર્તન સાંભલવા માટે તે 'રાત્રે જરથોસ્તી બાંનુઓ અને ગ્રહસ્થોનો જે અસાધારણ ધસારો થયો હતો, અને જેને માટે જામે જમશેદમાં ચકચાર જન્મ પામી હતી, તેને લગતો ખુલાસે વાર જવાબ, આ અદના લખનારે જામે જમશેદમા આપેલો હતો, તે આ પુસ્તકના આગલા ભાગમાં પ્રગટ કીધો છે.

ધ. ન. પટેલ.

૨. અવસ્તા પ્રમાણે ઝોહાક એક બુરો પાદશાહ થઇ ગયો છે. અવસ્તામા ઝોહાકને અઝદહાકને નામે ઓલખાવ્યો છે ફીરદોસી એને ઝોહાકને નામે ઓલખાવે છે. વલી ઝોહાકને 'બીવર અસ્પ' ને નામે શા માટે ઓલખાવવામા આવતો હતો, તેનું કારણ ફીરદોસી એવું સમજાવે છે, કે પેહલવી ભાશામાં 'બીવર'નો અર્થ 'દસ-હજાર' થાય છે, અને એની પાસે દસ હજાર અરબી ઘોડાઓ (અસ્પ) હતા, તેથી, એને 'બીવર અસ્પ' કહ્યો છે. (કા૦ જી૦ જ૦ મોદી)

૩. એબ્લીસ એક રોજ એક નેક અને ભલા આદમીનું રૂપ ધારણ કરી ઝોહાકની આગલ ગયો.

સખુનો ફરેબી કદ્યા જાઇને,
સૂણીયા ઝોહાકે તે હરખાઇને.
સૂણી એબ્લીસને થયો તે ખૂશાલ,
કહ્યુઃ "બોલ શું છે તહારો સવાલ?"
નમી એબ્લીસે બોલી જબાંનઃ
"અયે ઝોહાક સાંભલ ધરી તું ધિયાંન.
કહુ ફાએદાના તૂને હું સૂખંન,
ભરમ રાખવાનો મને દે વચંન.
કહી કેહતો ના ઇન્સાંનને,
રફિક, દોસ્ત, યા કોઇ દીલજાંનને.
સદા રાખજે મનમા મારી વાત,
વચન તોડતો ના તૂં એ નેકજાત.
સાંભલ અએ મર્દાસના તું પિસર,
જરા કર વિચારી તૂં ઉંડી નજર.
તું જેવો બેટા જીવે આ જેહાંન,
પેદર તારો મર્દાસ રહે સુલતાંન.
તું જેવો જગમાં છે જીવતો પિસર,
તો શું કાંમ જીવે તહારો પિદર.
અરે એ અકલમંદ સુણ આ કલાંમ,
લેઇ લે મૂલકની તૂં એકદમ લગાંમ.
બૂઝાર્ગોના આયુશ રહેછ બરકરાર,
કરતો નહી કેમ તેનો વિચાર?
આ શાહી, દોલત, દરજ્જો 'ને તાજ,
એ સહુ છે લાયક હવે તારે કાજ.
સાંભલ શિખામણ અએ નેકફાલ,
એકદમ કર તું પિદરનો નિકાલ."
કિધો આ સૂખન પર ઝોહાકે વિચાર,
કરદમંન્દ થયો તે બની બેકરાર.
કહ્યું એબ્લીસને બહુ કરગરી,
"ખુને પેદર હું કરૂં કેમ કરી.
જીગર મારૂં ધડકે સૂણી તુજ સખુન,
કરૂં નહિ કદીબી એ કારે જબુન.
કહે તું બિજું જેબી કરવા મને,
બતાવું કરી હું જરૂર તે તને."

* * *

કહ્યું એબ્લીસે બની બહુ નિરાસ,
"કરે કાં એ નાદાંન તું તારો નાસ.
સદા તારી ગરદન ઉપર રહેશે ભાર,
તોડીને સોગંદ થશે ખારજાર.
સૂણી તું થશે કોઇબી દીન નહિં,
મર્દાસ જ્યાં સુધી જીવશે અંહિં.
શિખામણ માની કહ્યું તેમ કર,
થશે તારી હાણી જો જીવશે પિદર."
જીકર સાંભલી તે થયો લાજવાબ,
થયો ચિતભ્રમ તે અતિ બેહિસાબ.
સુણી એબ્લીસના ફરેબી સૂખંન,
થયો અંતે ઝોહાક તેને શરણ.
કહ્યું એમ ઝોહાકે: "એ નેક નર,
શૂં છે તે ઇલાજ તુને ખબર?
અને કેવી રીતે કિયામત જબુન,
કરે કોણ મહારા પેદરનું ખુન?"
કહ્યું એબ્લીસેઃ "ફિકર ના તું કર,
હૂં પોહચાડું આફતાબ તલક તારૂ સર.
કરશ એકલો હું વિના કંઇ મદદ,
તૂં જો કે કરૂ છું હૂં કેવો કસદ."

ઝોહાકે પોતાના પેદરનું ખુન કરાવવું.

પીરીમે પુરો હતો તે શાહ,
ભલાઇ ભરેલો હતો નેકખાહ.
રહેતો ઇબાદતમે મશગુલ સદા,
ન ભુલતો જરાબી દીલથી ખુદા.
ચમનમા હતી એક ઇબાદતગાહ,
કરતો તે બંદગી ત્યાં જઇ તનાહ.
હરચંદ જતો ત્યાં બડી આમદાદ,
કરી બંદગી દીલ ઠરતો તે શાદ.
ઉઠી હર ફેજરની બહારમાં,
નમાજે જતો ત્યાં અંધારમાં.
ન બેરાગ, ચાકર લેતો તે સંગ,
પરસ્તેશ કરતો ધોઇને અંગ.
જઇ એબ્લીસે કિધું એવું કાર,
ખણ્યો તે જગે એક બીશિયાર ગાર.

ખણી ગાર ઉંડો કીધો વિચાર,
મુખ બંધ કીધું ઢાંકીને ચાર.[1]
નમાજે નિકલિયો મરદાસ જ્યાર,
હતો સાથ ના કોઇ ખિજમતગૂજાર.
અજલ સર ઉપર ઝુમ ભમતી હતી,
કજાની સવારી રમતી હતી.
એકાએક તે નેક ચઢાં પરસ્ત,
પડીયો ગાર અંદર મૂવો પાંમી કષ્ટ.
હતી આ દગાની ન તેને ખબર,
કજા ગારમા થઇ, બની તે કબર.

બીજી વાર વેશ બદલી
એબ્લીસનુ ઝોહાક
પાસ જવું.

રખે કોઇ જનતી જને એવો પુત્ર
બને બાપના મોતનો તેજ દુત.[2]
અગર બદ ફેરજન્દ સુરવીર હોય,
કદી નહિ પેદરના ખૂને હાથ ધોય.
મગર એ જન્મમાં છે ન્યારો ભરમ,
છૂપાયો છે માદરનો એમાં ગ્હરમ.[3]
લિધું તખ્ત ઝોહાક બેદાદગર,
નવાજેસ કિધી ચોતરફ સરબસર.

થયો ખુશ એબ્લીસ મનમા અતી,
નવાં ફંદની બસ ચલાવી ગતી.
નવો વેશ લઇ તે બન્યો નવજવાંન,
જઇ પામ ઝોહાક દિધું સન્માન.
નમીને કિધી તેની તારીફ અનેક,
કહ્યું: "છું હું બાવરચી લાખોમાં એક.
હું જાણું છું પકવાંન અનેક જાતનાં,
અજાએબ સુખવાસ, અજબ ભાતનાં.
ન ખાધાં તો શું, પણ ન જોયાં હશે,
જગતમાં ન કોઇએ પકાવ્યાં હશે."
સાંભલી હુન્નરમંદીના એ સુખંન,
ઝોહાકે કીધો બાવરચી પસંન.
હતો તે જમાનો અનફળનો,[4]
અનફળ છતે પણ બહુ અબળનો.
ઝોહાકનો એબ્લીસ બની તાબેદાર,
અજાયગ ભોજંન કિધાં તઇયાર.
મુરગનાં ઇડાં, 'ને જરદીનો પાક,
ગોરખરનાં ગોશતના કીધા કબાબ.
તિત્તર 'ને મુરગ 'ને હલવાંનનું ગોસ,
મેંઢાં 'ને બકરાં 'ને કરતો તે 'રોસ'.

૧. ચાર, યાને ગારના મોહડાં ઉપર ઘાસ અને ચારો નાખી તે ગારનું મોહડું ઢાંકી નાખ્યું.

૨. દુત યાને પેગામ લઈ જનાર.

૩. ફીરદોસી ઝોહાકના આવાં ઘોર કર્મ માટે નીચલા સખુનો લખે છે :—

" ફર્ઝંન્દે બદ ગર બુવદ નરરે શીર, બખુને પેદર હમ નબાશદ દેલીર.
મગર દર નેહાની સખુન દીગરસ્ત, પેઝહુન્દહરા રાઝ બા માદરસ્ત. "

બીજા બોલોમાં ખુલાસો એવો થઇ શકે છે, કે ઝોહાક એના બાપની તોખમથી પેદા થએલો નહિ હતો.

૪. શાહનામું અત્રે ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવે છે, કે ઘણાજ દુરના સોનેરી જમાનામાં, જ્યારે ઇરાનમાં જમશેદ પાદશાહ રાજ કરતો હતો, તે વખતમાં લોકો અનાજ શાકનો ખોરાકજ ખાતાં હતાં, પણ પાછળથી હારેમને ઝોહાક જેવા બદ પાદશાહ મારફતે, ગોસ્તના ખોરાકનો બુરો રેવાજ ધીમે ધીમે દાખલ કરાવ્યો. શાહનામાના તે શબ્દો આ રહ્યા:- "તે જમાનામાં ઘણી જાતની ખાવાની ચીજો નહી હતી, કારણ કે ખાવાનો ખોરાક ઘણો કમી હતો. તે વખતના લોકો અનાજ, તરકારી અને જમીનમાંથી ઉગેલી ચીજો સીવાય બીજી ચીજ ખાતાં હતાં નહીં. પછી બુરી કરણીના હારેમને જાનવરને મારવાનો (અને તે રાંધી ખવાડવાનો) પોતાના દીલ સાથે વીચાર કીધો.

જંગલની મુરગી 'ને મેના 'ને મોર,
બાજ અને સકરા 'ને લક્કડખોર.
એ સરવેને કાપી તે કરતો હલાલ,
પકાવતો તે ભોજન લાલમલાલ.
કસ્તુરી, કેસર 'ને નાંખી અંબર,
ઝોહાકના કરતો તે પકવાંનો તર.
પાતો તે ઉપરથી જદ્દલદ શરાબ,
કરતો તે ઝોહાકની ખસ્લત ખરાબ.
ગાઇ તે ગાયન કરતો કમાલ,
સૂણી થાતો ઝોહાક અતી ખુશહાલ.
સુંદર સરોદે લેઇ ખુબ તાન,
કરતો તે કુદરતની ભારી વખાંણ.

ઝોહાકના ખભાં ઉપર બે કાળા
નાગનુ પેદા થવું.

પકવાનની લેહજતથી થઇ ખુશ હાલ,
ફિદા થઇ ઝોહાકે કીધો સવાલ.
કે: "અએ મર્દ–બાહોશ 'ને નવજવાંન,
હું જરપર તારા છૂં હું કુરબાંન.
કહિ દે જે હોય ચહાતો ઉમેદ,
કરૂ દુર હું તુંજ સંકટ 'ને ખેદ."
કહ્યું એબ્લીસેઃ "ઓ આલમપનાહ,
જીવજો જગતમાં તું વરસો ઘણા
અએ મૂલ્કે અરબના માલેક ખુદા,
રહો તારી કાયમ જગતપર ધજા.
મને તારી ઉપર બહુ પ્યાર છે,
જીવ મારો તુંપર નીસાર છે.
છે મુજ દીલમાં એવી ઉલટ,
લેઉ તારી બાજુપર ચુબંન ફુપટ.
હૂકમ હોય તો હું ચૂમું એકદમ,
હૂં સમજશ કે મુજપર તેં કીધું કરમ."
ઝોહાક ફરેબથી હતો બેખબર,
હતી નહિ તેને દીલ કંઇ ફિકર.
ખૂશી થઇ એબ્લીસને આપી રજા,
બે ચૂબંનમાં એવી તે શું છે મજાહ.
લિધાં એબ્લીસે ચુંબન તરત,
ચૂંમીને જમિનમાં ગરક થાયો ઝટ.
તૂરત તન સલગી જબરી અગન,
અગનના દરદથી દુખી તન–બદન.
સલગી રેહી ઝોહાકને તન આગ,
નિકલિયા ખાંદો પર બે કાળા નાગ.

ત્રીજી વાર વેશ બદલી એબ્લીસનું
ઝોહાક પાસ જવું.

વઝીરો, અમીરો, ગરદનફ્રરાજ,
મલી સંગ હકીમો, થયા લાઇલાજ.
મલી નહિ જગતમાં કંઇબી દવા,
કરે કોણ હવે આ દરદને સફા.
લિધો એબ્લીસે ફરી એક વેશ,
નવાં છલ ખાતર ધરી દીલ હવેસ.

બની એક ખૂજરોગ કાબેલ તબીબ,
ગયો પાસ ઝોહાક મિસલ એક હબીબ.

ફરી એકવાર એબ્લીસે એક બુઝરોગ હકીમનો વેશ ધારણ કરી, તે ઝોહાકની દરબારમા ગયો, અને તેની ખાંદ ઉપર ઉગી નિકલેલા નાગને નાબુદ કરવાના ઇલાજ તરીકે, હર રોજ માનસના ભેજા તે નાગોને ખવડાવવા જણાવ્યું, કે જેથી તે નાગો મરણ પામશે. આ નવા ઇલાજ ઉપર એતેકાદ રાખી, એબ્લીસના ફરમાવ્યા મુજબ ઝોહાક દરરોજ બે માનસોના ભેજાં કાપી કઢાવી પોતાની બંને ખાંદ પરના નાગોને તે ખવાડતો હતો. એબ્લીસે આવી રીતે યુક્તી માંડીને ઝોહાકને પેહલાં ઇંડાં, ગોશ્ત, અને મછીનો ખોરાક ખવરાવીને પાછળથી માનસને ખાવાનો ઘાતકી રીવાજ (Cannibalism) પણ દાખલ કરાવ્યો. (શાહનામાંનાં શબ્દોમાં બોલ્યે તો) "તે નર દેવોના સરદારે (વાને એબ્લીસે) આવી યુક્તીથી શું તાલ શોધી હતી, તથા એ વાતમાં

શુ મતલબ જોઈ હતી? સીવાય કે તેણે છુપી યુકતી રચી હતી, કે જેથી કરીને આ જેહાન માનસથી ખાલી યાને વેરાન થાય"

કહ્યુ કે. "થવાનુ થઈ બસ ગયુ,
આ દુ:ખ તો સદાનુ રહી બસ ગયુ
દરદ છે કાતીલ તે કરશે તબાહ,
ન મરશે કદીબી એ મારે સીયાહ[1]
મૂજ પાસ છે એક એની દવા
સિવા તે દવા વન ન થાશે સફા

અએ ઝોહાક ઈલાજ તુ જલ્દ કર,
મગજ આદમીના તુ બે રોજ ધર.
કર રોજ બે આદમીને કતલ,
મગજ તેમનાથી થશે દુ:ખ સફલ
મગજ ખાઈ નાગો જશે બસ મરી,
થશે દુ:ખ દફા ન થશે તે ફરી"

ફરીદુન અને ઝોહાક.[2]

અવસ્તામાથી ઝોહાક અને ફરીદુન વીશે મળતી શાહદતો

શાહનામાના ઘણાક દાસ્તાનો વિશે અવસ્તામાથી આપણને શાહદતો મળે છે ફરીદુન અને ઝોહાક માટે પણ તેવીજ શાહદતો મળી આવે છે

આવા યશ્તના ૨૯, ૩૦, અને ૩૧મા ફકરા પ્રમાણે ઝોહાક એવી દુવા ગુજારે છે, કે હુ ફરીદુનને મારૂ અને ઇરાનને વેરાન કરૂ. ઝોહાકની એ અરજ મજુર રેહતી નથી.

આવા યશ્તના ૩૩, ૩૪, અને ૩૫મા ફકરામા ફરીદુન ઝોહાક જેવા જુલમગાર, જે ઇરાનને વેરાન કરવા માગે છે, તેને જેર કરવા, અને પાદશાહ જમશેદની બે બેહનો શેહરનાજ અને અરનવાજને તેના કેદમાથી છોડાવવા દુવા ગુજારે છે તેની એ દુવા પ્રમાણે તેની ઉમેદ પાર પડે છે

ઝોહાકી જુલમથી ઇરાનમા ફેલાયલો ત્રાસ

જ્યારે ઝોહાકના બને ખભાં ઉપર ઉગી નિકલેલા બે કાલા નાગને નાબુદ કરવાના ઇલાજ તરીકે, તેના વેશ ધારી તબિબે રોજ બે માનસના ભેજા, તે નાગને ખવડાવવાનો ઇલાજ દેખાડયો, ત્યારે ઝોહાકના હુકમથી તેના સીપાહીઓ રોજ બે

---

1 મારે સીયાહ યાને કાળાનાગ

૨. ફરીદુન અને ઝોહાકનુ આ સગીત દાસ્તાન પેહલવેહલુ તારીખ ૨૫ મી મારચ ૧૯૧૭ અને રવીવારની સાંજે, મુબઇમાં બેહરામજી જીજીભાઇ ઇનસ્ટીટ્યુશનવાના હૉલમા, મુબઇની જશન કમીટી માટે, મેહેરગાનના જશન પ્રસગે ધ ન પરેસે રજુ કીધુ હતુ. ત્યાર પછી એજ કિરતન ૧૯૧૮ ના સાલમા અમદાવાદની બઝમ રૂજે બેહેરામ તરફથી અમદાવાદમા ત્યાંના મેમાબાઇ હૉલમા રજુ થયુ હતુ એ ઉપરાત એજ કિરતન બીજીવાર મુબઇની જશન કમીટી માટે ૧૯૨૧ ના સાલના મારચ માસની ૨૪ મી તારીખે, બે૦ જી૦ સ્કુલના હૉલમા ત્રીજી વાર રજુ કર્યું હતુ.

ઇરાનીઓને પકડી લાવી તેમને કતલ કરાવી તેમના ભેજા ઝોહાકના ખભાં ઉપર ઉગી નિકલેલા નાગને ખવાડતા હતા[1]

આવા બનાવો રોજ-બ-રોજ બનતા રહ્યાથી ઝોહાકની રઇયત બેજાર થવા લાગી.

બે ઇરાની બાવરચીઓની કુનેહ.

એવે સમે ઇરમાઇલ અને ગીરમાઇલ નામના બે ઇરાનીઓએ પોતાના હમદીનોને રોજ નાહક કતલ થતા અટકાવવા એક યુક્તી રચી તેઓ બન્ને જન બાવરચી તરીકે ઝોહાકનાં બાવરચીખાનામા, કાઇક કુનેહ ભરી રીતે નોકરી રેહ્યા આ બે ઇરાની બાવરચીઓને, ઝોહાકના માનસો શેહેરમાંથી બ રા ભ જવાનો પકડી લાવી, તેમને કતલ કરવા, અને કતલ કરી તેમના ભેજા કાહાડી તેજ ઝોહાકના ખભા ઉપર મુકવા માટે મોકલી આપવા ફરમાવતા હતા.

પણ આ રેહમદીલ બાવરચીઓએ રચેલી યોજના પ્રમાણે, તે બેમાથી એકને તેઓ કતલ કરતા, અને એકને જીવતો છોડી મેલી, તેને ગામની બાહાર એકાંત જગ્યા ઉપર નિકલી જવા ફરમાવતા હતા, અને બીજા ભેજા બદલ તેઓ બકરા યા મેંઢાના ભેજાંનો ઉપયોગ કરતા હતા એ પ્રમાણે આ બે બાહોશ બાવરચીઓ એક મોટી સંખ્યાના ઇરાનીઓને બચાવી શક્યા, જેઓ ભગવાડ તરીકે જીંદગી ગુજારવા લાગ્યા એવા અને એવી કિસમના અનેક ઝોહાકી જુલમથી ઇરાનની રઇયત નાગી રેહી લેકો બેદીલ થયા બેદીલ કાએશ થતી ચાલી, અને ઝોહાકના રાજમા જોર, જબરી અને ધાસ્તીનો પાર રહ્યો નહીં

ઝોહાકે જોયલો સ્વપનો

ઝોહાકી જુલમ થી જમાનો તમામ,
લરજી રહ્યો હર કદમ ઠામ ઠામ
રહ્યા જ્યારે ચાલીસ ઝોહાકી સાલ,
પડયા તેની ઉપર કે કે જવાલ.
પડેલો હતો નિન્દમા પુર પલંગ,
દિઠો ખાબ બુરો, અનિયો બતંગ
દિઠા ખાબમા ત્રણ જંગી સવાર,
ઓલાદે આલા, રોશન દિદાર
કદાવર હતા તે અતી નવજવાન,
હતો એક નાહનો, શાહી પેશાન
કમરબંધ કમરપર મિસલ પેહલવાન,
હતો હાથમા એક ગુરજ આર્વેશાન
ધસી સંગ ગુરજ તે કરતો પૂકાર,
લડતા તે ઝોહાકસે ઓસ્તવાર.
એકાએક ઉખાડી બદન પરથી ખાલ,[2]
બાંધી બે હાથો કિધો પાયમાલ.
જ જોરથી ગરદન કિધી ભારદાર,
કિધો કેદ લેઇ જઇ દમાવન્દ પહાડ

* * *

જોઇ ખાબ ઉઠીયો પૂકારી ઝોહાક,
ધ્રસક ધાસ્તીથી જીગર ચાક ચાક
સૂણી ધાસ્તીનો ભયકર અવાજ,
ઝપકી ઉઠી નેક નાર અરનવાજ
પૂછયુ એમ ધીરેથી: "ઓ નામદાર,
એકાએક થયો છ કેમ બેકરાર ?

૧ આ બે નાગના બાબમા એવો ખુલાસો કેટલાક લખનારા કરે છે, કે તે ખરપસાના જેવુ દર્દ હોવુ જોઇએ, કે જેના ઇલાજ તરીકે માનસના ભેજાંનો ઉપયોગ પુર્વ કાળમાં કરવામા આવતો હોય. ૨. ખાલ યાને ચામડી

હુમાં હફ્ત કેશ્વર, જમીન જર્નિગાર,
મશરેક 'ને મગરેબ તૂને તાબેદાર.
આરાંમથી તું હતો ખાબમાં;
ઉઠયો કેમ ઝપકી આજાબમાં.''(1)

ઝોહાકે નજુમીઓને ખાબની તાસીર જાહેર કરવા જણાવ્યું.

ગઇ રાત અધુરી, પડી બામદાદ,
થયો જગ જાહેર ખુરશીદ આબાદ.
સિતારેશનાસોને કીધો હૂકમ,
સૂણી ખાબને તમ ખોલો ભરમ.
જમાનાની જાહેર કરો રફતાર,
ખોલી કહો ગરદિશે રૂઝગાર.
સિતારાની ચાલોને એકદમ ગણી,
કહો કોણ થશે આ તખતનો ધણી.
આ તાજ મારૂ, તખત 'ને કંમર,[1]
આ રાજ મારૂ 'ને આ કરરોફર.[2]
બતાવો જનમિયો છે કોણ બસર,[3]
થશે કોણ જીતવા મને તતપર.

* * *

નજુમી ફિકરમંદ થયા કુલ તમામ,
મેશક હતું તે મુશકીલ કાંમ.
દિવસ ત્રણ કીધા ફિકરમા પસાર,
જશે જીવ કહીશું ખરો ઇસરાર.
ફરદમંન્દ દીલ ધરી ખુબ હાંમ,
ગયા ચોથે દાહડે શાહને મૂકાંમ.
નજુમી 'ઝીરક' નામનો એક પીર,
કહ્યું શાહને સાંભલ: "ઓ દસ્તગીર.
ના થા તું નાહક એમ ગમખાર,
ના કર તું દીલને બેકરાર.
રહ્યું કોઇ નથી જેહાંનમા બરકરાર,
નથી કોઇ અંમર રહ્યો શેહરીયાર.
જનમ લઇ જગમાંથી સંહુને જવું,
અજબ છે તૂને કેમ દીસે એ નવું.
સિવા એક રબ સર્વનો નાશ છે,
એ ખેલ જગદીશનો ખાસ છે.
સાંભલ સૂખન કહું ઓ રાજદાર,
જનમ લઇ મૂઆ છે કંઇક તાજદાર.
મયા મોત કરતું નથી બેરહેમ,
ગદના કે આલા ગણે એકસમ.
દયાહીન છે કાળ, દીલે કઠોર,
ડરે નહિ કદીબી કરે લાખ શોર.
અગર તુજ તન હોય લોખંડ સમાંન,
પલકમા કચડશે તૂને આસ્માંન.
આ તખ્ત-કોલાહ, 'ને તાજે-કંમર,
એક રોજ લેશે બિજો કોઇ નર.
સાંભલ કહુ ખાબનો હું ભરમ,
નામે ફ્રેરીદુન લેશે જનમ.
થશે તે કદમા સરવની સમાંન,
દૌવતે આલા. બુલંદ ખાનદાંન.
ગૂરજ ગાવેયાનીને ગરદન ધરી,
જરબ કરશે તું પર, જશે તું ડરી.
ફ્રેરીદુન કરશે તૂને બંદીવન,
અગર તું ઘણોબી હશે બલવાન.
હજી તે જનમિયો નથી નામદાર,
માટે તું દીલથી એ ગમને ગુજાર."
સૂણી ખાબના આ ભરમની ખબર,
પડયો થાઇ બેહોશ જમીંનની ઉપર.

ફ્રેરેદુનનુ નામ સાંભલી ઝોહાકે ધાસ્તી ખાઇ નજુમીને સવાલ કીધો.

આ ગજબભરી ખબર સાંભલી ઝોહાક ધાસ્તી ખાઇ બેહોશ થાઇ જમીન ઉપર પડયો. જયારે તે હુશીયાર થયો ત્યારે તેણે નજુમીને સવાલ કીધો, કે: "એવો તે મેં શું ગુનાહ કીધો, કે તે મને બાંધી કેદ કરશે. તેને મારી સાથ શું વેર છે."

1. કંમરબંધ. 2. કરરોફર યાને દમામ, રૂઆબ. 3. માનસ યાને ઇનસાન.

તે બાહોરા નજુમીએ જવાબ દીધો કે: "કોઇબી કારણ વગર કોઇબી કોઇની સાથ બુરાઈ કરતુ નથી. ફરીદુનના બાપનુ મોત તારે હાથ થશે, અને તેના કીનામા તે તેનુ વેર લેવા નિકલશે. પોરમાય નામની એક નિરદાશ ગાય, જેનુ દુધ પીઇ ફરીદુન મોટો થશે, તે ગાય તારા હાથ ઉપર કતલ થશે, તેનુ વેર ફરીદુન તારી ઉપર લેશે, અને તે ગાયની સુરતનો એક ગુરજ બનાવી તે વડે તે તુને જેર કરશે."

આ ખબરથી ઝોહાક દીવાના જેવો થઇ ગયો. તેણે દુનિયામાં ફરીદુનની શોધ કરાવવાનો ઠરાવ કીધો.

ફરીદુનનો[1] જનમ.[2]

સૂણો હમદિનો કહુ ફરીદુનની વાત,
ગુજરી ગજબથી ભરી વારેદાત.
મૂબારક ફરીદુને લીધો જનમ,
માદર ફરાનક, અતી પુર રહમ.
સરવ સમ સિધ્ધો, નુર આબદાર,
જમશેદ સમ દીપતો તે અપાર.
કરી કુલ રઇયત સંગ ગુફતગુ,
કરાવી ઝોહાકે ખુબ જુરતજુ.
કે પકડી ફરીદુન લાવો સિતાબ,
કરો તેની હસ્તીનું ખાનુખરાબ.
અગર હોય છૂપાયો જઇને પાતાલ,
ત્યાં જઇ કરો તેનો એકદમ નિકાલ.
છૂપાયો અગર હોય આસ્માંન જઇ,
કતલ તમ કરો તેને મસ્તાન થઇ.
ગયા સહુ સવારો પવનની તરફ,
પકડવા ફરીદુન ચારો તરફ.
ફરીદુનનં પિદર આબ્તીન[3] બેગુન્હ,
પકડઇ ગયો આખેરસ એક દીન.
કતલ કીધો ઝોહાકે તે નેક નર,
ફરીદુન થકી તે થયો બેસબર.
ફરાનક નહાથી લઇ બાળને,
ભટકતી થઇ તે લઇ વહાલને.

માદર ફરાંનકની નાહુસ-ભાગ.

લઇ બાળ ફરીદુન ભટકતી ફરે,
નહી રહાત જગમે રહી કે ઠરે.
રડીને તવલતો બાળક નિરાસ,
વિના દુધ કંઠે હતી બહુ પિયાસ.
રડીને તે પસવારતી લાલ-ગાલ,
કહેતી: "ના રડ ભવિશના ભુપાલ.
કાં તલમલીને રડે મારાં બાળ,
હૂં સમજુછું માગેછે શું તૂં વહાલ.
ના રડ ઓ બેટા હું લાચાર છું,
તૂને જોઇ તવલતો હું ગમખાર છું.
રડીને તું બેટા ના શોર કર,
સાંભલશે દૂશમન જરાબી તો ડર.
ના રડ ઓ ઇરાનના પાદશાહ,
રહો મેહેર તુંજપર કાયમ ખૂદા.
ના રડ ફરીદુન ઓ નેકજાદ,
રખે તુને પકડે ઝોહાકી જલ્લાદ.
રડ ના, રડ ના, ઓ શ્યાણા સપુત,
ખવાડું તને કેમ, સૂકાયુ છે દુધ.
તૂં સમજે તે કયાંથી નિર્દોશ બાળ,
કહું કોને જઇ હું તહારો હેવાલ.(2)

---

૧. હોમ યસ્તમા જણાવ્યા પ્રમાણે ફરીદુનના બાપ આબતીને હોમ યજદની બંદગી કરી, તેની ક્રિયા કરી, અહુરમઝદ પાસે એક બેટા માટે દુઆ ગુજારી હતી. તે દુઆ બર આવી, અને તેને ત્યાં ફરેદુનનો જન્મ થયો હતો. (ડા૦ જી૦ જ૦ મોદી.)

૨. ફરીદુનની જનમ ભુમી 'વરેન' એટલે 'ગીલાંન' ના મુલકમા હતી. (ડા૦ મોદી).

૩. અવસ્તામા ફરીદુનના બાપનુ નામ 'આથવ્યાન' છે, પણ શાહનામા અંદર આબ્તીન છે.

ફરીદુનની માદર ફરાનકનુ દુધમલ ફરીદુનને લઇ પુરમાય ગાય પાસ જવુ.

ઝોહાકના હાથ ઉપર ફરીદુનના બાપ આબતીનના મારયા ગયા પછી, ફરીદુનની માદર દુધમલ ફરીદુનને લઇ, ઝોહાકના હાથમા પકડાતી બચવા, જંગલે જંગલ ફરીદુનને બચાવવા ભટકવા લાગી. બાળક ફરીદુન દુધ વિના તરસતો હતો. જેમ જેમ તે નિરદોશ બાળક દુધ વિના રડતો, તેમ તેમ તેની માદર વધારે અને વધારે ગભરાતી, કે રખે તે બાળકના રડવાનો અવાજ સાભલી, તેની શોધમા નિકલેલા ઝોહાકના સીપાઈઓના હાથ ઉપર બને જન પકડાઇ જાય. એવા સંજોગ વચે બાળક ફરીદુનને બચાવવાનું કાંમ તેની માતા ફરીદુનને માટે મુસ્કીલ થઇ પડયું. દુધ માટે તલસતા ફરીદુનને લઈને તેની માતા એક દિવસ એક ખેતર આગલ જઇ લાગી, જયાં તેણીએ એક દુધાલી ગાયને તેના માલેકની સાથે દીઠી આ ગાય દુધથી એટલી તો ભરપુર હતી, કે તેકે ગામડાંમા વસ્તા સઘલાં દુધમલ બાળકો તે ગાયના દુધ માટે આવી, તે ખેતરમા એકઠા થતા, અને તે સઘલા તે ગાયના દુધથી સતોશ મેલવી જતા હતાં. તે મુબારક ગુણવાલી ગાયનુ નામ પુરમાય હતું. ફરાનક પોતાના દુધમલ ફરીદુનને લઇ તે જગ્યે જઇ પુગી.

માદર ફરાનકનુ ફરીદુનથી છુટું પડવું.

હતી ગાય પુરમાય નામ આશ્કાર,
દુધાલી હતી તે બહુ બીશિયાર.
ફરાનક ગઇ ત્યા ધરી દીલ ઉમગ,
ઉભી જઇ રખેવાલ પાસે પ્રતંગ.
રડીને ફરાનક એમ કરગરે:
"આ મારૂ દુધ વન બાળક મરે.
એ બાળક છે બેસુલ લઇ તું ઉધાર,
રાખી પનાહમે એને ઉગાર.
પેદર સમ ચહાઇ જો એની ગમ,
ગણજે મિસલ તુંજ તુરેચશમ.
પેદર સમ સભાલી કરજે જતન,
કર તારા ઘરમે તુ એનું વતન.
અગર હોય તુને કાંઇ બદલાની આસ,
જીવ મારો ગીરવી છે તારી પાસ.
ખુદા હાફેઝ બેટા ફરીદુન જાન,
નિગાહબાંન તારો થજો યઝદાંન. (3)

ઝોહાકને હાથ પુરમાય ગાયનું કતલ થવું.
બાળક ફરીદુન ત્રણ વરશની ઉમરે પુગે છે.

ફરાનકની આજીજીથી પુરમાય ગાયના રખેવાલે બાળક ફરીદુનને મોટી ખુશીથી પોતાના ઘરમા રાખી, પુરમાયના દુધ ઉપર તેને ઉધારવાનો કોલ, માદર ફરાનકને આપ્યો. ફરાનક પોતાના બાળકને પુરમાય ગાયના માલેકને સ્વાધીન કરી, પોતે વનમા એકલી છુપાતી ફરી, અને એ રીતે બાળક ફરીદુન પુરમાય ગાયનુ દુધ પીઇ, ત્રણ વરશનો મોટો તે રખેવાલના ઘરમા થયો.

વખત જેમ જેમ વધતો ગયો, તેમ તેમ ઝોહાક વધારે ગભરાટમા પડતો ગયો, કેમ કે હજી તેનો દુશમન—ફરીદુન—તેને હાથ સપડાયો નહી હતો નજુમીઓની આગાહી પ્રમાણે રખે દુધમલ ફરીદુન મોટો થાય, એવી ધાસ્તીથી તે બેદાદગરે ગામે ગામ અને શેહરે શેહરની દુધાલી ગાયોને કપાવી નાખવા માંડી, અને એવી રીતે દુનિયામા નિરદોશ ગોસપંદોની

તેણે કતેલ ચલાવી. આ કતલ દરમિયાન પુરમાય ગાયની શોધ થવા લાગી. ફરીદુનની માતા ફરાનકને કાને આ વાત જઇ પુગી, અને પોતાના પ્યારાં ફરજંદને બચાવવા, તેજ ઘડી પુરમાય ગાયના રખેવાલના મકાન તરફ તે દોડી ગઇ.

માદર ફરાનક ફરીદુનને અલબરૂઝ પહાડ ઉપર એક આબેદને સ્વાધીન કરે છે.

કતલ આંબતીનને ઝોહાકે કરી,
ફરીદુનની પુઠ તેણે ધરી.
સિપાહો 'ને જાસુસ નિકળિયા તમામ,
પકડવા ફરીદુન જંગલ 'ને ગામ.
ફરાનક ફિકરથી થઇ ગઇ સુફેદ,
રખે થાય બાળક ફરીદુન કેદ.
1000
ગઇ દોડતી તે રખેવાલ પાસ,
કહી વાત સઘલી બનીને ઉદાસ:
"એ બાળ મારૂ છે નુરેચશમ,
લઇ જઇ છૂપાવું બિહી કોઇ ગમ.
લાજમ છે તજવું આ જાદુસ્થાંન,
અરમાન છે જાઉં હિન્દુસ્થાંન.
મદદ કર મેહરબાંન ગેતીફરૂજ,
છૂપાવું ફરીદુન કૂહે અલબરૂજ."

ઉઠાવી ફરીદુન પલકમાં ગઇ,
નિશાણી ન તેની ત્યાં કંઇ રહી.
હતો અલબરૂજ પાહડ પર એક પીર,
ઉભી જઇ સાંમે બનીને અધીર.
નમાવી સરને કહ્યુ કરગરી,
"અએ આબેદ સૂણ મૂજ હાકકત જરી."
ધીમેથી બોલી: "અએ પાકદીન,
હું આવી છુ છોડી ઇરાંન જમીન.
આ ફરજંન્દ મહારૂ છે બખ્તે બુલંન્દ,
એ તારાજ કરશે ઝોહાકી ગઝન્દ.
એ જીવશે તો તારાજ કરશે ઝોહાક,
કંમરબંન્દ પકડીને કરશે હલાક.
પેદર સમ એનો નિગેહબાંન થા,
ઉધારી તુ એને મેહરબાંન થા.
જતનથી જાળવજે એ દીલજાન,
રખે ગુલબદનને પૂગે નુકસાંન."
ખુશીથી કિધી અર્જ પીરે કબુલ,
ખિલવિયું ઇફાજતથી નાજુક ગુલ.

ફરાંનક બાળક ફરીદુનને લઇ અલબરૂજ પાહાડના એક એકાન્ત ગુફામા એક પરહેજગાર આબેદને સ્વાધીન કરી, પોતે પાછી ભટકતી જીદગી ભોગવવા લાગી. બીજા હાથ ઉપર ઝોહાકના સીપાહો દેશે દેશ ભટકી ફરીદુનની શોધમાં નિશફળ થઇ જ્યારે શરમીંદગી સાથ ઝોહાકની આગલ જઇ ઉભા, ત્યારે તે જુલમગાર પાદશાહ ઘણોજ ગુસ્સે થયો, અને ચોમેર તેણે વધારે જોસભેર જુરતલુ ચલાવવા તાકીદનો હુકમ ફરમાવ્યો. એ નવી જુરતલુના પરીણામમા ઝોહાકના એક જાસુસે આવી, એવી ખબર આપી, કે ફરીદુન પુરમાય ગાયના રખેવાલના ઘરમા વસે છે.

પૂગી ગઇ ઝોહાકને એ ખબર,
વસે છે ફરીદુન પુરમાય ઘર.
ધમક ધાસ્તીથી બની બેઅકલ,
ચલાવી ચોમેરે ગોસ્પંન્દ કતલ.
પકડીને કાપી પુરમાય ગાવ,
નિરદોશ લહુ માંહે થઇ ગરકાવ.

હુકમ કીધો જલ્લાદોને સિતાબ:
"શોધો ફરીદુન ચીરી ધરતી-આબ.
ભટકતો હશે વનમા ભાઇ સંગ,
બખાદા હશે સાથ માદર બતંગ.
તજી મેહર દીલથી કરજો કમાલ,
ફરીદુન પકડી કરો તમ નિકાલ.

નથી એટલો દુનીયામે તનાહ,
હશે સાથ બે ભાઇઓની પનાહ.
જકડી પકડજો તે મુરદારને,
કરો લાવી હાજર તે બટમારને.
દુશમન છે તે મારા જીવ-જાનનો,
ઉઠાવ્યો છે ફિતનો રમખાનનો."
* * *
કતલ ચાલી નિરદોશોની ચારો ગમ,
હતો બસ જોહાકનો એજ હુકમ.
રખેવાલનું સર કીધું કલમ,
કિધું આગમાં ઘર તેનું ભસમ.

ફ્રીદુન સોલ વરશની ઉમરે પુગે છે.

અલ્બરૂજ પાહાડના છુપા ગુફામા, તે પરહેજગાર આબેદના પાહાડી મુલ્ક અંદર, તેની માયાભરી પોસ્તપનાહમા રહી ફરીદુન અંતે સોલ વરસની ઉમરે પુગ્યો. સોલ વરશની ઉમરે જયારે તે પુગ્યો, ત્યારે એક રોજ તેણે પોતાની માતા ફરાનક પાસે જઇને નમનતાઇથી સમજાવી પોતાની હસ્તી અને ઓલાદ વિશે સવાલ કીધો. (4-5)

ફ્રૈરાનક ફ્રીદુનને તેના જનમની કાહાણી કહે છે.

ફ્રૈરાનકે બોલી ધીરજથી જબાન,
"હકિકત સાંભલ સપૂત દિલજાન.
હતો નેકજાત એક નર આબ્તીન,
વસ્તો હતો તે ઇરાન સરજમીન
મનશ્ની, કૂનશ્ની હતી તેની નેક,
અહના 'ને આલાસે કરતો વિવેક.
હિમતે આવા અતી જોરમંન્દ,
તૂખ્મે હતો તહેમૂરસ્પ દેવબન્દ.
તે તારો પીદર જગત આરકાર,
ખાવિંન્દ મહારો રોશન દિદાર.
જોહાકે જાણી નજુમથી ખબર,
જનમશે ફ્રૈરીદુન સુરવીર નર.
કરશે તે જોહાકી અમલ ખતમ,
ફ્રૈરીદુન કરશે ખતમ તેનો દમ.
એ જાણીને રૂઠીયો તે જાદુપરસ્ત,
લંબાવિયો હું તરફ તેણે દસ્ત.
કતલ કીધો તારો પિદર દીલજાન,
ગુજર પામિયો તે રોશંન-રવાન.
જોહાકી ખભે બે બલા છે ખરાબ,
વતન પર પડે છે સિતમ બેહિસાબ.
મગજ 'આબ્તીનનુ કહાડી બહાર,
ખવાડી બલાને પામ્યો કરાર.
સંકટ હજારો 'ને દુખો સહી,
લઇ તુને જંગલ ભટકતી રહી.
લઇ તુને ગઇ હું પુરમાય મકાંન,
હતી નહી દુધાલી બિજી તે સમાન.
રખેવાલે તેના બહુ પ્યારથી,
તૂને કિધો મોટો અતી લાડથી.
કિધી ગાય તેબી જોહાકે કતલ,
રખેવાલનીબી ન રાખી નસલ.
બેજાન કીધી તે નિરદોશ ગાય,
વરશ ત્રણ સુધી જે બની તારી માય.
લઇ તુને નાહઠી બની બેસબર,
લઇ ગઇ તૂને અલબરૂઝની ઉપર."
* * *

ફ્રૈરાનક પોતાના બેટા ફ્રીદુનને જોહાક સામે જંગ ઉઠાવવા કહે છે.

"હવે વાત સાંભલ ઓ મારાં જીગર,
હકીકત કહીછે તૂને મૂખ્તેસર.
કિધો છે તૂને કેરદેગારે પસંન,
બચાવે હવે તું તહારૂં વતંન.
જગતમા થયો છે જુલમ આરકાર,
ઇરાન થયુ છે અતી બેકરાર.
વતનના સુખની ખીલી છે કળી,
જશે કુલ અંધકાર બિલકુલ ટળી.

કરી જંગ જોહાક કર જદ્દ ખાક,
કતલ જેણે કીધો જમશેદ પાક.
કતલ જેણે નિર્દોશ કિધાં ગોસ્પંદ,
કતલ જેણે દુધમલ કિધાં ફરજંદ.
કતલ કીધી પુરમાય નિર્દોશ ગાય,
કિધો જેણે મોટો બની તુજ માય.

કતલ જેણે કીધો તહારો પેદર,
ભટકતી બની હું લઇને પેસર.
હવે ખેંચ શંમશીર તું મ્યાનથી.
કિનો લે તું જમશેદનો ધ્યાનથી,
૧૧૦૦
હરએક જણનો એ એકરાર છે,
વતનથી ફરે તે ગુન્હાગાર છે. (6)

ફરીદુનનું ઝોહાકને મારવા માટે તલખગાર થવું.

જોહાકના જુલમની આવી હકિકત પોતાની માદર ફરાનકને મોહડેથી સાંભલી, જવાંન ફરીદુનનુ લોહી તેની રગોમા ઉછલી આવ્યુ. તે પોતાની માતાનો ઉપકાર માની ઉલટમા આવી બોલ્યો કેઃ—

" આફરીન માત મારી તું પર હજાર,
આભાર કિધો કેવો મુજપર અપાર.
હતી નહિ મને આજ તક એ ખબર,
કે હંતો આબ્તીન નેક મારો પેદર.
ખબર સાંભલી છે મે આનંન્દથી,
કે તોખ્મે છું તેમુર-દેવબંન્દથી.
અગર જોશ્વર છે ખરેખર શીર,
વિના અજમાયશ બને ના દલીર.
હતો જયારે જગમા જોહાકી અમલ,
ફરીદુન બાળક હતો બહુ અબલ.
ફતેહમંદ માદરેમન મહેરબાંન,
ના કર દીલમાહે કંઇબી ગુમાંન.
તજુ આજથી હું વતન અફ્બરુજ,
નિગેહબાંન થશે મારો ઝોતીફરુજ.

હુકમ છે અગર એવો યઝદાંનનો,
કરૂ ખાક દુશમન ઇમાંનનો.
હલક કાપી પુરમાય, કિધું તેનું ખુન,
સહે કેમ ફરીદુન જુલમ એ જબુન.
કતલ કીધો મારો પિદર નેકજાદ,
કિનામા મચાઉ ભયંકર ફેસાદ-
ડરૂ નહિ જમીંન 'ને જમાને જરૂર,
કરૂ તે દરૂજને વતનથી દુર.
પૂરમાય ખુનનો ઉઠાવી પૂકાર,
કાહડું એ શયતાંનને દેશપાર.
કરૂ વાહલું ફતેહ વતન મુજ ઇરાન,
વતન દાજ ખાતર સદકે છે જાન.
અગર છે મદદ તે યઝદાંન પાક,
કરશ જઇ જાલમ જોહાક ખાક.(7)

ફરાનકે ફરીદુનને જાહેલ નહી બનવા સમજાવવું.

ઉલટમા આવેલા ફરીદુનને રણુના રંગ ઉપર ચહડેલો જોષ, તેની માતા ફરાનક તેને સમજાવવા બોલી કેઃ " દાનેશમંદ દીકરા, એવી રીતે વગર વિચારે હુલડાઇ કરવી ના રવા છે. નજુમીઓની આગાહી છે, કે જોહાકનો દોર ફરીદુન તોડશે, પણ તું એકલો જોહાકને કેવી રીતે જેર કરી શકશે, તેનો ખ્યાલ કરવો રવા છે. તે જાદુપરસ્ત જોરમંદ છે, અને તાજ તખતનો માલેક હોવાથી તેની ખીદમતમા હજારો સીપાહો કંમર બાંધી લડવા તઇયાર છે. તારી પાસે લશકર કે સીપાહો નથી, માટે તું ધીરજ ધર, અને જવાનીના જોષથી ઉસકેરાઇ જોખમભરેલાં કામની અંદર વગર વિચારે ના ઝંપલાવી દે."(8)

જોહાકે પોતાના જુલમથી ત્રાસી રેહલી રઇયતને મનાવવો માટે તઇયાર કરેલી યોજના.

એક હાથ ઉપર ફરીદુન જોહાકને જેર કરવાની તક જોતો રેહો હતો, ત્યારે બીજા હાથ ઉપર જોહાકે પોતાના ખભાં ઉપર લાગુ પડેલાં દરદ માટે ઇરાનીઓની ચાલુ રાખેલી કતલથી શેહરમા બેદીલી અને જુલમની ફરીયાદ એટલી બધી તો ફેલાઇ ગેઇ, કે અંતે ત્રાસી રેહલી રઇયતને શાંત પાડવાની તે હવે કાંઇ તજવિજ કરવા લાગ્યો.

ફરીદુન હજી તેને હાથ પકડાયલો નહી હોવાથી તે ધાસ્તીથી અધમુવા જેવો થઇ ગયો. તે જોરેમંદ હોવા છતા કંમરમાથી વાંકો વળી ગયો. ફરીદુનને દુધ પાઇ ઉધારનાર ગાયને કતલ કરાવી, પણ ફરીદુન તેના હાથમાથી છટકી ગયલો જાણી તેની ફિકર વધતી ગેઇ શેહરમા શાંતી ફેલાવવા તેણે કેટલાક દાનાવ મોબેદો અને દસ્તુરોને પોતાની પાસે બુલાવી તેમને સમજાવીને મનાવી લીધા, અને તેમને કહ્યું કે :—"એક એવી અરજી લખી કાહાડો, કે જોહાક જેવો નેક, ભલો અને રાસ્ત ઇનસાફ કરનાર પાદશાહ ઇરાનના તખ્ત ઉપર આજ સુધી બીજો કોઇબી થયો નથી. રઇયતમા તે ગેરઇનસાફ બિલકુલ ચાલવા દેતો નથી. દુખીઓની દાદ લેનાર તેના જેવો બીજો કોઇ નથી."

એવી બાબદ તે મેહજર અંદર લખાવી, તે મેહજર ઉપર શેહરના આગેવાન અમીરો અને દરબારીઓની સહી લેવા, અને જાહેર બજારમા તેમજ મોહલ્લાઓમા એવાં ભાશાણો કરી લોકને શાંત પાડવા તેણે સમજાવ્યું.

આ મેહજર યાને લખત ઉપર જોહાકની બીહીકથી ડરીને ઘણાક મોબેદો અને દસ્તુરો જોહાકની સમજાવટથી મોહલ્લે મોહલ્લે ફરી જોહાકની તારીફ ગાવા લાગ્યા.

મોબેદોએ જાહેર મોહલ્લાઓમા ભેગાં થયલાં લોકોના ટોલાં આગલ ઝોહાકની સીફત ગાવી.

"સૂણો સજ્જનો તમ સૂણો નામવર,
સૂણો તમ તવંગર નારો 'ને નર.
નસીબા છે રઇયતનો આબદાર,
છે ઝોહાક જેવો ભલો શેહરીયાર.
જીગરમા ભરી છે મનશની નેક,
દીલે દયાલુ મયાલુ વિવેક.
છે બખ્ત ઇરાંનનું બહુ બૂલંન્દ,
છે શાહ ઝોહાક સહુને પસન્દ."

ઝોહાકની ખોટી સીફત મોબેદોને કરતા સાંભલી કાવેહ નામના લુહારનું તેઓ ઉપર ગુસ્સે થવુ.

આવી રીતની જોહાકની ખોટી તારીફ જાહેર રસ્તા ઉપર મોબેદોને કાવેહ નામના એક લુહારે કરતાં સાંભલી તેનુ લોહી ઉકલી આવ્યું. કેમકે જોહાકના ખભાં ઉપર લાગુ પડેલાં દરદ ઉપર મુકવા માટે, માનસના ભેજા મેળવવા જે જવાન ઇરાની-ઓને મારી નાખવામાં આવતા હતા, તેમા આ લુહારના સતર છોકરાઓમાથી સોલ છોકરાઓને મારી નાખી, તેમના ભેજાંનો ઉપયોગ જોહાકના ખભા ઉપર કીધો હતો. આ કારણને લીધે જ્યારે કાવેહ લુહારે જોહાકની આવી ખોટી તારીફ થતી સાંભળી, ત્યારે તે ગુસ્સે થઇ મોબેદને કેહવા લાગ્યો :—

"તું છે કોઇ મોબેદ કે અહેરેમંન!
બેઠો છે બાજારે લેઇને શું ફંદ.
સૂણ કોણ તારી ગલત વાત છે,
તું મોબેદ નથી, કોઇ કમજાત છે.
કહાં જમશેદ સમ જેહાંદાર છે,
પલીદીનો આજે રોજગાર છે.
થયું બખ્ત ઇરાંનનું ખારજાર,
મંદયો શાહ ઝોહાક બડો નાબકાર.
ખૂશામત કરે છે બની બેલગાંમ,
દિસે છે ઝોહાકનો તું ગુલાંમ."

કાવેહના અઢારમાં છોકરાંનું ચોરાઇ જવું.

શેહેરમા તેમજ દરબારમા જયારે એવો જોર, જુલમ, અને જબરદસ્તીનો ગામસો ચાલી રેહયો હતો, તેવામા કાવેહ લુહારના અઢાર છોકરા માહેલો જે એક છેલ્લો દીકરો બાકી રેહયો હતો, તેને ઝોહાકના સીપાહો મોહલ્લામાથી એકદમ છુપ છાપ ઉઠાવી, ઝોહાકના બાદશાહી બાવરચીને હવાલે કરવા લઇ ગયા. આ બનાવની ખબર લોકોએ તુરતજ કાવેહ લુહારને પુગાડી, અને તે ખબર સાંભલતાંજ કાવેહના ગુસ્સાનો પાર રેહયો નહી.

કાવેહ લુહારનું ઝોહાકની દરબારમા પોતાના દીકરાને પાછો મેલવવા જવું.

ઝોહાકની દરબારમા અમીરો અને દરબારીઓને મનાવી લેવાને સારૂ, મેહજર ઉપર તેમની સહી લેવામા આવતી હતી, તેવામા ઝોહાકની દરબારમા એકાએક ફરીયાદના પુકારો સંભલાયા. આ ફરીયાદનો પુકાર ઉઠાવનારને ઝોહાકે પોતાની દરબારમા તુરતજ દાખલ કરવાનો હુકમ કીધો. તે ફરીયાદ કરનાર કાવેહ લુહાર પોતે હતો. ઝોહાકે તેને બુલાવી પુછતાં તેણે પોતાની ફરીયાદ રજુ કીધી.

હુકમ કીધો ઝોહાકે સુણી પૂકાર,
બૂલાવો છે કોણ મરદ દુખિયાર.
હાજર થયો એક કદાવર મરદ,
બલવંત બાજુ, દીલમે દરદ.
જોઇ કેહેરથી બહુ તપેલો ગરમ,
ઝોહાકે પુછીયું બનીને નરમઃ
"અએ મર્દ દુખિયાર સાંભલ સવાલ,
કહે તારી ઉપર શું છે મલાલ."
કુટી સર તેને કીધો પૂકાર,
"નામે છું 'કાવેહ—અહંગાર' લુહાર.
ફરીયાદ મારી સુણ શેહરીયાર,
તુએ મારી જીંદગી કીધી ખુવાર.
કિધું છે તૂએ મારૂ ખાનુખરાબ,
ગજબ છે, સીતમ છે, અલમ બેહિસાબ.
અગર તું નથી ચાહતો કારે જણુન,
કિધાં મુજ ફરજંન્દોના કાંય ખુન.
દિકરાઓ મારા હતા કુલ અઢાર,
સત્તરને કાપી કિધા તુએ ઠાર.
એકજ રહ્યો તો જે નુરેચશમ,
લૂટી તુએં લીધો કરવા ખતમ.
અરે ઓ સિતમગર જો મુજ હાલ,
કિધો મારો સંસાર તેં પાયમાલ.
ખતા શું મહારી, ગુનાહ શું કીધા,
કે સત્તર ફરજંન્દોના જીવ લિધા.
દયા કર મુજપર બક્ષી પિસર,
ફરજંન્દ ખાતર જલે છે જીગર.
બને જયારે જગમા ઇનસાંન પીર,
દિકરાઓ તેના બને દસ્તગીર.
નથી ખ્યાલ કરતો તું જગ જહાંનનો,
નથી ખ્યાલ કરતો તું યઝદાંનનો.
હું બેગૂનાહ છું અદના લુહાર,
જમાનો દિધો મહારો તેં અંધકાર.

અગર રાસ્તીનો તું છે ધણી,
ઇનસાફ કર હું મેહરમાં બની.

અગર રાસ્તીનો તૂને છે ખિયાલ,
મને આપ માફ નિરદોશ બાલ.

જુલમ સેહસે બંન્દો, ન સહેસે ખૂદા
જુલમ છે બંન્દા ઉપર નારવા."

જોહાકે અંતકરણના ડંખથી ડરીને કાવેહને તેનુ ફરજન્દ પાછું આપવું.

કાવેહ લુહારની હિમત જોઇ, અને તેની દલીલ સાંભલી જોહાક ડંગ થઇ ગયો. કાવેહની દલીલ અને તેની હિંમતથી તે જુલમગારનુ અંતકરણ તેને ડંખવા લાગ્યું, અને નાહિમત બની જઇ, તુફાંની કાવેહને મનાની લેવાની મતલબથી, તેનો દીકરો તેને પાછો સ્વાધીન કરવાનો હુકમ કીધો, અને તેને ઠંડો પાડી જોહાકે પેલા મેહજર ઉપર સહી કરવા કાવેહને જણાવ્યું.

ઝોહાક સામે કાવેહ લુહારે બલવો ઉઠાવવાની શરૂઆત કરવી.

કાવેહ લુહારે તે મેહજર તુરતજ હાથમા લઇ ધ્યાંનથી વાચ્યો, અને તેમા જુલમગાર જોહાકને નેક, ભલો, અને રાસ્ત ઈનસાફ કરનાર તરીકે દરશાવેલો વાંચી, તેના ગુસ્સાનો પાર રહયો નહી, અને ગુસ્સાથી લાલ બની, દરબારમા બેઠેલા અમીરો દસ્તુરો અને મોબેદો, તથા પહેલવાનો તરફ નજર કરી, તે પુકાર કરી બોલ્યોઃ—

" શું આ છે મેહજર, ગુલામી લખત,
શું માગોછો એ પર તમો દસ્કત.
ગજબ છે, અલમ છે, રંજો-મહન,
વતનનો શું બેઠો છે બરગસ્તે દન.
અરે દસ્તુરો, પેહલવાનો દલીર,
ઓ આકીલ, ફાજીલ. જવાનો. પીર.
શું અકલ હવા થઇ, ખોચાં દેમાગ,
કિધી તમ લોકોએ એ પર સાખ.
શું ભૂલીચા ખૂદાને બની બેદીન,
શું ભૂલીચા છોડી ધરમ 'ને યકીન.
નથી વાહુલી બેટીની ઇજત 'ને માન,
નથી બેહન, માદરની હૂરમત ધ્યાંન.

લહુ શું જમાનાનુ કાલું થયું,
શું દોજખ તમુને વહાલું થયું !
નથી રાસ્ત ઝોહાક, જુલમ દીન રાત,
મલી દેવ સંગ તમ કરો જુલમાત.
નથી કરતો મહેજર એ હું કબુલ,
સરજત એ ખતની છે ખાક—ધુલ."
કિધું ફાડી કાવેહે મેહજર ખરાબ,
જોઇ હાંમ ઝોહાક થયો સુરખાબ.
બગલમાં ઉઠાવીને લીધો પિસર,
ગયો ત્યાંથી ચાલી કાવેહ બેડર.
જોઇ તેની હિંમત, જોઇ તેનો તાબ,
દરબાર સારી બની લાજવાબ.

કાવેહએ તે મેહજરના ફાડીને તુકડા કરી નાખ્યા, અને પોતાના દીકરાને બગલમા ઉઠાવી, જોહાકની કાંઇબી દરકાર કીધા વગર, તેની દરબારમાથી તે ચાલી ગયો. લોકો કાવેહને તેના ફરજંન્દ સાથ પાછો ફરેલો જોઇ તેની આસપાસ ફરી વલી ખબર પુછવા લાગ્યાં. કાવેહ બજારને મુખડે ઉભો રહી પુકાર કરી તમામ રઇયતને ઇનસાફ માગવા માટે ઉસકેરવા લાગ્યો. લોકો તેને સાભલવા મોટી સંખ્યામા એકઠાં થયાં, અને કાવેહની દરખાસ્ત અને તેના વિચારો સાથે એકમત થઇ, તેઓ પણ ફરીયાદ અને ઇનસાફના પુકારો ઉઠાવવા લાગ્યા.

પાદશાહ ફેરીદુન.

ફરીદુનના સુખુન—"જે શખ્સ પોતાના મા બાપ સાથે
બદી કરે, તે પોતાના ફરઝન્દોથી નેકી કદી નહી જોય
[૨] જે શખ્સ પોતાના મા બાપને માન નહી આપે,
તે શખ્સ પોતાના ફરઝન્દોથી માન નહી પામે.
[૩] જે શખ્સ પોતાના ભાઇઓ સાથ દુશમની કરે,
તે શખ્સ ભાઇના દરજ્જાને લાયક નથી
[૪] દુનીયાના લોકો યાદ રાખજો, કે
આ જમાનો તમારી કરણીનુ દફતર છે,
માટે તેમા નેક કામોના લેખ કરી
રાખવા કે મીનોઇમાં તે કામ
આવે."

જ્યારે લોકોને પોતાની આસપાસ કાવેહે જંમાવ થયલાં જોયાં, ત્યારે તુરતજ તેણે પોતાની કંમર ઉપર બાંધેલું ચામડું છોડી પોતાના નેજાની નોક સાથ બાંધી, તે ઉંચે હવામાં ઉઠાવી પુકાર કરતો મોહલ્લાઓ અને બજારોના ચોકમા ભાશણો કરવા લાગ્યો:—

ફરીદુનને જઇ મલવા માટે કાવેહ લુહારે ઇરાની ખલકતને જંમાવ કરવી.

" ઉઠો હીનદારો, ઉઠો નામદાર,
ઉઠો તમ ગરીબો, ઉઠો માલદાર.
ઉઠો કામદારો, યઝદાં પરસ્ત,
કરો દુર જુલ્મીનો જાલમ દસ્ત.
ઝોહાકથી તમ થયાં હો તબાહ,
તો ચાલો ફરીદુનની લેવા પનાહ.
ફરીદુન સલામત, પૂકારો સહુ.
લડો દેશ ખાતર, રેડો લહુ.
પૂકારો ઝોહાક છે અહેરેમન,
ચાલો ફરીદુન ધરીયે ચરન.
આ ઝુંન્ડો ફરીદુનનો છે હલકાર,[1]
ફરીદુન ઉપર કરો જીવ નેસાર."(12)

* * *

પૂકારી ફરીદુન નામે પૂકાર,
જમા જંગીઓને કિધા બીશિયાર.
હજારો જવાનો અને પેહલવાંન,
ફરીદુન નામે થયા શાદમાન.
હજારો ખૂશીથી થયા હમસંગ,
ફરીદુન ખાતર ધરીને ઉમંગ.
જગે જગ બલવો, જગે જગ બંદ,
જગે જગ ફેસાદ, ફીતુર, ફંદ.
મલી કુલ રઇયત બની લશકરી,
લિધી તેઓની કાવેહ એ અફસરી.
હતો જે જગાએ ફરીદુન વાસ,
ગયા સરવે સંગ મલી તેની પાસ.
હજુરીએ હાજર ઉભી અંનજુમન,
ઝૂકીને ફરીદુનને કીધું નમન.
ખશી થાયો જોઇ તે ઇરાંની મજા,
ખૂશી થાયો જોઇ ચાંમડાની ધજા.
ધજા ચામની પર કિધો સંગાર,
જડયાં લાલો-ગોહર અતી આબદાર.
પૂકારી બોલ્યો ફરરોખ શાહ:
"ઇરાંનીઓ લેવ આ ધજાની પનાહ.
ખૂદા રાખે કાયમ ધજા આબદાન,
ઓલખાશે એ ઝુંડો-એ-કાવેઆન.
જગમા એ ઝુંડો થશે આશકાર,
કરશે જુલ્મી જાલમને ખૂવાર.
એ ઝુંડા પર રેહમત પરવરદેગાર,
અહી 'ને બુરઇનો થશે ટાલનાર.
એ ઝુંડો મૂબારક છે ઇરાંનનો,
ગણે કુલ ઇરાન જીવ જાનનો,
ગગન તક એની ઉડશે ધજા,
રેહશે ફતેહમંદ ઇરાની મજા.
ચમકશે ખલક પર મિસલ મુશ્તરી,
કરશે એ રોશન ફીરોઝગરી.
ઉઠાવી ધજા એ પૂકારો ઇરાન,
કાયમ રહો ઝુંડો-એ-કાવેઆન." (13)

કાવેઆંની ઝુંન્ડાની ઉત્પંન્તી અને તેની હકિકત.

ઇરાનનો આ ઝુંન્ડો પેહેલ વેહલ્લો કાવેહ નામના લુહારે પોતાની કંમર ઉપર બાંધવાના ચામડાનો બનાવી, લોકોને ઉસકેરી ફરીદુનની પનાહમા જવા તેણે એકઠાં કીધાં હતાં. કોઈ લખનાર એ ઝુંન્ડાને 'કાવેઆની[2]' અને કોઇ એ ઝુંન્ડાને 'ગાવેઆની[2]' કહે છે.

૧, હલકાર યાને પેગામચી. ૨. ફારસી ભાષામાં 'ક' અને 'ગ' નજદીક એક સરખી રીતે લખાતા હોવાને લીધે કોઇ લખનાર 'ગાવેઆની' લખે છે.

ફ્રીદુને એ ઝુંન્ડાને પોતીકા ઝુંન્ડા તરીકે જાહેર કરી, તેને કીમતી લાલ ગોહરથી સંગારયો હતો. ફ્રીદુન પછીના દરેક પાદશાહ તેને ઘણોજ ભાગ્યશાલી ગણતા હતા, કેમકે તે ઝુંન્ડા તલે ઇરાંનીઓએ મહાન મોટાં જંગો અને લડાઇઓ ફતેહ કરી હતી. જયારેબી ફતેહ થતી, ત્યારે આ ઝુંડાને સંગારવામા આવતો હતો.

જમાનાના દોરને લીધે, એ ઝુંન્ડાએ પાછલથી અનેક ચહડતી-પડતી દીઠી હતી. કિયાંની વંશ પછી તે હખામની વંશના પાદશાહોને હસ્તક ગયો હતો, અને છેલ્લે દારા પાદશાહની સલતનતમા, તે ફતેહ અને કિરતીની ઉંચામા ઉંચી ટોંચે પુગ્યો હતો. પણ રૂમી સીકંદરે જયારે દારાને માહત કીધો, ત્યારે એ ઝુંન્ડાની પડતી આવી હતી.

પણ અર્દશીર બાબેકાને યુનાનીઓને જેર કરી, ઇરાન દેશનો છુટકારો જયારે તેઓના હાથમાંથી કીધો, ત્યારે પાછો આ કાવેઆની ઝુંન્ડો જાહેરમા આવ્યો હતો, અને ઇરાની પાદશાહો તેને માન આપવા લાગ્યા હતા. આ તેની નવી કિરતીવાલી જીંદગી લાંબો વખત ટકી નહી, કેમકે સાસાની વંશનો છેલ્લો પાદશાહ યઝદઝર્દ, ૪૦ સ૦ ૬૨૬ ના સાલમા કાદુશીયાની લડાઇમા આરબો સાથ લડતા હાર ખાઇ નાહઠો, અને ત્યારે એ ઝુંડો પણ જાવેદાંનનો તારાજ થયો.

આ ઝુંડાનું કદ કહે છે કે લંબાઇમા ૨૨) અને પોહળાઇમા ૧૫) ફીટ જેટલું મોટું હતું. જુદા જુદા પાદશાહોએ તેને કિમતી ગોહરોથી સંગારેલો હોવાને લીધે, તેની ઉપર જડેલો કિમતી ખજાનો આરબોને હાથ ગયો હતો.

ફરીદુને ઝોહાકને મારવા માટે ગાયની સીકલનો ગુરજ બનાવવો.

એ ઝુંડાને ફરીદુને હાથમા લેઇ ઇરાનીઓની સાથે મલી ઝોહાકને જેર કરવાનુ જાહેર કીધું.

ફરીદૂને પોતાના બે મોટા ભાઇઓ 'કયાનોશ' અને 'પુરમાય'ને બુલાવી એક હુશીયાર લુહારને તેડી લાવવા જણાવ્યું, અને તે લુહારની પાસે ગાયની સીકલનો એક ભારી લોખંડનો ગુરજ બનાવી લીધો, અને તે માટે તેને મોટું ઇનામ આપી રવાના કીધો.

જંગની સઘલી સામગ્રી તઇયાર કીધા બાદ, ફરીદુન પોતાની માતા ફરાનક પાસ હથીઆર સજી તેણીની રજા લેવા ગયો.

કંમર પર બાંધી કંમરબંધ ખાસ,
પેહડીને કોલાહ ગયો માત પાસ.
નમીને કહ્યું: "માહરે પાકજાદ,
કરે રબ હાસલ તારી મુરાદ.
હવે જાઉ ઝોહાક કરવા બતંગ,
હજારો ઇરાંની સિપાહ છે સંગ.
છે ભાઇ બે મુજ અજીજ દિલજાન,
ઇફાજતથી રાખસ આંખો સમાન.
આ સંમશીર, તફંગ સંગ તીરો-કમાન,
કમંદ સાથ છે આ ગુરજ ગાવેચાંન

પુરમાય ખુનનો ઉઠાવી પૂકાર,
ગુરજ ગાવસુખથી કરૂ તેને ઠાર.
વતનથી કરૂ દુર શયતાનને,
પવિતર કરૂ પાક ઇરાંનને.
ફતેહ જમશેદનુ કરૂ તખ્ત-તાજ,
કરૂ તેની ઉપર તૂને સરફરાજ.
દૂઆ દે મને તું કરી બંદગી,
ભલી બંદગી વંન કુલ જીંદગી.

* * *

ફરેદુનનુ માદર ફેરાનકની રજાથી ઝોહાકને જેર કરવા, અલબરૂજ ઉપરથી નિચે ઉતરવું.

ભરી નયન નીરે કિધો રબ યાદ,	હરવખ્ત મુશ્કીલ દેજે પનાહ,
ફેરાનકે માંગી મનની મુરાદઃ	મેહરવંત તહારી કરજે નિગાહ.
"અરજ છે મહારી ઓ દસ્તગીર,	ફતેહમંન્દ કરજે ફરીદુન પિસર,
સપુરદ કરૂં છું તુને મારો વીર.	અરજ એ ગુજારૂ ઝુંકાવી સર.(14)

ફરીદુનની ઝોહાક ઉપર ચહડાઇ. સરોશ યઝદની મુલાકાત.

ખોરદાદ રોજને દાહડે, ફરીદુન પોતાના બાપ આબ્તીન અને પુરમાય ગાયના ફીનામા કંમર તંગ કરી, પોતાના બંને ભાઇઓ અને ઇરાની લશ્કરને લેઇ, અલ્બરૂજ પાહાડ ઉપરના પોતાના પાહાડી મકાનમાથી નીચે ઉતર્યો.

કહેછે કે એક રાત્રે સરોશ યઝદની ફરીદુનની સાથ મુલાકાત થઇ, અને તેણે કેટલીક અફસુન અને નીરંગ ફરીદુનને શીખવી[1]. આ નીરંગોની બરકતથી, ફરીદુન કુદરતના ભેદ ભરમ જાણી શકતો હતો, અને તે નીરંગોની બરકતથી લોકોના દુઃખ દરદો તે સાજાં કરતો હતો.

ફરીદુનના ભાઇઓએ ફરીદુનનો જાન લેવા રચેલુ કાવતરૂ.

ઝોહાકને જેર કરવા ફરીદુને પોતાના લશકર સાથ, 'બએતલ મકદસ[2]' તરફ કુચ કરવા માંડી.

ધારેલી મંજલે પોહોંચવા આગમજ ફરીદુને લશકર સાથ એક પાહાડની તલેતી હેઠલ પડાવ નાખ્યો. રાતને સમે ફરીદુન તે પાહાડની તલેતી હેઠલ સુતો હતો, તેવામા તેના બે ભાઇઓએ, તેની કિરતીવંત કુનેહથી અદેખા બની તેનો જીવ લેવાનુ કાવતરૂ રચ્યું. રાતની અંધારીમા કોઇની તેઓ ઉપર નજર નહી પડે તેમ તેઓ પેલા પાહાડ ઉપર ગયા, અને ઉપરથી એક મોટો પથર તેઓએ ફરીદુન ઉપર વેર લેવા, ઉપરથી ગબડાવ્યો. ફરીદુનનો નાશ કરવાની મતલબથી બંને ભાઇઓએ આ કામ સાથે મલી કીધું હતું. આ તેમના કાલાં કરતુકની ખબર કોઇને હતી નહી, પણ ફરીદુન આ સઘલો મામલો નિંન્દમા હોવા છતાં, જોતો હતો. પથરના ગબડવાનો અવાજ થતાંજ તે જાગી ઉઠયો, અને સરોશ યઝદે શીખવેલી નીરંગ પહડતાંજ, તે ગબડતો પથર એકદમ અટકી ગયો, અને ફરીદુનનો જીવ બચ્યો.

ફરીદુનનુ અરવંન્દ નદી ઓલંગી બએતલ મકદસ જઇ પુગવું.

આવી રીતે ફરીદુન પોતાના ભાઇઓના પ્રપંચમાથી બચી, લશકર સાથ તે

---

૧. ફરીદુન એક તબીબ તરીકે જણાયલો હતો, એમ કેટલાંક પુસ્તકો ઉપરથી માલમ પડે છે. એ વિશે ફરવરદીન યસ્તના ફ૦ ૧૩૧ મા જણાવ્યા પ્રમાણે, કીડ, તાપ, કોહવાટ, ટાઢયો તાવ, અને બુરી શેહવતની સામે થવા માટે, અને સાંપથી ઉતપન્ન થતાં દુખોની સામે થવા માટે, આબતીનના બેટા અશો ફરીદુનના ફરોહરને આરાધ્યો છે. (ડા૦ જી૦ જ૦ મોદી.)

૨. હાલના જમાનામા જણાયલું જેરૂસલમ શેહર જયાં ઝોહાકનો શાહી મહેલ હતો.

આગળ વધ્યો, અને અરવંદ[1] નદીને કિનારે આવી, નદી કેમ ઓલગી જવી તેના વિચારમા તે પડયો

તે નદીનો રખેવાળ ઝોહાકનો નોકર હતો તેણે નદી ઓલંગવા માટે ફરીદુનને મછવાઓ આપવા ના પાડી જણાવ્યુ કે —"ઝોહાકે એવું ખાનગી ફરમાન કેહવાડયું છે, કે જયા સુધી તેની મોહોરબધ પરવાનગી દેખાડવામા આવે નહી, ત્યાં સુધી કોઇનેમી નદી પસાર કરવા માટે મછવો નદીમા ઉતારવા દેવો નહી.

આ ખબર મળતાજ ફરીદુન ગુસ્સે થયો, અને ટાઇગ્રીસ નદીના ઉંડા પાણીની જરામી દરકાર કીધા વગર તે ઘોડે ચહડી બેઠો, અને પોતાના ઘોડાને નદીના પાણીમા દોડાવ્યો ફરીદુનની આવી હિમત જોઇ તેનુ તમામ લશકર તેની પછવાડે નદીમા પડયું, અને ખુદાની મેહેરથી તેઓ સઘલા તે નદી પસાર કરી જોહાકના પાયતખ્તવાનાં શેહેર બયેતલ મકદસને કિનારે જઇ પુગા.

કિનારે ઉતરી જગલમાથી શેહેર તરફ ફરીદુન ચાલ્યો શેહેરમા પુગતાજ તેણે ઝોહાકનો મેહેલ જોયો, અને તે જોતાજ ફરીદુને તે મેહેલને ઘેરો ઘાલ્યો, અને પોતે પોતાનો ગાવેઆંની ગુરજ ઉઠાવી મેહેલની અદર બેધડક દાખલ થયો.

ફરીદુનને આવી બેધડક રીતે મેહેલમા દાખલ થયલો જોઇ, કોઈમી ચોકીવાનની હિમત તેને રોકવાની કે અટકાવવાની ચાલી નહી. જે કોઇ હિમત કરતા તેઓ જાનથી જતા, મેહેલમા દાખલ થઇ ફરીદુન ઝોહાકની શોધ ચલાવી રહયો

ફરીદુનનો પાદશાહ જમશેદની બેહનો સાથ મેલાપ થવો.

પકડવા ઝોહાક બનીને અધીર,
ધસિયો શબેસ્તાન અદર વીર.
દિઠી ત્યાં સુંદર બે નાજનીન,
બહુ રૂપવંતી હતી મેહેજબીન.
હતી તે બેહન બે જમશેદની,
બિગાનાને જોઇ અજબ તે બની.
નમીને કહ્યા તેણાઓએ સુખન:
"જીવજો જ્યાં તક છે આ કહન
જાહેર હમુને તું કર નેક ફાલ,
કહે નામ તારૂ, કહે તારો હાલ.
તું 'બયતલ મકદસ' ભલે આવીયો,
ભલે આવીને તું હિયાં ફાવીયો.
અજબ તારી હિમત ઓ શેરગીર,
કે સિંહના, ગુફામે ધસીયો દલીર.
હાલત હમારી થઇ છે તબાહ,
જમાનાએ ના દીધી હમને પનાહ
સહી હેરેમનથી છે રજો બલા,
કરી ખ્વાર હમને ગયો અઝદહા.
નથી જોયો તુજ સમ હમે નરપતી,
દિધી હોય જેણે હિમત અતી.
જીતી જગ લીધુ તૂએ તેનુ તાજ,
તલેસમ તોડી થયો સર્ફરાજ."(15)

* * *

સાંભલી ફરીદુને દીધો જવાબ
"સુખન સાંભલો તમ અએ માહેતાબ
નથી કોઇ કાયમ રહ્યું તખ્તો-તાજ,
નથી રેહ્યુ દાયમ નસીબ 'ને નાંજ.
આબ્તીન મહારો પેદર મેહરબાંન,
લિધો તેનો જોહાકે એક રોજ જાન.
કતલ કીધી નિર્દોશ દુધમલ ગાય,
પુરમાય હતી જે મિસલ મુજ માય.

૧. અરવંદ નદી હાલના જમાનામા જણાયલી ટાઇગ્રીસ નદી.

કિનામા કંમર મે બાંધી છે તંગ,
આવ્યો છું લડવા ઝોહાક સંગ.
સર તેનુ તોડુ ગુરજ ગાવચેહેર,
જરાબી કરૂ નહિ તે પર મેહેર.
ગમ ના કરો નાર એ નેકઝાદ,
ખૂદા બર લાવે તમારી મૂરાદ. (16)

પેહલવાંન ગંનદર્વનુ ઝોહાકને ખબર કરવા છુપી રીતે નિકલી જવું.

ફરીદુન જ્યારે બયતલ મક્દસમા દાખલ થયો, અને ઝોહાકના મેહલ ઉપર તેણે જ્યારે હુમલો કીધો, ત્યારે ઝોહાક પોતાના એક માનીતા પેહલવાન ગંનદર્વને સ્વાધીન પોતાનો મેહલ અને જનાનખાનુ કરી, તે બીજે મુલક ગયો હતો. જ્યારે મેહલનો કબજો ફરીદુને લીધો છે એવી ખબર ગંનદર્વને પડી, ત્યારે તેણે ફરીદુનની સામે થયા વીના મેહલનો કબજો આસાનીથી તેને લેવા દીધો, અને ફરીદુનના ફરમાનને માન આપી તેને સારૂ એક મેહફીલ તેણે સંમારી, અને પોતે મેહલમાથી છુપી રીતે ઝોહાકને એ ખબર આપવા નીકલી ગયો. તેણે ઝોહાકને જઇ કહ્યું કે:—

" ખબર શું કહુ શાહ ગર્દનકશાંન,
બરગશ્તે દીનની દિસે છે નિશાન.
મને લાગે છે દીન આવ્યો દુખી,
દિસે છે વતન નહિ થવાનુ સુખી.
ઉભા દુશમન શેહેરમા ઠામ ઠામ,
મેહલે બગીચે લશકર તમામ.
દિઠા મેહલ અંદર ત્રણ નોજવાન,
ઔલાદે આલા દિસે પેહલવાંન.
છે ત્રણમા એક અતી બેમિસાલ,
અજબ રૂપ રંગે, બૂલંદ ચકબાલ.
ઉંમર છે નોહની, બળ બીશિયાર,
છે તેની સાથે લશકર અપાર.
થયો છે તે દાખલ, દિવાનેખાસ,
કિધો તારા મરદાને મરદોનો નાશ.
પરાગંન્દે કીધો તલેસમ તમામ,
બેઠો ચહડી તખ્તપર પુર હામ."

આ હકિકત સાંભલી ઝોહાક શકમંદ બન્યો, અને ગંનદર્વને પુછ્યું કેઃ— "ત્યારે તો તેઓ મારા કોઇ દીલજાન દોસ્ત યા તો મારા મેહમાન હશે."

ગંનદર્વએ ઝોહાકને જવાબ દીધો કેઃ—

નમીને દિધો પેશકારે જવાબઃ
" શું મેહમાન તારા છે એવા ખરાબ.
લઇ હાથમાં એક ગૂરજ ગાવેચાન,
ધસી મેહલ અંદર, ઘુસે જનાન?
મેહમાન એવા થજો ગુમનામ,
બને મેહેલમા બેશરમ બદલગામ.
મેહમાન તારા અજબ બેઅદબ,
જનાને જઇને કરે છે ગજબ.
લઇ બેઠો બેહનો જેહાંદાર જંમ,
કરે ના ફીકર, કે કરે ના શરમ.
ઘડીમા કરે તે 'શહેર' સંગ નાજ,
પકડે ઘડીમા લબ-એ-અર્નવાજ.

ઝોહાકે ગુસ્સે થઇ ગંનદર્વને ઠપકો આપવો.

આવી ગજબનાક ખબર સાંભલી ઝોહાકે ગંનદર્વને ગુસ્સાથી કહ્યું કેઃ—"અરે હરામજાદા, તારે સ્વાધીન મે મારૂં શેહેર અને મેહલ કીધાં, તેની તેં આવી રીતે સંભાલ લીધી? નિમકહરામ, તું બેવફા થયો, અને મારા મેહલમા મારા

દુશમનોને તેં દાખલ થવા દીધા. તારૂં કાલુ કર, આજથી તું મારા મેહલનો રખેવાલ નથી."

ગંનદર્વ બોલ્યો :—"ભલે તું મને બરતરફ કર, પણ હવે તારો મેહલ કહાં છે, કે તું મને તેનો રખેવાલ કરે જ્યારે તારૂં રાજ તાજ કે તખ્ત રેહશેજ નહીં, ત્યારે તું મને તારો નોકર કયાંથી બનાવશે."

ઝોહાકનું ફરીદુન ઉપર ચહડાઇ કરવા જવું.

આ દુ:ખભરી ખબરે ઝોહાકના બદનના સાંધા ઢીલા કરી નાખ્યા :—

જેહાંદાર ઝોહાકે જાણી ખબર,
છલંગ મારી ઉઠીયો, બની બેસબર.
લઇ પેહલવાનો 'ને લશકર સંગ,
ધસી દોડીયો જેમ દિવાનો પિલંગ
હતા શેહરમા જે દલીરો જવાન,
મલી જઇ ફરીદુન દિધું તેને માન
કિનાના કેહરથી મલી ખાસો આમ,
ઝોહાકને જોઇ રૂઠયું સારૂં ગામ.
જમીન થાઇ આજેજ, જોઇ ધરફરી.
પૂકારેથી પાહાડો ગયા બહુ ડરી.
ગીરદથી થયાં કુલ કાલાં અબર.[1]
જંગ જોઇ પિગલીયાં ખુની જીગર.
નિકલીયો એક આતશકદેહથી અવાજ:
"નથી ચાહતી રઇયત જોહાક રાજ".
શું અદના કે- આલા જવાનો કે પીર,
શેરદીલ દલીરો, સુરા કે વીર.
કહેકે ભલે કોઇ આવે કઆક,
જોઇતો નથી તખ્ત ઉપર ઝોહાક
ધરી હાંમ રઇયત, સજી શસ્ત્ર અંગ,
જમા થઇ જગાડી દિધું એક જંગ.
ફરીદુન સવારો નિકલીયા બહાર,
નેજા 'ને સંમશીર ધરી ધારદાર.
રહી ગાજી ગડબડ ગજબથી ભરી,
લિધી ઘેરી ઝોહાકની લશકરી.
જમીન કાંપી લરજી, હવા ઠરઠરી,
વિજલી ચમકતાં દીલમે ડરી.
ધુલના ધુલાડાં 'ને શોર-અકોર,
હવા થાઇ કાલી, ઘટા ઘંનઘોર.
પૂકાર એક નિકલીયો સાલારનો,
પિછો છોડતા ના ગૂનહાગારનો.
પકડજો હમારા વતન ચોરને,
કદી છોડતા ના સરજોર ને.

* *

જોઇ હાલ ઝોહાક તપી તાપથી,
ગયો મેહલ તરફ તે છુપ છાપથી.
થયો પોશીદા પેહડી બખ્તર બદન,
લિધી સાઠ હાથ એક લાંબી કંમદ.
કમંદ ફેકી મેહલે ગયો તે ચહડી,
દિઠી ત્યાં મેહફીલ રંગથી ભરી.
ધસ્યો લઇ ખંજર, ફરીદુન ઉપર,
પડી તેટલાં તેની પર સહું નજર.
છલંગ મારી કુદીઓ ફરીદુન મહાન,
લઇ હાથ દોડીયો ગૂરજ ગાવેયાંન.
જરબ એક ગૂરજથી કિધો સર ઉપર,
જમીન પર તે પડીયો ખાઇ ચક્કર.
તુટી સરની કોલાહ, થઇ ગઇ ચૂરો,
થયો જોર જાલમનો દમ પૂરો.
પડયો તેવો જકડી કંમર બંધ ધરી,
ફરીદુન બોલ્યો પૂકાર એમ કરી.
કે': "ઝોહાક જાલમ જુલમગાર શાહ,
કિધી તુએ દુનિયાને બિલકુલ તબાહ.

---

1. આસમાન પરના વાદલાં.

કિધું તુંએ ઇરાંનને ખારઝાર,
કિધી નાર નિરદોશો તેં ખૂવાર.
૧૪૦૦
કિધું તન જમશેદ કાપી કલમ,
કિધી નહી તુંએ જરાબી રહમ.
કિધી તુંએ વેરાંન ઇરાન જમીન,
કિધાં તુંએ તારાજ ધરમ ને દીન.

લહુની નદીમા ચલાવી તેં નાવ,
કતલ કીધી નિરદોશ પુરમાય ગાવ.
કિધી તુંએ નાપાક પવિતર જમીન,
કિધો તેં કતલ મુજ પેદર આબ્તીન.
કરૂં આ ગુરજથી તુંને હું ખતમ,
સમજ કે નથી તુંએ લીધો જનમ.

ફરીદુનને સરોશ યઝદનુ ઝોહાકનો જીવ લેતા અટકાવવું.

ગુરસાથી લાલ બની ફરીદુને ઝોહાકનો જીવ લેવા પોતાનો ગાવેવાની ગુરજ જોરથી હવામા ઘુમાવી જેવો તે તેને મારવા જતો હતો, તેવામા સરોશ યઝદનો ગેબી અવાજ નિકલ્યો, અને ફરીદુન તેને મારવા અટકી જઇ તે ગેબી અવાજ સાંભલવા લાગ્યો:- (17)

સરોશનો અવાજ એ હતો, કે: "ફરીદુન સબુર કર. ઝોહાકને મારતો ના. ઝોહાકનો મરવાનો વખત હજી થયો નથી. એને જકડીને દેમાવંદ પાહાડ ઉપર જ્યાં બે પાહાડો સાથે પાસે પાસે આવેલા હોય, ત્યાં લેઇ જઇ તેનાં ગારમા તું એને કેદ કર."

સરોશ યઝદનુ આ ફરમાન હતું, અને તે સાંભલતાંજ ફરીદુન તેને તુરતજ તાબે થયો. ઝોહાકનો જીવ નહી લેતાં, તેણે તેને મજબુત બાંધ્યો, અને દેમાવંદ પાહાડની ખીણુમા લઇ જઇ, ત્યાં તેને બંધ કીધો[1].

ફરીદુને જશને મેહેરગાન કરવું.

આ ફત્તેહની ખુશાલીમાં ફરીદુને એક મોટું જશન કીધું, અને ઇરાનને છુટી ઝોહાકને દેમાવંદ પાહાડની ખીણુમાં કયેદ કીધો.

એ ખુશાલીનુ જશન મેહેર મહીનો અને મેહેર રોજે કીધું, અને તે જશન મેહેરગાંનના જશનને નામે ઓલખાયું હતું, અને આજ સુધી તે ફસ્લે જરથોસ્તીઓ આવપે છે. ખરૂં જોતાં તો એ જશન મેહેર મહીનો અને હોરમજદ રોજે અસલ પડતું હતું, પણ પાછલથી તે મેહેર મહીનો અને મેહેર રોજે ઉજવવામા આવે છે.

ફરીદુનથી ઝોહાક પડયો બંધમા.
કિધો કેદ તેને દેમાવંદમા.
કિધાં કામ ફરીદુને બહુ ઇઝદી,
કિધી પાક દુનિયા, 'ને નાબુદ બદી.
તું કર કાંમ એવાં ઓ નેકઝાદ,
મૂવા બાદ તુને કરે સહુ યાદ.
ફરેસ્તો હતો નહી ફરીદુન પાક,
હતી મુશ્ક-અંબરની ના તેની ખાક.

સખાવત 'ને ઇન્સાફ કરી તે ગયો,
મૂવા બાદ ગેતીમા કાયમ રહ્યો.
ઓ દૂનિયા તું કેવી છે બદખવાસ,
કરી પરવરશ તું કરે છે નિરાસ.
કહાં છે ફરીદુન ફરરોખ પાક,
કિધો જેણે પામાલ બુરો ઝોહાક.
સૂતા જઇ સઘલા મલી ખાકમા,
બિછાના થયા મિટીએ પાકમા.

---

૧. દેમાવંદ પાહાડ ઉપર ફરીદુને ઝોહાકને પકડી બંધ કીધો, તે વિશે બુનદેહશ બાબ ૨૯, ફ. ૯મા જણાવ્યું છે, કે ફરીદુને જ્યારે ઝોહાકને પકડયો, ત્યારે તેને દેમાવંદ પાહાડ ઉપર બાંધ્યો.

ફના એક રોજ સહુ સૂણો પારસી, | સખાવતની જો તું જમા ધુન છે,
દૂનિયા અજબ રંગ છે આરસી. | સમજ તુંબી જગમા ફરીદુન છે.

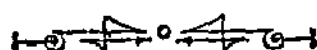
ફરીદુનનુ ઇરાંનના તખ્ત ઉપર બેસવું.

આ ખુશબખ્તી ભરેલા બનાંવની ખબર ફરીદુને માદર ફરાનક ઉપર રવાના કીધી, અને તે નેકજાદ ત્યાં આવી પોતાના ફરજંદને વાહલથી મલી.

ફરીદુને મેહેર માસ અને મેહેર રોજે ઝોહાકને પકડી કેદ કીધો. અને એજ દિવસે ફરીદુન ઇરાંનના તખત ઉપર બેઠો, અને એક મોટુ જશન આ બુલંદ ગહીમાની યાદમાં કીધું. (18). એ મેહરંગાનનુ જશન શાહ ફરીદુને સ્થાપ્યું હતું. (19).

શાહજાદો એરચ.

ઇરાંન અને તુરાંન વચેના કીનાકેસાની પહેલ્લી શરૂઆત.

શાહા ફરીદુને ઝોહાકને કેદ કરી તેને દેમાવંદ પાહડ ઉપર બંધ કીધો, અને ઇરાંન ઉપર પોતે રાજ ચલાવવા લાગ્યો. ચોતરફ જે જે બદીઓ ઝોહાકના અમલમાં ફેલાઇ રહી હતી, તેનો ફરીદુને નાશ કરી દુનિયામા નેકીનો ફેલાવો કીધો.

ફરીદુનને પેટે ફરજંન્હની વૃધી.

પચાસ વરસની ઉમરે પુગતાં ફરીદુનને ત્યાં ત્રણ ફરજંન્હોનો જનમ થયો હતો. તે ત્રણે બેટા હતા. વડાનુ નામ સેલમ, બીજાનુ નામ તુર, અને નાહના બેટાનુ નામ એરચ હતું.

ફરવરદીન યશ્તના ફકરા ૧૩૧ મા એરચને "અઇર્યવ" ને નામે ઓળખાવ્યો છે.

એ ત્રણે શાહજાદાઓ તાજને લાયક હતા. એ ત્રણમાં બે ચહેરનવાજ અને એક આરનવાજને પેટે જનમેલા હતા. ફરીદુને એ ત્રણે બેટાઓને મોટા લાડમાં ઉછારયા હતા.

એરચની ઓલાદ

એરચને પેટે બે બેટા અને એક બેટીનું ફરજંન્દ હતું. દીકરાઓ 'વાનીતાર' અને 'અનારતોખ' ને નાંમે જણાયલા હતા, દીકરી, ગંન્જ' ને નામે ઓળખાતી હતી.

એરચને તેના ભાઈ સેલમ અને તુરે અદેખાઇ અને વેરના સબબે મારી નાખ્યો હતો. એરચની ઓલાદ તેઓ ઉપર કીનો લીએ, તેથી તેઓએ પાછલથી એરચના બંન્ને દીકરાઓને પણ મારી નાખ્યા હતા. એરચની દીકરીને પેટે અવતરેલી ઓલાદમાંથી

પાદશાહ મીનોચહેર

મિનૂચહેરના સુખુનઃ—"સંસાર જે છે તે ઉનાળાના વાદળ,
તથા શીયાળાના તડકાં સમાન છે, જે હમેશ,
સુધી રહેતાં નથી."

મીનોચેહરનો જનમ

થયો હતો. તેણે પોતાના વડવા એરચનુ વેર તુર અને સેલમને મારી નાખી લીધુ હતું.

ફીરદોશીના શાહનામા પ્રમાણે એરચનુ દાસ્તાન નીચે પ્રમાણે છે.

એ ત્રણે દીકરાઓ જ્યારે ઉમરે પુગ્યા, ત્યારે પાદશાહ ફરેદુને તેઓને દુનિયાઇ સંસારમા નાખવાનો વિચાર કીધો.

ફરેદુને પોતાના દીકરાઓ માટે બાઈડીઓ શોધી લાવવા પોતાના એક વિસ્વાસુ દરબારી જંન્દેલને ફરમાવ્યું.

એક દિવસે ફરેદુને જંન્દેલ નામના પોતાના વીસ્વાસુ દરબારીને બોલાવી, પોતાના દીકરાઓ માટે ત્રણ ઉંચા ખાનદાનની દીકરીઓ શાદી માટે શોધી કાહડવા ફરમાવ્યું. આ કાંમ બજાવવા માટે ફરેદુનને જંન્દેલ ઘણોજ લાયક માલમ પડયો.

ફિધી શાહ ફરેદુને ચોગંમ નજર,
દિઠો તેણે જંન્દેલ ખુબ પૂર હૂનર.
કહ્યું એમ ફરીદુને મલકાવી મન,
સાંભલ ઓ જંન્દેલ મારા સૂખન.
દુનિયાની કરવા નિકળ તું સફર,
ચૂંટી લાવ મહાબુબ મિસલે કમર.[1]
ખુબીમાં ખાલેસ, ગૂણવંત અપાર,
નહિ હોય ખાંમી કંઇબી લગાર.
રૂપે રૂપાલી ત્રણે એક સંગ,
સરસ કે નરસ નહિ જરા હોય રંગ.
ત્રણે નારનો હોય એકજ પિદર,
'ને ત્રણે એક માતા તણી દુખ્તર.
પરીચહેર, તન પાક, મન પાક ઝંન,[2]
અવલાદે આલા ત્રણ ગુલબદન.
અગર લાવે શોધી તું એવી નાર,
કરૂં મુજ પેસર સંગ શાદી કરાર.

* . * *

ફિધી જુસ્તજુ જંન્દલે ખુબ ફરી,
હુડે ત્રણ દુખ્તર ઘુંમે કેશ્વરી.
મળી કોઇ મુલકમાં નહી એવી નાર,
કરે જે ફરીદુન પેસર દિલફિગાર.
ગયો આખીરશ તે શેહરે યમન,[3]
દિઠો શાહ 'સરવ' નામનો દીલપસંન.
હતી તેને ઘર દુખતર નેક ત્રણ,
સિકલમા અકલમા સૂંદર બદન.
ગયો તેની દરબારે જંન્દલ સિતાબ,
ફરેદૂનનો જાહેર કીધો કુલ હિસાબ.
"પિસર ત્રણ તેના મિસલ માહેતાબ,
અજબ છે સજધજ, અજબ રૂબાબ.
ગરજ છે મહાબુબ ત્રણ બેનઝીર,
ઓલાદે શાહી 'ને બદરેમૂનીર.
ફરેદુનને એવી પડી છે ખબર,
કે, શાહે યમનને છે ત્રણ દુખતર.
ખુબી શું વખાને જબા કમતરીન,
નથી નારી તે સમ પરદે જમીન.
ફરેદુને મોકલાવી છે એ વધાઇ, (1)
રાજી છે કરવા તુંસે સગાઇ.
ત્રણ તારી દુખ્તર છે રોશંન્ રવાન,
ચમકાવે છે જે સિહા આસમાંન.
ફરેદુન્ ચાહે છે એવી ભલઇ.
કરે તેના ફરજન્દોને તું જમઇ."

---

૧. મિસલે કમર યાને માહતાબ જેવી ખુબસુરત. ૨. ઝન યાને ઓરત.
૩. યમન શહેર, હાલના વખતમા "અરેબીઆ ફેલિકસ" ને નામે જણાયલુ છે. ઇરાંન અને હિદુસ્થાન સાથ તે મોટા વેપાર માટે જાણીતું હતું.

દલગીર થયો શાહ સુણી એ સુખન,
પઝમુર્દા થાયો મિસલ ગુલ સમન.[1]
દુખી થાઇ દીલમે યમન શાહ કહે,
"એ દુખ્તર વગર કેમ જીવ આ રહે.
થશે રોજ રોશન સિહા મિસ્લે શબ,[2]
નથી હાંમ હેડે કે ખોલું હૂં લબ.
વજીરોને જાહેર કીધો રાઝે મન,[3]
દૂખ્તર વિના કેમ જશે મુજ દન.

કરૂં જો એ ખાએસ મંજુર હું,
બનુ આએ જગમા રંજુર હું.
તપી દીલ જલે મારૂ દુખ્તર થકી,
ચશ્મોથી વેહશે આંસુ નકી.
અગર ના પાડું ફરેદુન સૂખન
નારાજ બેશક થશે તેનુ મન.
બુલંદ બખ્ત છે શેહરિયારે જમીન
કરશે કિનામા પામાલ યકીન."

યમનના શાહે ફરીદુનની માગણી સ્વીકારી, અને શાહજાદાઓને નજરે જોવાની તેણે ખાહેશ દેખાડવી.

યમનનો પાદશાહ આ પેગામ સાંભલી ઘણોજ વીચારમા પડયો, કેમકે તેને પોતાની દીકરીઓથી છુટું પડવા જરાણી ગમતુ નહી હતું. તેણે જન્દલને પોતાના મહેમાન તરીકે રાખ્યો, અને પોતે પોતાના દાનેશમંદ વજીરો અને દરબારીઓ સાથે મસલત ચલાવી. યમનના શાહે પોતાના દરબારીઓને કહ્યુ કે:—"જેમ મને મારી બેટીઓથી છુટું પડવા ગમતું નથી, તેમ ફરેદુન જેવા પાદશાહની માંગણી ના પાડવાની મારી હિંમત પણ થતી નથી. જ્યારે ફરેદુનની એવીજ મરજી છે, તો હું ના કહી શકતો નથી." બીજે દાહડે શાહે યમને જન્દલને જવાબ આપતાં કહ્યું કે:—"હું શાહ ફરેદુનની ખાહેશને મારે સર ચહડાઉં છું. મારી દીકરીઓને હું ફરેદુનના દીકરાઓ સાથ લગનના ગાંઠથી જોડવા રાજી છું, પણ તે આગમજ હું એ ત્રણે શાહજાદાઓને મારી નજરે જોવા ચાહું છું. વાસ્તે એ ત્રણે શાહજાદાઓને મારા મેહમાન તરીકે મારે ત્યાં મોકલી આપવાની હું અરજ કરૂં છું."

આ પેગાંમ લેઇ જંન્દલ તુરતજ શાહ ફરેદુન પાસ ગયો, અને શાહે યમનનો જવાબ ખુલાસા વાર જાહેર કરી, તે શાહી બાંનુઓની તારીફ ગાવા લાગ્યો. (2)

જન્દલે સરવ શાહનો પેગામ ફરેદુનને કહવો, અને ફરેદુને પોતાના દીકરાઓને શીખામણ દેવી.

"કરૂં શું સિફત શહેરિયારે યમન,
દાનાવ, દાનેશ, સરે અન્જુમન.[4]
દુખ્તર છે ત્રણ, મિસલ માહેતાબ,
જવાંની 'ને જોબન ખિલતા ગુલાબ.

સિફતમા ત્રણ છે મિસલ મુશ્તરી,[5]
અદબ 'ને અદામા અજબ સુંન્દરી.
અગર જો જુવે નાર એવી સરોશ,[6]
ચુંબન કરે ખાકને ખોઇ હોશ.

1. ચંપેલીના જેવું એક ઇરાંનમા થતુ ફુલ, જે સમનને નામે જણાવલું છે, જેને સેહજબી ખરાબ પાંણી લાગ્યાથી તુરતજ કરમાઇ જાય છે. 2. શબ યાને રાત.
3. રાઝે-મન યાને મનનો ભેદ. 4. સરે અન્જુમન યાને અનજુમનનો સરદાર.
5. બરેસ્પતી શીનારાના જેવી ખુબસુરત. 6. સરોશ યઝદ.

ક્રિધી માંગણી તેમની તમ થકી,
પડી પાર છે મુજ દીલની વકી.
થયું દીલ ખૂશ છે, સૂણી એ ખબર,
નજરથી જોવા તે છે બેસબર."
કહે એમ ફ્રેદુનઃ "સિધારો ચમન,
જઇને કરો તમ મહાણુબ્ પસંન.
૧૫૦૦
કરજો અકળ હોશથી તમ કલાંમ,
સદા રાખજો તમ્ બિરીઆર હામ.
પૂછે તેનો દેજો વિચારી જવાબ,
ભુલતા કદીબી ન શાહી રૂઆબ.
પીસર તમ્ ઔલાદે છો પાદશા,
છે લાજમ્ હરદમ્ રહો પારસા.[1]
સદા રેહજો રોશંન દિલે પાક દીન,
સદા રાખજો તમ્ સાબુત્ યકીન.
કદમ ધરજો હરદમ્ તપાસી જમીન,
કદીબી ન ભુલતા ફર્જે આઇન.[2]
દુરંદેશ, અકળમંદ છે શાહ યમંન,
નથી તેની સમ્ કોઇ બિજી અંજામંન.
કહું છું તમુને સૂણો મુજ વચન,
અમલ તમ્ કરજો કરી ખૂબ મનન.
ભરશે તે મેહફીલ્ એક રોજ ખાસ,
કરશે તમારી અકળની તપાસ.
મચી રેહશે મહેફીલ્ બની દીલ શાદ,
થશે શાહ હાજર દુખ્તર સાથ.
હર એક સુન્દર, નજર મનમાન,
નાહની કે મોટી દિસે એકસાન.
કદમા કદાવર એક એક સંમ,
ત્રણે બેહનની એક સરખી ચશમ.
કંમર એક સરખી, ને ઉર[3] એકસાંનં,
પિછાંની શકે નહીં કોઇ ઇન્સાંન.
કહું જે તમુને, સૂણો ધીર ધરી,
જે આવે પેહલ્લી, તે નહાની ખરી.
કદમ તેની પાછલ હુરી[4] જે ભરે,
તે બેહેન ત્રણમા વચલી ખરે.
સહુંમા જે મોટી હશે ગુલબદન,
કરશે સહુ બેહન પાછલ ગમન.[5]
હવે સાંભલો દિલબંન્દ મુજ પેસર,
તમોમા જે મોટો છે તાજવર.
તે પાસ બેસી જશે નાંહની હુર,
ચમકાવશે બેસીને નુર પુર.
તમોમા જે નાહનો છે તાજદાર,
તે પાસ બેસી જશે નાંહની નાર.
બેસે જે વચલા બિરાદર પાસ,
વચલી બેહન્ જાણજો તમ ખાસ.
કસોટી થકી કરશે તે ઇમ્તેહાંન[6],
કરશે તમારી અક્કળની પિછાન.
પુછે તમુને જો તે સવાલ,
બતાવો કિયું મારૂં છે મોડું લાલ?
કિયું છે કહો મારૂં નાંહનુ ગોહર?
વચલી કઇ મારી છે દુખતર!
ગાફેલ બનીને ન કરતા હિસાબ,
દેજો બરાબર અકલથી જવાબ.
અગર રહેશો હંમેશ તમો એકસંગ,
ફતેહમંન્દ થાશે તમારો ઉમંગ.
મલી સંપથી તમ રહેજો સદા,
કદીબી ન પડતાં કુસંપે જુદા.
કુસંપે થયા છે કંઇકો ખૂવાર,
કુસંપે વેરાન્ બાગો બહાર.
અફ્સોસ! ગર્દીશની છે રસમ,
કૂસંપે ખુવારી, કૂસંપે સિતમ.
પામાલ ગરદીશથી છે થયા,
નથી કોઇ તેથી બચીને રહ્યા.
હતા મેહલ, હવેલી, અએવાન જ્યાં,
દિસે આજ ગરદીશે વેરાન ત્યાં." (3)

* * *

૧. પારસા યાને પરહેજગાર. ૨. ફર્જે આઇન યાને ખુદની ખરી ફરજ. ૩. ઉર યાને છાતી. ૪. હુરી યાને પરીના જેવી સુન્દર. ૫. ગમન યાને ચાલવું યા પ્રવેશ કરવું.
૬. ઇમ્તેહાંન યાને પરીક્ષા.

સુણી લઇ દાનાઇના એ વચન, | બની ખુબ દાના, બની હુશિયાર,
પેદરના વચનનુ કિધું ખુબ મનન. | છોડી પેદરને નિકલીયા બહાર.

ફરીદુનના બેટાઓનુ યમન શેહરમા પોતાની મોહોરદારોને જોવા માટે જવું.

પાદશાહ ફરીદુનના બેટાઓ યમન શેહરમા આવે છે, એવી ખબર જ્યારે યમનના સરવ શાહને થઇ, ત્યારે તેણે તેમને માનપાન આપવા માટે મોટી હીલચાલ ચાલુ કીધી. એક જંગી લસકરની ફોજને એસ્તકબાલ જવા માટે તેને તૈયાર કરાવી, અને મોટી ધામધુમ અને શાહી દમામ સાથ ફરીદુનના ત્રણે બેટાઓને યમન શેહેરમા લસ્કરી અને શાહી માન સાથ દાખલ કીધા. યમનવાસીઓએ તેમને હરખે વધાવી લીધા, અને ગુલાબ અને સુગંધી ફુલોના લોકોએ તેઓ ઉપર વરસાદ વરસાવ્યો.

યમન શાહે ફરીદુનના બેટાઓને એક બાદશાહી મેહલમાં ખાસ ઉતારો આપ્યો. યમનના પાદશાહે એક ખાસ મીજલસ ભરી રંગરાગ અને શરાબનો દોર ચાલુ કીધો. મહેફીલમાં રંમશગરો ફરીદુનના શાહજાદાઓની તારીફ ગાવા લાગી, અને દરબારીઓ પણ તેઓની કીરતીના રાગ ગાવા પડયા.

પોતાના ભવીશના જમાઇઓની પરીક્ષા લેવાનો યમનના પાદશાહે ઠરાવ કીધો. તેણે એક મેહફીલ બનાવી ત્રણે શાહજાદાઓને ત્યાં ખીરાજવાનુ ઈજન કીધું, અને તે મેહફીલમા પોતાની ચંદ્રમુખી બેટીઓને હાજર થવા ફરમાવ્યું. હુકમ મુજબ ત્રણે બેહનો એક એક પછી આવી તે મેહફીલમા બેઠી, અને યંમનના શાહે ત્રણે શાહજાદાઓને સવાલ કીધો કેઃ— "આ ત્રણેમાંથી નાહની બેહન કઇ છે, વચલી બેહન કઇ છે, અને મોટી બેહન કઇ છે, તે જણાવો."

ફરીદુનના બેટાઓને જે સબક પોતાના બાપ પાસથી મલ્યો હતો, તે પ્રમાણે તેઓએ ત્રણે શાહજાદીઓને ઓળખાવી. (4)

શાહજાદાઓની આવી ચંચળાઇ જોઇ મેહફીલ ખુશી થઇ, અને શાબાસીના પુકારોથી દરબારે તેમને વધાવી લીધા. યમનના શાહે પોતાની ત્રણે બેટીઓને તેમની ઉમરના પ્રમાણ મુજબ ત્રણે શાહજાદાઓને સવાધીન કરી, અને પોતાના જમાઇઓની પરોણાગત કરવામા તેણે કાંઇબી કચાસ રાંખી નહી.

ફરીદુનના બેટાઓ ઉપર શાહે યમને જાદુ ચલાવી તેમને બેજાર કરવું.

ગઇ રાત અરધી થયો વખ્તે ખાબ, | સજી સેજ ખુબ આબગીરે-ગુલાબ[1],
થયો બઝમ ઉપર ગાલેબ શરાબ. | દલીરોએ કીધો બગીચે ખૂવાબ.
કિધો એવો હુકંમ શાહે યમંન, | યમન શાહે એવી કિધી તદબીર,
બનાવો બગીચાને સુલ્હે ચમંન. | જમાઇને જાદુથી કરવા અસીર.

1 આબગીરે ગુલાબ યાને ગુલાબની હોજની પાળ ઉપર.

કિધા તેણે ખરપા ઠંડા પવંન,
ગયાં તેથી સુકઇ ગુલે ગુલશંન,
વંનચર, જળચર 'ને પંખી તમાંમ,
અકડીને છોડી ન શકયાં મૂકાંમ.
જોઇ આ બલાનો ગજબ 'ને ગંઝન્દ,
પિછાંની લિધો છે જાદુઇ ફેન્દ.
કુદી, સેજ[1] પરથી મારી છલંગ,
જમાં પર લીધી ફરીદુન નિરંગ.
અફસું પહડી કીધી મરદાંનગી,
તુટી કુલ જાદુની હયરાંનગી.
પડી જયારે પાછી રૂડી ખાંમદાદ,
નાબુદ થયો જાદુગરનો ફસાદ.
ઉભો આવી હસ્તો શાહે ચમંન,
હયરત રહ્યા જોઇ કરતા ચમંન.
ખુશીમા દિઠા ત્રણ સુરવીર મરદ,
નહી ગમ ચહેરે, દિલે નહી દરદ.
આજેજ બની શાહ મનમેં બસે,
પસ્તાઇ હાથોને તે મલમલે.[2]

તૂરત કીધી મજલીસ બડી ધુંમધાંમ,
હાજરૂ થઇ ત્યાં કુલ્ ખાસોઆમ.
કિધી ત્યાં રજુ ત્રણ દુખ્તર હૂરી,
સિકલ્ ને અકલ્માં હતી જે પુરી.
હરચંન્દ ટરતી ઉમંગ્ સંગ રંગ,
સદા ચંગ્. મુરડંગ્; મોરચંગ્, તરંગ.
નહી ગમ્ દિલમે, નહિ કાંઇ રંન્જ,
મગર ઝુલ્ફ ગુંઠવાનો રંન્જે શેકંન્જ.[3]
આદનાં'ને આલા મલી અંન્જુમંન,
સપૂરદ કિધા ત્રણ સિતારે ચમંન.
મહેલે મચી શાદીની ધાંમધુંમ,
નાચી રહીં હર સખી છુંમછુંમ.
સિતારો 'ને ઝાંઝર, દફ, મુરડંગ,
ધમકતાં ઢોલક, સુર્ તાલ્, ચંગ.

છમકતાં છમકલાં, અજબ રાગરંગ,
ચમકી રહ્યા સંહુ સૂણી મોરચંગ.
મલી સાથ સરવે લિયે ખુબ તાંન,
રીજવી રીજાવી દિયે ખુબ માંન.

ફરીદુને પોતાના બેટાઓની દલેરી કસી જોવા કરેલી હિકમત !

આ શાદીની ધુમધાંમ પુરી થયા પછી ફરેદુનના શાહજાદાઓએ પોતાની મહાબુબો સાથ વતન ઇરાંન તરફ પાછું ફરવાની તૈયારી કીધી. યગનનો પાદશાહ પોતાની દીકરીઓથી જુદો પડતાં ઘણોજ દુખી થયો, પણ તે લાચાર હતો. તેણે પોતાના જમાઇઓને મોટી ભેટ સોગાત આપી, તેમના રસાલ સાથે, તેમને તેમના વતન ઇરાન તરફ રવાનાં કીધા.

ફરેદુને જ્યારે જાણ્યું કે તેના બેટાઓ પોતાની મોહરદારો સાથે પાછા ફરે છે, ત્યારે તેણે તેમની હિંમતની કસોટી કરવાનો ઠરાવ કીધો.

શાએર લખે છે, કે ફરેદુન પાદશાહ એક મોટા ખુંખાર અઝદાહનું રૂપ ધારણ કરી, પુકારતો અને ફુંફાડા મારતો પોતાના દીકરાઓ જે રસ્તે આવતા હતા, તે તરફ તે ગયો, અને તેમની રાહ ઘેરી મારગમા તે આડો પડયો.

સૂણી શાહ ફરેદુન થાયો ખૂશાલ,
ચમંનમા થઇ છે પિસરથી કમાલ.
ઉભા આવી સરહદ ઉપર સંગ સવાર,
લશ્કર રસાલા અને અહેલેકાર.

વલી સાથ મહાબુબ મનહર પરી,
પિસર્ સંગ્ સરહદ ઉપર છે ખડી.[4]
ફરેદુને દિલમાંહે કીધો વિચાર,
દલેરી પિસરની કસું હું લગાર.

---

૧. સેજ યાને પલંગ. ૨. હાથોને મલમલે યાને હાથોને ઘસે. ૩. રંન્જે શેકન્જ યાને (ઝુલ્ફાં વાલવાની) મેહનત. ૪. ખડી યાને ઉભી છે.

કસોટી ઉપર હું કસી જોઉં હાંમ,
ઠરે છે ખરૂં કોણ મરદાંની કાંમ.
તુરત રૂપ ધારણ કિધું અઝદાહ,
પડયો આવી આડો સરહદ રહા.
દિઠા જ્યારે ત્રણે પિસર્ ફીલબંન્દ,
કિધો શોર ભારી, ફુંકી પવંન.
ઉડી ધુલ હવામાં, જેહાં અંધકાર,
ગયું વંન લરજી, આતશ વરાર.[1]
જોઇ આએ આફત નિકલીયો બહાર,
ફરેદુનનો બેટો, સેલમ નામદાર.
ધરી હાથ ગુરજ અને તલવાર,
દિઠો અઝદહા એક અતી ખૂંનખાર.
દુરંદેશ બની બોલીયો તે કલાંમ,
'અઝદાહસે લડવું છે જાહેલ કાંમ.'
ગયો ત્યાંથી નહાસી ખોઇ હાંમને,
લિધાં જોઇ બાપે પિસર કાંમને.
ગયો ત્યાંથી અઝદહા મારી પૂકાર,
ફુંઉ, ફુંઉ ફુકારા, ધુલાડું અપાર.
ગયો તુર સાંમે હવે તે ધસી,
પલકમાં લિધી તેની હિંમત કસી.
ધરી હાંમ ઇરે લિધી તીર કમાંન—
બને મારી અઝદહા, ખરો બળવાન.
મગર જોઇ અઝદાહ, ઉડી તેની હાંમ,
દુરંન્દેશ બની બોલીયો તે કલાંમ.
'એક અઝદાહસે લડવાની શું છે જરૂર,
મારી હું એને બનશ શું મશહુર?'
ડરી તુર હિંમત થયો લાજવર્દ,[2]
ગયો ત્યાંથી નહાસી બની નામર્દ.
જોઇ એવી અઝદાહે તુરની વલાંણ,
બની મસ્ત થાયો ધરી તુંન્દ-તાંન.
હવા રંગે અબનુસ[3] થઇ ગઇ સિહા.
સલમ-તુર બંને બનિયા તબાહ.
કહ્યું એરચેઃ "ઓ બિરાદર ભલા,
દિસે છે એ અંઝદાહ, બુરી કોઇ બલા.
એ જીવશે તો કરશે દુનિયા ખરાબ,
બેજાંન જઇને કરૂં હું સિતાબ."
ગયો જંગી એરચ વીર પીલતંન,
થયો રૂબરૂ જોઇ અઝદાહનું તંન.
તુરત ખેંચી શમ્શીર કીધો પૂકાર,
"નિકલ દુર થા રાહથી નાબકાર!
નથી જાણતો શું ફરેદુનનું નામ,
કે લડવાની હમ સંગ ભીડે છે હાંમ.
હમો ત્રણ છેયે ફરેદુંન પિસર,
ગુરજ મારનારા શમ્શીરગર.
અગર જો થશે તું નહી હિયાંથી દુર,
બેજાંન તુને કરશ હું જરૂર."

એરચ આવી ધમકી આપી ચોભ્યો નહી, પણ તુરતજ તેણે પોતાની કમાંનનો ચીલ્લો ચહડાવી તીર વડે તે અઝદાહને વિંધી નાખવાનો ઠરાવ કીધો. એરચનો આવો હિંમત ભરેલો ઠરાવ જોઇ, પેલો અઝદાહ (ફરીદુન) તુરતજ એરચની નજર આગલથી બેમાલુમ થઇ ગયો, અને થોડી વારમા તે ફરેદુન તરીકે પોતાના ત્રણે દીકરાઓ આગલ આવી ઉભો! એવી રીતે પોતાના દીકરાઓની દલેરી અને હિંમતની ફરેદુને પરીક્ષા કરી લીધી. ત્યાર પછી ઇરાની રેવાજ અને રસમ મુજબ મોટી ધાંમધુમ સાથે પોતાના ત્રણે બેટાઓની ફરેદુને શાદી કીધી.

ફરીદુને પોતાના બેટાઓની બાંનુઓને નામથી નવાજવી.

એ પછી ફરીદુને સેલમની બાંનુને "આર્ઝુ," તુરની બાંનુને "આઝાદેખુઇ," અને એરચની મહાણુમને "સહી" એવાં નામો આપ્યાં.

૧. વરાર યાને વરાળ. ૨. થયો લાજવર્દ યાને ફીકો પડી ગયો. ૩. અબનુસનાં લાકડાંના કાલા રંગ જેવી હવા થઇ ગઈ.

ફરીદુન પોતાના બેટાઓનું નસીબ જુવે છે.

ફરીદુન પોતે સેતારેશેનાસીના હુંનર અંદર પુરવીણ હતો. પોતે મોટી ઉંમરે પુગ્યાથી પોતાની ઓહોલી સલતનતના ભાગો કરી, તેણે પોતાના દીકરાઓને તે વેંહચી આપવાનો ઠરાવ કીધો. નાંહનો દીકરો એરચ તેનો સર્વથી વધારે વાહલો હતો. સલતનતની વેહચણી કરવા આગમજ ફરીદુને પોતાના દીકરાઓના ગ્રહની ચલન જોઇ, તો એરચના[1] ગ્રહની ચાલ તેને ઘણીજ ખરાબ માલમ પડી, કેમકે આસમાંન તેની ઉપર રૂઠેલું માલમ પડયું.

ગરદીશના ગજબ ઉપર અફસોશ.

ગજબ છે ગરદીશ તહારી ચલન,
ઘડીમા હસાવી કરાવે રૂદન.
ફના દોરે–ફાની આખર છે,
આ દુનિયા દુઃખનો સાગર છે.
નથી કોઇ ઇનસાં કાયમ રહ્યું,
ખીલીને કરમાઇ પાછું ગયું.
એ બંન્દા અજબ્ તારી સરજત છે,
અરે આસમાં તું બલાગત છે.
મૂરવ્વત કહાં તુજમાં ખાક છે,
ગીરેબાં ઇન્સાનના ચાક છે.
ખલક છે ખોટી, 'ને ખોટું વતન,
પલકમા નજર સામે દીસે કફન.
સદા જે જગા ઉપર ખુશાલી હતી,
દિસે તેની વેરાન થયેલી ગતી.
થતા'તા જે ઘર હરદમ રાગ,
પડયાં તે ખાલી, વસે ત્યાં કાગ. (5)

ફરીદુનનો અફસોશ.

દુખી થાયો જોઇ સિતારાની ચાલ,
ભવિશ જોયું એરચનું તણુ વિકરાળ.
થયો ભેદ જાહેર આસમાનનો,
તૂટો દોર ફરેદુન અરમાંનનો.
બુલાવી બુજાુર્ગો પોતાની પાસ,
દીધી ફરેદુને મસ્લત ખાસ.
કિધા સલ્તનતના તૂરત ભાગ ત્રણ,
ફરેદુંને વેંહચવાંનું કીધું પસંન.
રૂમ[2] સંગ ખાવર[3], બિજો તૂરકો ચીન,
ત્રીજો દસ્તે ગોદાંનો[4] ઇરાંન જમીન.
રૂમ અને ખાવર મુલ્કે ઝરરીન,
બક્ષી સેલમને તે સુંદર જમીન.
ઇનાયત કિધું તુરને કુલ તુરાંન,
વલી આપીયો દેશ ચીનનો[5] મહાંન.
બાદઅ ફરેદુને કીધું પસંન,
એરચ થકી કુલ ઇરાંન વતન.

---

૧. એરચને અવસ્તામા "અઇર્યવદયો" કરો છે, અને બુનદેહેશમા "અઇરજ" ને નામે વર્ણવ્યો છે. મીરખુંદ પ્રમાણે વતન ઈરાંનનું નામ અસલ "ઇરજ" ઉપરથી પડયુ હતું. અવસ્તામાં "અઇર્યવ" (એટલે એરચ) ઉપરથી "અઇરન" (એટલે ઇરાંન) શબ્દ નીકલ્યો છે. વિદવાંન જેન માલ્કમના વિચાર પ્રમાણે પારશીના પુરાતન વતન ઇરાંનનું નામ "એરચ" ઉપરથીજ પડયુ છે. (દસ્તુર મીનોચેહરનુ શાહનામુ)
૨. રૂમ તે ખાલદીયા અને એસીર્યાનાં માંતો હોવા જોઇએ. ઇરાનીઓ યુરપના મુલકોને રૂમને નામે ઓળખતા હતા, અને તેથીજ ગ્રીસને રૂમને નામે ઓળખવામા આવતું હતું. કેટલાકો રૂમ અને ખાવરને હાલમાં જણાયલા "રશીઆ" સાથ સરખાવે છે. (દસ્તુર મીનોચેહરનુ શાહનામુ)

૩. ખાવર ઇરાંનની પશ્ચીમ તરફના મુલકોને કહેવામાં આવે છે. (કુતાર બીરાદરોનું શાહનામું)
૪. ઇરાંન સરજમીનને દસ્તે ગોદાંન યાને પેહલવાનોના વતન યાને મયદાંન તરીકે ગણાતી હતી. ૫. ચીનાઇ તારતરીના મુલકને ઇરાનીઓ ચીનને નામે ઓળખતા હતા. અવસ્તામાં એ ચીનના મુલકને "સાઇનિનામ દખ્યુનામ" કહયો છે. (દસ્તુર મીનોચેહરનુ શાહનામું)

વલી સાથ દસ્તે નીઝાવરાંન[1],
કિધી તખ્તે શાહી ફૂઝ ફુરખાંન.
ખૂશી કુલ રઇયત થઇ શાદમાંને,
ખૂશી પેહલવાનો, ખૂશી મર્ઝબાંન.
ખુશી કુલ અમીરો, ખુશી કુલ દલીર.
થયો શાહા એરચ[2] આલંમગીર.
થયાં સાલ કંઇ એક સરાસર પસાર,
ફ્રેદુને ખોયો જવાંની બહાર.
ધુંમતી ઉભી રહી પિરી[3] સર ઉપર,
ફરી ફરઝંન્દોની લોભી નજર.
૧૭૦૦

* * *

ઇનશાંનનો દુનિઆઇ લોભ.

જમાનાની ગીરદેશ, સિતારાની ચાલ,
ઇન્સાંન્ની સરજત્ પાંમે જવાલ.
કરે જ્યારે બેહુંથી ઇન્સાંન્ વાત,
ગણજે તું તેને ખરો બદસિફાત.
બિજાની કિરત જોઇ કરતો ના ગંમ,
થતો ના નિરાસી અગનમા ભસંમ.
બની બેમૂરવ્વત્ ઘારે બદલગાંમ.
બકે વેશધારી ચલકતાં કલાંમ.
અગર હોય અકળ નહિં તુંજ પાસ,
તો રેહજે તૂ ખામોશ, થતો ના નિરાસ.
જગતમા તવંગર છે ફકત એક,
નથી લોભ જેને, ખરો તેજ નેક.

સેલમે પોતાના ભાઈ તુર ઉપર
લખેલો રૂકકો.

હવે સાંભલો હમદિનો દીલજાંન,
કિધું શું સેલમે કરૂં છું બયાંન.
ફ્રેદુન થયો જ્યારે બુઝોર્ગવાર,
થયો લોભ સેલમ અંદર બિદાર.
પસંદ્ નહિ પડી તેને બક્ષીસ પેદર,
ધરી દવેશ દીલે થયો બેસબર.
"મને રૂમ સંગ આપી ખાવર જમીન,
લિધો હક્ છિનવી, બની બેયકીન.
હતો તખ્તે ઇરાંન ઉપર મારો હક,
ફ્રેદુને દુબાડીયો બેધડક
થયો છે ઇન્સાફ પેદરથી ગલત,
એરચને આપી બુલંન્દ સલતનત."
ધરી દિલ કીનો થયો જોસદાર,
રવાના કિધા તુર તરફ અહેલેકાર.[4]
લખાવટ કિધી ખૂબ ફિતુરી તમાંમ,
ફરેબથી ભરેલાં હતા તે કલાંમ.
"અવલ જબાં પર ધરી રબ નામ,
દુઆ તુંજ હુકમા ગુજારૂં તમામ.
કહુ શું હકીકત અએ શાહે ચીન,
અકલમંદ, દાનેશ, દિલે દુરબીન.
કિધો છે ફ્રેદુને ઇન્સાફ ગલત,
એરચને આપી બુલંન્દ સલતનત.
દુરંન્દેશ બિરાદર જરા કર ખિયાલ,
થયા હક પામાલ હતા જે હલાલ.
હતો જો કે ઉંમરમાં હું વડીલ,
અને જોર તનમા મિસલ એક પીલ.
છતાં હક મારો લૂટાઇ ગયો,
એરચ ખાતર ઝુંટાઇ ગયો.
ભલે આપીયું મુજને નહિ ઇરાંન,
તો બેશક હતો તારો હક બેગુમાંન.
કરે કેમ તામોશ જીગર એવો ગમ,
ફાટે છે છાતી જોઇ એ સિતમ.
ચમંન સંગ 'ઇરાંનો-દસ્તે-ચલાંન',
એરચને આપી દીધું મોટું માન.
મને આપી ખાવરની ખાલી જગાન,
તુંને આપી દીધું બિયાબાંન્ ચીન.
મને એવી બક્ષેસ છે નાકબુલ,
પડે એવી શાહી ઉપર ખાકો-ધુલ"

૧. નીઝાંવરાંન યાને નેજા મારનારાઓનું મયદાંન. ૨. એરચે ઇરાંન ઉપર ફકત બાર વરસ રાજ કીધું હતું. ૩. પીરી યાને બુઢાપો. ૪. અહેલેકાર યાને પેગામ લઇ જનાર.

સેલમને મલવા તુરનુ ખાવર તરફ જવું.

પહડી રૂકકો થાયો પરેશાંન તુર,
ચહડયું તેને અંગે શયતાંની સુર.
મોહડેથી કીધો રવાના જવાબ;
કહે કે: "હું આવું છુ ખાવર સિતાબ.
મલી સંગ મસલત છે કરવી રવા,
નિકલ્યું છું એકદમ ખાવર જવા.

હતા જયારે હમ ભાઇ નાહાં પેસર,
બનીયો ફરેદુન બેદાદગર.
જે ઝાડ રોપ્યું તુંએ તારે હાથ,
મોસંમ બહારે થશે ફુલ-પાત.
ઝેહર પાત તેના, થશે ફુલ લહુ,
થશે ત્યારે આબાદ બરબાદ સહુ."

તુર અને સેલમની મસલત. ફરીદુન ઉપર તુર અને સેલમે પેગાંમ મોકલવો.

આ મોહડેનો જવાબ મોકલાવી, સેલમની સાથ મસલત કરવા તુર એકદમ ખાવર તરફ નીકલી ગયો, અને ત્યાં પુગતાંજ સેલમ સાથ આ અગત્યના સવાલ ઉપર તુર છુપી મસલત ચલાવી. તુરને તેના ભાઇ સેલમે બંભેરી ઉશ્કેરયો, અને તે કમબખ્ત ભાઇના મનમાં શયતાની જુસ્સો ભડકી ઉઠયો. આ બંને ભાઈઓએ ભવિશમા કેવી રીતે કામ લેવુ તે નકકી કરી, તેઓએ પોતાના બાપ ફરીદુન ઉપર એક કાસદને પેગાંમ આપી. ઇરાન તરફ રવાનો કીધો. બંને ભાઇઓએ તે કાસદને તાકીદે ઇરાન તરફ નિકલી જવા હુકમ કીધો.

"ઉડતો તું જા જલ્દ એ નેકમર્દ,
પકડે નહીં તુને બાદો-ગર્દ[1]
ઝુકી ફરેદુનને કરજે સલાંમ,
બાદઅઝ કહેજે હમારા કલાંમ.
કે: "અએ શાહે આલમ, ગેતી પનાહ,
કીધો હમોએ શું એવો ગુનાહ.
તૂંને લાજમ તર્સે ખુદા-
મિનોઇ ને ગેતીમા હરદમ સદા.
જવાંનીની પાછલ જઇફી સુફેદ-
સદા રાખવી બસ તેની ઉમેદ.
સૂફેદ કેસ કાળા ન બનશે કદી,
કજાની કહીબી ન ફરશે ગતી.
કિધી તુંએ ચઅદાં તરફ નહિ નજર
કિધી કાસ્તી[2] વંન કરવે ફિકર.
હતા હમ ત્રણે તારા પિસર,
બુજ્જ નહિ લાયકની લાયક કદર.

થયો શું સેલમથી એવો કસુર,
કિધો તુંએ તેને દુનિયાથી દુર.
ખતા તુરથી શું એવી થઇ,
રવાના કિધો તેને આફત મહી.
એરચને આપ્યું તૂંએ તારૂં તાજ,
નજર પાસ રાખી કરાવે તૂં નાજ.
નથી હમ્ કમ્તર પેદર બુંનથી,
અવલાદે છેયે ફરેદુનથી.
અગર રાસ્તી નહિ કરે અખ્તીયાર,
જગતમા ન પામે કદી તું કરાર.
નજરથી તું એરચને દુર કર,
કર તાજથી તેનું બેતાજ સર.
કર દુર કોઇ તેને વેરાંનમા,
રહે હમ સમ તે જગ જહાંનમા.
અગર કાંમ એ જો તું કરશે નહીં,
કદિબી તૂં જંપીને ઠરશે નહીં.

૧. બાદો ગર્દ યાને હવા અને ધુલ. ૨. કાસ્તી યાને ગેરઇનસાફ.

જેહાં તંગ કરવા લડશું હમો,
મારીને એરચ, મરશું હમો.
હજારો રૂમીઓનું લશ્કર દલીર,
જંગમા ઉતરશે ધરી શમ્શીર.
નિકલશે મયદાંને તૂરકી સિપાહ,
ઇરાંન 'ને, એરચ કરશું તબાહ."

કહ્યું એમ તુરે હસી ભાઇને,
"તજી દે તું દીલથી અધીરાઇને.
બિરાદર હવે તૂં ધરી હાંમ લે,
ફિતુર 'ને ફરેબથી હવે કામ લે.
અગર આવે જો હિંયાં સરજોર તે,
છોડું ના જીવતો હું દરગોર તે." (6)

ફરીદુને પોતાના બેટાઓનો પેગાંમ સાંભલી, તેમને શ્રાપ દઇને જવાબ મોકલવો.

આ પેગાંમ લઇને ફરમાવ્યા મુજબ તુર અને સેલમનો કાસદ ઇરાંન તરફ નિકલી ગયો. ફરેદુનને એ કાસદના આવવા વિશેની નકીબોએ ખબર આપી. ફરેદુંને તે કાસદને તુરતજ પોતાની રૂબરૂ હાજર કરવા ફરમાવ્યું. તુરનો પેગામચી દરબારમાં આવી હાજર થયો, અને ફરેદુનની ફરરોખી અને તેની દરબારનો દબદબો જોઇ, તે નમન કરી તેની તારીફ ગાવા લાગ્યો. (7)

તુરના પેગામચીએ પોતાના પાદશાહ તુરની તરફથી લાવેલો પેગામ ફરીદુન આગલ કહી સંભલાવ્યો, અને પોતાના જીવને માટે તેણે માફી ચાહી. ફરીદુન સૈલમ અને તુરનો પેગામ સાંભલી ઘણોજ ગુસ્સે થઇ બોલ્યો:—

"ના ડર તું દિલમા મરદ હુશીયાર,
ખતાવાર એમાં નથી તું લગાર.
હતો મારો એવો જ હરદમ વિચાર,
થશે આખીરશ્ એજ અંજામે કાર.
અવલથી મૂજને હતી એ ફિકર,
એ શયતાંનો અંતે કરશે મક્રર.
કહેજે તે નાપાકોને આ સુખન,
પુરા છો તમ ખસ્લતે અહેરેમંન.
રાખી ન આંખોમે કંઇબી શરંમ,
પિદરની પિરીનો કીધો નહિ ગંમ.
જીગરમાં જરાબી ન રાખી વફા,
થઇ હોશ નાબુદ, અકલ દફા.
જમાનો જવાંનીનો થાયો ખતંમ,
થયા બાલ સુફેદ, નથી તેનો ગમ.
કિધી મારી આસ્માને વાંકી કંમર,
મગર છું જવાંનીથી બિલ્કુલ તર.
થશે તારી વાંકી કંમર એક વાર,
નથી જેહાંનમે કોઇબી પાયદાર.

કસંમ લેઇ કહુ છું ખુદા પાકના;
કસંમ છે ખૂરશીદ્ અને ખાકના.
કસંમ તખ્તો કોલાહ, સિતારા 'ને માહ,
નથી બંને પર મારી ઓછી નિગાહ.
બૂલાવી કિધી મે જમા અંન્જુમન,
દુર દેશ, દાના; અકલમંદ સજન.
મલી સંગ મસ્લત કિધી વાર વાર,
પછી મે કિધો વાંટણીનો વિચાર.
ગયું દિલ તમારૂં સુજથી ફરી,
નથી રહિ ચશ્મમાં શરમબી જરી.
ચઢીયો દેમાગે ગરૂરનો પવંન,
રહાબર તમારો થયો અહેરેમંન.
પેદર સંગ ચલંન તમ ગુનાહે અજીમ,
નહી માફ હરગેજ કરશે કરીમ.
છુંમે સર તમારે કજા ધંમકાર,
નોબત ગજબની, અજબ ચંમકાર.
લરજતા પેદરની ગરજતી ગતી,
ફફડતી ફિતુરથી ઘટી ગઇ મતી.

પૂકારી ગુજારૂં અરજ જગપતી,
રખે પુત તમ સમ જગત જંનતી.
થયો લોભ સર પર તમ છે સવાર,
થશે તેથી જીંદગી તમારી ખૂવાર.
કહુ રાસ્ત આખર એ જાણો વચંન,
"કરો તેવું પામો"[1] એ કરજો મનંન.
થશે લોભ દુર જ્યારે તંનથી તમામ,
ખજાનાને ગણુશો ત્યારે નકાંમ.
થશે લોભ દીલથી જ્યારે ખતમ,
ખજાનાને જોશો તમો ખાક[2] સમ.
બિરાદરથી જીયાદા ગણે જે ખાક,
ગણાએ નહિ તેની અવલાદ પાક.
દુનિયાએ જોયા છે તમ સમ હજાર,
નથી કોઇની તે બની તાબેદાર.
કરો હોય ઇલાજ જો કંઇ ખબર,
કરે માફ મીનોઇમે ફેરફેગર.
થશે છુટકો કેમ રોજે-શુમાર,[3]
કરે માફ નહિ જો ખતા ફેરદેગાર-"(8)
સુણી ધ્યાંનથી સર્વ ગુફતારે શાહ,
લિધી કાસદે ત્યાંથી બાવર રાહ.

એરચ આગલ તેના ભાઇઓના પેગાંમની હકિકત કહી, ફરેદુનનુ
ગમગીન થવું, અને લડાઇની તઇયારી કરવા તેને સમજાવવુ.

ફરીદુને આ નાખુશ ખબર એરચને બુલાવી જાહેર કીધી. તેણે એરચને કહ્યું કે:— "તારા ભાઇઓ તારી તરફ અદેખા થયા છે, અને જે વખત જાય છે તેમા તેઓ તારી સામે લડાઇ ઉઠાવવા બાહાર પડશે, વાસતે તુંને હવે લડાઇની તઇયારી કરવી જોઇએ. અગરજો તુને તારા જીવની દરકાર હોય, તો એકદમ ખજાનાનો દરવાજો ખોલ, અને લડાઇની તમામ સામગ્રી તઇયાર કર. દુનિયામાં તુંને દોસ્ત શોધવાની અગત નથી. નિરદોશપણું અને સચાઇ એ બેજ તારા દોસ્ત છે."

એરચે ફરેદુનને જવાબ દીધો.

"સાંભલ અએ પાક ફરરોખ પેદર,
જમાનાની ગીરદેશ પર કર નજર.
એ ગરદીશનો ગમ છે નારવા,
એ ગમની નથી આએ જગમે દવા.
ફરમાવે છે તે ગુલે અર્ગવાંન,
કરે છે સિહા તે રોશંન રવાંન.
નાકાંમ દુનિયા, નાકાંમ ગંન્જ,
જવું તોડી આખર છે દિન પંન્જ.[4]
એક રોજ બિછાંનુ જમીન ખાક છે,
થશે ઇંટ તકિયો, જીવ પાક છે.
કંઇ કંઇ શહેરીયાર ચાલી ગયા,
મુકી તાજ 'ને તખ્ત ખાલી ગયા.
થયું તે થયું, ના થયું તે થશે,
ગયું તે ગયું, 'ને રહ્યું તે જશે.
રજા આપ રાજી થવશ શહેરિયાર,
કરૂં જઇ બહીને કુલ બારજાર.
નથી ચાહતો લેવા તખત તાજને,
નથી ચાહતો ઇરાંનના રાજને.
જઇ ભાઇ પાસે કરૂ હું નમંન,
ચુંમી દસ્તો પાંઉ, પડીને ચરંન.
બાદબ નમીને કરસ હું કલાંમ,
કે છે ભાઇ નાંહનો તમારો ગુલાંમ.
કરો કાંય નાખુશ ફરેદુન પાક,
કિનાને કપટથી કરો ના હલાક.

૧. "હમાઁન બર કે કારીદ ઑાન બર રૂઇદ." (ફીરદોસી) ૨. શાએર ફીરદોસી દોલત અને ખજાનાને ખાક સાથ સરખાવે છે. ૩. રોજે શુમાર યાને કિઆમતને દાહડે.
૪. દીન પંન્જ યાને પાંચ દાહડા.

કાં આંધો ગેતી ઉપર તમ ઉમેદ,
જીવો કેવી રીતે મૂવો જંમશેદ.

ચલન ચર્ખે કોહંન, બુરી તેની સંગ,
ગયો છોડી શાહી બર્નાને અતંગ.

એક રોજ છે મારો કિસ્સો તમાંમ,
દૂનિયામે કાયંમ નથી કોઇ નામ."

વિનવીને એરચ પેદરને કહે,
"જવા દે મને આપ કાં ગમ સહે.

સૂખૂન કહી જબાંથી મીઠા મધુર,
મનાવી હું લેવસ સેલમ સંગ તુર."

ફરીદુને એરચને ભાઇઓ પાસે જવાની રજા આપવી.

એરચના સખુનો સાંભલી ફરેદુને તેમાં કાંઇક દુરંદેશી જોઇ. ફરેદુને સેલમ અને તુરની પાસે જવાંની એરચને રજા આપી. ફરેદુને એરચને કહ્યું કેઃ— "અએ અકલમંદ અને દયાલુ દીલના મારા સપુત, તારૂં દીલ દયાલુ છે. તારા ભાઇઓ જયારે તારી સાથ લડાઇ શોધે છે, ત્યારે તું તેમને મલીને સુલેહ કરવા ચાહે છે અગર જો તારો એવોજ વિચાર છે, તો તું ભલે જા તારી સાથે તારા રસાલેદારોને આવવાનો હુકમ ફરમાવ, કે તેઓ સફરની તઇયારી કરે હું એક નામું લખી તેઓ ઉપર રવાના કરૂં છું, અને તુંને તંન્દરોસત જલ્દી પાછો ફરેલો જોવાની હું ઉમેદ રાખુ છુ" (9)

ફરીદુને તુર અને સેલમ ઉપર રૂકકો લખવો.

"જબાં પર ધરી રખનુ નેકનાંમ,
જે જાહેર 'ને બાતેન રહે છે મુદાંમ.
બાદઝ લખું અએ પિસર દિલબંન્દ,
બે ખૂરશેદ તમ છો, ચલકતા બુલંન્દ.
૧૯૦૦
બે સંગી, બે જંગી, શાહે જમીન,
રહો તમ આલંમમે બેહુબીન.[1]
લખું હાલે દીલ શું, છે ભારી રંજ,
નથી જોઇતી દોલાહ, લશ્કર કે ગંજ.
ગૂજારૂ . દુવા એવી જઇપ્રી અંદર.
રહો ત્રણ ફરેજંન્દ સદા ખુશતર.
બિરાદર એરચ તમ ભાઇ જાંન,
આવ્યો છે ચાલી તમારે મકાંન.
સૂણી દુખ તમારાં થયો બેકરાર,
તે આવે છે મલવા બની દિલફિગાર.

તજી તે તખતને, તજી અફસરી,
તજી શેહનશાહી, તજી સરવરી.
તજીને મહોબત, તજી રાજપાત,
તે આવે છે કરવા સુલેહની વાત.
નથી એણે કોઇને દીધો રંજ ખાસ;
નથી એણે કીધાં કોઇને નિરાસ.
તખત પરથી ઉતરી થયો છે સવાર,
એ આવે છે તમ પાસ થઇ તાબેદાર.
શાહીથી ભાઇ ગણેછ એ અજીજ,
નથી ભાઇ કરતાં વધુ કોઇ ચીજ.
નવીશ્તો[2] લખાને દિધીમોહારે[3] શાહ,
લિધી શાહ એરચે ખાવર રાહ.
લિધા સંગ રફીકો, જવાંનો 'ને પીર,
લિધા સંગ થોડા સિપાહો દલીર.
નિકલીયો તે છોડી વતન ઘર 'ને બાર,
જુદઇથી ફરેદુન થયો બેકરાર. (10)

૧. નેકીને પસંદ કરનાર. ૨. નવીશ્તો યાને રૂકો. ૩. મોહારે શાહ, યાને શાહી મોહાર.

શાહજાદા એરચ, તુર અને સેલમ.

એરચઃ—

"ના કામ દુનિયાં, ના કામ ગંજ,
જવું છોડી આખર, છે દીન પંન્જ.
એક રોજ બિછાંનુ જમીન ખાક છે,
થશે ઇંટ તકિયો, જીવ પાક છે.
કંઇ કંઇ શેહેરીયાર ચાલી ગયા,
મૂકી તાજ ને તખ્ત ખાલી ગયા.
થયું તે થયું, ના થયું તે થશે,
ગયું તે ગયું, 'ને રહ્યું તે જશે"

(જુઓ પાનું ૫૧)

એરચનું ખાવરના મુલકમા જઇ પુગવું. તુર અને સેલમનું ફીતુર.

એરચ પોતાના રસાલા સાથ પોતના ભાઈ સેલમના મુલકમા જઇ પુગ્યો. તુર અને સેલમ પોતાના કાળાં કરમો કરવા તલપી રેહ્યા હતા. એરચના આવી પુગવાની ખબર તેમને મલતાંજ તેઓ તેને એસ્તકબાલ લેવા પોતાના લશ્કર સાથ સામે ગયા, અને એરચને શાદી આવકાર આપી તેને શેહરમા દાખલ કીધો. તમામ લશકર એરચનો રૂઆબ અને તેની દબદબ જોઇ તેની ઉપર આફરીન કરવા લાગ્યું. પોતાના લશકરની આવી વખાણુ જોઇ, તુર અને સેલમ, એરચ તરફ વધારે અદેખા બની બળવા લાગ્યા.

મલી સંગ, બિરાદર કરે ગુફ્તગુ,
કરે બે ફિતુરી વધું જુસ્તજુ.
હતા બે દિનાખોર કપટી ખરે,
હતો એક ભલો, લાખોમા નહી જડે.
હતા બે વહેશી, કપટનાં ગુલાંમ,
હતો એક દાના દયાલુ તમાંમ.
હતા બે લોભી હવસના નફર,
હતો એક સંતોશી દિલમા સબર.
હતા બે ખુંની, ખૂરા બદગુમાંન,
હતો એક નિરદોશ રોશંન રવાંન.
હતા બે જલ્લાદ, કીનાથી ગરમ,
હતો એક આદિલ, ચશમમે શરંમ.

તુરે એરચની મુલાકાત લેવાની ગોઠવણ કરવી.

બીજે દાહડે એરચની મુલાકાતે બંને ભાઇઓ ગયા. તેમને આવતા જોઇ એરચ તેઓને માન આપવા તેમની સામે ગયો, અને બગલગીરી કરી બંને ભાઇઓને નમન કીધું. બંને જન વચ્ચે વાતચીત ચાલી રહી. તુર, કે જેને એરચ સાથે કેવી રીતે કાંમ લેવું તે યોજી રાખેલું હતું, તેણે છેડતી શોધવાની મતલબથી વાત છેડી. તુરે કહયું કે:—"આ શું પેદર ફરેદુનનો ગેરઇન્સાફ નથી, કે તું નાહનો ભાઇ ઇરાંન જેવી બુલંદ સલતનતનો માલિક ગણાય, અને હમો ખાવર અને તુરકસ્તાંન જેવાં મુલકમાં દુનિયાથી દુર, વતનથી દુર, અને પેદરથી દુર પડી રહીયે?"

કહ્યું તુરે એરચ તરફ જોઇને:
"તું આવ્યો છે તારી અકળ ખોઇને.
વાતો કરે છે અક્કલથી ભરી,
કરે છે હમો પર તું અફસરી.
હમારાથી નાહનો થઇ ભાઇ તું,
કરે કેમ જયાદા શરીફાઇ તું.
બુજોર્ગીની કોલાહ સર પર ધરી,
ડોળે છે ડહાપણ વાતો કરી?
ચહડી બેઠો ઇરાંનના તખ્ત પર,
શું હું તારી ખિદમતને બાંધું કંમર?
વડો ભઇ વતંનની રહે હદ બાહર,
બને કેમ નાહનો બુજોર્ગવાર?
ગજબ છે ફરેદુને ખોયું યકીન,
ભુલીયો જીગરથી તે ફર્જે અઇન.
દિધું એને[1] ખાવર, મને દીધું ચીન,
તુંને આપી ઇરાંનની સર જમીન.
શું આ તેનો ઇન્સાફ, આ તેનું કામ?
આલંમમે થાજો બુરૂં તેનું નાંમ."

* * *

1. એને એટલે સેલમને.

નમી એરચે એમ બોલી જબાંનઃ
''રહો શાહે તુરાંન તું શાદમાંન.
અગર તુંજ દીલની છે એ મૂરાદ,
કસંમ છે ખુદાના, કરૂં તુંને શાદ.
નથી તાજ જોઇતું મને રાજ સાથ,
નથી શાહી ચાહતો, નહી કાંઇ ઠાઠ.
નથી ચાહતો ઇરાંનની સર-જમીન.
નથી ચાહતો તુરાંન, ખાવર કે ચીન.
ઇન્સાંન્ અગર જો ચહડે આસમાંન,
છે ખાકમાં તેનું આખર મકાંન.
અગર કિર્તી પાંમી ચહડે જો ગગંન,
પલકમાં કજા આવી કરશે દફંન.
બની શાહે ઇરાંન બેજાર છું,
તમુને દેવા હું તઇયાર છુ.
છે તખ્તો કોલાહુ જંજાલ સર,
તમુને હું સોપું ખૂશી છે જીગર.
નથી તમ સાથે મને કાંઇ વેર,
બની ભાઇ મારા કરો કાં કહેર!
કરૂં તાબેદારી ગણી મુજ ધરમ,
કરો કાં કીનાનુ બાજાર ગરમ. (11)

તુરનો કોફ એરચ ઉપર.

પૂકારીને તુરે કિધો એક અવાજ:
''બંધ કર જબાં તારી આ જાલસાજ''[1]
પિલંગ સમ તુરે મારી છલંગ,
કપટ આગ અંગે, ગજબ્ મન તરંગ.
ફલંગ મારી કુરસીને ઉંચકી તુરત,
ધુંમાવી ગજબથી સરપર સખત.
બદંન બળ કંપે કપટ વેરથી,
મારી તે એરચને કહેરથી.
કહ્યું એરચેઃ ''અએ બિરાદર તુર,
બને કેમ એટલો તું બેશહુર.[2]

અરે ભાઇ મારા કરે શું ગજબ,
ભરે કાં દેમાગે કિનો તું અજબ.
જરા કર ખુદાના ડરનો તું ગમ,
જરાબી તો કર તું પેદરની શરમ.
મને મારી શુ તું કરે મારૂં ખુંન!
કિધો શું ગુનાહ કે ચહડયું જનુંન?
કરે કાં કબજ મૂજ જવાંની અબસ,[3]
જરા કર જમાનાનો દિલમા તરસ.
તે છે ખરેખર ખરો સંગદીલ,
કરે એક નિર્દોશ કિડી તંગદીલ.[4]
તેનેબી વહાલો છે જીવજાન,
મરે કેમ ખુશી થઇ ઇનસાંન.
અરે ભાઇ તુર તું જરા કર વિચાર,
તુંને છોડશે નહિ જમાનો જીન્હાર.
૨૦૦૦

આ દુનિયાને એકદમ કરી હું તરક,
પડું એક ખુણે જઇ બેધડક.
કરે ભાઇનું ખુંન બાંધી કંમર,
રહેશે કહાં તક હિયાં તું અંમર.'' (12)

*　　*　　*

ઘણુંબી કહ્યું એરચે તુરને,
દિલે નહિ દયા તે હતી ક્રુરને.
અગન ભડકી અંગે, જલંન રૂમરૂમ[5]
બદંન ખટકે[6] ખંગે,[7] ચહડી ખુંન ઝુંમ.
ધરી ઝુંમ ઉઠીયો લઇ નેમ બુરી,
તૂરત ખેંચી કહાડી છુંપી એક છુરી.
જરખ દીધો કાતીલ, ચીરીયું જીગર,
પડયો ખાઇ ઘુંમરી, જમીનની ઉપર.
થયું લોહી જારી, જખમ આરપાર,
સિનામાથી વેહતી થઇ લોહી ધાર. (13)

---

૧. જાલસાજ યાને મકરબાજ. ફિતુરી, ૨. બેશહુર યાને વિચાર વગરનો, બેશરમ. ૩. અબસ યાને નાહક—ફોકટ ૪. " બેયાઝાર મુરી કે દાનહકશરત, કે જાન દારદો જાને શીરીન ખશસ્ત." (ફુદાર શાહનામું) ૫. રૂમ રૂમ યાને આગ ઉપરના રૂપે રૂવાંમા. ૬. ખટકે યાને ભોંકાય. ૭ ખગે યાને કપટથી.

વહી લોહી ખાલી થયું જ્યારે તન,
થયું જ્યારે ઠંડ બરફ સંમ બદન.
લિધી તુરે કાતીલ છુરી ધારદાર,
ખતમ કીધું ખુંનીએ બરગશ્તે કાર.
કિધું તનથી જુદુ કાપીને સર,
ભરી મુશ્ક૧ અંબર. કિધું ખુબ તર.
સજીને સુગંધી કિધો દુર વાસ,
રવાના કિધું તે ફરેદુન પાસ.
મોકલાવી પયગાંમ સાથે પિછાંન,
"જો તારો દિકરો શાહે જેહાંન.
હવે આપ એને ભલે તખ્તો તાજ,
ભલે કર એને હવે સર્ફરાજ."
* * *

અરે! ઓ જહાં! કેમ સંગદીલ થઇ,
અશો પર તું કેમ તંગદીલ થઇ.
હતુ જે ખિલેલુ ગુલ બાગમા,
પડયું તે કરમાઇ જઇ ખાકમા.
થયુ મુખ સુર્ખાબ હતું જે લાલ,
ગયો લહુથી રંગાઇ રંગે ગુલાલ.
લહુની નહેર ખાક નાળું થયું,
આ ખુંનથી તુર તારૂ કાળું થયું.
અલમ હોજો ભારી તું પર ભારોભાર,
સિતમની સવારી તું પર હારોહાર.
કહેરે ઇલાહી પડો તુંજ પર,
બની ભાઇ ચિરીયુ ભાઇનુ જીગર.

એરચની લાસને એક સંદુકમા બંધ કરી તુર અને સેલમે ફરેદુન
ઉપર હદીઆ તરીક મોકલવી.

એરચના રવાંન ઉપર ફરેદુનનો વિલાપ

પિસરનુ બગલમા ધરી સર પેહર,
ચુમી હાબે છાતી, રડી સર-બ-સર
જોઇ તખ્તે એરચ ફરેહુન રડે.
"અરે ઓ મપુત, કા કવખ્તે મરે"
કુટી છાતી સર 'ને ભરી સર ખાક,
લગાડી મેહેલને ફરેદુને આગ
તખત જોઇ ખાલી ભરી માહે ધુલ,
ચમન છોડી ઉડી ગયુ બુલબુલ
સીનામે હિકરાનુ દાબીને સર,
બોલ્યો ફરેદુન: "અરે દાદગર
કતલ થાયો છે બેગુનાહ મૂજ પેસર,
જરા કર એ નિર્દોષ પર તુ નજર
સર તેનુ તનથી કપાઇ ગયુ,
તન તેનુ દુર દેશ ખવાઇ ગયુ

કર તારી બેદાદગર પર નિગાહ,
દુનિયામે દેતો ના તેમને પનાહ
ખુને પીસર કેમ જુવે આ ચશમ,
જહરીમે સુલતાની મૂજ પર સિતમ
અરજ એ ગુજારૂ છુ ઓ કેરફેગર,
કે જીવે 'ને જુવે મહારી નજર.
એક તૂખ્મે એરચ બને નામવર,
જે કીનામા બાધે પોતાની કમર
કમર બાંધી જગમે નિકલે દલેર,
લડીને લીયે તે એરચ વેર
કતલ બેગુનાહ જેમ થયો મૂજ પેસર,
થજો તેમ કતલ તે બેદાદગર.
જોઉ મારી ચશ્મોથી બનેના સર,
ત્યારેજ થશે ખુશ મહારૂ જીગર

ત્યા તક જીગર માહે તુ રાખ દમ,
પછી મારા દમને તુ કરજે ખતમ.

ઝાલ અને રૂદાબેહ[1]

પ્રારભ

શએર

હમદીન મહારા સુણજો પ્યારા,
આ મારા કલામ છે,
ક્યાંનિઓની કહાણીથી,
પત્થરના દીલ મુલામ છે

નામ કરી ચાલી ગયા,
જરથોસ્તીના નિયાગાન છે,
મુકી ગયા જે કિરતી પાછળ,
તેથી તમુને માન છે.

---

૧ આ ઝાલ અને રૂદાબેહના દાસ્તાનનું કિરતન પ્રથમ સિંધમા કરાચી મધે ત્યાની 'યગ-મેન્સ ઝોરાસ્ત્રીયન એસોસિએશન'ની ખાસ ફરમાસથી તા૦ ૨૮ મી ડીસેંબર ૧૯૧૨ ને દીને સાંજના, ત્યાની ઝોરાસ્ત્રીયન કલબના મકાનવાળા હૉલમા રજુ કીધુ હતુ, જે પ્રસંગે સિંધના વડા દસ્તુર ડાકટર માણેકજી નશરવાનજી ધાલા, એમ એ, પી એચ ડી પ્રમુખ તરીકે બીરાજ્યા હતા કરાચીની એ મારી પહેલ્લી મુલાકાત હોવાથી ત્યાં શાહ નામાના મારાં બીજા સઘળાં કિરતનો આખુ અઠવાડીયુ મે ચાલુ રજુ કીધા હતા ત્યાર બાદ મુબઇની ભાઉબધ મડળીની ફરમાસથી આ કિરતન ૫૦ કા હૉલમાં બીજી વાર રજુ થયુ હતું.

ઝાલનો જન્મ અને તેને અલ્બુરૂઝ પાહાડ ઉપર, સામે જઇ મુકી આવવું.

કરૂં યાદ અવ્વલ દાદારને,
પછી મુજ નિયાગાંન સરદારને.
સૂણો હમદીનો પ્યારનું એક બયાંન,
કરૂં ઝાલ[1] રોદાબેનું દાસ્તાંન.
હતો દિયાંનીઓમાં સુરો નેકનામ,
મશહૂર નામ જેનું નરીમાને-સાંમ.
હતો તે મીનોચેહરનો વીર નર,
કરતો તે શાહી જાબુલ પર.
એક રોજ દાયાએ આપી ખબર,
વધાઇ સુણાવી કિધો ખુશતર.
કેઃ "બાનુને પેટ લીધો છે જનમ,
પીસર એક સુંદર ખુરશેદ સમ.
બદન છે પિસરનુ મિસલ શેરદીલ,
થશે જોરવર તે જબરદસ્ત પીલ.
સિકલ તેની સુંદર સોહીલ[2] સમ,
અજબ તેની ચમકે છે બે ચશમ.
મગર હાલ શું હું કહું નેકફાલ,
તન પર દિસે છે સુફેદ રંગ બાલ."
દૂખી થાયો દીલથી સૂણી હાલને,
નારાજ થાયો જોઇ બાળને.
જીગર થાયું જખમી જોઇ પિસર,
બોલ્યો પૂકારીઃ "અરે દાદગર.
ઓ માલેક મહારા નિરંજન પિતા,
શું થાઇ એવી મહારી ખતા.
કિધી એવી અફસોસ તૂએ દાદગર,
થયું રંજીદા તેથી મારૂ જીગર.
બદન બાળનુ છે અજબ પીલતન,
ખરેખર દિસે 'બચ્ચ-એ-અહેરેમન.'
અજબ તારી કુદરત, અજબ છે કળા,
એ બાળક છે, યા છે કોઇ બલા.
અજબ તન રંગ છે લાલમલાલ,
મગર છે બદન પર સુફેદ[3] રંગ બાલ.
કદમા છે આલા, સિકલ ગુલફાંમ,
મગર છે બદન પર અજાયબ ખાંમ.
જગત સારી જોઇ એને હસશે મને,
રખે એને ફરજન્દે-એબ્લીસ[4] ગણે.
મને એવો વારેસ છે ના કબુલ,
થઇ છે દાદારની કાંઇ ભુલ.
બુરૂ મારૂ કિસમત, બુરો મારો કાળ,
પડયો મારે પેટ 'હેરેમન ઝાલ'!"
ઝુકાવીને ગરદન કીધી નમાજ,
"ખુદા મારી રાખે જગત માહે લાજ."(1)
દુખી થાયો દિલથી સામેસવાર,
પિસર કાજ કંઇ કંઇ કરે તે વિચાર.
"જગતમા થશે મારી ઇજ્જત ખાક,
તું લાજ મુજ અંનજુમન માહે રાખ.
મને એ ફરજન્દથી છે શરમ,
નજરથી જોઇ તપે લહુ ગરમ.
દિસેછે એ જબરો મને અપશુકન,
શું કહેવશ જો પુછશે અંનજુમન
કરૂં કેમ એ બાળ વસ્તીથી દુર,
મને એ પિસરની શું છે જરૂર."

---

૧. 'ઝાલ'નો અર્થ ઘરડો થાય છે. અને 'ઝાલેઝર' (એટલે સોનેરી બાલવાળો ઝાલ) કરીને પણ કહે છે. ૨. સોહીલ રીતારા જેવી ખુબસુરત સીકલ. ૩. ઝાલનું તમામ બદન સુફેદ બાલથી ભરેલું હતું, તે જોઇ સાંમ ઘણોજ નારાજ થયો હતો. ૪. ફરજંદે એબલીસ યાને શયતાનનું ફરજંદ. સામે આ બાળકને માટે પરવરદેગાર આગલ ફરીયાદ કરી, કે આ ફરજંદથી હું જગતની નામોસીમાં આવી પડીશ.

કિધો સામે વીચાર એવો કરૂર,
કે, કરવું તે બાળક દૂનિયાથી દુર.
રવાના કિધું બાળ તે એક રૂજ,
પડયું જઇ તનહા કૂહે અલ્બરૂજ.[1]
પડયું જઇ ત્યાં તે માસુંમ બાળ,
જુદું થઇ જગતથી થયું કંગાળ.
નહિ ગોદ માદર, ન પેદર વહાલ,
રડે ચીસ પાડી નિરાધાર ઝાલ.

ઘડીમાં રડીને તવલતું તે બાળ,
કદી ચુંસી ઉંગલીને કરતું વબાલ.
હતી નહી તે બાળને - એ ખબર,
જુલમગાર તેનો થયો છે પેદર.
ન કોઇ તેની ચિસને હતું સુણનાર,
ફકત એક હતો ત્યાં પરવરદેગાર.
લખેલા કરમના ન લેખો ટળે,
કરે બન્દો તદબીર હજારો ભલે. (2)

ઝાલનું અલબરૂજ પાહાડ ઉપર વતન.

ગંજાવર પાહાડ અલ્બરૂજ ઉપર આવેલા એક ગુંફામા, સામ પોતાના દુધમલ દીકરા ઝાલને દુધ વીના તરસતો, અને માતાની ગોદ વીના તવલતો મુકી પાછો ફરયો. ત્યાં એક ગંજાવર ઝાડને મથાલે એક સીમુરગનુ રેહઠાન હતું. તે સીમુરગ પોતાના બચ્ચાંના ખોરાકની શોધમાં ત્યાં જઇ લાગ્યું, અને ત્યાં એક દુધમલ બાળકને રડતું સાંભલી, તે તેની આગલ ગયું. ઝાલ ત્યા રડતો તવલતો ખાકમા પડેલો હતો. ના તેના તનપર વસ્તર, ના જંમીન ઉપર બિછાણું, ના કોઇ દાયા, કે ખોરાક હતો. સીમુરગ તેને પોતાના પંજામા પકડી ઉઠાવી લઇ, હવામા ઉડી ગયો.

હતો તે જગે સીમોરગનો[2] વાસ,
સૂણી બાળની ચીસ ગયું તેની પાસ.
જઇ પાસ તેણે ઉઠાવી લીધું,
લઇ જઇ માળામે સાંતી દીધું.
દયા સિમુરગને દિલે ઉતરી;
અવાજ એક ગેબી થયો તે ઘડી.
કે: "સાંભલ અએ સિમુરગ નેકફાલ,
આ દુધમલ બાળક પોશી તું પાળ.
એ બાળકથી એવી થશે એક તોખંમ,
જેહાં પેહલવાંનોને દેશે જનંમ.

સંભાલી કરજે તું એની જતંન,
તૂં જો કે જમાનાની શું છે વલંન."
દયાલુ થયો ઝાલ પર દાદગર,
કરાંમતભરી થઇ મૂરગપર અસર.
જતન લઇ પોશણ કિધું માનથી,
કિધી ચાહો-મોહબત દિલોજાનથી.
એ રીતે ઉધરી રહ્યો ત્યાં ઝાલ,
રહ્યો સિમુરગ સંગ કંઇએક સાલ.
કુહે અલબરૂજ પર રહેતો મગન,
દરદાં-પરંદાસે કરતો ચમન.

---

૧. અલબરૂજ પાહડ ઇરાનમા જાણીતો છે. આ પાહડ અવસ્તા જમાનાથી વખણાતો આવેલો છે. અવસ્તામા એ પાહડને 'હુબરે જાઇતી' પાહડને નામે ઓલખાવ્યો છે. આ પાહડની ઉંચાઇ હાલ ૧૮૦૦૦ ફીટની મપાઇ છે. (તવારીખે કયાનીઆંન.)

૨ સીમુર્ગને માટે એવું કહે છે, કે તે કાંઇ પક્ષી નહી હતું, પણ અલબરૂંજ પાહડ ઉપર વસતો એક પરહેજગાર આબેદ હતો, જેને ઝાલને પોતાના આશરામાં લઇ જતનથી ઉધારી મોટો કીધો હતો. અલંકારીક લખાણો કરનારાઓએ એક ગીરીનીવાસી આબેદને 'પાહાડી પક્ષી' તરીકે વર્ણવ્યો હોય, એ બનવા જોગ છે.

જગતથી રહ્યો ત્યાં વસી બેખબર,
નહિ સાથ, સંગી, સિવા દાદગર.

સામે પોતાના બેટા ઝાલને ખુવાબમાં જોવો, અને તેની શોધમાં નિકળવું.

તજી ઝાલ જેવો પિસર નેકનાંમ,
હરદમ રહેતો પરેશાંન સાંમ.
પિસરને તજી તે જલતો હતો,
હૈડાંના દુંખે તે બળતો હતો.
દિઠો સાંમે એક રાત એવો ખુવાબ,
ઉઠયો તે ભડકી, થયો સૂર્ખાબ.
નજુમી બુલાવી કિધું કુલ બયાંન,
ભવિશ મારૂં વરતો આપી ધિયાંન.

* * *

સુણી મોબેદોએ કહ્યા એ સખૂનઃ
"અરે સાંમ! કીધું તેં કારે-જબુન.
દરંદા, પરંદા જંગલ વસી,
દિયે જાંન ફરજંદ ખાતર હસી.
તૂંએ એવું કીધું કારે જબુન,
કિધું તારી ઓલાદનું તેંજ ખુન.
જોઇ ખાલ તન પર સુફેદ તમામ,
બતંગ થઇ કિધું તેં બરગશ્ત કાંમ.
એ ડાગે-દીલથી થશે તૂં દુઃખી,
જગતમા જીવી થશે નહિ સુખી.
હુહે અલ્બરૂજ પર શોધાવ ઝાલ,
મબાદા તે જીવતો હશે નેકફાલ.
દિસે તેની પર મહેર યઝદાંનની,
એ બાળક છે ઉમેદ ઇરાંનની."
સુણી આ સુખન સાંમ ઉઠયો સિતાબ,
ધરી જીન ઘોડે, લગામો રિકાબ.
ગયો તે તૂરત અલ્બફૂજની ઉપર,
મદદ ચાહિ રબની ઝુંકાવી સરઃ
"ખુદાવંદ કર માફ મારી ખતા,
થયો છે બન્દાથી બેશક ગુનાહ.
અરજ મારી સાંભલ ઓ જગપાળ,
અગર મારી તોખ્મથી હોય ઝાલ.
અગર અહુરેમનની ના હોય તોખ્મ,
તો રૂજવ પિસરની જુદઇનો જખ્મ.
ઓ આલમપનાહ દાવરે દાદગર,
ખતા માફ કર 'ને બક્ષ ઝાલેઝર.

સીમુર્ગનું ઝાલને તેના પેદરને સ્વાધીન કરવું.

એવું કહે છે, કે સામે આવી રીતની બંદગી પરવરદેગારને કીધી, અને તેજ વખત તેની બંદગી પરવરદેગારની દરગાહમાં કબુલ રહી. સીમુરગે જ્યારે સામને અલ્બરૂજ પાહાડ ઉપર આવેલો જોયો, ત્યારે તેણે જાણ્યું, કે તે પોતાના બચ્ચાંની શોધમાજ ત્યાં આવ્યો છે. તેણે સાંમના બેટાને કહ્યું કેઃ—"આજ સુધી મેં તુને પાળીપોશી એક દાઇ તરીકે ઉધારયો છે. મેં તારૂં નામ 'દસ્તાંને ઝંદ' રાખ્યું છે. તારો પેદર આ અલ્બરૂજ પાહાડ ઉપર તુને શોધવા આવ્યો છે. તે એક જેહાંપહેલવાંન છે. તેનું નામ સાંમ છે, વાસ્તે તું મારી સાથે આવ, હું તુને તેની નજદીક લેઇ જાઉં છું."

સીમુર્ગની જબાંનથી આવા સખુનો જ્યારે તે જવાંને સાંભલ્યા, ત્યારે તે ઘણોજ દીલગીર થઇ, આંખમાં આંસુ લાવી બોલ્યો, કેઃ—"મને લાગે છે કે, તું મારી હાજરીથી હવે ધરાઇ ગયો છે." * * * સીમુરગે કહ્યુંઃ—"તુ જો હિયાં રહે, તો હું ઘણોજ ખુશી થાઉં, પણ તારે માટે આ પાહડી વનના કરતાં વધારે સારી જગ્યા સરજાયલી છે. તારાથી છુટું પડવા મને બીલકુલ ગમતું નથી. મેં તુને મારાં બચ્ચાં મિસાલ ઉધારી મોટો કીધો છે, વાસ્તે તું મને ભુલી જતો ના." એવા મીઠાં અને મહોબતથી

ભરેલા સખુનો કેહી, તે જવાંનને સીમુરગ પોતાની પાંખ ઉપર ઉઠાવી, હવામાં ઉંચે ઉડયો, અને તેને તેના બાપની નજદીક લેઇ જઇ હાજર કીધો, અને નીચલા સખુનો સીમુર્ગે તેને કેહયા.

"હતો જયારે તુ એક દૂધમલ બાળ,
તૂને પાળી પ્રીતે કીધું મેં વહાલ.
પૂત સમ પાળી કીધો દિલપસંદ,
મધુર નામ રાખ્યું, 'દસ્તાને ઝંન્દ.'[1]
કિંધી રાતો દન મે તહારી જતંન,
હવે તું જશે કાંહ તજી મનમોહંન.
દુવા છે તૂને મારી ઓ નામેવર,
થજો તુંજ દૂશમંન જીરોજબર.
તૂંપર જો પડે કાંઇ રંજો-અલમ,
તો કરજે મને યાદ તું એકદમ!
સંભાલી તું રાખજે મારૂ પર,[2]
ઉમેદ તારી લાવશ હર વખ્ત બર.
મૂસીબત, મૂશ્કીલ પડે તારે સર,
જલાવી તૂં દેજે એ આતશ ઉપર."

એવી રીતના દીલાસાના સખુનો કહી ઝાલને પોતાનું પીછ આપી સીમુરગ પાહડ ઉપર ઉડી ગયું, અને દીલાવર સાંમ પોતાના ફરજન્દને ભેટી, તેને પગથી માથાં સુધી જોતો રેહયો. સાંમ પોતાના બેટાનો ફરાખ સીનો, કદાવર બાંધો, અને રોશન પેશાંની જોઇ, બેહદ ખુશી થયો. ફકત તેના બદન ઉપર સુફેદ બાલ સિવાય, બીજી કોઇબી ખામી સાંમને જણાઇ નહિ.

સામે કહ્યું કે "બેટા, ગુજરેલી બીનાને તું ભુલી જા, અને મારી ઉપર દયા કર. હું તુને કોલ આપું છું, કે હવેથી તારા દીલની જેબી મુરાદ-ભલી તેમજ બુરી-હશે, તે હું બર લાવીશ." એ પછી સાંમ પોતાના બેટા ઝાલને મોટી ધામધુમ સાથ પોતાને શેહર જાબુલ લઇ ગયો.

ઝાલનું શાહ મીનોચેહરની દરબારમાં જવું.

ઇરાનના તખત ઉપર એ વખતે મીનોચેહરે શાહ પાદશાહી કરતો હતો, તેને આ વાતની ખબર પડી. મીનોચહેર તુરતજ પોતાના દીકરા નવદરને સામ પાસ મોકલી ઝાલને ઇરાંન લાવવા ફરમાવ્યુ. શાહ મીનોચેહરના હુકમ પ્રમાણે સામે ઝાલને મીનોચેહેર આગલ હાજર કીધો, અને અલબરૂઝ પાહાડ ઉપરથી તેણે તેને કેવી રીતે મેલવ્યો, તે બીના જાહેર કીધી. મીનોચહેર ઝાલને જોઇ ઘણોજ ખુશી થયો, અને તેને પાદશાહી રીતભાત તથા લડાઇનો હુંનર શીખાડવાની સાંમને તાંકીદ કીધી.

જોઇ ઝાલ થાયો મિનોચેહર ખુશાલ,
કિધો ગોહરોથી વધાવી નિહાલ.
નજુમીને હોકમ કીધો તતકાલ,
જુવો ઝાલેઝરનાં સિતારાની ચાલ.
ભવિશ થાયું ખુલ્લું રમલથી તમામ,
થશે એથી આબાદ ઇરાનનુ કાંમ.
થશે એની ઓલાદ એવી બુલંદ,
નાણુદ કરશે એ મુદઇ ચુનંદ.
થશે કુલ જમીન 'ને જમાનો નફર,
થશે તાજનો એ બક્ષેસગર.
થશે જોરે આલા 'ને બખ્તે બુલંદ,
થશે એની તોખ્મ ખરી દેવબંદ.

1. 'દસ્તાને ઝંન્દ' એટલે પુકતીવાલો યાને કુનેહબાઝ. ૨. પર યાને પીંછ.

થશે એથી દુનિયાના આજેજ દલેર,
દરીઆની માહી, 'ને જંગલ શેર.

* * *

સુણી મિનોચેહર થયો ખુશ અપાર,
ઉમેદ બાંધી ભવની અનેક બીશિયાર.

કિધાં જરને ગોહર ઇનાયત હજાર,
બખ્તર્ 'ને ઘોડા, 'ને હિન્દ તલવાર.

યાકુત 'ને હીરા, 'ને જરીન્ લેબાસ,
રૂમી ગુલામો બખશીયા ખાસ.
ખંજર્ 'ને ભાલા, 'ને નેજા કટાર,
ગુરજ કંમરબંધ, તીર નોકદાર.
જાબુલથી[1] કાબુલ,[1] 'ને હિંન્દુસ્થાંન,[1]
'ને સિંધુ નદીની ઉપરના મકાંન.
કિધાં ભેટ સરવે લખી સાંમને,
કિધું એમ્ જાહેર કુલ્ આમને.

જાલની કાબુલ તરફ સફર.

કાબુલના પાદશાહ મહેરાબ સાથ ઝાલની મુલાકાત થવી, અને મહેરાબની બેટી રૂદાબેહની તારીફ સાંભળી ઝાલનું તે ઉપર આશક પડવું.

સૂણો હમદિનો ઝાલેઝરનું બયાંન,
કિધું જઇ પેદર સંગ જાબુલ મકાંન.
નિકલ્યો તે એક રોજ કરવા સફર,
લઇ સાથ બુજોર્ગો રફિકો-નફર.
કિધી કુચ એકદમ બાંધી કંમર,
હતું સાથ લશ્કર બહુ જોરવર.
પૂગ્યો જઇ એક રોજ કાબુલ શહેર,
ગમી ઝાલેઝરને હવાની લહેર.
હુકમ ત્યાં કિધો ઝાલે કરવા મૂકામ,
પડયા સરવે ત્યાં નાખી તંબુ તમાંમ.

હતો શાહે કાબુલ મહેરાબ નામ,
હતો તાબે ઇરાંનને તે તમામ.
હતો તે જાતે અરબ્ પહેલવાન,
હતું તેનુ ઝોહાકથી ખાંનદાંન.
'તે દેતો 'તો ચોથઇ હર સાલ સાંમ,
સબબ નહિ હતી કાંઇ લડવાની હાંમ.
પુગી જ્યારે મહેરાબને એ ખબર,
કે આવ્યો છે કાબુલ તરફ ઝાલેઝર.
નિકલ્યો તે એકદમ મલવાને કાજ,
લશ્કર નજરાંનું લઇ સંગ સાજ.

મેહરાબની ઝાલ સાથ મુલાકાત થવી.

ઝાલે મેહરાબની ખુશી સાથ મુલાકાત લીધી, અને તેને બેહદ માન સાથ આવકાર આપી પોતાના તખ્તની પાસે એક જડાવદાર બેઠક ઉપર તેને બેસાડયો, અને તેનુ નજરાનુ તેણે ખુશીથી કબુલ્યું. અરસપરસની વાતચીત થયા પછી ઝાલથી મહેરાબ છુટો પડી પોતાને મકાને ગયો, અને ઝાલ તેની તારીફ પોતાના દરબારીઓ આગલ જાબજા કરવા લાગ્યો.

એ વખતે ઝાલની મહેફીલમાં એક બુજોર્ગ કાબુલી દરબારી હતો, તે મહેરાબની બેટી રોદાબેહની ખુબસુરતીની જાબજા તારીફ કરવા લાગ્યો. (3)

---

૧. આ અને એની સાથના બીજાં સઘલાં મુલકોના નામો પાછલા જમાનામા અપાયલાં છે. સાંમના વખતમાં એ મુલકોના એવાં નામો હોય એમ લાગતું નથી. કાબુલનુ અવરતાઇ નામ 'વએકેરેત' ધારવામા આવે છે. (તવારીખે કયાનિયાંન.)

રૂદાબેહની ખુબસુરતીની ઝાલ પાસે તારીફ કીધી.

"સુણ ઓ દિલાવર, જંગી જવાંન,
ઓ દસ્તાંને ઝંન્દ તું બુલંન્દ પેહેલવાન.
છે કાબુલ અંદર કબુલ એક સુરત,
નથી તેની શાંની બિજી કોઇ મૂરત.
બદન જેનું રંગે, મિસલ હાથીદાંત,
અજબ જેનો ચહેરો ઘટમ 'ને ઘાટ.
તંન જેનું સિધ્ધું સરવની સમાંન,
ઝુલ્ફો છે તેણીના મિસલે કમાંન.
બે તેના ગાલો છે ગુલાબી લાલ,
શરમિન્દો રહે છે રંગે ગુલાલ.
બે તેના હોઠો છે રંગે પરવાલ,
દાંતોની હારો છે મોતી મિસાલ.
લબ સંગ રૂખસાર, ખુબ લાલદાર,
ખિલેલા સિના પર છે બે અનાર.[1]
બે તેની ચશ્મો છે નરગીસ ફુલ,
સુંદર સરોદ છે મિસ્લ બુલબુલ.
ભવાં જેના જાલંમ મિસ્લે કમન્દ,
નિગાહ જેની કાતિલ છે પુર ફંન્દ.
જો ધરતી પર જોવો હોય મ્હાતાબને,
તો છે એવી મ્હાબુબ કાબુલ કને.
ગરજ હોય દરશન મહાતાબના,
જુવો નાજ અદા છે રૂદાબના.
હશે નહિ જગતમા બિજી એવી નાર,
તલબગાર હજારો ગયા થઇ ખ્વાર.(4)

રૂદાબેહની આવી તારીફ સાંભળી ઝાલનું દીલ તેના હાથમાં રહ્યુ નહિ. બીજે દાહડે મહેરાબ પાછો ઝાલની મુલાકાતે આવ્યો, અને ઝાલને પોતાને ત્યાં જમવાનું ઇજન કીધું, પણ ઝાલે તે ઇજન માન સાથ ના પાડી જવાબ દીધો, કે મારો બાપ સાંમ અને પાદશાહ મીનોચેહર જો જાણે, કે મેં એક બુતપરસ્તની સાથે શરાબબાજી કીધી, અને તેની સાથે ખાનું ખાધું, તો તેઓ નારાજ થાય.[2] આ સખુન સાંભળી મહેરાબ દલગીર થઇ પાછો ફર્યો, અને ઝાલ રૂદાબેહની તારીફ સાંભળી દીવાના જેવો થઇ ગયો. (5)

સૂણી મહાબુબની સિફતના કલાંમ,
થયો ઝાલ દિલથી બેતાબ્ તમામ.
જીગર માહે લાગી મ્હોબત અગંન,
અગંન્ માહે જલતું બદંન નીસદંન.
થયો ઇશ્ક રૂદાબેહથી બેકરાર,
કહ્યો કોઇનેબી નહિ ઇસરાર.
નિસદીન પ્રીતમા તે જળતો રહે,
જુદઇના જખ્મોથી બળતો રહે.
કહે કોણુને જઇ ભરમની એ વાત.
બની કેવી કિયાંમત બુરી કમજાત.
બુરી થઇ હાલત, હતી જે ખુશાલ,
બન્યો જાંણે ઓરત જવામંર્દ ઝાલ.

---

૧. ફીરદોસીની આ બે લાઇનો નીચે પ્રમાણે છેઃ—

'રોખાનશ ચુ ગુલ્નારો લબ નરવાન—ઝે સીમીન બરશ રોસ્તહ દુ નાર દાન.'

૨. કાબુલનો પાદશાહ મહેરાબ જોહાકના ખાનદાનથી ઉતરેલો હોવાથી તે બુતપરસ્ત ગણાતો હતો. ઝાલ અને સામ તેમજ શાહ મીનોચેહર બુતપરસ્ત નહી હતા. પેશદાદ વંશના પાદશાહો કુદરતી શકતીઓ અને રોશનીઓ જેમકે મેહર, આફ્તાબ, માહતાબ, આતશ વિગેરેને માનતા હતા. ફીરદોસીએ જોહાકને અરબ તોખમનો ગણ્યો છે. અરબો તે જમનામાં મુરતી પુજક હતા. આ સબબને લીધે ઝાલે એક બુતપરસ્ત સાથ ખાનપાન કરવાની તે વખતના રેવાજ પ્રમાણે ના પડી હતી.

પ્યારથી ભલા ભલા નામદારો જીંદગીથી હાથ ધોઇ બેઠા છે, એ વાત અંજાણી નથી. ઝાલની હાલત રૂદાબેહની તારીફ સાંભળી એક દીવાના જેવી થઇ ગઇ હતી. શાએર ફીરદોસી એ ઉપરથી સ્ત્રીની સંગતથી દુર રહેવા માટે એક અરબ પહેલવાનના શબ્દોમાં કહે છે કે:—

" થશે મારી ખિલવતગાહ આસમાન,
સદા હું તેનો બનશ મહેમાન.
થશે મારો ઘોડો મ્હારો ગુલામ,
બની મુજ મહાબુબ રેહશે મૂદામ.
મને નાર કરવી છે નારવા,
કરી સંગ બનુ હું રખે નાતવાં.
દુનિયાની નારોથી છું હું તબહા,
મને રેહશે નફરત તે પર સદા.
નથી ચહાતો કરવા તે સંગ સગઇ,
થશે મારી હાનોવોમે રૂસવઇ.

મેહરાબે પોતાની રાણી આગલ ઝાલની તારીફ કીધી,
અને રૂદાબેહ તે સાંભલી ઝાલ ઉપર આશક પડી.

એક દિવસ મહેરાબની રાણી સીનદોખ્તે રૂદાબેહની રૂબરૂ મહેરાબને ઝાલેઝરની ખબર પુછી. મહેરાબે તેનું બયાંન કરતાં જણાવ્યું કે:—

" કહુ શું સિનદોખ્ત અએ દીલજાંન,
કરૂ કેમ તે ઇરાંનીનું હું બયાંન.
મે જોયો છે આજે તે દસ્તાંને બંન્દ,
અજબ તેની પેશાની છે નુરમંન્દ.
જગતમા ન કોઇ એની જોડી હશે,
નહિ એની સમ કોઇ ઇરાની થશે.
હિંમત છે આલા મિસલ શેર-દીલ,
બે હાથો છે તેના દરીયા-એ-નીલ.
દિસેછે તે બળવંત બહુ જોરવર,
ગુરજ મારી તોડ છે પહાડોના સર.
જમીન જેના જોરે પૂકારે છે હાય,
લરછને દુશમન મારે છે હાય.
સિકલમા છે સુંદર લાલ-મ-લાલ,
તન પર છે સઘલા સુફેદ રંગ બાલ.
એ બાલોથી બહેતર દીપેછે નુર,
દીલે દિલાવર, 'ને અક્કલે પુર."
સુણી આ રૂદાબેહ થઇ ખુશ હાલ,
કરે યાદ મનમા સદા ઝાલ ઝાલ.
ખોઇ સુખ-ભુખને બની ગઇ બિમાર,
દિલ માહે વસીયો સામે સવાર.
પડે નીસદીન કંઇ નહિ ચેન જરી,
ગઇ ઝાલ ઉપર રૂદાબેહ મરી.
થઇ દિલથી આશક સુણી હાલે-ઝાલ,
હસ્તી રૂદાબેહ બની હાલ હવાલ.
જઇ કોણુને કેહ ભરમ ભેદ વાત,
રખે થાય નિશફળ પ્યારી મૂરાદ.
જોઇ હાલે-ફુરકત, જોઇ આ વલાંણ,
સખીઓએ જાણી લીધી મોહકાંન.
જોઇ ચિત ચકભમ, દિલ બહું ઉદાસ,
તરસે તે પળ પળ મળવાની આસ. (6)

રૂદાબેહનુ પોતાની સખીઓ સાથ
મસ્લત કરવું.

"સખીઓ મારી સુણો એક વાત,
કહી મારો ના કરતી વિસ્વાસઘાત.
સખી નેક મારી વફાદાર તમ,
સુણો હાલે-દિલ મુજ, સુણો મુજ ગમ.
સુણો મુજ દીલના ભરમની વાત,
જો કહેશો કોઇને થશે મારો ઘાત.
દિલ સર્દ લાગો ઇરાંની પવન,
પવનથી છે ભડકી મહોબત અગન.
રખે થાતી મુજ સંમ દુઃખી કોઇ નાર,
મને ઝાલ જાણલીની છે બુખાર.

પડી છું હું મોહી તે નર ઉપર,
મને ચેનૂ નથી રાતો-દીન પળભર,
નથી એ દરદની બિજી કંઇ દવા,
ફક્ત ઝાલ કરશે દરદ સફા."

રૂદાબેહને મોહોડેથી તેની સખીઓ આવા સખુન સાંભળી અજબ થઇ બોલી કેઃ-"અએ જેહાંનની બાંનુઓની સરતાજ, તારા જેવી બાંનુ, જે હિંદુસ્થાનથી ચીન સુધી પોતાની ખુબસુરતી માટે વખણાઇ છે, તેને એવો ખ્યાલ કરવો છાજે નહિ. તારા જેવીએ ઝાલને માટે એટલી બધી મોહબત રાખવી નારવા છે. જેને તેના બાપે પાહાડ ઉપર ફેકી દીધેલો, તેને તુ તારી મોહબત આપવા તૈયાર થઇ? કોઇબી માદરને પેટ કોઇબી દીકરો બુઢો જનમ્યો નથી. તારા જેવી સુંદરનો આવો એક ઘરડો ખાવંદ કેમ બની શકે? તારો ખાવિંદ કોઇ સોહામણો અને સુંદર ચેહરાનો હોવો જોઈએ."

પણ રૂદાબેહને પોતાની સખીઓની શીખામણ પસંદ પડી નહિ, અને તે બાંનુ ગુસ્સે થઇ બોલી કેઃ—

"કુરો બંધ સખીઓ તમારા કલાંમ,
મને છે તમારી શિખામણ હરાંમ.
થયું દીલ દિવાનું સિતારા ઉપર,
બને ખુશ કેમ મહાતાબે જીગર.

દરકાર મને નથી કોઇ ગુલની,
મને છે ખાએશ ફ્રક્ત ધુલની.
બુજે બેખબર શું કદર પ્યારની,
બુજે શું કદર તે વફાદારની.

મને જોઇ તો નહિ કયસર[1] હાથ,
મને જોઇતી નહિ ફગફુર સાથઃ
મને જોઇતો નહિ આલમ પનાહ,
મને જોઇતો નહિ ખુરશીદ-માહ.

મને જોઇતો નહિ કોઇ તાજદાર,
મને પ્યારો છે મારો સામે સવાર.
અગર હોય બુઢો, અગર હોય જવાંન,
વિના ઝાલ મુજને અકારી જેહાંન. (7)

રૂદાબેહની સખીઓએ ઝાલની મુલાકાત કરાવવાનુ કામ માથે લેવું.

રૂદાબેહનો આવો મક્કમ વિચાર જોઇ સખીઓએ તેણીને વચન આપ્યું, કે તેઓ તેની ખાએશ બજાવવાની દરેક તજવિજ કરશે, અને ઝાલ સાથ તેણીનો મીલાપ કરાવવાની તેઓ દરેક કોશેશ કરશે.

ફરવરદીન મહીનાનો તે વખત હતો, એટલે બહારની મોસમ તે વખતે ચાલતી હોવાથી ફુલો ચોતરફ ખીલી રહેલાં હતાં. નદીને કિનારે, જ્યાં ઝાલનુ લશકર છાવણી નાખી પડેલું હતું, ત્યાંની સામી બાજુએ રૂદાબેની સખીઓ ફુલ ચુંટવા જઇ લાગી. ઝાલની નજર તે બાંનુઓ ઉપર પડી, અને તેણે પોતાના નોકરોને સવાલ કીધો કેઃ-"પેલી બાંનુઓ કોણ છે? તેઓ આપણા બાગમાંથી ફુલ ચુંટવાની કેમ હિંમત કરે છે?"

૧. મિનોચેહર પાદશાહના અમલમા અને સામ અને ઝાલના જમાનમાં 'કયસર'ના નામનો કોઇ રાજકરતા હોય, એમ જણાયલું નથી. જુલીયસ સીઝર પછીજ રૂમના રાજકરતાઓ 'કયસર'ને નામે ઓલખાવા લાગ્યા હતા. એમ હોવા છતાં શાએર ફીરદોસીએ રૂદાબેહના મોહડામાં 'કયસર'નુ નામ મુક્યું છે, તે દરોબસ્ત હોય એમ લાગતું નથી. એ વિશે શાહનામામા નિચના શબ્દો આપેલા છેઃ—

ન કયસર બેખાહમ, ન ફગફુર ચીન   ન અજ તાજદારાંને ઇરાન જમીન.

તુરતજ નોકરોએ ખબર મેળવી ઝાલેઝરને જણાવ્યું કે, તે બાનુઓ પાદશાહ મેહરાબની દીકરી બાનું રૂદાબેહની સખીઓ છે, અને તેઓ પોતાની શાહજાદી માટે ફુલ ચુંટવા નદી કિનારે[1] આવી છે. આ બાનુઓ રૂદાબેહની સખીઓ છે એવું જાણતાંજ ઝાલ ઘણોજ ખુશી થયો. અને તુરતજ પોતાના તીર વડે તે સરોવરના પાણી ઉપર ખેલ કરતાં મુરગોમાંથી એકને તેણે એવી રીતે વિંધ્યું, કે તે મુરગ ફરી પેલી બાનુઓ જયાં ઉભી હતી, ત્યાં આગલ જઇ પડ્યું.

તે વિંધાયલાં મુરગને લેઇ આવવા, ઝાલે પોતાના નોકરને મોકલ્યો, અને તે નોકર સાથ રૂદાબેહની સખીઓને વાતચીત થઇ. રૂદાબેહની સખીઓ અને ઝાલના નોકરોએ ઝાલ અને રૂદાબેહની અરસપરસ તારીફ કીધી, અને એ બંન્ને જંન જો સાથે મળે, તો તેઓએ પોતાની ખુશી જણાવી.

ઝાલને એ ખબર તેના નોકરે કહી, અને ઝાલે તે સખીઓને પોતાની પાસે બોલાવી, તેમના વિચારો જાણી લીધા. ઝાલે રૂદાબેહ માટે તે સખીઓ સાથે એક કિમતી વીટી, એક લુગડ અને બીજી કેટલીક બેમુલ ભેટો મોકલી આપી.

રૂદાબેહે તે સઘળી ભેટ ખુશીથી સ્વીકારી, અને તેણીએ ઝાલની મુલાકાત લેવાની ગોઠવણ રચી. તે ગોઠવણને લગતો પેગામ રૂદાબેહે પોતાની સખીઓ મારફતે ઝાલ ઉપર મોકલાવ્યો, અને તે ગોઠવણ પ્રમાણે રાત પડતાં રૂદાબેહના મેહેલ તરફ ઝાલ જવા નિકલ્યો. બંન્ને જના એક બીજાને મળવા અધીરાં થઇ ગયાં હતાં. મેહેલના ઝરૂખા ઉપર ચાંદની રાતના ચલકાટ વચ્ચે, રૂદાબેહ ઉભી રહી અધીરી બની, ઝાલની રાહ જોતી હતી. રસતો રૂપેરી રાતના પ્રકાશ વચ્ચે એકાંત દીસતો હતો નહી દીઠેલા એક ધરાંની પેહલવાંનની દિલાવરી, અને ખુબસુરતીની તારીફ પોતાના બાપને મોહડેથી સાંભલી, તેની ઉપર મોહી પડેલી રૂદાબેહ ઇંતેજાર અને ધડકતે દીલે દુર નજર ફેકી, પોતાના વાહલાના આવી પુગવાની રાહ જોતી હતી. તેવામાં તેણીએ કોઇને દુરથી આવતો જોયો. તે આવનાર કોઇજ નહી, પણ ઝાલ પોતે હતો. મેહેલના ઝરૂખા આગલ જેવો તે આવી આસપાસ નજર કરવા લાગ્યો, તેવીજ રૂદાબેહ ધીમે અને મધુર અવાજે મેહલના ઝરૂખા ઉપરથી વાંકી વલી બોલી:— (9)

ઝાલ અને રૂદાબેહનો મેલાપ થવો.

"ભલે એ જવાંમર્દ બહાદુર સિધાર,
ખુશી છું જોઇ રોશન દિદાર.
મૂબારક તૂને દિલપઝીર આએ રાત,
મૂબારક તૂને આજની મૂલાકાત.
મૂબારક તૂને આએ કાબુલ સફર,
મૂબારક તૂને ચંદ્રમાની નજર.
ચમનમાં તું રહેજે સદા શાદ શાદ,
થજો તારા મુદ્દઇ સદા બરબાદ.
તડફતાં આ દિલની વહિ ગઇ છે ઘાત,
ચલકતી થઇ છે સિહા મારી રાત."
ખુશી થઇ જવાંમર્દે બોલી જબાંન:
"મૂબારક એ મહાતાબ, નૂરી બેગુમાંન.
તૂને જોઇ વેરાન મૂજ મન ચમન છે,
મૂબારક મૂલાકાત મૂજ મન જશન છે.
તૂજ વન ખાલી ચમેં કોહન છે,
સિવા તુંજ મહોબત મુજનું કફન છે.

૧. આ નદી આજના વખતમાં જણાયલી કાબુલ નદી હોવી જોઇયે, જે બાબુલ અને કાબુલ (આજના અફઘાનિસ્તાન) પાસેથી પસાર થાય છે.

અગર મારી મહોબ્બત જો તારે મનછે,
તો સર આલેઝરનુ તારે શરણુછે.
સિતારાની ચાલે મલી મનમોહન છે,
તૂં ઉપર હૂં નિચે, એ ઉત્તર દખંન છે.
તું ઉભી ઝરૂખે, આરાંમ ફરશ પર,
ખડો છું હું રસ્તે, તહારાં દરસ પર.
અગર પ્યાર મારો તુંને મંજુર છે,
તો કાં ઝાલેઝરથી રૂદાબેહ દુર છે?
જીગરના જલનની તૂજમા દવા છે,
તો રૂદાબેહનો આ જુલમ નારવા છે."

રૂદાબેહના બાલની તારીફમાં.

સુખન સાંભલી ખુબરૂ થઇ અધીર,
વીરાને મળવા કીધી તદબીર.
કિધા બાલ ખુલ્લા સરના તમામ,
હતા બહુ લાંબા વીના કાંઇ ખામ.
બનાવી તે બાલોની લાંબી કમંન,
દિધી વીંટ ઉપર વીંટ આપી વલંન.
ફેકી તે બાલોની સુંદર લડી,
ઉપરથી તે નીચે જઇને પડી.
હસી બોલી મહાણુખ, "સાંભલ ઓ ઝાલ,
પકડી લે મજબુત, આ મુજ બાલ.
એ બાલોને પાળી મેં કીધી જતંન,
મને કાંમ લાગ્યા તે આજ દંન.
પકડી એ બાલોને ઉપર તું આવ,
પ્યાર અને મહોબત સાથે તું લાવ.

ઝાલે રૂદાબેહના સુગંધી બાલોને પોતાની આંખોમાં દાબી તે ઉપર વાહલથી ચુંબન કરી છાતીસે લગાડી કહ્યું. (10)

ઝાલનુ કમંદ નાખી રૂદાબેહુના મેહલના ઝરૂખા ઉપર ચહડી
જઇ મેહુલમાં દાખલ થવું.

રૂદાબેહે પોતાના પેચદાર બાલોને મેહલના ઝરૂખા ઉપરથી નીચે નાખ્યા, અને ઝાલ જ્યાં ઉભો હતો, ત્યાં તે જઇ પડયા. ઝાલે ખુશગોથી મઘમઘતા તે બાલોને ચુંબન ઉપર ચુંબન કરી, રૂદાબેહને તે નીચેથી કહેવા લાગ્યો કે:—"તારા આ બાલ ઉપર હું આવી રીતની સખ્તી કદીબી ગુજારૂં નહિ" એટલું બોલી, તેણે પોતાની કમંદને વળ આપી ઝરૂખા ઉપર ફેકી. તે કમંદ તુરતજ તેમા ભેરવાઇ ગઇ. ઝાલ તે કમંદ પકડી રૂદાબેહના ઝરૂખા ઉપર ચહડી જઇ, રૂદાબેહની પાસે જઇ ઉભો. રૂદાબેહે તુરતજ માન અને ચહાથી ઝાલનો હાથ પકડી, તેને મેહલના દીવાનખાનામાં સમારેલી મહેફીલ તરફ લેઇ ગઈ, અને ત્યાં ઝાલને પોતાની પાસે મહેફીલમાં બેસાડી, વહાલભરી નજરથી જોઇ બોલી:— (11)

"નજર જ્યાં કરૂ ત્યાં પડે તું નજર,
જીગરમા સદા તું વસે ઝાલેઝર.
સિફત તારી સુણી, થઇ બલહાર,
મુબારક છે મૂજ ને તું સામે સવાર.
થયું છે જીગર આ તુંને જોઇ શાદ,
ઉમેદ મુજ મંનની થઇછે આબાદ.
નિરાસીના સંકટ ટાલાં ગયાં,
સુખના ઝરાતાં નાળાં થયાં.
ચશમ મારી તુંજ વન બેનુર છે,
દિલ તુંજ મહોબતથી ચકચુર છે"
કહ્યું ઝાલે: "સુંદર તું મંનમોહન છે,
બેશક રૂદાબેહ મને તું પસંન છે.
અજબ તારાં ઝુલ્ફો એવાં તો બસ છે.
પલકમા ફરેસ્તાઓબી થાય વસ છે. 12)

* * *

રફીકો સુણો હું કથું છું જે હાલ,
ખરા પ્યારની જડ પડીછે પતાલ.
સખી જોઇ સુંદર દિલ બાગ-બાગ,
મલી બંન્ને મોહન કરે રંગ રાગ
મલ્યાં દિલ-સે-દિલ એક એક સાથ,
મલ્યાં લબ-સે-લબ, હાથો-સે-હાથ.

મલી ચાર ચશ્મો, બની મદહોશ,
થયાં બંન્ને મહોબત-અગન પુર જોશ.
મગર શેરે કીધો ન ગુરખર શિકાર,
રહિ હદ અંદર કિધો પાક પ્યાર.
કહ્યું ઝાલે: "મહાબુબ અએ ગુલેઝાર,
રાખે સદા તુંને રબ બરકરાર.
દિલભર પરીરૂખ મીઠી મધુર.
થયો તારી મહોબતમે ચકચુર.
રહું તૂજ બગલમાં કહાં તક ગુલ,
મબાદા બને મુજ ઇજ્જત ધુલ.
ગરમ તુંજ મહોબતનું છે બઝાર,
છુટું ના હું દામન, વિના હકદાર.
કરૂં તારી સંગે જો કારે હરાંમ,
કફો થાય મૂજપર પિદર મારો સાંમ.
હું યઝદાપરસ્તનો તું લે વચન,
થશે ઝાલ-રૂદાબેહના બસ લગન."

* * *

ગઇ એવી ગુફ્તગુમા સારી રાત,
પૂરી થઇ નહિ તોબી બંનેની વાત.
કહ્યું ઝાલે અંતે બની નાશાદ:
"જવા દે એ મહાબુબ થશે બામદાદ.
થયો છે જુલમગાર ખુરશેદ યઝદ,
જુદાં પાડવાનો કરે છે કસદ.
સબર કર એ ખૂરશેદ, જરા કર સબાર,
જખમી જીગરપર જરા મેહર કર."

* * *

સુણી આ સુખનને રૂદાબેહ રડી,
રડતી બે આંખોએ સુંદર ખડી.
ધડકતે દિલે બોલી આપી વચન:
"તું મારો ખાવિંદ, તું મુજ જીવન.
ગવાહ છે મહારો તે રબ દાદગર,
તું મારો ખાવિંદ થશે ઝાલેઝર."(13)

* * *

કહ્યું ઝાલે: "મહાબુબ જો મુજ ગમી,
રહીછ તું મહારા જીગર રમી.
રજાથી હૂં રાજી, તૂને છે સલાંમ,
મને રહેશે તૂંજ વન સહુ ચીજ હરામ.
કરશ યાદ તૂજનો મધુર મુખ વાસ,
કરશ યાદ તૂજના લબોનો મિઠાસ.
કરશ યાદ તૂજની બગલગીર મધુર,
કરશ યાદ તૂજના નૈનોનું નુર.
કરશ યાદ તૂજનો મિઠો અવાજ,
કરશ યાદ તૂજના નખરા ' ને નાજ.
કરશ યાદ તૂજના બાલોનું નુર,
ભરેલો છે જેમા તલેસમ પુર. (14)

ઝાલનું પોતાના રફીકો સાથ મસલત કરવું, અને પોતાના બાપ સાંમ ઉપર ઝાલે પેગાંમ રવાના કરવો.

રૂદાબેહથી છુટો પડી ઝાલ પોતાની છાવણીમાં ગયો. બામદાદ થતાંજ તેણે પોતાના અંગત રફિકો અને સલાહકારોની એક દરબાર ભરી, અને તેઓ આગલ પોતાના દીલની ખરી હકિકત જાહેર કરી કહ્યું કે:—"મહેરાબનાં મેહલમાં મારો • જીવ અને જીવન છે, અને તેની દીકરી રૂદાબેહ મને બેહદ પસંદ પડી છે. હું તેના પ્યારમાં પડયો છું, અને તેની જુદાઇ મારાથી સેહવાતી નથી. હું તમો જેવા દાનેશમંદોની સલાહ પુછું છું."

ઝાલને મોહડેથી આવા સખુનો સાંભળી તેના દરબારીઓ વિચાર અને વમાસણમાં પડયા, કેમકે તેઓ સારી રવેસ જાણતા હતા, કે કાબુલના પાદશાહ મહેરાબને ઝોહાક સાથ અતલગની સગાઇ હતી, અને તે કારણને લીધે પાદશાહ મીનોચહેર તેને ઘણોજ ધીકકારતો હતો. દરબારીઓએ વિચાર કરી ઝાલને એવી સલાહ આપી, કે તેણે એ

વિશે એક ખુન સાઆર રૂકકો, સામ ઉપર લખત્રો દરબારીઓ અને રફિકોની સનાહને માન આપી, ઝાલે નિચે પ્રમાણે એક રૂકકો પોતાના બાપ સામ ઉપર લખી તુરતજ રવાના કીધો

સરતાજ મહેરબાન્ પેદર નામદાર,
સામ બીન નરીમાન જગ આશકાર
સદા રહેજો તુ પર ખૂદાની મહેર,
રહેજો તૃથી દુર બલા 'ને કહેર
કુલ મૂજ હકીકત તૂને છે ખબર,
શુ શુ મુસીબત પડી મારી પર
પેદર મારો કરતો 'તો જ્યારે ચમન
હતુ અલબરૂજ પર મહારૂ વતન
પેદર મારો સજતો 'તો શાહી લેબાસ,
હુ ત્યારે કરતો હતો વનવાસ
તુ જ્યારે પીઇતો 'તો જામે શરાબ,
હુ ત્યારે પીઇતો હતો ખુને-આબ
કરમમા લખેલા ન લેખો ટળે,
લખ્યુ હોય તેથી ન જ્યાદા મળે
ગમે જોરાવર હોય, ગમે હોય દલીર,
ગમે હોય જવામર્દ, ગમે હોય પીર[1]
ફરમાને યઝદા કહીં ના ચુકે,
નમાવીને સર કુલ આલમ ઝુકે

કહુ શુ પેદર જાનેમન હાલે દિલ,
વરસે છે મૂજ નયનોથી આબે-નીલ[2]
નિકલ્યો હુ કરવા હિન્દની સફર,
લુટાયુ છે કાબુલમા મૂજ જીગર

જીગર ચોર છે કાબુલી માહરૂ,
નથી કોઇ તે સમ બિજી ખુબરૂ
ગમ જોઇ મારો રહે આફતાબ,
નહિ ચેન દિવસે ન રાતે ખુવાબ
નહી ચાહુ જાની વિના જાનને,
નહી ચાહુ ઇરાનના માનને.
મધુર નામ રૂદાબેહ જગ આશકાર,
પેદર હુરનો કાબુલી શેહરિયાર
મરે મોહી આશક, બની બેકરાર,
બને કુલ બિછાણુ દોજખ ગાર
ગરજ છે મને તારી મજુરીઆત,
કરૂ શાહી દૂખ્તરે મહેરાબ સાથ
ભૂલીશ નહિ રેવાજ, દિન ને રસમ,
ભૂલીશ નહિ કદી હુ ઇરાની ધરમ

આ પેગામ ઝાલે પોતાના એક ખાસ નોકર પાસ પોતાના પેદર સામ ઉપર તાકીદે મોકલા યો, અને તે કાસદ પવન વેગે કાબુલથી સામને મળવા જાબુલસ્થાન નિકલી ગયો સામ તે નામુ વાચતાંજ ફિકરો પડી ગયો, અને તે વિચારમા પડયો. તે મનમા વિચાર કરવા લાગયો કે —

" મે ઝાલને વચન[3] આપ્યુ છ, કે તેની દરેક મુરાદ હુ બર લાવશ જો આ લગન માટે હુ ના કહુછુ, તો મારૂ વચન હુ તોડુ છુ જો હુ આ લગન માટે મજુરીઆત આપુ છુ, તો આ બન્ને જુદી જુદી ખાસીયતના જોડાણથી કેવી ઓલાદ જનમશે, તેનો વિચાર મને દિવાનો બનાવે છે "

૧ પીર યાને બુઢો ૨ આગે નીલ યાને નાઇલ નદીના પાણી મિસાલ આસુનું વરસવુ ૩ કોઇને આપેલો વચન આગલના જમાનામા ઇરાનીઓ કદી બી તોડતા નહી હતા એવુ તેમને બચપણથીજ શીક્ષણ મળતુ હતુ. આપેલુ વચન નહી તોડવા માટે મેહર યશ્તમા ખાસ ફરમાન લખાયલુ છે, અને વચન તોડનારને ઉપર મેહર યઝદ કેવો ગુસ્સે થાય છે, તે મજકુર યશ્તમા જણાવેલુ છે

આ ગુચવાડો દુર કરવા સામે તુરત નજુમીઓને બુલાવી, તેઓને સઘલી હકીકત કહી, અને ઝાલનું ભવિશ જોવા તેઓને ફરમાવ્યું. નજુમીઓએ નજુમ જોઇ જણાવ્યું કેઃ-

ખુશી થા દીલથી ઓ સામે સવાર,
છે કિરતીની નોબત ચઢી તારે બાર.
થશે ઝાલ-રૂદાબેહના જો લગન,
દહે થાશે ઇરાંનના કુલ વધન.
થશે શાદીથી એક પયદા પિસર,
કરશે તે દુનિયા જીરોજબર.
દેશે કંઇકોને તે જીવદાંન,
ફના કરશે સગ્સાર, માજીંદરાંન.
બનશે તે નામી કરી યુધ્ધ-જંગ,
કરશે તે તુરાંન હાલત બતંગ.
દુનીયામાં રહેશે અમર તેની યાદ,
કરશે તે ઇરાંન્ની હાલત્ આબાદ.

ઝાલના પેગામનો સામે મોકલાવેલો જવાબ.

આવી ખુશ ખબર નજુમીઓને મોહડેથી સાંભળી સામે ઝાલને કહેવાડયું કેઃ— "આવી મોહબતમા તેં ડહાપણ વાપડ્યું નથી, પણ હું લાચાર છું. મે તુંને તારી મુરાદ પાર પાડવાનું વચન આપ્યું છે. હું મીનોચેહર શાહ પાસે જાઉં છું, અને એ બાબદમાં તેની મરજી મેળવવાની તજવિજ કરૂં છું." ઝાલનો કાસદ આ વધાઈનો પેગામ લઇ ઝાલ પાસે નિકલી ગયો.

પેલી તરફ ઝાલની હાલત જુદાજ પ્રકારની હતી. રૂદાબેહની મોહબતમાં તેના ઉંઘ અને ભુખ જતાં રહ્યાં હતાં, અને દરેક પળ તે રૂદાબેહનીજ યાદ કરતો હતો, એવે સમે પેલો કાસદ જઇ લાગ્યો, અને તેણે ઝાલને ખુશ સ્વાબની ખબર આપી.

રૂદાબેહની સખીનું પકડાઇ જવું અને રૂદાબેહના ભેદનું ખુલ્લું થવું.

જે ઓરત ઝાલ અને રૂદાબેહની વચ્ચે પેગાંમ લાવતી અને લઇ જતી હતી, તેની પાસે ઝાલે આ ખુશ ખબર રૂદાબેહને કેહવાડી. તે ખબર સાંભલી રૂદાબેહની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહીં. તુરતજ રૂદાબેહે ઝાલ માટે એક કિમતી તાજ, એક કિમતી પોશાક, અને એક બેમુલ વાટી વિગેર પેલી ઓરત પાસે છુપી રીતે મોકલ્યાં. પણ તેવામાં રૂદાબેહની માદર સીન્દોખ્તે તે ઓરતને પકડી પાડી, અને તેણીને સજા કરવાની ધમકી આપી, જેથી રૂદાબેહનો સઘલો ભરમ તેણીએ જાહેર કરી દીધો. રૂદાબેહના ભેદની વાત જાણી સીન્દોખ્તે રૂદાબેહને બોલાવી સખત ઠપકો આપ્યો, જેથી તેણીએ પોતાના દીલની ખરી હકીકત પોતાની માદર પાસ જાહેર કીધી.

નજર ખેંચી નિચી રૂદાબેહ રોય,
રડી બન્ને ગાલો આંસુથી ધોયઃ
"સાંભળ અકલમંદ મા મહેરબાંન,
અરજ મારી સાંભળ જરા દઇ કાંન.
કહું છું હકીકત જુઠી નથી,
યકીન માનજે, હું ભુંડી નથી.
મન મુજ અશો છે, તન મુજ પાક,
મગર ગમ જીગરમા છે દર્દનાક.
ચિત મારૂ બેચેન, મન છે દુખી,
છે હાલ તનનો અતી અસુખી.
કહું શું ઓ માદર, દીલની હું વાત,
દુખીયારી કહાડું છું હું મારી રાત.
નથી રહી પરવા મને જાંનની,
ઉમેદછે મને એક અરમાંનની.
રખે રહેતું જગમાં કોઇ પ્યાર વન,
રખે તેનો ભવ જાતો દિલદાર વન.

દિઠો જે દિવસથી જાબુલી ઝાલ,	કહું રાસ્ત માદર હું બોલી જબાંન,
થઇ છું તન-મનથી હૂં ખસ્તહાલ.	મને તે ગયો છે, મળી દીલજાંન.
સલગી સિનામાં છે મહોબત અગંન,	હમોએ કિધાછે કોલોકરાર,
બલા છે એ મહોબત મહારૂં કફંન.	તે મારો ખાવિંદ, હું તેની નાર.(15)

સીન્દોખ્તે આ બગર પોતાના ખાવિંદ મહેરાબને બિકીતાં બિકીતાં જાહેર કીધી. તે સાંભલી પેહેલાં તો મહેરાબના ગુસ્સાનો પાર રહયો નહી, પણ સીન્દોખ્તે તેને સમજાવી કહ્યુ કેઃ— "ઝાલના પેદર સામે આ બંન્નેના લગન વિષે પોતાની બહાની આપી છે." ત્યારે મહેરાબ શાંત પડયો.

હિન્દુસ્થાંનને આગ લગાડવાનો શાહ મીનોચેહરનો સામને હુકમ.

સાંમનો બેટો ઝાલ રૂદાબેહ સાથ પરણવા નિકલ્યો છે, એવી ખબર જ્યારે શાહા મીનોચેહરને પડી, ત્યારે તેના ગુસ્સાનો પાર રહયો નહી [1]

ઝોહાકની ઓલાદની એક ઓરત સાથ ઝાલ જો જોડાશે, તો તેનુ પરીણામ ઇરાંન માટે કદીબી સારૂ આવશે નહી, એમ ધારી તે ઘણોજ દલગીર થયો.

શાહ મીનોચહેરે તુરતજ સાંમને બોલાવી હિંદુસ્થાનને આગ લગાડવાનો, અને મહેરાબની તમામ ઓલાદને ખુવાર કરી, કાબુલને વેરાંન કરવાનો હુકમ કીધો મીનોચહેર શાહાના એ હુકમ પ્રમાણે સાંમ એક મોટું લશ્કર લઇ કાબુલ તરફ ચાલ્યો.

કાબુલને વેરાંન કરવા સામ આવે છે, એવી મેહરાબને ખબર પડવી.

મહેરાબને તેમજ ઝાલને જ્યારે એ વાતની ખબર પડી, કે સાંમ મીનોચહેરના હુકમથી કાબુલને વેરાંન કરવા આંવે છે, ત્યારે ઝાલે જીવવા કરતાં મરવું વધારે પસંદ કીધું. ઝાલ તુરતજ પોતાના બાપ સામને મલવા તેની સાંમે ગયો. સામ તેને જોતાંજ વહાલથી ભેટી પડયો, અને પોતાની પાસે બેસાડી તેની ખબર પુછવા લાગ્યો. ઝાલે સામની આગલ પોતાની તમામ હકિકત જાહેર કીધી, અને બચપણમાં પોતાને થયલા ગેરઇનસાફની યાદ આપી, તેને આપેલો વચન યાદ કરાવી, તે વચન પાર પાડવાની અરજ કીધી, અને જો તેમ તે નહિ કરે, તો પોતાના તંનના બે ટુકડા કરવા ઠાવ તેને અરજ કરી, કાબુલને બચાવવા સમજાવ્યું.

ઝાલને તેના બાપે શાહ મીનોચેહર પાસ અરજ કરવા રવાનો કીધો.

સામે ધીરજથી ઝાલનું બોલવું સાંભલી, તેણે પોતાનું વચન પાલવા કબુલ્યું. તેજ વખતે શાહ મીનોચહેર ઉપર સાંમે એક અરજ પત્ર ઝાલની મુરાદ પાર પાડવા માટે

---

૧. સાંમ ઇરાની (આર્ય) તોખમનો અને સીન્દોખ્ત ઝોહાકની (સેમેટીક) તોખમની હોવાથી, એ બંન્ને કોમો એક બીજા સાથ શાદીના ગાંઠથી જોડાય નહી, એમ હોવાથી પાદશાહ મીનોચેહર ઝાલની રૂદાબેહ સાથની મોહબતની વાત જાણી ગુસ્સે થયો હતો. (તવારીખે કયાનીઆન.)

લખ્યું. તેમાં ઝાલને પોતે આપેલાં વચનની બાબદ દરશાવી, અને તે રૂકો ઝાલને આપી સામે મીનોચહેર પાસ તેને રવાના કીધો.

મેહરાબનુ રૂદાબેહ ઉપર ગુસ્સે થવું. સીન્દોખ્તની હિકમત.

બીજા હાથ ઉપર કાબુલને તારાજ કરવા સામ આવ્યો છે, એવી ખબર મહેરાબને પડતાંજ, મહેરાબે પોતાની દીકરી રૂદાબેહ અને રાણી સીન્દોખ્ત ઉપર ગુસ્સે થઇ કહ્યું કે:—"કાબુલ ઉપર આવી પડેલી આ આફતને દુર કરવા માટે, તમો બંન્ને મા-દીકરીઓને સાંમની નજર રૂબરૂ કતલ કરવા વગર છુટકો નથી, જેથી કાબુલનો બચાવ થાય, અને તે તારાજ થતું બચે."

પણ સીન્દોખ્તે મહેરાબનો ગુસ્સો નરમ પાડી તેને સમજાવ્યો, અને સાંમને સમજાવી કાબુલને તારાજ થતું બચાવવાનું કાંમ, તેણીએ પોતે માથે લીધું. એ પછી સીન્દોખ્ત બેસુમાર ખજાનો લઇ સાંમની દરબારે ગઇ. સામે તેણીની બાઇજત મુલાકાત લીધી. સીન્દોખ્તે સઘળો ખજાનો લઇ સાંમને નજર કીધો, અને સામે તે સઘળો ખજાનો ઝાલને નામે મંજુર કીધો. સામે તે બાનુનું નામ પુછતાં સીન્દોખ્તે પોતાનું ખરૂ નામ જાહેર કીધું, અને કાબુલને તારાજ નહિ કરે, એવી સાંમને અરજ કીધી. સીન્દોખ્તની એ અરજ દીલાવર સામે મંજુર કીધી, અને કાબુલને બચાવવાની, તથા ઝાલ સાથ રૂદાબેહની શાદી કરવાની કબુલાત આપી.

ઝાલ પાદશાહ મીનોચેહરની દરબારમાં.

પેલી તરફ ઝાલ મંજલ કાપતો ઇરાંનના પાદશાહ મીનોચેહરની પાસે જઇ પુગ્યો, અને સાંમનો રૂકો શાહ મીનોચેહરને આપ્યો. મીનોચેહર ઝાલને જોઇ ઘણો ખુશી થયો, પણ સાંમનું નામુ વાંચી તે દલગીર થયો. તોપણ તેણે વિચાર કરી ઝાલને જવાબ દીધો કે:-"તું એ મારાં જુનાં દુખને તાજુ કીધું છે, પણ સામને ખાતર હું મારી મંજુરીઆત આપું છું."

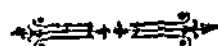
બીજે દીને દરબારમાં મીનોચેહરે નજુમીઓને બુલાવી ઝાલનું ભવિશ જોવા ફરમાવ્યું. નજુમીઓએ ઝાલના સીતારાની ગતીની બારીક તપાસ કરી જાહેર કીધું કે:—"ઝાલ અને રૂદાબેહના લગનથી એક અકલમંદ અને જોરમંદ બેટો અવતરશે, કે જેના જેવો બીજો આસમાન હેઠલ કોઇબી અવતરેલો નહિ હશે." મીનોચેહર આ વધાઇ સાંભળી ખુશી થયો, અને ઝાલને પોતાની લેખીત મંજુરીઆત આપી.

એ લેખીત પેગામ મેલવી, ઝાલ કાબુલ તરફ પાછો ફર્યો, અને મીનોચેહરની મંજુરીઆતવાલું નામુ, જે શાહ મીનોચેહરે સામને માટે આપ્યું હતું, તે ઝાલે પોતાના બાપ સામને સ્વાધીન કીધું, અને સેવટે કાબુલના શાહ મહેરાબની બેટી રૂદાબેહ સાથ ઝાલની શાદી થઇ. એ શાદીથી દુનિયા વરણના, ઇરાનના પેહલવાંન રૂસ્તમનો જનમ થયો.

ક્રિયાંનીઅ'ન વ'શ.[1]

રૂસ્તમ અને સોહરાબ.[2]

રૂસ્તમનું શેકારગાહે જવું અને ત્યાં તેના રખ્શનું ચોરાવું.

ખલકના ખાવ'દ અએ હસ્તગીર,
ઝુંકાવે છે સર તારો બ'દો હકીર.
જબાંપર તહારાં ધરી નામને,
આદ્દલ શરૂ મુજ કરૂં કાંમને.
લખું એક હકિકત અતી પુર ગ'મ.
દાંસ્તાંને સોહરાબ 'ને રૂસ્ત'મ.

કિધો રૂસ્ત'મે એક રોજ એમ વિચાર,
નિકલીયો શેહેરથી કરવા શિકાર.
કિધી તંગ કંમરને લિધાં હથીયાર,
ધરી રક્ષ પર જીન થાયો સવાર.
લિધી રાહ ઇરાંન જમીનની તરફ,
ડપટાવ્યો ઘોડો બસ પુર ઝડફ.

---

૧. પેશદાદીઅન વ'શનો સમાપ્તી થયા પછી, ઇરાંનની ગાદી ઉપર ક્રિયાનીઆન વ'શના પાદશાહોનો અમલ ચાલુ થયો હતો.

ક્રિયાંની વ'શના પાદશાહો, એક ખાસ 'ખોરેહ' ધરાવતા હતા, જે ક્રિયાની ખોરેહ કેહવાતું હતું. એ ખોરેહ વિશે, યજશ્ને હા ૨. ફ. ૧૪ મા લખે છે કેઃ "અહુરમજદના પેદા કરેલાં ક્રિયાની ખોરેહને અમો આરાધિયે છીયે." એ ક્રિયાનીઅન વ'શના પાદશાહો પેહલવી પુસ્તકોમાં 'કએ' ને નામથી ઓલખાયા છે.

ક્રિયાની વ'શના જાણીતા પાદશાહો અને શાહજાદાઓના જે નામો શાહનામામાં આવેલાં છે, તે 'કએ કોબાદ' 'કએ કાઉસ,' 'કએ સ્યાવક્ષ,' 'કએ ખુશરો,' 'લોહરાસ્પ,' 'ગુસ્તાસ્પ,' 'અસ્ફન્દયાર' વિગેરે છે.

ક્રિયાંની વ'શનો સ્થાપક કોબાદ હતો. ઇરાંનની ગાદી ઉપર કએ કોબાદે ૧૫ વરશ, કએ કાઉસે ૧૫૦ વરશ, કએ ખુસરોએ ૬૦ વરશ, લોહરાસ્પે ૧૨૦ વરશ, ગુસ્તાસ્પે ૧૨૦ વરશ, બેહમને ૧૧૨ વરશ, રાણી હોમાએ ૩૦ વરશ, દારાં ૧૨ વરશ, અને દારાંએ ૧૪ વરશ અમલ કીધો હતો. (બુનદેહશ)

૨. શાહનામાના સ'ગીત કિર્તનો (યા વાંચનો)ની પ્રથમ પેહેલ પારસી કોમ આગલ આ વાંચણથી મેં કરી હતી. આ વાંચણ પેહલ વેહલું મુંબઇમાં તા. ૨૨ મી આગસ્ટ ૧૮૮૭ને દાહડે સાંજે, ૫૦ ફા૦ હૉલમાં થયું હતું, જે પ્રસગે મરહુમ મી૦ કેખશરૂ નવરોજજી કાબ-રાજી, પ્રમુખ તરીકે મેલાવડામાં હાજર થયા હતા. સ'ગીતના સમજદાર વર્ગમાં મરહુમ મી૦ કેખશરૂના જેવા સમજદાર ઘણાજ થોડા હતા, એ વાત જાણીતી છે. મરહુમે આ કિર્તન સાંભલી તેના સ'ગીતના જે વખાણ કીધાં હતાં, તે હજી રાસ્ત ગોફ્તાર પત્રની કૉલમોમાં જળવાઇ રહ્યાં છે. આ કિર્તનનું સ'ગીત મરહુમને એટલુ તો પસ'દ પડયું હતું, કે ને સાંભલ્યા પછી તેવણે જમશેદ અને ઝોહાકનુ કિર્તન કરવાની મને ખાશ યાદ આપી, પોતાની કલમથી લખેલા 'જમશેદ' નાટકની એક ચોપડી તેવણે મને ભેટ આપી, તે પુસ્તકની મદદ લેવાને મને જણાવ્યુ હતું. જમશેદના તેમજ બીજાં કિર્તનો મરહુમ હ'મેશ સાંભલવા હાજર થતા હતા, અને અનેકવાર પ્રમુખસ્થાન પણ લેતા હતા. રૂસ્તમ અને સોહરાબનું આ કિર્તન મુંબઇમાં તેમજ દુર દેશાવરો—નવસારી, ભરૂચ, અમદાવાદ, કરાંચી વિગેરે પારસી કોમથી વસાયલાં શેહેરોમાં આજે (ઇ૦ સ૦ ૧૯૨૩ મા) છેલ્લાં છીસ વરશની મુદતમા લગભગ એકસોથી વધુ વાર રજુ થયું હતું.

ધ૦ ન૦ પટેલ.

હિકું એક જંગલ હતું ખુબ ગીચ,
શિકારોથી ભરપુર હતું ખીચખીચ.
ગોરખર, 'ને ચીતા, 'ને શીરો પિલંગ,[1]
થી ખિલેલો જોયો જંગલનો રંગ.
જોઇ એવું જંગલ ખુબ રંગદાર,
કિધો રૂસ્તમે ગુરખરનો શિકાર.
ભુંજી ગુરખરને કીધા કબાબ,
ખાઇને કીધો તે વનમાં ખુવાબ.

રખસ પણ બેફોક ચરતો રહયો,
ખુશાલ વનમાં ફરતો રહયો.
જતા 'તા ત્યાંથી તુરાંની સવાર,
રખશ જોઇ પકડવાનો કીધો વિચાર.
પકડતાં પકડતાં મૂવા બે સીપઇ,
ત્રીજો જમીનપર મૂવો પટકઇ.
થયો જેર અંતે કમંદમા ફસી,
લિધો બાંધી ખુબ એકદમ કસકસી.

રખશ લેઇ તેઓ ગયા શેહર ગમ,
મેલવવા ચાહતા'તા તેની તોખમ.[2]

રૂસ્તમના રખશનું ચોરાઇ જવું.

તુરાંનની સરહદ ઉપર આવેલાં સમનગાન[3] શહેરના એક વેરાંનમા રૂસ્તમ શેકાર કરી, પોતાના રખશને ચરતો મુકી સુઇ ગયો હતો. એતેફાક થોડાક તુરાંની સવારો તે વેરાંનમાંથી પસાર થતા હતા, તેઓએ રૂસ્તમના રખશને ત્યા ચરતો જોઇ તેને ઓલખ્યો, અને તેઓએ તે રખશને પકડી લેઇ જવાની તજવિજ કીધી. તે સવારોએ પોતાની કંમદ રખશ ઉપર ફેંકી તેને પકડવાની તજવિજ કીધી, પણ તે બહાદુર જાનવર ઘણો છેડાયો, અને સવારો માહેલા કેટલાકોને સખત ઇજા કીધા પછી, અંતે તે જેર થઇ પકડાઇ ગયો, અને તે સવારો તેને કમંદમા જકડી સમનગાના શેહર તરફ લઇ ગયા. રૂસ્તમ ખાબમાંથી જાગરૂત થયો, અને જાગરૂત થતાંજ પોતાના રખશને જોવા લાગ્યો.

જેહાંપેહલવાંન રૂસ્તમનું રખશની
શોધમાં સમનગાન જઈ પુગવું.

થયો ખાબથી જ્યારે રૂસ્તમ બિદાર,
થવા ચાહ્યું રખશપર પોતે સવાર.
રખશ મારો કયાં છે પડી એમ ફિકર,
નથી કેમ પડતો મને હિંયા નજર.
સમનગાંનના ચારાથી આસુદો થઇ,
હશે ઉભો દરખત નીચે કોઇ જઇ.
નિકલ્યો રખશ શોધવા રૂસ્તમ,
બેઠો 'તા હૈડાંમાં ઘોડાનો ગમ. (1)

* * *

નેજે 'ને બખ્તર ગુરજ 'ને તીર,-
થી રૂસ્તમે સજીયુ પોતાનુ શરીર.
'ને ચાલ્યો સમનગાન શહેરની તરફ,
ક્રોધમાં 'ને ક્રોધમાં ન બોલ્યો હરફ.
પુગો જ્યારે રૂસ્તમ શેહેરને કિનાર,
ચાલુ મુકયુ પેદલ દરબાર દ્વાર.
તાજ બખ્શ રૂસ્તમને આવતો ત્યાં જોઇ,
હેરત થયો પાદશાહ, અમીરો મોહિ.
વજીરો, અમીરો ગયા સરવે પાસ,
ઇજતથી દરબારમાં લઇ આયા ખાસ.

૧. શીરો પલંગ એટલે વાઘ અને સિંહ. ૨. આ રખશની પીઠથી એ રખશના જેવીજ ઓલાદ મેલવવાની મતલબથી તુરાંનીઓ તેને પકડી લઈ ગયા હતા. કહે છે કે રૂસ્તમનો રખશ ચાલીશ ઘોડીઓનાં સમાંગમમાં આવ્યા છતાં, ફકત એકજ ઘોડી એ રખશથી હમેલદાર થઇ હતી. આ રખશની પીઠથી અવતરેલાં જાનવર ઉપર પાછલથી સોહરાબે સવારી કરી હતી ૩. તુરાનની સરહદ ઉપર આવેલો એક મુલક, જેનો પાદશાહ, તુરાનના પાદશાહ અફ્રાસિયાબને ચોથાઇ આપતો હતો.

બોલ્યો રૂસ્તમ કેઃ "શાહ તાજવર,
થાયું છે ગંમભરયું મારૂં જીગર.
સમનગાંનનાં વેરાંનમા કરી શિકાર,
કરી ખાબ જ્યારે હું થાયો બિદાર.
નહિં પડયો વ્હાલો રખશ મુજ નજર,
બન્યો મારો જીવ તેથી બહુ બેસબર.
આ ધરતીનાં માનવીનું કરતુક છે આ,
રખશને છુપાવવાની એજ છે જગા.
અગર રખ્શ મહારો નહિ આવશે હાથ,
તો બેશક ઉઠાવશ હું જંગ તારી સાથ."
કહ્યું શાહેઃ "રૂસ્તમ, ઓ તાજના દેનાર,
જરા આપ શાંન્તીથી દીલને કરાર.
સબર કર, હું ચાંપતી કરૂં છું તલાસ,
મોકલું છું નોકર વફાદાર ખાસ.
રેહ મારે મેહલે તું તેટલા મહેમાન,
મળશે તું લાયકનું સઘળુ સનમાન."
સમજાવી લઇ ગયો મહેલની અંદર,
તાજબક્ષનું શાંત થયું તેથી જીગર.

શાહજાદી તેહમીનાનું રૂસ્તંમની
ખાબગાહમાં જવુ.

કિધો તે શબે[1] રૂસ્તમે ત્યાં કરાર,
થયો ખાબમાં લીન તે નામદાર.
ગયો નિંન્દમાં પોહોર ત્યાં એક જયાર,
દિઠી સાંમને ખુબસુરત એક નાર.
હતો ચહેરો સુંદર મહાતાબ સમ,
નમેલી નમનતાઇ સાથે ચશમ.
સરવ સંમ સીધ્ધી, ઝુલ્ફ પેચદાર,
બાલો સિયાહ,[2] અબરૂ[3] કમાનદાર.
ચશ્મ તેની કાતિલ વિંધતી જીગર,
ફરેસ્તાઓ જોઇ બને બેસબર.
ગાલોના ગુલ 'ને સુખની વલાંન,
જોઇ લાગે તીર જેમ છુટી કમાંન.
હેઠોના રંગને સિનાની ઢલાંણ,
હતું સદકે તે પર કુલ્લે-તુરાંન.
થયો તેહમતન જોઇ તેને ખુશાલ,
ભલા આવિયા તેહને તુરત ખ્યાલ.
અજબ હુશ્ન'ને આ અજબ બહાર છે,
અજાયબ ખરે કોઇ દિલદાર છે.
અજબ રૂપ 'ને રંગ 'ને ગાલ લાલ,
રખે છાંટિયો છે સિફતથી ગુલાલ.
પડી મોહી તેહમીના તેહમતંનને જોઇ,
વમાસણુ અંદર અક્કલ સર્વ ખોઇ. (2)

* * *

જોઇ પુછીયું રૂસ્તમે તુર્ત એમઃ
"અએ નાર મોહન અહિં આવી કેમ ?
કહિ દે શું રાખે છે મૂજથી મુરાદ,
કહી દે કરી હું દેખાડું સિતાબ.
હું ઔલાદે જાલ બીન સામ નરીમાન,
તેમનો પિસર છું હું રૂસ્તમ જાણુ.
કહે તારૂં શું છે મુબારક નાંમ,
સિહા રાતે આવી, હિયાં છે શુ કાંમ."
સુણી સુંદરે મુખ ખોલી જબાંન,
કિધો હાલ જાહેર કરીને બયાંનઃ (3)
"સુણુ હાલ રૂસ્તમ જરા આપ ધ્યાંન,
સુણી હાલ મારો પછી તું પિછાન.
હું તેહમીના છું દુખ્તરે શેહરિયાર,
પેદર મારો શાહે સમન નામદાર.
નથી કોઇ ખલકમાં બીજી મુજ સમ,
મેં લિધોછ બહાદુર કુળથી જનંમ.
સીફત સુણી તારી હું માઇલ બની,
તુને જોઇ આજે હું ઘાઇલ બની.
બને તારી શમશીર, ગુરજથી બતંગ,
પલકમા ધ્રુંજે તુંથી શીરો પલંગ.[4]
અગર જો બને મારો ભરથાર તું,
બનુ દાસ તારી, હકદાર હું.
બનુ તારી મોહબતની અદના ગુલાંમ,
બજા લાવું ફરમાવે જેબી તું કાંમ.
શોધાવી આપું દલેર અસ્પને,[5]
કરી દેઉ હવાલે દીલચસ્પને."

૧ શબે યાને રાત્રે. ૨ સિયાહ યાને કાળા. ૩ અબરૂ યાને ભવા.
૪ શીરો પલંગ યાને વાઘ અને સિંહ. ૫ અસ્પ યાને ઘોડો.

સુણી રૂસ્તમે આ સિફતના સુખંન,
ખિલાવ્યું ખુશીથી ખિલીને બદન.
તુરત ચેતિયો તે જહાંપેહલવાંન,
કિધો છે હુરીએ ફિદા સર્વ જાંન.
થયો તેહમીના પર ફીદા તેહમતન,
રખશ મેલવી દેવાનો લીધો વચન.
ખુશી ખુબ જીગરમાં થયો નામવર,
હસી બોલીયો તે કરીને નજર: (4)
"સાંભલ ઓ સ્યાણી અકલમંદ નાર,
ખુશી છું થવા તુજનો ભરથાર.
રખશ લાવવાનો તું આપે વચંન,
છે મારે મનથી એ રૂડા સુકંન.
ફિદા જીવ મારો થયો તું ઉપર,
જીવે નહિ રૂસ્તંમ હવે તું વગર.
જીગરમાં તેં મારી મોહોબત છુરી,
અજલ જાણે રૂસ્તંમની છે ખડી.
એ મહુતાબી મહાબુબ, ઓ ગુલકલી,
મરે જેમ ચકોર ચંદ્રપર તલમલી.
ફિદા તેમ છે જીવ તું પર સનમ,
જીવે કેમ કરી તું વગર રૂસ્તમ.
તુંસે ના પરણું તો જીંદગી બળી,
વિના તારી મોહોબત ફકીરી ભલી.
વચન રૂસ્તમનો કદી ના ફરે,
હલક પર અગર મુજ ખંજર પરે.

સમનગાનની શાહજાદી તેહમીના સાથ રૂસ્તમના લગન.

આ અરસપરસ અપાયલા લગનના વચનની ખબર તેહમીનાના બાપને તેની દીકરીએ જણાવી, અને તે ખુશ ખબર સાંભલી સમનગાનનો પાદશાહ ઘણોજ ખુશી થયો, અને મોટી ધાંમધુમ સાથે પોતાની દીકરી તેહમીનાની શાદી જેહાંપેહલવાંન રૂસ્તમ સાથ સમનગાનના પાદશાહે કરી આપી. આ શાદી થયા પછી રૂસ્તમ સમનગાંનમા પોતાના સસરા સમનગાનના પાદશાહના મેહમાન તરીકે એશ અસરતમા કેટલોક વખત રહ્યો.

ચમંનમાં મુદત એક થઇ એમ પસાર,
ધરાયો પછી અએશથી નામદાર.
કહ્યું તેહમિનાને પછી એક દનઃ
"કિધું સાથ તારી ઘણું મેં ચંમન.
તને આજ આપુંછ હું એક નંગ,
ખબરદારીથી રાખજે તારી સંગ.
ખુદાએ તને બક્ષિ છે આ ઉમેદ,
ભવિશમાં થશે સર્વ જાહેર ભેદ.
અગર લે જન્મ પેટ તારે પિસર,
તૂરત બાંધજે નંગ બાજુ ઉપર.
અગર એક બેટી લિયે જો જનંમ,
મૂબારક ગણી તેહના તું કદંમ.
ખુશી સાથ ઝુલ્ફાંમેં એ બાંધજે,
અને મુજ સગાઇ ખરી સાંધજે.
કદાવર થશે મુજ સમો તે પુતર,
પિછાનસ તુરત જોઇ બાજુ ઉપર.
રખે ભુલતી ઓ ખબરદાર નાર,"
સુણી આ સુખન થઇ પરી બેકરાર.(5)

* * *

ભરી હાય રડે, તેહમીના જાર જારઃ
"મને છોડી રૂસ્તંમ ના તું સિધાર.
નથી થાઇ સુખની હજી તો સહવાર,
કરે કાં તું મુજની ઉમેદો ખુવાર.
અરે સંગદિલ આ સિતમ તું કરે,
જુદાઇથી રખે તારી મહાબુબ મરે.
જલ્યું આ જીગરને રહ્યું ફકત તંન,
સુએ શાંમ મરસ મારૂં મારીને મન.
સિધાર ઓ સનમ કાપી મુજ ગર્દન,
થશે તારી પુરકત મહારૂં કફંન."

સિતારા કરે શોક જોઇ તેના હાલ,
ગયો ભુલી ખુરશેદ પોતાની ચાલ.
સૂણી તેહમીનાના એવા સુખંન,
મનાવ્યું તહેમતંને પ્યારીનુ મન. (6)

* * *

રડે તહેમીના જોઇ કિસમતને,
જુદાઇની જોઇ આવી સરજતને.
કરે રાતોદંન તે જુદાઇના રૂદંન,
ભુલે નહિ જરા રૂસ્તમ તેહેમતંન. (7)
રડી બેસબર તે બની બેહિસાબ,
તન મન બળીને બન્યું બસ કબાબ.
"જીગર તેહેમતંન તું ફરી આવજે,
મૂબારક મુખ તારૂ બતલાવજે."
કિધો તેહમીનાએ રજુ રક્ષને,
હવાલે કિધો તે તાજબક્ષને.
સિધાર ઓ સનમ મુજ દુવા નેક લઇ,
રૂસ્તંમની સવારી સમનગાંનથી ગઇ.(8)

સોહરાબનું જનમ પામવું, અને પોતાના બાપની નિશાંણુ માટે તેહમીનાને પુછવું.

શુજરિયો નવ માસનો જ્યારે વખત,
જન્યો તેહમીનાએ સપુત નેક બખત.
નરો જાણુ પીલતંન રૂસ્તંમ જવાંન,
હિસે જાણુ બીજો સામ-નરીમાંન.
સિકલમાં હતો તે સુરો તહેમતંન,
મહતાબી ચેહરો 'ને તાલે રોશંન.
મુખ તેનું મોહંન 'ને ગાલો ગુલાબ,
નામ તેનું રાખ્યું સુરો સોહરાબ.
લડાવીને લાડો કરી બહુ જતંન,
તેહમીનાએ પાળ્યો તે સુંદર બદંન.
થયો જ્યારે મોટો તે બહાધર જવાંન,
ધાંધલ 'ને ધરપચથી બની મસ્તાંન.
આવ્યો તે એક દન તેહમીના પાસ,
'ને એકદમ પુછી કીધી તલાસ. (9)
કે:"અએ માદરે મન મુજ મેહરબાંન,
પુછું ભેદ તુને ખરૂં કર બયાંન.
મને સહુ પુછે પેદર 'ને તોખમ,
કહી દે તું ખોલી, એ શું છે ભરમ.
રફીકો પુછે કોણ મુજ પિદર,
શું નામ તેનું, હું કોણનો પિસર.
કોણ મારી ઓલાદ, શું છે નિશાંન,
કહી દે ઓ માદર બની મેહરબાંન.
ખરૂ કહે તૂને મૂજ સરના કસમ,
ખરૂ કહે રખે તું છુપાવે ભરમ.

* * *

સુણી તેહમીના એ થઇ દર્દમંદ,
બોલી કે: "સાંભલ પિસર દીલબંદ.
કર ના તું તુંન્દીથી એવી ફરિયાદ,
છોડી દે તુન્દી તું ધીરે કર વાત."(10)
સોહરાબ બોલ્યો, ઝુકાવી સર:
"અરજ છે મહારી સુણ નામવર.
સાંભળ ઓ માદરેમંન મેહરબાંન,
પૂછું ભેદ તુંને ખરૂં કર બયાંન.
કસંમ તુને માદર ખુદાવંદે પાક,
છુપાવી ભરમ તું ના કર હલાક.
પીદર કોણ મારો, શું છે નિશાંન,
વતંન તેનુ કહાં છે, કીયું ખાંનદાંન."
કહ્યું તેહમીનાએ: "સાભળ પીસર,
હકિકતથી તું છે, બહુ બેખબર.(11)
બયાંન હું કરૂ સુણ શુંન્ચ-એ-ગુલાબ,
રખે છોડી માદર જતો સોહરાબ.
પીદર તારો આલમનો પેહલવાન છે,
તું અવલાદે સામો-નરીમાન છે.
સોહરાબ સાંભલ તહારો પેદર,
છે તેહેમતંન રૂસ્તમ સૂરો નામવર.
જગતમાં નથી કોઇ જન તે સમાન,
તે ઓલાદે અવ્વલ છે પેહલવાંન.
જેહાંજોય રૂસ્તમ છે તુજ પેદર,
નિયાગાન તારો છે બાલેઝર.
અગર તુંજ પેદરને પડે જો ખબર,
કે સોહરાબ રૂસ્તમનો છે પેસર.

તો બોલાવી લે તે તુંને સીસ્તાંન,
સિહા થાય રોશન મારૂં મકાંન.
અગર વાત જાણે જો અફ્રાસિયાબ,
કે બેટો છે રૂસ્તંમનો સુરો સોહરાબ.
તો ધરશે દીલમા કીનો 'ને દ્વેસ,
કરે તુંને હલાક કોઇબી રવેસ."

* * *

ખબર સુણી ખુશી થયો તે દલેર,
"હવે જાઉં છોડી સમંનગાંન શહેર.
શું જાણુંલી રૂસ્તમ છે મારો પેદર,
ને ન્યાગાંન મારો બુઝોંગ આલેઝર.
જગાડું ઇરાંનમે રસ્તાખેજ,
કરૂં નહિ ગોદર્જ ગેવથી હરગેજ.
ગુરજ મારો ભારી, ખંજર આબદાર,
દુશમંનના સિનાને કરશે ફિગાર.
૨૮૦૦
શમશીર મારી, 'ને ભાલો બુલંદ,
બખ્તર, નેજો, તીર 'ને કમંદ.
પીદરને પીસર જો મલે બેહુ સાથ,
તો દુનિયાની શાહી કરશુ હમ હાથ.

છીનવી લઇ શાહોના તાજ અને તખ્ત,
તેહમતન પિદરનુ બુલંદ કરૂં બખ્ત.
જમીન પર પટકુ હું અફ્રાસિયાબ,
કરૂં તખ્ત કાઉસનુ હું ખરાબ.
બનાઉ તુંને રાંણી ઇરાનની,
બખ્શું તુંને શાહી કુલ જહાંનની."

* * *

એ સાંભળી તેહમીના થઇ દર્દમંદ,
ને બોલી કે: "સુણ દિલબંદ ફરજંદ(12)
સુણ સોહરાબ રૂસ્તંમ છે તારો પેદર,
મગર છે તું રૂસ્તંમથી બેખબર.
તું બુનિયાદે સામો નરીમાન છે,
અને આલેઝર તારો ન્યાગાંન છે.
આ મોહરા પર બેટા કર તું નજર,
સદા રાખજે તારી બાજુ ઉપર.
એ રૂસ્તંમની આપેલી નિશાંન છે,
એ નિશાંન રૂસ્તંમની પિછાંન છે.
દેખાડી મોહોરો તું કરજે પિછાન,
થશે તારી ઓલખ પેદર સાથ જાણ.
આપું છું રંજમને[1] હું તારી સાથ,
મેળવશે રૂસ્તમને તારી સંગાથ.

સોહરાબની જુદાઈથી તેહમીનાનું ગમગીન થવું, અને સોહરાબની સલામતી બાબે ચિંતાતુર બનવું.

પોતાના બાહદુર સપુતને આવી રીતે પોતાથી જુદો પડવાની જુદાઇથી, તેહમીનાનુ જીગર ઘણુંજ દુખી થઇ રહ્યુ. તોપણ તેનો સપુત પોતાના બાપને મલવા જતો હોવાથી, તે પોતાના દીલમાં ખુશી થતી હતી. પણ એ ખુશાલીમાં એક મોટો અંદેશો જે તેહમીનાને આવતો હતો, તેનું કારણ એટલુંજ હતું, કે તેણીએ સોહરાબનો જનમ રૂસ્તમથી છુપાવી, એવી ખબર આપી હતી, કે તેણીએ એક દીકરીને જનમ આપ્યો હતો. પોતાને ત્યાં એક દીકરી જનમી છે, એવી ખબર રૂસ્તમને મલ્યાથી તે ઘણો નિરાશ થઇ ગયો હતો. આ જનમના ભેદની વાત ઉપર સોહરાબે સેહજગી ધ્યાંન આપ્યું નહી, પણ સોહરાબના જીવની સલામતી માટે ફીકરમંદ બની, તેણીએ પોતાના ભાઇ જન્દેહ રંજમને સોહરાબ સાથે એવી મતલબથી મોકલ્યો કે રૂસ્તમ સાથ તે સોહરાબનો મીલાપ કરાવી, બાપ દીકરાને મેલવી આપે. કેમકે રૂસ્તમ જ્યારે સમનગાંનમા રેહયો હતો, ત્યારે રંજમ સાથ તેની પીછાણ થયલી હોવાથી, તે રૂસ્તમને સારી રીતે ઓલખતો હતો.

---

1. રંજમ તહેમીનાનો ભાઇ થતો હોવાથી સોહરાબનો તે મામો કહેવાતો હતો.

પોતાના બાહાદુર દીકરાને મોહડેથી એવા દેલાવરીના સખુનો સાંભલી, હરખથી તેહમીનાતુ દીલ હરખાઇ જવા લાગ્યું. તુરતજ તેહમીનાએ રૂસ્તમના રખશની બુનિયાદનો ઘોડો, જે સમનગાંનના શાહી તબેલામા જનમ પામ્યો હતો, તે સોહરાબની સવારી માટે મંગાવ્યો, અને તે પોતાના વાહલા સપુતને સ્વાધીન કરી, તેને ભલા આશીસ દેવા લાગી. તેના મમાવાએ, દમામદાર સવારોને તેના રસાલદાર તરીકે આપ્યા, અને એ રીતે સોહરાબ ભર ઉમેદ અને ઉલટમા પોતાના બાપ રૂસ્તમને મલવા સમનગાંનથી રવાના થયો.

સજી શસ્ત્ર સુરો નિકલ્યો બહાર,
ભરી દીલમા આરજુ બીશિયાર.
તજ્યાં સોહરાબે વતન દેશ-ખેશ,
ધર્યો દિલમા જંગનો એક દવેસ.
દુખી થાઇ માદર બની બેસબર,
ભવિશ સુજિયું શું ખુદાને ખબર.
કિધી તેહમીનાએ ખુશાલી હરાંમ,
કરી ઉંઘ અને ભુખનેબી સલાંમ.
દિવાંની બની તે પિસર વહાલમા,
ફસી ગુલબદન, દુઃખની જાલમા.(13)

* * *

અફ્રાસિયાબનું સોહરાબને ઘેરવા, અને ઇરાંન વીરૂધ લડવા માટે ફીતુર રચવું.

તુરત એ ખબર પુગી અફ્રાસિયાબ,
કે ચહડયો છે જંગે સુરો સોહરાબ.
નવું તેણે કિધું છે બરપા તુફાંન,
ચાહે છે ઇરાંનને કરવા હેરાંન.
હજી તો છે બાળક ખિલતો જવાંન,
હજી દાંતોપર દુધની છે નિશાંન.
તોબી છે બળમા, 'ને કળમા પુરો,
દીસે છે સોહરાબ બેશક સુરો.
બુલાવી હોમાનને[1] કિધો વિચારઃ
"જમા કર લશ્કર તું બાર હજાર.
લેજે તું લશ્કરની સરદારી હાથ,
લઇ જજે બારમાનને[2] તું તારી સાથ.
સાંભલ ઓ જંગી તું મારો હુકમ,
ફરેબના ભરજે તું સાબુત કદમ.
હુકમ પર મારા ખુબ ધ્યાંન આપ,
છે જાબુલી[3] રૂસ્તમ સોહરાબનો બાપ.
છે મારા દીલની એવી ઉમેદ,
ન પીછાને રૂસ્તમ સોહરાબનો ભેદ.
પડે નહિ સોહરાબને રૂસ્તમની જાંણ,
ને જાણે નહિ પીસરની રૂસ્તમ નિશાંન.
લઇ જઇને લશ્કર, સોહરાબને ઘેર,
પયેદા તું કર તેના દીલમા કહેર.
દેજે ફરેબથી તું એવી ઉલથાપ,
બાપ અને બેટાનો ન થાય મિલાપ.
મેલવજે ઇતબાર ખુશ ચાલથી,
દેખાડજે હેત તું વહાલથી.
અગર બાપ બેટા જો જંગે ચહડે,
તો બેશક બેમાંથી એકબી મરે.
અગર જો એ જંગે રૂસ્તમ મરે,
તો કાઉસની શાહી પળમા પડે.
અગર બાપને હાથ બેટો મરે,
તો રૂસ્તમ જગમાં નહિ ઠીર ઠરે.
ભરમ રાખ દીલમાં સુણી સહુ લઇ,
છુપી રાખજે વાત જે છે કહી.
બાતેનમાં જહેર ને મોહડે મીઠાસ,
સોહરાબને દેજો ઉલટ ને આસ.
સિધારો દલેરો લશ્કર સંગ,
બેમાંથી એકને કરજો બતંગ.

૧.-૨. હોમાન અને બારમાન પાદશાહ અફ્રાસિયાબના બે માનીતા સિપેહસાલારો હતા.
૩. જેહાપેહલવાન રૂસ્તમ જાબુલસ્થાંનનો વતનદાર હોવાથી ઘણીવારે તે 'જાબુલી' ની અટકે ઓળખાતો હતો.

ધરી ધ્યાંન સાંભળ તું આએ વાત,
કે બાપ અને બેટા જો થશે સંગાત.
તો કરશે પલકમાં તુરાન પરાજ,
ઇરાંન જગમાં થશે સર્ફરાજ."

* * *

કંમર તંગ કરીને નિકળ્યા બહાર,
બંન્ને તુરાંનીઓ જંગી સવાર.
લિધી રહા ઘેરી 'ને કીધો મિલાપ,
જઇ પાંસ સોહરાબ દીધી ઉલથાપ.
પાદશાહી હદીયો કીધો નજર,
કહ્યું બારમાનેઃ "સુણ નામવર.
અગર ચાહે કરવા તું ઇરાંન હાથ,
તો બેશક દેશે જમાનાને રહાંત.
અગર જોઇતું હોય લશ્કર-સવાર,
તો આપું ત્રણ લાખ લશ્કર તઇયાર.
ખિદમતમેં રહેશે તહારી મુદાંમ,
હકિકતમે રહેશે તે તારા ગુલાંમ."

* * *

સિતારાની સરજત હતી બહુ ખરાબ,
ફસીયો ફરેબે નિર્દોશ ગુલાબ.
ઉઠાવી ઉમંગે લડાઇનો પુકાર,
કરી તંગ કમર, તે થાયો સવાર.
ધ્રુંજી રહી ધરતી ને લશ્કરની સફ,
સોહરાબ ચાલીયો ઇરાંન તરફ.
કરનાયા, ભુંગલ,[1] ને પડઘમ અવાજ,
લશ્કરના સીપાહ, જંગીના સાજ-
સાથે તે મંજલ કરતો પસાર,
જરાબી પકડતો નહિ તે કરાર.

શેહરોના શેહરો, ને ગ્રામોના ગાંમ,
લુટીને, બાળીને, કરતો તમાંમ.

કિલ્લા, 'ને ગુંબજ, ને મહેલો અએવાંન,
હિંમતથી સઘળું કરતો વેરાંન.
ઇરાનની સરહદ પર પુગ્યો તે જઇ,
જોયો 'દેઝે-સપીદ[2]' હરખઇ.
બેશક હતો તે કીલ્લો અજીત,[3]
બુલંદ, ને ભારી હતી તેની ભીત.

દેઝે-સપીદ ઉપર સોહરાબે ચહડાઇ કરવી
અને દલેર હજીરનું બંદીવાન થવું.

હતું નામ તેનું 'દેઝે-સપીદ,'
ઇરાંનના બચાવની મોટી ઉમીદ.
નિગેહબાન હતો તેનો નામે હજીર,[4]
જંગે જોરાવર, ને દીલે દલીર.
વળી રહેતો કિલ્લામા કોટવાલ એક,
ગઝદંમ દિલાવર સુરો, 'ને નેક.
એ કિલ્લામા રહેતી હતી એક નાર,
ગઝદમની બેટી, અતી હુશીયાર.
હતું નામ 'ગોરદઆફરીદ' જોરવર,
બલવંત, બહાદુર અને બેખતર.
લડાયક હુન્નરમંદ પુરી હતી,
બલમાં 'ને કળમાં તે સુરી હતી.
એ કિલ્લાપર સોહરાબે કીધી ચઢાઇ,
બરપા કિધી ત્યાં પેહલ્લી લડાઇ.
ઉડી ગીર્દ આસમાંને જઇને પુગી,
જમીન તેથી ધ્રુજી, થઇ ગઇ મુગી.
ગયો જંગી સોહરાબ ગુરજ હાથ લઇ,
નેજો, ને જમંદર, શંમશીર સહી.

૧. ભુંગલ યાને બ્યુગલ. ૨. દેઝે સપીદ યાને સુફેદ કીલ્લો. ધારવા મેલે એ કીલ્લો એક પાહાડ ઉપર આવેલો છે. અવસ્તામાં એ પાહાડ 'સ્પેન્તોદાત'ને નામે જણાયો છે, (જુવો જમયાદ યશ્ત ફકરો ૬). ફરતમનો નિયાગાન નરીગાન એજ પાહાડ ઉપર મારીયો ગયો હતો. આ પાહાડ અને અસ્ફન્દીયારનુ નામ મલતા આવે છે. એથી ધારવામા આવે છે કે 'ગુમ્દાત' નામે જણાયલો પાહાડ એજ છે, કે જે ઉપર પાદશાહ ગુસ્તાસ્પે પોતાના દીકરા અસ્ફન્દીયારને કેદ કરાવ્યો હતો. ૩. અજીત યાને જીતી શકાય નહી એવો. ૪. હજીર ગોદર્ઝનો દીકરો થતો હતો. એ ગોદર્ઝના ફીરદોસીના જણાવ્યા પ્રમાણે ૭૬ દીકરાઓ હતા.

કિલ્લામા, ફેલાઇ રેહો ધભરાટ,
કિધો છે કોણે આ બરપા ફેસાદ.
નિકલીયો લડવાને સુરો હજીર,
પહેરીને બખ્તર ધરી શમશીર.
નેજો, ને ગુરજ તીર, ને કમાંન,
લેઇને તે પડયો લડવા મેદાંન.
તુરત તે ઘોડા પર થાયો સવાર,
જઇ કિધો તુરાંનીઓ પર પુકાર:
"કોંણ છે તમારો સુરો સરદાર,
શું તેનું નામ, ને શું તેનુ કાર ?
શું તેની બુનિયાદ, શું છે હેવાલ,
આવ્યો છે કરવા આ નવી જ જાલ?"
સાંભળી લઇ હજીરની આવી તકરાર,
નિકલીયો સોહરાબ એકદંમ બહાર.
ઉભો જઇ સોહરાબ મેદાંનમા,
બોલ્યો પુકારીને ખુબ તાંનમા.
"કે અએ બેઅદબ, બેશરમ, બેશહુર,
તું જો કે હું કહાડુંછ તારો ગરૂર.
કોણુ તારી ઓલાદ, શું તારૂં નાંમ,
પલકમાં કરૂં તારો કિસ્સો તમાંમ."
એ સાંભલી હજીરે કિધો અવાજ:
"ઓ જવાંન તું આયો છે મરવાને કાજ.
સાંભલ ઓ સરકશ તુરકી જવાંન,
હું અઉલાદે કેશવાદ ગોદરેજીઆંન.
છું ગોદરેજનો બેટા નામે હજીર,
પેદર મારો ઇરાંનનો છે વજીર.
વતન મારૂ ઇરાંન, ઇરાંન નસલ,
તુખ્મે હું ઇરાંન, ઇરાંન અસલ.
હવે મારા નેજાનો સંભાલ માર,
એકજ જરબથી કરૂં તુને ઠાર."
ધરી ધુંન હજીરે બનીને ગરમ,
શરૂ કિધું નેજાનું જંગ એકદમ.

* * *

સોહરાબે કીધો હસીને પુકાર:
"વાહ! તારો નેજો, ને નેજાનો માર !
સાંભલ ઓ ઇરાંની સરદાર હજીર,
કરૂંછ કેવી રીતે હું તુને અસીર.
ખબરદાર થઇને રહે હુશીયાર,
જો મારા નેજાનો કેવો છે માર."
ઉઠાવી નેજો, તે બનીયો ગરમ,
નાબુદ કરી દિલમાંથી રહમ.
ઘુંમાવી નેજાને કીધો જખંમ,
તે જખંમથી રૂઢાયો હજીરનો દંમ.
તુરત એક સોહરાબે મારી છલંગ,
ઉઠાવ્યો હજીરને મીસાલે પતગ.
જમીન પર પટકી કિધો બંદીવાન,
લેઇ ગયો ઘસડીને લશ્કર મકાંન.

સોહરાબની સાંમે ગોર્દાફ્રીદનું મરદાંના વેશે લડવા નિકલવુ અને ગોર્દાફ્રીદનું ઓરત તરીકે જાહેર થવુ.

પુગી આ આફતની જયારે ખબર,
ગઝદમની બેટીને કિલ્લા અંદર.
થઇ ત્યારે દિલગીર દીલથી બહુ,
ઉકળિયું તેના બદનનુ લહુ.
રડી બોલી મોહંન ગોર્દાફ્રીદ:
"કિધીછ આ બનાવે મને નાઉમીદ."
કિધો તે બાંનુએ એવો વિચાર,
હજીરના કીનામા પડવું બહાર.
બખ્તર પર બાંધી ગુરજ ને ઢાલ,
છુપાવી માથાંના ઝુલ્ફો ને બાલ.
મરદાંના વેશે કંમરને કસી,
સોહરાબ સામે ગઇ તે ધસી.
પુકારીને ગરજી તે વાદલ સમાંન,
ગરજનાથી ઘુંજી રહ્યું મયદાંન. (14)

* * *

સોહરાબે જોયો આ સુંદર સવાર,
પડીયો તે મયદાંન લઇ હથીયાર.
જોઇ તેની સુરત અને ઢબછબ,
સોહરાબને જોઇ થઇ તે અજબ.
ધરી હામ-હિંમત ખેંચો કમાંન,
વરસાવા લાગી તે બાંણ ઉપર બાંણ.
હિકમત ને હુંન્નરનો હતો તે દાંવ,
સોહરાબથી થયો નહિ તેનો બટકાવ.

જોઇ લીધો સોહરાબે હુન્નરનો રંગ,
ટપટાવી ઘોડાને મારી છલંગ.
ઉઠાવી નેજો, 'ને મારી બરારઃ
"સાંભલ ઓ જંગી, થઇ હુશીયારઃ
કરૂં તારૂં જીગર આ નેજાથી ચાક,
ચખાડું તુને એક લેહજામે ખાક."
ઘુમાવી નેજો, ને કીધો જખંમ,
કંમર તેની નાજુક થઇ ગઇ કલંમ.

પેચ ખાઇ ઘોડાની ઉપર વલી,
મુરઝાવા લાગી તે નાજુક કળી.
જખંમ લાગો જાલંમ, થઇ નાસિપાસ,
જીતવાની છોડી તેણીએ આસ.
જોઇ હાલ જંગનો, થઇ નાઉમીદ,
સિતાબીથી નાહથી ગોર્દાફરીદ.
સોહરાબે ઘોડાને સોંપી લગાંમ,
પકડીને પુઠ તેને ઘેરી તમામ.
ઘેરીને સરપર ફેંકી કમંદ,
પેચમાં પકડાઇ થઇ ગઇ તે બંદ.
પટકઇ જમીનપર નાજુક નાર,
આફ્ત આ જોઇ થઇ બેકરાર.
ઉડી ગઇ કોલાહ, ને ખુટ્યો ભરમ,
શરમાતી ઉભી તે નીચી ચશ્મ.
ભરમ થાયો જાહેર, થઇ પાયમાલ,
લટકતા દેખાયા ઝુલ્ફો 'ને બાલ.
સોહરાબે જાણી હકિકત તમાંમ,
કે આ તો છે બહાદુર ઓરતનું કામ!
જોઇને આ ખેલ તે થાયો અજબ,
કે ઇરાંની ઓરત શું કરેછ ગજબ.
છે ઇરાંની બાનુ એવી જોરવર,
તો કેવા હશે તે નારોના નર.
પડ્યો જંગી સોહરાબ તે પર મોહી,
સિકલ તેની જોતાં અકલ તેણે ખોઇ.
મહાતાબ સંમ જોઇ મહાબુબ પરી,
સિહા રંગ બાલોની સુંદર લડી.
બોલ્યો સોહરાબઃ "મને નહિ ખબર,
હરીફ મારો હશે બાનુ સુંદર.
તુંને જોઇ જીગરથી કુરબાંન છું;
જોઇ તારી હિમત હું હેરાંન છું.
કરી કેદ તુંને પરેશાંન છું.
અએ બાંનુ હું તારો બંદીવાંન છું."(15)

* * *

સુખન સુણી ઘુંજી તે ઇરાંનની નાર,
રૂપે રૂપાલી પરી મહેરનિગાંર.
ખોલીને મુખ કિધું ખુલ્લું તદન,
ને ફરેબ દઇ બોલી તે મીઠા વચંનઃ(16)
"જવાંમર્દ બહાદુર, દુરદી દલેર,
તુને જોઇને હું ભુલું મુજ કહેર.
અજબ જંગ તારૂં, અજબ તારૂં જોર,
એક ઇરાંની બાંનુની મહોબતનો ચોર.
ખુશીથી કબુલું છું તારી વાત,
ખુશી છું હું તુંજ પર, લે મારો હાથ.
લશ્કરે તારાં સમારી છેં સફ,
જુવે છે સઘળા તહારી તરફ.
અગર જાણશે વાત લશ્કર તમામ,
એક ઓરત જીતી શું મેળવશે માન.
કહીબી ન રાખું હું એવી વકી,
સહે તું ખેજાલત મહારે થકી.
હું તારી તું મારો જીવજાંન છે,
મને તારે ખાતર બહુ માંન છે.
આ કિલ્લો છે મારો, ને લશ્કર તમાંમ,
હવે એ છે તારૂં, મને છે હરાંમ.
હું હારી હવે તારી નારી થઇ,
તુંજ વંન જીંદગી અકારી થઇ.
હવે ચાલ મુજ સંગ તું 'દેઝ' પાસ,
લેઇ આવું જઇને હું મહારી મિરાસ."
ફસ્યો ફરેબે સુરો પહેલવાંન,
સુંદરના બોલો પર લાવ્યો ઇમાન.
કિલ્લાની પાસે ગયાં બેહુ સાથ,
વચંન લિધો સોહરાબે સુંદરને હાથ.(17)
ગઇ 'દેઝ' અંદર કરીને કરાર,
ઉભો જંગી દર પર[1] બની ઇન્તેજાર.

* * *

૧. દર પર, યાને (કીલ્લાના) દરવાજા આગળ.

સુરખ મર્દ તું આ લખી રાખ વાત,
જગે નારીઓથી સદા થાઇ ઘાત.
અએ બંદા તું સમજી લે રાખીને ધ્યાંન,
છે ઓરત દગાખોર, સદા બેઇમાન.
રખે ફસતો જગમાં તું ઓરતને હાથ,
રખે હાથ પડતી કોઇ ઓરતને વાત.
વચંન જેના જુઠા, બિલકુલ નકાંમ,
મિસલ રેતી ઉપર લખેલા કલાંમ.
વચંન એક આપી કરે બીજું કાંમ,
ફરેબી મક્કરથી ભરી છે તમાંમ.
વચંન પર ગઇ થાપ આપી ખરી,
નહિ આવતી જોઇ તેણુ ફરી.
ઉભો સુર જંગો તહિં રાહ જોઇ,
શુરાતંન છતે પ્યારમાં હાથ ધોઇ.
ઉભો જંગી સોહરાબ ઉમેદમા હસી,
વચંન પર લોભઇ ગયો તે ફસી.
હતો ખ્યાલમા ચીડમા એટલાં,
બુરજ પર પુકારો થયો તેટલાં.
હતી કોટની તે જબરદસ્ત દિવાલ,
ગયો જંગીનો ત્યાં પુકારેજ ખ્યાલ.
નજર ફેંકી જોયું બુરજની ઉપર,
હસ્તી જોઇ ગુલબદન બેફિકર.
બોલી તે સુંદર ઝુકાવી સરઃ
"અરે જા સોહરાબ કંઇ કાંમ કર.
બધી ત્હારી બહાદુરી લીધી મે જોઇ,
એક ઓરતને ખાતર અકલ તું એ ખોઇ.
તું છે તુરાંની, હું જાતે ઇરાંન,
મળી નહિ શકે બન્નેના ખાંનદાંન.
પણ પુછું હું તુંને સોહરાબ એક વાત,
કહે તારૂં વતંન, ને શું તારી જાત.
આ તારી ધાંધલ, આ તારૂં જોર,
આ તારી સુરત, ને આ તારો શોર.
આ તારી હિંમત ને તારી અક્કલ,
દેખાડે તારી કોઇ ઉમદા નસલ.
સાંભળ સોહરાબ જંગી જવાંન,
નિકલી જા હિંયાંથી તું છોડી મયદાંન.
ખબર તારી પડશે જો શાહે ઇરાંન,
તો પકડીને તુંને તે કરશે બેજાંન [૩૧૦૦
જો આવશે આ જગે રૂસ્તમ સુરો,
તો પકડીને તારો તે કરશે ચુરો."

આવી રીતના તાનાજનીના સખુનો સાંભલી સોહરાબ ઘણોજ ગુસ્સે થયો, મગર તે શુરવીર જવાંન ગોર્દાફ્રીદની દીલાવરી, અને ખુબસુરતી ઉપર એટલો તો મોહી પડયો હતો, કે તેની આવી રીતની દગલબાજીથી તે છેતરાયા છતાં, તેણીનો ખ્યાલ તે દીલથી વીસરયો નહી. તોપણ સોહરાબ કીલ્લાના બુરજ ઉપર નજર કરી, બીજવાર જઇ પુકાર કરી બોલ્યો કેઃ—"ઓ ખુબસુરત પણ દગલબાજ, તે મને ખોટો વચન આપી છેતર્યો, પણ તેનો બદલો આ તારા કીલ્લાને તારાજ કરી તુને પકડીને કેદ કરી લેવશ."

સોહરાબની આવી ધમકી સાંભલી ખુબસુરત ગોર્દાફ્રીદ હસી પડી બોલી કેઃ— "સોહરાબ, તું નાહક ગુસ્સે થાય છે. તારો અને મારો મેલાપ થઇ શકે એમ નથી. શું તું જાણતો નથી, કે ઈરાની બાનુંઓ તુરાનીઓ સાથ શાદીના ગાંઠથી કદીબી જોડાઇ શકતાં નથી." (18)

ગોર્દાફ્રીદ ઉપર સોહરાબે દેખાડેલો ક્રોધ, અને તેને આપેલી ધમકી.

એ સાંભલીને સોહરાબ થાયો બેબાક,
જીગરમાં સલગી મોહોબતની આગ.
ગુસ્સાથી મારી સિંહ પેરે બરાર,
કેઃ "ઓ બેવફા ને ફરેબી તું નાર.
દગાખોર, દગલબાજ ગઇ તું છુટી,
મગર જો કે તું કેમ રહે છે સુખી." (19)

ગઝદમે શાહ કાઉસ ઉપર સોહરાબ વીશે નામું લખ્યું.

ધરાનીઓ ઉપર આવી પડેલી આ અચબુચ આફતથી કીલ્લાનો કોટવાલ બુઝોર્ગ ગઝદમ ધણોજ ચિંતાતુર થયો, અને પેહલવાંન સોહરાબના હાથ ઉપર હજીર જેવો જંગી કેદ પકડાયલો જોઈ, તે ઘણોજ રંજીદા થયો. ગઝદમે આવો મામલો જોઇ શાહા કાઉસ ઉપર એક નામું લખ્યું, જેમાં 'દેઝે-સપીદ' ઉપર ઘેરો નાખી સોહરાબે બરપા કરેલા નવા ફેસાદનો તમામ હેવાલ જણાવ્યો, અને સોહરાબ સાથ લડાઇ કરતાં પેહલવાંન હજીર તેના હાથ ઉપર બંદીવાન થઇ પડવાની બુરી ખબર જણાવી. આ નામામાં ગઝદમે સોહરાબને માટે તેની દિલાવરી અને લડાયક કુનેહ તથા હુનરની ભાખભા તારીફ કરી જણાવ્યું કેઃ—

"લશ્કર સંગ આવ્યો છે એ પહેલવાંન,
કદમા કદાવર, સરોવર સમાંન.
ફરાખ સીનો, ને બાજુ બુલંદ,
સુરત ને સીકલ અતી સુરમંદ.
હુન્નરમે આલા, બહુ જોરદાર,
નથી એવો ઇરાંનમે કોઇ સવાર.
ઉમરમાં દીસે છે ચૌદેક સાલ,
ધુંજાવી રેહયો છે ધરતી-પતાલ.
લડવાની રહી નથી કોઇનામા તાબ,
નામે છે બહાદુર સુરો સોહરાબ.
દિસે જાણે બીજો રૂસ્તમ છે,
યા તો નરીમાનની તોખ્મ છે.
મે જોયા છે તુરકી હજારો સવાર,
એવો મે જોયો નથી કોઇ વાર.
સિવા રૂસ્તમ નહિ થશે બરદાસ,
રહી છે હવે રૂસ્તમ પર આસ.
નથી કંઇ હમોમાં તાકત રહી,
નથી ધીર ધરવાની હાલત રહી.
અગર જલ્દ રૂસ્તમ નહિ આવશે,
તો સોહરાબ કિલ્લા ઉપર ફાવશે.
હમારી અરજ સુણ એ નામવર,
સિતાબીથી રૂસ્તમ રવાંના કર."

આ રૂક્કાની ઉપર કીલ્લાની મોહોર કરી ગઝદમે શાહ કાઉસ ઉપર તે રવાનાં કીધો. રૂકો રવાના કીધા બાદ, કાસદની પાછલ, અંધારી રાતને વખત ગઝદમ કીલ્લાની પાછલી બાજુએ આવેલા એક ગુપ્ત દરવાજાને રસ્તે, પોતાનો તમામ અસબાબ ઉઠાવી, રાતોરાત પોતાના કુટુંબ અને કબીલા સાથ ચુપચુપ કીલ્લો છોડી નીકલી ગયો.

સોહરાબે બામદાદ પડતાંજ 'દેઝે-સપીદ' (કીલ્લા) ઉપર હુમલો કરી તેને સર કરવાનો, અને તે માહેલા પેહલવાંનોને પકડી બંદીવાન કરવાનો ઠરાવ કીધો. તેણે તેમ કરવાનો હુકમ કીધો. કીલ્લાના દરવાજા તોડી સોહરાબનું લશ્કર કીલ્લામાં દાખલ થયું, અને 'દેઝ-સપીદ' સોહરાબે ફતેહ કીધો. કીલ્લાંમા તલાશ કરતાં તેણે માલમ પડયું, કે તમામ કીલ્લો ખાલી થઇ ગયો હતો, અને કીલ્લામા રેહતા સઘળા ઇરાંની પહેલવાંનો રાતોરાત કીલ્લો છોડી ચાલી ગયા હતા. સોહરાબે ગોર્દાફરીદની તલાશ કીલ્લામાં ઘણીબી કીધી, પણ તેણીનો કાંઇબી પતો તેને મલ્યો નહી. અંતે તે તુટેલા દીલે નીરાસ થઇ બોલ્યો કેઃ—

"છુપો મારો મહાતાબ વાદલ અંદર,
કરૂ શોધ તારી કહાં દીલબર.
મને એવી લાગી કોઇની નજર,
ગયું હાથમાંથી બેમુલ ગોહર.

ગઇ કહા મહાબુખ, ઓ દીલરૂબા,
થયો તારી મોહબતમે હૂં મૂબ-તીલા.
કિધું જાદુ એવું આ હાલે પુગો,
એકાએક બોલતાને કીધો મુગો.
કહે કાંહ શોધું હું અંનજાણો છું,
આ ચેરાગ તારો હું પરવાંનો છું."

*　　*　　*

સોહરાબ બેજાર થઇને રડે,
આશક બિચારો તવલતો ફરે.
બુરી થાઇ મહોબત, અગન તન-બદન,
રગેરગ સલગી મહોબત જળણ.
કહે હાલ જઇ કહાં, કહે કોને વાત.
નિકલતી વમાસણમે સારી રાત.
થયો એવો ગાફેલ જંગી જવાંન,
ગયો હાલ પામી હુરકી હોમાંન.
જોઇ હાલે સોહરાબ અતી હાલહવાલ,
હોમાંને કીધો એક રોજ સવાલ:
"ઓ શેરદીલ બહાદુર, ગર્દનફરાજ,
મને કેમ. કહેતો નથી તારો રાજ[1].
કહે કોણે લુટીયો તહારો કરાર,
કહે કોણની પ્રીતે થયો બેકરાર.
ખરા પેહલવાંનો શું એવા હશે,
કે પરીચહેર ઓરતને ફંદે ફસે.
કદી એમ કરે નહિ ખરા પેહલવાંન,
પડી પ્યારમાં- એમ ગુમાવે માન!
ખરા પેહલવાંનો એમ નહિ કરે,
તજી જંગ ઓરત ખાતર મરે!
સાંભલ સોહરાબ, દલેર નેકનાંમ,
મુશ્કીલ છે લીધેલું માથે તેં કાંમ.
'દેઝે-સપીદ' તે કીધો છે હાથ,
લડવું હવે તો છે જંગીઓ સાથ.
જરા કર સોહરાબ મનમા વિચાર,
કરવો છે લોહીનો દરીઓ પસાર.
તું જો આ જગોપર છે ઇરાંનની હદ,
ઉભી હિયાંજ થાશે હવે હરકત.
હિંયાંજ કરવી પડશે લડાઇ જબુન,
હિંયાંજ કરવાં છે ખ્વારીને ખુંન.
હિંયાંજ હવે આવશે શાહે ઇરાંન,
ગોદર્ઝ, ગેવ, ને બિજા પેહલવાંન.
ફરમાર્ઝ, બહેરાંમ, ને ફરહાદ દલીર,
મીલાદો ગોરગીન, ને ગોરાઝે શીર.[2]
સુરો રહાંમ. ને દિલાવર તુસ,
લાખોના લશ્કર સંગ જાબુલી રૂસ.[3]
નિકલશે જ્યારે એ સઘળા મયદાંન,
સિહા થાશે ધરતી, અને આંસમાંન.
અગર ખ્યાલે મહાબુખ ન કરશે તું દુર,
તો બેશક આ જંગ હારશે તું જરૂર.
હજી છે જવાંની, ધીર લે ધરી,
દુનિયા પડીછ મહાબુઓથી ભરી.
અગર જીતી ઇરાંન બને સર્ફરાજ,
કરશે કુલ મહાબુખ તહારી નમાંજ.

સોહરાબે જ્યારે હોમાનને મોહડેથી આવી રીતની શીખામણના સખુનો સાંભલ્યા, ત્યારે તેણે પોતાના દીલમાંથી ગોર્દાફ્રીદની મોહબતનો ખ્યાલ દુર કરવાનો ઠરાવ કીધો, અને મનમાંથી તેની મોહબતનો વિચાર દુર કરી, પોતે માથે ઉઠાવેલું કાંમ બજાવવા ખીદાર થયો, અને લડાઇની ગોઠવણો ઉપર તે ધ્યાંન આપવા લાગ્યો.

બીજા હાથ ઉપર કીલ્લાના કોટવાલ ગઝદમનો રૂકકો જ્યારે પાદશાહ કાઉસને પોહોંચ્યો, ત્યારે રૂકકામાં લખેલી બીના જાણી તે ઘણોજ ઉદાસ અને ગમગીન થયો. તેણે તુરતજ પોતાના વજીરો અને પેહલવાંનોની દરબાર ભરી મસલત ચલાવી. ગઝદમનો રૂકકો વાંચી, ગોદર્ઝ, તુસ, કેશ્વાદ, ગેવ, ગોરગીન, બેહરામ તથા રેહાંમ અને ફરહાદ

૧. રાજ યાને ભરમ ૨. શીર યાને વાઘ. ૩. જાબુલી રૂસ યાને રૂસતંમ પેહલવાંન.

પેહલવાંનો વિચારમાં પડયા; અને તુરકી સોહરાબને માટે તરેહવાર અટકલ અને ગણતરી કરવા લાગ્યા, કે આ નવો પેહલવાન કોણ છે, અને તે કયાંથી આવ્યો છે. ગજદમની હકીકત ઉપરથી તેઓ સઘળાઓએ એક મતે જેહાંપેહલવાંન રૂસ્તમની મદદ આવા મામલામાં મેળવવાની ખાએશ જણાવી. પેહલવાનોની આ ખાએશને શાહ કાઉસે પણ મંજુર કીધી, અને જેહાંપેહલવાંન રૂસ્તમને મદદે આવવા માટે, તેમજ ઈરાંન ઉપર આવી પડેલી આ નવી આફતને દુર કરવા માટે, તેને સમજાવવા ગેવને જાબુલસ્થાંન રવાને કરવાનું નક્કી કીધું. એવી મતલબનું એક નામું શાહ કાઉસે નવીસંદા પાસે નીચે પ્રમાણે લખાવી, તે ઉપર પોતાની શાહી મોહોર કરી, તે ગેવને સ્વાધીન કીધું, અને ફરમાવયું કે, તે નામું વીજલીની ઝડપે જાબુલ જઇ રૂસ્તમને આપી, તુરતજ તેને સાથે લઇ ઈરાંન આવવું.

સોહરાબ સાથ લડવા માટે રૂસ્તમને જાબુલથી બોલાવવા કાઉસે નામું મોકલવું.

"બુલંદ બખ્ત સદા ખુશ જેહાંપેહલવાંન,
દિલાવર રૂસ્તમ રોશંન રવાંન.
રહો તારૂ દાયમ મુબારક નાંમ,
કાઉસની તુને હજારો સલાંમ.
સદા રાખે યઝદાં તુને ખુશહાલ,
રહે તારૂ રોશંન સદા યકબાલ.
ચહડીઓ છે જંગે કોઇ તુરકી સવાર,
'દેઝે-સપીદ' ને આપી છે હાર.
કીધો છે દેઝે-સપીદને કબજ,
નથી પડતી ઇલાજની કંઇ સમજ.
ગયો હાથમાંથી છે દેઝે-સપીદ,
એ જાણીને ઇરાંન થયું નાઉમીદ.
દિલાવર છે જંગી, બદન પીલતંન,
હિંમતમા દીસે બિજો તેહમતંન.
લડે કોણ જંગી જઇ તેની સાથ,
નથી કોઇ એવો, ભીડે જઇ બાથ.
નહિ અનજુમનમા દિસે કોઇ આજ,
વિના રૂસ્તમ નહી કરે કોઇ કાજ.
નથી કોઇ ઇરાંનમે એવો સવાર,
કરે તે તુરકીને જઇને ખુવાર.
છે તારે આધારે કુલ અંનજુમન,
હમારી છે આસા તું પર તેહમતંન.
છે તે તુરકીનું સોહરાબ નાંમ,
ઉમર છે નહાંની પણ મોટાં છે કાંમ.
છે ઇરાંનની નજર તું પર રૂસ્તંમ,
આવી તું સોહરાબનું સર ટર કલંમ.
વાંચી આ પેગાંમ નિકલજે તુરત,
ખોતો ના બિલકુલ જરાબી વખત.
અગર કરતો હોય જો તું સયેરે ચમંન,
તજી દઇ નિકલજે તુરત તેજ દંન.
અગર હાથમાં હોય ગૂલાબી જો ગૂલ,
સુંઘવા તે થોભશે, તો કરશે તું ભુલ.
નિકલજે જાબુલથી એકદમ સિતાબ,
તરસ લાગી ત્યાં હોય, હિયાં પીજે આબ.
જો જાબુલમાં ખાતો હોય ખાંનુ અગર,
તો ગળજે તે બુક[1] આવી ઇરાંન અંદર.
અગર નિન્દમા હોય તો ઉઠજે સિતાબ,
કરજે તું ઇરાંન આવીને ખાબ.

આવી રીતનું એક અતી તાકીદનું નામું શાહા કાઉસે જેહાંપેહલવાંન રૂસ્તમ ઉપર મોકલાવ્યું. ગેવનેર[2] શાહા કાઉસે ખાસ તાકીદ કરી કહ્યું કે:—"રૂસ્તમને આ સઘળા મામલાનું ગંભીરપણું સમજાવી તુરતજ તું તેને તારી સાથે લેઇને નીકલી પડજે."

---

૧. બુક યાને નવાલો. ૨. પેહલવાન ગેવ તેહમતન રૂસ્તમનો જમાઇ થતો હતો, અને ઇરાનના વજીર ગોદર્જનો દીકરો હતો.

પોતાના શાહના ફરમાન મુજબ દીલાવર ગેવ જાબુલ તરફ પવન વેગે નીકળી ગયો, અને જેહાંપેહલવાન રૂસ્તમને જઇ મલ્યો ગેવે જતાને વાર શાહા કાઉસનુ નામું રૂસ્તમને સ્વાધીન કીધું, અને સોહરાબની સરવે હકીકતથી રૂસ્તમને વાકેફ કીધો

જ્યારે જેહાંપેહલવાન રૂસ્તમે શાહા કાઉસનુ નામુ વાચ્યુ, ત્યારે તે ઘણોજ વિચાર અને અંદેશામાં પડયો, અને ગેવને તે કેહવા લાગ્યો કે —' પેહલવાન ગેવ, સોહરાબની તમામ હકીકત સાંભળી હુ વિચારમા પડયો છુ, કે એવો જવાંન એવો હિંમતવાન, અને એવો જોરાવર પેહલવાંન તે કોણ હશે ? તે કયાથી આવ્યો હશે ? આપણી ઇરાની કોમની કોઇ નામચીન ઓનીયાદથી એવો નામીચો પેહલવાન પેદા થાય, એ કદાચ બનવા જોગ હુ ધારૂં છુ, પણ કાઉસ લખે છે તેવો પેહલવાન તુરાનીઓમાથી કદીગી પેદા થયો હોય, એમ હુ માનતો નથી સમનગાનના પાદશાહની બેટીથી હુ એક દીકરો ધરાઉં છુ, પણ મને જણાવવામાં આવયું છે, તેમ તે દીકરો હજી તો એક બાળક છે તે બખતાવર બેટો લડાઇની વાત શુ જાણે ? તે બહાદુર જ્યારે મોટો થશે, ત્યારે હજારોના સર કલમ કરશે, અને લડાઇમા મારી બાજુએ રહી મારો તે બચાવ કરશે. પણ હજી તો તે ઘણો નાહનો છે, અને મોજમજાહમા પોતાનો વખત ગુજારે છે."

ગેવે જવાબ દીધો કે —"અએ નામના ઉઠાવનાર જેહાંપેહલવાન, શાહ કાઉસે મને ખાસ હુકમ ફરમાવ્યો છે, કે મારે તારી સાથે પાછા ફરવામા જરાગી ઢીલ કરવી નહી તુરકી સોહરાબે હજીર જેવા પેહલવાનને આસાનીથી કેદ કરી બંદીવાન કીધો છે. દેઝે સપીદનો તેને કબજો લીધો છે હજી તો તેની ઉમર ચૌદ વરશની પણ નથી, અને તેટલામા તેણે જમાનાને જેર કીધો છે."

પેહલવાન ગેવને આવી રીતે અધીરો પડેલો જોઇ, જેહાંપેહલવાન રૂસ્તમ હસીને બોલ્યો કે:—"લશ્કરની સફ્ને તોડનાર ગેવ, તું જરાગી ફીકર ના કર શાહ કાઉસને હમેશાં એવીજ ટેવ પડેલી છે, કે નજીવી વાતને મોટુ રૂપ આપી ગભરાટ કરી મુકે છે વાસતે આજે તો ખુશાલીમા હિયા વખત ગુજારીયે. તુ હિયા બે દીવસ આરામએસ લે, અને ત્યાર પછી આપણ ઉતાવલે ઇરાન તરફ નીકલી જઇશુ * * *"

રૂસ્તમના સખુનને માન આપી, ગેવે બે ત્રણ દીવસ એશ અસરતમા રૂસ્તમ સાથ ગુજારીયા, અને ચોથે દીવસે રૂસ્તમ ગેવ શાથ ઇરાન જવા તૈયારી કરવા લાગ્યો

રૂસ્તમે પોતાનુ ગંજાવર લશ્કર તૈયાર કીધુ તે લશ્કરની સરદારી પોતાના ભાઇ જવારેહને આપી, અને પોતે ગેવની સાથે ઇરાંન તરફ જવા નીકલ્યો.

અને રૂસ્તમ ગેવની સાથ પોતાના લશકરને લઇ ઇરાન જઇ પુગ્યો, રૂસતમને આવેલો જોઇ ઇરાની પેહલવાનોના ઇંતેજાર દીલ ખીલી નીકલ્યા, અને તુસ, ગોદર્ઝ અને બીજા પેહલવાનોએ રૂસ્તમને ભેટી પડી, બગલગીરી કીધી રૂસતમ એ પછી શાહા કાઉસની મુલાકાત લેવા તેની દરબારમા ગયો, અને નમીને શાહી માન પ્રમાણે નમન કીધું. રૂસ્તમે કરેલી ધીનને લીધે કાઉસ એટલો ગુસ્સે થયો હતો, કે રૂસ્તમને પોતાની દરબારમા એક બેઠક વટીક આપવાની તેણે લાએકી દેખાડી નહી, અને રૂસ્તમને કાઇબી જવાબ કે આવકાર આપવાને બદલે, ગેવ ઉપર તે પુકાર કરી બોલ્યો કે —

પાદશાહ કાઉસનો મીજાજ બરખેલાફ થવાથી રૂસ્તમનું તરછોડ કરી ચાલી જવું.

"અરે બેહયા, બેશરમ ગુન્હાગાર,
ધીક તારી પર છે, હજારો હુજાર.(20)
મે કેહ્યા'તા નહિ તુંને આવા કલાંમ?
કે તાકીદનો છે બહુ મારો પેગાંમ?
મોકલ્યો શા માટે તુને સીતાબ,
કે, ઉડતો જઇ લાવે તું મારો જંવાબ.
એ સરકશ તેં કીધું છે એવું તો કાંમ,
ઇરાંનને થયો તું નમકહરાંમ.
હિંયાં બેઠા હમ, સંહુ દિલ દર્દમંદ,
ને ત્યાં કરવા બેઠો તું એશો-ચમન?
હિંયાં સરવે હમદીનો ખસ્તા જીગર,
ને ચમનમાં તું બેઠો બની બેફિકર.
કિધી સરકશી એવી તેં બદગોહર,
નહિ તારા શાહનો કિધો કાંઇ ડર.
છે કોણ એવો રૂસ્તમ બેતમીજ,
કે ફરમાનને મારાં તે ગણે નાચીજ.
અગર પાસ મારી હતે તલવાર,
તો સર તનથી જુદું હું કરતે આ વાર.
સજાને તું સરકશ સજાવર છે,
કસુર તારી ભારી, ગુનહાગાર છે.
દિલાવર જંગી તુસ-નામેવર,
કતલ કર આ બંનેના એકદમ સર."
સુણી આ સુખન થાયો રૂસ્તમ બેબાક,
દિલ માહે સલગી ગુસ્સાની આગ.
અટક એક મારી કિધો તુસ દુર,
પડયો તે જમીનપર વિના કંઇ કસુર.
પુકારીને બોલ્યો જેહાં પેહલવાંનઃ
"અએ બેહયા, બેશરમ, બેઇમાંન.(21)
નથી તુંને લાજમ આ તખ્તો-તાજ,
નથી તુંને લાજમ ઇરાંનનું રાજ.
નહી તારી ચશ્મેમે રાખી શરમ,
થયો મારી ઉપર તું એવો ગરમ?
નથી તારો હું કાંઇ નોકર-નફર,
કે સાંભળું તહારા સુખનું બદતર.
મને તારી કંઇબી નથી દરકાર,
નથી તારો હું કંઇ ફરમાંબરદાર.
મને તારી શાહીનું શું કાંમ છે,
મને મારૂં પ્યારૂં સદા નામ છે.
છે આ જમીન મારી હંમેશ નફર,
તખત મારૂ છે મુજ રખશ નામવર.
જીતી મેં લીધાં છે ચીન ને મિસર,
થયાં છે તે આજ મહરાં નફરઃ
રૂમ, સાથ સગ્સાર, 'ને હામાવરાન,
કિધાં મેં ફતેહ છે માઝીન્દરાંન.
આજે તે સરવે છે મારાં ગુલામ,
કહે તેને આવા તું બુરા કલાંમ.
અગર જોર છે તો ડરી કેમ ગયો,
સુણી નામ સોહરાબ, હરી કેમ ગયો.
પકડ જઇ જંગે સુરો સોહરાબ,
જોઉ તારી હિંમતનો ત્યારે હિસાબ.
છે મારી આગલ તું શું બિસાદ,
જો ચાહું તો એકદમ કરૂં બરબાદ.
તે દાવરે કીધો છે મુજને ફિરોજ,
નથી કાંમ લાગી શાહી કે ફોજ.
નેજો ને ગુરજ છે મારા યાર,
આ બાજુ ને હિંમત મુજ શેહરિયાર.
પડયો કેદ જયારે તું માઝીન્દરાંન,
છોડવીને લાયો હું તુને ઇરાન.
શું આ તેનો બદલો, ને આવું ઇનામ?
બેહકીને બોલે તું બુરા કલાંમ.
જો ચાહું તો લઇ લેઉ, હું તારૂ રાજ,
જો ચાહું તો કરૂં, હું તુને તારાજ.
કોણુની છે શાહી, ને કોણનું તખત,
કોણથી થયું તારૂ બુલંદ બખત.
બની બેશરમ તું થયો કમઅકલ,
કરાવે તુસ પાસ રૂસ્તમ કતલ.
ગયો શું રૂસ્તમને એટલો ભુલી,
કે દેવડાવા નિકલીયો તેને સુલી!

સલાંમ સરદારો ! સલાંમ પેહલવાંન !
ઇરાંનના થજો, તમ નિગેહબાંન.
સુખન મારા આખેરના લેઓ સુણી,
દિલ માહે રાખો શિખામણ ચુની.
રણધીર સોહરાબ હવે આવશે,
નાંહના કે મોટાં ઉપર ફાવશે.
સદા એકસંપે જો રહેશો મલી,
તો હરએક ઉમેદ ફળશે ભલી.
ધરી ધીર રહેજો સંકટ સમે,
ઇરાંન પર આફત ભારી ભમે.
સોહરાબથી રહેજો સદા હુશિયાર,
ગફલત જો કીધી તો થાશો ખુવાર.
મુબારક તમુને તમારૂ ઇરાંન,
ચઅદાં તમારો થજો પાસબાંન.
હવે મારી છેલ્લી તમુને સલાંમ,
થજો દુર મુસીબત તમારી તમામ."
કહીને શિખામણના એવા કલામ,
બેઠો રખશપર, ને પકડી લગાંમ.
પવન વેગે નિકલી ગયો રૂસ્તમ,
કરે કોણ બરદાસ નવો આ સિતમ.

* * *

મળી સરવે સુરા કરે એમ વિચાર,
હવે કોણ સુધારે આ બગડેલું કાર.
કહ્યું ગોદર્ઝને સંહુએ મળીઃ
"આ આફત નવી નહિ જશે એમ ટળી.
કહે તે દીવાંનાને[1] ખોલી જબાંન,
સાંભળશે તારૂં તે આપીને ધ્યાંન."
સંહુ કોઇ સરદારો કરતા ફરીયાદ,
કે કાઉસે કીધો આ નવો ફેસાદ.
દીધું રૂસ્તમને અજબ અપમાન,
હરગીજ હવે તે ન જોશે ઇરાંન.
મળી સંગ જંગી જવાંનોને પીર,[2]
રૂસ્તમને લાવવા કરે તદબીર.
વજીરીને લાયક ગોદર્ઝ વજીર,
અકલમા પુરો, ને પીરોમા પીર.
મળીયો તે કાઉસને તુરત જઇ,
ઇરાંનની હાલત હકિકત કહી.
સમજાવી કાઉસને કેહ્યા સુખન,
"રૂસ્તમ નન પડશે હજારો વઘન.
કીધો નહિ રૂસ્તમનો કંઇબી વિચાર,
ગયો ભુલી તું તેના સઘળા આભાર.
કિધું રૂસ્તમનું તુંએ અપમાન,
આફતમા પડયું છે આખું ઇરાંન.
નથી આજ ઇરાંનમાં કોઇ સપુત,
કે પુરે લડાઇમાં રૂસ્તમની ખુટ.
અગર વાત સોહરાબને કાને પડે,
તો એકદમ તે ઇરાંન ઉપર ચહડે.
કરશે તે તારાજ કુલ રાજપાત,
રૂસ્તમ વિના નહિ થશે તે મહાત."
ધરી ધીર ગોદર્ઝને સાંભળી,
પસ્તાયો કાઉસ બહુ કકલી.
કહ્યું એમ ગોદર્ઝને કરગરીઃ
"સુખન તુજમા છે બહુ બહેતરી.
બૂરો કોફ મારો, ને બુરો મિજાજ,
બેશક થયો તેથી રૂસ્તમ નારાજ.
તુને મારૂં એ છે ફરમાંન ખાસ,
એકદમ તું જા નિકલી રૂસ્તમ પાસ.
જઇ તેને કોઇબી તરેહ સમજાવ,
સાથે લેઇ રૂસ્તમને જલદી તું આવ."
પસ્તાઇ હાથોને શાહ મલમલે,[3]
વજીર ગોદરેજને બહુ કરગરે.
મલી સર્વ સાથે કરો તદબીર,
કરે માફ રૂસ્તમ મુજ તકસીર.
ગયા ગોદરેજ સંગ કુલ પેહલવાંન,
મનાવાને લાવે . રૂસ્તમ ઇરાંન.

૧. કાઉસને માટે આ ઇશારો તેના સરદારોએ કીધો છે. ૨. પીર યાને બુઢા.
૩. હાથોને મલમલે યાને હાથોને ઘસે.

રૂસ્તમને મનાવીને ઇરાંન પાછો લાવવા માટે ગોદર્ઝ અને બીજા પેહલવાનોનું તેની પાછલ જવું.

આ શાહી ફરમાનની રૂએ બુઝોર્ગ ગોદર્ઝ અને બીજા પેહલવાનો રૂસ્તમને સમજાવીને ઇરાંન લાવવા માટે એકઠા થઇ સાથે જવા નિકલ્યા. તેઓએ રૂસ્તમને રસતામાજ પકડી પાડયો. ગોદર્ઝે રૂસ્તમને ભલી દુવાઓ દઇ તારીફના સખુનોથી તેને વધાવી લીધો, અને ત્યાર પછી પાદશાહ કાઉસને નામે તે તેને સમજાવવા લાગ્યો. એ પછી ગોદર્ઝે રૂસ્તમને કહ્યું કે:—"કાઉસ ઘણોજ પાછા ખવાસનો છે. તુન્દી કરવાનો તેનો ખવાસજ છે. તે ઘણોજ આકરા સ્વભાવ અને તેજ ગુસ્સાવાલો જાહેલ શખ્સ છે, પણ તેનો ગુસ્સો નરમ પડતાંજ તે પશેમાંન થઇ જાય છે. વળી તે ઘણોજ ભોલો અને મીલનસાર છે. એ જેહાંનને પનાહ આપનાર રૂસ્તમ, હમો સઘળા શાહ કાઉસના ફરમાનથીજ તુને મનાવવા, અને તુને પાછો ઇરાંન લઇ જવા આવ્યા છીએ. રૂસ્તમ, ઇરાંનનો મામલો ઘણોજ બારીક થઇ પડયો છે, અને આ નવાં જંગમા તારી હાજરીની ખાસ જરૂર છે. એ દલેરાન દલેર, આ બારીક સમે તું હમુને છોડી ના જા. એ તહેમતંન, અગર જો તું શાહ ઉપર ગુસ્સે થયો હોય, તો તેમાં હમારો શું કસુર છે, કે તું ઇરાંનને તરછોડી જાય છે ? કાઉસ પાદશાહ તારી સાથ જાહેલીથી વર્તીયા પછી ઘણોજ પસ્તાય છે. * * *."

રૂસ્તમે આ સખુનો સાંભળી જવાબ દીધો કે:—"મને કાઉસની તેમજ તેના ગુસ્સાની જરાબી દરકાર નથી. કાઉસમા અગર જો દાનાઇ હોતે, તો કદીબી મારી સાથ આવી જાહેલીયતભરી ચાલ ચલાવી મને તે બદઝમાંન કરતે નહી. હું કાંઇ તેનો નોકર નથી, કે આવી રીતે મારી ઉપર તે તકાજો કરી હુકમ કરે. હું યઝદાંન સીવાય કોઇથી ડરતો નથી* * *."

ગોદર્ઝે જવાબ દીધો કે:—"એ નામના ઉઠાવનાર પીલતન, અગર જો તું આ નવાં જંગમાં હાજરી નહી આપશે, તો પાદશાહ અને પેહલવાંનો તારી ગેરહાજરીનો જુદોજ અર્થ કરશે. તેઓ એવું સમજશે, કે તું પેલા તુરકી સોહરાબથી ડર ખાઇ ગયો, અને તેથી આવી રીતનું એક બહાનું શોધી ઇરાંનને છોડી ગયો. વાસતે એ જેહાંપેહલવાંન, તારા દીલમાંથી કાઉસ તરફનો કોફ દુર કર, અને હમારી સાથ પાછો ઇરાન તરફ ચાલ * * * ." (22)

ગોદર્ઝના આ સખુનોમા રૂસ્તમે બેશક ભારી વજુદભરી દલીલ જોઇ, અને તેણે ગોદર્ઝ સાથ ઇરાંન તરફ જવું વાજબી ધાર્યું. રૂસ્તમે ગોદર્ઝ અને બીજા પેહલવાંનો સાથ કાઉસની દરબારમાં પાછો જવાનો ઠરાવ કીધો, અને પોતાના રખ્શની લગાંમને ઇરાંન તરફ પાછી ફેરવી.

રૂસ્તમ દરબારમા જેવો દાખલ થયો, તેવોજ શાહ કાઉસે પોતાના તખત ઉપરથી ઉઠી, તેને માન આપી, પોતાની પાસે આરાસ્તા કરેલી એક બેઠક ઉપર તેને બેસાડયો, અને પોતાના જાહેલ ખવાસ અને ગુસ્સાને માટે તેની દરગુજર ચાહી, ઇરાંન ઉપર આવી

પડેલી આફતને લીધે પોતે કેટલો બેચેન થઇ ગયો હતો, તે સઘળું જણાવી, રૂસ્તમને પાછો મનાવી લીધો.

શાહ કાઉસે એ પછી એક મોટી દબદબા ભરી ખુશીની મીજલસ બનાવી, તેમા શરાબ અને ખાણીપીણીનો દોર ચાલુ કીધો, અને બીજે દીવસે લડાઇ ઉપર કુચ કરવાની સામગ્રી તેયાર કરવાનો હુકમ જાહેર કીધો. એક લાખ સિપાહો શાહ કાઉસના હુકમથી તુરાનીઓ સામે લડવા તઇયાર થઇ બાહાર પડયા.

ઇરાંન અને તુરાંન વચે જંગ.

નિકલિયો ખુરશેદ એક બામદાદ,
થઇ તેથી દુનિયા બિલકૂલ આબાદ.
કાઉસે ફરમાવ્યો એવો હુકમ,
કે તઇયાર લશ્કર કરો એકદંમ.
સજી શસ્ત્ર ઉઠો રણધીર નરો,
એક લાખ લશ્કર તઇયાર કરો.
ઉભા સંહુ પલકમા સજી હથીયાર,
એક લાખ જંગી, સૂરા-સરદાર.
નિકલ્યુ શેહરમાંથી લશ્કર બાહાર,
વાહ-વાહ, ને હો-હોના ઉઠીયા પુકાર.(23)
ગીરદે છુપાઇ ગયાં આડ-પાહાડ,
હવા થઇ ઘંનઘોર અતી અંધકાર.
પુગ્યું જઇ લશ્કર સરહદ ઉપર,
પડી તેની તુરાંનીઓને ખબર.
હતી ત્યાં કરેલી ખડી દીદગાહ,[1]
કરતા ત્યાં ચોકી તુરાંની સીપાહ.
પડયો દીદગાહ પરથી એવો પુકાર,
કે આવે છે ઇરાંની લશ્કર સવાર.
ખબર કાંને પડતાંજ દોડયો સોહરાબ,
સફિલપર ચહડી જોઇ લિધો ઇન્તેખાબ.
ગયો જંગી હોમાન સોહરાબ સંગ,
જોતાંજ લશકર ગયો થાઇ દંગ.
સોહરાબે ખૂશ દિલ મજલીશ ભરી,
ભવિશની ઉમેદોને દિલમાં ધરી.
કિધો ચાલુ મહેફીલમાં રંગરાગ,
ખુશીથી સોહરાબ થયો બાગબાગ.

તુરાની લશકરની છાવણીમાં રૂસ્તમનું તુરાની વેશમાં અંધારીરાતે સોહરાબને નજરે જોવા જવું, અને રંજમનુ રૂસ્તમના હાથ ઉપર મારીયા જવું.

બીજી બાજુ ચાલી બીજી ધુમધાંમ,
ઇરાંની લશ્કરે કીધું મુકાંમ.
હાથી ને ઘોડા ને તંબુ હજાર,
મયદાંને પડીયા તે હારો કટાર.
થયો અસ્ત ખુરશેદ, પડી જ્યારે રાત,
કિધી રૂસ્તમે કંઇ નવિ એક વાત.
સજી શસ્ત્ર અંગે કમર કીધી તંગ,
જતો હોય કરવા સિહા રાતે જંગ.
જઇ શાહ કાઉસને કીધું નમંન,
કહ્યું: "શાહે આલમ, સુણ મુજ સુખન.
પેહરીને તુરકી સિપાહનો લેબાસ,
જાઉછુ કરવા હું છુપી તલાસ.
સિહા રાતનો છે વખત આએ હાલ,
જોઇ આવું દુશમનોની હિલચાલ
જોઉ મારી નજરે હું તુરકી સોહરાબ,
કેવી છે સીકલ, સુરત ને રૂબાબ."
કહ્યું કાઉસે "જા સૂખે તું સિધાર,
થજે તારો રેહેબર પરવરદીગાર."
લિધો તેહમતને એક તુરકી લેબાસ,
ગયો ગુપ્ત વેશે દુશમંનની પાસ.
૩૫૦૦
ધરી હાંમ કિલ્લામે થાયો પસાર,
કિધી કોઇની નહિ જરા દરકાર.

[1] દીદગાહ યાને દુશમનોની હીલચાલ જોવા માટે ઉભા કરેલા માચરા.

ધીમાં ને ધીરાં તે ભરતો કદંમ,
નજર રાખી જોતો તે ચારોગમ.
જોઇ તેના તનપર તુરકી લેબાસ,
ગયો કોઇનેબી નહી શક ખાસ.
હરગમ નજર કરતો ઉમેદભર,
કે જોઇ લેઉ સોહુરાબ નજરોનજર.
ઢુંડતો હરીફને હતો રૂસ્તમ,
પુગ્યો જઇ તેનાજ તંબુની ગમ.
દીઠું ત્યાં તખત એક રૂઆબદાર,
સવારો દિઠા ત્યાં કંઇક નામદાર.
હતી તેજ સોહરાબની દરબાર,
હતો તે તખતપર સજી સંગાર.
દિઠો તે તખતપર સુરો નવજવાંન,
દિસે જેમ ગગંનં પર તુરતંનો ચાંન.
પડી રૂસ્તમની તે પર નજર,
સોહરાબને જોયો તખતની ઉપર.
અજબ તેની દબદબ સાથે રૂઆબ,
અજબ તેનો બાંધો, અજબ તેનો તાબ.
હતો એક બાજુએ રંજમ દલેર,
હતો બીજી બાજુએ હોમાન શેર.
હતો એક બાજુ સુરો બારમાન,
હતા આજુબાજુ બિજા પેહલવાંન.
સંહુમા ચમકતો દિઠો સોહરાબ,
હતો તેનો ચહેરો મીસલ એક ગુલાબ.
કદમા કદાવર ને બાજુ બુલંદ,
રૂપે રૂપાલો, મીસલ એક ચંદ.
ઉભો રૂસ્તમ દૂર જગે એક છુપઇ,
પુગો ત્યાં અચબુચ રંજંમ જઇ.
જોઇ તેને રૂસ્તમ, કીધો પુકારઃ
"અરે કોણું છુપાઇ ઉભો છે આ ઠાર."

જોઇ મામલો રૂસ્તમે બહુ તંગ,
તૂરત તેણુ એકદમ મારી છલંગ.
કૂદીયો તે જંગી મીસલ એક પીલંગ,[1]
દિધી તેણું રંજમની જીંદગીને તંગ.
કૂદી રૂસ્તમે એક મારી તડાપ,
ગરદન પર મારી કકડાવી ઠાપ.
પડયો ત્યાં રંજમ થઇને બેજાંન,
ગયું તેના તંનમાથી નિકલી રવાંન.
થઇ તેની જહેમત ને જીંદગી તમામ,
ગયો પુગી રંજમ 'મુલ્કે-આરામ.'[2]
પડી જયારે સોહરાબને એ ખબર,
કે બઝંમ છે ખાલી રંજંમ વગર.
હૂકમ દીધો તેણુ કરવા તલાશ,
ખબર કાહડો જઇને જુઓ આસપાસ.
તૂરત એક જણુ આવીને બોલીયો,
કજાની ખબરનો ભરમ ખોલીયો.
ખબર સાંભળી તે થયો બહુ બેતાબ,
દોડીયો તે રંજંમ જોવા સિતાબ.
જમીનપર સુવેલો દીઠો તે દલેર,
વરસી રહ્યો તો કજાનો કહેર.
સોહરાબ પુકારયોઃ "ખામોસ તમામ-
કરો બંધ એશ અને અસરત આરાંમ."
ગરજીને સોહરાબે મારી બરારઃ
"ગયો આવી દુશમંન કોઇ નાબકાર.
સૂણો તમ રફિકો, દલેરો સવાર,
રહેશો ના ગાફેલ, રહેજો બિદાર.
બચવા સિતમગરથી કરતા ન ખાબ,
રાખજો ઘોડાની તૈયાર રિકાબ.
શરૂઆત જાસુસે કીધીછ શરૂ,
એક ગોસ્પંન્દને મારી ગયૂં છે વરૂ."

રંજમના મરણુથી સોહરાબનું તેના ગંમમા ગીરફતાર થવું.

રંજમના આવી રીતે આવેલાં અકાળ મરણથી સોહરાબની ફિકર અને દીલગીરીનો પાર રહ્યો નહી, કેમકે સોહરાબ જયારે જંગ ઉપર જવા માટે સમંનગાંનથી નીકળ્યો, ત્યારે તેની માદર તેહમીનાએ, તેના સલાહકાર અને રાહબરં તરીકે તેની સાથે

1. પીલંગ યાને સિંહ.
2. 'મુલ્કે-આરામ' યાને હમેશગીની આરાંમ આપનારો મુલક. મીનોઇ જેહાંન.

રંજમને રવાના કીધો હતો. રંજમને સોહરાબ સાથ મોકલવાનું મુખ્ય કારણ એ હતુ, કે તેહમીનાનો તે ભાઇ થતો હતો, અને રૂસ્તમ જયારે સમનગાંન તરફ આવ્યો હતો, ત્યારે રંજમે તેને નજરે જેયલો હોવાથી, તે રૂસ્તમને પીછાનતો હતો. તેહમીનાની મુખ્ય નેમ રંજમને સોહરાબ સાથ મોકલવાની એટલીજ હતી, કે જયારે રણ પર ચહડેલો સોહરાબ ઇરાન જઇ પુગે, ત્યારે બાપની સાથે તેના બેટાની તે પીછાન કરાવી તેનો મીલાપ કરાવે. પણ સરજતના લેખ જુદાજ હતા. એવા એક ભલા અને પોતાના નેક સ્નેહી—મામા—ના અચાનક મરણથી સોહરાબની ઉમેદોનો ભંગ થયો, અને પોતાના બાપ રૂસ્તમની પીછાંન અને ઓળખ કરાવવાનું એક પુરૂં અને એકલુ સાધન, તે હંમેશનું ખોઇ બેઠો.

બીજા હાથ ઉપર જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમ, રજંમને મારી નાખી, ચુપચુપ તુરાંની છાવણીમાંથી ઇરાંની છાવણી તરફ નીકલી ગયો, અને ત્યાંથી નિકલી તે સીધ્ધો પાત્શાહ કાઉસની આગળ ગયો. તેણે તુરાંનીઆની છાવણીમાં શું શું જેયું, અને શું શું અનુભવ્યું, તેનું વીગત વાર બયાંન કરી, રંજમના બાબમા બનેલા બનાવનુ તેમજ સોહરાબના કદ, બાંધા, અને દબદબનું બયાંન કીધું. રૂસ્તમ બોલ્યો કે :—

“સોહરાબના જેવો દીલાવર, જોરાવર, કદાવર અને મસ્ત બાંધાનો મરદ તુરાંનીઓમાં પેદા પડેલો આજ સુધી મેં જેયો નથી. ઇરાન તેમજ તુરાંનમાં એકબી એવો પેહલવાંન નથી, કે જેને સોહરાબની સાથે સરખાવી શકાય.* * *”

એ પછી શાહ કાઉસના તંમ્બુમા રંગરાગ સાથ શરાબનો દોર ચાલી રેહ્યો, અને લડાઇની તઇયારીઓ આખી રાત ઇરાંની લશકરમાં થવા માંડી.

સોહરાબે હજીરને બોલાવી ઇરાની પેહલવાંનો વીશે તલાશ કરવી, અને પોતાના બાપની કાંઇબી નીશાંણ નાહી મલવાથી તેનું નીરાસ થવું.

થઇ જગથી જયારે સિહાઇ દુર,
'ને ફેલાયું રોશંન આફતાબી નુર.
પડી જયારે વળતી બડી બામદાદ,
સોહરાબે કીધો હજીરને યાદ.
ઉભો એક ઉંચી જગો જઇને,
તપાસ્યું લશકર ઉભો રહીને.
ઇરાંની લશકરની કીધી તપાસ,
હજીરને બોલાવી કીધી તલાશ.
કહ્યું તેને સમજાવી સોહરાબે એમ:
“અગર હોય જે મારી ચહાતો રહેમ.
તો પુછું હું જે કાંઇ તુને સવાલ,
સાચોજ કહેજે તું તેનો હેવાલ.
અગર કરશે જુઠી મુજ સંગ વાત,
તો બેશક કરશ હું જરૂર તારો ઘાત.
અગર હોય ચાહતો જીવની અમાન,
અગર હોય ચાહતો ઇજતને માન.
અગર હોય ચાહતો દોલતને જર,
યકિનથી કહીને ખુલાસો તું કર.”
હજીરે નમીને દીધો જવાબ:
“ભલે પૂછ ગમે તે મને સોહરાબ.
સખુન રાસ્ત સીવા ન બોલું બીજું,
સિવા રાસ્તી નહિ કદી હું રીઝું.”
સોહરાબે કીધો હજીરને સવાલ:
“મને કહે ઇરાંની લશ્કરનો હાલ.
જે પેલો તંબુ જે રંગે છે લાલ,
ને દીસે છે કદમાં જબરો વિશાલ.
દીસે છે ઉભેલા સેંકડો પીલ,[1]
મલેલી દીસે છે જે માહેફીલ.

૧. પીલ યાને હાથી.

તે તંમ્બુપર દીસે સિંહનો ચીતાર,
ને ઝુંન્દો છે ખુરશીદ પયકર[1] બાહાર.
એ કો'નો છે તંમ્બુ? શું તેનું નામ?
કોણ છે તે નર? શું તેનું કાંમ?"
કહ્યું એમ હજીરે કે: "અએ પેહલવાંન,
એ તંમ્બુનો સાહેબ છે શાહે ઇરાંન."
સોહરાબે પુછ્યું હજીરને ફરી:
"નજર કર જમણી તરફ તું જરી.
જો પેલો તંમ્બુ રંગે સિહા,
ઉભા છે ઝુંકાવીને સરને સિપાહ.
પાસે પડેલા છે તંમ્બુ અનેક,
ઉડે છે ધજા[2] પીલ પયકર[3] એક.
ઇરાનીઓમાં એનું શું નામ છે?
શું એનું ખાંન્દાંન, અને કામ છે?"
હજીરે નમીને કીધો એકરારઃ
"એ તંમ્બુ છે ઇરાનમા આશકાર.
તંમ્બુનો માલીક છે તુસ નામવર,
ધ્રુજે જેને નામે પહાડી જીગર.
છે ખાંન્દાંને શાહી, એ સુરો સવાર,
લડાયક ભારી, બહું નામદાર."
"હવે અએ હજીર તું જરા કર સબર,
જો પેલા તંમ્બુ તરફ કર નજર.
તે રંગે છે રાતો, ઝલકદાર છે,
ઉભેલું લશકર બિશીયાર છે.
ધજા ઉડતી જે દિસે છે બુલંદ,
સજેલાં દિસે છે ગોહર તુરમંદ.
સિકલ શેરનો તે ઉપર છે ચિતાર,
કો'નો છે તંમ્બુ; એ કોણ નામદાર?
ખરી વાત કેમ બોલતો તું નથી?
ખરો ભેદ કેમ ખોલતો તું નથી?"
"અએ જંગી સોહરાબ સાંભળ મને,
સુખન મારા જુઠાં કાં તું ગણે?
કહુ રાસ્ત ખોલી હું મારી જબાંન,
એ તંમ્બુ છે ગોદર્જ વજીરનો જાંણ.
છે એ અકલમંદ અને જોરવર,
એ નરના છે એંસી પીલસમ[4] પીસર."
સોહરાબે પૂછીયું હજીરને ફરી:
"કહે તું મને મેહરબાંની કરી.
જો પેલો તંમ્બુ, રંગે છે સબ્જ,[5]
ઉભા છે બૂઝોર્ગો કરી દસ્ત કબ્જ[6]
તખત એક દીસે છે બેમુળ ઝરીન,
ને ટાંગેલા પરદાઓ રંગ બેરંગીન.
ઉભા આજુબાજુ દિસે પહેલવાંન,
ને ઉડતી રહી છે ધજા કાવેયાન.[7]
બિરાજેલો નર કોણ તખત પર છે,
દરેક જંન ઝુંકાવી ઉભો સર છે.
અજબ દબદબાનો દિસે પેહલવાન,
દિસે છે ખરો અખ્તરે[8] કોઇ ઇરાંન.
બુલંદ તેની પાસે ઉભો અસ્પ છે,
ખરેખર તે દેખાવે દિલચસ્પ છે.
જો તેનો ઝુંન્દો છે અઝદાહ-પયકર,[9]
દિસે ત્યાં મચેલો ઉમંગ જોસભર.
કહે કોણ છે પહેલવાંન એ દલીર,
પૂકારે છે બહાદુર, મીસલ એક શીર[10].
નથી કોઇ દીસતો મને એ સમાંન,
શું નામ એનું, શું છે નિશાંન?"
વમાસણમે પડીયો હજીર બંદીવાનઃ
"કહું કેમ એને ખરૂં હું બયાંન.
અગરજો કહેવશ ખરી એને વાત,
બેશક એ કરશે રૂસ્તમની ઘાત.

૧. ખુરશીદ પયકર યાને આફતાબના ચીતારવાલો. ૨. ધજા યાને ઝુંન્દો. ૩. પીલ પયકર યાને હાથીના ચીતારવાલો. ૪ એંસી પીલસમ પીસર યાને હાથી જેવા એંશી દીકરા. ગોદરેજ માટે કહે છે, કે તેને એંસી દીકરા હતા, અને તે સઘળા હાથી જેવા મસ્ત અને જોરાવર હતા. ૫. સબ્જ, યાને લીલા રંગનો. ૬. દસ્ત-કબ્જ યાને હાથ જોડી. ૭. ધજા કાવેયાન, યાને કાવેયાની ઝુંન્દો. ૮. અખ્તરે-ઇરાંન, યાને ઇરાંનનો શીતારો. ૯. અઝદાહ-પયકર યાને અઝદાહની સીકલના ચીતારવાલો. ૧૦. શીર યાને વાઘ.

અગર રાસ્ત બોલશ હું જો વચન,
હયરાંન એ કરશે જરૂર તેહમતંન."
વિચારીને દીધો હજીરે જવાબ:
"બહાદુર, બળવંત, સુરા સોહરાબ.
હું ધારૂં છું એવું મને છે યકીન,
છે કોઇ સરદાર એ મુલ્કે-ચીન.
દિસે છે એ ઇરાંનનો બ્યેરખાહ,
આવ્યો છે નજદીક કાઉસ શાહ.
ખુદાને ખબર શું હશે એનું નામ,
નથી પડયું કોઇ દીન મને એનું કામ."
"નજર કર જરા તું હવે આ તરફ,
ને બોલજે તું સાચા, ને સાચાજ હરફ.
અલાહેદો છે તંમ્બુ, જો પેલો એક,
ઉભેલા સવારો દિસે છે અનેક.
નિકલે છે કરનાયના કંઇ અવાજ,
ઉડે ગોર્ગ પયકર[1] ધજા સંગ સાજ.
સમારી સફને ઉભા છે સવાર,
એ તંમ્બુનો માલેક કોણ નામદાર?"
"એ તંમ્બુનો માલેક ગેવ નેકનાંમ,
દલેરોને આશકાર એના છે કાંમ.
તહેમતંન રૂસ્તંમનો છે એ જમાઇ,
દરજ્જો છે આલા, નોબત સવાઇ."
ફરી દીધો સોહરાબે બીજો સવાલ:
"કસમ પર કહેજે, હજીર તું હેવાલ.
તંમ્બુ જો પેલો, રંગે છે ઝર્દ,
મળી સંગ ઉભાછે દિલાવર મર્દ.
ઉડે છે ધજા એક એક પયકર-ગોરાજ[2]
કોણુ નામવર છે, એ ઉમરદરાજ?"
"એ તંમ્બુનોમાલીક છે ગોરાજ જાંણુ,
એ પેહલવાંન ઓલાદે છે કાવેયાંન.[3]"
થયો બહુ ગમગીન સોહરાબ દલીર.
પેદરને મળવા તે બનીયો અધીર.
હજીરે ન આપી કંઇબી નિશાંણુ,
હવે કોને જઇ તે પૂછે ઓળખાણુ.
હજીર પર હતી તેને ઉમેદ ખાસ,
તેમાબી અંતે થયો તે નિરાસ.
રહ્યો સાથી નહિ કોઇ કરાવે મિલાપ,
દેખડાવે સોહરાબને તેનો બાપ.
તડપતો તે હરપળ જ ગમે રહે.
નહી ચેન દિન રેન અંગમે રહે.
"અરે ઓ પેદર તુને શોધું કાંહાં,
મને કોણ બતાવે તારી નીશાં."[4]
ઘુંમતી'તી સરજત ભરમ ભેદભરી,
ઇનસાંન એમાં શકે શું કરી.
કરી શું શકે બંદો ફાંનીએ,
અજલ પાસ 'આકળ પાંણીએ.

*   *

સોહરાબ બોલ્યો:"અરે ઓ હજીર,
હજીબી કહે તું ખરૂં ઓ દલીર.
જો પેલો તંમ્બુ ફરી એકવાર,
જો પેલો ઘોડો, ને કર કંઇ વિચાર.

---

૧. ગોર્ગ પયકર યાને વરૂની સુરતના ચીતારવાલી ધજા.

૨. પયકર ગોરાજ યાને કુકરની સુરતના ચીતારવાલી ધજા.

૩. કાવે નામનો લુહાર જે શાહ ફરેદુનના વખતમાં એક પહેલવાંન તરીકે જાણીતો થઇ ગયો હતો. કાવેયાંની ઝુંન્દાની હસ્તીને જન્મ આપનાર એજ મહાંન મર્દ હતો, જેણે પહેલવેહલો ઝુંન્દો બનાવી, ઝોહાક સામે જંગ મચાવવા ફરેદુનને તે જઇ મલ્યો હતો, અને ફરેદુને ઝોહાકને કેદ કીધો હતો. કાવે લુહારે ઉભા કરેલા એ ઝુંન્દાને શાહ ફરેદુને, તેના નામ સાથ જોડી કાવેયાની ઝુંન્દા તરીકે જાહેર કીધો હતો, અને તે પ્રખ્યાત ઝુંન્દાને, સેવટ સુધી ઇરાંની શેહનશાહતે જાળવી રાખ્યો હતો, જે અંતે યઝદઝર્દ શહેરીયારે ગુમાવ્યો હતો. પહેલવાંન ગોરાઝે, એ કાવેની ઓલાદનો હતો. ૪. નીશાં યાને નીશાણી.

જો પેલો બેઠો છે, મિસ્લે પિલંગ,
ઉછળે જીગર માહે જોતાં ઉમંગ.
શું તેની સજધજ! અજબ છે રૂઆબ!
ખરો કેમ દેતો નથી તું જવાબ."
ફરીને હજીરે દીધો જવાબ:
"ખરૂં જે હતું તે કહ્યું સોહરાબ,
નથી જાણતો કોણ છે એ સવાર,
હું તો છું કીલ્લામાં, એ તો છે બાહાર."
ચીરડાઇ સોહરાબે મારી બરાર.
"અએ હેમક, કરે છે, તું જુટી તકરાર.
શું સમજે છે મુજને તું એટલો નાહાંન,
દેખાડે રૂસ્તંમ વિનાનું મેદાન.
આવ્યો છે હ્યાં જ્યારે શાહે ઇરાંન,
તો રૂસ્તમ હોય નહિં જંગને મેદાંન!
બિરાજેલા જંગે છે કુલ પેહલવાંન,
ને દરેકની આપે છે તું ઓળખાંન.
જબાં કેમ તારી નહી ખોલતો,
ને રૂસ્તમ વિશે કેમ નહી બોલતો?
થશે જંગ ભારી બહુ ખુંનખાર,
ત્યારે શું રૂસ્તમ પડે નહી બહાર?
મને લાગે છે તારી વાતો ગલત,
શું સમજે છે નાહાંન મને કમબખત.
સમજ ઓ દીલાવર હજી કર વિચાર,
કહાં છે કહે રૂસ્તમ નામદાર."
હજીરે કહ્યું એમ ખોલી જબાંન:
"તુંને મારીપર છે ગલત બસ ગુમાંન.
હું ધારૂં છું રૂસ્તંમ નથી આએ જંગ,
તે કરતો હશે જાબુલે રાગરંગ.
વસંતનો ખિલેલો હશે ત્યાં બહાર,
ખુશીમાં રૂસ્તંમ હશે બરકરાર."
પૂકારીને બોલ્યો, સોહરાબ કલાંમ:
"ન કર વાત એવી બેહુંદી તમામ.
શાહ અને સરદારો જંગમે લડે,
ને રૂસ્તંમ જાબુલમે જયાફ્ત કરે?
એ વાતો છે જુઠી નિશ્ચીંત જાંણ,
હસી કહાડે દુનિયાના પીરો જવાંન.

સાંભળ હું આપું છુ તુને વચંન,
ઘણું બોલવું નહિ હું કરતો પસંન.
અગર જો દેખાડે મને રૂસ્તંમ,
હું સમજશ મુજપર કીધું કરમ.
કરશ તુને આલંમમે હું સર્ફરાજ,
રહેશે તું દુનિયામાં નહિ મોહતાજ.
અગર ખોલશે જો નહિ તું ભરમ,
તો સર તારૂં એકદંમ કરશ હું કલંમ.
હવે કહે હજીર તારો શું છે વિચાર,
પસંદ કર બેમાથી એકબી કરાર.
અગર કરતો હોય, જો અજલને પસંદ,
તો કર મન ગમતાં પ્રીતુર ફંદ."
નમંનતાઇથી બોલીયો એમ હજીર:
"જવાંમર્દ સોહરાબ શેરદીલ દલીર.
કરે કાં રૂસ્તંમનો તું વિચાર,
રૂસ્તંમ કહાં છે જંગને દુવાર.
અગર જીંદગીથી ગયો હોય ધરઇ,
તો કરજે તું રૂસ્તમ સાથે લડઇ.
દેવો, ને શેરો, પલંગ, અઝદેહા,
નથી તેને હાથે જીવતા રેહા.
જખમ એક ગુરજનો જો તે કરે,
બેશક પલકમા સેંકડો મરે.
નથી કોઇ તેનો હમનબર્દ આજ,
કરી જંગ તે સંગ બને સર્ફરાજ.
ધરી નહિ શકતા પિલંગ, પીલ તાબ,
રખશની ઝડપ છે મીસલે નીલં આબ.
લઇ હિંન્દી તલવાર, કરે જ્યારે જંગ,
નિભે નહિ સોહરાબ તું તેની સંગ.
નથી જોયા દુનિયાના પેહલવાંનો તેં,
ને ગરજના ગુરજની મયદાનો મેં.
મશહુર જંગ જગમા છે રૂસ્તમનું,
લડે જે જુવે મુખ માહેતંમનું."

* * *

સુણી હાલ સોહરાબ કહે પેહલવાંન:
"આફ્રીન તુંજ પર ઓ ગોદરેજીઆન.
ફેરવાદી ગોદરેજ, અકકબો પુર,-
પડી કમબખતને શું એવી જરૂર.

કે તું જેવા ડરપોંક[1] નેં આપી જનંમ,
કિધો દુનિયા પર નાહક સીતમ.
સાંભળ ઓ નાર્મદ જંગી હજીર,
નથી તુંએ જોયા ખરા શુરવીર.
હરદમ તું ગાયે છે રૂસ્તંમ વખાંન,
પણ જોયા છે કાંહં તેં ખરા પેહલવાંન?
દરીઆના પાંણી કરે જો ફિસાદ,
તો આતશના શોલા શું છે ખિસાદ?
નિકલે છે આફતાબનુ જ્યારે નુર,
નાહસે છે રજનીની[2] અંધારી. દુર."

"કાં થાય સોહરાબ મુજપર ગરમ,
ચાહે તો ગુજાર મૂજ પર સિતમ.
અગર તુંને કરવું જો હોય મારૂં ખુન,
તો શા કાજ શોધે છે બાહનાં જુબુન.
મગર આખરી કહુ સુખન હું ફરી;
કે, રૂસ્તમસે લડતાં જશે તું મરી."
ગુસ્સાની ગરમીથી થઇ બેધિયાંન,
પૂકારી તે બોલ્યો: "બંધ કર જબાંન."
તુરત મારી કકડાવીને એક ઝપાટ,
પડીયો જમીનપર તે ચતોપાટ.

સોહરાબનું ઇરાંની લશ્કર ઉપર ધસી જવું, અને શાહ કાઉસને પોતાના હમનબરદ તરીકે બોલાવવું; અને છેડાઇ પડી તેના તંમ્બુની ખુંટીઓને ઉખેડી નાખવું.

હજીરથી નાસીપાસ થયેલા સોહરાબના હવે ગુસ્સાનો પાર રહો નહી. પોતાંના પેદર રૂસ્તમની નીશાંણું મેળવવાની સઘળી ઉમેદોનો જયારે ભંગ થયો, ત્યારે તે હથીયાર સજી, કીલ્લામાંથી એકદમ ઇરાની લશ્કર ઉપર ધસી ગયો, અને શાહ કાઉસના તંમ્બુ આગળ જઇ પુકાર મારી તેને હમનબરદ તરીકે મેદાંનમાં પોતાની સામે લડવા માટે બોલાવ્યો. સોહરાબની આવી હિંમત અને બહાદુરી જોઇ, ઇરાંની લશકરમાંથી કોઇબી પેહલવાંનની તેની સાંમે જવાની હિંમત ચાલી નહી, અને તેઓ હેબની ગયા. શાહા કાઉસ પણ આ ધુજારો જોઇ ગાફેલ થઇ ગયો, અને દંમ મારવાની પણ તેનામાં તાકાત રહી નહી. જયારે સોહરાબે કોઇનેબી પોતાની સાંમે આવેલો જોયો નહી, ત્યારે તે પુકાર મારી બોલ્યો કેઃ—"ગેઇ રાતના મારી છાવણીમાં કોઇ નાતરસ વરૂંએ આવી, મારા નિરદોશ પહેલવાન રંજમનુ ખુન કીધું છે, અને મે કસમ લીધા છે, તે મારા પહેલવાંનના કીનામા એકબી ઇરાંની સવારને હું આ મયદાનમાંથી જીવતો જવા દેઇશ નહી, અને કાઊસને જીવતો પકડી જબેહ કરીશ? કહાં છે તમારા નામીચા ઇરાંની પહેલવાંનો ગેવ, ગોદરેજ, તુસ અને ફરીબુરઝ? કહાં છે તમારો રૂસ્તમ, અને ફરહાદ? કેમ તેઓ બાહાર નીકલતા નથી? કાંહ છે તમારો જેહાંપેહલવાંન અને બીજા જંગીઓ."

સોહરાબની આવી તાણુાજની સાંભળી ઇરાંનીઓ ચુપ થઇ ગયા, અને કાઉસ વમાસણુમા પડ્યો. જયારે સોહરાબે પોતાની સાંમે કોઇનેબી બાહાર પડેલો જોયો નહી, અને કોઇએબી તેને જવાબ આપ્યો નહી, ત્યારે તેણે કાઉસના તંમ્બુ ઉપર એકદમ હુમલો કીધો, અને પોતાના ભાલાની નોક વડે કાઉસના તંમ્બુની એક પછી એક રીતેર ખુંટીઓ ઉખેડી નાખી, જેથી તે શાહી તંમ્બુ લચી ગયો. આવો મામલો જોઇ કાઉસ બેધ્યાંન થઇ ગયો, અને પોતાના પેહલવાંનોને કહેવા લાગ્યો, કેઃ—"તમારોમાથી કોઇ જલ્દી જઇ રૂસ્તમને આ હુમલા વીશે ખબર કરો."

---

1. ડરપોંક યાને બિચકારો. 2. રજનીની અંધારી, યાને રાતની અંધારી.

પાદશાહ કયકાઉસ.

કયકાઉસના સુખુનઃ—"સંહુંથી સુંદર વસ્તુ એ છે કે અદલ ઇન્સાફથીથી ચાલવું. [૨] ધરમદાંન કીધાથી દુખ દુર થાય છે. [૩] માનસ જેવો વિચાર દીલમા રાખે, તેવું કાંમ તેનાથી થાય."

પહેલવાંન તુસ, જેહાંપેહલવાંન રૂસ્તમના તંમ્બુ તરફ આ અયણુય આવી પડેલા હુમલાની ખબર આપવા દોડીયો, અને રૂસ્તમ તે સાંભળી તુરતજ પોતાના ભાઇ જવારેહને પોતાના લશ્કરની સરદારી આપી, પોતે હથીયાર સજી સોહરાબની સાંમે મયદાંનમા ગયો.

રૂસ્તમ, પોતાની સાંમે તુરકી પેહલવાંન સોહરાબને ઉભેલો જોઇ બોલ્યો કે:— "અએ જવાંન આ જગ્યા આપણી લડાઇને લાયક નથી, માટે કોઇ એકાંત અને કુસાદે જગ્યા ઉપર આપણુ જાઇને લડાઇ કરીયે."

રૂસ્તમની આ માંગણી સોહરાબે તુરતજ મંજુર કીધી, અને બંને જંગી પેહલવાંનો લશ્કરની સંકમાથી બહાર નીકલી, લડાઇના મેદાંન તરફ ચાલ્યા. લશ્કરની ચલવલ અને દોડધાંમનો કાંઇબી પાર રહ્યો નહી.

અજબ હતો કહેરનો જંગને મેદાંન,
ધુંજી રહિ ધરતી, ને કાંપતું આસ્માંન.
હજારોની સફ પર સોહરાબ સવાર,
સિંહ પેરે ઉછળી મારતો બરાર.
તો પાહડોના જીગરબી કાંપતાં તમામ,
અજબ તોર તેનો, ને ન્યારો દમામ.
ગુરજ ને બરછી ને નેજો શંમ્શીર.
બખ્તર પર બાંધી કમાંન ને તીર.
3700
ગયો જંગી લડવા ઇરાંનીઓ સંગ,
થયું જંગમાં બખ્ત રોશન ભંગ.
ગયો તે મેદાંને કંમર કસી,
પુકાર્યો તે લશ્કર ઉપર જઇ ધસી.(24)

સોહરાબનુ પોતાના હુમનબર્દને
લડવા બુલાવવું.

કે "અએ દિલ દલેરો સુરા પેહલવાંન,
કહાં છે તમારો નરેશેર ઇરાંન.
કહો જઇ રૂસ્તંમને મારા સુખન,
થઇ તેની ચઢતી સોહરાબ વંન.
ગુરજ મારો ભારી છે ખુંનખાર,
જબરદસ્ત શેરો બને ખાકસાર.
આ બરછી ને ખંજરના પયકાંન તેજ,
ગુઝારૂ હું ઇરાંનમે રસ્તાખેજ.
શંમ્શીર મુજની છે આબદાર,
કરશે કુલ ઇરાનને તે ખૂવાર.
કહાં છે બુલાવો તે ગર્દનફરાજ,
બચાવે કોણુ આજ ઇરાંનની લાજ.
છે કોણુ માદરનો પુત એવો આજ,
બચાવે જે ઇરાંનનું આજ તાજ."

રૂસતંમનુ જંગના મેદાનમાં લડવા
નિકળવું.

જોઇ તેને રૂસ્તંમ નિકલ્યો બહાર,
સોહરાબસે લડવા તે થયો તૈયાર.
જોઇ તેને બળવંત અને સર્ફરાજ,
જોઇ તેનો ચેહરો ને ગર્દનફરાજ.
જોઇ તેની સજધજ સિકલ આબદાર,
વીચારમે પડીયો તે સામેસવાર.
કહ્યું રૂસ્તમે કે: "સાંભળ જવાંન,
તજી દે તું તારા મનનું ગૂમાંન.
જગતમા કિધાં છે મે જંગ બીશિયાર,
કિધા છે આ હાથે હજારો ખૂવાર.
નથી કોઇએ જંગમે મને આપી હાર,
નથી કોઇ મુજથી છુટો જીનહાર.
અગર મારે હાથે જો ના તું મરે,
તો આલંમની ઉપર તું શાહી કરે.
મગર જોઇ જવાંની ઉપજે દયા,
અજબ ઉછળે છે જીગરમે મયા.
નથી ચાહતો કે તું મરે મારે હાથ,
નથી ચાહતો કરવા હું જંગ તુંજ સાથ.
નથી કોઇ દિસતો તું તુરકી જવાંન,
નથી કોઇ તુરાંનમે તું સમાંન.
જોઇ તારી જંગમા હિંમત અકલ,
નથી દીસતો તું તુરકી નસલ.(25)

સોહરાબે સાંભળીને કીધો સવાલ:—
"પુછું હું તેનો કહે રાસ્ત હાલ.
કહી દે મને તહારૂં શું નામ છે?
કોણ તારી બુનિયાદ, કિયું ગાંમ છે?
હું ધારૂં છું એવું તું રૂસ્તંમ છે,
શું સામો નરીમાનની તોખંમ છે!"
જીગર માંહે તેના દોરી મચા,
'ને નરમીથી એવા સુખન કહ્યા.(26)
હસી બોલીયો રૂસતમ: "ઓ જવાંન,
બિલકુલ ગલત તહારૂં એ છે ગુમાન.
નથી જંગી રૂસ્તંમ પેહલવાંન હું,
નથી તૂખ્મે સામો નરીમાન હું.
તે પેહલવાનનો હું છું બંન્દો ગુલાંમ,
તે પીલતંન આગળ છું હું નકાંમ.
કેહેરં મારો જાલમ છે એવો બુરો,
પલકમા ગરજીને કરશે ચુરો."(27)
સોહરાબે સુણ્યા સુખંન જ્યારે એમ,
વિચાર્યું થશે મુજનું હાય કેમ.
બધી દીલની દીલમા રહી ઉમેદ,
નહી ખોલતું કોઈ પેદરનો ભેદ.
અરે ઓ પેદર તુંને શોધું કહાં,
બતાવે મને કોણુ તારી નીશાં.[1]
લિધી ખુશ મિજાજે હવે ત્યાં રજા,
ઉભી સર ઉપર આવી તેની કજા.
સુખન સાંભળીને થયો તે ગરમ,
નહી રહેવાનો હવે હું નરમ.
થવાનું કરમમાં હશે તે થશે,
લખેલા કિસમતના લેખ હશે
પૂકાર્યો સોહરાબ બનીને ગરમ:
"નથી ખોલતો તું ભલે એ ભરમ.
હુશે જો નસીબ તુજ સંગ છુરૂં જંગ,
કરૂં તારી હાલત હું આજે બતંગ."(28)

થયું જંગ ભારી, ખલક અંધકાર,
લડે બેઉ જંગીઓ મારી પુકાર.
થયો શોર એવો કુલ જેહાંન જુવે,
એ આફત જોઇ ગોયા આસ્માંન રૂવે.
ગઇ તુટી નેજાની નોકો તમાંમ,
તલવારો ભાંગીને થઇ ગઇ નકાંમ.
જખમનો રેહો નહી તંનપર સુમાર,
થયું લહુ જારી મીસલ નીર ધાર.
નેજા ને શમશીર, ગુરજ, કમાંન,
તુટાં સર્વ શસ્ત્રો, ન તુટું ગુમાંન.
થઇ ગુમ અકળ ને માયા છુપઇ,
નહિ કોઇનીબી પુરી થઇ લડઇ.
થાકી બંને ઉભા પેહલવાંન,
એક ગમ બુઢો, બિજી ગમ જવાંન.
મુકી બાજુ હથીયાર, કંમર કસી,
ગયા બંને જંગી એકએક પર ધસી.
કંમરબંધ પકડી કરે જોર હજાર,
કોઇબી હિલે નહિ કદમબી લગાર.
કસી દમ રૂસ્તંમ કરે બહુ જંગ,
સોહરાબ લાગો મીસલ એક સંગ.[2]
ઉઠાવી પટકવાને પકડી કંમર,
મીસલ પાહાડ લાગો જમીનની ઉપર.
પવન જો પાહાડને હિલાવી શકે,
તો સોહેરાબને રૂસ્તંમ ઉઠાવી શકે.
નીમા શામે[3] સોહરાબે મારી પુકાર,
કહ્યું રૂસ્તમને "ઓ જંગી સવાર.
થયો છે રોશંન રોજ આજ તમામ,
જઇ તારાં લશ્કરમે કર તું આરામ.
ફરી કાલે અજમાવીશું બળ-કળ,
જોઇશું કે કોણુ થાશે તેમા સફળ."

જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તંમે સોહરાબના જંગથી નામુરાદ થઇ, જવારેહની પાસે પોતાના માબાપને પેગાંમના સખુનો કેહવડાવવા.

એની રીતના એક મહાભારત જંગમાથી ફારેગ થઇ, બંને પેહલવાંનો પોતપોતાના લશ્કર તરફ ચાલ્યા. સોહરાબ પોતાના હમનબરદનુ જોર અને હુંન્નર જોઇ

1. નીશાં યાને નીશાંણી. 2. સંગ યાને પત્થર. 3. નીમા શાંમ યાને સાંજને વખતે.

વિચારમાં પડયો, અને તેને શક પડયો, કે "આવાં દીલાવર કદ અને જોરવાલો પેહ-લવાંન રખે તેનો બાપ રૂસ્તમ હોય! પણ બીજા હાથ ઉપર તે મનમા વિચાર કરતો, કે જો તે ખરેખર રૂસ્તમ પોતે હોય, તો મારી આજીજી છતાં તે શા માટે પોતાનું નામ છુપાવે."

બીજા હાથ ઉપર રૂસ્તમ પોતાની છાવણીમા નામુરાદ દીલે અને તુટેલાં જીગરે ગયો. તેણે કાઉસને તેમજ બીજા પેહલવાંનોને પોતાની લડાઇનો હેવાલ વિસ્તારીને જણાવ્યો. શાહા કાઉસે રૂસ્તમને હિંમત આપી, આવતી કાલના જંગમા તે ફતેહમંદ થાય, એવું ચાહવા ખુદાતાલાની બંદગી કરવાની ખાએશ જણાવી. રૂસ્તમ સરગરદાંન દીલે ત્યાંથી નીકળી પોતાના તંબુમા ગયો, એને ત્યાં જતાંજ તેણે પોતાનાં ભાઇ જવારેહ આગળ જંગનું બયાંન કરી, પોતાના દીલનો હાલ જાહેર કીધો, અને સોહરા-બના જંગની વાત જણાવી કહ્યું કેઃ—"અગર જો આવતી કાલના જંગમા હું મારીયો જાઉ, તો આ લડાઇને તમો કોઇબી આગળ ચલાવતા ના, પણ તમો સઘળા જાબુલ તરફ જાલની આગલ નીકળી જઇ, આખાં કુટુંબને દીલાસો દેજો."

થયો રૂસ્તમ જંગથી નાસિપાસ,
ને જીવવાની છોડી સઘળી આસ.
કહ્યા રૂસ્તમે ભાઇને આ કલાંમઃ
"સાંભળ બિરાદર મારો પેગાંમ.
અગર જંગે કાલે હું જાઉં મરી,
તો કરશો રૂદન નહિ હરગેજ જરી.
વધુ જંગ એકદમ કરજો ખતમ,
લડાઇમે આગળ ન ધરતા કદમ.
જજો લઇને લશ્કર 'હસ્તાંન' પાસ,
ને કહેજો કુંગનો પયગામ ખાસ.
માદર ને પેદરને કહેજો પેગામ,
કે રૂસ્તમનો થાયો જમાનો તમાંમ.
માદર રોદાબેને કહેજો સલાંમ,
ને ગોસસ્પ બેટીને કહેજો કલાંમ.
કે, ફરી જારી ના કરતી હયરાંન જાંન,
થશે તેથી નારાજ મારૂં રવાંન.
જનંમ લેવો જગમા છે મરવાને કાજ,
રહ્યો નહિ જમાને જંમ સર્ફરાજ.
રહ્યો નહિ એરચ, દુર, ને સલમ,
રહ્યો નહિ ફરીદુન થાયો ખતમ.
રહ્યો નહિ કેરસાસ્પ જેવો સવાર,
રહ્યો નહિ નરીમાંન સાંમેસવાર.
હશે હકતાલાનો એવો હુકંમ,
કે સોહરાબ હાથે મરે રૂસ્તંમ.
તો ઇલાજ ઇનસાંનના શું કરે,
લખેલા કરમના ન લેખો ફરે.
જગમા નથી કોઇ રહ્યું જાવેદાંન,
મને કેમ જીવાડી શકે આસમાંન.
અગર જો જીવે આદમી સાલ હજાર,
આખર છે એક રોજ અજલનો શિકાર."
(29)

રૂસ્તંમનુ સોહરાબ સાથ બીજી વાર
કુશ્તી લડવું, અને સોહરાબે રૂસ્ત-
મને જમીન પર પાડવું.

ફરી રૂસ્તંમ સાથ સોહરાબ જંગ,
થયો દિલ અંદર તે બહુ બતંગ.
બુલાવી હોમાનને પુછ્યું સિતાબઃ
"ખરો કર ખુલાસો, ખરો દે જવાબ.
લડે છે જંગમા સુરો મારી સાથ,
રખે પાંમે એલજાંમ તે મારે હાથ.
મને તેહમીનાએ જે કહી છે નિશાંન,
દિસે તેને મળતોજ એ પેહલવાંન.
રખે-હોય પેદર મારો એ નેકનાંમ,
રખે મારે હાથે પૂગે એલજાંમ.

રખે કરતો હોઉં તેની ઉમેદ ભંગ,
કરે કોણ ખુલાસો, નથી કોઇ સંગ.
અગર જંગે મુજ હાથ મરે જો પેદર,
તો લ્યાંનત જગતની પડે મારી પર.
જો મારીયો જતે નહિ મામો રંજંમ,
તો ઓળખાવતે બેશક મને રૂસ્તંમ."(30)
સુખન સુણી હોમાને કીધો જવાબ:
"અને કાં તું સોહરાબ દીલે-બેતાબ.
કિધી છે લડાઇઓ મે રૂસ્તંમ સંગ,
હું જાણું છું રૂસ્તંમનું રૂપ-રંગ.
હું જાણું છું રક્ષ, ને રખશની રીકાબ,
હું જાણું છું રૂસ્તંમનો અસબાબ.
કહાં છે રૂસ્તંમ આ જંગ દવાર,
દિસે આ તો કોઇ નવો છે સવાર."
કપટી હોમાને ન આપી પિછાંન,
વાતો ગલત કહી છુપાવી નિશાંન.

રૂસ્તમે સોહરાબને ફરેબ આપી, તેના હાથમાંથી છુટવું.

થઇ રાત પુરી, પડી આમદાદ,
શરૂ થાયો જંગનો ફરીને ફેસાદ.
લીધું રૂસ્તંમે પેહડી અગ્રેબચાંન,
પુકારતો તે પાછો પડયો મયદાંન.
જોઇ તેને સોહરાબ થાયો સવાર,
ફરી જંગ કરવા નિકલ્યો બહાર.
નીરખીને બોલ્યો સોહરાબ હસી:
"શું જંગ તારા દીલમે રહ્યું છે વસી ?
કેમ તારી કેવી છે આજે પ્રભાત ?
ગુજારી તે કેવી રીતે તારી રાત ?
ફેંકી દે બાજુએ તીર ને કમાંન,
ને લડવાનું છોડી દે દિલથી ગુમાંન.
ખરાં દીલે કરીએ કોલોકરાર,
કે લડીયે કદી નહિ આપણ જીનહાર.
તુંને જોઇ દીલમા છલકે છે પ્યાર,
આંખોથી વહે છે, શરમ ખીશિયાર.
કિધી તારી તેહકિક સુબો ને શાંમ,[1]
નથી કોઇ કહેતું મને તારૂં નાંમ.
કહે નાંમ તારૂં તું બોલી જબાન,
તું છે યા નહી રૂસ્તંમ પેહલવાંન."

* *

કહ્યું રૂસ્તંમે: "ઓ તુરાંની જવાંન,
જરા રાખ તારૂં ઠેકાંણે ધીયાંન.
ગઇ કાલે કીધો તો એવો કરાર,
કે લડશું પાછું પડતાં સહવાર.
કરે કેમ આજે ફિતુરી જબાંન,
શું સમજે છે બાળક મને તું જવાંન.
ઉતર જંગમાં ઝટ જણાઇ જશે,
થશે તેજ હકનો[2] હુકંમ જે હશે."
દિધો રૂસ્તંમે નહિ સિધો જવાબ,
પુકારીને બોલ્યો જંગી સોહરાબ.(31)
"કિધો મારી ઉમેદનો તુંએ નાસ,
થયો છું હું તુજથી સદાનો નિરાસ.
હતી તારે માટે મયા મારે મન,
જાણે નહિ પિરીમા[3] તું દુખીઆરો દંન.
લાચાર કિધો તેં કરીને છીકર,
કરી લે તું દુનિયાને છેલ્લી નજર.
અગર હોય મૂજ હાથ તહારી કજા,
ચખાડું તુંને મોતની હું સજા.
કિધી બહાદુરી તેં જગતમા હજાર,
હતો જયારે સોહરાબ નહી આશકાર."
દુરત ઘોડા પરથી ઉતરીયા દલેર,
કિધું જંગ જારી ધરી દીલ કહેર.
થયાં જંગે જખમી બંને શરીર,
બદનમાથી વહેતાં લહુ જેમ નીર,[4]
કુદી એક સોહરાબે મારી છલંગ.
લિધો પકડી રૂસ્તંમ, કિધો ખુબ તંગ.

---

૧ સુબો ને શાંમ યાને સવાર અને સાંજ. ૨. હકનો હુકમ, યાને ખુદાતાલાનો હુકમ. ૩ પીરીમા યાને ઘડપણમાં. ૪. નીર યાને પાંણી.

જોઇ રંગ સોહરાબ જમીન થાઇ દંગ,
હતી ગોયા કિયામત, હતું નહિ જંગ.
કરી જોર ઉચકીયો રૂસ્તંમ અધ્ધર,
ને પટકીયો જમીન પર જાંણે પત્થર.
ચહડી બેઠો સોહરાબ છાતી ઉપર,
ને ચીરતો 'તો ખંજરથી તેનું જીગર.
તુરત બોલીયો રૂસ્તંમ નામવરઃ
"સબર કર જંગી, જરા કર સબર.
અએ રણધીર દિલાવર શંમશીરગર,[1]
જંગની રસમથી દિસે બેખબર.
કરે છે તું ખંજરથી મુજને કતલ,
કહાં ગઇ જંગી' તહારી અકલ.
બની સુર જંગી છકી જાય તું,
પટકી જમીન પર ખુશી થાય તું.
નથી કુસ્તીના કાયદાની એ રીત,
એકજ પટકમાં તું સમજે છે જીત.
બે વાર પટકે હરીફ સર-બ-સર,
કરે બીજી વખ્તે જુદું તેનું સર.
હમ પહેલવાંનોની છે એ રસંમ,
દિસે તું અનુભવથી બિલકુલ કમ."

* * *

દલેરે કિધી વાત તેની કબુલ,
ગુમાનીની ધુંધમા કિધી ભારી ભુલ.
ફત્તેહથી ફુલી કિધું મોઢું મંન,
કબુલ તેણે કીધા રૂસ્તંમ સુખંન.
હતી નહિ ખબર કોણ હતો તે પીર,
પિછાંની ન શકીયો હરીફને તે વીર.
ઉઠી છાતી પરથી ઉભો તે દલેર,
કિધો દુર દીલથી કિનો 'ને કહેર.
કહ્યું રૂસ્તંમનેઃ "હવે તું સિધાર,
ગરમ કાલે કરશું જંગનુ બજાર.
લડતાં લડતાં પડી આજે શાંમ,
જઇને જરા કર જરૂર તું આરાંમ."

* * *

ગયો જંગી સોહરાબ લશકર ભણી,
કહી વાત જંગમે હતી જે બની.
હોમાન જાણી થયો દીલગીર,
કહ્યુંઃ "કીધી ગફલત તુંએ ઓ દલીર.
અફસોસ ! ગફલત કિધી તેં જબુંન,
કે કીધું નહિ તુંએ બુઢાનુ ખુંન.
બનિયો તું ગાફીલ, ને છુટો શીકાર,
ફરી હાથ આવે એ મુશકીલ છે કાર.
હવે જોજે મયદાનમાં શું બને,
હવે જો તે બુઢો કોને હણે."
કહ્યું ખુબ હસીને સોહરાબે એમઃ
"તું જો જે હું જંગે કરૂં કાલે કેમ.
ના થા તું દલગીર, જરા ધીર ધર,
મીસલ શેર પકડશ તે ગોરખર."

રૂસ્તંમે પોતાના જીવવાની આશા
છોડી, પોતાનું આગલુ જોર પાછું
મેળવવા બંદગી કરવી.

હવે છોડી રૂસ્તમે જીવવાની આસ,
હારીને જંગથી થયો બહુ ઉદાસ.
હતું તંન જખમી, બદંનપર ખાક,
થતો તે જખમની અગંનથી હલાક.
દરદ તંન બદનમાં થતું બીશિયાર,
થયો બિલકુલ જંગથી બારજાર.
સોહરાબસે લડવા તે ડરતો હતો,
ફિકર કાલની તે કરતો હતો.
ગયો ત્યાંથી એકાંત દુર વંનમા,
ધરી યાદ યજદાંનની મંનમા.
જોઇ એક નીરમળ ઝરણનું નીર,
સફા તેણે કીધું પોતાનું શરીર.
બુજાવી તરસ પીઇ પાંણી ઝરણ,
કિધી તેણે બંદગી ધરી ધ્યાંન મન.
નિયાયેશ કરીને કિધી ફરીયાદઃ
"ઇલાહી હવે લે તહેમતંનની દાદ."

---

૧. શમશીરગર યાને શમશીરને ઉડાવનાર જંગી.

કુહે ફીરદોસી એવા સુખન,
કે રૂસ્તમનુ જોર હતું પાર-વન.
હતું જોર એવું વિના કંઇ ફેરક,
કદમ જયાંબી મુકતો તે થાતો ગરક.
જંગલના પાહાડો, ને પત્થર સંગીન,
તડકી જતી તેના ભારે જમીન.
દુખી તેથી રૂસ્તંમ થતો દીન રાત,
ને ચાહતો હતો જોર અને સમધાત.
કિધી બંદગી ચાહી એવી ઉમેદ,
કે: "યઝદાંન દુર કર આ મારૂં ખેદ.
લેઇ લે તું થોડું બદનમાનું બળ,
થશે મારી તેથી મુશ્કીલ હલ."[1]
અરજ સુણી મેહરબાં થયો ફેરદેગાર,
બળવંત બંદનનો કિધો કંમ ભાર.
પડી આજ તેને તે બળની ગરજ,
કિધી દાદગરને તેણે અરજ.
કે:"ઓ માલિક જગતના થા મેહરબાંન,
જીતી જાય જંગે મને એક જવાંન.
કર મેહર મુજ પર અયે યઝદાંન,
મને આગલું જોર બક્ષ મેહરબાંન.
કર મારી ઇજ્જત ઉપર કંઇ નિગાહ,
આ જદફીમા મારો તું થા ખેરખાહ."
(32)

કિધી અર્જ યઝદાંએ તેની કબુલ,
ઘટેલું મલ્યું જોર અને અસુલ.
બદંનમા પડી તેને માલુમ અસર,
થયો તે હવે જંગથી બેફીકર.

સોહરાબ અને રૂસ્તંમનુ જંગ. રૂસ્તંમના હાથ ઉપર સોહરાબનુ મારયા જવું.

ફરી જયારે ઉગ્યો બુલંદ આફતાબ,
ધરી રૂસ્તમે રખ્શ ઉપર રીકાબ.
કરી તંગ કંમરને થયો તે સવાર,
ગયો જંગે પાછો કરતો પુકાર.
સજી શસ્ત્રો અંગે કમંદ બાજુ પર,
તીરો-તબર સંગ શમશીર કંમર.
જોઇ જંગે પાછો રૂસ્તંમ વીર,
લડવા નિકલ્યો સોહરાબ દલીર.

પુકારીને બોલ્યો સોહરાબ શીરઃ
"ફરી આવીયો કેમ આજે ઓ પીર.
જરા તારી પીરીનો કર તું વિચાર,
ગરમ કાં કરે છે કિનાનું બજાર.
ગયો છે તું શું કાંમ જીવથી ધરાઇ,
કરે જઇફીમાં શેર સંગ લડઇ.
નથી જઇફ ચશ્મોમાં તારી શરંમ,
જવા દીધો બે વખ્ત કરીને રહંમ.
છુટો ત્યારે આવ્યો તું લડવા ફરી,
કેમ આવતે તું જતે જો મરી."
કહ્યુ રૂસ્તમેઃ "ઓ દિલાવર જવાંન,
જવાનોમે હંમેશ રહે છે ગુમાંન.
અફસોસ ગરૂરે ગયો તું ફુલી,
ગયો છે બેશક તમીજ[2] તું ભુલી.
કહેર મારો જાલંમ છે એવો બુરો,
પલકમા તે ગરજીને કરશે ચુરો.

૧. ફીરદોસી એવું કહે છે, કે રૂસ્તમને તેની જવાનીમાં એટલું બધુ જોર હતું, કે પત્થર યા પાહાડ, યા કોઇગી જમીન ઉપર જ્યારે તે ચાલતો, ત્યારે તેના શરીરના વજનથી તેના કદમ જમીનમા પેસી જતાં હતાં. રૂસ્તમ તેથી ઘણોજ કંટાલી જતો હતો, અને તેની દલગીરીનો પાર હતો નહી. એથી તેણે યઝદાંનની જનાબમાં અરજ કીધી, કે તેના શરીર મારેલુ જોર અને ભાર ઓછાં થાય. શાએર કહે છે, કે તેની અરજ યઝદાંને કબુલ કીધી હતી, અને તેનું જોર ઓછુ થયું હતું. સોહરાબના હાથ ઉપર પોતે નાહી મારીગો જશે, એવું જાણીને રૂસ્તમે પોતાનું આગલું જોર યઝદાંનની બંદગી કરી, સોહરાબને મારવા માટે પાછું માગ્યું, અને તેના માંગ્યા પ્રમાણે યઝદાંને તેને તેનું આગલું જોર પાછું આપ્યું હતું. ૨. તમીજ યાને સોઆકી.

ખની પેહલવાં તું કરે એમ મક્કર,
મિસલ એક ઓરત કરે તું ઝીકર.
કરી લે તું બંદગી ઉભી છે કજા,
ચખાડું તુને હું ગરૂરની સજા."

* * *

ફરી ચાલિયું કુશ્તીનું ભારે જંગ,
થયું બખ્ત બંનેનું રેશન બતંગ.
પકડીને બંને કરે ખેંચ તાંન,
હતા એકએકથી વધુ મસ્તાંન.
થયો રોજ સિહા બુલંદ હસ્તીનો,
હતો દીન કજાની જબરદસ્તીનો.
હતો કાળ સોહરાબની નિસ્તીનો,
થયો રોજ તેની ખતંમ મસ્તીનો.
હટી જઇ સોહરાબ છટકતો હતો,
તુરત તેને રૂસ્તંમ પટકતો હતો.
ઘડીમાં તે ધસતો ને ખસતો હતો,
તુરતજ પકડાઇ ફસતો હતો.
તંગ થાયું તંન તેનું ગુમ થાયું જોર,
રેશન થયો દીન સિહા ઘંનઘોર.
જોઇ એવો સોહરાબનો સુસ્ત હાલ,
ગરદન ઉપર મારી રૂસ્તંમે ફાળ.
કમરબંધ પકડીને ગેરદન ધરી,
બગલમાં જકડી ખુબ જોર કરી.
દબાવી હફાવી કિધો બહુ બતંગ,
ઉઠાવ્યો પકડી મિસલ એક પતંગ.
ઉડાવી હવામે અંબર અતરંગ,
પટકીયો જમીનપર જંગી પિલંગ.
ચહડી બેઠો રૂસ્તંમ છાતી ઉપર,
ને ચીરીયું સોહરાબનું કોમળ જીગર.
(33)

અરેરે! રૂસ્તમ કીધું તેં શું કાંમ,
એ સોહરાબ હતો તુજ પિસરે ગુલફામ.
ચિરીયું તૂંએ તેનુ નાજુક જીગર,
અટકિયો નહી એકબી દમભર.
જવાબ શું દેશે તું દાદાર દવાર,
થશે સવાલ જયારે 'રોજે-શુંમાર'[1]

* * *

કળ ખાઇ સોહરાબે મારી બરાર,
ને બોલ્યો કે: "બુઢા અરે જુલ્મગાર.
મરવાનો મુજને નથી કાંઇ ગમ,
મગર મુજ અજીજપર કિધો તેં સિતંમ.
હશે મારી સરજતની એવી ચલંન,
હશે તારા હાથોમે મારૂં કફંન.
ઉમેદો દિલની દિલમા રહી,
નિરાસી જગતમાં ઘણી મે સહી.
મૂજ જેવા હાલ તારા આખર થશે,
મૂજ લોહીની નહેરનો સાગર થશે.
છૂપાશે અગર જઇ તું દરીઆં ભીતર,
યા સંતાશે ધરતીનું ફાડી જીગર.
સંતાયો સંતાઇ શકશે નહી,
પાતાળે છુપાઇ બચશે નહી.
ગગંન પર જઇને તું તારો થશે,
ત્યાંબી ન તારો ગુજારો થશે.
કિધું મુજ જીગર તુંએ એકદમ ચાક,
કિધી મુજ ઉમેદો એકદમ ખાક.
ભરી મૂજ દિલમાં ઉમેદો હજાર,
જવાંનીમાં નાહક થયો હું ખૂવાર.
પેદરની ન મૂલાકાત આખર થઇ,
ઉમેદ મુજ દિલની દિલમાં રહી.
મળવા પેદરને તલબગાર થયો,
કિધી જુસ્તજુ બહુ લાચાર થયો.
પેદરની ન આપી કોઇએ પિછાંન.
પેદરના દરશન વિના જાય જાંન.
ખબર રૂસ્તંમને જશે જયારે કાંન,
કિનો મારો લેશે, લેઇ તારો જાંન.(34)

* * *

સૂખન સુણી તુટો રૂસ્તંમનો જોશ,
જમીન પર પડીયો થઇને બેહોશ.

---

૧. 'રોજે શુમાર,' યાને કયાંમતને દાહાડે.

કુટી સર ને છાતી મારીયો પૂકાર,
"જોઇ લે આ કમબખ્ત રૂસ્તમ દિદાર.
મને આપ સોહરાબ કંઇબી પિછાંન,
કોણુ તારી માદર ને શું છે નિશાંન."
(35)

* * *

પેદરની જોઇને સિકલ આબદાર,
રડે પેચ ખાઇ પીસર જાર-જાર:
"અરે એ પેદર તેં ન બોલી જબાન,
દગાથી તેં મારી લિધો મારો જાંન.
ઘણી વાર પુછી મે તારી નિશાન,
નહિ કીધી જાહેર તહારી પિછાન.
ખોલ મારી બાજુ ને જો તારૂં નંગ,
કિધો છે તેં કેવો પિસરને બતંગ.
નિકલીયો હું જયારે જવાને ઇરાંન,
મને તહેમીનાએ એ બાંધી નિશાંન.
કહ્યું એ મને છે ઘણી કાંમની,
એ ઓળખ થકી છે વિના ખાંમની.
નિશાંણી કરે શું કજા જયાં ભમે,
પડ્યું કાંમ એનું મરણને સમે.
ખબર કોઇ કરો તેહમીનાને જઇ,
મરે છે સોહરાબ આવી અહીં."
ખોલીને બખ્તર રૂસ્તમ જીવે,
નિશાંણી પિછાંની પૂકારી રૂવે.
સોહરાબને જોઇ થયો તે બેબાક,
ગીરેબાંન ખૂદનું કરે ચાક-ચાક.
પટકીને સર તે રૂવે જાર-જાર:
"જો બેટા કંમબખ્ત રૂસ્તમ દિદાર.
ઉમેદ બર તું આયો મળવા પેદર,
ખુંની તારા બાપેજ ચિરીયું જીગર.
મુજ ખાંન્દાંનનું કીધું મે ખાંનુખરાબ,
જાબુલ પર કિધો મે બુરો અજાબ.
મને નહિ ખબર કાંઇ તારી જીગર,
કે બનશે આ મયદાંન તારી કબર.
મુવો કંમબખ્ત રૂસ્તમ પેહલવાંન,
અરે મારા બેટા સુરા બળવાંન.
જલો કુલ ઇરાંન અને સિસતાંન,
મુવો બાપ હાથે બેટો અજાણ.
મને તહેમીનાએ ન આપી ખબર,
થયુ જંગ મયદાંન તારી કબર."

* * *

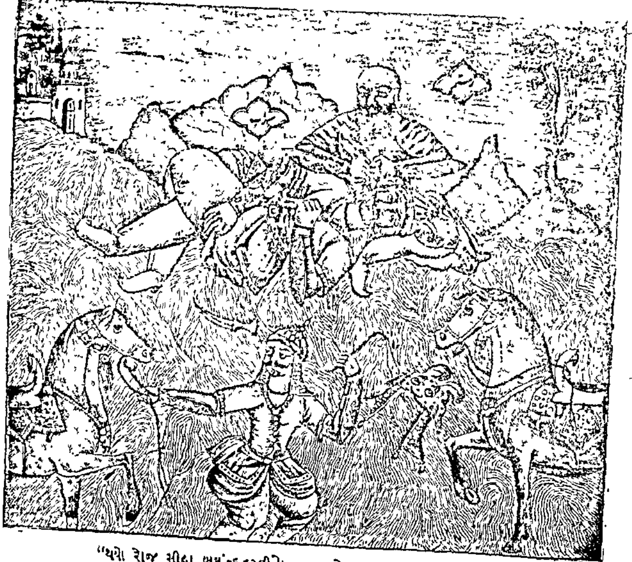
કહે એમ સોહરાબ: "પેદર રૂસ્તમ,
હવે કાં કરે તું રડી હાય-ગમ.
કરે કાં તું નાહક જીંદગી હલાક,
ના કર તહારૂ ગીરેબાંન ચાક.
બનવાનું જે કાંઇ હશે તે થયું,
બનીયા વિના તે ન અંતે રહ્યું.
મે સમજાવી તુંને ઘણું પુછીયું,
નહી કાંઇ સારૂં તુને સુજીયું."

રૂસ્તંમ માટે કાઉસનું ફીકરમંદ થવું.

થયો અસ્ત ખુરશેદ, પડી જયારે શાંમ,
થયા કુલ ઇરાંની ફિકરમંન્દ તમામ.
પડી શાહ કાઉસને એ ખબર,
પૂકારી તે બોલ્યો, બની બેસબર.
"રખે જંગે રૂસ્તમ મુવો જો હશે,
તો ઇરાંનની હાલતનું શું થશે?
થશે હાલ રૂસ્તમ વિના બહુ ખરાબ,
નથી કોઇમાં રૂસ્તમ જેવી તાબ.
રખે થાય જમશેદ સમ મારો હાલ,
તજી સલતનત હું બનું પાયમાલ.
ધરો નાંમ જબાંપર યઝદાંનનું,
નાબુદ કરો નાંમ તુરાંનનુ.
કરો જંગ મળી કુલ લશ્કર ઇરાંન,
નહિ તો તમે ખોઇ દેશો ઇરાંન."

સોહરાબે મરતી વખત પોતાના બાપને
દિલાસાના સખુનો કેહી તુરાંની
લશ્કરને મારે અરજ કરવી.

કહે એમ સોહરાબ: "સાંભળ પેદર,
હવે હા-વ-જારી, જરા કમ કર.
જનમ લેઇ મરવું, જાયું તે જાય,
ખિલેલું ખરે છે, લીલું સૂકાય.
નથી અવનીમા અમર કોઇ ભૂપ,
સુરા કે રૂડા વીરા અનૂપ.

"થયો રાજ સીધા બુધ'ન્દ હસ્તીનો, હતો કાળ સોદરાજની નિરતીનો,

અરજ એક ગુજારૂ હવે તારી પાસ,
કે, દેતો ના તુરાંની લશ્કરને ત્રાસ.
એ લશ્કરને રાખ્યું 'તું મે મારી પાસ,
રહ્યા છે સહુ કોઇ બની મુજ દાસ.
નથી તેઓની એમા કંઇબી કસુર,
થતો ના તું તે પર જરાબી કુર.
મે આસા ને ઉમેદો બાંધી હજાર,
મળું જો જઇ હું પેદર નામદાર.
તો દુનિયામા રાખું નહી તાજવર,
હતી મોતની નહિ મને કંઇ ખબર.
અફસોસ હજીર આપતે જો ખબર,
થતે જીવ મારો ન જીરોજબર.
ઘણી વાર પુછી મે રૂસ્તમ નિશાંન,
જરાબી હજીરે ન આપી પિછાંન.
હજીરે કિધો બિલકુલ નાઉમેદ,
કિધો છે સિહા તેણુ દિન મુજ સુફેદ.
પૂછજે તે જંગીને મારો હિસાબ,
પણ દેતો ના તેને તું કંઇબી અજાબ.
હું આયો મિસલ વીજળી આ જહાંન,
હું જાઉં છું જગથી હવાની સમાન.
હવે લે પેદર મારી છેલ્લી સલાંમ,
ફરી મળશું આપણુ મિનોઇ મુકાંમ.

રૂસ્તમે જવારેહ પાસ હોમાનને પેગામ કેહવડાવવો, અને હોમાને હજીર ઉપર બોહતાંન મુકવું.

એ સાંભળીને રૂસ્તમનો રૂંધાયો દમ,
ફુટી છાતી, સર, ને કરે માહેતમ.
છલંગ મારી થાયો રખ્શપર સવાર,
ને દોડયો તે લશ્કર તરફ નામદાર.
જોઇ સહુ રૂસ્તમને ખસ્તા જીગર,
સિતમ ચશ્મો અંદર, પુર ખાક-સર.
ફુટી સર પૂકારી રડયો પેહલવાંન,
"મુવો મારો બેટો મુજ હાથે અજાણ.
દગાથી મે કીધો જબેહ મારો જાંન,
જુવો જઇ મરે છે, પુરનમનો ચાંન.

હવે મારી હિંમત છે બિલકુલ ખૂટી,
ઉમેદ મુજ દિલની સરવે તુટી.
બુઢાપામા મારીયો મે મારો પિસર,
દગાથી મે ચીરીયું તેનું જીગર.
મોકલાવો હોમાન પર પયગાંમ,
જણાવો અહેવાલે સોહરાબ તમામ.
કહેજો કે બર આવી છે તુજ મુરાદ,
થયું તારૂં અરમાંન બિલકૂલ આબાદ.
પુરી નેમ તારી પડી પાર છે,
ખુદાનો તુજ પર ફિટકાર છે.
સોહરાબને આપી નહિ મુજ પિછાંન,
કરતૂકથી તારાં થયો તે બેજાંન.
સોહરાબની મરજીને આપીને માંન,
કિનાની કીધી છે શમશીર મિયાંન."
બિરાદર જવારેહે ફેરવી લગાંમ,
કહ્યો જઇ હોમાંનને સઘળો પેગાંમ.
કરતુકી હોમાંને દીધો જવાબઃ
"બેશક એ બદનામી છે બહુ ખરાબ.
સજાને છે લાયક દુરાંની હજીર,
છુપાવી ભરમને કિધી તકસીર.
સોહરાબે રૂસ્તમની પુછી પિછાંન,
જરાબી હજીરે ન આપી નિશાંન.
૪૨૦૦

ખતાવાર તો છે હજીર બદગુમાન,
કતલ થાયો નાહક રોશન રવાંન."
બિરાદર જવારેહે પાછો ફરી,
કહ્યો હાલ રૂસ્તમને આંસુ ભરી.
નવી આ ખબરથી થયો બેબિયાંન,
દોડયો તે કરવા હજીરને બેજાંન.
પકડી પટકીયો જમીનની ઉપર,
ને કરતો હતો તે કલમ તેનું સર.
તુરત પેહલવાંનોએ વચે પડી,
હજીરને બચાવી લિધો તેજ ઘડી.
હજીરને મુકી દોડીયો તે મેદાંન,
જઇને જોયો મરતો જવાંન.

જોઇ હાલ રૂસ્તમ કરે સહુ ગમ,
ગયા જગીઓ સહુ મળીને બહમ
અફ્સોસ કરતા તે જોઇ સિતમ,
તુસ સાથ ગોદરેજ અને ઘસ્તહમ
કરે કુલ લશકર રડી માહેતમ,
ધરી ખાકમા સર કરતા અલમ
રડી કુલ લશ્કરે કીધી નમાજ,
આ આફ્તનો કર ચઅહાંન ઇલાજ
રડી રૂસ્તમ બહુ થયો લાઇલાજ,
સરપરથી ફેકી દિવુ તેણુ તાજ
ધરી હાથ ખજર લિધુ એકદમ
ને ચાહ્યું કે ખુદનુ કરે સર કલમ.

ગોદર્ઝ વજીરે રૂસ્તમને શીખામણના
સખુનો કેહવા, અને રૂસ્તમે કાઉસ
પાસ 'નોશદારૂ' સોહરાબને
માટે મગાવવો.

તુરત હાથ પકડી લિધો ઘસ્તહમ,
કહ્યુ "એ ઘટે નહી તુને રૂસ્તમ"
કહ્યુ ગોદરેજેઃ "ઓ રૂસ્તમ દલીર,
જરા મારૂ સાભળ ધરીને ધીર
અગર સળગાવી મુકે તુ જેહાન,
અગર તુ હલાવે જમીન આસમાન.
અગર ખુદ પર તુ ગૂનરે અજાબ,
તો હાસલ શુ કરશે તેથી સોહરાબ
અગર જો કજા એની એમજ હશે,
તો જીવતો એ જગી કહાથી થશે?
નથી કોઇ જગમા રહ્યુ હિયા સદા,
મુફલિસ, તવગર, ગની કે ગદા
એક રોજ જવું છે 'મુલ્કે-અદમ,'
ખબર એનો કોઇને ન પડતો ભરમ"
કહે રૂસ્તમ "સુણ વજીર નેકનામ,
જલ્દીથી લઇ જા તુ મારો પેગામ
જઇને તુ કાઉસને કહે મારો હાલ,
થયો છુ જમાનાથી હુ પાયમાલ.
ઇરાનને ખાતર મે બાધી કમર,
દગાથી મે ચિરીયુ પિસરનુ જીગર
જઇને એ સઘળુ તુ તેને સમજાવ,
તુરત "નોશદારૂ[૧]" તુ માગીને લાવ
અગર લાવે દારૂ તુ સોહરાબ કાજ,
અજમાવવા ચાહુ છુ છે-લો ઇલાજ
એ દારૂથી બચશે જો મારો પીસર,
તો થઇશુ હમ બને તહારા નફર.
જો મારો તફ્ડેછ લોહિમા વીરો,
મુજ આસાનો કોટ, 'ને બેમુલ હીરો
જમાનાએ રૂસ્તમને કીધો હેરાન,
થયો બાપને હાથ બેટો બેજાન'

નોશદારૂ લેવા ગોદર્ઝનૂ કાઉસ પાસે
જવુ, અને કપટી કાઉસે તાણો મારી
નોશદારૂ આપના ના પાડવી.

સોહરાબનુ ગુજર પામવુ

ગયો ગોદરેજ લઇ રૂસ્તમ પેગામ,
કિધો હાલ કાઉસને જાહેર તમામ
પણ કપટી કાઉસે કીધી તકરાર
કે, "સોહરાબ છે હુલ્લડ અને જોરદાર
જો રૂસ્તમને સોહરાબ મળે બેઉ સાથ
તો ઇરાનની શાહી ન રહે મારે હાથ

૧. "જેમ 'મય' અને 'શરાબ વિગેરે પાદશાહ જમશેદના વખતમા જાહેર થયા હતા, તેમ તેનીજ ઓનાદથી ઉતરેના જેહા પેહલવાન રૂસ્તમના વડના અને કદીમ ઇરાનીઓનાં સર્વેથી મોટા વેદ અનત જેને અવસ્તામા થ્રાન કહે છે, તેણે 'નોશદારૂ' નામની દવા પાદશાહ ફ્રેદુનના વખતમા બનાવી હતી એ 'નોશદારૂ' નામની દવા અનેક દવાઓની મેળવણીથી બનાવવામા આવી હતી, તેમાનુ જાણવા જોગ એક મુખ્ય તત્વ "આપ હઓમ" યાને હોમની કીયા કરેલુ પાણી છે, કે જે ને ખાજે પણ દીન સુરત જરથો સ્તીઓ માનની નજરથી જોય, અને તેનો પીવામા ઉપયોગ કરે છે (ફ્રટાર બીરારોજી શાહનામ)

અગર નોશદારૂથી જીવે સોહરાબ,
તો બેશક પોંહચાડે મને તે અજાબ.
સોહરાબે ખાધાતા એવા કંસંમ,
કે કાઉસને નેજાથી કરવો એદમ.
અગર નોશદારૂથી જીવે તે નર,
તો કરશે કદીબી શું તે મારો ડર.
કિધું રૂસતંમે છે મને અપમાંન,
કિધું તેણે દરબારે કેવું તુફાંન ?
નહિ નોશદારૂ હું આપું જીનહાર,
ભલે જંગી સોહરાબ મરે નામદાર."

* * *

ગયો ત્યાંથી ગોદરેજ પવંનની મિસાલ,
કહ્યો રૂસ્તમને કાઉસ હેવાલ.
સુણી રૂસ્તંમ બહુ થયો નાસિપાસ,
દિધી છોડી સોહરાબના જીવની આસ.
થયો બહાવરો તે નહિ કંઇ સુજે,
જમીન ને જમાનો રૂદંનથી ધુજે.
કહ્યું ગોદરેજે: "દલેર પેહલવાંન,
જરા ધીર ધરીને કહ્યું મારૂં માન.
બદબખ્ત કાઉસ છે બેકદર,
સંગદિલ હેડું મિસલ છે પત્થર.
નથી તેની આંખોમા કંઇબી શરમ,
બુજે તે કદર જોઇ તારો સિતમ.
રૂસ્તંમ તું જા તેની પાસે સિતાબ,
ને કહે તારાં દુખનો તું તેને હિસાબ.
અગરજો તે સંગદિલ તુંથી ગળે,
અને નોશદારૂ જો તુંને મળે.
તો બેશક બચે તારો પીલતંન પીસર,
ઉમેદ લાવે બર તારી તે દાદગર."
પસંદ ગોદરેજનો કિધો એ વિચાર,
જવા શાહની પાસે થયો તે સવાર.
મગર તેટલાં એવી આવી ખબર,
કે, પીલતન સોહરાબ પામ્યો ગુજર.
નથી માંગતો તે મેહલ કે. ચમંન,
હુવે જોઇએ છે ફકત એક કફંન.

સોહરાબના મોત ઉપર રૂસ્તમનો વિલાપ.

સુણી આ ખબર રૂસ્તંમે મારી હાંય:
"હવે મારૂ જગમે ગમે તે થાય."
દિધું સર ઉપરથી ફેંકીને તાજ,
ઉતરીયો રખસપરથી તે સર્ફરાજ.
રડીને બુલંદોગ્રો જારી કરે,
કુટી સર રૂસ્તંમ પૂકારી રડે: ૪૩૦૦
"સપુત મારા બેટા, ઓ જંગી જવાંન,
દલેર, ને દિલાવર, સુરા પેહલવાંન.
આ ધરતી, સિતારા, ને ખુરશીદો-માહ,
આ બખ્તર ને શસ્ત્ર ને તખત-કોલાહે.
જોશે ન તું જેવા નરને કદી,
ગુજરે જો દુનિયામે લાખો સદી.
નબીરો તું દીકરા નરીમાંનનો,
વીરો ને સુરો સમનગાંનનો.
દલેર મારા બેટા, જંગી જવાંન,
રૂસ્તંમના ચેરાગ, તેહમીનાના જાંન.
ઓ જંગી જોરાવર શ્યાણા દલેર,
ઓ સાંમો નરીમાનના નાદર ઝવેર.
ઓ ઇરાંનના હીરા, જાબુલનાં લાલ,
ઉઠીને મારો તું કર કંઇ નિકાલ.
બુનિયાદે આલા ને તુખ્મે દલીર,
સુવો મારે હાથે તું ઓ બેનજીર.
હતું જોર તનમા બહુ બેહીસાબ,
કિધો તુંએ રૂસ્તંમને લાજવાબ.
કરે કોણ જઇ તેહમીનાને ખબર,
કે રૂસ્તંમને હાથે સુવો છે પીસર.
કજા તારી જોઇ રૂવે આસમાંન,
પેદરના દગાથી થયો તું બેજાંન.
પડયો મહેલ છોડીને તું ખાકમાં,
જલે તન રૂસ્તંમનુ આગમાં.
હતી નહી મને તારી એવી ખબર,
કે, દીકરો છે મારો પીલંગ શીર નર.

હુતી નહી મને તારી એવી ખબર,
કે બાંધશે તું રૂસ્તંમની સાંમે કમંર.
થયો ગુમ· મહારો રોશંન ચેરાગ.
લગાડી ગયો રૂસ્તંમ તન આગ.
બેટા તું આયો જીતવા ઇરાન,
થયું મોત તારૂં હુંપર કુરબાંન.
જીતવાને આયો તું તખ્તો તાજ,
તખતની જગે આયું તાબુત આજ."

રૂસ્તમને શાહ કાઉસે દીલાસાના સખુનો કેહવા.

સરદારો સુરા થયા શોકમંન્દ,
ચશમ આંસુથી પુર, દિલ દર્દમંન્દ.
ખસ્તા જીગર થાઇ કુલ અંનજુમંન,
હુકમથી કિધું એક તૈયાર કફંન.
ગયા સર્વ સોહરાબને લઇ ઇરાંન,
ભરે ખાક સરમે પીરો-જવાંન.
કિધા ખાક સળગાવી તંબુ તમામ,
સોનેરી તખ્તો ને જરરીન કાંમ.
રડી છાતી કુટે કમબખ્ત પેદર:
"અફસોસ ઓ દુનિયા વરણુના પીસર.
અફસોસ કરમાયો ખિલતો ગુલાબ,
જરા જો પેદરને તું છોડીને ખાબ."
એ રીતે રૂસ્તંમ ગંમ બહુ કરે,
ફરી ચાક ગીરેબાંનને બહુ રડે.
મળી સંહુ કહે દીલસોજી સુખંન,
સુણે નહિ જરાબી, દિલે દુખ અગંન
કહ્યું શાહ કાઉસે: "અએ રૂસ્તંમ,
ના કર વધુ ખુદ પર તું સિતંમ.
આ ચરખે કોહંનની છે એ રસંમ,
રાખે જરાબી ન કોઇની શરમ.
દુનિયાની માયા છે જુઠ્ઠી તમામ,
નથી આવી કોઇને જરાબી તે કાંમ.
ખિલેલાં ફુલો ખીલતાં નહિ ફરી,
મૂવેલાં જીવતાં થતાં નહિ જરી.
મોડે કે વહેલે મરે સંહુ સદા,
તવંગર ને મુફલીસ, રંક ને ગદા.
સેવટ સદા સર્વનું એક છે,
ફકત એક કાયમ તે માલેક છે.
સદા મોત જગમે રહ્યું છે અજીત,
પલકમા તોડે છે ફાંનીની પ્રીત.
કજા આવી હોય તે કહીના ફરે,
હિકમત હજારો નકામી કરે.
જમીન પર ગગંનને અગર લાવે હું,
અગર ચાહે દુનિયાને સળગાવે હું.
નહી થાય જીવતું જે પામ્યુ મરણુ,
કિધી તે રવાંને મીનોઇ પસંન."

સોહરાબના રવાંન ઉપર સામેસ્વારના ખાનદાનનો વિલાપ.

ખબર સાંભલી આયો બુર્જોગ જાલ,
જોઇ રૂસ્તંમ સંગ લશ્કર બેહાલ.
કફન ખોલીને એમ કહે રૂસ્તમ:
"અરે બાપ મારા તું જો એની ગમ.
જો આ કફનમે છે મારો પીસર,
કલમ કર ખંજર લેઇ મારૂં સર.
હું કમબખ્ત રૂસ્તમ છું ખારજાર,
કતલ થાયો મૂજ હાથ સામે સવાર."
રડીને રૂદાબેહ ઉભી કરતી ગંમ,
"અરે! કેમ ફુટી નહી મુજ ચશમ.
જરા બોલ મારા ઓ સુરા દલેર,
તું પર કોણે ગુજારીયો છે કહેર.
જરા તો ઉઠી વાત મુજ સાથે કર,
કહે કોણે ચીરીયુ તહારૂં જીગર.
અરે કોણુની લાગી તુને છે નજર;
કે કરમાઇ ગયો એમ જલ્દી જીગર.
જરા બોલ દિકરા તું ખોલી ચશંમ,
કહે કેમ રૂઠઇ ગયો તારો દંમ.
રીસાઇ સુતો કાંય સાંમે સવાર,
કહે તારી નિન્દનો શું છે ઉતાર."

* * *

પડી તહેમીનાને ખબર જ્યારે વાત,
કે મુવો છે સોહરાબ રૂસ્તંમ હાત.

રડીને કિધું તેણીએ તંન હલાક,
ગીરેબાંન જરરીન કિધું ચાક ચાક.
પિખી ખાલ સરના કીધું માહેતમ,
ભારી ખાક સરમા કરતી સિતમ:(36)
"અએ જાને-માદર કહાં તું ગયો,
લપટાઇ લહુમા બેજાંન થયો.
હું કરતી'તી રાતો દિન એજ ફિકર,
રખે નહિ મળે તુને તારો પિદર.

લડાવીને લાડા તુને રાતો દંન,
કિધો મોટા દિકરા કરી બહુ જતંન.
નહિ કીધી રૂસ્તમે તારી કદર,
ને ચીરયું તેં ખુનીએ તારૂં જીગર.
તું વસનારો મેહેલે પડયો ખાકમાં,
પડી તારી માદર અગંન આગમાં.
ગયો મળવા તું તારો પદર,
પદરને બદલે તું પાંમ્યો કબર.
દેખાડી નહિ કાં તે દિકરા નિશાંન,
થતે રૂસ્તંમ સાથ તારી પીછાંન.
અગર તારી સાથે હું કરતે સફર,
તો ઓલખાવતે તુંને તારો પેદર.
ઓ સપુત સુરા, માદરના જાંન,
કાં મારી ન મુવો ઓ બેટા જવાંન.
અફસોસ દિઠાં નહિ છેલ્લાં દિદાર,
મુવો જઇ તું બેટા વતંનની બહાર.
અફસોસ મારો કિધો નહિ વિચાર,
અફસોસ મારી કિધી નહિ દરકાર.
દિલની ઉમેદો તો દિલમા રહી,
માયા ને મોહબતની બરબાદી થઇ.
જરા બોલ કોણુનો તુને લાગો ગમ,
કીધો કોણ જુલમગારે બંધ તારો દમ.
થયો તારો આશક જાલંમ જમ,
ગયો છોડી માદર તું 'મુલ્કે અદમ.'
મને તારા મોતની જરા કહે દવા;
મરવામા લાગી તુને શું મજાહ.
કહે કોણુ પર તું થયો છે કફા,
ગુજારી તે દિકરા મુજ પર જફા.
ફના થાવ ખલકત, ફલક અંધકાર,
સિહા થાવ ધરતી, ગગન આબદાર.
ગયો મારો સોહરાબ પ્યારો પિસર,
ભલે થાવ દુનીયા જીરોજબર."(37)
જમીન પર પડી તે રડે જારજાર,
કેસોનાં તોડે તે હર તાર તાર.

* * *

ઉઠી તહેમીના ત્યાંથી નિકલી બહાર,
કિધો અસ્પે-સોહરાબને[1] ખુબ પ્યાર.
કરી વહાલ ચુંબન લિધાં મુખને,
ઘડી ચુમતી સર, ઘડી રૂખને[2]
ઉઠાવી વહાલે જોઇ અસ્પ નાલ,
ચુમી આંખે દાબી, મસલતી કપાલ.
બગલમા લઇ મૂખ પુછયું રડી,
"રખશના બેટા,[3] કહે તો જરી.
કહે કેમ મૂવો તારો સોહરાબ સવાર,
કહે કેમ થયો તે જંગે ખુવાર."

* * *

રહ્યો તહેમીનાના ન ગંમનો સુમાર,
કરે હા-વ-જારી જોઇ હથીયાર.
જોઇ તેનો પોશાક, બખ્તર, કમાંન,
જોઇ તેનો નેજો, શમ્શીર ને બાંન.
જોઇ તેનો ગુરજ ને લાંબી કમંદ,
કિધું તહેમીનાએ મરવું પસંદ.
ધરી હાથ શમશીર પાડીને ઘુમ,
કાપી રખશની, ચાલ અને દુમ.[4]
બાદજ કિધો કુલ ફના જરને માલ,
મહેલો બગીચા કિધા પાયમાલ.

૧. અસ્પે-સોહરાબના યાને સોહરાબના ઘોડો. સોહરાબના ગુજર પામ્યા પછી તેના સ્વાનની સાથે તેના ઘોડાને, તેમજ તેનાં તમામ હથીયારો અને લડાએક બખતર અને પોશાકને ઇરાંન લઇ જવામાં આવ્યાં હતાં. ૨. રૂખ યાને ગાલ. ૩. સોહરાબના ઘોડાને માટે કહે છે, કે તે રૂસ્તંમના રખ્શની ઓલાદનો હતો. ૪ દુમ યાને પુછ્ટ

ધરી શોક લીધો કાળો લિબાસ,
થયો જીવ ગેતીથી બિલકુલ નિરાસ.
રાત કે દિવસે, સુબો કે શાંમ,
સોહરાબની યાદ કરતી સુદાંમ.

ભુલી તે ભવંનને, ભુલી તંનમન,
ભુલી દિલથી તે નહી ફરજન્દ.
વરશ એક તક તે જીવી આ જેહાંન,
ગુજર પામી બાદજ તે રોશંન રવાંન.

શિયાવક્ષ અને ફીરંગીઝ.[1]

શિયાવક્ષ, ઇરાંનના પાદશાહ કેકાઉસનો દીકરો હતો. એના જન્મની હકીકત, તેમજ એની જીંદગીના હેવાલ ઉપરથી માલંમ પડેછે કે, એ ઘણો નેક, ભલો, અને અશોઇથી ભરેલો શહાજાદો હતો.

શિયાવક્ષના ફરોહરને ફરવરદીન યશ્તના ૧૩૨ માં ફકરામાં આરાધવામાં આવ્યું છે.

શિયાવક્ષનુ દાસ્તાન, ફીરદોસીની આગલ એક દહેકાનીએ વર્ણંવ્યું હતું, અને ફીરદોસીએ તે કથાને આધારે પોતાની રસીલી એબારતમા તે પાછલથી રચ્યું હતું. શિયાવક્ષનું દાસ્તાન કેટલું પુરાણું હશે, તે એટલાં ઉપરથીજ જણાય છે, કે ફરવરદીન યશ્ત જે જમાનામા લખાઇ, તે આગમજ એ શહાજાદો થઇ જવો જોઇએ એમ લાગે છે, કેમકે ફરવરદીન યશ્તના ૧૩૨ મા ફકરામા કીયાંની વંશના ઘણાક પાદશાહો, કએકાબાદ, કએકાઉસ, કએખુશરૂ, વિગેરેના ફરોહરોને જેમ આરાધવામા આવેલાં છે, તેમ શિયાવક્ષના ફરોહરને પણ ફરવરદીન યશ્તના એજ ફકરામા આરાધેલું જોવામાં આવેછે.

"કવોઇશ સ્યાવર્ષાનો અષઓનો ફ્રવષીમ યજમઇદે" યાને અશો શીયાવક્ષના ફરોહરને હમો આરાધીએ છીયે.

અવસ્તામાંથી શીયાવક્ષને માટે મળતા ઈશારા.

શીયાવક્ષને કીયાંની ખોરેહ, યાને તેના ચેહરા ઉપર નુર હતું, કે જેવું નુર પાદશાહ જમશેદ ધરાવતો હતો. (જમયાદ યશ્ત ફકરો ૭૧). શીયાવક્ષ અસાધારણ ખુબસુરતી ધરાવતો હતો, અને તેના ચેહરા ઉપર કીયાંની ખોરેહ હતું. લગનના આશીરવાદોમા, એજ ઉપરથી પરણુતા છોકરાને દુઆ ગુજારવામા આવે છે કેઃ—"દ્રદીદ બેદ ચુન શીયાવક્ષ," યાને "શીયાવક્ષના જેવો સારા દેખાવવાલો થજેર[2]"

---

૧. આ દાસ્તાનનુ સંગીત કીર્તન, મુંબઇમા પેહલ વેહલું બુધવાર, તારીખ ૨૦મી મારચ ૧૯૦૭ ની રાત્રે, નવ કલાકે, ધોબીતલાવ ઉપર આવેલા ફ્ર૦ કા૦ હૉલમાં કર્તાએ રજુ કીધું હતું. ત્યાર બાદ એજ વાંચન, મુંબઇ, વાંદરા, નવસારી, ભરૂચ અમદાવાદ અને કરાંચી ખાતે જુદે જુદે વખતે જુદાં જુદાં મંડલોની ફરમાસથી, લગભગ ચાર દજનથી વધારે વાર રજુ કરવામા આવ્યું હતું. (કર્તા.)

૨. શાહનામાના દાસ્તાનો ડા૦ જી૦ જ૦ મોદી, બી. એ.

બીજો ઈશારો જે અવસ્તામાંથી મળે છે, તે એ છે કેઃ—શીયાવક્ષ બેગુનાહ હતો, અને પોતાના કોલને ખાતર તેણે પોતાનો જીવ ખોયો હતો. તેને તુરાનના પાદશાહ અફ્રાસીયાબે કતલ કીધો હતો, જેના કીનામાં શીયાવક્ષના દીકરા કએખુશરૂએ અફ્રાસીયાબને "ઉરૂમીઆના" સરોવર આગલ માંરી નાખ્યો હતો.

શીયાવક્ષને માટે એટલુ બોલ્યા પછી, હવે શીયાવક્ષના દાસ્તાંનની શરૂઆત ઉપર આપણુ આવ્યે છીએ.

તુસ અને ગેવનુ ગોદરેજ સાથ શીકારગાહે જવા નીકલવું, અને ત્યાં એક પરીચેહર ઓરતને મળવું.

ગુલાબી એક રોજ હતી બામદાદ,
હતી હર તરફ કુદરત શાદ-શાદ.
નિકલીયો ફજરમા તુસ નામદાર,
ગેવ સંગ ગોદરેજ કરવા શિકાર.
લઇ સાથ થોડા ચુનંન્દા નર,
દધુઇના[1] જંગલની કીધી સફર.
ભરપુર હતુ તે શિકારોથી વંન,
કિધુ જંગીઓએ તે વંનમે ચમંન.
કરી ખુબ શીકાર ફેરતા હતા,
નહી કોઇથી તેઓ ડરતાં હતા.
એકાએક વંનમા દિઠી એક નાર,
સિકલમા પરી સમ રોશંન દિદ્દાર.
જમાનામાં તેની ન જોડી હતી,
જગતમાં તે સમ થોડી હતી.
સરવ સમ સીધી હતી ગુલબદન,
મૂખ તેનુ મહાતાબ સમ મનમોહન.
થયો ખુશ જોઇ નાર તુસ નામવર,
સિકલ જોઇ આશક પડીયો તે ઉપર.(1)

જઇ પાસ તેણીને કીધી સલામ,
પુછયુંઃ "શું છે મૂબારક નામ.
ફરે આએ વંનમા અકેલી તું નાર,
નથી તુંજ સંગ કોઇ મદદગાર યાર.
રાહ છે ખતરનાક આફતભરી,
જશે વંનમાંથી બહાર કેમ કરી."
નમીને તે બાંનુએ ખોલી જબાંનઃ
"સાંભલ ઓ જંગી તું મારૂં બયાંન.
પેદર મારો બેરહેમ છે બહુ ખરાબ,
બને મસ્ત હરદમ પીઇને શરાબ.
કિધું તેણે ગઇ કાલ રાતે તફાંન;
ચાહાતો'તો લેવાને તે મારો જાંન.
તજી ઘર લિધી આએ વંનની પનાહ,
પડી છું હું ભુલી આ વંનમે તનાહ.
છે મારી તોખમ બુલંદ ખુનથી,
છે મારી ઓલાદ ફરીદુનથી.
ખેશી છે મારો ગસરવજ સુરો,
મુકીયો એ સરવે ઉપર મે પૂરો.

તુસ અને ગેવ બંને પેહલવાંનો આ ઓરત ઉપર મોહી પડયા, અને આ ઓરત સાથ પરણવા માટે, તેઓ પોતપોતામાં તકરાર કરવા લાગ્યા. પહેલવાંન તુસે તે ઓરત ઉપર પેહલ્લો હક તેનો પોતાનો લાગુ પડે છે, એવી તકરાર કીધી, અને ગેવ પેહલવાંને પેહલ્લો હક પોતાનો છે, એવી દલીલ કીધી. અંતે આ કંકાસનો ફડચો એક અમીરે એવી સુચના કરી કીધો, કે તે ઓરતને શાહ કાઉસની દરબારમાં લઈ જવી, અને જે હુકમ તે ફરમાવે તે પ્રમાણે બંન્ને જને વર્તવું. આ સુચના ગેવ અને તુસને પસંદ પડી, અને તેઓ સઘળા પાદશાહ કાઉસની દરબારમાં ગયા.

શાહ કાઉસની દરબારમા પેલી ઓરતને રજુ કરવામા આવી, અને તુસ તથા ગેવે પોતાની ફરીયાદ શાહ કાઉસ આગલ જાહેર કીધી. દરબારમાં હાજર રહેલા સઘળા

૧. ઇરાંનની ઉત્તર તરફની સરહદ ઉપર આવેલી 'જીહુન' નદી આગલ આવેલું જંગલ.

પેહલવાંનો આ ઓરતની ખુબસુરતી જોઇ છક થઇ ગયા. સર્વેથી વધારે જાણવા જોગ બમાવ તો એ બન્યો, કે તે ઓરતનો ચેહરો જોતાંજ શાહ કાઉસ પોતે તેણીની ઉપર આશક પડયો, શાહ કાઉસે સઘળી હકિકત સાંભલી, તુસ અને ગેવને સમજાવી એવો હુકમ કીધો, કે અગર જો તે ઓરત ઉપરથી તેઓ બંને જન પોતાનો હક ઉઠાવી લીયે, તો તે પોતે તે બાનુ સાથે શાદી કરવા રાજી થાય. બને પેહેલવાંનોએ કાઉસના સુખનને સર ઉપર ચહડાવી, તે ઓરત ઉપરથી તેઓએ પોતાના હક ઉઠાવી લીધા, અને શાહ કાઉસે તે બાંનુને પોતાના શાહી જનાનખાનામાં મોકલાવી.

શીયાવક્ષનો જનમ.

મૂહત માસ નવની પુરી થઇ તમામ,
ખુશી થાઇ હાંસલ ફુલ ખાસો આંમ.
કિધી શાહ કાઉસને એવી ખબર,
પડીયો છે નુરમંન્દ પયદા પીસર.
જેહાંદારે[1] રાખ્યું શીયાવક્ષ નાંમ,
મચી હર જગે રહી ખુબ ધુમધાંમ,
ગુજર પાંમી બાદઅ કંઇએક મૂહત,
વરશ સાતનો તે થયો નેકબખ્ત.
સીતારેશ્નાસોએ દીધી ખબરઃ
"એ નરથી થશે એક પયદા પીસર.
કરશે તે રોશંન ઇરાંની રૂબાબ,
કતલ કરશે તુરાની અફ્રાસિયાબ."
જોઇ તેને રૂસ્તમ થયો શાદમાંન,
દિઠી તેને ચેહરે મૂબારક નિશાંન.
કહ્યું શેહનશાહને કરીને નમંનઃ
"મને કર હવાલે તું એ મનમોહંન.
મોટો કરશ હું ઉધારી એ બાળ,
જતનથી કરશ કેળવીને વહાળ."
અરજ કીધી મંજુર શાહે સિતબઃ
"લેઇ જા તું જાબુલ, એ ખીલતો ગુલાબ.
ઇઝ્ઝાજત રાખીને કરજે જતંન,
બનાવજે તું એને બિજો તહેમતંન.
શિખાડજે તું એને હુંન્નર 'ને ઇલમ,
તાજીમ તવાજો 'ને શાહી રસંમ.
ભલઇ 'ને બુરઇનો શિખવજે ફરક,
મિનોઇ અશોઇનો દેજે સબક.
શિખવજે તું ઇન્સાફ કરતાં અદલ,
કરે નહિં બેદાદ હરગેજ અમલ.
તુને આપું છું દિલપઝીર નક્ષને,
લઇ જા તું મારા શીયાવક્ષને.

એ રીતે શીયાવક્ષ સાત વરશની ઉમરનો થતાંજ, તેના બાપ શાહ કાઉસે તેને જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તંમને સ્વાધીન કીધો, અને રૂસ્તમ શીયાવક્ષને પોતાને વતન જાબુલ લઇ ગયો. રૂસ્તમે તેને ભારે ઇઝ્ઝત અને વાહલથી પાળી મોટો કીધો, અને દરેક જાતના હુંન્નર અને ઇલમ તેને શીખવ્યા. લડાઇના હુંન્નરની શીયાવક્ષને ઘણીજ ઉત્તમ પ્રકારની તાલીમ રૂસ્તમે આપી. ઘોડેસવારી કેમ કરવી, તીર કમાંનનો ઉપયોગ કેમ કરવો, કમંદ કેમ ફેંકવી, ઘોડાને જોલાંણ કેમ આપવું, ગુરજ અને શમશીરને કેમ ઘુંમાવવાં, નેજાનો ઉપયોગ કેમ કરવો, વીગેરે સઘળા હુંન્નરમાં શીયાવક્ષને રૂસ્તમે કેળવીને હુશીયાર કીધો. ત્યાર બાદ શાહ કાઉસના ફરમાન મુજબ, રૂસ્તંમે શીયાવક્ષને શાહી તાજીમ તવાજો અને રીતભાતની કેળવણી આપી, દરબાર કેમ ભરવી, મેજબાંનીઓ કેમ આપવી, શીકાર કેમ કરવા. અદલ ઇનસાફ કેવી રીતે કરવો, રઇયત ઉપર કેવી રીતે અમલ કરવો, જાહેરમાં ભાશણો કેમ કરવાં, વીગેરે હુન્નરોની સંપુર્ણ તાલીમ રૂસ્તમે શીયાવક્ષને આપી, તેને તૈયાર કીધો.

---

[1] જેહાંદાર યાને જેહાંનનો પાદશાહ—કાઉસ.

શીયાવક્ષનુ દીલ એક કાહડો પોતાના બાપના દીદાર જેવા થયું. શીયાવક્ષે પોતાનો તે વિચાર રૂસ્તમને જણાવ્યો, અને રૂસ્તમે શીયાવક્ષને તેના બાપ પાસે રવાના કરવાની તૈયારી કીધી. મોટી ધુમધાંમ અને ખુશાલીનો મઝીમા મચી રહો, અને રૂસ્તમ પોતાની સાથે શીયાવક્ષને મોટાં નઝરાનાં સાથ લઈને ઇરાંનના શાહની દરબારે ગયો. શીયાવક્ષની સવારી ઇરાંનમા દાખલ થઇ. શહેરમાં રઇયતની ઉલટ અને ઉમંગનો પાર રહ્યો નહીં. સર્વેની નજર શીયાવક્ષ ઉપર ઠરી રહી. કાઉસ પોતાના દીકરા શીયાવક્ષનુ ઉછરી રહેલું કદ, અને દબદબા સાથે તેના ચહેરા ઉપરનું નુર (ખોરેહ) જોઇ આજાએશીમાં ગરક થઇ ગયો, અને યઝદાંનની જનાબમાં તે શુકર ગુજારી કરવા લાગ્યો.

શેહેરના જાગીદારો, માનવંતો, અમલદારો, અને અમીરો સર્વે શીયાવક્ષના દરશન કરવા નઝરાંના સાથ દરબારમાં આવવા લાગ્યા, અને તેનું 'રોશાંન નુર' જોઇ સર્વે તાજુબ થયા. કાઉસે ખુશાલીની એક મોટી મીજલસ ભરી, અને નાચ રંગની મોટી ધુમધાંમ ચાલી રહી. ખાંન-પાંન ચાલું થયું. શીયાવક્ષને જાહેરમાં કાઉસે મોટું માન આપી નવાજ્યો, અને ઉંમરે પુગતાંજ તેને તાજ આપવાનું જાહેર કીધું.

શીયાવક્ષની મરદાંનગી અને હુંનરમંદીના ખેલો ખલકતને જાહેરમાં દેખાડવા કાઉસે એક જાહેર મેલાવડો પોતાના મેહલની સામે આવેલાં ચોગાંનમા કીધો. તમામ ઇરાંની ખલકત, તેમજ મહેલના ઝરૂખા ઉપર શાહી કુટુંબની બાનુઓ શીયાવક્ષની મરદાંનગીના ખેલ જોવા ભેગી મલી હતી.

શીયાવક્ષની મરદાંનગીના ખેલો જોઇ કાઉસે રૂસ્તમની બાબજા તારીફ કીધી, અને તેને બેસુમાર જર અને ગોહરથી વધાવી લીધો. તેજ વખતે મેહેલના ઝરૂખા ઉપરથી રાણી સોદાબેહ શીયાવક્ષની હુનરમંદી અને તેની ખુબસુરતી જોઇ તેની ઉપર મોહી પડી.

જીગરમા જોઇ નુર લાગી અગંન,
ભુલી ગઇ સુધબુધ ભુલી ગઇ ચમંન.
જુદઇના મરજથી તવાતી ગઇ,
બરફની મિસાલે ગળાતી ગઇ.
બની તે મલવા શ્યાવક્ષ અધીર,
જીગર માહે લાગો મહોબત તીર.
જુદઇમા તે કરતી વિચારો હજાર,
સિકલ જોઇ શીયાવક્ષ, ખોયો કરાર.(2)
ગઇ શાહની પાસે કરી ખુબ વિચાર,
નજાકતથી બોલી કરી સતકારઃ
"ખુશી રહે સદા શેહુરિયારે સિપાહ,
રહે રબની તુ પર દાયમ નિગાહ.
રહે તારો શિયાવક્ષ સદા શાદમાંન,
પરદે જમીન પર નથી તે સમાંન.
અગર આવે મૂજની મૂલાકાત કાજ,
વધાવુ ગોહરથી તે ગર્દનફરાજ.
તલબગાર જનાનો છે જોવા દિદાર,
કરે શાહી નારો તે પર નિસાર."
ખુશી થાઇ કાઉસે દીધો જવાબઃ
"અએ માહેતાબાં, ન કર પેચોતાબ.
તુ માદર છે તેની, તે તારો પિસર,
રહો તારી દાયમ મહેર તેની પર."
બુલાવી શીયાવક્ષ કીધો હુકંમઃ
"જઇ તારી માદર સોદાબેહને નંમ.
દિધું છે તુને એવું યઝદાંએ નુર,
પડે તુ ઉપર મોહી 'મલાયક-હુર.'
મૂલાકાત અહેનો ઘણી ચાહે છે,
ગુણ તુંજ કિરતના સંહુ ગાયે છે.

ખિલવતમે જા ભસે તું પિસર,
ખુંશી તારી માદરનુ થાશે જીગર."
અદબથી નમીને કહે એમ અશો[1];
"જનાને જવામા નફો નહિ કરસો.
નવો શું શીખશ જઇ જનાને હુંનર,
કરશે શું હાંસલ નારોથી નર.
મને છે અકલમંદ બુઝોર્ગોસે કાંમ,
બુઝોર્ગોની સંગમા બનુ નેકનાંમ."
કહ્યું શાહે: "બેટા રહો તું ખુશાલ,
રહેજો ચમકતું સદા ચકબાલ.
કરી દીલથી દુર ગમ કહ્યું મારૂં માન,
જઇને તૂં મલ માદરે દીલજાંન.
ખુશી થાશે જોઇ તુંને માહેજબીન,
તલબગાર જોવા છે હર નાઝનીન."
સુખન સર ચઢાવીને કીધું નમંન,
શીયાવક્ષ પેદરને પડીયો ચરંન.
જનાને જવાને કબુલ તે થયો,
માદર સોદાબેહને મળવા ગયો.
ઉભો જઇ શીયાવક્ષ દરની[2] ઉપર,
પલકમા કિધી તેણે હરગમ નજર.
દિઠો હર તરફ તેણે ખુબ રાગરંગ,
સીતાર, સરનઇ, અને મોરચંગ.
પરી રૂપ સખીઓ થઇને મગંન,
વધાવાના તદબીર કીધા સગંન.
ફુલોના ગજરા અને ગૂલ ગૂલાબ,
કસ્તુરી, અંબર, સૂગંધ બેહિસાબ.

ચંપા, ચંબેલી મેહેકથી ભરી,
હરગમ વરસતી ખુશબો ઝરી.
મહેફીલ હુતી તે અજબ ધુંમ ભરી,
બને મસ્ત દેમાગ અતી ઝુંમ ધરી.
હતું તે શબેસ્તાંન[3] ગોયા ઇરંમ,
પરી સમ મહાબુબ દિસે હર કદમ.
બ ફરમાને પેદર ગયો નેકનાંમ,
ઝુંકી કિધી સોદાબેહને સલાંમ.
તખત એક સુંદર હતું ખુબ ઝરરીન,
હતી તે તખત પર ઝોરાજબીન
લાખોમા તે એક સિતારો હતો,
નહી તેણી સમ કોઇ તારો હતો.
શીયાવક્ષને જોઇ હસી તે પરી,
ઉતરી તખત પરથી નખરાં કરી.
લટકતી મટકતીએ કીધું નમંન,
બગલમાંહે પકડી કિધું આલિંગન.[4]
ઘડીમા તે ચુંમતી ચશ્મને દિદાર,
ઘડીમાં તે ચુંમતી મુખ-રૂખસાર.[5]

બુજાઇ નહી તેના દીલની અગન.
બોલી તે મૂખ ખોલી સુંદર બદન:(3)
"શકર હું કરૂં છું હજારો હજાર,
નિસદિન ચઝદાંનના વાર વાર.
કરૂં શું શીયાવક્ષ તુજસે જીકર,
નથી કોઇએ જનીયો તુજ સમ પિસર.
રૂબાબે તું આલા, નુર દિલપઝીર,
સુરત તારી મીઠી, કરે દીલ અસીર.

રાણી સોદાબેહથી આવા સખુનો સાંભલી, અને તેણીની ચાલચાલ જોઇ અશો શીયાવક્ષ સમજી ગયો, કે તેણીની મહોબતમાં કાતીલ ઝેર સમાયલું છે. તુરતજ તે ત્યાંથી નીકલી પોતાના પેદર કાઉસ પાસ ગયો, અને શીયાવક્ષની તારીફ આખા જનાનખાનામાં હરએક બાનું કરવા લાગી.

બીજા દાથ ઉપર પાદશાહ કાઉસ જયારે સોદાબેહને મલ્યો, ત્યારે તેણીએ શીયાવક્ષની જાઅજ્ઞ તારીફ કરી કહયું કે:—"શીયાવક્ષને શાદી કરવાની જરૂર છે. તેને એક એવી ઉંચી તોખમની બાનું સાથ પરણાવયો, કે જેનાથી એક નામદાર બેટાનો જન્મ થાય." કાઉસે સોદાબેહના એ વિચારને ટેકો આપ્યો, અને સોદાબેહએ કાઉસને ફરમાસ

૧. અશો શિયાવક્ષ. ૨. દરની ઉપર યાને દરવાજાની ઉપર. ૩. શબેસ્તાંન યાને જનાનખાનું. ૪. આલિંગન યાને કોટી કીધી. ૫. મુખ-રૂખસાર યાને મોહોડું અને ગાલ.

કરી કે: "અગરજો શીયાવક્ષને તું મારી પાસ જનાનખાનામાં અવાર નવાર મોકલ્યા કરે, તો હું તેને સમજાવી, કોઇ નામદાર નાજનીનની મોહબતમાં તે ગીરફતાર બને એવી તદબીર કરૂં."

સોદાબેહની આ વાત કાઉસને પસંદ પડી, અને કાઉસે વલતે દિવસે પોતાના દીકરા શીયાવક્ષને તનાહીમા તેની શાદી વિશે વાત કરી કહ્યું કે:—"તારા સીતારાની ચાલ જોઇ, નજુમીઓએ આગાહી કરી છે, કે તારી તોખમથી એક એવો નામદાર દીકરો પેદા પડનાર છે, કે જે દુનીયામાં પોતાનું નામ અમર કરી જશે. માટે તું જનાનખાનામાં તારી માદર સોદાબેહ પાસે જા, અને એ વિશે તું તેણી સાથ કાંઇ વાતચીત કર." શીયાવક્ષ મોટી આનાકાનીથી પોતાના બાપ શાહ કાઉસના હુકમને તાબે થઇ, બીજી વાર સોદાબેહની પાસ જનાનખાનામાં ગયો.

શીયાવક્ષની સોદાબેહ સાથ બીજી વારની મુલાકાત.

શીયાવક્ષને ફરીથી જનાનખાનામાં આવેલો જોઇ રાણી સોદાબેહ નાજભરી નજાકતે તખ્ત ઉપરથી નીચે ઉતરી, અને પોતાના ચેહરા ઉપર ઢાંકેલો બારીક રેશમના કપડાંનો નિકાબ ઉઠાવી, પોતાનો ખુબસુરત મુખડો ખુલ્લો કરી, શીયાવક્ષની સામે આવી ઉભી. એકજ ઇશારો સોદાબેહ તરફથી થતાંજ, દિવાનખાનામાં હાજર રેહેલી તેણીની સઘળી સખીઓ તેણીને એકલી મુકી જતી રહી; અને સુંદર સોદાબેહ મીઠા હસકે પ્રીતભરીયા દીલથી શીયાવક્ષને સમજાવવા લાગી કે:—

"ભલે આયો તું ઓ નુરમંન્દ જવાંન,
તુંને જોઇ સોદાબેહ છે શાદમાંન.
જરા બેસી મુજ પર કર તું નિગાહ,
છિપે કેવો ખુરશીદ પાસે માહ.
જોઇ લાખો નારોની ચતરાઇ ગઇ,
ગુલોનીબી ગરદંન કતરાઇ ગઇ.
સજી મારો સુંદર સંગાર સાજ,
હું બેસું તખત પર પેહરીને તાજ.
મિસલ મુજ ચમકે નહી કોઇ નાર,
મરે મારી સુરતને કરવા પીયાર.
મુજથી ના ફેરવ તું તારી નજર,
તું પર ફિદા છે આ મારૂં જીગર.
જરા બોલ ખોલીને તારી જબાંન,
દિસે તારી ઓલાદ પરીની સમાંન.
ચશમ તારી ચીરે માશુક જીગર,
સિકલ જોઇ તારી બને બેસબર.
મૂખ તારૂં મિસલે મહાતાબ જોઇ,
પડે પેચ ખાઇ પરીઓ મોહી.
સાંભલ પ્યારા શીયાવક્ષ જવાંન,
ફિદા તારી ઉપર છે મારો જાંન.
હવેથી તું મારો, હું તારી નાર,
મને તારે એકદમ ગલે તું લગાર.
જશે જ્યારે મારો ખાવંદ મરી,
થશે શાહી તારી 'ને મારી ખરી.
જો તારી સનમુખ નમી હું ખડી,
દિધું તુંને તનમન અર્પણ કરી.
નથી કોઇનો ડર મને આ સમે,
મને તારી સુરત શીયાવક્ષ ગમે."
બની પ્રીત અગનથી દિવાંની તે નાર,
થયું'તું ગરમ તેનું ઇશ્કે બજાર.
ભુલી ખુદને તે બની હાલહવાલ,
પકડીને શીયાવક્ષ, ચુમીયા બે ગાલ.
શરમ લાજ છોડી, બની મદ હોશ,
રહ્યો કાબુ અંદર નહીં મનનો જોશ.
સુણી દિલરૂબા હેવણીના સુખંન,
અશોએ કહ્યું: "બંધ કર તું વચંન.

કહી કાંમ એવું ન મુજથી થશે,
જીગર માંહે તારા શયતાન વસે
હું તારો બેટા છુ અહના ગૂલામ,
બની મારી માદર કરે બદ કલામ
પેદરથી પિસર કેમ બને બેઇમાન,
પેદરની છે બાનુ માદર સમાન

જગત એવા પાપે ભારી થશે,
દુનિયાની નારોની ખ્વારી થશે
લાજમ છે ઓરતને રાખે શરમ,
નજર પાક રાખે, 'ને નયેનો નરમ
સજાવાર છે નારોનો એક ધરમ
એકજ ખુદા, 'ને એકજ સનમ

કહી પાકદામન નહી એમ કરે,
હલક પર અગર તેના ખજર ફરે" (4)

શીયાવક્ષ ઉપર સોદાબેહનુ બોહતાંન મુકવું–સ્ત્રી ચરિત્ર !

શીયાવક્ષ ગુસ્સાના આવેશમા આવા તીક્ષણ સખુનો કહી સોદાગેહ આગનથી ચાની જતો હતો, પણ સોદામેહે તેને જતો અટકાવી કહ્યુ કે —"શીયાવક્ષ, અગરજો તુ મારી આજીજી ઉપર ધ્યાન નહી આપશે, અને જો મારી મહોબત તુ નામજુર કરશે, તો તુ પોતાના ઉપર મોટી બલા ખેંચી લેશે પાદશાહ કાઉસે તુને જે કાઇ બક્ષયુ છે, તે કરતાબી હુ તુને વધારે આપી નેહાલ કરશ જો તુ મારીથી સર ફેરવશે, તો શાહી તખ્ત મેળવનાની તારી આશાનો નાશ થશે, અને તારી જીદગી જોખવામા આવી પડશે" એવી ધમકી આપી સોદાબેહ તેને ફરી મનાવવા અને સમજાવવા લાગી (5)

આ સઘળી ધમકીને શીયાવક્ષે તરછોડી કાહડી, અને સોદાબેહના હાથમાથી છુટી, તે પોતાના મેહલ તરફ નીકલી ગયો. પોતાના છુપા ભેદને આવી રીતે જયારે સોદાબેહે જાહેર થઇ ગયલો જોયો, ત્યારે તે પોતાના મનમા તરેહવાર અદેશો કરવા લાગી શીયાવક્ષ ઉપર વેર લેવાની તેણીએ તુરતજ એક તદબીર કાધી, અને તે અશો શાહજાદા ઉપર તેણીએ એક ખોટું બોહતાન જોડી કહાડયુ જેવો શીયાવક્ષ સોદાબેહને તરછોડી મેહેનમાથી ગયો, કે તેણીએ તેજ વખત એક જબરી ચીસ પાડી, મેહલનુ દીવાનખાનુ ગજાવી મેલ્યુ પોતાના તન પરનો કિમતી પોશાક તેણીએ ચીરીને ફાડી નાખ્યો, અને પોતાના ગાલોને તેણીએ નખ વડે જખ્મી કીધા પોતાના સર પરથી તેણીએ તાજને ફેકી દીધુ, અને માથાના બાલોને પીખી નાખી, શોર અને પુકાર કરતી તે જમીન ઉપર પછડાઇ પડી.

સુખ અને શાંતીના મકાનમા આવી રીતે માહેતમ અને શોરનો પુકાર ઉઠેલો સાભલી સોદાબેહની દાસીઓ અને મેહલના નફરો દોડી આવ્યા, અને રાણી સોદાબેહની આવી હાલત જોઇ તેઓ હેરત થયા. આ ખબર પાદશાહ કાઉસને પુગતાજ તે તુરતજ રાણી સોદાબેહ પાસ ગયો, અને સોદાબેહનો આવી રીતનો પરેશાન હાલ જોઇ, તે ઇતેજાર બની પુછવા લાગ્યો. ઠગારી સોદાબેહ, પોતાના ખાવિદ પાદશાહ કાઉસને પોતાની આગન ઇતેજાર ઉભેલો જોઇ, મક્કર કરી રડતી આખે હા-વ-અફસોસ કરતી બોલી કે —

"ખબર શુ કહુ શાહ મુજ હાલની,
નજરથી જો હાલત આ કગાલની.
જફાકાર પિસર તૂજ જફા એમ કરે,
બની બેટા માદરથી નહિ ડરે.

શીયાવક્ષ તારો બની બદલગામ,
કિધા આવી મૂજ સાથ બુરા કલામ
ગઇ તેની ચશ્મેથી નિકલી શરમ,
હવસના મરજથી બન્યો તે ગરમ.

બની મસ્ત હવસે; પીઇને શરાબ,
આયો મુજ દાંમન તે કરવા ખરાબ.
બની બાવરી જોઇ તેની સિકલ,
પડી સૂજ મને નહિ, ગઇ મુજ અકલ.
જકડી મુજ હાથોને પકડી મને,
કરી જોર જબરૂં કચડી મને.
બની પ્યારમા લીન થયો બેશરંમ,
હવસની અગંનમા થયો તે ભસંમ.
બગલ માહે પકડી, કહ્યું એમ મને,
'મને કાં તું સુંદર, બિગાનો ગણે.
નથી કોઇ તુજ સમ બીજું કમલ,
નથી બાગે મહેફિલમા તુજ નકલ.
નથી ચાહુતો તુંજ વંન બિજી કોઇ નાર,
તું'એ વીંધીયું મુજ જીગર આરપાર.'
જોઇ તેની ધાંધલ હું ધરકાઇ ગઇ,
હું નારી બિચારી ગભરાઇ ગઇ.
પડી પેચ ખાઇ હું જમીનની ઉપર,
લચકઇ ગઇ મારી નાજુક કંમર.
ટંગ મારા તુટા, 'ને છુટા બાલ,
છુટી હાથમાથી 'બની હાલહવાલ.
જતી 'તી હું નાહસી, પણ પકડાઇ ગઇ,
હું નાજુક નવેલી પછડાઇ ગઇ.
સુણી ચીસ મારી ગઇ તેની હાંમ,
ગયો હિંચાથી નહાસી તે નીમકહરાંમ."
સુણી રાંણીની આ હકીકત 'ને હાલ,
કિધા દિલમે કાઉસે કંઇકંઇ ખિયાલ.

અગર હોય હકીકત એ સઘળી ખરી,
કલમ સર કરૂં એનું હું આ ઘડી.
બાદજ કીધો શાહે એવો વિચાર,
કે ગુસ્સો કિધાથી થશે બહુ બિગાર.
ગુસ્સો છે કરવો મને નારવા,
ગુસ્સો કરે છે અકલને હવા.
ધીરજથી કરવી ઘટે છે તપાસ,
ગુન્હાગાર કોણુ છે કરૂં હું તલાશ.

બુલાવી શીયાવક્ષનું સુંધીયું બદંન,
હાથો 'ને છાતી 'ને બાજુ વદન.[1]
બાદજ સોદાબેહનુ સુંધીયું શરીર,
હતી ખુશબોથી ભરી તેની ચીર.[2]
પમરતું હતું તેણીનું તંન તમાંમ,
અતર મુશ્ક બુથી[3] પમરતી'તી ચાંમ.[4]
નિકલતી મુખમાથી બુ-એ-શરાબ,[5]
બદન પર બહેકતો ખાલેસ ગુલાબ.
અગર નાર તનથી લુટાઇ હતે,
તો બેશક સુગંધની ગવાહી હતે.
અગર તંન સંગ ઘુંમ રમાઇ હતે,
તો શિયાવક્ષ તંન બુ લુંછાઇ હતે.
મગર તંન હતું તેનુ નિર્મળ તમામ,
હતું નહિ જરાબી ખુશબોનું નામ,
કરી શાહે ખાતંરતસલ્લી ઘણી,
દિધી વાત દાબી, ગણી ના બની.

શીયાવક્ષનું નીરદોશપણું સાબેત કરવાનું ફરમાંન.

સોદાબેહની ફરીયાદવાલા બનાવને જોકે શાહ કાઉસે દાબી દીધો હતો, છતાં તે બનાવની યાદ તેના જીગરમા હરદમ ખટકયા કરતી હતી. તેણે પોતાંની દરબારના દાનાવ અને અકલમંદો સાથ એ બીશે મસલત ચલાવી, અને શીયાવક્ષનું નિરદોશપણું કેવી રીતે સાબેત કરી શકાય, તે તેઓથી જાણવા ચાહ્યું. એક અકલમંદ કાઝેએ શાહ કાઉસને કહ્યું કેઃ—

૧. વદન યાને મોહડું. ૨. ચીર, યાને ઓરતોના બદન ઉપર નાખવાનો સારી જેવો લેબાસ. ૩. મુશ્ક બુથી યાને કસ્તુરીની સુગંધથી. ૪. ચાંમ યાને શરીરની ચાંમડી. ૫. બુ-એ-શરાબ યાને શરાબનો વાસ.

"અએ આલમ પનાહ, અગર જો તું એ વાતનો સંતોશકારક નિવડો લાવવા ચાહતો હોય, તો બેગુન્હાગારોનુ નિરદોશપણું સાબેત કરવાનો જે એકજ માર્ગ છે, તે તારે અખત્યાર કરવો ઘટે છે. જ્યારે એ બંને નામદારો પોતાને બેગુન્હા જણાવે છે, ત્યારે બેમાંથી એક જને આતશની ચેહમાથી પસાર થઇ પોતાનું નિરદોશપણુ જાહેરમાં સાબેત કરવું જોઇએ. શીયાવક્ષ જો બેગુન્હા હશે, તો આતશની ચેહમાંથી પસાર થતાં તેને જરાબી એલજામ પોહોચશે નહી.[1]"

આ ઉપરથી કાઉસે શીયાવક્ષને પોતાની પાસ બોલાવી, તેને તેનું નિરદોશપણું સાબેત કરવા માટે આતશની ચેહમાથી પસાર થવા તેણે ફરમાવ્યું. શીયાવક્ષ પોતાના પેદરને મોહડેથી આવા સખુનો સાંભલી બહુ દુ:ખી થયો, પણ પોતાનું નીરદોશપણું સાબેત કરવા તે ઘણોજ ખંતી હોવાને લીધે, તે આતશની ચેહમાં જવા તૈયાર થયો.

શાહી હુકમ થતાંજ જંગલમાં એક એક ગંજાવર મોટી આતશની ચેહ સલગાવવામાં આવી. કુલ ઇરાંન શેહેર શીયાવક્ષનું નીરદોશપણું જોવા જમાવ થયું. શીયાવક્ષે પોતાના બાપને કહયું કે:—

"સાંભલ સુખન ઓ પેદર મેહરબાંન,
ગલત આએ છે મુજ પર બોહતાંન.
કરૂં કેમ પેદર એવું હું નીચ કાંમ,
અને સંગ માદર બેટા હરાંમ.
કદી નરને લાજમ નથી એવું કાંમ,
કરે પરનારીસે એવા કલાંમ.
છે લાજમ નરને કરે નહિ નજર,
દોલત પરાઇ, 'ને પર ધન ઉપર.
પરનારી પર જે નજર બદ કરે,
જઇને તે આખર દોજખ પડે.
હશે જો ખરાં મુજ વચંન 'ને ઇમાંન,
થશે ચેહ આતશની પાણી સમાન."

* * *

બુલંદ ચેહ સલગી ભભુકથી ભરી,
કુલ ઇરાંની આલમ જોવા ખડી.
ગરમીથી ધરતી તપી થઇ લાલ,
પૂગી આસમાંને જઇ તેની ઝાલ.
ઉભો આવી શિયાવક્ષ હસ્તો આનંન્દ,
કિધો ગંમ નહી જોઇને આ ગઝંન્દ.
મિસલ થાતી હોય જેમ રસ્મે કફંન,
કિધું તર છાંટી કપુરથી બદંન.
જઇ પાસ પેદર કીધી નમાજ,
કહ્યું કે: "તું રહેજો ઉમર દરાજ.
રજા દે મને તું, હું રાજી થવશ,
આતશની ચેહમાં ખુશીથી જવશ.
ગુન્હાગાર હોવશ તો થાવશ ભસંમ,
નિરદોશ ઉપર છે રબની રહંમ."
ગયો તે કહી એમ આતશ તરફ,
નહી બોલીયો તે બિજો કંઇ હરફ.
કિધી અર્જ હકને:"અહો દીન દયાલ,
હું નિરદોશ પર કેવો છે જવાલ.
જો નિર્દોશ હોઉં તો અએ દાદગાર,
થવા દેજે આ ચેહમાંથી ગુજર.
થશે દુર તેથી પેદરનો વહંમ,
ગુન્હાગાર હોઉં તો કરજે ભસંમ."
ખડી કુલ રઇયત રડે જાર-જાર,
ઘંમન્દ ખોઇ થાયો મંન્દ શહેરિયાર.

---

૧. ગુનેહગારોનુ નિરદોશપણુ તપાસવા માટે આતશના ચેહમાથી તેને પસાર કરાવવાની કસૌટી, અસલ અવસ્તાના જમાનામા હશે એમ જણાય છે. ગાથા વાણીમાં પણ એ બાબદ ઇશારા મલે છે. (જુવો યજશ્ને હા ૪૭ ફ૦ ૬).

કસી તન ધસી તે ગયો આગમાં,
અલમ જોઇ પડી કુલ ખલક ફાગમા.
અજબ રંગ રાતો કહેર અગનીનો,
થયો ભોગ નિર્દોશ ગઝબ ઠગણીનો.
નજરથી થયો આગમાં ગુમ સિતાબ,
પડીયો અશો પર ગઝબ બેહિસાબ.
ફિકરમંદ બની કુલ આલમ હેરાંન,
દિઠી આગમે નહિ શીયાવક્ષ નિશાંન.
નિગાહબાન હતો તેનો પરવરદિગાર.
ઉભો આવી હસતો ચેહમાંથી[1] બાહાર.
નહી આગના ડાગ અંગે જરી,
નહી તેનો જામો ગયો તો બરી.
ઉભો આવી હસતો મિસલ ગુલ કલી,
રહ્યો મેહરે ચઝદાંનથી ઝલઝલી.
જોઇ સારી આલમ થઇ ખુશહાલ,
કિધા કિમ્તી નીસાર કરીને વહાલ.
જઇ સર નમાવી ઉભો બાપ પાસ,
બોલ્યો: "ફરમાવ હુકમ હોય ખાસ."
લગાડી ગલે પુત પસ્તાય પિદર:
"મને માફ કરજે તું મારાં જીગર.
બેશક તું છે બેગુન્હા બેગુમાંન,
પાકીજેહ તન છે તું રોશાંન રવાંન.
મને મળ મારાં ઓ લખ્તે જીગર,
ખરો છે તું નીરદોશ મારા પિસર.
દગાખોર છે દુનિયામે નારો તમામ,
વચન જેના જુઠા, મહોબત હરાંમ.
દગાખોર ડાકણુથી રહી બેખબર,
મરદો થયા છે જીરોજબર.
નથી કીધી ઓરતે કોઇસે ભલઇ,
ગઇ છે હજારોની ગરદન કપઇ.
કસમ જેના જુઠા પાપી તમામ,
મિસલ રેતી ઉપર લખેલા કલાંમ.
તન જેનું પાપી, ને મન માહે ઝેર,
નજરમા હવસ સંગ દિલ માહે વેર.
નથી રહેતી ઓરતમા રાસ્તી,
વસે દમ હરએકમા કાસ્તી.[2]
સજાને છે લાએક ઠડી નાપેકાર,
હુવે ના બચે મૂજથી એ જીનહાર,"
વાંચક આ વાંચીને કર તું વિચાર,
વિચારીને જો શું નિકલે છે સાર.
વિસ્વાસ લાયક નથી કોઇ નાર,
ઘટે નહી નરને કરે ઇતબાર.
સિવા પાક દામન ન ધરતો તું હાત,
સદા નામોસી જો હોય કમજાત.

---

૧. અવરતાના જમાનામાં ગુનેહગારોનું નીરદોશપણું સાબેત કરવા માટે આતશની ચેહમાંથી તેમને પસાર થવું પડતું હતું એવું ઇજેશનેમાંથી તેમજ પેહેલવી કીતાબોમાંથી માલમ પડે છે. (નાયબ દસ્તુર મીનોચેહેર દસ્તુર જામાસ્પજીનું શાહનામું.)

હિન્દુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે, ગુનેહગારોને પોતાનું નીરદોશપણું સાબેત કરવા માટે રામના જમાનામા એનીજ રીતે "અગ્ની પરીક્ષા" આપવી પડતી હતી. કહે છે કે, રાજા દશરથની પુત્રી સીતા, રામ સાથ પરણી વનવાસ ભોગવતી હતી, ત્યાંથી લંકાનો રાજા રાવણ, તેણીને જોગી વેશે આવી ઉઠાવી ગયો. સીતાના આવી રીતે થયેલા હરણના પરીણામમાં રામ અને લક્ષમણે હનુમાનની મદદથી લંકાપતી રાવણ સાથ યુધ્ધ ચલાવી રાવણને માર્યો, અને સીતાને પાછી મેળવી. પણ લાંબી મુદત સુધી રાવણને ઘરે સીતા રહેલી હોવાથી, રામે તેણીને પોતાનું સત દેખાડવા કહ્યું. આ ઉપરથી સતી સીતાને પોતાનું સત દાખવવા વીના બીજો ચારો હતો નહી. તુરતજ એક મોટી અગ્નીની ચીતા (ચેહ) સલગાવવાનો હુકમ કીધો, અને સીતા તે ચેહમાં જઇ પડી. પણ તેણીનું સત ખરું હતું, તેથી સીતા તે ચેહમાંથી જીવતી નીકલી, રામની તેણીએ ખાત્રી કરી આપી હતી.

૨. કાસ્તી યાને જુઠ્ઠાઇ (સ્ત્રી–ચરીત્ર.)

બુરી નાર અને અઝદાહા બે બલા,
એ બંને જમીનમાં ડટાયલા ભલા.[1] (6)

તુરાંનના પાદશાહ અફ્રાસીઆબની ઇરાંન ઉપર ચહડાઇ.

ઇરાંનમાં જ્યારે એક હાથ ઉપર એવી રીતનો મામલો ચાલતો હતો, ત્યારે બીજા હાથ ઉપર તુરાંનનો પાદશાહ અફ્રાસીયાબ, એક લાખ આદમીનું લશ્કર લેઇ ઇરાંન ઉપર ચહડાઇ લાવવા નીકલ્યો. આ ખબર ઇરાંનના શાહ કાઉસને પડતાંજ તેણે પોતે અફ્રાસીયાબ સાંમે લડાઇમાં જવાનો વિચાર પોતાના વઝીરો અને દરબારીઓને જાહેર કીધો. પણ વઝીરો અને દરબારીઓએ એવી હુલ્લડાઇ કરતાં તેને અટકાવી, કોઇ લાએક પેહલવાંનને અફ્રાસીયાબ સામે લડાઇમાં મોકલવાની અરજ કીધી.

શીયાવક્ષ આ વાત સાંભલી વીચારમાં પડયો. સોદાબેહ રાણીની ચાલુ સતાવણીથી તે ઇરાંનમાંથી નિકલી ગયો હતો, તેવામાં આ લડાઇની ખબર તેને પડતાંજ તે બાહાણે તેણે ઇરાંનમાંથી નીકલી જવાનો નકકી ઠરાવ કીધો. તુરતજ તે કંમર કસી પોતાના બાપ શાહા કાઉસ પાસ ગયો, અને કેહ્યું કેઃ–"અફ્રાસીયાબની લડાઇમાં ઇરાંનના શાહને જવાની જરૂર નથી, કેમકે હું ઇરાંનના શાહાનો દીકરો, એ જંગમાં જવાને લાએક છું. બ મેહરે યઝદાંન દુશમનોના સરને હું ખાકમાં નાખી ફતેહ કરશ. જ્યાં સુધી સીપાહ– સાલારો અને પેહલવાંનો લડવા તૈયાર છે, ત્યાં સુધી શેહનશાહે લડાઇમાં ઉતરવું ઘટે નહી." કાઉસે તુરતજ સીસતાંનથી જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમને બોલાવ્યો, અને અફ્રાસીયાબે ઉઠાવેલી લડાઇની ખબરથી તેને વાકેફ કરી, શીયાવક્ષ એ લડાઇમાં જવા માગે છે, એમ તેને જણાવી શીયાવક્ષ સાથ રૂસ્તમને એ જંગમાં જવા અરજ કીધી.

જેહાં પહેલવાંન રૂસ્તમે શીયાવક્ષ સાથ જંગમાં જવા તુરત કબુલ કીધું, અને શીયાવક્ષની જંગમાં રેહબરી કરવાની, તથા તેની દરેક સંભાલ લેવાની રૂસ્તમે કાઉસને કબુલાત આપી.

બાર હજાર જંગી સીપાહોની એક ગંજાવર ફોજ હુકમ થતાંજ તૈયાર થઇ. ઇરાંની પેહલવાંનો કંમર કસી આ જંગે જવા બાહાર પડયા. કાવેયાંની ઝુંન્ડો લશકરની હરોલમાં પાંચ બાહાદુર પેહલવાનોએ ઉઠાવ્યો, અને તમાંમ લશ્કર કરનાયાના અવાજ વચ્ચે શેહરમાંથી કુચ કરતું બાહાર પડયું. તમામ લશકરની સરદારી શીયાવક્ષે લીધી. રૂસ્તંમ શીયાવક્ષનો ખાસ સલાહકાર અને રેહબર થયો, અને તમામ લશકર કાબુલ અને હેરાતને[2] માર્ગે પસાર થઇ, બલખના મેદાંનમાં જઇ પુગ્યું.

---

૧. ફીરદોસીના કહેવા પ્રમાણે બુરી ખસલતની ઓરત, અને સાંપ (અઝદહા) એ જગતમાં બે મોટી બલા સમાન છે, માટે એ બંને (બલા) જમીનમાં ડટાયલી રહે તેટલું સારૂ:—

"ઝાનો અઝદહા હર દો દર ખાક બેહ,
જહાંન પાક અઝીન હર દો નાપાક બેહ."

૨. આપણા આ ઇરાંની લશકરે પોતાની કુચ દરમ્યાંન પસાર કરેલાં શેહેરોને વંદીદાદની પેહલી પરગરદમા યાદ કરેલાં છે. વંદીદાદમાં બલખ શેહરને "બાખ્ધીમ શ્રીરાંમ અર્ધેરેધ્વો દ્રફ્શામ" યાને ઉંચી ધજાવાલું બલ્ખ શહેર, એ નામે ઓળખાવ્યું છે. શાહનામું ડા૦ જી. જ. મોદી.

જેહાં પહેલવાંન રૂસ્તમ લડાઇના મેદાનમાં સુનંન્દા ઇરાંની સવારો અને પેહલવાંનો સાથ આવી પુગ્યો છે, અને લશકરની સરદારી શાહઝાદા શીયાવક્ષે લીધી છે, એવી ખબર પડતાંજ ગરસીવેઝે તુરાંનથી વધુ લશકર મદદ માટે મંગાવવા તુરતજ કાસદને રવાના કીધો. એક મોટું જંગ ત્રણ દિવસ સુધી ચાલ્યું, અને તે જંગમાં તુરાંનીઓની જબરી ખુવારી થઇ. ચોઠે દિવસે તુરાંનીઓની હાર થઇ, અને તેમનું લશકર પરાગંન્દે થઇ નાહસવા લાગ્યું.

જયારે તુરાંની લશકર લડાઇના મેદાનમાં હાર ખાઇ ઇરાંનીઓના હાથ ઉપર મારીયું જતું હતું, ત્યારે અફ્રાસીયાબ પાદશાહે એક રાતે એક ડરામણો ખાબ જોયો.

અફ્રાસીયાબે જોયલો ખાબ,
અને તે ખાબનો ભેદ.

હતી રાત કાળી, સિહા ઘંન્ઘોર,
ગુજરીયો હતો રાતનો એક પોહોર.
હતો ફર્શપર સુતો અફ્રાસિયાબ,
ઉઠયો ચીસ પાડી જોઇ એક ખાબ,
પડયો ફાલ ખાઇ જમીનની ઉપર,
ઉભા આવી ખિદમતમે કુલ નફર.
વછેરો અમીરોએ કીધી છીકર,
હકિકત કહો ખાબની બેફિકર.
કહ્યું શાહે: "કહું ખાબનું શું બયાંન,
લરજે છે કહેતાં હકિકત જબાંન.
દિઠું ખાબમાં એક બીયાબાંન વંન,
હતું સાંપોથી તે ભરેલું તદંન.
જમીન ધુલથી બહુ ભરેલી ખરાબ—
ઉડતાં દિઠાં કંઇ હઝારો ઓકાબ.[1]
હતું મારા તંમ્બુમે મારૂં મકાંન,
થયું ત્યાં એકાએક જબરૂં તુફાંન.
પડયો મારો ઝુંન્ડો ઉડી ખાકમાં,
નહિ મારૂં લશ્કર રહ્યું ધાકમાં.
ગયો ફાટી તંમ્બુ 'ને તુટી રસી,
ગઝબની દહેશત મનમાં વસી.
કતલ થાતું દીઠું મે લશ્કર તમાંમ,
થઇ મારી કિરતી ધયું ગુમ નાંમ.
દિઠી હર તરફ મે લોહીની નહેર,
ધસી આવતી જાંણે કરતી કહેર.
પડી મારે કાંને એકાએક બુમ,
જોઇ મે ઇરાંની લશ્કરની ધુમ.
ધસી આવી ઉભા લેઇને કમાંન,
હાથોમાં નેજા શમ્શીર મેચાંન.
ઉઠાવી તખત પરથી મુજને લીધો,
હાથો બે બાંધીને કેદી કિધો.
ગયા મુજને લેઇ તે લોક ઇરાંન,
ઉભો કીધો કાઉસ શાહ દરમીયાંન.
દિઠો તે જગે ખુબસુરત એક જવાંન,
વરશ ચૌદનો તે હતો પેહલવાંન.
મને જોઇ ગુસ્સાથી પાડી બરાડ,
કિધી શમશિરે મુજ તંનની બે ફાડ.
જખ્મના દરદથી કિધો મેં પૂકાર,
થયો ખાબમાંથી તુરત હું બિદાર."
કિધો એકદમ શાહે એવો હુકંમ,
બુલાવો નજુમી કે ખોલે ભરંમ.
નમી કુલ નજુમી ઉભા જાણુકાર,
જોઇ ખાબે તાસીર થયા ગંમખાર.
જીવતદાંન ચાહી ને માગી અમાંન,
કિધો ભેદ જાહેર ખોલી જબાંન:
"ભરમ ખાબનો સુણ શાહે જેહાંન,
ધરી ધીર સાંભલ કરૂં જે બયાંન.

---

૧. ઓકાબ યાને ગરૂડ પક્ષી

છે તાસીરમા ખુબ ભરેલો ભરમ,
કહુ લેખ છુપા લખ્યા જે કરમ
નિકલ્યો છે જગી જે મયદાનમા,
થશે તે ફત્તેહમદ તુરાનમા
તે જગી બહાદુર-બખ્તે બુલદ,
સિકલમા છે સુદર મિસલ એક ચદ
અગર સગ શીયાવક્ષ કરે જો તુ જગ,
થશે તારૂ તુરાન કુલ્લે બતગ
અગર જગ ઇરાનસે તુ કરે,
અને તે લડઇમે જો શિયાવક્ષ મરે.
થશે તેથી તુરાન બીલકુલ તબાહ,
જશે રાજ તારૂ થશે તુ ફનાહ."

અફ્રાસિયાબના ખાબની તાસીરનુ ખરૂ પડવુ.

સુણી તાસીરે ખાબ અફ્રાસિયાબ,
ઉડી હોશ તેની થયો લાજવાબ
નહી તાબો-તાકત રહી અગમા,
થયો ભગ ભારી ખુશી રગમા
કિધી આવી ગસરીવજ્જે એ ખબર
"હકીકત સુણ જગની નામેવર
બરહમ થાયુ લશ્કર બની બારજાર,
થયા કુલ્લે તુરાનીઓ છે ખુવાર
નિકલીયો છે શીયાવક્ષ મયદાનમા,
નથી કોઇ તે સમ તુરાનમા.
સીકલ તેની સુદર, દિસે નોજવાંન,
બળમા છે પુરો રૂસ્તમ સમાન
ગુરજના જરબથી તુટે પાહાડ સર,
પૂકારે ધ્રુજે છે જમીનનુ જીગર
પરાગન્દે લશકર કીધુ એકદમ,
હજારોના સરને કિધા છે કલમ
અજબ છે તદબીર, ગજબ છે કહેર,
જમીન પર ચલાવી લોહીની નહેર
ઠરી હીર જગે એક રેહતો નહી,
ઘડીમાં લડે હિયાં, ઘડીમા તહી
ગજબ છે કે આ કોઇ ઇન્સાન છે,
અકલ મારી જોઇને હયરાન છે"(7)

શીયાવક્ષ સાથ અફ્રાસિયાબે સુલેહ કરવા માગી.

હકિકત જાણી થયો બહુ નિરાસ,
દિઠો તેણે ચારો તરફ નાશ-નાશ
કરી ખ્યાલ દિલ માહે કીધો ઠરાવ,
તજી દઇ લડાઇ 'ને કરવો બચાવ
"અગર જો લડુ નહિ શીયાવક્ષ સાથ,
કદી ભીડશે તે નહી મૂજસે બાથ
થશે મુજ મુલ્કોમે શાંન્તી તમામ,
સુધરશે સુલ્હેથી દુનિયાનુ' કામ"
કિધો ગસરીવજને તુરત એ હુકમ
"જઇ કર સુલ્હે તુરત એકદમ
સફરનો તુ અસબાબ તૈયાર કર,
વગર ઢીલે બાધી લે એકદમ કમર
ખતમ જગ કરો તમ બની હમસગ,
લખો એક પયગામ રૂસ્તમ પીલગ
નિકલ તુ ઉતાવલથી કરવા સફર,
જઇ કર તુ બેમૂલ હદીઓ નજર
કહેજે શિયાવક્ષને મારો પેગામ,
મને તારી સાથે છે લડવુ હરામ
ચીનથી જીહુન[1] તક છે મારી મિરાસ,
નથી રાખતો હુ વધુ એથી આસ
વળી કહેજે રૂસ્તમને બે સુખન,
તજી દઇ કુસપ, જગ, કર તુ ચમન
૪૯૦૦
ઇફ્રાજતથી રૂસ્તમને કરજે નજર,
ને સમજાવી સુલેહની કરજે જીકર
રવાના તુ થા એકદમ ભાઇ જાન,
નિકલી પવન સમ જા તુ ઇરાન."

સુલેહ કરવા માટે શાયાવક્ષે અફ્રાસીયાબ સાથ સરતો કરવી.

અફ્રાસીયાબના હુકમને સરપર ચહડાવી, તેના ભાઇ ગસરીવજે તુરત પોતા ની સફરનો

1 ચીનના મુલ્કોથી તે જીહૂન (ઑકસસ) નદીના કીનારા સુધી તુરાની સરહદ કહેવાતી હતી

અસબાબ તૈયાર કરાવ્યો, અને રૂસ્તંમ તેમજ શીયાવક્ષ માટે બેસુલ હદીઆ પોતાની સાથે લઇ, ઝીહુન નદી પસાર કરી, બલખમાં ઇરાનીઓએ નાખેલી છાંવણીમાં દાખલ થઇ, શીયાવક્ષની દરબારમાં તે હાજર થયો. શીયાવક્ષે તેને માન-સાથ આવકાર દીધો. ગસરીવેજે પોતાના પાદશાહ અફ્રાસીયાબનો પેગાંમ રૂસ્તંમ તથા શીયાવક્ષને કહી સંભલાવ્યો, અને અફ્રાસીયાબે મોકલેલો કીમતી હદીઆ તેણે દરબારમાં રજુ કીધો. આ-ભેટ રૂસ્તંમે તેમજ શીયાવક્ષે કબુલ રાખી, અને સુલેહની સરતો ઘડી કાહડવા માટે એક હફતાની મહેતલ શીયાવક્ષે માગી, કેમકે અફ્રાસીયાબની દરખાસ્ત ઉપર તેઓ વિચાર કરવા ચાહતા હતા.

અફ્રાસીયાબની દરખાસ્ત ઉપર શીયાવક્ષ અને રૂસ્તંમ એકમત થયા બાદ, ગસરીવેજને શીયાવક્ષે જાહેર કીધું કે:—" સુલેહની દરખાસ્ત ઉપર હું તેમજ જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તંમ એકમતે એવા ઠરાવ ઉપર આવ્યા છીયે, કે પાદશાહ અફ્રાસીયાબની દરખાસ્ત કબુલ રાખવી, લડાઇને બંધ કરવી, અને કીનો છોડી દેવો. મગર અફ્રાસીયાબની આ દરખાસ્તની પાછલ કાંઇ દગો કે છળ કપટ જો ન હોય, તો આ લડાઇથી ઇરાંનને જે નુકસાની ગઇ છે, તેના બદલામાં અફ્રાસીયાબે પોતાના ખુતલગના એક સો ખેશીઓને હમારી નજદીક જામીનગીરી તરીકે મોકલી આપવા, અને જે જે ઇરાંનનાં મુલકો તુરાંનીઓએ છતી લીધાં છે, તે તુરત પાછા ઇરાંનને સ્વાધીન કરવાં.

આ સરતનો પેગાંમ ગસરીવેજે તુરતજ અફ્રાસીયાબની ઉપર રવાના કીધો. અફ્રાસીયાબે આ સઘળી સરતો તરતજ મંજુર કીધી. તેણે તેજ વખતે પોતાના એક સો નજદીકના ખેશી પેહલવાંનોને જામીનગીરી તરીકે શીયાવક્ષ ઉપર રવાના કીધા, અને બોખારા, સમરકંદ અને પંજાબના કેટલાક મુલકો, અફ્રાસીયાબે શીયાવક્ષને પાછા સ્વાધીન કીધા.

શીયાવક્ષે સુલેહનો પેગામ શાહ કાઉસ ઉપર રૂસ્તમ સાથ રવાના કરવો.

તુરાંન સાથ સુલેહની સરતનો પેગાંમ શાહજાદા શીયાવક્ષે તુરતજ પોતાના બાપ કાઉસ ઉપર રવાના કરવા જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમને સમજાવ્યું, અને આ અતી અગત્યનો પેગાંમ કાઉસ પાસ લેઇ જવા રૂસ્તંમ પોતે તૈયાર થયો, કેમકે રૂસ્તંમ સિવાય બીજા કોઇબી પેહલવાંન કાઉસને આ સરતો કબુલવા સમજાવી શકે, એમ તેને લાગ્યું નહી. રૂસ્તમ આ પેગામ સાથ તુરતજ ઇરાંન તરફ નીકલી ગયો, અને શીયાવક્ષ પોતાના પેદરના ફરમાંનની રાહ જોતો બેઠો.

પણ રૂસ્તંમ કાઉસને મલે તે આગમજ અફ્રાસીયાબના ખાબની, અને તે ખાબની તાસીરની ખબર ઇરાંન જઇ પુગી હતી. આ સબબને લીધે જ્યારે રૂસ્તંમે અફ્રાસીયાબની સરતો કાઉસ આગલ રજુ કીધી, ત્યારે લોભી કાઉસે તે સરતો કબુલવા ના પાડી. રૂસ્તમે ઘણુંબી સમજાવ્યું, કે સુલેહના કરાર મેં અને શીયાવક્ષે ઘડી કાહડયા છે, અને હવે જો એ કરાર તું નામંજુર કરશે, તોપણ શીયાવક્ષે તુરાંનને જે કોલ આપ્યો છે, તે કોલ તેનાથી હવે તોડાએ એમ નથી. વળી એ કરાર ઇરાંનને લાભકારક છે, કેમકે બુખારા, સમરકંદ, અને પંજાબના મુલકો ઇરાંનને પાછાં મલ્યા

છે. પણ કાઉસના ધ્યાનમાં એ દલીલ ઉતરી નહીં, અને રૂસ્તંમ ઉપર તે ગુસ્સે થઇ પુકાર કરી બોલ્યો કેઃ—

"બંધ કર એ બકવા, બંધ કર એ વાત,
બંધ કર જબાં તુજની વાહિયાત.
ભમાવી તેં લોલવ્યો નાદાંનને,
બનાવ્યો તેં મુરખ, બેધ્યાંનને.
લિધા સો અમાનતમે[1] બદનેઝાદ,
નથી નામે-પેદર જેઓને યાદ.
નથી લેવું મુજને હવે તુંસે કામ,
થયો છે તું ઇરાંનને નિમકહરાંમ.
દલેર ને દિલાવર તુસ પેહલવાંન,
સાંભલી લે મારૂં શાહિ ફરમાંન.
સિતાબી કરી જા જંગને મેદાંન,
ને મોકલ તું શીયાવક્ષ પાછો ઇરાંન.
કહેજે તે નાદાંનને મારો પેગામ,
નથી રહ્યું તારૂં લડાઇમે કાંમ.
સોંપી કુલ લશ્કર 'ને અસ્બાબ તુ ને,
પડ આવી ઇરાંનમા એક ખુંને.
કહેજે કે ફેરવશે મૂજથી જો સર,
કરશ તારી હાલત હું જ઼ેરોજ઼બર.
નથી રૂસ્તંમની મને દરકાર,
એક તુસ આગલ છે રૂસ્તંમ હજાર."

* * *

ચહડી ઝેન સરમા, સુખંન એ સુણી,
ઝનુની થયો સુરવીર તે ગુણી.
ગરજી મિસલ શેર મારી પુકારઃ
"અરે બેવફા શાહ કર કંઇ વિચાર.
શું જસ પાછલ આપે છે આવો કજસ,
વસે તૂંજ જીગરમાં કજસનો હવસ.
મને તારી કંઇબી નથી દરકાર,
છે સર સલાંમત, તો નોબત હજાર.
અગર જંગી તુસને તું રૂસ્તંમ ગણે,
તો દુનિયાંમે રૂસ્તંમ હજારો બને."
બનીને ગજબનાક કીધું તુફાંન,
ગયો નિકલી આદઝ વતંન સીસ્તાંન.

* *

તૂરત કીધો કાઉસે તુસને હુકંમઃ
"જા તું બલખની તરફ એકદંમ.
જઇને તું લશ્કરનો સરદાર થા,
તુરાંનસે લડવા તેયાર થા.
પવન વેગે જા જલ્દ કરતો ઝરફ,
જઇ કર તું શીયાવક્ષને બરતરફ.
કહેજે શીયાવક્ષને મારો પેગાંમ,
હૂકમ તોડી ઉલટું કીધું છે કાંમ.
કિધા વન હુકમ તુંએ કોલો-કરાર,
ગયો ફેરવી સર સત્તા બહાર.
અગર ચાહતો હોય તારી તું અંજુમન,
અને ચાહતો હોય નહિ થવા બેવચંન.
તો લશ્કરને છોડી તું ફરજે ઇરાંન,
તુસના હુકંમને દેજે તુ માન."

* * *

ગયો તુસ પયગાંમ શાહનો લઇ,
હકિકત શીયાવક્ષને કહી જઇ.
બેદિલ થયો તે સુણી દિલગીર.
નાખુશ થયા કુલ રફીકો, અમીર.
"અગર કોલ[2] આપીને હું તોડું છું,
તો યઝદાંનથી મુખ હું મોડું[3] છું.

૧. રૂસ્તમે જામીનગીરી તરીકે અફ્રાસીયાબ પાસથી મંગાવેલા એક સો પેહલવાનો માટે કાઉસ આ ઇશારો કરે છે, કે 'એવા એક સો આદમીઓને તુએ જામીનગીરી યાને અમાનતમા લીધા છે, કે જેઓ પોતાના બાપ કોણ છે, તેના નામો વગીક જાણતા નથી, યાને હરાંમ ઓનીવાદના છે.' ૨. આપેલો કોલ તોડવામા કેવો જોખમ સમાયલો છે, તે બાબે મેહર યશ્તમા વિગતવાર દરશાવેલું લખાણ મલી આવે છે. ૩. મોડું છું યાને ફેરવું છું.

જો ફરમાને પેદર બૂરાઇ કરૂં,	અગર છોડી લશ્કર જાઉં ઇરાંન,
જગતમાં જીવીને મૂઆઇ મરૂં.	સોહાબેહ કરશે નવું કંઇ તુફાંન."
નહી માફ કરશે ગુનાહ યઝદાંન,	કરતો તે મનમા કંઇ કંઇ વિચાર,
વચંન આપી તોડું જો મારી જબાંન.	પડે સુજ કંઇબી નહી એક સાર.
ચલન મારી કરશે ન યઝદાં પસંન,	બુલાવી રફીકોને બે દીલજાંન,
જગત મૂજ વચનને ન દેશે વજંન.	બહેરાંમ, અને ઝંગ-એ-સાવરાંન.

તનાહીમાં મસલત કિધી તેઓ સંગ,
દેખાડે છે કિસમત નવો કાંઇ રંગ.

શીયાવક્ષે પાદશાહ અફ્રાસીયાબ ઉપર પયગાંમ મોકલાવવો.

પોતાના બે દીલોજાંન રફીકો, બહેરાંમ, અને ઝંગ-એ-સાવરાંનને શાહ કાઉસના પેગામની તમાંમ હકીકતથી જાણીતા કીધા, અને એવા સંજોગ વચ્ચે કેવી રીતે કાંમ લેવું, તેના સેવટ ઉપર અંતે શીયાવક્ષ આવ્યો. શીયાવક્ષે કહ્યું કેઃ-"સુલેહના કરાર મંજુર કરાવવાનું મે અફ્રાસીયાબને જણાવ્યું હતું. સુલેહ કરવી યા લડાઇ ચાલુ રાખવી, તે લશકરના વડા સીપાહસાલાર તરીકેના મારા ઓધાની રૂએ મારૂં કાંમ હતું. અને તેથીજ મેં અફ્રાસીયાબને એ કરાર મંજુર રહેશે એવો કોલ આપ્યો હતો. પણ હવે જો મારો આપેલો કોલ ફોકટ જાય, તો ભવીશમાં મારા સુખંન ઉપર કોઇબી ઇતબાર રાખશે નહી."

શીયાવક્ષ પુરતો વિચાર કરી એવાં સેવટ ઉપર આવ્યો, કે શાહા કાઉસના હુકંમ પ્રમાણે ઇરાની લશકરની સરદારી તુસને સ્વાધીન કરી દેવી, પણ એવા સંજોગ વચ્ચે ઇરાંન જવું તેણે પસંદ કીધું નહી.

શીયાવક્ષે પોતાના રફીક સાવરાંનને ફરમાવ્યું કે મારો એક રૂકકો તું એકદમ પાદશાહ અફ્રાસીયાબ પાસ તુરાંન લેઈ જા. શીયાવક્ષે તે રૂકકામાં પોતાની સઘલી હકીકત લખી પોતાની હાલત દરશાવી, અને પોતાનો કોલ તે અદા કરી શકતો નથી, માટે તેણે પોતાની લાચારી જણાવી. પોતાનો સુખન હેઠલ પડયાથી હવે તે પોતાના બાપ કાઉસ પાસ ઈરાંન જવા ચાહતો નથી, અને તેના કોપથી બચવા, તે તુરાંન આવી વસવા રાજી છે. એવું તે રૂકકામા તેણે જાહેર કીધું.

એ રૂકકો તેમજ અફ્રાસિયાબે જામીનગીરી તરીકે મોકલાવેલા એક સો પેહલવાંનોને શીયાવક્ષે સાવરાંન સાથ તાકીદે તુરાંન રવાના કીધા, અને પોતે અફ્રાસીયાબના જવાબની ઇંતેજારીથી રાહ જોતો બેઠો.

આ રૂકકો મલતાંજ, અને તે માહેલી બાબત જાણ્યા પછી અફ્રાસીયાબની ખુશીનો પાર રેહ્યો નહી. શીયાવક્ષનો રૂકકો વાંચતાજ અફ્રાસીયાબે જવાબ આપ્યો કેઃ—"હું તારા પેદર સાથ સુલેહ કરવા માંગતો નથી, પણ તારી સાથ સુલેહ કરવા માગું છું. માટે તારી દરખાસ્ત હું મોટી ખુશી સાથ કબુલું છું: તુરાંનમાં તારે માટે હમો દરેક સગવડ કરીશું. આખું તુરાંન તારી ખીદમતમાં હાજર રહેશે, અને તુંને હું મારા ફરઝંદ કરતાંબી વધારે વાહલથી ગણુશ. જ્યારેબી તું મારા પેદર પાસ પાંછો જવા માગશે ત્યારે હું તુંને આબરૂથી રવાના કરીશ. * * *"

અફ્રાસીયાબનો આ પેગામ, ઝંગ-એ-સાવરાંને વીજળીની ઝડપે શીયાવક્ષને પોહાચાડયો. શીયાવક્ષ આવા સંતોશકારક જવાબથી જેટલો ખુશી થયો, તેટલોજ તે દલગીરબી થયો.

અફ્રાસીયાબનો જવાબ મલતાંજ શીયાવક્ષે પોતાના ઓધાનો તમામ અધીકાર અને અખત્યાર તુસને સ્વાધીન કીધા, અને પોતાની સાથે પોતાના માનીતા ત્રણ સો સવારોને લેઇ જીહુન નદી પસાર કરી, તે અફ્રાસીયાબના મુલક તરફ જવા નીકળ્યો. પણ જવા આગમજ તેણે પોતાના પેદર ઉપર નીચલો રૂકકો લખી રવાના કીધો.

"મુજ પર જનમથી પડયો છે સિતમ,
ગજબને અલમનો નથી કાંઇ ગમ.
તુજના અમલમે નથી જોયું સુખ,
પડયાં તુંથી મુજ પર હજારો છે દુઃખ.
ઠગારી સોદાબેહથી ગાફેલ બની,
દિકરાની કિરતી ન આપે ગણી.
બની એક ઓરત થકી બેરહમ,
કિધો મુજ કજાનો જરાબી ન ગમ.
હતો દાદગર મુજનો મહેરબાંન,
કિધી ચેહે-આતશ પાણી સમાંન.
જીતી જંગ કિધા મેં તુરાંની ખુવાર,
સુલેહના કિધા મેં કોલો કરાર.
શું આ તેનો બદલો, આવું ઇનાંમ,
રહ્યું નહી વફાઇનું દુનિયામે નાંમ,
રહી રાસ્તીની ન તુજમે નિશાંન,
ને દીકરાની મોહોબતની નહિ પિછાંન.
રખે રહેતા મતરઇના એવા ખસંમ,
કે ફરજન્દથી ફેરવે પોતાની ચશમ.
સલાંમ ઓ પેદર! તુને મારા શાહ,
મેં દુશમંનની લીધી છે ચારી પનાહ.(3)

શીયાવક્ષનું તુરાંન જઇ પુગવું.

જીહુન નદી પસાર કરી, પોતાના માનીતા સવારો સાથ શીયાવક્ષ તુરાંનમાં દાખલ થયો. તુરાંનમાં દાખલ થતાંજ શીયાવક્ષને તુરાંની રઇયતે મોટાં માન અને મોટી ધાંમધુમથી વધાવી લીધા. શેહરમાં દાખલ થતાંજ જર અને ગોહરનો તેના ઉપર નેસાર થયો, અને તુરાની રઇયતે ખુશાલીના પુકારોથી શીયાવક્ષને વધાવી લઇ, શેહરને ગજાવી મેલ્યું. અફ્રાસીયાબે એક જાહેર દરબાર ભરી, પોતાના તખતની પાસે એક ખાસ ઝરીન સોનેરી તખત મુકાવી, તે ઉપર શીયાવક્ષને બેસાડી તેને માનની નવાજયો, અને શીયાવક્ષની ખુબસુરતી અને અશોઇની તેણે જાહેરમાં જાબજા તારીફ કીધી.

શીયાવક્ષનાં શાહજાદી ફીરંગીઝ સાથ લગન થવાં.

તુરાંનમાં શીયાવક્ષને જઇ વસ્યાને એક વરસ વહી ગયું. એ મુદત વહી ગયા પછી, પીરાંન[1] વઝીરે શીયાવક્ષને કહ્યુ કે:—"શાહજાદા શીયાવક્ષ, પાદશાહ અફ્રાસીયાબની નજરમાં તું બેશક એટલું બધું માન ભોગવે છે, કે તેટલું માન દરબારમાં કોઇને મલતું નથી. પાદશાહને તારી એટલી બધી તો મોહબત લાગી છે, કે ઉંઘમાં પણ તે તુને ઘણીક વાર યાદ કરે છે. હવે તુને ઘટે છે કે કોઇ લાએક બાંનુ સાથ સુખ અને ચેનમાં વસે. પાદશાહ અફ્રાસીયાબના મેહેલમાં ત્રણ ખુબસુરત બેટીઓ છે, જેઓ ફરેદુંનના ખાંનદાંનથી ઉતરેલી છે. તે ત્રણે નાજનીનોમાંથી જેબી એકને તું પસંદ કરે, તેની સાથ તારી શાદી કરવાની હું તજવીજ કરૂં.* * *," વઝીર પીરાંનની સમજાવટથી શીયાવક્ષે અફ્રાસીયાબની બેટી ફીરંગીઝ સાથ શાદી કરવાની પોતાની ખાએશ પીરાંનને જણાવી.

---

૧. અફ્રાસીયાબ અને પીરાંન પીત્રાઇ ભાઇઓ થતા હતા.

પીરાન વઝીરે આ ખુશ ખબર પાદશાહ અફ્રાસીઆબને જણાવી, પણ અફ્રાસીયાબે એ લગન માટે સાફ ના પાડી પીરાંનને જણાવ્યું કે:—"મેં એ વાત ઉપર આગાઉ પણ વિચાર કીધો હતો, અને પાછલથી તે વિચાર છોડી દેવાની મને દુઃખભરી ફરજ પડી હતી, કેમકે નજુમીઓએ એવી આગાહી કરી છે, કે "મારો નગીરો મારૂં તાજ, તખત અને મારો મુલક તથા ખજાનો વેરાંન કરી મારા જીવનો ઘાત કરશે"

પણ અફ્રાસીયાબના વિચારો વઝીર પીરાંનની સમજાવટ અને દલીલ આગલ ટકી શકયા નહી, અને અંતે અફ્રાસીયાબે પોતાની બેટી ફીરંગીઝને શીયાવક્ષ સાથ લગનના ગાંઠથી જોડી આપવા કબુલ કીધું.

શીયાવક્ષ અને ફીરંગીઝના લગન તુરાંનમાં મોટી ધામધુમથી થયાં. અફ્રાસીયાબે પોતાની દીકરીના લગન પ્રસંગે શીયાવક્ષને બેસુમાર ગંજ અને માલ ભેટ તરીકે આપ્યો, અને પોતાની રાજધાનીવાલાં શેહરથી ચીનના દરીઆવ સુધી આવેલા મુલક માહેલાં તમામ શેહેરો, લગનની રીત તરીકે તેને ભેટ આપ્યાં. શેહેરમાં એ પ્રસંગે રંગરાગ અને ધામધુમનો પાર રહ્યો નહી. આખાં શેહરને જીઆફત આપવામાં આવી, અને તે જીઆફત આંઠ દિવસ સુધી ચાલુ રહી.

શીયાવક્ષની સફર.

આ બનાવને એક વરશ વહી ગયા બાદ, શીયાવક્ષ પાદશાહ અફ્રાસીયાબની સુચનાથી પોતાને બક્ષીસ મલેલાં શેહરો નજરે જોવા માટે સફરે નીકલ્યો. બાંનુ ફીરંગીઝને તેણે પોતાની સાથે લીધી, અને એક મોટા ભપકાદાર રસાલા સાથ તેઓએ પોતાની સફરની કુચ શરૂ કીધી.

સફરની મંજલ કરતો શીયાવક્ષ પોતાના રસાલા સાથ એક રોજ એવી જગ્યાએ જઇ પુગ્યો, કે તે જગો જોતાંજ તેનું દીલ બીલકુલ ખુશ થઇ ગયું. આ જગ્યાની ચોતરફ નજર કરતાં શીયાવક્ષને તે ઘણીજ પસંદ પડી, અને જેમ જેમ તે જગ્યાને તે વધારે જોતો ગયો, તેમ તેમ તેની તબીયત વધારે અને વધારે ખુશ થતી ગઇ. હીયાં તેણે પોતાનું વતન કરવાનું પસંદ કીધું. હીયાં શીયાવક્ષે એક સુંદર શેહર વસાવ્યું, અને એક ગંજાવર મોટો કીલ્લો બંધાવ્યો, અને પોતાને વાસતે એક મેહલ બાંધી તેમાં વસવાનો વિચાર કીધો. એ મથક તવારીખમાં "કંગદેઝ" ને નામે જણાયલું છે.

દુનિયાની નાપાયદારી—દાસ્તાંને કંગદેઝ.[1]

કરૂં કંગે શીયાવક્ષનું હું બયાંન,	જમાનાની રેલ માહે ધસડાઇ જગત,
કિધું યાદ અવસ્તામા છે જે મકાંન.	થયાં તાંનમે કુલ તણાઇ જપત.

૧. અવસ્તામાં એ જગ્યાને 'કંગદેઝ' કહે છે. કહે છે, કે હિયાં શીયાવક્ષે એક અજીત કીલ્લો બાંધ્યો હતો. એ શેહર તેણે અતી રોણકદાર બાંધ્યું હતું. બુંનદેહરા પ્રમાણે 'કંગદેઝ'માં પાદશાહ ગુરતાસ્પનો બેટો પેશોતંન, જે પેગંમ્બર હજરત જરથોસ્ત સાહેબને હાથે અમરગી પામ્યો હતો, તે હજી હયાત હોતો કહેવાય છે. કંગદેઝને અવસ્તામાં પણ યાદ કીધો છે. (શાહનામું કુતાર બીરાદરો.)

ગયાં શાહોના કાંહ તાજો તખત,
ગયો કિયાંનીઓનો કહાં તે વખત
ગયા કાંહ પ્યારા દિલાવર સવાર,
ગયા કાંહ ન્યાગાંનો જગ આશકાર.
ગયા કાંહ હકીમો ભરમ જાણકાર,
ગયા કાંહ તવારીખનવેશ યાદગાર.
ગઇ કાંહ કોમળ નૂરી નાજનીન,
સરોદે મનોહર માહેજબીન.

ગયા કાંહ તે આબેદો[1] કુહે વતંન,
પાહડી વતનમાં જે કરતા ચમંન.
ગયા કાંહ કીરતી ભરેલા મહાંન,
ગયા કાંહ જે લડતાં સિંહની સમાંન.
સુતા જઇ તે સઘળા મળી ખાકમાં,
બિછાના કિધાં મીટી-એ-પાકમાં.
સિવા જેણે નેકી કિધું ના કંઇ,
ભલો તે સિવા કોઇ ખલકમાં નહી.

*　　　　*

આ ખાકસાર લેખક પોતા માટે ગમ કરે છે:—

ઉમર બહુ ગુમાવી કરી બહુ તરંગ,
ગયા છોડી સરવે સાથીઓ સંગ.
જશે તું બી દુનિયા તજી એક દંન,
આ ફાની નથી તારૂં કાયમ વતંન.
વખત રંગે રાગે કિધો બહુ પસાર,
તે દાહડા રહયા નહી,ઓ પરવરદેગાર.
ગયા કુલ જવાંની ને જોબંનના દંન,
દિસે આજ ડોલા ધુરકતું કફંન.
જવાંની રૂઆંનીના દિવસો ગયા,
કરતાં'તાં સંહુ કોઇ મોહબત-મયા.

સદા ધંન જોબન કદી નહિ ઠરે,
જવાંની ઉતરતાં જોબંન મરે.
ગુલ 'ને ગુલાબો કરમઇ ગયા,
જંગલી ધતુરા ફુલઇ રહ્યા.
દાનાવો થાયાં જમાનાથી ચુર,[2]
જીવતાં જગતમે રહયાં બેશહુર.[3]
ભલા ભાઇ ના કર તું દોડધાંમ,
પલકમાં જવું છોડી છે આ મુકાંમ.
જે ઘર થાતા'તા છત્રીસ રાગ,
પડયાં આજ ખાલી વસે ત્યાં કાગ.

*　　　　*　　　　*

હવે કંગદેઝનું કથું દાસ્તાંન,
હકિકત સાંભલ ધરીને ધિયાંન.
બનાવી દિધું તેને પાહડી ચમંન,
કિધું ત્યાં શીયાવક્ષે કાયમ વતંન:
હતી તે જગાની એવી હવા,
તબિયત રહેતી બીલકૂલ સવા.
હતું નહી દરદ ને બિમારીનું નાંમ,
પડતું કદીબી દવાનું ન કાંમ.
રહેતો સદા ત્યાં વસંતનો બહાર,
નિરમળ નીરના ઝરા ઠાર ઠાર.

બનાવી દિધો ત્યાં બાગે ઇરમ,
બાગો બગીચા કદંમ હર કદંમ.
મહેલો હવેલી દિસે ઠાંમ-ઠાંમ,
નહેરો'ને નાળાં 'ને સુંદર હમાંમ.
હતી નહી ગરમી કે સરદી સદા,
દિલખુશ રહેતી કાયંમ હવા.
ચારો તરફ ત્રીસ ફરસંગ હતા,
ભરી ખુબ લીલોતરીની ઘટા.
જમીનથી હતો બહુ બુલંદ તે પાહાડ,
ઉંચો હતો દોઢ ફરસંગ આબાદ.

---

૧. પાહાડોમાં વતંન કરી રહેલા પરહેજગારો. ૨. જમનાથી ચુર થયા, યાને જમાનાએ જેર કીધા, યાને મરણુ પામ્યા. ૩. બેશહુર યાને શરમ વગરના માનસો, જેઓએ ઉપકારનો બદલો અપકારથી, અને જસનો બદલો કજસથી વાલ્યો હતો.

તુરાંનનો પાદશાહ અફ્રાસીયાબ

"રહ્યો જગમા નહી ઝોહાકી જુલંમ,
થઇ શાહી તેનીબી એક રોજ ખતંમ"

* * *

"બદીનુ જમીનમા તું રોપે છે ઝાડ,
ઉગશે કિનાનાના ફળ બેશુમાર"

(જુવો પાનું ૨૩૪)

જોઇ આ જગો ખુશ થયો નેકનામ,
હતી તેને લાયક કરવા મુકામ.
લિધો ઘેરી કિલ્લાથી તે પાહાડને,
બર લાવીયો દીલ મુરાદને.
વસાવી શેહરને કિધું ગુલઝાર,
થયું દુનિયામે બહુ આશકાર.
નિસદિન વસી ત્યાં કરે સંહુ રંગ,
કહ્યું: "એ જગાને કહો દેઝે-કંગ."
કિધો એક તૈયાર ત્યાં રંગમહેલ,
બાગો બગીચાની બહુ રેલ છેલ.
ગુલાબ, સંમ્બુલ, નરગેસ લાલ,
ખુશબો ફુલોની કરતી કમાલ.
મહેલની દિવાલે કિધો સણગાર,
ન્યાગાંનોના ચીતરાવી ચિતાર.
કોબાદ,[૧] કાઉસ,[૨] અને જાલ[૩] નેક,
રૂસતંમ, ગોદેરેઝ, બીજા અનેક.
સિકલ જોઇ કરતો વતંનને યાદ,
કહે, કોણુને જઇ દીલની મુરાદ.
વતંનની નિરાસી, પેદરનો પીયાર,
મનને જલાવીને કરતો બેજાર.
કદી ગમ કરી ખાતો ગમને તે વીર
હરદમ ચશ્મોથી વેહતાં'તાં નીર. (9)

કંગદેઝની તારીફ અફ્રાસીયાબે સાંભલી તેણે ગસરીવેજને શીયાવક્ષની પાસે મોકલવો.

કંગદેઝની રચના અને આબાદીની તારીફ જ્યારે અફ્રાસીયાબે સાંભલી, ત્યારે તેણે ગસરીવેજને ફરમાવ્યું, કે એક બેમુલ નજરાંનુ તૈયાર કરી શીયાવક્ષને મુબારકબાદી આપવા 'કંગદેઝ' તરફ તેને નીકલી જવું. એક વેરાંન જગ્યાને શીયાવક્ષે બાગે બેહસ્ત જેવી ફુલવાડીમાં ફેરવી નાંખી છે, અને ફીરંગીઝને ખાતર તેણે એક એવો મેહલ બાંધ્યો છે, કે જેણી જોડી હોય એમ પીરાંન પણ માનતો નથી. માટે તું જા, અને શીયાવક્ષને તેના આ કાંમ માટે મારી તરફથી મુબારકબાદી આપી, એક હદીઓ નજર કરી આવ.

ગસરીવજની અદેખાઈ અને તેના કારસ્તાંન.

એક પરદેશી પેહલવાંન ઉપર પોતાના ભાઇની એટલી બધી મોહબત જોઇ, કારસ્તાંનથી ભરેલો ગસરીવેજ પોતાના દીલમાં અદેખો થવા લાગ્યો. તેના દીલમા અદાવતની ચીંગારી પડી, અને તે ચીંગારીમાંથી વેરનું ઝાડ્ડું સલગી ઉઠયું.

ગસરીવેજે અફ્રાસીયાબને શીયાવક્ષને માટે ભંભેરવુ.

અફ્રાસીયાબના હુકમ પ્રમાણે ગસરીવેજ કંગદેઝ તરફ નીકલી ગયો, અને શીયાવક્ષને તે જઇ મલ્યો. પોતાના ભાઇ શાહ અફ્રાસીયાબની મુબારકબાદીનો પેગાંમ તેણે શીયાવક્ષને નજરાના સાથ પોહચાડયો. શીયાવક્ષ આ નજરાનાની ભેટથી ઘણોજ ખુશી થયો, અને ગસરીવેજને પોતાના મેહમાંન તરીકે બાઇજત મેહલમા રાખી, તેની ઇજ્જત કીધી. શીયાવક્ષના મેહલની રચના, શેહરમાં તેણે કરેલા સુધારા, અને શીયાવક્ષની જાહોજલાલી જોઈ, ગસરીવેજ પોતાના મનમાં ઘણોજ બળવા લાગ્યો. જ્યારે કંગદેઝથી ગસવેરીજ પાછો તુરાંન ગયો, ત્યારે તેણે અફ્રાસીયાબને જણાવ્યું કે:—"અએ શાહ, તુંએ શીયાવક્ષ માટે

૧. કોબાદ: બુંનદેહશ તેમજ શાહનામામા અને કઓકાબાદને નામે ઓલખાવ્યો છે. એ કિયાંનીઆંન વંશનો સ્થાપનાર હતો. (ડાં૦ જી. જ. મોદી.) ૨. કાઉસ; શાહનામામા અને કઓકાબાદનો છોકરો ગણ્યો છે. ૩. જાલ; જેહાં પેહલવાંન રૂસતમનો બાપ.

જે આશા રાખી હતી, તે બીલકુલ ફોકટ ગઇ છે. મને તેની રીતભાત ઉપર બીલકુલ ભરૂસો આવતો નથી. અગાઉના જેવો તે મીલનસાર અને નમાનો નથી. તે ઘણોજ ફેરાઉન. સરકશ અને તુમાખી થઇ ગયો છે. પાદશાહ કાઉસના એક કાસદને મેં ઇરાંનથી શીયાવક્ષ પાસ આવેલો જોયો, જેની સાથ તે લાંબો વખત વાતચીત કરવામાં રોકાયો હતો. તપાસ કરતાં મને એવી ખબર મળી છે, કે શીયાવક્ષે કંગ દેઝમાં એક મોટું લશકર એકઠું કીધું છે, અને જે વખત જાય છે તેમાં તે તુરાંન ઉપર ચહડાઈ લાવવાનો વિચાર રાખે છે."

ગસરીવેજને મોહડેથી આવા સમાચાર સાંભળી, અફ્રાસીયાબ વિચારમાં પડયો, અને બોલ્યો કેઃ—"ભાઇ ગસરીવેજ, તુંએ આપેલી ખબર જો કે બરવખતની છે, મગર શીયાવક્ષ પોતાનું બાપીકું વતન, દેશ, અને એશ છોડી, મારે આસરે આવી વસ્યો, અને મેં તેને મારા જમાઇ તરીકે સ્વીકારી, ખજાનો અને મુલક આપી સગાઇનો ગાંઠ બાંધ્યો, અને હવે હું તેની સાથ બુરાઇ કરૂં, એ બનેજ નહી. બેહતર તો એ છે, કે હું શીયાવક્ષને તેના બાપની પાસે રવાના કરૂં."

પણ અફ્રાસીયાબની આવી વલાંણ ગસરીવેજને ગલે ઉતરી નહી, અને તેથી તેણે અફ્રાસીયાબને વધુ ભમાવવાની તજવિજ કરી કહ્યું કેઃ—"આવી ગંભીર બાબતને તું એટલી બધી નજીવી ના ગણ. તું જો શીયાવક્ષને તેના બાપ પાસે રવાના કરશે, તો જરૂર તે આપણો મુલક વેરાંન કરશે. શીયાવક્ષ તુરાંનની અંદર તેમજ બાહારના તમામ રાહઘાટથી જાણીતો છે, તેમજ તુરાંની લશકરની નબલાઇ અને કારસાજીથી તે પુરેપુરો ખબરદાર છે, અને જો તે ઇરાંન ગયો, તો બેશક રૂસ્તમની મદદ લેઇ તુરાંનની શાહી જરૂર તારાજ કરશે. માટે આવા સંજોગ વચે શીયાવક્ષને ઇરાંન જવા દેવો નહી જોઈએ. બેહતર તો એ છે, કે કંગ દેઝથી તેને હિંયાં બોલાવી કેદ કરવો, કે જેથી તુરાંનની શાહી વેરાંન થતી બચે, અને તુરાંન ઉપર તે હુમલો કરતો અટકે."

ગસરીવેજનુ કારસ્તાંન! અફ્રાસીયાબે શીયાવક્ષને પોતાની પાસે બોલાવી લાવવાનું ફરમાન કેહવડાવવું.

"કહું ભાઇ બોલી શું જ્યાદા જબાંન,
બનીયો છે સ્યાવક્ષ બહુ બદગુમાંન.
નથી તેની આંખોમે રહી કંઇ શરમ,
ભુલી તારી મહોબત, થયો બેરહમ.
દુખ્તર ફિરંગીઝ લખ્તે જીગર,
જીગરથી ફીદા છે સ્યાવક્ષ ઉપર.
મળી સંગ ખાવિંદ કિધો છે વિચાર,
કરે તારી શાહી ને અમલ ખૂવાર.
કરી મુલ્ક તારાજ તુરાંનનો,
ઉડાવે તે ઝુંન્ડો ઇરાંનનો.
જો જીવતો અગર હાંથી સ્યાવક્ષ જશે,
જરૂર તારો વેરાંન મુલક થશે.
બિગાનને કીધો તેં તારો સગો,
સીનામે કીધી તેં તેની જગો.
અફસોસ નહી ચેતીયો તું શાહ,
દુશમંનને આપી તેં તારી પનાહ.
કહ્યા છે દાનોવોએ આ સુખંનઃ
કે ઘરમાંથી નિકલી ગયલા પવંન-
ને બંધ કરવાનો નથી કોઇ ઇલાજ,
રખે થાય દુશમંનથી તું પરાજ." (10)

* * *

આ ફિતના ઉપર શાહ ગયો ભોલવઈ,
સમજીયો નહી ભાઇની તે ઠગઇ.
હુકમ ગસરીવેજને કીધો એકદમઃ
"લઇ જા તું પયગાંમ કગંદેઝ ગમ.
કહે જઇ શીયાવક્ષને મારી સલાંમ,
ને સમજાવી કહેજે મારો પયગાંમ.

ચશ્મ છે ઉમેદવાર જોવા દિદાર,
મલવા તુને શાહે છે ઇંન્તેજાર.
દુખ્તર ફિરંગીઝ આંખોનું નુર,
તેબી પડી છે, મુદત થાઇ દુર.
ભલે લઇ ફિરંગીઝ હિયાં તુ સિધાર,
ખુશી દિલ થશે જોઇ રોશંન દિદાર.
હિયાં આવી મારો થા મહેમાંન,
મળી સંગ કરશું હિયાં ખાનપાંન.
રહી સાથ થોડા દિવસ તું ગુજાર,
બાદઅ ભલે ટંગદેઝે સિધાર."

આ પયગાંમ લઇને તે નિકલી ગયો,
ઉભોબી રાહમા નહી તે રહ્યો.
મળીને શીયાવક્ષ કીધું નમંન,
કિધાં તેણે ચાલુ કરતુક-ફંન.
પૂગાડી શ્યાવક્ષને પેગાંમ ખાસ,
મનાવી મેળવી લિધો વિશ્વાસ.
ખુશી થાયો શ્યાવક્ષ સુણીને ખબર,
મળવા શાહને થયો બેસબર.
તુરત તેણે હુકમ કીધો સિતાબ,
તઇયાર કુચનો કરો આસબાબ.

ગસરીવેજે શીયાવક્ષને નવો ફરેબ આપવો.

શીયાવક્ષનો કુચ કરવાનો ઈરાદો જોઇ ગસરીવેજ વિચારમાં પડયો, કેમકે તેણે શીયાવક્ષને ફસાવવા જે કરતુકની જાળ બિછાવી હતી, તે જુદીજ હતી. ગસરીવેજે જોયું, કે અગરજો શીયાવક્ષ અફ્રાસીયાબના પેગામને માંન આપી તેની પાસે તુરાંન જશે, તો તેની રચેલી બાજી બીલકુલ બગડી જશે. એટલા માટે ગસરીવેજે શીયાવક્ષને તુરાંન જતો અટકાવંવાનું નવું કાવતરું રચવા માંડયું. તેણે શીયાવક્ષને સલાહ આપી, કેઃ-"મુસાફરી માટે એટલી ઉતાવળ કરવાની જરૂર નથી." શીયાવક્ષે જવાબ દીધો કેઃ-" મારું દીલ શાહ અફ્રાસીયાબને મળવા તલંપી રેહ્યું છે, અને તેના સખુનોને માન આપવાની મારી પેહલી ફરજ છે."

આ જવાબ સાંભલતાંજ ગસરીવેજે પોતાના કરતુક ચલાવવા શરૂ કીધાં. તેણે શીયાવક્ષ તરફ જોઇ દયા અને પ્યારનું ડોલ ઘાલી, આંખોમાં આંસુ લાવી રડમસ અવાજે કહ્યું કેઃ-"મારા ભાઇ અફ્રાસીયાબની ચાલ ઉપર. મને અફસોસ કરવો પડે છે. શીયાવક્ષ મને તારી દયા આવે છે. મારો ભાઇ અફ્રાસીયાબ એક એવું હીચકારું કાંમ કરવા તૈયાર થાય છે, કે જેથી મારાં બુઝોર્ગ ખાંનદાંનની કીરતીને કલંક લાગશે. શું કહું શીયાવક્ષ, ખરી હકીકત તારી આગલ બોલતાં મારી જબાંન લરજે છે. અફ્રાસીયાબનો વિચાર તુને તુરાન બોલાવી કેદ કરવાનો છે. તેથીજ હું તુને તુરાંન જતો અટકાઉં છું. શીયાવક્ષ, હાલ તુરત શાહનો ગુસ્સો નરમ પડે ત્યાં સુધી તું હિયાજ રહે. હું પોતે તુરાંન જઇ શાહને સમજાવી કહીશ કે બાંનુ ફીરંગીઝ બિમાર છે, તેથી હાલ તુરત આવી શકે એમ નથી."

આ ફરેબથી શીયાવક્ષ બોલવાયો, અને ઠગાયો. ગસરીવેજના સમજાવ્યાથી શીયાવક્ષે અફ્રાસીયાબ ઉપર તેવીજ મતલબનો એક રૂકો લખી ગસરીવેજને સ્વાધીન કીધો, અને કરતુકી ગસરીવેજ તે રૂકો લેઇ અફ્રાસીયાબને પોંહચાડવા એકદમ તુરાંન. તરફ નીકલી ગયો. કમનસીબે શીયાવક્ષે ગસરીવેજને પોતાના વફાદાર રફીક તરીકે માની લીધો.

ગસરીવેઝે અફ્રાસીયાબને ભંભેરવો.

કંગ દેઝથી નીકલી પવન વેગે ગસરીવેઝ તુરાંનમાં શાહ અફ્રાસીયાબને જઈ મલ્યો, અને શીયાવક્ષનો રૂકકો અફ્રાસીયાબને તુરતજ સ્વાધીન કીધો. રૂકકો પુગાડી ગસરીવેઝે પોતાના ફીતુર ચલાવ્યાં. તેણે કહ્યું કે:-"આએ શાહ, તુરાંન ઉપર આફતનું વાદલ ઘેરાવા માડયું છે શીયાવક્ષની આંખોમાથી શરમ બીલકુલ નીકળી ગઇ છે. કંગ દેઝમાં તેણે મને મોટું અપમાન કીધું છે. તારો પેગાંમ વાંચવાની પણ તેણે દરકાર કીધી નહી. દરબારમાં તેણે મને એક ખુંનામાં બેમવા માટે જગા આપી. તેણે એક મોટું લશકર જમાવ કરવા માડયું છે, અને તુરાંન ઉપર ચહડાઇ લાવવાની તૈયારી કરવામાં તે રોકાયો છે." આ વાત સાંભલતાંજ અફ્રાસીયાબના મનમાં ગુસ્સો ભડકી ઉઠયો, અને શીયાવક્ષની સામે લશ્કર લઇ જઇ તેણે તેને પકડવા એકદમ હુકમ કીધો એ લશ્કરની સરદારી તેણે ગસરીવેઝને આપી, અને હુકમ મુજબ ગસરીવેઝ તે લશ્કર લઇ કંગ દેઝ તરફ જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

શીયાવક્ષની સરજત.

અફ્રાસીયાબનુ લશકર કંગ દેઝ તરફ ધસ્યું આવે છે, એવી ખબર જયારે શીયાવક્ષને મળી, ત્યારે તેની ખાત્રી થઇ કે ગસરીવેઝે તેને અફ્રાસીયાબને વીશે ખબર આપી હતી કે "તે તેને કેદ કરવા માગે છે." તે ખબર ખરી પડે છે. તુરાની લશકરનો ધસી આવવાની નાખુશ ખબર શીયાવક્ષે તુરતજ ફીરંગીઝને જાહેર કીધી. તે નેક બાનુના ગભરાટનો પાર રહ્યો નહી. આ ન ધારેલી આફતમાંથી પોતાના ખાવિંદને બચાવવા માટે ફીરંગીઝે એકજ ઇલાજ, તેને નહસાડી મુકવાનો જોયો. તેણીએ શીયાવક્ષને તેનો જીવ બચાવવા ઘણુંબી સમજાવ્યું, પણ શીયાવક્ષે ફીરંગીઝને એકલી મુકી જવર ના પાડી. ફીરંગીઝથી શીયાવક્ષની સાથે નહાસી જવાય તેમ હતુ નહીં, કેમકે તે નેક બાંનુ તે વખતે હમેલદાર હતી, અને તે સબબે રસ્તાની મુસાફરી અને થાક, તે નાજુક નાર ઉઠાવી શકે એમ હતું નહી. શીયાવક્ષની સરજત બદલાઇ જવાનો વખત આવી લાગ્યો હતો, એમ તેણે હવે નકી જાણ્યું. ફીરંગીઝના વિલાપનો પાર રહ્યો નહી. (11) ફીરંગીઝનો વીલાપ જોઇ શીયાવક્ષે કહ્યુ કેઃ—

"હગલબાજ ગરદિશનો છે ધરમ,
ઘડીમા હસાવી ને પાડે સિતંમ
ઉલ્લું આવી રહેશે લશકર તમાંમ,
નથી કોઇ મદદગાર કે આવે કાંમ.
તજી કેમ જાવું તુંને ગુલબદંન,
થતી કેમ નહી આ જમીન મુજ કફંન.
નથી કોઇ જીવતું જગમે સદા,
કફંન છે આખર, અમીર કે ગદા.[1]
થયું તે થયું, ના થયું નહિ થશે,
ગયું તે ગયું, જે રહ્યું તે જશે.
કજા જોઇ મારી તું ના ગમ કર,
ધરી હાંમ હિંમત ગમ કમ કર.
વફાદાર મહાબુબ તુને છે સલાંમ,
સંભાલી લેજે પેદર સાથ કાંમ.
ના થા તું દિલગીર અએ જાનેમંન,
જરા તું સુણી લે છેલ્લા સુખંન.

૧. ગદા યાને ગરીબ, મુફલીસ.

જનશે પીસર એક તું ખુબરૂ.
જરૂર રાખજે નાંમ 'કએખુશરૂ.'[1]
નથી મારી જીવવાની કંઇબી વકી,
જરાબી ન કરતીં ગમ મુજ હકી.
સદાની નિંન્દમાં નચિંત હું પડશ,
દુરાંની જલ્લાદોથી હું મરશ.
જફા પાડશે તારો તુજ પર પેદર,
થશે તારો પીરાંન-પીર રેહેબર.
થશે તારો બેટો જગત આશકાર–
કએખુશરૂ પાદશાહ નામદાર.
કિનો મારો લેવાને બાંધી કંમર,
નિકલશે મયદાને મારો પિસર.

મને કર તું મહાંબુબ છેલ્લી સલાંમ,
પુરૂં મારૂં થાયું છે ગેતીમાં કાંમ."(12)
* * *
ફુટી સર ફિરંગીઝ રડે ઝાર ઝાર,
કહાં જાય શીયાવક્ષ તજી દિલદાર.
ગયો ત્યાંથી શીયાવક્ષ બેહઝાદ[2] પાસ,
સીનામે દાબી રડતો નિરાસ.
કહ્યું તેણે હલવે રહી કાંનમાંઃ
"બહેઝાદ સુખન રાખજે ધ્યાંનમાં.
થવા દે તો કોઇનેબી ના તું સવાર,
થજે કએખશરૂનો તું તાબેદાર.
કિનો મારો લેવા તે આવે તુરાંન,
તેને તું દેજે સવારીનું માન.

ભલા મારા સાથી હવે હિયાંથી જા,
ચરાગાહે[3] જઇને છુટો તું થા."

શીયાવક્ષનું નાહસવું.

બહેઝાદ ઘોડાના કાનમાં શીયાવક્ષે એટલા સખુનો કહી, તેને તબેલામાથી છોડીને છુટો કીધો, અને તેજ વખતે તે સમજદાર જાનવર, પોતાના માલેકનું ફરમાંન સમજી ગયું હોય, તેમ તબેલામાથી છુટો થતાંજ બીયાબાંન વંન તરફ તે નીકલી ગયો.

એ પછી શીયાવક્ષ પોતાના મેહલ અને બાગો બગીચાને, તેમજ પોતાની મોહોરદાર ફીરંગીઝને છેલ્લી સલાંમ કરી, પોતાના ત્રણ સો ઇરાંની સવારો જેઓને તે પોતાની સાથે તુરાંન લઇ આવ્યો હતો, તેઓ સાથ નહાસી ઇરાંન તરફ જવા નીકલ્યો. બાનું ફીરગીઝ પોતાનો ખાવિંદ સલામત ઇરાંન જઇ પુગે, એવી દુવા તે બારેહકતાલાની જનાબમા વિલાપ કરતી ગુજારવા લાગી. (13)

ફીરંગીઝની અફ્રાસીયાબને મીનત.

પણ શીયાવક્ષની સરજતના લેખ જુદાજ હતા. ગસરીવેજ પોતાના લશકર સાથ કંગ દેઝમા દાખલ થયો, અને તેને તુરતજ ખબર પડી કે શીયાવક્ષ ઇરાંન તરફ નાહસે છે, તેવીજ તેણે પોતાના લશ્કર સાથ તેની પુઠ પકડી, તેને પકડી પાડયો. એક મોટું જંગ શીયાવક્ષના ઇરાંની સવારો અને ગસરીવેજના લશકર વચે થયું, અને અંતે શીયાવક્ષ જીવતો કેદ પકડાયો. એટલામાં અફ્રાસીયાબ ત્યાં આવી લાગ્યો. શીયાવક્ષને જોતાંજ અફ્રાસીયાબ ખુન પર ચદડી તેને બેજાંન કરવા જતો હતો, પણ વઝીર પીરાંનનાં ભાઇ પીલસમે વચ્ચે પડી, શીયાવક્ષને કેદ કરવાની સલાહ આપી. શીયાવક્ષને

---

૧. અવસ્તા, તેમજ બુંન્દેહેશમાં કએખુશરોને શીયાવક્ષના બેટા તરીકે જણાવ્યો છે. અવસ્તામાં કએખુશરોને 'કવીહુશ્રવંઘ' ને નામે ઓલખાવ્યો છે.

૨. શીયાવક્ષનો માનીતો ઘોરો, જેનું તેણે 'બહેઝાદ' નામ આપ્યું હતું.

૩. ચરાગાહ યાને જાનવરો માટે ચારો ચરવાની જગ્યા.

તે ઉપરથી જંજીરથી જકડી કેદ કીધો, અને ખુવારીથી ધસડતાં તેના મેહલમા તેને પાછો લઇ ગયા.

આવી ખુવારીભરી હાલતમા પોતાના વાહલા ખાવિંદને જોઇ, બાંનું ફીરંગીઝ હા-વ-ઝારી કરી પોતાના પેદર શાહ અફ્રાસીયાબને તે સમજાવવા લાગી. (14)

"પેદર કાં કરે આ જફા ને જુલમ,
થયો કાં તું શીચાવક્ષ પર બેરહમ.
અરે દાદખાહ તું જરા કર વિચાર,
કરે કાં નિરદોશને તું ખુવાર.
કિધો શું શિચાવક્ષે તારો ગુનાહ,
કે ખોઇ તારી મોહબત ને માચા પનાહ.
નથી એને એવી કિધી કંઇ કસુર,
થયો કેમ શીચાવક્ષ પર તું કુર.
તજી તારે ખાતર તે આયો વતંન,
ગુજારે તું તે પર આવા વિઘંન?
જરા કર બેઢંગી જગનો વિચાર.
થયા તાજદારો છે કેમ ખુવાર.
નિરાધાર બેટી તહારી રડે,
અરજ એમ ગુજારી પગો પર પડે.
રહ્યો નહી જગમાં ઝોહાકી જુલમ,
થઇ શાહી તેનીબી એક રોજ ખતમ.
વળી તુર સલમના થયા કેવા હાલ,
કિધું શું ઇરાંને કર તેનો ખ્યાલ.
ના કર તું નાહક શ્યાવક્ષ બેજાંન,
કિનામે ગજબનાક થાશે ઇરાંન.
કિનાખાજ રૂસ્તમનો કર ખિયાલ,
ધ્રુજાવશે તે ધરતી, ગંગન ને પતાલ.
તૂરાંનમે ચલાવશે લોહીની નહી,
ન ભુલશે શીચાવક્ષનો કીનો કદી.
ફરીબુર્ઝ, ગોદરેજ ગેવ પેહલવાંન,
તુસ ને ફરાંમર્ઝ પડશે મેદાંન.
બદીનું જમીનમાં તું રોપે છે ઝાડ,
ઉગશે કિનાના ફળ બેસુમાર.
શીચાવક્ષને કીનો ન ભુલશે ઇરાંન,
તુરાંની શેહનશાહત કરશે વેરાંન.
દુખી તારી દુખ્તર ઉપર મેહર કર,
વિના કારણે તું ના કેહર કર.

* * *

એ આદીલ અદલ મારા ખાવિંદ ખુદા,
ભુલશ તુજ કજાનો નહી ગમ સદા.
અફસોસ કિધો તારો વિશ્વાસઘાત,
દગો તુને દીધો આપીને હાત.
તુટાં તારા સોગંદ અફ્રાસીયાબ,
ગંગન પર ધ્રુંજશે સુરજ-માહેતાબ.
ફુટી મારી આંખો જતી કેમ નહી,
કજા તારી જોઇ શકું એમ નહી.

લગાડી પેદર તુંએ તન માહે આગ,
થયો ગુલ મારા જીગરનો ચેરાગ.

શીચાવક્ષને જબેહ કરવાનો હુકમ કરવો.

ફીરંગીઝની આજીજી અને કલપાંતથી અફ્રાસીયાબના ઘાતકી દીલ ઉપર જરાણી અસર થઇ નહી. ફીરંગીઝને શીયાવક્ષની આગલથી દુર કરી, મેહલના એકાંત દિવાંનખાંનામા તેણીને બંધ કરવાનો તેણે હુકમ કીધો, અને શીયાવક્ષને એકદંમ જબેહ કરવા ગસરીવેજને ફરમાવ્યું. પણ શીયાવક્ષને જબેહ કરવા આગમજ અફ્રાસીયાબે ખાસ હુકમ કીધો, કે તેના લોહીનું એકબી ટીપું તુરાંન જમીન ઉપર પડે નહી, તેની સંભાલ રાખવી, કેમ કે શીયાવક્ષના લોહીના ડાઘ જો તુરાંન જમીનને લાગશે, તુરાંનમા શીયાવક્ષના કીનાનો પુકાર ઉઠશે.

નીરદોશ શીયાવક્ષ ! તેને કીયાં કારણુ અને કીયા ગુનાહ માટે જબેહ કરવામાં આવતો હતો, તેની પણુ તેને ખબર આપી નહી. ના તેનો ઇનસાફ થયો, ના તેનો કોઇ યાર થયો. ના કોઇએ તેની દાદ લીધી, ના કોઇએ તેનો પુકાર સાંભળ્યો. શીયાવક્ષે અફ્રાસીયાબને મનાવવા આજીજીથી કહ્યું કે:—

"અરે ઓ તુરાંની શાહ જુલમગાર,
કરે કાં તું નિરદોશને એમ ઠાર.
જરા સુણુ હકીકત કહું જે ખરી,
નથી મેં કિધી કંઇ સુખનપરવરી.
જરા કર નજર તારી દુખ્તર ઉપર,
પડી કેવી બેહોશ, કર કંઇ કદર.
નથી મારો કોઇબી મદદગાર હિંયાં,
નથી મારા પેહલવાંન, હથિયાર હિંયાં.
અગર મુજને નાહક કતલ તું કરે,
તું જોશે કે ઇરાંન તુને શું કરે.
અફસોસ થઇ મારીથી ભુલ જબુન,
કે દુશમંનનો માની લિધો મેં સખુન.
અફસોસ વતંનથી થયો બેવતંન,
વતન પ્યારાં તુજની ન કીધી જતંન.
અફસોસ જવાની ને જોબંન ઉપર,
અફસોસ ભવિશની ન રાખી ખબર.
દુનિયાંમે જીવવું છે મરવાને કાજ,
કોઇ આજે કોઇ કાલે, અંતે તારાજ.
નેકોની નેકીની રહિ જાશે બુ,[૧]
ફના સરવે ખાકી, સિવા પાક રૂહ.
આખીર સલાંમ ઓ પ્યારાં વતંન,
આખીર સલાંમ તુને તહેમતંન.
કુલ ઇરાંની પેહલવાંનોને છે સલાંમ,
ખતા માફ કરજો મહારી તમામ.
ઉમેદ મારાં દિલની રહી દિલ અંદર,
કરી લે ફિરંગીઝ, છેલ્લી નજર.
હવે મલશું મહાબુબ મિનોચ્ર જેહાંન,
તૂટી સરવે ઉમેદ અને અરમાંન.
લઇ જા તું મુજનો પયગાંમ હવા,
રહેજે તું મારા ખુંનનો ગવાહ.
અરજ એક ગુજારૂં ખુદા તારી પાસ,
લિએ મારૂં ફરઝંદ કિનો મારો ખાસ"(15)

શીયાવક્ષનુ સેવટ.

ગસરીવેજ જેણે જલ્લાદોને તેયાર રાખ્યા હતા, તેણે જલ્લાદોને ઇશારત કીધી. જલ્લાદોએ તેજ વખત શીયાવક્ષના સર ઉપરથી તેનું તાજ ખેંચી કાહાડી ફેંકી દીધું, અને શીયાવક્ષને જબરીથી જમીન ઉપર પટકી, તેનુ સર તેના બદનથી જુદુ કરી, તેને જબેહ કીધો.

હુકમ પ્રમાણે એક સોનેરી તશતમા શીયાવક્ષનુ લોહી ઝીલી લીધું, કે જેથી તુરાંન જમીન ઉપર તે પડે નહી. પણુ ઘણીબી તજવીજ અને સંભાલ રાખવા છતાં, શીયાવક્ષના લોહીના છાંટા તુરાંન જમીન ઉપર પડયા, અને પાછલથી તે જગ્યા ઉપર એક ફુલનું ઝાડ ઉગ્યું, જે ફુલને શીયાવક્ષનું નામ આપવામા આવ્યું.

કહેછે કે શીયાવક્ષને જેવો જબેહ કીધો, તેવુંજ એક સખત તુફાંન એકાએક આખાં શેહરમાં થયું. આખાં શેહરમા એવું તો અંધારૂં ફરી વલ્યું, કે આદમીઓ એક બીજાના ચેહરા પણુ જોઇ શકયાં નહી. અફ્રાસીયાબ આ બનાવને ખુદાઇ કેહર સમજી ગભરાવા લાગ્યો, અને તુરાંનની રઇયત અફ્રાસીયાબ તરફ ધીકકારથી જોવા લાગી. કંગ દેઝની તમામ રઇયત શીયાવક્ષના કત્ખનના મોત ઉપર માહેતંમ કરવા લાગી.

---

૧. બુ યાને ખુશબો.

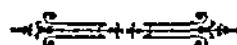
શીયાવક્ષે એક છેલ્લી ચીસ પાડી પોતાનુ પાક રૂહ તે દાદગરને સ્વાધીન કીધું. તે ચીસ બેહોશ ફીરંગીઝને કાંને પડતાંજ તે હોશમા આવી દીવાની મીસાલ દોડી ગઇ, અને શીયાવક્ષને જબેહ થયલો જોઇ, તેના રવાંન ઉપર માહેતમ કરવા લાગી. (16)

ફીરંગીઝના કલપાંતનો પાર રહ્યો નહીં. અફ્રાસીયાબે ફીરંગીઝને બેજાંન કરવાનો હુકમ કીધો, કેમકે નજુમીઓએ કરેલી આગાહી પ્રમાણે, તેણીને પેટે અવતરનાર ફરઝંન્દ અફ્રાસીયાબનો જીવ લેશે, એમ તે જાણી ચુકયો હતો. પણ પીરાંન વઝીરને અફ્રાસીયાબના વિચારની ખબર પડતાંજ અનેક રીતે સમજાવી ફીરંગીઝને તેણે પોતાને સ્વાધીન લીધી, અને એવી કબુલાત પીરાંને અફ્રાસીયાબને આપી, કે "જયારેથી ફીરંગીઝને પેટે બાળક જનમશે, ત્યારે તેને હું પોતે તારી આગલ હાજર કરશ."

બેજન અને મનીજેહ.[1]

કીયાંની મોહબતનો એક સફો.

બેજંનના દાસ્તાંન ઉપરથી મળતો બોધ.

આ દાસ્તાંન એક દલેર ઇરાંની બચાની દલેરી સાથ, તેની વફાદાર મોહરદારની વફાદારી અને પાક મોહબતને લગતુ છે. બેજંનનું દાસ્તાન જો કે પ્યાર અને મોહબતની એક કાહાણી છે, પણ તે ઉપરથી આપણા આજના સંસારને કાંઇક બોધ મળે, એવી એ કાંહાણી છે. બેજન અને મનીજેહનું દાસ્તાન મોહબતના મુદ્દા ઉપર રચાયું છે. ઇનસાંનની બહેતરી માટે પ્યાર અને મોહબતની હસ્તીની જગતમાં ખાસ જરૂર છે. એ કદી બી ભુલી જવું નહી જોઇએ. એ નજરથી જોતાં માલમ પડે છે, કે પ્યાર અને મોહબત દુનિઆઇ સંસારમાં સર્વથી બુલંન્દ દરજજો ધરાવે છે. આ દાસ્તાંન પરથી માલમ પડશે, કે પ્યારને ખાતર એક સદગુણી બાનું શું શું સંકટ ઉઠાવી રહે છે. સદગુણી નારોએ દુનિઆઇ સંસારમાં પોતાના ખાવિંદો તરફ કેવી ફરજો બજાવવી જોઇએ, તે બેજંનની માહબુબ મનીજેહ શીખવે છે.

1. આ વાંચન મુંબઇમાં તા૰ ૫ મી સપટેમબર ૧૯૧૪ ને દીને મુંબઇની જશંન કમીટીની ફરમાસથી, ફીરદોસી તુસીના મરણ દીવસની યાદમાં થયેલાં જશંન પ્રસંગે, શેઠ બેરામજી જીજીભાઇ ઇન્સ્ટીટયૂટવાલા હોલમાં સાંજના ૭ વાગે ને પેહલી વાર સંગીત સાથે કીધા પછી, મુંબઇમા જુદાં જુદાં મંડલો તરફથી અનેક વાર તથા પાછલથી ભરૂચ અને અમદાવાદની જરથોસ્તી અનજુમન રૂબરૂ, ખાસ ફરમાસ થયે, રજુ કીધું હતુ. (કરતા)

શીયાવક્ષને અફ્રાસીયાબના હુકમથી કરશીવેજ કતલ કરાવે છે.

"અગર મુજને નાહક કતલ તું કરે,
તું જોશે કે દરાંન તુને શું કરે."

* * *

"દુનિયામે જીવવું છે મરવાને કાજ,
કોઇ આજે, કોઇ કાલે, અંતે તારાજ.
નેકોની નેકીની રહી જાશે ખુ,
ફના સર્વ ખાકિ, સિવા પાક રૂહ."

(જુવો પાનું ૧૩૫)

ઘણીક વાર આપણુ એવું સમજવાની ભુલ કરીયે છીયે, કે આપણાં નિયાગાંનોના ભલાં કામો ઉપરથીજ આપણને બોધ અને નસિહત મળી શકે છે, માટે તેવાજ બનાવોને ચાનક રૂપી સમજી રજુ કરવાં. પણ આ ખીના ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરની છે, કે ભલાં કાંમોના દાખલાઓ ઉપરથી આપણને જેમ બોધ મળે છે, તેમજ આપણા નિયાગાંનોએ કરેલી કસુર અને ભુલ ગમે એવી ગંભીર પ્રકારની હોય, તો તેવી ભુલવાલા બનાવો ઉપરથી પણ આપણને બોધ અને ચાનક મળી શકે છે. એના પુરાવા તરીકે મારાં આજના દાસ્તાંનના નાયક—બેજન—તરફ આપણુ જોઈશું. બેજને એક ઘણીજ ગંભીર ભુલ કીધી હતી, અને તે ભુલના પરીણામમાં તેનો જીવ જોખમમાં આવી પડયો હતો. પોતાના બાપની મંજુરીઆત વગર બેજન એક પારકી ઓરતની ગોહબતમાં પડયો, અને તેણે તેણીને પરણવાનો કોલ આપ્યો, અને તેમ કરી તે એવી આફતમાં વિંટળાઇ ગયો, કે જેમાંથી તેનો છુટકો પાછલથી રુસ્તંમ પેહલવાને કીધો હતો. કોઇબી રીતે જોતાં બેજને ભુલ કીધી હતી, એ તો નક્કીજ હતું. તેની એ ભુલ ઉપરથી જે કાંઈ દુખ તેને વેઠવું પડયું હતું, તે ઉપરથી પણ મોટો બોધ મળી શકે છે. હવે આપણુ આજના દાસ્તાનની બાબદ ઉપર આવ્યે છીયે.

પાદશાહ કએખુશરોની દરબારમાં તેના અરમાની ખેડુતોની ફરીયાદ.

સાકી ગુલાબી ભરી પા તું જામ,
ધરૂં હું જબાં પર યઝદાંનું નામ.
સંતાપ અને સુખનો તે ધણી,
આબાદી વચરાંની છે તેહની.
કહ્યું મુજ કલંમ યાદ તેને કરી,
ચિતારૂં ચિતાર એક નવો હું ફરી.
બુલંદ શાંન તેની બુલંદ જેના કાંમ,
રાસ્તીનો માલેક દિસે હર ઠાંમ.

* * *

એક રોજ કએખુશરૂ[1] તાજદાર,
બેઠો ભરીને હતો દરબાર.
બુજોરગો, જવાંનો, બિજા નેકનાંમ,
ગોદરેજ, ફરીબુર્ઝ અને ઘસ્તહાંમ.
કેશ્વાદ, ફરહાદ ને ગેવ નેક;
મીલાદનો ગુરગીન ને બીજા અનેક.
હતો જંગી બેજન જંગ જીતનાર,
દરબારે બેઠો'તો દિલખુશ અપાર.
હતો શાહે ઇરાંન અતી ખુશ ખુશાલ,
હતા સર્વના દીલમા ખુશ ખિયાલ.
ચાકુતી જામો શરાબે ભરી,
ફરતી'તી સાકીઓ શીસા ધરી.
ખિલેલું સરોદનું હતું ખુબ બજાર,
એકાએક આવ્યો જુલમનો પુકાર.
નકિબને કિધો શાહે એવો હુકંમ,
તુરત લાવે દુખીયાને હ્યાં એકદંમ.
ઝુકી નકીબે હુકંમ માનીયો,
દાખલ કિધા દુખી અરમાનીઓ.
કહ્યો સર નમાવી દુ:ખીઓએ હાલ
"રહો શાહે ઇરાંન તું ખુશ ખુશાલ.
રહો તારૂં કાયમ રોશંન રવાંન,
જીવો હફતકેશ્વર ઉપર જાવેદાંન.
હમ છૈયે અરમાનીઆના રઇસ,
દુખી થઇ પડીયાં હમો રાત દીસ.

---

૧. પાદશાહ કએકાઉસના દીકરા શાહજાદા શીઆવક્ષનો બેટો. અફ્રાસીઆબને હાથે શીયાવક્ષ જખેહ થયા પછી, તેણે ફીરંગીજને પણ કતલ કરવાનો હુકમ કીધો હતો, પણ વજીર પીરાંને તેણીને બચાવી પોતાને ઘેર તેણીને લેઇ ગયો, અને પોતાની બાઈડીને સ્વાધીન કરી, તેની મહાવજત કરવા જણાવ્યું, કેમકે તે વખતે ફીરંગીજ હમેલદાર હતી. જયારે હમેલની મુદત પુરી થઇ ત્યારે તેણીએ એક બેટાનો જનમ આપ્યો હતો.

ભારી છે પડીયો હમો પર ગજ઼બ,
ગજ઼બ છે બુરો પાર વંનનો અજબ.
હમો ત્યાંના બુરજીગરો ખેતિકાર,
હમારાં સંકટાને તું નિવાર.
ખેતી હમારી રસીલી રસાળ,
જંગલી ભુંડા કરે પાયમાલ.
ભુંડા છે ભયંકાર, અતી ખુનખાર,
મૂફત થઇ કરે છે ખેતી ખુવાર.
તારાજ કિધી છે ખેતી તમાંમ,
નથી રાખિયું ફલ ફુલનું નાંમ.
બલા છે એ આફ્ત બુરી બદખિસાલ,
બદન પાહડ સમ, દાંત હાથી મિસાલ.
કાયર છે અરમાની રઇયત તમાંમ,
અરજ છે હમારી એજ નેકનાંમ."

* * *

સુણી આવી આફતને ગંમનો હેવાલ,
દુખી થાયો કએખુશરૂ નેક ફાલ.
નવાજી રવાના કિધા ખેતિકાર,
બાદ઼ઞ બોલ્યો તે શહેરીયાર:
"અએ નામદારો સૂરા પેહલવાંન,
છે કોઇ આ મિજલસમે એવો જવાંન.
તે મારાં દુખને પોતાનુ ગણે,
દુખી જોઇ મુજને દુખી તે બને.
છે કોઇ મેહફીલમે એવો દલેર,
આ ભુંડાને મારી, કરે દુર કહેર.
જે કોઇ કરે આએ દુખનો નિકાલ,
કરૂં જર ગોહરથી તેને નિહાલ.
કરી દુર બલાને જે બક્ષે કરાર,
કરૂં માન શાહી તે ઉપર નેસાર.
કરૂં મારી દરબારમે સર્ફરાજ,
ઉઠાવે જે સરપર મહારો અવાજ." (1)

બેજનને ભુંડાનો નાશ કરવાનું કાંમ
પોતાને માથે લેવું, અને ગેવે
તેને ઠપકો આપવો.

સુણી શહેનશાહની અરજના કલાંમ,
થઇ ફ્લી દરબાર ખાંમોશ તમાંમ.
દરબારમે નાં રહી એવી તાબ,
ઉઠી કોઇ પહેલવાંન દીયે જવાબ.
જોઇ હાલ દરબારનો બહુ કઠણ,
એકદમ ઉઠીયો દિલાવર બેજંન.
રૂપે રૂપાળો, બળ બીશિયાર,
હિકમતમે પુરો, હિંમત અપાર.
નબીરો તે ગોદંર્જ, ગેવનો પિસર,
કહ્યું શહેનશાહને ઝુંકાવી સર:
"અએ શાહે ઇરાંન, હું તારો દાસ,
ફરમાવ મુજને હુકંમ તારો ખ઼ાસ.
કરૂં તારી ખિદમતમે સર નિસાર,
રજા હોય તો જઇ કરૂં ભુંડા ઠાર.
કરૂં દુર અરમાનીઓની બલા,
કરૂં મુજ ફરજ઼ તુજ તરફની અદા."

* * *

પિસરની જોઇ આવી હિંમત 'ને હાંમ,
કહ્યું ગેવે: "દીકરા, એ શું કીધું કામ!
જવાંની ઉપર તેં કિધો કાં ગરૂર,
એ બલાગે જવાની તુંને શું જરૂર!
જીગરબંદ બેટા તું નાદાંન છે,
પિસર તું અનુભવથી અંજાણ છે.
ભુંડાના જંગથી તું છે બેખબર,
જઇને શું કરશે તું જંગલ અંદર.
અએ જાહેલ તુંએ કીધું શું કાર,
જઇફીમા લુટીયો મહારો કરાર."

* * *

કહ્યું બેજને: "સુણ પ્યારા પેદર,
કરે કાં તું નાહક મહારી ફિકર.
જવાંન હું ખરો, પણ નાદાંન નથી,
અકલ હોશથી હું અંજાણ નથી.
દુ.ખી છું સુણી તારો એવો વિચાર,
શું બેસી હું ઘરમા કરૂં દીન પસાર ?
ના કર પેદર મારી તું કઇ ફિકર,
ના કર તું રંજીદા મારૂં જીગર.
નરેશેર હોય મારો જો બાપ તું,
રજા જંગે એકદંમ જવા આપ તું."

* * *

ખુશી થાયો શેહનશાહ સુણીને જવાંન,
બેજનની તારીફમે બોલી જબાંનઃ
"ખુશી છું જોઇ તારી હિંમતને હાંમ,
બેજંન તું કરશે, ફતેહ મારૂં કાંમ.
મને તું દિસે છે હુંનરમંન્દ પૂરો
બુરઇને પલકમા તું કરશે ચુરો.
બેજંનની હિંમત ન કર ગેવ ખરાબ,
જવા દે તું જંગે ખુશી થઇ સિતાબ.
મગર તું છે મંજલથી બેખબર,
થશે તારો ગુરગીન ભલો રાહબર.
રાહ છે ખતરનાક, મુશકિલ હજાર,
થશે તારો ગુરગીન મદદગાર યાર.
સદા રહેજે ગુરગીન, બેજનની સાથ,
કદી રહેતો ના દુર, શું દિન કે રાત."
પલકમા થઇ ફોજ ઘોડે સવાર,
બેજન નિકલીયો વતંનની બહાર. (2)

ગુરગીન સાથે બેજનનું *અરમાની-
આના જંગલમા ભુંડાનો નાશ
કરવા જવું.

મંજલ મંજલની કરતો સફર,
ઉભો જંગી જઇ એક જંગલ અંદર.
દિઠી બેજને ત્યાં બલા બીશિયાર,
ભયંકર ભુંડા 'ને ડુક્કર હજાર.
બલા જોઇ બેજંન થયો બહુ કફા,
ગુજારી ભુંડા પર કંઇ કંઇ જફા.
જફા જોઇ ભુંડા થયાં પુર જોશ,
કરી શોર ભારી, થયાં કુલ બેહોશ.
ઘણાંકો ગયાં મારથી બહુ ડરી,
ઘણાકો બિહીકથી ગયાં બસ મરી.
ઘણાંકો થયાં જેમ ધરી મસતાંન,
ઘણાંકોએ નાહસી કીધું તુફાંન.
જોઇ હાલ બેજંને ખેંચી કમાંન,
વરસી રહ્યા ચોતરફ બાંણ-બાંણ.
પિલંગ શીર જંગીએ થઇ બેફિકર,
કંઇકોના વિંધીયાં તીરે જીગર.
કંઇકોને મારી કિધાં મુરદાલ,
કંઇકોનો કીધો ગુરજથી નિકાલ.
નેજાની નોકે કિધાં બહુ ફના,
કતલ થઇ મુવાં શમશીરથી ઘણા.
ગરજનાથી ગરજી રહ્યું વંન તમાંમ,
કિધું બેજંને એખલે હાથ કામ. (3)

બેજંનની દલેરી અને ફત્તેહ જોઈ ગુરગીનનું અદેખા બનવું.

એવી રીતે દીલાવર બેજંને અરમાનીઆંના જંગલમાં ગુરગીનની મદદ વગર, જ્યારે એકલે હાથે જંગલી ભુંડા અને ડુક્કરોનો નાશ કીધો, ત્યારે બેજંનની ફત્તેહ જોઇ ગુરગીન પોતાના દીલમાં અદેખો બન્યો. બેજંને ગુરગીનને કહ્યું કેઃ-"જંગલને એક છેડે તું ઉભો રહે, અને હું જંગલના ભીતરમાં જઇ સઘળાં ભુંડાને ઠાર કરૂં. પણ જે ભુંડા મારા હાથમાંથી છટકીને નાહસે, તે જ્યારે તારી આગલથી પસાર થાય, ત્યારે તું તારા તીરોથી તેમને વિંધા નાંખી ઠાર કરજે."

પણ ગુરગીને બેજંનને કાંઇ બી મદદ આપવા સાફ ના પાડી, અને કહ્યું કેઃ—"બેજન, પાદશાહની દરબારમાં માનપાંન મેળવવા તું જ્યારે એખલો તઇયાર થયો, ત્યારે ભુંડાને ઠાર કરવાનું કાંમ પણ તુંએ એખલેજ હાથે કરવું જોઇયે. પાદશાહનું ફરમાન એટલુંજ છે, કે મારે તારો રાહબર થઇ તુંને જંગલની રાહ દેખાડવી. એથી વધારે મદદ હું તુંને કાંઇ બી કરી શકનાર નથી."

ગુરગીનના એવા સુખુનો સાંભલી બેજન જરાબી નિરાસ થયો નહી, અને અરમાનીઆના જંગલ માહેલાં તમામ ભુંડાનો તેણે એખલે હાથે મારીને નાશ કીધો. બેજંનની આવી ફત્તેહ જોઇ ગુરગીન પોતાના દીલમાં અદેખાઇથી બળવા લાગ્યો. રખે બેજન પાદશાહ પાસ તેની ફરીયાદ કરે, અને તેથી તે શાહી ઠપકા અને નામોસીને લાએક થઇ

પંડ, તેના ખ્યાલથી હવે તે દીલમાં બિહીવા લાગ્યો. એવા વિચારમાં તે હતો, તેવામાં અહેરેમને તેના દીલમાં એક ખ્યાલ સુજ પાડયો. બેજંનને કોઇબી રીતે ફરેબના ફંદામાં ફસાવી તેને દુર કરવાની યુકતી તેણે રચી. ભુંડો સાથનું જંગ પુરૂ થતાંજ, બેજંન સાથ ગુરગીન પાછો મળી ગયો, અને ફરેબી સખુનોથી બેજંનને પોતાની મતલબના પેચમાં લાવવા તેણે કહ્યું કેઃ—

ગુરગીનને મોહડેથી મનીજેહની ખુબસુરતીની તારીફ સાંભલી બેજંનનું લલચાવું.

ફતેહ જોઇ ગુરગીન ડઘાઇ ગયો,
અહેખો બની ફાલ ખાઇ ગયો.
મનશની છુરી ચહડી તેને સર,
પરીણામની ના કિધી કંઇ ફિકર.
ફરેબી બોલ્યો મધુર પુર વેન,
સિફત ગાઇ ગુરગીને મલકાવી નેનઃ
"સાંભલ અએ બેજંન જંગી જવાંન,
આ રસ્તો છે સિધ્ધો મુલ્કે તુરાંન.
છે એક જશનગાહ હિંયાં દીલ પસંદ,
અજબ છે બગીચો, ફલ ફુલ સુગંધ.
દિસે ચોતરફ સર્વ પીલું 'ને લાલ,
કુદરતે ગોયા કરી છે કમાલ.

હવા છે સુગંધીભરી તેજદાર,
વસે તે જગે છે પરી સમ નાર.
એ નારોમા રહેછ એક તુરાંની કમળ,
તે મહાબુબ નામે મનિજેહ અસલ.
સરવ સંમ સિધ્ધી, ચંદર સમ નાર,
સજની સુંદર સંગ કરે ગેલ હજાર.
હસતી ને ફરતી જગેજગ દિસે,
રમતી ને ભમતી કદી નહી રીસે.
છે તેનુ જોબંન ખીલતો ગુલાબ,
પેદર છે મનિજેહનો અફ્રાસિયાબ.
લાખોમાં તે એક છે સરવરી,
મહેકે બદન જેમ મુશ્ક અંબરી.

કરૂ શું સીફત ગાઇ તેની વખાંણ,
છે લાઇલાજ આએ મારી જબાંન."(4)

પાદશાહ અફ્રાસીયાબની દીકરી મનીજેહની ખુબસુરતીની તારીફ ગુરગીનને મોહડેથી સાંભળી, બેજંન પોતાના દીલને કાબુમાં રાખી શકયો નહી, અને મનીજેહને પોતાના નજરે નજર જોવા તે લલચાયો. તુરતજ બેજંને ઠરાવ કીધો, કે તે મનમોહન મહાબુબને નજરે જઇ જોવી તેણે તરતજ પોતાનો દરબારી પોશાક મંગાવી પેહર્યો, અને પોતાના સર ઉપર શાહી કોલાહ મુકી, જરીન કંમરબંધ સજી મનીજેહની જશનગાહ તરફ જવા તે ઘોડે સવાર થઇ નીકલ્યો. અને તે પોતાની ધારેલી જગ્યાએ જઇ પુગ્યો. ત્યાં જતાંજ તેણે પોતાના ઘોડાને ચરતો મુકી, પોતે જશનગાહની બાહાર આવેલાં એક મોટા ઝાડનાં છાંયા હેઠળ બેસી, આસપાસ નજર કરી જોવા લાગ્યો. બાનું મનીજેહનુ એવામાં ત્યાં આવવું થયું, અને બેજંન ઉપર તેણીની નજર પડતાંજ તે તેની ઉપર આશક પડી. મનીજેહએ પોતાની એક વિશ્વાસુ દાસીને પોતાના વિશ્વાસમાં લીધી, અને બેજંન પાસ તેણીને પોતાનો પેગામ આપી તેણીએ રવાના કીધી.

સિટલ જોઇ બેજંનની થઇ તે અજબ,
સિકલમા દીઠો મિતનો ગજબ.
તુરત દાસીને કીધો એવો હુકમઃ
"જઇને તું કર ઝટ તલાશ એકદંમ.

છે કોણ બિગાનો, દિપે ચંદ્ર સમ,
ચિરે મુજ જીગરને કરીને જખમ.
અજબ નયનો તેના, બદન રૂપ રંગ,
દિસે છે બદન બળ 'શીરો પીલંગ.

સિકલમાં પરીજાદનો નકસ છે,
આ જીવતો થઇ આયો સ્યાવક્ષ છે.
હૂં હરસાલ વસંતમા કરૂં હિયાં જશન,
દિધું આ બિગાનાએ આજે વધંન.
દીલમા લગાડી બિગાનાએ આગ,
કિધો મારો વેરાંન ખીલેલો આગ.

સખી જઇ પુંછ તેની જલ્દી પિછાંન,
અદબથી પુછી જો, કરેછ શું બયાન.
પછી કહેજે તું તેને મારો પેગાંમ,
ભલે આવીને તું હિયાં કર મુકાંમ.
કરી કોઇ તદબીર, સમજાવી લાવ,
અને તો વીરાને લઇને તું આવ" (5)

બેજંનનો મનીજેહ સાથ મીલાપ થવો.

મનીજેહની દાસીએ પોતાની મલેકાનો પેગાંમ તુરતજ જઇને બેજંનને સંભળાવ્યો, અને બેજનના દીલનો ખરો ભેદ જાણી લેવાની તેણીએ તદબીર કીધી. બેજંને પેલી ચંચલ દાસીના સવાલના જવાબમાં જણાવ્યું કેઃ—" હું નથી શીયાવક્ષ, કે નથી પરીજાદ. હું ગોદરેજના બેટા ગેવનો દીકરો બેજંન છુ. મારા પાદશાહ કએખુશરના હુકમથી અરમાનીઆના જંગલમાં જંગલી ભુંડોના વધી પડેલા ત્રાસથી હેરાંન થતી રઇયતને બચાવવા માટે, ભુંડોનો શીકાર કરવા આવ્યો છું. ભુંડોનો શીકાર કરી હું મારા વતન પાછો ફરતો હતો, પણ તેવામા તુરાંનના પાદશાહ અફ્રાસીયાબની બેકરી મનીજેહની ખુબસુરતની તારીફ સાંભલી, તેણીને નજરે જોવા આ તરફ હું નિકળી આવ્યો છું."

મનીજેહની સખી સાથ બેજનંને લંબાણુ વાતચીત થયા પછી, તે દાસી બેજંનને મનીજેહના જશનગાહ મધે લેઇ ગઇ, અને ત્યાં બંને દીલદારોની મુલાકાત થઇ. એ મુલાકાત ત્રણ દિવસ અને રાત સુધી ચાલુ રહી. રંગરાગ અને ખાનપાંનનો મહિમા તે જશનગાહના દેહરામાં ચાલી રહ્યો. ચોથે દિવસે બેજને મનીજેહને કહ્યું કેઃ—

"મનીજેહ મહાબુબ, ઓ ગુલકળી,
બુલંદ બખ્ત માહરાં તું મુજને મળી.
સાંભલ મહાબુબ ઓ મનમોહંન,
લગાડી તેં દીલમાં મિતની અગંન.
સોહેલ સિતારા દિપે જેમ ગગન,
બગલમાં તું બેજંનની દીપે મોહંન.
દીલ મારૂ તુજપર થયું છે નિસાર,
ખુબી શું વખાણું પરી ગુલજાર.
સિકલ મનમોહંન સુંદર પરી,
દિપે તેજ તારૂં મિસલ સુશ્તરી.
સિફત સુણી તારી હું માઇલ થયો,
નજરથી તુંને જોઇ ઘાઇલ થયો.
કહું રાસ્ત સુણ તુજને મુજ બયાંન,
મનીજેહ વિના છે બેજંન બેજાંન.
મનીજેહ તું લે આ મહારો વચન,
કુ બેજંન મનીજેહના થાશે લગન."(6)

મળી સંગ પ્રીતે હસી ગુલકળી,
બેજંનની સઘળી ઉમેદો ફળી.
કિધી ખુબ અશરત કરી ત્યાં વતંન,
ગુજરીયા ચમંનમે દિવસ એમ ત્રણ.
જુદાઇનો વખત જોઇ મનીજેહ રડે,
કરે બહુ વિચારે, નહી સુજ પડે.

બેજનને મનીજેહ બેહોશ બનાવી પોતાની સાથે છુપછાપ તુરાંન લઇ જવું.

સખી સંગ મળીને ઘડીયો એક ઘાટ,
કે લેઇ જવો બેજંનને તુરાન સાથ.
થઇ જયારે હસ્તી બુલંદ રાતની,
કિધી એક તદબીર નવી જાતની.
મળી સંગ સખીઓએ મજાલશ ભરી,
બેજંનની ખીદમતમે સહુ ખડી.

મચી હર તરફ બઝમમાં ધાંમધુંમ,
નાચી રહી હર સખી છુંમ છુંમ.
બિરાજી તખતપર મનીજેહ નાર,
લઇ સાથ બેજન કરે ખુબ પ્યાર.
હસાવી મનાવી લિધો મનમોહન,
લટાવી ભમાવી કીધો શરણ.
રિજવી રિજાવી કીધી ઠગઇ,
દારૂમે નાખી બેહોશ દવઇ.
બેજંનને પાયો દગાથી શરાબ,
બની તેની હાલત પીતાં ખરાબ.
ચહડી ઘેન ઘુંમરી, મગજ બહુ ફરે,
થયું શું એકાએક નહી સુજ પડે.
પડયો પેચ ખાઇ જમીન પર બેહોશ,
રહી નહી સૂધ્ધી, રહી નહી હોશ.
થઇ તેની હાલત બિલકુલ બેકાંમ,
દગલબાજ શરાબે કિધું એ કાંમ.
પડયો જ્યારે બેજંન થઇ ને બેભાંન,
મનીજેહ ઉઠાવી લઇ ગઇ તુરાંન.

*   *   •

ઉતરી બેહોશીની જ્યારે અસર,
ઉઠી બેજંને કીધી સહું પર નજર.
ઝુંકી સાહેલીઓએ કીધી આદાબ,
મનીજેહે દીધો નમીને જવાબ:
"દિલદાર બેજંન, એ છે મુજ મકાંન,
હું લાવી છું મુજ સાથ તુને તુરાંન.
આ રંગ મેહેલ મારો છે તું થકી,
નથી હિયાં ફિકર કે દગાની વકી.
તું છે મારો બેજંન સાહેબ ધણી,
મનીજેહ હવે તારી દાસી બની."

મનીજેહની ચાલ ઉપર બેજનનું ગુસ્સે થવું, અને મનીજેહનું બેજનને મનાવી લેવું.

ચહડયો જોશ ભારી સુણી આ ખબર,
પુકારીયો બેજંન બની બેસબર:
"અરે ઓ દગલબાજ, દગો તેં દિધો,
મને તેં ફસાવી તારાજ કિધો.
મદદ તારી યજદાંન ! દુશમંન મકાંન!
થશે કેમ છુટકો ! મુલક છે તુરાંન !
અએ ગુરગીન નાપાક, ઓ બદસિફાત,
મને તેં ફસાવી ઘડયો મારો ઘાટ.
મને તેં દેખાડી જશનગાહની રાહ,
ફસ્યો મોહિનીમાં થયો હું તબાહ.
કિનો મારો તે પર લે દાદગર,
તે હિચકારો મુજ સંગ રમિયો મક્કર.
અફસોસ પ્રીતપર હજારો હજાર,
અફસોસ પ્રીતપર ફિતકાર અપાર."(7)
જોઇ હાલે બેજંન, બોલી તે નાર:
"કરે કાં તું બેજંન, ખોટા વિચાર.
નથી મે દિધો તુને કંઇબી દગો,
નથી મુજ સિનામા કપટની વગો.
ખરા પ્યાર ખાતર, કિધું મે એ કાંમ,
ના બોલ બેજંન કડવા કલાંમ.
વહાલા સુણી લે મહારા સુખંન,
મને લાગે સુહનુ તુંજ વન ચમંન.
જીગરમાં લગાડી મહોબત અગંન,
રખે તારી મહોબત બને મુજ કફંન.
ખરા પ્યાર ખાતર તુંને લાવી સંગ,
હવે તું કરે મુજ ઉમેદ ભંગ.
ખુશી થા દીલભર, બુરા તજ વિચાર,
નરેશેર થઇ કેમ બને બેકરાર.
ખુશી થા ઓ બેજંન,જરા પીઇ શરાબ,
દુર કર દિલથી કહેરને સિતાબ.
મનીજેહ છે દાસી તહારી નફર,
કસુર હોય જો થઇ, કતલ તું કર.
અગર તારો જાહેર થશે ઇસરાર,
તો તુજને બચાવા કરશ જીવ નીસાર."(8)

બેજનના તુરાંનમા આવવા વીશેની ખબર અફ્રાસીયાબને કાંને પડવી.

લાંબે વખને આ બનાવની ખબૅર મનીજેહના મેહલના દરબાંનને પડી, કે એક ઈરાંની બચ્ચાને બાનું મનીજેહ પોતાની સાથે જશનગાહ તરફથી લઇ આવી છે. પોતાની પુરેપુરી ખાતરી કીધી પછી, દરબાંને એ ખબર કસરેવજને જંઇ કહી, અને કસરેવજે તુરતજ એ ખબર પોતાના ભાઇ અફ્રાસીયાબને જઇને જાહેર કીધી. અફ્રાસીયાબ આ ખબર સાંભળી ઘણોજ ગુસ્સે થયો, અને બોલ્યો કેઃ—"જેને ત્યાં દીકરી હોય, તે જો કે પાદશાહ બી હોય, તોપણ તેના જેવો કમનસીબ બીજો કોઇ બી હશે નહી[1] " તુરત અફ્રાસીયાબે કસરેવજને હુકમ કીધો, કેઃ—" સવારોની એક ટુકડી લેઇ, મનીજેહના મેહલ તરફ ધસી જા, અને પેલા ઇરાંની બચ્ચાને પકડી મારી પાસે લેઇ આવ. "

પોતાના ભાઇ અને પાદશાહના હુકમ પ્રમાણે કસરેવજ તુરતજ લશકરી સરદારોની એક ટુકડી લઇ મનીજેહના મેહલ તરફ ગયો, અને મેહેલને ચોતરફથી ઘેરી લેઇ, પોતે અંદર દાખલ થયો. દાખલ થતાંજ તેણે જાણ્યું, કે દિવાનખાંનાના દરવાજા અંદરથી બંધ હતા, અને અંદર રંગરાગ અને ખાંનપાંનની ધુમ મચી રહી હતી. વગર ઢીલે તેણે દિવાનખાંનાનાં દરવાજા ભાંગ્યા, અને પોતે અંદર દાખલ થયો. તેણે તખત ઉપર એક ઇરાંની બચ્ચાની ગોદમાં મનીજેહને બેઠેલી જોઇ. મહેફીલના રંગમાં અચબુચ ભંગ થયો. રંગ રાગ બંધ પડયો, અને મનીજેહ ગભારાટમાં પડી. સરવે કોઇ ફીકકાં પંડી કાંપવા લાગ્યાં.

પૂકારી કહ્યા કસરીવેજે કલાંમઃ
" અંએ બેહયા, બદનસલ, બદલગાંમ
વિના હક પર ઘર ધુસે ચોર તું,
કરે એશો અસરત ઓ સરજોર તું.
નથી નહાસવાની રહી એક રાહ,
કરી લે તું દુનિયાને છેલ્લી નિગાહ.
લિધો છે મેં ઘેરી મહેલ ચોતરફ,
શરણ થા વિના બોલાવે એક હરફ."

* * *

પલકમાં પડયો કુલ બંધ રાગ રંગ,
બેજંને ગરજીને મારી છલંગ.
ફિરી ચોતરફ તેણે એકદંમ નજર,
અચાંનક આફત દિઠી સર ઉપર.
"ખુદા થા મુજનો મદદગાર હિયાં,
લડશ કેમ નથી પાસ હથિયાર હિયાં.
કહાં છે પેદર મારો ગેવ મહેરબાંન,
બચાવે કોણ આ સમે મારો જાંન.
નથી મારો ઘોડો, નથી તલવાર,
પરાયા મુલકમાં નથી દોસતદાર.
ઓ સાહેબ ખલકના, કરીમ દાદગર,
મુજ આફતરસીદા ઉપર કર નજર."

* * *

હતો તે વમાસનમાં નેકજાદ,
પડી તેટલાં તેને અચબુચ યાદ.
છૂપાવી તે રાખતો'તો ખંજર એક,
પગનાં મોજાંની અંદર છેક.
તુરત ખેંચ્યું તે ખંજર આબદાર,
ને બોલ્યો બહાદુર મારી પુકાર :
" ઓ બેહયા બેશરમ બદગૂમાંન,
અગર હોય લડવું નિકલ 'મયદાંન.

---

૧. શાએર ફીરદોસી એ વિશે નીચે પ્રમાણે લખે છેઃ

"કેરૉ અઝ પસે પરદહ દુખ્તર બુવદ,
અગર તાજ દારદ બદ અખ્તર બુવદ. "

હું ગેવનો છું બેજંન ગોદરેજીઆંન,
નરે શેર કેસ્વાદ મુજ ખાંન્દાન.
અગર હોય ચાહતો તું જંગ મુજ સાથ,
તો તેયાર છે બેજંન ભીડવાને બાથ.
કરશ આએ અંજરથી સો સર કલંમ,
દેખાડશ તુંને હું નવો કંઇ સિતંમ.
અગર ચાહતો હોય જો તું કરવા ભલઇ,
તો કર આ સમે મારી તું રહાનુમઇ.
મને પાદશાહ પાસ લઇ જા સિતાબ,
ખરી વાતનો તેને આપું હિસાબ."(9)

કસરેવજે બેજનને ફરેબ આપી કેદ કરી અફ્રાસીયાબની દરબારમાં લેઇ જવું.

કસરેવજે જ્યારે બેજંનનું નામ સાંભલ્યું, અને તેને હથીયારબંધ બનેલો જોયો, ત્યારે તેણે લડાઇ કરવાથી હાથ ઉઠાવવાનો એકદમ ઠરાવ કીધો, અને ફંદ તથા મક્કરથી તેની સાથ કાંમ લેવાની તેણે તજવિજ કીધી. તેણે બેજનને નરમાસથી સમજાવી કહ્યું કેઃ "બેજન, અગર જો તું તારા હાથ માહેલું હથીયાર નાખી દીયે, તો હું કસંમ ખાઇ તુંને કોલ આપું છું, કે હું તારો એક વફાદાર દોસ્ત અને રહાનુમા થવશ. વળી અફ્રાસીયાબ પાસ તારે માટે સારા બોલો બોલી, તુંને માફી અપાવવાની હું દરેક તજવિજ કરશ. * * *" બેજને તેની મીઠી મીઠી વાતો ઉપર વિસ્વાસ મુકયો, અને તુરતજ પોતાના હાથ માહેલું ખંજર ફેંકી દીધું. આવો મામલો જોઇ કસરેવજે તુરતજ પુકાર કરી બેજનને ઘેરી લેવા પોતાના સવારોને ફરમાવ્યું, અને તેજ વખતે દિવાંનખાંનામાં બેજંન ઉપર તુરાની સવારો ધસી ગયા, અને તેને કેદ કરી જંજીરથી જકડી, ઘસડતા અફ્રાસીયાબની આગલ તેની દરબારમા લેઇ ગયા. બેજંન જ્યારે અફ્રાસીયાબની આગલ જઇ પુગ્યો, ત્યારે તેણે અફ્રાસીયાબને કહ્યું કેઃ—

"કહું હાલ હું રાસ્ત અફ્રાસિયાબ,
ઇન્સાફ કર તું સુણી ફરીયાદ.
અવલ હકિકત એ છે શહેરિયાર,
નિકલ્યો હું ઇરાંનથી કરવા શિકાર.
લડી સંગ ભુંડો કિધાં સર્વ ઠાર,
પડી રંજ ભારી, બહુ બીશિયાર.
નિકલ્યો હું જંગલમાં કરવા સફર,
પુગો જઇ એકાએક જશંનગાહ ઉપર.
તપતો 'તો સરપર બુલંન્દ આફતાબ,
થયો જીવ ગરમીથી બિલકુલ બેતાબ.
બુલંદ એક દરખત પડીયું નજર,
સિતલ છાંયડે જઇ પડયો બેફિકર.
પરી એક અચણુચ હાજર થઇ,
મને ગોદમાં લઇ ઉડી તે ગઇ.
ચહડી નિન્દ મગજે બેહોશી ભરી,
ખુલી આંખ તો જોઇ મનીજેહ પરી.
મુલાકાત થઇ કોઇ કંમબખ્ત ઘડી,
બલા મારે સર આસમાની પડી.
હવે કર વીચાર ઓ જહાંપનાહ,
નથી તારી બેટીનો કંઇ બી ગુનાહ.
નથી કંઇ મારી જરાબી કસુર,
મળી ગઇ મને કોઇ પરી બેશઉર."
હસી બોલિયો શાહ અફ્રાસિયાબઃ
"અરે કમસમજ શું જુવે છે તું ખાબ.
કિધો છે ગુનાહ એવો નહિ થાય માફ,
કરે ખાલી બકબક મારે તું લાફ.[1]
ગલત વાત સઘલી, ખરી નહી જરી,
બચાવા જીવને બતાવે પરી.
સફર તારી દુનિયામે થઇ છે ખતમ,
પલકમાં તું પુગશે 'મુલ્કે-અદમ.'[2]"
કહ્યું બેજંને બહુ બનીને નિરાસ
"અરે નાતરસથી શું રાખું આંસ. (10)

૧. લાફ માને ગપ મારવી.
૨. 'મુલ્કે અદમ' માને મીનાઈ જેહાન.

અએ શાહે આલમ, ઓ તાજદાર,
કરે કેમ એવા બેહુધા વિચાર.
જંગલના શેરો 'ને ખુંખાર હેવાંન,
પંજાને દાંતે કરે છે તુફાંન.
પેહલવાંનોબી તેમ કરે છે જંગ,
શંમ્શીર ગુરજથી કરે છે ખતંગ.
ખંજર 'ને નેજા, તીર ને કમાંન-
થી લડીને કાહડે છે દુશમંનનો ધાંન.
દગાથી કિધો મને બંદીવાંન,
લડે કેમ હથીયાર વિના પેહલવાંન.
'અગર જોવું હોય જો તૂને મારૂં બળ,
તો કર મુજને છુટો થોડીક પળ.
ફકત એક ઘોડો 'ને ગુરજ આપ,
દેખાડું દલેરીનો તુંને હિસાબ.
હજાર એકમાંથી જીવે એક, જંણું,
તો, બેશક તું બેજંનને નામર્દ ગંણું."

અફ્રાસીયાબે બેજંનને ફાંસી ચહુડાવવાનો હુકમ આપવો.

બેજંનના આવી રીતના સખુનો અફ્રાસીયાબને ગમ્યા નહી. તેણે ગુસ્સે થઇ બેજંનને તરેહવાર અપમાન ભરીયા સખુનો કેહ્યા, અને કસરેવજને હુકમ કીધો કેઃ—"આ ધરાંની બચ્ચો મોરી ઉપર સરજોરી કરે છે, અને મારી શાંમે આવા નાલાએક સખુનો બોલવાની હિંમત કરે છે, વાસ્તે એને એકદમ ફાંસી દે, કે જેથી ભવિશમાં કોઇબી ઇરાંની એવું નાલાએક કાંમ કરવાની હિંમત કરે નહીં." બેજંનને સખત પાહારા હેઠલ કસરેવજ દરબારમાંથી બાહાર લેઇ ગયો, અને બેજંન પોતાના જીવવાની આશા છોડી સંતાપ કરવા લાગ્યો.

ફિકરમંદ બનીને બેજન રડે,
નહિ કોઇ કદરદાંન તેને જડે.
"અગર દાદગરનો હુશે એજ હુકંમ,
નથી મુજ કજાંનો મને કાંઇ ગમ.
મગર છું દુખી કે મરૂ પરદેશ,
નહિ પાસ મારી પેદર કે ખેશ.
બુરી કોઇ ઘડીએ પડયો બહાર,
જોવા ન પામ્યો માદર દિદાર.
અફસોસ હું પડીયો વતનથી દુર,
અફસોસ જવાંની થઇ ગઇ ધુર.
અફસોસ પેદરના ન જોયાં દિદાર,
ખબર મારી સુણી થશે બેકરાર.
અફસોસ પેદરના થશે કેવા હાલ,
અફસોસ દુશમંન થશે ખુશહાલ.
તુને કોણ કહેશે ઓ મારા પિદર,
ગુજરી જફા શું શું મારી ઉપર.
ખબર કોણ પુગાડે તૂને ઓ પિદર,
કે બેજન મુવો થાઇ જીરોજબર.
વતંન મારે લઇ જા પયગાંમ હવા,
ને રહેજે તું મારા ખુનનો ગવાહા.
તુસ અને રૂસ્તમને દેજે ખબર,
કે કીનામાં મારા તે બાંધે કંમર.
ગુરગીન નાપાકે કીધું એ કાંમ,
થઇ મારીજીંદગીને આખર તમામ."(11)

અફ્રાસીયાબના વજીર પીરાંનની સમજાવટથી બેજંનનુ ફાંસીની સજામાંથી છુંટું થવું.

શાએર કહે છે કે બેજંનનો આ વિલાપ પરવરદેગારે સાંભલ્યો, અને તેની ઉપર તે મેહરબાંન થયો. અફ્રાસીયાબના વજીર પીરાંનનું તે જગે એકાએક આવવું થયું, અને ફાંસીને લાકડે ચહડતા એક જવાંનને જોઇ-તેણે તલાશ કીધી. કસરેવજે બેજંનને ઓળખાવી તેની સઘળી હકિકત પીરાંન વજીરને જાહેર કીધી. બેજંનનુ નામ સાંભલી પીરાંન તુરતજ તેની આગલ ગયો, અને તે ઇરાંનથી શા કાજે ત્યાં આવ્યો હતો, તેનો ખુલાસો પુછયો. બેજંને સઘળી બીના પીરાંન વજીરને જણાવી, અને પીરાંનને તેના હાલ ઉપર દયા આવી.

પીરાંન તુરાંનના પાદશાહ અફ્રાસીયાબનો વજીરનો હતો. તે દાનાવ વજીર ઉપર અફ્રાસીયાબનો મોટો વિશ્વાસ હતો. પીરાને તુરતજ હુકમ કીધો, કેઃ—" હું શાહા અફ્રાસીયાબને મળી બેજનના બાબમાં તેનો સેવટનો હુકમ મેળવું, ત્યાં સુધી બેજંનને ફાંસી દેવાનું મોકુફ રાખવું " પીરાન તુરતજ અફ્રાસીયાબ પાસે ગયો. તેણે અફ્રાસીયાબની, મુલાકાત લીધી, અને બેજંનના બાબમાં અફ્રાસીયાબને અરજ ગુજારી સમજાવ્યું કેઃ—

"સદા રહે સલાંમત શાહ તું ખુશાલ,
થજો તારા નાબુદ રંજો મલાલ.
ઉભો સર ઝુકાવી હું તારી હજુર,
ગુજારૂં અરજ માફ　　　　　ર.
કિધો જ્યારે શ્યાવક્ષને તેં કતલ,
કિધો મૂજ શિખામણ પર નહિ અમલ.
વતંન છોડી શ્યાવક્ષ આયો તુરાંન,
પનાહ આપી તેને કિધો તેં બેજાંન
હજી તો છે શ્યાવક્ષનો કીનો ગરમ,
જગાડે નવો તું સિતમ 'ને અલંમ
અગર તું બેજનને કરશે બેજાંન,
તો રૂઠશે કિનામાં કુલ્લે ઇરાંન.
તુસ જેવા જંગી 'ને ઘસ્તંમ દલેર,
ગેવ અને રૂસ્તમનો ભુલીયો શું કહેર?
ભુલશે ન ગોદરેજ નબીરાનું વેર,
ચલાવશે તુરાંનમે લોહીની નહેર.
ગયો કેમ તુ રૂસ્તમનો ગુસ્સો ભુલી,
નિકલિયો તું બેજનને દેવા સુલી.
કરે કાં તું નાહક ઠારે જખુન,
ના કર તું બેજનનું નાહક ખુંન."

પીરાંનની સમજાવટથી બેજંનની સજામાં ઘટાડો થયો

પીરાંન વજીરની સમજાવટથી અફ્રાસીયાબના ઘાતકી દીલ ઉપર અસર થઇ, અને તેણે પીરાંનને જવાબ દીધો કેઃ " અએ વજીર પીરાંન, તું જાણતો નથી કે બેજંનની આવી ચાલથી ઇરાંન અને તુરાંનમાં મારી અને મારાં કુટુંબની રૂસવાઇ થઇ છે. મારાં કુળની તમામ બાનુંઓની ઇજ્જતને બેજંને કલંક લગાડયો છે, માટે એને સજા તો થવીજ જોઇએ." પીરાંને જવાબ દીધો કેઃ—"અએ આલમ પનાહ, જો તેમજ હોય, તો તું એને મોતની સજા ના કર. એની સજામાં ઘટાડો કર. બહેતર તો એ છે, કે એને કેદની સજા કર, જેથી ઇરાંનીઓને ધડો મળશે, અને ફરીથી તેઓ તુરાંની બાનુંઓ તરફ એવી આડી નજર કરતા અટકશે." આ સમજાવટથી અફ્રાસીયાબે ફાંસીનો હુકમ ફેરવી, બેજંનને મજબુત સાંકલથી જકડી, એક ઉંડા કુવામાં બંધ કરવાનો હુકમ કીધો, અને તે કુવાના મોહડાં ઉપર અકવાન દેવવાલો પત્થર[1] જે ચીનના જંગલમા પડેલો હતો, તે પત્થર તે જંગલમાથી મંગાવી તે અંધારા કુવાના મોહડાં ઉપર ઢાંકવાનો તેણે ફસરેવજને હુકમ કીધો, કે જેથી તે ગારમાં દિવસની રોશની કે આફતાબનું એકબી કિરણ દાખલ થઇ શકે નહી. વળી બાનુ મનીજેહના બાબમાં તેણે એવો હુકમ કીધો, કે તેણીના મેહેલને એકદંમ તારાજ કરવો, અને તેણીનું તાજ છીનવી લેઇ તેણીને શેહર બદર કરી, તેજ કુવા આગળ તેણીને રખડતી મુકવી.

૧. આ પત્થર અકવાંન દેવે દરીઆને તળીએથી ઉઠાવી લાવી, ચીનના વેરાનમાં નાખ્યો હતો, એમ શાએર ફીરદોસી જણાવે છે, પણ એ પત્થર અકવાન દેવ શા કારણ સર દરીઆને તળીએથી બાહાર લાવ્યો હતો, અને કયા દરીઆમા તેણે બાહાર કાઢયો હતો, તે વિશે કાંઇબી ઇશારો શાહનામામાંથી મળતો નથી (કરતા)

અફ્રાસીયાબના આ હુકમ પ્રમાણે કસરેવઝે બેજંનને ગારમાં કેદ કીધો, અને મનીજેહને તાજ અને સાજથી બેતાજ અને સાજવનાની બનાવી, બેજંનવાલા ગાર પાસ તેણીને જંગલમાં એકલી રઝડતી મુકી.

મનીજેહની મોહબતનું આવું પરીણામ આવ્યું. તે દરરોજ રખડી રઝડી કાંઈક ખાવાનું મેળવતી, અને તે ખાણું બેજંનને તેના ગારમાં એક સુરાંખમાંથી પોહોંચાડતી હતી. એ રીતે મનીજેહ પોતાની જીંદગીના દુખી દિવસો, બેજંનના ભયંકાર બંદીખાના આગલ પડી રહી, રાતો દિન રડી રડી ગુજારતી હતી. (12)

બેજંનના ગુમ થવાની ખબરનું ઇરાંનમાં જઇ પુગવું.

એક હાથ ઉપર દીલાવર બેજંન, જ્યારે તુરાંનના જંગલમાં આવી આફતમાં પડયો હતો, ત્યારે બીજા હાથ ઉપર મનીજેહના જશનગાહ તરફથી બેજંન હજી સુધી પાછો નહી ફરેલો હોવાથી, ગુરગીનની ઇન્તેજારીનો પાર રહ્યો નહી. બેજંનને પાછો ફરેલો જ્યારે ગુરગીને જોયો નહી, ત્યારે તે ગભરાવા લાગ્યો, અને તેની શોધમાં તે વેરાન જંગલમાં ફરવા નિકલ્યો. બેજંનને શોધી કાહડવાની તેની તમામ મેહનત ફોકટ ગઇ. તેની કાંઇબી નીશાંણુ કે પતો તેને મલ્યો નહિ, એવામાં બેજંનનો ઘોડો તે વેરાંન જંગલમાં પોતાના સવાર વગર હાલ હવાલ હાલતમાં ભટકતો ગુરગીનની નજરે પડયો. તેની લગામ તુટેલી, અને જીન ઉંધુ વળેલું તેણે જોયું.

બેજંનના ઘોડાની આવી હાલત જોઇ ગુરગીન સમજી ગયો, કે બેજંનના જાનને નુકસાન થવું જોઇએ. હવે તે જીવતો ઇરાંન આવે, એમ તેને લાગયું નહી. તેણે એવી અટકલ કીધી, કે તે તુરાંનના પાદશાહ અફ્રાસીયાબના હાથમા સપડાવો જોઇએ, અને તે ફાંસી ગયો હશે, યા કેદમાં પડયો હશે. પોતાના કાંમથી આવું છેવટ આવેલુ જોઇ, ગુરગીન હવે ઘણોજ પસ્તાવા લાગ્યો, અને બેજંનના ઘોડાને બેજન વગર લેઇ, રડતી આંખે તે ઇરાંન તરફ પાછો ફરયો. પેહલવાંન ગેવે જ્યારે ગુરગીનને બેજંનના ખાલી ઘોડા સાથ પાછો ફરેલો જોયો, ત્યારે તેના વિલાપનો પાર રેહ્યો નહી. ગેવે તુરતજ ગુરગીનને બેજંન વિશે પુછયું, અને ગુરગીને બેજંનના ગુમ થવાની બનાવટીજુઠી ખબર આપી.

ગુરગીને બેજનના ગુમ થવા વિશે બનાવટી વિગત આપવી.

ગુરગીને રડમસ ચેહરે જણાવ્યું કે: "ઓ પેહલવાંન ગેવ, મે અને તારા બહાધુર દીકરા બેજંને અરમાનીઆના જંગલમાં વસતાં ભુંડોને મારી મોટા ઢગલા કીધા ! એવી રીતે અરમાનીઆની રઇયતના દુખ ટાલી હમો ઇરાંન તરફ ફરતા હતા, તેવામાં જંગલમાંથી એક ગોરખર નિકલી આવ્યું. દેખાવમાં તે ઘણુંજ ખુબસુરત હતું. તે ગોરખર એકાએક બેજંનના આંગ ઉપર ધસ્યું, અને બેજંને પોતાની કમંન્દ તે ગોરખર ઉપર ફેંકી, તેને પકડી લીધું ! પોતાને આવી રીતે પકડાઇ ગયલું જોઇ, તે જીવ ઉપર આવી નાહાસવા લાગ્યું, અને બેજન તેની પછવાડે ઘસડાવા લાગ્યો ! અંતે તે ગોરખર અને બેજંન જોત જોતામા મારી નજર આગલથી ગુમ થઇ ગયાં ! મે તેની ઘણીજ શોધ જંગલમા કીધી, પણ તેને મેલવી શકયો નહી ! અંતે તેનો ઘોડો હાલહવાલ હાલતમાં મારી નજરે પડયો, અને તેને લેઇ હું પાછો હિંયા આવ્યો.

ગેવે ગુરગીનની આ વાત બીલકુલ માની નહી, અને ગુસ્સામાં આવી તેને ઘસડતો પાદશાહ કએખશરૂની દરબારમાં લઇ ગયો.

બેજંનના કેદખાનાનો પતો શાહ કએખુશરૂએ જામે જેહાંનુમા મારફતે મેળવવો, અને બેજંનના છુટકારાની તદબીર કરવી.

બેજંનના ગુમ થવાનો હેવાલ ગુરગીનને મોહડેથી સાંભલી, પાદશાહ કએખુશરૂ ગુરગીન ઉપર ઘણોજ કફા થયો. શાહ કએખુશરૂએ ગેવને સમજાવી કહ્યું કે: "દીલાવર ગેવ, તું ફિકર ના કર. હું કહુ છું, કે તારો દીકરો બેજંન જીવતો છે. સબબ નામીચા મોબેદો અને નજુમીઓએ એવી આગાહી કીધી છે કે હું જ્યારે અશી શીઆવક્ષના કીનામા તુરંત જમીન ઉપર ચહડાઇ લેઇ જવશ, ત્યારે તે લડાઇમાં તારો દીકરો બેજંન મોટો ભાગ લેશે."

ગુરગીનની ફીતુરી ચાલ માટે શાહ કએશરૂએ તેને બંદીખાને નાખવાનો તુરત હુકમ કીધો, અને ગેવને જાહેર કીધું કે:—"બેજંન જીવતો છે, પણ તે કયાં છે, તેની ખબર હમણા મળી શકે એમ નથી. માટે ગેવ તું ફરવરદીન[1] મહીના સુધી સબુરી પકડ, કારણ કે તે વખતે આફતાબનો પ્રકાશ દીપી રહેશે, બહારની મોસમ ખીલી રહેશે, અને તમામ કુદરત બોલતી થશે, ત્યારે હું મારી 'જામે ગેતીનુમાં' (યાને જામે જેહાંનુમા) માં હક્તકેશ્વર જોવશ, અને તેમાં તારો દીકરો જ્યાંબી હશે, ત્યાંથી તે મને દેખાશે."

આ સખુનોથી ગેવને ધીરજ મળી, અને ઉમેદવાર દીલે તે ફરવરદીન મહીનાની રાહ જોતો રહ્યો. અંતે નૌરોજના મુબારક દિવસ આવી લાગ્યો. તે દિવસે પાદશાહ કએખુશરૂએ બંદગી કરી, પોતાની 'જામે જેહાંનુમા'માં[2] નજર કીધી, અને સઘળા ખંડોમાં જામ મારફતે તપાસ કરી જોયું, તો અંતે બેજંન કર્ગસારના વેરાંનમાં એક ઉંડા સિહા ગારમાં, જંજીરથી જકડાઇ કેદ પડેલો, અને દુખથી બેજાર થનો તેને દેખાયો. વળી તેજ ગારની આગલ એક ખાંનદાંની સીકલની બાનું, બેજંનની પાસબાંની કરતી દેખાઇ. આ ખબર શાહ કએખુશરૂએ દરબારને ખુશી સાથ જાહેર કીધી, અને ગેવ તેથી ઘણોજ ખુશાલ થયો. પાદશાહે કેહ્યું કે: "બેજંન જીવતો છે, માટે હવે તેને છોડવવાની તજવિજ કરવી ઘટે છે. મને લાગે છે, કે એ કાંમ રૂસ્તમથીજ પાર પડશે."

---

૧. જમાનાના તે કાળમા, ફરવરદીન મહીનો અને હોરમઝદ રોજ નવા વરસના પેહલા દિવસ તરીકે ગણાતો હોય, એમ શાએર ફીરદોસીના લખાણ પરથી લાગે છે. (કરતા)

૨. આ 'જામે જેહાંનુમા'ની બનાવટ કેવી અને કેવા પ્રકારની હતી, તે વિશે કોઇબી ખરી વિગત હજી સમજાવી શકયું નથી. ઘણાક લખનારાઓ જણાવવા માગે છે, કે તે નજુમી વિદ્યાથી ભરેલી એક કિતાબ હતી. કેટલાકોનુ કેહવું એવું છે, કે એ 'જામ' એક દુરબીન યાને (Telescope) ના જેવી હતી. શાએર ફીરદોસી પ્રમાણે એ 'જામ' પાદશાહ જમશેદની પાસ હતી. એ જામમા સાતે કેશ્વરો જોનારની નજરે પડતાં હતાં. તેમજ ગુમ થયલી વસ્તુઓ જ્યાબી હોય, તે તેમાં જોયાથી જણાઇ આવતી હતી.

કર્ગસારના જંગલમા આવેલા ઉંડા ગારમાથી રૂસતમ બેજનનો છુટકારો કરે છે.

થયો અસ્ત ખુરશેદ પડી જ્યારે રાત,
નિકલીયો રૂસતમ સવારોની સાથ.
સજી શસ્ત્ર અંગે, ને બખ્તર તમાંમ,
મદદ માગી રબની, પકડી નેક કલાંમ.

"તવાના, ઓ દાના, કરીમ દાદગર,
અરજ એક ગુજારૂં ઝુંકાવી સર.
મને દે તું દાવર બળ બીશિયાર,
છુટે મુંજથી બેજન, સિહા તોડું ગાર."

(જુવો પાનુ ૧૫૧)

બેજનના છુટકારા માટે જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમને બોલાવવાનો કએખુશરૂએ હુકમ કરવો.

પાદશાહ કએખુશરૂએ તુરતજ રૂસ્તમને બોલાવવા તાકીદનો પેગાંમ રવાના કીધો, અને તેમાં બેજંનની ગીરફતારી વિશે જણાવી, તેનો છુટકો કરવાની રૂસ્તમને અરજ કીધી. રૂસ્તમ પેહલવાંન બેજંનની આફત સાંભળી ઘણોજ દલગીર થયો, કેમકે ગેવ તેની દીકરી બાનુ ગોસસ્પ સાથ પરણેલો હતો, અને એ લગનથી બેજંન બાનુ ગોસસ્પનો દીકરો થતો હતો. શાહી ફરમાન મલતાંજ રૂસ્તમ તુરતજ પાદશાહની દરબારમાં આવી ઉભો, અને બેજંનને છોડવવાની યોજના તેણે ઘડી કાહડી.

ગુરગીનને જેવી ખબર પડી, કે જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમ આવી પુગ્યો છે, અને બેજંનના છુટકારાની તે તજવિજ કરે છે, ત્યારે તેણે રૂસ્તમને એક આજીજી ભરેલો પેગામ કેહવાડી પોતાનો છુટકારો કરવા અરજ કીધી. તેણે પોતાના કરતુક માટે માફી ચાહી, સઘળી ખરી બીના જાહેર કીધી.

રૂસ્તમે પેહલાં ગુરગીનને બંદીખાનામાંથી છોડવી પોતાના કબજામાં લીધો, અને પોતાના રસાલામાં તેને દાખલ કીધો. એ પછી પાદશાહે પુશકલ ખજાંનો અને મુસાફરીનો અસબાબ રૂસ્તમને સ્વાધીન કીધો, અને રૂસ્તમ એક વેપારીનો વેશ ધારણ કરી, એક મોટા રસાલા સાથ બેજંનને છોડવવા ગુપચુપ તુરાંન તરફ નિકલી ગયો.

વેપારી વેશે રૂસ્તમનું બેજંનને છોડાવવા તુરાંન જઇ પુગવું.

રૂસ્તમે છુપે વેશે અને છુપા નામે બેજંનને કેદખાંનામાંથી છોડવવાનું વધારે પસંદ કીધું, કેમકે તે એવું ધારતો હતો, કે લડાઇ કરી બેજંનને છોડવવાની તજવિજ કરવા જતાં, મબાદા અફ્રાસીયાબ તેના જીવને હલાક કરશે એ સબબને લીધે, રૂસ્તમે પોતાના રસાલાના તમામ આદમીઓને વેપારી વણજારનું રૂપ આપી, પોતે પણ એક વેપારીનો વેશ સજીને તુરાંન સરહદમાં દાખલ થયો, અને ત્યાં વેપારના સાંમાનની તે એક પેહડી ખોલી બેઠો. ખુતનના મુલકમાં જ્યાં વજીર પીરાંન રેહતો હતો, ત્યાં રૂસ્તમે છુપા વેશે જઇ પીરાંન વજીરને ભેટ સોગાત નજર કીધી, અને ખુતન શેહરમાં વેપાર ચલાવવાની તેણે રજા માંગી, જે પીરાંન વજીરે તુરતજ તેને ખુશીથી આપી.

એક ઇરાંનનો શાહ વેપારી ઇરાંનથી મોટી વણજાર લેઇ આવેલો છે, એવી ખબર જ્યારે ફકીર હાલે ભટકતી મનીજેહને કાંને પડી, ત્યારે તે બાનુ તુરતજ તે ઇરાંની વેપારીની પેહડી ઉપર દોડી ગઇ, અને રૂસ્તમ જે છુપા વેશમાં પેહડી ઉપર બેઠો હતો, તેને તેણીએ અરજ કરી કહ્યું કે;—

"ઇરાંન સરજમીનના સણી દીલ મર્દ,
સદા રેહેજે સુખી, બિલકુલ બેદર્દ.
પડો પાર દીલની ઉમેદો બુલંદ,
જમાનો દેખાડે ન દુખ કે ગઝંદ.
રહેજો ખુશીમાં તમારૂં ઇરાંન,
સદા શાદ રહેજો તમારા જવાંન.

કેવી છે શાહ ખુશરૂની ખબર?
કેમ છે પેહલવાંન ગેવ નામવર?
ઇરાંનીઓને છે ખબર કે નહીં,
બેજંનની ફીકર કરેછ કે નહીં?
પડેલો છે તે સિહા ગારમાં,
રડે રાતો દિન તે અંધકારમાં.

ન રે બેજન ! બોલ ઓ જીગર !
તું કાંમ હસે છે ? શું છે ખબર !
દુશ્મન શું અંતે જમાનો થયો ?
શુ દૂખ વેઠતાં તું દિવાનો થયો ?
જરા દે ઓ બેજંન તું સિધ્ધો જવાબ,
સિહા ગારમાં કાં હસે બેહિસાબ."
હસી બોલિયો નેક બેજન ફરી:
"મનીજેહ મહાબુબ, સૂણ સુંન્દરી.
કહું કેમ હસવાનો ખોલી હું ભેદ,
હવે દુર થશે મુજ સંકટ ખેદ.
કહું કેમ તૂને ઓ જીગર ગુપ્ત વાત,
થઇ છે નારોથી નરની ઘાત.
લબોં[1] પર લગાડી દિધુ હોયે 'સીલ,'
રહે ભેદ કહી નહિ મિસલ આબે નીલ.
લબોં નારના જો સીવી બંન્ધ કરે,
જબા તેઓની ના ગઅંન્દે ડરે."
રડી બહુ મનીજેહ, સુણી આ ગુમાન,
બહુ દર્દમંન્દ થઇ, સૂણી બોહતાન:
"બેજંન મેં દીધુ તુંને મારૂં દેલ,
તજ્યાં તૂં થકી મેં વતંન'ને' મેહેલ.
જે થકી છોડી મેં શાહી ને તાજ,
જે થકી તારાજ કિધો મારો સાજ.
તે જ્યારે મુજથી છુપાવે ભરંમ,
ઓ દાવર કેમ તું થયો બેરહંમ."(14)

* * *

કહ્યું બેજનેઃ "અએ મોહંન મની,
જીંદગીથી જીયાદા મેં તુને ગણી.
ખરેખર થઇ મૂજ થકી તું ખુવાર,
તજી તુંએ શાહી, તજયો સંણુગાર.
કસુર માફ કર જો થઇ હોય ખતા,
હવે જોઉં છું મુજ સુખની ઘટા.
સાંભલ મનીજેહ, ધરી લે ધિયાંન,
આવી પૂગોછ રૂસ્તંમ પેહલવાન.
જલ્દી મનીજેહ જઇ તેને મલ,
કરશે તે મારી ઉમેદો સફલ.
જઇને તનાહીમાં પુછ એકદંમ,
કે અએ નામવર તુંજ છે રૂસ્તંમ.
સિધારી સંગ તેને જલ્દી તું લાવ,
કુવા જઇ બેજંનની તેને સૂણાવ."
મનીજેહ પવન વેગે ગઇ નિકલી,
ઉમેદ છાતીમા રહી ખિલી ફુલ ભલી.
મલી રૂસ્તમને કહ્યા સર્વ હાલ,
ખુશીથી ખીલી રહ્યા ગાલ-લાલ.
કહ્યું રૂસ્તમેઃ "નાર ઓ નામદાર,
રહો રહેમ તુંજ પર પરવરદેગાર.
બાનુ મનીજેહ, જોઇ લે મને,
ઉભો છે રૂસ્તંમ તું સાંમને.
બેજન થકી છોડી જાબુલ શહેર,
પૂગો આવી હ્યાં હું ધરી દીલ કહેર.
હવે જા મનીજેહ હિયાંથી સિધાર,
આવશ હું રાતે લઇને સવાર."

* * *

થયો અસ્ત ખુરશેદ, પડી જ્યારે રાત,
નિકલીયો રૂસ્તંમ સવારોની સાથ.
સજી શસ્ત્ર અંગે, બખતર તમાંમ,
મદદ માગી રબની, પહડીને કલાંમ:
"તવાના ઓ દાના, કરીમ દાદગર,
અરજ એક ગૂજારૂ ઝુંકાવી સર.
મને દે તું દાવર બળ બીરિયાર,
છુટે મુજથી બેજંન સિહા તોડું ગાર."(15)

કર્ગસારના જંગલમાં આવેલા ગારમાં, કેદ પડેલા બેજંનને
જેહાં પેહલવાંન રૂસતમે છોડવવો.

કર્ગસારના જંગલમાં રાતની સિઢાઈ વચ્ચે બેજંનને તેના બંદીખાનામાંથી છોડવવાનું કાંમ મુશકીલ જેવું લાગ્યાથી, બાનું મનીજેહએ તે જંગલમા પડેલાં લાકડાંનો એક મોટો

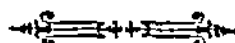
૧. લબો યાને હોઠો.

જથ્થો એકઠો કરી રાખ્યો હતો. રાત પડતાજ જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તંમ પોતાના ચુંનંદા પેહલવાંનો સાથ હથીયાર બંધ થઇ, તે જંગલમાં ગુપચુપ જઇ પુગ્યો. મનીજેહએ એકઠાં કીધેલાં લાકડાંની એક ચેહ બનાવી સલગાવી, જેથી રાતની અંધારી, રોશનીમા ફેરવાઇ ગઇ. બેજંનને જે ગારમાં કેદ કીધો હતો, તે ગારના મોહડાં ઉપર રૂસ્તમે એક મોટા ગંજાવર કદનો પથર ઢાંકેલો જોયો. રૂસ્તમે તે પથર ઉઠાવવા પોતાના પેહલવાંનોને કહ્યું, પણ તે પથર વજનમાં એટલો તો ભારી હતો, કે સઘળા પેહલવાંનોએ સાથે મળી ઉઠાવવાની તજવિજ કીધા છતાં, તે હીલી શકયો નહી. જ્યારે રૂસ્તમે એવો મામલો જોયો, ત્યારે તેણે પોતે તે પથર ઉઠાવવાનું કાંમ માથે લીધું. દાદગર દાદારની જનાબમાં તેણે સર ઝુંકાવી મદદ આહી, અને એક જોર કરી, ગારના મોહડાં ઉપર ઢાંકેલા તે પથરને તેણે ઉઠાવી, ચીન શેહરના જંગલ તરફ તે ફેંકી દીધો, અને બેજંનને તે સિહા ગારમાંથી બાહાર કાહડવાની તજવિજ કીધી.

પણ બેજંનને બાહાર કાહડવા આગમજ રૂસ્તમે બેજંન પાસ ગુરગીનને માટે માફી મેળવી. રૂસ્તમનો સુખન બેજંને માંન સાથ કબુલ કીધો, અને ગુરગીને કરેલી કસુર માટે બેજંને તેને માફી બક્ષી. રૂસ્તમે તુરતજ પોતાની કમંન્દ તે ગારની અંદર ફેંકી, અને બેજંન તે કમંન્દ પકડી ગારમાંથી બાહર આવ્યો. બેજંનને હાથે અને પગે પડેલી ભારી જંજીર રૂસ્તમે તોડી નાખી, અને ગુરગીને બેજંન પાસ પોતાની થયલી કસુર માટે માફી ચાહી. બાદઅઝ બેજંન ઇરાંન તરફ પોતાની માનીતી મહાબુબ મનીજેહ સાથ ગયો, અને ત્યાં બેજંને મનીજેહને આપેલા કોલ પ્રમાણે, મનીજેહ સાથ શાહ કએખુશરૂની મંજુરીઆતથી, તથા પોતાના પેદરની રાજી ખુશીથી શાદીના ગાંઠથી જોડાયો

પાદશાહ કયખુશરૂનું આ ગેતીમાંથી નજર-ગયેબ થવું.

જ્યારે પાદશાહ કએખુશરોએ પોતાના બાપ શીયાવક્ષનો કીનો પોતાના મમાવા અફ્રાસીયાબ ઉપર લીધો, અને તેને તથા તેના ભાઇ કસરેવજને મારી નાખી દુનિયાને ફિકર અને ધાસ્તી વગરની બનાવી, ત્યારે તેના દીલને શાંતિ થઇ.

ઇરાંનનો પાદશાહુ કૈખુશરૂ.

કયખુશરૂના સુખુનઃ—" યઝદાંન જે છે તે આસમાનનો પાદશાહ છે,
અને પાદશાહ છે, તે જમીનનો હાકમ છે.
નાદાંન તે શખ્સને જાણુવો કે જેનુ દીલ પરવરદેગાર
તરફ ભેપરવા હોય. દાનવ તે શખ્શ જાણુવો, કે
કોઇની પણુ ધાસની કીધા વગર
પાપના કાંમથી શરમાય.

કએખુશરૂએ પોતાની દરબારના દરવાજા બંધ કરવા ફરમાવવું.

બુલાવી કહ્યું એમ દરબારને:
"ખતમ હું કરૂં છું સહું કારને.
મશરેકથી મગરેબ તલક કુલ ખલક,
કિધી પાક મે દુશ્મનથી અલગ.
કિનો મુજ દીલનો આબાદ છે,
ફલી મુજ મનની મુરાદ છે.
સિપાસો સના તારી યઝદાં કરૂં,
થયો તુંથી હું ગેતીમે સુર્ખરૂ.
હવે એક દીલમા રહી આરજી,
હજુરીમે તુજની રહું રૂ-બ-રૂ.
ઉમેદ એજ દીલમાં છે મે ગણી,
દફા મારી થઇ છે અહેરેમની.
શું અદના કે આલા પીરો જવાં,
શું મુફલીસ માસુમ કે પેહલવાં.
અમીરો, સગીરો, બુલંદ તાજવર,
સઘલાં જશે એક રોજે ગુજર.
રહી હિયાં રખે હું બનું જુલ્મગાર,
રખે હિયાં કરૂં હું જોહાકી કાર.
રખે હું ગરૂરી કરૂં આ જેહાંન,
રખે હું મરૂં શાહ જમશેદ સમાંન."

કહી એમ કિધો ખુશરૂએ હુકમ:
"દરબાર મારી કરો તમ ખતમ.
મનાવી સહુને કેહજો સુખન,
રવાના કરજો કરીને નમન.
બશારત થઇ એવી યઝદાંનથી,
ઉઠાવી લીધું દીલ આ જહાનથી."

કએખુશરૂનું યઝદાંનની ઇબારતમાં મશગુલ થવું.

કિધું કુલ ફરામોશ ગેતીનુ કાંમ,
કિધુ તેણે ધોઇ સફા તન તમામ.
સજી સાજ તનપર બીલકુલ સુફેદ,
નિયાયેશ કીધી ધરી દીલ ઉમેદ.
અરજ કીધી દરગાહે યઝદાંન પાક:
"તું માલીકે આતશ, હવા, આબ, ખાક.
કર આએ કમતર ઉપર તું નિગાહ,
કર માફ જે કંઇ કિધા હોય ગુનાહ."
નિસદીન ઇબાદતમા તે રહયો,
એ રીતે હફતો ગુજરી ગયો.
તન તેનું જો કે હતું આ જહાન,
મગર ગેતી અંદર હતું નહિ રવાંન.
પરસ્તેશ દિવસ આંઠ તક એમ કરી,
નિકલીને બાહાર દરબાર ભરી.

કુલ પેહલવાંનો, દરાંની સિપાહ,
હયરત રહ્યા જોઇ કારે શાહ.

કએખુશરૂના પેહલવાંનોએ દરબાર બંધ કરવા માટે પુછપરછ કરવી.

એક હફતા સુધી કએખુશરૂ ઇબાદતમાં રેહ્યા બાદ પાછો તે દરબારમાં આવી તખ્ત ઉપર બેઠો, અને તમામ પેહલવાંનો તેની જનાબમાં નમીને હાજર થયા. પાદશાહના આવાં કામથી તેના તમામ પેહલવાનો ઘણુંજ અજબ થવા લાગ્યા, અને એવી રીતે દરબારના દરવાજા બંધ કરવાનું કારણ જાણવા પુછપરછ કરવા લાગ્યા.

તખત પર બેસી શાહ શેહરિયાર,
હુકમ કીધો ખોલે દરબાર બાર.
હજુરીમે હાજર થયા પેહલવાંન,
ફરીબુર્ઝ, ગુદર્ઝ અને સાવરાંન.
ગેવ સાંથ ગુરગીન, ગોસ્તમ દલીર,
તુસ સાથ બિજન, રેહામ વીર.

નમી કુલ દરબારે કીધી સલાંમ,
જબાં ખોલી બાદબ ધરી દીલ હાંમ:
"અએ શાહે આલમ, ઓ દસ્તગીર,
સરતાજ હમારા, બહાદુર દલીર.
નથી થાયો તુજ સમ કોઇ શેહરિયાર,
થયો હોય તુજ સમ જગ આશકાર.

જહાંદારે જગને કિધી જયારથી,
નથી થાયો તુજ સમ કોઇ ત્યારથી.
મુબારક તુને તખ્ત, અને જીન, અસ્પ,
તૂએ કીધો બરપા આઝર ગોશસ્પ.
પહેલવાંનો તારા ઉભા સર ઝુંકી,
જોઇ હાલ તારો, હમ સહુ દુ:ખી.
ખતા દરગુજર કર હમારી શાહ,
થયો હોય અગર કંઇ હમોથી ગુનાહ.
ખતાવાર અગર જો હમો હોઇયે,
મેહરની નજર હમ ઉપર જોઇયે.
અરજ એમ કરીયે કરીને નમાજ,
કહે ભેદ તારો, કરીયે ઇલાજ."

ઇરાંની પેહલવાનોને કએખુશરૂએ
જવાબ આપવો.

સુખન સુણી બોલ્યો શાહ શહેરિયાર,
સુણો પેહલવાંનો, આલી વિકાર.
નથી મુજ દીલમા રંજો-અલમ,
નથી દુશમનનો મને કાંઇ ગમ.
નથી કોઇથી હું થયો દિલગીર,
નથી કોઇએ કંઇ કિધી તકસીર.
લિધો દુશમન પર કિનો બાપનો,
થયો અંત આખર પરીતાપનો.
હવે તમ કરો મ્યાંન શમશીર તમાંમ,
તજો તેગ, ખંજર, કરો મચ કાંમ.
મુકી એક બાજુ કમાનો 'ને તીર,
મચાવો ખુશી તમ મલ્લી સહુ દલીર.
અધુરાં કાંમો થયાં છે પુરાં,
પરીણામો આવી ગયાં છે રૂડાં.
સિવા ફકત નિયાયેશ પરવરદેગાર,
મને બીજો કાંઇ નથી રૂજગાર.
બાદજ કીધો નકીબને હુકમ:
"દરબાર મારી કરૂં છું ખતમ.
બિગાના કે બેશી બની બેસબર,
મુલાકાત ચાહે અગર કોઇ બસર.
હજુરીમે લાવે કદમ તે નહી,
કરે મારી બંદગી બરહમ તે નહી."

જાલ અને રૂસ્તમને બોલાવી લાવવા માટે ગેવનુ જાબુલ જવું.

આવી રીતે બીજીવાર ઇરાંનના શાહે પોતાની દરબાર બંધ કીધાથી, રઈયતમાં મોટી ચરચા ચાલી રહી તમામ બુજોરગો અને પેહલવાંનો એવો મામલો જોઇ તરેહ-વાર વાતો કરવા લાગ્યા. બુજોર્ગ ગોદંર્જે પોતાના દીકરા ગેવને તુરતજ જાબુલસ્તાંન જઇ, આ કદી નહી બને એવો બનાવ જે ઇરાંનના બાબમાં બની રહ્યો હતો, અને ઈરાંનની રઇયતમાં જે ગડબડ મચી રહી હતી, તેને શાંત પાડવા માટે, અને પાદશાહના વિચાર ફેરવવા માટે બુજોર્ગ જાલ અને બેહાં પેહલવાંનને બુલાવી લાવવા તુરતજ રવાના કીધો.

આ પેગામ લેઈ નામદાર ગેવ જાબુલ તરફ પવન વેગે નીકલી ગયો, અને ત્યાં પુગતાંજ સઘલી હકિકત જાલ તથા રૂસ્તમને જાહેર કીધી. આ નાખુશ ખબર સાંભળી જાલ અને રૂસ્તમ બંને ઘણુજ દલગીર થયા, અને તુરતજ દાનેશમંદ બુજોર્ગો, મુબેદો અને નજુમીઓને એકઠા કરી, તે સઘલાઓ સાથ જાલ અને રૂસ્તમ જાબુલથી ઇરાંન તરફ જવા નિકલ્યા.

બીજી વાર પાદશાહ કએખુશરૂએ ઇબાદતથી ફારેગ થઇ દરબાર ભરવી.

રૂસ્તમ અને જાલ પોતાની મંજલ પુરી કરી ઇરાંન આવી પુગે, તે આગમજ પાદશાહ કએખુશરૂએ પોતાની દરબારના દરવાજા પોતાના અમીરો, વજીરો અને પેહલવાંનો સામે બંધ કરવા ફરમાવ્યું, અને પોતે પરવરદેગારની ઇબાદતમાં પાછો મશગુલ થયો. એવી રીતે તે સાત દિવસ સુધી નિયાયેશ કરવામા એકાગ્રદ ચિતે મશગુલ રહ્યો.

દિવસ સાત અને રાત એકાંતમા,
પડયો કરતો ચિન્તન નિરાંતમા.
દિવસ સાત અને રાત પુરી કરી,
ઇબાદત કરી ઉઠયો તે ફરી.
પડી આંઠમી બામદાદે સહવાર,
નિકલિયો બહાર ખુશરૂ નામદાર.
તખત પર બેઠો શાહેજેહાં,
હાજર થયાં સહુ નમી પેહલવાં.
અમીરો, વજીરો અને મૂબેદાંન,
નમી બોલિયા: "ઓ શાહે કિયાંન.
અરજ એક હમારી સુણ હોશિયાર,
કિધા કાં હમુને નજરથી બાહાર.
કહે શું ખતા છે હમોથી થઇ,
કે દાખલ દરબારે કરતો નહી.
કહે શું સબબ છે, શું છે ભરમ,
ગુનાહ શું કિધો કે થયો બેરહમ.
નજરથી કિધા દુર હમ બંદેગાંન,
ભરમ કેહ હમુને ઓ રોશન રવાંન."

* * *

સુણી બોલિયો શાહ કએખુશરૂઃ
"કરો કાં નાહક તમો જુસ્તજુ.
નથી ગમ દીલમા મને ગંજનો,
નથી ગમ દિલે દુશ્મન રંજનો.
નથી મારો દુશ્મન ધરતી ઉપર,
કે ડરતું રહે તેથી મારૂ જીગર.
કરો કાં તમો પેહલવાંનો ફિકર,
નથી ભુલિયો હું તમારી કદર.
મગર દીલમા એક ઉમેદ છે,
પલભર ભુલાતી નથી બેદ છે.
થશે જ્યારે રોશન મારી ઉમેદ,
કરશ ત્યારે જાહેર સહુને હું ભેદ.
હવે ના કરો ગમ, સુણી હાલને,
કરો દુર દીલથી બુરા ખ્યાલને.
રજા છે તમુને ઓ દાનેશવર,
સિધારો ખુશી થઇ, કરો ના ફિકર.
ઓ દરબાંન દરબાર દર તું ખતમ,
હવે બંધ કર બાર છે એ હુકમ."

કએખુશરૂએ સ્વપનામાં સરોશને જોવો, અને તેનાથી બશારત થવી.

ફરી બંદગીને જબાંપર ધરી,
ધરી ધ્યાન મનમા સમાધી ચહડી.
ન ઉંઘતો જરાબી સિહા રાતમા,
રહેતો તે મશગુલ મૂનાજાતમા.
કરી દેશ, દુનિયા 'ને બેશી તરફ,
કિધી બંદગી પાંચ હફતા તલક.
એક રાત અબરમા છુપાયો માહ,
પડયો પુર નિંન્દમા ખુશરૂ શાહ.
સુતેલો હતો જો કે શાહે જેહાં,
મગર જાગતું 'તું તેનું રવાં.
અચણુચ નજર રોશની એક પડી,
જુવે તો સરોશની સિકલ ત્યાં ખડી.
કહ્યું એમ સરોશે, પડી કાંન પરઃ
"નથી તુંજ સમ કોઇ બિજો તાજવર.
ફલી તુંજ મનની મૂરાદો ભલી,
રહી છે મનની ખિલી હર કલી.
અગર ચાહે તજવા તું આ જેહાંન,
થશે દાદગર પાસ તારૂં મકાંન.
ખજાનો 'ને દૌલત બક્ષેસ કર,
આ દુનિયાંમે છે પાંચ દિનની સફર.
દુનિયાંની ચુંગાલ છે એક બલા,
અટવઇ મૂવા છે કંઇ કંઇ ભલા.
આ તખ્ત અને તાજ તારૂ જરીન,
બક્ષ કોઇ હોય જે ખરો બેગુનીન.
એવો છે લોહરાસ્પ અતી પુર હુંનર,
ઇનાયત કર તેને તાજે-કંમર.
દુવા તુંએ માગી મિનોઇ થકી,
ચજદાંએ બક્ષી તુને નકી.
નથી મોત તારૂં હજી આ પળે,
છતાં તારી ઉમેદ સઘલી ફળે.
મિનોઇમે જગા જે તુંએ ચાહી છે,
તઇયાર તે તું થકી થાઇ છે."
સિવા એ વાતો મિનોઇ કરી,
થયો ગુમ નજરથી, નજર ના ઠરી.

ઉઠયો ખાબમાંથી જાગી શાહ,
બોલ્યો: "હવે આપ ચગ્રદાં પનાહ."

જાલ અને રૂસ્તમનુ કએખુશરૂ આગલ આવી પુગવું.

વાગી મજલ પુરી કરી ૭ આડનાડીએ જાનેજર અને રૂસ્તમ પોતાના રસાના સાથે પ્રરાનમા આવી પુગ્યા. તેમના આવી પુગવાની ખબર જેવી ઇરાનીઓને પુગી, તેનાજ તેઓ રૂસ્તમ અને જાલેજરને સામે મલવા ગયા. ગુજેર્ગ ગોદર્ઝે આખમા આંસુ લાવી, પાદશાહ કએખુશરૂની તમામ હકિકત રૂસ્તમ તથા જાલેજરને જણાવી કહ્યુ કે "કએખુશરૂની દરબાર જો કે ભરાય છે, પણ કએખુશરૂના દીદાર કોઇથી જોઇ શકતું નથી. જેવો કએખુશરૂ તમોએ અગાઉ ખુશાલ અને રોશન રવાનવાલો જોયો હતો, તેવો તે હવે નથી. આજે તેનો હાલ જુદોજ થઇ ગયો છે તેના ગુલાબી ગાલો કરમાઇ ગયા છે, તેનુ સરોવર જેવુ ઉચુ કદ કમરમાથી વાકુ વલી ગયુ છે, તેને શું થયુ છે, તેની હમુને કાંઇ સમજ પડતી નથી હમુને લાગે છે, કે આહેરેમને તેને ખોટે મારગે દોરવ્યો છે."

ગુજેર્ગ જાવે આ હકિકત ગોદર્ઝને મોહડેથી સાભલી દિલાસાના બખુનો કહ્યા, અને ત્યાંથી સઘલા ઉતાવલે કદમે દરબાર તરફ ગયા. જાલ, તેહમતન રૂસ્તમ, તુસ, ગોદર્ઝ, તથા ગુરગીન, બેજન અને ધસ્તહમ વિગેરે પેહલવાનો ઉપરાત તમામ અનજુમન દરબારમા દાખલ થઇ, પોત પોતાની જગ્યાએ બેઠા. પાદશાહ કએખુશરૂ પોતાની ઇબાદતગાહમાથી બાહાર આવી તખત ઉપર બિરાજ્યો કએખુશરૂએ રૂસ્તમ અને જાલેજરને જોઇ, તેઓની ખેરઆફીયત પુછી, અને જેહા પેહલવાન રૂસ્તમનો હાથ પકડી, તેના વતનની ખબર માટે સવાલ કીધો ત્યાર બાદ બીજા સઘલા નાણીતા દરબારીઓની ખબર પુછી, તેઓને માનથી નવાજયા ગુજેર્ગ જાલ નમન કરી કએખુશરૂને કેહવા લાગ્યો —

જાલે કએખુશરૂને શીખામણના સુખનો કેહવા

નમાવી સર બોલિયો જાલેજર·
"ઓ બહાદુર, બળવત,સણી તાજવર.
સુખન સાભલી લે ઓ શેહેરિયાર,
ઉભી અનજુમન છે, જો ગમખાર.
કહું વાજબી બે તુને હુ સુખન,
અગર લાગે કડવા, મગર કર મનન
સદા સાચ મારી એ છે શુક્રતાર,
કડવા સુખન છે સદા સુખકાર
જનમ તું એ લીધો તુરાંન જમીન,
થયો ત્યાં તુ મોટો ઉધરી હમીન.
બનાવો તહારો અફ્રાસિયાબ,
સીવા જાદુ બીજો ન જોતો ખુવાબ
બપાવો તહારો કાઉસ શાહ,
બનુની 'ને જાહેલ, ખુદાની પનાહ
હતી શાહી મોટી બુલંદ સલ્તનત,
મગર કમઅ દેશ હેમાકત દુપટ.
ચહુડી ધુન એક રોજ ગુમાનની,
સફર હુ કરૂ જઇ આસમાનની.
સિતારા 'ને તારાની જોવા ચલન,
કિધી તે હેમાકત મે નાપસન.
શિખામણ મારી ન માની જરી,
ખતા અ તે ખાધી સિતમથી ભરી.

સફ્ર આસમાની કિધી દમ ટરી,
ખતા ખાધી પટકાઇ નિચે પડી.
બચી તે ગયો, રેહમ યઝદાંનની,
પશેમાન થાયો જખમી બની.
વલી કહું સાંભલ ઓ શેહરિયાર,
પેદરના કિનાથી બની દિલ ફિગાર.
લઇ લાખ શમશીરઝન નામદાર,
લડવા ગયો તું ધરી દિલ ખુમાર.
ગયો ખારઝમની તરફ વનમા,
પરીણામ તેં નહિ લિધું મનમા.
અગર બખ્ત તારૂં ન રોશન હતે,
બુરી તારી હાલત બેશક થતે.
પકડીને દુશ્મન કરતે ખરાબ,
વતન કરતે વેરાંન અફ્રાસિયાબ.
ન બચ્ચાં કે બાળો, પીરો જવાંન,
ન વસ્તી કે હસ્તી રેહતે ઇરાંન.
મગર મેહર યઝદાં હતી તુંજ પર,
મુરાદ તારી લાવ્યો તું બર.
સમજ્યો હું મનમા બની બહુ મગન,
હવે જોશે આરાંમ ઇરાંન વતન.
મગર કીધો બરપા નવો તેં સિતમ,
દુઃખી થાઇ રઇયત જોઇ આ જુલમ.
પસંદ તુંએ કીધી રાહે બદી,
તજી કેમ દીધી તુંએ ઇઝદી.
એ ખ્યાલ તહારો છે દર્દમંદ,
હરગેજ ખુદાબી કરે નહિ પસંદ.
થયો હોય જો એજ તારો વિચાર,
તો બનશે ન હરગેજ કોઇ તાબેદાર.
થશે અંતે હાંસલ પશેમાંનગી,
છે કાંમ તારૂ એ દીવાંનગી.
થશે નુર બેનુર, તન પુર ગુનાહ;
આજેજ બનશે, બની તું તબાહ.
અગર ચાહતો હોય તું ખુદાની મહેર,
પનાહ માગ રબની તજી ખ્યાલ ગયેર.
તજી દે એ ખ્યાલ, ઓ નામેવર,
જરા બુજ તુ અનજુમનની કદર.

ઇરાંની અનજુમનનુ જાલના વિચાર સાથ એકમત થવું, અને કએખુશરૂએ જવાબ આપવો.

જ્યારે બુજોર્ગ જાલે પોતાનુ બોલવું પુરૂ કીધું, ત્યારે દરબારમા હાજર રેહલા પેહલવાનો અને કુલ્લે અનજુમન જાલેજરના મત સાથ એકમત થઇ, તેના બોલવાને ટેકો આપવા લાગી. આવી રીતની અનજુમનની લાગણી જોઇ કએખુશરૂએ શાંત મને ધીમે અને ધીરે અવાજે જાલેજરને જવાબ દીધો:

સુણી શીખ બોલ્યો શાહ શહેરિયારઃ
"કહું શું તુંને જાલેજર નામદાર.
અગર તોછડો કાંઇ બોલું સુખન,
તો બેશક યઝદાં કરે નહિ પસંન.
વલી થાય રૂસ્તમ સુણી દર્દમંન્દ,
પડે કુલ ઇરાંન ઉપર ગઝંન્દ.
સુણો પહેલવાંનો, સુણો મેહરબાંન,
સુણી મે લિધું જાલનું દાસ્તાંન.
કસમ પર કહું છું સુણો મારી વાત,
મને લાગી મહોબત યઝદાંન સાથ.
નથી થાયો આશક હું શયતાંનનો,
મગર દાસ છું દીન-ઇમાનનો.
જગત કુલ જુઠ્ઠી નાકાંમ છે,
સિવાં પાક યઝદાં શુભ નામ છે.
સિવા તે નથી કોઇ બિજો કારસાજ,
કરે મુજ દરદનો કાતીલ ઇલાજ.
બની તું અકલમંદ કરે છે કલાંમ,
શીકમ તું તુરાંની કરે બદનામ.
પેદર મારો સ્યાવક્ષ હતો જહાંદાર,
પેસર તેનો હું છું નામી સવાર.
નબીરો છું શાહ કાઉસનો,
શું સમજે મને તું વિના હુશનો.
વલી માત હતી મુજ શાહી તુખમ,
દુનિયાની નારોમે સહુથી ઉત્તમ.

હુશંગથી શહેરિયાર કાઉસ તલક,
તાબે હતી જેઓને આ ખલક.
દિધી આસમાને ના કંઇ પનાહ,
કિધી નહિ જરાબી મુરવ્વત નિગાહ.
સિવા નામ ગેતીમે ના કંઇ રહ્યું,
ફરમાન તેમનું હવા થઇ ગયું.
કંઇ એક શહેરિયાર પાગ્યા ગુજર,
નગુણા હતા કોઇ કોઇ નામેવર.
મગર તેઓબી તેથી ડરતા હતા,
નગુણાપણાથી સખડતા હતા.
બંદો છું ખાંકી હુંબી ખાકસાર,
દિધો રંજ મહેનતનો રોજગાર.
ઘણી કીધી કોશીસ વિના કંઇ મના;
અંતે મે જાણ્યુ, છે સહું ફના.

આ દુનિયા છે તંન પાંચ દિનની તમામ,
નથી મુજ તન-મનને લાએક મૂકામ.
છૂટી રંજમાંથી બને શાદમાન,
છે એજ ઉમેદ મહારી મહાંન.
હવે મારી ખાએશ બર લાઉં છું,
તજી તખ્તે કિયાની હું જાઉં છું,
તમે રંજ ભારી લિધો મૂજ થકી,
બક્ષેસ મલશે બેમુલ નકી.
વલી જેનો મુજપર આધાર છે,
કદરદાન તેમનો કિરતાર છે.
કરશ હાલે-નેકી ત્યાં હું બયાન,
કદરનો છે બુજનાર બુલંદ યઝદાંન.
આ મારી મિલકત; ખજાનો મહાંન,
એ બક્ષેસ તમુને ઓ ઇરાંનીયાંન.

કએખુશરૂએ ઇરાનની શાહી લોહરાસ્પને આપવી.

બીજે દિવસે બામદાદ થતાંજ પાદશાહ કએખુશરૂ પોતાના તખત ઉપર બેઠો, અને પોતાના માનીતા પેહલવાન બેજનને હુકમ કીધો, કે લોહરાસ્પને કોલાહ પેહરાવી દરબારમે હાજર કરે. આ ફરમાન મુજબ પેહલવાન બેજંન લોહરાસ્પને કોલાહ સજાવી પોતાની સાથે દરબારમાં લઇ આવ્યો. પાદશાહ કએખુશરૂએ પોતાનો હાથ લંબાવી, લોહરાસ્પનો હાથ પોતાના હાથમાં પકડી તેની તારીફ કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી પોતે પોતાના તખત ઉપરથી નિચે ઉતરી, પોતાના માથા ઉપરનું શાહી તાજ કાહડી, તે લોહરાસ્પને સ્વાધીન કરી ઇરાંન સર-જમીનના પાદશાહ તરીકે તેને જાહેર કરી દુવા ગુજારી કેઃ “આ ઇરાંનનુ તાજ તુને મુબારક થજો, અને તમામ જેહાન તારી તાબેદાર થજો. આ મારૂ શાહી તાજ, તખ્ત, અને ખજાનો આજથી હું તારે સ્વાધીન કરૂં છું. તું રાસ્તીથી અમલ કરજે, અને રાસ્ત ઇનસાફથીજ તું ફત્તેહમંદ અને ખુશાલ રહી શકશે.”

એ પછી કએખુશરૂએ પોતાના તમામ પેહલવાનો અને દરબારીઓને લોહરાસ્પને ઇરાંનનાં પાદશાહ તરીકે કબુલ કરંવા, અને માન આપવા ફરમાવ્યું. પણ આ વાત તમામ દરબારે પસંદ કીધી નહી, અને લોહરાસ્પને શાહી માન આપવા ના પાડી, એવી નેમનુક માટે વાંધો લીધો. એવા સંજોગ વચ્ચે દસ્તાંને જાલે, લોહરાસ્પની ઇરાંનના પાદશાહ તરીકે કરેલી નેમણુંક સામે સખત વાંધો ઉઠાવી, તેને પાદશાહ તરીકે કબુલવા સાફ ના પાડી.[1]

૧. ઇરાનની ગાદી કએખુશરૂએ લોહરાસ્પને આપી તેની વિરૂધ ઘણાક ઇરાંની પેહલવાનોએ વાંધો લીધો હતો, અને બુજોર્ગ જાલેજર પણ તે વાંધો લેવામા સામેલ થયો હતો. આ સબબને લીધે પાછલથી જાલના વારેસો અને લોહરાસ્પના વારેસો વચે મોટા મિનાકેસો બરપા થયો હતો, અને મોટી લડાઇઓ થઇ હતી, જેમાં જાબુલના નામીચા પેહલવાનો મારયા ગયા હતા. (શાહનામુ દસ્તુર મીનોચેહર)

તુખ્મે હતી શાહ અફ્રાસિયાબ,
ધ્રુજતાં હતાં જેથી ધરતી 'ને આબ.
નબીરો હતો તે ફરીદુનનો,
પિસર નામેવર તે પસંગ બુનનો.
હું એવી બુનિયાદનો ખુશરૂ,
કિધાં કાંમ મેં જગપસંદ સુર્ખરૂ.
એ મારા નિયાગાંન છે નામચીન,
નથી તેથી શરમાયો હું કોઇ દીન.
કિધી બંદગી પાંચ હફ્તા તલક,
કે તજી જાઉં અંધારી ખાકી ખલક.
તખત તાજથી હં ધરાઇ ગયો,
આ ગેતીમે હું ગશ ખાઇ ગયો.

નથી કાંમ કંઇ મારૂ જગમાં રહ્યું,
જે મારૂં હતું તે પરાયું થયું."

જાલે કએખુશરૂની માફી માગવી, અને કએખુશરૂએ ઇરાંનીઓને શીખામણ દેવી.

પાદશાહ કએખુશરૂના આવા સખુનો સાંભળી બુજોર્ગ જાલેજર ઘણોજ પશેમાન થઇ ગયો, અને પોતાની આંખોમા પાણી લાવી, પોતે જે કાંઇ બોહયો હતો, તે માટે માફી ચાહવા લાગ્યો. કએખુશરૂએ તેના ખાલેસ દીલનો ખુલાસો કબુલ કીધો, અને તેનો હાથ પોતાના હાથમા પકડી, તેને પોતાની પાસે બેસાડી બોલ્યો :

કહ્યું શહેનશાહેઃ "સુણુ જાલેજર,
બનો તમ તઇયાર સહું નામેવર.
હવે છે સહુંને મહારી સલાંમ,
સુણો તમ મહારી વસિહત તમામ.
મલો સહું પીરો, મલો સહું સિપાહ,
બનાવો રોશન તમ બઝમ ગાહ."
ભરી એક મેહેફીલ, મલી સહું દલીર,
ઉભો હાથ જોડી ગોદર્ઝ પીર.
આ રંજ અને ગમ છે નારવા,
થશે એક રોજ સહું અંતે હવા.
રહ્યું ના હશે કોઇ જગમે બસર,
કરી હોય ખાએસ ન પામે ગુજર.
જશે જ્યારે દમ છોડી તારૂ બદન,
મલી ખાક સંગમા થશે ખાક તન.
થશે કાંન બે તુંજ ભારી અતી,
જશે હોશ, હુશિયારી, સરવે ઘટી.

હરોસે ઉભો જાલેજર નામેવર,
દિલાવર બેજન, તુસ પુર હુંનર.
ઉભો સાંમે રૂસ્તમ જેહાં પેહલવાંન,
ગુરગીન, ઘસ્તહમ રોશન રવાંન.
ગેવ સંગ ફરહાદ, શાહપુર વીર,
ઉભા હાથ જોડી બની દલગીર.
ધરી હાથ ગુરજ સુરત ગાવેચાંન,
સજી સાજ બેઠો, શાહે કિયાંન.
પછી બોલિયો તે શાહ શહેરિયારઃ
"અએ નામદારો જેહાં આશકાર.
અકલમંદ, દાંનેશોને છે ખબર,
ભલાં 'ને બુરા સહું પામેછ ગુજર.
આ દુનિયા છે ફાની દિન ચારની,
નકામી છે સહુને વિના સારની.
નહિ આંખોથી જોઇ શકશે જરી,
પગોબી કદમ નહી શકશે ભરી.
ત્યારે તું કેહશે ઓ પરવરદેગાર,
મને લે બુલાવી તહારે દૂવાર.
હવે ફાનીથી હું ધરાઇ ગયો,
રહી આ જગતમા ફસાઇ ગયો.
અગર હોય સત્તા, જો તેં ધરી,
તજી જાણું દુનિયા, એ છે બહેતરી.
રહો હાથ અંદર બસ એ ઇલાજ,
બદીથી રેહેવું હંમેશ બાજ.
સદા યાદ કરજો યઝદાંને પાક,
ન કરતા ભરોસો જગત હોલનાક.
સબબ રોજ એમ જાય છે સર બ સર,
જમાનો ગણેછ દમ શામો-સહર.

હુશંગથી શહેરિયાર કાઉસ તલક,
તાબે હતી જેઓને આ ખલક.
દિધી આસમાને ના કંઇ પનાહ,
કિધી નહિ જરાબી મુરવ્વત નિગાહ.
સિવા નામ ગેતીમે ના કંઇ રહ્યું,
ફરમાન તેમનું હવા થઇ ગયું.
કંઇ એક શહેરિયાર પામ્યા ગુજર,
નગુણા હતા કોઇ કોઇ નામેવર.
મગર તેઓબી તેથી ડરતા હતા,
નગુણાપણાથી સખડતા હતા.
બંદો છું ખાંકી હુંબી ખાકસાર,
કિધો રંજ મેહેનતનો રોજગાર.
ઘણી કીધી કોશીસ વિના કંઇ મના,
અંતે મે જાણ્યુ, છે સહું ફના.

આ દુનિયા છે તન પાંચ દિનની તમામ,
નથી મુજ તન-મનને લાએક મૂકામ.
છૂટી રંજમાંથી બને શાદમાન,
છે એજ ઉમેદ મહારી મહાંન.
હવે મારી ખાએશ બર લાઉં છું,
તજી તખ્તે કિયાની હું જાઉં છું.
તમે રંજ ભારી લિધો મૂજ થકી,
બક્ષેસ મલશે બેમુલ નક્કી.
વલી જેનો મુજપર આધાર છે,
કદરદાન તેમનો કિરતાર છે.
કરશ હાલે-નેકી ત્યાં હું બયાન,
કદરનો છે બુજનાર બુલંદ યઝદાંન.
આ મારી મિલકત; ખજાનો મહાંન,
એ બક્ષેસ તમુને ઓ ઇરાંનીયાંન.

કએખુશરૂએ ઇરાનની શાહી લોહરાસ્પને આપવી.

બીજે દિવસે બામદાદ થતાંજ પાદશાહ કએખુશરૂ પોતાના તખત ઉપર બેઠો, અને પોતાના માનીતા પેહલવાન બેજનને હુકમ કીધો, કે લોહરાસ્પને કોલાહ પેહરાવી દરબારમે હાજર કરે. આ ફરમાન મુજબ પેહલવાન બેજન લોહરાસ્પને કોલાહ સજાવી પોતાની સાથે દરબારમાં લઇ આવ્યો. પાદશાહ કએખુશરૂએ પોતાનો હાથ લંબાવી, લોહરાસ્પનો હાથ પોતાના હાથમાં પકડી તેની તારીફ કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી પોતે પોતાના તખત ઉપરથી નિચે ઉતરી, પોતાના માથા ઉપરનું શાહી તાજ કાહડી, તે લોહરાસ્પને સ્વાધીન કરી ઇરાંન સર-જમીનના પાદશાહ તરીકે તેને જાહેર કરી દુવા ગુજારી કે: "આ ઇરાંનનુ તાજ તુને મુબારક થજો, અને તમામ જેહાન તારી તાબેદાર થજો. આ મારૂ શાહી તાજ, તખ્ત, અને ખજાનો આજથી હું તારે સ્વાધીન કરૂં છું. તું રાસ્તીથી અમલ કરજે, અને રાસ્ત ઇનસાફથીજ તું ફત્તેહમંદ અને ખુશાલ રહી શકશે."

એ પછી કએખુશરૂએ પોતાના તમામ પેહલવાનો અને દરબારીઓને લોહરાસ્પને ઇરાંનના પાદશાહ તરીકે કબુલ કરવા, અને માન આપવા ફરમાવ્યું. પણ આ વાત તમામ દરબારે પસંદ કીધી નહી, અને લોહરાસ્પને શાહી માન આપવા ના પાડી, એવી નેમનુક માટે વાંધો લીધો. એવા સંજોગ વચ્ચે દસ્તાંને જાલે, લોહરાસ્પની ઇરાંનના પાદશાહ તરીકે કરેલી નેમણુંક સામે સખત વાંધો ઉઠાવી, તેને પાદશાહ તરીકે કબુલવા સાફ ના પાડી.[1]

1. ઇરાનની ગાદી કએખુશરૂએ લોહરાસ્પને આપી તેની વિરૂધ ઘણાક ઇરાંની પેહલવાનોએ વાંધો લીધો હતો, અને બુજોર્ગ જાલેજર પણ તે વાંધો લેવામાં સામેલ થયો હતો. આ સબબને લીધે પાછલથી જાલના વારેસો અને લોહરાસ્પના વારેસો વચે મોટો મિનકિસો બરપા થયો હતો, અને મોટી લડાઇઓ થઇ હતી, જેમાં ઘણાક નામીચા પેહલવાનો મારયા ગયા હતા. (શાહનામુ દસ્તુર મીનોચેહર)

બુઝર્ગ જાસની દલીલને દરબારમા હાજર રહેલા તમામ દરબારીઓએ એક મતે ટેકો આપી, લોહરાસ્પની ફરમાબરદારી કરવા, અને તેના અમલ દરમિયાન લડાઇમાં ઉતરવા સાફ ના પાડી પાદશાહ કએખુશરૂએ જાલેજરને ખુલાસા વાર દલીલ કરી લોહરાસ્પની ઇરાનના પાદશાહ તરીકે નેમણુક કરવાના સબબના કારણો કહી સમજાવ્યુ કે "લોહરાસ્પ જમશેદ પાદશાહથી ઉતરી આવેલી દીનનો પાલનાર યજદા પરસ્ત છે, અને પરવરદેગારે મને એવીજ બશારત કીધી છે, કે ઇરાનની શાહી લોહરાસ્પને આપવી વલી એ પાદશાહ હોશંગનો નબીરો છે. તે પીશીન અને કએકોબાદની તોખમનો છે, અને દાનાઇથી ભરપુર છે વાસ્તે તમો સહુ એને પાદશાહ તરીકે કબુલો. જે કોઇ મારા ફરમાનથી સર ફેરવશે, તેની તમામ મેહનત મારી આગલ ફોકટ જશે

બુઝર્ગ જાસે કએખુશરૂના સખુનો સાભલ્યા પછી પોતાની બબ્જીદી છોડી, લોહરસ્પને નમી તેના ઉપર દુવા ગુજારી કહ્યુ, કે "તુ આલમમે સર્ફરાજ થજે, તુ હમેશ બરકરાર રહેજે, પાદશાહ કએખુશરૂ સિવાય તુ પાદશાહી તોખ્મ ધરાવે છે, એમ હમો જાણતા નહી હતા તુને ઈરાનનુ તાજ અને તખત મુબારક હોજો" જાલેજરના આવા એકરાર પછી, તમામ બુજોર્ગોએ પણ લોહરાસ્પ ઉપર મોતીનો નિસાર કરી, ભલી દુવા ગુજારી, અને તેને ઇરાનના પાદશાહ તરીકે મજુર કીધો.

કએખુશરૂનુ પોતાની ચાર મહાબુઓને મલી કાયમની જુદાઇમાં જોડાવા જવુ.

પાદશાહ લોહરાસ્પને ઇરાનની ગાદી આપ્યા પછી, પાદશાહ કએખુશરૂ પોતાના મેહલમા ગયો, અને તેની ચાર મહાતાબ ચેહરેની પાકદામન બાનુઓને બોલાવી તેઓને ભેટી, આંખમા આસુ લાવી બોલ્યો કે "હવે આ તન-પાચ્યોદિવસની દુનિયા હુ છોડી જાઉ છુ, અને ફરીથી આ દુનિયામા તમુને જીવતો ફરીથી મલી શકનાર નથી"

આ દુઃખભરી ખબર સાભલી, તે ચારે મહાબુઓ દર્દમદ દીલે રડી પડી, પોતાના તન પરના સગારને ચીરી નાંખવા લાગી, અને પોતાના સુદર બાલોને પીખી, તોડી નાખી, હા-વ-જારી કરતી વિલાપ કરવા લાગી. તેઓની એવી હાલત જોઇ કએખુશર તેઓને દિલાસો દેવા બોલ્યો કે:

દુઃખી હાલ જોઇ કહે શહેરિયાર
"ધરો ધીર, રડો ના, બની ગમખાર.
એક રોજ તમો આવી મલશો મને,
પિછાની જશો જ્યારે તમ હકને.
દુવા હુ ગુજારશ સહુ તમ થકી,
મિનોઇમે આખર મલશું નકી.
કહાં છે ઓઆદે જમ દુખતર,
કહાં છે મારા સુરા નામેવર.

ગઇ કાંહ ફિરંગીજ મા માહરી,
કિધી પાર 'જીહુન' જેણે તરી
ગઇ દુખ્તરે ઉર કહાં 'આફ્રીદ',
જોઇ જેને 'નાહીદ' થતો નાઉમીદ
થયા જેર જમાનાથી એ સહુ તમામ,
સુતા ખાક અદર કરોને મુકામ
સદા ખાક અદર બિછાનુ થયું,
પડે નહિ નજર કાંહ ઠિકાનુ થયું

ન જાણુ વસે બ્હેસ્ત દોઝખમા,
ભરૂંગો હુ રાખુ હવે દુઃકમાં.

આવી રીતે પોતાની ચારે નામવર બાનુંઓને દિલાસાના સખુનો કહી, તેઓથી કએખુશરૂ છુટો પડયો, અને લોહરાસ્પને બુલાવી કહ્યું કે: "આ મારી પાક તન ચાર મહાણુઓને જયાં સુધી તુ જીવતો રેહ ત્યાં સુધી, દરેક જાતના સુખ અને આરામમાં રેહવા દેજે, અને તેઓની દરેક રીતે પાસ્બાની કરજે." ત્યાર પછી કએ-ખુશરૂ પોતાની ધારેલી સફરે જવા નિકલ્યો. તેની સાથે ઇરાંનમાંથી સરદારો, બુજોર્ગો અને દાનાવો પણ જવા નિકલ્યા. બુજોર્ગ જાલ, જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમ, ગુદર્ઝ, ગેવ અને બેજન, ધસ્તહમ તથા ફરીબોર્ઝ અને તુસ મલી આંઠ જન કએખુશરૂના અંગી રેહબર તરીકે તેની સાથ રેહ્યા.

આ આખો રસાલો, એક લાંબી સફર કીધા પછી, એક મોટા પાહાડને મથાલે, તેની ટોંચ ઉપર જઇ પુગ્યો ત્યાં એક અઠવાડીઆ સુધી સઘલાઓએ આસાએશ લીધી. અતે દર્દમંદ દીલે પોતાની આંખોમા પાણી લાવી કએખુશરૂ બોલ્યો કે:—

"હવે લેઓ મહારી તમો સહુ સલાંમ,
મલીશો મને તમ ઓ નેકનામ.
જુદાઇના વખતની આવી! ધડી,"
બની આંખ બંને આંસુ ભરી.
લિધાં સહુંને ચુંબન, બગલગીર કરી,
દુ:ખી થાયો દીલથી અંતે રડી.
જોઇ હાલ હજારો રડે જાર જાર,
રડે મર્દો સાથે હજારો નાર.
પૂકારો સુણી થાઇ આજેજ જમીન,
જીગર પાહડોનાબી થયાં પ્રીન-પ્રીન.
રડી રઇયતે એમ પુકારી કહ્યું:
"અરે ઓ ખુશરૂ તુંને શું થયું.
તજી જાય છે કાંહ ઇરાંનને,
વિના કારણે કાં તજે જેહાંનને.
અરે શાહ હમારા ગઇ કાંહ હોશ,
કહી શું ગયો કહે તુંને સરોશ."

* * *

કએખુસરૂએ પોતાની રઇયતને જવાબ દેવો.

કહ્યું પાદશાહે: "સુણો નામેવર,
મલી સહું કરો તમ ખુદાના શુકર.
દુ:ખી ના કરો તમ દીલને જરી,
મોડે કે વેહલ્લે મલશું ફરી.
સુણો મેહરબાંનો, અજીજ દીલદાર,
હવે તમ સિધારો, તજી શહેરિયાર.
સબબ મારો મારગ છે બહુ ખરાબ,
રાહ છે ગજબથી ભરી બેહિસાબ.
મુશ્કીલ મંજલ ભયંકાર છે,
તપે તાપ સરપર ખુંખાર છે.
અજબ ધરતી અંદર અંગાર છે,
જલનથી જમીન કુલ બિસ્માર છે.
જમીન એવી જાલમ, અજબ ગાભ છે,
નહિ ઝાડ, ફળ-પાત, ખીઆબ છે."
સુણી આ સુખનને ગોદરેઝ વીર,
લઇ જાલેજર સંગ રૂસ્તમ દલીર.
રવાના થયા ત્યાં મુકી શહેરિયાર,
બની ગમજદા, દુખ હર તાર-તાર.
મગર તુસ અને ગેવ, બેજન વીર,
રેહા શાહ સાથે ધરી હાંમ ધીર.
દિવસ એક કીધી સફર શાહ સાથ,
મુસીબતથી આજેજ થયા નેકજાત.
કહ્યું શહેરિયારે: "પડી રાત છે,
આરાંમ બેશક જરૂરિયાત છે.
ઘશે જ્યારે કાલે બડી બામદાદ,
પાંમશ હું મુજ દીલની મુરાદ
તમોથી મહારી જુદાઇ થશે,
મગર સંગ સરોશ આશ્નાઇ થશે.
હવે તો બેશક પડી રાત છે,
પડો ખુશ નિંન્દે ખુદા સાથ છે."

બુઝર્ગ જાલની દલીલને દરબારમાં હાજર રહેલા તમામ દરબારીઓએ એક મતે ટેકો આપી, લોહરાસ્પની ફરમાબરદારી કરવા, અને તેના અમલ દરમિયાન લડાઇમાં ઉતરવા સાફ ના પાડી. પાદશાહ કએખુશરૂએ જાલેજરને ખુલાસા વાર દલીલ કરી લોહરાસ્પની ઇરાંનના પાદશાહ તરીકે નેમણુક કરવાના સઘલાં કારણો કહી સમજાવ્યું કેઃ "લોહરાસ્પ જમશેદ પાદશાહથી ઉતરી આવેલી દીનનો પાલનાર યજદાં પરસ્ત છે, અને પરવરદેગારે મને એવીજ બશારત કીધી છે, કે ઇરાંનની શાહી લોહરાસ્પને આપવી. વલી એ પાદશાહ હોશંગનો નબીરો છે. તે પીશીન અને કએકોબાદની તોખમનો છે, અને દાનાઇથી ભરપુર છે. વાસ્તે તમો સહુ એને પાદશાહ તરીકે કબુલો. જે કોઇ મારાં ફરમાનથી સર ફેરવશે, તેની તમામ મેહનત મારી આગલ ફોકટ જશે.

બુઝર્ગ જાલે કએખુશરૂના સખુનો સાંભલ્યા પછી પોતાની બજીદી છોડી, લોહરસ્પને નમી તેના ઉપર દુવા ગુજારી કહ્યું, કેઃ " તુ આલમમે સર્ફરાજ થજે; તુ હમેશ બરકરાર રહેજે; પાદશાહ કએખુશરૂ સિવાય તું પાદશાહી તોખમ ધરાવે છે, એમ હમો જાણતા નહી હતા. તુને ઇરાંનનુ તાજ અને તખત મુબારક હોજો." જાલેજરના આવા એકરાર પછી, તમામ બુજોર્ગોએ પણ લોહરાસ્પ ઉપર મોતીનો નિસાર કરી, ભલી દુવા ગુજારી, અને તેને ઇરાંનના પાદશાહ તરીકે મંજુર કીધો.

કએખુશરૂનુ પોતાની ચાર મહાબુબોને મલી કાયમની જુદાઇમાં જોડાવા જવું.

પાદશાહ લોહરાસ્પને ઇરાંનની ગાદી આપ્યા પછી, પાદશાહ કએખુશરૂ પોતાના મેહલમા ગયો, અને તેની ચાર મહાતાબ ચેહરેની પાકદામન બાંનુઓને બોલાવી તેઓને ભેટી, આંખમાં આંસુ લાવી બોલ્યો કેઃ " હવે આ તન–પાંચરોજિવમની દુનિયા હું છોડી જાઉ છું, અને ફરીથી આ દુનિયામા તમુને જીવતો કદીબી મલી શકનાર નથી."

આ દુઃખભરી ખબર સાંભલી, તે ચારે મહાબુબો દર્દમંદ દીલે રડી પડી, પોતાના તન પરના સંગારને ચીરી નાંખવા લાગી, અને પોતાના સુંદર બાલોને પીખી, તોડી નાખી, હા–વ–જારી કરતી વિલાપ કરવા લાગી. તેઓની એવી હાલત જોઇ કએખુશરૂ તેઓને દિલાસો દેવા બોલ્યો કેઃ

દુઃખી હાલ જોઇ કહે શહેરિયારઃ
"ધરો ધીર, રહો ના, બની ગમખાર.
એક રોજ તમો આવી મલશો મને,
પિછાની જશો જયારે તમ હકને.
દુવા હું ગુજારશ સહું તમ થકી,
મિનોઇમે આખર મલશું નકી.
કહાં છે ઐઆલાદે જમ દુખતર,
કહાં છે મારા સુરા નામેવર.
ગઇ કાંહ ફિરંગીજ મા માહરી,
કિધી પાર 'જીહુન' જેણે તરી.
ગઇ કુન્તરે તુર કહાં 'આફીદ',
જોઇ જેને 'નાહીદ' થતો નાઉમીદ.
થયા જેર જમાનાથી એ સહું તમામ,
સુતા ખાક અંદર કરોને મુકાંમ.
સદા ખાક અંદર બિછાનુ થયું,
પડે નહિ નજર કાંહ ઠિકાનુ થયું.
ન જાણુ વસે બ્હેશ્ત દોઝખમા,
ભરૂસો હું રાખુ હકે હુકમાં.

આની રીતે પોતાની ચારે નામવર બાનુંઓને દિલાસાના સખુનો કહી, તેઓથી કએખુશરૂ છુટો પડયો, અને લોહરાસ્પને બુલાવી કહ્યું કે: " આ મારી પાક તન ચાર મહાનુભાવોને જ્યાં સુધી તું જીવતો રેહ ત્યાં સુધી, દરેક જાતના સુખ અને આરામમાં રેહવા દેજે, અને તેઓની દરેક રીતે પાસ્બાની કરજે." ત્યાર પછી કએખુશરૂ પોતાની ધારેલી સફરે જવા નિકલ્યો. તેની સાથે ઇરાનમાંથી સરદારો, બુજોર્ગો અને દાનાવો પણ જવા નિકલ્યા. બુજોર્ગ જાલ, જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમ, ગુદર્ઝ, ગેવ અને બેજન, ધસ્તહમ તથા ફરીબોર્ઝ અને તુસ મલી આંઠ જન કએખુશરૂના અંગી રેહબર તરીકે તેની સાથ રેહ્યા.

આ આખો રસાલો, એક લાંબી સફર કીધા પછી, એક મોટા પાહાડને મથાલે, તેની ટોંચ ઉપર જઇ પુગ્યો ત્યાં એક અઠવાડીઆ સુધી સઘલાઓએ આસાએશ લીધી. અંતે દર્દમંદ દીલે પોતાની આંખોમા પાણી લાવી કએખુશરૂ બોલ્યો કે:—

"હવે લેઓ મહારી તમો સહુ સલાંમ,
મલીલો મને તમ ઓ નેકનામ.
જુદઇના વખતની આવી! ઘડી,"
બની આંખ બંને આંસુ ભરી.
લિધાં સહુંને ચુંબન, બગલગીર કરી,
દુઃખી થાયો દીલથી અંતે રડી.
જોઇ હાલ હજારો રડે જાર જાર,
રડે મર્દો સાથે હજારો નાર.
પૂકારો સુણી થાઇ આજેજ જમીન,
જીગર પાહડોનાબી થયાં પ્રીન-પ્રીન.
રડી રઇયતે એમ પુકારી કહ્યું:
"અરે ઓ ખુશરૂ તુંને શું થયું.
તજી જાય છે કાંહ ઇરાંનને,
વિના કારણે કાં તજે જેહાંનને.
અરે શાહ હમારા ગઇ કાંહ હોશ,
કહી શું ગયો કહે તુંને સરોશ."

* * *

કએખુસરૂએ પોતાની રઇયતને જવાબ દેવો.

કહ્યું પાદશાહે: "સુણો નામેવર,
મલી સહું કરો તમ ખુદાના શુકર.
દુઃખી ના કરો તમ દીલને જરી,
મોડે કે વેહલ્લે મલશું ફરી.
સુણો મેહરબાંનો, અજીજ દીલદાર,
હવે તમ સિધારો, તજી શહેરિયાર.
સબબ મારો મારગ છે બહુ ખરાબ,
રાહ છે ગજબથી ભરી બેહિસાબ.
મુશ્કીલ મંજલ ભયંકાર છે,
તપે તાપ સરપર ખુંખાર છે.
અજબ ધરતી અંદર અંગાર છે,
જલનથી જમીન કુલ બિસ્માર છે.
જમીન એવી જાલમ, અજબ ગાભ છે,
નહિ ઝાડ, ફળ-પાત, બીઆબ છે."
સુણી આ સુખનને ગોદરેઝ વીર,
લઇ જાલેજર સંગ રૂસ્તમ દલીર.
રવાના થયા ત્યાં મુકી શહેરિયાર,
બની ગમજદા, દુખ હર તાર-તાર.
મગર તુસ અને ગેવ, બેજન વીર,
રેહ્યા શાહ સાથે ધરી હાંમ ધીર.
દિવસ એક કીધી સફર શાહ સાથ,
મુસીબતથી આજેજ થયા નેકજાત.
કહ્યું શહેરિયારે: "પડી રાત છે,
આરાંમ બેશક જરૂરિયાત છે.
ઘશે જ્યારે કાલે બડી બામદાદ,
પાંમશ હું મુજ દીલની મુરાદ
તમોથી મહારી જુદાઇ થશે,
મગર સંગ સરોશ આશ્નાઇ થશે.
હવે તો બેશક પડી રાત છે,
પડો ખુશ નિંન્દે ખુદા સાથ છે."

તે વેરાંન વનમાં પાદશાહ કએખુશરૂ પોતાના પેહલવાંનો સાથ રાતના જમીન ઉપર પોતાનાં બિછાણા કરી નુતો. રાત અધુરી પુરી થવા આવી. ખડી બામદાદ પડે, અને ખુરશીદ પોતાનો તેજસ્વી પ્રકાશ બાહાર પાડી તે વેરાંનને રોશન કરે, તે આગમજ કએખુશરૂ જાગી ઉઠયો, અને નિન્દમા પડેલા પોતાના પેહલવાંનોને જગાડી, બિદાર કીધા. પાદશાહ કએખુશરૂનો અવાજ સાંભલી સઘલા પેહલવાંનો જાગરૂત થયા, અને કએખુશરૂની આગલ નમન કરી ઉભા. કએખુશરૂએ તેઓને કહ્યું કેઃ—

"ઉઠો પેહલવાંનો, સુરા દલીર,
થયો વખ્ત મારો સુણો નામગીર.
હવે છે મહારી આખર સલાંમ,
ખુદા પાર પાડે તમારા કાંમ.
તલુ થાશે ખુરશેદ પુર તાબમા,
ન જોશો મને તમ સિવા ખાબમા.
જાઓ સહુ તમો આ તજી વનને,
ના મુકી જતા કોઇબી જનને.
સુણો તમ કહું જે સુખન ધ્યાંનથી,
નિકલી જાઓ આ બિયાબાંનથી.
થશે કાલ રોજે તુફાંની પવન,
ગરજશે ગાજી ગગડી ગગન.
તુફાંન એક જબરદસ્તનો છે સમો,
ન રેહતા કોઇબી જગે આ તમો.
ગગન થાશે એકદમ ગરજી સિહા,
પડી જઇ ભુલા, ભુલશો રાહા."
સુણી રંજીદા સહુ થયા પેહલવાંન,
બચાવે હવે કોણુ સિવા યઝદાંન

કએખુશરૂનું નજર-ગયેબ થવું.

ખતમ થઇ સિહાઇ સિહા રાતની,
તલુ થઇ સવારી પરભાતની.
કિધી જગ ઝલકતી ખુરશેદ પાક,
દરૂજી થઇ તેથી નાબુદ ખાક.
નજર પેહલવાંનોએ ચોગમ કરી,
સુરત શાહ ખુશરૂ નજર નહિ પડી.

નજરથી થયો ગુમ શાહે કિયાંન,
મલી ચોતરફબી ના કંઇ નિશાંન.
ઢુંડી સહુ રેહ્યા તે બિયાબાંનમાં,
ન હસ્તી જણાઇ તે વેરાંનમા.
રડી સર કુટી સહુ પુકારી કહેઃ
"ગજબ આએ ભારી કેમ હમ સહે.
અફસોસ ઓ શાહ આલીવિકાર,
અફસોસ કહાં છે ઓ રોશન દિદાર.
આ હા-વ-જારી સુણો શહેરિઆર,
તજી ખાબે ગફલત થા તું બિદાર.
અફસોસ ઘુનિયાદે અવ્વલ ગોહર,
અફસોસ તહારી દલેરી ઉપર.
તું જીવતો ખુદા પાસ ચાલી ગયો,
હમુને તું પાલી ઓ વાલી ગયો.
દલેરના દલેર તું મૂકી કાં ગયો,
હમારી મોહબત ચુકી કાં ગયો.
સદા કએખુશરૂ સુણો તો જરી.
વિસારી દિધી કેમ હમ દીલભરી.
કહો દરખતો પુછીયે કરગરી,
છે જીવતો શાહ કે ગયો છે મરી.
કહે ઓ જમીન છે કહાં ખુશરૂ,
ગળી તું ગઇ શું તે ખુબરૂ.
અરે આરમાં કેમ નથી બોલતું,
જરા ભેદ ખુશરૂ તણો ખોલ તું."

કએખુશરૂએ કરેલી આગાહી પ્રમાણે ભયંકાર તોફાનનું બરપા થવું, અને સઘલા પેહલવાંનોનું તેમાં નાશ પામવું.

એ રીતે પાદશાહ કએખુશરૂ, પોતાના તમામ પેહલવાંનોની રૂબરૂ જોતાં જોતાંમા, બામદાદની રોશનીનો પ્રકાશ શરૂ થતાંજ એકાએક સઘલાઓની નજર સામે ગયેબ થઇ અદશ્ય થઇ ગયો. તમામ પેહલવાનોની ત્યારેજ ખાતરી થઇ કે જે

સખુનો કએખુશરૂ તેમને કેહતો હતો, તે બિલકુલ ખરા પડયા. સઘલા પેહલવાનોએ તે વેરાન રનમા કએખુશરૂની ઘણીબી શોધ કરી, પણ તેઓની સઘલી મેહનત બરબાદ ગઇ. અંતે સઘલા પેહલવાનો થાકથી બેજાર થઇ અસાએસ લેવા બેઠા, અને હવે તેઓ કએખુશરૂના હકમા દુવા ગુજારવા લાગ્યા.

પેહલવાંન ફરીબોર્ઝે હવે સઘલઓને કએખુશરૂએ કરેલી તુફાંન વિશેની આગાહીની યાદ આપી, તાકીદે સફરની મંજલ પુરી કરવા કહ્યું, પણ પેહલવાંનો થાકેલા હોવાથી તેઓએ એકદમ કુચ કરવાનો વિચાર પડતો મુકયો, અને પોતાને ચહડેલી થાક ઉતરે ત્યાં સુધી ત્યાંજ થોડો વખત થોભી જવા જણાવ્યું. તેઓ સઘલા ગમખાર દીલે એકઠા થઇ કએખુશરૂના બાબમાં વિચાર ચલાવવા બેઠા, પણ તેવામા આસમાનનો રંગ એકાએક ધીમેધીમે બદલાવા લાગ્યો.

એકાએક ગગડાટ ગગન પર થયો,
પવન જોરમા ખુબ વાઇ રહ્યો.
ઘટા કાલી છાંઇ ગગન અંધકાર,
વરસી રહ્યું ત્યાં બરફ બીશિયાર.
જમીન જેર થાઇ, મયદાંન ઉજાર,
જમા થઇ બરફના ઉભા ત્યાં પહાડ.
સિતલ હીમથી સહું રહ્યા ઠરઠરી,
રખે જાય સઘલા બરફમે મરી.
મગર આવી ઉભી કજાની ઘડી,
બરફમા અજલ આવી સાંમે ખડી.

ઉપર ભારી સિતલ, નિચે ઠંડગાર,
થયા મોતને સહું શરણ નામદાર.
દલીરો બરફમા ડટાઇ ગયા,
અજલ જોઇ સહું ગશ ખાઇ ગયા.
શરણ મોતને સહું થયા પેહલવાંન,
ગયાં તનથી નિકલી રોશન રવાંન.

* * *

જફાકાર જાલમ કજાનો જુલમ,
કિધાં મુજ વાહલાંઓને તે કલમ.
અહા તારી થાજો ફના ધરતી પર,
છે લિયાંનત તહારી સદા ભરતી પર.

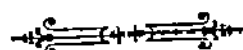
એ રીતે પાદશાહ કએખુશરૂ આ દુનિયામાથી નજર ગયેબ થાયો, અને એ રીતે તેની સાથ ગયેલા નામીચા પેહલવાંનોનો બરફના તુફાન અંદર નાશ થયો.

જાલ અને રૂસ્તમ જે એક દાહડો આગમજથી શાહ કએખુશરૂને મુકી છુટા પડયા હતા, તેઓ પેલા પાહડને મથાલે પોતાની પછવાડે આવતા પેહલવાંનો માટે ત્રણ દિવસ સુધી ઠોભ્યા, અને ચોથે દાહડે જ્યારે તેઓ પાછા ફરયા નહી, ત્યારે તેમની સલાંમતી માટે તેઓ ફિકરમંદ બની ગભરાટમા પડયા. ગોદર્ઝ પોતાની છાતી કુટી બાલ પીખવા લાગ્યો, અને પોતાના દીકરા ગેવ અને બેજન માટે વિલાપ કરી કકલવા લાગ્યો, કેમકે તે હવે સમજવા લાગ્યો, કે કએખુશરૂએ જે બરફના તોફાન માટે આગાહી કરી હતી, તે તુફાનમા બેશક સઘલા પેહલવાનો ડટાઇ ગયલા હોવા જોઇયે.

એ પછી તેઓ સઘલા ગમખાર દીલે વિલાપ કરતા રાજધાની શેહરમા પાછા ફરીયા, અને પીયાદા સીપાહોની એક ટોલીને તે જંગલની નિશાણી આપી, બરફ હેઠલ ડટાઇ ગયલા પેહલવાંનોની લાસોને શોધી કાહાડી લાવવા રવાના કીધા.

તે સિપાહોએ પોતાનું કાંમ ફતેહમંદી સાથ બજાવ્યું. બરફના ટેકડાઓ હેઠલથી તે બહાદુર પેહલવાંનોની લાસોને તેઓએ ઇજાજતથી બાહાર કાહડી, ઇરાંન તરફ લેઇ ગયા. ત્યાં દરેકને માટે જુદાં જુદાં દોખ્મા બનાવી, તેઓને હંમેશગીની આરાંમ ગાહને સ્વાધીન કીધા.

ગુશ્તાસ્પ અને અર્જાસ્પ.[1]

જરથોસ્તી ધર્મની પવિત્ર લડાઇઓ.
"નવી દીન"

અહુરમઝદની પાક દીન લાવનાર અશો જરથોસ્તે કિસમ કિસમના કરેલા મોજેજાની હકિકત ઇરાંનથી ઉડતી તુરાંન શહેર તરફ જઇ પુગી. શાહા ગુશ્તાસ્પના ફરમાનથી ઈરાંનીઓએ જરથોસ્તી દીન કબુલ કીધી,[2] અને જરથોસ્તી દીનનો નવો જમાનો ગુશ્તાસ્પના અમલ નીચેના તમામ મુલકોમા ચાલુ થયો. પેગમ્બર જરથોસ્તનાં ફરમાનને માન આપી શાહા-ગુશ્તાસ્પે શેહરમાં નવાં આતશકદેહ બધાંવ્યાં, અને જે જુનાં હતાં, તેમને આરાસતે કરાવ્યાં. જમશેદનો આતશ, જે "ખોરાસીમયામા" હતો, તેને ત્યાથી મંગાવી ગુશ્તાસ્પે "દારાબગર્દ" મારા તખતનશીન કીધો. રીસ્તાંન, રૂમ, કોન્સ્તેન્તીનોપલ, બગદાદ, યુનાંન અને હિન્દુસ્થાંન વીગેરે મુલકોના આતશકદેહને આરાસ્તા કરવાના નવા ફરમાનો ગુશ્તાસ્પે બહાર પાડયાં.

બાર હજાર બલદોના ચાંમડાં ઉપર અવસ્તા લખાઇ.

એજ વખ્તે પેગમ્બર જરથોસ્તે જામાસ્પ વજીરને બાર હજાર બલદોનાં ચામડાં ઉપર સોનેરી હરફે પવિત્ર અવસ્તા લખાવ્યા, જે લખાંણોને સલામત રાખવાની મતલબથી ગુશ્તાસ્પે "દરણીશ્ત" ને નામે જણાયલી જગ્યામાં મોકલાવી આપ્યા હતાં.

જરથોસ્ની દીન ઇરાંનમાં ફેલાઇ રહી, અશો જરથોસ્ત દસ્તુરાંન દસ્તુર, દાવરાંન દાવર અને ઇરાનના પેગમ્બર તરીકે એકમતે મંજુર થયા.

બંદગીથી દુખ દરદ દફે. કીધાં.

એજ વખતે ગુશ્તાસ્પનો ભાઇ જરીર,[3] તેમજ તેનો બાપ પાદશાહ લોહોરાસ્પ જે પોતાનું તખત છોડી એકાંતમા પોતાની જીંદગી ગુજારતો હતો, તેઓ બંન્ને એક એવાં

---

૧. આ વાંચન ઇ૦ સ૦ ૧૯૦૯ ના એપ્રેલ માસમાં ભરૂચની પારસી અંનજુમનની ફરમાસથી, ત્યાંની પારસી પંચાયતના વડા ટ્રસ્ટી ખા૦ બા૦ શેઠ આદરજી મંચેરજી દલાલના આમંત્રણને માન આપી, શેઠ મંચેરજી વખારીઆના બંગલામાં, તેમજ ઈ૦ સ૦ ૧૯૦૭ એપ્રીલ માસની ૨૨ મી તારીખે નવસારીમા લક્ષમન હોલમાં, ત્યાંની જ્ઞાન પ્રસારક મંડલીની ફરમાસથી, તેમજ મુંબઇ, કરાંચી અને બીજાં શેહરોમા અનેક પ્રસગો ઉપર રજુ કીધું હતું. કરતા.

૨. શાહ ગુસ્તાસ્પ ઇરાનની ગાદીએ બેઠા પછી, બુનદેહેશ કિતાબમા લખ્યા પ્રમાણે ૩૦ વરશે, પેગમ્બર જરથોસ્તે પોતાની પવિત્ર દીન જાહેર કીધી હતી.

૩. જરીર પાદશાહ ગુશ્તાસ્પનો ભાઇ થતો હતો. ધર્મ યુધ્ધમા એને મોટો આગેવાન ભાગ લીધો હતો. દીનદુશમન અર્જાસ્પ સામે એને કરેલી સખત લડાઇના સબબે, લગનના આશીરવાદમા, અને આફ્રીંનમા એને નામે દુવા ગુજારવામા આવે

બુરાં દરદથી પીડાતા હતા, કે તેમના સાજા થવાની આશા તબીબોએ છોડી દીધી હતી. એ દરદો અશો જરથોસ્તે બંદગી કરી સાજા કીધાથી, પેહલવાન ઝરીરે અને શાહા લોહોરાસ્પે જરથોસ્તી દીન કબુલ કીધી હતી.

'કિશ્મરનુ ઝાડ.'

ગુશ્તાસ્પે જરથોસ્તી દીન કબુલ કીધી હતી, તેની યાદમા અશો જરથોસ્તે ખોરાસાંન મધે એક સરવનું ઝાડ રોપ્યું, જેનો ઉધરભાવ ટુંક વખતમા અજબ જેવી રીતે વધી ગયો હતો. તે ઝાડ માટે કહે છે કે "તેના દરેક પાંતરાં ઉપર 'ગુશ્તાસ્પે ભલી દીન કબુલ કરી છે' એવા લેખ કોતરાયલા હતા. આ ખબર જેમ ઇરાંનથી તુરાંન ગઇ હતી, તેમજ તે હિન્દુસ્થાંન પણ જઇ પુગી હતી.

હિન્દુ ફિલસુફ 'ચંગ્રઘાચ'

હિન્દુ ફિલસુફ ચંગ્રઘાચ, હિન્દુસ્થાંનથી મુસાફરી કરતો જરથોસ્તી ધર્મનું ખંડણ કરવા ગુશ્તાસ્પની દરબારે ગયો હતો. એ ચંગ્રઘાચ આખા ભરતખંડમા જાણીતો હતો. કહે છે વજીર જામાસ્પનો[૧] આ ચંગ્રઘાચ ગુરૂ હતો. જરથોસ્ત વિશેની ખબર ચંગ્રઘાચને પડતાંજ, જરથોસ્તને નજરે જોવા, તથા તેની સાથ વીચારોનો આવજો માવજો કરવા, પોતાના ચેલાઓના એક મોટા રસાલા સાથ, તે બલખ[૨] શેહર ગયો હતો. બંનેની મુલાકાત થતાંજ, અને ચંગ્રઘાચ જરથોસ્તને કાંઇબી સવાલ કરે, તે આગમજ દર્શનના પેગમ્બરે તેના મનના વિચારો[૩] જાણી લઇ, તેના સવાલના જવાબો જાહેર કરી દીધા. એ તકરારમાં

છે, કે: "દુશમન જદાર બેદ ચુન જરીર" એટલે જરીરના જેવા દુશમનને મારનાર થજો." આવાં પરતમા જરીરને 'અસ્પાયઓધ' એટલે ઘોડા ઉપર બેસી લડનાર કહ્યો છે. જરીરને આ એલકાબ તેની એ બારેની કાબેલીયતને માટે મલયો હતો. એની સવારીનો ઘોડો એવો તો નામીચી બુનિઆદથી ઉતરેલો હતો, કે જ્યારે ધર્મ યુધ્ધમા જરીર માર્યો ગયો, અને તેનો ઘોડો દુશમનને હાથ ગયો, ત્યારે પાદશાહ ગુશ્તાસ્પ ઘણોજ દુખી થયો હતો. (ડા૦ મોદી.)

આ શાહજાદાને અવસ્તામાં "જ્યરીવયરી" કહે છે. એનુ પેહલવી નામ 'જરીર' છે. નવી દીન ખાતર લડવામાં આવેલી લડાઇમા એને જે મહાન પરાક્રમો કરી બતાવ્યાં હતા, તેનું બયાન રચવા માટે લખાયલી કિતાબ "ઐયાદગારે જરીરાન", ને નામે જણાયલી છે. (કરતા)

૧. જામાસ્પ હવોવના ખાંનદાંનનો એક દાનેશમંદ પુરૂશ હતો. પાદશાહ ગુશ્તાસ્પનો તે માનીતો વડો વજીર અને દસ્તુરાંન દસ્તુર હતો. પેગમ્બર જરથોસ્તનો તે એક માનીતો શાગેર્દ હતો. ગેરામી નામના એના એક દીકરાએ દીન માટેની લડાઇમાં આગેવાન ભાગ લીધો હતો.

૨. બલ્ખ યાને બલખ—ફીરદોસી આ નામીચાં શેહરને "બલ્ખે-ગુઝીન" કરી ઓળખાવે છે વંદીદાદની પેહલ્લી પરગર્દમા "બાખ્ધી સ્રીરેવો દરાશ" કરી જણાવ્યુ છે, તે એજ બુલંદ વાવટાવાળું શેહર છે. (ડા૦ જી૦ જ૦ મોદી)

૩. પેગમ્બર જરથોસ્ત એવી રીતે સામા ધણીના મનના વિચારો આગમજથી જાણી લેવાની જે શકતી ધરાવતા હતા, તેવી શકતી આજના વખતમા અમેરીકા અને બીજા દેશોમાં આજના જમાનામા Telepathy (ટેલિપથી) ને નામે જણાયલી વિદ્યાને મલતી હોય એમ જણાય છે.

ચંગ્રઘાચ શીકસ્ત પાંમ્યો, અને તે પોતાની હાર કબુલી જરથોસ્તનો ચેલો બન્યો, ત્યાર બાદ જરથોસ્ત પાસથી પાક અવસ્તા વાણીના કલાંમોની એક નકલ મેલવી, તે પાછો હિન્દુસ્થાંન ફરયો, અને ત્યાં જઇ એંસી હજાર આદમીઓને જરથોસ્તી દીનમાં દાખલ કીધાં.

ગોસ્તેફ્રયાંન.

એક પછી તુરાંની ખાંનદાંનના એક નબીરા "ગોસ્તેફ્રયાંને" ભની જરથોસ્તી દીન કબુલી હતી. એ ગોસ્તેફ્રયાંનના ફરોહરને ફરવર્દિન યસ્તમા બુરી મનશનીના અખ્ત નામના જાદુગરનો જાન લેવા માટે આગધેલું છે.

અખ્ત જાદુગર

અખ્ત નામનો એક જાદુગર લોકોને ભેદી સવાલો એવી સરતે પુછતો હતો, કે જેનો જવાબ આપતાં તે શખ્સ નિશફલ થતો, તો તે તેનો જીવ લેતો હતો. એવી રીતે સવાલો પુછી તે જાદુગરે ઘણાકોના જીવ લીધા હતા એ ખબર ગોસ્તેફ્રયાંનને થતાં, એ અખ્ત જાદુગરની સામે તેન સવાલના જવાબ આપવા તે ગયો. એ તકરારમા ગોસ્તેફ્રયાંને અખ્ત જાદુગરના ૨૭ સવાલોના જવાબ આપ્યા, અને ૨૮ મા સવાલમા વાંધો પડયો. અખ્ત જાદુગરનો ૨૮ મો સવાલ એ હતો, કે :—

"ઓરતની મોટાંમા મોટી ખુશાલી શાંમા હોય છે ?"

ગોસ્તેફ્રયાંને જવાબ દીધો કે :—

"ઓરતની મોટાંમા મોટી ખુશાલી તેના ખાવિંદની સંગતમા હોય છે."

આ જવાબ પેલા જાદુગર અખ્તે ના કબુલ કીધો, અને કહ્યું કે:—

"ઓરતની મોટામા મોટી ખુશાલી સારાં સારાં કપડાં અને ઘરેણા પહેરવામાં હોય છે."

ગોસ્તેફ્રયાંને આ જવાબ કબુલવા ના પાડી, અને બંન્ને વચ્ચે વાંધો પડયો. અખ્ત જાદુગરે આ વાંધાનો નિવેડો લાવવા, ગોસ્તેફ્રયાંનને સમજાવી કહ્યું કે:—"તુને જો મારો ખુલાસો નામંજુર હોય, તો એ સવાલનો ચુકાદો તારી બેહન, જે મારી બાઇડી છે, અને જે કદીબી જુઠું બોલતી નથી, તેની પાસે મેલઍ. જે ચુકાદો તે બાનું આપે, તે મને કબુલ છે." બંને જન તે નેક બાંનુ પાસ ગયા, અને તકરારી સવાલથી તેણીને રોશન કીધી. તે નેક બાનુંએ વિચાર કીધો કે, "જો ધણીના વિરૂધ બોલીશ, તો તે મારી ઉપર જુલમ ગુજારશે. અને જો ભાઇની વીરૂધ બોલીશ તો તે તેનો જીવ લેશે. વળી જુઠું બોલીશ તો ગુનેહગાર થઇશ; પણ સાચું બોલતાં જીવ જશે, તો પવિત્ર થઇશ" એમ વિચારી તે નેકબખ્ત નારે જવાબ દીધો કે:—"ઓરતની મોટી ખુશાલી જાત જાતના કપડાં અને ઘરેણાં પહેરવામાં છે, પણ ખાવિંદની સંગતમાં મસ્તી ખુશાલી સોથી મોટી છે."

આ ચુકાદો સાંભલી, બદ મનશનીના અખ્ત જાદુગરે તે નેક બખ્ત નારનો જીવ લીધો.

સર્વે સવાલો આપ્યા બાદ, ગોસ્તફ્રયાંને કરાર મુજબ અખ્ત જાદુગરને સવાલો પુછવા, તેના જવાબ તે આપી શકયો નહી, અને તે ઉપરથી ગોસ્તફ્રયાંને સરત મુજબ તેનો જીવ લઇ, પોતાના દેશીઓને તેના જુલમાતમાથી બચાવી લીધા. તે ગોસ્તફ્રયાંને જરથોસ્તી દીન કબુલી, કે જે એક જાણીતાં તુરાંની ખાંનદાંનનો નબીરો હતો.

જરથોશ્તી ધરમની જીહાદ.

અહુરમજદનું ફરમાન જરથોસ્ત સાહેબને એવું હતું, કે ભલી મજદીયશ્નની દીન દુનિયાંમે ચારો તરફ ફેલાવવી. એટલે જરથોશ્તની ભલાંમણથી પાદશાહ ગુસ્તાસ્પે તે કાંમ મોટા પાયા ઉપર ચલાવવાની શરૂઆત કરવા માંડી. પેહલાં ગુસ્તાસ્પે દીનનો ફેલાવો કરવા માટે તુરાંન તરફ નજર ફેરવી, અને ધરમની જીહાદનો[1] જરથોસ્તી દીન ખાતર પુકાર ઉઠાવ્યો.

(1)

જરથોશ્તી દીનની જીહાદનો પેગાંમ તુરાંનમાં પુગવો.

પુગી જ્યારે એવી તુરાંને ખબર,
કે થઇ છે ધરમની નવી કંઇ જીકર.
જીકરનો છે કરનાર જરથુશ્ત એક,
નવો છે ધરમ ને વિચીત્ર વિવેક.
૬૨૮૦
ગયા દેવયશ્નીઓ લાખો ફરી,
ગયા તેઓ જરથોશ્તી દીનપર મરી.

ધરી હાથમે દિન અને તલવાર,
ઇરાને ઉઠાવ્યો લડાઇનો પુકાર.
બની લાલ ગુસ્સાથી શાહે તુરાંન,
હુકમ કીધો લશ્કર જવાને ઇરાંન.
કિધી ફોજ તૈયાર પચદલ સંગ,
કરવા જરથોશ્તીઓને બતંગ.

રવાના લશ્કર કિધું લાખ ત્રણ,
કપટ 'ને કિનાની ધરી દીલ અગન.

(2)

ગુશ્તાસ્પનો અરજાસ્પને પયગામ.

જરથોસ્તી દીનની તવારીખ કહે છે, કે ગુસ્તાસ્પ શાહે જરથોશ્તી દીન કબુલ કીધા પછી ચૌદ વરશે ધર્મની આ પવિત્ર લડાઇ તેણે ઉઠાવી હતી. એ લડાઇનો પેગામ અરજાસ્પને મલતાંજ તેણે એક જબરૂ લશ્કર ઇરાંન તરફ મોકલવાનો હુકમ કીધો, અને ગુસ્તાસ્પે મોકલાવેલા પેગામનો જવાબ તેણે મોકલ્યો કે :–

"અએ ગુમરાહ અને ગાફેલ ગુસ્તાસ્પ શાહ, તું એ ખરી દીનથી તારૂં સર ફેરવ્યું છે, અને પેલા તારા નવા પેગમ્બર જરથોસ્તની શીખવણી પ્રમાણે ચાલી મારા જેવા મીત્ર તરફ તું બેવફા થયો છે, તો તુને તારી એવી સરકશીનો બદલો એકદમ હું ચખાડુ છું. તારો બાપ લોહારાસ્પ ખુદાની સિતાયેશ કરવા રાજ છોડી એકાંતમાં ગયો, ત્યારે તું એ આવો પાપી અને પાખંડી માર્ગ અખત્યાર કીધો ? એ તારી ગુસ્તાખી તોડવા, હું તૈયાર છું, અને તારાં રાજ અને તુને પાયમાલ કરવા હવે હું જરાબી વિલંબ લગાડનાર નથી."

અર્જાસ્પના તુમાખી પેગાંમનો ગુશ્તાસ્પે વાલેલો જવાબ.

"અવલ જખાં પર ધરી રબ નાંમ,
બાદજ તૂંપર લખુ પયગાંમ.
કરી દંભ તૂમાખી તૂં મુજસે કરે,
નહિ શાહ ગુશ્તાસ્પથી તું ડરે.

કરૂં બંધ તારો હું એકદમ ગરૂર,
નાબુદ કરૂં તારી ઓલાદે તુર.
હવે દોર જોઇ લે તું જરથોશ્તીનો,
ખતમ કરશું હીન તારી કુલ હસ્તીનો.

---

૧. પવિત્ર લડાઇઓ; ધર્મ યુધ્ધ. શાહનામા પ્રમાણે જોતાં પાદશાહ ગુશ્તાસ્પના રાજમા બનેલા મુખ્ય બનાવોમાં, જરથોસ્તી ધર્મ માટે થયલાં ત્રણ મહાભારત યુધ્ધના બનાવો હતા. આ યુધ્ધ ગુશ્તાસ્પ પાદશાહે જરથોશ્તી દીન કબુલ કરવાને લીધે થયાં હતાં. આ મહાભારત યુધ્ધના બારીક હેવાલ માટે જુવો મારૂં પુસ્તક " જરથોશ્તની જીંદગી અને જમાનો."(કર્તા) દીનકર્દના સાતમા દફ્તરમા જણાવ્યા પ્રમાણે, ધર્મ યુધ્ધમા ગુશ્તાસ્પને દીન ફેલાવવાના કાંમમા મુખ્ય મદદ કરનારા આ પુરશોમા જામાસ્પ, ફરશોસ્તર, જરીર અને અસ્ફન્દીયાર હતા. (ડા૦ જી૦ જ૦ મોદી)

જગાડું છું યઝદાંપરસ્તીનું જંગ,
જે નામે ને કામે છે શીરો પિલંગ.
હમો છયે તૂબ્મે ફરેદુનથી,
નથી હમ ઇરાંની તૂરક ખુનથી.
પેહલવાંનો મારા છે પુર તાબ,
સાચા ને સીધ્ધા .બળ બેહિસાબ.
સદા જેની જગે સાબુત રિકાબ,
જોઇને હરીફો બને લાજવાબ.
છે દીન જરથોશતી પાલનાર,
દુખી દીલના દુખને ટાળનાર.
નવી દીન કરે છે ફરમાંન એક,
મનશની, ગવશની, કુનશની નેક
છે દીન જરથોશ્તીનો એ કરાર,
વિચારો, ઉચારો, કરો નેક કાર.

હસ્તી ને નિસ્તીનો એકજ ખુદા,
જાહેર 'ને બાતેન વસે છે સદા.
નહી દીન હમારી કરે જો કબુલ,
થશે તારી શાહી 'ને ઇજત ધુલ.
અગર હોય ચાહતો નહિ દુખ ગઝંન્દ,
કબુલ કર તું યઝદાંપરસ્તી પસંન્દ
અગર તું કરે દેવયશ્ની મનંન,
આ ફાંનીમે મલશે ન તૂજને કફન.
જરીર મારો ભાઇ છે નામી સવાર,
રૂઇન્તન બેટો છે અસ્ફંન્દયાર.
સજી અગ બખ્તર નિકલશે બહાર,
કરશે ખલક તારી કુલ ખારજાર.
જગાડી છે જરથોશ્તી દીનની જીહાદ,
છે મારી આગલ તું શું બિસાદ."

આ સઘળાનું પરીણામ જરથોશ્ની દીનને માટે ઉંડાવેલી જીહાદની લડાઇમા આવ્યું. તુરાંનના પાદશાહ અરજાસ્પે ત્રણ લાખ સવારો એકઠા કરી એક લશકર ભેગું કીધું, અને આખાં લશકરની સરદારી પોતાના ભાઇઓ 'કોહરમ' અને 'અન્દરીમાન' ને આપી, જીહુન નદીના કીનારા તરફ તે લશકર રવાના કરવાનો હુકમ કીધો.

જરથોશ્તી લશકરની ગોઠવણ.[1]

જરથોશ્તીઓ કાંઇ બેગી રહયા નહી હતા શાહ ગુસ્તાસ્પે પણ એક મોટુ લશકર ઉભું કીધું, અને નવી દીનની જીહાદને ખાતર તે તુરાનીઓ સામે થવા મયદાંન પડયો.

૧ પાદશાહ ગુશ્તાસ્પે પોતાના ભાઇ જરીરને બોલાવી મંગાવી, ગાવેયાંની ઝુન્દો તેને સવાધીન કરી, તેને લશકરનો વડો સીપાહસાલાર નેમ્યો, અને પચાસ હજાર સ્વારોનુ લશકર તેને હસ્તક સોપ્યું.

૨ પોતાના દીકરા અસ્ફંન્દયારને બીજા પચાસ હજાર સવારોનું એક બીજું લશકર સોંપ્યું, અને તે લશકરની જમણી બાજુએ મયદાંન ઘેરી ઉભો.

૩ તેવીજ એક નાંમીચા સવારોની ટુકડી ગુસ્તાસ્પે પોતાના ત્રીજા દીકરા શેદસ્પની સરદારી હેઠળ મયદાંનની ડાબી બાજુએ રવાંના કીધી, અને તેની સાથે વજીર જામાસ્પના બેગ ગેરામી અને પોતાના દીકરા અર્દશીરને રાખ્યા.

૪. નસ્તુર[2] જે જરીરનો દીકરો થતો હતો, તેને લશકરનો પાછલો ભાગ સ્વાધીન કીધો

૫ આ સઘળી લશકરની ગોઠવણ કીધા બાદ, શાહ ગુસ્તાસ્પ પોતે એક ઉંચી જગે પોતાના લશકર સાથ જઇ જંગે મયદાંનનો મહીમા જોતો ઉભો.

---

૧. જરથોસ્તી અને તુરાંની લશ્કરોની ગોઠવણના બે નકસા ડાo જેકસનના Zoroaster, the Prophet of Ancient Iran માંથી ઉતારી લીધા છે.
૨ નસ્તુર અવસ્તાનો 'બસ્તવયરી'

જરથોશ્તી લશ્કરની
ગોઠવણનો નકશો.

ગુશ્તાસ્પના દીકરાઓ } અર્દશીર અને શેદાસ્પ.
ગેરાંમી, વજીર જામાસ્પનો દીકરો.

(લશ્કરની સંખ્યા આપી નથી.)

અસ્ફન્દયાર.
(ગુશ્તાસ્પનો દીકરો.)

૫૦,૦૦૦ લશ્કર સાથે.

ઝરીર (ગુશ્તાસ્પનો ભાઇ)
લશ્કરનો સિપાહસાલર.

૫૦,૦૦૦ લશ્કર સાથે.

લશ્કરનો મોહડો ભાગ.

નશ્તુર ઝરીરનો દીકરો.
(હરોલના લશ્કર સાથે.)

તુરાંની લશ્કરની

ગોઠવણનો નકશો

અશાશ
અર્જાસ્પનો દીકરો.
લશ્કરના આગલા ભાગ સાથી.

એક લાખ સવારોનુ લશ્કર.

બીદફ્રેશ.
એક લાખ લશ્કર અને ઝુંન્દા સાથે.

ગર્ગસાર.
લશ્કરનો વડો સિપાહસાલાર.

એક લાખ લશકર સાથ.

અંદરીમાન.
અર્જાસ્પનો ભાઈ.

૧૫૦૦૦૦ લશ્કર સાથે.

અરજાસ્પ.
તુરાંનનો પાદશાહ.
વચલાં મોટાં લશ્કર સાથ.

૧૫૦૦૦ લશ્કર અને ઝુંન્દા સાથે.

કુહેરમ.
અર્જાસ્પનો ભાઈ.

હૂશલનાં લશ્કર સાથે.

હુ શ દી વ

તુરાંની લશકર.

૧ તુરાંનીઓનું લશકર સુમારે ત્રણથી ચાર લાખનું હતું. અરજાસ્પે એક લાખ સીપાહોને આગળી હરોલમા લશકરને મુખડે રાખ્યા.

૨ બીદ્રફ્શ નામના પેહલવાનને વરૂની આકૃતીવાલો ઝુન્ડો આપી, એક લાખ સવારોના લશકર સાથ, તેને ગયદાનની દાબી બાજુની સરદારી આપી.

૨ ગુર્ગસાર પેહલવાનને બીજુ એક લાખ લશકર સ્વાધીન કરી, તુરાંની ઝુન્ડા સાથ જંગના મયદાંનની જમણી બાજુ ઘેરી લેવાનો હુકમ કીધો.

૩ અર્જાસ્પે પોતાના ભાઇ અન્દરીમાંનને પચાસ હજાર લશકરનો સરદાર બનાવ્યો, અને લશકરના મધ્ય ભાગમાં તેને પોતાના ડાબા હાથ ઉપર રાખ્યો.

૪ કોહરમ નામના પોતના બીજા ભાઇને તેટલુજ લશકર અને ઝુંન્ડો આપી તેને પોતાના જમણા હાથ ઉપર રાખ્યો, અને પોતે બંનેના લશકરોની વચમાં રહ્યો .

૫ હુશદીવ નામના પેહલવાનને તમામ લશકરની પાછલના ભાગ ઉપર દેખરેખ રાખવા મુકરર કીધો.

જીહાદની પેહલ્લી લડાઇ.

જરથોસ્તી દીનની આ પેહલી લડાઇ 'જીહુન' નદીના કીનારા ઉપર થઇ હતી. આજના જમાનામાં એ 'ઓકસસ નદી'ને નામે જણાઇ છે. એ પેહલ્લી લડાઇમાં જરીર, તેનો દીકરો 'બસ્તવ્વર' અને 'શાહજાદો અસ્ફંન્દીયાર' મોટી નામદારી મેળવે છે.

જામાસ્પે લડાઇના પરીણામ માટે આગાહી વર્તવી.

જંગનુ મેદાંન ગાજી રહે છે. ગુસ્તાસ્પનું લશકર જંગનુ મેદાંન ઘેરે છે. લડાઇની શરૂઆત આગમજ, શાહ ગુસ્તાસ્પ વજીર જામાસ્પને[1] નજુમ જોઇ આગાહી વર્તવા હુકમ કરે છે. વજીર જામાસ્પ દલગીર થઇ આગાહી વર્તવા ના પાડે છે, અને કહે છે, કે:—"એ આગાહી જાણ્યાથી તુ ઘણો નારાજ થશે, અને મને તું નુકસાન કરશે."

શાહ ગુસ્તાસ્પ પોતાના દીકરા અસ્ફંન્દીયરના જીવના કસમ ખાઇ જામાસ્પને

૧. આ જામાસ્પની દાનેશમંદી અને કાબેલીયત માટે 'ઐયાદગારે જરીરાંન'મા લખે છે કે: "પાદશાહ ગુસ્તાસ્પે-તેનાથી લડાઇનું સેવટ કેવું આવશે તે જણાવવા માટે જયારે હુકમ કીધો ત્યારે તેણે કહ્યું કે: 'જામાસ્પ, હું જાણું છું, કે તુ કેવો દાનેશમંદ નજુમી છે. તું એવું કેહી શકે છે, કે વરસાદ જયારે દસ દાહાડા આવે છે, ત્યારે કેટલા છાંટા જમીનપર પડે છે, અને છાંટાની ઉપર છાંટા કેટલા પડે છે! વલી તું એબી કેહી શકે છે, કે કયાં ઝાડો ખીલશે; કયું ઝાડ દિવસે ખીલશે, કયું ઝાડ રાતે ખીલશે, અને કયુ ઝાડ ચાંદણીમા ખીલશે. વલી તું એબી કેહી શકે છે, કે પવનની કઇ લેહરી ભીની છે, અને કઇ લેહરી સુકી છે." જામાસ્પના જ્ઞાનની આ સઘલી ખુબીઓ માટે શાએર ફીરદોસી કાંઇબી જણાવતો નથી.

કાઇગી નુકસાન નહી કરવાની ખાતરી આપે છે,[1] અને વજીર જામાસ્પ નીચે પ્રમાણે લડાઇનુ ભવીશ વરતે છે —

"અફસોસ! ગજબ છે એ ચરખે કહન,
દેખાડે છે સરજત આ શુ ગઝન્દ
અફસોસ, અલમની પડી છે મભાત,
થયો કાં ન મારો જન્મતાજ ઘાત
બહેતર થતે હુ ન લેતે જનમ,
નહી આજ જોતે હુ આ સિતમ
અરે દાદગર શુ સરજયો મને—
કહેવા ભવિશનો સિહા આ સને
કહુ હુ ભવિશને સુણ શાહે-દીન,
સિહા મામલો મૂજ જાવે દુરબીન
જાગી છે જરથોશ્તી દિનની જીહાદ,
થશે આ જગે ભારી બરપા ફિસાદ.
થશે આ જગે એક જબરી લડઇ,
એ જગે જશે નામીચા નર કપઇ
હજારો એ જગે મરશે પેદર,
મરશે હજારો નારીના નર
રડશે હજારો બેહન ભાઇ વતન,
સુવેલાઓને નહિ મલશે કફન
પેદર પુત ખાતર રડશે હજાર,
વેહશે લહુની નદી ખુનખાર
સિહા થાશે રોશન રૂઝે સપીદ,
લરજશે અબરમે[2] છુપઇ ખુરશીદ
નિકલશે મયદાનમે અર્દેશર[3],
ઓલાદે કિયાની તારો પેસર
સિતારાની ચાલે જશે તે મરી,
નહિ તેને જીવતો તુ જોશે ફરી
નિકલશે સિહા અસ્પવાલો[4] સવાર,
શેદસ્પ[5] તહારો પેસર નામદાર
થશે તેનુ કિસ્મત રોશન સેયાહ[6],
કજા જગમા તેને કરશે તબાહ
બાદઅઝ મારો પેસર દીલજાન,
ગેરામી[7] નિકલશે રોશન રવાન
તારાજ કરશે કુલ લશ્કરી,
કરશે તૂરાની તબાહ બખ્તરી
જમીન પર પડશે ઇરાની ધજા,
બચાવતાં ગેરાંમીની થાશે કજા
જરીર ભાઇ તારો નિકલશે બહાર,
ચલાવશે રણમે લોહી નવધાર
થશે અંતે તેનુંબી જગે મરણ,
પડી ખાક થાશે કજાને શરણ
કજા જોઇ જરીરની નિકલશે પેસર,
હજારોને કરશે તે જીરોજબર
જરીરના કિનાનો ઉઠશે પુકાર,
સુણી બહાર પડશે અસ્ફન્દયાર
જમીન જગે કરશે લોહીથી ભરી,
એ જગે જશે તુજ વહાલા મરી.
ફતેહ જગ કરશે અસ્ફન્દયાર,
થશે દીન જરથોશ્તી આશ્કાર"

---

૧. ઍયાદગારે જરીરાનમા જણા યા પ્રમાણે જામાસ્પ શાહ ગુસ્તાસ્પને કેહ છે, કે "બેહતર થતે કે હુ મારી માતાને પેટે જનમ લેતેજ નહી અને બચગીમાજ મરણ પામતે, કે આજે આની આફતમા હુ પડતે નહી, યા દરીયામા પડયો હોત કે તુ શાહ મને આવો સવાલ આજે પુછને નહી પણ જયારે તુ પુછે છે, ત્યારે રાસ્તી સીવાય હુ બીજુ કાઇમી કેહનાર નથી તે સાભળીને ગમે તો તુ ખંજરવડે મારો જીવ લેઇ શકે, વાસ્તે હોરમજદના નુરના, માજદીયસ્ની દીનના, અને તારા ભાઇ જરીરના જીવના કસમ ખા દ્રવાસ્પ અને ગોશ યઝદના નામ લેઇને પાણી પાયની ચલકાતી શમ્શીરના સોગંદ ખા, કે 'હુ તુને મારૂ નહી' ગુસ્તાસ્પે એ સઘના સોગંદ ખાધા હતા" ૨ અબરમે યાને વાદલમે ૩ અર્દેશર ગુસ્તાસ્પનો દીકરો ૪ સીહા અસ્પવાલો યાને કાલા ઘોડા ઉપર સવાર થયલો સવાર. ૫ શેદસ્પ-ગુસ્તાસ્પનો દીકરો ૬ સેયાહ યાને કાલુ ૭ ગેરામી-વજીર જામાસ્પનો બેટો.

જામાસ્પ વજીરને મોહડેથી લડાઇની આગાહી સાંભળી પાદશાહ ગુસ્તાસ્પ બીલકુલ બેફામ થઇ ગયો, અને જ્યારે તે હોશમા આવ્યો ત્યારે બોલ્યો કે:—

"જ્યારે એ જંગનું પરીણામ એવું ખાનાખરાબી ભરેલું આવનાર છે, અને મારા દીકરાઓ, અને ભાઇ તથા ખેશીઓ સાથ મારા નામીચા નરો બેજાંન થનાર છે, તો પછી શા ખપની મને મારી શાહી, અને સલતનત. જો જરીર જેવો મારો જંગી ભાઇ મારીયોજ જવાનો છે, તો તેને તેમજ મારાં દીકરાઓ અને ખેશીઓને હું જંગમા જવા ન દેઉ, તો પછી દુશમંનને હાથ તેઓ મરેજ ક્યાંથી?"

જામાસ્પે દલીલ કરી શાહને સમજાવ્યું કે: "તારો એ ખ્યાલ મહાલ છે. જો તારા એવા પેહલવાંનો જંગમાં જશે નહી, તો લડાઇમાં તુરાંનીઓ સામે કોણ લડશે, અને જરથોસ્તી દીન કેમ આસ્કાર થશે, અને દેશને દુશમનોથી કોણ બચાવશે. માટે એવો વિચાર દીલથી તું દુર કર. બનવાના જે બનાવો, તે બન્યા વગર રહેતા નથી. પરવરદેગાર કાંઇ જુલમગાર નથી, તેનો ઇનસાફ શરત છે."

જરથોશ્તીઓએ મજદયશ્નની દીન ખાતર તુરાંનીઓ સામે કરેલી યાદગાર લડાઈ.

જામાસ્પની દાંનેશમંદી આગલ ગુસ્તાસ્પ લાચાર થયો, અને હકતાલાના ઇનસાફ ઉપર તેણે રાજી ખુશીથી સંતોશ પકડી, જંગની તઇયારી કરવાનો હુકમ આપ્યો.

ગુસ્તાસ્પ પાદશાહે પોતાના ભાઇને તુરત બોલાવી લશ્કરની સરદારી તેને સ્વાધીન કીધી, અને લડાઇ શરૂ કરવાનો હુકમ કરી, પોતે એક પાહાડ ઉપર પોતાની બેઠક લેઇ, લશ્કર અને પેહલવાંનોની હીલચાલ જોવા લાગયો.

નિકલીયા જંગે ઇરાંની તમામ,
ધરી દાદગરનુ, જબાં પર નાંમ.
ભલી દીન ખાતર પડીયા બહાર,
જરથોશ્તી દિનનો ઉઠાવી પૂકાર.
મચી જંગીઓની જંગે લડઇ,
હજારો ગયા જરથોશ્તી કપઇ.
૬૩૦૭
મૂવા કંઇ કતલ થઇ શંમ્શીરથી,
હજારો મૂવા કંઇ વિંધઇ તીરથી.
જગેજેગ લોથો દિસે સમ પહાંડ,
હજારો જખમી મારે બરાડ.
હતું જંગ ગોયા ગએબી કહેર,
જમીન પર ચાલી લોહીની નહેર.
નિચે ધુંજે ધરતી. ઉપર ગગંન,
ખરેખર હતો તે કિયામતનો દંન.

આવી હરોલે ઉભો અર્દશીર,
બલવંત, બહાધુર, રૂપે બેનજીર.
હતો શાહ ગુશ્તાસ્પનો તે પેસર,
કજાએ ઇલાહી હતી નહિ ખબર.
તરાંની તીરથી વિધાઇ ગયો,
આધીન અજલને તૂરત તે થયો.
કરમ કમ્બખત બાપનુ ફુટીયું,
પલકમા બલખનુ લાલ લુટીયું.
થયો મસ્ત શેદસ્પ જોઇ આ મહંન[1],
કિનામે નિકલીયો તે લશ્કરશેકંન.
મિસલ આબે-નીલ તે ગયો બસ ધસી,
પરાગંન્દે કરવા કંમર કસી.
કહ્યું એમ. પૂકારી બાગે બુલંન્દ,
"કહાં છે કોહરમ[2] બહું જોરેમંન્દ.

૧. મહન યાને આફત.

૨. કોહરમ અર્જાસ્પનો ભાઇ.

કમંન્દ લઇ કોહરમ પડીયો બહાર,
ઉભો સાંમને જઇ, મારી બરાર.
હતો તે કિનાનો દિવસ યાદગાર,
કોહરમનું વિંધીયું તંન આરપાર.
જોઇ હાલે કોહરમ તુરાંની રડે,
નહિ તાબ શેદસ્પ સાથે લડે.
થયો હા-વ-જારીનો જબરો પૂકાર,
છુટા તીર શેદસ્પ ઉપર બેશુમાર.
છુટો એક તીર કોઇ તૂરકીને હાત,
વિંધાયો શેદસ્પ, થઇ તેની ધાત.
એ જોતાંજ નિકલીયો એક નામેવર,
જંગી ગેરાંમી, જામાસ્પ પેસર.
ધરી ધુંઇ કિનાની બનિયો નિડર,
પડયો જઇ તુરકી લશ્કર ઉપર.
કતલ ચાલી ચોમેર ! લડે જંગજોય,[1]
જમીન કાંપી લરજે, જમાનો રોય.
ગીરદથી સિહાઇએ છાંઇ ઘટા,
પડી ખાકમે ગાવેયાની ધજા.[2]
ઉઠાવી ધજાને ગેરાંમી લડે,
નહી ખાકમે કોઇથી તે પડે.
હતી હાથમાં જે ધજાને ધરી,
કિધી કોઇ તૂરકીએ શંમ્શીરગરી.
કપાઇ પડયો હાથ ત્યાં વાટમાં,
ગેરાંમીએ પકડી ધજા દાંતમાં.
લડી એક હાથે કિધું ભારી જંન્ગ,
લડયો રણમાં જેમ દિવાંનો પિલંન્ગ.
બચાવી ધજા તે મુવો નામવર,
કિધું નાંમ જરથોશ્તીઓમે અમર.

* * *

ચહડયું જંગ રણપર, ધુમ એક પડી,
થયા તંગ તૂરાંની, ગયા કુલ ડરી.
પડયો જઇ બસ્તુર[3] તૂરાંનીઓ પર,
કતલ થઇ મૂવા ચાર શાહી પૂતર.
ઉઠીયો ગજબનાક ગમનો પૂકાર,
કરે ચશ્મગીરીયાં,[4] શાહ શહેરિયાર.
ચહડયો જોશ જરીરને[5] જોઇ હાલ તંગ,
તૂરત બેઠો ઘોડે મારી છલંગ.
ધરી હાથ શમ્શીર, બની મસ્ત પીલ,
ધસી તે ગયો જેમ દરીઆમે નીલ.
હવા થાઇ ઘંન્ઘોર, જમીન સુર્ખ લાલ,
હજારોને કાપી તે કરતો નિકાલ.
જવાંનોને બુઢા કરે શોરોશાર;
જરીરે કિધું એવું મરદાંને કાર.

જરીરની દીલાવરી.

જયારે દીલાવર જરીરે એવો મામલો જોયો કે ગાવેયાંની ઝુન્દો બચાવવાં વજીર જામાસ્પના દીકરા ગીરાંમીનો એક હાથ કપાઇ ગયો છે, અને તે છતાં ગીરાંમી દાંત વચે તે ઝુંન્દાને પકડી, એકજ હાથે દુશમનો સાથ એકલો લડે છે, અને વળી તેનો દીકરો બસ્તુર પણ બહાર પડયો છે, તેમજ ગુસ્તાસ્પના ચાર ચાર જવાન બેટા, અરદશીર, શેદસ્પ, હોરમઝદ અને નવઝર લડાઇમે મારયા ગયા છે, ત્યારે પોતાના જીવની કાંઇ પણ દરકાર કીધા વગર તેણે તુરતજ જંગના મેદાનમાં ઝીપલાવ્યું, અને ચોમેર તુરાંની લશ્કર ઉપર ખુનરેજી ચલાવવા માંડી. તુરાંની લશ્કરની એક બાજુના ભાગ ઉપર જયારે બસ્તુર પોતાના પીત્રાઇ ભાઇઓનુ વેર લેતો હતો, ત્યારે બીજી બાજુના લશ્કર ઉપર દીલાવર જરીર ગોરપન્દ મીસાલ તુરકીઓને કતલ કરતો હતો.

---

૧. જંગજોય યાને લશકરને જીતનાર.
૨. જરથોસ્તીઓનો વાવટો યાને ઝુંન્દો, જે ફરેદુનના રાજમાં કાવે નામના લોહારે ઉભો કીધો હતો, અને જે યઝદગરદ શેહરીયાર, છેલ્લા પારસી પાદશાહના રાજમાં જયારે પારસી પાદશાહત પડી ભાગી ત્યારે લુટાઇ ગયો હતો.
૩. જરીરનો દીકરો, જેને અવસ્તામાં "બસ્તવઇરી"ને નામે ઓળખાવ્યો છે.
૪. ચશ્મગીરિયા- આંખમાં પાણી લાવી રડવા લાગ્યો. -૫. જરીર, પાદશાહ ગુશ્તાસ્પનો ભાઇ.

જરીરને મારવા માટે અર્જાસ્પે પોતાના લશ્કરને ઇનામ આપવા જાહેર કીધું.

બે અઠવાડીયાં ચાલુ રહેલું જંગ.

આ જંગ બે અઠવાડીયાં સુધી ચાલુ રહ્યું. અગણીત સંખ્યામાં તુરાંની લશ્કર કપાઇ જતું જ્યારે અરજાસ્પે જોયું, જ્યારે તુરાંનીઓમાંથી કોઇબી પેહલવાંન જરીરને જેર કરવા તેની સામે જઇ શકયો નહી, ત્યારે અરજાસ્પે પોતાના લશ્કર ઉપર પુકાર મારી કહ્યું કેઃ—

"અરે પેહલવાનો, તમે જાગો છે કે ઉંઘાઓ છો? આજ બે અઠવાડીયાં થયાં તમારા ભાઇબંધો કપાઇ જાય છે, છતાં આ જંગમાં તમો કાંઇ પણ દીલાવરી કરી પેલા મુછ ઇરાંની બચ્ચા જરીરને જેર કરી શકતા નથી? શું તમે તુરાંન દેશનો નાશ કરવા ચાહો છો? પેહલવાંનો, તમે જુવો કે ઇરાંનીઓ આપણા લશ્કરનો નાશ કરી રહ્યા છે, અને મારા સઘળા નામીચા નરોને ગોરપંન્દ મીસાલ તે લોકે જમીંદોસ્ત કીધા છે. તમારામા શું કોઇબી એવો માયનો પુત નથી, કે જે પેલા ઇરાંની જરીરને જેર કરે, યા બેજાન કરે, યા તેને ઘોડા પરથી જમીન પર પટકે. તમારામાંથી જેબી કોઇ જરીરને જીવતો યા મુવેલો મારી આગળ લેઇ આવશે, તેને હું ખજાનાથી ભરપુર કરી, મારી દીકરી સાથ તેને નેકાના પેવંદથી બાંધશ.

અર્જાસ્પનુ ઇનામ મેલવવા બાહાર પડેલો તુરકી પેહલવાંન બિદ્રફ્શ.

આ શાહી ઇનામની દરખાસ્ત સાંભલવા છતાં, કોઇબી તુરકી, જરીર સામે લડવા બાહાર પડયો નહી. બબ્બે વાર અર્જાસ્પે પોતાની આ દરખાસ્ત લશ્કરમાં બાપુકાર જાહેર કીધી, પણ જરીર સામે જઇને લડવાની કોઇએબી હિંમત કીધી નહી.

અંતે આ લાલચના સખુનો સાંભલી બીદ્રફ્શ નામનો એક તુરકી બાહાર પડયો, અને તેણે અરજાસ્પ આગલ પોતાની મરજી જરીર સામે જવાની જણાવી. અરજાસ્પે તેની હિંમતની બાબત વખાણ કીધી, અને બીદ્રફ્શ લડાઇના મેદાંનમાં ઝરીરની સામે થવા ગયો.

બીદ્રફ્શની હિચકારી લડત: જરથોશ્તી સીપાહસાલાર જરીરનું માર્યા જવું.

જરીરની તરફ બીદ્રફ્શ ગયો, પણ દુરથી તેને જોતાંજ, તેમજ તેની આજુબાજુ પડેલાં તુરકીઓની લાસના ઢગલા જોઇ તેણે પોતાની હિંમત છોડી દીધી, અને જરીરની સામે તે થઇ શકયો નહી. પણ જરીરને મારવા માટે તેણે એક બીજી તદબીર કીધી. બીદ્રફ્શ, જરીરની નજર આગલથી દુર એક ઝાડને આંઠે છુપાઇ રહ્યો, અને તે જંગી સવાર ઉપર હુમલો કરવાની જેવી તેને તક મળી, તેવોજ તેણે પીઠ પાછલથી એક ઝેરી તીર છોડયો, અને જરીરને જખમી કીધો. આ તીર, કમનસીબે જરીરના બખતરને ચીરી, તેના બલવંત બદનને વિંધી નાંખ્યું, અને તેજ વખતે જરીર પોતાના ઘોડા ઉપરથી જમીનપર પડી મરણ પામ્યો.

હિચકારા બીદ્રફ્શે તુરતજ ઘોડાપરથી નીચે ઉતરી જરીરના શરીર ઉપરથી તેના હથીયારો, બખ્તર, અને તાજ કાહડી લીધાં, અને તેના ઘોડાને પકડી લેઇ તુરત તે અરજાસ્પ આગલ દોડયો. જરીરની કજાની ખબર તુરાંની લશ્કરમાં ફેલાતાં ખુશાલીના પુકારો થઇ રહ્યા.

જરીરના મરણથી ગુશ્તાસ્પનો વિલાપ.

આ ગજબભરી ખબર શાહ ગુસ્તાસ્પને કેહવા એક અહલેકાર દોડયો. તે બુરી ખબર સાંભલતાંજ ગુશ્તાસ્પના ગમનો પાર રહ્યો નહી. તે કલપાંત કરી કહેવા લાગ્યો કે:—"આ સઘલી આગાહી વજીર જામાસ્પે મને જણાવી હતી, અને તે અંતે ખરી પડી છે. આ માહેનમ ભરી ખબર હુ પાદશાહ લોહરાસ્પને કેમ પોંહોંચાડુ,? તેની બુજોરગીમાં આ બુરી ખબર તે કેમ સાંખી શકશે? સરદારો, સીતાબીથી મારો ઘોડો લાવો, અને રેકાબ નાખી તૈયાર કરો. જરીરનો કીનો લેવા હું પોતે જંગમાં જવા ચાહું છું."

જરીરનો કીનો લેવા માટે ગુશ્તાસ્પે ઈનામ જાહેર કરવું.

પણ વજીર જામાસ્પે ગુસ્તાસ્પને જંગના મયદાનમાં જતાં અટકાવી અનેક શીખામણો કહી તેને મનાવ્યો. ગુસ્તાસ્પે જામાસ્પના સખુનોમાં દાહપણ સમાયલું જોઈ, તેણે પોતાનો વિચાર ફેરવી કહ્યું કે:—"મારા દલેરો, મારા પેહલવાનો, તમારામાં એવો કોણ નર છે, જે પેહલવાંન જરીરનો કીનો તુરકીઓ ઉપર લેઇ, તેનો ઘોડો અને જીન ત્યાંથી પાછું લેઇ આવે। પરવરદેગારના પાક નામથી હું જાહેર કરૂં છું, કે જે કોઇ એ કીનાનું કામ બજાવશે, તેને હું શાહી ઇનામથી નવાજી, મારી દીકરી હોમાયને નેકામાં આપશ."

પણ આ સવાલ કોઇબી ઇરાંની પેહલવાંને ઉઠાવી લીધો નહી. જ્યારે પાદશાહે એવો મામલો જોયો, ત્યારે તે ઘણોજ નીરાસ થઇ ગયો. ફરીથી પોતાની આસપાસ સજ થયલાં લશકર તરફ જોઇ તે બાગે બુલંન્દ આવાજે ભાશણ કરવા લાગ્યો કે:—

"અમીરો, પેહલવાંનો અને પાદશાહો, સાંભલો. ઇરાંન સર જમીનને બચાવનાર સ્થંભો, તમો મારા તંન બદનના જીવ સમાન છો. આ સમો ઇરાંનીઓ માટે ઘણોજ બારીક થઈ પડયો છે. તમો નાહિંમત થાશો ના. યકીન રાખજો કે આપણી સરજતમા નહાસવાનું છેજ નહી. હું જાહેર કરૂં છું, તે સાંભલો. પાક જરથોસ્તી દીનના, મારા દીકરા અસ્ફન્દીયારના, અને મારા વાહલા ભાઇ જરીરના પાક રૂહના કસંમ લેઇ હું જાહેર કરૂં છું, કે જો આપણુ આ જંગ ફતેહ કરશું, તો તેજ વખત મારૂં તાજ અને તખત હું મારા બેટા અસ્ફન્દીયારને આપી દેઇશ, અને મારૂં તમામ લશકર હું પેશોતનને હવાલે કરશ."

શાહજાદા અસ્ફંન્દયારનું ગુશ્તાસ્પ આગલ આવી પુગવુ.

આવી રીતનો ગુસ્તાસ્પનો બુલંન્દ અવાજ શાહજાદા અસ્ફન્દયારને કાંને દુરથી પડયો. તુરતજ અસ્ફન્દયાર હથીયારબંધ થઇ પોતાના બાપની તરફ દોડયો, અને જરીરના કીનામા તે પોતે બહાર પડવા તૈયાર થયો છે, એમ તેણે જાહેર કીધું. પોતાના સવારો તરફ નજર ફેરવી, ચોતરફ જોઇ અસ્ફન્દયારે બાગેબુલંન્દ તેમને કહ્યું કે:—

"સુણો તમ દલીરો, સુણો નામદાર,
સુણો પહેલવાંનો, સુણો શેહરિયાર.
સુણો તમ સવારો, પીરો-જવાંન,
બદલે છે રંગ આ જુનું આસ્માંન.
વખત આયો બારીક છે સર ઉપર,
ધરી હાંમ લડવા, કસો સહુ કંમર.
ડરી મોતથી ના જતા સુરવીર,
કદી છોડતા ના જીગરમાંથી ધીર.

ઈરાનનો પાદશાહ ગુશતાસ્પ.

જરથોસ્તી દીન પહેલ વેહદથી કબુલ કરનાર ઈરાંનનો પાદશાહ.

મૂકે નહિ કજા કમબખત એક ઘડી,
ધરે નહિ દયા દિલ સખત એક ઘડી.
નથી કોઇ મરતું કમોતે સદા,
મરવું તો બહેતર કરી ફર્જ અદા.
ખબરદાર રહેજો જરથોસ્તીયાંન,
ખબરદાર રહેજો કુલ મર્ઝબાંન.[1]
ખબરદાર રહેજો, તંમ ગસ્તીબાંન,[2]
મરવું તો દેજો લડી જંગે જાંન.

લડો દિન થકી પાક શંમ્શીરઝંન,[3]
છે તમ આધારે કુલ અનજુમંનં.
ન કરતા મૂવેલાં તરફ તમ નજર,
ન ધરતા દયા દિલે જખમી ઉપર.
ખબરદાર જંગથી જતા ના હટી,
સુખંન યાદ કરજો કહું છું ખટી.
અગર મૂજ હુકમ પર કરશો અમલ,
થશે જંગ ઇરાંનીઓનું સફલ.

અસ્ફન્દયારનું જંગના મેદાનમે જવું.
નસ્તુર અને અસ્ફંન્દયારની દલેરી.

પોતાના તમામ લશ્કરને આવી રીતના હિંમતના સખુનો કહી, પોતે મ્યાંનમાંથી શમશીર ખેંચી તુરાંનીઓના લશ્કર અંદર ધસી ગયો. અને જે કોઇ તેને સામે મળતું, તેને તે તલવારથી કતલ કરતો ગયો. તુરાંની લશકરના એક ભાગમાં જ્યારે અસ્ફન્દીયાર આવી કતલ ચલવતો હતો, ત્યારે જરીરનો દીકરો નસ્તુર પોતાના બાપના કીનામા તુરાંની લશ્કરના બીજા ભાગમાં કાતીલ ખુનરેજી ચલાવી, પોતાના પીતાની લાસની શોધ જંગના મેદાંનમાં કરતો હતો. જે કોઇ તેની રાહમા વચે આવતું, તેને તે બેજાન કરતો હતો.

જરીરની લાસનું મળવું.

અંતે જંગના મેદાંનમા નસ્તુરે પોતાના બાપની લાસને ધુલમાં પડેલી જોઇ. તુરતજ તે ઘોડાપરથી ઉતરી પડ્યો, અને પોતાના બાપની લાસને પીછાંની તે માહેતમ કરવા લાગ્યો. નસ્તુર તે લાસને ઉઠાવી ઈરાંની છાવણીમા લઇ ગયો, અને પેહલવાંનોને તે લાસ સ્વાધીન કરી, પાછો જંગના મેયદાનમા તે દોડયો.

બીદ્રફ્શ અને નસ્તુર વચ્ચે જંગ.

બીજા હાથ ઉપર બીદ્રફશ, જરીરના તનપરનુ બખતર અને કોલાહ પેહરી જરીરનાજ ઘોડા ઉપર સવાર થઇ, ઇરાંની લશકરમા બેધડક ખુવારી ચલાવતો હતો. નજદીક હતું કે જરથોસ્તીઓની હાર થાય. પણ તેત્રામાં નસ્તુરની તેં સાંગે થયો. નસ્તુર તેની તલાસમાજ હતો. બંને જંગીઓ વચે ખુંખાર જંગ ચાલું થયું, અને બને જન એકબીજા ઉપર હુમલો કરવા લાગ્યા.

બીદ્રફ્શના જંગની અસ્ફંન્દીયારને ખબર પડી.

બીદ્રફ્શ અને નસ્તુરના ખુંખાર જંગની ખબર જંગમા અસ્ફંન્દીયારને પુગી. તે ખબર મળતાંજ અસ્ફંદીયાર બીદ્રફ્શ ઉપર પોતાના કાકા જરીરનો કીનો લેવા દોડયો.

અસ્ફન્દીયારને આવતો જોતાંજ, બીદ્રફ્શે તેની ઉપર પોતાનો ઝેરી તીર દુરથી ફેકયો, પણ સારે નસીબે તેની નેમ અસ્ફંન્દીયારે સુકાવી. તુરતજ અસ્ફન્દીયારે પોતાની તલવાર

1. મર્ઝબાન યાને જાગીરદાર પેહલવાંનો. 2. ગસ્તીબાંન યાને ચોકી કરનાર પેહલવાંનો.
3. શંમ્શીરઝન યાને તલવારના મારનારા પેહલવાનો.

ઘુંમાવી બીદ્રફ્શને એક એવા તો કારી જખમ કીધો, કે એકજ જરબમા તે તલવાર બીદ્રફ્શની છાતીની આરપાર નીકલી ગઈ, અને તેજ વખતે બીદ્રફ્શ ઘોડાપરથી પેચ ખાઇ જમીન પર ઉંધો પડી મરણ પામ્યો.

જરીરના ઘોડા અને બખ્તરનું પાછું મળવું.

તુરતજ અસ્ફંન્દીયારે પોતાના ઘોડા પરથી નીચે ઉતરી બીદ્રફ્શના શરીર ઉપરથી જરીરના બખતર સાથે તેની કોલાહ કાહડી લીધી, અને તે સઘળાંને તેના ઘોડાની[1] સાથે ઇરાંની છાવણીમાં પોતાના પેહલવાંનો સાથ રવાના કીધા બાદ, બીદ્રફ્શના તંન ઉપરથી તેનું સર કાપી પોતાની સાથે લેઇ, તે શાહ ગુસ્તાસ્પની દરબાર તરફ નીકળી ગયો. ઇરાંની લશકરે શાહજાદા અસ્ફંન્દયારને ફત્તેહમદ આવતો જોઇ તેને ખુશાલીના પુકારે વધાવી લીધો.

અસ્ફંન્દયારે જરીરની સઘલી મતા, તેમજ ઘોડો પાદશાહ ગુસ્તાસ્પ આગલ રજુ કીધો, અને જરીરના હરીફનું ડોકું તેની આગલ મુક્યું.

તુરાંનીઓની ધરપકડ અને તેમની હાર

અસ્ફંન્દીયારે હવે પોતાનું લશકર ત્રણ ભાગમા વેંહચી નાખી, તુરાંનીઓ ઉપર હુમલો કરવાની ગોઠવણ કીધી. લશકરનો એક ભાગ તેણે નસ્તુરને સ્વાધીન કીધો. બીજો ભાગ તેણે પોતાના ભાઇને સોંપ્યો, અને ત્રીજો ભાગ તેણે પોતાને હસ્તક રાખી ઇરાંનીઓએ તુરાંની લશકર ઉપર ભેગો હુમલો કરવાની મસલત ચલાવી બીદ્રફ્શના મરણથી તુરાંનીઓનું જોર તુટી ગયું હતું. તેઓની નીરાશીનો પાર હતો નહી. અરજાસ્પ પાદશાહ વીચારમાં પડયો હતો, તેવાંમા શાહજાદો અસ્ફંન્દીયાર જરથોસ્તી દીનનુ પાક નામ જબાંન પર ધરી, તુરાંની લશકર ઉપર ભુખ્યા વાઘ મીસાલ તુટી પડયો, અને તેઓ ઉપર ખુનરેજી ચલાવી. તુરકીઓ નાસભાગમાં પડયા.

"અરજાસ્પ કયાં છે? જરથોસ્તી દીનનો દુશમંન કયાં છે?" એવો પુકાર કરતો અસ્ફંન્દીયાર અરજાસ્પની શોધમા ચોતરફ ધસ્યો. આ સમો તે તુરકી પાદશાહ માટે ઘણોજ બારીક થઇ પડયો હતો. તુરાંનીઓ નાહસ ભાગમાં પડયા; જેઓ નાહસતા હતા તેઓ ઉપર નસ્તુરનું લશ્કર તુટી પડી કતલ ચલાવતું હતું. અને અરજાસ્પની નજદીક અસ્ફંન્દીયાર જઇ લાગ્યો. પણ અસ્ફંન્દીયાર તેને પકડે તે આગમજ તે લડાઇના

---

૧. જરીરનો ઘોડો ઘણીજ નાદર ઓલાદનો હતો, એમ અવસ્તા ઉપરથી માલમ પડે છે. આવાં યસ્તના ૧૧૨ મા ફકરામા, જરીરને 'અસ્પાયઓધ' યાને ઘોડા ઉપર લડનાર તરીકે ઓલખાવ્યો છે; તેનું કારણ એજ કે તેનો ઘોડો ઘણોજ નામીચો તોખમનો હતો. કહે છે, કે તે ઘોડો 'અશો શીયાવક્ષ'ના ઘોડાની તોખમથી ઉતરેલો હતો. જરીરનો ઘોડો "સમન્દ"ને નામે જણીતો હતો, અને તે બીદ્રફ્શ જેવા ક્રુર તુરાંનીના હાથમાં ગયલો હોવાથી, તે પાછો મેળવવા માટે ગુસ્તાસ્પ ખાસ ઇન્તેજાર હતો.

મેયદાંનમાંથી છુપછુપ નાહસી ગયો. અરજાસ્પને નામની બુમ તુરતજ પડી[૧] તેના તંબુ જપત કીધા, અને તપાસ કરી તો માલમ પડયું, કે તે તેનો તમામ સાજ અને ગતા જંગના મેદાનમા મુકી નાહસી ગયો હતો.

તુરાંનીઓને એ ખબર પડતાજ તેઓ સઘલા પોતાના ઘોડાપરથી તુરતજ ઉતરી પડયા, અને પોતાના લડાઈના બખ્તર તન પરથી કાહડી નાખી હથીયારોને જમીન ઉપર મુકી દઇ, અસ્ફંન્દયારને શરણ થયા. તેઓ બોલ્યા કેઃ—"જો તુ હમારા જીવને સલામતી બક્ષે, તો જરથોશ્તી દીન હમારે કબુલ છે."

ત્રીસ હજાર જરથોશ્તીઓ અને એક લાખ તુરાંનીઓની ખુવારી થવી. તુરાંનીઓએ જરથોશ્તી દીન કબુલ કરવી.

અસ્ફંનદયારની ફતેહ.

કહે છે, કે એ ઈહાદના જંગમા ત્રીસ હજાર જરથોશ્તીઓ અને એક લાખ તુરાંનીઓ મારયા ગયા હતા. એ રીતે જામસ્પે વરતેલાં ભવિશ પ્રમાણે, સેવટે જરથોશ્તી દીનવાલાઓની ફતેહ થઇ હતી.

શાહજાદા અસ્ફંન્દયારે પોતાની ફતેહ થતાંજ, પોતાને શરણે આવેલા હજારો તુરાંનીઓની જરથોશ્તી દીન કબુલ કરવા બાપુકાર જાહેર કીધું. (3)

તુરાંનીઓએ જરથોશ્તી દીન કબુલ કીધી અરજાસ્પ આ પવિત્ર લડાઇમાં હાર ખાઇ મયદાંનમાંથી નહાસી ગયો. ઇરાંની લશકર ફતેહ મેળવી બલખ શેહરમાં પાછુ ફર્યું, અને એ ફતેહમંદીની યાદગારીમા શાહ ગુશતાસ્પે બલખ શેહર મધે એક બુલંદ

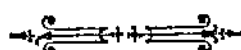
નવું આતશબેહરાંમ

બંધાવ્યું, અને આખાં બલખ શેહેરે ફતેહની શોકર ગુજારી માટે એક જાહેર જશન કરી, ખુશી ખુરમીમાં એક આખો માસ ગુજરયો. (4)

૧. અરજાસ્પ માટે ફીરદોશી એ પ્રમાણે શાહનામામાં કહે છે, પણ અયયાદગારે જરીરાંનમા લખ્યા પ્રમાણે, અસ્ફંન્દીયારે એ લડાઇમા અરજાસ્પને પકડી, તેને સજા કરવા માટે, તેનો એક હાથ, એક પગ અને એક કાંન કાપી તેની એક આંખ ફોડી નાખી હતી, અને ત્યાર બાદ તેને એક પુછડી કાપેલા ગધેડા ઉપર બેસાડી, તેને તુરાંન જવાની રાહ ઉપર છોડી દીધો હતો.

ગુશ્તાસ્પ અને અસ્ફંન્દયાર.

પેગમ્બર જરથોસ્તનું મરણ

જરથોસ્તી દીનનો ફેલાવો કરવા માટે કરવી પડેલી લડાઇમા કિમતી જાનોના ભોગ આપ્યા આપ્યા પછી, જરથોસ્તીઓની ફતેહ થાઇ હતી.[1]

એ લડાઇ ફતેહ કરી ઇરાંનીઓ બલખ પાછા ફરયા. ગુશ્તાસ્પે પોતાના દીકરા અસ્ફંન્દયારને તાજ આપી તખતના વારેસ તરીકે જાહેર કીધો, અને કહ્યુ કેઃ—

"હજી તખત મેલવવાનો તારો વખત આયો નથી, માટે તુ લશ્કર લઇ. જરથોસ્તી દીનનો ફેલાવો કરવા હિન્દુસ્થાન તરફ જા."

એ ફરમાન મુજબ રૂઇનતન (કાંસાની દેહવાલો બહાદુર) અસ્ફન્દયાર હિંન્દુસ્થાન તરફ લશ્કર લેઇ જરથોસ્તી દીન ફેલાવા માટે ગયો, અને ત્યાંથી દીનને ફાએશ કરી તે પાછો ફરયો, અને પાછો ફરી ઝંન્દ અવસ્તાની નકલો તેણે હિન્દુસ્થાંન તરફ રવાના કીધી

રૂઇનતન અસ્ફન્દયારે જરથોસ્તી દીનને આથમણુથી ઉગમણે હિંદુસ્થાંન સુધી જરથોસ્તી દીનનો ફેલાવો કીધો. દેશેદેશના લોકોએ એ નવી દીનને પસંદ કરી તેમા દાખલ થતાં ગયાં. તેઓ તેનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યાં, અને બુતપરસ્તીનો પુરાણો ધરમ છોડવા લાગ્યાં. મુરતીઓની પુંજા કરવાની મુકી દઇ, નવાં આતશ કદેહ તેઓ બાંધવા લાગ્યા, અને ગુશ્તાસ્પ પાદશાહને લખાવટ કરી, કે 'શાહજાદા અસ્ફંન્દયારે હમુને બતાવેલી નવી દીન હમોએ કબુલ કરી છે, અને અમોએ અમારી કંમરે કુશ્તી બાંધી છે.'

ગરજમે કરેલી અસ્ફંન્દયારની બદગોઇ.

શાહજાદો અસ્ફંન્દયાર જરથોસ્તી દીનનો ફેલાવો કરી પોતાના બાપ ગુશ્તાસ્પની સેવામા જયારે પાછો હાજર થયો, ત્યારે ગુશ્તાસ્પ તેની બહાદુરી અને તાબેદારી જોઇ તેની જાઝા વખાણ કરવા લાગ્યો. પણ ગરજમ નામનો એક ગુશ્તાસ્પનો માનીતો રફીક (બેલી) અસ્ફંન્દયાર તરફ કાંઇક અદેખાઇ અને વેરની નજરે જોતો હતો. તેણે ગુશ્તાસ્પને અસ્ફંન્દયાર માટે એવો ફરેબ આપ્યો, કેઃ— "તારો બેટો પોતાના જોર ઉપર મુસ્તાક થયો છે, અને તે હવે તારૂ તખત લેવાની તજવિજ કરવા પડયો છે. અસ્ફંન્દયાર જે વખત જાય છે તેમા તારી સામે એક મોટું લશ્કર લઇ આવનાર છે, અને તે તારૂં તખત

1. ફીરદોસી જણાવે છે તેમ આ મહાન ખુનખાર લડાઇમા ઇરાંનીઓના ૩૦ હજાર સવારો મારયા ગયા હતા. એ ત્રીસ હજારમાં ૧૧૬૬ નામચીન ખાનદાનના નબીરા હતા. દુશમનના એક લાખ સીપાહો કતલ થયા હતા. જેમા ૮૦૦ સવારો અને નામીચા કુટંબના નબીરા હતા. એ ઉપરાંત ૩૨૦૦ જખમી થયા હતા. અલ્બાદ ગારે જરીરાનમા આ ખુવારીના આંકડા લાખોથી ગણવામાં આવ્યા છે.

છીનવી લેવાની ગોઠવણ કરી રહ્યો છે. અસ્ફંન્દીયારનો કોઇ હરીફ દુનિયાંમા નથી. જો તે તારૂં તખત છીનવી લેશે, તો તુને તે બંદીવાંન કરશે, અને દુનિયાને તે તાબે કરશે."

પાદશાહ ગુશ્તાસ્પનો ગુસ્સો.

આ ફરેબથી ગુશ્તાસ્પ ભંભેરાઇ ગયો. ગરજમનું બોલેલું તેણે ખરૂં માન્યું. ગુશ્તાસ્પે પોતાની જવાંનીમા, પોતાના બાપ પાદશાહ લોહોરાસ્પ પાસ તેનું તખત મેળવવા માટે જે ચાલ ચલાવી હતી, તેવીજ ચાલ હવે તેનો દીકરો તેની સાથ ચલાવશે, એવી ફીકરમા તે પડ્યો. તુરત તેણે વજીર જામાસ્પ પાસે અસ્ફંનદયારને બોલાવી મંગાવ્યો. અસ્ફંનદયાર જામાસ્પની સાથે દરબારમા આવી પોતાના પેદરની ખીદમતમા નમન કરી ઉભો, અને ગુશ્તાસ્પે પોતાની દરબારમા બેઠેલા દાનાવો અને પેહલવાંનોને શાહજાદા અસ્ફંનદયારની પાદશાહ રૂબરૂ કહ્યું કેઃ—

"સમજો હુરંદેશ દસ્તુર તમ,
સમજો દાનાવ રફીકે—બઝમ.
કરી ખ્યાલ દેજો સિધ્ધો જવાબ,
સિવા રાસ્ત કરશો ન બીજો હિસાબ.
ધારો કે છે એક બહાદુર પેદર,
વેઠીને સખ્તી પાલે પેસર.
રાખી ઇફાજતમાં રાતો દંન,
કરે તેને મોટો કરી ખુબ જતંન.
કેળવીને તેને કરે પેહલવાંન,
લડાયક વીર સમ કરે કળવાંન.
બની જંગી જ્યારે થયો તે દલીર,
દીએ તેને ઇજજત જવાંનો 'ને પીર.
૬૪૦૦
જંગે 'ને રંગે બને આરકાર,
બને અંનજુમનનો તે સરદાર.
બને જ્યારે મોટો તે જંગી દલેર,
પેદર સાંમે રાખે કપટ ને વેર.
કરે જેર ખલકત બને સર્ફરાજ,
બને બેનજીર લાયકે તખ્તોતાજ.
બને-જ્યારે પુર સાહેબે સલતનત,
જાહેર કરે વારસે તાજોતખ્ત.
આખર પેદરથી બની બેવફા,
ચાહુ ગુજારે પેદર પર જફા.
શરૂ થાયો એક રોજ મસ્તીનો દંન,
ખતમ કરતે પેદરની હસ્તીનો દંન.
બની મસ્ત ધુરંધર ગુન્હાગરી,
ચાહી પેદરની ઉપર સરવરી.
ચશ્મમા ન રાખી જરાબી શરમ,
ચાહું કરે સર પેદરનુ કલમ.
મલી સંગ લશ્કર કિધી તદબીર,
ચાહું કરે તે પેદરને અસીર.
બુલંદ બખ્ત પેદર હતો નામદાર,
એકાએક જાહેર થયો ઇસરાર.
કહો મુબેદો, દાવરે-દસ્તુરાંન,
કદી એવું સુણ્યું હતું દાસ્તાંન.
કહો હોય તમ પેટ એવો પેસર,
સજા શું કરે તેને તમ સમ પેદર.

મુબેદો અને દસ્તુરોએ જવાબ દેવો.

દરબાર માહેલા દાનાવ દસ્તુરો અને અકલમંદ મોબેદોએ જવાબ દીધો કેઃ—"પાદશાહ, કોઇની દીકરો બાપ જીવતો હોવા છતાં, તેનુ તાજ અને તખ્ત મેલવવા એવું ફીતુર કરે, એમ તો હમે કદીબી સાંભલ્યું નથી. એક દીકરો તાજ અને તખતને ખાતર પોતાના બાપનો જીવ લેવા ચાહે એના જેવું બુરૂં કાંમ હમે કદી જાણ્યું નથી."

પાદશાહ ગુશ્તાસ્પનો ચુકાદો

મારા દાશિમદ દસ્તુરો મોબેદો અને પેહલવાનો, ત્યારે તમે સાભળો, કે તેવો દીકરો તે મારો બેટો અસ્ફંદયાર છે, કે જે મારૂ તાજ અને તખ્ત લેવા મારી સામે એવુ રીતુ અને બદ મચાવવાની તૈયારી કરી રહ્યો છે એના આવા રીતુરને માટે હુ એને બદીખાનાની સજા કરૂ છુ."

શાહજાદા અસ્ફંદયારે પોતાનો બચાવ કરવો.*

આ બોહતાન માટે રૂઇનતના અસ્ફંદયારે ઘણી દલીલ પોતાના બાપ આગલ રજુ કરી પોતાનુ નિરદોશપણુ જાહેર કીધુ, પણ શાહ ગુશ્તાસ્પે તેનુ જરાણી સાભલ્યુ નહી

પાદશાહે તુરત દરબારમાં લુહારોને બોલાવ્યા, અને અસ્ફંદયારના હાથમા, પગમા, અને ગળામા ભારી જંજીર નખાવી શાહના હુકમથી સવારો અને પેહલવાનોએ અસ્ફંદયારની ગરદન અને પગોની આસપાસ ભારી સાકલ વિંટાળી તેને જકડી લીધો, અને તેના બાપની નજર સામેજ તેના હાથ પગ બાંધીને લાખડની સાકલનો ઝુમખો વિંટાળી લીધો, કે બદીખાનામાથી તે નાહથી શકે નહી તુરતજ બદીવાન અસ્ફંદયારને બેતાજ અને બેસાજ બનાવી, તેના સર ઉપર ધુળ નખાવી, અને એક બેતાર હાથીને દરબારમા મગાવ્યો, અને તેની ઉપર તેને બેસાડી ગુમ્દાનના કિલ્લામા[1] તેને કેદ કરવા માટે મોકલાવી દીધો અસ્ફંદયાર પોતાની સરજતને આધીન થયો, અને દુનિયાની ચનન માટે તે પાહડી બદીખાનામા અફસોસ કરતો પડ્યો (1)

દીન ખાતર ઉદાવેની લડાઇમા તારાજ થતા ઇરાનને બચાવવાના બદલા તરીકે, આવી રીતની સજા અસ્ફંદયાર ભોગવવા લાગ્યો, તેથી તે જગતની બેવફાઇ ઉપર શકમદ થઇ રાત દિવસ બળાપો કરતો હતો (2)

પાદશાહ ગુશ્તાસ્પનુ દીન ફેલાવવા જાબુલ જવુ[2]

અસ્ફંદયારને કેદ કીધાથી ગુશ્તાસ્પનુ ઉકળેલુ લોહી શાત પડ્યુ જરથોસ્તી દીનનો ફેલાવો કરવાનુ કામ હવે શાહ ગુશ્તાસ્પે પોતે માથે ઉઠાવ્યુ તુરાંનીઓને શીકસ્ત આપ્યા પછી, ગુશ્તાસ્પ પાદશાહ કાઇક બેફીકર અને બેદરકાર બની ગયો. ગુશ્તાસ્પે

---

૧. જમ્યાદ યશ્તમા 'રએવંતોમંત' નામે એક પાહાડનુ નામ છે આ ગુમ્દાન કિલ્લાવાળો પાહાડ, તે 'રએવંતોદીત' પાહાડ હોવો જોઇયે, અને ત્યાં અસ્ફંદયારને કેદ કરેલો હોવાને લીધે, એ પાહાડને 'ગુમ્દાન' નામ મળેલુ મનાય છે (તવારીખે કયનીયાન)

૨. એક સવાલ જે સહેલથી ઉભો થઇ શકે છે, તે એ કે અરજાસ્પ સામે ઇરાને આવી ભયંકાર લડાઈ ચલાવી, ત્યારે તેવી લડાઇમા જાબુલી રૂસતમ અને તેના બાપ જાલે પારસીઓને કાંઇબી મદદ નહી આપવાનુ શુ કારણ ? શાહનામા પ્રમાણે એવુ માલમ પડે છે, કે પાદશાહ કએખુશરૂએ જયારે ઇરાનની ગાદી લોહરાસ્પને આપી, ત્યારે રૂસતમ વગેરે જાલ તે સામે વિરૂધ વિચાર ધરાવતા હતા, છતા જયારે લોહરાસ્પ ઇરાનની પાદશાહ થયો, ત્યારે જાબુલી પેહલવાનો અને ઇરાનના પાદશાહ વચે મોટો મિનાકેઓ પાડ્યો ... ગારીની મરવા શર્યા હતાં આ સબબને લીધે રૂસતમે ઇરાન સાથનો પોતાનો તમામ સબંધ તોડી દીધેલો હોવાથી, અરજાસ્પવાળી લડાઇમા તેણે ઇરાનીઓને કાંઇબી મદદ આપી નહી હતી.

વજીર જામાસ્પને રાજની લગામ સોંપી, અને પોતે જાબુલસ્થાંન ગઓ અને રૂસ્તમને મળવાને ગયો. ત્યાં પાદશાહ ગુસ્તાસ્પે ઝાલ અને રૂસ્તમને પવિત્ર ઝંન્દ અવસ્તાના કલાંમ સંભલાવી, તેઓને જરથોસ્તી દીન કબુલાવી હતી. હિયાં પાદશાહ ગુસ્તાસ્પ બે વરશ સુધી આરાંમમાં રહ્યો હતો.

શાહજાદા અસફંન્દયાર વિશે તુરાંનમાં ખબર પડવી.

અસફંન્દયારને તેના બાપે કેદ કીધો છે, અને પાદશાહ ગુસ્તાસ્પ જાબુલસ્થાંન આરાંમમાં દિવસો ગુજારવા ગયો છે, અને રાજધાની શહેર વજીર જામાસ્પને હસ્તક છે, એવી ખબરો જ્યારે તુરાંનના પાદશાહ અર્જાસ્પને કાંને ગઇ, ત્યારે તેણે જાસુસો મારફતે ખબર મંગાવી, તે વિશે પોતાની ખાતરી કીધી. જાસુસોથી ખબર મલી કે "બલખમાં સઘળું શાંત છે, અને અસફંન્દયારના બેટા બહમનને, પોતાના બાપને કેદ કીધાથી, તેણે બેદીલ બની લશકરનો ઓધો મુકી દીધો છે, તથા શાહ ગુસ્તાસ્પ જાબુલ જઇ પડયો છે, અને શેહરનો નિગેહબાંન કોઇ નથી."

અસફંન્દયાર જેવા કાંસાંની દેહવાલા અજીત પેહલવાન કેદ પડેલો છે, એવી ખબર જાસુસ તરફથી સાંભલી, અને બલખને પાદશાહ ગુસ્તાસ્પની ગેર હાજરીથી નિરાધાર થનેલું જોઇ, અરજાસ્પે ઇરાંન ઉપર બીજી વાર ચહડાઇ લેઇ જવા માટે એક મોટું લશ્કર પાછું એકઠું કરવાનો હુકમ કીધો."

"ફરી આવે એવો વખત નહિ હાથ,
કરૂં કુલ જરથોશ્તીઓને મહાત.
હૂકમ કીધો લશ્કરને આયો છે લાગ,
દીનાની દિલમાંહે સલગાવો આગ.
કરો જગથી નાબુદ જરથોશ્તી દીન,
કરો ઝંન્દ અવસ્તા ચિરી ફિનફીન.
જરથોશ્તી આતશ કરો તમ સરદ,
ઉઠાવો કિનાની ખલકપર ગિરદ.
પડો જંગી જંગે, જવાનો 'ને પીર,
ધરો તંન બખ્તર, શંમશીરો તીર.
કરો એકદંમ જઇ જરાથુશ્ત કતલ,
હૂકમ મારો એ છે સૌથી અવલ.
નથી જગમે યજદાંપરસ્તીનું કાંમ,
મને છે જરાથુશ્તની દીન હરાંમ.
નથી જોઇતો એ હમુને ધરમ,
હમારા ધરમને કરે તે બરહંમ."

જરથોશ્તી દીન માટે બીજી લડાઇ. જરથોશ્તીઓની ખુવારી થવી. અવસ્તાને આગમાં બાલી નાખવી. પવીત્ર મકાંનોનું તારાજ થવું. અશો જરથોશ્તનું મરણ.

આવો લાગ જોઇ અરજાસ્પ પોતાનું ગંજાવર લશ્કર લઇ બલખ શાહેર ઉપર એકદમ ચહડી ગયો. શેહરનો બચાવ કરવા કોઇબી પેહલવાંન શેહરમાં હતો નહી. તુરાંનીઓએ એવો મોકો જોઇ બલખમાં કતલ ચલાવી. શેહરમાં ચાલતી લડાઇની ખબર પાદશાહ લોહરાસ્પ જે ઇબાદતગાહમા એકાંત પડેલો હતો, તેને કાંને પડતાંજ તે શેહરના બચાવ ખાતર થોડાંક લશ્કર સાથ બાહાર પડયો. પોતે જઇફ ઉંમરે પુગેલો હોવા છતાં, પોતાની તલવાર વડે દુશમનોને તેમજ બુતપરસ્તોને મોટી સંખ્યામા તેણે ઠાર કીધા. પણ અંતે કિલ્લાની દેવાલ આગલ એક તીરનો તે ભોગ થઇ પડયો. આના

બલવંત પેહલવાનને જમીન દોસ્ત થયલો જોઇ, હિચકારા તુરાંનીઓ તેની ઉપર તુટી પડયા, અને તેના શરીરની બોટી બોટી કરી નાખી તુરાંનીઓ તેને કોઇ જવાંન પેહલવાન સમજતા હતા, કેમકે તે દીલાવરીથી લડતો હતો, તેથી તેઓ ડર ખાઇ ગયા હતા. પણ જયારે તેના માથાં ઉપરથી તેની કોલાહ ઉંચકી લીધી, ત્યારેજ તે શાહ લોહરાસ્પ તરીકે ઓલખાયો હતો. આ હુમલો અચબુચ અને અચાનક હોવાને લીધે, જરથોસ્તીઓ લડાઇ કરવા બીલકુલ તઇયાર ન હોવાથી, લાચાર થઇ પડયા હતા. તુરાંનીઓ ખુનપર ચહડયા, અને હજારો જરથોસ્તીઓ આ લડાઇમાં કપાઇ ગયા. નિરદોશોની કતલથી જેહાંન અંધારી થઇ. મેહલો અને કિર્તીવંત અએવાનોને તુરાંનીઓએ આગ લગાડી પાયમાલ કીધાં. ઝંન્દ અવસ્તાને તેઓએ આગમાં બાલી નાખ્યા. આતશકદેહ અને આતશબેહરાંમોને તેઓએ તારાજ કીધાં, અને પવિત્ર મકાનોમાં બંદગી કરતા દસ્તુરો અને દાવરોને કતલ કરી, તેમના લોહીથી જરથોસ્તી આતશને સરદ કીધા.[1]

ગુશ્તાસ્પની બે બેટીઓનું હરણ.

શેહરમાં જબરી લુટફાટ ચાલી રહી. અર્જાસ્પ પાદશાહના ખાસ સિપાહો ગુશ્તાસ્પના શબેસ્તાંન યાને ખાસ મેહલમાં લુટફાટ કરવા ધસી ગયા, અને ત્યાંથી ગુશ્તાસ્પની બે ખુબસુરત બેટીઓ, હોમાય અને બેહઆફ્રીદને કેદ કરી, તુરાંન તરફ તેમને મોકલાવી દીધી

અશો જરથોસ્તની કતલ.

એ પછી પેગમ્બર જરથોસ્તને પકડવાની શોધ ચાલી. તુર બરાતુર નામનો તુરકી, જે પેગમ્બર જરથોસ્તનીજ શોધમાં ફરતો હતો, ને પોતાની સાથના સિપાહો એક સાથ એક આતશ બેહરાંમમાં ધસી ગયો, અને ત્યાં અશો જરથોસ્ત બંદગી કરતા હતા, તેવનને પીઠ પાછળથી તેણે જખમ કીધો. આ જખમ થતાજ પેગમ્બર સાહેબ પેચ ખાઇ જમીન પર પડી ગુજર પામ્યા, (3) પણ મરવા આગમજ પોતાના હાથમાં પકડેલી તસબી તેવણે તુર બરાતુરે ઉપર ફેંકી. કહે છે કે તે તસબીમાંથી તેજ વખતે એક અજબતી રોશનીનો શોરારો નિકલ્યો, અને તે શરરાના તેજથી બુરી મનશાનીનો તુર બરાતુર તેજ વખત બેજાંન થઇ ત્યાંજ પડયો. જરથોસ્તી ધરમ અને પેગમ્બર જરથોસ્તની, તેમજ ઝંન્દ અવસ્તાની આવી રીતે ખુવારી થઇ.

એ રીતે પેગમ્બર જરથોસ્ત ગુજર પામ્યા. એ રીતે દીનની ખુવારી થઇ. એ રીતે પવીત્ર. અવસ્તા પાયમાલ થયા. જેઓએ દીનને ખાતર જીવ આપો, તેઓ દીનના સાચા પરસ્તાર હતા. તેઓ સાચા જરથોસ્તી હતા, તેઓ સાચા ધારમીક હતા.. જરથોસ્તના મરણ પછી જરથોસ્ની દીન પડી ભાગી નહી, પણ તેને સજીવન કરવા માટે દીનના યોધ્ધાઓ હજી જીવતા હતા, પણ આ ખુંખાર લડાઇમાં તેઓ ગેરહાજર હતા. અશો જરથોસ્તનું મરણ આવી રીતે આવ્યું હતું.

૧. કહે છે, કે પેગમ્બર જરથોસ્ત પાક દીનની સાથે મેહર બુરજીન નામનો આતશ લાવ્યા હતા. આ ચમતકારીક આતશ કાંઇ પણ બલતન વગર હંમેશાં રોશન રહેતો હતો. પાદશાહ ગુશ્તાસ્પે બલખ શેહરમાં એ મેહર બુરજીન આતશનો કેબલો કીધો હતો. આ પાવત્ર લડાઇમા જે આતશ તુરાંનીએ.ઓ બુજાવ્યા હતા, તે એજ આતશ હોવા જોઇએ, એવું અનુમાન થઇ શકે છે.

પેગાંમ્બર અશો જરથોસ્ત.

ગુશ્તાસ્પની રાણી હુતોક્ષનું આ બનાવની ખબર આપવા જાબુલ તરફ જવું.

. . આ માહેતમભરી ખબર ગુશ્તાસ્પને પોહોચાડવા માટે ગુશ્તાસ્પની એક રાણી હુતોક્ષ, મેહેલમાંથી તુરકી લેબાસ ધારણ કરી, ઘોડે સવાર થઇ જાબુલસ્થાંન તરફ બનતી ઝડપે નિકલી ગઇ. તેણીએ આ ખુવારીની માહેતમભરી ખબર, તેમજ લોહરાસ્પના મારયા ગયાનો સંદેસો, તથા પેગમ્બર જરથોશ્તની કજાનો બનાવ શાહ ગુશ્તાસ્પને જાહેર કીધા.

વળી એ ઉપરાંત ગુશ્તાસ્પની બે દીકરીઓ તુરાંનીઓ ઉઠાવી ગયા હતા, તે બીનાથીબી તેને જાણીતો કીધો.

ગુશ્તાસ્પનો ગંમ અને ક્રોધ.

આ ખબરથી ગુશ્તાસ્પ પાદશાહ જેટલો દુખી થયો, તેટલોજ તેના ગુસ્સાનો પણ પાર રહયો નહી. તેણે તુરતજ નકીસંદાઓને બુલાવી દેશે દેશ અને મુલકે મુલક નામા લખાવી ચોતરફ રવાના કરી લોકોને લશ્કરમાં જોડાવા ફરમાસ કરી, તેઓને હાજર થવાની તાકીદ કીધી. એક ગંજાવર મોટું લશ્કર ગુશ્તાસ્પની મદદે, અને જરથોશ્તી દીનની કુમકે તુરતજ ભેગું થયું.

નવી જરથોશ્તી લડાઇની તુરાંનમાં ખબર પડવી.

આ ઇરાંની લશ્કરના ભેગાં થવાની ખબર અરજાસ્પને પડી, અને તેણે પણ એક મોટું લશ્કર એકઠું કીધું. બંને લશ્કરો વચે એક મોટું જંગ થયું, અને કમનસીબે

ઇરાંનીઓની હાર

એ લડાઇમાં થઇ. ગુશ્તાસ્પ પાદશાહે પોતાના રસાલા સાથ નાહસી એક પાહાડ ઉપર આસરો લીધો. આ પાહાડ ઉપર જવાનો એકજ છુપો મારગ હતો, અને તે ફકત ગુશ્તાસ્પનેજ ખબર હોવાથી, તુરાંનીઓ તે મારગને શોધી કાહડી શકયા નહી. ગુશ્તાસ્પે આવી રીતે તે પાહાડનો આસરો લીધો, પણ અર્જાસ્પ અને તેના સિપાહોને પાહાડ ઉપર જવાનો મારગ મલ્યો નહી, જેથી અર્જાસ્પે ગુશ્તાસ્પને તેમજ તેના સિપાહોને ભુખમરાથી શરણ થવાની ફરજ પાડવાની નેમથી, તે પાહાડને ઘેરી લીધો. ખોરાક વગર ઇરાંનીઓ ત્યાં બતંગ હાલતમા આવી પડયા, અને ભુખમરો પડવાથી અંતે તેઓ ઘોડાને કાપી, તે ઉપર ગુજરાંન ચલાવવા લાગ્યા. એવે સમે ગુશ્તાસ્પે જામાસ્પની સલાહ લીધી, અને જામાસ્પે કહ્યું કેઃ—"આ જંગ આસ્ફંન્દયાર સિવાય કોઇથી જીતી શકાય એમ નથી, માટે તું જો તેને બંદીખાનેથી છોડવે, તો તે જંગ ફતેહ કરે."

ગુશ્તાસ્પે જે ગેરઇનસાફ અસ્ફંન્દયારને કીધો હતો, તેનો માટે તે હવે ઘણોજ પસતાવા લાગ્યો. તેણે કહ્યું કેઃ—"જો અસ્ફંન્દયાર આ જંગમા ઉતરે, તો હું તેને મારૂં તખત આપવા તઇયાર છું. વજીર જામાસ્પ તું અસ્ફંન્દયારને મારી તરફથી જઇને સમજાવી લાવ."

જામાસ્પે અસ્ફન્દયાર પાસ જવાનું અને તેને સમજાવવાનું માથે લીધું. તુરતજ જામાસ્પે તુરાની વેશ ધારણ કીધો, અને ગુમ્દાનના મિનારામા અસ્ફન્દયાર આગળ જવા તે પાહાડને છુપે મારગે બાહાર પડ્યો, કે તુરાનીઓ જો તેને રસ્તામા મળે, તો ઓળખે નહી. અને જામસ્પ અનેક મુશ્કેલીઓ વટાવી, છુપા વેશમા અસ્ફન્દયારને જઇ મળ્યો, અને ગુશ્તાસ્પનો પેગામ કહી, તેને સમજાવવા લાગ્યો.

અસ્ફન્દયારે લડાઇમા ઉતરના આગમજ બન્દગી કરી લીધેલી માનતા.

જામાસ્પ વજીર તરફથી પોતાના બાપનો પેગામ સાભલ્યા પછી, શાહજાદા અસ્ફન્દયારે એ નવી લડાઇમાં ઉતારના સાફ ના પાડી, પોતાને થયના ગેરઇનસાફ માટે ફરીયાદ કરવા લાગ્યો. પણ વજીર જામાસ્પની સમજાવટ અને મનાવટથી અસ્ફન્દયાર પોતાના બાપ ગુશ્તાસ્પનો ગેરઇનસાફ ભુલી ગયો, અને જો તે જંગ ફતેહ કરે, તો તેના બાપે તેને પોતાનુ તખ્ત આપવાનો જે કોલ જામાસ્પ પાસે કેહવડાવ્યો હતો, તે ઉપર ઇતબાર રાખી તે જંગે જવા ખુશ થયો. પણ જવા આગમજ તેણે ખુદાતાલા હજુર, કેટલીક માનતા પોતાની ફતેહ માટે માગી.

"સિપાસો સના તારી પરવરદેગાર,
ખલક ને ફલકનો તુ સરજનહાર.
તવાના ઓ દાના, અરે દાદગર,
કર મેહેર તારી હુ બન્દા ઉપર
સિહા રોજ રોશન કર મૂજ સુફેદ,
હવે લાવ બર મુજ દિલની ઉમેદ.
અગર જંગ જો આ ફતેહ હુ કરૂ,
ફતેહ જંગ કરી જો હુ પાછો ફરૂ
કરૂ જો સિહા દીન અર્જાસ્પનો,
કીનો જો લેઉ લોહરાસ્પનો
થયા જંગે મારા જબેહ ભાઇ જાન,[1]
જવાનીમા ખીલતા રોશન રવાન
કિધી લાલ લહુથી મયદાન ખાક,
હકિકત સુણી જીગર થાયુ ચાક.
અગર જો કિનો લઇ બનુ સર્ફરાજ,
કરૂ તૂરકી મુલ્કઓને જો તારાજ [2]
તો કબુલ થાઉ છુ હૂ, એ યઝદાન પાક,
પેદરને કિનામા કરશ નહિ હલાક
આજેજ બન્દો તહારો ગુલામ,
ઝુકી તુજ જનાબે કરે છે કલામ
અગર જંગ ફતેહ કરૂ જો તમામ,
સ્થાપશ હુ એક સો આતશબેહરામ [3]
કરૂ છુ સેપાસો-સના દસ્તગીર,
ઝુકાવે છે સર આએ બન્દો હકીર
અગર જંગે પામુ જો મારી મુરાદ,
તો બધાઉ એક સો સરા[4] દિલ કુસાદ
મૂસાફર વસી ત્યા રહે દીલ શાદ,
બની રહે વસ્તીથી જંગલ આબાદ
અગર આવુ જંગથી જો દુશમન હણી,
કુવા દસ હજાર હુ ખોદાઉ ગણી
ભુખીયાને ભોજન, તરસિયાને પાન,
દુખિઆને હમેશ દેવશ હું દાન
ખલકના ઓ ખાવિંદ અહુરમઝદ ખુદા,
કરૂ સર ઝુકાવી ફરજ મૂજ અદા
નિગાહબાન થઇ બક્ષ ફીરોજગરી
દરજે આ જંગે તુ રેહબરી

૧ અરજાસ્પ સાથની પેહલી લડાઇમા ગુશ્તાસ્પ પાદશાહના જે વાહલાઓ મારયા ગયાં હતાં, તેમને માટે અસ્ફન્દયાર આ ઇશારો કરે છે. ૨ ઉજ્જડ આપુ. ૩ શાહજાદો અસ્ફન્દયારે જો જંગ ફતેહ કરે, તો દુનિયામે એક સો આતશબેહરામ બધાવવાની માનતા લીધી હતી તે માનતા વિશે આ ઇશારો છે. ૪ સરા વાને મુસાફરખાના.

અસ્ફંન્દયારની લડાઇના મેદાનમાથી રૂઇનદેજ તરફ અર્જાસ્પનુ નાહસવું.

જંગ જીતવાની ઉમેદ અને ઉલટમા અસ્ફંન્દયાર લડાઈનાં મેદાનમા જવા તૈયાર થયો. વઝીર જામાસ્પે તેના બંદ તોડવા લુહાડાંને બોલાવ્યા, પણ લુહાડો આવે તે આગમજ અસ્ફંન્દયારે પોતાના તન પરની જંજીરો અને બેડીને જોરથી તોડી નાખી, પોતાને હાથે તે છુટો થયો.

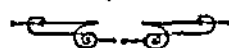
ગુમ્દાનના કિલ્લા માહેલાં કેદખાંનામાથી અસ્ફંન્દયાર નીચે ઉતરી પોતાના બાપ પાસ ગયો. બંને બાપ બેટા લાંબે વખતે એકબીજાને ભેટી પડ્યા, અને તેઓ વચે અરસપરસનો ખુલાસો થયો.

એ પછી અસ્ફંન્દયાર અને તેના લસ્કરે અર્જાસ્પ સાંમે લડાઇ ચલાવી. તે લડાઈ બેશક આગલી લડાઇઓ કરતાં વધારે ખુવારી ભરી થઇ હતી. અર્જાસ્પના લસ્કરની એ લડાઈમા હાર થઇ, અને અર્જાસ્પ જંગના મેદાંનમાંથી નાહસી તુરાંનમાં રૂઇન દેજ નામના કિલ્લામા જઇ ભરાઇ બેઠો. ગુસ્તાસ્પના કહેવાથી, અસ્ફંન્દયાર સાત હફતેખાંનો તોડી, એક વેપારી વેશે રૂઇન દેજમાં દાખલ થયો, અને તે કિલ્લામા કેદ પડેલી પોતાની બે બેહનોને અર્જાસ્પના બંદમાંથી છોડવી, તેમને ઇરાંન લઇ આવ્યો, અને પોતાના બાપને પાછો જઇ મલ્યો. ગુસ્તાસ્પે આપેલી કબુલાત પ્રમાણે, અસ્ફંન્દયાર પોતાના બાપ પાસ ઇરાંનનુ તાજ અને તખ્ત માગવા લાગ્યો.

રૂસ્તમ અને અસ્ફન્દયાર.[1]

(અસ્ફંન્દયારનું રૂસ્તમ સાથ જંગ.)

રૂસ્તમ અને અસ્ફંન્દયારના દાસ્તાંનનો કુરાંન સાથનો સંબંધ.

રૂસ્તમ અને અસ્ફંન્દયારનું દાસ્તાંન કહે છે કે ઇરાંનમાંથી અરબસ્થાંનમાં દાખલ થયું હતું. કુરાંનના ૩૧ મા બાબમા જણાવવામાં આવ્યું છે, કે નઝર-એબને-અલહરથ નામના આરબે, ઈરાંનમાંથી રૂસ્તમ અને અસ્ફંન્દયારનો કિસ્સો ખરીદયો હતો, અને તે દાસ્તાંનનું વાંચન ખુરેશની મહેફીલોમા કીધાથી, તે મોટી વખાણને લાયક માલમ પડ્યું હતું. અસલ ઇરાંની પાદશાહ અને પેહલવાનોના દોર અને દમામની તારીફના બયાંનનાં

૧. આ રૂસ્તમ અને-અસ્ફંન્દયારનું સંગીત કિરતન પેહલવેહલ્લુ મુંબઇમા ૨૧ મી મારચ ૧૯૧૬ અને જમશેદી નોરોજને દીને મુંબઇમા બો૦ જી૦ ઇન્સ્ટીટયુટવાલાં મકાનના હૉલમા, મુંબઇની જશન કમીટીની ફરમાસથી રજુ કીધુ હતું, અને ત્યાર પછી તે અમદાવાદ અને ભરૂચમા ત્યાની પારસી અનજુમન સમક્ષ જુદે જુદે વખતે ખાસ ફરમાસથી રજુ કીધું હતું.

દાસ્તાંનો સાંભળવાથી આરબોમાં તે એટલાં તો વખણાવા લાગ્યાં કે, ડેવીદ અને શોલેમન, તથા બીજા એવાં પ્રખ્યાત દાસ્તાંનોના કિસ્સા, જે કુરાંનમાં દરશાવ્યા છે, તેના કરતાંબી તે વધારે વખણાવા લાગ્યાં હતા. એ ઉપરથી માલમ પડે છે, કે રૂસ્તમ અને અસ્ફંન્દયારનું દાસ્તાંન ઘણું- પુરાણું છે, અને ફીરદોસીએ તે રચ્યું તે આગમજ ઇરાંનમાં તે જાણીતું હતું, અને ઇરાંનમાંથી તે અરબસ્થાંન જવા પામ્યું હતું.

અસ્ફંન્દયારના ફરોહરની આરાધના.

ફરવરદીન યશ્તમાં, તેમજ રપીથવંનની આફ્રીનમાં અસ્ફંન્દયારના ફરોહરને જરથોસ્તી દીન ફાએલ કરવાના ભલાં કામ માટે યાદ કરવામાં આવેલુ છે.

જરથોસ્તી દીનની પેહલી લડાઇની યાદ.

જરથોસ્તી દીનને ફાએલ કરતાં જે ત્રણ લડાઇઓ થઇ હતી, તે માહેની પેહલી લડાઇમાં ફતેહ મેલવ્યા પછી, શાહ ગુશ્તાસ્પ બે વરશ સુધી આસાએસ લેવા સીસ્તાંનમાં ઝાલ અને રૂસ્તમના મહેમાંન તરીકે જઇ રહયો હતો.[1]

ગુશ્તાસ્પની ગેરહાજરીનો લાભ લઇ, તુરાંનનો પાદશાહ અરજાસ્પ ઇરાંન ઉપર બીજી વાર ચઢાઇ લેઈ ગયો, અને બલખમાં શાહ લોહોરાસ્પને, તેમજ અશો જરથોસ્તને કતલ કરી, ગુશ્તાસ્પ શાહની બે દીકરીઓને પકડી તે ઉઠાવી લેઇ ગયો હતો.

આ ખબર શાહ ગુશ્તાસ્પને[2] પડતાજ, તે સીસ્તાંનથી તુરત નિકલી પોતાની રાજધાની શેહરમાં આવ્યો, અને એક મોટી લડાઇ અરજાસ્પ સાથે કરવાની તેણે તૈયારી કીધી.

રૂસ્તંમે લડાઇમા જોડાવા ના પાડવી.

આ લડાઇમાં સામેલ થવા ગુશ્તાસ્પે જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તંમને બોલાવ્યો, પણ રૂસ્તમે બુઢાપાના વખતમા એકાંત જીંદગી ગુજારવાનો ઠેરાવ કીધેલો હોવાથી, તેણે એ લડાઇમાં સામેલ થવા ના પાડી. એ ઉપરથી, ગુશ્તાસ્પના મનમાં વેર વસ્યું, અને તેણે પોતાનું અપમાન માની લીધું.

અસ્ફંન્દયારને ગુમ્દાંનના કેદખાનામાંથી ગુશ્તાસ્પે છુટો કરવો.

રાજધાંની શેહર બલખમા આવતાને વાર ગુશ્તાસ્પે પોતાના દીકરા અસ્ફંન્દયાર, જેને તેણે કેદમા નખાવ્યો હતો, તેને કેદખાનામાંથી તુરત બોલાવી, પોતાનું તાજ અને તખત આપવાની કબુલાત આપી, અને પોતાની બે દીકરીઓને અરજાસ્પના હાથમાંથી છોડવવા, અને તેના મુલક ઉપર ચહડાઇ લેઇ જવા ફરમાવ્યું.

તખત મેળવવાની આશા અને ઉલટમા અસ્ફંન્દયારે એ કામ માથે લીધું, અને અરજાસ્પનો મુલક જીતી લેઇ તેને માર્યો, અને પોતાની બે બેહનોને અરજાસ્પના

---

૧. ઝાલ અને રૂસ્તમને વતન શાહ ગુશ્તાસ્પે જઇને તેમને જરથોસ્તી દીનની બુલંદી વિશે સમજ આપી હતી, અને ઝાલ તથા રૂસ્તમે તે ભલી દીન કબુલી હતી. કરતા

૨. ગુશ્તાસ્પની બે દીકરીઓને અરજાસ્પ કેવી રીતે તુરાંન ઉઠાવી ગયો. અને તે ખબર ગુશ્તાસ્પને કેવી રીતે સીસ્તાંનમે મળી, તેની હકીકત છેલ્લાં દાસ્તાંનમાં દરસાવેલી છે. કરતા

હાથમાંથી છોડવી, આ ફતેહ મેલવી અસફંન્દયાર પોતાના વતન ઇરાંન તરફ પાછો ફરીયો, અને બલખ શેહરમાં પોતાના બાપ ગુસ્તાસ્પ પાસે તેણે ઇરાંનનું તાજ અને તખત માંગ્યું.

રાણી કએતાયુન અને અસ્ફંન્દયાર.

રાણી કએતાયુને (અસ્ફંન્દયારની માદરે) પોતાના દીકરાને ઘણો સમજાવ્યો, કે તખત અને તાજને ખાતર બાપની સાથ મીનાકેસી કરવામાં સાર નથી. તેણીએ મીનત કરી કહ્યું, કે રાજપાતનો વારેસ તું પોતેજ છે, અને સેવટે તે તુંનેજ મળશે, પણ અસ્ફંન્દયારના ધ્યાંનમાં કએતાયુનનું કહ્યું જરાબી ઉતરયું નહી, એટલે તે દુખી માદર ફરી આજેજી કરી અસ્ફંન્દયારને સમજાવવા લાગી. (1)

પણ અસ્ફંન્દયારના ધ્યાનમાં તેની માદરની મીનતજારી જરાબી ઉતરી નહી, અને નારાજ થઇ પોતાનો હક રજુ કરતાં તે બોલ્યો કેઃ—

"હકિકત છે સાચી, મગર કર વિચાર,
નથી શું ખતાવાર પેદર શેહરિયાર.
રવાના કિધો આપી મુજને વચનઃ
જંગમાં જો અર્જાસ્પ થાયે શરણ.
લોહરાસ્પનો કીનો હું લેઉં મારીને,
આઝાદ કરૂં બેહનો બે પ્યારીને.
તો આલમમે આબાદ થશે મારૂં કાંમ,
દુનિયામે થાશે બુલંદ મારૂં નાંમ.
કરૂં જઇ ખરી ને બુરઇનો જો નાસ,
કરૂં જઇ નાબુદ તુરાંની ત્રાસ.
તો ઇરાંની લશ્કર, ને ઇરાંની રાજ,
ગંજને ખજાનો અને તખ્તો તાજ.
મુકી તારે સર હું કરૂં તાજદાર,
જગતમાં રહે નામ અસ્ફંન્દયાર.
જગતમા જશને શું આવું ઇનામ?
કસંમ પર કહેલા કહાં છે કલાંમ?
જીતી જંગ આવ્યો છે અસ્ફંન્દયાર,
બને કેમ ન ઇરાંનનો શેહરિયાર?
બનુ જો હું ઇરાંનનો તાજદાર,
સદા મુજ પેદરનો બનુ તાબેદાર.
અગર જો પેદર ખુદ વચનથી ફરે,
હક મારો જો ના મંજુર કરે.
કસંમ છે ખોદાના, કહું રાસત માન,
બનશ મારે હાથે હું શાહે-ઇરાંન.
છીનવી લેઇ મુજ હાથે તખત,
લહેજામે બુલંદ કરશ મુજ બખ્ત."

કએતાયુને અસ્ફંન્દયારને ઠપકો આપી સમજાવવું.

બોલી થઇ દલગીર, કતાયુંન બહુઃ
"આ ગુસ્તાખી ભરિયા સુખન ના સહું.
પીસર તારી કેવી એ નાદાંની છે,
જગતમા જવાંની દિવાની છે.
કિધાં જંગ બેશક તુએ ખીશિયાર,
ખતીને ફતેહમંદ થયો નામદાર.
કિરતીની નોબત સર તુંજ પડી,
એથી શું ચાહે બિજી બહેતરી.
તુને હોય ખજાના ને ગંજની જરૂર,
નથી તે જરાબી તુજથી દુર.
કિરતી છે તારી બેશક બુલંદ,
એથી શું જ્યાદા કરે તું પસન્દ.
પેદર તારો રાખે છે તખ્તો તાજ,
પેસર તેનો રાખે છે લશ્કર 'ને સાજ.
તે રાખે છે દોલત, ખજાનો તમામ,
તે તારેજ માટે છે અએ નેકનામ.
પેદરને નમી ચાલે છે જે પિસર;
સદા ખુશ રહે રબ તેની ઉપર.
ખરો છે તું હકદાર પિદર તાજનો,
ખરો છે તું વારેસ મૂલક રાજનો.
પિદર બાદ એ સંહુ તહારૂ થશે,
થશે સંહુ એ તારૂ, ન મારૂં થશે."(2)

અસ્ફંન્દયાર પોતાની માતાના આવા સખુનો સાંભળી નિરાસ થયો, અને પોતાના બાપ પાસ તે બે દિવસ સુધી ગયો નહી, અને પોતે મોજ મજાહમાં પોતાનો વખત પસાર કરવા લાગ્યો. પણ ગુશ્તાસ્પને અસ્ફંન્દયારના વિચારને વિશે એવી ખબર પડી, કે તે તેનું તખત જબરીથી લેવા ધારે છે.

જામાસ્પ વજીરે શાહજાદા અસ્ફંન્દયારનું ભવિશ વર્તવું.

ગુશ્તાસ્પે તુરતજ જામાસ્પ હકીમની સલાહ લીધી, અને તેને અસ્ફંન્દયારનું ભવિશ જોવા ફરમાવ્યું.

હકીમ જામાસ્પે અસ્ફન્દયારનુ ભવિશ રમલથી જોયું. જામાસ્પ રમલ જોઇ વિચારમાં પડયો, અને પોતે અતી ઘણો દલગીર થઇ, પોતાની આંખોમાં આંસુ લાવી બોલયો કે:—

"જમાનાની ગરદીશ છુપાવે કરમ,
ભરમ ગુપ્ત રાખે, ભવિશ બેરહમ.
બુરાં મુજ નસીબની છે સરજત ભુંડી,
જબાં કેમ કરી બોલે વિગતો રૂડી.
દિસે છે ભવિશની સિહા બહુ સૂરત,
છે તાસીર રમલની બુરી બદબખત.
અફસોસ! કાં આવ્યું નહિ મુજ મરન,
જીવી નહિ કહેતે રમલ બદ સુખન.
અફસોસ! રમલમા દિસે અંધકાર,
જીગર મારૂ ફાટે વિંધઇ આરપાર.
દિસે છે ભવિશ અસ્ફંદયારનું,
સિતમગર બહુ છે વિના પારનું.
અગર જંગ રૂસ્તમ સંગ એ કરે,
રૂસ્તમ હાથે 'સ્ફંદિયાર મરે."

અસ્ફન્દયારનુ ભવિશ સાંભલી ગુશ્તાસ્પે વિલાપ કરવો.

રમલના સુણી સર્વ ભેદો ભરમ,
રડે શાહ ગુશ્તાસ્પ કુટી કરમ:
"કરૂ કેમ એના ભવિશની દવા,
દેખાડે રખે આસમાં રંગ નવા.
રહ્યો છે ખિલી કમનસિબનો રંગ,
રખે મારી હાલત થાયે બતંગ.
અજબ છે નજુમ તારી કેમ લાજવાબ,
થશે કઇ રીતે એની મિટ્ટી ખરાબ.
મરે કેમ કરી મારો અસ્ફંદયાર,
બદંન. જેનુ બન્યુ સંગ સમ યાર.
નજુમ જો જામાસ્પ, કરીને વિચાર,
રૂઇનતંન[1] નથી શું અસ્ફન્દયાર.
ન ખંજર, ન તલવાર, જખમ કઇ કરે,
તો કેમ મારો દિલબંદ દિકરો મરે.
ન ગુરજનો ગોબો બદન પર પડે,
તો કેમ મારો દિલબંદ દિકરો મરે.
ન નેજો, ન ખંજર શકે કંઇ કરી,
તો જંગમે જશે કેમ એ દિકરો મરી.
કિધું છે જરાથુશ્તે કાંસાનુ તંન,
તો કેમ થાય દિકરાનું જંગમે મરન.
નજુમ જો તું જામાસ્પ ના કર કયાસ,
મરે કેમ અસ્ફન્દયાર કર તું તલાસ.
કજાની ખબરથી દિલે લાગી આગ,
શું કરમઇ જશે મુજ ખિલેલો બાગ."(3)
કરમને કુટી શાહ ગુશ્તાસ્પ રડે:
"રખે એ રૂઇનતંન કવખ્તે મરે.
રખે થાય તારી કજા જંગમે,
રહે જીવ નહિ મારો મુજ અંગમે.

1. રૂઇનતન એટલે ધતુ મીસાલ કઠણ, પેગમ્બર જરથોસ્તે અસ્ફન્દયારના તનને એવું મજબુત બનાવ્યું હતું, કે જેથી કોઇબી જાતના હથીઆરથી તેના શરીર ઉપર જખમ થતો હતો નહીં.

કરૂં એવી તદબીર આવે તે કાંમ,
નહી તો રૂઇનતંન રૂસ્તંમ નામ.
અગર જો એ નહિ જાય જાબ્લુસ્થાંન,
તો મરતો બચે મારો એ દીલજાંન.
કરૂં હું ઇનાયત મુજ રાજપાત,
રાખુ નજર પાસ હું દીનરાત.
કે જઇને લડે નહિ એ રૂસ્તંમ સાથ,
બચે જીવ એનો, નહી થાય ઘાત.
બચાવો રૂઇનતંનને આ જેહાંનમા,
કરો લાખો તદબીર હોય ક્યાંનમાં."

* * *

સુણી દર્દમંદના દીલનો અવાજ,
કહે એમ જામાસ્પઃ "ઓ માલીકે તાજ.
ના કર શાહ તારૂં દિલ દર્દનાક,
ના કર જીગરને નાહક હલાક.
રમલની છે બાજી સરજત હાથ,
તલ ભાર મિટે નહિ અલમની રાત.
બનાવો જે બનવાના ફરશે નહી,
જે જીવનાર હશે, તે તો મરશે નહી.
ચમંન કેમ ખીલીને કરમાય છે?
કળી કેમ ખીલીને મુરઝાય છે?
અજબ છાંઇ સરજતની કાળી ઘટા,
રંજો આલમની વધી ગઇ જટા.
લખેલા કરમના ન લેખો ટળે,
કરે લાખો તદબીર આદમ ભલે." (4)

અસ્ફંન્દયારનુ ગુશતાસ્પની દરબારમાં જવું, અને ઇરાનના તાજો તખ્તની માંગણી કરવી.

બીજે દહાડે અસ્ફંન્દયાર પોતાના બાપની દરબારમાં ગયો, અને દરબારમાં પોતાના બાપ ગુશ્તાસ્પ શાહની પાસે તાજો તખ્તની માંગણી કરવા લાગ્યો:—

"રહેજો સલામત શાહે ઇરાંન,
ઝુકી તારો બન્દો દીયે તુને માન.
સદા રેહજો તારૂ રોશન બખ્ત,
રહો તારૂ કાયમ સદા તાજો તખ્ત.
હું તારો બેટો છું તાબેદાર,
સુખન પર છે તારા સર મુજ નિસાર.
ઉઠાવ્યો અર્જાસ્પે જ્યારે પુકાર,
કરવા જરથોસ્તી દીન ખુવાર
કહ્યાં'તા જરથોસ્તને મે કલાંમ,
કરશ દીન જરથોસ્તી ફાએશ તમાંમ.
કરશ બુતપરસ્તીને છેરોજબર,
બનશ હું જરથોસ્તી દીન નફર.
લિધા તે વખ્તે મે એવા કસમ-
કરશ દીન દુશમંનના સર કલંમ.
ગરજમ ફરેબથી ફરિયો તું બાપ,
ચલાવી મુજ સાથ ચલન બહુ ખરાબ.
જંજીરથી જકડી મને કીધો કેદ,
ગમ્દાન અંદર કિધો નાઉમેદ.
થયુ ખ્વાર લશ્કર ઇરાંન જ્યાર,
જરૂરત મારી પડી તુને ત્યાર.
રવાના કિધો તું એ જામાસ્પ ખાસ,
કહ્યો તારો પયગામ આપીને આસ.
કહ્યા તેણે આવી એવા કલાંમ,
કે, તાજો તખત છે મહારાં તમાંમ.
કહ્યું કે નિકલ બંદમાંથી બહાર,
બહેનો એ નાજુક ગુલતન તાર.
ગયા છે ઉઠાવી બે ઇરાંની નાર,
સહેતી હશે દુખ વિપતી હજાર.
વળી ભાઇ તારો ફરશીદવર્દ,
પડી કેદમાં બહુ સહે છે દર્દ.
કર કાંઇ ઇરાંનીઓનો વિચાર,
થયા કુશ્લે પહેલવાનો જંગમે ખૂવાર.
પરેશાંન હાલે રડે શેહરિયાર,
કરે યાદ હરદંમ અસ્ફંન્દયાર.
સુણી. એ સુખન નિકલિયો બહાર,
બંદ મારા તોડી ગયો જંગ દવાર.

કિધા તુજ દુશમંન કતલ ખીશિયાર,
કિધી મે દફે કુલ બલા બેશુમાર.
તોડીને ફતેહ કિધા હફતખાંન,
અજબ છે હકીકત કરૂં શું બયાંન.
અર્જાસ્પનુ સર કરી મે કલંમ,
કિધા દુર મે તુજ રંજો અલમ.
દેજે રૂઇન કિધો ખાક સંગ,
છોડવી બહેનો હતી જે બતગ.
થયો તું ફતેહમંદ જગમા તમામ,
રહ્યા તાજ વન હું વિના કાંઇ ખાંમ.
વચન આપી મુજને કહ્યાતા સુખંન,
કે બર લાવશે મુજ મુરાદે મન.
મને આપેલો કોલ હવે કર અદા,
કરશ તારી હું તાબેદારી સદા.
કહાં કોલ તે છે, કહાં છે વચન,
કહાં બોલ તે છે, કહાં છે સુખન.
અગર રાસ્ત બોલ્યો જો હોય સુખન,
તો બક્ષ તારૂં તાજો તખ્ત આજ દંન.
બની બેશરમ હું ગુજારૂં અરજ,
ભુલે મારો પેદર પોતાની ફરજ."(5)

શાહ ગુશતાસ્પે રૂસ્તમને પકડી પોતાની દરબારમા હાજર કરવા અસ્ફંન્દયારને ફરમાવવું.

સૂણી શાહ ગુશતાસ્પે દીધો ઉત્તર:
"સુખંન રાસ્ત બોલે છે તું જીગર.
સાંભલ ફિરોઝગર, નુરેચશમ,
દુર કર જીગરમાંથી તું તારો ગમ.
નથી તું સિવા મુજ કોઇ દીલજાંન,
તું મારી આશા, ઉમેદ, અરમાંન.
સિવા તું નથી મારી કોઇમા ઉમેદ,
કિધાં દુર તુંએ સંકટ ને ખેદ.
નાખુશ ના થા જીગર પેયવંન્દ,
સુખન સૂણુ મારા પેસર દીલબંન્દ.
કિધા છે તેં દુશમન પામાલ તમામ,
અમર રહેશે તારૂં જગ માહે કાંમ.
જરાથુશ્ત સાહેબે થઇ મહેરબાંન,
બદંન તારૂ કીધુ કાંસાં સમાંન.
હરીફ કોઇ જગમા નથી તારો હાલ,
ફકત એક છે રૂસ્તમ બીન ઝાલ.
મુલક તેનો છે કાબલૂસ્થાંનમા,
વસે ગીઝની જાબલૂસ્થાંનમા.
નુરમા તે પુરો, બળ બીશિયાર,
નથી તેનો કોઇબી હરીફ નામદાર.
હતો આજ તક તે કદરદાં સૂરો,.
હવે બેતમીજ તે અનિયો પુરો.
મને છોડી દેઇ તે બેઠો છે દુર,
હકુમ મારો તોડે કરી તે ગરૂર.
ઉઠાવે છે સરકશ પોતાની ધજા,
ચખાડે કોણુ જઇ તેને સજા.
તુરત તું સીસ્તાંનની રાહ ધર,
કરી જંગ રૂસ્તમ જીવતો પકર.
કર તહેમતંનને જઇ તું સજા,
બને કોઇ કહી એમ નહી બેવફા.
કર જઇ જવારેહને એકદમ કેદ,
જોઇ ઝાલ બુઢો બને નાઉમેદ.
પકડી ફરાંમર્જનુ સર ગુંકાવ,
જકડી કમંન્દમા દરબારે લાવ
કસમ લઇ દાદાર આપુ વચંન,
કિધુ જેણે પયદા હવાને ગગંન.
કિધા જેણે પયદા ખુરશીદો-માહ,
હું રાખુ છું તેમને મહારા ગવાહ.
કે લાવે મુરાદ જો મારી બર-
મૂકું તાજ મારૂં તુજ સર ઉપર."

રૂસ્તંમ સાથ લડવાની વાત સાંભળી અસ્ફંન્દયાર બોલ્યો કે:—"અગર જો લડાઇ તુને કરવી હોય, તો ચીનના ખાકાંનની સાથ લડાઈ કર, તેની સાથે લડવા હું તયાર થઇશ, પણ બુઝોર્ગ રૂસ્તંમે ઇરાંનની કિમતી સેવા બજાવી છે, તેની સાથ લડવાની તુને શું જરૂર છે?" ગુશતાસ્પે જવાબ દીધો, કે:—

શાહુજાદો બહુમન.

બહમનના સુખુન—"રાસ્ત ઈનસાફ એક પાદશાહને જેબ
આપે છે, અને હરીનાઈ નુકસાનકારક છે. [૨] સસારી
ઇચ્છા પતીવર્તને ધોકો પોહચાડે છે. [૩] ખરો
નેકબખ્ત તેને કેહવો, કે જે ખુસામતભરી
તારીફ કરતા નેકનામી વધારે
પસંદ કરે."

"રૂસ્તમ નાફરમાંન થયો, તેને મારો હુકમ તોડયો, માટે તેને સજા થવીજ જોઇયે."

અસ્ફંન્દયાર બોલ્યો:—"તું કોઇબી રીતે મને તારા રસતામાંથી દુર કરવા ચાહે છે. હું તારો દીકરો ફરમાબરદાર છું, અને તું જેમી ફરમાવે તે કરવા તૈયાર છુ."

ગુસ્તાસ્પે અસ્ફંન્દયારને મનાવી લીધો, અને કહ્યું કે:—"તું જા, અને ફતેહ કર. રૂસ્તમે નાફરમાની કરી છે, વાસતે તું સીસ્તાંન જા, અને તું તેના હાથ બાંધી તેને મારી દરબારમાં લાવ. હું કસમ યઝદાંનના લેઇ કેહુંછુ, કે તેજ વખત હું ઇરાંનનું તાજ તારા સર ઉપર મુકશ."

રાણી કએતાયુનનુ અસ્ફંન્દયારને રૂસ્તમની લડાઈથી હાથ ઉઠાવવા મનાવવું.

આ વાતની ખબર અસ્ફંન્દયારની માદર રાણી કએતાયુંનને પડી. તેણીએ તુરતજ અસ્ફંન્દયારને રૂસ્તમ સાંમે જતાં અટકાવ્યો, અને મનાવીને કહ્યું કે:—

"કરે કાં કફ્રોડી જીગર એવી હાંમ,
રખે લે તો બેટા તું રૂસ્તમનું નાંમ.
નથી તુને રૂસ્તમની કંઇબી ખબર,
નથી કોઇએ જીતિયો તે નામેવર.
નથી તુંએ રૂસ્તમની સુણી બરાડ,
ધ્રુંજે છે સૂણી અલબરૂજનો પહાડ.
રૂસ્તમે કીધી છે એવી લડાઇ,
તવારીખે દિયાંનીમા રહેશે લખાઇ,
નથી કોઇ જંગમા થઇ તેની હાર,
અજબ તેના હથીયારો છે ખુંનખાર.
અજબ તેનુ બખ્તર બબ્રેબયાંન,[1]
અજબ તે પર આશક છે આસમાંન.
ગયાં છે સર તન હજારો કપઇ
નથી ફત્તેહ તે પર કોઇનીબી થઇ.
ખુદા વાસ્તે છોડ બુરૂં છે એ કાંમ,
અરે જંગી જાહેલ થશે ગુમ નાંમ.
ના જા તું સિસ્તાંન, ના છોડ ઇરાંન,
થશે કેદ કદી નહી રૂસ્તમ પેહલવાન.(6)

---

૧. બબ્રેબ્યાંન:—એવુ કેહે છે કે મિનોચેહેર શાહના વખતમાં હિન્દુસ્થાન મધે બબ્રેબયાન નાંમનું જાનવર જાહેર થયું હતું, જેણે હજારો જાનોનો નાશ કર્યો હતો, તથા આબાદ જમીનોને વેરાંન કરી નાંખી હતી. જ્યારે હિન્દુસ્થાંનનાં લોકો તે ભયંકર જાનવરથી ઘણુંજ આજેજ થયા, ત્યારે ત્યાંનાં રાજાએ તેનાં નાશનો ઇલાજ કરવાને ઇરાંણનાં શાહ મિનોચેહરથી મદદ શાહી. મિનોચેહેરે આ જાનવરની વાત સાંભલી પોતાની દરબાર મધેથી સાંમનાં બેટા જાલેજરને તેનો નાશ કરવાનું કાંમ સોંપ્યું. આ વખતે તેનો બેટો રૂસ્તમ દરબારમાં હાજર હતો, અને એ વખતે તેની ઉમર ૧૭ વર્ષની હતી. રૂસ્તમે આ કાંમ માથે લેવાને ચાહેઉં. એ વાત જાલને નાપસંદ આવવાથી તેણે તેને ધમકાવ્યો, અને ગોદર્જ જે તેનો ઊસ્તાદ હતો તેને સોંપ્યો, કે તે જાલની ઊપરવારો થઇને આ ભયંકર કાંમમાં પડે નહી. જાલે લશ્કર તૈયાર કરીને હિન્દુસ્થાંન તરફ કુચ કીધી. બીજી તરફથી રૂસ્તમે, ગોદર્જને પોતાનાં હાથમાં લેઇ તથા જંગનાં હથીઆરો તૈયાર કરીને છુપા લેબાસોમાં, અલબુર્જ નામ ધારણ કરીને, જાલની પુઠ પકડી. રસ્તામાં તેણે જાલને ઘેરીને તે પાસેથી જગાત માગ્યું, જે તેણે નહી આપવાથી તેનાં લશ્કર સાથે જંગ કરીને તેને આજેજ કીધું; સેવટે જાલ જંગમાં ઉતર્યો તે પણ તેથી આજેજ થયો: ત્યારે તેઓએ એવો ઠરાવ કીધો કે તે બંધે જનાઓએ બબ્રેએઆંનની લડાઇમાં જવું: જે તેનો નાશ કરે તે જગાત લીયે. આ ઠેરાવ અલબુર્જ (રૂસ્તમ) ને ઘણોજ પસંદ પડયો. તે બંધે હિંદુસ્થાન જાઇ પુગા. પેહેલાં જાલે બબ્રેએઆંનનો નાશ કરવાનું કાંમ

અસ્ફંન્દયાર બોલ્યો કે:—"મેહરબાન માદર તારૂ કહેવું ખરૂં છે, પણ મને તાજ અને તખ્ત મેળવવા માટે લડવું જોઇયે," કએતાયુને અસ્ફંન્દયારને ઘણુંબી સમજાવ્યું, પણ અસ્ફંન્દયાર કાંઇબી સમજ્યો નહી. (7)

જેહાં પેહલવાન રૂસ્તમના વતન જાબુલ તરફ જવા હવે અસ્ફંન્દયારે કુચની તૈયારી કીધી. તેણે એક મોટું લશકર તૈયાર કીધું, અને પોતાના દીકરા બહમન અને ભાઇ પેશોતનને તેણે પોતાની સાથે લીધા.

કુચ કરતાં તેઓ જાબુલની સરહદ ઉપર જઇ પુગ્યા, અને અસ્ફંન્દયારે ત્યાં પડાવ નાખવાનો હુકમ કીધો. તેણે પોતાની મીજલસ ભરી, અને તે મીજલસમાં જણાવ્યું કે:— "રૂસ્તમ સાથ લડાઇ કરવા આગમજ મારે તેની ઉપર પેગાંમ મોકલવો જોઇયે કે જો તે પોતાને હાથે બેડી નાખી પોતાની મેળે શરણ થાય, તો મને લડાઇ કરવાની જરૂર પડે નહી."

બહમનનુ રૂસ્તમ પાસ પેગામચી તરીકે જવું.

આ પેગામ મોકલવા અસ્ફંન્દયારે પોતાના દીકરા બહમનને તૈયાર કીધો, અને તેને નીચે પ્રમાણે એક પેગાંમ લઇ જવા ફરમાવ્યું:—

"કરીમ તું ખલકના ખરા દસ્તગીર,
નજર કર રેહેમની ઓ આલંમગીર.
ખુશી રહેજો રૂસ્તંમ, તું બરકરાર,
ખુદાની તું પર હોજો રહેમત હજાર.
કરે તે કરીમ આસ તાહરી સફલ,
ખિલે તુંજ ચમનમે ઉમેદોના ફુલ.
જેહાંમે નથી કોઇ તહારી સમાંન,
તુજ સાથ લડવાનુ રાખે ગૂમાન.
છે કિરતીની નોબત તહારી અપાર—
ને ગંજને ખજાનો બહુ બીશિયાર.

બુજોર્ગીમા સહુથી તું છે બેમિસાલ,
કરે શાહી સીસ્તાંન પર તું વિશાલ.
મગર કર રૂસ્તંમ દીલથી વિચાર,
બનાવ્યો કોણે તુંને શહેરિયાર.
કોણથી તુંને સરવે ન્યામત મલી,
કોણથી તુંને એ હકુમત ફલી.
કોણથી પામ્યો તું ગંજ બીશિયાર,
કોણથી તેં મેળવી કિરતી અપાર.
એ સરવે તું પામ્યો મુજ વડવાને હાથ—
તેથી તૂં ભોગવે છે આ ઠાઠ-માઠ.

પોતાને માંથે લીધું પણ તે તેમાં નિષ્ફળ થયો. તે પછી રૂસ્તમે લોહોડાંની એક પેટી ચોક્સ કલાથી ઘડાવી તેની આસપાસ તમાંમ જેહરી હથીયારો જડાવ્યાં અને તેમાં બેસીને બબ્રેએઆંન સાથે લડાઇ કરી તેનો નાશ કર્યો પછી તે જાંનવરનું ચામડુ ઉખેરાવીને તેનું બખનર બનાવ્યું, જે મજકુર નાંમે ઓળખાવા લાગું.

એ બબ્રેએઆંન બુરહાનેકાતે તથા બીજી કેતાબોમાં લખવા મૂજેબ લડાઇની વખતે પેહરવાનું જાલનાં બેટા રૂસ્તમનું બખનર હતું. એની ખૂબી એ હતી કે તેનો પેહરનાર આતશમાં બરી શકે નહી, તથા પાણીમાં ડુબી શકે નહી, અને લડાઇનાં કોઇબી હથીયારોની તેનાં ઉપર અસર થઇ શકતી નહી હતી. કેટલાએકોનો એ વિશે એવો વિચાર છે, કે તે અકવાંન દેવનાં ચામરાંનુ બનાવ્યું હતું; કેટલાએકોનાં મત પ્રમાણે તે બબ્ર નાંમનાં એક ઘણુંજ જોરાવર તથા ભયંકાર જાનવરનું બનાવ્યું હતું. એવું કેહે છે કે એ જાતનું એક જાનવર નોશીરવાંન આદેલનાં વખતમાંથી માલૂમ પડયું હતું. તેને મારવાને ૧૦૦૦ સ્વારો મોકલવામાં આવ્યા હતા, અને ઘણાઓને તે જાનવરે મારી નાંખ્યા, અને કેટલાએકોને જખમી કીધા હતા.

(સ્ચાવશ નામું—૧૯૭૩)

મગર કેમ થયો તું અરે બેશહુર,
ગુશ્તાસ્પથી કેમ રહે છે દુર.
નહી તેની કુરનસની કીધી કદર,
લખી એક રૂકકો ન પુછી ખબર.
ગરૂરી ગુમાનીથી થઇ બેખતર,
થયો છે તું મુસ્તાક તુંજ બળ ઉપર.
ચહડી છે ગરૂરની મગજમે બુખાર,
કબુલતો નથી તું શાહ શેહરિયાર.
કિધી છે તેં જબરી કસુર બેહયા,
તુંને એ કસુરની ઘટે છે સજા.
બુલંદી છે ગુશ્તાસ્પની એવી મસ્ત,
છે રૂબાબે હોશંગ, જમશેદ રદ.
ફરીદુને કીધો 'તો ઝોહાક બંદ,
છે શાહી ગુશ્તાસ્પ તેથી બુલંદ.
જગતમા મશ્હુર છે શાહ કએકોબાદ,
તેથીબી ગુશ્તાસ્પ છે દિલકુસાદ.
કિધી તેણે જરથોશ્તી દિન આશ્કાર,
કિધી દેવયશ્ની દીનને ખુવાર.
લડી જંગ જરથોશ્તી દીન કાજ,
મે પશ્ચીમ પુર્વમે સ્થાપ્યાં છે રાજ.
તુરાંની મુલ્કો કિધાં મે ફના,
સિંન્ધ સંગ રૂમને મે આપી પનાહ.
ઇરાંનને આપે છે ચોકઇ તમામ,
ઝુંકી સહુ કરે છે શાહને સલામ.
લખવા હું રૂસ્તંમ છું દિલગીર,
થયો તુંથી નાખુશ શાહ નામગીર.
બની બેશહુર તુંએ આપ્યું ન માન,
દિલગીર થયું તેથી તેનું રવાંન.
રૂસ્તંમ તું વિશે મલી છે ખબર,
કે દૌલત ખજાને તું બનિયો છે તર.
ચહડયો છે રૂસ્તંમ તુંને ગરૂર,
નથી તું જોતો શાહની જરૂર.
તજી દઇ મુરવ્વત, છોડી પનાહ,
તરછોડી શાહને કિધો તેં ગુનાહ.

કફા થઇ તુંજપર લિધા છે કસમ,
કિધો છે ગુશ્તાસ્પે મુજને હુકંમ.
કે રૂસ્તંમને જકડી, બાંધી બે હાથ,
લાવજે તું દરબારે પકડીને સાથ.
આવ્યો છું લેઇને હુકમ તારી પાસ,
કરૂં છું તૂંને આજ એ એલ્તેમાસ.
મને બાંધવા દે તારા બે હાથ,
લેઇ જાંઉ શાહ પાસ તૂંને મારી સાથ.
કરૂં તુંને હાજર શાહની હજુર,
કરશ તુંજ કસુરનો બચાવ હું જરૂર.
પછી હું બનું તારો બસ તાબેદાર,
કરૂં મારા સરને હું તું પર નેસાર.
તુંજ સાથ લડવું મને નહી ગમે,
સર મુજ પીદરના હુકમપર નમે.
મે સમજાવ્યો શાહને કંઇ કંઇ કહી,
પણ તારી બેશક કસુર છે થઇ.
માટે તું સમજી સુખન મારો માન,
બાંધી તૂંને લેઇ જાઉં ઇરાંન.
રખે ચમકે તુજ ઘર ગજબનો બહાર,
રખે આવે તુંજ ઘર સિતંમ અહેલેકાર.
રખે તારી કિરતીની કલગી ખરે,
રખે મારે હાથે તું જંગમે મરે.
બની તું દુરંદેશ કરજે વિચાર,
કરી ખ્યાલ જોજે તું અંજામે કાર.
ફરાંમર્ઝ, જવારેહને દેજે ખબર,
કરજે તું મસ્લત સંગ જાલેજર.
માદર રોદાબે તુંજ નેકનાંમ,
કહે જે તું રૂસ્તંમ મહારા કલાંમ.
કરી સરકશી ના કરતો તું જંગ,
બેશક કરશ તારી હાલત બતંગ.
રખે તારૂં વેરાંન કરે તું ચમંન.
કહે અસ્ફંન્દયાર કર તું અમંન,
દુઆ હું ગુજારૂં ધરી તુજ ચરન,
ખુશીમાં ગુજારે બુજોર્ગીના દંન.

શાહજાદા બહમન સાથ રૂસ્તંમનો મીલાપ થવો.

આ પેગામ લેઇ શાહજાદો બહમન શેહરમાં ગયો. બુજોર્ગ જાલેજરને ખબર પડતાં તે

બહમનને એસ્તકબાલ લેવા સામે ગયો. બહમને રૂસ્તમને માટે જાલને પુછ્યું, અને જાલે કહ્યું કે તે શેકારગાહે ગયો છે. બહમને પોતાની ઓળખ આપી, અને જાલે તેને લાએકનું સઘળું માન આપ્યું.

શાહજાદો બહમન એક રાહબર લેઈ રૂસ્તંમને મળવા તેના શેકારગાહ તરફ ગયો. બહમન એક પાહડ ઉપરથી નીચે ઉતરતો હતો, તેટલાં તેની નજર પાહડની તલેતીએ બેઠલા રૂસ્તમ ઉપર પડી. રૂસ્તંમનું કદાવર કદ અને પેશાંની જોઈ બહમન હેબતી ગયો, અને એવા એક કદાવર બાધાના પેહલવાન સાથ પોતાના પેદરને અગરજો લડવું પડે, તો તેના અંજામ કેવો આવશે, તેના વિચારમાં પડી, પોતાના બાપની સલામતી માટે તે વમાસણમાં પડયો.

બહમને નક્કી માની લીધું કે, આ બે પેહલવાંનો જો લડશે, તો અસ્ફંન્દયાર જરૂર રૂસ્તમને હાથે હાર ખાશે. એવો ખ્યાલ કરી, રૂસ્તંમનું ખુન કરવાના વિચારથી બહમને એક અતી મોટો પત્થર રૂસ્તમ ઉપર પાહડની ઉપરથી નિચે ગબડાવ્યો, કે રૂસ્તમ તેના વજન હેઠલ કચડાઈ જાય, પણ તે ગબડતા પત્થરનો અવાજ સાંભલી, રૂસ્તમે ચમકી પાહડની ઉપર નજર કીધી, તો એક મોટા પત્થરને પોતાના આંગ ઉપર ગબડી પડતો તેણે જોયો. રૂસ્તમ ખબરદાર બની બેસી રહ્યો, અને જેવો તે પત્થર રૂસ્તંમના આંગ ઉપર ગબડતો આવી લાગ્યો, તેવોજ તેણે પોતાના પગ વડે તે બાજુ કરી નાંખ્યો.

આ બનાવ પાહાડ ઉપરથી બહમન જોઈ ઘણોજ ખસિઆણો પડી ગયો, અને ધીમે કદમે પાહાડ ઉપરથી નિચે ઉતરી, તે રૂસ્તમને આવી મલ્યો. રૂસ્તમે તેનું નામ જાણી પ્યારથી તેને પોતાની ગોદમાં દાબ્યો, અને તેને શાહી માન આપ્યું. તેઓ બંને છાવણીમા ગયા, અને બંને જને સાથે ખાંણું લીધું. (8)

બહમન જેટલું ખાતો હતો તેનાં, કરતાં એક સો ઘણું વધારે રૂસ્તંમને ખાતો જોઈ, બહમંન હયરત રહ્યો. એ પછી રૂસ્તંમે શરાબની જામ ભરી શાહ ગુસ્તાસ્પ અને અસ્ફંન્દયાર વિગેરેની સલામતી ચાહી, રૂસ્તંમ બહમનની સીફ્ત ગાવા લાગ્યો. (9) એ બાદ બહમને પોતાના પીદર અસ્ફંન્દયારનો પેગામ રૂસ્તંમને કહી સંભલાવ્યો. રૂસ્તંમ તે સાભલી ઘણો દલગીર થયો, અને ગીરદેશની ચાલ ઉપર અફસોસ કરી અસ્ફંન્દયારના પેગામનો જવાબ દીધો :–

" લિધો છે મે બહમન રૂકકો સૂણી,
મતલબ મે સઘલી લિધી છે ચૂની.
સુણી તારો પયગામે–અસ્ફંન્દયાર,
ખુશી દીલ મહારૂં થયું ગમખાર.
એ ગમ છે ગજબનાક રોયા કરૂં,
એ ગમના જખમ કેમ ધોયા કરૂં.
કહેજે તું જઇને પેદરને સલાંમ,
ખુદા રાખે કાયમ રૂઇનતંન દમામ.
કહેજે કે જેને છે રોશંન રવાંન,
તે બાસે છે સુખન સદા આપી ધ્યાન.

તું માલેક મૂલક ને તખત તાજનો,
તું સાહેબે વારેસ કુલ રાજનો.
બની તું રૂઇનતંન કરે બદ ખિયાલ,
શું સમજે તું રૂસ્તમ એવો કંગાળ.
કિધી છે તેં યઝદાંપરસ્તી પસંન,
કરે કેમ બદી તું બનીને મગંન.
તે નરને જગતમા તું અહેમક ગણ,
લીએ વાસ ગુલનો ન જેમા સુગંન.
શું કાંમ બોલે તું એવા કલાંમ,
નથી જેમાં અકલ કે દાનઈનું નાંમ.

એ તું અકલમંદ, દાનેશ જવાંન,
પિછાંને તુંને સારૂ હિંન્દુસ્થાંન.
ખુશી હું થઇશ જોઇ તારાં દિદાર,
લગાડી ગળે તુંને પાંમુ કરાર.
મળી સાથ તારી કરૂં ખુશ કલાંમ,
બેસીને સાથે પીઇશું બે જામ.
ખુલાસો જીયાદા તુંને શું કરૂં,
કદમ ખીદમતમાં શાહની ધરૂં.
કિધી છે મે શાહ સંગ એવી ભલઇ,
નથી તેની કીમત કોઇથી ગણુઇ.
સદા શેહનશાહનો છું તાબેદાર,
ઉઠાવી છે જેહમત રંજ બીશિયાર.
શું આ તેનો બદલો, આ તેનો જસ,
અજબ છે જીગરમા કજસનો હવસ.
કમજોર નથી બહુ રૂસ્તંમ થયો,
મગર છે જીગરમા બહું ગંમ રહ્યો.
કે બાંધી મુજ હાથોને મજબુત તંગ,
લેઇ જાય ઇરાંન મને તારી સંગ?
દૂર કર ખુદા વાસતે એ ખિયાલ,
થવા દે ન એવો રૂસ્તંમ હાલ.
કસંમ છે ખુદાના બનું કેદ નહી,
કરે ગર જમાનો નવો ખેલ કંઇ.

ગરમ કાં કરે તું કિનાનું બજાર,
જરા અસ્ફંન્દીયાર કર તું વિચાર.
હજી કોઇ જગતમા જનમિયો નથી,
કિધી હોય રૂસ્તંમની દુર-ગતી.
તો કેમ તુંને કરવા દેઉં એવું કાર,
બનું કેમ જઇફીમે ખાર-જાર.
દિલથી તું કર દુર કીનો કહેર,
મને તારી સાથે નથી કાંઇ વેર.
ભલે મારે મેહલે મુજ સંગ સિધાર,
ઇજ્જત કરૂં હું બની તાબેદાર.
કરશ મારી સઘલી ફરજ હું અદા,
હુકમ પર તહારા થવશ હું ફિદા.
આ તારાં લશ્કર સીપાહ સંગ,
રહી મારો મહેમાંન કર રાગ રંગ.
પછી જઇશું ઇરાંન આપણ સિતાબ,
ચાલશ તુંજ ઘોડાની પકડી રિકાબ.
કહે તો હું ચાલીને આવું ઇરાંન,
કરૂં હું ખુલાસો શાહ દરમિયાન.
સમજાવી શાહને માગું હુ માફ,
સર તેનુ ચુમી કરૂં પાંચ સાફ.
પછી હું પુછું કે અએ શાહ બુલંદ,
કિધો શું ગુનાહ કે કરે છે તું બંદ."

બહમન રૂસ્તમના પેગામચી તરીકે.

આ પેગામ આપી રૂસ્તંમે બહમનને અસ્ફંન્દયાર પાસ રવાના કીધો. રૂસ્તમે તુરતજ પોતાના દીકરા ફરાંમર્ઝ અને માદર રોદાબે તથા પેદર જાલને બહમનના પેગામની સઘલી મતલબ જણાવી કહ્યું કે: "હું અસ્ફંન્દયારને મળવા જાઉંછું. તેને સમજાવશ, પણ જો તે લડવાજ માંગશે, તો હું લાચારીએ લડશ."

અસ્ફંન્દયાર અને રૂસ્તંમનો મીલાપ થવો.

બીજા હાથ ઉપર બહમને અસ્ફંન્દયાર આગમ રૂસ્તંમનો પેગામ કહી, તેની દીલાવરી, કઉવત, એખલાસ અને નરમાસની તારીફ કીધી, અને રૂસ્તંમ તેને મળવા આવે છે, એવી ખબર આપી.

અસ્ફંન્દયાર તુરતજ ઘોડેસ્વાર થઇ રૂસ્તંમને સામે લેવા ગયો, અને બંન્ને જન એક બીજાને બગલગીરી કરી ભેટી પડયા.

બંન્ને જન એક બીજાની સીફતના ગુણ ગાવા લાગ્યા. બંન્ને જન અરસપરસ એક બીજાના ગુણ ગાઇ રહ્યા પછી, અસ્ફંદયારને રૂસ્તંમે પોતાને ઘર આવવા ઇજન કીધું: આ ઉપરથી અસ્ફંન્દયાર બોલ્યો કે:—(10)

"દહુ શું અજબ હાલ સુણ રૂસ્તમ,
દુખી છું હું કંગાલ સુણ રૂસ્તમ.
કિધા ગુણ ઘણા છે તૂંએ શાહ સંગ,
કિધા કુલ્લે દુશમંન તુંએ ખતંગ.
સુખન સુણ મારા અએ રૂસતમ,
મને છે અજાયબ શાહનો હુકંમ.
અરજ એ ગુજારૂં હું અએ પેહેલવાંન,
કે બાંધી તુંને લઇ જાંઉ ઇરાંન.
ફકત બે હાથોને બાંધું હું તંગ,
પૂગાડું ન એલજામ કંઇ તારે અંગ.
કરશ હું પેદર પાસ તારી વખાંણ,
બનશ દોસ્ત તારો હું દીલજાંન."

શાહજાદા અસ્ફંન્દયારે રૂસ્તંમના ખાંનદાંનને વગોવવું.

આ પછી બંન્ને પેહલવાનોએ શરાબબાજી ચાલુ કીધી. શરાબની ઘેનમા બંન્ને દીલાવરો પડયા, અને વાત રસ ઉપર ચહડી. અસ્ફંન્દીયાર રૂસ્તંમના ખાંનદાંન વિશે કેટલાક હલકા સખુનો કેહવા લાગ્યોઃ

"સામે જાલને જંગલમાં અલબરજની ખીનમાં રખડતો મુકી દીધો, અને સીમૂરગે પણ તેને ખાધો નહી! એવાં તારાં ના કદર વડીલોને મારા વડવાઓએ પાળી મોટા કીધા, એ વાત રૂસ્તંમ તું ભુલી જાય છે?"

રૂસ્તંમે અસ્ફંન્દયારને જવાબ દેવો.

"મારો બપાવો સાંમ મોટો પેહલવાન હતો. મારી માદર રોદાબે કાબુલના પાદશાહની દીકરી હતી. મારો બાપ જાલ હોશંગની બુનીયાદનો હતો, અને શાહ કએકાઉસ તથા કએખુશરૂએ હમોને મુલકોની સનદ આપી હતી."

અસ્ફંન્દયારે તાનાજાણી ભરેલો જવાબ દેવો.

"તારો બાપ અને તારો બપાવો મારા બાપ અને મારા બપાવાના નોકર હતા. તું તે લોકની સત્તા આજે કબુલ રાખતો નથી, તેથી શું થયું? મે જરથોસ્તી દીનને કાએમ કીધી છે. ગરઝમે મારી નિન્દા કરી મારા બાપને ભમાવી મને કેદમાં નખાવ્યો, તે બંન્દ મે મારે હાથે તોડયા છે." (11)

અસ્ફંન્દયારના સુખન સાંભલી રૂસ્તમનું ગુસ્સે થવું.

આ સખુન સાંભલી રૂસ્તંમ પોતાનો ગુસ્સો તામોસ કરી શકયો નહી, અને પોતાના કુટુંબના બચાવમાં બોલ્યો કેઃ—

"અરે શાહજાદા બુલંદ તાજદાર,
નાહક કરે કાં તું ખાલી બિગાડ.
ખુદા વાસતે બસ બંધ કર જબાં,
સુખન બહુ બુરા બોલે છે ઓ જવાં.
કદી બોલે બુરા ન અસરાફ બોલ,
કદી નહિ કમજાત કરે રાસ્ત તોલ.
પેદર મુજ પેદરનો દસ્તાંને સામ,
બલેગીંમા પુરો, અકલમંદ તમામ.
વડવાઓ મારા નરીમાન સાંમ,
જીતી જેર કીધી દુનિયા તમાંમ.
નરીમાનનો પેદર કરીમાંન નેક,
હતો નહિ હરીફ જેનો જગ માહે એક.
પેદર મારો બુજરોગ બળવંત ઝાલ,
ગુરતાસ્પ જેવોજ છે નેકફાલ.
છે મારી જમશેદથી બુનિયાદ,
માદર રોદાબેની શાહી ઓલાદ.

જીતી જેર કીધા મે કંઇક બાદશાહ,
મે આપી છે કંઇએક શાહને પનાહ.
ભટકીને લાવ્યો છું હું કએકોબાદ,
બક્ષી તખત મે લિધી તેની દાદ.
જગમે કિધાં છે મે જંગ બીશિયાર,
મે તોડી કિધાં હફ્તખાંનો ખુવાર.
કતલ કીધો મુજ હાથ મારો પિસર,
ઇરાંન ખાતર તેનું મેં ચિરીયું જીગર.
કિધી શાહ કાજે ભંગ મુજ ઉમેદ,
સિહા કીધો મુજ હાથ દીન મુજ સુફેદ.

તું જાંણે રૂઇનતંન શું મારી વાત,
હજી તારાં મોહોડાંમે દુધીઆ છે દાંત.
તું જાણે શું મારી હકિકત 'ને હાલ,
હજી તો નથી તારા મૂખપર બાલ.
ગુશ્તાસ્પ શાહનો દલેર તું સપુત,
હજી હોઠો પર છે ધાવેલું દુધ. ૬૯૦૦
કરૂં મારી જીંદગીનું શું હું બયાંન,
હજી તો છે જગમા તહારૂં મંડાંણ.
સમજ ના તું દુનિયામે છે ફ્કત એક,
નથી જોતો તુંજમા જરાબી વિવેક.

આવ્યો છે રૂસ્તંમને કરવા તું તંગ,
છે ખ્યાલ તારા એ ખ્યાલી બેઢંગ.(12)

શાહજાદા અસ્ફંન્દયારનું રૂસ્તંમ ઉપર ગુસ્સે થવું.

જેહાં પેહલવાન રૂસ્તમને મોહોડેથી તેની દીલાવરી અને જીંદગીના હેવાલનુ આવી રીતે રસીલું બયાન સાંભલી, શાહજાદો અસ્ફંન્દયાર ઘણોજ લાજવાબ બની ગયો, અને અતે ગુસ્સે થઇ ચાહ્યું કે, રૂસ્તંમ પર ગલબો કરે, અને હાથ હથીયાર ઉપર નાખે. મગર વિચાર કીધો, કે રૂસ્તંમ તેના મકાંનમાં છે, તેથી એમ કરવું તેને ઘટે નહી. એમ સમજી તે પોતાના ગુસ્સાને તામોશ કરી બોલ્યોઃ

"રૂસ્તંમ તું શું કાંમ એટલી લાંબી લાંબી વાતો કરે છે ? અગર તું જેહાંનનો જીતનાર બી હોય, તોબી તું મારા કિયાંનીઓનો નોકર હતો, અને હજી તું નોકર છે. તેં જે માજીન-દરાંનનો કિલ્લો જીત્યો, તે મારા ફ્તેહ કરેલા રૂઇન દેજ જેવો સખત નહી હતો. મેં જરથોસ્તી દીનને જગતમાં ફેલાવી હતી. મે તમાંમ લોકોને યઝદાંપરસ્તી શીખવી હતી. અશો જરથોસ્ત જે આતશને બેહસ્તમાથી લાવ્યો હતો, તે મેં સઘળી જગ્યાએ રોશંન કરાવ્યો હતો. તેં તો ફ્કત ઇરાંનને બચાવવામાં તારી જીંદગી અરપી છે, પણ મેં તો દીનને રોશંન કરી છે, અને દુશમનોને જેર અને જબે કીધા છે. મેં તુરાંનના શાહને જાનથી માર્યો છે."

રૂસ્તંમે શાહજાદા અસ્ફંન્દયારને જવાબ દેવો.

"અસ્ફંન્દયાર તું બેહુદી તકરાર કરે છે. હફ્તખાંન ફ્તેહ કરવાની તું વાતો કરે છે, તો તે વખતે તારી સાથ બાર હજાર સિપાહો હતા. હું તો એખલો અને મારો રક્ષ મારી સાથે હતો. તું તારી બે બેંહનોને અર્જાસ્પના હાથમાંથી છોડવી લાવ્યો, પણ મેં તો તારા વડવા કએકાઉસને દેવોના હાથમાંથી છોડવ્યો છે. તેં તુરાંનના પાદશાહ અર્જાસ્પને માર્યો છે, પણ મે તો અર્જાસ્પ જેવા ઘણાક પાદશાહોને માર્યા છે, અને ઘણાકોને જેર કીધા છે. મેં અફ્રાસ્યાબને માર્યો છે, કે જેના જેવો તુરાની પાદશાહ થયોમી નથી, અને થશેબી નહી-બીજો હમાવરાંનના પાદશાહને, તથા ત્રીજો ખાકાંનના ચીનને મે માર્યો છે. મેં

સુફેદ દેવ અને અકવાન દેવને એકલે હાથે માર્યો છે, અને તારા વડવા કયકાઉસને માઝીંદરાંનના બંદીખાનામાંથી મે છોડવ્યો છે"

શાહજાદા અસ્ફંન્દયારે રૂસ્તંમને મનાવી લેવો.

"દીલાવર રૂસ્તંમ એવી રીતે જીંદગીની તવારીખ ચલાવીશું, તો તે કદીબી પુરી થનાર નથી. વખત મધ્યાંન બપોરનો થયો છે, માટે ચાલ આપણ ખાંણું ખાઈ લઈએ."

એ પછી બંને પેહલવાંનો માટે દસ્તારખાંન ઉપર ખાણું આવ્યું રૂસ્તંમે ખાવાનું કામ શરૂ કીધું. રૂસ્તંમની આગળ જે ખાંણાની રકામી આવતી, તેનો તે એકજ નવાલો કરી, તે ખાલી કરી આપતો, અને શરાબની જાંમ ભરે ભરે તેટલાંજ તે પીઇ જતો હતો. એ રીતે રૂસ્તંમને ખાતો જોઇ અસ્ફંન્દયાર અને તેના આદમીઓ અજબ થઈ ગયાં. ખાંણાં પછી રૂસ્તંમે અસફંન્દયારને કહ્યું કે:—

કહ્યું રૂસતમે: "અએ અસ્ફંન્દયાર,
હવે છોડ ખટપટ અને તકરાર.
સિધારી ઘરે મારો મેહેમાંન થા,
તજી દઇ ગુમાની દીલજાન થા.
ખુશી જોઇ થાશે તુંને જાલેજર,
હજુરીમે હાજર થશે સર-બ-સર.
ફેરાંમર્ઝ બેટા રોશંન દિદાર,
મેહેમાંની કરશે કરી મન નિસાર.
જોઇ તુંને રોદાબે થાશે ખૂશાલ,
ધરૂં તુંજ કદંમ પર ખજાનો ને માલ.
બનું જો હું દુનિયાનો 'ગર બાદશાહ,
કદીબી ન છોડશ હું તારી પનાહ.
જેબી તું કહેશે અસ્ફંન્દયાર,
બજાવું જે જે તું ફરમાવે કાર.

બુઝોર્ગી પુગી છે મને આજ કાલ,
આયો તું કરવા મને પાયમાલ.
બની તું અકલમંદ નથી જાણતો,
ફરેબ કેમ પેદરનો ન પીછાનતો.
પેદરની હકુમત તું માગી રહ્યો,
દુશ્મંન તું તેનો સદાનો થયો.
દેખાડી તુંને છે કજાની રાહ,
કે કર બંધ રૂસ્તંમ, કરીને તબાહ.
જગત જાણે છે એ બનનાર નથી,
રૂસ્તંમને કોઇ કેદ કરનાર નથી.
અગર હાથ રૂસ્તંમ જો તું મરે,
પેદર રાજ કાયમ તહારો કરે.
દિસે છે ગજબથી ભરી તદબીર,
સમજતો નથી તું, છું હું દલગીર.(13)

રૂસ્તંમને અસ્ફંન્દયારે દરખાસ્ત કરવી.

અસ્ફંન્દયાર બોલ્યો: "રૂસતમ તું પોતે તારી કિરતી વધારવા ચાહે છે, અને મને તું બદનામી આપે છે. પણ હુ તારો એ ફરેબ કદીબી માનનાર નથી. મને મારા બાપનો હુકમ બજાવવો જોઇએ. હવે તું રૂખસત લે, અને તું તારા બાપ, ભાઇ અને બેટાને મલી તેમની સલાહ લે, અને આવતી કાલે મારી સાથે લડવા તૈયાર થઇ આવજે, યા તો મને તારા હાથ બાંધવા દેજે, કે હું તુને શાહ ગુસ્તાસ્પ પાસે લેઇ જઇ તેની દરબારમે હાજર કરૂં." આવી રીતની અરસ પરસની વાતચીત થયા પછી, બંન્ને પેહલવાનો એક બીજાથી છુટા પડયા. રૂસ્તંમ પોતાને મકાંને ભારી ચિંતાતુર મન સાથ ગયો, અને અસ્ફંન્દયાર સાથની મુલાકાત દરમીયાન જે કાંઇ બન્યુ હતું, તેની તમામ હકિકત રૂસ્તમે પોતાના બાપ ઝાલેજર આગલ કહી. રૂસ્તંમને અસ્ફંન્દયાર સાથ સુલેહ કરવા

રૂસ્તમનો જાન લેવા બદમને પહાડ ઉપરથી એક મોટા પથરને રૂસ્તમ ઉપર ગબડાવ્યો.
રૂસ્તમ તે પથરને ગબડતો જોઇ ખબરદાર બની પડી રહ્યો, અને પોતાના પગ વડે તેણે બાજુ કરી નાખ્યો.

(જુવો પાનું ૧૬૧)

ઝાલે કહ્યું, પણ અસ્ફંન્દયારની મતલબ જાણી ઝાલબી દલગીર થયો, અને રૂસ્તમનો લડવા સિવાય બીજો કાંઇ ચારો રહ્યો નથી, એવો તેણે ઠરાવ કીધો.

અસ્ફંન્દયાર સાથ રૂસ્તંમનુ જંગ કરવા જવું.

બીજે દાહડે સહવારના રૂસ્તંમ અસ્ફંન્દયાર સાથ લડવા તઇયાર થયો. બુઝોર્ગ ઝાલે રૂસ્તંમના બખ્તરના બંધ પોતાને હાથે બાંધી, પોતાની આંખોમા પાણી લાવી રડતે અવાજે તેને આશીશ દીધા. (14) રૂસ્તંમ દલગીર દીલે પોતાના બાપને સમજાવવા લાગ્યોઃ—(15)

" રૂઠે જો ખુદા તો શું માનવ કરે,
મેહેર હોય ખુદાની ન કોઇથી મરે.
મેં સમજાવ્યો વિનવીને અસ્ફંન્દીયાર,
થયો છે મને બાંધવા ઇન્તેજાર.
ભવિશના ગરભમા છુપી છે એ વાત,
થશે કોણુની આજને રોજ ઘાત.
જીતી એનું સર હું કરશ નહી કલંમ,
હું પકડીને બાંધશ એના કદંમ.
લાવશ પકડીને હું તારી પાસ,
બનાવશ મેહેમાંન હું મારો ખાસ."

જબાંપર ધરી પાક યઝદાંનું નામ,
લિધું પહેરી ફોલાદી બખ્તર તમાંમ.
ગુરજ ગાવેચાંની લિધો હાથમા,
શમ્શીર કમંન્દ સંગ તીર બાથમા.
સઊ સરવે શસ્ત્રો નિકલિયો બહાર,
દિલાવર રખશ પર થયો તે સવાર.
લઇ સંગ લશ્કર અને પહેલવાન,
દિલાવર ફેરામર્ઝ, જવારેહ જવાન.
ઉભો જંગી સહુ સંગ મયદાંન જઇ,
ખબર રૂસ્તંમની રૂઇનતંનને થઇ.

આ જંગની દોડધાંમ પેશોતને જોઇ તેણે અસ્ફંન્દયારને કહ્યું કેઃ– "ભાઇ અસ્ફંન્દયાર, તું ખુદા ખાતર રૂસ્તમને પકડવાનું ગુમાન છોડી દે. તેની સાથ દોસ્તી કર, તેનો મેહમાંન થા, અને ત્યાર બાદ તેને સમજાવી છુટે હાથે તું તેને ઇરાંન લઇ જા." પણ અસ્ફંન્દયારે તેની વાત માની નહી, અને ગરૂર કરી તે બોલ્યો, કેઃ—

"શબરંગ[1] કરો મારો તૈયાર હવે,
સજું મારાં બેમુલ હથિયાર હવે."
લડાઇના શસ્ત્રો બદન બાંધિયાં,
કંમરબંધ કસીને ખુબ તાંનિયાં.
જબાંપર લિધું નામ પરવરદેગાર,
થયો શબરંગ પર કુદીને સવાર.
બનીને ઉલટમંદ ગયો ભર ઉમેદ,
ખબર હોય કહાંથી કજાનો ભેદ.(16)

* * *

નસીબની કહું હમદિનો કેવી વાત,
નસીબની કહાંણી ઘણી કમજાત.
નસીબમાં હતું તો હુકુમત હતી,
નસીબ જો ફુટ્યું તો મુસીબત હતી.

નસીબમાં હતું તો ચલાવ્યો હુકંમ,
નસીબ જો ફુટે તો ન ચાલે કદંમ.
નસીબમાં હતું તો હતું તખ્ત તાજ,
નસીબ જો ફુટે તો લુટઇ જાયલાજ.
નસીબ જો હતુ તો બની જગ ગુલાંમ,
નસીબ જો ફુટેતો ન કોઇ આવે કાંમ.
નસીબ જો હતું તો હતો માલ ગંજ,
નસીબ જો ફુટે તો હજારો રંજ.
નસીબ જો હતું તો હતી ખુબ મજા,
નસીબ જો ફુટે તો આવી કજા.
નસીબ જો હતું તો હતી રેલછેલ,
નસીબ જો ફુટે તો તુટે રંગ મહેલ.

1. અસ્ફંન્દયારનો માનીતો ઘોડો, જેનો રંગ 'શબરંગ' હતો, તે તઇયાર કરવાનો તેણે હુકમ કીધો.

નસીબ જો હોય તો કરૂપની હસે,
નસીબ જો ફુટે તો રૂપાળી ફસે.

* * *

નસીબ લઇ ગયો સાથ અસ્ફંન્દયાર,
મલી સંગ રૂસ્તંમ કરે ગુફતાર:
"હવે સુણ રૂસ્તંમ તું મારી વાત,
મને બાંધવા દે તું તારા હાથ.
પછી ચાલ તું મારી સાથે ઇરાંન,
વધારશ હું દરબારમે તારૂં માંન."(17)
કહે રૂસ્તંમ: "સુણ અસ્ફંન્દીયાર,
મને બાંધવાનો દે છોડી વિચાર.
તુંને છે જવાંની ને જોબંન જોશ,
નથી રહેતી તેથી તુંને કાંઇ હોશ.
મને બાંધતાં કંઇ ગયા છે મરી,
રહ્યો તું સિતમ કેમ સરપર ધરી.
જવાંનીની તુંને કહાં ખોટ છે,
મગર તેની ભરતી અને ઓટ છે.
જરા ખ્યાલ કર સુજના પ્યારનો,
કરૂં ખ્યાલ હું તુંજના બહારનો.
ફરે આસમાં 'ને સિતારા ફરે,
જીવતો તું રૂસ્તંમ નહિ કેદ કરે."

* * *

પૂકારી બોલ્યો અસ્ફંન્દયાર:
"સુખન તારા રૂસ્તમ કરે બેકરાર.
થયો તું જગતનો જેહાંપેહલવાંન,
કરૂં મારો આજે તુંને બંદિવાંન.
કસંમ છે મને પાક યઝદાંનના,
કસંમ છે મને બાપ મહેરબાંનના.
કસંમ છે મને પાક આફતાબના,
કસંમ છે મને ધરતી 'ને આબના.
કસંમ છે મને પાક જરથોસ્તના,
કસંમ છે મને પાક અહુરમઝદના.
કે મરૂં હાથ તારે હું યા કેદ કરૂ,
સુખનથી હું મારા કદી નહિ ફરૂં.
કરૂં કેદ જીવતો જો રૂસ્તંમ નહિ,
તો જીવતર છે ફોકટ મહારૂં અંહી".(18)

રૂસ્તંમ અને અસ્ફંન્દયારનુ જંગ.

કિનાને સિનામા ધરી બંને જંન,
કિધું જંગ જારી ધરી હાંમ મંન.
ધરી નેજો ધસિયો અસ્ફંન્દીયાર,
કિધો જર્બ રૂસ્તંમ પર ઓસ્તવાર.
કહ્યું; "ચાખ મારા જરબની મજા,
કરૂં છું તુંને કેવી જો તું સજા."
નેજા ગુરજની ચાલી લડાઇ,
ગયા બન્ને જનના બખ્તર વિંધાઇ.
બંનેના ભાલાના ભાગાં પેકાંન,
બનિયા બંને પેહલવાંનો હેરાંન.
તલવાર 'ને ગુરજ ગયા સહું તુટી,
કોલાહી કોલાહ ગઇ દુર ઉડી.
થયો રૂસ્તંમ જંગથી બેકરાર,
થયા તા જખંમ તનપર બીશિયાર.
થાકીને બિલકુલ થાયો નસોસ,
ગમ ખાઇ દીલમે કરતો અફસોસ:
"હવે મારી યઝદાંન તું રાખ લાજ,
મને કર આ જંગમે સર્ફરાજ.
નથી મારવો મારે અસ્ફંન્દયાર,
રખે થાઉં મારી હું ગુનેહગાર.
જીવતો જો પકડું હું અસ્ફંન્દયાર,
બની એનો રેહવશ હું તાબેદાર."

અસ્ફંનદયાર સાથના તીરના જંગમા
જેહાંપેહલવાંન રૂસ્તમનું
જખમી થવું.

કરે રૂસ્તંમ મંન કંઇ કંઇ વિચાર,
રૂઇનતંને તેટલાં કીધો પૂકાર.
ધરી હાથમા તીર ખેંચી કમાન,
છોડયા રૂસ્તંમ પર બાંણુ-બાંણુ.
ગગન થાયું ગમખાર, જોઇ તેનો હાલ,
પૂકારે બની રૂસ્તંમ વીકરાલ.
તંન તેનું તીરે વિંધાઇ ગયું,
બદન લાલ લહુથી ભિંજાઇ ગયું-
જોઇ રૂસ્તમ ખુદ તન પર જવાલ,
સમજીયો રૂઇનતંન મથે તેનો કાળ:

"થયો મુજ તીરથી ન એને જખમ,
મગર કીધો જખમી મને દમ-બ-દમ.
નથી મુજ તીરની થતી કંઇ અસર,
મગર હું થયો છું ઝીરોજબર."
રખસ થાયો જખમી, જખમાયો સાજ,
ગુરબ થાયો ખુરશેદ, સિહા થાઇ સાંજ.
જોઇ રૂસ્તંમ કહે અસ્ફન્દીયારઃ
"આ શું હાલ તારા અરે નામદાર?
ગઇ તારી શમશીર કહાં આબદાર,
કહાં છે ગુરજ તાહરો ભારદાર.
ગયો મુજ તલવારે કેમ તું દબઇ,
ગયો મુજ તીરથી તું કેવો વિંધઇ.
બની જેહાંનનો તું જેહાંપહેલવાંન,
થયો કેમ આજેજ બની નાતવાંન.
નથી લડવું આજે હવે થઇછ રાત,
ફરી આવ કાલે નવી કરશું વાત."

રૂસ્તંમની જખમી હાલત જોઈ તેના બાપ જાલનું નીરાસ થવું, અને અસ્ફંન્દયાર સાથનું જગ જીતવાની આશા છોડવી.

બંને દીલાવરો પરેશાંન હાલે જંગના મેદાનમાંથી છુટા પડી, પોતાને મકાંને ગયા.

અસ્ફંદયારે તે રાતના પોતાની દરબાર ભરી પોતાના ભાઇ પેશોતંનને રૂસ્તંમની હિંમત અને જોર વિશે જણાવ્યું, કે "બેશક રૂસ્તમ કોઇ આદમી નથી, પણ એક અજાયબ ઇનશાંન છે. એની હિંમત અને જોર અજાયબ છે. શમશીર, નેજા અને ગુરજથી હું એને જરાબી આજેજ કરી શકયો નહી, મગર તીરના મારથી હુ એને દંદ્દાવી શકયો છું. અગર જે આવતી કાલે એ જીવતો આવે, તો હું એને જરૂર આજેજ કરશ."

બીજા હાથ ઉપર રૂસ્તંમ પોતાને મકાંને ગયો, ત્યારે ઝાલ, ફ્રરામર્ઝ તથા રોદાબેએ રૂસ્તંમનું તંન ઘણુંજ જખમી થયલું જોયું. રૂસ્તંમની આવી જખમી હાલત જોઇ જાલ ઘણોજ રડમસ અને રંજીદા થયો, કેમકે રૂસ્તમના બદન ઉપર તીરના ૬૦ જખમ તેણે જોયા. રૂસ્તંમના જખમો ઉપર જાલ દવાઇ લગાડી, તેની સારવાર કરવા લાગ્યો, અને અસ્ફંન્દયાર સાથનુ જંગ જીતવાની આશા તે છોડી દેવા લાગ્યો (19)

રૂસ્તમે પોતાના બાપ જાલેજરને અસ્ફંન્દયાર સાથના જંગની હકિકત જણાવવી.

રૂસ્તમે જાલને કહ્યું કેઃ—" અસ્ફન્દયાર સાથ પેહલ્લાં તો મે નેજાથી લડવા માંડયું. . જ્યારે તેના નેજાની નોક ભાગી ગઇ ત્યારે તેણે ગુરજ, અને તે પછી તલવારથી લડવા માંડયું. જ્યારે હમારા ગુરજના દસ્તા જરબના મારથી વાંકા વલી ગયા, અને તલવાર તેની મુઠમાંથી ભાગી ગઇ, ત્યારે હમો નિરાસ થઇ ઘોડા વખત આસાએશ લેવા છુટા પડયા, પણ તેવામાં તેણે અચણુચ પુકાર કરી તીરોથી લડવા માંડયું. શું કહું ઓ બાપ! અસ્ફન્દયારના બદન ઉપર મારો એકબી તીર કારગત લાગ્યો નથી, અને એને મારી ઉપર છોડેલા ૬૦) તીરોમાંથી એનો એકબી તીર ફોકટ ગયો નથી. તેના દરેક તીરે હું અને મારો રક્શ જખમી થઇ ગયા છીયે. શુકર યઝદાંનના કે રાત પડી, જેથી હું ખલાસી પામ્યો. આવી રીતના જંગને મોકુફ કરવા મે તેને ફરી ફરી ઘણોબી મનાવ્યો, પણ તે બીલકુલ સમજ્યો નહી. (20) હવે આવતી કાલે મારામાં અસ્ફન્દયાર સાથ લડવાની જરાબી તાકાત રહી નથી. હવે મારે હિંયાંથી કોઇ જગે નિકલી જવું જોઇયે."

જાલેજરનું મદદ માટે સીમુરગને યાદ કરવું.

રૂસ્તમને જાલે હિમત આપી કહયું કે:–"અગર જો તું હિયાંથી નિકળી બેમાલુમ થઇ જશે, તો સીસ્તાંનને અસ્ફન્દયાર તારાજ કરશે, અને હમો સઘળાંને તે કેદ કરશે. તું હિંમત પકડ મને સીમુરગે કહ્યું છે, કે' "હર મુશ્કીલમા મારાં પરને તું આતશ ઉપર જલાવશે, તો હું તારી મદદે આવીને હાજર થવશ. આજના જેવી મુશ્કેલી બીજી શું હશે, માટે સીમુરગને મારે યાદ કરવો જોઇએ."

બુજોર્ગ જાલે તુરતજ આતશ રોશન કરી તે ઉપર સીમુરગનું પર જલાવ્યું, અને તેજ વખતે સીમુરગ જાલ પાસ આવી હાજર થયો. જાલે તે મુરગ આગલ પોતાની મુશ્કેલીની તમામ હકિકત જાહેર કીધી, તથા રૂસ્તંમનો હાલ અને અસ્ફંદ-યારની બજીદાઇ વિશે જણાવી, આ આફતમાં સીમુરગની મદદ અને સલાહ માગી.

જાલ અને રૂસ્તમને સીમુરગે એ જંગના બાબમાં સલાહ આપવી

જાલે પોતાના દીકરા રૂસ્તંમ અને તેના રખ્શને સીમુરગ આગલ લાવી હાજર કીધા. તે બંનેની હાલત સીમુરગે જોઇ દીલાસો દીધો, અને કહ્યું કે;–"બુજોર્ગ જાલ, મારા પરની રાખ બનાવી રૂસ્તમના તેમજ રખ્શના જખમો ઉપર તું મસલ,જેથી તે જખમો રૂજાઇ જશે."

બુજોર્ગ જાલે તે મુરગના પરને તુરતજ આતશ ઉપર જલાવી, તેની રાખ રૂસ્તંમના તેમજ તેના રખ્શના સઘલા જખમો ઉપર મસલી, અને તેમ કીધાથી બંધેના સઘલા જખમો બીલકુલ રૂજાઇને સાજા થઇ ગયા. સીમુરગે જણાવ્યું કે: "હવે રૂસ્તંમ તું બિલકુલ બેપરવા થા."

રૂસ્તંમે એ પછી સીમુરગને અરજ કીધી કે: "હું અસ્ફંન્દયારથી બીલકુલ આજીજ થયો છું, વાસ્તે એની ઉપર ફતેહ મેલવવાનો મને ઇલાજ બતાવ."

સીમુરગે રૂસતંમને અસ્ફંન્દયારના મોતનો ઇલાજ દેખાડવો.

સીમુરગે જવાબ દીધો કે:—"રૂસ્તંમ, મારૂં કહ્યું સાંભળ. તું અસ્ફંન્દયારને જીતી શકનાર નથી, અને તેને જેર કરવાનું કામ મારૂં પણ નથી. આલમમા એના જેવો જોરાવર અને દાનાવ મરદ કોઇ પેદા થયો નથી, અને હવે પછી પેદા થશેબી નહી. મગર એક તદબીર હું તુંને દેખાડું છું, તે એ કે હેરમંન્દ નદીને કિનારે છીણીના ઝાડ આવેલાં છે, તેની એક ડાંખલી કાપી, તેને આતશનો તાપ આપી સિધી કરજે, અને જયારે તે સિધી થાય, ત્યારે તેમાથી બે કાપલાનો એક તીર બનાવજે. એ તીરમાં અસ્ફંન્દયારની કજા સમાયલી છે. મગર રૂસ્તંમ, મારી તુંને ભલામણ છે, કે હજીબી તું અસ્ફંન્દયારને નમી જા, તેમા તારૂં તેમજ તારા કુટુંબ કબીલાનુ ભલું છે, કેમકે જો કોઇ અસ્ફંન્દયારનુ ખુન કરશે, તેની તેમજ તેના કુટુંબની આકેબત મોટી ખુવારી થશે."(21)

સીમુરગની આ શીખામણ પ્રમાણે રૂસ્તંમે તેજ રાતે હેરમંન્દ નદીને કિનારેથી છીણીના ઝાડની ડાંખલી કાપી તેમાંથી એક બે-કાપલાનો તીર બનાવ્યો, અને સહવારે પડતાંજ તે જંગના મયદાને જવા રક્ષ ઉપર સવાર થયો.

રૂસ્તંમ અને અસ્ફન્દયારનુ જંગ.

બે કાપલાવાલા તીરમા સમાયલી રૂઇનતનની કજાનું બરપા થવું.

બિજે રોજ ખુરશેદ નિકલિયો બહાર,
થઇ રૂસ્તંમ રક્ષ ઉપર સવાર.
ઉભો જઇ મયદાંને કંમર કસી,
પૂકારયો મયદાંનમે જઇ ધસી:
"કહાં છે રૂઇનતંન, કરે છે શું ખાબ,
પિયો તો શું રાતે ઘણો તેં શરાબ!
પડી છે મૂબારક બડી બામદાદ,
દિસે છે તુંને શું હજી છે રાત.
હું આવ્યો છું લડવા ફરી તારી સંગ,
નવો કંઇ દેખાડું તુંને આજ રંગ."
સૂણી રૂસ્તંમને ઉઘાઇ ગયો,
રૂઇંનતંન જોઇ ફાલ ખાઇ ગયો.
જોઇ રૂસ્તંમને થયો તે અજબ,
એ રૂસ્તંમ છે કે છે કોઇ ગજબ.
શબરંગ પર થઇ તુરત તે સવાર,
ગયો રૂસ્તંમ સામે અસ્ફંન્દયાર.
કજાએ ઇલાહી હતી નહી ખબર,
ઉભું મોત સરપર ચુકાવી નજર.
ફિથી રૂસ્તંમે એક અરજ થઇ નરમ:
" સૂખન સુણ મારા કરીને રહેમ.
અગર મારે મુજને હજારો તું તીર,
થવશ હું ટદી નહી તેથી અસીર.
ફરીને અરજ હું કરૂં મેહરબાંન,
બતા બક્ષ મહારી 'ને થા મહેમાંન.
કસંમ છે મને પાક અહુરમજદના,
કસંમ છે મને પાક જરથોસ્તના.
કંસમ છે જરથોશતી ધર્મના,
કંસમ છે અવસ્તા તણા મર્મના.

સિધારે તુ મુજ ઘર બની મહેમાંન,
પછી આવું હું તૂજ સાથે ઇરાંન.
પછી ચાહે કરજે સર મુજ કલમ,
ગમે તો તું લેજે પછી મારો દંમ."

* * *

સુણી નહિ બેસુલ સુખનની કદર,
અજલની ઘડીથી હતો બેખબર.
રૂઇનતન બોલ્યો પૂકારો કરી:
"અકલ તારી રૂસ્તમ ગઇ કેમ ફરી.
કરે ખાલી બકબક નાકામની,
કરે વાતો હરદમ મય-જામની.
ફરે આસમાંન, 'ગર હવાબી ફરે,
પેદરના હુકંમથી ન મુજ સર ફરે.
ઘડી ભર હુકંમ તોડું યઝદાંનનો,
તુટે ના હુકંમ બાપ ફરમાનનો."

* * *

કહે રૂસતંમ: "હું લાચાર થયો,
મનાવતાં તૂંને બહુ બેજાર થયો.
મનાવતાં તુંને હું હવે હારિયો,
ઘણો તુંને લડવાથી મે વારિયો.
જવાંની સદા કોઇની ના રહી,
આ ગરદિશ કોઇની થશે ના થઇ.
બદલાઇ છે ·સરજતની તૂજ ઘડી,
તું પર કરશે માહેતમ હવે કેશ્વરી.
નથી માનતો મારૂં અસ્ફંન્દયાર,
મને માફ કરજે ઓ પરવરદેગાર.
હું આફત રસીદાની કર માફ કસુર,
ઝુકાવું છું સરને હુ તારી હજુર.

વિધજે આ તીરે તું એની ચશ્મ,
ગુનાહ માફ કરજે કરીને રહમ."(22)

અસ્ફંન્દયારનું મોત!

આ દુવા રૂસ્તમ ગુજારતો હતો, તેટલાં અસ્ફન્દયારે એક તીર રૂસ્તંમ ઉપર. દુરથી નિશાંણુ ટાંકી માર્યો, અને તે તીર રૂસ્તમની કોલાહમા આબાદ જઈ લાગ્યો. આવો

મામલો જોઇ રૂસ્તમે સીમુરગના ફરમાવ્યા પ્રમાણે બનાવેલો તીર, તુરતજ અસ્ફંન્દયાર ઉપર નિશાંણુ ટાંકી માર્યો, અને તેજ વખતે અસ્ફંન્દયારની આંખોમા તે તીર આબાદ જઈ લાગ્યો, અને તેની બંન્ને આંખો તેજ વખતે ફુટી ગઇ. અસ્ફંન્દયારની ચશ્મોમા જખ્મ થતાંજ, તે દીલાવર પેહલવાંને પેચ ખાઇ ઘોડાની પીઠ ઉપર વાંકો વલી તેની ગરદન પકડી લીધી, અને પોતાની આવી પુગેલી કજાને માટે સંતાપ કરવા લાગ્યો.

અરેરે રૂસ્તંમ! તેં આ શુ કિધું,
રૂઇનતંનનુ નુરેચશ્મ તેં લિધું.
શબરંગ પીઠપર પડયો પેચ ખાઇ,
રૂઇંનતંનની ચશ્મો ગઇ બે વિંધાઇ.
કજાના કહેરથી ખલક અંધકાર,
ફલક પર પુગો રૂઇંનતંન પુકાર.
મલક જોઇ આફત, અજબ ગમખાર,
ઝલક થાઇ ઝાંખી, ગજબ બીશિયાર.
જખમ લાગો ભારી, દરદ ખુંનખાર,
ચશ્મમાંથી છુટી લહુની ધાર.
પડયો પેચ ખાઇને શબરંગ પર,
સિહા થઇ દુનિયા, ખતંમ થઇ નજર.
જોઇ હાલ જંગનો દોડયો બહમંન,
પૂઠે તેની આવી ઉભો પેશોતંન.
કુટી સર બહમંન ભરે સર ખાક,
ગીરેબાંન ચીરી કરે ચાક-ચાકઃ
"પેદર તારી કેવી અજાયબ કઝા,
કરાવી તુંને એવી કોણે સજા.
જગતમાં નથી તૂંજ દરદની દવા,
તબિબ કોઇ નથી કે કરે તે સફા.
કિધુ રૂસ્તંમે આએ કારે જબુંન,
થયું તેમે હાથે રૂઇંનતંનનું ખુંન.
પેદર મારો મરશે જો અસ્ફંન્દયાર,
કિનામા કરશ કુલ ઝાબુલ ખુવાર."(23)

* * *

કહે એમ રૂઇંનતંનઃ "ધીર ધર પિસર,
રાખો ભરોસો યઝદાં ઉપર,
સબર કર બેટા, બહમંન દલેર,
જબાં કર ખાંમોશ, ના કર કહેર.
નથી વાંક રૂસ્તંમનો કંઇ લગાર,
હતો એજ હુકંમ પરવરદેગાર.

કેહે જે તૂં ગુશ્તાસ્પને જઇ સલાંમ,
કિધો તેણે મારો કિસ્સો તમાંમ.
કરાવ્યો છે તેણેજ આ મારો હાલ,
હવે રાજ કરજે બનીને ખુશાલ.
હવે દુર થયાં તારાં દેહશત-દુઃખ,
મૂવો તારો વારેસ, થયું તુંને સુખ.
થશે તારો મારો ઇન્સાફ તહાં,
હું જાઉં ઉમેદ ભંગ મિનોઇ જહાં.
રડો ના તમો પેશોતંન મુજ થકી,
મને મોતની નહી હતી કંઇ વકી,
કિધો તો મયાવંત માતે મના,
કે રૂસ્તંમ જંગમા થશે તું ફના.
અફસોસ નહી માનિયા મેં સુખંન,
રૂસ્તંમ પાસે હતું મુજ કફંન.
બદન ખાલી લહુ વંન, તૂટી ચશ્મે-રગ,
દિસે નહી દુનિયાનું માથું કે પગ.
ઉમેદ મારા દીલની થઇ કુલ ભંગ,
નજરથી મેં જોયો કજાનો રંગ."

* * *

બીરાદર ને બેટા રડે ઝાર ઝાર,
રડે સર કુટી રૂસ્તંમ નામદાર.
ઘરાંની લશ્કર રડે બેશૂમાર,
ગુજર પામિયો નેક અસ્ફંન્દયાર.

* *

ગજબ છે અજબ! હાય પરવરદેગાર!
કૂટી સર બહમંન રડે ઝાર ઝારઃ
"રૂઇંનતંન બદંનના દલેર મારા બાપ,
જરા બોલીને તો મને દે જવાબ.
ઘટી કેમ તૂં પરથી જરાથોસ્ત મહેર,
પડયો કેમ આસમાંની તૂં પર કહેર.

કિધી પ્રાએશ જરથોશતી દીન તમાંમ,
આબંમમે કાયમ કિધું તુંએ નાંમ.
શું આ તેનો બદલો, આવું ઇનામ,
પેદર તારો કેવો બુરો અંજાંમ."

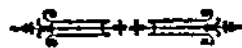
અસ્ફંન્દયારની કજા પર ગુશતાસ્પનો વિલાપ.

બુરાંમા બુરો તે હતો દીન એક,
ગુજર પામિયો તે શહેરિયાર નેક.
કરીને સફા તંન બદંનને તમાંમ,
રવાંના કિધું તેને મુલ્કે ઇરાંન.
જોઇ લાસ ગુશતાસ્પ કુટે કપાલ,
પૂકારી રડે જોઇ સરજત 'ને હાલ.
જોઇ તેની ચશ્મોને થયલી અપંગ,
પૂકારીને રડયો: "પિસર દીલરંગ.
મૂવો હું પીદર, મે કિધુ કામ અઘોર,
ગુમાવ્યો મે તું જેવો બેમુલ મોર.
કિધું મારૂં તારાજ ખુદ મે ચમંન,
ખરિદયું મે મુજ હાથે તારૂં કફંન.
કફંન તારૂં જોઇ ફુટે મુજ નજર,
કબર તારી જોઇ ફાટે જીગર.
ગયો રૂસ્તંમને કરવા તું બંદ,
થયું મોત તારૂં તું ઉપર મસંન્ન.
નહી કેદ કરી રૂસ્તંમ લાવિયો,
કફંનમાં તું સચકાઇને આવિયો.
તલબગાર દીકરા તખતનો હતો,
મગર તુંજ પેદર બદબખતનો હતો.
કજા જોઇ તારી જમીન થાય ચાક,
રૂઇ નતંન વિના હંમ થઇશું હલાક.
મજા મોતની તુને પ્યારી થઇ.
ખુદાની તુંને દીલદારી થઇ.
મને માફ કરજે પિસર મુજ ખતા,
ગમે તો ઉઠી લે તું મારી સતા.
પિસરના ખુંનનો ગુનાહ છે અઝીમ,
મને માફ કરજે, ઓ યઝદાં-કરીમ."

રૂસ્તમ અને શગાદ.[1]

ઈરાંનના પેહલવાંન રૂસ્તમનું મોત.

સિપાસો-સના તારી પરવરદેગાર,	નથી ભેદ તારો કોઇને ખબર,
કરૂં યાદ તુને હરરોજ-નેહાર.[2]	તું અવ્વલ, તું આખર, જાહેર બિતર.

૧. આ રૂસ્તમ અને શગાદના દાસ્તાંનનુ સંગીત કિરતન પેહલ વેહલુ મુંબઇની જશન કમીટી તરફથી ૩ જી સપ્ટેમબર ૧૯૧૬ અને રવીવારને દિવસે સાંજના, મુંબઇ મધે એ૦ જી૦ ઇન્સ્ટીટયુટવાલી સ્કુલના હૉલમાં રજુ કીધું હતું, અને ત્યાર પછી જુદે જુદે વખતે તે ભરૂચ અને અમદાવાદમાં રજુ થયું હતું.

આ કિરતનના બાબમા મને જણાવવાની જરૂર જણાય છે, કે ઇ૦ સ૦ ૧૯૧૬માં શાહનામાના કિરતનોની મારી શરૂઆત કીધાને ૧૯–૨૦ વરશ પુરાં થતાં હતા, તેવામા હું એક સખત માંદગીથી પટકાઇ પડયો હતો. એ બિમારી લાંબો વખત ચાલુ રહ્યાથી ૨૦) વરશ સુધી કિરતનો રચીને કથવા માટે મે ઉઠાવેલી મારી સ્વાર્થ રહીત મેહનતનો ખ્યાલ કરતાં, મારા મનમા એક વિચાર જોશ કરી ઉઠયો, અને શાહનામાની બાકી રહેલી કથાઓના દાસ્તાંન મારી દેહ પડતાં રખે અધુરાં રહી જાય તેનો મને સંતાપ થતાંજ, નિચલી લીટીઓ મારી તે બિમારી દરમ્યાન મારા મનના તરંગને અનુસરી મે કલ્પી હતી.

બાદ મુર્દન* !

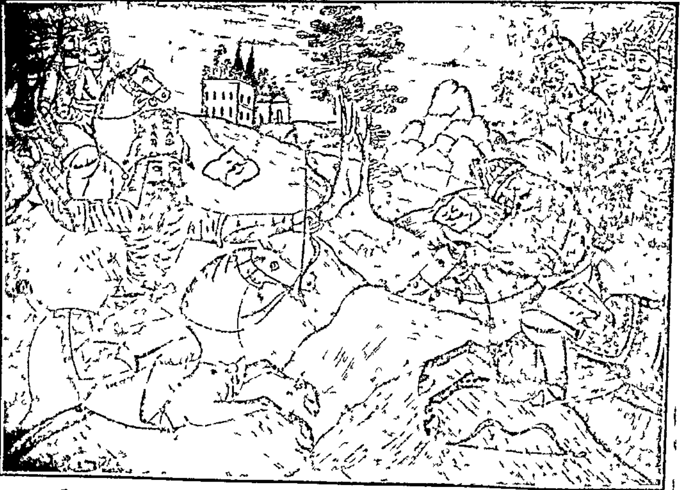
એજ એક મનમા આવેછ વિચાર,	વિના મુજ કંઇએક થાશે પસાર,
થયાં સાલ કિર્તન કરતાં અઢાર.	મુજ વન ખીલશે ફરસી બહાર.
મરફીલે હમદમ મલે છે હજારો,	કંઇ એક 'આદર'‡ મુજ વન જશે,
મહિમા ખિલે જેમ બાગોબહાર.	કંઇ એક 'આવાં ¶ મુજ વન થશે.
અફસોસ! એ મહિમા અને દોડ ધાંમ,	જશે કંઇક મુજ વન 'ખોરદાદ સાલ§,
અફસોસ! મોસમે મુકતાદ તમાંમ.	નહી કોઇ કરશે મહારો ખિયાલ.

કહાં મારી મિટ્ટી હશે ખાકમા,
મલેલો હું હોઇશ કંઇક લાખમા.

પણ હું શુકર અદા કરૂ છું બારે હકતાલાના, કે ઇ૦ સ૦ ૧૯૧૬ ના સાલમાં મને જ્યારે એક સખત બિમારી દરમ્યાન ઉપલો વિચાર આવ્યો, ત્યાર બાદ મને તે શાહનામાના તમામ દાસ્તાંનોના કિરતનો રચવા અને કથવા તે કિરતારે સાજો કીધો, અને તે યઝદાંનની મેહરથી આ સંપુરણ શાહનામુ ઇ૦ સ૦ ૧૯૨૩ મા હું પ્રગટ કરી શકયો.—એ રેહમત ખુદાની. ધ૦ ન૦ પટેલ.

* હજ બાદ. † આ કિરતનો મુંબઈ તેમજ દેશાવરોમા જ્યારેથી રજુ થતાં હતાં, ત્યારે તે સાંભળવા માટે જરથોસ્તી બાનુઓ અને મરદો મોટી સંખ્યામાં ભેગા મળતાં હતાં, ‡ આદર યજદના પર્વ ઉપર તેમજ ¶ આવાં યઝદના પર્વ ઉપર તેમજ § ખોરદાદ સાલના હિંગામો ઉપર આ કિરતનો મુંબઇમાં દરએક સાલ હંમેશાં ઇ૦ સ૦ ૧૯૧૧ ના સાલ આગમજ થતાં હતાં, અને તે પ્રસંગે મોટી સંખ્યામાં હમદીનો જમા થતાં હતાં.

૨. રાત-દીવસ.

"કજાના કહેરથી ખલક અંધકાર, મલક જોઇ આફત, અજબ ગમખાર,
ફલક પર પુગો રૂદન્તન પૂકાર ઝનક થાય ઝાખી ગરજણ સિરિયાર"

(જુવો પાનુ ૨૦૬)

તું જાહેર, બાતેન, હરએક ગમ,
તું છે નિરંજન, અજબ એ ભરમ.
છે હસ્તી 'ને નિસ્તીનો તું ગર્દિગર,
ઝુંકાવે છે સર તારો બંદો નફર.
નથી દોરે દુનિયાનો સાબુત રંગ,
પલકમાં કિધા શેર-પિલો બતંગ.
બદલિયા છે રંગ આસ્માને હજાર,
છુપાતા નથી લાખ કરવે પુકાર.

* * *

કરૂં રૂસ્તમની કજાનું બયાંન,
કિધાં જેણે જંગમા કામો મહાન.
હતો જોરમાં જે પીલ સમ દલીર,
કિધા જેણે દેવો કરૂજે અસીર.
લડીને કિધા જેણે દુશ્મન ખાક,
કિધી જેણે દુનિયા પલીદીથી પાક.
દિધાં જેણે કંઇએકોને તખ્ત-તાજ,
કિધા જેણે કંઇએક લડીને પરાંજ.
કજા આવી તેનીબી કિયામત થઇ,
એક રોજ રૂસ્તમની શામત[1] થઇ."(1)

અસ્ફન્દયારે મરતી વખતે રૂસ્તમ આગલ પોતાની ખાએશ જાહેર કરવી.

રૂસ્તમને કેદ કરી પોતાની દરબારમાં લાવવા માટે જ્યારે ગુશ્તાસ્પે પોતાના દીકરા અસ્ફન્દયારને રૂસ્તમ પાસ સીસ્તાન મોકલ્યો, અને ત્યાં અસ્ફન્દયાર સાથ રૂસ્તમને એક લડાઇ કરવી પડી, અને તે લડાઇમાં રૂસ્તમના હાથ ઉપર શાહજાદા અસ્ફન્દયારનું જ્યારે મોત નિપજ્યું, ત્યારે અસ્ફન્દયાર મરતી વખત રૂસ્તમ આગલ પોતાનું વસીહત કરતા નિચલા સખુનો બોલ્યોઃ—

"અજબ છે કજાની મહારી ગતી,
દીસે છે અંધકાર કુલ સૃષ્ટી.
હું સમજુ છું થાય છે જીંદગી ખતમ.
કર ના રૂસ્તમ વધુ કાંઇ ગમ.
ધરી ધ્યાંન સાંભલ તું મારી વાત,
બેહમન[2] બેટાનો ધરજે તું હાથ.
કજા બાદ મારી તું રેહબર થજે.
કરી રેહનુમાઇ સુખકર થજે.
સાંભલ રૂસ્તમ ઓ નેકફાલ,
નથી મારો તુથી થયો આએ હાલ.
નહી મારૂં ઉંધુ હતું ચકબાલ,
નથી મોતે કીધો મને પાયમાલ.
નથી કીધું રૂસ્તમના તીરે કાંમ,
પીદરથી થયો મારો કિસ્સો તમામ.
પિસર મારો બહમન નુરે-નજર,
થજે તું મયાલું મીસલે પેદર.
કરી પ્યાર-મોહોબત શામો-સહર,
સદા રાખજે તું જાણુલ અંદર.
શિખવજે તેને લડાયક હુંનર,
બને તખ્ત લાયક દાનેશ્વર.
બને જંગમાં તે મીસલ આબે-નીલ,
બને તેની તાજીમે ખુશ માહેપીલ.
અમલ કરજે વસીહત શણી પિયાંન,
થશે ખુશ મિનોઇમે મારૂં રવાંન.

---

૧. કમબખતી. ૨. અસ્ફન્દયારના બેટા બેહમનને ગુશ્તાસ્પ પાદશાહે અસ્ફન્દયારના મરણ પછી ઇરાંનની ગાદી ઉપર ગાદીનશીન કરતી વખતે, પાદશાહ ગુશ્તાસ્પે તેને અર્દશીરનું નામ આપ્યું હતું. એ અર્દશીરના બંને હાથ અસાધારણ પ્રમાણમાં લાંબા હોવાને લીધે, તવારીખનવેશો તેને 'અર્દશીર દરાજ દસ્ત' યાને લાંબા હાથવાલો અર્દશીર એવા એલકાબથી ઓલખી ગયા છે. પણ આ અર્દશીર દરાજદસ્તને ગ્રીક તવારીખ લખનારાઓ હખામીની વંશના પાદશાહ 'આર્ટાઝર્કસીસ લોંન્જીમાનસ' તરીકે ઓલખાવે છે, જ્યારે શાએર ફીરદોસી એને કિયાંની વંશના પાદશાહ તરીકે ગણે છે.

પાદશાહ ગુશ્તાસ્પે બેહમનને ઇરાંન બોલાવવો.

બેહમનના ગુણોની તારીફ સાંભળી પાદશાહ ગુશ્તાસ્પ રૂસ્તમ ઉપર ઘણોજ ખુશી થયો, અને પોતાનો આગલો ગમ ભુલી રૂસ્તમની વખાણુ કરી, તેની ઉપર એક રૂક્કો લખી જણાવ્યું કે: "હવે જ્યારે બેહમન સઘલા હુંન્નરો શીખી તઇયાર થયો છે, ત્યારે તેને જેમ બને તેમ તાકીદે ઇરાંન તરફ રવાના કરવો."

આ પેગાંમ પ્રમાણે રૂસ્તમે બેહમનને ઇરાંન તરફ રવાના કરવાની સામગ્રી મોટી ધુમધામ સાથ કીધી. શાહજાદા બેહમનને મોટી કિમતી ભેટો રૂસ્તમે જાબુલથી ઉપડતી વખતે કીધી, અને એક દમામદાર રસાલાને સાથે આપી, પોતે તેને વલાવવા માટે શેહરની બાહાર સરહદ સુધી ગયો.

શાહજાદો બેહમન જાબુલથી નિકલી પોતાના બપાવા શાહ ગુશ્તાસ્પને બલખમા જઇ મલ્યો. ગુશ્તાસ્પ પોતાના નબીરાને જોતાંજ તેને હરખથી ભેટી પડયો, અને અસ્ફન્દયારના મોતનો ગમ ભુલી, બેહમનની અંદર હવે પોતાનુ સર્વ સુખ સમજવા લાગ્યો.

આ બનાવ જ્યારે બલખ શેહરમા બનતો હતો, ત્યારે જાબુલમા જાલેજરના કુટુંબમાં એક જુદીજ કિસમનો બનાવ બન્યો.

શગાદનો જનમ થવો.

જમાનો દેખાડે અજબ રંગ નવા,
ખદલઇ ગઇ કેવી નિરમલ હવા.
હકિકત નવી હું કરૂં છું બયાંન,
નવો રંગ દેખાડે છે આસમાન.
ભલાઇ ભલે લાખખી હોય કરી,
મુરવ્વત જમાનો ન રાખે જરી.
અજબ ખેલ તારો અરે બાજીગર,
દેખાડે તું અંદાની આંધી નજર.
હતી મેહર જે પર હજારો હજાર,
ફના તુએ કીધાં લડાવીને લાડ.
રૂઠી જાબુલ ઉપર કિધી તેં સજા,
સુણો કેમ થઇ રૂસ્તમની કજા.

* * *

હતી જાલની એક સનમ ખુબ હસીન,
સુરત જેની કાતીલ માહેજબીન.
અકલમંદ ભારી હતી પુર-હુંન્નર,
કલાવંત કળમા રશ્કે-કમર.
એક રોજ મલી જાલેજરને ખબર,
જણ્યો તે મહાબુબે છે એક પિસર.
હતો રંગ રૂપમાં ચંન્દર સમાન,
કદમા તે દીસ્તો ખરો મેહલવાંન.
જોઇ બાળને સહુ થયાં બલહાર,
ડિપકતો નરો જેમ સામેસવાર.
નજુમીઓ હાજર થયા નામચીન,
ઉભા આવી સરવે ચુમી જમીન.
કિધો જાલે તેઓને એવો હુકમ:
"જોઇ ભવિશ તમ ખોલો ભરમ."

જાલેજરે શગાદનુ ભવિશ જોવા નજુમીઓને ફરમાવવું.

મલી કુલ નજુમી કરે ગુફતગુ,
રમલ જોઇને ખુબ કરે જુસ્તજુ.
નાખુશ થયા જોઇ રમલ વિદવાંન,
થયા જર્દ ચહેરા કુલ અર્ગવાંન.
કહ્યું એમ નજુમીએ: "એ નેકજાદ,
ખર લાવે ચજહાંન તારી મુરાદ.
નજુમથી કિધી છે હમે ખુબ તપાસ,
નથી દીસતું કંઇ સીવા નાશ-નાશ!
નથી બાળ ઉપર ખુશી આસમાન,
થશે નાશ એથી નરીમાંન નિશાંન.
થશે નાશ તોખમ સામેસવારે,
ઉઠશે વતનમા માહેતમ પુકાર.
વતન પર ગુજારી કુટુંબ પર કહેર,
ગુજરશે જવાંનીમા એ ખુશ ચહેર.

અસ્ફન્દયારની મરજી પ્રમાણે ચાલવાની રૂસ્તમે કબુલાત આપવી.

અસ્ફન્દયારના મરતી વખતના સખુનો રૂસ્તમે રડતી આંખે સાંભલી, બેહમનને માટે તેણે જે કાંઇ કહ્યું હતું, તે પ્રમાણે બજાવવા, અને જાબુલમા પોતાની પાસે નજર આગલ રાખી તેને લડાયક હુંનરો શીખવવા તથા બીજી હર કિસમની તાલીમ આપવા માટે વચન આપ્યું. અસ્ફન્દયારે રૂસ્તમનો ઉપકાર માન્યો, અને પોતાના ભાઇ પેશોતનને પોતાની પાસે બોલાવી, પોતાના બાપ ગુસ્તાસ્પ ઉપર નિચે પ્રમાણે છેલ્લો પેગામ મોકલાવ્યોઃ—

"ધરો ધીર ભાઇ તમો પેશોતન,
કરો કમ ગમને, જલાવો ન તન.
હવે કાંમનુ શું તખત 'ને ચમન,
ફકત માગું છું એક સાદું કફન.
આ ગેતીથી જ્યારે હું થાવું ગુજર,
જઇને તું કેહેજે પેદર નામેવર.
કે કિધો મારો કિસ્સો તું'એ ખતમ,
ખુશીથી ગયો છુ હું મુલ્કે-અદમ.
થઇ તારી ચિન્તા 'ને નાબુદ ગમ,
થઇ તારી મુશ્કીલ બાગે-ઇરમ.
સુખે તખ્તપર તું કરજે કરાર,
નથી રેહ્યો જીવતો અસ્ફન્દયાર.
રહ્યું તારે ફાલે તખ્તો-ચમન,
રહ્યું મારે ફાલે ખાકો-કફન.
મિનોઇમા થવશ તું થકી હું અધીર,
ઇન્સાફ કરશે તે આલમગીર.
નચિંત રેહતો હરગેજ ના ગંજપર,
કાયમ જગમે નથી કોઇ બસર.
કહેજે તું માદર કતાયુનને જઇ,
બનવાની બીના બનીને રહી.
કજા જોઇ ના થાતી ખસ્તા જીગર,
ગયો છું અજલ સાથ લાંબી સફર.
મલશું મિનોઇમા હવે નેકફાલ,
દુખી ના થતી જોઇને મુજ હાલ.
ના જોતી આંખોને ખોલી કફન,
થશે દુખ એ તારીથી નહિ સહન.
બેહનો બે વહાલીને કહેજે કલાંમ,
છે સર્વ વહાલાંને છેલ્લી સલાંમ.

જેહાંપેહલવાંન રૂસ્તમે બહમનને જાબુલમાં રાખી અસ્ફન્દયારને આપેલો કોલ અદા કરવો.

અસ્ફન્દયારની કજા થયા બાદ તેની લાસને પેશોતન ઇરાંન લઇ ગયો, અને ત્યાં તેની લાસને શાહી દબદબા સાથ દખમેનશીન કીધી. એક વરશ સુધી બલખ શેહરમાં ઘેરે ઘેર અસ્ફન્દયારના મોતની અને રૂસ્તમે ગેજ લાકડાંની અંદરથી બનાવેલા બે કાપલાવાલા તીરની વાતો ચાલી રેહી.

બીજા હાથ ઉપર રૂસ્તમ બેહમનને પોતાને વતન જાબુલમાં લઇ ગયો, અને અસ્ફન્દયારના કહ્યા પ્રમાણે, સઘલા લડાઇના હુન્નરો તેને શીખવ્યા, તથા દરેક પ્રકારની તાલીમ તવારીખનો ઇલમ શીખવી તેને તઇયાર કીધો.

રૂસ્તમ દરેક રીતે બેહમનને રાજી રાખી ખુશ કરતો, અને તેને હંમેશાં પોતાની સાથેજ રાખતો હતો. બેહમન વિશે રૂસ્તમ હંમેશા પાદશાહ ગુસ્તાસ્પને લખીને ખબર આપતો રેહતો હતો, અને તેની બાહોશી અને ચતુરાઇ વિશે પોતાનો સંતોષ જણાવતો હતો.

પાદશાહ ગુશ્તાસ્પે બેહમનને ઇરાંન બોલાવવો.

બેહમનના ગુણોની તારીફ સાંભળી પાદશાહ ગુશ્તાસ્પ રૂસ્તમ ઉપર ઘણોજ ખુશી થયો, અને પોતાનો આગલો ગમ ભુલી રૂસ્તમની વખાણ કરી, તેની ઉપર એક રૂક્કો લખી જણાવ્યું કેઃ "હવે જ્યારે બેહમન સઘલા હુંન્નરો શીખી તઇયાર થયો છે, ત્યારે તેને જેમ બને તેમ તાકીદે ઇરાંન તરફ રવાના કરવો."

આ પેગાંમ પ્રમાણે રૂસ્તમે બેહમનને ઇરાંન તરફ રવાના કરવાની સામગ્રી મોટી ધુમધામ સાથ કીધી. શાહજાદા બેહમનને મોટી કિમતી ભેટો રૂસ્તમે જાબુલથી ઉપડતી વખતે કીધી, અને એક દમામદાર રસાલાને સાથે આપી, પોતે તેને વલાવવા માટે શેહરની બાહાર સરહદ સુધી ગયો.

શાહજાદો બેહમન જાબુલથી નિકલી પોતાના બપાવા શાહ ગુશ્તાસ્પને બલખમા જઇ મલ્યો. ગુશ્તાસ્પ પોતાના નગીનાને જોતાંજ તેને હરખથી ભેટી પડયો, અને અસ્ફન્દયારના મોતનો ગમ ભુલી, બેહમનની અંદર હવે પોતાનુ સર્વ સુખ સમજવા લાગ્યો.

આ બનાવ જ્યારે બલખ શેહરમા બનતો હતો, ત્યારે જાબુલમા જાલેજરના કુટુંબમાં એક જુદીજ કિસમનો બનાવ બન્યો.

શગાદનો જનમ થવો.

જમાનો દેખાડે અજબ રંગ નવા,
બદલઇ ગઇ કેવી નિરમલ હવા.
હકિકત નવી હું કરૂં છું બયાંન,
નવો રંગ દેખાડે છે આસમાન.
ભલાઇ ભલે લાખબી હોય કરી,
મુરવ્વત જમાનો ન રાખે જરી.
અજબ ખેલ તારો અરે બાજીગર,
દેખાડે તું બંદાની બાંધી નજર.
હતી મેહર જે પર હજારો હજાર,
ફના તુએ કીધાં લડાવીને લાડ.
રૂઠી જાબુલ ઉપર કિધી તેં સજા,
સુણો કેમ થઇ રૂસ્તમની કજા.

* * *

હતી જાલની એક સનમ ખુબ હસીન,
સુરત જેની કાતીલ માહેજબીન.
અકલમંદ ભારી હતી પુર-હુંન્નર,
કલાવંત કળમા રશ્કે-કમર.
એક રોજ મલી જાલેજરને ખબર,
જણ્યો તે મહાબુબે છે એક પિસર.
હતો રંગ રૂપમાં ચંન્દર સમાન,
કદમા તે દીસ્તો ખરો પેહલવાંન.
જોઇ બાળને સહું થયાં બલહાર,
દિપકતો નરો જેમ સામેસવાર.
નજુમીઓ હાજર થયા નામચીન,
ઉભા આવી સરવે ચુમી જમીન.
દિધો જાલે તેઓને એવો હુકમ:
"જોઇ ભવિશ તમ ખોલો ભરમ."

જાલેજરે શગાદનુ ભવિશ જોવા નજુમીઓને ફરમાવવું.

મલી કુલ નજુમી કરે ગુફતગુ,
રમલ જોઇને ખુબ કરે જુસ્તજુ.
નાખુશ થયા જોઇ રમલ વિદવાંન,
થયા જર્દ ચેહેરા કુલ અર્ગવાંન.
કહ્યું એમ નજુમીએ: "ઓ નેકજાદ,
બર લાવે યજદાંન તારી મુરાદ.
નજુમથી કિધી છે હમે ખુબ તપાસ,
નથી દીસતું કંઇ સીવા નાશ-નાશ!
નથી બાળ ઉપર ખુશી આસમાન,
થશે નાશ એથી નરીમાંન નિશાંન.
થશે નાશ તોખમ સામેસવારે,
ઉઠશે વતનમા માહેતમ પુકાર.
વતન પર ગુજારી કુટુંબ પર કહેર,
ગુજરશે જવાંનીમા એ ખુશ ચેહેર.

જાલેજરનુ આ ખબરથી દલગીર થવુ, અને તે બાળકનુ નામ શગાદ રાખવુ

પોતાને ત્યા એક એવા નેહસ્ત સીતારાનો બેટો જનમ્યો તે જાણી જાનેજર ઘણોજ દનગીર થયો, મગર તે બાળકને ખુબસુરત અને મજબુત બાંધાનો જોઇ તે મનમા પોતાનો ગમ ભુલવા લાગ્યો એ બાળકથી સામેસવારની તોખમ નાશ પામશે, અને તે પોતેબી ભરજુવાનીમા મરણ પામશે, એવુ નજુમીએ જ્યારે તે બાળકનુ ભવિશ જાહેર કીધુ, ત્યારે જાનેજર તે દાદગરની જનાબમા પોતાનુ માથુ ઝુકાવી પોતાના કુટુમના બચાવ ખાતર તેની રેહબરી અને મદદ ચાહવા લાગ્યો (2) જાનેજરે એ બેટાનુ નામ શગાદ રાખ્યુ

શગાદનુ જવાનીમા આવવુ અને જાલેજરે તેને કેળવના માટે કાબુલ મોકલવુ.

થયો જ્યારે મોટો દિલખુશ બાળ,
જોઇને થયો ખુશ બુજરોગ જાલ
તન તેનુ ખીલી થયુ પીલતન,
ખુશી થાઇ તેને જોઇ અન્જુમન
જોઇ તેને જાલે કીધો વિચાર,
બને કેમ નહી એબી સામે-સવાર
એ દોડે તો દીસે બીસલ આબે-નીલ,
એ ચાલે તો લાગે બીસલ એક પીલ.
નથી જંગીઓના જંગની ખબર,
નિરદોશ છે મારો લખ્તેજીગર
શિખે જો એ હથીયારના કાયદા,
લડી દેશને એ કરે ફાયદા
કમંદ 'ને ગુરજવી છે બેખબર,
નથી જાણતો શમશીર 'ને તબર
હુન્નર જો શિખી એ બને પેહલવાન,
કરે મારૂ આબાદ એ સીસ્તાન
થશે નહિ બિજો કોઇ શગાદ સમ,
એ જીવશે તો થાશે બિજો રૂસ્તમ
એ મારી ઔલાદ, એ મારૂ-ખુન,
કરે કેમ કરી એ કારે જબુન
રવાના કરૂ એને કાબુલ ગામ,
શિખવશે શાહ એને હુન્નર તમામ

શગાદ જેમ જેમ મોટો થતો ગયો, તેમ તેમ જાનેજરનુ વાહન તેની ઉપર વધારે વધતુ ગયુ નજુમીએ એ વરતેના ભવિશ તરફ પોતાના મનને મનાવવા માટે જાનેજર શકની નજરથી જોવા લાગ્યો, અને એવો એક પેહલવાન જેવા કદનો ખુબસુરત દીકરો સામે-સવારના કુટુબનો નાશ કેવી રીતે કરી શકે, એ વાત તે બીનકુબ માનવાજ નહી લાગ્યો સગાદ જો કે મોટો થયો હતો, છતા લડાયક હુન્નરોની તેણે કેળવણી મેળેતી નહી હોવાથી, જાનેજરે તેને કાબુનના પાદશાહની દેખરેખ હેઠળ તેનુ શીક્ષણ લેવા માટે મોકલવાનો વિચાર કીધો, કેમકે કાબુનનો પાદશાહ રૂસ્તમને ઘર સાન સલામી આપતો હતો જાનેજરે શગાદને પોતાના એવો વિચાર જણાવ્યો, અને શગાદ પોતાના બાપના હુકમ મુજબ લડાયક હુન્નરોની કેળવણી લેવા માટે કાબુન જવા તઇયાર થયો

લડાયક હુન્નરોનુ શીક્ષણ લેવા શગાદનુ કાબુલ જવુ.

જાનેજરે પોતાના એ જવાન દીકરાને કાબુન તરફ રવાના કરવાની સઘલી

તઈયારી કીધી. કાબુલના શાહ ઉપર તેણે એ વિશે લખાવટ કરી, અને અંતે એક દાહડે જાલેજરે શગાદને પોતાના થોડાક રસાલેદારો સાથ કાબુલ તરફ રવાના કીધો.

આ જવાંન પેહલવાનને કાબુલના પાદશાહે માન અને મોહબતથી જાલેજરના ફરમાન મુજબ પોતાના શાહી મેહલમા રાખી તેની દરેક રીતે ઇજ્જત કરવામાં સેહજગી કસુર કીધી નહી, અને તેને લડાઇનો દરેક હુન્નર પોતાના સિપાહોની દેખરેખ હેઠળ શીખવવા માડયાં. એ રીતે શગાદ ઘણો વખત સુધી કાબુલમા રેહ્યો, અને લડાયક હુન્નરોનુ શીક્ષણ લઇ તે તઇયાર થયો. તેના મોજીલા અને મલતાવડા સ્વભાવને લીધે, તે કાબુલીઓનુ ધ્યાંન ખેંચી રહ્યો. દરબારમા પણ તે સઘલાઓનો માનીતો થઇ ગયો.

કાબુલનો પાદશાહ શગાદની નવજવાંની અને ખુબસુરતી તથા હિંમત અને જોર જોઇ તેને ઘણોજ ચાહવા લાગ્યો, અને એવા એક ફરાંની પેહલવાંન સાથ, તેણે પોતાની દીકરીને શાદીના ગાંઠથી જોડી, જેહાંપેહલવાંન રૂસ્તમ અને જાલેજરના કુટુંબ સાથ સગાઇનુ જોડાંણુ કરવાનો વિચાર કીધો. પોતાનો એવો વિચાર કાબુલના પાદશાહે બુઝોર્ગ જાલેજરને જણાવ્યો, અને તેની મંજુરીઆત અને રાજી ખુશીથી, એક શુભ પ્રસંગે કાબુલના પાદશાહે પોતાની દીકરી સાથ શગાદની શાદી મોટી ધામધુમથી કીધી.

શગાદને જમાઇ કરવામાં કાબુલ શાહની છુપી મતલબનું જાહેર થવું.

અલબતાં શગાદની આ શાદી જાલેજરની મંજુરીઆત અને રાજી ખુશીથી થઇ હતી. શગાદને પોતાનો જમાઇ કરવામા કાબુલના પાદશાહની મુખ્ય મતલબ એ હતી, કે જે ગંજાવર રકમની સલાંમી દર સાલ કાબુલનો પાદશાહ જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમને આપતો હતો, તે આ સગાઇના ગાંઠથી અપાતી બંધ પડે. તેણે એવું માની લીધું હતું, કે જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમનો ભાઇ શગાદ કાબુલના પાદશાહની દીકરી સાથ શાદીના ગાંઠથી જો જોડાશે, તો રૂસ્તમ એ સગાઇનો સંબંધ ધ્યાનમા લેઈ, સલામી માંગશે નહી. પણ તેની એ ગણત્રી તુરતજ ખોટી પડી, કેમકે વરશની આખેરી થતાંજ, રૂસ્તમે કાબુલના પાદશાહ પાસથી સલાંમી વસુલ કરવા માટે માંગણી કરી, તે વસુલ કીધી.

સસરા અને જમાઇએ એકમત થઇ રૂસ્તમને મારી નાખવા પ્રપંચ રચવો.

રૂસ્તમે કાબુલ પાસથી સલાંમી વસુલ કીધાથી શગાદને ઘણુંજ માઠું લાગ્યું, અને રૂસ્તમ ઉપર તે ઘણોજ ગુસ્સે થયો.

એક દિવસે દરબારમા શગાદે કાબુલના શાહને કહ્યુ કે: "મારો ભાઇ ઘણોજ શોખ ચશમ છે, અને જ્યારે મારી તેણે જરાગી શરમ રાખી નથી, ત્યારે શા માટે મારે તેની તરફ માન અને પ્યારની નજરથી જોવું જોઇયે. ખરૂં જોતાં તો મારા ભાઇએ મારી અને કાબુલ વચ્ચેની સગાઇનો વિચાર કરી, કાબુલ પાસથી સલાંમી લેવી જોઇતીજ ન હતી. એનો કાંઇગી ઇલાજ થવો જોઇયે, અને કોઇગી રીતે આ વારસીક સલાંમી અપાતી હવે બંધ થવી ઘટે છે.

શગાદના આ વિચારો શાહે કાબુલને ઘણાજ મનપસંદ થઇ પડયા, અને બંન્ને સસરા–જમાઇ એ વિશે મસલત કરવા લાગ્યા.

ખાહઝ થયા બેહુ જન એકમત,
મલી બેહુ જંને કિધી મસ્લેહત.
શગાદ બોલ્યો બની દલગીરઃ
"છે બેશક બુરૂં રૂસ્તમનું ખમીર.
ન કીધી જરાખી શરમ ભાઇની,
કુદાવી ગયો હદ બુરાઇની,
જરાખી ન આંખોમે રાખી શરમ,
કિધી ભાઇ ઉપર ના કંઇ રહમ.
નથી મુજ તરફ તેની મહોબત લગાર,
મને છે નફરત તે પર હજાર.
મને દીલસોજી નથી કંઇ રહી,
જીગરમાથી મહોબત બુજઇ ગઇ.
સલાંમીનો હરદમ કરે છે ખિયાલ,
હિયે દુઃખ આવું બની લોહે લાલ.
જીવે ભાઇ એવા, મરતા નથી,
કોફે-ખુદા દીલ ધરતા નથી.
આ જુલ્મે-રૂસ્તમ ! આ જુલ્મ-દોર,
આ રંજ હરદમ કરે સરજોર.
ભલે હોય રૂસ્તમ પીલંગો-શીર,
હું ભાઇ તેનો પુરો શેરગીર.
વસે જેમ વિજલીમા અગની ખવાસ,
જુલમનીજ રાખું રૂસ્તમથી આસ.
મને ભાઇ એવો છે ના કબુલ,
પડો એની સુરત પર ખાકો-ધુલ.
તું શાહે કાબુલ જો મંજુર કરે,
અગર દીલમા હાંમ જો તું ધરે.
ફસાવી રૂસ્તમ કરૂં એવું કાંમ,
રોશન જગતમા રહે મારૂં નામ.
ઇલાજ કરૂં જે કરે નહિ તબિબ,
સફા હું કરૂં દર્દ એલી ફરીબ." (3)

શગાદે પોતાના ભાઇ રૂસ્તમને દગાથી મારવાનો ઘાટ ઘડવો.

તનાહીમે કાહડી મલી સંગ રાત,
ખબરખી રહી નહી પડી ગઇ પ્રભાત.
કહ્યું શાહે કાબુલને શગાદે એમઃ
"કદમ રાખ સાબુત, તજી દે રહેમ.
અએ શાહ કરે તું વિલંબ શાને કાજ,
જે કરવુ હોય કાલે, કરી લેવું આજ.
કજા છે જગતમા બડી બદશિફાત,
ન કાલે મબાદા રહેશું હઇયાત.
અગર જો કબુલે તું મુજસે મલી,
પિડા જાય કાયમ સરની ટલી.
જગતને જમાનો થયો છે કફા,
એ મરશે તો થાશે દુનિયા સફા.
કરી માહેતમના શોરો પુકાર,
રડી રેહશે મુગાં સામેસવાર.
બનાવ એક મીજલસ તું દિલપઝીર,
રહે ત્યાં હાજર દલીરો 'ને પીર.
મલી કુલ અમીરો, આલા તમામ,
કરે તેઓ મહેફીલમા ધુમધાંમ.
બને મોજથી જ્યારે મહેફીલ ડંગ,
રહે નાચી રામશગરો લેઇ ચંગ.
ચાલી રહે જ્યારે દોરે-શરાબ,
કરજે તું મુજસે સવાલો જવાબ.
મને કરજે મિજલસમે અપમાન હું,
જવશ ચાલી કાબુલથી સિસ્તાંન હું.
કરશ જાલ પાસે ફરિયાદ હું,
કહેવશ કે છે એક બદજાદ તું.
હશે જાલ પાસે અગર રૂસ્તમ,
કરી ઢાંગ કેહવશ બનીને નરમ.

કે છે શાહે કાબુલ બડો બેશરમ,
રીજાલો જાતે બુરી છે તુખમ.
સુણી વાત રૂસ્તમ થશે ગમગોસાર,
નિકલશે ·કિનામા એકદમ બહાર.
આવશે તે કાબુલે કરવા લડાઇ,
કરજે તું ત્યારે નવી ચતુરાઇ.

ખણાવજે તું મારગમે થોડીક ખાહી,
ફરાગાત પોહોલી, 'ને ઉંડી સવાઇ.
પોહોલી 'ને ઉંડીનો કરજે વિચાર,
રહે જેમા રૂસ્તમ જેવા બાર.
ભાલા 'ને ખંજર, તીર 'ને કટાર,
બનાવી તલવાર ખુબ ધારદાર.
ખોસાવી ખાડામે ઉભાં તમામ,
રૂસ્તમ અજલનુ કરજે મુકામ.
સિફતથી ટરાવજે ખાડાઓ બંધ,
પડે નહી માલુમ કોઇનેબી ફંદ.
નિકલજે શિકારે તું રૂસ્તમ સાથ,
જગા પર એ લાવી, કરજે તું ઘાટ.
અંચાનક તે પડશે જઇ ગારમા,
થશે ધારેલું કામ પલવારમા.
એ પડતાંજ ભાલાઓ ભોકાઇ જશે,
તન તેનું તીરથી વિંધાઇ જશે.
આગલ 'ને પાછલથી ખુંચશે કટાર,
ભોકાશે તલવાર તન આરપાર.
અગર હોય કાયમ સુખની તરસ,
તો કર એક ખાડો એકએકથી સરસ.
મુખ બંધ કરજે બિછાવીને ચાર,[1]
પડે નહિ પવનનેબી શક લગાર.
કજાનુ કદમ જો પાછું ફરે,
બચે એકથી તો બીજામા પડે.
પડે નહી બિજામા તો શું છે ફિકર,
ત્રીજામા થશે રૂસ્તમની કબર.
સમજ કે ત્રીજામાંથી પડશે નહી,
તો શું તે ચોથામે મરશે નહી.
નકર ખ્યાલ ખાલી તું દીલમા અબસ,
જરૂર રૂસ્તંમ સાથ મરશે રખસ.
કિધી છે મે હિકમત કરી ખુબ નજર,
જંગલમે રૂસ્તમની કરવી કબર."

* * *

અરેરે દગાહીન, દગલબાજ, લબાડ,[2]
જરા તો કર કોફે-પરવરદેગાર.
કરે છળ કપટ વન વેરાનમાં,
સમજના તનાહ છે તું રાંનમા.[3]
સમજ ના કે જોતું નથી કોઇ તુંને,
મગર છે હાજર ખુદા હર ખુણે.

* * *

શગાદે સુચવેલી તદબીર માફક
કાબુલના શાહે મેહફીલ ભરવી,
અને શગાદે તે મિજલસમા
રૂસ્તમના ગુણ ગાવા.

કરી મસલેહત એક મહેફિલ ભરી,
રંગ રાગની ત્યાં બહુ ધુમ પડી.
થયો ત્યાં ચાલુ દોરે-શરાબ,
વાગી રહ્યા ચંગ, ઝાંજર, રબાબ.[4]
અજબ તાંને ગાતી હતી નાજનીન,
નાચી રહી હર ઝોરા જબીન.
ચહડી જ્યારે શગાદને સર ઘેણ,
બોલ્યો તે મેહફિલે મલકાવી નેણ
"રફીકો, અજીજો, દલેર નવજવાંન,
અમીરો, પીરો અને પેહલવાંન.
છે શાહે કાબુલ આલીવિકાર,
દાયમો કાયમ જીવો શહેરિયાર.

કાયમ રહો રૂસ્તમની પનાહ,
છે-તેજ ખુરશેદ,[5] છે તે માહ.[6] "(4)

કાબુલના શાહે મીજલસમા રૂસ્તમને માટે
હલકા સખુન કેહવા.

આગમજથી કરેલી ગોઠવણુ પ્રમાણે મીજલસમા જ્યારે તમામ ખુશાલી ફેલાઇ રેહી હતી, અને શરાબનો દોર પુર જોશમા ચાલી રેહો હતો, ત્યારે શગાદ પોતાના ભાઇ

---

૧. જાનવરોને ખવડાવવાનો ઘાસ ચારો. ૨. જુઠ્ઠો. ૩. જંગલ વેરાનમાં
૪ એક જાતનુ વાજીંત્ર ૫. આફતાબ ૬. ચંદ્રમાહ.

રૂસ્તમની તારીફ ગાવા લાગ્યાથી, કાબુલના શાહે શગાદ ઉપર ગુસ્સે થઇ મેહફિલ રૂબરૂ રૂસ્તમને હલકા સખુનો બોલવાના ઢોંગ કીધા. અજાણતાં આ ગોઠવી રાખેલાં પ્રપંચથી કાબુલના અમીરો અને ઉમરાવો, તેમજ તમામ દરબાર અંજાણ હોવાથી, સસરા અને જમાઇ વચ્ચે ચાલી રેહલી આ તકરાર સાંભલી તેઓ વિસ્મય પામી એક બીજા તરફ જોવા લાગ્યા, અને આ સઘલી ખટપટથી રખે કાંઇ ગંભીર બનાવ બનવા પામે તેની તેઓ ફિકરમા પડયા.

સુણી શાહે કાબુલ થાયો કફા:
"અજબ છે આ મહેફિલે મુજપર જફા.
અમો ખુરશીદ 'ને અમો મહા નથી,
અમો દેશના શું ખ્યેરખહા નથી?
બકે બેતમીજ પીઇ બેહદ શરાબ,
સખુન બેઅદબ બોલે ખાનેખરાબ.
શરાબીની ઉપર લિયાનત છે,
એ માદર શિકમનીજ[૧] ઇલ્લત છે."(5)

શગાદે શાહે કાબુલને જવાબ દેવો.

સુણી શગાદે પુકારી કહ્યું:
"નથી મગ્જ તારૂ ઠેકાંણે રહ્યું.
બની ખુદ શરાબી બોલે વચન,
મગજમા તું રાખે પલીદી પવન.
અજબ તારી આંખોએ છોડી શરમ,
ખુમારી દેમાગે ચહડી ગઇ ગરમ.
છે ભાઇ મારો જેહાં પેહલવાંન,
આલમમે છુપું નથી તેનુ માન.
બુલંદ બખ્ત મારો પેદર જાલ છે,
રિજાલો તું તે પાસ કંગાલ છે.
કિરતીને ટાંચે છે મારી હુબમ,
છે ભાઇ મારો સુરો રૂસ્તમ, (6)

શાહે કાબુલે શગાદને જવાબ દેવો.

અલબતાં આ બંને પાખંડીઓ ગોઠવેલાં પ્રપંચ પ્રમાણે બનાવટી ખટપટ ફક્ત એટલાં માટેજ કરતા હતા, કે દરબારમાં હાજર રહેલા સઘલાંઓ, તેને ખરેખરી સમજી શકે. શગાદને આવી રીતે બદજબાંન થયગે જોન, કાબુલ શાહે જવાબ દીધો:-

કહ્યું શાહે કાબુલે નફરત કરી:
"અકલ છે તહારી હેમાકત ભરી.
રૂસ્તમ રૂસ્તમ કરી દમ ભરે,
મગર મુજ પાછલ તે ચંમર ધરે.[૨]
ભરે દમ ભારી તું તોખમનો,
થવા ચાહે ભાઇ તું રૂસ્તમનો.
નથી તારી તોખ્મ નરીમાનથી,
બકે છે બકવા વિના ધ્યાંનથી.
કહાં સામ 'ને કાંહ નરીમાન છે,
કહાં ખાક 'ને કાંહ આસ્માન છે.
બની બેઠો છે જાલેજરનો પીસર,
નથી તે તો કરતો તું પર નજર.
ભલે તારો રૂસ્તમ હોય સર્ફરાજ,
મગર છે હમારે તું આધાર આજ.
કરે છે તું રૂસ્તમ નામે ફેસાદ,
મગર તમ છો બેહુ બુરા બદનેજાદ.

પાખંડી શગાદનુ કાબુલથી તરછોડ કરી સીસ્તાન તરફ નિકલી જવું.

કાબુલના પાદશાહના આવા સખુનો સાંભલી પાખંડી શગાદ છેડાઇ પડયો, અને તેની ઉપર ક્રોધાયમાન થઇ, દરબારમા સર્વેની રૂબરૂ ઘણીક તાનાજાણીના સખુનો દેઇ, તેને અપમાન કરી, પોતાના બાપ જાલેજરને વતન સિસ્તાંન તરફ નિકલી ગયો.(7)

૧. માતાના પેટમાંથી એ ઇલ્લત લાગુ પડેલી છે.
૨. પાદશાહોની પીઠ પાછલ ઉભો રેહતો ચમરીબરદાર.

શગાદે જાબુલ જઇ પોતાના બાપ જાલને તથા રૂસ્તમને ભ્રાંજ રૂસ્તમે

કાબુલ શાહની દરબારમા એવી રીતે ગાલ ગચોચ અને તુફાંન કરી, શ

બાપ જાલેજરને વતન સીસ્તાંન તરફ નિકલી ગયો, અને ત્યાં જઇ પોતાનાં ગુનેહગાર બાપ જાલેજરને મલ્યો

જાલેજરે તેને પ્રીત અને વાહલથી વધાવી લીધો, અને શગાદને તેના ભાઇ રૂસ્તમને જઇને મલવા તુરતજ ફરમાસ કીધી. શગાદ તેજ વખતે તેહમતન રૂસ્તમ પાંસ તેના મકાંનમા ગયો. રૂસ્તમે લાંબી મુદ્દતે પોતાનાં આ નાહના ભાઇને કાબુલથી પાછો ફરેલો જોઇ, ખુશી સાથ તેને બગલગીર કીધી, અને કાબુલના સમાચાર વિગેરેની ખબર પુછી. પાખડી શગાદે રડમસ અને ચિંન્તાતુર ચેહરે ફિતુરની બાજી એવની શરૂ કીધી;

"ના પુછ મને ભાઇ મારી ખબર,
દીલ મારૂં દરદી છે, ખસ્તા જીગર.
મે કાબુલ તજીને કીધી સફર,
મલવા તુંને હું થયો બેસબર.
રહ્યો તો હું કાબુલમે હલમલી,
હવે મારે મનથી ગયું તે બલી.
મરો શાહે કાબુલ, જલો આગમા,
મલી મારી ઇજ્જત કુલ ખાકમા.
હતો આજ તક તે ખરો મેહરબાંન,
હવે તેણે દીધું ખરપા તુફાંન.
અમીરો, દલીરો, આલીવિકાર,
જવાંનો 'ને પીરો હતા નામદાર.
બની મસ્ત મહેફીલે પીઇને શરાબ,
મને બોલિયો તે સુખન બહુ ખરાબ.
બોલ્યો શરાબે બની મસ્ત પુરઃ
"હવે રૂસ્તમને ફગાડું હું દુર.
અફસોસ હતું આજ તક નહી જોર,
ગયો ફાવી તેથી તે સરજોર.
હવે તાબો-તાકત છે બહુ ભરી,
સિતારો છે કાબુલનો મુસ્તરી.
હવે રૂસ્તમને નહિ હું ગણું,
જો આવે તે સામે લડીને હણું.
છે જાબુલી રેહઝન રૂસ્તમ પુરો,
હું તેથી બહેતર હવે છું સુરો.
નથી મારી તોખમ તેથી કમી,
રહ્યો છે સલાંમીની અંદર રમી.
કહ્યું તે ગુમાનીને મે વારવાર,
નવો એક પ્રીતનો ના તું જગાડ.
બોલ્યો તે મુજપર કરીને પુકાર,
નથી જાલનો તું પીસર હકદાર.
હશે માત તારી બુરી બદકાર,
હશે જાલેજરની બની તાબેદાર.
અરે કોણ રૂસ્તમ! અરે કોણ જાલ!
જનમિયા છે જગમે બે બદખિસાલ.
જોઇ હાલ એવો ધરી મન ગમ,
સિસ્તાન તરફ મે ધરિયાં કદમ."

ઓ ભાઇ! અજલનું બળ પ્રબલ છે.

નથી કીધી કોઇસે કજાએ વફાઇ,
લાખો ગયા તેને હાથે મરાઇ.
છુટા તે નથી જેણે કીધી ખુદાઇ,
બચે કેમ રૂસ્તમ અજલથી ભાઇ.
અજલથી ન છુટો ફરીદુન શાહ,
બચે કેમ રૂસ્તમ જેવા સિપાહ.
અજલથી ન છુટો તુર 'ને સલમ,
બચે કેમ અજલથી કહો રૂસ્તમ.
બચિયો અજલથી નહિ કએકોબાદ,
બચે કેમ કરી રૂસ્તમ નેકજાદ.
અજલથી ન છુટો સોહરાબ વીર,
બચે કેમ રૂસ્તમ જેવો દલીર.
ન છુટે અજલથી પેગમ્બર-પીર,
ન છુટે અજલથી રોશન અમી-

રૂસ્તમની તારીફ ગાતા ——

રૂસ્તમને હલકા સખુનો આલા, ગની ને ગદા,
કાબુલના અમીરો અ અજલને સરખા સદા.
[illegible] અનહદ અજલ તારો રંગ,
પલકમા કરે જેર શીરો પલંગ.
નથી મેહરો મહોબ્બત તુંજમા કસી,
નથી રેહમ જરાબી જીગરમા વસી.

અજલ પાસ આજેજ ખલકત તમામ,
પીરો-પેગંમ્બર કિધા ગુમનામ.
ન દરવીશ, દાના, દાયમ રહ્યા,
અજલ સંગ મલી સહુ હવા થઇ ગયા.
અજલ પાસ રૂસ્તમ શું છે બિસાદ,
ફના અંતે ફાંની, કરો રબ યાદ.

શગાદને રૂસ્તમે દિલાસો આપવો

પાખંડી શગાદે પોતાના ભાઇ રૂસ્તમ આગલ કાબુલના શાહ માટે જે કાંઇ કહ્યું, તે સઘળું તેણે કમનસીબે ખરૂ માની લીધું, અને તેના દુખની દાઝ હઇડે ધરી રૂસ્તમે તેને જવાબ દીધો:

"હકિકત સુણી છું હું ગંમખાર,
અરે ભાઇ શગાદ ના કર વિચાર.
કર દુર દીલથી તું તારો ગમ,
શું લીધો છે કાબુલપર તેં જનમ.
નહિ ફાવશે તે કરી અપમાન,
કરશ કુલ કાબુલને હું વેરાન.
અયે મારે હાથે નહિ જાનથી,
લેઉં તારો બદલો બેઇમાનથી.

છુપે આબ હીરાનું નહી રાતથી,
નથી થાતી નેકી કમજાતથી.
કપટથી ભરેલો છે તે શાહ,
હવે તેને આપું નહિ હું પનાહ.
નહિ ગુણ મરદીનો જેમા જરા,
નહિ રાખી આંખોમે શર્મો-હયા.
જશે મારૂં લશ્કર કુલ સર્ફરાજ,
સલામત રાખશ નહી બેલેહાજ."

રૂસ્તમે કાબુલ ઉપર ચહડાઇ કરવાનો હુકમ કરવો, અને શગાદે નવો ફરેબ રચવો.

રૂસ્તમે લશ્કરને કીધો હુકમ,
ધરો તમ કાબુલ તરફ સૌ કદમ.
જોઇ રંગ બાજીનો તેજી ઉપર,
શગાદને મન પડી બહુ ફિકર.
અગર રૂસ્તમ જો ધસી એમ જશે,
તો બેશક કાબુલ ફસી એમ જશે.
કહ્યું એમ શગાદે કુમલાવી મુખ:
"હુર કામ કરવું સમો જોઇ રૂખ.
લખી મોકલું જો કાબુલ વિગત,
કે આવે છે રૂસ્તમ કરવા લડત.

ભુલે એશ આરામ, અને રાગ રંગ,
ઉડે હોશ કાબુલ મિસલે પતંગ.
તું સામે તે શું લડે કમજાત,
નથી કાંઇ લશ્કરની શીતશાત.
લડીને તું નાહક થશે બદનામ,
ડરપોંક છે તે નથી કાંઇ દામ.
શરાબી મન માહે શરમાઇને,
લરજતો હશે દીલ લરજાઇને.
કદાચ આવતા કોઇ [illegible] બહેલેકાર,
ચાહશે તે માફી [illegible]."

નાહકનાં લોહી રેડાતાં અટકાવવા તતપર છે.” એવો ખિયાલ આવતાંજ રૂસ્તમે શગાદને કહયું કેઃ—

કહ્યું રૂસ્તમેઃ “ભાઇ મારા ભલા,
કરે દુર યઝદાન તારી બલા.
દિસે રાસ્ત તારી હરેક ગુફ્તાર,
જરૂરત નથી કાંઇ લશ્કર-હજાર.
બિરાદર જવારેહ ’ને સો એક સવાર,
લઇ સંગ જાઉં છું કાબુલ દવાર.”

આ ઠરાવ ઉપર આવતાં રૂસ્તમને ઘણોવાર લાગ્યો નહી. તેણે કાબુલ ઉપર એક મોટી ફોજ મોકલી ચઢાઇ લેઇ જવાનું કામ, શગાદના વિચાર પ્રમાણે નકામું લાગ્યું. રૂસ્તમે પોતાના લડાયક પેહલવાંનોના એક નાહના રસાલાને તઇયાર થવાને હુકમ કીધો, અને પોતાના ભાઈ જવારેહને સાથે લેઇ તે કાબુલ જવા નિકલ્યો.

કાબુલના પાદશાહે રૂસ્તમને દગલબાજીથી ફસાવવા માટે તૈયારી કરવી.

પણ પાખંડી શગાદ જ્યારે સિસ્તાનમા પોતાના ભાઈને ફસાવવા માટે આવું પાખંડ કરતો હતો, ત્યારે કાબુલનો પાદશાહ રૂસ્તમને ફસાવવા માટે, શગાદે કરેલી સુચના પ્રમાણે ગોઠવણ કરતો હતો.

ગયો જ્યારે શગાદ જાબુલમાં,
સાંભલ બને છે શું કાબુલમાં.
લઇ સાથ વિસ્વાસુ લશ્કર સવાર,
ગયો શાહ કાબુલ શેહરની બહાર.
શેહરથી હતું એક જંગલ દુર,
ભરેલું હતું તે શિકારોથી પુર.
કરી ખુબ તહેકીક કિધી અટકલ,
થશે એ જગો કામ તેનુ સફલ.
કહ્યું કેઃ “ખણો ગારની એ હાર,
એક એકથી છુટી ખણો દસ બાર.
બરાબર માપી ખણજો એ ગાર,
કે રૂસ્તમ જેવા સમઇ જાય બાર.
ઉંડાઇનો કરજો એવો સુમાર,
કે નિકલી શકે નહિ ફરી બહાર.
ઉંડાઇ ’ને પોહોલાઇ કરજો દુપટ,
કરે નહિ કુદાવી જવાની હિંમત.
બબાદા અજલની ઘડી જો ફરે,
નહી એક ખાડાની અંદર પડે.
તો છુટે બિજામાથી હરગેજ નહી,
પડશે ત્રીજામા જરૂર તે જઇ.
અગર મેહર જો મોત તે પર કરે,
ત્રીજા ગારમા જો નહિ તે પડે.
ચુકે જો ચોથો અગર હોય કરમ,
જરૂરત બિજામા ફસે રૂસ્તમ.
ચલકતા ભાલાઓ ખાડે જડી,
અણીદાર નોકોને ઉપર કરી.
ઉભી ’ને આડી જડી તલવાર,
રચી ખુબ જગેજગ તીરોની હાર.
કિધા ગારને બંધ તદબીરે ખાસ,
ઉપર નાખી મટ્ટી, પછી નાખી ઘાસ.
જમીનને બનાવી દિધી એકસાંન,
પડી નહી માલમ કોઇને નિશાંન.
પડે જો અગર કોઇ એ ગારમાં,
બને તેની કિયામત પલવારમાં.

* * *

જમાનાની બાજીનો જો તું ચિતાર,
કરે શું શું શગાદ હવે બદકાર.
કિધું કાંમ દુનિયામે એવું બરાબ,
જમાનાની લિયાનત પડી બેહીસાબ.

રૂસ્તમનું કાબુલ તરફ જવા નિકલવું, અને શગાદનું કાબુલ તરફ જાસુસને રવાના કરવું.

રૂઢ નામ રખનું ધરીને જબાંન,
નિકલીયો સફરપર જેહાંપેહલવાંન.

શગાદ સાથે નિકલીયો બહાર,
થયો રક્ષ ઉપર રૂસ્તમ સવાર.
લઇને સવાર એકસો સંગમા,
જવારેહબી સામેલ થયો રગમા.
પુગાડી શગાદે કાબુલ ખબર,
રવાના કિધો એક જાસુસ નફર

"આવે છે રૂસ્તમ લશ્કર વના,
નથી સાથ પલટન સિપાહો ઘણા.
ખબરદાર રહેજે તું હુશિયાર,
કરી ફંદ ચાહજે માફી હજાર.
જજે સામો લેવા સરહદ ઉપર,
ચાહજે તું માફી-ઝુંકાવી સર."

શાહે કાબુલે રૂસ્તમ પાસ માફ માંગવી.

રૂસ્તમ અને તેના ભાઇ જવારેહ પોતાના માનીતા પેહલવાંનોના બનેલા એક રસાલા સાથ, ખુદાનુ નામ યાદ કરી કાબુલ તરફની મંજલે જવા નિકલ્યા, અને એ રસાલામા શગાદબી સામેલ થાઇ, રૂસ્તમ સાથ ખુશ ગુફતગુ કરતો રાહ માપવા લાગ્યો. પણ જાબુલથી નિકલવા આગમજ શગાદે એક વિસ્વાસુ જાસુસને પોતાના સસરા કાબુલના પાદશાહ પાસ નામુ આપી રવાના કીધો. શગાદનો આ જાસુસ વિજલી વેગે કાબુલ જઇ પુગ્યો, અને રૂસ્તમ કાબુલની સરહદ ઉપર પોતાના રસાલા સાથ જઇ પુગે, તે આગમચ રૂસ્તમના નિકલવાની ખબર તેણે શાહે કાબુલને પુગાડી, શગાદનો પેગામ જણાવ્યો આ ખબર મલતાંજ કાબુલનો પાદશાહ પોતાના વજીરો અને રસાલા સાથ રૂસ્તમને એસ્તકબાલ લેવા ઉતાવલે બાહાર પડયો. સરહદ ઉપર આવી પુગતાંજ રૂસ્તમના રસાલા ઉપર તેની નજર પડી, અને જેહવાં પેહલવાંન રૂસ્તમને જોતાંજ, કાબુલનો પાદશાહ પોતાના ઘોડા ઉપરથી તુરતજ ઉતરી પડી, પોતાના તમામ રસાલા સાથ પાઉ પીયાદો તેને મલવા આગલ વધ્યો.

રૂસ્તમ પાસે જઇ પુગતાંજ તે કાબુલીએ પોતાના ફિતુર ચાલુ કીધા. તેણે પોતાના માથાં ઉપરની પાઘડી કાહડી નાખી, જમીન ઉપર રૂસ્તમના કદમ આગલ મુકી, અને રડતી આંખે ગુડણ ઉપર પડી, બંન્ને હાથો જોડી ઉંચા કરી રૂસ્તમ આગલ પોતાનુ માથું નમાવી, શગાદ સાથે ચલાવેલી ચાલ માટે માફી ચાહવા લાગ્યો. તેણે પોતાની તરફથી બોલતાં અરજ કીધી કે: "શરાબની ઝુમમા મારાથી જેગી કાંઇ અપમાન શગાદને તથા સાથે સવારવાલાંઓને થયું હોય, તે માટે હું પશેમાન થઇ માફી માગું છું."

ઉદાર દીલના રૂસ્તમે શાહે કાબુલને ઘણી તકલીફ આપી નહી, અને તેની માફી તેજ વખતે મંજુર કીધી, અને તેનો જે મરતબો હતો, તેના કરતા જ્યાદા મરતબો વધારી તેને સર્ફરાજ કીધો. બાદઝ કાબુલની સરહદ ઉપર આવેલી નદીને કિનારે, એક દિલખુશ લિલોતરીવાલી જગ્યાએ રૂસ્તમે પોતાના રસાલા સાથ પડાવ નાખ્યો. શાહે કાબુલે રૂસ્તમની દરેક રીતે પરોણાગત કરવા માડી. ખાનપાન અને ગાનતાનની મીજલસ દમ-બ-દમ મલી રેહી, અને એ રીતે રૂસ્તમ ત્યાં પડાવ નાખી પડયો.

કિધી રૂસ્તમે ત્યાં જગો એક પસંદ,
બનાવી જશનગાહ મિસલે ચમન.
હતી ત્યાં લીલોતરી ખીશિયાર,
ઝાડો 'ને બાડી દીસતાં અપાર.

રસાલાની સાથે કીધું મૂકામ,
કિધી શાહે કાબુલે ખુબ ધુમધામ.
ભરી એક મહેફીલ ખુશ દીલબહાર,
નાચી રહી હર તરફ ગુલનાર.

બેસુલ તખત એક ઝરીન ઝરનીગાર,
તે પર બેઠો સામેસવાર.
મચી મીજલસમે અજબ ગુલતાંન,
ચાલી રહ્યું ખુબ ત્યાં ખાંન પાંન.
રહ્યો દોરે દારૂનો કંઇ નહિ સુમાર,
ખિલી રહી ખુશાલી મિસલે બહાર.

રૂસ્તમને ફુસલાવી દગાની
શરૂઆત કરવી.

ખિલી તોરથી એક દીન બામદાદ,
લેઇ રૂસ્તમને ચાલી દીલશાદ.
કહ્યું કાબુલે રૂસ્તમને નમીઃ
"થજો, તારી નાબુદ રંજો-ગમી.
અગર હોય ખાએશ શીકારની,
ખીદમતમાં છું સાલારની.
ખિલી છે કાબુલે મોસમ બહાર,
આંખોને આપે છે ઠંડક ચિતાર.
છે હિયાં પહાડો 'ને ઝાડોનું વન,
શિકારોનુ છે તે અજાયબ વતન.
જગેજગ ઝાડોની લાગી છે હાર,
પછવાડે પાહાડોનું જાણે બજાર.
ઉભા તોરથી છે મગરૂર બની,
ગણેલા શકાતા ન કોઇથી. ગણી.
ખીણો 'ને ખાહી દીસે રંગીન.
કરો જ્યાં નજર ત્યાં લીલી જમીન.
ઝરાંઓ ઝરે નિરમલ પાહાડે પાહાડ,
સરપ સમ દોડે વહી ફાટ ફાટ.
ગોર્ખર 'ને સાબર અને સિંહરાજ,
વરૂઓ ને વાઘો કરે છે .નાજ.
હુકમ દે મને તો કરૂં કારોબાર,
રહું સાથ તારી હું ખિદમતગાર.
હકિકત સુણી રાજી રૂસ્તમ થયો,
સરપર સવાર આવીને જમ થયો.
હોય જ્યારે સરપર ભમતી અજલ,
છતી બાહોશીએ ગુમાવે અકલ.
કજા બેહી સરપર રૂસ્તમ ચહડી,
સમજ નહિ દગાની તેને પડી.
કજા કહેર ભારી, ખલક કુલ જેર,
પલકમા હલક બંધ, માહી 'ને શેર.
કજાની ગરદીશ કાતીલ કહેર,
બને મસ્ત મચ્છંદર, મચ્છરથી જેર (9)

જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમનુ કાબુલના
જંગલોમા શેકાર કરવા નિકલવું.

ખુશી થાયો રૂસ્તમ શીકારે જવા,
કહ્યું કેઃ "કરીશું શિકારો નવા.
સવારો સજે સર્વ શસ્ત્રો સિતાબ,
જુવો નાલ ઘોડાની, નાખો રિકાબ.
સજી સાજ ઉભા કુલ ગસ્તીબાંન,
નિકાલયો બહાર રૂસ્તમ પેહલવાંન.
બાંધી લિધા પીઠપર તીર કમાંન,
નિકલિયો બહાર રૂસ્તમ પેહલવાંન.
બદન પર ન લિધું બબ્રેબયાંન,
નિકલિયો બહાર રૂસ્તમ પેહલવાંન.
લિધી નહિ શમશીર, ગુરજ ગાવેચાન,
નિકલિયો બહાર રૂસ્તમ પેહલવાંન.
નિકલિયો શિકારે બની ખુશ મસ્ત,
થતો'તો હસ્તીનો ખુરશેદ અસ્ત.
અરેરે! એ રૂસ્તમ કહાં જાય છે,
જો મોત તારૂં પુઠે ધાય છે.
અરેરે! એ પેહલવાંન ઇરાંનના,
નથી જાણતો રંગ આસ્માંનના.
છલંગ મારી રક્ષપર થયો તે સવાર,
હતો તેની હરતીનો દીન યાદગાર.
ઉભો આવી શગાદ બનીને સવાર,
નમીને ઉભો તે બુરો નાબકાર.
જવારેહબી આવ્યો બનીને મગન,
શરૂ કુચ કીધી બિયાંબાન વન.

કાબુલના બીયાબાંનમા ખોદેલા
ખાડામા રૂસ્તમનું તેના રક્ષ
સાથ પડવું.

ભયાનક ભયંકર હતું તે વેરાંન,
શિકારોનુ બેશક હતું તે મકાંન.

હતાં મસ્ત ગુર્ખર, અતી તુંદ તાંન,
શિકારીઓ જોતાંજ ભુલીયાં ભાન.
ભડકીને ભાગાં કરી દોડધાંમ,
લાગ્યા પુઠે સંહુ સવારો તમામ.
ગયા કોઇ આગલ, ગયાં કોઇ આમ,
દિધી સહુએ ઘોડાને સોંપી લગાંમ
વિખરાઇ ગયા સહું સિપાહો સવાર,
ઉભો રૂસ્તમ જોઇ વનનો બહાર.
કજા આવી સામે લટકતી લફંગ,
ઉભી ગેલ કરતી થવા હમસંગ.
રખસ રૂસ્તમે છોડીયો વન ભણી,
રાખ્યા હતા જ્યા ખાડા ખણી.
રખસ દોડીયો ખુબ કરતો મરોર,
ધુલનુ ધુલાડ થયું ઘઘોર.
ચરદાં પરદાં 'ને વનના પતી,
ડરીને ગયા સહું બાજુ હટી.
એકાએક રખસ દોડતો થાયો ઠમ,
અટકીને આગલ ન ભરીયું કદમ.
નવી ધુલનો વાસ તેને ગયો.
આગલ વધતો તે અટકી રહ્યો.
કુદી કદમથી જમીન કીધી ચાક,
પુકારી ગજબથી અજબ થાઇ ખાક.
રખસની જોઇ આવી 'હઠ હદ બહાર.
કહ્યું રૂસ્તમે એમ કરી ખુબ પ્યારઃ
"કાંય રે કાંય, ઓ વહાલા રખસ,
કરે આજ તું કેમ હુજત અબસ.
અટકી ઉભો કેમ થઇને તું ટંગ,
કેમ પાણી પાણી થયું તારૂં અંગ.
નથી કેમ કહેતો મને તારી વાત,
નથી દોડતો કેમ મને લેઇ સાથ.
એ તારી હુજત નથી છે ખરાબ,
નથી કેમ દેતો મને તું જવાબ."[1]
ઘણુંખી કહે રક્ષને રૂસ્તમ,
પણ ભરયું ન રક્ષે આગલ કદંમ.
કરી વાહલ ઠોકી છાતી 'ને ચાલ,
પસવારી હાથોએ આંખો 'ને ગાલ.
કહ્યુંઃ "દોડ હવે ચાલ થા હુશિયાર,
કહું કેટલુ હું તુને વારવાર.
નહી ચાલશે તારી એ સરકશી,
પુરી કર મંજલ આગલ ધસી."
મગર એકખી ચાલિયો નહિ કદમ,
થયો લાલ ગુસ્સાથી રૂસ્તમ ગરમ.
મારીને ચાબુક કહ્યુ તેને એમ!
"નથી છોડતો તારી હુજજત કેમ."
પડતાજ ચાબુક થયો હુશિયાર,
ખંખારી હટીયો તે પાછલ લગાર.
ધરી ધુન મનમા બનિયો ગરમ,
પવન સમ દોડયો લઇ રૂસ્તમ.
રખસની ઝડપનો રહ્યો નહિ સુમાર,
મગર બેઠો રૂસ્તમ બની ઓસ્તવાર.
પુગ્યો દોડતો ગારના મુખપર,
છલંગ મારી કુદીયો હવામે અધર.
પિલંગ સમ છલંગે કુદી એકદમ,
કુદાવી ગયો ગાર લઇ રૂસ્તમ.
ગજબથી ભરી તેની દુસરજત હતી,
જમીન માહે તેની કિયામત હતી.
ચરખની ચલન પર લિયાનત હતી,
જમીનમે રચેલી તુરબત[2] હતી.
મુરવ્વત મોતે ન કીધી કસી,
અજલ આવી એકદમ ઉભી હસી.
કુદાવી ગયો ગાર રખસ એકદમ,
મગર રહી ગયાં બે પાછલ કદમ.
રખસના વજનથી જમીન ગઇ ધસી,
તફડતાં તફડતાં ગયો તે ફસી.
પડી મોતની મુરતી ત્યાં નજર,
તુરત તે થયો દીલથી બેસબર.
ગજબ જોઇ રૂસ્તમે કીધો પુકારઃ
"ખબરદાર, ખબરદાર, ખબરદાર યાર."

---

૧. પોતાના માનીતા ઘોડાની સાથ તેના માલેકે એમ વાત કરવાના ઘણાક દાખલા અંગરેજી તેમજ હિંન્દુ દંતકથાઓમાથી મલી આવે છે ૨. કબર.

લરજીયો રૂસ્તમ જોઇ ગુપ્ત ગાર,
રખસને કહ્યું કેઃ "ખબરદાર યાર.
ખતંગ ઢીલ ના થા, ધર દીલ ઉમંગ,
હુશિયાર થઇ માર મોટી ફલંગ.
ફલંગ મારવાની ન હિકમત મલી,
જતો હર ઘડી ગાર તેને ગલી.
રખસ થાયો કમજોર, હિમત ઘટી,
રૂઢાતી ગઇ રક્ષ દમની ગતી.
કરી જોર મારી છેલ્લી ફલંગ,
પડયો ગારમા લઇ રૂસ્તમ સંગ.
(10) * * *
અફસોસ! અફસોસ! અરે હાય હાય!
અંત આયો રૂસ્તમ તારો શું આય.
અફસોસ! અફસોસ! અરે હાય હાય!
પડો ગારમા રૂસ્તમ પેચ ખાય.
કિધા જેર જેણે મારીને લાખ,
પડયો આજ પટકઇ દગાથી ખાક.
રખસ સાથ રૂસ્તમ પડયો ગારમાં,
પુકારી કરે શોર અંધારમા.
દગાનો થઇ ભોગ કીધો પુકાર,
ભાલાઓ ભોકઇ ગયા આરપાર.
નેજાની નોકે વિંધાયું શરીર,
બદનમાથી ખીશિયાર વહેતું રૂધીર.
કાતીલ જખ્મથી બદન ચાકચાક,
કજા જોઇ કિધો યાદ યજદાંન પાક.
દગાનો ભરમ કુલ થયો આશકાર,
જાહેર પલકમા થયો ઇસરાર[1].
ધરી રૂસ્તમે હાંમ જોયું ઉપર,
પડી તેની શગાદ ઉપર નજર.
સમજી ગયો રૂસ્તમ પેહલવાંન,
દગાથી લિધો છે શગાદે જાન.
જોઇ તેને રૂસ્તમે કીધો પુકારઃ
"અરેરે ઓ ચંડાલ, સુમ, નાબકાર.
દગાથી લિધો છે તુંએ મારો જાન,
મને મારી જાબુલ કીધું વેરાન.
બની ભાઇ બનિયો કસઇ બેશરમ,
શું આ તારી મહોબત 'ને આ ધરમ.
સહે બંદો બંદાના લાખો સુખન,
મગર સહેસે હરગેજ ન ચર્ખે કહન."(11)

ગારને માથેથી રૂસ્તમને તાનાજનીના સખુનો શગાદે કેહવા

શગાદ બોલ્યો ઉપરથી હસીઃ
"ગઇ તારી રૂસ્તમ કહાં સરકશી.
લડીને કિધી તુંએ દુનિયા ખરાબ,
કિધી ખુનરેજી તુંએ બેહિસાબ.
હવે વખ્ત તારો થયો છે ખતમ,
સમજ. કે લિધો તો નહિ તેં જનમ.
નથી એ સજા થઇ ઇનસાંનથી,
મગર છે સજા એ આસમાંનથી.

શાહે કાબુલનું ગાર આગલ આવી અંજાણ્યો થવાનું ડોલ ઘાલવું, અને હિન્દી હકીમોને જખમના ઇલાજ માટે બોલાવવા સુચવવું.

આવી રીતના નફરાઇ ભરેલા સખુનો ગારના મોહોડા ઉપર ઉભો રહી નાપાક શગાદ રૂસ્તમને સંભલાવતો હતો, તેવામાં કાબુલનો પાદશાહ, જે દુર એક ઝાડને આડે ઉભો રહી, રૂસ્તમ ગારમાં કેવી રીતે પડે છે તે જોતો હતો, તે અંજાણ્યો બની, ગાર આગલ આવી લાગ્યો. રૂસ્તમને ગારમા પડેલો જોઇ, કાબુલનો શાહ ગારની અંદર નજર કરી રૂસ્તમની ખુવારીભરી હાલત જોઇ અજબ થવાના ઢોંગ કરી આંખોમા પાણી લાવી બોલ્યો કેઃ "ઓ જેહાંનને જીતનાર, અને તાજના બક્ષનાર રૂસ્તમ, આ શેકારના મેદાંનમા તુંનેં એ શું થયું! તુને આવી રીતે જખમી થયલો જોઇ મારી આંખો લોહીના આંસુ વરસાવે છે. ઓ રૂસ્તમ, હું તારા જખમના ઇલાજ કરાવવા હિન્દી હકીમોને બોલાવું છું, કે જેથી તારા જખમનો તો લોક ઇલાજ કરે

૧. ભેદ.

રૂસ્તમે ગારમાંથી જવાબ દેવો.

"અરે ઓ દગલબાજ, દગાખોર લબાડ,
પડો તમ બેહું પર ખુદાનો માર.
અરે બદગોહર આ કિધું તુએ કાંમ,
કિધો રૂસ્તમનો કિસ્સો તમામ.
ચુગલખોર, ચંડાલ, ઓ બેહયા,
દગાથી કિધો તુંએ રૂસ્તમ તબહા.
લહુ તનથી જારી મિસલ આબે-નીલ,
દિસે રંગ દુનિયા અંધારો કીલ.
હકીમો શું આવીને કરશે ઇલાજ,
ઉભું મોત મારૂં બની મસ્તનાજ.
મગર દયાંન ધર તું ઓ બદેખુદા,
ફના ફાનીમા છે ગની કે ગદા.
એક રોજ તારીબી કિયામત થશે,
જગતની તુંજપર લિયાંનત થશે.
જમશેદ જેવો કતલ થઇ ગયો,
ફરીદુન, કોબાદબી નહી રહ્યો.
તો શું છે અજલ પાસ રૂસ્તંમ મજાલ,
એક રોજ તારોબી છે એજ હાલ.
બદઅંદેશ હતો બુરો અફ્રાસિયાબ,
ઓછો હતો નહી તેનો રૂબાબ.
કતલ તેબી થાયો ખુશરૂને હાથ,
ફના થાયો અતે તે બદશિફાત.
રહ્યો નહિ શિયાવક્ષ અશો નેક નર,
તો કેમ રેહશે કાયમ તું બદગોહર.
દગાથી જવશ આ જગે હું મરી,
મગર તું રહેશે નહિ ઠીર ઠરી.
ફરાંમર્ઝ બેટા · છે લખ્તેજીગર,
નિકલશે બાંધી કિનામે કંમર.
અંમર નામ કચાંનીનું વહાલું થશે,
મુખ તારૂં દુનિયામે કાલું થશે."(14)

મરના આગમચ રૂસ્તમે પોતાના દુશમનો ઉપર વેર લેવું.

જોઇ ગાર પર એ પલીદ જમને,
ચહુડયું જોમ એકદમ રૂસ્તમને.
ચમકિયો કિનાનો, અતી ઝમઝમાટ,
ઘડયો અંત વખ્તે બંનેનો ઘાટ.
કહ્યું રૂસ્તમે એકદમ કરગરી.
"હવે એક અરજ છે સાંભલ જરી.
અટકિયો છે દમ આવી મારે ગળે,
અફસોસ, હિયાં મારૂં ના કોઇ મળે.
હવે મોતથી હું થયો છું તબાહ,
થશે આ જગો માહરી દખ્મગાહ.
કરૂં છું તુને હું અરજ એક ખાસ,
રહેવા તું દેજે હયાં મારી લાસ.
મગર છે મનમાં મને એક આસ,
કરે લાસનો નહી વરૂ વાઘ નાશ.
મને જો તું આપે એક તીર કમાંન,
દુર રાખું તનથી વનના હેવાંન.
પડયો છું કુજાના સિહા ગારમાં,
મરશ આ જગે હું પળ વારમાં"
શગાદે રૂસ્તમની અરજ કબુલ કરી,

તીર કમાંન ગારમાં નાખવું.

શગાદ મલકઇ થયો શાદમાન.
હસી કહાડી બે તેને તીરો-કમાન.
ઉપરથી ફેંકી તે રૂસ્તમ ઉપર,
જોતો ઉભો બીલકુલ બેફિકર.
દરદથી દુખી બહુ હતો રૂસ્તમ,
ઘડીભર ભુલી ગયો મોત ગમ.
લઇ હાથમાં બેહુ તીર 'ને કમાંન,
ચહડાવી તીરને ટાંકી નિશાન.
જોઇ તીર રૂસ્તંમતણા હાથમાં,
શગાદ પડિયો ગભરાટમાં.
હતું ગારના મુખપર એક ઝાડ,
છુપાયો ડરી તેને ઓઠે શગાદ.
બતંગ રૂસ્તમની જોઇ રૂસ્તમી,
ધસકથી રહ્યો તે અતી ધમધમી.
તુરત દોડી નાઠો કાબુલ શાહ,
લિધી તેનેબી ઝાડ પાછલ પનાહ.

ઉભા ઝાડ પાછલ બે અહેરેમન,
સમજ્યા સલાંમત છે બેહુ જંન.

રૂસ્તમે પોતાના દુશમન ઉપર મરતી વખતે વેર લેવું.

ઉપર દુશમન બે કાલા હતા,
નિચે રૂસ્તમ તન ભાલા હતા.
ઉપર દુશમન બે હતા નાબકાર,
નિચે રૂસ્તમ મોતથી ખારજાર.
કરી જોર રૂસ્તમે ટાંકી નિશાંન,
ધરી હાથમાં તીર ખેંચી કમાંન.
છુટી તીર સનનન કરતો અવાજ,
ગયો ગારમાથી મિસલ એક બાજ.
હતો તીર ઝેરી અતી ધારદાર,
થયું કાંમ રૂસ્તમનુ યાદગાર.
દરખત તીરથી વિંધાઇ ગયું,
શગાદનું તન સિવાઇ ગયું.

* * *

કહ્યું એમ શગાદે મારીને હાયઃ
"જખમ છાતીમાં તીરનો ના ખમાય.
દગાનો બદલો કિધો મે કુબુલ,
દગાનો છે બદલો સદા ખાકો ધુલ.
લઇ જાન તારો પશેમાં થયો,
ના હું રહ્યો હિંયાં, ના તું રહ્યો.
કજા કહેર આવી ગજબ મસ્તીમાં,
બદલઇ ખુશાલી બરગસ્તીમાં.
હવા થાઇ હસ્તી મહારી ખતમ,
ખતા કરજે તું દરગુજર રૂસ્તમ."(15)

જોહાં પેહલવાંન રૂસ્તમે મરતી વખતે કરેલી છેલ્લી બંદગી.

શગાદ થયો પેચ ખાઇ ખતમ,
ગયું રૂહ તેનું સુલ્કે-અદમ.
જોઇ હાલ બોલ્યો રૂસ્તમ દલીરઃ
"હવે મારો યઝદાન થા દસ્તગીર.
ઉંમર મે ગુજારી સીતાયશ કરી,
હવે કર રૂસ્તમની રહેબરી.
ગુજારી મે જીંદગી તુજથી ડરી,
ગુનાહ માફ કરજે કહું કરગરી.
તવાના ઓ દાના કિધી તુંએ મેહેર,
મે મારીને દુશમન લિધું મારૂં વેર.
અગર જોર આ વખ્ત દેતે ન તું,
દગાખોરનો જાન લેતે ન હું.
અગર હાથ મારો તું ધરતે નહીં,
કદીબી ખુશીમા હું મરતે નહી.
નજર સાંમે આવી ઉભી છે અજલ,
કિધાં દુખ મારાં - તુંએ સફલ.
કિધી દીન દીલથી મે તારી કુબુલ,
કિધો તારો પયગંબર મે કબુલ.
હવે કર ખતમ મારી હસ્તીને તું,
કે પામું તુંથી મારી મુકતીને હું.
મે ચાહિ છે યઝદાં પરસ્તી તમામ,
ખતમ કર હવે મારી હસ્તીનુ કાંમ.
કે આવી ખરો રહું તું રૂ-બ-રૂ,
મિનોઇમે રૂસ્તમ રહે સુર્ખરૂ."

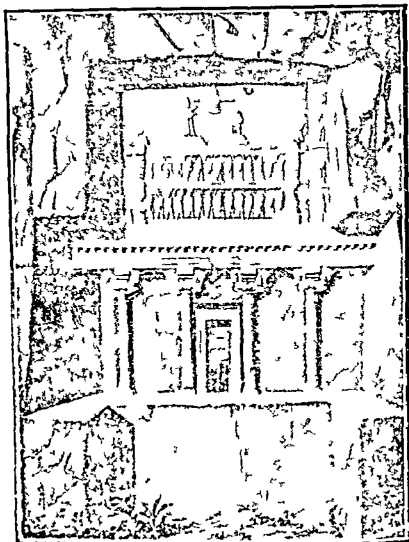
* * *

કિધી રૂસ્તમે એટલી બંદગી,
થઇ તેજ વખ્તે ખતમ જીંદગી.
રસમ છે ગર્દિશની પુર ફંદ,
ઘડીમા ખુશી, ઘડીમા ગઝંદ.
એક દિન છે બહુ ખુશ બખ્તીનો,
એક દિન છે મોતની મસ્તીનો.
પડયો ખાકમા થઇ જમાનાથી જેર,
ડરતા'તા જેથી હાથી 'ને શેર.
પડી એક રોજે બુરી સહવાર,
ઉઠયા ઘરઘરથી માહેતમ પૂકાર.
રડે કુલ જાબુલ ખસ્તાજીગર,
રડે કુલ ઇરાંન શાંમોસહર.

રૂસ્તંમના મોત ઉપર જાલેજરનો વિલાપ.

રડે જાલ ગમથી કુટી છાતીને,
સુણી હાય ધ્રુજી જમીન ફાટીને.
"હાય ઓ રૂસ્તમ, પિસર સર્ફરાજ,
હાય ઓ ઇરાંનના ગર્દનફરાજ.
હાય ઓ જાબુલના મર્ઝબાંન,
હાય ઓ ઇરાંનના પેહલવાંન.
હાય ઓ જંગી પિસર નામદાર,
હાય ઓ ચેરાગે સામેસવાર.

રૂસ્તમનું દખમું

એક દિન છે બહુ ખુશ બખ્તીનો,
એક દિન છે મોતની મસ્તીનો
પડ્યો ખાકમા થઈ જમાનાથી જેર,
ડરતા'તા જેથી હાથી 'ને શેર

રૂસ્તમે પોતાના દુશમન ઉપર મરતી વખતે વેર લેવું.

ઉપર દુશમન બે કાલા હતા,
નિચે રૂસ્તમ તન ભાલા હતા.
ઉપર દુશમન બે હતા નાબકાર,
નિચે રૂસ્તમ મોતથી ખારજાર.
કરી જોર રૂસ્તમે ટાંકી નિશાંન,
ધરી હાથમાં તીર ખેંચી કમાંન.
છુટી તીર સનનન કરતો અવાજ,
ગયો ગારમાથી મિસલ એક બાજ.
હતો તીર ઝેરી અતી ધારદાર,
થયું કાંમ રૂસ્તમનુ યાદગાર.
દરખત તીરથી વિંધાઇ ગયું,
શગાદનું તન સિવાઇ ગયું.

* * *

કહ્યું એમ શગાદે મારીને હાયઃ
"જખમ છાતીમાં તીરનો ના ખમાય.
દગાનો 'બદલો કિધો મે હુસુલ,
દગાનો છે બદલો સદા',ખાકો કુલ.
લઇ જાન તારો પશેમાં થયો,
ના હું રહ્યો હિંયાં, ના તું રહો.
કજા કહેર આવી ગજબ મસ્તીમાં,
બદલઇ ખુશાલી બરગશ્તીમાં.
હવા થાઇ હસ્તી મહારી ખતમ,
ખતા કરજે તું દરગુજર રૂસ્તમ."(15)

જોહાં પેહલવાંન રૂસ્તમે મરતી વખતે કરેલી છેલ્લી બંદગી.

શગાદ થયો પેચ ખાઇ ખતમ,
ગયું રૂહ તેનું મુલ્કે-અદમ.
જોઇ હાલ બોલ્યો રૂસ્તમ દલીરઃ
"હવે મારો યઝદાન થા દસ્તગીર.
ઉંમર મે ગુજારી સીતાયશ કરી,
હવે કર રૂસ્તમની રહેબરી.
ગુજારી મે જીંદગી તુજથી ડરી,
ગુનાહ માફ કરજે કહું કરગરી.
તવાના ઓ દાના કિધી તું એ મેહેર,
મે મારીને દુશમન લિધું મારૂં વેર.
અગર જોર આ વખ્ત દેતે ન તું,
દગાખોરનો જાન લેતે ન હું.
અગર હાથ મારો તું ધરતે નહીં,
કદીબી ખુશીમા હું મરતે નહી.
નજર સાંમે આવી ઉભી છે અજલ,
કિધાં દુખ મારાં તું એ સફલ.
કિધી દીન દીલથી મે તારી હુસુલ,
કિધો તારો પયગંબર મે કબુલ.
હવે કર ખતમ મારી હસ્તીને તું,
કે પામું તુંથી મારી મુકતીને હું.
મે ચાહિ છે યઝદાં પરસ્તી તમામ,
ખતમ કર હવે મારી હસ્તીનુ કાંમ.
કે આવી ખડો રહું તું રૂ-બ-રૂ,
મિનોઇમે રૂસ્તમ રહે સુર્ખરૂ."

* * *

કિધી રૂસ્તમે એટલી બંદગી,
થઇ તેજ વખ્તે ખતમ જીંદગી.
રસમ છે ગર્દિશની પુર ફંદ,
ઘડીમા ખુશી, ઘડીમા ગઝંદ.
એક દિન છે બહુ ખુશ બખ્તીનો,
એક દિન છે મોતની મસ્તીનો.
પડયો ખાકમા થઇ જમાનાથી જેર,
ડરતા'તા જેથી હાથી 'ને શેર.
પડી એક રોજે બુરી સહવાર,
ઉઠયા ઘરઘરથી માહતમ પૂકાર.
રડે કુલ જાબુલ ખસ્તાજીગર,
રડે કુલ ઇરાંન શાંમોસહર.

રૂસ્તંમના મોત ઉપર જાલેજરનો વિલાપ.

રડે જાલ ગમથી કુટી છાતીને,
સુણી હાય ધ્રુંજી જમીન ફાટીને.
"હાય ઓ રૂસ્તમ, પિસર સર્ફરાજ,
હાય ઓ ઇરાંનના ગર્દનફરાજ.
હાય ઓ જાબુલના મર્ઝબાંન,
હાય ઓ ઇરાંનના પેહલવાંન.
હાય ઓ જંગી પિસર નામદાર,
હાય ઓ ચેરાગે સામેસવાર.

દિપક કુલના તું થયો આજ અસ્ત,
મૂવો પર વતનમા પામીને કષ્ટ.
ગયો પુર ઉમગે તું ભાઇ સંગ,
હતો નહી ખબર તે કસાઇનો રંગ.

જગત જીતી તુંએ દુશ્મન હણી,
વમલમા તૂં ફસિયો ગાફેલ બની.
થઇ આજ ઔલાદ મારી ખતમ,
પડયો મારી ઉપર ગયેબી સિતમ.

હતો કાલનો દીન ખુશબખ્તીનો,
છે આજનો દીન બરગસ્તીનો.”

રૂસ્તમના ભાઈ જવારેહ અને શાહે કાબુલનું સેવટ.

બીજા હાથ ઉપર રૂસ્તમનો ભાઇ જવારેહ શીકાર કરતાં અચબુચ ખોડેલા ગારવાલી જગ્યાએ આવી લાગ્યો, અને તે ઘોડા સાથ ગારમા પડયો. કાબુલનો પાદશાહ, પોતાના જમાઇ શગાદને ઝાડની સાથે તીરથી વિંધાઇ ગયલો જોઇ ગભરાટનો મારેલો ધાસ્તી ખાઇ નાહસી ગયો. રૂસ્તમના રસાલેદારો આ હેબતનાક બનાવથી માહેતમમાં પડયા.

આ માહેતમભરી ખાનાખરાબીની ખબર એક પેહલવાંને પવન વેગે જઇ જાબુલમા જાહેર કીધી

જાલેજર અને તેનું કુટુંબ એ ખબર જાણી માહેતમમા પડયું. રૂસ્તમનો દીકરો ફ્રરામર્ઝ પોતાના બાપના કીનામા એકદમ કાબુલ ઉપર લશ્કર લઇ ધસી ગયો, અને રૂસ્તમના કીનામાં શાહે કાબુલને જીવતો પકડી મારી નાખ્યો, અને શગાદ જે ઝાડ સાથ રૂસ્તમના તીરે વિંધાઇ ગયો હતો, તે ઝાડ સાથ તેને આગ લગાડી દઈ, પોતાના બાપ રૂસ્તમનું વેર લીધું.

ત્યાર બાદ જે ખાડામા રૂસ્તમ અને જવારેહ પડયા હતા, તેમાથી ફ્રરામર્ઝે તેમની તેમજ રૂસ્તમ અને જવારેહના નામીચા રક્ષની લાસોને પણ બાહાર કાહડી, અને ભારી ઇજ્જતથી તેમના તન અને જખમને સફા કરી, તેમને જાબુલ લેઇ જઇ દખ્મે નશીન કીધા.

અને એ રીતે ઇરાંનના પેહલવાન રૂસ્તમના મોતનો કિસ્સો તમામ થાય છે (16)

હખાંમની વંશ.

રાણી હોમાય.[1-2]

શાહ બેહુમને હોમાય સાથે નેકા કરવા.

જખાપર ધરી રખનુ નેકનામ,
પનાહ માગી તેની ચિતારૂં કલાંમ.
હતો એક બેહમનનો એવો પિસર,
કદમા કદાવર, ખડો જોરવર.
અજખ રૂપ તેનુ નુર અફસાંન[3] હતું,
સખકતું સદનામ સાસાંન હતું.
હતી એક અકલમંદ, કનીજ ગુલનાર,
ખાહોશ, હુંનરમંદ, રોશન દિદાર.
પતીવ્રત પુરી હતી પાક અન,
હતી તે બેહમનને મન પસંદ.
રૂપે રૂપાલી હતી ચેહરેઆદ,
દિધી શાદી તે સંગ પામ્યો મુરાદ.
એ શાદીથી બહમન થયો શાદમાન,
નિસદિન હુરીપર ફિદા દિલજાન.
હોમાય દિલઅફરૂઝ હમેલદાર થઇ,
મગર તેની તબિયત બિમાર થઇ.

બહુમનનું બિમાર પડવું અને પોતાનું વસિહત કરી હોમાયને રાણી ઠરાવવી.

દુખી જોઇ બહમન ગમ બહુ કરે,
ભરે નીર નયનો, દમ નહિ ઠરે.
ચહડી સર બિમારી બહમનને,
ન પોંહોચ્યા તબિબો દરદમંદને.
બુલાવી બુજોર્ગો, વઝીર 'ને અમીર,
કહ્યું આંખો અંદર લાવીને નીર.
ધરી હાથમાં હાથ હોમાયનો,
ભરી દમ બોલ્યો સર્દ હાયનો:
"વસિહત સુણી લો મહારી કહું,
સુણી લો વઝીરો, બુજોર્ગો સહુ.
આ મારી છે પાક તન ચેહરજાદ,
નથી પામી જગમા જરાબી મુરાદ.
આ તાજ મારૂં 'ને તખ્તે બુલંદ,
આ લશ્કર 'ને શાહી બખ્તે બુલંદ.

---

૧. આ કિર્તન પેહલ વેહલું તા૦ ૧૨ મી સપટેંમ્બર ૧૯૨૦ અને રવીવારની સાંજના મુંબઇની જશન કમીટી તરફથી બે૦ જી૦ ઇન્સ્ટીટયુટના હોલમાં રજુ થયું હતુ, અને ત્યાર પછી જરથોસ્તી ભાઇબંધ અને રથેસ્તાર મંડલ તરફથી મુંબઇમા જુદીજુદી વખતે રજુ થયું હતુ.

૨. શાએર ફીરદોસી પાદશાહ ગુસ્તાસ્પ પછી તેના નબીરા બેહમનને કિયાંની પાદશાહ તરીકે ગણાવે છે, અને ત્યાર બાદ રાણી હોમાય, દારાબ, દારા, અને સિકંદરના અમલનું બયાન વર્ણવે છે. પણ ખરી તવારીખ જે પાછલા જમાનામા જાહેર થઇ છે, તે પ્રમાણે જોતાં, બેહમનથી દારા સુધીના પાદશાહો, ગુસ્તાસ્પ પછીના કિયાંની વંશના નથી. નવી તવારીખી શાહદતો ઉપરથી સાબેત થયું છે, કે તેઓ કિયાંની વંશ પછી લાંબી મુદતે ઇરાંન સરજમીન ઉપર રાજ કરી ગયલા હખાંમની વંશના પારસી પાદશાહો છે, કે જેઓને ફીરદોસીએ કિયાંની વંશના પાદશાહો તરીકે ગણવાની તવારીખી ભુલ કરી છે. ફીરદોસીએ એ બાબદ જે ભુલ કરી છે, તેવીજ ભુલ 'બુનદેહેશ'માં થયેલા જોવામાં આવે છે, કેમકે બુનદેહશમાં પણ મજકુર હખામની વંશના ચાર પાદશાહોને કિયાંની વંશના પાદશાહ તરીકે ગણાવ્યા છે. એ ઉપરથી જણાઇ આવે-છે, કે ફીરદોસીએ પોતાનું શાહનામુ લખતી વેળા બુનદેહશનીજ મદદ લીધી હતી. (કરતા)

૩. રોશની ફેલાવે એવું સુંદર.

આ ગંજે દોલત, અસમત દમામ,
સપુરદ કરૂં છું એને તમામ.
આ ફાનીથી મારી રવાની થશે,
કજા બાદ તમારી એ રાણી થશે.

અગર જો એ હોમાય બેટા જણે,
તો મુજ તખતનો તે વારસ બને.
છે એજ રાણી ખરી હકદાર,
બને એજ ઇરાનની શેહરિયાર.
જણે જો એ દુખ્તર તો રાણી બને,
મુજ સમ ગણજો તે ફરજંદને.
અગર એ મહાણુબ જણે જો પેસર,
તો શાહે ઇરાંન બને બેખતર.
આ મુજ કંમરબંદ, આ તખ્તો-તાજ,
આ શાહી શમશીર, આ મારો સાજ.
સપુરદ તમો તેને કરજો તમામ;
છે એજ મારા આખેર કલામ."

શાહ બહુમનનું ગુજર પામવું અને પોતાના બાપ બહુમનના વસિહતની ખબર સાંભલી તેના દીકરા સાસાંનનું દેશપાર નીકલી જવું.

સિતારો ફલકનો આંખો થયો,
અજલ સાંમે બહમન વાંકો થયો.
ગયું ગુલ મુરઝાઇ કજાનો હુકમ,
તજી શાહી બહુમન થાયો ખતમ.(1)
પેહરના હુકમથી થયો બેકરાર,
પીસર બેહમનનો ખરો હકદાર.
વસિહત સુણી તે થયો ગમખાર,
વતન છોડીને તે ગયો દેશપાર.
તજી મેહલો-અએવાં, તજીને ચમન,
સાસાંને કીધું નિશાપુર વતન.
છુપાવી બુનિયાદ અને નામઠાંમ,
ગરીબી અંદર કીધું મુકાંમ.
છુપાવી બુનિયાદ વતન 'ને સદંત,
કિધાં એક બાંનુસે તેણે લગન.

સાસાંને નિશાપુર શેહરમાં પોતાની બુનિયાદ છુપાવી, ત્યાં એક બાનુસે લગન કરવા.

એવી રીતે બેહમનના દીકરા સાસાંનનો ઇરાંનના તખ્ત ઉપરનો હક, તેના બાપે કરેલી વસિહતની રૂએ લુટાઇ ગયાથી, તે પોતાના બાપીકા વતનમાંથી નિકલી જઇ નિશાપુરમા પોતાની રાજવંશી બુનિયાદ છુપાવી ગરીબીમાં વસ્યો, અને અંતે ત્યાં એક બાનું સાથ તે લગનના ગાંઠથી જોડાઈ, પોતાના દિવસો ત્યાં ગરીબીમાં વેઠ કરી ગુજારવા લાગ્યો.

આ લગનથી સાસાંનને ત્યાં એક બેટો પેદા પડયો. આ બેટાનું નામ તેણે 'સાસાંન' આપ્યું.

સાસાંનનું ગુજર પામવું, અને તેના દીકરા સાસાંનનું ભરવાડ તરીકે નોકર રેહવું.

પયદા થયો એક પિસર ગુલફામ,
સાસાંને આપ્યું 'સાસાંન' નામ.
બાદઅ થઇ તેની એક રોજ કઝા,
પીસર તેનો સાસાંન થાયો તબાહ.
જમાનાએ કીધો નહિ તેનો સંગ,
તપી મુફલસીથી થતો તે બતંગ.
થયો અંતે ભરવાડ હાકમનો,
નહી પાર દીલમા રહ્યો ગમનો.

વસ્તો તે પાહડો 'ને જંગલ ભિતર,
બુજે કોણ સાસાંનની ત્યાં કદર.
જુવો શાહી વારેસનુ શું થયું;
બિચાબાંન તેનું વતન થઇ ગયું.
હશે ભેદ એ શું ખુદાને ખબર,
પલમે પડયા ખાકમે બખ્તવર (2)

ઇરાંનના તખ્ત ઉપર રાણી તરીકે
આવતાં હોમાયે ભાશાણ કીધું.

હવે વાત સાંભલ અજીજ દીલજાંન,
કરૂં છું હોમાયનું હું બયાંન.
બની રાણી હોમાય ઇરાંનની,
હતી ન્યારી સરજત તે મસ્તાનની.
બિરાજી તખત પર તે નેકફાલ,
કિધાં કુલ ગરીબો જરથી નેહાલ.
બુલાવી લશ્કર સિપાહ સવાર,
બક્ષેસ કીધા હજારો દિનાર.
બહમનથી બહેતર બની દાદગર,
લિધાં દીલ જીતી બની તાજેવર.
કિધી દેશ પરદેશ એવી ખબર:
"ન કરતાં જરાબી જુલમની ફિકર.
અદના કે આલા ગણુશ એકસાંન,
દરવિંશ, ગરીબોને દેવશ હું દાંન.
અમલ મારો રહેશે હમેશ અદલ,
મુશકીલ ટરશ હું [સહુંની સફલ.
નિર્ભય બની તમ રહો દિનરાત,
કરશ હું કદી નહિ વિશ્વાસઘાત.
મનશની મહારી સદા નેક છે,
સુખન એક મારો, વચન એક છે."

રાણી હોમાયને પેટે એક બેટાનો જનમ થયો.

પાદશાહ બહમન જયારે ગુજર પામ્યો, ત્યારે હોમાય હમેલદાર હતી. એ હમેલની મુદત પુરી થાય, તે આગમચ ઇરાંનના તખત ઉપર તેણીની તાજપોશીની ક્રીયા વજીરો અને ઉમરાવોની મીજલસ ભેગી મલી કરી, અને અનજુમને એકમતે હોમાયને પોતાની રાણી તરીકે સ્વીકારી. તખ્ત ઉપર આવતાંજ તેણીએ એક દીલજીત ભાશણ કરી, પોતાની તમામ રઈયતના દીલ જીતી લીધા બાદ, તેણીએ પોતાનો અમલ શરૂ કીધો. એવામાં તેણીના હમેલની મુદત પુરી થઇ. અને એક રોજ હોમાયે એક ખુબસુરત દીકરાનો જનમ આપ્યો.

થયો વખ્ત પુરો હમેલનો જયાર,
હોમાય. દીલથી બની બેકરાર.
છુપાવી તેણે હમેલની ખબર,
જાણે ન રઇયત કે લશ્કર, નફ્ર.
હતી શાહી હોમાયને બહુ પસંદ,
રખે તેની શાહી લીયે ફરજંદ.
રખે મારે પેટ બેટા પડે,
રખે તખ્તનો તે વારેસ ઠડે.
બની તેથી હોમાય બહુ બેસબર,
છુપાવી તેણે હમેલની ખબર.
થયો એક બેટાનો અંતે જનમ,
સિકલમાં સુંદર માહતાબ સમ.
જનમની છુપાવી સહુથી ખબર,
જોઇ તેની હસ્તી બની બેસબર.
રખે થાય દીકરો હવે શેહરિયાર,
પડી તે વમાસણમા બાશિયાર.
સખી એક જે વિશ્વાસુ હતી,
બુલાવી તે સંગ કિધી યુકતી:
"એ વારેસ બહમનનો હકદાર છે,
મગર શાહી ઉપર મને પ્યાર છે.
એ જીવે તો હું કેમ શાહી કરૂં,
એ બને બાદશાહ તો હું ખુણે પડું.
સખી એ બાલકનો કર નિકાલ,
છુપ છાપ લઇ જા એ નિર્દોશ બાળ.
પૂછે કોઇ કહેજે કજા થઇ ગઇ,
જનમતાંજ જીંદગી ના કંઇ રહી."
કહ્યુ એમ આપી પિસર ગુલગુલાલ,
જન્મ દઇ જનિતા, બની વીકરાલ.

લુટાવી ચમનને કિધું અંધકાર,
કિધું બાળ નિર્ધાર જે ચકતેદાર.

જે ગુલજાર મહેલે કરતે ચમન,
કિધું તેને અંજાણ ઘરમાં વતન.
દયા માદરે દીલમા નહિ ધરી,
જરા આંસુથીબી ન આંખો ભરી.
તવલતું તે બાળક પળ પળ રડે,
હતું એવું સુંદર, ન જોડી જડે.

તરસ લાગતી 'તો તે આંસુ પીએ,
વિના માત તે ગમ ખાઇ જીવે.
મગર તેની દાસી હતી નેક જન,
છુપાવી દયાથી કરતી જતંન.
ગાતી તે સુંદર સરોદે સુખન,
રડી બાળ નિંન્દને થાતું શરણ (3)

રાજ અમલ ચલાવવાના પોતાના લોભને ખાતર, રાણી હોમાય પોતાને પેટે એક દીકરો પેદા પડતાંજ અધીરી બની, અને રખે પાદશાહ બહમનની વસિહત પ્રમાણે અનજુમન તે બેટાને તખ્તનશીન કરે, માટે તેણીએ પોતાના રસ્તામાંથી આ નિરદોશ બાલકને દુર કરવાની યુકતી રચવા માંડી. પેહલાં તો આ ઘાતકી માતાએ પોતાની એક વિસ્વાસુ દાસીને એ દીકરાનો નિકાલ કરવાનું કાંમ છુપી રીતે સોપ્યું. તે દાસી પોતાની રાણીનાં ફરમાણને તાબે થઇ, તે દુધમલ બાળકને એક મકાંનમે લેઇ જઇ છુપાવ્યું, પણ તેણીનું દીલ એટલું તો દયાલુ હતુ, કે તે બાળકને કાંઇગી એલજામ પુગાડવા જેટલી હિંમત તેણીએ કરી નહી. નજર આગલથી એ રીતે પોતાના દુધમલ બાળકને દુર કરી, રાણી હોમાય શાંત પડી.

રાણી હોમાયે પોતાના બેટાને તજી દેવા માટે તેને એક સંદુકમા બંધ કરી 'ફ્રૈરાત' નદીમાં નાંખવું.

હવે રાણી હોમાય થઇ ખુશહાલ,
રહ્યો તેનો અમલ ચોમેર બહાલ.
અદલ તેનો ઇનસાફ, અદલ કારોબાર,
કિધી રાસ્તી તેણીએ અખ્તીયાર.
મુદત માસ એમ આંઠની થઇ પસાર,
ફ્રરજંદબી મોટો થયો નામદાર.
સિકલમા તે મિસલે બહમન હતો,
સરોશની પનાહમા આણુંન્દ હતો.
જોઇ બાળ હોમાય કીધો હુકમ,
સુથાર એક બુલાવી કાબેલ ઉત્તમ.
બનાવી સંદુક એક દિલપસંદ,
લગાડી તે માહે કિમતી સુગંધ.
કસ્તુરી અંબરનુ અસ્તર કીધું,
નરમ રેસમી એક બિસ્તર કીધું.
તે બિસ્તરમે બેસુલ મોતી ભરી,
ગોહર અને લાલ લીધાં જડી.
વળી એક અનમોલ શાહી ગૌહર,
બાંધ્યું તે બાળકની બાજુ ઉપર.

પેહરાવી વસ્તર કિધો સંણગાર,
દિસે બીજો બહમનં ખીલતો અનાર.
પડયો ખાબમાં જયાર તે આપોઆપ,
સુવાડયો સંદુકમાં આફતાબ.
બિછાણું હતું તે નરમમાં નરમ,
બદન પર રાખ્યું કપડું ગરમ.
પછી કીધી સંદુક સંભાલી બંધ,
રખે જાય અંદર પાણી-પવન.
લગાડી કસ્તુરી મીન મુખપર,
તૈયાર કીધી પીસરની સફર.

* * *

થયો વખ્ત પુરો થઇ મધરાત,
રવાના કિધી તે ફ્રૈરાત ઘાટ.
મુકી તરતી સંદુક નદી આબમાં,
પડયો 'તો બાળકબી ખાબમાં.
પીઠના પવનનો હતો ખુબ બહાર,
સફર કીધી સંદુકે છોડી કિનાર.
હતા ત્યાં જાસુસ નદીને કિનાર,
જોતા ઉભા 'તા એ અજામે કાર.
ધરી પુઠ પેટીની પુઠે ગયા,
ડુબે છે કે નહિ તે જોતા રહ્યા.

કિધી જાસુસે આવી 'ને એ ખબર.
દિઠું જે હતું તે કહ્યું, સર-બ-સર.
સુણી રાણી હોમાયે કીધો હુકમ,
કહી કોઇનેબી ન કહેતા ભરમ.
અફસોસ એ માદર ગજબની ભરી,
પિસરના સુખની હુટી ઘડી.
નહિ ડર દુનિયાનો કીધો જરી,
ખુદાથીબી દીલમાં નહી તું ડરી.

અરે શાહે ઇરાન, કહાં જાય છે,
નદી આબમાં કાંહ ઘસડાય છે.
જરા ઠોભ! સાંભલ સરજત પુકાર,
ઘટા કિસમતની બની અંધકાર.
થશે હાલ કેવા, કહાં તું જશે,
નદીને તલીએ વતંન તુંજ થશે.
નથી તારો અંગી, નથી કોઇ સાથ,
હવે એની સરજત ખુદા તારે હાથ.

* * *

ફેરાત નદીમા તરતી સંદુક એક ધોબીને હાથ લાગવી, અને તે પેટીમાંથી તે ધોબીને એક બાળક મળવું.

તે પેટી આખી રાત ફેરાત નદીના પાણીના રેહમા ઘસડાતી આગલ વધી. તે અનમોલ પેટી તરે છે કે ડુબી જાય છે, તેની બાતમી મેલવવા માટે રાણી હોમાયે બે જાસુસોને નદીને કીનારે, તે પેટી ઉપર દેખરેખ રાખવા ફરેમાવ્યું. જ્યાં સુધી રાતની સિહા અંધારીમા આ પેટી નદીમાં તરતી તે જાસુસોની નજરે પડતી રેહી, ત્યાં સુધી તેઓ તે સંદુકને પોતાની નજરે જોતા રહ્યા, અને અંતે જ્યારે તે સંદુક તેમની નજરથી દુર નિકલી ગઇ, ત્યારેજ તેની સલામતીની ખબર રાણી હોમાયને તે જાસુસોએ જઇ પુગાડી.

તે પેટી આખી રાત ફેરાત[1] નદીમાં તરતી રેહી. સહવારનું પોહોર પડતાંજ, નદીના સ્થીર પાણીની સપાટી ઉપર, પવનની લેહરાતી લેહરીઓના જોરથી તે પેટી, નદીને કિનારે આવેલાં એક ગામના ધોબી ઘાટ તરફ ઘસડાઈ જવા લાગી. બડી બામદાદને વખત, તે નદીને કીનારે આવેલા ધોબી ઘાટ ઉપર એક ધોબી પોતાના ઘરાકોના કપડાં ધોતો હતો, તેની નજર નદીમા ઘસડાઇ જતી આ પેટી ઉપર પડી.

પુરી રાત થઇ 'ને પડી બામદાદ,
થયાં નીર નદીના હસી દીલશાદ.
પુરી થાઇ સંદુકનીબી સફર,
તણાતી ગઇ કોઇ કિનારા ઉપર.
ઘાટ એક હતો તે નદીને કિનાર,
કરતો 'તો ધોબી ત્યાં રોજગાર.
પડી તેની સંદુક ઉપર નજર,
તણાતી ઘસડાઇ તે ઘાટ પર.
ઉઠાવી તે સંદુક લાવ્યો કિનાર,
ઉંઘાડીને જોતાંજ ખોયો કરાર.
ઉંચકીને ઓઢણુ કીધી નજર,
દિઠું બાળ સુંદર માહે કમર.

ઉમેદથી ખિલી દીલ થયું ગુલજાર,
પુકારી બોલ્યોઃ "ઓ પરવરદેગાર.
અજબ ખેલ આ છે, અજબ છે ભરમ,
આ બાળ દુધમલ ઉપર શું સિતમ.
આ લાલો-ગોહર, મોતન માળ,
હીરા, જવાહીર, શાહી મિસાલ.
આ માલો-દૌલત, આ શાહી ગંજ,
આ નિરદોશ બાળક પર આવો રંજ.
કોણ એની જનતી જુલમગાર હશે,
પિસર કોણ પિદરનો હકદાર હશે.
ભરમ ભેદ એમા દિસે બેહિસાબ,
તજી કાં દીધો હશે આ ગુલાબ.

૧. આજના વખતમાં જણાવલી યુફ્રૂટીસ નદી.

સંદુકને ઉઠાવી ધોબીએ પોતાને ઘર લઇ જઇ પોતાની ઓરતને સ્વાધીન કરવી.

ઉઠાવી તે સંદુક ધરી સર ઉપર,
લઇ દોડયો તે ખુશી થઇ ઘર.
એતેફાક ધોબણ હતી ગમખાર,
પિસરના મરણથી હતી બેકરાર.
સદા નાર ધોબીની કરતી રૂદન,
બનેલું હતું તેનુ સુહનુ સદન.
ખુશી થાઇ ધોબીએ કીધો પુકારઃ
"ખુશી થા ઓ પ્યારી ગમ તું વિસાર.
પિસર તારો જોકે ગયો છે મરી,
મગર મહેર બીજી રબે છે કરી."

ખુશી થઇ ધોબણને આપી ખબર,
અજબ છે સમાચાર સુણ દીલભર.
"છુપી વાત એ તું સદા રાખજે,
હિયાં સાંભલી તું હિયાં ઢાંકજે.
આ સંદુક નદી માહે તરતી મળી,
મુરાદ સઘલી દીલની ફળી,
કહું શું હકિકત અજબ વાત છે,
એ પેટીમે બાળ એક હૈયાત છે.
ગુજર પામિયો છે તહારો પિસર,
સમજ આએ મલીયો બિજો બખ્તવર."

સંદુક માહેલો બાળક અને ખજાનો મેળવી ધોબી અને ધોબણનું માલદાર બનવું અને તે બાળકનુ નામ 'દારાબ' આપવું.

ઉઠી નાર ધોબી બની બાવરી,
નજર ઝટ સંદુક અંદર કરી.
સિકલ જોઇ સજધજ ફરજંદની,
નકલ તે હતી જાણે બહમનની.
જરો-માલ, મોતી, ગોહર લાલ,
ગલાંમે બાંધેલી મોતન માળ.
જોઇ બાળ સુંદર ઉઠાવી લિધું,
અતી વાહલે ધાવણ આપી દિધું.
ખજાનાથી બંને થયાં માલબર,
હતાં બખ્ત બદતર, થયાં બખ્તવર.
* * *

કહ્યુ ધોબીએ નારને એમ હસીઃ
"હવે ઘર તહારે દૌલત વસી.
નિરાધાર એ બાળક ઉધાર તું,
લઇ ગોદ ફરજંદ કર પ્યાર તું.
તું એની માદર, હું છું પેદર,
એ આપણું નુર રશ્કેકમર.
એ બાળક હશે કોઇ શેહરિયારનું,
પરીણામ એ છે જફાકારનું.
વતન આબ[1] એનું મૂકાંમ એનુ આબ[1],
મલ્યો આબ[1] માંથી એ પ્યારો ગુલાબ.

વતન એનું આ ઘર, મૂકાંમ એજ ઠાંમ,
મુબારક રાખો 'દારાબ' નામ.

ધોબી અને ધોબણનું બીજે શેહર જઇ વસવું, અને દારાબનું મોટો થવું.

એ રીતે ધોબી અને ધોબણ બંન્ને જન નવી દોલતના માલેક બની માલદાર થઇ ગયાં. પોતાના સુખની સલામતી માટે બંન્ને જન તેમને મલેલી દોલત અને દારાબને પોતાની સાથે લેઇ બીજા શેહરમા જઇ વસ્યાં. હિંયા તેઓ પોતાને મલેલી દોલતનો ઉપયોગ છુટથી કરી તવંગર તરીકે પોતાની જીંદગી ગુજારવા લાગ્યાં. ધોબીની ઓરતે હવે પોતાંના ખાવિંદને ભલામણ કીધી, કે તેણે હવે ધોબીનો ધંધો મુકી દેઇ,

---

૧. ધોબીએ કહ્યું કે એ બાલકનુ વતન આબ (પાણી) હતું, તેમજ એનુ મુકાંમ પણ આબ (પાણીમાં) હતું, અને મને એ ગુલ આબ (પાણી) માથી મલ્યો, માટે આજથી એનું મુબારક નામ 'દારાબ' રાખ્યે.

નાહકની જંજાલ છોડી દેવી,-અને માતબરોના જેવી જીંદગી ગુજારવી. પણ ધોબીએ તેમ કરવા ના પાડી જણાવ્યું, કે 'એ ધંધા કરતાં બીજો મોતેબર ધંધો કયો છે? જે કામ આપણુ અસલથી કરતાં આવ્યાં છીયે, તેજ વધારે મોતેબર ગણાય."

નસીબાએ ચમકી કિધી યાવરી,
ધોબીની મીટી ગઇ હલહરી.
જરો-માલ ગોહર સાથે લઇ,
વસ્યો તે બીજા શેહરમે જઇ.
ગુજર પાંમ્યાં ત્યાં થોડાંક સાલ,
થયો મોટો દારાબ હતો જે બાળ.
લાડ 'ને વહાલે મોટો થયો,
લોકોની અંદર પનોતો થયો.
ઉધરીને કદમા કદાવર થયો,
બળમાં સહુંથી બહાદર થયો.
હમનબર્દ કુસ્તીમે ના કોઇ થતા,
હારીને હિંમત ખોઇ જતા.

આ નવાં શેહરમા થોડાંક વરસ દારાબ ધોબી અને ધોબણ સાથ આરામ અને ચેનમાં રેહ્યો. તેઓએ દારાબને ખરી પ્રીત અને લાખો લાડથી ઉછેરી મોટો કીધો. દારાબ તેઓને પોતાના મા-બાપ તરીકે અત્યાર સુધી ઓલખતો હતો. દીન જતે આ શાહી બાપનો બેટો એવો તો ઉધરી કદાવર કદનો અને જોરાવર થતો ગયો, કે તેના દોસ્તો જે તેની સાથ હંમેશ રમતા-ખેલતા હતા, તેઓ પણ તેના બળથી આજેજ થઇ, તેનાથી દુર રેહવા લાગ્યા. દારાબ જાહેર અખાડામા જયારેબી કુસ્તી રમવા ઉતરતો, ત્યારે તેના બોરિયાર જોરને લીધે તેના હમનબર્દ તરીકે કોઇબી તેની સામે કુસ્તી ખેલવા ઉતરતું નહી હતું.

દારાબની લડાયક વલાંણ જોઇ ધોબીએ તેને ઠપકો આપવો, અને ધોબીનો ધંધો કરવા તેને ફરમાવવું.

પોતાની નાહની ઉંમર હોવા છતાં, દારાબના દીલમા લડાયક જોશ હંમેશા ખીલી રેહવા લાગ્યો. પોતાના દીલનો એવો શોખ તૃપ્ત કરવા, નાહના નાહના તીર-કમાન તે પોતાને હાથે બનાવી, પોતાની કંમર અને ખાંદ ઉપર તેમને લટકાવી, અખલો શેહરથી દુર કોઇ વખતે નિકલી જતો હતો. એવાં લડાયક હથીયારોથી સજ્જ થઇ દારાબ એક વખત મોહલ્લામાં ફરતો હતો, તેવામા તેનો (કેહવાતો) બાપ ધોબી, તેને સાંમે મલ્યો. દારાબને આવી રીતે હથીયારબંધ બનેલો જોઇ, ધોબી તેની મશ્કરી કરવા લાગ્યો, અને દારાબે તેને તાનાબાણી ભરેલો જવાબ દીધો.

એક રોજ દારાબ લઇને કમાંન,
હતો ફેંકતો તીર ટાંકી નીશાંન.
નજર ધોબીની તેની ઉપર પડી,
જોઇ ખુબ હસિયો કિધી મશ્કરી.(4)
લિધી હાથમાંથી ઝુંટાવી કમાંન,
કહ્યું:-"ઓ દફાંની મુરખ મસ્તાંન.
પિસર ધોબીનો થઇ એ શું કરે,
લઇ તીર તબર સાથ શાનો ફરે.
તુંને છંદ લાગો છે હથીયારનો,
એ હુંન્નર નથી તુંજ રોજગારનો.
નિકલ જા હિયાંથી જઇ કાંમ કર,
ધોવા જા કપડાં લઇ ઘાટ પર."(5)

દારાબે ધોબીને જવાબ દેવો.

સુખન સાંભલી તે બન્યો સુર્ખાબ,
અદબથી દારાબે દીધો જવાબઃ
"અરે ઓ મહેરબાં પેદર જાનેમન,
કરે છે કાં મારી હિંમતશું મંદ.
હું ધોબીનો ધંધો કદી ના કરૂં,
અગર હોય શમશીર જંગે પડું.

શિખું ઝંદ-અવસ્તા હું જીવ જાનથી,
જો શીખવે મને કોઇબી ક્યાંનથી.
શિખું જંગના હું હુંન્નર ને ઇલમ,
લડું દેશ ખાતર ખુદાના કસંમ.
લડી દીન દુશ્મન કરૂં ખારઝાર,
ઉમેદ મુજ દીલની તું પાડ પાર"(6)

દારાબે લડાયક હુન્નરો અને ઝંદ અવસ્તા વિગેરે શીખી ધોબી પાસ પોતાના મા-બાપની નિશાંણુ માંગવી.

શિખી જંગ હુંન્નર જંગી થયો,
ના કોઇ હરીફ તેનો સંગી થયો.
એક રોજ દારાબે ખોલી જબાંન,
કહ્યુ ધોબીને જઇ:"સુણ મહેરબાંન.
અજબ મુજ મનમા એ છે વિચાર,
નથી કેમ તું પર મને કાંઇ પ્યાર.
બિજી મારી ફીકર તલતી નથી,
સિકલ મારી તુ સાથ મલતી નથી.
નથી ચાહ દીલમા જીગર મંદ છે,
નથી ખ્યાલ ખોટો એ કંઇ ફંદ છે."(7)

ધોબીએ દારાબને જવાબ દેવો.

કહ્યુ ધોબીએ "સાંભલી લે સુખન:
સુણી વાત તારી જલે મારૂ તન
ઉમેદ મારી તુંજમા હજારો હતી,
હવે તે સદાની ગઇ છે ત્રુટી.
કંધી મે જનમથી જે પરવસી,
કદર તેની તુંએ કરી ના કસી.
અગર બાપ તારો જો હું નથી,
તો જા શોધી લે તારો બીજો પતી.
'અગર હોય કરવી તુને કંઇ તલાસ,
ભરમ પુછ જઇ તારી માદર પાસ."

દારાબનુ ધોબણ પાસ જઈ પોતાના જનમની હકિકત માટે સવાલ કરવો.

ધોબીને મોહડેથી આ ભરમ ભરેલા સખુનો સાંભલી દારાબ વિસ્મય પામ્યો, અને તુરતજ તે વધારે ખુલાસો મેલવવા ધોબણુ પાસે ગયો.

જનમમાં ભરમ છે એ જાણી ખબર,
દારાબ દોડયો બની બેસબર.
ધરી હાથ શમશીર ચહડી રોશમા,
ગયો તે ધોબણુ કણે જોશમા.
પૂકારીને દારાબ એમ બોલિયો·
"નહી ભેદ કેમ આજ તક ખોલિયો.
મને રાસ્ત કહિદે સઘલુ બયાંન,
અગર જુઠ બોલી ન પામે અમાન.
૮૩૦૦
નથી હું તાહારો, તું કોઇ છે,
ગળે તું પડી જાણી જોઇ છે.
અરે વાહરે ધોબણુ ! ચતુર તું ઘણી,
લઇ પારકો પુત માતા બની.
ધણી તારો ધોબી અજબ તાપ છે,
વિના હક મારો કહે બાપ છે.
અજબ બેહુ જનની મલી જોડી છે,
તે આંધલો 'ને તું ખોડી છે.
બધી વાત કહી દે, મને તું ખરી,
જનમની મને બાતમી છે જરી.
કોણુ માત મારી, કોણુ છે પેદર,
ખરૂં જો કહે તો કરૂં દરગુજર.
ફરેબી ફિતુરીનું મુખ કારૂં છે,
હવે મારી શમશીર 'ને સર તારૂં છે."

દારાબના જનમની ભેદભરી હકિકત ધોબણે જાહેર કરવી.

ધ્રુંજીને બોલી ધોબીની નાર:
"ધીરેથી સાંભલ કરૂં એકરાર.
નથી નામદારી હમારી કસી,
અમો જાતે ધોબી, અજબ બેકસી
જરા કર શમશીર તારી મિયાંન,
સાંભલ કરૂં હું તહારૂ બયાંન.
વસી ઝુપડી હમ રહેતાં હતાં,
ગરીબીના સંકટ સહેતાં હતાં.
નહિ કોઇ પિસર કે નહિ દુખતર,
નપુતાં હમો બેહુજન નાર-નર.
સુણી લે હકિકત કહું છું ખરી,
ખરી વાત સાંભલ ધીર તું ધરી." (8)

ધોબીની ઓરતે દારાબને તેના જનમની સઘળી હકિકત ધીમે ધીમે સમજાવી ખુલાસો કીધો. ધોબણે દારાબની આગળ કાંઇબી વાત છુપાવી નહી. જે સંદુક ધોબીને નદીમા તરતી મલી હતી, તે લાવી તેણીએ દારાબ પાસે હાજર કીધી, અને તે સંદુકમાંથી મલેલાં લાલ, ગોહર અને જર જહવેરાત ઉપરાંત મોતીની માળા, તથા રેશમના કપડાં અને ગરમ ઓઢણી, તથા દારાબના બદન ઉપર તે વખતે જે પેહરણ હતું, તે હાજર કરી કહ્યું કે: "એ સઘળું તારૂંજ છે. હમારી આજની હાલત તારી દોલતથી છે, અને હમો બંન્ને તારા ગુલામ બરાબર છીએ."

આ સઘળી હકિકત સાંભળી દારાબ વિચારમા પડયો, અને ધોબણને સવાલ કીધો:

અજબ થઇ દારાબે કીધો સવાલ:
"કિધું શું લઇને તેં ગંજે-માલ.
જરા દાંત ઉપર ન રાખી લગામ,
કિધી મોજ ખરચી ખજાનો તમામ.
મગર શું ખજાનો ખરચાઇ ગયો,
કે બાકી હજીબી છે કંઇ રહ્યો.
અગર હોય કંઇ બાકી જરની વડી,
ખરીદ એક ઘોડો કર મુજ થકી."

* * *

તુરત ધોબણે એમ દીધો જવાબ,
ખજાનાનો-ખુલ્લો કીધો હિસાબ.
કહ્યું કે:"બાકી હજી છે દિનાર,
વલી આએ ગોહર છે આબદાર.
વલી બાગ સંગ આએ સુંદર જમીન,
એ સહું મુબારક તુને આજ દીન.
આ જર તહારૂં, 'ને ઘર તારૂં છે,
નફ્રર હમ તહારાં, આ સર તારૂં છે."

દારાબનું એક સિપાહ તરીકે લશ્કરમાં દાખલ થવું.

ખુશી થઇ દારાબે લીધા દીનાર,
ખરીદ એક ઘોડો કિધો તેજદાર.
લિધું એક જીન સંગ ગુરજ 'ને કમંદ,
ખરીદ એક શમશીર કિધી મનપસંદ.
સજી શસ્ત્ર અંગે ધરી શમશીર,
ઉભો જઇ હાકમ સામે દલીર.
જોઇ તેની સજ ધજ બુલંદ બરતરી,
કિધો તેણે દારાબને લશ્કરી.

એવી રીતે દારાબ જો કે પોતાના જનમનો ભેદ ધોબણથી જાણી શકયો, પણ પોતાના મા-બાપના નામ નિશાણનો કાંઇબી પતો મેલવી શકયો નહી. કોઇબી રીતે દારાબે એટલુંજ નક્કી કીધું, કે આજ સુધી ધોબી અને તેની ઓરતને તે પોતાના મા-બાપ તરીકે સમજતો હતો, તે કાંઇ તેના ખરા હકદાર મા-બાપ નહી હતાં.

જે કાંઈ માલો-ગંજ ધોબણે દારાબ આગલ હાજર કીધો, તેમાથી તેણે એક નમુનેદાર ઘોડો, જીન, અને એક ગુરજ તથા તલવાર ખરીદી, અને તે સઘલું પોતાના શરીર ઉપર સજી તે તુરતજ શેહરના હાકમ પાસ જઇ, સરકારી નોકરીમા એક સિપાહ તરીકે જોડાવા માટે અરજ કરવા લાગ્યો. દારાબના જેવા કદાવર બાંધાના એક મરદને જોતાંજ, તે શેહરના હાકેમે તેને એક સિપાહ તરીકે સરકારી લશ્કરમાં દાખલ કીધો.

રાણી હોમાયે રૂમ ઉપર ચહડાઇ કરવા માટે લશકર જમાવ કરવા ફરમાવવું.

એતેફાક એક રોજ પડી એવી બુમ,
કે લશ્કર લઇ ચઢીયો સરદારે રૂમ.
કતલ થાયો હાકેમ, થયું ભારી જંગ,
ઇરાંની લશ્કર થાયું બતંગ.
હોમાયે જાણી એ જ્યારે ખબર,
હુકમ કીધો લશ્કરને બાંધો કંમર.
અફસર હતો નામે જે રશ્નવાદ,
બુનિયાદે બહેતર, સુરો નેકજાદ.

બુલાવી એકદમ દીધો હુકમ:
"લડીને કરો રૂમને તમ ખતમ.
કરો કુલ લશ્કર જમા જઇ તમો,
લડો દેશ ખાતર બુરો છે સમો.
જુના 'ને નવા લેઇ જંગી સવાર,
કરો સંહુ મલી રૂમને ખારજાર."

* * *

રાણી હોમાયે લશ્કરના સિપાહોની તપાસ લેવી.
હોમાયની છાતીમાથી દુધની ધારા ફુટવી.

રસ્નવાદ સિપાહસાલાર તુરતજ રૂમ ઉપર ચહડાઇ કરવા માટે લશ્કરમા સિપાહોની ભરતી કરવા થકી નવા લશ્કરીઓને દાખલ કરવા લાગ્યો. રૂમ ઉપર ચહડાઇ કરવા માટે નવા સિપાહોને લશ્કરમા દાખલ કરે છે, એવી ખબર દારાબને પડતાંજ તે સિપાહસાલાર રસ્નવાદ પાસ જઇ ઉભો, અને નવા સિપાહ તરીકે લશ્કરમા દાખલ થવા ચાહયું. રસ્નવાદે દારાબને પોતાના નવા લશ્કરમા દાખલ કીધો. રાણી હોમાયે પોતાના આ નવા અને જુના સિપાહોને નજરે જોવાની, અને તેમની કવાએદ તપાસવાની પોતાની ખાએશ રસ્નવાદને જણાવી, અને તમામ લશ્કરને મયદાનમા હાજર થવાનો હુકમ કીધો.

જમા કુલ સિપાહો થયા નામગીર,
નવાઓબી દાખલ થયા બહુ દલીર
દારાબે જાણી એ જયારે ખબર,
થવા લશ્કરી તે થયો બેસબર.
બની બાવરો તે બેકલ થયો,
તે લશ્કરમેં દારાબ દાખલ થયો.
થઇ ફોજ લાખોની તૈયાર જ્યાર,
ધરી જોમ નિકલી લડવા બહાર.
ખુશી થાઇ હોમાય બોલી કલામ:
"તપાસું હું લશ્કર કમરબંધ તમામ.
જમા ફોજ કીધી તુએ રસ્નવાદ,
હું આપું છુ તુને મુબારકબાદ.
સિતાબીથી લશ્કરને હાજર તું કર,
ઉભું રહે સમારી સફ સર-બ-સર."

* * *

ઉભી ફોજ આવી પુર માનથી,
હોમાય જોતી ઉભી ધ્યાનથી.
નમીને સિપાહો ગયા એક-બ-એક,
અદબ 'ને અદાથી કરતા વિવેક.
થયા કુલ સિપાહો નમીને પસાર,
ઉભો આવી દારાબ ઘોડે સવાર.
મલકાવી મુખને ખેંચી લગાંમ,
ઝુંકી અદબથી કીધી સલાંમ.
જોઇ રાણી હોમાય બુલંદ બદન,
હયરત રહી જોઇ ગુરજ-કમંદ.
જોઇ તેની રોશન સીકલ દીલપઝીર,
ફુટી છાતીમાથી બે ધાર શીર[1].
જોઇ તાબ રૂબાબ જંગી જવાંન,
કિધી પુછપરછ "કોણ એ પેહલવાંન.
આ તન પીલંગ સમ આલા સવાર,
દીસે છે અવલાદે એ નામદાર.
કદમાં છે સીધ્ધો સરોવર સમાન,
દાહપણનો દરીઆવ છે બેશુમાન.
દલીર 'ને દિલાવર દીસે પુરો,
છે શ્યાનો-શૌકત દમામે સુરો.
વતનદાર કોહનો છે એ સવાર,
નથી એને લાયકના હથીયાર."

હોમાયને મોહોડથી દારાબની વખાણ સાંભલી લશ્કરમાં દારાબનું માન વધવું.

સુણી રાણી મુખે દીલખુશ વખાણ,
થયા સહું દારાબ પર કુરબાન.

1. શીર યાને દુધ. કહે છે કે દારાબને જોતાંજ હોમાયની બન્ને છાતીમાંથી બે દુધની ધાર વેહવા લાગી હતી.

ચહડયા જેમ ઉપર જંગી તમામ,
પડયા બાહાર લડવા રણ સંગરામ
જબાં પર ધરી નામ પરવરદેગાર,
શરૂ કુચ કીધી દુશ્મન દવાર.
જમીન ધ્રુંજી ઠરઠર કરતી પુકાર,
વરસાદ વરસી રહો બીગિયાર.

રૂમ ઉપર ઇરાંનની ચહડાઇ

એક રોજ બગડી હવા થઇ તંગ,
બદલિયો એકાએક આસ્માને રંગ
ગરજીને વાદલ કરતો પુકાર,
ચમકી રહી વીજળી ઠારઠાર.
જમીન થાઇ પાણીથી બિલકુલ ચિકાર,
સિપાહો થયા રણમા બેકરાર.
જગે જગ ખાડા, જગે જગ કીચ,
જમીન સર્દ કીચે બની બહુ ગલીચ
નહી ઠામ ઠરવા, ન સુવાને ઠાગ,
વિના નિન્દ દારાબ બનિયો હલાક.

ઊફાની હતી રાત, અતી અંધકાર,
ઘટા કાળી વિજેળી ચમકતી અપાર
દિઠો એક મેહરાબ, અતી હાલ હવાલ,
હતી ભાગી તુટી તેની દિવાલ.
વરસાદે થતી ખવાઇને ખાક,
વસ્તાં'તા અંદર કોહલા 'ને કાગ.
તનાહ તે હતો, ના હતો કોઇ દાસ,
વિના એક બિસ્તર થયો નાસિપાસ
બિછાનુ કિધુ કીચ પત્થર ઉપર,
બની સુસ્ત પડીયો ધરી દીલ સબર
સબર દીલ ધરી સુરવીરે કહ્યુ
"કહા સુખ મારૂ છુપાઇ રહ્યુ.
અજબ તારી ગર્દિશ મકદુર છે,
મને તારો હુકમ મંજુર છે." (9)
સુતો જઇ દારાબ દિવાલ પાસ,
પડયો નિન્દ માહે બનિને ઉદાસ

દારાબનુ એક ભાંગલા ખડીએરની દેવાલ નીચે સુવુ, અને
રશનવાદે સરોશની બશારત સાંભલવી.

રૂમી દુશમનો ઉપર ચહડાઇ લેઇ જવા ઇરાની લશ્કર ધમારામધ કુચ કરતુ આગળ વધ્યુ એક દિવસ તુફાની પવનના સપાટામા ઇરાની લશ્કર સપડાઇ ગયુ વરસાદ પુર જોશમા પડવા લાગ્યો વીજળીના ચમકારા અને ગરજનાના ગગડાટથી બિયાબાન જંગલ ગાજી રહ્યુ, અને આખુ વેરાન પાણીથી ભિંજાઇ સર્દ બની ગયુ. ઇરાની લશ્કરના સિપાહોને રાતની સિહા અંધારીમા પડાવ નાખવાની કોઇબી ઠેકાણે જગ્યા નહી મળવાથી, તેઓ છુટા પડી ગયા એવે સમે દારાબ પોતાને માટે જગ્યા શોધતો, અંધારી રાતે વરસાદમા તે વેરાનમા નિકળ્યો વરસાદ અને વીજળીના ચમકારા વચે, એક પુરાતન ખડીએરના મેહરાબની ભાગી તુટી બિસ્માર હાલતમા આવી પડેલી દેવાલ ઉપર દારાબની નજર પડી પોતે વરસાદના પાણીથી ભિંજાઇ થાકી ગયો હોવાથી, આ દેવાલને ઓઠે રાતને સમે નિરાતે પડવાનો તેણે વિચાર કીધો.

દારાબ આ ખડીએરની દેવાલને ઓઠે, પોતાના ઘોડા અને અસબાબને એક બાજુએ રાખી પોતે ત્યાં સુઇ ગયો, અને તેને ચહડેલી થાકને લીધે, તે તુરતજ નિંદ્રાવશ
૬ પડયો હજી રાત પુરી થઇ નહી હતી વરસાદનુ જોર અને પવનના સપાટા હવે ધીમે ધીમે નરમ પડવા લાગ્યા. એવામા સિપાહ સાલાર રશ્નવાદ પોતાના સિપાહોની વિખરાઇ ગયલી હાલતને લીધે, તેઓની તપાસ કરવા માટે ફરવા નિકળ્યો.

અધુરી રહીતી હજી થોડી રાત,
તલાસે નિકલિયો હતો રશ્નવાદ
ફરીને તે લશ્કરની કરવા તપાસ,
ફરતો'તો મયદાનની ચારોપાસ

પડયો એક મેહરાબ દુરથી નજર,
ગયો તે તરફ ચાલતો બેખતર.
ઉભો જંગી ચમકી કરતો વિચાર,
પડયો તેને કાંને અચણુચ પુકારઃ (10)
"નિગાહ કર ઓ દિવાલ કદમની તળે,
ખબરદાર પડતી તું ના આ પળે.
સુતો છે પનાહમે શાહે ઇરાંન,
ખબરદાર પટજે રાખી તું ધ્યાંન.
નથી સંગી કોઇ, છે હથીયાર વન,
નિચે ખાકો-ધરતી, ઉપર ગગન."

રશ્નવાદને બીજી વાર સરોશે
બશારત કરવી.

ઘટાથી ભરેલી હુતી કાલી રાત,
સુણી નાદ ગાફેલ થયો રશ્નવાદઃ
"ગજબ છે બલા કે ગરજનાદ છે,
અકેલ આ અવાજે બરબાદ છે."
ઉભો થઇ હયરત કરતો વિચાર,
નિકલીયો બિજી મરતબે તે પુકાર.(11)
"ખબરદાર,ખબરદાર,ઓ દીવાલ ઠાંમ,
રખે પડતી હમણા, સાંભલ કલામ.
ધરી હોશ સાંભલ, સુખન યાદગીર,
સુતો હિયાં છે ફરજંદ-એ-અરદશીર."[1]
ફરીથી ચમકી ઉભો રશ્નવાદ,
ત્રીજી મરતબે તેજ સંભલાયો નાદ.
હુકમ તેણે કીધો તુરત ગશ્તીઆંનઃ
"જુવો કોણ ખંડીએરમા છે જવાંન.
થયો કોણ છે જીંદગીથી તબાહ,
પડયો ખાબે-ગફ્લત, ખુદાની પનાહ."

મેહરાબમાંથી દારાબને જગાડી
બાહેર લાવવું, અને તેજ વખતે
દિવાલનું તુટી પડવું.

તુરત દોડીયા સહુ સિપાહો સવાર,
સુતેલો દિઠો એક સિપાહ બેકરાર.
પડેલો હતો કીચ-પત્થર ઉપર,
વરતર 'ને ધોડા વરસાદે તર.
પૂકારી કહ્યું: "જાગ ઓ નવજવાં,
સુતો ખાકમાં કેમ કરી હિયાં મકાં.
ઉઠી જલ્દ થા ખાબમાથી બિદાર,
લઇ તારો અસબાબ નીકલ બહાર."
ઉઠયો ઝપકી દારાબ સુણી પુકાર,
તુરત લેઇ ઘોડો નિકલિયો બહાર.
કડાકો એકાએક થયો તે ઘડી,
તૂરત ભીત મેહરાબ સાથે પડી

* * *

જોઇ આ કરામત ભરમથી ભરી,
ઇજ્જત દારાબની બહુ કરી.
લઇ સાથ દારાબને રશ્નવાદ,
ગયો સાથ તંબુમે લઇ તેજ રાત.
હવા સર્દ ઠંડી હતી બહુ ખરાબ,
હુકમ કીધો આતશ લાવો સિતાબ.
કિધી એક તેયાર તુરત ખાબગાહ,
સુતો ત્યાં દારાબ હતો જે તબાહ.

દારાબને રશ્નવાદે તેનો હાલ પુછયો.

એક વેરાંન બિયાબાનમા અરધી રાતે બબ્બે ત્રણ ત્રણ મરતબે ગએબી બશારતના પુકારો રશ્નવાદે સાંભલ્યા પછી, અને પેહલવાંન દારાબને મેહરાબ અંદરથી બાહાર કાહડયા પછી, તેજ ઘડીએ તે દીવાલ તુટી પડયાથી, દારાબનો બચાવ થયલો જોઇ રશ્નવાદ ઘણોજ વિચારમાં પડયો. તેજ રાત્રે દારાબને તે પોતાનાં તંબુમા લઇ ગયો, અને એક બીછાણા ઉપર તેને સુવાડી તેના બિછાણા આગલ સરદી અને ઠંડીને દુર કરવા, એક આતશ રોશન કરવાનો હુકમ કીધો.

૧. ફીરદોસી પ્રમાણે બહમનને જયારે ગુશ્તાસ્પે ગાદીનશીન કીધો હતો, ત્યારે તેને 'અર્દશીર'નું નામ આપ્યું હતું.

પુરી રાત થઇને પડી બામદાદ,
ઉભો આવી સાંમે ભલો રશ્નવાદ.
નવો એક ઘોડો, નવી તલવાર,
નવો એક ગુરજ, નવાં હથીયાર.
નવો એક પોશાક સંગાર સાથ,
આપીને પુછ્યું પકડીને હાથઃ
"અએ મર્દ બહાદુર, જંગી જવાંન,
હવે તારી હાલત કર તું બયાંન.
કહે તારી બુનિયાદ, શું છે નિશાન,
કિધું કેમ ખંડીએરમાં જઇ મકાંન."

દારાબે રશ્નવાદને જવાબ દેવો.

દારાબે બોલી મુખથી જબાંન,
અવલથી આખેર કીધુ બયાંન. (12)
રેશમના કપડાં 'ને મોતીના હાર,
સંદુક કહાણી 'ને ધોબીની નાર.
માલ અને દોલત, યાકુત દિનાર,
હતાં જે સંદુકમા બીશિયાર.
ભરમ ભેદ બોલી કહ્યો કુલ તમામ,
જાહેર કીધું તેણે 'દારાબ' નામ.

* * *

સુણી હાલ દારાબનો રશ્નવાદ,
ખુશી થાયો બેહદ બની દિલશાદ.
હુકમ દીધોઃ "દોડો જલદી સવાર,
સિતાબી કરો છે જરૂરત કાર.
તુરત ભાલ કાહડો જઇ શેહરમાં,
વસે છે ધોબી કોઇ ઘેરમા
જઇ ઝટ ધોબણ લઈ આવો સાથ,
મને પુછવી છે છુપી એક વાત.
દારાબનો હોય જે કાંઇ માલ,
લઇ સાથ આવે હિયાં તતકાલ.
કહે જો તે લાવે 'મોતન હાર,'
વલી સાથ 'પેહરણ,' દીરમ દિનાર.
મોતીની માલા, ગોહાર 'ને લાલ,
વલી પેલી 'સંદુક' 'ને 'ઓઢણ શાલ.'
લઇ સાથ સઘળુ આવે અહિં,
રાખે તે ઘરમા જરાબી નહિં.
ધોબી જે બેહરાંમ છે નામનો,
મને આજ છે એ ઘણા કામનો."

રૂમ ઉપર ઇરાનની ચહડાઇ.

હવે વાત સાંભલ રૂમી જંગની,
મચી કેવી મયદાંને ધુમ રંગની.
નિકલીયો દારાબ લશ્કર સાથ,
મિસલ શેર ભીડી રૂમ સંગ બાથ.
કિધું જંગ ભારી, ગજબ અંધકાર,
ખલક જોઇ ધડકી, ફલક ગમખાર.
પૂકારી દારાબે શમશીર ધરી,
ચલાવી કતલ દુશમનપર પડી.
અજલ રૂમીઓની સામે ખડી,
ગજબની ગુજરતી હરએક ઘડી.
કિધુ જંગ દારાબે જબરૂં જબુન,
બિયાબાંન બનિયાં દરીઆ-એ-ખુન
બરહમ થાયું રૂમી લશ્કર મહાંન,
ન બાકી રહ્યો એકબી પેહલવાંન.
આજેજ બની રૂમ થયું લાઇલાજ,
ફતેહમંદ દારાબ થયો સર્ફરાજ.

દારાબે દેખાડેલી દલેરીની હકિકત રશ્નવાદે રાણી હોમાય ઉપર લખવી.

રૂમ ઉપર ઇરાંની લશ્કરે કરેલી એ ચહડાઇમા દારાબે, એવી તો અસાધારણ દલેરી દેખાડી, કે તેની દલેરીના પ્રાક્રમથી તમામ રૂમી લશ્કર આજેજ થઇ, ખુવાર થવા લાગ્યું, અને મયદાને જંગમાં રૂમની મોટી ખુવારી થઇ. એ લડાઇમા દારાબની સરદારી હેઠલના લશ્કરે માહાન ફતેહ મેલવી, અને દારાબે રૂમીઓની ચોમેર કતલ ચલાવી, રૂમ ઉપર તેણે ફતેહ મેલવી.

દારાબની આવી દલેરી, અને બહાદુરી જંગના મયદાનમાં જોઇ સિપાહસાલાર રશ્નવાદ દારાબની તારીફ ગાવા લાગ્યો, અને ઇરાંનીઓએ રૂમ ઉપર મેલવેલી આ ફતેહ

ફકત દારાબની દયેરીતુ પરીણામ હતુ, એવી હકિકત રશ્નવાદે રાણી હોમાય ઉપર લખી રવાના કીધી

દલેરી જોઇ જંગે દારાબની,
સિફારસ બેહદ કીધી ઘણી.
હકિકત લખી કુલ હોમાયપર,
કિધી તેણે દારાબ વિશે જીકર
અયાં હાલ કીધો દારાબનો,
ઇશારો કીધો ખડીએર ખાબનો.
પડયો કેવો કાને ગયેબી અવાજ,
મલ્યો કેમ દારાબ ગર્દનફરાજ.
તુટી કેમ પડી ભીત મેહુરાબની,
બચી જીંદગી કેમ દારાબની.
લખ્યો હાલે ધોબણુ અતી માનથી,
લખી વાત સદુકની ધ્યાનથી
"સંદુકમાથી મલ્યા લાલ છે,
વલી એક જીવતો મલ્યો બાળ છે.
જડેલા હિરાથી કંમરબંદ છે,
એ ફરજંદ કોઇનુ જીગરબંદ છે
તે ઉધરીને મોટો થયો હાલ છે
રૂમી દુશ્મનનો થયો કાલ છે.
કદાવર કદ સાથ ગર્દન છે,
બળમાં તે રૂસ્તમ તેહમતન છે.
ભલાઇથી ભરેલા ઘણા ગુણ છે,
બિજો આ જમાને ફરીદુન છે
દિસે છે દુરંદેશ અને ખુબરૂ,
અકલમાં છે કયાની કએખશરૂ
વખાણો લખુ શું કલમ કમ છે,
ખુદાની અજબ એની પર રહેમ છે
સિકલ 'ને અકલમા પુરતાબ છે,
એ પેહલવાનનું નામ દારાબ છે
કિધુ છે રવાના આ સાથ નંગ,
દીપે છે જેનો બેમુલ રંગ.
હતું નંગ એ બાળના અંગપર,
મલ્યો'તો જ્યારે સંદુક અંદર"

રવાના કિધુ નંગ પયગામ સાથ.
મલ્યું તે હોમાયને હાથો હાથ'

રાણી હોમાયને રશ્નવાદનો પેગામ મલતાંજ તેનુ ફરામોશ બનવુ.

રશ્નવાદે લખેલો પયગામ, તેણીએ તે ધ્યાનથી વાંચ્યો અને દારાબના અંગ ઉપરથી મલેલું એક નંગ, રાણી હોમાયને મલતાજ, અને વરશોની મુદત વહી જવા છતા, તે તેણીએ તુરતજ પિછાન્યુ. તે નંગને પિછાનતાજ, વરશોની મુદત ઉપર બનેલા બનાવની યાદ તેણીના જીગરમા તુરતજ તાજી થઈ, અને પોતાના ફરજંદને તજી દેવા માટે હવે તે દીલથી દુખી થવા લાગી તેણીના અંતકરણનો ડખ હવે તે સાખી શકી નહી, અને પોતાના ગુમ થયલા બેટાની યાદ હવે તેણીના હઇડે ચહડી આવ્યાથી, તે તેને નજરે જોવા, અને પોતાને ગળે લગાડવા અધીરી પડી

કરમના એ બંદા, કરમના ગુલાંમ,
કરે લાખ તદબીર, મગર તે નકાંમ
કરમ જે કરે તે નહિ કોઇ કરે,
લખેલા કરમના ન લેખો ફરે.
હકિકત હોમાયે વાંચી તમામ,
ફરામોશ થઇ હોશ અકલ હાંમ.
તપાસી જોયુ તે બેમુલ નંગ,
પિછાની લીધુ તે હતુ કોણુ સંગ.
ચિત થાયુ ચકલમ, નિગાહ ચકીત,
મળી ગઇ ભરમની છુપી દલીલ
પરી યાદ એકદમ મયદાને જંગ,
દિઠો'તો સિપાહેમે જંગી પિલંગ.
હતો જે કદમા કદાવર બુલંદ,
હજારોની અંદર દીસતો ચુનંદ
હવે તેણીને યાદ અચણુચ પડી,
છુટી ધાર દૂધની છાતી ભરી

ચહડી ચાહ હેડે, જીગર છલકાય,
રડી છાતી તોડી હોમાય માય.(13)

રાણી હોમાયે દારાબને માન
સહીત ઈરાંન લઈ આવવા
રસ્તવાદને ફરમાવવું.

"અરે નેક કાસદ, ભલા નામદાર,
એ ફરજંદ મહારૂં છે ચકતેદાર.
એ માલેક મુલકનો હકદાર છે,
જીગરબંદ મારો એ ગુલજાર છે.
બ મહેરે-ખુદા એ મલિયો પીસર,
બુજી મે નહી એ પીસરની કદર.
તજી ચંદ્રસમ મારો ચહેરેનસુન,
કિધું મારે હાથે એ કારે જબુન.
પિસરના કરમની કહું કેમ વાત,
જનમ પેશતર તો મુવો એનો તાત.
એ આફતથી ફાટું મહારૂ જીગર,
મે નાખ્યો નદી માહે મારો પિસર.
આ નંગ હતું એની બાજુ ઉપર,
પિછાની લિધું નાખતાં મેં નજર.
એ દારાબ છે મારો લખ્તેજીગર,
મને મારો મલિયો પ્રીરોઝગર.
ઉડી જા ઓ કાસદ ના ડેર . કર,
ગમે જા તું બેસી પવન પીઠ પર.
પવન વેગે જઇ તું કહે આ સુખન,
'અધીરી પડી છું હું દારાબ વન.'
કસમ છે તુંને અએ બાદે-સબા,
પવન પીઠ પર તું ઉડી જલ્દ જા." (14)

રાણી હોમાય સાથ દારાબનો
મેલાપ થવો.

દારાબની તાજપોશી.

ખુશાલી ભરી આ પિસરની ખબર,
સુણી તેને મલવા બની બેસબર.
[illegible]ધા તેને બક્ષીસ દિનાર,
દિધાં [illegible] ગોહર યાકુત હુન્નર.

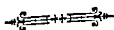
જ્યાં જ્યાં હતાં કુલ આતશ કદેહ,
ત્યાં ત્યાં કરાવ્યાં જશ્ન-સદેહ.
વલી ઝંદ અવસ્તા જબાંપર ધરી,
પરતાવો હકની દરગેહે કરી.(15)

સિપાહસાલાર રસ્તવાદનું હોમાયની
દરબારમા દારાબ સાથ
આવવું.

એક રોજ આવી ઉભો રસ્તવાદ,
મલી સંગ દારાબ બની દીલશાદ.
હતો માહ બહમન મુબારકબાદ,
શહરેવર રોજે હતી બામદાદ.
ઉભી હસ્તી હોમાય માદરેમન,
જોતાંજ ફરજંદ થઇ તે મગન.
ભરી જામ યાકુત અને લાલથી,
નિસારી તે દારાબ પર વાહાલથી.
મોતી 'ને હીરે વધાવી લિધો,
લગાડી ગળે મનાવી લિધો.
હરખના આંસુએ આંખો ભરી,
બગલ માહે પકડી ચુંબન કરી.
પસવારી હાથે દારાબ ગાલ,
કિધું તેની ઉપર જીગરથી વહાલ.
મહેફીલ ખુબ દબદબાથી ભરી,
ઉભી અનજુમન દસ્તબસ્તા ખડી.
લઇ તાજ હોમાયે ચુંબન કિધું,
પેહરાવી દારાબ અર્પણ કિધું.
કહ્યું રાણી હોમાયે તોજેસ કરી,
"કરમના લેખો મિટે ના ફરી."
બાદજ કિધો હાલ જગ આશકાર,
કે "દારાબ હવે છે શાહ શેહરિયાર.
એ વારેસ ગાદીનો છે યાદગાર,
એ બુનયાદે આલા છે ચકતેદાર.
સુણી અનજુમને કિધી આફ્રીન:
"જીવો શાહી સંગ નામદારે જમીન."
અમીરો 'ને આલાએ ચાહી પનાહ,
પુકારી કહ્યું: " સાલ જીવજો ઘણા."

દારા અને સીકંદર.[1]

"કરી શું શકે બંદા કાનીમે,
અજલ પાસ અકળ પાણીમે."

દારા અને સીકંદરનું દાસ્તાન શાહનામા મધે લંબાણથી લખાયું નથી, પણ યુનાની લેખકો એ હેવાલ લંબાણથી લખી ગયા છે.

સીકંદરે ઇરાંનને જીતી લીધું, અને જેમ ઇરાંનીઓને તેણે ખુવાર કીધા, તેમજ તેણે ઇરાંની સાહિત્યને પણ ખરાબ કીધું. ઇરાંની સાહિત્યને સીકંદરે ખરાબ કીધું, તે ઉપરથી પેહલવી લખનારાઓએ પોતાને હાથે લખેની જુદી જુદી કિતાબોમાં સિકંદર ઉપર મોટો ફીટકાર નાખ્યો છે. કેટલેક ઠેકાણે તેની ઉપર લિયાંનત નાખી

ગજસ્તે અલેક જીઆદર

કરી જણાવ્યું છે. ગજસ્ને અલેક જીઆદર એટલે 'સીકંદર ઉપર ફીટકાર હોજો.'

ગંજે શપીગાંન.

પ્લીની નામનો ફિલસુફ લખે છે, કે પેગમ્બર સાહેબ જરથોશ્તના લખાણોની વીસ લાખ બેત હતી, તે સીકંદરે જ્યારે ગંજે શપીગાંન નામનું પુસ્તકખાનું તારાજ કીધું, ત્યારે તેમા તે વીસ લાખ બેત બળી ગયા. ડા૦ જીવનજી મોદી કહે છે, કે 'જે ખજાના સાથ એ પુસ્તકખાનું જોડાયલું હતું, તે શપીગાંનનો ખજાનો હતો, અને તે સમરકંદના આતશ બેહરામના ખજાનાની ત્રીજોરી (ત્રેઝરી) હતી.'

બે મહાભારત જરથોશ્તી કિતાબખાનાનું નાશ પામવું.

ઇરાંનમા આપણા બે મહાભારત પુસ્તકખાનાં હતાં, તે માહેલું એક ગંજે શપીગાંન હતું, અને બીજું દેજે નપીશ્તને નામે જણાયલું ગંજાવર. [illegible] વાને કિલ્લો હતો. તે પણ સીકંદરે ઇરાંનને ફતેહ કીધા પછી બાળી નાખ્યું માહેલાં પુસ્તકખાનામાંથી કેટલાક કિમતી પુસ્તકો યુનાનીઓએ લુટી તરજુમો યુનાનીઓએ પોતાની ભાશામાં કીધો [illegible] જે યુનાની કહેવાય છે, તે અસલ ઇરાંની હકીમું હતું.

ઇરાંની હકીમું.

.ાનીઓના હાથમાંથી જ્યારે તેમની શેહનશાહત ગઇ, તેની સાથ તેમના હકીમાના ..કો પણ જતાં રહ્યાં, અને પાછલથી તે યુનાની હકીમા તરીકે ઓળખાવા લાગ્યાં.

સીકંદર આવ્યો અને સીકંદર ગયો.

તવારીખ પ્રમાણે સીકંદર જેવો બીજો કોઇ થયો નથી. વીશ વરશની જવાંન ઉમરે તે તખત ઉપર બેઠો હતો, અને ફકત દસ વરશ જ તેણે પાદશાહી કીધી. એટલા ટુંક વખતમાં દુનિયાનો મોટો ભાગ તેણે જીતી લીધો હતો ત્રીસ વરશની ભર જવાંનીમા દુનિયાની તવારીખમા તે પોતાના નામ અને પોતાનાં કાંમોની નોંધ કરાવી ગુજર પામ્યો.

સીકંદરનું ધાતકીપણું.

સીકંદરના ધાતકીપણાના ઘણાક દાખલાઓ નોધાયલા જણાય છે. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે, કે સીકંદર પોતાના દુશમનોને પકડી, તેઓના પગના નળામા સુરાખ પડાવી તેમાં સાંકળ પરોવી તેમને નગ્ન બનાવી, પોતાની રથ સાથ જોડીને તે તેમની પાસે ઘસડાવતો હતો.

સીકંદરનો ગરૂર. દારાને મોકલાવેલો જવાબ.

સીકંદર પોતાની ફત્તેહથી એટલો બધો તો ગરૂર અને ગુમાનથી ફુલી ગયો હતો, કે એક વખત દારાએ સીકંદર ઉપર મોકલાવેલા એક પયગામના જવાબમા તેણે એવો અભીમાનથી ભરેલો જવાબ મોકલાવ્યો કેઃ "ગગન ઉપર જેમ બે સુરજ હોતા નથી, તેમ પૃથ્વી ઉપર બે પાદશાહો જોઇયે નહી." આ જવાબમાં એની મતલબ સીકંદરે રાખી હતી, કે આખી દુનિયા ઉપર તે ફત્તેહ મેલવી, પોતે એખલો પાદશાહ થવા ચાહતો હતો.

સીકંદરની હિંન્દમા સલતનત.

દુનિયાના ફત્તેહ કરેલા બીજા ભાગો વિશે કાંઇબી ન બોલતાં, ફકત હિંન્દુસ્થાંનમાં સીકંદરની સલતનત તરફ નજર કરશું, તો માલમ પડશે કે, હિંન્દુસ્થાંનમાં તે આઉધ અને બીહાર સુધી લંબાઇ હતી, અને પંજાબમાં તે હિમાલય સુધી પોંહચી હતી.

સીકંદરે હિંન્દુસ્થાંનમાં સ્થાપેલું શેહર.

સીકંદર જ્યાં જતો અને જ્યાં ફત્તેહ કરતો, ત્યાં યુનાની શેહરો સ્થાપી તે પોતાને મન પસંદ નામો આપતો હતો. હિંન્દુસ્થાંનમાં તેણે પોતાના એક માનીતાં ઘોડાના ...ન ઉપરથી

બ્યુસીફેલીયા (જેલંમ)

નામનું શેહર સ્થાપ્યું હતું. એ શેહર હાલમાં જેલંમને નામે હિંન્દુસ્થાંનમાં જણાયલું છે. વળી મરવ અને હેરાત શેહર પણ સીકંદરે સ્થાપ્યાં હતાં. એલેકઝાંદ્રિયા પણ સીકંદરે સ્થાપ્યું હતું.

અરબલાની લડાઇ.

એ અરબલાની લડાઇ સીકંદર અને દારા વચે થયલી ત્રણ લડાઇઓ માહેલી છેલ્લી લડાઇ હતી. અરબલા શેહરથી થોડેક દુર આવેલાં મેદાંનમા એ લડાઈ થયેલી હોવાથી, તે એ નામે ઓલખાય છે. એ અરબલાની લડાઇ ઈ૦ સ૦ પુર્વે ૩૩૧ માં થઇ હતી.

અરબલાની લડાઇની સરજત.

આ અરબલાની લડાઇની એક સેવટ જે આવ્યું, તે એ કે યુનાની અને જરથોસ્તીઓ વચે જે લડાઇઓ અવારનવાર થયા કરતી હતી, તે લડાઇનું સેવટ આવી ગયું. એ લડાઇના પરીણામ ઉપર આખા એશીયા ખંડની સરજતનો આધર રહ્યો હતો. એ લડાઇમા ઇરાંનીઓ હારી ગયા, અને યુરપ અને એશીયા વચે જે લડાઇઓ થયા કરતી હતી, તે લડાઇ સદાની બંધ પડી ગઇ હતી.

તવારીખ સીકંદરને અનેક રીતે ચીતારે છે. દારાની હાર અરબલાની લડાઇમાં થયા પછી તેનુ ખુન થયું. એવો એક મહાંન શેહનશાહ દારા, જેના પુર્વજોએ ઉત્તરમાં કાસ્પીયંન સમુદ્રથી તે દક્ષીને આફ્રીકા ખંડ સુધી, અને પુર્વમાં ટીબેટથી ચીન સુધી, પશ્ચીમમા ગ્રીસ અને રોમ સુધી, તેમજ યુરપ અને એશીયાનો મોટો ભાગ જીતીને મેલવ્યા પછી, તે સીકંદરને હાથે હાર ખાઇ મરણ પામ્યો. તેવો એક જરથોસ્તી શાહ દુનિયાની શાહી ભોગવ્યા પછી, આ ગેતીને તજી ખાલી હાથે ગયો, અને તેવા એક પાદશાહને જીતીને ફત્તેહ કરનાર સીકંદર પણ આ દુનિયાની માયા અને દોલત જ્યાંની ત્યાં મુકી, બે હાથે ખાલી ગયો. મગર તેના અંતરમાં ફેલાયલા અજંપ માટે તે હમેશા બેકરાર હતો. (1) તોપણ આજે એક સવાલ જે ઉભો રહે છે, તે એ છે, કે

શું સીકંદર જરથોસ્તી હતો?

આ સવાલનો નિર્ણય કરવાનુ કામ તવારીખનવેશોને માટે રાખી, ફીરદોસી પ્રમાણે સીકંદર અને દારાના દાસ્તાંન તરફ નજર કરશું.

ફિલકુસની જંગમાં હાર થવી, અને
દારાએ તેની બેટી સાથ શાદી
કરવાની ખાએશ જણાવવી.

ભર ભર તું સાકી ગુલાબી જાંમ,
કરૂં યાદ સીકંદર દારાનુ નાંમ.
બતાવું હું રંગ રૂપ અફલાકના,
કે ઇ એક સીકંદર થયા ખાકના.

અમર છે તવારીખમા આએ વાત,
મુવો છે દારા સિકંદરને હાથ.
હતો રૂમનો શાહ ફિલકુસ[1] નાંમ,
બુલંદ જેની શાહી, બુલંદ કાંમ.
હતી શાહી ઇરાંનની દારાબ[2] હાથ,
પડોસી રૂમીઓ હતા બદસિફાત.
કિધું જંગ દારાબે ફિલકુસ સાથ,
કરી બે લડાઇ ને કીધો મહાત.

---

૧. તવારીખમાં ફિલીપને નામે અને શાહનામામાં ફીલકુસને નામે જણાયલો રૂમનો (મેસીડનનો) શાહ. ૨. તવારીખમા દારાયસ (ઓકસ) અને શાહનામામા દારાબને નામે જણાયલો ઇરાંનનો પાદશાહ.

દારા અને સીકંદર.

આ સઘળા બનાવોની યાદી સીકંદરના દાસ્તાંનના દીબાચા સમાન છે. સીકંદરના મહાન પરાક્રમોની નોંધ એટલેથીજ પુરી થતી નથી. તેણે દુનિયાનો ખજાનો મેલવ્યો. તેણે મોટી મહાંન ફતેહ મેલવી પોતે બીનહરીફ અને અજીત બન્યો, મગર આદમીના લોભની હદ હતી નહી, રહેશે નહી, અને છે પણ નહી. એક ફારસી શાએર કહી ગયો છે કેઃ—

"સે હર્ફ બેનૂકત ગશતંન્દ તરકીબે 'તમએ' અજ્જે—નૂકતરાં નંગ મીયાયેદ કે બર ગેરદે 'તમએ' ગરદદ." ૧

યાને નુકતા વગરના ત્રણ હરફો 'તોય' 'મીમ,' અને 'અયેન' એકઠા કીધા, ત્યારે ફારસી ભાષામાં 'તમએ' યાને "લોભ" એવો એક શબ્દ પેદા થયો. એ 'તમએ' શબ્દની આસપાસ નુકતાનેબી ફરતાં લાજ આવી, પણ આદમીને લોભ કરતાં લાજ કે શરમ કેમ આવતી નથી ? કેમકે લોભના ત્રણ હરફો જેમ નુકતાથી ખાલી છે, તેજ રીતે એક લોભી આદમીબી ઇજત આબરૂથી ખાલી છે.

"કરે ઇનસાંન ગજબ કંઇ કંઇ—ઘડીની જીંદગાની પર,
હવામે બાંધે છે કિલ્લા—ઉમેદના કોટ પાણી પર.
હવસ છે લોભનો જગમે—સુવાં છે હાલહવાલી થઇ,
ગયો જગથી સીકંદર શાહ—બંન્ને હાથ ખાલી લઇ."

શાહનામાના દાસ્તાંનોમા સઘળી લડાઇઓ ઈરાંનીઓને તુરાંનીઓ સાથ થઇ હતી, અને તે પછીના જમાનામાં ઇરાંનીઓને અરબો સાથ થઇ હતી. પણ ગીરદેશની ચલણે સેવટે બે લડાઇ ઇરાંનીઓને ખીરતીઓ યાને યુનાનીઓ સાથ પણ થઇ હતી. એ વિશે આપણને સેહજ તવારીખ તરફ નજર કરવાની જરૂર છે.

દુનિયામાં થયલી પંદર મહાભારત લડાઇ માહેલી ચાર લડાઇયો પારસીઓ લડયા હતા.

તવારીખમાં નજર કરતાં માલમ પડે છે, કે દુનિયામાં જે જે મહાભારત લડાઇઓ થઇ હતી, તેમાં સર્વેથી મોટી લડાઇઓ ફકત પંદર થઇ હતી. એ પંદર મહાભારત લડાઇઓ માંહેલી ચાર મહાભારત લડાઇઓ જરથોસ્તી ઇરાંનીઓ લડયા હતા. પારસી શહેનશાહત અને જરથોસ્તી ધર્મની સાથ એ ચારે લડાઇઓ નિકટ સંબંધ ધરાવે છે, ૧. કાદુશીયાની લડાઇ. અને ૨. નિહાવંદની લડાઇ. એ બે લડાઇથી જરથોસ્તી રાજની અને જરથોસ્તી ઝુંન્ડાની સરજતનુ સેવટ આવ્યું હતું. એ બંને લડાઇઓ યઝદઝર્દ શેહરીયારના વખતમાં અરબ લોકો સાથે જરથોસ્તીઓને થઇ હતી. બીજી બે લડાઇઓ જે જરથોસ્તીઓને લડવી પડી હતી, તે યુંનાનીઓ સાથ હતી. તે ૩. મેરેથોનની લડાઇ, અને ૪. અરબલાની લડાઇને નામે જણાયલી છે.

---

૧. ગુલજારે નસીહત.

અરબલાની લડાઇ.

એ અરબલાની લડાઇ સીકંદર અને દારા વચે થયલી ત્રણ લડાઇઓ માહેલી છેલ્લી લડાઇ હતી. અરબલા શેહરથી થોડેક દુર આવેલાં મેદાંનમા એ લડાઈ થયેલી હોવાથી, તે એ નામે ઓલખાય છે. એ અરબલાની લડાઇ ઇ૦ સ૦ પુર્વે ૩૩૧ માં થઇ હતી.

અરબલાની લડાઇની સરજત.

આ અરબલાની લડાઇ'ની એક મેતર જે આવ્યું, તે એ કે યુનાની અને જરથોસ્તીઓ વચે જે લડાઇઓ અવારનવાર થયા કરતી હતી, તે લડાઇનું સેતર આવી ગયું. એ લડાઇના પરીણામ ઉપર આખા એશીઆ ખંડની સરજતનો આધાર રહ્યો હતો. એ લડાઇમા ઇરાંનીઓ હારી ગયા, અને યુરપ અને એશીયા વચે જે લડાઇઓ થયા કરતી હતી, તે લડાઇ સદાની બંધ પડી ગઇ હતી.

તવારીખ સીકંદરને અનેક રીતે ચીતારે છે. દારાની હાર અરબલાની લડાઇમાં થયા પછી તેનુ ખુન થયું. એવો એક મહાંન શેહનશાહ દારા, જેના પૂર્વજોએ ઉત્તરમાં કારપીયંન સમુદ્રથી તે દક્ષીને આફ્રીકા ખંડ સુધી, અને પુર્વમાં ટીબેટથી ચીન સુધી, પશ્ચીમમા ગ્રીસ અને રોમ સુધી, તેમજ યુરપ અને એશીયાનો મોરો ભાગ જીતીને મેલવ્યા પછી, તે સીકંદરને હાથે હાર ખાઇ મરણ પામ્યો. તેવો એક જરથોસ્તી શાહ દુનિયાની શાહી ભોગવ્યા પછી, આ ગેતીને તજી ખાલી હાથે ગયો, અને તેવા એક પાદશાહને જીતીને ફત્તેહ કરનાર સીકંદર પણ આ દુનિયાની માયા અને દોલત જ્યાંની ત્યાં મુકી, બે હાથે ખાલી ગયો. મગર તેના અંતરમાં ફેલાયલા અજંપ માટે તે હમેશા બેકરાર હતો. (1) તોપણ આજે એક સવાલ જે ઉભો રહે છે, તે એ છે, કે

શું સીકંદર જરથોસ્તી હતો?

આ સવાલનો નિર્ણય કરવાનુ કામ તવારીખનવેશોને માટે રાખી, ફીરદોસી પ્રમાણે સીકંદર અને દારાના દાસ્તાંન તરફ નજર કરશુ.

ફિલકુસની જંગમાં હાર થવી, અને
દારાએ તેની બેટી સાથ શાદી
કરવાની ખાએશ જણાવવી.

ભર ભર તું સાકી ગુલાબી જાંમ,
કરૂં યાદ સીકંદર દારાનુ નાંમ.
બતાવું હું રંગ રૂપ અફલાકના,
કિંઇ એક સીકંદર થયા ખાકના.

અમર છે તવારીખમા આએ વાત,
મુવો છે દારા સિકંદરને હાથ.
હતો રૂમનો શાહ ફિલકુસ¹ નાંમ,
બુલંદ જેની શાહી, બુલંદ કાંમ.
હતી શાહી ઇરાંનની દારાબ² હાથ,
પડોસી રૂમીઓ હતા બદસિફાત.
કિધું જંગ દારાબે ફિલકુસ સાથ,
કરી બે લડાઇ 'ને કીધો મહાત.

૧. તવારીખમાં ફિલીપને નામે અને શાહનામામાં ફીલકુસને નામે જણાયલો રૂમનો (મેસીડનનો) શાહ. ૨. તવારીખમા દારાયસ (ઓકસ) અને શાહનામામા દારાબને નામે જણાવલો ઇરાંનનો પાદશાહ.

બલા એક રોજ એવી બરપા થઇ,
હજારોની જગે કજા થઇ ગઇ.
થયુ જંગ ભારી દિવસ ત્રણ તક,
ધ્રુંજી તેથી ભારી 'અમ્મુરી'[1] ખલક.
મગર દીન ચોઠો રૂઠિયો જબર,
પરાગંદે થાયુ રૂમી લશકર
કતલ ચાલી મયદાને ખુબ જંગમા,
લડયા કુલ ઇરાની ચહડી રંગમા.
નેજા 'ને શમશિર ચમકી રહ્યાં,
ગુરજથી મયદાનો ધમકી રહ્યા
ખંજર, ભાલા, તીર 'ને તબર,
ઉછલી હવામે રહ્યા ખુબતર
જીગર ખુદ હવાના કાંપી રહ્યાં,
જમીનપર લહુ લાલ વેહતા થયા
ફરામોશ થઇ હોશ રૂમી તમામ,
ગયા રૂમી નહાસી તજી 'સંગરામ'[2]
નહિ સર કોલાહ નહિ હથીયાર,
નહાસે પૂકારી લઇ લહુ ધાર.
આગલ-પાછલ જખમ તન બદન,
મરે તરફડી થઇ કજાને શરણ
જીતી જંગ ઇરાની આ યાદગાર,
ગયો નહાસી ફિલફુસ થઇ તેની હાર.
દુખી થાયો ફિલકુસ, થયો ખારજાર.
કરી જંગ ભારી ખોયો કરાર
લખાવી પયગામ દારાબ પર,
સુલેહની આપી તેને ખબર
બયાં કુલ સરતો તેમા કરી,
કહ્યુ: "દરગુજર કર ગઇ ગુજરી"
કબુલી શાહ દારાબે સરતો કબુલ,
કહ્યું. "છે ખાએશ બિજી અનમુલ
અગર હોય તુને કબુલ મારી વાત,
તો લડશે ન ઇરાંન કદી તારી સાથ.
'નાહીદ' છે દીકરી તહારી બેમુલ,
રૂમના ચમનમા ખિલેલુ છે ગુલ.
અજબ તેણીના મુખનુ નુર છે,
અજબ તેણીના કંઠનું સુર છે
અજબ તેણીના ગાલો પર ગુલ છે,
અજબ તારા ઘરમા એ બુલબુલ છે.
જીગર મારૂ છે તેની ઉપર નિસાર,
હુ શાદી કરીને કરૂ મારી નાર.
કદી નહી તુ ઇનકાર કરી ફાવશે,
કસમ પર કહુ છુ સીતમ આવશે"

* * * ૮૦૦૦

ખૂશી થાયો ફિલકૂસ સુણી વધઇ,
કરી સર્ત મંજુર કીધો જમઇ.
બની રાણી નાહીદ ઇરાંનની,
હતી પ્યારી સરજત દિલજાનની.

નાહીદનાં મોહડાંમાથી નિકલેલી બદબુથી શાહ દારાબે તેણીના તરફ દેખાડેલો ધિક્કાર.

કહે છે સૂણો ફિરદોસી એવી વાત,
પડી એક દિન બદનસીબ બુરી રાત.
હતી રંગ મહેલે હુરી તાબમાં,
રંગીલી નાહીદ રૂઆબમાં
અત્તર સૂગંધી પમરતી હજાર,
ખુશબોની લપટ હતી બીશિયાર
સદર સેજ ફુલથી સજેલી હતી,
ગુલ સાથ ચમ્પા ચમ્બેલી હતી
પલંગ પર ચદ્દર રચેલી હતી,
ધુમ રોશનીની મચેલી હતી.
સુતી જઇ પલંગે નાહીદ હુરી,
હતી વાત દીલમા નહી કંઇ બુરી
મલી સંગ દારાબ કરતી'તી નાજ,
હતા બને જંનના દીલખુશ મિજાજ.
બન્યો તેટલા એક અજાયબ બનાવ,
થયું દર્દો ગમથી જીગર ગર્કાવ
પડો બને સંગ રંગ કરતાં'તાં વાત,
અધુરી રહીતી બુરી અર્ધ રાત

૧ પુર્વકાલમા 'અમ્મુરી' રૂમીઓનુ પાયતખત શહેર ગણાતું હતુ.
૨ લડાઇનુ મયદાન.

એકાએક દારાબે મારી છલંગ,
કુદીને ઉઠયો છોડી પલંગ.
પડી ગાભરી બાવરી દીલદાર,
સુજે નહી કંઇ કે કરે તકરાર.
પુકારી બોલિયો તે ઇરાન શાહ:
"થયો છું નાહીદ તુજથી તબાહ.
મુખ તારૂં એવું મારે છે વાસ,
ભરેલો છે બદબુએ તારો સ્વાસ.
આવી તું સુંદર, 'ને આવી નજીસ;
નિકલ ગોદમાંથી એકદમ ખીસ.
બદબોની ભુથી ગઇ મારી ઉંઘ,
અરે સંખણી એ મને લાગી સુંઘ.
મને તુજ દમથી થયો છે ત્રાસ,
હવે આવતી ના કદી મારી પાસ.
ગજબ તારો દમ છે જુદી જાતનો,
સિતમ થાયો મુજપર સિહા રાતનો."(2)
મલ્યા સહુ તબિબો હુકંમ શાહ સુણી,
અકલમંદ દાનેશ, ઇલમમા ગુણી.
હકિકત કહી શહેનશાહે પુરી:
"બદબો છે રાંણીના દંમમા બુરી.

ગજબ છે એ બદબો સિતમથી ભરી,
રાણી એ મારી બને કેમ કરી.
કરો કોઇ ઇલાજ તદબીરે પુર,
સફા મર્જ કરીને કરો બસ દુર.
સિફારસ ન કરતા એ નેકનામની,
નથી રહિ એ મુજને હવે કામની."

* * *

હુકમ આ સૂણી કમકમી નાર નેક,
બોલી: "છે મંજુર ફરમાં દરેક.
ભમી ગુલ ઉપર તેં પિધો ગુલ રસ,
હવે કહે મુજને તું આગલથી ખસ?
જવાંની ને જોબંન લીધાં લૂટી,
હવે કહે મૂજ પાસ તું ના સુતી!
બનાવી તે રાણી કીધું ચમંન,
હવે કહે જા તું તહારે વતંન?
અજબ છે ગયો પ્યાર તહારો મરી,
સિનામા સિતમની મારી છરી.
મને છે મંજુર તારો હુકંમ,
મને છે મંજુર તારો સિતંમ."
બુરા તે હુકમને રડીને નમી.
રડીને નાહીદ અતી કમકમી.(3)

દારાની રાણી નાહીદના મોહડાંની બદબોનો ઇલાજ થવો.

તબિબોએ નાહીદ રાણીના મોહડાંના વાસોનો ઇલાજ, 'ઇસકદર' નામના એક પાલાની બનાવટવાળી દવાથી કીધો, અને રાણી નાહીદના મોહડાનો વાસ તેથી દુર થયો. પણ શાહ દારાબનું દીલ નાહીદ ઉપરથી ઉડી ગયેલું હોવાથી, નાહીદને તેના બાપ ફીલકુસને ત્યાં તેણે રૂમ મોકલાવી દીધી.

પણ રાણી નાહીદ તે વખતે હમેલદાર હતી, તે વાત તેણીએ શાહ દારાબને કહી નહી હતી. એ બનાવ ઉપર આપણ પાછલથી આવી છીયે, પણ એ બનાવ બને, તે આગમજ દારાબના હુકમ સાંભળી તબીબો બોલ્યા કે:—

કહે સૌ તબિબો: "સુણ નામવર,
કદમ પર તહારા છે આએ સર.
કરશું એ રાણીના દુખની દવા,
જશે તેથી સુધરી સુખની હવા.
'સકંદર' પાલો છે એનો ઇલાજ,
થશે તેથી મૂખની બદબો તારાજ.
લાવી તે પાલો 'ને કરશું દવા,
તુને ગમ કરવો છે નારવા."

કહું શુ સૂણો અંનજુમન મહેરબાંન,
ભરમથી ભર્યું છે અજબ આસમાંન.
છે માનવની સરજત અજબ ફાંનીમાં,
કરે લાખો તદબીર જશે પાંણીમાં.
અગર સર પટકી જો આદમ મરે,
લખેલી સરજત કદી ના ફરે.
નાહિદની પીડા પાલાથી ગઇ,
મગર તેની સરજત સુધરી ન કંઇ.

કિધો શાહે હૂકમ કહી એ હરફ,
"નિકલ જા હિંયાંથી રૂમની તરફ."
દુખી થાઇ આંસુ રડી જાર જાર,
ગઇ બાપને ઘર બની બેકરાર.
મગર નહી ખોલી ભરમની વાત,
હતી તે હમેલદાર દારાબ હાથ.
જીગર લઇ જખમી ગઇ રૂમમા,
પેદર પાસ જઇને રડી ગુમમા.
સુણી હાલ ફિલકુસ થાયો નિરાસ,
મગર તેની લડવા હતી નહિ ગુંજાસ.
તપી કોફે થાયો આતશ મિજાજ,
કરી શુ શકે નહી હતો બખ્તબાજ.
સલામી તે દેતો'તો ઇમાનથી,
મગર દીલે ડરતો તે ઇરાનથી.
થયો પુરો નાહીદ હમેલનો વખત,
જન્યો નાહીદે પુત બુલંદ બખત.
રૂપે રૂપાલો, બહુ સુરમંદ,
દિપે જેમ ગગન પર પુનંમ ચંદ.
ખુશી થાયો ફિલકુસ જોઇ ફરજંદ,
પમરતુ'તુ ખુશબોથી તેનુ બદંન.
પમરતો'તો બીસલે, 'સકંદર' સુદાંમ,
તેથીજ રાખ્યું 'સિકંદર' નાંમઃ
૮૮૦૦.

"એ ફરજંદ છે મારૂં, વારસ-એ-રૂમ,
રૂમીઓના દુશ્મન કરશે એ ગુમ."
જગતને જાહેર ન કીધો ભરંમ,
કે નાહીદે દિકરાને દીધો જનંમ.
* * *

દારા બીન દારાબનો જનમ.

નાહીદને રૂમ મોકલ્યા પછી શાહ દારાબે બીજી રાણી કીધી, અને તે રાણીને પેટે એક દીકરો અવતર્યો. એ દીકરાનુ નામ શાહ દારાબે દારા રાખ્યુ. શાહ દારાબના મરણ પછી એ દારા ઇરાંનની ગાદી ઉપર આવ્યો. બીજા હાથ ઉપર રૂમમા ફીલકુસના મરણ પછી, તેની ગાદીએ સીકંદર આવ્યો. હવે હિંયાંથી ફીરદોસી પ્રમાણે આપણ દારા અને સીકંદરના હેવાલ ઉપર આવ્યે છીએ.

દારાએ સીકંદરની અકળની પરીક્ષા કરવાની યુકતી રચવી.

થયો જયારે ફિલકૂસ જગથી ગુજર,
સિકંદર થયો રૂમનો તાજવર.
હતો તેની દરબારનો બહુ રૂઆબ,
હતી તેની હિંમત બહુ બેહિસાબ.
કરી જંગ જગમે તે ફાવિયો,
મૂલકો અસંખ્ય જીતી લાવિયો.
મગર એક કપાલે ટિલી કાળી રહી,
સિકંદર ગયો હાથ બે ખાલી લઇ.
પડી જયારે દારાને એવી ખબર,
સિકંદર થયો શાહે રૂમ નામવર.
કરવા સિકંદર અકળની તપાસ,
કિધી એક તદબીર દારાએ ખાસ.
લિધી દાબડી એક તલથી ભરી,
'ને સાથે લિધી એક સુંદર દડી.
દડી શાથે લીધુ ચોગાંન એક,
મોકલ્યાં સર્વ સિકંદરને ભેટ.

આ દડી અને ચોગાનની ભેટ શાહ દારાએ સીકંદર ઉપર મોકલી તેની અકળની તપાસ કરવા ચાહ્યું હતું. આ ભેટ મોકલવાની અંદર એવો ભેદ સમાયલો હતો, કેઃ—"સીકંદર, હજી તું નાદાંન છે, તેથી આ દડી અને ચોગાંન લઇ ખેલ કરવાને તું લાયક છે. મારી પાસે તલની દાબડીમા જેમ અસંખ્ય દાણા છે, તેમ અસંખ્ય લશ્કર છે."

આ ઉપરથી સીકંદરના સલાહકારોએ સીકંદરને રાજી કરવા સમજાવ્યો કેઃ—

પાદશાહ સિકંન્દર.

"નથી તખ્તની મુજને કઈ કમી,
તજી જાવુ એક દન છે પરદે ગમી.
જમશેદ જેવો રહ્યો નહી શાહ,
રહી નહી કયેખુશરૂની પનાહ
કેરચારપ જેવો રહો નહી નર,
રહો નહી 'રફ્નદીયાર દિનનો પદર.
કજા તારી લઇને ગુને ચાલી ગઇ,
સિકંદર જશે હાથ બે ખાલી લઈ"

દારાને સીકંદરે જવાબ મોકલવો.

"આ દડી છે દુનિયા, દુનિયા છે ગોળ,
દુનિયા મિસાલે દડીનુ છે ડોળ.
આ ચોગાંને જેમ તું દડી ખેલશે,
તેમ દુનિયા તું જીતી મેલશે."
લઇ દાબડી તલ નાખી દિધા,
ચુંટીને પંખીઓએ તે લિધા.

"થયા હાલ તલના, થશે તેમ હાલ,
દારાનુ લશ્કર થશે પાયમાલ."
જોઇ ભેટ 'અંદર એવો ભરમ,
સિકંદરે આપ્યો એકદમ હુકમ:
"તુરત રાઇથી તમ ભરો દાબડી,
ભરીને છલાછલ કરો દાબડી.
રવાંના કરો તમ દારા ઉપર,
કહો એજ છે તેને મારો ઉત્તર."

આ રાઇના દાણાની ભેટ મોકલવામા સીકંદરે એવી મતલબ રાખી હતી કેઃ—"અએ દારા, તારી પાસ અગણીત લશ્કર છે, પણ મારૂ લશ્કર તારાં લશ્કર કરતાં વધારે તેજ અને જોરાવર છે. જેમ તલ કરતાં રાઇ તેજ છે, તેમ ઇરાનીઓ કરતાં રૂમીઓ વધારે જોરાવર છે." આ ભેટ સીકંદરે દારાના માનસોને આપી રવાના કીધા.

સીકંદર પાસ દારાએ ખંડણી મંગાવવી.

એ પછી થોડીક મુદત બાદ શાહ દારાએ સીકંદર પાસથી ખંડણી માગવા કાસદો મોકલ્યા. સીકંદરે ઈરાંનને ખંડણી આપવા ના પાડી કેહવડાવ્યું કે:—"ખંડણી આપવાના અને ખંડણી લેવાના દાહડા વહી ગયા છે. સીકંદર હવે રૂમનો માલીક થયો છે. તે ખંડણી આપવા ના પાડે છે. તે વાઘ મીસાલ તારી સામે થશે"

એ પછી સીકંદરે ઇરાંન સામે લડાઇ જાહેર કીધી.

દારાને આ વાતની ખબર પડી. દારાએ આ લડાઇમાં ઉતરવા 'ઇસ્તખર' ખાતે એક ગંજાવર લશ્કર ભેગુ કીધું. એ સઘળું ઇરાંની લશ્કર 'ફ્રૈરાત' યાને 'યુફ્રેટીસ' નદી આગળ આવી ભેગું થયું.

સીકંદરનુ કાસદના વેશમાં દારાની દરબારમાં જવું, અને તેની સીફત ગાવી.

આવું ગંજાવર લશ્કર આવી પુગવાની ખબર જ્યારે સીકંદરને પડી, ત્યારે પોતાના લશ્કરને લઇ ઇરાંનીઓ સાથ લડવા તે બાહાર પડયો. બંને લશ્કરો એક એક સામે પડાવ નાખી પડયાં. સીકંદરે દારાના લશ્કરની ગંજાવર સંખ્યાનુ પ્રમાણુ તપાસવા, કાસદનો વેશ ધારણુ કરી દારાની દરબારમા જવાનો, અને દારાને નજરો નજર જોવાનો ઠરાવ કીધો. તે ઠરાવ પ્રમાણે સીકંદર દારાની દરબારમા એક કાસદના વેશમા ગયો, અને દારાની રૂબરૂ કુરનશ બજાવી, સીકંદરના એક કાસદ તરીકે તેની સીફત ગાઇ નીચલો પેગામ તેણે જાહેર કીધો :— (4)

"ગુજારૂ દુવા તુજ હકમા અવલ,
રહો શાહી તારી જગતમા અચલ.
હજુરીમે હાજર છું અએ નેકનાંમ,
સિકંદરનો હું લાવીયો છું પેગાંમ.

સદા રહેજો દારા બુલંદ તારૂં બખ્ત,
રહેજો સદા તારૂં રોશન તખ્ત.
સિકંદરનો એવો પયગાંમ છે,
કે જંગ માહે લડવું નાકાંમ છે.

મૂબારક દારાને ગુલશંન ઇરાંન,
સિકંદર ચાહતો નથી રમખાંન.
નથી દુશ્મની તેને દારાની સાથ,
નથી ચાહતો મેલવે જંગ માહે હાથ.
નિકલિયો છે દુનિયાંની કરવા સફર,
નથી તેની ઇરાંન પર કઇ નજર.
મુલકમાથી તારા થવું છે પસાર,
જવું છે ઇરાંનની પેલી પાર.
સીકંદરસે લડવા તું છે ઇતેજાર,
લઇને તું લશ્કર ઉભો ખીશિયાર.
કરે જો તું લડવાની દારા ફીકર,
નથી તેનો કંઇબી સિકંદરને ડર.
ગરમ જો તૂં કરશે કિનાનું બજાર,
સિકંદરબી કરશે તેવો વિચાર.
અગર જો કરે તું મુકરર લડાઇ,
સિકંદરની જોજે ઇરાંનપર ચઢાઇ."

દારાને સીકંદર વિશે શક પડવો

આ પેગામચીની ઢબ છબ જોઇ દારાને એવો શક ગયો કે તે સીકંદર પોતે છે, કેમકે તેના ચહેરાની અંદર તે શાહ દારાબની સીકલ જેવું કાંઇ જોવા લાગ્યો.

અજબ જોઇ સજધજ સાથે રૂબાબ,
અજબ જોઇ રૂપરંગ,અજબ જોઇ તાબ.
અજબ જોઇ કદને સિકલ આબદાર,
મિસલ શાહ દારાબ દીઠો બહાર.
જોઇ હાલ દારા થયો શકમંદ,
રખે હોય રૂમનો નવો કાંઇ ફંદ.
ધીરેથી દારાએ બોલી જબાંન.
"સાંભલ ઓ કાસદ રોશન રવાન.
બુલંદ બખ્ત દીસે તું કંમતર નથી,
સિવા તું બિજો કોઇ સિકંદર નથી.
તુને જોઇ વમલમા પડીછ મુજ અકલ,
મને લાગે છે તારી શાહી નસલ.
અકલ હાંમનો કોઇ સમંદર તું છે,
મને લાગે છે કે સિકંદર તું છે."
નમાવીને સર એમ કાસદ કહે
"સલામત દારા તખત તુજ રહે.
કહાં હું અને કાંહ તે નામદાર,
મુજ સમ છે તેની પાસે હજાર.
સિકંદર નથી અકલે એવો કંમ,
કે દારાની દરબારે લાવે કદમ"

દારાની મહેફીલમાંથી સીકંદરે ચાર જાંમ મેલવવી.

એ પછી શાહ દારાએ તે કાસદને માન આપી દરબારે બેસાડી તેની તરીફ કીધી, અને ખાણાની મેજબાંની સાથ શરાબની મેહમાનદારી ચાલુ કીધી. (5)

દરબારમા રંગરાગ ચાલી રહ્યો અને સીકંદરે શરાબ પીવા માંડ્યો. જ્યારે શરાબની જાંમ ખાલી થતી, ત્યારે તે ખાલી જાંમ સાકીને આપવાને બદલે, સીકંદરે તે જાંમને પોતાની પાસેજ રાખવાનો પોતાનો હક જાહેર કીધો. એવી રીતે સીકંદરે ચાર શરાબની જાંમ પોતાની પાસે રાખી. સીકંદરની આ વર્તનુક સાકીએ શાહ દારાને જઇ કહી શાહ દારા તે સાંભલી હસ્યો, અને પોતાની કિમતી શાહી જામો તે કાસદને લેવા દીધી

દારાની દરબારમા કાસદનુ સીકંદર તરીકે જણાઇ આવવું, અને તે જણાતાંજ દારાની દરબારમાંથી તેનું નાહસવું.

એવામાં દારાના એલચીઓ જે ચોતરફના રાજ પાસથી ખડણી વસુલ કરવા ગયા હતા, તેઓનુ દરબારમાં પાછું ફરવું થયું. તેઓએ આ રૂમી કાસદને જોતાંજ તેને સીકંદર તરીકે પીછાન્યો. સીકંદર તે તુરતજ સમજી ગયો, અને એ વાતની ખબર

શાહ દારાને કાંને પડે, તે આગમચ તે દારાની દરબારમાંથી કોઇનીબી નજર નહી પડે તેમ છુપછાપ નિકલી પોતાની છાંવણીમાં સલામત જઇ પુગ્યો.

દારાની ચાર જામની સીકંદરને મળેલી તાસીર.

જે ચાર જાંમ સીકંદર શાહ દારાની દરબારમાંથી પોતાની સાથ લાવ્યો હતો, તેની તાસીર રૂમી દાનાવોએ તેને એવી કહી કેઃ—"દારાનો મુલક સીકંદર ચારે બાજુથી જીતી લેશે."

દારા અને સીકંદર વચ્ચે પેહલ્લી લડાઇ. દારાની હાર થવી.

એ પછી દારા અને સીકંદર વચે એક મોટું જંગ થયું, અને તેમા દારાની હાર થઇ. દારાનુ લશ્કર રૂમીઓના હાથ ઉપર કતલ થયું, અને જેઓ બચ્યા તેઓ યુફ્રેટીસ નદી પસાર કરી નાહસી ગયા તવારીખમાં આ કમનસીબ લડાઇ 'ગ્રેનેકસ'ની લડાઇ તરીકે જણાયથી છે.

દારા અને સીકંદર વચ્ચે બીજી લડાઈ. દારાનુ નાહસવું.

કમનસીબે આ બીજી લડાઇમા પણ દારાએ હાર ખાધી. પહેલ્લી લડાઇમા નાસીપાસ થયા પછી, તેણે તુરતજ મુલકે મુલક સવારોને રવાના કરી નવું લશ્કર એકઠું કીધું, અને ફરીથી તે 'યુફ્રેટીસ' નદી ઓલગી સીકદર સાથ લડવા ગયો. ત્રણ દિવસ સુધી લડી અંતે હાર ખાઈ દારા મેદાંનમાંથી નાહો.

દારાના લશક્રને સીકંદરે દીલાસો દેવો.

દારાના લશકરની આવી હાલત જોઇ સીકંદરે મેદાંનમાં આવી ઇરાંની લશ્કરને પોકાર મારી જાહેર કીધુ કેઃ—"ઇરાંનીઓ તમો બેફીકર રહેજો. મારાં લશ્કરને તમારી સાથ જરાણી કાંમ નથી. તમારા જાંનને રૂમીઓ કદીગી અલજાંમ પોહચાડશે નહીં. જો કે ઇરાંનીઓએ રૂમીઓના લોહીથી હાથ ધોયલા છે, તોપણ રૂમીઓ તેનો જરાણી બદલો લેનાર નથી.

દારા સાથ સીકંદરની ત્રીજી લડાઇ. દારાએ ઇરાંનીઓને તેમની બહાદુરી માટે સખુનો કેહવા.

પણ દારા ઇરાનની પાદશાહી સેહલથી સીકંદરને હાથ જવા દીયે એવો પાદશાહ નહી હતો. બબે વાર લડાઇમાં હાર ખાધા છતાં તે હારી છુટો નહી. ઇરાંનીઓ સીકંદરના દીલાસાના સખુનો સાંભલી તેને શરણ થયા ઇરાંનીઓની માલ મતા લુટાઇ ગયાં છતાં, પાદશાહ દારાએ ફરી લડવાની તજવિજ કીધી. તે અહેરમના મુલકમા ગયો, કેમકે ત્યાં

શાહી ખજાનો

હતો. પાદશાહ દારાને રઇખતે પાછો ફરેલો જોઇ, તેની હાજરીમાં સરવે સર નમાવી હાજર થયાં. આખું ઇરાંન લડાઇનાં અન્જાંમને લીધે માહેતમાંમાં પડેલું હતું. દારાએ હાજર રહેલા અમીરો અને પેહલવાંનોની આગળ બાગે બુલંદ અવાજે નીચલા સખુનો કહ્યા:

"જવાં મર્દ જંગી, બુજોર્ગો દલેર,
મિસલ શેર બનીને ધરો દીલ કહેર.
વતંનના થયા છે કંગાલ હાલ,
થઇ સલતનત કિયાંની છે પાયમાલ.
જુવો હાલ જંગનો થયો છે ખરાબ,
ગઇ શાહી પ્યારી, અજબ છે અજાબ.
બની તમ એકદિલ કરો જો મદદ,
તો લડવાને રૂમ સંગ કરૂં હું કસદ.
લડો જંગી જંગે, ધરી દીલ કહેર,
કરો રૂમી દુશમંન ઉપર ના મહેર.
જીતી રૂમને તમ કરો જો વેરાંન,
મદદ તમને દેશે જરૂર યઝદાંન.
જીતી જાય રૂમી સિકંદર તમાંમ,
તો દારાની કિરતીનો કેવો અંજામ.
લડો કીરતી ખાતર, મારો-મરો,
ન દુશમંનથી પાછલ કદંમ એક ધરો.
બની તમ બેદીલ અગર નહી લડો,
તો જરથોશ્તી દીનનો થશે બહુ મરો.
વતંનને ધરમનો કરો કંઇ વિચાર,
ગજબ ને અલમનો કરો કંઇ સુમાર.
થશે પ્યારી ઓલાદ તમારી ખુવાર,
સિકંદર છે જાલંમ, બુરો, બદકાર.
અગર કિયાંનીઓ તમ બનો હમજોર,
તો ટાલું હું જુદદીન સિકંદરનો દોર.
અગર તંમ એકદીલ બનો મુજ યાર,
સિકંદરને કહાડું ઇરાંનથી બહાર.
સુરા તમ ઇરાંની, કરો કંઇ ખિયાલ,
કરો કમનસીબીનો એકદમ નિકાલ.
સુરા તમ ઇરાંની, ધરો દીલ ઉમંગ,
કરો જર્દ રોશંન રૂમીઓનો રંગ.
સુરા તમ ઇરાંની, ધરો દીલ ઉમેદ,
જીતી જંગ કરો તમ સિકંદરને કેદ.
સિહા રંગ રૂમ ને રૂમીનો કરો,
રૂમીઓને મારો, યા તંમ મરો.
દલેરી વડીલોની તાજી કરો,
રવાંનોને તેમના રાજી કરો. (6)

દારાએ સીકંદર ઉપર સુલેહનો પેગાંમ મોકલવો.

ઇરાંનીઓની હાલત જણાવવી.

દારાના સખુનો સાંભલી ઇરાંની જરથોશ્તીઓ પોતાના વતંનની દાજ અને ધરમની કિરતીને ખાતર, રૂમીઓ સાથ ફરી લડવા માટે પાછા બાહાર પડયા. ઈરાંની લશ્કરની આ લડાઇમા મોટી હાર થઇ. ઇરાંનીઓની મોટી સંખ્યા કતલ થઇ.

દારા હાર ખાઇ કેરમાન તરફ નાઠો, અને ઇસ્તંખર શહેર જે પાયતખ્ત ગણાતું હતું, ત્યાં સીકંદરે દાખલ થઇ પોતાનો અમલ જાહેર કીધો.

દારા પરેશાંન અને હેરાન થયો. તેની સાથવાલા-મસલતદારોએ તેને સીકંદર સાથ સુલેહ કરવાની સલાહ આપી. એ ઉપરથી દારાએ સીકંદર ઉપર સુલેહનો એક પેગાંમ રવાના કીધો.

હારીને દારા પશેમાંન થયો,
સિકંદરથી નાહસી કેરમાન ગયો.
પરાગંદે લશ્કર થયું બીશિયાર,
રહ્યાં જેઓ જીવતાં તે કરતાં પૂકાર.
જમાનો કોણુને થયો છે વફા,
ઘડીમા ખુશી 'ને ઘડીમાં કફા.
ગરદીશની કેવી અજાયબ વલણ,
દારાનું લુટી લીધું ચમંન.
જોઇ હાલે સરજત બની નાસિપાસ,
દારાએ છોડી ફતેહની આસ.(7)
લખ્યો એક રૂકકો સિકંદર ઉપર,
સુલેહની તે માહે આપી ખબરઃ

"અએ શાહ સિકંદર બુલંદ ચકબાલ,
દારાની સરજતે બદલી છે ચાલ.
નસીબ મારૂં ઉલટું, બુરો મારો કાળ,
ગઇ શાહી મારી, થયો પાયમાલ.
હવે જંગ કરી ના વધુ કર બગાડ,
સુલેહનુ તું રણસીંગડું વગાડ.
લખ્યો છે પયગાંમ થઇ લાઇલાજ,
રાજી છે દારા સુલેહને કાજ.
ખતમ કિયાંનીઓની સુખી થાઇ રાત,
દારાના દુખની પડી છે પ્રભાત.
ગજબને અલમના લખું શું કલાંમ,
ફિરત ગઇ કિયાંની, થયું ગુમ નાંમ.
રડે મારી રૈયન, કુટી સર કપાલ,
કંઇ એક મા-બાપે ખોયાં છે બાળ.
રડે નારો સુંદર, વિધવાઓ થઇ,
કંઈ એક ખાવિંદ ગયા છે કપઇ.
મુવા છે બુજોર્ગોના બેટા દલેર,
પડયો જંગે ભારી સિકંદર કહેર.
રડે બેહનો નવધાર ખોઇ ભાઇને,
જુવે આસમાં હાલ ગંમ ખાઇને.
સુણી હાલ બંધ કર જંગને તુરત,
દારા કરે એક તુજ સંગ સરત.
છે ગંજે ગુશ્તાસ્પ જે મુજ પાસ,
આપી તે સઘળો બનું તુજ દાસ.
કરૂં તુજ સાથે હું બીજો કરાર,
આપું તુને ગંજે અસ્ફંદીયાર.
કરૂ તુંજ કદમ પર સરવે નેસાર,
કરે મ્યાંન તું તારી જો તલવાર.
કિધાં કયેદ મારાં જીગરબંદ છે,
કરે તું દુખી મુજ ફેરજંદ છે.
રવાંના તું કર તેમને મુજ પાસ,
ના થા તું બદનામ દઇ એમ તરાસ.(8)

દારાના સખુનો.

ધ્યાન ધર બંદા ખુદાના, આપ્યે મુજ ફરમાન પર,
બેચના કહેરે ખુદા, નાહક તારા જાંન પર.
આજ દુનિયામા ચલન, ચક્કર સિકંદર જોઇને,
હર જંગે તું ધર કદમ, આદમ ચદર જોઇને.
શું ફરીદુન લઇ ગયો, રાખી ગયો જમશેદ શું,
શું ગયો સ્યાવક્ષ કરી, પામી મુવો તે ખેદ શું.
કાંમ થયાં રૂસ્તંમથી અંમર, તેણી આખર ખાક થયો,
ચર્ખના ચક્કરમા, જોહાક જાલંમ રાખ થયો.
તખ્તે જમીં પર આવીને, ભલભલા ચાલી જશે,
એક રોજ તુંબી સિકંદર-એ હાથ લઇ ખાલી જશે. (9)

દારાના બેશીઓ બાબે સીકંદરે હુકમ કરવો.

આ પેગાંમ તુરતજ દારાએ સીકંદર ઉપર રવાના કીધો. સીકંદરે તે વાચતાંજ હુકમ કીધો, કે દારાના ઝન ફરજંદને કોઇએબી બુરી નજરે જોવું નહી, અને જેઓ તેમ કરશે તેઓ મોતની સજાને લાયક થશે. સીકંદરે દારાને કહેવાડયું કે:—

" મને ખજાનાની જરૂર નથી. જો તું ઇરાંનમા પાછો ફરે તો તુને તારી શાહી હું પાછી આપવા રાજી છું "

દારાએ પોતાની હાર થવા પછી, એવી નામોસી સાથે શાહી પાછી મેલવી રાજધાની શેહરમાં જવા ના પાડવું.

સીકંદરનો એવો જવાબ સાંભલી દારા અજબ થયો. પણ આવી નામોસી સાથ ઇરાંનમા જવા કરતાં તેણે મરવું વધારે પસંદ કીધું.

અજલનો ફરેસ્તો ઉભો રૂબરૂ,
લેઉ તખ્ત અને તાજ હું શું કરૂં.
રજા આપ હવે હું રાજી થવશ,
મળી મોત સંગ હું ખુદા ઘર જવશ.
સિકંદર તું દારાને દે એક વચન–
કે દારાના ખેશીની કરશે જતંન.
થશે મારી દુખ્તર બિચારી દુખી,
કરી લાખો અશરત રહી'તી સુખી.
અરજ હું કરૂં સુણ ઓ નેકજાત,
શાહીમા લેજે એ દિકરીનો હાથ.
૯૦૦૦
એ બેટીથી અવતરશે ઔલાદ એક,
જાલવશે જરથોશ્તી ધરમનો ટેક.
કરશે તે આબાદ ઇરાંની રસમ,
ફાએશ તે કરશે અવસ્તા ધરમ.
કરશે તે રોશન ફલ આતશકદેહ,
ચાલુ તે કરશે જશ્ન-સદેહ.
અમલ તું કરે મુજ સુખંનની ઉપર,
રવાંન મારૂં રોશન થશે રબ ઘર."(12)

દારાંના કજા ઉપર સીકંદરનો
વિલાપ.

સિકંદર રડે હાય મરી પુકાર,
દારાને જોઇ રડે જારજાર:
"અરે ભાઇ! મોહોબત તું છોડી ગયો,
સાંકલ સગાઇની તોડી ગયો.
સદાની સુરત તુજ વહાલી ગઇ,
હસ્તી તહારી ખ્યાલી થઇ.
થયો તુંજ મરણથી મને ખેદ છે,
થયો અસ્ત મહારો તું ખુરશેદ છે.
અરે ભાઇ જો તુને મરવું હતું,
મિનોઇમા કદમ જો ભરવુ હતું.
સગાઇનુ નાતું જો ધરવું હતું,
તુને 'અરબલા'મે નં લડવું હતું.
ઉઠ મૂજ પેદરના રોશંન ચેરાગ,
ગળે લાગી બુજવ સિકંદરની આગ.

અરમાંન છે મુજ જીગર જાનમા,
રહું તુંજ સંગ હું ગુલતાંનમા.
અફસોસ! કજા તારી થઇ છે જબુન,
દલેરના દલેરનુ થાયુ છે ખુંન.
અજબ તુંજ દલેરી,ગજબ તુંજ કફંન,
રડે તુજ વતંન 'ને રડે અંજુમંન.
રડે હિંન્દ તુંજ પર, જોઇ તારો હાલ,
રડે છે સિકંદર કુટી સર કપાલ
જમાનો ઝુકવનાર ઝુંકી ગયો,
કજા સંગ મલી જઇ સુખી થયો.
દારા મને નહિ હતી એ ખબર,
કે જોવશ મૂજ આંખે તારી કબર.
કરી જંગ તુંજ સંગ બદનામ થયો,
આલમમે રૂસવા નાકાંમ થયો.
જફાકાર જમની પડી એવી ધાર,
થયો તું શરણુ મોતને દીલદાર.
ગજબ તારી કિયામત બની બેકદર,
મને માફ કરજે શાહ નામેવર.
ગયો દીલમા લઇ અરમાંન ઉમેદ,
કહ્યો નહિં દારા તુએ તારો ભેદ.
લડયો 'અરબલા'મે ધરી જંગે હાંમ,
જમાનો થયો આજ તાહરો તમામ.
રડું તુજ કજાપર બની લાઇલાજ,
ફરેજં મુજ બજાવશ, હું તારે કાજ.
કજા જોઇ તારી થયો નાસિપાસ,
હવે જંગ જીતવાની છોડુ છું આસ.
નથી તખ્તની મુજને કંઇ કમી,
તજી જાવું એક દન છે પરદે-જંમી
જમશેદ જેવો રહ્યો નહિ ગાહ,
રહી નહિ કેખુશરૂની પનાહ.
કેરસાસ્પ જેવો રહ્યો નહી નર,
રહ્યો નહિ 'સ્ફ્હીયાર દીનનો પેદર.
કજા તારી લઇને તુને ચાલી ગઇ,
સિકંદર જશે હાથ બે ખાલી લઇ.

દારાએ ફરીથી લડાઈ કરવા હિંન્દુસ્થાંનની મદદ માગવી.

જ્યારે પોતાની હાલત આવી નામોસીભરી જોઇ, ત્યારે દારાંએ હિંન્દુસ્થાંનના પાદશાહ પાસ મદદ માગી. સીકંદરને કાંને એ વાત તુરતજ ગઇ, અને તેજ વખત એક મોટું લશ્કર લેઇ તે પાછો દારાની સાંમે ગયો. દારાનું લશ્કર રૂમીઓને જોઇ નાહાસી ગયું, અને દારા પણ હાય અને અફસોસ કરતો નાઠો.

દારાનું ખુંન થવું.

એ વખત દારાની સાથ તેના બે દરબારીઓ હતા. તેમનું નામ માહીયાર અને જાનુસીયાર હતું. તેઓએ દારાની આવી હાલત જોઇ તેને મારી નાખી સીકંદરની પાસ ઇનાંમ મેળવવાની લાલચ ઉપર તેનુ ખુન કીધું. આ ખુનની ખબર તેઓએ તુરતજ સીકંદરને આપી કે તેઓ ઇનામ મેળવે.

દારા પાસ સીકંદરનુ જવું.

દારાના ખુનીઓને મોહડે આ ખબર સાંભલી સીકંદરે દારાને નજરે જોવા માગ્યો. પેલા ખુનીઓ સીકંદરને દારા પાસ તુરતજ લઇ ગયા, દારા હજી જીવતો પડયો હતો. તે હજી મરણ પામ્યો નહી હતો, પણ તેના નિમકહરામ દરબારીઓએ તેને મરણ તોલ જખમી કીધો હતો. સીકંદરે દારાની હાલત જોઇ અફસોસ કીધો, અને તેની આગળ બેસી આંખમા આંસુ લાવી તેને દીલાસો દેવા લાગ્યો (10)

દારાની હાલત ઉપર સીકંદરે વિલાપ કરવો.

"પડયો ખાકમા થઇ અજલથી અસીર,
અએ શાહે સુલતાંન, ઓ બેનજીર.
જખમ તુને કારી કિધો છે જબુંન,
ન છોડશે કદી તે કરી તારૂં ખુંન
કિધું ખુંન ખુંનીએ અજબ જાતનું,
કિધું કાંમ બિલકુલ સિહા રાતનું.
જીવી તું કર શાહી ઇરાંન ઉપર,
લઇ લે તું 'ચહેરંમ' અને 'ઇસ્તખર.'
ઉઠી થા દારા તું તખ્તનશીન,
જુવે તારી રાહ તારો ઘોડો 'ને જીન.
ઉઠી થા તું દારા, ઓ કિયાંની સવાર,
રડે છે સિકંદર જો જાર-જાર.
બુલાવું તબિબ હિંદના હુશિયાર,
જરૂર તારા જખમોને કરશે કરાર.
બચે નહિ ખુની તારા મુજ હાથથી,
જીગર મારૂં ફાટે તુજ ઘાતથી.
સાંભલ ઓ દારા, તું મારા સખુંન,
સિકંદરને દારાનુ એકજ છે ખુંન.
તું મારો ભઇ, મુજ પદરનો પીસર,
માદર બે જુદી, મગર એક પીદર.
ઓ જરથોશ્તી પેદરના રોશંન ચેરાગ,
લગાડી સિકંદર તનમા તેં આગ."

દારાએ સીકંદરને છેહ્લા સખુન કેહવા.

ભરી દમ ધીરે દારા કહે:
"અએ શાહ સીકંદર, કાં ગમ સહે.
ફરે નહિ સિતારાની ગરદિશ કદી,
ભલે જાય જમાનાની લાખો સદી.
ખુશી છું સિકંદર તેં બોલી જબાં,
નજર મુજ પડે છે મોસંમ ખિજાં.
પિસર મુજ પેદરના જરા દંમ ભર,
કજા જોઇ મારી ના ગમ કર. (11)
હવે શું મને કાંમ ઇરાંનથી,
હવે શું મને કાંમ છે જેહાંનથી.

અજલનો ફરેસ્તો ઉભો રૂબરૂ,
લેઇ તખ્ત અને તાજ હું શું કરૂં.
રજા આપ હવે હું રાજી થવશ,
મળી મોત સંગ હું ખુદા ઘર જવશ.
સિકંદર તું દારાને દે એક વચન-
કે દારાના ખેશીની કરશે જતંન.
થશે મારી દુખ્તર બિચારી દુખી,
કરી લાખો અશરત રહી'તી સુખી.
અરજ હું કરૂં સુણું ઓ નેકજાત,
શાહીમા લેજે એ દિકરીનો હાથ.
૯૦૦૦
એ બેટીથી અવતરશે ઓલાદ એક,
જાલવશે જરથોસ્તી ધરમનો ટેક.
કરશે તે આબાદ ઇરાંની રસમ,
ફાએશ તે કરશે અવસ્તા ધરંમ.
કરશે તે રોશંન કુલ આતશકદેહ,
ચાલુ તે કરશે જશન-સદેહ.
અમલ તું કરે મુજ સુખંનની ઉપર,
રવાંન મારૂં રોશન થશે રબ ઘર."(12)

દારાંની કજા ઉપર સીકંદરનો
વિલાપ.

સિકંદર રડે હાય મરી પુકાર,
દારાને જોઇ રડે જારજાર:
"અરે ભાઇ ! મહોબત તું છોડી ગયો,
સાંકલ સગાઇની તોડી ગયો.
સદાની સુરત તુજ વહાલી ગઇ,
હસ્તી તહારી ખ્યાલી થઇ.
થયો તુંજ મરણથી મને ખેદ છે,
થયો અસ્ત મહારો તું ખુરશેદ છે.
અરે ભાઇ જો તુને મરવું હતું,
મિનોઇમા કદમ જો ભરવું હતું.
સગાઇનું નાતું જો ધરવું હતું,
તુને 'અરબલા'મે નં લડવું હતું.
ઉઠ મૂજ પેદરના રોશંન ચેરાગ,
ગળે લાગી બુજવ સિકંદરની આગ.

અરમાંન છે મુજ જીગર જાનમા,
રહું તુંજ સંગ હું ગુલતાંનમા.
અફસોસ ! કજા તારી થઇ છે જબુન,
દલેરના દલેરનુ થાયું છે ખુંન.
અજબ તુંજ દલેરી,ગજબ તુંજ કફંન,
રડે તુંજ વતંન 'ને રડે અંજુમંન.
રડે હિંન્દ તુંજ પર, જોઇ તારો હાલ,
રડે છે સિકંદર કુટી સર કપાલ
જમાનો ઝુંકવનાર ઝુંકી ગયો,
કજા સંગ મલી જઇ સુખી થયો.
દારા મને નહિ હતી એ ખબર,
કે જોવશ મૂજ આંખે તારી કબર.
કરી જંગ તુંજ સંગ બદનામ થયો,
આલમમે રૂસવા નાકાંમ થયો.
જફાકાર જમની પડી એવી ધાર,
થયો તું શરણ મોતને દીલદાર.
ગજબ તારી કિયામત બની બેકદર,
મને માફ કરજે શાહ નામેવર.
ગયો દીલમા લઇ અરમાંન ઉમેદ,
કહ્યો નહિં દારા તુંએ તારો ભેદ.
લડયો 'અરબલા'મે ધરી જંગે હાંમ,
જમાનો થયો આજ તાહરો તમામ.
રડું તુંજ કજાપર બની લાઇલાજ,
ફરજ મુજ બજાવશ, હું તારે કાજ.
કજા જોઇ તારી થયો નાસિપાસ,
હવે જંગ જીતવાની છોડું છું આસ.
નથી તખ્તની મુજને કંઇ કમી,
તજી જાવું એક દન છે પરહે-જંમી
જમશેદ જેવો રહ્યો નહિ શાહ,
રહી નહિ કૈખુશરૂની પનાહ.
કેરસાસ્પ જેવો રહ્યો નહી નર,
રહ્યો નહિ 'સ્પદીયાર દીનનો પેદર.
કજા તારી લઇને તુને ચાલી ગઇ,
સિકંદર જશે હાથ બે ખાલી લઇ.

અશકાની વંશ

અર્દવાંન અને અર્દશીર.

પ્રખ્યાત પારસી પાદશાહ.

સાસાંની વંશમાં થઇ ગએલા સઘળા જરથોસ્તી પાદશાહોમાં અર્દશીર બાબકાંનનો જમાનો ઇરાનની તવારીખમાં અતી ઘણો અગતનો કેહવાયો છે.

બહુમન યશતમાં કરેલા સાત ઇશારા.

બહમન યશતમાં જણાવ્યું છે, કે પેગમ્બર જરથોસ્તે સ્વપનામાં એક ઝાડ જોયું હતું. તે ઝાડને સાત ડાખળી હતી. તે સાત ડાંખળીઓ સુના, રૂપાં, ત્રાંબા, પીતલ, કલ્લાઇ, પોલાદ અને લોખંડની હતી. દાદાર અહુરમઝદે જરથોસ્તને એ સાત ડાંખળીઓનો ભેદ સમજાવતાં જણાવ્યું કે:–"એ ઝાડ તે આ દુનિયા છે, અને બાકુી સાત ડાંખળીઓ તે જુદાજુદા સાત જમાના છે, જે ઇરાંનની તવારીખમાં ધર્મ સંબંધી સાત તબકા છે." એ મુજબઃ—

૧. સોનેરી જમાનો તે પાદશાહ ગુસ્તાસ્પનો છે.

૨. રૂપેરી જમાનો બહમનનો છે.

૩. ત્રાંબાનો તે 'વલ્ખશ' (આશકાની પાદ્શાહ)ને

૪. પીતલનો તે અર્દશીર બાબેકાંનનો છે.

૫. કલ્લાઇનો તે બેહરાંમ ગુરનો છે.

૬. પોલાદનો તે નોશેરવાન અદલનો છે.

૭. લોખંડનો તે આરબોની ફતેહનો છે.

અર્દશીરનો જમાને

અર્દશીરની આગમજ ઇરાંન ઉપર પાર્થિયન તેમની હકુમત ગમે એવી ભોહોળી હતી, ત્યાં ઇરાંનમ જણાયલો હતો, જે યુરપની તવારીખમાં Dark Age નોંધાયલો છે. (1–2)

એ સિદા જમાનાન — નાબુદ
હકુમત નવેસરથી સજીવન — તેણે
અને માઝદીયશ્નની દીનને — એ
'રેનેસાંસ' યાને રુજીવંન

હુખામની પાદશાહ દારા.

(દરાયસ)

"સુરા તમ ઇરાની કરો કઇ ખિયાલ,
કરો કમનસીબીનો એકદમ નિકાલ.
સુરા તમ ઇરાની ધરો દીલ ઉમંગ,
કરો જઇ રોશન રૂમીઓનો રંગ.
સુરા તમ ઇરાની, ધરો દીલ ઉમેદ,
જીતી જંગ કરો તમ સિકન્દરને કેદ."

અર્દવાંન અને અર્દશીર.

પ્રખ્યાત પારસી પાદશાહ.

સાસાંની વંશમા થઈ ગએલા સઘલા જરથોસ્તી પાદશાહોમાં અર્દેશીર બાબકાંનનો જમાનો ઇરાનની તવારીખમાં અતી ઘણો અગતયનો કેહવાયો છે.

બહુમન યશ્તમા કરેલા સાત ઇશારા.

બહમન યશ્તમા જણાવ્યુ છે, કે પેગમ્બર જરથોસ્તે સ્વપનામાં એક ઝાડ જોયું હતું, તે ઝાડને સાત ડાખલી હતી. તે સાત ડાંખલીઓ સુન્ના, રૂપાં, ત્રાંબા, પીતલ, કસ્લાઇ, પોલાદ અને લોખંડની હતી. દાદાર અહુરમઝદે જરથોસ્તને એ સાત ડાંખલીઓનો ભેદ સમજાવતાં જણાવ્યું કેઃ—"એ ઝાડ તે આ દુનિયા છે, અને ધાતુની સાત ડાંખલીઓ તે જુદાજુદા સાત જમાના છે, જે ઇરાંનની તવારીખમાં ધર્મ સંબંધી સાત તબક્કા છે." એ મુજબઃ—

૧. સોનેરી જમાનો તે પાદશાહ ગુસ્તાસપનો છે.

૨. રૂપેરી જમાનો બહમનનો છે.

૩. ત્રાંબાનો તે 'વલ્ખશ' (આશ્કાની પાદશાહ)નો છે.

૪. પીતલનો તે અર્દશીર બાબેકાંનનો છે.

૫. કસ્લાઇનો તે બેહરાંમ ગુરનો છે.

૬. પોલાદનો તે નોશીરવાન આદલનો છે.

૭. લોખંડનો તે આરબોની ફતેહનો છે.

અર્દશીરનો જમાનો.

અર્દશીરની આગમજ ઇરાન ઉપર પાર્થીયંન વંશનો અમલ ચાલતો હતો. તેમની હકુમત ગમે એવી બોહોલી હતી, છતાં ઇરાંનમાં તે જમાનો અંધકાર તરીકે જણાયલો હતો, જે યુરપની તવારીખમા Dark Ages યાને 'સિહા જમાના' તરીકે નોધાયલો છે. (1–2)

એ સિહા જમાનાનો અંધકાર અર્દશીરે નાબુદ કીધો હતો. તેણે ઈરાંનની અસ્લી હકુમત નવેસરથી સજીવન કરીને સ્થાપી હતી; તેણે ઈરાંની કારોબાર સુધાર્યો હતો, અને માઝદીયશ્નીની દીનને સજીવંન કીધી હતી. એ જમાનાને યુરપની તવારીખમાં 'રેનેસાંસ' યાને સજીવંન થવાનો જમાનો જણાવ્યો છે.

હખામની પાદશાહ દારા.
(દરાયસ)

"સુરા તમ ઇરાની કરો કંઇ ખિયાલ,
કરો કમનસીબીનો એકદમ નિકાલ.
સુરા તમ ઇરાંની ધરો દીલ ઉમંગ,
કરો ઝર્દ રોશન રૂમીઓનો રંગ.
સુરા તમ ઇરાની, ધરો દીલ ઉમેદ,
જીતી જંગ કરો તમ સિકંન્દરને કેદ."

એવા એક દીનપ્રુસ્ત, દીન અને દુનિયાંને સજીવંન કરનાર મહાત્માના ગુણુ અને કારકિર્દિનુ બયાન દરેક જરથોસ્તીએ મનન કરવું ઘટે છે.

હવે લાવ સાકી હકીકતની જામ,
કરૂં હું ખતમ્ શાહનામું તમામ.
કિસ્સો નવો એક કરૂં હું બયાન,
કથન હું કથું અર્દશીર બાબેકાન.
સિકંદરે જીતી ઇરાન જ્યાર,
પામાલ કીધો મૂલક ગુલજાર.
હતું એ સિકંદરને દીલ ગુમાંન,
સજીવન રખે થાય મુલ્કે ઇરાંન.
બનીને દુરંદેશ કીધી કળા,
કિધા તેણે ઇરાનના ભાગલા.[1]
દલીરો દિલાવર હતા જે ગુજીન,
થયા તેઓ મુલ્કે તવાયફ[2].જમીન.

---

૧. સિકંદરે ઈરાંનને ફત્તેહ કરી તારાજ કીધા પછી તેને એવી ફીકર પડી, કે ભવિશમાં ઈરાંનીઓ કોઇબી વખત પોતાનો અમલ સજીવન કરી રૂમ અને યુનાન ઉપર ચહડાઇ લાવશે, માટે તેણે પોતાના ઉસ્તાદ અને વઝીર અરસ્તાતલીસ (Aristotle) ની સલાહ લેવા એક કાગજ લખી જણાવ્યું છેઃ—"હું હિંયાથી હિંન્દુસ્તાંન અને ચીન તરફ જવા ધારૂં છું, પણ મારી ગેરહાજરીમાં ઇરાંની બુજોર્ગો, અમીરો અને ઉમરાવો તુફાન ઉઠાવે, અને મારી સ્થાપેલી હકુમત ઉંધી વાલી, રૂમ અને યુનાન ઉપર ચહડાઇ કરે, માટે હું સઘલા લાગ વગવાલા ઇરાંની અમીરો અને બુજરોગોને કતલ કરૂં કે જેથી કોઇ બલવો જગાડે નહી."

આ કાગજના જવાબમા, વઝીર એરીસ્તોતલે જવાબ આપ્યો કેઃ "લડાઇની વખતે બહાદુરી, દલેરી, અને હુશીયારી દેખાડવાના ઇરાંનીઓમાં ખાસ ગુણો છે. અગરજો તું એવા ઇરાંની બહાદુરોને મારી નાખશે, તો યાદ રાખજે, કે તું દુનિયામાંથી હુસ્યારી અને બહાદુરીના સ્થંભોને ઉખેડી નાખ્યા જેવું કામ કરશે, અને તેઓને બદલે તેઓની જગ્યા ઉપર ઇરાંનનો રાજકારોબાર હલકી બુનિયાદના માનસોને આપવો પડશે, અને જો તેમ થયું, તો યાદ રાખજે કે આ દુનિયામાં કોઇબી બદી અથવા શીતનો અને આફત એટલી ખુવારી ઉપજાવતું નથી, કે જેટલી ખુવારી હલકી બુનિયાદના માનસો, ચહડતા હોધા ઉપર આવ્યાથી ઉપજાવે છે. એટલાં માટે બહાદુર કોમના બુજોર્ગોને મારી નાખી તારી કિર્તીને કલંક લગાડતો ના * * * તુંને મારી ભલાંમણુ છે, કે ઇરાંનના મુલ્કે મુલકમાં જ્યાંબી તું એક ભલા રાજાને જોય, ત્યાં તેને રાજ્ય આપજે. દરેક રાજાને સ્વતંત્ર કરજે, કે જેથી તેઓ પોત પોતાની સ્વતંત્રપણું જાળવવા અને પોતાની દોલત વધારવા માહોમાહે હરીફાઇ ચલાવશે, અને માહોમાહિ લડી મરશે, અને તેઓ પોતાના કામમાં એટલા તો મશગુલ રેહશે, કે રૂમ ઉપર ચહડાઇ લાવવા જેટલો વખત કે ફુરસદ તે લોકોને મલશે નહી, અને તેથી તુંને દુર દેશ જતાં ચિંતા રેહશે નહી."

એરીસ્તોતલની આ સલાહ મલ્યા પછી, સિકંદરે આખા ઇરાંનને જુદા જુદા ભાગોમાં વેંહચી નાખી, દરેક ભાગ ઉપર એક એક હાકેમ મુકરર કીધો હતો.
(કારનામે અર્દશીર બાબેકાંત)

૨. મુલ્કે તવાયફ યાને જુદાજુદા મુલકના રાજાઓ.

થયાં એ રીતે સાલ બે સો[1] પસાર,
થયો કોઇબી ના શાહ મુખ્તીઆર.
થયો શાહ નહી કોઇ સરવોપરી,
મગર હાકેમોની હતી મેહતરી.
હતો તે સમે કદખુદા[2] અર્દવાંન,[3]
ખેરદમંદ, બાહોશ, જાતે કિયાંન.
બુજોરગી બુલંદી હતી બખ્તવર,
અમલ કરતો ઇસ્ફ્રાંન પારસ ઉપર.
હતો એક અરદવાંનનો મર્જબાંન,
તે હાકેમ હતો ઇસ્તખરનો મહાંન.
મુબારક હતું તેનુ બાબક નામ,
બાહોશ, દિલાવર, વિના કાંઇ ખામ.

*　　*　　*

શેહનશાહ દારાની કજા, અને તેના દીકરા સાસાંનની નાહસ ભાગ.

દારાની[4] જંગે કજા જ્યારે થઇ,
બુલંન્દ બાદશાહી ફના થઇ ગઇ.
પિસર એક દારાનો સાસાંન[5] હતો,
હુરદેશ, દાના, મરદાંન હતો.
કજા જોઇ પેદરની થયો લાઇલાજ,
વતન છોડી નાહસી ગયો દુર દરાજ.
કિધું તેણે હિંદુસ્થાંન જઇ વતન,
ઔલાદ ખાતર કીધું પસંદ.
કિધી રંજ ભારી બની સારવાંન,[6]
વસિયો કૈંક પેહડી હિંન્દુસ્થાંન.
છુપી રાખી બુનિયાદ અને નામ-ઠાંમ,
ગરીબીની અંદર કીધું મુકાંમ.
છુપી રાખી હાલત, વતન 'ને સદન,
કિધાં એક બાનુની સાથે લગન.
પયદા થયો એક પિસર ગુલફાંમ,
સાસાંને રાખ્યું સાસાંન નામ.
હરએક પેહડી જંનતી પેસર,
સદા નામ સાસાંન ધરતો પેદર.
બની ચાર પેહડી સાસાંનની,
હતી મેહર તે પર યઝદાંનની.
૧૦૦૦૦
કદી આખ મલતું, મલતું ન નાન,
મેહલોનો માલેક થયો લામકાંન.(3)

૧. એ બસો વરસ સુધી ઇરાંનના આખા મુલક ઉપર કોઇબી પાદશાહ, શેહનશાહ તરીકે અમલ કરતો નહી હતો.

૨. કદખુદા યાને હાકેમ.

૩. અર્દવાંન, અશ્કાનીઅન વંશનો પાદશાહ હતો, અને તે ઇસ્ફાંન અને પારસ* તથા તેની અતરાફમા આવેલા ભાગો ઉપર હાકમી ચલાવતો હતો. એ અર્દવાંનનું અસલ નામ બેહરાંમ હતું, પણ તે ઘણો બહાદુર અને જોરાવર હોવાને લીધે, અર્દવાંનને નામે ઓલખાતો હતો એ અર્દવાંને ઇસ્તખર ઉપર બાબકને હાકમ તરીકે મુકરર કીધો હતો. (કા૦ અ૦ બા૦)

૪. દારા જ્યારે ઇરાંનવેજનો શેહનશાહ હતો, ત્યારે રૂમી સીકંદર ઇરાંન ઉપર ચહડાઇ લાવ્યો હતો. દારાની એ મહાન લડાઇમા હાર થઇ, અને તમામ ઇરાંનવેજનો મુલક સીકંદરે તારાજ કીધો, આતશખાનાંઓને સર્દ કીધાં, અને માઝદીયસની દીનના પુસ્તકો બારી નાખી, ઇરાંનને ૯૦) કદખુદાંઓમાં વેંહચી નાખ્યાં હતાં. (કા૦ અ૦ બા૦)

૫. દારાનો સાસાન નામનો એક દીકરો હતો, તે પોતાના બાપની હાર અને કજા પછી હિંન્દુસ્થાંન તરફ નાહસી જઇ વસ્યો હતો.

૬. સારવાન યાને ઢોર ચરાવનાર ગોવાળીઓ.

* શાહનામામાં પારસને બદલે શીરાજ જણાવ્યું છે. (કરતા)

સાસાંનનું ઈરાંન તરફ પાછા જવું, અને ત્યાં એક ભરવાડ તરીકે નોકરી કરવી.

જમાનાના દોરથી-મેહલમાં વસનારા શાહ દારાનો દીકરો-સાસાંન-પોતાના બાપનું રાજપાત ગયા પછી, અને તેની કજા થયા પછી, તે પોતાના જીવની સલામતીને ખાતર, વતન અને દેશને છોડી, હિંન્દુસ્થાંન તરફ નાહસી, ત્યાં જઇ વસ્યો હતો. હિંન્દુસ્થાંનમાં તેને પોતાનું નામ અને બુનિયાદ બિલકુલ છુપા રાખ્યાં, અને ગરીબીમાં વસી, ત્યાં પોતાનું ગુજરાંન કરવા લાગ્યો. હિંન્દુસ્થાંનમાં તે એક બાનુ સાથ લગનના ગાંઠથી જોડાયો, અને તે લગનથી તેને ત્યાં એક દીકરાનો જનમ થયો. તે દીકરાનું નામ પણ તેણે સાસાંન રાખ્યું. એવી રીતે ચાર પેહડી સુધી, બાપને ત્યાં પેદા પડેલા દીકરાઓનું નામ સાસાંન રાખવામાં આવ્યું હતું.

એવી રીને ગરદીશના ચક્કરમાં કચડાઇ ગયલી પાદશાહ . દારાની ઓલાદ માહેલો એક છેલ્લો સાસાંન, હિંન્દુસ્થાંનથી નિકળી ઈરાંન તરફ મોટી રંજ ખેચી ધંધાની શોધમાં ગયો. નસીબ સંજોગે અર્દવાંનના રાજમાં, ઇસતખર મધે બાબક હાકમી કરતો હતો, ત્યાં તે જઇ લાગ્યો, અને એ બાબકને ત્યાં સાસાંન એક ભરવાડ તરીકે નોકરી રહ્યો. હિંયાં સાસાંને પોતાની ઓલાદની નિશાણુ બાબકથી છુપી રાખી હતી.

બાબકે જોયલો એક અજબ જેવો સ્વપનો.

નસિબાથી સાસાંન થઇને નિરાસ,
બનિયો તે ભરવાડ બાબકનો ખાસ.
એ ભેદ અજબ તારો આસ્માન છે,
કે દારાની નિશાણુ સાસાંન છે.
અએ ગરદાંને ગરદીશ, ઓ બેઇમાન,
તેં દારા એ દારા[1] કિધો સારવાંન.
એક રાત બાબકે દીઠો ખુવાબ,
પ્રકાશે છે સાસાંન સર આફતાબ.[2]
ફરી બીજી રાતે જોયો ખુવાબ,
સુફેદ એક હાથી દિઠો પુર રૂઆબ.
બેઠો'તો તે પર સાસાંન સવાર,
ચલકતી હતી હાથમાં તલવાર.
ઘણાકો ઉભેલા દિઠા આસપાસ,
ઝુંકાવી સર તેને કરતા નમાજ.

રિજતા હતા સૌ સુણી સુખન,
ગમખારોના ગમ થાતાં દફન.
પડી રાત ત્રીજી ફરીને જયાર,
હતો તેજ બાબકને મન વિચાર.
પડયો નિંન્દમા તે થઇ પુર મસ્ત,
દિઠો ખાબમા એક આતશપરસ્ત.
હતા હાથમા ત્રણ આતશ[3] બુલંદ,
ઝલકતું દિઠું તેથી ચમકી ગગન.
જોઇ ખાબ બાબક થાયો બિદાર,
બુલાવી નજુમી અતી હુશિયાર.
હકિકત કિધી ખાબની આશકાર,
જાહેર કરો ખાબનો ઈસરાર.
અકલમંદ નજુમીએ દીધો જવાબ,
અએ શાહ સુણો ખાબનો ઇન્તેખાબ.

---

૧ સાસાંન દારા પાદશાહની તોખમથી હતો, અને સીકંદરે ઇરાંન ફતેહ કીધા પછી, તે નાહસભાગ કરી રહ્યો હતો.

૨. સાસાંના માથા ઉપર સુરજને પ્રકાશ તો બાબકે સ્વપનામા જોયો. આ ખાબની હકિકત ફીરદોસીના શાહનામામાં આપેલી જણાની નથી. એ હકિકત કારનામે અર્દશીર બાબેકાનમાથી લીધી છે. બીજી અને ત્રીજી રાતના સ્વપનાની હકિકત શાહનાંમામાંથી લીધી છે. (કરતા)

૩. એ ત્રણુ આતશો, આદર ગુશસ્પ, આદર ખોરદાદ, અને આદર બુરઝીન મેહર હતા. (ડા૦ જી૦ જ૦ મોદીના શાહનામાનાં દાસ્તાંનો.)

દોહરો.

અએ શાહ બાબક તમ સુણો,
સ્વપનાનો કહુ હાલ.
જે નર દીઠો ખાબમાં,
તે થાશે ભુપાલ.

જો એ તાસીર ના ફળે,
અફળ બને મુરાદ.
તો ફળ અતે પાંમશે,
બેશક તેની ઓલાદ.

આ ખાબની વિગત નજુમીએ પાદશાહ બાબકને ખુલાસાવાર સમજાવતાં કહ્યું કેઃ "જે ધણીને તેં ખાબમાં જોયો છે, તે પોતે, અથવા તો તે ધણીના ફરજંન્દમાંથી કોઇબી આ જેહાંનની પાદશાહીએ પોંહચશે; કેમકે સ્વપનામે જોયલો સુફેદ રંગનો હાથી એ ગાલેબી, તવાનાઇ અને ફતેહની નિશાંણી દેખાડે છે.[1]

ખુવાબની તાસીર સાંભલી બાબકે સાસાંનને બોલાવી મંગાવવો.

"સુણી આએ તાસીર અજબ ખાબની,
ખુશી થઇ બાબકને દીલ ઘણી.
તુરત તેણે કીધો એવો હૂકમ,
બુલાવો સાસાંન જઇ એકદમ.
ગયા દોડતા ત્યાં હતા જે નફર,
કહ્યો હાલ સાસાંનને જુદતર.

* * *

સુણીને લરજ્યો સાસાંન હૂકંમ,
નવી શું બલા છે લખેલી કરમ.
ગયો એકદંમ ઝટ બાબક મુકાંમ,
નમીને કિંધી ખુબ બિહતાં સલાંમ.
બુલાવી દિલું વાહલથી સનમાન,
કહ્યું એમ ધિરજ દઇઃ "ના ડર જવાંન."
લઇ પાસ બેઠો બાબક સાથ,
પુછવા તે લાગ્યો ધીરેથી વાતઃ
"જવાંન મર્દ કેહે તું ખોલી જબાંન,
મને કેહે તહારી તોખમ નિશાંણ.
પેદર કોણ તહારો, શું નામ છે,
વતન કાંહ તહારૂં કિયું ગામ છે.
કર ગુફતગુ રાસ્તી દીલ ધરી,
કહે વાત જે હોય તહારી ખરી.

સાસાંને બાબકને જવાબ દીધો.

કહ્યું એમ સાસાંનેઃ "ઓ શેહરિયાર,
સદા તારો કાયમ રહેજો કરાર.
જમાનાનો મુજ પર અજબ ફેંન્દ છે,
મરૂં જો હું આજે, તો આણંન્દ છે.
બેજાર છે જીંદગી હાલ વંગ,
બલા ભારી સરપર મિસલ કાળરંગ.
જીવતદાંન જો તું બક્ષે મને,
તો હાલ મારો કહું હું તને.
જમાનો મ્હારો નથી પાસબાંન,
અગર દે વચન, તો ખોલું જબાંન."

* * *

કહ્યું બાબકે એમઃ "ઓ ગમગોસાર,
કરે કાં ફિકર તું બની બેકરાર.
વચન મારો આપું ખુદા રૂ-બ-રૂ,
કર રાસ્ત જે હોય તું ગુફતગુ.

સાસાંને પોતાની તમામ હકીકત બાબક આગલ જાહેર કરવી.

સાસાંન પોતાના પાદશાહ બાબકની પોતાની તરફ આવી કિસમની દિલસોજી જોઇ ઘણોજ ખુશી થયો, અને તેને આપેલા વચનને માન સાથ પોતાને માથે ચહડાવી, પોતાના ખાનદાંનનો ભેદ જાહેર કરતાં બોલ્યોઃ—

---

૧. કા૦ અ૦ બા૦

"હકીકત સુણ માહરી શેહરિયાર,
હું સાસાંનનો બેટો છું નીરધાર.
નિયાંગાન મારો શાહ અર્દશીર,[1]
રહ્યો છે તવારીખમાં યાદગીર.
સિતમગર સિકંદર રૂમી શેહરિયાર,
કિધું જ્યારે ઇરાંનને ખારજાર.
થઇ જ્યારે દારાની હસ્તી ખતમ,
ફના તેણે કીધાં વતન ને ધરમ.
હતો મારો ન્યાગાંન દારા પેસર,
નહાસી ગયો હિન્દ તે નામેવર.
વસી મૂફલસીમે છુપે નામથી,
ગુંજારી જીંદગી વિના ખાંમથી.
જમાનાના દોરે થયો મહાત છું,
હૂં તૂખ્મે દારાની ઓલાદ છું.
એ મુજ ન્યાગાનનો હાલ છે,
આ ગરદિશની કેવી જુવો ચાલ છે."

*

સુણી હાલ બાબક થયો ગમખાર,
વેહતી થઇ આંખોથી નીર ધાર.
ભરી હાય દમમા કીધો પૂકાર:
"એ ગરદાંને-ગરદુ! અજબ તારો માર.
પડી કેમ તમ પર ગજબની નિગાહ,
જુલમ ભારી તુજ પર એ નારવા." (4)

* * *

સાસાંનનો ભેદ જાણી બાબકનુ બેહદ ખુશી થવું, અને
તેને પોતાનો જમાઇ કરવો.

કહ્યું બાબકે: "સુણ આલી વિકાર,
સફા તન કરવા હમામે[2] સિધાર:
સજી સાજ પોશાક સંગાર તન,
રહી મારે મેહલે કર તું ચમન."
હકિકત જાણી લીધી મહાંનની,
છુપી વાત રાખી નિયાગાંનની.
૧૦૧૦૦
હૂકમ કીધો એકદમ બુલાવી નફર:
"ઇજાજત કરો મનથી ખુબતર.
લઇ જાવો મેહલે સાસાંનને,
સફા તન કરાવો દીલજાનને.
જરીન એક પોશાક લાવો તૂરત,
સજાવો સંગાર ધરી તમ ઉલટ."

*

હજુરીમે આવી ઉભા સૌ ગુલાંમ,
નમીને કિધી સૌ ગુલામે સલાંમ.
વસિયો મેહલ અંદર સાસાંન જઇ,
કિધો બાબકે ચાહી તેને જમઇ.

અર્દશીર બાબકાંનનુ જનમવું.

પૂરી થાઇ નૌબત નવ માસની,
ખિલી રહી કલી ગુલ જીગર આસની.
સાસાંનની બાનુએ દીધો જનમ,
સપુત એક બેટા નુરે ચશમ.
રૂપમા રૂપાલો મિસલ અર્દશીર,
કદમા કદાવર, અજબ દીલપઝીર.
પેદર જોઇ ફરજન્દ મિસલ લાલાફામ,
મૂબારક રાખ્યું અરદશીર નામ.[3]

---

૧. શાએર ફીરદોસી પોતાના શાહનામામાં, રૂઇનતન અસ્ફન્દીયારના દીકરા બહ-મને અર્દશીરને નામે ઓલખાવે છે. મગર હખામની વંશની તવારીખ પ્રમાણે ઇરાં-નના છેલ્લા પાદશાહ દારાનો દીકરો, તે આ સાસાંનનો નિયાગાંન હતો. આ દાસ્તાન શાહનામા પ્રમાણે રચેલું હોવાથી, આ નોંધ લેવી જરૂરની લાગે છે. (કરતા)

૨. હમામખાનુ યાને અંઘોળ કરવાની જગ્યા.

૩. કારનામે અર્દશીર બાબકાન, તેમજ શાહનામામાં જણાવ્યા પ્રમાણે, અર્દશીર બાબકની દીકરીનો દીકરો અને સાસાંનનો છોકરો હતો, પણ બાબકે તેને દીકરા તરીકે કરી લીધેલો હતો, તેથી અર્દશીર બાબકાનને નામે તે ઓલખાઇ ગયો છે.
(કા૦ અ૦ બા૦)

થયો પુત મોટો વધ્યાં જેમ સાલ,
વસી સુખ ચેનેં રહ્યો ખુશહાલ.
ઉંમર જો કે નાહની, મગર પુરવીન,
દુરંદેશ દિસતો મિસલ દુરબીન.
શિખીયો લડાઇના હુન્નર ઇલમ,
વિચારીને આગલ ધરતો કદમ.
બળમા તે બનિયો પૂરો પેહલવાંન,
કેહતા સહુ અર્દશીર બાબેકાંન.

* * *

અર્દશીરની ખુબી વિશે અર્દવાંનને ખબર પડવી.

હતો ઇસફાંને શાહ અર્દવાંન,[1]
પુગી અર્દશીરની ખબર તેને કાંન.
ઉડતી ગઇ દસ્તબરથી ખબર,
કે: "બાબકને ત્યાં છે એક પિસર.
ઉંમર સાલ પંદર, નથી કંઇ જીયાદ,
સદા સુખ હસ્તું, સદા દીલ શાદ.
બળમા છે બાહોશ, ઉંમર જવાંન,
રૂપે રૂપાલો, રોશંન રવાંન.
અકલમંદ દાનેશ, અજબ પુરતાબ,
અજબ તેની સજધજ, હસીનો હબાબ."

અર્દશીરને પોતાની તરફ મોકલવા માટે બાબક ઉપર અર્દવાંને લખાવટ કરવી.

ખબર જાંણી ખુશી થયો અર્દવાંન,
થયો તે તલબગાર, જોવા જવાન.
લખ્યો એક રૂકકો બાબક ઉપર,
કે: "અએ મર્દ બાહોશ, દાનેશવર.
મલી છે મને એમ ખબર દિલપજીર,
પિસર તારો નામે છે અર્દશીર.
સુણી થાયું મુસ્તાક મારૂં જીગર,
નજરથી નિહાલું તહારો પિસર.
અરજ છે મહારી એ નેકનામ,
પિસર તારો મોકલ મહારે મુકામ.
ગણી મુજ ફરજન્દ, કરશ દીલબરી,
નજરથી ન રાખશ, દુર એક ઘડી.
સંભાલી રાખશ એ ગર્દનફ્રરાજ,
દરબારે મારી કરશ સર્ફરાજ.
રવાના તું કરજે તુરત અર્દશીર,
હું જોવા 'ને મલવા થયો છું અધીર."

* * *

અર્દશીરને દુઃખી દીલે અર્દવાન પાસ બાબકે રવાના કરવો.

પાદશાહ અર્દવાંનનો આવી મતલબનો પેગામ જ્યારે બાબકે વાંચ્યો, ત્યારે તેની દલગીરીનો પાર રહ્યો નહી. પોતાની દીકરીના દીકરા અર્દશીરથી તેને છુટો પડવા બિલકુલ ગમ્યું નહી, કેમકે તે તેને ઘણુજ વાહલથી ચાહતો હતો. પણ તે લાચાર હતો, કેમકે અર્દવાંન એક મોટો પાદશાહ હતો, અને બાબક તેના ફરમાનને માન આપવા બંધાયલો હતો. દલગીર દીલે બાબકે જવાન અર્દશીરને પોતાની પાસે બોલાવી, તેને ગળે લગાડી અર્દવાંનનો પેગામ વંચાવ્યો, અને સઘલી બીનાથી તેને વાકેફ કીધો.

એ વાંચીને બાબક થયો દિલગીર,
વરસી રહ્યાં ખુબ આંખોથી નીર.
પિસર કીધો મોટો, લડાવીને લાડ,
જુદઇ જોઇ લાગી કજાની કટાર.
લગાડી ગલે અર્દશીર દીલજાંન,
કહ્યું: "તુંજ સરપર ખુદા મેહરબાંન.
લખે છે. મુજપર શાહ અર્દવાંન,
પિસર તારો મોકલ મહારે મકાંન.
રજા છે મહારી, હું મજબુર છું,
મગર તુંજ નુર વન બેનુર છું.
લખાવટ કરૂં છું મીન્નત કરી,
નજર પાસ રાખે તૂંને હર ઘડી.

[1] પારથીઅન વંશનો છેલ્લો પાદશાહ અર્દવાન જેને યુનાનીઓ આરટેબેનુસ નામે ઓલખાવી ગયા છે

રવાના કરૂં છું એ રોશન રવાંન,
એ ધડપણુમે મારો છે ચેરાગે-જાંન.
કહ્યા છે એને શિખામણુ સૂખન,
એ સમજે છે તારો ફરજન્દે બૂલંદ.

સદા રેહજો એ પર તારી પનાહ,
થજો તુંજ દુશમંન જગમા તબાહ."

બાબકની રજાથી અર્દશીરનુ હદીઓ લઇ અર્દવાંન પાસ જવું.

પોતાના મુરબ્બી અને પાદશાહ બાબકના આવા દીલસોજી ભરેલા સખુનો સાંભળી અર્દશીર દલગીર થયો, અને અંતે તેણે અર્દવાન પાસ જવાની તૈયારી કીધી. અર્દશીરે પોતાના મમાવા બાબકને કોઇબી રીતે ફિકરમંદ નહી બનવા સમજાવ્યુ.

લઇ સાથ નોકર ઉમંગી સવાર,
લિધાં ગંજ સંગ જંગના હથિયાર.
નેજા 'ને ગુરજ, ઘોડા લગાંમ,
સમશીર, ભાલા, જરબફ્ત કાંમ.
એ હદીઓ અરદવાંન થકી દીલપજીર,
લઇ સંગ નિકલીયો ભલો અર્દશીર.
મમાવાને ભેટી ગયો 'રય' શહેર,
મલ્યો ત્યાં શાહ અર્દવાનને દલેર.

અર્દશીરનુ પાદશાહ અર્દવાન પાસ જઇ પુગવું.

પૂગ્યો જઇ અરદવાંનની તે હજુર,
નમી બોલિયો તે અદબથી પુર.
સિફતથી ભરી તેણે ખોલી જબાંન,
દુવા દઇ કહ્યું કેઃ "જીવો અર્દવાંન.
અગર હોય રજા તારી ઓ દાદગર,
આ હદીઓ કરૂં હું તુંને નજર.
અકલમંદ, એરમંદ, તું દસ્તગીર,
ઉભો તારો બંન્દો ઝુંકી અર્દશીર."

* * *

જોઇ તાબ સુંદર સુરત નવજવાંન,
ખુશી થાયો દીલથી શાહ અર્દવાંન.
મલી હેતથી તે બગલગીર થયો,
અહેવાલે બાબક પુછી રહ્યો.
તખત પાસ આપી બેઠક જરીન,
વખાણીને ખુબી, કિધી આફરીન.
હદીઓ કિધો અર્દશીરે નજર,
ખુશી થઇ અરદવાંને બુજી દેદર.
મેહલ એક તૈયાર કિધો દીલપજીર,
રહ્યો તેની અંદર જઇ અર્દશીર.
નજર પાસ રાખી સદા અર્દવાંન,
ચાહતો'તો તેને ફરજન્દ સમાન.
ચોગાંન[1] ચતરંગ[2] વિગેરે હુંનર,
જોઇ ખુશ થયો અર્દવાં નામેવર.

૧. આગલા વખતમા ઇરાંનીઓ ઘોડા ઉપર બેસી, 'ગુએબાઝી' (દડી દાવ) ની રમત, સુમારે આંઠ આંઠના ટોલીમાં વેહચાઇ જઇને રમતા હતા. હાલમાં ઇંગ્રેજો પોલોની રમત એજ રીતે રમે છે. એ ઉપરથી માલમ પડે છે, કે 'હાકી, પોલો, અને ગોલ્ફ' વિગેરે જે રમત ઇંગ્રેજો રમે છે, તે અસલ કિયાનીઓના વખતથી ઇરાંનીઓ રમી જાણુતા હતા. (કા૦ અ૦ બા૦)

૨. ચતરંગ એનો અર્થ ચાર-અંગ, એટલે ચાર ભાગના સમુહવાળુ હાથી, ઘોડા, રથ અને પ્યાદાઓ સાથનું લસકર. લડાઇના મેદાનમાં ઘોડેસ્વાર, પ્યાદા વિગેરે લસ્કરની ગોઠવણુ કેવી રીતે કરવામા આવે તો હરીફના લશકર ઉપર ફતેહ મેળવી શકાય, અને કેવી રીતે કરવામાં આવે તો પોતાની હાર થાય, એ નિયમ ઉપરથી રચવામાં આવેલી રમત, તે ચતરંગ અથવા શતરંગ. એ રમત પાદશાહ નોશેરવાંન આદેલના વખતમા હિંન્દુસ્થાંનથી ઇરાંનમાં દાખલ થઇ હતી.

શાહનામાના ૪ થાં દફતરમાં "ગુફતાર ફિરસ્તાદને રાએ હિન્દ શતરંજ રા નજદે

દરબારે મહેફિલ કે શીકારગાહ,
સદા રાખતો સાથ તેને શાહ.

અર્દશીર ઉપર શિકારગાહમાં
અર્દવાનનું ખફા થવું, અને
તેને સજા ફરમાવવી.

એતેફાક એક રોજ એવો થયો,
અરદવાંન શીકાર કરવા ગયો.
લિધા ચાર બેટાઓને સંગમા,
રસાલો હતો સાથ પુર રંગમા.
હમરાહ શાહની હતો અર્દશીર,
થતો શાહ જોઇ ખુશી દીલપજીર.
એકાએક રસાલાએ કીધો પૂકાર,
નજર એક ગુરખર પડયું ખુનખાર.
ડપટાવી ઘોડાને છોડી લગાંમ,
મચાવી રસાલાએ ખુબ દોડધાંમ.
દોડયો હરોલે તુરત અર્દશીર,
મૂકી પીઠ પાછલ અમીરો 'ને વીર.
ધરી હાથમા તીર ખેંચી કમાંન,
કરી ખંગ, લિધી નેમ, ટાંકી નિશાંણ.

નોશીરવાન," એ મથાલાંવાલી બાબતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, કનોજના એક હિંદી રાજાએ પોતાનાં એક એલચી સાથે એ રમતનો ખુલાસો મેલવવાના ઇરાદાથી, એક તખ્તો તથા તેનાં મોહરાં ઇરાંનના શાહાનશાહ નોશેરવાન આદેલ ઉપર, એક કિમતી હદયા સાથે મોકલી આપ્યાં હતાં, અને તેની દરબારના દાના મોબેદોથી તેનો ખુલાસો ચાહયો હતો. જ્યારે શાહ નોશેરવાનના દરબારીઓમાંથી કોઇબી તેનો ખુલાસો કરી શક્યું નહી, ત્યારે તેના બુઝોર્ગ વજીર બુઝોર્ગમેહરે પોતાની દાનાઇના બળથી તેનો ખુલાસો કીધો, અને એ રમતની મુકાબેલ એક બીજી 'નર્દ'ને નામે ઓલખાતી રમત ઉપજાવી કાહડીને કનોજના રાજા ઉપર મોકલી આપી, તેનો ભેદ જાણવા માગ્યો. પણ તે રાજાની દરબારના વિદવાનોમાથી કોઇબી તેનો ખુલાસો આપી શકયો નહીં. પેહલવીમાં લખાયલાં ચતરંગ નામામાં એ રમતનો, તથા વીનઅર્તક્ષીર એટલે નર્દ (દામ)ની રમતનો ખુલાસો આવેલો છે. તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે એ રમત શાહ નોશેરવાન ઉપર મોકલનાર રાજા દેવશર્મા અથવા દએશલીમ નામે હતો.

એ રમતના મુલ વિશે મરહુમ શાએર ફીરદોસી પોતાના શાહનામામાં દફતર ૪ થા મધે "દાસતાને જમહુર રાએ હિંદ વ પિસર વ બિરાદર જાદેઅશ ગવ વ તલહંદ વ ગુફતાર દર પએદા શુદને શતરંજ," એ મથાલાવાલી બાબતમાં 'શાહુએ' નામના એક બુઝોર્ગ મર્દને નામે તથા આધારે એ બયાન આપે છે, જેનો સાર નીચે મુજબ છેઃ—

હિંન્દુસ્થાંનમાં જમહુર નામે એક પ્રખ્યાત રાજા હતો. સંદલ તેનુ પાએતખ્ત હતું. તે રાજા, પોતાની એક પરહેજગાર રાણી તથા ગવ નામે એક નાહના ગાદી વારેસ છોકરાને મુકીને મરણ પામ્યો. તેનો છોકરો નાહનો હોવાથી, શેહરના લોકોને મરનાર જમહુરના ભાઇ 'માએ' જે દંબરમાં રાજ કરતો હતો, તેને તેના ભાઇનું રાજપાત સોંપ્યું. તેણે પોતાના ભાઇની રાણી સાથે નેકાહ કીધા. એ પછી રાણીએ તલહંદ નામે એક છોકરાનો જનમ આપ્યો. ગવ સાત વરશનો અને તલહંદ બે વરશનો થયા પછી માએ પણ ગુજરી ગયો. છોકરાઓ નાહના હોવાને લીધે તે રાજપાટ રાણીને સોંપવામાં આવ્યું. રાણીએ તે બધે છોકરાઓને સઘલી પ્રકારની કેલવણી આપવા બે જુદા જુદા દાનાવ ઉસ્તાદોને સોંપ્યા. છોકરાઓ ઉંમરે પુગ્યા પછી તખત મેલવવાના સંબંધમાં ખટપટ કરવા લાગ્યા. સેવટે બંને વચે લડાઇ થઇ. તેમાં તલહંદ લશકરમાં ઘેરાઇ જવાથી, અને તેને માટે નાહસવાનો કોઇબી માર્ગ નહી રહેવાથી, ભુખ, પ્યાસ, અને થાકને લીધે, તે હાથ્થીની પીઠ ઉપરજ મરણ પામ્યો. આ બનાવથી રાણીને બહુ દુઃખ થયું, અને તેથી તેણીએ આતશમાં બળી મરવાનો ઠરાવ કીધો. રાણીને શક પડયો, કે ગવે રાજપાત મેલવવાને પોતાના ભાઇને પોતે મારી નાખ્યો, અથવા બીજાઓ પાસે મારી નંખાવ્યો. લડાઇ આગમજ ગવે પોતાના ભાઇને લડાઇ નહી કરવાને

પલકમા છુટો તીર અતી નાશકાર,	થયો મોતને એકદમ તે શરણ,
વિંધી ગુરખર તે ગયો આરપાર.	તફડી જમીન પર પામ્યો મરણ.

પાદશાહ અર્દવાંનનુ શેકારગાહવાલી જગ્યા ઉપર આવી પુગવું.

એક નાંહની ગમર્લ ગોરખરની પુઠે રસોલાના સવારો લાગ્યાં હતા. પણ તે ગોરખર પોતાનો જાન બચાવવા જંગલમાં દુર નિકલી ગયું હતું. પુઠે લાગેલા સવારોએ તે ગોરખરને ઘેરી લેવાની નેમથી જુદી જુદી દીશાએ પોતાના ઘોડાઓને છોડી મેલ્યા હતા. પણ ચંચલ નજરવાલા અર્દશીરને, તે દોડતાં ગોરખરને ઘેરી લેવાના કરતાં, તેને દુરથી મારવાનું વધારે સેહલ લાગ્યું. અર્દશીરે પોતાના ઘોડાને તે ગોરખર પાછલ દોડાવ્યો. અર્દશીરને આવી રીતે તે ગોરખર પાછલ દોડતો જોઇ, પાદશાહ અર્દવાનના એક દીકરાએ પણ અર્દશીરની પુઠે પોતાના ઘોડાને દોડાવ્યો. એવામા અર્દશીરની નજર જંગલના એક ગીચ ઝાડીવાલા ભાગમા પેઠાં ગોરખર ઉપર પડી, અને તેણે તેજ વખતે પોતાના તીરથી તે ગુરખરને વિંધી નાખી બેજાંન કીધો.

આ બેજાંન થયલો શીકાર એક મસ્ત ખુંનખાર ગોરખર હતો. અર્દશીર પોતાના શીકારને તપાસતો ઉભો હતો, તેવામાં પાદશાહ અર્દવાંન અને તેના સવારો ત્યાં આવી લાગ્યા, અને એક ભયંકાર શેકાર તીરના જખમથી વિંધાઇ પડેલો જોઇ, શેકાર કરનાર સવારની હિંમત અને હુંન્નરમંદી ઉપર તે આફરીન કરતાં બોલ્યો:

જોઇ ગુરખરને કહે અર્દવાંન,	નમીને હાજર થયો અર્દશીર,
"શાબાસ ! કોણે એ ટાંકી નિશાણ.	કહ્યું: "છે ફિદવીનુ એ કારે તીર.
અજબ નેમ તેની, અજબ તીર છે,	એ મારો તીર છે, હું છું તે વીર,
કહો કોણ એવો શૂરવીર છે !"	કજા ગુરખર છે, તીરે અર્દશીર."
* * *	* * *

ઘણો સમજાવ્યો હતો, પણ તે સમજ્યો નહી, અને તે કોઇના મારવાથી નહી પણ ઘેરાઇ જવાથી હાથીની પીઠ ઉપર મરણ પામ્યો, તે વિશે પોતાની માતાને ખુલાસો કીધો, પણ તે તેણીએ બહાલ રાખ્યો નહિ. તેણીની એ વિશે ખાતરી કરી આપવાની કબુલાત આપીને ગવ પોતાને મકાને આવ્યો, અને પોતાના ઉસ્તાદ તથા વજીરને રાણી સાથની વાતચીતની હકિકત કહી સંભળાવી. પોતાના વજીરની સલાહથી તેણે કેશમીર વગેરે દેશોના મહા વિદ્વાનોને બોલાવી મંગાવ્યા. ગવનો વજીર જે ગવની સાથે લડાઇમાં હાજર હતો, તેણે તે પંડીતોની આગલ લડાઇના મેદાનમાં ઘોડેસ્વાર લશ્કર, પ્યાદા લશ્કર, હાથી, વિગેરે કઇ કઇ બાજુએ હતું, તથા દરિયો તથા જંગના મેદાનમાં ખોદલી ચર અથવા ખાઇ કઇ જગાએ હતી, તેનું વીગતવાર બયાન કહી સમજાવ્યું. તે ઉપરથી પંડીતોએ અબનુસના લાકડાંનાં શાહ, વજીર, હાથી, ઉંટ, ઘોડા અને પ્યાદાનાં પુતલાં અથવા મોહરાં બનાવીને, એક લાકડાંના તખતા ઉપર ૧૦૦ ખાના અથવા ઘર બનાવીને તે ઉપર ગોઠવ્યાં, અને ગવ અને તલહંદ વચ્ચે થયલી લડાઇની જગાની તપાસ લીધી. તે ઉપરથી તલહંદ તે લડાઇમાં કેવી રીતે મહાત એટલે કએદ થયો, અને ભુખ અને પ્યાસથી મરણ પામ્યો, તે સાબેત કરી આપ્યું. આ બાજી ગવે રાણી આગલ રજુ કીધી, અને તલહંદ લશકરમાં ઘેરાઇ જઇને કોઇના માર્યા વગર કેવી રીતે મરી ગયો, તે માટેની તેણીની ખાતરી કરી આપી. (કા૦ અ૦ આ૦)

ઉભેલો હતો ત્યાં પિસર અર્દવાંન,
બની તુંન્દ બોલ્યો તે બદગુમાન.
"ગલત વાત કેમ તું કરે અર્દશીર,
લાજમ તુંને છે શરમ ઓ દલીર.
થયો મારો વનમે ખુદા દસ્તગીર,
વિંધી નાખિયો મે એ વિફાલ-વીર
કિધો ઠાર ગુરખર પયકાંને તીર,
હૂં શોધું છું માદા બનીને અધીર.
નથી તીર પરાયો, નથી કોઇ વીર,
નથી થઇ કુજા આ તિરે અર્દશીર.
લિધી નેમ ટાંકી, છુટો મુજ તીર,
બકે છે શું બકવા, અરે અર્દશીર!"(5)

અર્દવાંનના દીકરાની ગલત વાતનો અર્દશીરે જવાબ દેવો.

પોતાના પાદશાહના દીકરાની આવી જુઠી બનાવટભરી વાત સાભળી, અર્દશીર ગુસ્સાથી તપી ગયો, પણ પોતાની હાલતનો વિચાર કરી, તે પોતાના ઉકલેલાં લોહીના જોશને નરમ બનાવી, ધીરે અને ધીમે અવાજે તે દલીલ કરવા લાગ્યો

સુણી અર્દશીરે દીધો જવાબ:
"બિયાબાન બોહલું છે બેહિસાબ.
ફરે છે ઘણા ગુર આ રાનમાં,
ઉભો કાં તું ફોકટ અરમાનમાં.
તિરંદાજ છે તો, લે તીર-કમાન,
બિજું માર ગુરખર ટાંકી નિશાણ.
કદીબી હુનરમંદ છૂપતા નથી,
કદીબી તરનાર ડુબતા નથી."(6)

અર્દશીરની તાનાજણી સાંભલી પાદશાહ અર્દવાંનનુ તેના ઉપર ગુસ્સે થવું.

પોતાના જાન કરતાં વાહલા બેટાની મરદાંનગી ઉપર આવી કિસમના નાલાયક ટીકા પોતાની હાજરીમા અર્દશીરને બેધડક કરતો જોઇ, પાદશાહ અર્દવાંનને ઘણુંજ બુરૂં લાગ્યું, અને તે ગુસ્સે થઇ અર્દશીર ઉપર પુકાર કરી બોલ્યો:

સુણી અર્દશીરની સરકસ જબાંન,
પૂકારી બોલ્યો શાહ અર્દવાંન:
"બંધ કર જબાં તારી જાહીલ જવાંન,
જબાં તારી ચાલે છે નાઇલ સમાંન.
હજુરમે મારી કરે તુંન્દ વાત,
ભુલી મરતબો, 'ને ભુલે રીતભાત.
કરે કેમ બજાજી બની સુર્ખરૂ,
બની બેશરમ તું ઉભો રૂબરૂ.
તૂને રાખી સંગમાં કિધો સર્ફરાજ,
આ તેનો બદલો, ઓ બેલેહાજ?
તુંને રાખી સંગમાં કિધો મે ગુનાહ,
બક્ષી તૂને મારી શાહી પનાહ.
ખતા થઇ મહારી બેશક જશ્ન,
કરે મુજ ફરજંદની કિરતીનુ ખુન.
નિકલ જા હિંયાંથી ઓ બેહયા,
સિકલ તારી જોવી છે નારવા.
નથી કાંમ તારૂં હવે મારી પાસ,
જઇને તબેલામે કર તારો વાસ.
રખેવાલ ઘોડાનો થા આજથી,
થજે રાજી દીલમા તું એ કાજથી."

* * *

સુણી આ હૂકમ શાહનો અર્દશીર,
ચશ્મોથી વેહતાં થયાં ચાલુ નીર.
રૂઠી તેની સરજત, પડયો ખાકમાં,
કચડઇ ગયો ગરદેશી ચાકમાં.
અએ દારે ગરદીશ અજબ તારો ધાક,
કિધાં કંઇક લાખો ઘડી માહે ખાક.

* * *

અર્દશીરે આ બનાવની હકિકત બાબક ઉપર લખી રવાના કરવી.

તજી મેહલો-અએવાંન, સંહુ સુખવાસ,
રહ્યો અર્દશીર જઇ ઘોડાની પાસ.

કિધું જઇ તબેલાની અંદર મકાંન,
અકારી પડી તેને મનથી જહાંન.
લખી કુલ હકિકત બાબક ઉપર,
ચિતારી મુસીબત સંહુ મુખ્તેસર.
કે:"મચાલું, મેહરબાંન એ શેહરિયાર,
લખું શું હકિકત છું બેકરાર.
મૂસીબત મૂજપર ધુરી બહુ પડી,
આખોથી વહે છે આંસુ ઝરી.
થયો છે કસુર વંન કફા અર્દવાંન,
મુજ સમ થશે તેનું દુખી રવાંન.
વસાવી મેહલે મને કીધો ચહા,
હવે પાડે છે મુંજ પર તે જફા.
વસી પાયગાહમે[1] ગુજારૂ હું દન,
કરાવે ઘોડાની મુજસે જતન."
દરદમંદ દીલે લખી પયગાંમ,
લખી અર્દશીરે દુવા 'ને સલાંમ.
ગમખાર દીલે ધરીને સબર,
રવાના કિધો તેણે બાબક ઉપર.

અર્દશીર ઉપર બાબક્ે ગુસ્સે થઇ શીખામણ લખી જવાબ મોકલવો.

એ રીતે જવાંન અર્દશીર પાદશાહ અર્દવાંનના હુકમથી તેના તબેલામાં જઇ વસ્યો, અને પોતાના દીલમાં બહુજ દુખી થવા લાગ્યો. પોતાની ઉપર આવી પડેલી આ આફતના સમાચાર તેણે બાબક ઉપર લખી મોકલ્યા. બાબકને આ સમાચાર મલતાંજ તે ઉલટો અર્દશીર ઉપર ગુસ્સે થયો, અને તુરતજ તેણે તેની ઉપર શીખામણના સખુનો નિચે પ્રમાણે લખી ઠપકો આપ્યો.—

"હકિકત તહારી મે જાણી તમામ,
તેં રાખી ન કાબુમે જીભની લગામ.
કમઅકલ બેશક તું છે જવાંન,
કે નારાજ કિધો તેં શાહ અર્દવાંન.
હતો ના તું ખેશી, કે તું ના પિસર,
કિધી સરકશી કેમ બની બેફિકર.
૧૦,૩૦૦
નથી દુશમની અર્દવાંને કરી,
એ ધુલ સુખમા તારે હાથે ભરી.
એ દુ:ખ-દરદનો છે એક ઇલાજ,
નમીને ખુશી કર તેનો મિજાજ.
અદા તેના ફરમાન હરએક કર,
તારો 'ને મારો તે છે તાજવર.
સિફતથી જીતી લે દિલે અર્દવાંન,
થશે તારૂ કિસમત પાછું મહાંન.
રવાના કિધો છે મે આ સાથ ગંજ,
મબાદા થશે એથી દુર તુંજ. રંજ.
અગર ગંજની જો પડે કંઇ જરૂર,
સમજ કે નથી તુંથી બાબક દુર."(7)

પાદશાહ અર્દવાંનના મેહેલની પડોશમાં આવેલા પાયગાહમા અર્દશીરે મકાંન કરવું.

બાબકની તરફનો આવો પેગામ વાંચી અર્દશીરે પોતાની ભુલ જોઇ લીધી, અને પોતાની ઉપર આવી પડેલી આફત ધીરજથી સહન કરવાનો તેણે પોતાના દીલમાં વિચાર કીધો.

બાબકે મોકલાવેલા ગંજમાંથી, અર્દશીરે તબેલામાં પોતાના વસવાટવાલા ઓરડાને પોતાને મનપસંદ રીતે સંગારયો. તેણે પોતાને લાએકનુ એક બિછાનુ ખરીદ્યું, અને જમીન ઉપર ગચાચો બિછાવી બીજું કેટલુક રાચરચીલું ગોઠવી, ત્યાં પોતાના દિવસો તે ગુજારવા લાગ્યો. અર્દશીર ગાયન ગાવામા તેમજ વાજીંત્ર વગાડવામાં ઘણોજ બાહોશ હોવાથી, તે પોતાના આ દુખના દિવસો, મોટે ભાગે એકાંતમા પોતે સાજ વગાડી, પોતાના મનને રીજવી પુરા કરતો હતો.

---

૧. પાયગાહ યાને ઘોડાને રાખવાની જગ્યા.

એ પયગામ વાંચીને અર્દશીર,
ખુશી થઇ દીલમા ધરી તેણે ધીર.
કિધું અર્દશીરે પસંદ તે મકાંન,
હતું તેની સામે શાહી જનાંન.[૧]
કદી ખાઇ પીઇને કરતો ચમન,
કદી ગાઇને[૨] દીલ કરતો મગન.
હતી રાત એક એવી રલીઆમણી,
સિતારા ઝલકતા મિસલ હિરકણી.
બેસી ઝરૂખા ઉપર અર્દશીર,
શરૂ એક ગાયન કિધું દીલપજીર.
દીલને રિજવવા તે ગાતો સરોદ,
ભુલતો તે ગાઇ ગમ 'ને કરોધ.[૩]
સુણી શાંત રાતે સુરીલો ઉચ્ચાર,
મેહલની સફીલે ઉભી ગુલનાર.
હતી તે કનીજક અરદવાંનની,
ખિલેલી કળી બાગે બોસ્તાંનની.
સુંદર સ્વરૂપી હતી દીલપજીર,
હતી પાદશાહની તે મીસલે વજીર.
ઘડીબી ન જોતો અગર ગુલનાર,
બેતાબ બનતો'તો ખોઇ કરાર.
સફીલે ઉભી આવી મહારૂ પરી,
નજરસે નજર અર્દશીરની લડી.
લબોની લાલી 'ને રોશન દિદાર,
જોતાંજ ગુલનારે ખોયો કરાર.

હઠી બામ પરથી નહી તે હુરી,
જીગર માહે લાગી મોહોબ્બત છુરી.(8)

અર્દશીર ઉપર ગુલનારનું મોહી પડવું.

પાદશાહ અર્દવાંનની આ માનીતી કનીજક,[૪] રાતના આકાશ ઉપર ચલકતા સીતારાના પ્રકાશ વચ્ચે દુરથી અર્દશીરનો મધુર અવાજ સાંભળી, અને તેની ઢબ-છબ જોઇ તેની ઉપર તે મોહી પડી. આ કનીજક –ગુલનાર– અર્દવાંનની ઘણીજ માનીતી, અને તેના એક વજીર મીસાલે તેના મેહલનો કારોબાર કરતી હતી. અર્દવાંન તેણીને ઘણોજ વાહલથી ચાહતો હતો. અર્દશીરને નજરે જોયા પછી, ગુલનાર તેને મલવા ઘણીજ અધીરી બની, અને કેવી રીને તેને મલવું, તેની ને અનેક તદબીર કરવા લાગી:

દિન દિન ગયા 'ને રાતો વહી,
જુદાઇમાં ગુલનાર જલતી રહી.
તપે તન અગનથી, તપે તન લહુ,
સહે પ્યારના દુખ, ખુશીથી સહુ.
એક રાત ઉઠી ધરી હાંમ દીલ,
પહોતી મધરાત અંધારી ઢીલ.
સજી સાજ સુંદર ઉઠી ગુલનાર,
મૂલાકાત કરવા બની ઇન્તેજાર.
અત્તર ગૂલાબે તન તર કરી,
જવાહીર જેવરથી જોબંન ભરી:
કમંન્દ નાખી ઉપરથી ઉતરી પડી,
ઉભી અર્દશીર સાંમે જઇ તે ખડી.
સુતેલો દિઠો સેજપર બેનજીર,
જગાડી'ને ઉભી બની બહુ અધીર.

*   *   *

અર્દશીરનુ ખાબમાંથી જાગી ઉઠી,
પોતાની સામે ગુલનારને જોઈ
અજબ થવું.

ઝપકીને જાગ્યો જવાંન અર્દશીર,
દિઠી એક ઉભેલી માહેમૂનીર.

---

૧. જનાંન યાને અર્દવાંનનુ જનાંનખાનું. ૨. અર્દશીર તંબુરો વગાડવામાં અને સરોદબાજી (ગાયન) કરવામા ઘણોજ કામેલ હતો. તેનો સરોદ એવો તો મધુર હતો, કે જ્યારેબી તે ગાયન કરતો, ત્યારે તે સાંભલવામાં દરેક જન મોજ મેલવતાં હતાં. (કા૦ અ૦ બા૦) ૩. કરોધ યાને ગુસ્સો. ૪. કારનામામાં આ કનીજક શબ્દનો અર્થ જેમ દીકરીનો, કીધો છે, તેમજ 'દાસી' પણ થાય છે.

હયરત થયો જોઇ હુસ્નો-જમાલ,
અદબથી કિધો અર્દશીરે સવાલ.
"અએ દિલરૂબા, દિલ પસંદ નાજનીન,
કિધો કેમ તૂંએ યાદ આ કમતરીન.
તૂં છે કોઇ દિલારાંમ, બહારે ચમન,
હું છું એક ગમખાર દીલ દર્દમંન.
કહે કોણ છે તું, શું તારૂં નામ,
ખડા છે આ બંન્દો, શું તારૂં કામ?"

ગુલનારે અર્દશીરની આગલ
પોતાના દીલની ખાએશ
જાહેર કરવી.

"સાંભલ ઓ સુરા, સોહીલ જવાંન,
છે મારો સાહેબ, શાહ અર્દવાંન.
હું શાહ અરદવાનની છું કનીજ,
મને ચાહે છે તે જીગરથી અજીજ.
હું શાહી જરની નિગેહબાંન છું,
શબેસ્તાંન અંદર હું મનમાન છું.
પરસ્તાર મારો તે છે મેહરબાંન,
ખુશી મુજથી છે શાહનું રવાંન.
સિકલ જોઇ તારી હું બલહાર થઇ,
જીગરથી તહારી પરસ્તાર થઇ.
અગર દીલ મને દઇ કરે દીલભરી,
મિટે મુજ ભવની સદા દલદરી.
છે મુજ દીલની ઉમેદ એક ખાસ,
બનું તારી દાસી, સદા રેહી પાસ.
અરજ હાથ જોડી કરે ગુલનાર,
કરૂં તૂંજ કદમપર જીવ મૂજ નિસાર."(9)

અર્દશીરે ગુલનારની મોહબત મંજુર કરવી.

એ રીતે અર્દશીરની મોહબતમા અર્દવાંનની માનીતી કનીજક ગીરફતાર થઇ પડી. ખુબસુરત ગુલનારના મોહબતથી ભરેલા મધુર વચન સાંભલી અર્દશીરે તે નાજનીનની મોહબત મંજુર કીધી. ગુલનારની આ મુલાકાત પછી, રોજ રાત્રે તે બાંનુ અર્દશીરને મલવા શાહ અર્દવાંનના સુતા પછી, છુપી રીતે અર્દશીરની પાસ જતી, અને બામદાદ સુધી અર્દશીરની આગલ રેહી, તે પાછી મેહલમાં જતી હતી.[1]

સુણી દિલરૂબા ખુશ થયો અર્દશીર,
મંજુર કિધી દીલભર દીલપજીર.
મૂલાકાતોની ના મના કંઇ રહી,
ખબર કોઇનેબી જણાઇ નહી.

શાહ બાબકનુ ગુજર પામવું.
અર્દશીરનું દલગીર થવું.

થયા દીન ખુશીના ઘણા એમ પસાર,
એક દીન ખબર બહુ મલી ગમખાર.
આ દુનિયાની છોડી કુલ દિલભરી,
જેહાં દીદ બાબક ગયો ગુજરી.
દુખી એ ખબરથી થયો અર્દવાંન,
થયો રંજીદા તે ઓઇ પેહલવાંન.
પડયું તખ્ત ખાલી બાબક વગર,
તે લેવા નિકલિયા ઘણા વીર-નર.
મગર અર્દવાંને કિધા ના પસંદ,
પિસરને કિધો અકસરે અંનજુમન.
પિસરને મૂકરર કિધો તખ્ત પર,
દિધું તાજ તેને વિના કંઇ ફિકર.
કજાની ખબરથી દુઃખી અર્દશીર,
રેહ્યા નહી જેહાંમે કોઇ દસ્તગીર.
કજાની ખબરથી થયો ગમખાર,
ચહડી તન બદનમાં ગમની બુખાર.
બનીને બેદીલ થયો દર્દમંદ,
કિધું તેણે નહાસી જવાનું પસંદ. ૧૦૪૦૦

---

૧. કારનામે અર્દશીર બાબકાંન.

બાબકના ગુજર પામ્યાથી અર્દશીરની ઉમેદનું ટુટવું. અર્દવાંને પોતાનું ભવિશ જોવા નજુમીઓને ફરમાવવું.

પોતાની આવી પડતીમાં અર્દશીરને પોતાના મુરબ્બી બાબકની કજાની ખબર પડયાથી તે ઘણોજ દલગીર બની નાસિપાસ થઇ ગયો. તેના દીલની તમામ ઉમેદોનો નાશ થઇ ગયો, કેમકે તે એવું નક્કી જાણતો હતો, કે તેના મુરબ્બી બાબકના મરણ બાદ તેના તખત ઉપર, તે પોતે કોઇ દિવસ આવશે. પણ શાહ અર્દવાને બાબકના ગુજરવા પછી, બીજા સઘલા ઉમેદવારોના હક નાપસંદ કરી, તેણે પોતાના વડા દીકરા બહમનને બાબકનુ તખત આપ્યું, અને તેમ કરી તેણે અર્દશીરનો હક ડુબાડયો. અર્દશીર આ બનાવથી ઘણોજ દલગીર અને નાસિપાસ થઇ ગયો, પણ તે લાચાર અને લાઇલાજ હતો.

એક દિવસ શાહ અર્દવાંને પોતાની દરબારના નજુમીઓને બુનાવી મંગાવ્યા, અને તેઓને હુકમ કીધો કે:—

"નજુમી તપાસો સિતારાની ચાલ,
ભવિશ મારૂં જોઇ કહો તતકાલ.
ભરમ તમ ખોલો સિતારા ગણી,
થશે મુજ તખ્તનો હવે કોણ ધણી.
તપાસી કહો સાત[1] ગ્રહ સરબસર,
ગણો બાર રાસી[2] તપાસીને ઘર.
કહો તમ તપાસી ભવિશ ભવ તમામ,
બની બેખતર તમ કહો નેકનામ."
મલી કુલ નજુમીએ મસલત કરી,
તપાસી સિતારાની સઘલી ઘડી.
કિધી મુખ જીકર તણ શામો-સહર,
ભવિશ જોઇ જાણી લિધું ખુબતર.
નજુમી ઉભા સંહુ શાહ રૂબરૂ,
નમીને કિધી શાહસે ગુફતગુઃ
"કહું હાલ સૂણ દસ્તગીર નામવર,
બનાવ એક બનશે કરૂ શું જીકર.
નફર કોઇ તારો હશે બેકદર,
નહાસી જશે છોડી દઇ તારૂં ઘર.
વધુ જે કહું સુણ સુખન મનમાં,
નફર જાશે નાહસી દિવસ ત્રણમાં.
થશે તે ધણી શેહરિયારે બુલંદ,
થશે તેથી દુનિયા અતી ખુરસંદ.
દિવસ ત્રણમાં જો ફળે એ ઘડી,
કરશે તે ઇરાંનની રેહબરી." [3]
સુણી વાત નાખુશ થયો અર્દવાંન,
અકારી પડી તેને સારી જેહાંન.

અર્દવાંનના ભવિશની નજુમીઓએ આપેલી ખબર અર્દશીરને ગુલનારે કેહવી.

અર્દવાંનના નજુમીઓએ તેના ભવિશની ખબર જયારે પોતાના પાદશાહને જાહેર કીધી, ત્યારે મેહલમાં વસ્તી અર્દવાંનની વિસવાસુ કનીજક, તે સઘલી વાતચીત છુપાઇને સાંભલતી હતી. અર્દવાંનના મેહલમાંથી જે કોઇ નોકર આજથી ત્રણ દિવસમાં નાહસી જશે, તે શખ્સ ઇરાંનનો પાદશાહ થવા પામશે, એવી નજુમીઓએ કરેલી આગાહી જયારે ગુલનારે સાભળી, ત્યારે તેની અધીરાઇનો પાર રહ્યો નહી, અને એ

---

૧. અને ૨. પહેલવી અને ફારસીમાં સાત ગ્રહો અને બાર રાશીઓની ગણત્રી નજુમીઓ ભવીશ વર્તવાના કામમાં હંમેશ કરતા હતા. એ સાત ગ્રહોના ઝુમખાને 'હફ્તન' અને બાર રાશીના ઝુમખાને 'દવાજ દહાન' કેહતા હતા.

૩. સાસાંનના ખાનગા બાબકે જોયના ખાબની તાબીરનુ આ ફલ છે. (કર્તા)

અજબ જેવી ખબર અર્દશીરને જણાવવા તે બેસબર બની.

ભવિશના ભવની બુરી આ ખબર,
સુણી ગુલનારે હુપઇ બેફિકર.
પડી રાત જયારે અંધારી કીલ,
દોડી તે રફકેકમર જાણે ચીલ.
જઇ તે તૂરત અર્દશીરને મલી.
હકિકત સુણાવી સુણેલી ભલી.
ખબર અર્દશીરને કહી એકદમ,
જાહેર કિધો કુલ નજુમનો ભરમ.
ભરમ સાંભલી ખુશ થયો અર્દશીર,
ધિરજ ગઇ તેની, બનીયો અધીર.
તુરત તેણે કીધો એવો વિચાર,
હવે હિયાંથી નહાસી નિકલવું બહાર.
કહ્યું તેણે ધીમેથી ગુલનારને:
''અગર છોડી નહાસું આ ઘરબારને.
અગર જાઉં-જો હું મહારે વતન,
તો રહેશે તું મુજ વન કેમ ગુલતંન.
અગર આવે મૂજ સાથ તું દિલનવાજ,
તો જગમાં બનાવું તૂને સર્ફરાજ.
કહ્યા છે નજુમીઓએ જે સુખન,
દિવસ ત્રણમાં આએ છોડું સદન.[1]
અગર જો હશે મેહર યજદાંનની,
મને શાહી મલશે ઇરાંનની.''

ગુલનારે અર્દશીર સાથ નાહસવાની
ખાએશ જણાવવી.

હસી બોલી ગુલનાર બેખુદ બની:
''છે તું મારી મરજી, ને મારો ધણી.
હું છું જાતે આજાદ[2] સુણ નામવર,
કિધું છે તૂને મારૂં અરપણ જીગર.
હું દાસી તહારી પરસ્તાર છું,
છું તારે તાબે; હું તઇયાર છું.
તૂં મિયાંન છે તો હું તલવાર છું,
તૂં ગુલપર હું બુલબુલ નિસાર છું''(10)

ગુલનારે અર્દશીર સાથ નહાસવાની
તૈયારી કરવી, અને બન્ને જનનું
અંધારી રાતે નહાસવું.

કહ્યું અર્દશીરે સુણ દીલપજીર:
"હકિકત જાણી થયો છું અધીર.
અધીરો થયો છું જવાને થકી,
મને નાહસવું છે કાલે નકી."
બની ખુશ ગુલનાર સુણી વિચાર,
ચમનમાં ખિલી રહી મીસલે બહાર,
તુરત ઉઠી ગુલનાર ગઇ મેહલ પર,
કિધી તેણે તૈયારી કરવા સફર.
સુતેલો દિઠો ખાબમાં અર્દવાંન,
પડી પાર તેની ઉમેદ મનમાન.
ધરી હાંમ ગુલનારે બાંધી કંમર,
લિધા સાથ હથિયાર તીર 'ને તબર.
જર'ને જવાહીર મોતી, ગોહર,
છૂપાવી લિધાં તેણીએ તન ઉપર.
દેરમ 'ને દીનાર સાથે લઇ,
ઉતરવા તે નીચે તઇયાર થઇ.
થયો અસ્ત ખુરશેદ, થઇ મધ્યરાત,
કમંદ નાખી ઉતરી 'ગુલ' સડસડાટ.
હસીને કિધી અર્દશીરને સલાંમ.
સફરનો સરંજામ દીઠો તમાંમ.
નફર'ને નોકર, બિજા ચોકીબાંન,
પડયા'તા બેભાંન પીઇ અર્ગવાન.[3]
સફરની મંજલ બિકટ હતી,
મગર બેહુ જનમાં હિંમત હતી.
ધરી અર્દશીરે દિલે પુર હાંમ,
નાખી બે ઘોડા ઉપર જીન લગામ.
તૂરત પેહડી અખતર થયો તે સવાર,
લિધી હાથ સમશીર અની ખુંનખાર.
જોઇ અર્દશીરને ચહડી ગુલનાર,
થયાં એકદમ બેહુ સાથે પમાર.

૧. સદન યાને ઘર. ૨. આજાદ યાને ગુલનાર કહે છે, કે હું જાતે સ્વતંત્ર છું.- જે ઓરત પાકદામાનીથી રેહવા સાથે કોઇની ગુલામડીમી નહીં હોય, તેણીને આજાદ ઓરત કહે છે. (ફા૦ અ૦ બા૦) ૩. લાલમનાસ શરાબ.

અર્દશીરનું ગુલનાર સાથ પારસ શેહેર તરફ નીકલી જવું.

અંધારી રાતને સમે પાદશાહ અર્દવાંનના બે નાગીયા ઘોડા ઉપર અર્દશીર અને ગુલનાર સવાર થઇ બંને જન પુર ઝડપથી પારસ શેહેર તરફ જવા નીકલી ગયાં.

એવું કહે છે, કે અર્દશીર મોડી રાતે એક ગામડાં આગલ જઇ લાગ્યો.

અર્દશીરે આ ગામડામાં દાખલ થઇ વિસામો કે આસાયસ લેવાનું વાજબી ધાર્યું નહી, કેમકે ત્યાંના વતનદારો મબાદા તેને ઓલખી કાહડે, વાસતે તે ગામડાંની સરહદ ઉપરથી પસાર થઇ ગયો.

અંતે તે એક એકાંત જગ્યાએ જઇ પુગ્યો ત્યાં તેણે બે ઓરતોને[1] બેઠેલી જોઇ અર્દશીર વિચારમાં પડયો, અર્દશીરને જોતાંજ તે ઓરતોએ પુકારી કહ્યું કેઃ "અએ કિયાની બાબકના અર્દશીર, તું કે જે સાસાંનની તોખમથી, અને શાહ દારાની ઓલાદથી ઉતરેલો છે, તે બિહ ના, કારણ કે તમામ બદકારોથી તું છુટકારો પામ્યો છે. હવે તુને કોઇબી પકડવાને શક્તિવાંન નથી. તુંને ઇરાન ઉપર ઘણા વરસ પાદશાહી કરવાની છે. તું દરીયા સુધી સિતાબીથી જા. જ્યાં સુધી તું દરીયો તારી નજરે જુવે નહી, ત્યાં સુધી તું કેથેબી થોભતો ના, કારણ કે જ્યારે તારી નજરે દરીયો પડશે, ત્યારે તું તારા દુશમનોથી બેદેહસત થશે."

અર્દશીર આ સુખન સાંભલી ખુશી થયો, અને ગુલનાર સાથ ઝડપથી આગલ વધ્યો.

અર્દશીર અને ગુલનારના નાહસવાની ખબર અર્દવાંનને પડવી.

સહવાર પડવા આગમજ, અર્દશીર અને ગુલનાર લાંબી મંજલ કાપી અર્દવાંનના મુલકમાંથી ઘણે દુર નિકલી ગયાં.

જ્યારે બામદાદ પડી ત્યારે રશેતા પ્રમાણે અર્દવાંને કનીજક ગુલનારને પોતાના રૂબરૂ બુલાવવાનો હુકમ કીધો, ત્યારેજ માલમ પડયું કે ગુલનાર મેહલમાં નથી. અર્દવાંને તુરત મેહલમાં સઘલે ઠેકાણે તલાશ કરવાનો હુકમ કીધો

કિધી મહેલમાં હર ઠેકાણે તલાશ,
મગર શોધી સર્વે થયાં નાસિપાસ.
મલી મહેલમાંથી ના કંઇ નિશાણ,
નારાજ થયો જાણીને અર્દવાન.
મલી તેટલાં એક બીજી ખબર,
નથી અર્દશીરબી પડતો નજર.
નથી પાયગાહે જણાતી નિશાણ,
નથી તેની સમશીર, નથી તીર-કમાન.
પડી તેટલામાં નવી એક બુમ,
થયા છે રખસ બે તબેલેથી ગુમ.
તુરત ચેતિયો એ સુણી રોહરિયાર,
નહાસી ગયાં અર્દશીર-ગુલનાર.
પુકારી બોલ્યોઃ "અરે બદનજર,
કિધું કાંમ મહારૂ જીરોજબર."   ૧૦૫૦૦

અર્દવાંને નજુમીઓને બુલાવી અર્દશીર વિશે પુછવું.

પોતાની માનીતી કનીજક અને અર્દશીરને આવી રીતે ચોરી છુપીથી પોતાના મેહલમાંથી નાહસી ગયલાં જાણી, અર્દવાંનના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહી. તેણે તુરતજ

[1] ફીરદોસી પોતાના શાહનામામાં બે ઓરતોને બદલે બે મરદો જણાવેલા છે.

દરબારી નજુમીઓને બુલાવી, તેમને સઘળી વિગતો જણાવી પુછ્યું, કે અર્દશીર તેને હાથ પકડાશે કે નહી. નજુમીઓએ અર્દશીરના નાહસવાનો વખત તપાસ્યો, અને ગ્રહોની ગણત્રી કરી જવાબ દીધો કેઃ—" અર્દશીર નહાસી ગયો છે; તે પારસ તરફ આગલ વધે છે, અને ત્રણ દિવસ સુધીમાં જો તે પકડાય નહી, તો તે પછી કદીબી હાથ આવી શકનાર નથી.[૧]

અર્દવાંને અર્દશીરની પુંઠ પકડવા લશ્કર તૈયાર કીધું.

હુકમ અર્દવાંને કિધો થઇ સવારઃ
"પકડવા દુશમન પડો સહુ બહાર.[૨]
જકડીને ગુલનાર સંગ અર્દશીર,
ઘસડતાં લાવો જઇ તમ હલીર.
અરે ! ઓ દલીરો સુણી લો સુખન,
નહાસે છે પારસ તરફ જેમ પવન.
છુટી જાય જેમ તીર છોડી કમાન,
તમો તેમ દોડો ધરી ખુબ ધ્યાંન.
જંજીરે જકડી કરો તમ શરણ,
પકડીને લાવો તમો બેહુ જન.
કજાનો છુટે તીર આસ્માનથી,
જઇ તેમ પકડો આસાંનથી.
દિવસ ત્રણ પકડતાં જો વહી જશે,
બરબાદ મેહનત સહુ થઇ જશે."
સુણી શાહી હુકમ લશ્કર તમામ,
દપતાવી ઘોડાને, ફેરવી લગાંમ.
સિપાહીએ ધુન દિલમાં બહુ ધરી,
પકડવા સુરવીર ગયા નીસરી.

અર્દવાનને અર્દશીર તથા ગુલનાર વિશે ચોક્કસ ખબર મલવી.

પાદશાહ અર્દવાંને અર્દશીર અને ગુલનારને પકડવા પોતાના ચાર હજાર સિપાહો સાથ પારસ શેહર તરફ જવાની દીશાએ ઘોડાઓને ઘણાજ જોરથી દોડાવ્યા, કે જેથી તે અર્દશીરને પકડી કેદ કરે. જ્યારે મધ્યાંન બપોર થઇ, ત્યારે અર્દવાંન પોતાના સિપહો સાથ, એક એવી જગ્યા ઉપર આવી પુગ્યો, કે જ્યાંથી પારસ શેહર તરફ જવાનો રસ્તો શરૂ થતો હતો.

પુગ્યું એક જગે જ્યારે લશ્કર તમામ,
ખેંચીને ઘોડાની હામી લગાંમ.
પુછી લોકને ત્યાં કાહડી ખબરઃ
"દિઠા કોઇ સવારોને કરતા સફર."
તૂરત એક શખ્સે કિધો એકરારઃ
"દિઠા આજ મેં બે મૂસાફર સવાર.
બડી બામદાદે હતી ખુશ ફજર,
ઉગતો'તો ખુરશેદ ગગનની ઉપર.
ન ઉભા જરાબી ન બોલ્યા હરફ,
લિધી રાહ તેઓએ પારસ તરફ.
રખસ બે હતા રંગ સીહા 'ને લાલ,
ગયા હિયાંથી દોડી પવનની મિસાલ.
વલી એક મેંઢો હતો સંગમાં.
ખુબ દોડતો તે પુઠે રંગમાં."

* * *

---

૧. નજુમની ગણત્રી આગલા વખતમાં કેવી ચોક્કસ રીતે વર્તાતી હતી, અને ખરી પડતી હતી, તેના અનેક દાખલા શાહનામા અને બીજી કિતાબો ઉપરથી માલમ પડે છે. વિના શકે નજુમનો હુંન્નર ઇરાંની શેહનશાહતના વખતમાં ઘણોજ સારી રીતે ખીલેલો હતો,' એમ માલમ પડે છે.

૨. કારનામે અર્દશીરમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અર્દશીર અને ગુલનારને પકડવા માટે અર્દવાંને ચાર હજાર સિપાહોનું લશ્કર તઇયાર કરાવ્યું હતું.

વજીરને તૂરત એમ પુછે અર્દવાંન:
"હશે કોણ એ મેંઢુ[1] સફર દરમિયાંન.
મલી સાથ દોડી રહ્યો બેહિસાબ,
દિસે છે મને ભેદ એ લાજવાબ."
વજીરે કહ્યું: "ઓ શાહ અર્દવાન,
એ તેનું ખોરેહ[2] છે બેગુમાન.
એ મેંઢા જો આગલ નિકલી જશે,
તો કાંમ તારૂં મુશ્કીલ થશે."
એ સુણતાંજ અરદવાંન ઉલટ ધરી,
દોડયો લઇ લશ્કર, આગલ પડી.

અર્દશીર અને ગુલનારનું સફરની
મંજલથી બેજાર થવું, અને રાહમાં
એક ચશ્માં આગલ જઈ પુગવું,
તથા ત્યાંથી બન્ને જનનું નહાસવું.

હવે જો કરે છે શું અર્દશીર,
નહાસી ગયો લઇ કનીજ દીલપજીર.
હવાલે કરી દઇ રખસને લગાંમ,
સફર કીધી મુશ્કીલ ધરી દીલ હાંમ.
દીઠું ન આગલ, ન પાછલ જરી,
દિધા છોડી ઘોડો હિમત ધરી.
હતી અર્દશીરને બેશક ખબર,
થશે હાલ જાહેર પડતાં ફર્ર.
ધરી જીવ હથેલી અને હાથમાં,
નહી થોભીચાં પળભર વાટમાં.
રંજો સફરથી થયાં બેકરાર,
વલી થઇ પ્યાસી અતી ગુલનાર
નજર દુર કરતો હતો અર્દશીર,
પડયો એક સુંદર નજર આબગીર.[3]
ખુશી થઇ બોલ્યો તે નેકફાલ:
"નથી પાણીનો આએ વનમાં દુકાલ.
જો પેલો નિરમલ પાણી તલાવ,
તૂરત પીઇ પાણી તરસ તૂં છિપાવ."

* * *

કનીજ રખસ પરથી નિચે ઉતરી,
લિધો હાથ સુરવીરે તેનો ધરી.
તરસિયાં ઉભાં બેઉ જન તે કિનાર,
કિનારે દિઠા બે મરદ[4] જોરદાર.
જોતાંજ બોલ્યા પુકારો કરી:
"અરે શું કરો છો, કજા છે ખડી?
અરે જલ્દ નહાસો, સિતાબી કરો,
સરપર કજા છે, જરા તો ડરો.
ફરો જલ્દ પાછા, તજી તમ આબ,
ધરો તમ કદમમે સાબુત રિકાબ.
બચી આવીયાં સાંપના મુખથી,
મરો કાંય પકડઇ નવાં દુખથી.
મૂકો પાણી પડતુ, પકડો લગાંમ,
નથી દુર મંજલ, કરો તે તમામ.
તપે તાપ સરપર, જશો ના ડરી,
ચગદા તમારી કરો રેહબરી.
તૂં ઔલાદે કિયાની, અરે અર્દશીર!
તૂં તુખ્મે સાસાંન, અરે સુરવીર!
તૂં દારા-એ-દારાની તોખમ છે,
હવે દુર તૂંજ રંજ અને ગમ છે.
સફર કર પવન સમ ઉલટ ધરી,
જરાબી ન જોતો પાછલ ફરી
પડે જયાં તલક નહી દરીયો નજર,
સફર ચાલુ કરજે ધરી દીલ સબર.
ખટકતો ન રાહમે, અટકતો જરી,
નક્કી જાણ તારી જશે દલદરી.
પડે જયારે દરીયાવ તારી નજર,
સમજ કે મલી બુજ્તગી બેખતર."

---

૧. એ મેંઢો જે અર્દશીરના ઘોડાની પુઠે દોડતો હતો, તેની મતલબ એ કે કીયાની ખોરેહ અર્દશીરની જો કે પાસે હતુ, તોપણ તે હજી તેથી દુર હતું. (કા૦ અ૦ બા૦)

૨. એ મેંઢો અર્દશીરનુ ખોરેહ હતું, એવી ખાત્રી વજીરે અર્દવાંનને આપી હતી.

૩. આબગીર યાને પાણીનો ચશ્મો.

૪. કારનામે અર્દશીરમાં એ મરદને બદલે બે ઓરત જણાવેલી છે.

હકિકત સુણી ખુશ થયો અર્દશીર,
ચહડી રખ્સ પર બેહુ બેહાં દલીર.
પવન વેગ નિકલી ગયાં તે સિતાબ,
ઉલટ હાંમ પકડી, તજી દઇ આબ.
લઇ દિલપજીરને ગયો અર્દશીર,
નજરથી થયો ગુમ મિસલ એક તીર.

* * *

અર્દશીરનુ અંતે અર્દવાનના
હાથમાંથી છટકવું, અને તેના
ખોરેહનુ તેની સાથે મલી જવાની
અર્દવાનને ખબર મલવી.

ઘણી એક મંજલ પુરી કરી,
મગર ભાલ ના અર્દશીરની જડી.
સમી સાંજે પુગ્યો તે એક ગાંમ,
ઉભાં સંહુ લોકો જોવા તમામ.
પુછયું અર્દવાંને બની ઇન્તેજાર,
હિંઠા છે તમે કોઇ જતા બે સવાર !

* * *

કહ્યું એક શખ્સે કરીને નમન:
"કઝરમાં દિઠા બે સવારો ચુનંન્દ.
સવાર એક હતો જે રખસની ઉપર,
હતો ગોદમાં એક મેંઢો[1] જબર."
સુણી આ ખબર એમ વજીરે કહ્યું:
"હવે શાહ બસ કર ? બધું થઇ રહ્યું.
હતું તેનું ખોરેહ જીદું સંગમા,
મલી તે ગયું અર્દશીર અંગમાં.
હવે ના પકડ પુંઠ, નથી સાર કંઇ,
સમજ અર્દશીર તું પકડશે નહી.
નસીબ અર્દશીરનું કરે યાવરી,
મબાદા કરે તે હવે અફસરી.
હવે કર તૈયાર અસબાબે જંગ,
બદલશે ગરદીશ નવો કાંઇ રંગ.
લખી કર રવાના પિસર પર તમામ,
નહાસી ગયો અર્દશીર બદલગામ."
સુણી આ ખબર સુધ શાહની ગઇ,
રહી હાંમ દીલમે જરાબી નહી (11)

આ દુઃખભરી ખબર સાંભળી પાદશાહ અર્દવાન ઘણોજ નાસિપાસ થયો, અને અર્દશીરને પકડવાની તમામ કોશીસમા તે નિશફળ નિવડયો. તે ઘણી ગમખાર દીલે પોતાના ગાજ્વાની શેહર તરફ પાછો ફરયો, અને અર્દશીરને પકડવા માટે તેના વજીરની સુચના પ્રમાણે ચાલવાનો તેણે વિચાર કીધો.

અર્દશીરનુ પારસ[2] જઇ પુગવું, અને સરહદ ઉપર ત્યાંના
લોકોની આગલ ભાશાણ કરવું.

પવનની ઝડપે અર્દશીર અને ગુલનાર પોતાની પુઠે લાગેલા દુશ્મનોના હાથમાંથી બચતા, લોગબંધ મુસાફરી કરતાં રેહ્યાં. અંતે દરીયા કિનારાને રરને[3] થઇ અર્દશીર

---

૧. આ મેંઢું તે આગલ જણાવ્યા પ્રમાણે અર્દશીરનુ ખોરેહ હતું. પેહલી મંજલમાં તે અર્દશીરના ઘોડાની સાથે દોડતું જણાયું હતું, એટલે તે ખોરેહ અર્દશીરની લગોલગ જઇ પુગ્યું હતું, પણ અર્દશીરમા તે દાખલ થયું નહી હતું. હવે તે અર્દશીર સાથ તેના ઘોડા ઉપર બેઠેલુ દેખાયું, એટલે તે ખોરેહ અર્દશીર સાથ મલી ગયું હતું.

૨. કારનામે બાબેકાન પ્રમાણે પારસ જઇ પુગવું.

૩. આગલ જણાવ્યા પ્રમાણે બે મરદોએ અર્દશીરને આગાહી કરી હતી, કે 'જ્યારે તું દરીયો જોશે ત્યારે તારા દુશ્મનોથી છુટકારો પામશે.' તે આગાહી મુજબ અર્દશીર દરીયા કિનારે સલામત આવી પુગ્યો તેથી હિંયાં તેણે 'બુખ્ત–અર્દશીર,' (અટલે અર્દશીરના છુટકારાનું મથક) એવે નામનુ એક શેહર વસાવ્યું, અને તેની ખુશાલીમા ત્યાં તેણે દસ આતશ બેહરામો બંધાવ્યા હતાં.

સરહદ ઉપર આવી રૂપુગતાં, તેણે છુટકારાનો દમ ભરેયો. ત્યાં વસતાં વતનદારોને અર્દશીરના આવવાની ખબર પડતાંજ તેઓ સઘલાં તેને ભેટવા ગયાં, અને સઘલાઓએ પોતાની દોલત, માલમતા અને પોતાના તન અર્દશીરની સેવામાં અર્પણ કરી, અર્દવાંન તરફથી તેમને થતા ગેરઇનસાફ કરવા માટે ફરીવાદ કરવા લાગેયાં.

બાબકના દોસ્તોને કાંને અર્દશીરના આવવાની ખબર પડતાજ તેઓ સઘલાં અર્દશીરને જોવા, અને ભેટવા એકઠાં થયાં. તેઓએ અર્દશીરને માન અને મોહબતથી વધાવી પોતાની દિલગીરી જાહેર કિધી, અને બાબકના મરણથી તેઓને હાંસલ થયલી દલગીરી જાહેર કરી. અર્દશીરે લોકોની એવી જાનફેસાની જોઈ તેઓને નિચલા સખુનોમાં અરજ કીધીઃ—

ખુશી થઇ દીલમાં કહે અર્દશીર
"સુણો નામદારો રોશન જમીર.
સુણો તમ બુનિયાદે બાબક મહાંન,
સુણો તમ તૂખ્મે દારા નિશાણ.
સુણો પેહલવાંનો, સમશીરગર,
સુણો નામદારો, દાનેશવર.
સુણો તમ બુજોર્ગો, સુણો જવાંન,
સુણો મુજ સુખનને તમો કયાંનિયાંન.
નથી શું તમુને તવારીખ ધ્યાંન,
કિધું કેમ સિકંદરે પામાલ ઇરાંન.
કિધા કેમ નિયાગાંનો બેજાંન તમ,
કરો ખ્યાલ તેનો, કરો કાંઇ ગમ.
છે જીવતો હજી તુખ્મે અસફંન્દીયાર,
બને કેમ અર્દવાંન તમ શેહરિયાર.
અગર આપી યારી બનો મુજ યાર,
તો બનવા ના દેઉ કોઇબી તાજદાર.
જબાં ખોલી બોલો, ઓ મેહરબાંન,
ઉભો છે જુવો અર્દશીર બાબેકાંન."

* * *

સુણી અર્દશીરને ખુશી સહું થયાં,
અદબથી નમીને ઉભાં રહ્યાં.
કહ્યું અર્દશીરને: "ઓ નેકજાદ,
હમો છેયે જે જે બાબક ઓલાદ.
વલી છે જે જે સાસાનિયાંન,
ને દારા-એ-દારાની હે છે નિશાણ.
કરીશું કિનામાં કમર હમ તંગ,
લડી દુશમનને કરીશું બતંગ.
અમારી હસ્તી 'ને નિસ્તીનું કાંમ,
હવે તુંજ આધારે રેહશે તમામ.
તું બુનિયાદે બાબક છે અર્દશીર,
છે શાહી લાયક તું સુરવીર.
લડી હમ દુશમન કરશું ફના,
ભલે હોય હમથી હજારો ઘણા."

અર્દશીરને એક બુજોર્ગ દસ્તુરે
સલાહ આપવી.

કહ્યુ એક દસ્તુરે: "અએ અર્દશીર,
સિતારો તહારો છે દસ્તગીર.
છે ઇસ્તખરની તૂને યાવરી,
ફતેહ કર મુલક તુ લઇ લશ્કરી.
બાદઅ પકડ તું જઇ અર્દવાંન,
છે તારો અખ્તર બેશક મહાંન.
દુશમન છે બેશક માલીકે ગંજ,
મગર છે આસાંન અંજામે રંજ.
બતંગ દીલ થયાં છે અર્દવાંનથી,
મદદ તુંને કરશું દિલોજાંનથી.
છે ગંજ હાજર, યકીન 'ને ઇમાન,
તું ચશ્મે નુર અર્દશીર બાબેકાંન."

અર્દવાંને પોતાના દીકરા ઉપર અર્દશીરને પકડવા પેગામ મોકલવો.

એક હાથ ઉપર અર્દશીર જ્યારે અર્દવાન સામે લડવાની તઇયારી કરતો હતો,

ત્યારે બીજા હાથ ઉપર તેજ વખતે શાહ અર્દવાંને પોતાના દીકરા બેહમન ઉપર અર્દશીરને પકડીને બંદીવાન કરવાનું ફરમાન મોકલ્યું.

અર્દવાંનનો દીકરો બેહમન, જે બાબકના મરણ પછી પારસમાં હકુમત કરતો હતો, તેને પોતાના બાપનું ફરમાન મલતાં, તે અર્દશીરને પકડવાની તજવીજ કરે, તે આગમજ અર્દશીરને મદદ આપવા, અર્દવાંનથી નારાજ અને બેદીલ થઇ ગયેલી પારસની રઇયત તઇયાર થઇ. તેઓએ અર્દશીરને દોલત અને માલમતા સાથ પોતાના લશ્કર અને હથીયારોની મદદ આપી, જેથી અર્દશીરે અર્દવાંનના દીકરા બેહમન સામે લડાઇ જાહેર કીધી.

તબાક[1] પેહલવાંનનું અર્દશીર સાથ મલી જવું.

અર્દવાંન સામે એક મોટી લડાઇ લડવા અર્દશીર બહાર પડયો છે, એવી ખબર ચોતરફ ફેલાઇ જતાં પારસમાંથી તેમજ આસપાસના મુલકોમાંથી મોટી સંખ્યામાં એક ગંજાવર લશ્કર અર્દશીરની મદદે આવી લાગ્યું. અર્દશીરે એ લશ્કરની સરદારી લીધી, અને લડાઇનો પુકાર ઉઠાવી, તે જંગના મેદાંન તરફ કુચ કરતો ગયો.

આ નવા જંગની ખબર તબાક નામના એક જંગી પેહલવાંનને કાંને ગઇ. એ તબાક શાહ અર્દવાંનનો પેહલવાંન હતો, પણ તેના જુલમથી બેજાર થઇ, તે ઇસ્ફાંનથી નાહસી આવી એકાંતમાં વરતો હતો. તે પોતાના ૭ દીકરાઓ, અને ઘણાક પેહલવાંનો સાથ અર્દશીરને મલી ગયો.

અર્દવાંન અને અર્દશીર વચ્ચે લડાઇ થવી, અને અર્દવાંનનું માર્યા જવું, તથા તેના દીકરાઓની નાહસભાગ.

એક મોટી લડાઇ બરપા થઈ. એ લડાઇમાં પાદશાહ અર્દવાંન પોતે લડવા નિકલ્યો. આ ભયંકાર લડાઇ ચાલીસ[2] દિવસ સુધી ચાલી.

અર્દવાંનનું માર્યા જવું.

અર્દશીરે પોતાના લશ્કરને તીરોની લડાઇ ચાલુ કરવાનો હુકમ કીધો. આ હુકમ મલતાંજ લડાઇના મેદાનમાં તીરોનો વરસાદ ચોતરફ વરસી રહ્યો. આવો ભયંકાર મામલો જોઇ અર્દવાંનનુ લશ્કર ધાસ્તી ખાઇ ગયું, અને તીરોથી બચવા તે નાહસભાગમાં પડયું. લશ્કરની એવી ખુવારીભરી હાલત જોઈ, અર્દવાંન જીવ ઉપર આવી લડવા લાગ્યો, અને તેમ કરતાં તે જંગના મેદાનમાં ખરરાદ નામના એક પેહલવાંનને હાથે જખમી થયો. અર્દવાંનને તેની જખમી હાલતમાં અર્દશીર આગળ લઈ જવામાં આવ્યો. અર્દશીર તુરતજ જલ્લાદને હુકમ કીધો, કે તેના તનના બે ટુકડા કરી તેને બેજાંન કરે. જલ્લાદે હુકમ તુરતજ બજાવ્યો, અને એ રીતે અર્દવાંન આ જંગમાં બેજાન થયો.

અર્દવાંનના બે બેટાઓ આ લડાઈમાં કેદ પકડાયા. અર્દશીરે તે બંને બેટાઓના પગમા જંજીર નંખાવી બંદીખાને કેદ કરાવ્યા. આ ગમખાર બનાવની ખબર

૧. કારનામામે એ પેહલવાનનું નામ બનાક જણાવ્યું છે.

૨. કારનામામા એ લડાઇ ચાર મહિના સુધી ચાલી હતી એમ જણાવે છે.

અર્દવાનના બીજા બે દીકરાઓને કાને પડતાંજ, તેઓ પોતાનો જીવ બચાવવા લડાઇના મેદાનમાંથી હિંન્દુસ્થાન તરફ નહાસી ગયા.

અર્દશીરે લડાઇ ફતેહ કરી પારસનો કબજો લીધો, અને અર્દવાંનની દીકરી સાથે તેણે શાદી કીધી.

અર્દશીરે પારસ શેહરમાં દાખલ થઇ, પોતાની ફતેહની યાદગારી તરીકે

ખોરેહ અર્દશીર[1]

નામનુ એક શેહર બંધાવી વસાવ્યું. ત્યાં એક આતશ બેહરાંમ સ્થાપી, અર્દશીરે મેહરગાંન અને સદેહના જશનો ચાલુ કીધાં.

પાદશાહ અર્દવાંનના મરણથી અશ્કાની વંશનો અંત આવ્યો, અને અર્દવાંનની તમામ હકુમત અને અમલનો અર્દશીર માલેક થયો. ઇરાંનની રઇયતે એક અવાજે અર્દશીરને પોતાના પાદશાહ તરીકે મંજુર કીધો.

અર્દશીર, સાસાંનની ઓલાદનો નબીરો હોવાથી, તેને સ્થાપેલી શાહી 'સાસાની' વંશથી ઓલખાવા લાગી, અને તેના મમાવા બાબકની તરફથી તે

અર્દશીર-બાબેકાંન

તરીકે ઓલખાવા લાગ્યો.

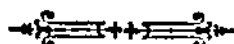

૧. અર્દવાંન સાથની લડાઈથી ફારેગ થયા પછી, અર્દશીરે 'ખોરેહ-અર્દશીર' નામનું કિલ્લા સાથનું એક શેહર વસાવ્યું હતું, અને તે શેહરને તેણે પોતાનું નામ આપ્યું હતું.

સાસાંનીયન વંશ.

અર્દશીર બાબકાંન.[1]

(ભાગ બીજો)

અર્દશીરની નવી ચલવલ.

લડાઇ ફત્તેહ કરી, અર્દશીરે 'ખોરેહ અર્દશીર' નામનું જે શેહર બંધાવ્યું, ત્યાં તેને એક આતશ બેહરામ સ્થાપી તેમા જશને મેહરગાંન અને જશને સદેહ ચાલુ કીધાં. તેણે ત્યાં એક મોટો સરોવર ખોદાવ્યો, અને પાહડો તોડાવી તેની અંદરથી ચાર જુદી જુદી નેહરો વહેતી કરાવી, દેશ માહેલી ખેતીની આબાદી વધરાવી. એ સઘલું કીધા પછી અર્દશીરે કુર્દ લોકો સામે લડાઇ લેઇ જવાની તઇયારી કીધી.

અર્દશીરની કુર્દ લોકો સાથની લડાઈ અને તેનું પરીણામ.

આ લડાઇ પછી અર્દશીર જંપી બેઠો નહી. તેણે દલેર જાણુનીઓનુ એક લશ્કર એકઠું કીધું. અને માસર[2] નામના પાહડ ઉપર વસતા કુર્દ લોકોની સામે તે ચહડાઇ લઇ ગયો. આ પાહડી લડાઇમાં અર્દશીરે હાર ખાધી. ત્યાં તે પોતાના લશ્કર સાથે બતંગીમા આવી પડયો, અને રાતને સમે પોતે એક વેરાંન વનમાં નાહસતો ભાગતો જઇ પુગ્યો. હિયા તેને ખોરાકી અને પાણી વગર ઘણુંજ હેરાંન થવું પડયું. એવે સમે અર્દશીરને દુરના એક પાહાડ ઉપરથી આતશનો ધુમાડો નિકલતો દેખાયો. આ બલતાના ધુમાડાની સરતે અર્દશીર ત્યાં ગયો. ત્યાં વસતા ભરવાડોએ તેને દુધ અને ખાંડું ખવડાવ્યું. અર્દશીરે તે જગ્યા ઉપર રાત ગુજારી, અને બીજે દિવસે તેઓને પુછપરછ કીધાથી, તેઓએ તેને વસ્તીવાલા કસ્બાનો રસ્તો દેખાડયો.

અર્દશીર હિંયાથી તે કસબા તરફ ગયો, અને ત્યાંથી તેણે એક માનસને ખોરેહ અર્દશીરમાં પોતાની ખરી હાલત જણાવવા રવાના કીધો અર્દશીરે તુરત એક મોટું લશ્કર ભેગું કીધું, અને રાતને વખતે છુપછાપ પોતાના લશ્કર સાથ તે પાહાડ ઉપર ચહડી જઇ, કુર્દ લોકોને હરાવી તેઓનો મુલક જીતી લીધો. આ કુર્દ લોકો લુટારાનો પેશો કરતા હતા. તેઓની હસ્તી નાબુદ કરી, અર્દશીરે ચોતરફ એવી શાંતી ફેલાવી, કે લુટફાટ અને ચોરીની કાંઇબી ફરીયાદ જણાઇ નહી.

---

૧ આ અર્દશીર બાબેકાંનનું દાસ્તાંન તેમજ અર્દવાંન અને અર્દશીરનુ બયાંન બંને સાથે મલી અર્દશીર બાબકાંનના કિરતન તરીકે પ્રથમ મુંબઇમા જશન કમીટીને માટે કે૦ આ૦ ઇન્સ્ટીટયુટના હૉલમા તા૦ ૧૫ મી સપટેમ્બર ૧૯૨૨ ને દીને સાંજના રજુ કીધું હતુ.

૨ આ પાહાડ કુરદીસ્તાનમાં આવેલો છે જ્યા અસલી કુર્દ લોકો વસતા હતા. મિ૦ રોલીનસનવાલી The Seventh Oriental Monarchy વાલી કિતાબમાં એ પાહાડ 'માસિયુસ' (Mount Masius) ને નામે જણાયલો છે. (કા૦ અ૦ બા૦)

દાસ્તાને હફ્તવાદ!

અર્દશીરની હફતવાદ સાથની લડાઇ-અને તેની શિકસ્ત વિશે.

કુર્દ લોકો સાથની લડાઇ ફતેહ કીધા પછી, અર્દશીર હફતવાદ[1] નામના એક પાદશાહ સાથે નવી લડાઇ લડવાની તૈયારી કરવા પડયો.

કુજારાંનની કન્યાઓની કાંહાંણી.

પારસના દરીઆની આગન કુજારાંન નામનું એક શેહર આવેલુ હતુ, જે લગભગ વિસ્તારમાં પારસ જેટલુજ મોટું હતું એ શેહરમા છોકરીઓની વસ્તી ઘણી હતી, અને ગરીબીને લીધે પોતાના ગુજરાન માટે તેઓ મેહનત કરતી હતી સઘલી છોકરીઓ રોજ શેહરમાં અમુક ઠેકાણે એકઠી થતી, અને સઘલી સખીઓ સાથે મળી, શેહરની બાહાર આવેના એક પાહાડ ઉપર જઇ, ત્યા આખો દિવસ એક બીજા સાથે હળીમળી રૂ કાટતી, અને સમી સાજનો વખત થતા, પોત પોતાનો કાટેલો રૂ પોતાની સાથે લઇ તેઓ પાછી પોતાને ઘેર જતી હતી

આ કુમારી કન્યાઓનુ મંડળ રોજ-બ-રોજ એ રીતે તે પાહાડ ઉપર જઇ, સાથે બેસી રૂ કાંટતી હતી એતેફાક એવુ બન્યુ, કે આ છોકરીઓના મંડળમાં, હફતવાદ[2] નામના એક મરદની એકપુરી દીકરી જે રૂ કાટતી હતી, તે પણ હતી એક દાહડો સઘલી છોકરીઓ સાથે મલી તે પાહાડ ઉપર બેસી રૂ કાટતી હતી, તેવામા આ છોકરીને ઝાડ ઉપરથી પડેનું એક સેબ ફલ મલ્યુ. તુરતજ તે સેબ ફલને ઉચકી લેઇ તે કરડીને ખાવા લાગી. આ સેબ ફલ કરડીને ખાતા, તેણીએ તે ફલમા એક કીડાને વળગી બેઠેલો દીઠો! તે કીડાને તેણીએ ધીમેથી તે ફલમાથી બાહાર કાહડી પોતાના કાટવાના રૂની અંદર મુકયો, અને પોતાની સખીઓને કહ્યુ કે "આ કીડાના નસીબે હું આજે કેટલો રૂ કાંટુ છું, તે તમુને દેખાડશ." તે દિવસે તે છોકરીએ ઉલટમાં આવી રાખેલા કરતાં ઘણુજ વધારે કાંટયુ, અને સાજના તે સઘલું તેણીએ તેની માતાને ઘેર જઇ દેખાડયું. પોતાની દીકરીએ એટલો બધો રૂ કારેલો જોઇ તેની માતાએ દુવા દીધી, અને તેણીને શાબાસી આપી.

એક કીડાની બરકતથી તે છોકરી રોજ બરોજ વધારે અને વધારે રૂ કાંટવા લાગી. જેમ જેમ તે છોકરી વધારે રૂ કાટતી ગઇ, તેમ તેમ તે છોકરીનો પ્યાર, તે કીડા તરફ વધતો ગયો પોતાના રૂ મા તે છોકરી તે કીડાને ઘણી સંભાળથી જાળવી અને ખબરદારીથી રાખવા લાગી, અને દરરોજ તે કીડાને સેબ ફળનો થોડો થોડો ભાગ ખવડાવતી ગઇ. આથી ધીમે ધીમે તે કીડો પોતાના કદમાં વધતો ગયો.

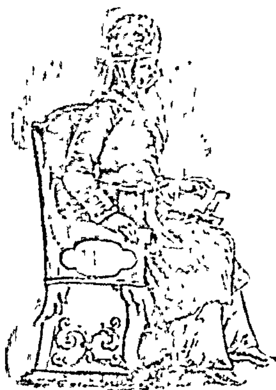
પોતાની દીકરી રોજ મોટા જથ્થામાં રૂ કાંટતી હોવાને લીધે તેણીના મા-બાપ અજાયબીમા પડયા, અને અંતે તેઓએ પોતાની દીકરીને એક રોજ પુછયુ: "દીકરી તું આટલું બધુ સુતર રોજ કાટે છે, તે ઉપરથી લાગે છે કે તુને કોઇ પરીની મદદ

૧. કારનામે અર્દશીર બાબેકાનમાં આ હફતવાદને હફતાન બુખ્તના નામે ગીતારેલો છે. શાહનામામાં એ હફતવાદને નામે જણાવેલો છે.

૨. આ મરદને હફતવાદ એટલા માટે કેહતા હતા, કેમકે તે સાત (હફત) દીકરાનો બાપ હતો.

પ્રખ્યાત પારસી પાદશાહ

અર્દેશીર બાબેકાન.

ગની શાહે ફર્માન બોલ્યો વચન:
"સુણો મેહરબાનો, સુણો અનજુમન
કિધી મેહર મુજપર યઝદાને પાક,
કિધી મુજ બાબીને બહેમ બાક
આપી છે મી કુલ મુલકને પનાહ,
સદા હું બનશ સર્વનો દાદખાહ.
સદા હું કરશ રાસ્ત ઇનસાફ પગદ,
નાબૂદ કરશ કુલ ફિતુર ફંદ.
અદના કે આલા ગરીબ કે બિચાર,
સદા પામશે મુજથી સદ્દ કરાર.
બલાખ્યો, ખૂરાંખ્યો અગર માલદાર,
છે સદ્દ યકી આએ દરબાર દ્વાર."

છે ?" એ ઉપરથી પેલી છોકરીએ, પોતાના મા-બાપને સઘલી હકિકત જણાવી, પેલો કીડો જે તેણીએ મોટી ઇજ્જતથી જાળવી રાખ્યો હતો, અને જે હવે કદમાં પણ ઉછરીને મોટો થયો હતો, તે તેણીએ પોતાના મા-બાપને દેખાડયો, અને કહ્યું કે: "જે દિવસથી એ કીડો મારે હાથ લાગ્યો છે, તે દિવસથી હું વધારે અને વધારે સુતર કાંતવા લાગી છું." એ ઉપરથી તે કીડાને મુબારક કીડા તરીકે બંને ધણી-ધણીઆણી ગણવા લાગ્યાં, અને પોતાની દીકરીને તેઓ ભાગ્યશાલી સમજી સંતોશ પામ્યાં.

આ ભાગ્યશાલી કીડાની બરકતથી હફ્તવાદ પણ પોતાના ધંધા રોજગારમાં ફત્તેહમંદ થવા લાગ્યો. હફ્તવાદ તે કીડાને બખતાવર કીડા તરીકે ગણી, તેને સારો પુષ્ટીકારક ખોરાક ખવડાવવા લાગ્યો, જેથી તે કીડો આગલ કરતાં વધારે ફરબે બની કદમાં મોટો થઇ ગયો. પેલી રૂ મુકવાની દાબડીમાં હવે તે કીડો સમાઇ શકયો નહી. હફ્તવાદે તે કીડાને માટે એક પેટી બનાવી, તેમાં રૂનું બિછાનું બીછાવ્યું. અને તે કીડાને તે પેટીની અંદર વસવાટ કરાવ્યો.

હફ્તવાદ પણ પોતાની ગરીબ હાલતમાંથી તે કીડાની બરકતે આબાદ અને તવંગર થઇ ગયો, એવી ખબર હવે ગામમાં ચોતરફ ફેલાઇ ગઇ.

પોતાની તવંગરીને લીધે હફ્તવાદના લાગવગ અને ઇજ્જતમાંબી મોટો વધારો થઇ ગયો. હફ્તવાદની આબાદીની ખબર તેજ ગામના એક અમીરને કાને ગઇ, અને તેણે હફ્તવાદની દોલત પડાવી લેવાની તજવિજ કીધી. આ અમીરના ફીતુરની ખબર હફ્તવાદને થતાંજ, તેણે પોતાના સાત દીકરાઓની સાથે મસલત ચલાવી થોડાંક લડાયક માનસોને એકઠાં કીધાં, અને તે અમીરની સામે થઇ, એક નાહનું જેવું જંગ કુજરાન શેહરમાં બરપા કીધું, આ લડાઇમાં હફ્તવાદે તે અમીરને મારી નાંખ્યો, અને તેની તમામ મતા છીનવી લેઇ પોતે તેનો માલેક થઇ બેઠો

આ બનાવ બન્યા પછી હફ્તવાદ કુજરાન શેહરમાંથી બાહાર નિકલી પેલા પાહાડ તરફ ગયો, અને તે પાહાડની ટોંચ ઉપર એક કિલ્લો બાંધી, ત્યાં તે પોતાના કુટુંબ સાથે જઇ રહ્યો, અને ત્યાંનો તે પાદશાહ બન્યો. પેલા કીડાને પણ પોતાની સાથે હફ્તવાદ તે પાહાડ ઉપર લઇ ગયો. જે પેટીની અંદર હફ્તવાદે તેને રાખ્યો હતો, તે પેટી પણ હવે કીડાના વસવાટ માટે નાહની પડવાથી, હફ્તવાદે તેને માટે એક મોટી ટાંકી બનાવી, તેમાં તેનો વસવાટ બનાવ્યો. રફ્તે રફ્તે તે પાહાડ ઉપર એક શેહર વસ્યું; અને રફ્તે રફ્તે પેલો કીડો, સારા પુષ્ટીકારક ખોરાકથી કદમાં પણ ઘણો મોટો થઇ ગયો. હફ્તવાદે તે મુબારક કીડાની ખિજમતમાં એક આદમી રાખી, તેની ઉપર દેખરેખ રખાવતો, અને તેની મહાવજત કરાવવામાં જરાબી કચાસ કરતો નહી હતે

એ રીતે પાંચ વરસની મુદ્દત વહી ગઇ, અને તે મુદ્દત દરમિયાન તે કીડાનું તમામ શરીર, તેની ગરદન અને તેના પગ એક હાથી જેવા મોટા થઇ ગયા. હફ્તવાદની દીકરી પોતાના આ માનીતા મુબારક કીડાની ઇજ્જતમાં રાતદીન રેહતી, અને તેની બરદાસ્ત લેતી હતી. તે કીડાને હવે સોજાં મધ અને નિરમળ દુધનો ખોરાક તેઓ

રોજ આપવા લાગ્યાં, અને તેના અંગ ઉપર રંગબેરંગી ચીનાઇ રેસમી કાપડ ઓઢાડી તેને સંગારવા લાગ્યાં.

રફ્તે રફ્તે હફ્તવાદનો દોર અને મરતબો વધતો ગયો. તે મુબારક કીડાની જનાબમા હફ્તવાદ તેના સપેહસાલાર તરીકે રેહતો હતો. હફ્તવાદનું લશ્કર તે કીડાના લશ્કર–કેરમના લશ્કર–તરીકે ઓળખાતું હતું. તે લશ્કરની મદદથી હફ્તવાદે આસપાસના શેહરો જીતી લીધાં હતાં. અર્દશીરને જ્યારે હફ્તવાદના વધ્યા જતા દોરની ખબર પડી, ત્યારે તેણે પોતાનું એક લશ્કર હફ્તવાદ ઉપર મોકલી આપ્યું. અર્દશીરના લશ્કરની ખબર જ્યારે હફ્તવાદને પડી, ત્યારે તેણે પોતાના બચાવમાં પોતાના લશ્કરને તે પાહાડની ખીણો અને રાદકોમાં છુપાવી રાખ્યું, અને ઇરાંની લશ્કર જ્યારે તે જગ્યાએ આવી પુગ્યું, ત્યારે હફ્તવાદના લશ્કરે તેઓ ઉપર હુમલો કરી, મોટી આફત ગુજારી, તેમની કતલ ચલાવી. જેઓ જીવતા રહ્યા તેઓ પાસ હીણું લગાડનારી માફી મંગાવી, અને તેમના શરીર ઉપરના પહેરવેસ ઉતરાવી લઇ, તેમને નાગી હાલતમા પાછા અર્દશીર આગલ મોકલ્યા.[૧]

અર્દશીરના લશ્કરની હફ્તવાદે આવી રીતે ખુવારી કીધી, પણ જેઓ જીવતા રેહવા પામ્યા, તેઓએ આ ખુવારીની ખબર પાદશાહ અર્દશીરને જણાવી.

આ ખુવારીના સમાચાર સાંભળી અર્દશીરનું લોહી ઉકળી રહ્યું. તેણે તુરતજ મોટું લશ્કર જમાવ કીધું, અને પોતે હફ્તવાદ સામે લડવા પોતાના લશ્કરની સાથ ગયો. હફ્તવાદ પોતે પણ લડવા તઇયાર થયો. તેનો વડો દીકરો શાહુઇ તેની મદદે બાહાર પડયો. બંન્ને લશ્કરની ધરપકડ તથા રણસિંગડાં અને કરનાયાના અવાજથી જંગનું પાહાડી મયદાંન કાંપવા લાગ્યું. બંન્ને તરફના લશ્કર એક મહાન યુધ્ધ લડવા તઇયાર થઇ રહ્યાં.

એક નવો દુશમન ! મેહરક નુશજાદે અર્દશીરનો મેહેલ અને ખજાનો લુટી લેવો.

એક મહાંન પાહાડી લડાઇમાં પાદશાહ અર્દશીર રોકાઇ ગયો છે, અને તેનું ગંજાવર લશકર તેની સાથે ગયુ છે, તેમજ રાજ્યાની શેહરનો બચાવ નબળો પડેલો છે. એવી તક જોઇ, મેહરક નુશજાદ નામનો એક શખ્સ, જે કિયાંની વંશનો હતો, અને જે જેહરમના મુલકનો વતનદાર હતો, તે ઉઠી ઉભો થયો. તેણે થોડુંક લશકર ચોતરફથી એકઠું કરી, અર્દશીરની ગેરહાજરીમાં તેના મુલક ઉપર હુમલો કીધો, અને અર્દશીરના મેહલનો નાશ કરી, તેનો શાહી ખજાનો લુટી લીધો.

આ દલગીરી ભરેલા બનાવની ખબર જ્યારે અર્દશીરને પડી, ત્યારે તે ઘણોજ નાસિપાસ અને દલગીર થયો. અર્દશીરને આવી રીતે ઉદાસ જોઇ, તેના સરદારોએ તેને દિલાસો દીધો, અને અર્દશીરે દુરંદેશ બની ધીરજ ધરી હિંમત પકડી.

કિલ્લામાંથી છોડેલો તીર.

અર્દશીરે ખાણું મંગાવ્યું, અને પોતાના સર્વે સરદારો સાથ તે ખાવા બેઠો. એવામાં એકાએક એક તીર સામેના કિલ્લા તરફથી છુટેલો તેઓ આગલ આવ્યો,

૧. કારનામે અર્દશીર બાબેકાંન

અને ખાણા ઉપર એક પકાવેલું મેંઢું જ્યાં મેલ્યું હતું, તે મેંઢાંની અંદર તે તીર ભોકાઇ ગયો.

આવી રીતે ટાંકીને છોડેલા એક તીરને જોતાંજ સર્વે જન અજબ થઇ ડઘાઇ ગયા. તુરતજ એક સરદારે હિંમત ધરી, તે તીર ખેંચી કાહડી તપાસ્યો, તો તે ઉપર પેહલવી ભાષામાં લખ્યું હતુ કેઃ—

"ઓ પાદશાહ! આ તીર તે કિલ્લા ઉપરથી ફેંકાયલો છે, કે જે કિલ્લો એક કીડાની બરકતથી સઘલી રીતે રાહત પામે છે. અગર જો એ તીર અર્દશીર ઉપર ફેકું, તો તેના તનને વિંધી આરપર નિકલી જાય. તેના જેવા પાદશાહને લાયક નથી, કે એક કીડાનો તે નાશ કરે."[1]

આવી રીતે ટાંકેલા તીરની નેમમાંથી અર્દશીર બચી ગયો, તેથી સઘલાઓએ અહુરમજ્દની અર્દશીર ઉપર મેહર અને યારી માટે દુવા ગુજારી.

અર્દશીરનુ હફ્તવાદની લડાઇથી પાછું ફરવું.

રાત સઘલાઓએ ઘણીજ ઇન્તેજારીમાં ગુજારી. સવારનું પોહોર પડતાંજ અર્દશીરે પોતાના લશ્કરને ત્યાંથી પાછું ખેંચી લઇને, તે પારસ શેહેર તરફ જવા નિકલ્યો. પણ હફ્તવાદનાં લશકરે અર્દશીરના લશકરની પાછલ જઇ, એક સાંકડી જગ્યા ઉપર તે લશકરને ઘેરી લીધું, અને તેથી અર્દશીરનું લશકર પાયમાલ થયું, અને અર્દશીર મોટી મુશકિલીથી પોતાનાં થોડાક સવારો સાથ જીવ બચાવી નાહસી ગયો.[2] નાહસતો ભાગતો અર્દશીર એક ગામમાં જઇ લાગ્યો. ત્યાં એક મકાનનાં દરવાજા ઉપર બે મરદો ઉભેલા હતા. તેઓએ આ નાહસતા ભાગતા સવારોને તેમના ગભરાટ માટે પુછતાં તેઓએ જણાવ્યું કેઃ "હમો પાદશાહ અર્દશીરના સાથીઓ છીયે. હમો હફ્તવાદની લડાઇમાં આજેજ થઇને આવેલા છીયે. હમારી પરોણાગત કરવાની મહેરબાંની કરશો."

તે બંન્ને જને તેઓની પરોણાગત કીધી, અને દીનાસો દીધો કેઃ "ચહડતી અને પડતી, એ દુનિયામા એક એકની પાછલ દોડે છે. કદીગી તે કાયમ રેહતી નથી. જુવો ઝોહાક, અફ્રાસિયાબ અને સિકંદર જેવા જુલમગાર ચાલી ગયા છે, અને તેઓનાં બુરાં નામ સિવાય બીજી યાદગારી રહી નથી. તેમ એક દિવસ બુરા હફ્તવાદનો પણ તેવોજ દિવસ આવશે."

આ બંને વફાદારોના આવા સખુનો સાંભલી અર્દશીરને મોટી હિંમત આવી, અને બોલ્યોઃ "હું પોતેજ સાસાંનનો બેટો અર્દશીર છું."

અર્દશીરનુ નામ સાંભલતાંજ તે બંન્ને જનોએ ઉઠી તેને નમન કીધું. તેઓ અર્દશીરના ઘોડાને તબેલામાં લઇ ગયા. ત્યાં તેઓએ ઘોડાઓ માટે ઘાસચારાની

---

૧. કારનામા મુજબ આ તીર ઉપર એવું લખવામા આવ્યું હતું કેઃ—"આ તીર કીરમ (કીડા) ના હાકેમના સવારોએ ફેંક્યો છે તારા જેવો બુજોર્ગ મરદ તીરથી વિંધાઇ મારયો જાય, એ હમુને ઘટતું નથી, તેથી આ તીર હમોએ મેંઢાંમાં પેવસ કીધો છે."

૨. કારનામા પ્રમાણે આ મુશકેલીમા અર્દશીરનું ખોરેહ એક મેંઢાના રૂપમાં તેની મદદે આવ્યું હતુ, અને આ પાહડી માર્ગમાંથી તેને સલામત દોરવી ગયું હતું.

ગોઠવણ કરી, અને અર્દશીરને બેસવા માટે તેને લાયકની એક બેઠક ગોઠવી; તે ઉપર તેને બેસવાની અરજ કીધી.

એ પછી હફતવાદને કેવી રીતે જેર કરવો, તે બાબદ વાત કરતાં, પેલા વફાદારોએ કહ્યું કે: "હમારા તન, જાન, અને તમામ માલો દોલત, તેમજ ઝન ફરજંદ ઇરાનના માલેકની ખિદમતમાં અર્પણ કરવા હમો તઇયાર છીયે. એ હફતવાદ અને કીડાનુ મકાંન એ પાહાડને મથાલે છે, મગર એ બન્નેને મારવા માટે જ્યાં સુધી કોઈ યુકતી તું નામદાર રચે નહી, ત્યાં સુધી તું હફતવાદ ઉપર ફતેહ મેલવશે નહી."

અર્દશીરે આ બંન્ને વફાદારોની મદદ માગી. તેઓ બંન્ને પોતાની તરફની દરેક મદદ આપવા તૈયાર થયા. અર્દશીર ત્યાંથી પોતાના શેહર તરફ ગયો, અને નવું લશકર એકઠું કરી, તે મેહરક નુશજાદ સામે લડવા નિકલ્યો. તેણે મેહરકને કેદ પકડી મારી નાખ્યો, અને તેના શરીરને આતશમાં બાલી નખાવ્યું. ત્યાર બાદ તેના ખાનદાન દરેકને પકડી મારી નખાવ્યાં. પણ મેહરકની એક દીકરી, અર્દશીરના હાથમાંથી છટકી એવી ચંચલાઇથી નાહસી ગઇ, કે ઘણીબી શોધ કરાવવા છતાં, તે અર્દશીરના હાથમાં આવી નહી.

અર્દશીરે હફતવાદ સાથ બીજી લડાઇ લડી તેને મારી નાખી ફતેહ મેલવવી.

એ રીતે અર્દશીરે પોતાના દુશમન મેહરક નુશજાદને મારી નાખ્યા પછી, તેણે હફતવાદ કિલ્લા ઉપર ચહડાઇ લેઇ જવાની તઇયારીઓ કરવા માંડી. અર્દશીરે બાર હજાર લડાયક સિપાહોનું એક બીજું નવું લશ્કર ભેગું કીધું, અને પોતે પોતાના કાબેલ સિપાહસાલારો સાથે હફતવાદના કિલ્લા તરફ તે પાછો જવા નિકલ્યો.

શેહરગીર (યાને શેહરને જીતનાર) નામના એક બાહોશ સરદારને પોતાનું લશકર સ્વાધીન કરી, અર્દશીરે તેને કિલ્લામાંથી થોડે દુર મુકામ કરી પડી રેહવા ફરમાવી, કહ્યું કે: "હું હવે આ કીડાને મારવા અને હફતવાદને જેર કરવા, મારા નિયાંગાન રૂઇનતન અસ્ફંન્દીયારે નાપાક અરજાસ્પને મારવા માટે જે યુકતી રચી હતી, તેજ પ્રમાણે હું કામ કરવા માગું છું. જયારેબી તું કિલ્લા ઉપરથી ધુમાડો નિકલતો જોય, યા કિલ્લા ઉપર રાતને વખતે તુને આગ લાગેલી દેખાય, ત્યારે નક્કી જાણજે, કે મારી કોશેસ ફત્તેહમંદ નિવડી છે."

શેહરગીરને આવું ફરમાન આપી અર્દશીરે કેટલીક મોટી પેટીઓમાં, વેપારને લાયક ચીજો, જેવી કે રેશમનાં રંગીન કપડાંના ટાકા, અને જર જવેરાત ઉપરાંત કેટલોક ખજાનો ભરી લીધા પછી, બે મોટી પેટીમાં સીસાં અને કલાઇની કાચી ધાતુઓ ઉપરાંત, એક મોટી ત્રાંબાની કઢાઇ પણ તેમાં મુકી, પોતાની સાથે લેઇ જવા દસ મોટા ભારબદારી જાનવરોની પીઠ ઉપર તે સઘલો અસબાબ લધાવ્યો. વલી તેણે પોતાના રાહબર ભોમીયા અને સલાહકાર તરીકે, પેલા બે વફાદાર ભાઈઓને પણ પોતાના રસાલામાં લીધા, અને એ રીતે સઘલી સંપુર્ણ તઇયારી કરી, અર્દશીર કિલ્લા તરફ જવાનો માર્ગ લીધો.

કિલ્લાની ટોંચ ઉપર વરવાટ કરી પડેલા પેલા કીડાની જતન કરવા, અને તેની પુંજા

કરવામાં ૬૦ માનસો રાત દિવસ રોકાયલાં રહેતાં હતાં. અર્દશીર પોતાના માનસો સાથે તે જગાએ જઇ પુગતાંજ, કીડાના સેવકોએ તેને પુછ્યું કે: "તમો કોણ છો, અને પેટીઓમાં શું છે?" અર્દશીરે જવાબ દીધો, કે: "હું ખોરાસાનનો એક વેપારી છું, અને આ પેટીઓમા વેપારને લાયક અસબાબ ભરેલો છે. એમાં ઘરેણાં, પોશાકો, રેશમી કપડાંના ટાકાઓ, વિગેરે ચીજો ભરેલી છે. કીડાને નસીબે હું સુખી અને માલદાર થયો છું, માટે હું તેની પરસ્તેશ કરવા મોટી જેહમત ખેંચી દુર દેશાવરથી આવેલો છું!"

અર્દશીરનો આવો એકરાર સાંભળી તેઓએ કિલ્લાના દરવાજા ખુલ્લા કીધા, અને અર્દશીર પોતાના નોકરો અને અસબાબ સાથે તે કિલ્લાની અંદર દાખલ થયો. દાખલ થતાંજ અર્દશીરે પોતાના વેપારી માલની પેટીઓ ખોલી તેમાંથી સઘલો અસબાબ ખોલી જમીન ઉપર ખુલ્લો મુકયો, અને તે માહેલી કેટલીક મોંઘી વસ્તુઓ તેઓને ભેટ આપી, અને ખાણુનો સુફરો બિછાવી, શરાબનો દોર ચાલુ કીધો. અર્દશીરે કીડાના પુંજારીઓને શરાબ પીવાની ફરમાસ કરી, પણ તેઓએ ના પાડી જણાવ્યું કે: "હમારી વારી આજે કીડાની પુંજા કરવાની, અને તેને ખોરાક ખવડાવવાની હોવાથી હમો શરાબ પીઇ મસ્ત થઇ પડીયે, તો કીડાને દુધ અને ચાવલ કોણ આપે?"

અર્દશીરે તેમને તુરત સમજાવી જવાબ દીધો કે: "ભાઇઓ, તેની તમો જરાબી ફીકર ના કરો. મારી પાસે દુધ તેમજ ચાવલ પણ છે. હું પોતે એ કીડાની પુંજા કરવા અધીરો થયો છું! એ કીડાની બરકતથી હું સુખી થયો છું. હું એ કીડાની પુંજા ત્રણ દિવસ કરશ, અને તેને ખોરાક પણ હું મારે હાથે ખવડાવશ, માટે તમે બેફીકર શરાબ નોશ કરો, અને તમારૂ કાંમ તમે મને સોપો?"

આવી રીતના માયાલુ સુખનથી પેલા પુંજારીઓએ શરાબ પીવા માંડયો. અર્દશીરના નોકરોએ તેઓ વચ્ચે શરાબના શીસા છુટથી ફરતા કરી, તેઓને શરાબ પીવાનું ઉત્તેજન આપ્યું, અને એ રીતે શરાબ પીઇ સઘલા પુંજારીઓ દારૂની કેફમાં મસ્ત બની બેભાન થઇ પડયા.

પુંજારીઓની આવી હાલત જોઇ, અર્દશીરે તુરતજ પોતાની યોજના અમલમાં મુકવાનું કામ શરૂ કીધું. તેના નોકરોએ તુરતજ આતશ સલગાવી, પેશી કઢાઇમાં સીસાં અને કલાઇની ધાતુને પીગલાવી. રાબેતા પ્રમાણે જ્યારે તે કીડાએ પોતાનો ખોરાક ખાવા માટે માથું બાહાર કાહાડી જેવું ડાચું વકાસ્યું, તેવું તેજ વખતે અર્દશીરે દુધ અને ચાવલના ખોરાકને બદલે તેના ડાચામાં તાવેલાં સીસાં અને કલાઇનો રસ રેડયો. તે કીડો અતિ અછાડ પછાડ કરી, બુમ બરાડા પાડી મરણ પામ્યો.

કીડાને બેજાંન કરી તુરતજ અર્દશીરે કિલ્લાના કંગુરા ઉપર ચહડી આતશ સલગાવ્યો, અને તેમ કરી પોતાના લસ્કરના સિપાહસાલારને ખબર આપી. આ ખબર શેહરગીરને પડતાંજ તે પોતાનુ તમામ લશ્કર લેઇ કિલ્લા તરફ કુચ કરી ગયો. અર્દશીરે શરાબની કેફમાં પડેલા પુંજારીઓને તેજ વખતે કતલ કીધા.

કિલ્લામાં ચાલી રહેલી કતલ, અને કીડાના મરણની ખબર હફતવાદને પડતાંજ, તે પોતાના દીકરા શાહુઇની સાથે લસ્કર લેઇ આવી લાગ્યો. અર્દશીરનુ તમામ લસ્કર

પણ શેહરગીરની સરદારી હેઠળ આવી પુગ્યું. એક મોટી ખુનખાર લડાઇ બંન્ને લશ્કરો વચ્ચે ચાલુ થઈ. આ લડાઇમાં અર્દશીર અંતે ફત્તેહમંદ થયો, અને હફતવાદ અને તેના દીકરા શાહુઇને જીવતા પકડી, બંને બાપ દીકરાને તેજ કિલ્લાના કંગુરા ઉપર ફાંસી દીધા, અને તેઓના લશ્કરને તારાજ કરી, તે કિલ્લાનો પણ નાશ કીધો.

આ ફત્તેહ પછી, અર્દશીરે પોતાના બે વફાદાર ભોમીઆઓને તેમની સેવાના બદલામા કેટલાક મુલકોની હાકમી આપી, તેઓની કદર બુજી, અને પોતે ત્યાંથી બેરેહ અર્દશીરના આતશ બેહરામમા ગયો, અને ત્યાં ફતેહની ખુશાલીમા મેહરગાંન અને સદેહના જશનો કરાવ્યાં.[1]

અર્દશીરે બગદાદ શેહરમાં શાહી
સ્થાપી, પોતે તખ્તનશીન થવું.

કતલ અર્દવાંનને કરી અર્દશીર,
થયો શાહ ઇરાનનો નામગીર.
ચમકતું થયુ તેનું રોશન બખ્ત,
કિધું શેહેરે બગદાદને પાયતખ્ત.
ધરી હાથ ગુરજ, કમરબંધ કંમર,
બેઠો તે બગદાદના તખ્ત પર.

અર્દશીરે બગદાદમાં તખ્તનશીન
થઇ ભાશણ કરવું.

બની શાહે ઇરાંન બોલ્યો વચનઃ
"સુણો મેહેરબાંનો, સુણો અનજુમન.
કિધી મેહર મુજપર યઝદાંને પાક,
કિધી મુજ ખાકીને બક્ષેસ ખાક.
આપી છે મે કુલ મૂલકને પનાહ,
સદા હું બનશ સર્વનો હાદખાહ.
સદા હું કરશ રાસ્ત ઇન્સાફ પસંદ,
નાબુદ કરશ કુલ ફીતુર ફંદ.
અહના કે આલા, ગરીબ કે બિચાર,
સદા પાંમશે મુજથી સહુ કરાર.
ભલાંઓ, બુરાંઓ અગર માલદાર,
છે સહુ થકી આએ હરબાર હવાર."

અર્દવાનના દીકરા બેહમને[2]
પોતાની બેહન ઉપર હિંન્દમાંથી
કાગજ લખી તેને ભંભેરવી.

"અરે ચર્ખ, ઓ બાજીગર આસમાંન,
કિધો ગુમ દૌરે કહાં કયાંનિયાંન.
કિધો તેં પરાગંદ જમશેદ મહાંન,
નહી તખ્તે જમશીદ, ન દારા નિશાંન.
ચલન તારી ભારી અરે ચર્ખ પીર,
પલકમા ખલક જેર, મલકબી અસીર.

---

૧. કારનામા મુજબ અર્દશીરે એ કિલ્લાનો નાશ કરી ત્યાં 'કુજાલાન' નામનો કસબો વસાવ્યો હતો, અને ત્યાં સાત આતશ બેહરામ સ્થાપ્યાં હતાં. (કા૦ અ૦ બા૦)

૨. અર્દવાંન આશ્કાંનીયાંન વંશનો છેલ્લો પાદશાહ હતો. ઇસવી સને ૨૨૬ માં અર્દશીર બાબકાંને તેના ઉપર ફત્તેહ મેળવીને તે ઇરાંનનો પાદશાહ થયો હતો. કારનામામાં તેમજ શાહનામા પ્રમાણે અર્દવાંનના ચાર છોકરા હતા. શાહનામા મુજબ વડા દીકરાનું નામ 'બેહમન' હતું, જેને બાબકના મરણ પછી પારસમાં થોડો વખત હાકમી ચલાવી હતી. એ ચાર છોકરામાંથી બે નાહના છોકરાઓ અર્દશીરના કેદખાનામાં પડેલા હતા, અને બે વડા છોકરાઓ 'બેહમન' તથા બીજો એક તેનાથી નાહનો અર્દવાંનના માર્યો જવા પછી, નહાસી ગયા હતા શાહનામા મુજબ તેઓ હિંન્દુસ્થાંન ગયા હતા. કારનામાં પ્રમાણે તેઓ કાબુલ ગયા હતા. એ બે છોકરાઓ માહેલા બેહમને પોતાની બેહન, જે અર્દશીર સાથ પરણેલી હતી, તેના ઉપર એક છુપી કાગજ લખી તેને ભંભેરી હતી.

ખતમ થઇ આલાદ-એ-અર્દવાંન,	ફિદા તું થઇ અર્દશીર પર મરી,
ગયા બે પિસર નાહસી હિંન્દુસ્થાંન.	નહી બાપ ભાઇની કિધી ગણતરી.
કતલ અર્દશીરે અર્દવાંન્ કરી,	ત્યાં તું ગુજારે ચમન માહે દન,
કિધી શાહી દુખ્તરે દુશ્મન હરી.	હિંયાં મુજ ઉપર રંજો મહેન.
મુદત એક થોડી થઇ ગઇ પસાર,	ભુલી ભાઇને તું રહે ખુશહાલ,
થયો ભાઇ સુંદરનો દેશપાર.	હિંયાં મારી ઉપર લાખો જલાલ.
લખાવટ કરી ભાઇએ બેહન પર,	અરે બેહન ! કેમ ભાઇને વીસરી,
કિધું વેર કીનાથી કાણું જીગર.	રહું હું થકી નિસદીન હર ઘડી.
કે: "અએ બેહન પ્યારી, માદર જણી,	અગર ભાઇની જો તુને હોય કદર,
ભુલી ભાઇઓને તું રાણી બની.	તો ઇલાજ તેનો તું જલ્દ કર.
પસંદ તેં કિધો દુશ્મને ચશ્મદાંન,	કિધું છે રવાના કાસદ સાથ,
કતલ જેને કીધો પેદર અર્દવાંન	હિંન્દી ઝેહરથી મલશે રહાત.
ગુજારી પેદર પર કજાની જફા,	છે ઝેર-એ-કાતીલ, અકસીર અતી,
ભુલી ગઈ તે તું બની બેવફા.	પલકમા કરે બધ દીલની ગતી.
૧૦૭૦:	અરજ મારી એ છે અરે હમશીર[1],
કદર ભાઇની તું કરતી નથી,	ખવાડી તું ખાનામે દે અર્દશીર."
મરે કે જીવે તેથી ડરતી નથી.	

આ રૂકો એક કાસદ કાબુલથી અર્દશીરની રાણી (અર્દવાંનની દીકરી) ઉપર તેના ભાઈ બેહમન તરફથી છુપછાપ લઇ આવ્યો. આ રૂકાની સાથ બેહમને એક કાતીલ ઝેરનું પડીકું મોકલાવી, પોતાની બેહનને એવી રીતે ભંભેરી, કે જો તે ઝેર અર્દશીરને ખાનામાં ખવડાવશે, તો તેથી અર્દશીર તુરત મરી જશે, અને હમો બંન્ને ભાઇઓ પાછા તુને આવી મલશું.

અર્દશીરની રાણીનું ભંભેરાવું.

એ વાંચીને રાણી દલગીર બની,	ભુલી ભાંન, ભુલી ધરમ સંખની,
સુણી હાલ ભાઇનો ભુલી ગઇ ધણી.	ઉઠી ઝેર દેવા ઠગણી બની.

અર્દશીરને ઝેર ખવડાવવાની તેની રાણીએ તજવિજ કરવી.

પોતાના ભાઇ તરફથી મળેલું કાગજ વાંચી, તે કમઅકલ ઓરત ભોલવાઇ ગઇ. ભાઇ તરફની મોહબતનો વિચાર કરતાં તે પોતાના ધણી તરફ બેવફા બનવા, અને તેનો જીવ લેવા તે તઇયાર થઇ.

એતેફાક એવો બન્યો, કે એક દિવસ પાદશાહ અર્દશીર શેકારગાહથી થાકીને પાછો ફર્યો, અને તેને ઘણીજ તરસ લાગેલી હોવાથી, તેણે તુરતજ કાંઇ પીણું માંગ્યું. આ હુકમ સાંભલી રાણી તુરતજ તે બનાવવા દોડી.

લઇ 'પસ્ત'[2] પાણી અને મીસરી,	ચહડી છે તુંને થાક અતી તન બદન,
મિલાવી ઝેર જામ સુંદર ભરી.	તરસથી પ્યાસો છે આબ વન.
ધરી હાથમાં જામ હસ્તી ખડી,	એ પીધાથી મલશે દીલને . કરાર,
કહ્યુ અર્દશીરનેઃ "પીઇ તું જરી.	છે 'આબે હેયાત' એ ગુણગાર."

૧. હમશીર યાને બેહન. ૨. પસ્ત એટલે જવના ભુંજેલા આટાની અંદર (મીસરી) સાકર નાખીને બનાવેલું શરબત.

અર્દશીરના ઓરેહેનું અચમ્બુચ હાજર થવું, અને ઝેરના પીયાલાનું રાણીના હાથમાંથી પડી જવું.

લઇ તે ઉભી જામ ઝેરે ભરી,
નહી પાપનો ખ્યાલ કીધો જરી.
પતી મારવા તે જરા નહી ડરી,
લિધું માની મનમાં જશે બસ મરી.
અધીરી બની મારવા તે ધણી,
પીએ તો મરે એમ ગણત્રી ગણી.
જોઇ જાંમ ખુશી થયો અર્દશીર,
તે ચહાતો'તો પીવા પીણુ દલીર.
એકાએક અકસમાત અજબ એક થયો,
અચબુચ મુરગ[1] એક ત્યાં ઉડયો.
ઉડી જામ પર પાંખ મારી સિતાબ,
જમીન પર પડીયું તે ઝેર-આબ.
થયું શું એકાએક અજબ આએ કાંમ,
જોઇ હાલ ધ્રુંજી નીમકહરાંમ.
બિલાડી જે પાળી હતી મેહલમાં,
આવીને ચાટી ગઇ સેહલમાં.
બિલાડી ગઇ તેજ વખ્તે મરી,
જોઇ અર્દશીરની થઇ ખાતરી.
પૂકારી બોલ્યો: જોઇ આએ ફંન્દ:
"ખુદાવંદ તેં ટાલિયું આ વધન."
તૂરત અર્દશીરે બુલાવી વજીર,
બુલાવી દસ્તુર-મુબેદ પીર.
કહ્યું અર્દશીરે: "સાંભલ વજીર,
ઓ દસ્તુરે ઇરાંન રોશન જમીર.
અગર દુશમનને કરે તૂં નેહાલ,
તાજો-તખત. દઇ કરે ખુશહાલ.
અગર તેજ બંન્દો બનીને મલુન,
ઝેહેર પાઇ તુંને કરે તારૂ ખુન.
તો જલ્દ કહી દે વગર તું ડરે,
સજા તે શખસને તું શું કરે."

અર્દશીરના સવાલનો તેના વજીરે જવાબ દેવો.

કહ્યું એમ વજીરે: "ઓ આલમ પનાહ,
અગર કોઇબી જો કરે એ ગુનાહ.
સજા તેને લાયેક એ છે ખરી,
કતલ તેને કરવું ઘટે તેજ ઘડી."

અર્દશીરે વજીરને પોતાની રાણી માટે હુકમ કરવો.

સુણી શાહે દીધો વજીરને હુકમ:
"અમલ મુજ હુકમ પર કરો એકદમ.
ઉભી છે એ બદકાર દુર્વન્દ જણી,
હર ફંન્દમાં એ ચતૂર છે ઘણી.
લઇ જઇ તબેલામે[2] તું બંધ કર,
ગુનાહગાર એ છે બડી જાદુગર.
કર કયેદ તું દુખ્તરે અર્દવાંન,
નાબુદ કર એની હસ્તી નિશાંન.
સતી સમ હતી એ પતી મનથી,
બદઝન બની છે ફિતુર ફંદથી.
કલમ કર સર તું ગુન્હેગારનું,
એ કરતી હતી ખુન ભરથારનું."

* * *

૧. આ મુર્ગ યાને 'મરઘો' પાદશાહ અર્દશીરનું ઓરેદ હતું, અને તે અર્દશીરની મુશ્કેલીમાં તેની મદદે મરઘાના રૂપમાં હાજર થયું હતું. આગલા વખતમાં દરેક જરથોસ્તીના ઘરમાં મરઘા રાખવાનો રેવાજ હતો. વદીદાદની ૧૮ મી પરગરદમાં એ જાનવરને 'પરોદર્શ મેરેધ' ને નામે, સરોશ અશોના મદદગાર તરીકે જણાવેલો છે. પેહલવી તરજુમામાં પણ એનુ નામ મરઘો આપેલું છે. એનું કામ માનસોને અશોઇના કામોમાં મશગુલ થવા માટે પાછલી રાતે જાગરૂત કરીને ઉઠાડવાનું છે. વલી એજ પરગરદમાં જણાવેલું છે, કે જે કોઇ 'પરોદર્શ મુર્ગ' (એટલે મરઘો) અશો-માનસને ભેટ તરીકે આપે છે, તે મોટા સવાબનો બદલો હાંસલ કરે છે. (કા. અ. બા.)

૨. કારનામે અર્દશીર બાબેકાનમાં લખ્યા પ્રમાણે, આગલા વખતમાં ગુનાહગારોને સજા કરવા સારૂં ઘોડાઓના તબેલામા મોકલાવવાનો રેવાજ હતો. ત્યાં ગુનાહગારોને કેદ રાખવામાં આવતા, અને પાદશાહના હુકમ પ્રમાણે સજા કરવામાં આવતી હતી.

અર્દશીરની રાણીએ પોતાના ખાવિંદને અરજ કેહવડાવવી.

ધરકીને ધ્રુજી સુણી આ હુકમ,
ના રહી તાકત ઉઠાવે કદમ.
થયો જર્દ ચેહરો અને મુખ લાલ,
લબો સંગ ધ્રુજતા રહ્યા લાલ ગાલ.
રડી સર કુટી, પિખી સર ને બાલ,
જમીન પર પડી તે બની હાલ હવાલ.
વજીર સંગ જ્યારે પડી તે તનાહ,
ધરી હાથ બોલી: "અરે દાદખાહ.
કજા તો સહુનીજ છે એક દન,
બોડે કે વેહલે સહુ છે કફન.
આજે કે કાલે સહુ છે ફના,
નથી મોત થાતુ કોઇથી મના.
કહું છું સુખન સાંભલી લે વજીર,
હુ તકદીરની કુટી બની છું અસીર.
બેશક કતલ કર મારી કટાર,
મગર બાળ છે પેટમાં નિરધાર.
એ બાળનો બાપ છે અર્દશીર,
મરે મૂજ થકી બાળ કાં નામગીર.
હૂં કમબખ્ત ઘેરાઇ ગઇ કાળથી,
મગર શું ગુનાહ છે થયો બાળથી.
હમેલ પેટમાં છે કંઇક માસથી,
ખબર એ કહે જઇ નરમાસથી.
ખરેખર ગુનાહ છે મ્હારો અજીમ,
મગર બાળ મારૂ નથી મુજરીમ.[1]
જરા કર ખાંમોશ, જરા કર વિચાર,
બનીને દુરદેશ ના ખેંચ કટાર.
મને દે જનવા આ મારૂં બાળ,
બાદજ કરજે મહારો નિકાલ." (1)
૧૦૮૦૦

અર્દશીરને તેની રાણીના હમેલની ખબર વજીરે જાહેર કરવી.

અર્દશીરની રાણીને મોહડેથી આ નવી ખબર વજીર સાંભળી અજબ થયો, પણ પોતાના પાદશાહના હુકમ વિરૂધ કાંઇબી કરવાની તેણે હિંમત કીધી નહી. તેણે દુરંદેશ બની સારી રીતે વિચાર કીધા પછી, તે આ નવા સમાચાર અર્દશીરને જાહેર કરવા ગયો, અને તેની આગલ નવા સમાચાર જણાવવા તે નરમાસથી બોલ્યો —

"અયે શાહે આલમ બંન્દાનવાજ,
સદા રાખે તારો ખુદા ખુશ મિજાજ.
જરા સાંભલી લે ધિરજને ધરી,
નવી છે ખબર એક મુજને પડી.
રાણી એ તારી હમેલદાર છે,
જનવા થકી બાળ હજી વાર છે.
એ ફરજંદ છે તોખમે અર્દશીર,
ના માર તેને બની તુ અધીર.
અરજ એમ કરે છે અતી તે રડી,
નાહક જશે બાળ માસુમ મરી.
મરવા થકી નાર તઇયાર છે,
મગર બાળ નિર્દોશ નિર્ધાર છે.
તઇયાર છે સર કરાવા કલમ,
મગર થોભ જ્યાં તક આપું જનમ."

અર્દશીરે પોતાની રાણીને કતલ કરવા માટે હુકમ કરવો.

આ નવી ખબરથી અર્દશીર ઉપર કાંઇબી અસર થઇ નહી પોતાને ઝેર ખવાડી મારી નાખવાનું કાવતરૂં રચનાર આ ઓરત ઉપર તે એટલો બધો તો ગુસ્સે થયો હતો, કે આ નવા સમાચારથી તેના દીલમાં સેહજબી દયા આવી નહી, અને એકદમ તેણે વજીરને ફરીથી હુકમ કીધો કે:—

1. મુજરીમ યાને ગુન્હાગાર.

કહ્યું અર્દશીરે બની બહુ વિકલ:
"બસ એકદમ જઇ કર તું કતલ.
ચશમચોર જગમાં બડી નાર છે,
સદા દોજખી ગારમા ઠાર છે.
જીવીને જગતની કરે બદ હવા,
બગાડી બિજાને કરે રૂસવા.
ખુદા કર તું ગારત સદા બદ ઝન,
એ જીવશે તો કરશે જગત દર્દમંદ.
મરો નાર જનતી એવી નારને,
દિયે દિનપરસ્તી જે ભરથારને."

અર્દશીરના વજીરે પોતાની રાણીને બચાવવાની હિકમત કરવી.

દયાલુ વજીરે કિધો એમ વિચાર,
ગુસ્સાનો ગુલામ છે શેહરિયાર.
કરૂં નાર જાહીલ બની જો કતલ,
તો નાબુદ થશે અર્દશીરની નસલ.
નથી કોઇ વારસ હજી અર્દશીર,
બચે નાર જો આ જણે એક વીર.
એ નાર જો એક બેટો જણે,
તો બેશક વારેસ ગાદી બને.

અર્દશીરની રાણીનો જીવ તેના વજીરે બચાવવો.

પોતાના પાદશાહ અર્દશીરની હાલત ગુસ્સાથી આવી રીતે તપેલી જોઇ, વજીરે દુરંદેસ બની પોતાની રાણીનો જીવ કોઇબી તદબીરથી બચાવવાનો તેણે મકમ વિચાર કીધો.

વજીરે છુપાવી છુપછાપ નાર,
રખે કોઇ પાડે ખબર એ બહાર.
ઇફાજત કરાવી કસીને સવા,
બદનને ન લાગે જરાબી હવા.
દુરંદેશ વજીરે કિધું એવુ કાંમ,
કરે નહી દુશમન કોઇ બદનામ.
'બદન-ગુપ્ત,'[1] કાપી કિધું તન સફા,
હવસના ખવિસને કીધો દફા.
જખમને લગાડી અકસીર દવા,
કિધો તે જખમને સાબુત સફા.
બદન તનથી કાપી જુદું કિધું,
મૂકી દાબડોમાં છુપાવી દિધું.

કરી મોહોર તે પર ગયો તે લઇ,
ઉભો અર્દશીરની સામે જઇ.
કહ્યું: "એક અરજ છે, ઓ નામેવર,
આ દાબડી પર કર તું નજર.
અનામત મારી છે એ ભિતર,
કિધી મોહોર મારી છે એની પર.
અરજ મારી એ છે તુને બાદશાહ,
એ રાખી ખજાને, દે તું પનાહ.
એ રાખુ છું તારી હવાલાતમાં,
રેહશે સલામત તુંજ હાથમાં.
લખી છે તારીખ ઉપર આજની,
રજા ચાહે બંદો સરતાજની."

૧. શાહનામામાં શાએર ફીરદુસી આ નેક વજીરની દુરદેશી અને દાનેશમંદીનો ચીતાર આપતાં લખે છે કે, અર્દશીરની રાણીનો જીવ બચાવતાં, પોતાની ઇજ્જતને કાંઇબી કલંક ભવિશમાં લાગે નહી, એવી મતલબથી તેણે પોતાની મરદીની નિશાણી નાબુદ કરવાના હેતુથી, પોતે પોતાનું ગુપ્ત બદન કાપી નાખી, 'મરદાના' અવતારમાંથી બદલાઇ તે 'જનાના' (નામર્દ) બની ગયો હતો. કેમકે તે દાનાવ વજીર જાણતો હતો, કે અર્દશીરની રાણી હમેલથી ફારેગ થાય, અને તેણીને પેટે જો રાજગાદીનો વારેસ અવતરે, તો તે બાળક ઇરાંનની ગાદીનો હકદાર વારેસ છે કે નહી, એવો સવાલ ઇરાંની અનજુમન ઉઠાવી વાંધો ઉભો કરે. એટલાં માટે પોતાની ઉપર અનજુમનનો કાંઇબી શક આવનો અટકાવવા, અને રાણીને પેટે અવતરેલો વારેસ અર્દશીરનોજ બેટો છે એવું દેખાડવા માટે તેના વજીરે આવી યોજના પોતાનો જાતી ભોગ આપી કરી હતી. ફીરદોસીએ આ હકિકત પોતાની રસીલી ઇમારતમાં શાહનામા અંદર દરશાવી છે.

અર્દશીરની રાણીએ એક દીકરાને જન્મ આપવો.

પોતાની ઇજ્જતને કાંઇબી જાતનો કલંક લાગતો અટકાવવાની આવી રીતની યુકતી કરી, તે દાનેશમંદ વજીર પોતાને ઘેર આવ્યો, અને અર્દશીરની રાણીને ઘણીજ ઇઝ્ઝત અને સંભાલથી તેણીને લાયક એક એકાંત મેહલમાં છુપી રાખી, કે જેથી તે જીવતી રેહવા પામી છે, એવી ખબર પવનનેબી પડે નહી. આ મેહલમાં અર્દશીરની રાણી જગતની નજરથી છુપી રેહી, પોતાના દિવસો પોતાની હમેશદાર હાલતમા ગુજારવા લાગી.

જમાનાની ગીરદેશ, સિતારાનો ખેલ,
ઉભી હસ્તી કુદરત, વજીરને મેહેલ.
વિખુટી પડી ખોઇ રાહતે ખસમ,
જગતથી રહી પોશીદા બેશરમ.
પુરી થઇ મૂદત દુખ્તરે અર્દવાંન,
જન્યો એક બેટો રોશન રવાંન.
ઇઝ્ઝાજતથી રાખી પિસર ગુલફામ,
રાખ્યું વજીરે 'શાહપુર' નામ.
છુપાવી જનમને છુપી રાખી વાત,
પિસર કીધો મોટો રાખીને સાથ.
પેદરથી રાખ્યો છુપો સાત સાલ,
દીસતો હમામે શેહનશાહ મિસાલ.
ભુલી દુઃખ વીપત રંજો મલાલ,
જોઇ માત પીસર થતી ખુશહાલ.
હરખતી ગાતી સદા બાળને,
રીજી રિજવતી સુખપાળને.

અર્દશીરનુ શીકારે જવુ, અને ત્યાં એક અનેયો બનાવ જોઇ, પોતાની ઔલાદ માટે અંદેશામાં પડવુ

અર્દશીરની બાનુને પેટે અવતરેલા વારેસની સેહજબી ખબર વજીરે પોતાના મેહલની બાહાર જવા દીધી નહી. ખુદ અર્દશીરને કાનેબી તે વાત જવા પાંગી નહી. સાત વરસની મોટી મુદત પોતાની નિમકહરામ રાણીને કતલ કરવાનો હુકમ આપ્યાને થઇ ગઇ હતી, એટલે તે કમનસીબ બનાવને હવે તે બિલકુલ ભુલી ગયો હતો.

બિયાબાંન વનમાં બનેલો બનાવ !

એક દિવસ અર્દશીર પોતાના રસાલા સાથ શીકારે ગયો હતો. ત્યાં બિયાબાંન વનમા અર્દશીરે એક ગોરખરની માદાને ચારો ચરતી જોઈ. આ ગોરખરની માદાનો શીકાર કરવાની મતલબથી અર્દશીરે પોતાની કમાન ઉપર તીર ચહડાવી તેણીનો શીકાર કરવાની તજવિજ કીધી. આ બનાવ તે માદાના નરે જેવો દુરથી જોયો, તેવોજ તે નર દોડી આવી, અર્દશીરના તીરના જખમથી પોતાની માદાને બચાવવા આડો પડી, તે તીરનો જખમ પોતાના બદન ઉપર ઝીલી] પોતાની માદાનો જીવ બચાવી લેવા, અને પોતાની કજાને શરણુ થવા તે તૈયાર થયો.

આવી કિસમની મોહબત પોતાની માદા તરફ તે ગોરખરની જોઇ, અર્દશીરે તે ગોરખર અને માદાને પડતાં મુકયાં, અને તેમના નાહના બચ્ચાં જે તેમની પડોસમાંજ ગેલ કરતાં અને ચરતાં હતાં, તેઓ તરફ તેણે પોતાના ઘોડાની લગામ ફેરવી ઘોડો દોડાવ્યો, અને ફરી પોતાની કમાન ઉપર તીર ચહડાવી, તે ગોરખરના બચ્ચાંઓનો શીકાર કરવાની તે તજવિજ કરવા લાગ્યો.

આ નવી આફત પેશ ગોરખરની માદાએ જેવી પોતાનાં બચ્ચાંની ઉપર આવી પડેલી જોઇ, તેવીજ તે બેવડાં જોર અને ઝડપથી શીકારના મયદાનમાં જીવ નાખતી દોડી આવી, અને અર્દશીરના તીરના જખમથી પોતાના વાહલાં બચ્ચાંઓને બચાવવાની મતલબે, પોતાના જીવની સેહજબી દરકાર કીધા વગર, તે તીરના જખમને પોતાના બદન ઉપર ઝીલી લેવા તે આડી પડી, અને તેમ કરી તેણીએ પોતાના બચ્ચાંઓના જીવ બચાવ્યા.

આવી ઉમદા સમજ શક્તી, અને પોતાના બચ્ચાં તરફની મોહબતનો ખેલ, વાચા વગરના મુંગા જાનવરોમાં જોઇ અર્દશીરે પોતાની કમાન ઉપર ચડાવેલો તીર પાછો કાહડી લેઇ, પોતે સ્તબ્ધ થઇ વિચારમાં પડ્યો, અને તુરત પોતાના ઘોડાને રસાલા તરફ પાછો લઇ ગયો.

જ્યારે તે પોતાના મેહલમાં પુગ્યો, ત્યારે પોતાના મનની શાંત ઘડીમાં તે પોતાના દીલમાં વિચાર કરી બલાપો કરવા લાગ્યો, કે: "અફસોસ હોજો માનસ જાત ઉપર ! આ ચોપગાં મુંગા વાચા વગરના બેઅકલ જાનવરો છે, તોપણ તેઓ એક બીજા તરફ એવો તો સંપુર્ણ પ્યાર રાખે છે, કે પોતાનો જાન વરીક પોતાની માદા અને બચ્ચાંને માટે આપવા તેઓ તઇયાર થાય છે."

આ બનાવ ઉપરથી સાત વરશની મુદત ઉપર પોતાના બાબમાં બનેલો પોતાના ફરજંદનો બનાવ અર્દશીરને હઇડે ચહડી આવ્યો, અને તે મનમાં ઘણોજ પસ્તાવો કરવા લાગ્યો.[1]

જોઇ હાલ બેખુદ થયો અર્દશીર,
મુઝાઇ મનમા રડીયો દલીર.
બોલ્યો તે મનમા બનીને વિકલ :
"અજબ છે ઓ ગરદીશ તારો અમલ.
ચરંદા—પરંદા કરે દીલખરી,
વસે છે જીગરમાં મોહબત ભરી.
ન બોલે, ઉચારે, જબાં તંગ છે,
મગર મીત પુરી અજબ રંગ છે.
કરે જીવ બચ્ચાં થકી તે નિસાર,
ખરી મીત અગનનો છે એ ચિતાર. (2)
જોઇ ગુરખરની મોહોબત ચલન,
ઉઠી અર્દશીરના જીગરમા અગન.
ચહડી યાદ હૈડે ફરજંદની,
કતલ જે થયું સંગ બદ-ઝનની[2].
નિશફળ ગયો ભવ બુરી નારથી,
થયો દીન અંધકાર અહંકારથી."

રડતો હતો શાહ પડી ધ્યાંનમા,
વજીર આવી ઉભો નમી માનમાં.

અર્દશીર અને વજીર વચ્ચે થયલી વાતચીત.

કહ્યું એમ વજીરે: "ઓ નામેવર,
જમીન 'ને જમાનો છે તુંજ નફર.
દિસે તારી આંખો આંસુ ભરી,
કહે શું હકિકત બની છે ખરી ?
શું દુશમનની આંખો ગઇ છે ચહડી,
કહે શું હકિકત બની છે ખરી ?
બલા શું નવી છે મૂલક પર પડી,
કહે શું હકિકત બની છે ખરી ?"

---

1. અર્દશીરની જીંદગીમાં બનેલો આ બનાવ ફીરદોસીએ જણાવેલો નથી, પણ કારનામા મધે તે વર્ણવેલો છે. 2. બંદ-ઝન યાને બુરી ઓરત. અર્દશીર પોતાની એક વખનની માનીની રાણી માટે આ ઇશારો કરે છે.

વજીરની માનભરી અરજ ઉપરથી અર્દશીરે શીકારગાહમાં જે બનાવ ગુરખર અને તેની માદા તેમજ તેમના બચ્ચાંના બાબમાં બનેલો અનુભવ્યો હતો, તેનું બયાન કહી સંભલાવી જણાવ્યું, કે: "તે બનાવ જોયા પછી, મને પેલી ઝુરી ઓરત અને મારાં બેગુનાહ ફરજંદની યાદ આવે છે,અને મારા તે કામથી આંજે હું પસતાવામા પડયો છું.'

કહ્યું અર્દશીરે: "વજીર દીલ પાક,
થયો છે નાબુદ મારો ચેરાગ.
૧૦૯૦૦
ચડી છે ઝુંઈફી હવે મારે સર,
થયુ છે એકાવન વરશની ઉમર.
સિહા બાલ મારા થયા છે સુફેદ,
મગર એક પિસર વન દિલ નાઉમેદ.
'પિદર વન પિસર છે, પિસર વન પેદર',
બગલમા બિગાનાથી ખુશતર જીગર.

મગર વન પિસર છે દીલ આરઝાર,
આ ગંજે-દોલત ગજબનો છે ગાર.
તખત તાજ અને આ ખજાનો 'ને જર,
જશે દુશમન હાથ વીના પિસર.
અગર જો હતે એક બગલામા પિસર,
બની રેહનુમા ખુશ કરતે જીગર.
જોઇ હાલે મહોબત ગુરખર તણી,
પડી યાદ બદ-ઝન 'ને ફરજંદની.

પરેશાંન દીલ છે, થયો છું તબાહ,
કતલ મારૂ ફરજંદ થયું બેગુનાહ."

પોતાના પાદશાહને આવી પરેશાન હાલતમાં જોઇ, તે દાનાવ વજીર તેની દલ-ગીરીનો તમામ ભેદ સમજી ગયો, અને તેને શાંત પાડી દીલાસાના સખુનો કહ્યા, અને ધીરેથી પોતાની અરજ રજુ કીધી:—

વજીરે કહ્યું: "ઓ બંદાનવાજ,
ખુદાની ખુશી વન નથી થાતું કાજ.
ઇલાજ હું કરૂં બોલી મારી જબાંન,
અમર બક્ષે બંદાને જીવતદાંન.

એ દર્દ જાલીમની છે દવા,
સુખનથી કરૂં એ દરદને દફા."
કહ્યું અર્દશીરે: "વજીર કારસાજ,
કર મુજ દરદનો સુખનથી ઇલાજ.

રજા છે મહારી જીવતદાંન છે,
જીંદગી મહારી પરેશાંન છે." (3)

વજીરે સાત વરશ ઉપર અર્દશીરને સ્વાધીન કરેલી દાબડી મંગાવવાની અરજ કીધી.

આવા ઉદાર દીલના સખુનો સાંભલી, વજીરે પાદશાહ અર્દશીરને નમન કરી કહ્યું કે: "અએ પાદશાહ, આજથી સાત વરશની વાત ઉપર, મે એક નાહની દાબડી ઉપર મારે નામની મહોર કરી, તે તારા ખજાનામાં સલામત રાખવા માટે મેં તુને સપુરદ કરી હતી, તે દાબડી મેહરબાંની કરી તું મંગાવ."

પાદશાહ અર્દશીરે તે દાબડી તુરત મંગાવી વજીરને સ્વાધીન કરવા ફરમાવ્યું, અને તે દાબડી અંદર એવો તે શું ગુપ્ત ભેદ છુપાવ્યો હતો, તે જાહેર કરવા વજીરને ફરમાવ્યું. વજીરે તે દાબડી મલતાંજ અર્દશીર આગલ ખુલાસો કીધો:—

શએર.

ગુપ્ત ભેદનો હાલ સુણો, હોશ મર્દ થયો હું જનાન,
તનથી કાપ્યું 'બદનને,' સાંભલ ઓ બાબેકાંન—૧.
ગુપ્ત બદન છુપાવવા, રાખ્યું આ સંદુક મ્યાંન,
દુખ્તર અર્દવાનની, રાખી છે જીવતી જાંણ—૨.

"અએ શાહ હૂકમ તુજ સરપર ધરી,
દફા મે કિધી તુંજની દલદરી.
દવા વન દરદ તુંજ કીધું સફા,
સુખનથી કિધું દર્દ તારૂં દફા.
બચાવીછે મે કુખ્તરે અર્દવાંન,
મને ડર હતો કેરદેગારે જેહાંન.
હમેલદાર રાણી હતી તે વખત,
મગર તેની સરજત હતી કમબખત.
છુપાવી મે તેને મહારે મકાંન,
જણ્યો એક બેટો નુરેનુરાંન.
મગર લોક નિંન્દા થકી હું ડરી,
મે મારી મરદીને નાબુદ કરી.
પિસર અએશમાં તારો ચકચુર છે,
મૂબારક તે નામ 'શાહપુર' છે.
ઉંમરનો થયો આજ છે સાત સાલ,
વસે છે માદર તે સાથ હાલ."

અર્દશીરના વજીરે પોતાના જીવની માફી ચાહી અર્દશીરને સઘલી હકિકત જાહેર કીધી, કે: "તારો હુકમ તો તારી રાણીને તેણીના પેટ માહેલા હમેલ સાથ કતલ કરવાને હતો. પણ મે ભવિશમા તારા તાજો તખ્તના વારેસની વકી અને ઉમેદ રાખી, તારાં ફરમાનની વિરૂધ્ધ થઇ, એ બંન્ને જીવોને બચાવી, મે તેઓને દુનિયાની નજરથી છુપાવ્યાં હતાં, અને તારો હુકમ તોડી તારો ગુનાહગાર બન્યો હતો. હવે આજે તારો વારેસ તુંને મલ્યો છે, અને મને તેં જીવદાંન બક્ષયું છે, તેંવાસ્તે હું પરવદેગારનો આભાર માનુ છું."

કહ્યું અર્દશીરે અજબ બહુ થઇ:
"એ વાત તાજુબ, અજબ તેં કહી.
હજારો શુકર દાવરે દાવરાંન,
શુકર ઓ ફતેહમંદ શાહ આદરાંન[1].
શુકર છે ઓ યઝદાંન તારા હજાર,
દિધું તુંએ ફરજંદ મને ગુલજાર.
મે આંસા 'ને ઉમેદ મુકી હતી,
થશે મુજ વારેસ વિના શું ગતી.
મગર દાદ તુંએ લિધી દાદખ્વાહ,
કિધી મુજ કમતર ઉપર તેં નિગાહ.
ખતા દરગુજર કર ઓ દસ્તગીર,
ગુન્હાગાર તારો છે અર્દશીર."

અર્દશીર પોતાના દીકરા શાહપુરને મલવા તલબગાર થયો,
અને પોતાના બેટાને પારખી કાહડવા માટે
તેણે યોજના રચથી.

અર્દશીરે જયારે પોતાના વજીરને મોહડેથી એવી ખુશખબર સાંભલી કે તેનો બેટો જીવતો છે, અને તે ઉધરીને સાત વરશની ઉમરનો થયો છે, ત્યારે તેના દીલનો હરખ અને મનની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહી. પોતાના દીકરાને નજરે જોવા, અને તેને પોતાની ગોદમાં દાબવા તે અધીરો પડયો, મગર તે દાનેશમંદ પાદશાહે પોતાના દીકરાને કેવી રીતે પીછાનવો, તે માટે તેણે એક યોજના રચી, પોતાના વજીરને તે ઉપર એકદમ અમલ કરવા ફરમાવ્યું.

વજીરને ખુશી થઇ કહે અર્દશીર:
"હવે કર નવી એક તું તદબીર.
જમા કર સો બાળ શાપુર સમાન,
ઉમર સંગ રંગ, અંગ, હોય એક સાંન.
સજાવી પોશાક એકજ રકમ,
ફરક રંગમા ના રહે કાંઇ કમ.
રવાના તું કર સંહુ ચોગાંનમાં,
ખેલે દડીદાવ ખુબ તાંનમાં.

---

૧. આદરાન શાહ એટલે સઘલા આતશોમાં ચહડતો આતશ. આતશ નીબાયશમાં આદર ફરોનબગ, આદર ગોશસ્પ અને આદર બુરજીન મેહરને સઘલા આતશોમાં ચહડતા ગણેલા છે. (ડા. અ. બા.)

નિકલશે સો જન મયદાંનમા,
પિછાનસ પિસરને એક આંનમા.[1]
સોમા હશે એક માહરો પિસર,
ઢડકશે જોતાંજ મારૂ જીગર.

અર્દશીરે એક રંગના અને એક જાતના પોશાકમાં હાજર થયલા એક સરખા એક સો જવાંન છોકરાઓમાંથી પોતાના દીકરાને પીછાનવો.

એ રીતે પોતાના ગાદીવારેસ દીકરાને પિછાનવા માટે પાદશાહ અર્દશીરે તદબીર રચી, પોતાના વજીરને એક સરખા કદના એક સો છોકરાઓને, એક સરખા પહેરવેશ પેહડાવી મયદાનમાં દડીદાવ રમાડવા માટે હુકમ કીધો. વજીરે પાદશાહ અર્દશીરના હુકમ પ્રમાણે, શેહરમાંથી શાહપુરના જેવા કદના એક સો છોકરાઓને એકઠા કરી, તે સઘલાઓને એક સરખા રંગના એક સરખા પેહરવેશ પેહરાવી, મયદાંનમાં દડીદાવ રમાડવાની તઇયારી કીધીઃ—

પડી જયારે વખતે દિવસ ખામહાહ,
ઉભા સો જવાંનો બની દિલશાદ.
હતા સંહુ એકસાંન, એકરંગ-અંગ,
હતા સહુ ઉલટમંદ દીલમા ઉમંગ.
વજીરખી ઉભો આવી સંગ અર્દશીર,
હતા સાથ જંગી, પેહલવાન, પીર.
શરૂ કીધી બાજી ચોગાંનમાં,
રમતા રહ્યા સંહુ અતી ધ્યાંનમાં.
સહુમાં શાહપુર હતો દીલપજીર,
અંગે ' ને રંગે માહેમુનીર.
સંહુ બાળકોમા દીસતો દલીર,
જીતી દાવ લેતો બડો બખ્તગીર.
કહ્યું અર્દશીરે જોઇ તે જવાંનઃ
"દિસે છે બિજો અર્દશીર બાબેકાંન.'
વજીરે કહ્યું: "ઓ આલમ પનાહ,
એ દીલ તારાં ફરજંદનું છે ગવાહ.
બને કાં અધીર કર જરા તું સબર,
જરા જો રમત શું કરે છે પિસર.
જોઇ હાંમ-હિંમત કર તું પિછાન,
નથી શું શાહપુર બિજો બાબેકાંન ?"
કહ્યું અર્દશીરેઃ "વજીર નેકનાંમ,
મને છે જોવી પિસરની હાંમ.
હુકમ કર તુરત કોઇને એકદમ,
જઇને ફેંકે દડી મુજ ગમ.
તપાસું સહુંમા છે કોણ દલીર,
છે કોણ અંદર કેરદારે શીર.
ધરી હાંમ મુજ પાસ જે આવે જન,
ગણું હું તેનેજ ફરજંન્દેમન.[2]

અર્દશીરે પોતાના દીકરાની હિંમતને વખાણી તેને પીછાનવો.

રમતનુ મયદાન આ એક સો નિરદોશ જવાન છોકરાઓની દોડધામ અને ધડપકડની ધરપથ અને ધાંધલથી હમમચી રહ્યું. તે સઘલા છોકરાઓ એક સરખા પેહરવેશમાજ સજ્જ થયલા હતા, અને તે સઘલા એક સરખા કદના હોવાથી અર્દશીરને પોતાના ફરજંદને પિછાનવાનું કામ મુશ્કેલ થઇ પડયું

---

૧. એક આંનમા યાને એક પળવારમા

૨. અર્દશીરે પોતાના દીકરાને પારખી કાહડવા માટે યોજેલી આ યુકતી કારનામે અર્દશીરમા જણાવેલી નથી, પણ શાએર ફીરદોસીએ શાહનામામાં તે વીગતવાર દરશાવી છે.

દડીદાવની રમત પેલા જવાનોએ ચાલુ કીધી, અને સઘલાઓ પોતાની બાજી ઘણીજ બાહોશથી ખેલવા લાગ્યા. પણ તે સઘલાઓમાં એક રૂબાબદાર સજધજવાલા છોકરાને બાહોશી અને ચંચલાઇથી પોતાની બાજી જીતી જતો જોઈ, પાદશાહ અર્દેશીરે તેને તુરતજ પિછાન્યો, કે તેજ તેનો દીકરો હોવો જોઇયે. ઇરાનની ખલકત આ છોકરાઓના દડીદાવની રમત જોવા ભેગી મલી હતી. વજીરના ફરમાવ્યા પ્રમાણે, એક સરદાર તુરતજ ‧મયદાંનમાં ગયો, અને આ દડીદાવની રમતમા મશગુલ થયલા જવાંનોની વચમાં જઇ, જમીન ઉપર પડેલી દડીને તેણે એવા તો જોરથી કુનેહભરી રીતે ફટકો લગાવ્યો, કે તે દડી પાદશાહ અર્દેશીર જે જગ્યા ઉપર બેઠો હતો, ત્યાં તેના પગની લગોલગ પાસે જઇ પડી.

વજીરના હૂકમથી ગયો તે સવાર,
ફેંકી દડી જ્યાં હતો શેહરીયાર.
૧૧૦૦૦
પડી જઇ ગબડતી હતો જ્યાં શહા,
થયા સંહુ જવાંનો સિપાહ પર ફફા.
ધસી દોડીયા તે લેવા દડી,
નજર તેટલાં પાદશાહ પર પડી.
ઉભા સંહુ ડરી જઇ શહા જોઇને,
ખતમ ખેલ કીધો દડી ખોઇને.
દડી કોણ લાવે, કરે કોણ હાંમ,
બેશક હતું તે મુશ્કેલ કાંમ.
મગર બાળ શાહપુર કુદી શેર સમ,
ધરી દોડીયો શાહ તરફ એકદમ.
ઉંચકી દડી ઝટ ઉઠાવી ગયો,
જોઇ શાહ ખુશીથી ફુલી રહ્યો.
બુલાવી બગલમા ઉઠાવી લિધો,
ગોહર 'ને હાલે વધાવી લિધો.
ચુમીયા બે હાઠો, ચુમીયા બે ગાલ,
ચુમીયા બે હાથો, ચુમીયું કપાલ.
ગલે દાબી તેને કિધો ખુબ પ્યાર,
'આભાર તારો ઓ પરવરદેગાર.'
મને ચાહ એની હતી નહી જરી,
મૂવેલો સમજતો હતો હર ઘડી.
પડી ચાહ દુખતર અરદવાંનની,
ખતા દરગુજર કીધી દીલજાંનની.
પિસર સંગ લગાડી ગલે-રાણીને,
ભુલી તે ગયો આગલી કાંહાણીને.
પિસરને ભેટી શાહ અર્દેશીર,
જવાં થઇ ગયો જોઇ પિસર નામગીર.

વજીરને નવાજી કિધો સર્ફરાજ,
રહ્યો તે જરાબી નહી મોહતાજ.

શાહપુરને અર્દેશીરે તેને છાજતી કેળવણી આપવી.

પોતાના તાજ અને તખ્તના વારેસને આવી અચાનક રીતે અર્દેશીર મલવા પામ્યાથી તેની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહી. પોતાનું માથું તે બારેહકતાલાની જનાબમા ઝુંકાવી શુકર બજા કરી, અમેશાસ્પંદો અને ફિરાંની બેરેહ, તથા ફેરોહમંદ આદરાંન શાહનો આભાર માની તે બોલ્યો કેઃ "મને જે મલ્યું છે, તે સોસ્યોશ, રિસ્તાબેજ અને તનેપસીનના હજારાની અગમજ થઇ ગયેલા કોઈબી પાદશાહ કે હાકેમોને નહી મલ્યું હશે, કે મને એક આવું સુંદર ફરજંદ મુવેલાઓમાંથી પાછુ મલ્યું."[1]

એ પછી તેણે અર્દવાંનની બેટીને પોતાના મેહલમાં લાવવાનો હુકમ કીધો, અને તેણીએ કીધેલા ગુનાહની તેણે માફી બક્ષી. આ બનાવની ખુશાલીમાં અર્દેશીર

૧. કા. અ. બા.

દડીદાવની રમત પેલા જવાનોએ ચાલુ કીધી, અને સઘલાઓ પોતાની બાજી ઘણીજ બાહોશથી ખેલવા લાગ્યા. પણ તે સઘલાઓમાં એક રૂઆબદાર સજધજવાલા છોકરાને બાહોશી અને ચંચલાઇથી પોતાની બાજી જીતી જતો જોઇ, પાદશાહ અર્દશીરે તેને તુરતજ પિછાન્યો, કે તેજ તેનો દીકરો હોવો જોઇએ. ઇરાનની ખલકત આ છોકરાઓના દડીદાવની રમત જોવા ભેગી મલી હતી. વજીરના ફરમાવ્યા પ્રમાણે, એક સરદાર તુરતજ ‍મયદાંનમાં ગયો, અને આ દડીદાવની રમતમાં મશગુલ થયલા જવાંનોની વચમાં જઇ, જમીન ઉપર પડેલી દડીને તેણે એવા તો જોરથી કુનેહભરી રીતે ફટકો લગાવ્યો, કે તે દડી પાદશાહ અર્દશીર જે જગ્યા ઉપર બેઠો હતો, ત્યાં તેના પગની લગોલગ પાસે જઇ પડી.

વજીરના હૂકમથી ગયો તે સવાર,
ફેંકી દડી જ્યાં હતો શેહરીયાર. ૧૧૦૦૦
પડી જઇ ગબડતી હતો જ્યાં શહા,
થયા સંહુ જવાંનો સિપાહ પર કફા.
ધસી દોડીયા તે લેવા દડી,
નજર તેટલાં પાદશાહ પર પડી.
ઉભા સંહુ ડરી જઇ શહા જોઇને,
ખતમ ખેલ કીધો દડી ખોઇને.
દડી કોણ લાવે, કરે કોણ હાંમ,
બેશક હતું તે મુશ્કેલ કાંમ.
મગર બાળ શાહપુર કહી શેર સમ,
ધરી દોડીયો શાહ તરફ એકદમ.
ઉંચકી દડી ઝટ ઉઠાવી ગયો,
જોઇ શાહ ખુશીથી ફુલી રહ્યો.
બુલાવી બગલમાં ઉઠાવી લિધો,
ગોહર 'ને હાલે વધાવી લિધો.
ચુમીયા બે હોઠો, ચુમીયા બે ગાલ,
ચુમીયા બે હાથો, ચુમીયું કપાલ.
ગલે દાબી તેને કિધો ખુબ પ્યાર,
'આભાર તારો ઓ પરવરદેગાર.'
મને યાદ એની હતી નહી જરી,
મૂવેલો સમજતો હતો હર ઘડી.
પડી યાદ દુખતર અરદવાંનની,
ખતા દરગુજર કીધી દીલજાંનની.
પિસર સંગ લગાડી ગલે - રાણીને,
ભુલી તે ગયો આગલી કાંહાણીને.
પિસરને ભેટી શાહ અર્દશીર,
જવાં થઇ ગયો જોઇ પિસર નામગીર.
વજીરને નવાજી કિધો સર્ફરાજ,
રહ્યો તે જરાબી નહી મોહતાજ.

શાહપુરને અર્દશીરે તેને છાજતી કેળવણી આપવી.

પોતાના તાજ અને તખ્તના વારેસને આવી અચાનક રીતે અર્દશીર મલવા પામ્યાથી તેની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહી. પોતાનું માથું તે બારેહકતાલાની જનાબમાં ઝુંકાવી શુકર અદા કરી, અમેશાસ્પંદો અને ફિરાંની બોરેહ, તથા ફેરેસ્તેહમંદ આદરાંન શાહનો આભાર માની તે બોલ્યો કે: "મને જે મલ્યું છે, તે સોરયોશ, રિસ્તાબેજ અને તનેપસીનના હજારાની અગમજ થઇ ગયેલા કોઇબી પાદશાહ કે હાકેમોને નહી મલ્યું હશે, કે મને એક આવું સુંદર ફરજંદ મુવેલાંઓમાંથી પાછું મલ્યું."[૧]

એ પછી તેણે અર્દવાંનની બેટીને પોતાના મેહલમાં લાવવાનો હુકમ કીધો, અને તેણીએ કીધેલા ગુનાહની તેણે માફી બક્ષી. આ બનાવની ખુશાલીમાં અર્દશીર

૧. કો. અ. બા.

સબબ્તો-પારસી-શેહનશાહ શાહપુર પેહલો.

ઇ૦ સ૦ ૨૪૦ માં અર્દશીર બાબકના મરણ પછી ઇરાનનો
શેહનશાહ બની સોલ વરસની ઉમરે મહાભારત ફત્તેહ મેલવી,
શાહપુરે રોમના શેહનશાહ વેલેર્યનને તેના તમામ લશ્કર
સાથ એન્ટી ઓકમા ઘેરી લઇ, ઇ૦ સ૦ ૨૬૦ માં તેને
કેદ પકડયો, અને એન્ટી ઓકનો કબજો લીધો. એ
પછી તેણે સેન્ટ પોળની જન્મ ભુમી ટાર્સસ
જીતી લઇ તમામ એશિયા માઇનર સર કીધું.
વેલેરીયનને શાહપુર ઇરાન પોતાની સાથે લઇ
ગયો, અને તેની દેખરેખ હેઠલ કારૂન નદી
ઉપર એક નવો ગંજાવર બંધબધાવ્યો,
અને તેનુ નામ, 'બદે કયસર'
રાખ્યું.

'જંદેશાપુર' નામનુ એક શેહર વસાવ્યું, અને ત્યાં તેણે દસ આતશ બેહરાંમ પરથાવ્યાં, અને ઘણીક દોલત તથા અસબાબ તે આદરાંન શાહની દરગાહમાં મોકલ્યા, અને ઘણાક નેક કામો જારી કરવા ફરમાવ્યું.

શાહજાદા શાહપુરનુ કેળવાઇને પુરવીણ બનવું. ઇરાંનના મોટા ભાગને અર્દશીરે જીતી લઇ સર કરવો.

એ પછી અર્દશીરે શેહરમાંથી કાબેલ અને દાનાવ ઉસ્તાદોને તેડાવી, શાહપુરને પેહલવી જબાંન લખવાં-વાંચવા શીખવવા, અને બીજી દરેક કિસમની તાજીમ તવાજો અને વિવેક, તથા લડાયક હુંન્નરોની તાલીમ આપવા માટે રોકયા. ત્યાર બાદ અર્દશીરે પોતાને નામના અને છાપના દીરમ અને દીનારના, તેમજ બીજા અનેક રકમના નાહના મોટા સિક્કાઓ પડાવ્યા. તે સિક્કાઓની એક બાજુએ, પાદશાહ અર્દશીરનું નામ કોતરાવ્યું, અને તે સઘલાનો છુટથી ફેલાવો કરાવ્યો.

બુલાવી ઉસ્તાદ અને મોલવી,	સખાવત, ધરમના શિખવ્યાં કલામ,
પિસરને શિખવ્યો કલમ પેહલવી.	શિખવ્યા કાંનુને મેહફિલ તમામ.
શિખવ્યા કુલ્લે કલમ જંગના,	અકલમંદ બનિયો મિસલ એક પીર,
તવાજો 'ને તાજીમ રંગ રંગના.	બળમા માલમ પડયો શેરગીર.

શાહજાદો શાહપુર હવે પોતાના બાપ અર્દશીરની પનાહમા ઘણીજ ઇજ્જત અને એશ આરામમા રેહવા લાગ્યો. અર્દશીર તેની અકલ અને દાનેશમંદી ઉપર હંમેશ આફ્રીન કરતો હતો, અને હંમેશાં દરેક કામમા પોતાના દીકરા શાહપુરની સલાહ લઇ, તેની સાથ તે મશવરત કરતો હતો. ઘણાએક મુલકોના પાદશાહો, જેઓ માથું ફેરવી અર્દશીરની સામે સરકશ થયા હતા, તેઓને જેર કરવામાં અર્દશીરે પોતાની જીંદગીનો મોટો ભાગ રોકયો હતો. તે સઘલાઓની સાથે એક પછી એક લડી, અર્દશીરે તેમને મહાત કીધા હતા.

અર્દશીરે આઝરબાઇજાન અને આરમિનીયાના મુલકો જીતી લીધા.

અર્દશીરની મોટાંમા મોટી ઉમેદ, ઇરાંનના તમામ મુલકોમાં પોતાની શાહનશાહત સ્થાપી, ત્યાં સુલેહ અને શાંતી ફેલાવવાની હતી. એવા ઇરાદાથી અર્દશીરે કેરમાનનો મુલક જીતી લીધા પછી, આઝરબાઇજાન અને આર્મિનીયાના દેશો મોટી લડાઇઓ કરી ફત્તેહ કીધા હતા. પોતાના મનની મોટામા મોટી ઉમેદો અર્દશીરે મોટે ભાગે હાંસલ કરી, સંતોશ મેલવ્યો હતો. પણ હજી એક મોટી શાહનશાહત જીતવાની ઉમેદ તેના દીલમા બાકી રહી હતી, અને તેને માટે તેણે એક મોટી લડાઇ કરવાની તઇયારીઓ કરવા માંડી હતી.

અર્દશીરે રૂમને શિકસ્ત આપી રૂમ જીતી લીધું.

એક મોટી લડાઇ કીધાથી હજારોના જીવની ખુવારી થાય, તે ખુવારી અટકાવવાના હેતુથી, આ પારસી પાદશાહે દાનેશમંદી વાપરી, એક મોટા લાગવગવાલું એલચીખાતું રૂમની શેહનશાહી દરબારમાં રવાના કીધું.

એક મહાંન પાદશાહનું મહાંન એલચીખાતું.

તે એક મહાંન જરથોસ્તી પાદશાહનું મહાંન એલચી ખાતું હતું. એ એલચી ખાતાંમાં ચાર સો કદાવર કદના ખુબસુરત અને દમામદાર જરથોસ્તીઓ, સુંદર ઘોડાઓ ઉપર, તેવાજ બેમુલ પોશાકમાં હથિયારબંધ બની, નીચલું શાહી ફરમાન રૂમના શાહનશાહ પાસ લઇ ગયા હતા.

એલેક્ઝાંન્ડર સિવેરસ પાસ પારસી એલચીખાતાંનું જઇ પુગવું.

પારસી પાદશાહનુ મહાંન પારસી ફરમાન.

જેવું મહાભારત અને રૂઆબદાર આ પારસી એલચીખાતું હતું, તેવુંજ મહાંન તે પારસી પાદશાહ અર્દશીર બાબેકાંનનું ફરમાન હતું. રૂમના શેહનશાહ ઉપર મોકલેલું અર્દશીરનું ફરમાન નીચે પ્રમાણે હતું

"* * * પ્રોપોનટીસ અને ઇજીયન સમુદ્ર સુધીના એશિયાના તમામ મુલકો મહાંન સાઇરસે જીતી લીધા હતા, અને લાંબો વખત સુધી તે તેના વારસોના હાથમા રહયા હતા, અને 'કેર્યા' તથા યુનાનના મુલકો ઉપર પારસી 'સેટ્રેપો' હકુમત ચલાવતા હતા, ત્યારે છેક 'ઇથીઓપયા' સુધીના આફ્રીકાના દેશોએ તેઓની સાહેબી કબુલી હતી. એ સરજમીન ઉપરના પારસીઓના હકો ઉપર ત્રાપ પડી હતી, પણ તેઓ કાંઇ નાશ પામ્યા નથી. અને જયારે શાહનશાહી નસલની બરકતથી, અને બહાદુરી ભરી જીતોથી ઇરાંનનું તાજ હમારે માથે બેઠું છે, ત્યારે હમારી પેહલ્લી ફરજ એ છે, કે હમારી સલતનતને તેના અસલ વિસ્તારે અને જાહોજલાલીએ હમો પોંહાચાડીયે. તેટલા માટે હમારા મહાન શાહનુ આ ફરમાન છે, કે રૂમીઓએ અસલી પારસી શેહનશાહતના તમામ મુલકોમાંથી એકદમ ચાલી જવું, અને યુરોપ માહેલી પોતાની સલતનત ઉપર સંતોશ પકડવો.[1]

મહાંન અર્દશીરના આ ફરમાનના પરીણામમા અર્દશીરે રૂમ ઉપર ચહડાઇ કરી, અને અંતે તેણે રૂમ ઉપર ફતેહ મેલવી હતી. જેવી આ પારસી પાદશાહની લડાઇ હતી, તેવીજ તે લડાઇ ચલાવવાની તેની કુનેહ અને કારસાજી, તથા હિકમત અને હિંમત હતી. પોતાના લશ્કરને તે ઉંચામાં ઉંચી તાલીમ આપતો હતો. તેની ફોજની લહાયક હિંમત અને કુનેહથી દુશમનનું ગંજાવર લશ્કર નાહિંમત બની, પરાગનદે થઇ જતું હતું. અર્દશીર પોતે રૂમીઓ સામે લડવા બાહાર પડયો હતો, અને તે એવી કુનેહથી લડયો હતો, કે અંતે રોમનોને એશીયા છોડી જવાની ફરજ પડી હતી.

તારાજ થઇ ગયલી જરથોસ્તી દીન સજીવન કરવા માટે અર્દશીરે લીધેલા ઉપાયો.

જરથોસ્તી દીન, જે જમાનાની ગીરદેશથી પરાગંદ હાલતમાં આવી પડી હતી, તેને પાછી સજીવન કરવાના ઇલાજો યોજવાનું કામ અર્દશીરે શરૂ કીધુ હતું. તે એક

૧. પુરાતન ઇરાંનનો ઇતિહાસ, લેખક સો. જ. બલસારા, એમ. એ.

ઘણુંજ મુશ્કીલ કામ હતું, અને તે એ મહાંન પારસી પાદશાહે માથે ઉઠાવી લીધું હતું. એ મુશ્કીલ કામમાં તેણે દસ્તુર તનસર નામના એક પરહેજગાર અને બાહોશ વિદવાંનની મદદ લીધી હતી, અને અવસ્તાને વેર વિખેરી હાલતમાંથી સઘલે ઠેકાણેથી પાછી મેલવી, તેને અસલ હાલતમાં ગોઠવવાનું, અને તેના પેહલવી ભાશામાં તરજુમો અને સરેહ કરાવવાનું કામ તેણે ચાલુ કરાવ્યું હતું. લોકોના ધાર્મિક એતેકાદ વધારવા તેણે ખટકે ખટકે આતશકદેહ બંધાવ્યાં હતાં. દીન તરફ બેદીલ થઇ ગયલા-ઓની ગુમરાહી નાબુદ કરવા માટે, અર્દશીરે ધાર્મિક વાચણનો ફેલાવો કરવાના ઇરાદાથી શેહરે શેહર પુસ્તકખાના (લાયબ્રેરીઓ) ખુલ્લાં મુકાવ્યાં હતાં, અને એજ અરસામાં દસ્તુરાંન દસ્તુર અર્દાવિરાફ જેવા કામેલને તેની મોજેજાતી શકતીઓ, જરથોસ્તી ધરમ તરફ બેદીલ થયલાં લોકોને દેખાડવા અને જોવાની તક આપી હતી, કે જેથી ભલી મજદીયસ્ની દીન તરફ તે લોકોનું યકીન પાછુ પેંચાય.

અર્દશીરે કરેલા સુધારા.

કેળવણીના ફેલાવા માટે અર્દશીરે શેહરે શેહર, અને મોટાં તેમજ નાહના ગામોમાં 'સ્કુલો' ઉભી કરાવી હતી. લડાયક હુંન્નર શીખવવા માટે તેણે મનપસંદ સંસ્થાઓ સ્થાપી હતી. દુખીઓના દરદના ઇલાજ કરાવવા માટે તેણે તબિબખાના (ઇસ્પીટાલો) ઉભાં કરાવ્યાં હતાં. લોકોની તબીયત અને તંદોરસ્તીના રક્ષણ માટે જરૂરીયાત કાયદા (સેનીટેશન કોડ) રચ્યા હતા, અને તે કાયદાનો ભંગ કરનારને સખત સજા કરવાના ફરમાન ઇન્સાફ કરનારાઓને આપ્યાં હતાં.

રઇયતની સુખાકારી માટે અર્દશીર હંમેશ ઘણોજ ઇન્તેજાર રેહતો હતો ખેતીવાડીની હાલત સુધારવા તે હંમેશ તતપર રેહતો હતો, અને જમીનને વધારે અને વધારે ફળદ્રુપ બનાવવાનું કામ તે અનુભવી કામેલ શખ્સોને સ્વાધીન કરતો હતો. દેશના પાકની આબાદાની અને વધારાને ખાતર પાદશાહ અર્દશીર નેહરો, કુવાઓ અને તલાવો વિગેરે ખણાવી, પાણી પુરુ પાડવાની કાલજી રાખતો હતો. મુફલેસ ખેડુતોને તે જરની હંમેશ મદદ કરતો હતો, કે જેથી તેઓ જોઇતાં જાનવરો ખરીદી પોતાની જમીન ખેડી શકે.

અર્દશીરની કાબેલિયત, તેની અકલમંદી, તેની ચતુરાઇ, તેની બાહોશી, હિંમત, અને ધાર્મિક લાગણી, તથા રઇયતની સુખાકારી માટેની કાલજી, એ સઘલું લખવા અને તેનું વિગતવાર બયાંન કરવા એક અલાહેદુ દફતર લખાવું જોઇએ. સાસાંની વંશમાં થઇ ગયલા પારસી પાદશાહોમાં અર્દશીર બાબેકાંન એક મહાંન પાદશાહ થઇ ગયો છે, જેના જેવો બીજો પારસી પાદશાહ થયો નથી, અને થનાર પણ નથી.

અર્દશીર ઇરાંનનો શેહનશાહ બનશે કે નહિ તે ભવિશ જાણવા માટે તેણે પોતાના એલચીને હિંન્દુસ્થાંન તરફ રવાના કીધા.

ઇરાંન સર જમીનને કીર્તિની ટોંચ ઉપર ચહડાવવા પાદશાહ અર્દશીર ઘણોજ ઇન્તેજાર રેહતો હતો. પોતાના દાનેશમંદ વજીર પાસ હંમેશાં તે એવોજ વિચાર જણાવતો, કેઃ "હું તે જેહાંનના પેદા કરનાર સાહેબ પાસે એટલીજ દુવા ગુજારું છું,

કે તમામ ઇરાંન સરજમીનને દુશમન વગરની બનાવી તેને સુખવાસી કરૂં, અને હું તે દાદારની સેતાયશ સિવાય બીજુ કાંઇબી કરૂં નહી. પણ જો મારા નસીબમાં આખાં ઈરાંનને એક સલતનત બનાવવાનું સરજાયલું નહિજ હોય, તો શા માટે મારે ખુંનખાર લડાઇઓ કરી ખુંનરેજી ચલાવવી જોઇયે? અગર જો મારા નસીબનુ ભવિશ એવુંજ હોય, તો મારે સઘલી લડાયક હિલચાલ પડતી મુકી, એ રંજથી ફારેગ થઇ, જે કાંઇ મારી સરજતમાં સરજેલું હોય, તે ઉપરજ મારે સંતોશ પકડી બેસી રેહવું જોઇયે."

પાદશાહ અર્દશીરના આવા વિચારો સાંભલી, તેના વજીરે તેને કહ્યું:—

વજીરે કહ્યું: "સુણ ઓ સર્ફરાજ,
અગર હોય હુકમ તો સુચવું ઇલાજ.
છે 'કયેદે હિન્દી' નજુમીનું કાંમ,
ભવિશ તારૂ વર્તિ કેહશે તમાંમ.
હુંનરમંન્દ છે તે નજુમ આરકાર,
બુલંન્દ આસ્માની ભરમ જાણનાર.
જીતી દુનિયા તું જશે કે નહી,
રમલ જોઇ કેહશે બિલકુલ સહી."

અર્દશીરે પોતાના એલચીને 'કયદે હિન્દી' પાસ રવાના કરવો.

જ્યારે વજીરને મોહડેથી આવી ભારસેદાર સુચના અર્દશીરે સાંભલી, ત્યારે તેણે પોતાના વિસ્વાસુઓમાંથી એક ઘણા બાહોશ અને કામેલ મર્દને પોતાના એલચી તરીકે, 'કયેદે હિન્દી'-પાસ,[1] ઇરાંન સરજમીનને એક શાહનશાહતમાં આરાસ્તે કરવા શું શું ઇલાજો લેવા, તે વિશે સવાલ પુછવા રવાના કીધો.

આ ફરમાન મુજબ તે એલચી હિંન્દુસ્થાંન તરફ નિકલી ગયો, અને પાદશાહ અર્દશીરની તરફથી જે એક બેમુલ હદીયો તે પોતા સાથે લઇ ગયો હતો, તે તેને નજર કરી, અર્દશીર પુછાવ્યા પ્રમાણે તે એલચીએ તેને સવાલ કીધો કે:

"મારો પાદશાહ જાણવા માગે છે, કે મારા સીતારાની ચાલ તપાસી જણાવ કે, હું લડાઇ કરવાથી કયારે આસાએસ મેલવશ, અને આખાં ઇરાંન મુલકનો હું કયારે માલેક થવશ. જો તેમ બનવું મારા નસીબમાં ન હોય, તો હું નાહક જાનો માલની બરબાદી કરૂં નહી."[2]

પાદશાહ અર્દશીરની પાદશાહી માટે 'કયેદે' વર્તેલુ ભવિશ.

આ ઇરાંની એલચીનો સવાલ સાંભળી કયેદ પોતાના નજુમના દફતરો ઘણી બારીકીથી તપાસી જોઇ બોલ્યો:

---

૧. કારનામે અર્દશીર બાબેકાંનમા આ 'કયદે હિન્દીને,' કનોજના રાજા 'કયેદ' તરીકે જણાવેલો છે.

૨. કારનામામાં જણાવ્યા પ્રમાણે, અર્દશીરનો એલચી કયદે હિન્દીને કાંઇબી સવાલ કરે, તે આગમજ કયદે હિન્દી બોલ્યો કે: "તુને પારસીઓના શાહે આ કામને માટે મોકલેલો છે, કે ઇરાંન શેહરની એક સલતનત તેને પોંહોચશે કે નહી? હવે તું પાછો ફર, અને પાછો જા, અને મારા સખુનથી આ જવાબ તું તેને કેહજે, કે: "એ સલતનતની પાદશાહી બે તોખમથી બની શકે એમ છે; એક તારા અને એક નુશાજાદના મેહરકના ખાનદાનથી. બીજી કોઇબી રીતે એ પાદશાહી આરાસ્તે કરી શકાય એમ નથી,"　　　　(કા૦ અ૦ બા૦)

કાસદથી જાણી હકિકત 'ને હાલ,
પડયો તે નજુમી જોવાને ફાલ.
તપાસી લિધી ચાલ ચર્ખે બુલંદ,
લિધો જોઇ અંજામ રંજો-ગઝંદ.
રમલ જોઇ 'કયેદે' દીધો જવાબ:
"ખુલ્લો થયો છે ભવિશનો નકાબ.
સાંભલ ઓ કાસદ મારા સુખન,
અજબ છે સિતારે શાહની ચલન.
પડી જે જુદી બે આલાદ[1] છે,
મલે સાથ તો સંહુ આબાદ છે.
ઔલાદે મેહરક લહુ જો મળે,
તૂખમ અર્દશીરનુ મૂબારક ફળે.
મિટે અર્દશીરની બલા—દલદરી,
મલે કુલ ઉમેદ દીલમા ભરી.
મલે બંન્ને તોખમ તો આરાંમ છે,
નહી તો સદા રંગુસંગરામ છે."

હિંન્દી નજુમીએ, અર્દશીર બાબેકાંનના ભવિશની આગાહી તેના સિતારાની ચલન બારીકીથી તપાસી જણાવ્યુ, કે નુશજાદના મેહેરકની ઔલાદ સાથે અર્દશીરના ખાંનદાનનું લોહી એક થાય, તોજ પાદશાહ અર્દશીર ઇરાંનના તખત ઉપર આરામથી અમલ ચલાવી શકે, અને ખુંનખાર લડાઇઓ ચોમેર થતી અટકે. એ લડાઇઓ બંધ પડે, તોજ શાહી જંજાલ અને ચિંતાનો ઘટાડો થાય. એમ જો બનશે, તોજ ઇરાંનના મુલક ઉપર પાદશાહ અર્દશીરનો વગ વસીલો વધવા પામશે, અને તમામ ઇરાંનનો મુલક તેનો બનશે, અને પોતાના દીલની તમામ અરમાન તે હાંશલ કરી શકશે.

ઇરાંની એલચીનું આ ખબર લેઈ અર્દશીર પાસ જવું.

આ ભવિશની આગાહીના સમાચાર લઇ અર્દશીરનો એલચી પવન વેગે પોતાના પાદશાહ પાસ નિકલી ગયો, અને જે કાંઇ કયેદ–હિન્દીએ તેને કહ્યું હતું, તે તેણે અર્દશીર આગલ જાહેર કીધું. આ હિંન્દી આગાહીના સમાચાર સાંભળી અર્દશીર જેટલો નાસિપાસ થયો, તેટલોજ તે ગુસ્સે પણ થયો. તે ઘણોજ ક્રોધમાં આવી બોલ્યો કેઃ—

"એવો બુરો દિવસ ના આવનો, કે દોજખી રવાંનના મેહરકની બુનિયાદથી જનમેલો કોઇ શખ્સ, ઈરાંન શેહર ઉપર પાદશાહી કરે; કારણ કે મેહેરક જો કે ઉંચી તોખમનો હતો, પણ તે મારો દુશમન હતો. તેના જે ફરજંદો, તે મારાં અને મારાં ફરજંદોના દુશ્મન છે. અગર જો તેઓ સતાએ પોહોંચે, અને તેઓ જો પોતાના બાપનો કીનો લેવા ચાહે, તો મારા ફરજંદોને તે દુઃખ દેનાર થઇ પડે." [2]

રમલની હકિકત જાણી તમામ,
દુખી થાયો દીલમા શાહ નેકનામ.
પૂકારી બોલ્યો તે મનથીઃ
"બંને મારી ઓલાદ શું દુશ્મનથી?

૧. આ 'બે ઔલાદ' તે મેહરેક નુશજાદ અને અર્દશીરને માટે નજુમી ઇશારો કરે છે. એ મેહરક નુશજાદ તેજ હતો, કે જ્યારે અર્દશીર હફતવાદની સાથ પાદશાહી લડાઇમાં રોકાયો હતો, ત્યારે તેની ગેરહાજરીનો લાભ લઇ, અર્દશીરના રાજધાની શેહેર ઉપર તેણે ચહડાઇ કરી, તેના ખજાનો વિગેરે લુટી લઇ ગયો હતો, અને પાછલથી અર્દશીરે તેના ઉપર પોતાનું વેર લીધુ હતું. એ વિશે આ દાસ્તાંનમાં ખુલ્લાસાવાર હકિકત આગલા સફાઓ ઉપર આવી ગઇ છે. કરતા.

૨. કા૦ અ૦ બા૦

મહેરકથી મારી તૂખમ જો બને,
બેહતર કે ઇરાંન દુશ્મન હણે.
અગર તેની ઓલાદ મૂજ સગ મળે,
તો કીનાથી ઇરાંન અંતે બળે.
છે દુખ્તરે મેહરક જીવતી રહી,
ખુદાને ખબર કાંહ નાહસી ગઇ.
અગર રૂમ, ચીન જઇ વસી તે હશે,
યા હિંન્દમા જઇ ઠસી તે હશે.
પકડાવી બાલી કરૂં તેને ખાક,
ન રહે તેની હસ્તી જગમે જરાક."

અર્દશીરે મેહરકની દીકરીને પકડી લાવવાનો હુકમ કરવો.

હૂકમ તૂર્ત કીધો બુલાવી સવાર:
"પકડીને લાવો તે બદકાર નાર.
અગર 'જેહરમમા' મલે તે નહી,
દોડી પૂગો હિંન્દમા તમ જઈ.
ચીનમા 'ને રૂમમા કહાડો ખબર,
પકડીને હાજર કરો બદગોહર.
અફસોસ ઓ સરજત જરા રહમ ધર,
જુલમ તારો જબરો જરા કમ કર."

મેહેરકની દીકરીને શોધી કાહડવા, અને તેણીને પકડી લાવના માટે અર્દશીરે નવેસરથી પાછા ચોતરફ પોતાના બાહોશ જાસુસોને દોડાવ્યા. કેટલાકો ચીનના મુલક તરફ, અને કેટલાકો રૂમ તરફ ગયા, અને કેટલાકો હિંન્દુસ્થાંનમાં તે છોકરીની શોધમાં ગયા, કેમકે અર્દશીરના હાથમાં પકડાવાની ધાસ્તીને લીધે, તે છોકરી કોઇ દેશમાં છુપે નામે જઇ વસી હશે. પણ તે સઘલી શોધખોલ ફોકટ ગઇ, અને અર્દશીરના જાસુસોને તે છોકરીનો કાંઇબી પત્તો મલ્યો નહી.

જ્યારે આ નવી ધડપકડ અને નવી કીનાબાજીની ખબર ચોતરફ ફેલાઇ ગઇ, અને અદના અને આલાને કાને તે વાત જઇ પડી, ત્યારે મેહરકની છોકરીના પકડાઇ જવાની તેઓ દરેક વકી રાખી, આ શોધખોલનુ પરિણામ જાણવા તેઓ ઇન્તેજાર બની રેલ્લાં હતાં. અર્દશીરની આં નવી કીનાબાજીની ખબર જ્યારે મેહેરકની દીકરીને કાને ગઇ, ત્યારે તે હયબતની મારી બેભાંન થઇ ગઇ.

અર્દશીરના હાથમાંથી બચવા મેહેરકની દીકરીની નાહસ ભાગ.

મેહેરકની દીકરીએ જાણી ખબર,
પડી તેને અચણુચ જબરી ફકર.
વતન ઘર છોડી નિકલી બહાર,
વસી ગાંમડે જઇ બેહેતર દવાર.
છુપાઇ વસી તે રહી ગામમાં,
રહેતી તે મશગુલ ઘર કાંમમાં.
ઇફાજતથી બેહેતર કરતો પિયાર,
ઉછરીને મોટી ત્યાં થઈ નાર.
સરવ સમ સિધ્ધી સુંદર થઇ,
જોડી નં બીજી તેની જણઇ.

અર્દશીરના કોપની ખબર સાંભની તેના કીનાથી બચવા, મેહેરકની એક નાહની છોકરી, પોતાની જીવ બચાવવા એક ગામડાંના બુરજીગર મરદને ત્યાં જઈ છુપાઇ તે બુજ્રેર્ગ બુરજીગરે તે છોકરીની કાયનાત અને તેણીનુ નિરદોશપણુ જોઇ તેણીને પોતાને ત્યાં રાખીને ઉછારી.

આ બુરજીગરને ત્યાં મેહેરકની દીકરી કેટલાંક વરશ સુધી રેહી, અને જ્યારે તે છોકરી સ્રી-વેશમા આવી, ત્યારે પોતાના શરીરના ઉપર ભાવમા, અને ખુબસુરતીમાં, તેમજ ચાલાકી અને જોરમા તે એવી તો ખીલી રહી, કે તે જમાનાની સઘલી ઓરતો કરતાં, વધારે સોહામણી અને વધારે ઉંચા કદાવર કદની તે બની રેહી.

અર્દશીરના બેટા શાહપુરનો મેહરકની દીકરી સાથ મેલાપ થવો.

હવે હાલે-સરજત સાંભલ સુખન,
સિતારાની કેવી છે સાબુત ચલન.
મૂદત કંઇક થોડી વહિ ગઇ પસાર,
નિકલીયો શેહનશાહ કરવા શિકાર.
હતો સાથ શાહપુર સમશીરઝન,
ખુશી સંહુ થતા જોઇ તેનું વદન.
મલી સંગ સવારો કિધી ધુમધાંમ,
શિકારોથી વનને કિધું સૂમસાંમ.
૧૧,૧૦૦
પડયા સંહુ જુદા કરતાં શિકાર,
તરસથી પ્યાસા થયા બેકરાર.
પડયો એક બગીચો દુરથી નજર,
બગીચાની અંદર દિઠું એક ઘર.
પૂગ્યો ત્યાં શાહપુર સવારોની સંગ,
દિઠો તે બગીચે નવો કાંઇ રંગ.
ઉભો ખ્યાલ કરતો તે સર્ફરાજ,
પડયો તેને કાંને મધુર એક અવાજ.
બગીચાની અંદર કરતાં નજર,
દિઠી એક સરવ સમ રશ્કે-કંમર.

રસી લઇ કૂવેથી ભરતી'તી નીર,
અજબ થાઇ જોતો ઉભો શુરવીર.

એક ઉજ્જડ વનમા આવા લીલોતરીથી ભરેલા બાગમા એક ખુબસુરત બાંનુને કુવામાંથી પાણી કાહડતી જોઇ, શાહજાદો શાહપુર ઘણોજ વિચારમાં પડયો. આ ખુબસુરત નાજનીન કોઇજ નહી પણ મેહરકની દીકરી હતી. તે કુવામાંથી પાણી કાહડી પોતાના મુરબ્બી ખુરજીગરના ચોપગાં જાનવરોને પાણી પાતી હતી. તે કનીજકે જ્યારે શાહપુર અને તેના સવારોને જોયા, ત્યારે પાણી ભરવાનું પડતું મુકી, તે શાહજાદા શાહપુરને નમીને આવકાર દેતી ઉભી.

નજર નારની શાહપુર ઉપર પડી,
દૂવા તેના હક માહે કરતી ખડી.
નમનથી હસીને બોલી જબાંન
"સદા રેહજો ખૂશહાલ, ઓ નોજવાંન.
નિમકદાર પાણી છે આ ગાંમમા,
તરસિયાંને આવે નહી કાંમમા
આ મારે કુવે છે આબ પુર,
ઠંડાં છે દિલખુશ, પીવે મધુર.
મૂબારક કદમ છે, મુબારક આ નીર,[1]
મૂબારક બગીચો તૂને ઓ દલીર.
અગર હોય ખાએશ તો કરજે હૂકમ,
કૂવેથી હૂં કહાડું નીર એકદમ.
મિટાડું તરસ તમ ઠંડ આબથી,
કદમ કાહડી ઉતરો રીકાબથી.
તરસિયા ઘોડા દિસે આબ વંન,
દિસે છે સૂરજથી તપેલું બદન.

હૂં કાહડું કૂવેથી મસકને ભરી,
આ બંદી છે ખિજમતમે તમ ખડી."

કનીજકે શાહજાદા શાહપુરને નમનતાઇ સાથ આવકાર દેઇ જણાવ્યું કે: "આ ગામડાંનાં દરેક કુવામાં ખારા પાણી હોવાથી તે પીવાના કામમાં આવતાં નથી ફક્ત મારાજ બગીચા માહેલા કુવાના પાણી પીવા લાયક મીઠાં અને ઠંડાં છે, માટે જો હુકમ કરે, તો કુવામાંથી પાણી કાહડી આપું." આવી એક સુંદર ચેહરાવાળી, નમાની, અને મધુર અવાજવાળી બાંનુની નમનતાઇ અને લાયકી જોઇ, શાહજાદા શાહપુરે તેની ઉદાર માગણી માટે ઉપકાર માન્યો, પણ તેના સવારો ત્યાં હાજર હોવા છતાં, એક બાંનુ

૧. નીર યાને પાણી.

કુવામાંથી પાણી ખેંચી કાહડે, અને તેના સવારો ઉભા ઉભા જોયા કરે, એ ઘણુંજ અવિવેક જેવું તેને જણાયાથી, શાહજાદા શાહપુરે તેણીને કહ્યું:

કહ્યું શાહપુરે એમ: "ઓ ગુલબદન,
કાં તકલિફ ઉઠાવે તું નાજુક તન.
નફર છે મહારા, કરશે એ કાંમ,
પલકમા કુવો ખાલી કરશે તમામ."

* * *

શાહજાદા શાહપુરનું પોતાના સવારોને કમજોર જોઇ તેઓ ઉપર ગુસ્સે થવું.

સુખન આ સુણીને નમી સુંદરી,
ઉભી દુર જઇ 'ને અદબથી ખડી.
હુકમ શાહપુરે કિધો જુદતર:
"છે કોણુ હાજર, બુલાવો નફર.
તૂરત કોઇ નોકરને હાજર કરો,
રસી લઇ કુવેથી પાણી ભરો."
નફર જલ્દ આવીને હાજર થયો,
કુવેથી પાણી તે ભરવા ગયો.
રસીથી મસક ખુબ તરેહ સીકડી,
ઉતારી કુવામા રસીને ધરી.
મસક પાણીથી પુર ભરાઇ ગઇ,
નફરથી ખેંચી શકાઇ નહી.
રસી ખુબ ખેંચી જેહમત કરી,
મગર તે કૂવેથી ન નિકલી જરી.
જોઇ હાલ શાહપુરે કીધો પૂકાર:
"અરે બાયલા! નામરદ! તું ગંવાર.
મરદ તુંજ સમપર ફિટકાર છે,
તુંથી તો બહેત્તર જો આ નાર છે."

તૂરત જઇ શાહપુરે છિનવી રસી,
લિધી હાથમા ખુબ કંમર કસી.
ભરેલી મસક બહુ ભારી હતી,
કરી જોર ખેંચી રહ્યો નરપતી.
કરી જોર કાહડી મસકને બહાર,
પિધાં પાણી સરવે જને ઠંડગાર.
જોઇ નારનુ જોર કીધો વિચાર:
"આ ગુલબદન છે અજબ જોરદાર.
ગજબ જોર એનું! અજબ નાર છે!
લાખોમે એ નાર સંગાર છે.
સજધજ રસીલી, વિવેકે ભરી,
સખુનમા ભરી છે મધુર મીસરી.
બેશક મને છે બસ એ ગુમાંન,
છે નાર એ કોઇ જાતે કિયાંન."
કનીજક બોલી કરી ખુબ નમન:
"જીવો શાહ શાહપુર બખ્તેબુલંદ.
જીવો તું સપુત શાપૂરે અર્દશીર,
કૂવાના કિધાં મૂજ પાવન નીર."

શાહજાદા શાહપુરે બુરજીગરની કનીજકને સવાલ કરવો.

અજબ થઇ શાહપુરે કીધો સવાલ:
"અએ માહેરૂહ તું કરે છે કમાલ?
તૂને જોઇ ખુશીથી ચકચુર છું,
મગર કેમ જાણ્યું હૂં શાહપુર છું?"

તે ખુબસુરત કનીજક શાહજાદા શાહપુરનુ જોર અને હિંમત જોઇ અજબ થઇ. પોતે પાણીથી ભરેલી જે ભારી મસક કુવામાંથી ખેંચી કાહડતી હતી, તે જ્યારે શાહપુરને તદબીર અને જોરથી ખેંચી કાહડતાં તેણીએ જોયો, ત્યારે તે ઘણીજ ખુશી થઇ, અને શાહપુર આગલ નમન કરી વિવેકથી તેની તારીફ કરવા લાગી. જ્યારે શાહજાદા શાહપુરે એકાંત ગામડાંના એકાંતવાસમા વસ્તી એક બાંનુને આ આવી રીતે પોતાનું નામ બોલતાં સાંભળી, ત્યારે તેની અજાયબીનો પાર રહ્યો નહી. તેજ વખતે શાહજાદા શાહપુરે તેણીને સવાલ કીધો, કે "હું શાહજાદો શાહપુર છુ, એમ તુંએ કેમ જાણ્યું?"

પાદશાહ હોરમજદ

ચહડાવી નયનો ભવાની કમાન,
પૂકારી બોલ્યો હોરમજ જવાંન:
"આ વન છે મહારૂં, મહારો અમલ,
તમો તો દીસો છો બડા કમઅકલ.
ઘુસી આવી એકદમ પરાયે મૂકાંમ,
પુછો છો બની બેઅદબ મારૂં નામ ?
આ ચોગાન મારૂં એ મૂજ કાજ છે,
આ વનમાં મહારૂં સ્વરાજ છે.
ધુરી પર ધર એમ દમ કેમ કરો,
જુવો હુ ધણી છું સામે ખડો.
કરી જંગ લડવું છે મારૂં કાંમ,
તમો કેમ આવ્યા છો મારે ગાંમ ?"

(જુવો પાનું ૩૦૭)

ખુરજીગરની કનીજકે શાહજાદા શાહપુરને જવાબ દીધો.

"હું સાંભલતી આવી છું એવા સુખન,
કે શાહપુર શાહ છે બહુ જોરમંન.
સખાવતમા છે દરિયા-એ-નીલ,
બળમા 'ને કળમા છે એક પીલ.[1]
સરવ સમ સિધો રૂઇનતન છે,
બેશક બિજો જાણે બેહમન છે."

શાહજાદા શાહપુરે કનીજકને સવાલ કરવો.

આ કનીજકને આવા વિવેકથી પોતાના નિયાગાનો રૂઇનતન અસ્ફન્દીયાર અને બેહમનના નામો બોલતી સાંભલી, શાહજાદા શાહપુરે હસીને તેણીને સવાલ કીધોઃ

હસી શાપુરે એમ કીધો સવાલઃ
"મને રાસ્ત કેહ તું ઓ નેકફાલ.
મને કેહ તારી તોખમ નિશાંણુ,
પિદર કોણુ તહારો રોશન રવાંન?"

ખુરજીગરની કનીજકે શાહપુરને જવાબ દીધો.

જ્યારે શાહપુરે કનીજકને તેના માત-પીતા અને ખાનદાનનુ નામ નિશાંણુ પુછયું, ત્યારે તે મનમાં ઘણીજ ડર ખાવા લાગી, કેમકે તે જાણુતી હતી, કે તે મેહેરક નુશજાદની દીકરી છે, અને પાદશાહ અર્દશીર તેના ખાનદાન અને ઔલાદનો હડહડતો દુશમન છે, અને તેની દુશનાઈમાંથી બચવાને ખાતર, તે પોતાનો જીવ બચાવવા માટે બચપણુથીજ આ ગામડાંના ખુરજીગરને ત્યાં નાહસી આવી છુપાઇ હતી. રખે પોતાનુ ખરૂં નામ અને મા-બાપની ઓલખ આપ્યાથી તે નવી બલામા પાછી ફસે, એવું વિચારી તેણીએ શાહજાદાને ઉડાવનારો જવાબ દીધોઃ

"સાંભલ ઓ શાહ બખ્તેબલંદ,
આ ગાંમ છે મારૂ અસલ વતન.
પિદર મારો ધંધે છે ખુરજીગર,
વસું તેની સાથે શાંમો-સહર.
હું બેટી છું તેની સરજત શરણુ,
વસી આ વતનમાં રહું ખુરસંદ.[2]
ઇફાજતમે તેની સદા હું રહું,
દુઃખો સંગ સુખો તેના સહું."

શાહજાદો શાહપુર ખુરજીગરની કનીજકના ખુલાસાથી સંતોશ પામ્યો નહી.

કહ્યું શાહપુરેઃ "નાર ઓ બખ્તવર,
દિસે છે મને તું દાનેશવર.
કરે શાહ પાસે ગલત વાત તું,
કરે કાય નાહક હેમાકાત તુ?
ખરી વાતનો બોલતી નહિ ભરમ,
શુ સમજે છે તેમાં તું કંઇ શરમ?
વિવેક 'ને અદા તારી પ્યારી દિસે,
સિફલ ખુરજીગરની ન તારી દિસે."

૧૧,૨૦૦

ખુરજીગરની કનીજકે શાહજાદા શાહપુર આગલ ખુલાસો કરવો.

તે ખુબસુરત કનીજકે શાહપુરને આવી રીતે ગ્રાકમંદ બનેલો જોઇ, તેની ચાલાકી અને અકલમંદી માટે પોતાના દીલમાં તે વખાણુ કરવા લાગી. પોતાના ખાનદાંન અને માત-પીતાની નિશાણુ પોતાના વિવેક અને અદાથી પકડાઇ ગયેલી જોઇ, તે પોતાના મનમા ઘણીજ મુઝાવા લાગી, અને ફિકરમદ બની પોતાની ખરી હાલત જાહેર કરવા આગમજ તે બોલીઃ

૧. પીલ યાને હાથી. ૨. ખુરસંદ યાને સંતોશમાં

"અએ શાહ શાહપુર, ઓ જુલજલાલ,
સાંભલ બોલું, જરા કર ખિયાલ.
અગર દે વચન જો મને શેહરિયાર,
કરે જાન બક્ષીનો જો તું કરાર.
તો હાલ મારો હૂં જાહેર કરૂં,
જીવવાને ખાતર કજાથી ડરૂં.
અગર જો વચનથી કદી તૂ ફરે,
તો સર મારૂ તૂજના કદમ પર પડે."

*   *   *

કહ્યું શાહપુરે બહુ દયા દીલ ધરી:
"ઓ બાળા, ન કર આંખ આંસુ ભરી.
જીગર પાક જેનુ વફાદાર છે,
કહે શું ગુલિસ્તાંનમા ખાર છે?
ઘડી ભર જમિન 'ને જમાનો ફરે,
ઘડી ભર ખુરશીદ ચલન વિસરે.
મગર જો વચનથી શાહપુર ફરે,
તો કોફે ચઅદાં મૂજ પર પડે."
સુણી આ વચન બોલી."ઓ દાદખાહ,
હવે દે મને તૂં તહારી પનાહ
સુણ વાત કહું મારી ઓ નેકજાદ,
હૂં દુખ્તર છું મહેરક-એ-નૂશજાદ.
હતાં સાત હમ ભાઇ બેહનો સુખી,
હતૂં એક જનબી જરા નહિ દુખી.
એકાએક હમપર પડી એવી ધાડ,
રૂઠીયો શાહ અર્દશીર શેહરિયાર.
ચલાવી હમારાં કુટુંબની કતલ,
નહાંના 'ને મોટાં, સુંદર કમળ.
કાપી કિધાં સર તનથી કલંમ,
ધરી દીલમા નહિ જરાબી રહમ.
હૂ નાહની નહાસી આવી અંહી,
હૂં આ ગામડામા સંતઇ રહી.
આ બુરજીગર મૂજ પીદર થઇ રહ્યો,
વખત એમ કરતાં બહૂ વહિ ગયો
ધરી અર્દશીરની દિલે ધાસતી,
કજાથી ડરી હું થઇ નહાસતી.
આ હાલ મારો છે ઓ દલીર,
બની હું આ ગામની આબગીર.[૧]"

શાહજાદા શાહપુરે કનીજક આગલ પોતાનો પ્યાર જાહેર કીધો.

આવાં એકાંત ગામડામા શાહજાદા શાહપુર જે નાજનીનને સાદા-સૂતરા પોશાકમા જોઇ, અને જેના વિચીત્ર પ્રકારના જોર અને કઉવત તથા ખુબસુરતી જોઇ તે શરૂઆતથીજ તેણી ઉપર મોહી પડેલો હતો, તે નાજનીન કોઇજ નહી, પણ તેના બાપ પાદશાહ અર્દશીરના જુલમથી નહાસી આવી તે ગામડાંમાં છુપાઇ બેઠેલી, કીયાની ઓનાદના નુશજાદની દીકરી હતી, એમ જાણુતાંજ તેના દીલમાં પ્યારનો ઉભરો જોશબંધ પ્રગટી નિકલ્યો. શાહજાદા શાહપુરે તે નાજનીનને દિલાસાના અનેક સુખન કહી સંભલાવ્યા, અને તુરતજ પેલા બુરજીગરને બોલાવી પોતાના નામની ઓલખ આપી જણાવ્યુ:

બુલાવી કહ્યું શાહપુરે ખાંનને:
"સાંભલ સુખન તૂં દઇ ધ્યાંનને.
આ નારમા મારો જીવ જાંન છે,
મને એને માટે ઘણુ માન છે.
હૂં ચાહૂં છું એ સંગ મારા નેકાહ,
આ આસમાંન રેહશે મારો ગવાહ."
કિધી શાદી શાહપુરે ખુબચેહર સંગ,
ફુલી ખુશીથી થયો ઉછરંગ.

શાહજાદા શાહપુરના બેટા હોરમજદનો નુશજાદના મેહરકની દીકરીને પેટે જનમ થયો.

બનવાના જે બનાવો તે બન્યા વગર રેહતા નથી. કનોજના કયેદ હિંન્દીએ નજુમ જોઇ અર્દશીર બાબકાંનની શાદી માટે તેનુ ભવિશ કહયું હતું, તે અંતે ખરૂ પડવાની

૧. આબગીર યાને પાણી ભરનારી પનિહારણ.

શરૂઆત થઇ ચુકી હતી. અર્દશીર બાબકાનના દુશમન નુશઝાદના દીકરા મેહરકની ઔલાદના તમામ બેમાવંદ ઉપરાંત તેના સાત ફરજંન્દોની કતલ ચલાવ્યા છતાં, મેહરકની એક નાદની દીકરી જે બચી જવા પામી હતી, તેની સાથે અંતે શાહજાદા શાહપુરનો જંગલમાં અચાનક મેલાપ થયો, અને તે શાહજાદો પોતાના બાપ પાદશાહ અર્દશીરની જાણ વગર, તે ખુબસુરત બાનુ સાથે લગનના ગાંઠથી જોડાયો.

જમાનાની કાંહણી, ગગનનો ભરમ,
સિવા પાક યઝદાં ન જાણે મરહમ.
વખત જ્યારે નવ માસનો થઇ ગયો,
પિસર એક નુરમંદ પયદા થયો.
સિકલમાં હતો તે અસફન્દીયાર,
સજધજમા અર્દશીર હોશિયાર.
શાહપુરે રાખ્યું હોરમજદ નાંમ,
છુપછાપ મલતો જઇ ગુલફાંમ.
થયાં એ રિતે સાતસાલ એમ પસાર,
પિસર જેમ ખિલીયો વસંતી બહાર.
ઉધરીને લાડે મોટો થયો,
વસી માત સાથે વનમા રહયો.
એતેફાક સરજત બની બહુ અધીર,
એક રોજ શિકારે ગયો અર્દશીર.
પડી હોરમજદ પર વનમા નજર,
તે રમતો હતો ત્યાં બની બેફિકર.
ધરી હાથ અંદર તીર 'ને કમાંન,
કરતો 'તો શિકાર વન દરમિયાંન.
રસાલા સંગ ત્યાં પૂગો અર્દશીર,
દિઠો દુરથી એકલો બેનજીર.
વનમા તે વિરલો ફરતો હતો,
જરા કોઇથીબી ન ડરતો હતો.
ઉભો સામે જોતો શાહ તાજવર,
જવાંને જરાબી ન કીધી નજર.
જોઇ વીર—બાળક ગુલફાંમને,
હસ્યો અર્દશીર જોઇ તે સાંમને.
ધીમેથી પુછિયું અરે નવજવાંન,
કરી શું રહયો વનને દરમિયાંન!
આ વનમા તમારૂં શું કાંમ છે?
જબાં ખોલી બોલો શું નામ છે?"

હોરમજદે પાદશાહ અર્દશીરને
જવાબ દીધો.

ચહડાવી નયનો ભવાંની કમાંન,
પૂકારી બોલ્યો હોરમજ જવાંનઃ
"આ વન છે મહારૂં, મહારો અમલ,
તમો તો દિસો છો ખડા કમઅકલ.
ઘુસી આવી એકદમ પરાયે મૂકાંમ,
પૂછો છો બની બેઅદબ મારૂં નામ?
આ ચોગાંન મારૂં. એ મૂજ કાજ છે,
આ વનમા મહારૂં સ્વરાજ છે.
ઘુસી પર ઘર એમ દમ કેમ કરો,
જુવો હું ધણી છું સામે ખડો.
કરી જંગ લડવું છે મારૂં કાંમ,
તમો કેમ આવ્યા છો મારે ગાંમ?"

અર્દશીરે જવાંન હોરમજદને જવાબ દીધો.

આવી બેધડક અને હિંમતભરી રીતે આ એકાંત બિયાબાનમાં એક સુંદર ખુબસુરત જવાંન બાળકને પોતાની સાથે આવી હિંમતભરી રીતે વાતો કરતો જોઇ, પાદશાહ અર્દશીરને એક હાથ ઉપર જેમ રમુજ હાંસલ થઈ, તેમ બીજા હાથ ઉપર તે બાળકની લડાયક હિંમત અને બોલવાની ધાંધલ ધરપચ જોઇ તેણે અજબ થઇ, પોતાંના વજીરને કહ્યું કેઃ

કહ્યું અર્દશીરે: "વઝીર પાકજાદ,
આ બાળની શું હશે બુનિયાદ?
જા જલ્દ એને મુજ પાસ લાવ,
મને એની ઉપર આવેછ ભાવ."

વછેર બાળને જઇ તુરત લાવિયો,
લાવી શાહને તુરત આપિયો.
ધરી હાથ શાહે કીધો સવાલ:
"અરે કોણ છે તું, કહે તારો હાલ ?
શું નામ તારૂં ? કહા છે મુકાંમ ?
પિદર કોણ તારો ? કહાં તારૂ ગાંમ ?"
નિરખી શાહને રહયો તે જવાંન,
ઉભો છાતી કાહડી મિસલ પેહલવાંન.
ધરી હાંમ હોરમજદે કીધો જવાબ:
"પિસર છું હું શાપુર, તે મારો બાપ. ૧૧,૩૦૦
પેદર મુજ પેદરનો છે અર્દશીર,
અપાવો તે મારો શાહ છે દલીર.
હું ફરજંન્દે મહેરક બુનિયાદ છું,
વસી આએ ગાંમે આબાદ છું."

અર્દશીરે પોતાના દીકરા શાહપુરને બુલાવી ખુલાસો મેલવવો.

*શાહપુરના ચેહરા ઉપર ફેલાઇ રહેલો ગભરાટ પાદશાહ અર્દશીરે તુરતજ જોઇ લીધો, પણ સરજતમાં લખેલા બનાવો વિશે જે ભવિશ 'કયેદે હિંન્દીએ' અર્દશીરની સલતનતના બાબમાં જણાવ્યું હતું, તે અંતે બનવા પામેલું જોઈ, તે સંતોશ પામ્યો. શાહપુરને ગભરાટમા પડેલો જોઈ પાદશાહ અર્દશીરે તેને ધીરજ આપી મલકાતે મોહોડે પુછી વધુ ખુલાસો મેલવ્યો.

શાહજાદા શાહપુરે પોતાના પેદર પાદશાહ અર્દશીર આગલ કરેલો ખુલાસો.

કિધો ભેદ શાહપુરે ખુલ્લો તમામ:
"એ ફરજંન્દ છે મારૂ એ નેકનામ.
એ ફરજંન્દનું નામ હોરમજદ છે,
એ ઉંમરે નાહનો, મગર મર્દ* છે.
મનાવી મે રાખ્યું બહુ મનને,
છૂપાવી મે રાખ્યું એ ફરજંદને.
એ, દિકરો છે મેહેરક દુખ્તરનો,
હું ખાવિંદ છું નેક દીલબરનો."
હકિકત કુવાપર બનેલી કહી,
કિધી વાત પુરી ન બાકી રહી.

પાદશાહ અર્દશીર અને શાહજાદો હોરમજદ.

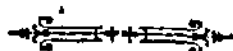
ખુશહાલ થાયો સુણી અર્દશીર,
ગયાં સંહુ મેહલે લેઇ બેનઝીર.
બગલમા લિયો હોરમજને ધરી,
વધાવી લિધો થાળ મોતી ભરી.
ખુશી થઇ બાંધ્યાં આતશ કદેહ,
કિધાં નવરૂઝો--જશન--સદેહ.
સોનેરી કોલાહ સરપર ધરી,
ઉમેદો હોરમજદ અંદર ભરી.
બનાવી બઝમને કિધી ધામધુમ,
બની રાત 'રોશન' અંધારી ગુમ.

અનોશે રવાન થજો ! શેહનશાહ બાબકનો અર્દશીર.
અને અર્દશીરનો શાહપુર.
અને શાહપુરનો હોરમજદ.

* મોટા મર્દના જેવો બહાદુર વાળો.

શાહપુર ઝુલ અક્તાફ.

(મહાંન પારસી પાદશાહની જીંદગીનો એક સફો)

શાહપુર સાસાંની પાદશાહોમાં થઇ ગયલા સઘલા શેહનશાહોમાં સર્વથી વધારે ફત્તેહમંદ થઇ ગયલો હતો. એને ઇરાંનની ગાદી ઉપર ૭૦) વરશ રાજ કીધું હતું. શાહપુરનો બાપ હોરમઝ (બીજો) ફકત આંઠ વરશ સુધી રાજ કરી મરણ પામ્યો હતો. તે જ્યારે મરણ પામ્યો, ત્યારે તેનો એજ નામનો એક દીકરો જીવતો હતો, પણ તેના આચાર વિચારો રૂમીઓની રાહ રીતી અને રસમો તરફ ઢળેલા હોવાથી, પારસી અંનજુમને તેને ઇરાંનનું તખત આપવા ના પાડી હતી. એ વખતે તેની માતા હમેલદાર હતી, (ઇ૦ સ૦ ૩૦૯) તેણીની તાર્જપોશીની ક્રીયા કરવામાં આવી, એવી મતલબથી, કે અગર જો તેણીને ત્યાં દીકરો અવતરે, તો તેને ઇરાંનની ગાદી મળે. સારે નસીબે તેમજ બન્યું હતું. હમેલનો વખત પુરો થતાંજ, એક ભાગ્યશાલી દીકરો જનમ્યો હતો, જેનું નામ શાહપુર રાખ્યું હતું. એ શાહપુરે ઇરાંન ઉપર ૭૦) વરશ રાજ કીધું હતું.

શાહપુરના બાપ હોરજમદનું મરણ,
અને શાહપુરનો જનમ થવો.

હવે લાવ સાકી ભરી જામને,
શરૂ હું કરૂં કંઇ નવાં કાંમને.
કલમ લઇ હકિકત લખુ સાફ-સાફ,
ખયાં હું કરૂં શાહપુર ઝુલઅકતાફ.
એક રોજ હોરમજદ પાંમ્યો ગુજર,
હતો નહિ વારેસ[2] અને તાજવર.
પડયું તખ્ત ખાલી ઇરાંનનું,
થયું બખ્ત બદતર શબેસ્તાંનનું.
તજી ગેતીને તે ગયો નામેવર,
જખમી થયાં કુલ રઇયત જીગર.
ખબર એક એવી વજીરને મળી,
શબેસ્તાંનમે એક છે ગુલકળી.
રૂખ તેનુ રોશંન મિસલે માહ,
હમેલદાર મેહલમે છે નેકખાહ.
ગયો મેહલ અંદર વજીર નેકનામ,
કિધી તેણે તહેકીક વિના કાંઇ ખાંમ.
હતી મેહલમા તે પરીચેહર નાર,
બનીતી હોરમજદથી ભારદાર.[3]
જોઇ નારને તે થયો શાદમાંન,
બેસાડી તેણીને તખ્તે કિયાંન.
ઝરીન તાજ તેના મુકી સર ઉપર,
વધાવી લિધી સહુ જને નામેવર.
* * *

૧. આ સંગીત કિરતન પેહલ વેહલું મુંબઇમાં ૨૧ મી માર્ચ ૧૯૨૭ અને જમશેદી નૌરોજને દીતે સાંજના ૫૦ જી૦ ઇન્સ્ટીટ્યુટના હૉલમા મુંબઇની જશન કમીટી માટે કરતાએ રજુ કીધું હતું.

૨. હોરમજદનો એજ નામનો એક દીકરો વારેસ તરીકે હયાત હતો, મગર તેની રીતભાત અને રાહરસમ રૂમીઓ તરફ વધારે ઢળેલી હોવાને લીધે, હોરમજદના મરણ પછી ઇરાંનની અનજુમને તેને તખત આપવા સામે મજ્જુન વાંધો લીધો હતો.

૩. હમેલદાર.

મુદ્દત રોજ ચાલીસની થઇ પસાર,
પડયો એક પયદા પિસર નામદાર.
હતો શાહ હોરમજદનો તે પિસર,
હિસ્તો અકળમંદ દાનેશવર
પેદરના મરણ બાદ લીધો જનમ,
હતા માસ બેમા દિવસ વીસ કમ.
વજીરે રાખ્યુ શાહપુર નામ,
કિધાં તેણે દુનિયામે મશહુર કાંમ

શાહપુરનુ પાચ વરશની ઉમરે પુગવુ.

વહીને થયા એમ પુરાં પાચ સાલ
ઉધરીને મોટો થાયો તે બાળ
કદમા કદાવર, રૂખ ગાલ લાલ,
ચમકતી પેશાંની દીપતુ કપાલ
હતો શાહ હોરમજદનો તે પિસર,
દીસતો અકળમંદ. દાનેશવર
એક રોજ હતો વખ્ત સમીસાંજનો,
ખિદમતમે હાજર હતા સહુ જનો
પડયા તેને કાને શોરો-પુકાર,
અરવંન્દ[1] નદીપર થતા બીશિયાર.
વજીર ગમ જેઇ કીધો સવાલ
"પુકારો એ શાના, શુ છે ધમાલ"
વજીરે કહ્યુ "અએ શાહ શેહરિયાર,
નદી પુલપર લોકનો છે પુકાર.
રોજગાર કરી લોક પાછાં ફરે,
સમીસાજના ભીડ જબરી પડે"

* * *

સુણી આ સુખન એમ શાહપુર કહે:
"એ અડચણ શા કાજ રઇયત સહે.
અગરજો નદીપર એ પુલ થાય,
એકપરથી આવે બીજેથી જાય.
જરાબી ન અડચણ પડે કોઇને,
સગવડથી ચાલે સહુ જોઇને.
ટળે દુખ રઇયત મિટે કુલ રંજ,
ખરચો એ ખાતર ખજાનાનો ગંજ"
વજીર આ સુખનથી થયો ખુશ અતી,
કહ્યું "તારી કાયમ રહો સમ્પતી"
ખરચી હજારો શાહી દિરમ,
કિધો પુલ તૈયાર કરવા હુકમ.

શાહપુરનુ આંઠ વરશની ઉમરે પુગવુ.

વરશ આઠની થઇ જયારે ઉમર,
શીખ્યો લડાઇના ઉતમ હુન્નર
હલીયો તે કરતો અકળમંદ સાથ,
થતા તેથી દાનેશ હરદમ મહાત.
વસી ઇસ્તખરમા કિધું પાયતખ્ત,
સુખી કાધી રઇયત કરી બંદોબસ્ત

શાહપુરનુ દસ વરશની ઉંમરે પુગવું, અને અરબ સરદારે તેના દેશ પર ધાડ પાડી, શાહપુરની ફુઇ નુશેહને ઉઠાવી જવુ.

શાહપુર દસ વરસની કોમળ ઉમરે જયારે પુગો, ત્યારે તે ઇસ્તખર શેહરમા રહીને લડાયક હુંનરોની કેળવણી ઉપરાત રાજ કારોબાર ચલાવવાની કુનેહ શીખવામા રોકયો હતો એ વખતે એક ઘણોજ જાણવાજોગ બનાવ 'તેસીફુન' (મદાયન) શેહરમા બન્યો હતો.

'અએનાની' ટોલાનો 'તાયર' નામનો એક અરબ જાતનો રાજા હતો, તેણે રૂમી, પારસી, બેહેરીન, કાદુસી અને કુર્દ લોકોનુ એક જબ્બર લશ્કર એકઠુ કરી, તેસીફુન ઉપર ચહડાઇ કીધી. આ અરબે કરેલી અચાનક ચહડાઇની સામે થવાને અતમતાં કોઇ તઇયાર નહી હતું, એટલે તે અરબ રાજાની ફોજે, તે મુલકને વેરાન કીધો. તાયરથી જયારે ઇરાનીઓ હાર ખાઇ નાહસી ગયા, ત્યારે રાજ મહેલમા વસવાટ કરતી બાંનુઓમા, શાહપુરની નુશેહ નામની એક ઘણીજ ખુબસુરત ફુઇ હતી, તેને તાયર જબરીથી

૧. અરવંદ નદી. હાલના જમાનામા 'ટાયગ્રીસ' નદીને નામે જણાયલી નદીનુ નામ.

કેદ કરી, તે પોતાને વતન ઉઠાવી ગયો.[1] તે અરબ સરદારે નુશેહ બાંનુને બળ જબરીથી લઇ જઇ પોતાના જનાનખાનામાં રાખી, અને ત્યાં તેણીને લાચારીથી પોતાની સરજતને તાબે થવું પડયું.

હતો એક અબેનાનીનો[2] આરબ શાહ,
બળમા પુરો બડો બદખાહ.
નામે તે તાયર શેરદીલ હતો,
બળમા પુરો મિસલ પીલ હતો.
હતો ઇસ્તખરમા શાહપુર જયાર,
જમા તેણે લશ્કર કિધું બીશિયાર.
લિધા રૂમી સિપાહ અને પારસી,
વળી કુર્દ, બેહરીનો 'ને કાદસી.
લઇ સહુ સિપાહો ગયો તેસિફુન,
તારાજ કીધો મુલક બેનસુન.
કહી કોઇએ આવી ખબર દીલહરન,
જનાનામે છે એક સુંદર બદન.
૧૧,૪૦૦
અજબ નામ નુશેહ, અજબ બહાર છે,
મહાચન તે પર બલહાર છે.
તે કુદ્દ છે શાહ શાહપુરની,
સિકલ છે સુંદર મિસલ હુરની."(1)

* * *

સુણી આ ખબર તે ગયો મેહલમા,
ઉઠાવી ગયો નુશેહને સેહલમા.
રાખી જુલમથી શબેસ્તાંનમા,
પડી જીવતી તે જીનદાંનમા.
બની તેની ઓરત તે નેકફાલ,
રહી સાથ તાયર તે એક સાલ.
જણી એક બેટી મિસલ સુરતરી,
સિકલમા જાણે 'નરસી' ખરી.
ખુશી થાયો તાયર જોઇ દીકરી,
એ માલેક મુજ શાહીની છે ખરી.
મુબારક રાખ્યું મલીકેહ નામ,
થશે એથી આસાંન મુશ્કીલ કાંમ.

એવી રીતે એક નિરાધાર શાહી બાંનુને એક અરબ સરદાર બળ જબરીથી ઉઠાવી લઇ જઇ, તેણીને પોતાના જનાનખાનામાં જોર જુલમથી રાખી. નુશેહની જીવતી જીંદગી એક બંદીખાના માહેલા કેદીના જેવી થઇ પડી અંતે લાચારીથી તે બાંનુને પોતાની કમનસીબ સરજતને આધીન થવું પડયું. આખેરશ તાયર સાથઃનુશેહ શાદીના ગાંઠથી બંધાઇ, તેની ઓરત તરીકે વસવા લાગી. આ બનાવને એક વરશ વહી ગયું, અને નુશેહ બાનુએ એક ખુબસુરત દીકરીને જનમ આપ્યો. આ દીકરીનું નામ તાયરે મલીકેહ રાખ્યું. તે તેણીને ઘણુજ વાહલથી ચાહી પોતાની ગાદીના વારેસ તરીકે ગણવા લાગ્યો.

શાહપુરનુ છવીસ વરશની ઉંમરે પુગવું, અને તાયરના મુલક ઉપર ચહડાઇ કરવી.

આ દિનપસ્તી ભરેલો બનાવ બન્યાને લગભગ સોલ વરશ વહી ગયાં. એ સોલ વરશના અરસામા તાયરની દીકરી-મલીકેહ-ઉછરીને એક ખુબસુરત બાંનુ જેવી મોટી થઇ, અને એ સોલ વરશની મુદતમાં શાહપુર પણ ઉછરી એક પેહલવાંન જેવા કદાવર બાંધાનો જવાંન થયો, અને તે ઇરાંનની ગાદી ઉપર બેઠો. પોતાના શાહી કુંટુંબમાં નુશેહના બાબમા બનેલા બનાવથી તે અરબ સરદાર ઉપર ઘણોજ ગુસ્સે થયો, અને પોતાની પ્રુઇના વેરમા તે બુરી દીવાનતના અરબ ઉપર કીનો લેવા તેણે કમર બાંધી.

---

૧. આ બનાવ શાહપુરની બચગીનાં વખતમાં, જ્યારે ઇસ્તખરમાં તે કેળવણી લેતો હતો, ત્યારે બન્યો હતો.

૨. યમનની નજદીક આવેલા મુલકમા વસ્તો અરબ જાતનો એક ટોળો, જે અબેનાનીને નામે ઓલખાતો હતો.

થયો જયારે શાપુર શિખી પુર હુંન્નર,
લડાઇને લાયક થયો વીર-નર.
ઉંમર થાઇ છવ્વીસ વરશની તમામ,
નિકલિયો તે કરવા દુનિયામે નામ.
જમા કીધું લશ્કર મયદાનમા,
ગણાતું સરસ જે બળવાંનમા
ચુંટી કાહડીયા બાર બહાદુર હજાર,
કિધા તેઓને ઉંટ ઉપર સવાર.
નિકલિયા હરોલે રહેબર તમામ,
હતા જે હુંનરમંદ વિના કાંઇ બાંમ.
રહેબર લિધા એક સો સાથમા,
નહિ કોઇ ભુલા પડે વાટમા.

બાહદર થયો શાહ શાહપુર સવાર,
કંમરબંધ બાંધી થયો ઓરતવાર.
લિધી રાહ તાયર મુલકની તરફ,
કિધી કુચ એકદમ, ન બોલે હરફ.
કિધું જંગ તાયર સાથે લડી,
કતલ થઇ હજારો મુવા તરફડી.
લડી જંગી તાયર બનિયો અસીર,
કિલ્લામે નહાસી છુપાયો દલીર.
ઘેરીને કિલ્લો કિધાં બંધ બાર,
મરે ભુખ પ્યાસે બની બારજાર.
સિપાહ સંગ તાયર થયો બંદીવાંન,
ન પીવાને પાંણી, ન ખાવાને નાન.

શાહપુરની ઉપર અરબ સરદાર તાયરની દીકરી મલીકેહનુ મોહી પડવું.

પાદશાહ શાહપુરે તાયર સાથે લડી તેને પેહલ્લીજ લડાઇમા જબરી શીકસ્ત આપી. અરબ સરદારે પોતાના લશ્કરની ગંજાવર ખુંવારી થઈ ગયલી જોઈ, તેણે જીતવાની આસા બીલકુલ મુકી દીધી. અંતે તે પોતાનો જીવ બચાવવા કિલ્લામા જઇ ભરાયો, અને કિલ્લાના દરવાજા એવી તો સિફતથી બંધ કીધા, કે કોઇથીબી તે ઉઘડી શકે નહી. આવો મામલો જોઇ, પાદશાહ શાહપુરે પોતાની લશ્કરી હુંનરમંદીનો દુરંદેશાથી ઉપયોગ કીધો. શાહપુરે પોતાના લશ્કરને વધુ વાર જંગની અંદર લડવાની જેહમતમાંથી બચાવી લેવાની હિકમત રચી, અને લશ્કરને હુકમ કીધો, કે તાયરને જીવતો પકડવા, અને કિલ્લાં માહેલાં લશ્કરને જેર કરવા માટે કિલ્લાની આસપાસ એવો તો સખત ઘેરો ઘાલવો, કે જેથી તેઓ ભુખે અને તરસે હેરાન થઇ, અંતે શરણ થાય. એ રીતે કિલ્લાની આસપાસ શાહપુર પોતાના લશ્કર સાથ એક મહીના સુધી ઘેરો ઘાલી ;પડયો.

તાયરના કિલ્લાની આસપાસ ઘેરો ઘાલ્યા પછી, શાહપુર હરરોજ બામદાદ પડતાં ઘોડે સવાર થઇ, કિલ્લાની આસપાસ પોતાના લશ્કરની હાલત અને હિલચાલ તપાસવા નિકલતો હતો. એ તેની મામુલી સેહલગાહ દરમિયાંન, એક રોજ એક જાણવા જેગ બનાવ બન્યો.

એક રોજ શાહપુર લઇ તીર કમાંન,
નિકલિયો સેહલગાહે છોડી મકાંન.
ઉભીતી મલીકેહ કિલ્લા ઉપર,
પડી તેની શાહપુર ઉપર નજર.

જોઇ રૂપ રૂખાબ સુંદર સિકલ,
જોઇ તેની સજધજ જોઇ ચલવલ.
જોઇ લબ મિસલે બદખશાંની લાલ,
જોઇ કદ કદાવર ઝુલ્ફોને બાલ.

પડી મોહી શાહપુર પર ગુલકલી,
પ્રીતની બદનમા અગન રહી જલી.(2)

મલીકેહએ શાહપુર ઉપર પોતાની વિસ્વાસુ દાસી પાસે ખાનગી પેગામ મોકલવો.

શાહપુરને જોતાજ મલીકેહ તેની ઉપર મોહી પડી, અને પોતાની પ્રીતીનો પેગામ શાહપુરને કોઇપી રીતે જણાવવા, તેણીએ પોતાની એક વિસ્વાસુ સખીને પોતાના દીલની તમામ હકિકત જાહેર કરી કહયું:

બુલાવી સખીને કહ્યો તે ભરમ:
"હું ગમઝદી પર કર તું રહમ.
નથી ખાબો આરાંમ મને રાતો દીન,
દિઠો જયારથી મે શાહપુર હસીન.
હવે મુજ દરદનો કર તું ઇલાજ,
તુંથીજ બનશે જરૂર મારૂં કાજ.
એ દીનામા થાયો છે બિલકુલ લીન,
મગર મુજ લહુનો છે એ ચકીન.
એ મારૂ તન છે, એ મારો જાંન,
એ મારે મનથી છે કુલ જહાંન.

અરે ઓ સખી મારૂ તું કાંમ કર,
લઇ જા તું પચગાંમ શાહપુર ઉપર.
કહે કે તું આવ્યો છે લડવાને કાજ,
મગર તું મલી જા મને સર્ફરાજ.
તું મારો અંગી છે, મારૂજ સોહી,
છે મારી માદર તારીજ કોઇ.
કરશ તુજ કાંમોમે હું રહેબરી,
સગી તારી છુ તુશેહની દીકરી.
અગર મારી મહોબત તું મંજુર કરે,
તો તાયરનો કિલ્લો પળમે હરે."

મલીકેહની સખીનુ અંધારી રાતે શાહપુર પાસ જઇ પેગાંમ પોહચાડવો.

આ પેગાંમ જેટલો અગત્યનો, તેટલોજ તે ખાનગી હતો. દેખીતી રીતે મલીકેહએ આ પેગામ શાહપુર ઉપર મોકલાવવામા મોટો જોખમ પોતાને માથે ખેંચી લીધો હતો. પોતાની મોહબતને ખાતર, મલીકેહે પોતાના બાપ તાયરનો કિલ્લો તેના દુશમનને શરણ કરવાની જે કબુલાત પેગામ મારફતે મોકલાવી હતી, તે અગરજો જાહેર થાય, યા તેની સખી તે પેગામ લેઇ જતાં સપડાઇ જાય, તો તે બન્નેની કેવી હાલત થાય, તેનો મલીકેહએ સેહજબી વિચાર કીધો હતો નહી. તોપણ તે વિસ્વાસુ દાસી પોતાની સાહેબજાદીનો પેગામ લેઇ જવા તૈયાર થઇ

થઇ રાત બરપા અંધારી કીલ,
સખી દોડી ઘરથી મિસલ આબે નીલ.
લરજતી ડરતી રખે કોઇ જોય,
જો પકડાય પળમા જીંદગીજ ખોય
ભરાતી છુપાતી જોતી ફરે,
નહી તઉ શાહપુર નજરે પડે.
નિરાસી થઇ બહુ બની બાવરી,
મગર ભાલ અતે શાહપુર જડી.
દુવા દઇ હજારો કીધી સલાંમ,
બાદઝ કહ્યા કુલ મલીકેહ કલાંમ.
* * *
ખુશી થઇ શાહપુરે દીધો જવાબ:
"એ નાર બાહોશ કહે જઇ સિતાબ.

સુણી છે હકિકત રાખી ધીરજ,
મંજુર મને છે તહારી અરજ.
કસમ લઇ કહું ખુરશેદ, માહના,
કસમ છે મને તખ્તો-કોલાહ તણા.
કસમ છે જરાથોસ્તની કુસ્તીના,
કસમ છે મને મુજની હસ્તીના.
જેબી તું ચાહશે તે આપશ ઇનામ,
સમજ જે છે મારૂં, તે તારૂં તમામ.
નજરથી ન રાખશે જરાબી હૂં દુર,
સદા મુજ જીગરમા રહેશે જરૂર.
કદીબી ન બોલશ બુરા સુખન,
અગલ તારી છોડશ નહિ કોઇ દન.

ફુવા કહી મહારી કહેજે સલાંમ,
કર મારૂ આસાંન મુશ્કીલ કાંમ."
* * *
નમી ખુશ બની ગઇ સખી લઇ જવાબ,
દોડી તે કિલ્લાની અંદર સિતાબ.
હકિકત મલીકેહને ખુશ થઇ કહી,
સુણી ગમઝદી તે ખુશી બહુ થઇ.
૬૧,૫૦૦

તાયરની બેટી મલીકેહએ પોતાના બાપને બેહોશ કરી શાહપુરને કિલ્લો શરણ કરવો.

પડી જયારે વખતે દિવસ બામદાદ,
મલીકેહ ખુશીથી બની દીલશાદ.
રચી એવી હિકમત તદબીર કરી,
મલી સાકીને એમ કહે સુંદરીઃ
"મહેફીલ જયારે મલે આજ રાત,
બને જયારે સહું કોઇ દીલખુશ જીયાદ.
રહે જયારે ચાલી દોરે શરાબ,
તાયરને પાજે તું બેહિસાબ.
પાજે તું પયદરપે દારૂની જાંમ,
બને પીઇ મહેફીલ બેહોશ તમામ.
હવા થાય અકળ, બદન બેહોશ,
રહે નહિ સુધ્ધી, રહે નહિ હોશ."
કહ્યું સાકીએ : "છું બંદો ગુલામ,
હુકમ તારો સરપર ધરૂં નેકનામ."
થયો અસ્ત ખુરશેદ, પડી જયારે રાત,
મલી સારી મહેફીલ થવા દીલશાદ.
ધરી હાથ તાયર જામે શરાબ,
ફુવા ચાહી દુશ્મન બને લાજવાબ.
કિધી જામ પર જામ છલછલ ભરી,
કિધી ઢીલ સાકીએબી નહિ જરી.
પયદરપે પાઇ તલખ જામ પુર,
ચહડી ઘેન મગજે, થયા મખમુર.
થઇ જયારે બેહોશ મહેફીલ તમામ,
રહી નહી સુધ્ધ કે રહી નહી ફાંમ.
નહી જોર પગમા રહે કોઇ તટાર,
લથડતા લથડતા ગયા ઘરબાર.
તાયરની હાલત બની ખારઝાર,
પડયો થાઇ બેહોશ, દારૂ ખુમાર.
* * *
જોઇ હાલ મલીકેહ ધરી દીલ હામ,
કિધું ઝટ પુરૂં અધુરૂં કાંમ.
ઉઠી દોડી એકદમ મહેલની બહાર,
કિધાં ખોલી ખુલ્લાં કિલ્લાના બાર.
જઇને તે શાહપુર સાંમે ખડી,
થયો ખુશ જોઇ અખ્તરે સુશ્તરી.
તુરત એવો શાહપુરે કીધો હુકમઃ
"હુફાજતથી રાખો તે ગુલદમ.
હતી રાત કાળી સિહા અંધકાર,
ઉઠી જંગી શાહપુર થાયો સવાર.
લઇ પેહલવાંનો 'ને લશ્કર સાથ,
કિલ્લામે દાખલ થયો રાતોરાત.
પડેલું જે લશ્કર હતું ખાબમાં,
પડયું તે કજાની ગીર્દઆબમા.
ચલાવી કતલ શાહપુરે ખુંનખાર,
મુવા કંઇ કતલ થઇ બારબ હજાર.
લુટી કુલ ખજાનો, લુટી માલો-જર,
કિધી કુલ રઇયત જીરેજબર.
ધસી મેહલ અંદર શાહપુર ગયો,
પકડાઇ તાયર તાબે થયો.
કિધો તેને પકડી તુરત બંદિવાંન,
ઉભા સર ગુંકાવી અરબ પેહલવાંન.

મલીકેહની સલાહ પ્રમાણે, તાયરને તેની મેહફીલમા સાકીએ જયલદ દારૂની જામ ઉપર જામ આપી, અને તે જલદ દારૂની અસરથી મેહફીલમાં બીરાજેલા સઘલા અમીરો અને પેહલવાનો મસ્ત બની શરાબની ખુમારીથી બેફાંમ થવા લાગયા. એવી ખાકટ હાલતમાં તેઓ મેહફીલ છોડી પોતાના મકાને ગયા, અને તાયર બેફાંમ બની એવો તો મસ્ત થઇ ગયો, કે તેને પોતાની હાલતની સેહજબી ખબર રેહી નહી.

અરબ લશ્કરનુ પરાગંદે થવું, અને તાયરનુ કેદ પકડાવું.

પોતાના બાપ અને તેના પેહલવાનોને શરાબથી ચકચુર થઇ બેફામીમા પડેલા જોઇ, અંધારી રાતે મલીકેહ મેહલમાંથી બાહાર નિકલી એકદમ કિલ્લાના દરવાજા ખુલ્લા મુકી, તે શાહપુરની દરબારમાં તેની આગલ જઇ ઉભી. શાહપુર આ સઘલાં બનાવની વકી રાખી જાગરણ કરતો હતો. મલીકેહ જેવી એક ખુબસુરત બાંનુને આવી અંધારી રાતે તેણે પોતાની પનાહમાં આવેલી જોઇ, તેને ઇજ્જત અને માનથી પોતાના આદમીઓની દેખરેખ હેઠળ સોંપી, અને પોતે પોતાના નામીચા પેહલવાનોની એક ટુકડીને લઈ, કિલ્લામાં દાખલ થઇ, મારંફાડ અને લુટ ચલાવી. એવી ધડપકડના અવાજેથી આરબ સિપાહો જેઓ ગાફેલીમાં પડી નિરાંતે સુતા હતા, તેઓ જાગરત થયા, અને ઇરાંની સિપાહોને એવી એકાંત રાતે કિલ્લાની અંદર જોઇ તેઓ હેબની ગયા, અને તુરતજ હથીયારબંધ બની ઇરાંનીઓ સામે લડવા તઈયાર થયા. ઘણાજ ઝનુનથી આરબો ઇરાંનીઓ સાથે લડવા લાગ્યા, અને એક મોટું જંગ કિલ્લાની અંદર અંધારી રાતે ચાલુ થયું, અને તેમાં ઘણાક ઇરાંનીઓ મારયા ગયા.

પણ અંતે આરબોનું લશ્કર પરાગંદે થયું, અને ઇરાંનીઓની જીત થઇ. ઇરાંનીઓ ત્યાર પછી મેહલમાં ધસી ગયા, અને ત્યાં તાયરની શોધ ચલાવી. તાયર તે મેહલના દરબારી દિવાંનખાનામાં દારૂની ઘેનથી મસ્ત બની બેહોશ હાલતમાં પડેલો જણાયો. ઇરાંનીઓએ તેને તુરતજ કેદ કીધો, અને તમામ મેહલ અને કિલ્લાનો કબજો શાહપુરે રાતોરાત પોતાને હસ્તક લઇ, તાયરના મેહલમાં પડાવ નાખ્યો. બડી બામદાદ પડતાંજ, અને ખુરશેદ પ્રકાશતાં, શાહપુરે તાયરના મેહલના દિવાંનખાનામાં પોતાની દરબાર ભરી, એક કિમતી મસનદ ઉપર તાયરની દીકરી મલીકેહને શાહપુરે બોલાવી પોતાની પાસે બેઠક આપી, અને અરબ સરદાર તાયરને, તે દરબારમાં બંદીવાંન હાલતમાં હાજરે કરવાનો હુકમ કીધો:

થયો જ્યારે રોશન સુરજ આશકાર,
ભરી એક મેહફીલ મહેલને દવાર.
મલીકહેબી આવી પુર તોરમા,
બેઠી તે શાહપુરની જોડમા.
હુકમ કીધો: "લાવો સરદારને,
પુછો કેમ છે તે બદકારને."
તુરત લાવી હાજર કિધો બંદિવાંન,
પરોમાંન હાલે ઉભો મહાંન.
મલીકેહને જોઇ દરબારમા,
સમજીયો સઘણુ પલવારમા.
સમજી ગયો કેમ થયો તે ખુવાર,
લુટાઇ ગયો કેમ તેનો બહાર.
હતી જે દુખ્તર મહારી અજીજ,
પેદરની તરફ તે બની બેતમીજ.
કહ્યું એમ શાહપુરને "ઓ શાહ,
જો મારી હાલત પર કર નિગાહ.
કિધો છે જેણે આ મારો નાશ,
થશે તુંબી એક રોજ તેથી નિરાસ."

શાહપુરે તાયરને કતલ કરવો, અને અરબોએ તેના ઘાતકીપણા માટે તેને 'ઝુલ અકતાફ' નામ આપવું.

સુણી શાહપુરે કીધો પુકાર:
"બધ કર જબાં તારી ઓ નાબકાર.
અગર તું જમા જો સલુકઇ હતે,
અગર તુ જમા જો મરદઇ હતે.
અગર જો ખરેખર હતે તું વીર,
ગણતે પર નારને હમશીર.[1]

૧. હમશીર યાને બેહન.

તું કાહડી ગયો પારસી નારને,
લ્યાંનત છે તુજ અવતારને.
કિનાનું રોપ્યું તું એ બીજછે,
તું અવલાદે ભોગી નાચીજ છે.
લગાડી કિનાની તું એ આગ છે,
કજા તારી બેશક હોલનાક છે.”
તુરત એમ શાહપુરે કીધો હુકમ:
“કતલ કર તાયર અરબ એકદમ.
તન તેનુ આતશને આધીન કરે,
ફરી નાર હરતાં કોઇબી ડરે.”
જલ્લાદે કીધું તુરત તેનુ કાંમ,
કંપી રહ્યો કુલ આરબ તમામ.
ગજબ તેનો ગુસ્સો વ્યાપી રહ્યો,
અરબ જોઈ કેહેરે કાંપી રહ્યો.
હર એક અરબ પર લેતો તે વેર,
જરાબી કરતો નહી તે મેહેર.
અગર કોઇ આરબ સરકશ થતો,
જીવતો કદીબી નહિ તે જતો.
કરતો તે હર એક આરબ મહાત,
કાપી કહાડતો ખભાં સાથ હાથ.
સલાંમત અરબ જે ફરતા હતા,
આપીને ખંડણી ડરતા હતા.
એથીજ શાપુરને મલ્યું લકબ,
ઝુલ અકતાફ નામે કહેતા અરબ.

એવી રીતે પોતાના કુટુંબની એક શાહી બાંનુ ઉપર, એક અરબ સરદારે ગુજારેલી જફાના પરીણામમાં શાહપુરે વેર લીધું, અને તેના મુલકને તારાજ કીધો. અરબ તાયરના આવાં નીચ અને બુરી દીયાનતના કામથી, આરબ લોકો ઉપર તેને એટલો તો ધીક્કાર બેસી ગયો, કે એકબી અરબ જે તેની સામે સરકશી કરતો, તેનાં બંન્ને ખભાં અને હાથ તે કપાવી નાખતો હતો. શાહપુરની આવી કિસમની આરબો તરફની વેર અને કેહરની લાગણીથી એકેએક આરબ તેનાથી ધ્રુંજી તેના સખુનને માન આપી, તેને સલામી આપતા હતા. શાહપુરના એવાં કામને લીધે, આરબો તેને 'ઝુલ અકતાફ'ના લકબ યાને અટકે ઓલખાવતા હતા.

આરબ સાથના જંગમાં ફતેહમંદ થઇ, અને તાયરને મારી નાખી શાહપુર પોતાની ફુઇ નુશેહની દીકરી મલીકેહ સાથ પોતાના રાજધાની શેહર તરફ પાછો ફરયો.

શાહપુરે નજુમીઓને પોતાનુ ભવીશ જોવા જણાવવું.

ફતેહમંદ શાહપુર લઇ મનમોહન,
ફરિયો તે પાછો પારસ વતન.
૧૧,૬૦૦
મુદ્દત બાદ એક રોજ ઉદાસી થયો,
બની તે બેચેન ત્રાસી રહ્યો.
બોલાવી નજુમી કીધો સવાલ,
જુવો કેવી છે મુજ સિતારાની ચાલ.
રમલ જોઇ નજુમી બોલ્યો: “શહા,
સદા રેહજે રોશન દીલ પારસા.
ચલન છે ગ્રેહોની અતી દુખ ભરી,
પડશે તું પર કોઇ મુસિબત અડી.
મગર તારી મુશ્કીલ આસાંન છે,
સમજ એ સિતારાનુ ફરમાંન છે.”
તુરત શાહપુરે એમ બોલી જબાંન:
“કહે એ નજુમી ભલા મેહેરબાંન.
કહે કોઇ ઇલાજ એ આફતનો,
ટળે કેહેર કાળો એ સરજતનો.”
સિતારેસનાસે દીધો જવાબ:
“અએ શાહ કાયમ રહો તું જ તાબ.
ગજબ આએ ગર્દીશની છે ચલન,
બચે ના સુરવીર દાનેશમંદ.
અકળમંદ બળવંત લાચાર છે,
બનવાનું તે તો બનનાર છે.”(3)

* * *

સુણી શાહે ફિલ્સુફી ભરિયા સુખન,
ઉદાર દીલે કિધું મોટું મન.

શાહપુરનુ વેપારી વેશ ધારણ કરી રૂમના કયેસરની દરબારમાં જાસુસ તરીકે જવું.

મુદત ખાદ શાહપુરે કીધો વિચાર,
નજરથી જોઉ હું રૂમ કારોબાર.
તપાસું જઇ તેનું લશ્કર તમામ,
જઇ જોઉ નજરથી કયસર દમામ
વજીરને કહી વાત છુપી તમામ:
જાણે ન રૈયત એ મારૂ કાંમ.
અમલ તું કરજે ખુબ ધ્યાંનથી,
ઇનસાફ કરજે તું ઇમાનથી.
હુકમ કીધો તૈયાર કરો કારવાંન,
લિધા સાથ નામી કંઇક પેહલવાંન.
ધરી ઉંઠ ઉપર દિનારો દિરમ,
લિધાં સાથ રેશમ કપડાં નરમ.
લાધીને અસબાબ ઉંઠો ઉપર,
લિધો વેશ શાહપુરે કરવા સફર.
લઇ સાથ વંજાર પડીયો બહાર,
પુગ્યો જઇ શાહપુર રૂમને દવાર.

શાહપુરે વેપારી વેશે કયસરની દરબારમાં દાખલ થવાની યુકતી કીધી.

એક મોટો વેપારી કાફલો શાહપુર પોતાની સાથે લેઇ છુપે વેશે રૂમ તરફ નિકલી ગયો.

એક લાંબી મંઝલ કાપી, અંતે રૂમની સરહદ ઉપર આવેલાં એક ગામડામાં શાહપુર જઇ લાગ્યો. તે ગામના મુખીને ત્યાં શાહપુર પડાવ નાખી પડયો, અને તેની ખાતરદારીના બદલામાં શાહપુરે તેને કેટલીક કિમની ભેટ સોગાદ આપી. બિજે દિવસે તે પોતાની વંજાર લેઇ રૂમ શેહરમાં દાખલ થયો, અને કયસરના મેહલ તરફ ચાલ્યો. મયદાનમા શાહપુરે પોતાના ઉંટો અને રસાલેદારોને પડાવ નાખવા ફરમાવી, કયસરની દરબારના તે દરબાનની નજદીક ગયો, અને તેની આગલ થોડીક કિમતી ભેટ મુકી, તે દુવા ગુજારવા લાગ્યો. '(4-5)

તે કિમતી ભેટ તેને નજર કરી, શાહપુરે અરજ ગુજારી:

"નથી પેહલવાંન હું નથી પાદશા,
હું પારસી એક છુ પારસા.
હું આવ્યો છુ કાપડની વંજાર લઇ,
કરૂં રૂમ સાથે વેપાર કંઇ.
અગર જઇ શકું જો શાહ રૂબરૂ,
બને મારી ઉમેદ કુલ સુર્ખરૂ.
આ ગૌહર 'ને હથિયાર છે આબદાર,
છે આએશ નજર હું કરૂં શેહરિયાર.
નજર મુજ નફરની જો મંજુર કરે,
નસીબ મુજ કમતરનું બેશક ફરે.
રજા આપે કયસર તો ખોલું બજાર,
કરૂ રૂમીઓ સાથ કંઇ રૂજગાર.
ખરીદી રૂમી માલ કંઇ દીલ પસંદ.
ફરશ હિયાંથી પાછો મહારે વતન.

કયસરની દરબારમાં શાહપુરનુ વેપારી વેશે દાખલ થવું.

શાહપુરની અરજ ઉપરથી કયસરનો દરબાન તેનો પેગામ લઇ કયસર પાસ ગયો, અને એક ઇરાંની વેપારી કાપડની વંજાર લેઈ દુર દરાજથી રૂમીઓ સાથ વેપાર કરવાની ઉમેદમાં આવી લાગ્યો છે, અને તે કયસરની રૂબરૂ હદીયો નજર કરવા ઇંતેજાર છે, એવી હકિકત સિફતભરી રીતે તેણે કયસરને જણાવી.

દરબાનના આ સખુનો સાંભલી, કયસરે તે ઇરાંની વેપારીને પોતાની દરબારમાં હાજર કરવાની રજા આપી. દરબાંને તુરતજ શાહપુરને શાહી પરવાનગીનો પેગામ

જણાવ્યો, અને એ રીતે શાહપુર કયસરની દરબારમાં દાખલ થયો 'શાહપુર કયસરની રૂબર જઇ, તેને જોતાંજ નમન કરી પોતે નજર કરવા માટે લાવેલો હદીયો રજુ કીધો, અને નમનતાઇ સાથે કયસરના હકમાં તે દુવા ગુજારવા લાગ્યો. (6)

શાહપુરે ધારણ કરેલા વેશમા પકડાઈ જવું, અને કયસરે તેને કેદ કરી બંદીખાનામા નાખવો.

નિગાહ રૂબરૂ જોઇ શાહપુરને,
અજબ થાયો કયસર જોઇ નુરને.
જોઇ રંગ રૂઆબ હુસ્નો જમાલ,
સુણી હાલ શાહપુર થયો ખુશહાલ.
હુકમ કીધો એકદમ ખોલે બઝાર,
રૂમીઓ સાથે કરે રોજગાર.
ખુશી થાઇ કયસરે મહેફીલ ભરી,
દિધું માન ભારી કરી દીલભરી.
એતેફાક બન્યો એવો બનાવ,
બલામે શાહપુર થયો ગરકાવ.
હતો રૂમમા એક ઇરાંની અમીર,
હતી તેને શાહપુર પર બહુ ચીર.
પિછાણી શાહપુર ઉપજયો કહેર,
રૂઠીયો તે મુજી લેવાને વેર.
દોડયો તે કયસરની દરબારમા,
કિધો ભેદ જાહેર પળવારમા.
કહ્યું એમ નમીને: "સુણ શેહરિયાર,
કહું વાત છુપી, થઇ જા બિદાર.
વેપારી આવ્યો જે છે શહેરમા,
ફિતુરી ફરેબી છે વેરમા,
મપંચી જબરો ચાતુર છે,
મે જોતાંજ જાણ્યું શાહપુર છે."
સુણી હાલ કયસર દંગ થઈ ગયો,
ખુશી ખુરમીનો ભંગ થઇ ગયો.
નિગાહ રાખી કાતીલ તપાસી રહ્યો,
જોઇ હાંમ જબરી ત્રાસી રહ્યો.
ભરી ભારી મીજલસ ધુમધાંમની,
મચી રહી ગડબડ મચ ઠામની.
થયો મસ્ત જયારે શાહપુર શાહ,
કિધો કયેદ જકડી તેને તબાહ.
બરપા થયો કહેર સરજતનો,
નહિ ઢોર ચાલ્યો હિકમતનો.
નહિ આવી તદબીર તકદીર પાસ,
તુટી કુલ તલાવટ, તુટી કુલ આસ.
રૂઠે જેની સરજત અકળ શું કરે,
લખેલુ કરમનુ ખરૂ તે પડે.
પકડીને શાહપુર કિધો બંદિવાંન,
નહી સાથ સંગી, નહી પેહલવાંન.
લિધો સીવી શાહપુર ખર ચાંમમા,
કિધો કયેદ પકડી સિહા ધાંમમા.

શાહપુર જેવા ઇરાંનના બળવંત પાદશાહને પોતાના હાથમાં આવી રીતે કેદ પકડાયલો જોઇ, રૂમનો કયસર ઘણોજ ખુશી થઇ ગયો. કયસરે શાહપુરને તેની આવી જોખમભરી હિંમતને માટે સખતમાં સખત સજા કરવાના હેતુથી, એક જીવતા ગધેડાને જબેહ કરાવી, તેના શરીર ઉપરથી તેનુ આખું ચામડું વેતરી કઢાવ્યું, અને તે આખું ચામડું શાહપુરના શરીર ઉપર સીવડાવી લઇ, તેને એક સિહા કયદખાનામાં કેદ કીધો. પોતાનાં શાહી કેદીને કેદ કરી, તેની ઉપર દેખરેખ રાખવાનું કામ કયસરે પોતાની રાણીને સ્વાધીન કીધું, એવી મતલબથી કે તે કોઇબી કુનેહથી નાહસી જવામા ફત્તેહ પામે નહી.

બતાવી કયેસર કહે રાણીને:
"આ ચાવીને રાખી લે જીવ જાણીને.
રખે જાય નાહસી એ જીંનદાંનથી,
તો પકડાશે પાછો ન શયતાંનથી.

ભરૂસો નથી રાખતો કોઇ પર,
રખે જાય છટકી કરી કંઇ મકર.
આપીને ચાવી કહ્યું રાણીને,
તપાસી તું દેજે અન પાણીને.
૧૧,૭૦૦
ન હોતી જીયાદા, ન ઓછું જરી,
હિયે એટલું કે ન જાયે મરી.
કદી કયદી ઉપર ન કરતી રહમ,
જુલમગાર[1] એ છે બડો બેશરમ."

* * *

સખી રાણીની એક સુંદર હતી,
મેહલમા અકળમંદ અફસર હતી
હતી તેની ઓલાદ ઇરાંનથી,
જન્મી હતી ઉચ ખાંનદાનથી.
બુલાવી રાણીએ કીધો હુકમઃ
"આ ચાવીને રાખી લે જીવને જોખમ.
આ કયેદી જે કયેસરનો હાલ છે,
પાખંડી પુરો પચાલ છે.
ન કરતી તું એ પર કશુંબી રહમ,
ન કરતી નજર તું ગરમ કે નરમ.
બકબક એ સગ કરતી તું ના,
એ કરે જો દમ તો ડરતી તું ના.
કદર એની દીલમા ધરતી તું ના,
મુકી એને વ્હીલો ફરતી તું ના.
ન દેતી તું ખોરાક જીયાદા જરી.
જો દેશે તું ઓછો જશે એ મરી.
એ કયેદી છે શાહનો ના રહેતી નિડર,
રહેજે તપાસી છે પુર હુંનર.

શાહપુરને કયેદ કરી કયસરે ઇરાંન ઉપર ચહડાઇ કરવી.

શાહપુરને એવી રીતે કયેદ કરી, કયસરે તેના કયેદખાનાની ચાવી પોતાની રાણીને આપી, પોતે ઇરાંન ઉપર ચહડાઇ કરવાની તઇયારી કરવા પડયો. શાહપુરની ગેરહાજરીમાં અને રૂમની આ અચાનચ ચહડાઈની સામે કોઇબી પ્રકારની લડત કરવા માટે, ઇરાંન બીલકુલ તૈયાર નહી હોવાથી, ઇરાનની મોટી હાર થઇ.

રૂમીઓએ ઘણાક નામી ઇરાંનીઆને કેદ કીધા, કેમકે તેઓને બચાવનાર કોઇ હતું નહી. ઇરાંનીઆને ખબર વડીક પડી નહી, કે તેમનો પાદશાહ શાહપુર જીવતો છે કે મરી ગયો છે. જે વજીરને શાહપુર ઇરાંનની લગામ સપુરદ કરી ગયો હતો, તે વજીર પણ લાચાર થઇ પડયો આખું ઇરાંન નાહસ ભાગમાં પડયુ, અને હજારો ઇરાંનીઓ ખ્રીસ્તી ધર્મમાં વટલઇ ગયા.

શાહપુરે બંદીખાંનામાથી પોતાનો છુટકારો કરવા માટે કનીજની મદદ મેલવી.

સિતારાએ કીધો શાહપુર અસીર,
દુખી થાઇ રડતો બની બહુ અધીર.
થતુ દુખ ભારી, જલતી અગન,
ફકોલા પડયા સારે બદન.
ખર ચાંમ જ્યાં જ્યાં ચિટકી જતું,
ત્યાં ત્યાં બદન પર દુખ બહુ થતું.
કનીજ જે હતી જાતે ઇરાનીયાંન,
શબો રોજ રડતી જોઇ જવાંન.
દુખી થાતી વીરને જોઇ ચાંમમા,
પડયો એવો જંગી દુખ ધાંમમા.

* * *

[1] રૂમમા શાહપુર કયેદ પડયો તેની અગાઉ શાહપુર બે વખત રૂમ ઉપર ચહડાઇ લેઇ ગયો હતો, અને તે બંને વખત ઇરાંનીઓ હાર ખાઇ પાછા ફરેલા હતા. તે સબબને લીધે કયસરના લશ્કરની સંખ્યા અને બળ કેવાં છે, તે તપાસવાની મતલબથી શાહપુરે છુપા વેશમા રૂમ જવાનો જોખમ માથે લીધો હતો, અને તેમ કરતાં પોતે રૂમમા કયેદ પકડાયો હતો.

એક રોજ બોલી કનીજે જબાંનઃ
"અએ બદનસીબ કર જરા તુ બયાંન.
કહે કોણુ છે, તારૂં શું નામ છે,
કિધો શું ગુનાહ, આવો અંજામ છે.
સરવ સમ સીધો તું સુંદર હતો,
સુરતમાં મિસાલે તું ચંદર હતો.
સરપર હતાં જુલ્ફ રંગે સિહા,
હતું તન પીલ સમ મિસલે સિપાહ.
નથી તે રહ્યું તારૂ આ ચાંમમા,
કહાં તક રહેશે તું આ ધાંમમા.
ફફોલા બદન પર, તંગ ચાંમ છે,
ખુદાને ખબર કેવો અંજામ છે.
જીગર મુજ બળે તુંજ વિપત જોઇને,
સહે દુખ નિસદીન તું રોઇને.
મને વાત તારી કહે જો ખરી,
વિપત દુર કરૂં તારી કોઇબી ઘડી."(7)

શાહપુરે પોતાનો ખરો હેવાલ
કનીજ આગલ જાહેર કરવો.

કહ્યું શાહપુરેઃ "સુણુ એ ખુબચહેર
અગર હોય દીલમા દયા કે મહેર.
કસમ પર જો તું આપે વચન,
ફરે ના વચનથી તું કોઇ દન.
દુખી હોય મુજ હાલ તું જોઇને,
કસમ લે ભરમ ના કહે કોઇને."

*   *   *

સખી બોલી સુંદર સોગંદ લઇઃ
"મને દાદગરના કસમ છે સહી.
મને છે રૂહે મસિહા કસમ,
જબાં બોલું મારી તો થાજો કલમ.
મને દીને જરથોશ્તીના છે કસમ,
જબાં બોલું તો દમ થાજો ખતમ."

*   *   *

ખુશી થાઇ બોલ્યો શાહપુર દલીરઃ
"હવે થા તું આફતમે દસ્તગીર."
કહો હાલ શાહપુરે બોલી તમામ,
દીધું તેણે જાહેર પોતાનું નામ.
"હવે જો કહ્યું તું મહારૂ કરે,
ત્યારેજ ખરી મુજ નજરમા ઠરે.
કરે મુજ મુશ્કેલીનો તું ઇલાજ,
કરૂં કુલ બાંનુઓ પર સર્ફરાજ.
બદન પર ચિટકી ગયું ચાંમ છે,
બને એ નરમ, દુધનુ કાંમ છે.
અગર ચાંમ ભિજવે દુધે ગરમ,
છુટે મુજ બદનથી બનીને નરમ."

કનીજે શાહપુરના બદન ઉપર
ચિટકી ગયલું ખર ચાંમ નરમ
કરવા ગરમ દુધનો ઇલાજ
અજમાવવો.

સુણી શાહપુરથી દરદનો ઇલાજ,
સખી દોડી મેહલે તુરત દુધ કાજ.
એ ઇલાજ છુપ છાપ કરતી રહી,
ગરમ દુધથી ચાંમ ભરતી રહી,
એક રોજ ઉમેદ અંતે ફલી,
બની ચાંમ ઢીલું ગયું નિકલી.
દરદ દીલ ફફોલે, અગન તન-બદન,
જખમ કુલ શરીરે, કલતર જલન.
કહયું એમ શાહપુરેઃ "સુણુ નેક નાર,
હવે નહાસવાનો કર કંઇ વિચાર.

તજી આ જહાંનમ નિકલ એકદમ,
નહિ તો ગુજરશે નવો કંઇ સિતમ."

શાહપુરનુ કનીજને પોતાની સાથે લેઇ રૂમથી નિકલી જવું.

ગધેડાંના ચામડાંને પોતાના શરીર ઉપરથી કાઢી નાખવામાં એક ધરાંની શુનિ-માદની કનીજે શાહપુરને છુપી મદદ કીધી, અને ગરમ દુધના ઇલાજથી શાહપુરના શરીર ઉપર તે ચીટકી ગએલું ચામડું ઢીલું થવા લાગ્યું, અને સેવટે શાહપુરે મોટી મુશ્કેલીએ પોતાના બદન ઉપરથી તે દુર કીધું. એવી રીતે જ્યારે શાહપુરે પોતાના દુખનુ સેવટ

આવેલું જોયું, ત્યારે તેણે તે કનીજનો મોટો ઉપકાર માની કહ્યું, કે હવે આ મુલક છોડી આપણને નાહસવું જોઇયે, નહી તો નવી આફતમાં સપડાઇ જઇશું. કનીજે જવાબ દીધો કે: "આવતી કાલે સહવારે મોટું જશન હોવાથી, સઘલું રૂમ નાહના મોટાં મલી શેહરની બાહાર જનાર છે, તે વખતે આપણે નાહસવાની તજવિજ કરશું."

બીજે દિવસે જશનની ધામધુમમા સઘલાં રોકાયાં, તે તકનો લાભ લઇ કનીજે મરદાના લેબાસ પેહરી લીધો, અને બે ઘોડા, બે ગુરજ, અને તીર કમાન લાવી શાહપુર આગલ હાજર કીધાં, અને બંને જન તે ઉપર સવાર થઇ, સફરનો અસબાબ પોતાની સાથે લેઇ નિકલી ગયાં.

રાત અને દિવસ તેઓએ પોતાની મુસાફરી ચાલુ રાખી. જયારે તેઓના ઘોડા અને તેઓ બંને થાકી ગયાં, ત્યારે આસાએશ માટે તેઓ ઘણુજ ઇંતેજાર બની, ઉતારા માટે જગ્યા શોધવા લાગ્યાં.

શાહપુર અને કનીજે એક ઇરાંની બાગબાંનના મકાંનમાં ઉતારો લેવો.

હતી તન બદન પર રંજીદગી,
પરેશાંન હાલે હતી જીંદગી.
આરાંમ ખાતર હતાં ઇંતેજાર,
ઉતારો કરે જો કિસે કોઇ ઠાર.
પડયો તેટલાં એક બગીચો નજર,
તુરત ઠોકિયો તે બગીચાનો દર.
અદબથી આવી ઉભો બાગબાંન,
ખૂશી બહુ થયો જોઇ બે પેહલવાંન.
કેહ્યું શાહપુરે: "ઓ નેકખાહ,
હમ બે જનાઓ ભુલિયાછ રાહ.
મલે જો ઉતારો અગર આજ રાત,
હરગીજ તેનો ભુલશું નહિ નેકજાત."

* * *

હસી બોલિયો બાગબાં મેહરબાંન:
"સમજો તમારૂંજ છે આ મકાંન.
આ સર તારૂં, ઘર તારૂં, દર તારૂં છે,
સમજ સહુ તહારૂ, જે હિયાં મારૂં છે."
ગયો બંને જંનને લઇ બાગબાંન,
કિધી મહેમાંની બની દીલજાંન.
હાજર કિધો ત્યાં ગુલાબી શરાબ,
બોલ્યો ભરી જાંમ આપી સિતાબ:
"પીયો એ ગમે તેની તમ યાદમાં,
ખૂદા પાર પાડે મુરાદમાં."(8)

શાહપુરે બાગબાંનની ભલાઇનો જવાબ દેવો.

"હમે કેમ અવ્વલ પીયે મહેરબાંન,
હમો છીયે મહેમાન, તું મેજબાંન.
સદા રીત એવી છે ઓ નેકજાદ,
કરે નોશ અવ્વલ ઉંમર જીયાદ.
ઉંમર મોટી હમથી તહારી ખરી,
અવ્વલ જાંમ તું પીઇ હાથે ભરી.(9)

બાગબાંને શાહ શાહપુરની ગેરહાજરીમાં ઇરાંનીઓની બરબાદી કરવા માટે બલાપો કરવો.

કેહ્યું બાગબાંને: "ઓ નામદાર,
પીયે જાંમ પેહલલાં જે હોય વડેરદાર."
પીઇ જાંમ શાહપુરે કીધી જીકર:
"કહે કેવી ઇરાંનની છે ખબર."
નમીને દિધો બાગબાંને જવાબ:
"ખુદા કરજો કયેસરનુ ખાનું ખરાબ.
પરાગંદ કીધા ઇરાંની હમામ,
કિધી તેણે તારાજ ખેતી તમામ.
ચલાવી હજારોની જબરી કતલ,
લુટફાટ ચોરી વિપત 'ને વમલ.
ઘણાકો ગયાં છે ધરમને તજી,
ઘણાકો ફરે છે 'કુરસને' સજી.
વતનની વિપતનો કહું હાલ શું,
બેઠો છે ઇરાંનનો કાળ શું." (10)

શાહ શાહપુર વિશે બાગબાંનને શાહપુરે સવાલ કરવો.

ફરી એમ શાહપુરે કીધો સવાલ:
"કહાં છે શાહપુર શાહ જુલજલાલ.
ગયો કાંહ શેહરિયાર છોડી તખત,
થયું કેમ ઇરાંનનું બદબખત."
રડી બાગબાંને કહ્યું: "નામેવર,
કહું વાત શું મારૂં ફાટે જીગર.
નથી તેની હસ્તીની કોઇને ખબર,
મુવો છે કે જીવતો કહાં નામવર.
રહું છાતી પીટી વતનને થકી,
પામાલ શાહપુર વન છે નકી.
રહું મુજ શાહને થકી જારજાર,
ગયો કાંહ મહારો શાહ શેહરિયાર.
રહું દીન ધરમનો જોઇ આએ હાલ,
ગુજરિયો સહુ પર ભારી જવાલ."(11)

શાહ શાહપુરે પોતાનુ ખરૂં નામ બાગબાંનને જાહેર કરી પોતાના વજીરને બોલાવી મંગાવવો.

કહ્યું શાહપુરેઃ "ઓ ભલા બાગબાંન,
બંધ કર શાહપુરનુ દાસતાંન.
સુખન સાંભલી લે કહું નેકજાદ,
ગમખાર ના થા ઓ નાસુરાદ.
હવે થાશે ઇરાંન બિલકુલ બેદર્દ,
હું પોતેજ છું શાહપુરે હોરમજદ."

વફાદાર બાગબાંન આ નહી વકી રાખેલો ખુલાસો સાંભલી, અને શાહ શાહપુરને પાછો ફરેલો જોઈ ઘણોજ ખુશી થઇ ગયો, અને બેહદ વિવેકથી નમન કરી પોતાની ફલુકાઇ બતાવવા લાગ્યો.

શાહપુરે તેજ વખતે એક રૂક્કો લખી તે ઉપર પોતાની શાહી મોહોર કરી, બાગબાંન પાસે બામદાદ પડતાંજ પોતાના વડા વજીર ઉપર મોકલ્યો. આ રૂક્કો વજીરને મલતાંજ તેણે શેહનશાહ શાહપુરની મોહોર પીછાની, અને લાંબી મુદતે શાહપુરને પાછો ફરેલો જાણી, તે ઘણોજ ખુશી થઇ ગયો. તુરતજ શાહી માન સાથ વજીર શાહપુર શાહને યસતકબાલ લેવા ગયો, અને મોટી લશકરી ધુમ ધાંમ સાથ શેહનશાહ શાહપુર શેહરમા દાખલ થયો.

વજીરો અને ઉમરાઓ તથા શેહરના તમામ આગેવાંનોએ, શાહપુરને લાંબી મુદતે પાછો ફરેલો જાણી, તેની દરબારમે હાજર થઈ મુલાકાત લીધી, અને કયસરે ગુજારેલી આફતનુ તેઓએ શાહપુર આગલ બયાંન કીધું. વળી શેહરમા કયેસરે કરેલી ખુવારી પોતાની નજરે જોઇ, શાહપુરે પોતાની દલગીરી જણાવી, અને કયસરે પોતાની ઉપર ગુજારેલી જાસ્તીનું બયાંન કરી, પોતાનો છુટકારો કરનાર દીલાવર દીલની અને ઇરાંની બુનિયાદની બાંનુને ઓલખાવી.

શાહ શાહપુરે મદાયનમા પડાવ નાખી પડેલા કયેસર ઉપર ચહડાઈ કરી, શબેખુન મારી તેને કયેદ પકડ્યો.

રૂમના કયેસર ઉપર પોતાનુ વેર લેવા માટે, હવે શાહપુરે એક મોટું લશકર જમાવ કીધું. શેહરે શેહર અને મુલકે મુલકથી રૂમની ઉપર ચહડાઇ લેઇ જવા માટે લશકરી સિપાહો આવવા લાગા. એ વખતે રૂમનો કયેસર તેસીફુન (મદાયન) માં પોતાના લશકર સાથ પડાવ નાખી પડ્યો હતો, એવી ખબર શાહપુરને જાસુસો તરફથી મલી. શાહપુરને એ ખબર મલતાંજ, તુરતજ વધુ જાસુસોને પાછા રવાના કરી, શેહરમાં પડાવ નાખી પડેલાં કયેસરના લશકરની સંખ્યા, અને બચાવ માટેની ગોઠવણો વિશે ખબર

કાઢાડી લાવવા ફરમાવ્યું. આ જાસુસો તરફથી ખબર મલી, કે કયેસર મદાયનમાં બેદરકાર થઇ પડાવ નાખી પડયો છે; તેનું લશ્કર પણ તેટલુંજ બેદરકાર બન્યું છે, અને કયેસર મોજ અને રંગરાગ સાથે શરાબના શોખમાં ચકચુર થઇ ગયો છે.

આ ખબર મલતાંજ શાહપુરે પોતાના લશ્કર સાથ તેસીફુન (મદાયન) તરફ કુચ કીધી. દિવસે તે પોતાના લશ્કર સાથ પાહડો અને ઝાડોની ઘટા વચ્ચે એવી રીતે છુપાઇ રેહતો, કે આવતાં જતાં મુસાફરો તરફથી કયેસરને તેના લશ્કરની હીલચાલ વિશે ખબર પડે નહી. દિવસના છુપાઇ ફક્ત રાતનાજ તે પોતાના લશ્કર સાથ કુચ કરતો હતો. અંતે શાહપુર આવી છુપછાપ રીતે કુચ કરતો, તેસીફુનની સરહદ ઉપર જઇ પુગ્યો, અને એક અંધારી રાતે રૂમી લશકર જે બેદરકાર બની શેહરમાં પડાવ નાખી પડેલું હતું, તે ઉપર એક ગજબનાક શબેખુન કરવાની તૈયારી કીધી.

પડયું ચોતરફથી લશ્કર બહાર,
ગણાતાં જણાયું તે છ હજાર.
રવાના જાસુસ કિધા એકદમ,
ખબર લાવી આપે કયેસર ભરમ.
ખબર એવી જાસુસે આવી કરી:
"પડયો છે મદાયન લઇ લશ્કરી.
શબો-રોજ ચાલે છે દોરે-શરાબ,
કરે છે શીકાર તે બેહિસાબ.
નથી કોઇ લશ્કરનો પાસબાંન,
નથી કોઇ અફસર તે પર મહાંન."
ખુશી થાયો શાહપુર સુણી ખબર,
લિધું તેને લશ્કર સંગ પુર હુંનર.
કરતો હતો કુચ નીત રાતમા,
દિવસે છુપાઇ જતો પહાડમાં.
પુગ્યો જઇ મદાયન સરહદ પર,
હતી રાત અંધાર કાળી ભમર.
લશ્કર પડેલું હતું પુર ખાબ,
બિસ્માર હાલત હતી બેહિસાબ.
પડેલો કયેસર હતો ઘેનમા,
ના હોશ હતી કાંઇબી નેનમા.
તુરત એમ શાહપુરે કીધો હુકમ:
"શબે-ખુન મારો બની બેરહમ."
કતલ ચાલી ચોમેર ધરતી ધ્રુજી,
કદર આસ્માંને જરા ના બુજી
તલવાર, ખંજર, ગુરજના જરબ,
જરબ જોઇ થાતા સિતારા ગુરબ.

દુખ 'ને દરદના નિકલતા પુકાર,
કોઇ ચીસ પાડી રડે જાર જાર.
લગાડી જગે જગ ખુંખાર આગ,
દિસે હર જગાએ ગજબ હોલનાક.
ધસીને શાહપુર ગયો મેહલમા,
પકડીયો કયેસરને સેહલમા.
કિધા જેર પકડી રૂમી બીશિયાર,
સવારો કપાઇ ગયા બાર હજાર.

* * *

શાહપુરે કયેસરને કયેદ કરી તેને તાનાજણીના સખુનો કેહવા.

પડી જયારે રોશન રૂડી સહવાર,
ભરી બેઠો દરબાર શાહ શેહરિયાર.
હતા કયેદમા જે રૂમી નામદાર,
કહ્યું લાવી હાજર કરો દરબાર.
જોઇને શાહપુરે કીધો હુકમ:
"કરો હાથ પગને કાપી કલમ."
બુલાવી કયેસરને એમ કહ્યું:
"ઓ ખસ્લતે શયતાંન જો શું થયું.
ખમીર તારૂ ક્રીસ્તી, ખમીરમા બદી,
જનમથીજ તું દુશ્મને યઝદી.
બુરી તારી ઓલાદ બુરી તારી જાત,
બુરઇથી ભરેલો, બુરો બદશિફાત.
અબર છે તું કયેસર તુંને છે શરમ,
કહાં છે ભલાઇ, દીલમા રહમ.

ફરી કેમ. તારી ગઇ એમ મતી,
ગુજારી મુજ પર તુંએ જાસતી.
મને કીધો મહેમાંન તુંજ ધાંમમા,
કરી કયેદ સીવી લિધો ચાંમમા.
કિધો કયેદ કસુર વન મને તાકમા,
જુજોગીંને નાખી તુંએ ખાકમા.

૧૧,૯૦૦

હું આવ્યો 'તો વેપારીનો વેશ લઇ,
હતું નહિ લશ્કર કે હથિયાર કંઇ.
કરી કયેદ મુજને કંમર તેં કસી,
ગયો લઇ લશ્કર ઇરાંન ધસી.
કતલ તેં ચલાવી નર નારની,
જમીન કીધી વેરાંન ગુલજારની.
રડે બાળ હજારો મા–બાપ વન,
થયા ઠાર જંગે, ન મલિયું કફન.
રડે નાર નવધાર, કુટી કપાલ,
કિધો એવો કયેસર તુંએ તંગ હાલ."(12)

રૂમના કયેસરે શાહ શાહપુરની આગલ પશેમાન થઇ માફી માંગવી.

રડી એમ કયેસરે દીધો જવાબ:
"નસીબે કિધું મારૂં ખાનું ખરાબ
અકળ દેવથી મુજ ચતરાઇ ગઇ,
હજારોની ગર્દન કતરાઇ ગઇ.
બદીને ઇવજ જો બક્ષે તું જાંન,
થશે તારી કિરતી રોશન જેહાંન.
બની તારી દરબારે રહેવશ ગુલાંમ,
હરદમ બજાવશ ફરમાવે કાંમ." (13)

શાહ શાહપુરે રૂમના કયેસરને જખુન સજા કરવી.

કહ્યું શાહપુરેઃ "અરે બદગોહર,
કિધો મુજ મુલક તેં જીરોજબર.
કિધું મુજ ચમનને લુટી બતંગ,
વસે છે ત્યાં આજ શીરો–પલંગ.
કિધી છે ખુવારી બની મસ્ત તું,
કરી આપ સઘલું દરોબસ્ત તું.
કિધા તુંએ જે જે ઇરાંની કતલ,
મને આપ દસ દસ રૂમી તે બદલ.
ઝાડોથી ભરપુર હતાં મુજ વંન,
કિધાં તુંએ કાપી બિલકુલ નગન.
રોપી તે ઝાડો, સમારી તું દે,
છે કેહર ભારી ઉતારી તું દે.
નથી કયેદ કરતો તુને ચાંમમા,
સબબ તેથી કમતર તું છે દાંમમા
કહયું મારૂ જો લાવશો નહિ બજા,
કહડાવી બદન ખાલ કરશ હું સજા."
તુરત ખેંચી શાહપુરે ખંજર બહાર,
ધસિયો તે કયેસર તરફ નામદાર.
કિધા કાંન કાપી સરથી અલગ,
તમાશો એ જોતી રહી કુલ ખલક.
વલી નાખ પકડીને પાડી સુરાખ,
કરી કયેદ કયેસર કિધો બહુ હલાક.
જંજીરે જકડી કિધો નાતવાન,
તોડી ગુમાંની કિધો બંદીવાંન
ખબર એ પૂગી જઇ રૂમને દવાર,
પડયો કયેદમા રૂમનો શહેરિયાર.
રડી રૂમી રઇયત તડકાઇને,
ધ્રુંજી રહી શાહપુરથી ડર ખાઇને.

શાહ શાહપુરે રૂમની ગાદી ઉપર નવા કયેસરની નેમણુક કરવી.

આ રીતે રૂમના કયેસરને કયેદ કરી, શાહપુર એક મોટી ફોજ લેઇ રૂમ ઉપર ચઢાઇ લઇ ગયો, અને કયેસરના ભાઇ યાનુંસ સાથે એક મોટી લડાઇ કીધી. તે લડાઇમાં હજારો રૂમીઓ મારયા ગયા. યાનુસ પોતાની હાર થયાથી નહાસી ગયો. એવા સંજોગ વચ્ચે રૂમીઓએ બજાનુસ નામના એક અકળમદને કયેસર તરીકે એકમતે મુકરર કરી, તેને રૂમની ગાદી ઉપર બેસાડયો.

બજાનુસ ત્યાર પછી શાહ શાહપુર આમલ ગયો, અને તેની સાથે સુલેહના કરાર કરી, તે રૂમની ગાદી ઉપર બેઠો. ઇરાનના શાહ શાહપુરે બજાનુસની આ નેમણુક ચોક્ક્સ સરતોએ મંજુર કરી, તેને પોતાની બહાલી આપી.

તેનો જન્મ, તેની ઉપર ગુજરેલા હાદેસા, અને તેની તાજપોશી.

ભાગ ૧ લો.

સાસાંની વંશમાં યઝદઝર્દને નામના થઇ ગયલા ત્રણ પાદશાહો.

ઇરાંન ઉપર સાસાંની પાદશાહો જે અમલ કરી ગયા છે, તેમા યઝદેઝર્દને નામે ત્રણ પાદશાહો જુદેજુદે વખતે રાજ ચલાવી ગયા હતા. એ ત્રણ યઝદેઝર્દમાં પેહલા અને ત્રીજા યઝદેઝર્દ માટે જાણવાનું જે છે, તે એ કે ત્રીજા યઝદેઝર્દે પારસી શેહનશાહત ગુમાવી ઇરાંનના મુલકને અરબોને હાથ જવા દીધો હતો.

બીજા યઝદેઝર્દ માટે આ પ્રસંગે તો કાંઇ બોલવાનું નથી. પેહલો યઝદેઝર્દ બેહરામ ગુરનો બાપ થતો હતો. એ પેહલો યઝદેઝર્દ ખ્રીસ્તીઓ ઉપર ઘણોજ રેહમ દીલ હતો. એ રેહમ દીલીનો લાભ લેઇ, ખ્રીસ્તીઓએ મદાયન શેહર માહેલું એક મોટું આતશ કદેહ બાળી નાખ્યું હતું. એ ઉપરથી યઝદેઝર્દ ખ્રીસ્તીઓ ઉપર ઘણોજ ગુસ્સે થઇ, તેઓની મોટી કતલ ચલાવી હતી. યઝદેઝર્દના એવાં ઘાતકીપણા માટે તેઓએ

યઝદેઝર્દ 'અથીલ'

યાને 'ઘાતકીનો' એલકાબ તેને આપ્યો હતો. એ યઝદેઝર્દ ઇ૦ સ૦ ૩૯૯) થી ૪૨૦) સુધી ઇરાંનની ગાદી ઉપર રાજ કરી ગયો હતો.[3]

---

૧. આ દાસ્તાંનનુ સંગીત કિરતન પ્રથમ મુંબઇની જશન કમીટી માટે ઍ૦ છ૦ ઇન્સ્ટીટયુટના હૉલમા તા૦ ૪ ઠી સપ્ટેંબર ૧૯૨૧ ને દીને સાંજના રજુ કીધું હતું.

૨. બેહરાંમને 'ગુર' નો એલકાબ એટલાં માટે મલ્યો હતો, કે તે ગુરખરનો શેકાર કરવામા ઘણોજ બાહોશ હતો. ખાસ કરી 'તીર'નો નેમબંધ ઉપયોગ કરવામા બેહરાંમના જેવો એકબી પાદશાહ થઇ ગયો નથી.

૩. યઝદેઝર્દ ૧ લા ના જે સિક્કાઓ મલ્યા છે, તેની એક બાજુ ઉપર નિચલો લેખ કોતરાવેલો જણાય છેઃ "ખુદાને માનનાર, પવિત્ર, ઘણોજ સુલેહવાલો, ઇરાંનના પાદશાહોનો પાદશાહ યઝદેઝર્દ." તેની બીજી બાજુ ઉપર નિચે પ્રમાણેનો લેખ જણાયો છેઃ "ઘણોજ સુલ્લેહ ભરેલો યઝદેઝર્દ."

બેહરામનો જન્મ.

એ યઝદેઝર્દના રાજના આઠમા વરશમાં, તવારીખ પ્રમાણે તેને ત્યાં ફરવર્દીન માસ, અને હોરમજદ રોજે એક દીકરાનો જન્મ થયો હતો તે દીકરાનું નામ બેહરામ રાખ્યુ હતું. બેહરામના જન્મથી ઇરાંનની રઇયત ખુશી થઇ, પણ બીજી રીતે તે ઘણીજ દલગીર થઇ. દલગીર થઇ એટલા માટે, કે એ બાળક તેના બાપની સંગતમાં રેહી મોટો થશે, તો તેનાજ જેવો તે ઘાતકી અને બુરી ખાસિયતનો નિકલશે.

બેહરામને તાલીમ આપવા માટે અરબ પાદશાહ મુઝરને સોંપ્યો.

વજીરો અને દસ્તુરો દેશની બેહતરી માટે યઝદેઝર્દને અરજ કરવા લાગ્યા, કે આવા એક ભાગ્યશાળી દીકરાને, કેળવણી આપી કાબેલ કરવા તારા તાબા હેઠલના એકાદ રાજ માહેલા કોઇ કાબેલ ઉસ્તાદને સ્વાધીન કરવો, કે જેથી એ પાદશાહી લાયક તાલીમ મેલવી શકે.

એ સલાહનું પરીણામ એ આવ્યું, કે અરબસ્થાનનો મુલક, જે ઇરાંનને ખંડણી આપતો હતો, તેના અરબ પાદશાહ મુંઝરને હવાલે યઝદેઝર્દે પોતાના દીકરા બેહરાંમને દરેક પ્રકારની તાલીમ આપવા સોંપ્યો. બાળક બેહરાંમ જન્મથીજ ઘણો ચંચળ હોવાને લીધે, તેણે દરેક જાતની કેળવણી મુંઝરના મુલકમા વસી હાંસલ કીધી, અને એવી રીતે બેહરામે સરવે પ્રકારની રાજવંશી, તેમજ લડાયક હુંન્નર અને શીકાર કરવા વિગેરેની પુરેપુરી તાલીમ મેલવી.

બેહરામનું અઢાર વરશની ઉમરે પુગવું.

એવી રીતે બાપની નજરથી અને વતનથી દુર વસી, બેહરાંમ ૧૮) વરશની ઉંમરનો થયો. જ્યારે બેહરાંમ ઉંમરે પુગ્યો, ત્યારે મુંઝરે બેહરાંમને રેહવા માટે એક મહાભારત મેહલ બંધાવ્યો, જેની કરામત ભરી કારીગરી તવારીખમા નોધાઇ રેહલી છે.

બેહરાંમ માટે યુનાની ઇજનેર-સેમનોરે-બાંધેલા મેહલની તવારીખ.

આ બેમુલ અને બીનહરીફ મેહલની કારીગરી એક યુનાની ઇજનેરે કરી હતી. તેની અજાયબ જેવી રચનાને લીધે, તે મેહલ સહવારના સુરજ ઉગે ત્યારે આસમાની રંગનો દેખાતો હતો; મધ્યાંન બપોરે તે સુધ સફેદ રંગ પકડતો હતો, અને સાંજના સુરજ અસ્ત પામે ત્યારે તે સુંનેરી રંગનો દેખાતો હતો.

યુનાની ઇજનેરનું ખુન થવું.

આ મેહલ બાંધનાર યુનાની ઇજનેરનુ નામ 'સેમનોર' હતું. યમનનો પાદશાહ મુંઝર આ મેહલની આવી બેમુળ કારીગરી જોઇ ઘણોજ ખુશી થઇ ગયો, અને સેમનોરને એક મોટી દોલત તેણે ઇનામ તરીકે આપી.

પોતાની મેહનતના બદલામાં આવી મોટી દોલત મલતાંજ, તે ઇજનેર હરખમાં આવી બોલ્યોઃ "જો હું જાણતે કે મને આવી મોટી દોલત આવી કારીગરી માટે મને મલવાની હતી, તો હજી એના કરતાબી વધારે ખુબસુરત મેહલ હું બાંધતે."

સેમનોરના આ સખુનો મુંઝરને કાને ગયા. તેણે એવું માની લીધું, કે: "મબાદા એ યુનાની ઇજનેર કોઇ બીજા પાદશાહને એથી વધારે સુંદર મેહલ બાંધી આપશે, તો મારા આ મેહલની નવાઇ જતી રેહશે, માટે એ મેહલથી વધારે સુંદર મેહલ એ કોઇ માટે બાંધિ નહી એમ થવું જોઇયે." એવા નક્કી ઠરાવ ઉપર આવી, એક દાહડો તે યુનાની ઇજનેરને મુંઝરે તે મેહલના મીનારા ઉપર મુલાકાત લેવાને બાહાને બુલાવી મંગાવ્યો, અને તેને ગફ્લતમાં નાખી, મેહલના મીનારા ઉપરથી તેને ફેકાવી દીધો, અને એ રીતે તે યુનાંની ઇજનેરનું ખુન થયું.

બેહરાંમે મુંઝરને અરજ કીધી.

બેહરામ જ્યારે મોટી ઉંમરનો થયો, ત્યારે એ મેહલમા વસવાટ કરવા લાગ્યો. બેહરામ જેમ જેમ ઉમરે મોટો થયો, તેમ તેમ દુનિયાઇ સંસાર સુખની તેને યાદ આવતી ગઇ. એક દિવસ મુંઝર આગલ બેહરાંમે પોતાની દીલની ખાએશ જાહેર કીધી.

થયાં સાલ પુરાં જયારે અઢાર,
રૂમરૂમ ખીલી જવાંની બહાર.
હતું સુખ તનમન અતી ગુલજાર,
નહિ કાંઇ ચિંન્તા દીલમે લગાર.
હતાં સુખ સર્વે કિસમના હજાર,
મગર પાસ હતી નહિ ગુણી એક નાર.
સુઝાઇ બેહરાંમ ફરતો હતો,
સદા હાયનો દમ ભરતો હતો.
એક રોજ બેહરાંમે બોલી જબાંન:
"સાંભલ ઓ મુંઅર રોશન રવાંન.
મને સુખની હિયાં નથી કંઇ કમી,
સદા સુખ ચેને રહ્યો છું રમી.
મગર મારે મન એક સંતાપ છે,
હકીમોબી તેથી બેતાબ છે.
દરદ દીલનુ એ કરે કોણ સફા,
ટરે તો ટરે દુખ તું એ દફા.
એ ગમથી જીગરનો જલે છે જંખમ,
બદન એ અગનથી બને છે ભસંમ.

કિધી છે મને કોઇએ જાદુગરી,
સદા મારી આંખો છે આંસુ ભરી.
ગમ દીલ અંદર, ગમ આંખમા,
મુજ સમ દુખી નહિ હશે લાખમા..
ટરે જો અગર નહિ તું રેહબરી,
જશે આ મરીઝ તારો બેશક મરી.
વિના નાર દુખી સંસાર છે,
ભવ માનવીનો બિસ્માર છે.
અગર હોય અદના કે આલા જવાંન,
અગર બાદશાહ કે અગર પેહલવાંન.
અગર સુરવીર કે અગર હોય અબળ,
વિના નાર સંસાર છે નિશફળ.
વિના નાર યઝદાંન્ દીન ના રહે,
વિના નાર કોણ રાહે નેકી કહે.
વિના નાર ઇર્જ્જત નહિ નર પાય,
છે નાર નરની ખરી રહેનુમાય.
અગર એક પયદા જો ફરજંદ થાય,
બિચાબાંન દીલ મારૂં આનંન્દ પાય.(1)

બેહરાંમના વિચારો ઓરત માટે કેવાં છે, તેની મુંઝરે કસોટી કરવી.

બેહરાંમની બેચેની અને ઝુડાપામા પડેલી તેની જીંદગીનું ખરૂ કારણ મુંઝર હવે સમજી ગયો. તોપણુ ઓરતજાત માટે બેહરાંમના વિચારો કેવા છે, તે જાણવા મુંઝરે તેની સાથ દલીલ કીધી. (2)

બેહરાંમે બાંનુ આઝાદેહને પસંદ કરવી

ઓરતજાત માટે બેહરાંમના એવા ઉંચી કિસમના વિચારો જાણી, તેની દાનેશમંદી માટે તે વખાણ કરવા લાગ્યો. એ પછી મુંઝરે ખાનદાંની કુળની સીત્તેર બાંનુઓને ભેગી

કરી તેણે બેહરામ આગલ રજુ કીધી. તે સઘલી બાનુઓમાથી બેહરામે એક ખુબસુરત બાંનુને પસદ અને કરી, તેણીને પોતાની બાંનુ બનાવી.

કિસ્સે બેહરાંમ અને આઝાદેહ.

તે બાંનુનુ નામ આઝાદેહ હતું. તે ઘણીજ દીલખુશ અને ખુબસુરત નાજનીન હતી. વળી તે એક ઉંચા પ્રકારની ગાયનકાર હતી. તેણીના સરોદથી બેહરામ હમેશાં ઘણેજ આનંદ રેહતો હતો. તે બાંનુના પ્યારમાં બેહરાંમ એટલો બધો તો લીન થઇ ગયો હતો, કે તે પોતાના બાપ અને બાપીકા વતનને વટીક ભુલી ગયો, અને એકબી ઘડી તે મહાણુમથી છુટો પડતો નકી હતો. અગર જો બેહરાંમ શીકારે જતો, તો ત્યાંબી તે આઝાદેહને પોતાની સાથે લેઇને જતો હતો. આ કમનસીબ બાંનુના બાબમાં એક જાણવા જોગ બનાવ બનેલો. ફીરદોસી વર્ણવે છેઃ

એક રોજ ઉગ્યો નુરી આફતાબ,
હુકમ કીધોઃ "શિકારે નિકલો સિતાબ."
નિકલીયો બહેરાંમ આઝાદેહ સંગ,
સજી શસ્ત્ર અંગે તીરો તફંગ.
થયાં સાંઢણી પર બન્ને સવાર,
ગયાં શેહરથી દુર નિકલી બહાર.
ઘટા ગીચવાલું દિઠું એક વંન,
ચરતાં હતાં ત્યાં ચારો હરણ.
જોડી હરણની ફરતી હતી,
નર સાથ માદા ચરતી હતી.
બેહરામે જોઇ બોલી જબાંનઃ
"અએ માહેતાબાં અજીજ મેહરબાંન.
જો સાંમી બાજુ પર કર નજર,
હરણની જોડી ફરેછ બેફિકર.
તીર મારી મારો પયકાનદાર,
ફરમાવે તેનો કરૂં હું શિકાર.
માદા છે નરની અતી નવજવાંન,
નર તેનો બુઢો છે નાતવાંન."
૧૨,૦૦૦

આઝાદેહ જવાબ દેવો.

આઝાદેહ બોલી સુણી સુખનઃ
"અએ શાહજાદા બખ્તેબુલંદ.
નરેચોર હરણ સાથ લડતા નથી,
સુરવીર એ કાંમ કરતા નથી.
મગર તુંજ તીરનો હુન્નર બતાવ,
તીર મારી માદાને નર તું બનાવ.
કર તીર ટાંકી એવી નિશાંણ,
બને નર બુઢો નારી સમાન.
ભડકીને નહાસે જયારે તે નર,
ખજવાલે પગથી કાંનો ઉપર.
તિર ટાંકી સાબુત કર તું નિશાંણ,
પગ સાથ સીવી લે માથું 'ને કાંન.
ગણુ તુને ત્યારે જગ આશકાર,
તવારીખમા તું રેહે યાદગાર.
તિરંદાજ હોય જો તું નામદાર,
દેખાડ તારા હુંન્નરનો બહાર."

બેહરાંમે પોતાનો તિરંદાજીનો હુંનર આઝાદેહને દેખાડવો.

સુણી આ સુખન ખુશ થયો તે જવાંન,
ધર્યું જેમ તનમા 'ને મનમા ગુમાંન.
તૂરત તીર કાહડી ખેંચી કમાંન,
બેહરામે ટાંકી સાબુત નિશાંન.
હવામે છુટો તીર પયકાંનદાર,
વિંધઇ ગયો નર સીંગ[1] આરપાર.
પલકમા સુરત તેની બદલઇ ગઇ,
વિના સિંગ નરની માદા થઇ.
બિજો તીર છુટો છોડી કમાંન,
જઇ કીધું માદાને માથે મકાંન.
લહુથી બઝરતી થઇ રંગ લાલ,
મગર દીસે માદા નરની મિસાલ.
તતકાળ છુટો તિજો એક તીર,
વિંધઇ ગયો કાંન, પગ સંગ શીર[2].

---

૧. સીંગ યાને સીંગડાં. ૨. શીર યાને માથું

જોઇ હાલ હરણને રડી સુંદરી,
નયનોથી નીરની વરસી ઝરી. (૩
* * *
ખુશી થઇ બેહરાંમે બોલી જબાંન
" જો મારી કેવી છે સાબુત નિશાંન.
નિકલું છું જયારે હું કરવા શિકાર,
હું મારૂં છું .એવા કંઇએક હજાર."
અજબ થઇ બોલી ગુનચેહેહન:
" દિસે છે મને તું કોઇ અહેરેમન.
આ તીર તારો 'ને આવી કમાન,
નિર્દોશ પસુના લિયે એમ જાન.
આ નેમ તારી છે આફત ભરી,
બેશક એ છે કોઇ જાદુગરી."
થયો લાલ ગુસ્સાથી બેહરામ ગુર:
"બંધ કર જબાં તારી એ બેશહુર.(4)
કનીજ વન તમીજ તું બક્કે બદસુખન,
આ દુનિયામે મલતું ના તુને કફન."
ગુસ્સાથી બેહરાંમે લંબાવી હાથ,
કંમરમાથી પકડી સખ્તીની સાથ.
ઉઠાવી જીનપરથી પટકી જમીન,
ગુજર પામી તતકાળ તે નાજનીન.

બેહરાંમનુ પોતાના બાપ યઝદેઝર્દ પાસે જવું.

આ દુખદાયક બનાવ બન્યા પછી, બેહરાંમ પોતાના મનમા ઘણોજ પસ્તાવા લાગ્યો. ગુસ્સાના આવેશમા તેણે પોતાની વાહલી માશુકનો જાન લીધા પછી, તે તેની જુદાઇમાં હવે ઝુરવા લાગ્યો. હવે તેને પોતાના બાપીકા વતનની યાદ પડી, અને પોતાના બાપને જઇ મલવા તે અધીરો બનવા લાગ્યો.

બેહરાંમે પોતાનો એવો વિચાર મુંઝરને જણાવ્યો અને મુંઝરે બેહરામને તેના બાપ પાસે રવાના કરવાની મોટી ધામ ધુમ ભરી તૈયારી કરવા માંડી. મુંઝરે પોતાના દીકરા નોમાન સાથે બેહરાંમને એક મોટો રસાલો આપી, ઇરતખર તરફ રવાના કીધો, કે ત્યાં તે પોતાના બાપને જઇ મલે.

બેહરામ પોતાને વતન પાછો ફરે છે એવી ખબર જ્યારે તેના બાપ પાદશાહ યઝદેઝર્દને પડી, તેવોજ તે એક મોટા રસાલા સાથ પોતાના દીકરા બેહરામને લેવા સામે ગયો, અને તેને, તેમજ મુંઝરના દીકરા નોમાનને માન સાથ લાવી, પોતાના અએવાને ખાસ અંદર ઉતારો આપી, તેની મહેમાનદારી કરવામા સેહજબી કચાસ રાખી નહી.

બેહરાંમ તરફ તેના બાપ યઝદેઝર્દની બેદરકારી. બેહરાંમને કયેદ કરવો.

એક મહીનો મુંઝરનો દીકરો નોમાન, યઝદેઝર્દના મેહમાન તરીકે ઇરતખરમા રેહ્યો. ત્યાર પછી યઝદેઝર્દે બેહરાંમને કેળવવા માટે નોમાને લીધેલી મેહનતના બદલામાં તેને મોટો કિમતી હદીયો આપી, તેનો તેમજ તેના બાપ મુંઝરનો મોટો ઉપકાર માની, નોમાનને ભારી માન અકરાંમ સાથ રવાન કીધો.

એક બાપના જેવું વાહાલ બેહરાંમ તરફ તેનો બાપ યઝદેઝર્દ દેખાડતો નથી, એવું તુરતજ બેહરાંમે પોતાના બાપના પાછી ખવાસ ઉપરથી જોઇ લીધું. બેહરાંમે પોતાના બાપની આવી કિસમની પોતા તરફ બેદરકારી જોઇ, તે ઘણોજ દુખી થવા લાગ્યો

એક રોજ મેહલમા એક ખાસ મિજલસ મળી હતી. યઝદેઝર્દ તે મિજલસમાં તખ્ત ઉપર બસી એશ કરતો હતો, અને તેનો દીકરો બેહરામ તેની ખીજમતમા બીજા

અમીરો સાથ અદબથી ઉભો હતો. વખત મોડી રાતનો થયાથી બેહરાંમની આંખોમાં ઉંઘનો ઝોંકો આવવા લાગ્યો. યઝદેઝર્દની નજર ઝુંકાતા બેહરાંમ ઉપર પડતાંજ, તેના ગુસ્સાનો પાર રહયો નહી. તેણે એક વાઘના જેવી મોટેથી બરાડ પાડી બેહરામને કહ્યું કે:

"અરે બેહયા, બેતમિજ, બેશહુર,
નિકલ થા નજરથી એકદમ દુર.
ઉભો રહી હજુર મુજ દરબારમાં,
ઝુંકે નિંન્દ પુર મન બુખારમા.
અરે ચોર, સરકશ સજાવાર તું,
થયો છે શાહનો ગુનાહગાર તું.
અરબ શાહે શું એ શિખવ્યો વિવેક,
કે દરબારનો જાળવે એમ ટેક.
અરે ઓ દિવાના, નનામો થજે,
જગતમા જીવીને નકાંમો થજે.
અરે ઓ વજીર તું હવે જલ્દ કર,
સજા કર તું એને બની બેખતર.
ઝુંટાવી સરપરથી લે તાજને,
બેતાજ કર એ સરફરાજને.
કુંમરથી કુંમરબંધ તુરત દુર કર,
લે કાહડી સમશીર, ખંજર, તબર.
લઇ જા તું પકડી એ બેધ્યાંનને,
મેહલમા કર કયેદ એ શયતાંનને."

તે ઘાતકી બાપે પોતાના દીકરા ઉપર પુકાર મારી વજીરને હુકમ કીધો, અને તે શાહી હુકમ પ્રમાણે, બેહરાંમના માથાં ઉપરથી વજીરે તેનુ તાજ એકદમ ઉતારી લીધું, અને તેના કુંમરબંધ તથા સમશીર અને ખંજર વિગેરે હથીયારો કાહડી લઇ, મેહલ અંદર તેને નજર કેદ કીધો. આ બંદીખાનામા બેહરામ નજર કેદ રહ્યો. ફકત નોરોજ અને જશ્ન સદેહના હિંગામો ઉપરજ તે સરદારો સાથ પોતાના બાપની દરબારમાં તેના હુકમથી જતો હતો.

બેહરામનો કેદખાનામાથી છુટકો થવો.

કંઇ એક મુદ્દત સુંધી બેહરાંમ એ બંદીખાનામાં તેના બાપના ફરમાનની રૂએ એક કયેદી તરીકે વસ્વાટ કરી રહ્યો, પણ તે ઘાતકી બાપને પોતાના વાહલાં ફરજંદ માટે કાંઈબી દયા આવી નહી, બલકે બેહરામની હસ્તીની યાદ વધીક તેને પડી નહી. અંતે એક દાહડો રૂમનો એક એલચી સલામી લઇ યઝદેઝર્દ પાસ આવ્યો હતો, તેને એ બીના ખબર પડયાથી, તેણે બેહરાંમ તરફથી મારી ચાહી, અને યઝદેઝર્દ તે એલચીના માનને ખાતર બંદીખાનામાંથી બેહરાંમને છુટો કીધો.

બેહુરાંમનુ બંદીખાનામાંથી છુટી યમન તરફ નાહસી જવું.

બેહરાંમ જેવો કયેદમાંથી છુટો, તેવોજ તે એક અંધારી રાતે, પોતાનાં થોડાક માનીતા રસાલેદારો સાથ છુપછાપ નહાસી પોતાના ખેરખાહ મુંઝરના મુલક-યમન-તરફ નહાસી ગયો, અને ત્યાં જઇ તે મુંઝરના આસરા હેઠળ રેહ્યો.

આ બનાવ બન્યા પછી યઝદેઝર્દ પોતાની પાદશાહી માટે ઘણોજ ફીકરમાં પડ્યો. અંતે પોતાના મનનુ સમાધાન કરવા માટે તેણે પોતાના ખાસ નજુમીઓને બોલાવી મંગાવ્યા, અને તેમને એકઠા કરી હુકમ કીધો, કે:

સૌઝ.

અએ રમલના માલેકો,
દાનેશમંદ દાના તબીબ,
હું મરીઝ છું આપનો,
જોઇ કહો મારૂ નસીબ. ૧

બીત્તર ભવિશનું જોઇ લો,
કદિ દો સિતારાની ચલન,
આ તખ્ત મારૂં કેમ જશે,
કેવું નસિબમાં છે મરણ. ૨

કહાં છુપાઇ છે કજા,
મારી કહો ! ખોલી ભરમ,
મોત કેમ મળશે મને,
શું શું કરમમા છે જુલમ. ૩

દિન દિન વહી રાતો જશે,
રાતો પછી સહવાર,
એક દિન એવો આવશે,
'રોશન' થશે અંધકાર. ૪

નજુમીઓએ યઝદેઝર્દની કજાનુ ભવિશ કુહવું.

પાદશાહ યઝદેઝર્દે નજુમીઓને આવી રીતે પોતાની સરજત અને શાહીનુ ભવિશ વર્તવા ખાસ હુકમ કીધો. સઘલા નજુમીઓએ યઝદેઝર્દના સિતારાની ચાલ તપાસી, તેઓએ પોતાનુ મત જણાવ્યું:

નજુમીએ જોઇ રમલનો ભરમ,
કહ્યું પાદશાહને ન કર કાંઇ ગમ.
નથી તુને લાજમ કરે મોત યાદ,
કરે કાં કજાથી ડરી ફરીયાદ.
લઇ સાથ લશ્કર સિપાહો નફર,
નિકલશે તું શેહરે તુસની સફર.
પુરો વખ્ત તારી અજલનો થશે,
ત્યાં 'સુ સરોવર' તરફ તું જશે.
વસે છે જગે તે તહારી અજલ,
કજાનો ભરમ એમ કહે છે રમલ."

યઝદેઝર્દે પોતાના મોતને બંધ કરવાની હિકમંત કરવી.

દુખી થાયો શેહનશાહ સુણી એ ખબર,
કિધી મન સાથે જબરી ફીકર:
"છુપાઇ છે પરદેશ મહારી અજલ,
ઉડાવશ હું તેને કરી કળવળ.
કદમ બહાર હિયાંથી ધરૂં હું નહી,
કે તુસ શેહર જઇને મરૂં હું નહી.
૧૨,૧૦૦
લઉ છું ખુરશેદ યઝદના કસમ,
કે ઘરથી હું બાહેર ન કાહડું કદમ.
મને છે આદર બુરજીન કસમ,
કે ઘરથી હું બાહેર ન કાહડું કદમ.
કસમ છે આદર ખરરાદના,
કસમ છે મને યઝદાં પાકના.
કે સુ સરોવર હું જાઉ નહી,
અજલ મારી હું ત્યાં પાઉં નહી."(5)

યઝદેઝર્દને નવી જાતની બિમારીનું લાગુ પડવું, અને તબિબોનું લાજવાબ બનવું.

ગુજર પામિયા એ પછી ત્રણ માસ,
અજલ બાદશાહની ઉભી આવી પાસ.
બિમારી નવી એક લાગુ પડી,
બેચેન બની તે રહ્યો હરઘડી.
દરદ થાયું બરપા બદ અખલાકથી,
થયું લોહી વહેતું અતી નાકથી.
હકીમોએ કીધા ઇલાજો હજાર,
નહી બંધ થાયું લહુ ધારદાર.
ઘડીમા પડે બંધ, ઘડીમા વહે,
એ દુખ પાદશાહ કેમ કરીને સહે.
વજીરે કહ્યું એમ: "સમજ શેહરિયાર,
તું ભુલિયો છે ફેરમાને પરવરદેગાર.
કજાની ગજબથી ભરી ચાલ છે,
ભરાઇ ભવિશમા વિકરાળ છે.

કજાથી જીગર ચાક પારા થયાં,
કજા પાસ તારાં ન મારા રહ્યાં.
કજા પાસ ના કોઇ પ્યારા રહ્યા,
કજા પાસ સિકંદર ન હારા રહ્યા.
કજાથી બચી ના રૂસ્તમ ગયો,
નહિ તું રેહશે, નહિ કોઇ રહ્યો.
કર એક ઇલાજ છે કારજાર,
જા જલ્દ 'સુ' 'ને સરોવર કિનાર.
કિનારે લોટી ચુમીને ખાક,
નિયાએસ કરજે યઝદાંન પાક.

ગુનાહની તોજેસ કરી દમ-બ-દમ,
કહેજે કે તાબે છું તારે હુકમ.
કજા મુજ કસમથી થઇ હોય બંધ,
ખતા માફ કર આવિયો છું શરણ.
કર દરગુજર હું કહું કરગરી,
લિધા મે કસમ કોઇ બુરી ઘડી.
દરદથી જીંદગી દુખી ભારી છે,
હું આવી ઉભો જયાં કજા મારી છે.
હવે માફ કર હું ગુનાહગાર છું,
દરદથી હું બંદો બેજાર છું".

વજીરની સલાહથી યઝદેઝર્દનુ સુ સરોવર તરફ જવું.

દરદની પિડાકારીથી બેકરાર બનેલો યઝદેઝર્દ અંતે વજીર અને દસ્તુરોની સલાહથી સુ સરોવર તરફ જવા તૈયાર થયો. તેણે એક મોટા રસાલાને તૈયાર થવાનો હુકમ કીધો, અને સઘલા શાહી દમદબા સાથ તુસ શેહર તરફ તે જવા નિકલ્યો.

સુણી લઇ દસ્તુરોના સુખંન.
સફરની સલ્લાહ કીધી પસંન.
લિધા સંગ રફીકો, દલીર પેહલવાંન,
લિધી પાલખીઓ, લિધા ગશ્તીબાંન.

સફર કીધી ચાલુ લઇ સંગમા,
દરદ જોર કરતું રહ્યું અંગમા.
નહી ચેન દિવસે ન રાતે કરાર,
પુકારી દરદથી રડે શેહરિયાર.

પુગ્યા સહું જઇ સુ સરોવર કિનાર,
પડયા નાખી તંબુ ખિજમત ગુજાર.

યઝદેઝર્દના રસાલાએ સુ સરોવરને કિનારે તંબુઓ નાખ્યા, અને યઝદેઝર્દના દુખનો ઇલાજ કરવાની સઘલાઓ હવે તજવિજ કરવા લાગ્યા.

યઝદેઝર્દે નમીને યઝદાંનની બંદગી કરતાં કહ્યું કેઃ "ઓ બંન્ને જેહાંનના માલેક, તારો માર્ગ છોડી હું આડે રસ્તે દોરવાઇ ગયો, એ મારો ગુનાહ થયો છે. ઓ પાક યઝદાંન, મે ખુરશેદ યઝદના, અને ખરરાદો બુરજીનના કસમ લેઇ મારાં મોતને સૌગંદના ફાંદા મે બાંધી લીધું છે, પણ અંતે મને મારી અજલ જયાં હતી, ત્યાંજ આવવું પડયું છે. મારો છુટકારો કરનાર તુજ એકલો પાક યઝદાંન છે.

એવી અરજ ગુજારી, યઝદેઝર્દે સુ સરોવરના પાણીથી અંઘોળ કીધી, અને કહે છે, કે તે પાણીની અંઘોળથી યઝદેઝર્દના નાકમાંથી નિકળતું લોહી તુરતજ બંધ થઇ ગયું. યઝદેઝર્દ પોતાની સુધરેલી તબિઅતથી ઘણોજ ખુશી થઇ, યઝદાનની દરગાહમાં તોજેસ કરી ઇબાદત કરવા લાગ્યો. (6)

ફાનિમા ચાલી રેહલો
કજાનો દોર.

કજાની જફા છે બલાગત ભરી,
રખે રેહતો બંદા ગફલત કરી.

નથી કોઇ કજાથી છુટું ઇનસાન,
ન પિયાંની, ન સાસાંની પીરો-જવાંન.
નથી પેશદાદી રહ્યા નરપતી,
ગજાવી હતી જેણે ધરતી ગતી.

જમશીદ, દારા, સિકંદર ગયા,
નરીમાન, રૂસ્તમબી ના રહ્યા.
ધ્રુંજાવી રહ્યા'તા જે ધરતી ઘણી,
કજા તેનીબી આવી અંતે બની.

* * *

કજા કોઇ કાળે કદી ના મુકે,
વસે મેહલ ઝુપડે નહિ તે ચુકે.
વસે જઇ અગર કોઇ જમીનને ભીત્તર,
યા જઇ વસે આસ્માંનની ઉપર.
અગર જઇ દરિયામે વાસો કરે,
કજા જઈ ત્યાંબી તેને ધરે.

* * *

દફા દુખ તનનુ થયું તતકાળ.
કહ્યું યઝદઝર્દે બની ખુશહાલઃ
"ઇનસાંન અકલથી જો અમલ કરે,
અકલ પાસ અજલબી પાણી ભરે.
કજા મારી જો હિયાં છુપાઇ હતી,
મને કેમ આવી તે મળતી નથી."

યઝદેઝર્દની કજાનુ હાજર થવું.

સુખન આ જબાંથી નિકળતાને વાર,
સુ નો સરોવર થયો જોશદાર.
પડી પાદશાહની દુરથી નજર,
દિઠો એક ઘોડો પાણી ભિતર.
હતો મસ્ત અંગે પુરો પિલંગ,
મિસલ ગોરખર મારતો તે છલંગ.
ચલકતી દિઠી આંખ બે આબદાર,
રંગે રૂપાળો રૂઆબ અપાર.
ભરેલી હતી યાલ સુંદર વિશાલ,
દિઠા બાલ દુમનો, રેશમ મિસાલ.
ફુંકારી ફુંકતો જબરો પવન,
પુકારે ધ્રુંજતાં સરોવર સદન.

યઝદેઝર્દે પોતાના મોતને જોવું.

જોઇ યઝદઝર્દે કીધો હુકમઃ
"મળી સહું સિપાહો બાંધો મક્રમ."
કમંદ લઇ સિપાહો ગયા પાણીમા,
લિધો અસ્પ[1] ઘેરી આસાંનીમા.
જકડીને લાવ્યા સરોવર કિનાર,
ઉભો ગેલ કરતો સહું સંગ અપાર.

* * *

અજલના ભરમની સમજ નહી પડી,
નજર સામે ઉભી કજાની ઘડી.
હુકમ કીધો શાહે કરો જલ્દ કાંમ,
જલ્દીથી લાવો જીન 'ને લગાંમ.
લઇ હાથમા જીન, લગામો—રિકાબ,
ઘુરત બાંધિયો પીઠ પર અસબાબ.
ઉભું જાનવર તે ગરીબ થાઇને,
દિલ ખુશ થયો શાહ મલકાઇને.
કજાને ભુલી ભાંન ખોઇ ગયો,
સવારી તે કરવા મોહી ગયો.

* * *

અરે શાહ સાસાંનિયન દાંમ તું,
કરે છે કજાનુ કાં કાંમ તું.
અરે શાહે ઇરાંન થા તું બિદાર,
આવ્યું છે મળવા મોત નાબકાર.

* * *

ગયો પુંછ પાછલ, દુમચી ધરી,
કજા સામે હસ્તી ઉભી ખડી.
ખંખારી ઘોડાએ કીધો પુકાર,
ગરજી ગગડીયો અજલનો સવાર.
કુદી પાછલા પગ વડે મારી લાત,
પછડાઇ પડીયો શાહ નેકજાત.
ફુટ્યું તેનું મસ્તક, મગજ ચાક-ચાક,
બદનના લહુથી થઇ લાલ ખાક.
થયો મસ્ત ઘોડો અતી જોશદાર,
પડયો જઇ સમંદર અજલનો સવાર.
અજબ કુદરતની બની કુદરતી,
કજા અંતે ફાવી બની તરકટી.
જગત જેની સામે ઝુકતી હતી,
થયો અસ્ત સાસાંનિઓનો પતી.
કજા જોઇ રઇયત રડતી રહી,
થવાની હતી જે ગતી તે થઇ.
બની ખાકમાથી ગયો ખાકમા,
વસ્યો જઇ મીનોઇમે લાખમા.

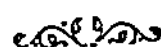
૧. અસ્પ યાને ઘોડો.

છુટે ના તું અંહા અફલાકથી, | કરી બંદગી માંગ યઝદાં પનાહ,
પરસ્તેશ કરી લે તું દીલ પાકથી. | જે છે માલીકે ખુરશેદો-માહ.

એ રીતે યઝદેઝર્દનું મોત થયું, તેના મરણ બાદ તેની લાસને બાદશાહી માન સાથ ઇરતખરમાં લાવી દફ્મેનશીન કીધી, અને ઇરાંનની ગાદી ઉપર નવો બાદશાહ બેસાડવાની ધામધુમ હવે ચાલી રહી.

બેહરામ ગુર.

ભાગ ૨ જો.

પાદશાહ યઝદેઝર્દના મરણ પછી ઇરાંનની ગાદી ઉપર બેહરાંમને બેસાડવા ઇરાંની અંનજુમને ના પાડવું.

યઝદેઝર્દના ગુજર પામ્યા પછી, ઇરાંનની ગાદી ઉપર કોણને પાદશાહ તરીકે મુકરર કરવો,તેની ચકચાર હવે અનજુમનમાં ચાલી રેહી. જેઓ યઝદેઝર્દના ઘાતકીપણા અને જુલમથી કંટાલી રેહા હતા, તેઓએ પુકાર ઉઠાવ્યો કે: "યઝદેઝર્દ જેવો ઘાતકી અને જુલમગાર પાદશાહ, અમોએ ઇરાંનના તખત ઉપર બીજો કોઇમી જોયો કે સાંભલ્યો નથી, વાસ્તે તેની તોખમના ફરજંદને ઇરાંનના તખત ઉપર બેસાડવાની અમો ઘણાજ વિરૂધ છિયે. જો કે બેહરાંમ ભલો અને નેક છે. તોપણ તે યઝદેઝર્દનુ ફરજંદ છે, માટે તેને ઇરાંનનુ તખત આપવું નહી.

ઇરાંનની ગાદી માટે નવા ઉમેદવારનું બાહાર પડવું.

આવો મામલો જોઇ, ઇરાંનના તખત માટે ઘણાક જાણીતાં પુરાંણા ખાનદાંનવાલાઓના ફરજંદો ઉમેદવારી કરવા બાહાર પડયા. એ ઉમેદવારોમાં જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમ અને સામ, તથા કએકોબાદની ઓલાદના વારેસો ઇરાંનની ગાદી ઉપર તેના વારેસ તરીકે દાવો કરવા નિકલ્યા.

અર્દશીર બાબેગાંનના એક એશી ખુશરો ઇરાંનના પાદશાહ તરીકે.

આ નવા ઉમેદવારોના નવા નવા દાવાઓની પતાવટ કરની, મુસ્કીલ થઇ પડી. એવા સંજોગ વચ્ચે અર્દશીર બાબેગાંનના એક એશી, જેનુ નામ ખુશરો હતું, તેને એકમતે ઇરાંની અનજુમને ઇરાંનની ગાદી આપવાની ગોઠવણ કરવા માંડી.

બેહરામ ગુરનુ ઇરાંનની ગાદી માટે દાવો કરવા બહાર પડવું.

આ સઘલો વખત શાહજાદો બેહરામ, જે પોતાના બાપના જુલમને લીધે કયેદમાંથી છુટી મુંઝરના મુલકે યમનમાં જઇ તેની પનાહમાં વસ્યો હતો, તેને કાને તેના બાપ યઝદેઝર્દના મોતની ખબર ગઇ. બેહરામે પોતાના બાપના મોતનો શોક એક મહીના સુધી પાલ્યો, અને ત્યાર બાદ તે ઇરાંનના તખત ઉપર, તેના વારેસ તરીકે પોતાનો દાવો રજુ કરવા, મુંઝરના દીકરા નોમાનની સાથે, અરબોના એક મોટાં લશ્કરને લેઇ ઇરાન આવ્યો.

બેહરામે ઇરાંની સરદારો અને વઝીરો, તેમજ દરબારીઓ અને દસ્તુરો આગલ યઝદેઝર્દના વારેસ તરીકે પોતાનો હક રજુ કીધો, બેહરામે કહ્યું કે: "પાદશાહ યઝદેઝર્દના દીકરા તરીકે આ દેશની પાદશાહી ઉપર મારો એકલાનો હક છે. પાદશાહ યઝદેઝર્દનો હું દીકરો અને વારેસ છું, છતાં તમો શા માટે બીજા ઉમેદવારોને તેની ગાદી આપવાની દલીલ કરી, મારો હક નાકબુલ કરો છો."

બેહરામ અંનજુમન રૂબરૂ સુલેહ ભરી લાગણીથી તેમના દીલ જીતી લેવા, ઘણાક મીઠા બોલોમા દુનિયાદારીની રીત સમજાવવા લાગ્યો.

પણ અંનજુમનના એક તુશંની ભાગે બેહરામની દલીલો સાંભલવા ના પાડી, અને બેહરામને ગાદી આપવા વિરૂધ પોતાના વિચારો જણાવ્યા. બેહરામે તેમને શાંત પાડવા દુનિયાની નાપાયદારી માટે શિખામણના સખુનો સાંભલાવ્યા.

ઇરાંની અંનજુમને બેહરામનો દાવો નામંજુર કરવો, અને બેહરામે ખુલાસો કરવો.

પણ અંનજુમન પાસે એકજ જાતની વિરૂધતા હતી, કે એક જુલમગાર અને ઘાતકી બાપના ફરજંદને ઇરાંનની ગાદી જો મળે, તો તેથી તેના જેવીજ ખાસિયતવાલો ઘાતકી અને જુલમગાર બનવો જોઇયે.

મળી પારસી સહું પુકારી કહે,
હમ સમ દુખો નહિ કોઇ સહે.
જુલમ યઝદઝર્દી જુવો આંખથી
કિધો અંજુમન પર વિના વાંકથી.
જરા કર નજર જો પેદરની જફા,
શું શું કિધા છે જુલમ નારવા.
કિધા'તા જે કોઇને ખારઝાર,
બુલાવી હાજર કિધા નિર્ધાર.
કંઇએક બે હાથ વન દુખ સહે,
દુખો સહી બસ રડીને રહે.
ઘણાકોની કાપી લિધી'તી જબાંન,
દુખી થઇ રીબતાં તેમના રવાંન.
ફોડી હતી કંઇએકોની ચશમ,
રડી રીબતાં તે સહિને સિતમ.

* * *

ઉસ્કેરાઇ ગયેલી અનજુમનને યઝદેઝર્દના જુલમના ભોગ થઇ પડેલાઓને જે ઘાતકી જુલમ સહન કરવો પડતો હતો, તેમને બેહરામની આગલ હાજર કરી, જણાવ્યું, કે યઝદેઝર્દ કેવો દયાહીણુ અને ઘાતકી હતો. પોતાના બાપના આવા જુલમની ગવાહી બેહરામે પોતાની નજરે જોઇ અંનજુમનને જવાબ દીધો.

પેદરના જુલમની જોઇ નિશાંણુ,
દિલે થાયો દલગીર તે બેગુમાંન.
ભરી નીર નેયનો તે બોલિયો,
દિલના દરદનો ભરમ ખોલિયો:
"સુણો પારસીઓ આલીવિકાર,
સુણો પેહલવાંનો, સુણો સરદાર.
સુણો સહું દાના, સુણો મર્ઝબાંન,
દુખી જોઇ તમને, દુખી મારો જાન.
હકિકત તમોએ કહી છે ખરી,
મુજ પરબી આફત અજબ ગુજરી.
મુજપર ગુજારી કંઇ કંઇ સિતમ,
ગયોછે હવે તે મુલ્કે-અદમ.
હું તેનો બેટો જીગરબંદ જાંન,
કેસુર વન દીધો મને બંદીવાંન.
મને આપી મુંઝરે બેમુળ પનાહ,
થયો છું હુંબી પેદરથી તબાહ.
ગણો ના પેદર સમ મને કમઅકળ,
મુસીબત તમારી કરશ હું ફેજલ.
તજુ ના કદીબી હું રાહે ખુદા,
રેહવશ તમારી પડખે સદા.
ઓ અદના 'ને આલા જાણો નક્કી,
જીવશ તો જીવશ હું રઇયત થકી.
જીગર માંહે જેના દયા હોય ભરી,
જુલમ તે કદીબી કરે ના જરી.
બેહરાંમનું છે દયાલું જીગર,
બનુ ના કદીબી બેદાદગર.
બુજોર્ગી મુજમા કંઇ કમ નથી,
હુંનર 'ને તુખ્મનો કંઇ ગમ નથી.
શાહપુર અને અર્દશીર બાબેકાંન,
એ મુજ ન્યાગાંન હતા મેહરબાંન.
કિધુ રાજ તેઓએ આ સર જમીન,
બચાવી જેઓએ જરથોસ્તી દીન.
નબીરો તેમનો બેહરાંમ ગુર,
રગે રગ વહે તેમના ગુણ પુર.
વળી મારી માદરની આપું પિછાણ,
સમીરાંનની છે શાહી નિશાંણ.
હુંન્નરમંદ ભારી શુરવીર છું,
અકળમા પુરો મિસલ પીર છું.
ભરપુર છે ગંજ અતી બીશિયાર,
લશ્કરબી છે હજારો હજાર.
જબાંથી કહું છું માનો યકીન,
કરશ મારી આબાદ ઈરાંન જમીન.

બેહરામની ઈરાંની આગેવાનોએ અક્કલ તપાસવી.

લોકોને મનાવી-લેવાડનારાં બેહરાંમના ભાશણથી ઇરાંનીઓનો મોટો ભાગ ખુશી થઇ ગયો, અને તે વખતના રેવાજ પ્રમાણે બેહરાંમની અકળ તપાસવા આગેવાંન ઇરાંની બુજોર્ગોએ બેહરાંમને સવાલ કીધો કે: "રાજ અને રઇયતને રાસ્તીને રસ્તે ચલાવવા માટે તારી બાહોશી માટે હમુને શક નથી', મગર અમુને જણાવ કે: "દુનિયામા ખરો સુખી કોણ છે?"

બેહરાંમે જવાબ દીધો કે:

અલકના ખેલ ન્યારા છે, કહાં જમશીદ 'ને દારા છે.—
વસ નહીં થાય હવસને, ધરે મોતનું ધ્યાંન—૧.

નિસદીન રબ જે સુમરે, જગમાં સુખીયો જાય.
કહો શું ખ્યાલ તમારા છે, કહાં જમશીદ 'ને દારા છે.—૧

એક બુજોર્ગે પુછ્યું કે: "દુનિયામાં ખરો વીર કોણ?"

બેહરાંમે જવાબ દીધોઃ

લડે લડાઇ દેશ થકી, કાપે શત્રુ શીર,
નાશ કરે જે લોભનો, તેજ ખરો શુરવીર.
સિવા એ સહું હિચકારા છે-કહાં જમશીદ—૩.

બીજા એક આગેવાંને સવાલ કીધો કેઃ "જગતમાં ખરેખર રડો કોણ કેહવાય?" બેહરાંમે જવાબ દીધોઃ

રડયો બરેખર તેજ, પુત્ર જેને નહિ પેટે,
રડયો ખરેખર તેજ, નારથી ભત્ર દુખ વેઠે.
રડે હરદમ બિચારા... છે—કહાં જમશીદ—૪

આ જવાબ સાંભળી એક દસ્તુરે સવાલ કીધો કેઃ "આ દુનિયામાં ખરેખરો કોણ હસે છે." બેહરાંમે કહ્યુંઃ

હસ્યો ખરેખર તેજ, જગે સંતોષી વસિયો,
હસ્યો ખરેખર તેજ, લોભ મદમે ના ફસિયો.
વિપતમે હસે તે પ્યારા છે—કહા જમશીદ—૫

આ જવાબ સાંભળી એક બુજોર્ગ પેહલવાંને સવાલ કીધો કેઃ "આ જગમા ખરો નર કોણ કેહવાય?" બેહરાંમે તુરતજ જવાબ દીધોઃ

શુર વીર તે નર ખરો, રણમા ગરજી ગાજે,
શુર વીર તે નર ખરો, પર સુખ જોઇ રાજે.
શુર વીર તે નર ખરો, બિજાના દુખે દાજે, ૧૨,૩૦૦
શુર વીર તે નર ખરો, લડે જે સત્યને કાજે.
ખરા નર સાથ ખુદારા છે—કહાં જમશીદ—૬

એક મોબેદે સવાલ કીધો કે. "જગતમાં કોણનું જીવ્યું ભ્રષ્ટ છે." બેહરાંમે કહ્યુંઃ

ભ્રષ્ટ જગે છે જીવિયું, જે નર ચુગલી ખાય,
ભ્રષ્ટ જગે છે જીવિયું, ગુણ પોતાના ગાય.[1]
ભ્રષ્ટ જગે છે જીવિયુ, જીવે પરનારી સંગે.[2]—
ભ્રષ્ટ જગે છે જીવિયું, જીવે જે નારી રંગે.[3]
મુવેલા એ સારા છે—કહાં જમશીદ —૭

ઇરાનીઓમાં મતફેરી પડવી

આવા અકલમંદ જવાબો બેહરાંમને મોહડેથી સાંભલી, ઇરાંની અનજુમન જે ત્યાં ભેગી મળી હતી, તે બેહરાંમની દાનેશમંદીના વખાણ કરવા લાગી, અને ઠરાવ કીધો કે ઇરાનની ગાદી ઉપર બેહરાંમનેજ બેસાડવો.

બેહરાંમે કહ્યું કેઃ (1) જે શખ્સ પોતાના ગુણ ગાયા કરે, (૨) જે શખ્સ પારકી ઓરતની સંગતમા વસે અને (૩) જે શખ્સ ઓરતના પઈસા ઉપર મોજ મારી રંગ ઉડાવે, તે સધલાનુ જગતમા જીવ્યું ભ્રષ્ટ છે, અને એવા સધલા મુવેલા ભલા.

પણ એ મતે સાથ બીજાઓ મળતા થયા નહી, અને મતફેરી બરપા થઇ.

હાજર રેહલા સઘળાઓ બે ભાગમાં વેંહચાઇ ગયા. એક પક્ષે કહ્યું કે: "અર્દશીર બાબેકાનના બેશી ખુશરોને અમો વચન આપી બંધાઇ ગયા છીયે, અને જો વચન તોડ્યે, તો અનજુમનમાં ફેસાદ બરપા થાય"

બેહરામે એક નવી સરત અનજુમન આગલ રજુ કરવી.

અનજુમનનો જે પક્ષ ખુશરોને વચન આપી બંધાઇ ગયો હતો, તેમની દલીલ બેહરામને વાજબી લાગી.

એવો મામલો જોઇ, વચનથી બંધાઇ ગયલા અનજુમનના ભાગની ઉપર બેહરામે કોઇબી કિસમનો લાગવગ ચલાવવાની તજવિજ કરવાને બદલે, તેણે ત્યા હાજર રેહલી સઘલી સમસ્ત અનજુમનને પુકાર કરી જાહેર કીધું કે:

"હવે એક મારી સુણો સહું વાત,
સુણો તમ ઇરાંનીઓ નેકજાત.
નવો એક આપણુ કરીયે કરાર,
ગવાહ છે મહારો પરવરદેગાર.
કહું વાત તમને ધરો ધ્યાંનમાં,
તખત પર મુકો તાજ મયદાંનમા.
રવાના કરો કોઇ વનમા સવાર,
લાવે સિંહ બે અતી ખુંનખાર.
તખત પાસ બાંધો તે મસ્તાંનને,
મૂકો તખ્ત પર તાજે સુલતાંનને.
બાદઝ જાહેર કરો આ બયાંન,
પડે બાહાર ઉમેદવાર તાજે--કિયાંન.
જઇને જે બેસે તખતની ઉપર,
મૂકે તાજ સરપર વિના કંઇ ફિકર.
બને બેસી સિંહો વચે પાદશાહ,
મૂકી તાજ માથે બને દાદખાહ.
અગર એવો નરવર પડે જો બહાર,
લડી સિંહ સાથે બને શેહરિયાર.
અગર સર્ત આ જો ન મંજુર કરો,
પછી તો નિવેડો કરવા લડો."

ઇરાંનીઓએ બેહરાંમની ભયંકાર સરત કબુલ કરવી.

દેખાઇતી રીતે બેહરાંમે સુચવેલી આ સરત જો કે ઘણીજ ભયંકાર હતી, તોપણ અનજુમનનો જે ભાગ બેહરાંમને ગાદી આપવાની તરફેણમાં હતો, તેઓએ તે સરત ખુશાલીના પુકારો સાથ એકમતે કબુલ કીધી, એટલે વિરૂધ પક્ષને પણ તે સરત કબુલ કરવાની ફરજ પડી.

તુરતજ મયદાનમાં એક ઝરીન તખત લાવી ગોઠવ્યું, અને તેની ઉપર શાહી તાજ મંગાવી મુકાવ્યું. બાદઝ ગરતહમ નામના એક પેહલવાંને બે ખુંનખાર સિંહોને પકડી લાવી, મયદાનમા મુકેલાં તખ્તની બને બાજુએ તેમને બંધાવ્યા.

કુલ ઇરાંની ખલકત આ હરીફાઇનો ખુનખાર ખેલ જોવા જમાવ થઇ. અર્દશીર બાબેકાનનો બુજોર્ગ બેશી પણ ત્યાં હાજર થયો.

પણ તે બુજોર્ગ પેહલવાંન ખુશરો, તખતની આસપાસ બે ખુંનખાર સિંહોને પુકારતા જોઇ, મનમા લરજાઇ ડર ખાઇ ગયો, અને એવી જીવ લેણ હરીફાઇમા ઉતરવા કરતાં તેમાથી નિકલી જવાનો વિચાર કરી બેહરામ તરફ જોઇ તેને સમજાવવા લાગયો. (8)

બેહરાંમે પોતાની મરદાંનગી દેખાડી ઇરાનની ગાદી મેલવવી.

ખુશરોની દલીલ બેહરામના મન ઉપર જરાબી અસર કરી શકી નહીં. ખુશરો પોતાની બુજર્ગીને લીધે આવી હરીફાઇમાથી નિકલી ગયો, અને બેહરામ પોતાની સરત પ્રમાણે મયદાનમાં મુકેલાં તાજને ઉઠાવી પોતાના માથાં ઉપર મુકવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

મયદાનમાં જવા આગમચ પોતાનું તન પાક કરી પરવરદેગારની બંદગી કરવામાં બેહરામ મશગુલ થયો.

તુરત ઉઠીયો તે ખ્વાબહત થકી,
કરી પાક તનને કિધી બંદગી.
કંમરબંધ બાંધી કિધી તેણે તંગ,
લિધો હાથ ગુરજ, ધરી મન ઉમંગ.
મળી કુલ રૈયત, અને ખાસોઆમ,
ધડકતી છાતીએ જોતાં તમામ.
હસી દીધી બેહરાંમે સહુને સલામ,
નિકલ્યો મહાવીર રણુસંગરામ
અરે નવજવાંની, ગજબ કાં કરે,
જરા મોતથીબી નહી તું ડરે.
ધરી હાથ ગુરજ મયો તે ધસી,
ઉભો જઇ તખત પાસ કંમર કસી.
ગરજીને સિંહોએ મારી છલંગ,
ધુંજી રહી ધરતી, થયાં સહુ તંગ.
કુદી સિંહ ઉછલિયા બની ખુંખાર,
ઉભો સામે બેહરાંમબી ઓસ્તવાર.
ઉઠાવી ગુરજ, એક મારી છલંગ,
જોઇ ખેલ રઇયત થઇ કુલ દંગ.
ઘુમાવી ગુરજ મારિયો મગજ પર,
પડયો ખાકમા થઇ જીરોજબર.
ઉછલી બિજાએ મારી બરાડ,
જરબ એક મારી કિધો તેને ઠાર.
ચહડી તખ્ત ઉપર થયો સર્ફરાજ,
લિધું પેહડી સરપર કિયાનીનું તાજ.
જોઇ હાંમ હરખી રહી અંનજુમંન,
થયો શાહ બેહરાંમ સહું દિલપસંદ.

બેહરાંમ ઇરાંનના શાહ તરીકે જાહેરમાં મુકરર થયો.

એવી રીતે હજારોની ભેગી મળેલી મેહફીલ હજુર, બેહરાંમે બે ખુંખાર સિંહોને મારી કિયાની તાજ, તખત ઉપરથી ઉઠાવી પોતાને માથે મુકયું, અને પોતે તે તખત ઉપર સવાર થાઇ બેઠો. બેહરાંમની આવી હિંમત જોઇ ખુશરોએ પોતાનુ સર નમાવી તેને મુબારકબાદી આપી, અને ઇરાંનીઓએ બેહરાંમને પોતાના પાદશાહ તરીકે મંજુર કીધો.

ઇરાંનના તખત ઉપર બેઠા પછી બેહરાંમે પોતાની રાજનીતિ દાનેશમંદીથી ચલાવવા માંડી. મુલકે મુલકના હાકિમો બેહરાંમની રાજનીતિથી ઘણુજ ખુશી થયા. યઝદેઝર્દે જે જે લોકોને હેરાંનગતી આપી હતી, તે સઘલાંઓને ભેગા કરી, તેઓને સરોપાવ આપી ખુશી કીધા. આતશ કદેહના મુબેદોને નવાજી, તેમના કામ ઉપર મુસતકીમ રેહવાના ફરમાન કાહડયાં, અને પોતે ઇરાંન સર જમીનને આબાદ કરવા લાગ્યો.

બેહરાંમનું વાઘોનો શેકાર કરવા નિકલવું.

પોતાના શેહરની અંદર ચાલતી ચરચા જોવા એક દાહાડો બેહરામ શેકારી કુતરાઓ, તથા બાઝ પક્ષીઓ પોતાની સાથે લેઇ જંગલ તરફ જવા નિકલ્યો.

એક ઘટાદાર જંગલમાં તે જઇ પુગ્યો. ત્યાં ચારોબી સુંદર હતો, પણુ તેની બેહદ અજાયબી વચ્ચે કોઇબી માનસ કે ઢોર તેને ત્યાં જણાયાં નહી. તે ઉપરથી તે મનમાં બોલ્યો કે:

"આ જંગલમાં વાઘો ફરતા હોવા જોઇએ, કેમકે આવાં જંગલમાં એકબી માનસ કે ઢોર નજરે પડતું નથી."

એ વિચારમાં તે લીન થયો હતો, તેટલા બે મોટા જોરાવર વાઘો ઉપર બેહરાંમની નજર પડી. તેજ વખતે બેહરાંમે તે બંન્ને વઘોને તીરથી વિંધી નાખી ઠાર કીધા. તેમની ભયંકાર ચીસથી તે જંગલ ગાજી રહ્યું. તે ચીસના અવાજોથી તે જંગલનો માલેક મેહેર બીદાદ ત્યાં દોડી ગયો, અને તે વાઘોને મુવેલા જોઇ તે ઘણોજ ખુશી થયો, અને બેહરાંમને જોઇ તેનો મોટો ઉપકાર માનવા લાગ્યો.

બેહરાંમની મેહર બીદાદે મેહમાનદારી કરવી.

આવી રીતે વાઘોના જુલમથી પોતાના જંગલને સદાનું બચી ગયનુ જોઇ, મેહર બીદાદ, તે શીકારીના હજારો હજારં ગુણ ગાવા લાગ્યો, અને તેનો ઉપકાર માનતાં તે બોલ્યો કેઃ

"સીતારે બુલંદ ઓ નામી સવાર,
સદા રેહજો આલમમે બરકરાર
કિધી દુર મારી તુએ હલાકરી,
નસીબ તુંજ ચમકજો મિસલ મુસ્તરી.
તુંએ આ બલાગત નાબુદ કરી,
અહેસાંન તારૂં ભુલું ના કદી.
આ વનની જમીનનો હું દેહકાંન છું,
તું મારો મહેમાન, હું યજમાન છું.
મુજ સાથ મારે મકાંને સિધાર,
પરસ્તાર તારો થયો છું યાર."

તે જંગલના માલેક મેહર બીદાદનુ મકાંન, તેજ જંગલની પાદરે નજદીકમાંજ આવેલું હતું. બેહરાંમને મેહર બીદાદે પોતાનો મેહમાન બનાવવા ઘણી આજીજી કીધી, અને બેહરાંમ જે પોતાની રૈયતમાં ચાલતી ચર્ચા જાણવા માંટે ઘણોજ ઇંતેજાર રેહતો હતો, તેણે મેહર બીદાદનુ ઇજન કબુલ રાખી, તેની સાથે તેના મકાંન તરફ ચાલવા માંડયું.

બેહરાંમે જોયલી નગર ચર્ચા.

પોતાના નાહના પણ સાદાં મકાંનમાં મેહર બીદાદ પોતાના પરોણાને લઇ ગયો, અને ત્યાં તેની મેહમાનદારી કરવા માંડી. મેહર બીદાદે એક જીયાફતની તૈયારી કરવા માંડી. પડોસના ગાંમડામાંથી તેણે રામશગરોને તુરતજ તેડાવી મંગાવી, પોતાના મેહમાનને ખુશી કરવાની તેણે દરેક તજવિજ કીધી. રામશગરો ગાયન ગાઇ મેહરબીદાદના પરોણાની મેહમાનદારી કરવા લાગી. સાકીઓએ શરાબ લાવી હાજર કીધો, અને શરાબની ખુબી અને ખાંમી ઉપર રામશગરોએ ગાયન લલકારવા માડયું. (9)

આ ગાયન અને સાજનો અવાજ સાંભળી, મેહર બીદાદની પડોસમાં વસતો ફીરોય નાગનો એક મોટા દરજ્જાવાલો પડોસી, ફુલ ફળોની મોટી ભેટ લેઇને મેહર બીદાદના મકાંનમાં આવી લાગ્યો.

બેહરાંમ આ પડોસીને આવેલો જોઇ ખુશી થયો, અને તેને પોતાની પાસે બેસાડી, શરાબની જામ નોશ કરવા ઇજન કીધું. આ ઇજનને ફીરોયે તુરતજ માન આપ્યું, અને તેજ વખતે જામ ઉપર જામ ઉડાવી તે પીવા લાગ્યો, અને રામશગરોના ગાયન વચ્ચે પોતે શરાબની ખુબી જાહેર કરવા લાગ્યોઃ

ભર ભર જામ તું સાકી, કોને જોઇ છે કાલ,
જુઠો આ સંસાર છે, જુઠી દુનિયા કંગાલ.
દુખ સંકટ'ને સિતમ સાથે, જગે વેહું જંજાલ,
દુર કરૂં હું બલા મહારી, પીઇ શરાબ લાલંમલાલ.

ફીરોયે શરાબની તારીફમાં કહેલા સુખન.

"મને આપો સાહેબ તમે પેલી જામ,
ભરો તે ગુલાબી શરાબે તમામ.
ખબરદાર ઓછી ન ભરતા તમે,
મને શોધ જમશેદની બહુ ગમે.
ભલે હોય સંકટ વિપત વેડમા,
ભુલે ગમ જો એ પડે પેટમા.
છલાછલ ભરજો એ લાલંમલાલ,
પિધાથી ગુલાબી બની રેહ ગાલ.
એ પીધાથી દીલ ખુશ બને ઇન્સાંન,
દિસે આસ્માં 'ને જમીન એકસાંન.
એ પીધાથી દીલનો ખીલે બહાર,
ચશમ બે છતે સહું દિસે ચાર ચાર.
કરૂં નોશ આ જામ ચાહી દુવા,
જીવો શાહે ઇરાંન બેહરાંમ શાહ."

ફીરોયે એવી રીતે જામ ઉપર જામ પીવા માંડી, અને રામશગરોએ તેની યાદમાં ગાયન શરૂ કરી, પરોણાઓને રીજવવા માડયા. (10)

જેમ જેમ રામશગરો શરાબની તારીફ કરતી ગઇ, તેમ તેમ ફીરોય જામ ઉપર જામ પીઇ દીલખુશ થવા લાગ્યો, અને ફરીથી તે માયેતુબ્બર પોરાસીએ શરાબની તારીફમાં નિચલી શએર લલકારીઃ

એ આબ લો નાયાબ છે, જીકર જગ સારી કરે.
એ પીએ તો સમશીર ધરી, નામરદો બી જંગે લડે.
શોધ છે જમશેદની, જગમા રહી 'રોશન' અંમર,
કંઇ કંઇ જમાના થઇ ગયા, એ આબની ખુબી કદર

બેહરાંમે શરાબ માટે અંદાજમા રેહવા કહેલા સખુનો. (11)

અએ શરાબી જાણ તું, જમશેદનો પયગામ છે,
બેહદ પીવો દારૂ સદા, ઇનસાંનને હરાંમ છે.
એક જાંમ જો જ્યાદા પીયે, દુનિયામે તું નાકાંમ છે,
પીઇ જાંગ તું હદમા રહી, દીલખુશ તુંજ અંજામ છે.

ફીરોયનો બેહદ શરાબથી આવેલો ફેજ.

દારૂની દમ-બ-દમ જામો નોશ કીધા પછી તે મોભાદાર આદમી પોતાની અસલ હાલત ભુલી જવા લાગ્યો, અને મીજ્લસની રજા લેઇ, તે પોતાને મકાને જવા નિકલ્યો. પણ તે પુર હોશમા હતો નહી. ગેહર બીદાદના મકાનમાંથી નિકલ્યા પછી, અને થોડેક દુર ગયા પછી, ફીરોય એક ઝાડના સિતલ છાંયા હેઠળ બેઠી ગયો, અને તેનો ઘોડો ત્યાંજ ચારો ચરવા લાગ્યો.

પણ શરાબની ખુમારી ફીરોયને એટલી બધી તો ચડડી હતી, કે તે પેલાં ઝાડની નીચે એવો તો ફેફમાં પડયો, કે ત્યાંથી ઉઠવાને બદલે તે ત્યાંજ ઉંઘમા પડી રહ્યો. એવામાં

એક કાગડો ત્યાં જઈ લાગ્યો, અને તેણે ફીરોયની બને આંખો ફોડી નાખી, તેની પણ હોશ ફીરોયને રહી નહી.

ફીરોયની શોધમાં નિકલેલાં તેના માનસોએ બેહરાંમને આવી, એ દલગીરી ભરી ખબર આપી, અને વધુ ખબર કાહડતા માલમ કે પડયું, ફીરોય દારૂની અસરથી મરણ પામ્યો હતો.

આ બુરી ગમભરી ખબર સાંભલી, બેહરાંમ ઘણોજ દલગીર થયો, કે શરાબની ખુમારીમાં ફીરોય જેવા એક માલેતુજારનો જીવ ગયો. બેહરાંમ મેહેર બીદાદના મકાનમાંથી તેની પરોણાગત માટે તેનો ઉપકાર માની રવાના થયો, અને બીજેજ દિવસે પોતાના રાજમાં એવું શાહી ફરમાન કાહડયું કે: " આજથી શરાબ કોઇએ પીવો નહી. " ખુદ બેહરાંમે પણ શરાબ પીવાનો બંધ કીધો.

શરાબ નહી પીવાનુ ફરમાન બેહરાંમે પાછુ ખેંચી લેવું.

શરાબ કોઇએબી પીવો નહી, એવું શાહી ફરમાન જાહેર થયા પછી, શરાબ પીવાનુ લોકોએ બંધ કીધું. પણ એવામાં એક એવો બનાવ બેહરામ ગુરની દરબારમાં બન્યો, કે જેથી બેહરામ ગુરે પોતાનો મનાઇ હુકમ પાછો ખેંચી લીધો. એ બનાવ ઉપર હવે આપણ આવ્યે છીયે.

એતેફાક એવો બન્યો કે શેહરમાં વસતા એક મોચીનો દીકરો, એક તવંગર માબાપની દીકરી સાથે પરણ્યો હતો. મગર તે છોકરો તનની તવાનાઇ, અને જવાંમર્દીની શકતીથી બેનસીબ હતો. તે છોકરો જાતે ઘણોજ શરમાળ, હિચકારો અને નાતવાંન હોવાથી પોતાની પરણેતરને જોતાંજ શરમાઇ લાઇલાજ થઇ જતો હતો. એ સબબથી તેની માતા ઘણીજ અફસોસમાં પડી હતી. તેણીએ પાદશાહ જમશેદના દારૂની ખુબી સાંભલી હતી, પણ પાદશાહ બેહરાંમ ગુરના ફરમાનને લીધે, તે દારૂનો ઉપયોગ પોતાના દીકરાને કરવા દેતી નહી હતી.

પોતાના દીકરાની આવી કફોડી હાલતને લીધે, તેણીએ ઘણીજ ચોરી છુપાઇથી એક દાહડો દારૂની સાત આંઠ જામ પોતાના દીકરાને પાઇ કહ્યું કે: " એ જામ પીધાથી તારૂં શરમાળપણું અને નાતવાંની જતાં રેહશે. "

પેલા છોકરાએ તે જામો પીધી, અને તુરતજ તેના આંગમા નવું જોર અને નવી જવાંની આવી, અને પોતાની ઓરત આગલ શરમાવાનું તે બીલકુલ ભુલી ગયો. એવામાં એક નવો બનાવ બન્યો:

હજી તો મગજમા હેતી કેફ઼ ઘેન,
હજી તો ચમકતાં હતાં લાલ નેન.
પડયો તેને કાંને સિંહનો પુકાર,
છુટી બંધમાથી પડયો 'તો બહાર.
દોડયો તે મોચી બની બેફીકર,
ઉભો સિંહ સામે લડતો ટક્કર.
લિધા હાથ લંબાવી પકડી બે કાંન,
ચઢી બેઠો સિંહપર મિસલ પેહલવાંન.

ચલાવી ગયો સિંહ પળ વારમા,
ઉભો જઇ શાહ પાસ દરબારમા.
જો શાહ દિલમા વમાસણ કરે,
આ વિકાલ સિંહ કેમ શરણ થઇ પડે.
બુલાવી વજીરને કહ્યુ એમ ખાસ,
જઇને પુછો એની માદર પાસ.
કોણની છે બુનિયાદ, તોખમ, નામ,
કરે છે એવાં બહાદુર કાંમ.

મોચીની માતાએ દરબારમાં ખુલાસો કરવો.

વજીરના હુકમથી તે મોચીના દીકરાની માતા શાહ બેહરામની દરબારમાં હાજર થઇ, અને તેણીને સવાલ થતાં તેણીએ એવો ખુલાસો કીધો કે;

"રહો શાહ, દાયમ, સદા બરકરાર,
રજા આપ જાહેર કરૂં ઇસરાર.
હું માદર છું એની મિસ્કીન પીર,
નથી એ પેહલવાં, નથી એ દલીર.
નથી જોર એમા કે સિંહસે લડે,
કુતરાંબી ભુંકે, તો એ ડરે.
હુકમ તોડી તારો હું સપડાઇ ગઇ,
હવે મારી ગરદન કતરાઇ ગઇ.
ના કાંમ હતો એ વિના કાંમનો,
સંસારમા કંઇ નહી દાંમનો.
મે એને પાયો શરાબ અર્ગવાંન,
તે પીતાંજ બન્યો સુરો પેહલવાંન.
ખિલી રંગ ચેહરો, થયા ગાલ લાલ,
ચહડયું સુર ભારી કીધી કમાલ.
ગયો સિંહ સાંમે, મગજમે ખુમાર,
પકડી બે કાંનો બનિયો સવાર.
નથી તુખ્મે પેહલવાંન કે વીર છે,
મગર એ દારૂની તાસીર છે."

આ હકિકત બેહરાંમે સાંભળી વજીરને હુકમ કીધો કે: "આજથી હું મારૂં આગવું દારૂ પીવાની મનાઇનું ફરમાન પાછું ખેંચી લઉં છુ, એમ રઇયતને જાહેર કરવું, અને શરાબ અંદાજથી કોઇએબી પીવો હલાલ છે, એમ ખબર કરવી. એટલો પીવો કે વાઘ ઉપર સવારી કરવા જેવું જોર પેદા થાય; પણ એટલો બધો નહી પીવો કે દારૂની કેફથી રસ્તામાં મસ્ત થઇને પડે, અને કાગડાઓ આંખો ફોડી નાખે, તેનું ભાન વડીક રહે નહી." બેહરાંમનો એ હુકમ જાહેર થતાં, લોકોએ શરાબ અંદાજ સર પીવો પાછો ચાલુ કીધો.

બેહરાંમને હિંન્દુસ્થાંન તરફ જવાનુ કારણ.

એ વખતે હિંન્દુસ્થાંનમાં કનુજમા શંગલ નામે એક હિંન્દુ રાજાનો અમલ ચાલતો હતો. તેની હકુમત કનોજની નદીથી સિંન્ધની જમીન સુધી ચાલતી હતી.

બેહરાંમને એવી ખબર મળી કે શંગલની રાજ નીતીને લીધે, હિંન્દુસ્થાંનથી ચીનના મુલકો લુટફાટ અને ચોરીથી હેરાન થાય છે, અને હવે કદાચ તેઓ ઇરાન તરફ ઉતરી પડે, એવો સંભવ લાગે છે. માટે એનો ઇલાજ થવો ઘટે છે.

વળી ઇરાનના તખત ઉપર એક પાદશાહ હોવા છતાં, હિંન્દુસ્થાંનનો રાજા સિંન્ધ અને ચીનના મુલકોની ખંડણી લેય, એ કેમ બને?

બેહરાંમે છુપા વેશમાં કાસદ તરીકે પયગામ લઇ હિંન્દુસ્થાંન જવું.

આ દલીલ બેહરાંમને વાજબી લાગી, અને તેણે એવો ઠરાવ કીધો કે: "હું પોતે એક પેગામચી યા એલચીના વેશમાં, હિંન્દુસ્થાંન શંગલની દરબારમાં જઇ, તેના રાજનો કારોબાર કેમ ચાલે છે, તેની તપાસ કરૂં. તેણે તુરતજ શંગલ ઉપર એક કાગજ નરમ-ગરમ શબ્દોમાં લખાવ્યો. મુન બાબદ ઉપર આવતાં નિચલું લખાણ બેહરાંમે લખવા પોતાના નવિસંદાને ફરમાવ્યું:—

"કરે જે દુર દેશ અકળ અખ્તીયાર,
જગતમા કહી ના બને એકરાર.
અકળ પાદશાહોનુ સરતાજ છે,
અકળ વન તે રાજ તારાજ છે.
અકળ કરે દુર આફત બલા,
રખે કોઇ બલામે થતું મુબતલા
અકળની અવ્વલ એ છે નિશાન,
ગુરઇથી ડરે છે સદા ઇન્સાંન.
સમજ તો નથી તારો અંદાજ તું,
દુખી કાં કરે જીવ એકાજ તું.
વડીલો તહારા હતા આશકાર,
મગર તે અમારા હતા તાબેદાર.
પેદર જે તહારો હતો નેકનામ,
અમારા શાહનો હતો તે ગુલાંમ.
હતું હમ પનાહમે હિંન્દુસ્થાંન,
લેતું 'તુ' ખંડણી ચાલુ ઇરાંન.
મગર હાલ તું તેમ કરતો નથી,
ઇરાંનથી તું ડરતો નથી.
કિધા હાલ કેવા ખાકાંને ચીન,
આવ્યો તે લડવા ઇરાંન જમીન.
ગયો થઇ તારાજ ઇરાંનથી,
તુંખી બચે નહી સુણ ધ્યાંનથી.
દિસે છે મને તારી તેવીજ ચાલ,
રખે ચીન જેવો બને તુજ હાલ.
દલીરો અમારા છે બેમિસાલ,
અમો સામે હિંન્દુ શું છે મજાલ.
હવે છોડ મનમાથી તારૂં ગુમાન,
નદીને ગણે કેમ દરિયા સમાન.
અગર તુંજ બળપર મુસ્તાક છે,
મગર હમ સામે તું ખાક છે.
લડી પારસીસે જીતે ના કદી,
છે ઇરાન દરિયો, હિંન્દ છે નદી.
મગર સાંભલી લે મહારા સુખન,
અગર હોય સુલ્હે તુને પસંન.
રવાના તું કર ખંડણી સિતાબ,
જાહેલ બની ના દેતો જવાબ."

એ રૂકો લખાવી તે ઉપર બેહરામ ગુરે નિચે પ્રમાણે સરનામુ કરાવ્યું.

"ખુદાવંદે દોલત, બળવંત પુર,
માલીકે બખ્ત્રેસ, બેહરાંમ ગુર.
બ માહે ખોરદાદ, રોજ અર્સંસંગ,
બેઠો તખ્ત પર બેહરાંમ જંગ.
દિયે જેને ખંડણી, સકલાબો રૂમ,
ખલકમા ચાલે અમારો હુકુમ.
ચહડે જંગ જયારે પકડી ગુનુન,
બનાવે બિયાબાંન દરિયા-એ-ખુન.
કનોજ'ને સિંન્ધના શંગલ શાહ,
પોંહચે આ રૂકાને તારી પનાહ."

બેહરાંમ ગુરનુ એલચીના વેશમા શંગલની દરબારમાં બરજુ નામ ધારણ કરીને જવું.

પોતે એક એલચીનો વેશ ધારણ કરી, એલચી તરીકે હિંન્દુસ્થાંન જાય છે, એવી ખબર શેહરમાં કે દરબારમાં વડીક કોઇને પડે નહી, એવી તાકીદનુ ફરમાન વજીરને કરી, બેહરામે પોતાના થોડાક માનીતા પેહલવાંનોને સાથે લઇ, છુપા વેશમાં શંગલની દરબારે નિકલી ગયો. લાંબી મંજલ કરી તે બરજુ એલચી કનુજ જઇ પુગ્યો. બરજુ નામનો એક ઇરાંનના શાહનો એલચી કનુજના રાજા ઉપર પેગામ લાવ્યો છે, એવી ખબર તે એલચીએ દરબારમાં મોકલ્યાથી, કનુજના રાજાએ તે એલચીને તેના માનસો સાથ પોતાની દરબારમાં હાજર થવાની રજા આપી, અને. બરજુ એલચી દરબારમાં દાખલ થઈ રાજાને પુરતું માન આપી, તેના ગુણોની વખાણ ગાવા લાગ્યો. (12)

બેહરામ ગુરના પેગામનું શંગલની દરબારમાં વંચાવું, અને રાજા શંગલનુ ગુસ્સે થવું.

પોતાની તારીફના સખુનો સાંભળી કનોજના રાજાએ આ ઇરાંની એલચીને પોતાની દરબારમાં ઘટતું સનમાન આપી, એક મરતબાભરી બેઠક આપી, અને બરજુ એલચીએ બેહરામ ગુરનો રૂક્કો શંગલને બહુ મોટા માન સાથ સ્વાધીન કીધો.

તે રૂક્કો શંગલની દરબારના શાહી મુનશીએ બાગેબુલંદ અવાજે વાંચ્યો, અને તે સાંભળી શંગલનો ચેહરો ફિક્કો પડી ગયો. એ રૂક્કો સાંભળી રાજા શંગલ બોલ્યોઃ

"બંધ કર બદ ગુફતગુ, બદ સુખન,
અએ મર્દ બાહોશ બંધ કર વદન.
વખાણે શાહને વડાઇ કરી,
ઘણી છે જબાંમે ભટાઇ ભરી.
બકે તું જબાંથી ગલત દાસતાંન,
દિયે ખંડણી કેમ હિંન્દુસ્થાંન.
કુલ્હંગ તું સમજે, મગર છું એ કાબ,
કહેર છે તુફાંની દરિયા-એ-આબ.
ન મર્દી, ન દાનઇ, સલુકઇ જરા,
ફુલેલા ખિયાલો હવાઇ બડા.
ગજબ મારૂ લશ્કર બીશિયાર છે,
જમીન તેથી લરજી લાચાર છે.
સુરવીર સિપાહો લાખો હજાર,
નમીને ગણે મુજને શેહરિયાર.
દુખી દર્દમંદોને માટે દવા,
ભરી છે નાયાબ હિંન્દમે સવા.
હીરા, નગીના, કંચન, ગોહર,
ખજાનો બિસ્યાર, છે માલો-જર.
મુલક મારો પાહડી, રાહ છે કઠણ,
દાખલ થઇ ના શકે અહેરેમન.
કનુજની સરહદ ઇરાંન જમીન,
ને સકલાબથી મુલ્કે સુરવીર ચીન.
હાકમ 'ને અફસર મહારા ગુલામ,
ઝુંકી જબાંપર ધરે મારૂં નામ.
નથી આ જમીનને કિધી કોઇએ યાદ,
સિવા કયાંની કાઉસ અને કએ કોબાદ.
અગર શેહનશાહની હતે જો રસમ,
તો સર તારૂં તનથી કરતે કલમ."

શંગલની દરબારમાં કુસ્તીનો અખાડો.

કનુજના રાજાને આવી રીતે હદ બહાર ઉશ્કેરાઈ ગયલો જોઇ, ઇરાંની એલચી બરજુ (શાહ બેહરામ) એ તેને નમનતાઇથી ઠંડો પાડવાની તજવિજ કીધી. શંગલે ઇરાંની એલચીનુ બોલવું ધીરજથી સાંભલ્યું, અને તેને આસાએસ લેવા મેહલમા રવાના કીધો.

એ બનાવ પછી બીજે દિવસે કનુજના રાજાએ એક મોટી દરબાર ભેગી કરી, ત્યાં શરાબનો દોર ચાલુ કીધો. બરજુ એલચીને પણ એ દરબારમા હાજર રેહવાને ધ્રજન કીધેલું હોવાને લીધે, તે પણ તે મેલાવડામાં હાજર થયો હતો. કનુજના રાજાના હુકમથી બાદશાહી મલ્લો દરબારમા બુલાવી કુસ્તીનો અખાડો કરવા હુકમ કીધો.

હુકમ થતાંજ બે પેહલવાંની મલ્લો પોત પોતામા કુસ્તીનો હુંન્નર અજમાવતા હતા. તેઓની રસાકસી ભરી કુસ્તી જોઇ, એલચી બરજુએ રાજાને અરજ કીધી કેઃ "હું બી આ પેહલવાંનો સાથે, જો તારો હુકમ હોય, તો કુસ્તી ખેલું." બરજુએ વિનંતી કરતા જણાવ્યુંઃ

" અરેરે રાજન માહરા, સરતાજ હિંન્દના ઓ ધણી,
હોય ખતા જો દરગુજર, ચાહું અરજ એક મન તણીઃ
હાલ જોઇ આ રંગનો, ઉછલી રહ્યું લહુ અંગમે.
હોય હુકમ રાજનનો, હું બી લડું આ જંગમે. " ૧૨,૫૦૦

કરૂં રંગ ઇરાંની જંગમા, હિન્દી સભામે આજ હું,
દેખાડુ હું મારો હુંન્નર, કુસ્તી રમી મહારાજ હું.
આવે ભલે ચોગાંનમા, સંગી બની જંગી પિલંગ,
નોકર શાહ બેહરામનો, દેખાડું મારી આ મલંગ."

બરજુએ હિંન્દી મલ્લો સાથે કુસ્તીબાજી કરવી.

રાજા શંગલે બેહરામના આ ઇરાંની એલચીની અરજ મંજુર કીધી, અને પોતાના માનીતા મલ્લોની સાથે અખાડામા કુસ્તી ખેલવાની તેને પરવાંનગી આપી. બરજુ તુરતજ અખાડામા તૈયાર બની ઉતરયો. હિન્દી મલ્લે પોતાના જોરથી આ કુસ્તી લાંગો વખત લંબાવી, બરજુને થાકવી નાખી, જયારે તે નબળો પડે ત્યારે તેની. નબળાઇનો લાભ લેઇ પોતાના દાવપેચમા તેને પકડવાની માત્ર એક યુકતી હતી. પણ બરજુએ તે મલ્લને પોતાની નિષ્ટાંમા ફાવવા દીધો નહી. બરજુને આ મલ્લ હફાવી નબળો કરે તે આગમચ, બરજુએ તેનો કંમરબંધ જોરથી પકડી તેને ઉંચે ઉડાવ્યો, અને એવો તો જોરથી તેને જમીન ઉપર પટકયો, કે તે મલ્લના હાડકાં ભાગી ગયાં.

પોતાના નામીચા મલ્લની આવી હાલત જોઇ કનુજનો રાજા શંગલ અજબ થઇ ગયો, અને બરજુને માન આપી પોતાની દરબારમા સર્વેથી ઉંચી બેઠક આપી. આ ઇરાંની એલચીની આવી દીલાવરી જોઇ, શંગલને એવો શક પડયો, કે "એ શખ્સ ઇરાંનનો પાદશાહ બેહરામ ગુર છે, યા તો તેનો ભાઇ હોવો જોઇયે"

બરજુએ શંગલના એવા સવાલનો સાબુત ઇનિકાર કરતાં અરજ કીધી કે, હવે બેહરામ શાહના પયગાંમનો જવાબ આપી, ઇરાંન જવાની મને રજા આપવી.

બરજુને ઇરાંન જતો અટકાવવા શંગલે તદબીર રચવી.

આવા એક જોરમંદ અને દિલાવર ઇરાંની મર્દને, પોતાના રાજમા વસ્વાટ કરતો જોવાને દેખઇતી રીતે શંગલ ઘણોજ ખંતી થયો. તેણે પોતાના પ્રધાંન સાથ એ વિશે મસલત કીધી કે: "તું કાંઇબી રીતે એ ઇરાંની એલચીને સમજાવી આપણા રાજમા વસ્વાટ કરી હિયાંજ રેહ એવી તદબીર કર." પ્રધાંન પોતાના રાજાના કહ્યા પ્રમાણે બરજુ પાસે ગયો, અને તેને ઇરાંન જતો અટકાવવાની તજવિજ કરવા લાગ્યો:

"ખુશી રેહે ચમનમા વસી ઓ હલીર,
દુવા તુંજ હકમા ગુજારે વજીર.
અજબ છે કનુજની આબો-હવા,
સફા તે કરે છે દરદ વન દવા.
મુખ પર હવાનો દીપે બહાર,
લબો લાલ ખીલે, ખિલે રૂખસાર.
કનુજની અજાયબ છે સરઝમીન,
બિસ્તરમા વસે છે, ગુણી ભીન-ભીન.
અજાયબ હિન્દમા કનુજ છે વતન,
કરે કાં ન કાયમ હિયાં તું સહન.
સિફત હિંન્દની શું કરે આ જબાંન,
નિર્ધન વસી હિયાં બને ધનવાંન.
વસંતની કનુજમા સદા છે બહાર,
ચમનમા ગુલો ખીલે અપાર.
હવા જેની અનમોલ, સિતલ ઠંડગાર,
હર સાલ બે પાક, ફલ ડાર ડાર."

બરજુને હિન્દનો સેનાપતી કરવાની
કનુજના પ્રધાંને લાલચ દેખાડવી.

"વસી હિયાં બને મારો સેનાપતી,
સુધારે તું કેવી હિન્દની ગતી.
ગોહર 'ને હીરા, લાલોની ખાણ,
પડી છે પાતાલે હિન્દુસ્થાંન.
જમરૂદ, યાકુત, કંચન અપાર,
બની તેનો માલેક થા જરદાર.
તુંથી થયું શહેનુ દીલ શાદ છે,
જીગરમા તહારી ભરી યાદ છે.
મને કહે તહારૂં મૂબારક નામ,
થશે તેથી આરામ દીલને તમામ."

બરજુએ પ્રધાંનને જવાબ દીધો.

"અરે ઓ વજીર તુ જરા રાખ ધ્યાંન,
શું સમજે તું એવો મને બેઇમાન.
ખુશામતનુ કાંમ કરતું હતું,
લાજમ તુને બસ મરતું હતું.
દોલતો-દીનાર, ગંજો દિરમ,
થકી પારસી ના તજે દીન-ધરમ.
કદી દેશદ્રોહી નહી હું બનું,
છે ફરમાન જરથોસ્તી દીનનું.
ફિતુરી અગરજો બને અંનજુમન,
ભુલે રાહે રોશન, કિયામતને દંન.
ગયો કહાં ફરીદુન પેશદાદીયાંન,
કિધું જેણે આબાદ બેકલ ઇરાંન.
રહી કયાંનિઓની ના કંઇ નિશાંન,
ધુંજી જેથી ધરતી અને આસ્માંન.
ફના દોર આખર 'હખામી' થયો,
સિકંદર બે હાથે ખાલી ગયો.
ગયા કુલ બુજોર્ગો કહાં નેકજાદ,
જેહાંદાર કયખુશરો, કયકોબાદ.
ગયો કાંહ રૂસ્તમ જેહાં પેહલવાંન,
જમનાએ રાખી ન તેની નિશાંન.
બનુ કંઇ દુનિયા થકી બેઇમાન,
દગો દઇ વતનને વસું આ મકાંન."

શગલે બરજુને ઈરાંન જતો અટકાવવા માટે
એક નવી યુકતી રચવી.

કોઇબી રીતે ઇરાંની એલચી બરજુને ઇરાંન જતો અટકાવવાની, અને તેનો કનુજમાજ વસ્વાટ કરાવવાની શંગલની ઘણીજ ખાએશ હતી. પોતાના પ્રધાંન તરફથી બરજુના વિચારો જાણ્યા પછી, શગલે બરજુને અટકાવી રાખવા એક નવી યુકતી રચી. કનુજના મુલકમા એક ગંજાવર અંઝદાહ વસ્તો હતો. એ અઝદાહથી આસપાસના ગામડામા વસ્તો લોકો ઘણોજ ત્રાસ પામતો હતો, અને અત્યાર સુધી એ અઝદાહને મારવાની કોઇએબી હિંમત કરી નહી હતી. કનુજના રાજાએ, બરજુને-પોતાની પાસ બોલાવી મંગાવીને કહ્યું કે: "પેહલવાન બરજુ, તું ઇરાંન સિધારે તે આગમચ કનુજ ઉપર એક ઉપકાર કરીને જા અમારાં કનુજમા દિવાંવી થોડેક દુર એક ગંજાવર કદનો ઝેરી અઝદાહ વસે છે, તે ઘડીમા જમીનની ભીતર વસે છે, તો ઘડીમા દરિયાના પાણીમા વસ્વાટ કરવા નિકલી જાય છે. મારી તુંને અરજ છે ઓ ઇરાંની પેહલવાંન, કે આ અઝદાહને મારી નાખી, કનુજ વાસીઓના દુખનું તું નિવારણ કરે, તો આખું હિન્દુસ્થાંન તારી કિર્તીના ગુણ ગાતું રેહશે."

કનુજના રાજાની આવી કાકલુદી ભરી અરજ બરજુએ તુરત કબુલ કીધી, અને એક કનુજવાસી ભોમીયાની સાથે પોતાના થોડાક સવારોને લઇ, દરિયા કિનારા તરફ જ્યાં તે અઝદાહ વસ્તો હતો, ત્યાં તે ગયો.

બરજુએ એક ગંજાવર કદના ઝેરી અઝદાહને દુરથી મસ્ત થાઇ પડેલો જોયો. તેણે પરવરદેગારનુ નામ જબાંન ઉપર ધરી, પોતાના ચાર ઝેરી તીરો, બરાબર નેમ ટાંકી, અઝદાહના માથાંને વિંધી નાખવા તેણે ઉપરા સાપરી ફેંકયા. આ ચારે તીરોએ ધાર્યું કાંમ પાર પાડયું. તે ચારે તીરથી તે અઝદાહનુ માથું ચારે બાજુથી વિંધાઇ ગયું, અને થોડા વખતમા તે તરફડીને ત્યાંજ મરણ પામ્યો. બરજુએ (બેહરાંમે) ત્યાર બાદ તે અઝદાહનુ માથું કાપી કાહાડી તેના તનથી જુદુ કીધું, અને તેનુ તન એક ગાડાંમાં નાખી, રાજા શંગલ ઉપર તે રવાના કીધું. આ બનાવથી કનુજના તમામ હિન્દુઓ બરજુ ઉપર આફરીન કરવા લાગ્યા.

બરજુએ કરેલું આવું મહાભારત કાંમ, અને તેની એવી હિંમત જોઇ રાજા શંગલ ઘણોજ હેરત રહો, અને તેની ઉપર પ્રસંન થઇ તેણે પોતાની જાનફેસાની જાહેર કીધી.

બરજુને શંગલે પોતાનો
જમાઇ કરવા કહ્યું.

કહ્યું સંગલેઃ "બરજુ નામેવર,
થઇ હિન્દમે તારી કિરતી અંમર.
તું સુરવીર બની કાં બને હલકાર,
જો ચાહે તો પળમા બને શેહેરિયાર.
તુએ દીલ મારૂં કિધું શાદ છે,
કનુજને કિધું તુંએ આબાદ છે.
સિફત તારી કુલ હિંન્દીઓ ગાયે છે,
કરૂં મારો દામાદ દીલ ચાહે છે.
છે દુખ્તર સપીનુદ હુરી બખ્તવર,
અજબ નાજનીન છે રશ્કે-કમર.
અજબ તેની કાતીલ, તિરછી નિગાહ,
અજબ દીલ ભરી છે, અજબ છે અદા.
અજબ અલબેલી, સુરત કામની,
હુરી હિન્દની છે, કનુજ ગાંમની.
બનાઉ તુને મારો સાલાર હું,
કરૂં હિંન્દ અંદર આશકાર હું.
આ દેશ મારો છે બાગો-બહાર,
કર શેહેરિયારી, બની શહેરિયાર."

* * *

વિચારીને અંદેશ કિધો મનમા,
પડયો આવી બેહરામ અજબ ફંદમા.
અજબ કીસ્મતનો છે આ કહેર,
કોહલાંના ફાંસામા સપડાયો શેર.
કહ્યું એમ બેહરામે લાચાર થઇઃ
"જીવો શાહ શંગલ ખુશીમા રહી.
મને વાત તારી પડી છે પસંદ,
કહે કાંહ છુપાયો છે બીજ ચંદ.
રજુ કર કનુજની માહેજબીન,
જોઇ હું નજરથી કરૂં આફરીન.
કરે જો બરજુને તારો જમઇ,
તો બંદોબી તેમા લેશે વડઇ."

બેહરામ ગુરના કનુજના હિંન્દુ રાજાની દીકરી સપીનુદ સાથ લગન થવાં.

બરજુએ અંતે હિન્દુસ્થાંનમા રેહવાની રાજા શંગલને કબુલાત આપી, અને શંગલે પોતાની ખુબસુરત દીકરી સપીનુદની સાથે ઈરાંની એલચી બરજુના લગન કનુજમા મોટી ધુમધામથી તેણે કરી આપ્યાં. એટલું છતાં બરજુએ પોતાનુ ખરૂં નામ રાજા શંગલને બીલકુલ જાહેર કીધું નહી.

આ લગન પછી, બરજુ પોતાની હિન્દી મહાબુબ સાથ, બરજુના છુપા નામથીજ કનુજમા વસવાટ કરી રહ્યો. સપીનુદ સાથ જ્યારે તેનુ દીલ એક થયું, અને જ્યારે તે હિન્દી મહાબુબની પોતાની તરફ હદ વગરની ફીદાગીરી બરજુએ જોઇ, ત્યારે એક દાહાડે, બરજુએ તેણી પાસ પોતાનો ભેદ છુપાવવાનો કોલ લીધા બાદ, પોતે

કોણ છે, તે ભેદ તેણે જાહેર કીધો. સપીનુદનો ખાવિંદ, ઇરાંનનો પાદશાહ બેહરામ ગુર પોતે છે, એમ જાણ્યા પછી, સ્પીનુદ પોતાનાં ખાવિંદને વધારે માન, મોહબત, અને પ્યારથી ચાહવા લાગી. અંતે બરજુએ પોતાની મહાશુકને એક દિવસ કેહ્યું:

"હવે વાત સાંભલ ઓ નુરે-નજર,
કહું ભેદ દીલનો છુપો મુખ્તસર.
ધીરેથી સાંભલ મહારૂં બયાં,
રખે ઓલતી કોઇ પાસે જબાં.
મુદત થઇ રહ્યો છું હિન્દુસ્થાંન,
હવે ચાલ મુજ સાથ જઇયે ઇરાંન.
અગર તું કરે મારી સાથે સફર,
મગર નહિ પડે અનજુમનને ખબર.
અગર આવે ઇરાંન હિંમત કરી,
બને કુલ બાંનુની સર્વોપરી.
દરજ્જો મહારો છે બેહિસાબ,
થશે તુને જાહેર બરજુ રૂબાબ.
અગર દીલ કરી રંગ ઉમંગ તું ધરે,
તો આલમની બાંનુઓને દંગ કરે"

બરજુએ ઈરાંન તરફ જવાંની તદબીર રચવી.

સપીનુદ બોલી નમન ખુબ કરી:
"છુટે કેમ બાલમથી સુંદરી.
પતી ધર્મ લાજમ છે નારને,
સુખી તે કરે છે સંસારને.
૧૨,૬૦૦
ભલી નાર જગમા તેજ એક છે,
નિત પાક જેની, નજર નેક છે.
ભલી નાર તેવી જીવેલી ભલી,
વિના સર્વ બીજી મરેલી ભલી.
ભલી નાર એવીજ સદનામ છે,
બિજીઓ જીવેલી નાકાંમ છે.
ફરે આસમાં ગર હવાબી ફરે,
ફરે આ જમીન 'ગર ખુદાબી ફરે.

કરૂં જો તૂધી મારી કયાંમત થજો,
જફા 'ને સિતમ મારી સરજત થજો."

સપીનુદ એક વફાદાર મોહોરદારને છાજતી રીતે, પોતાના ખાવિંદ સાથ ઇરાંન જવા તૈયાર થઇ. પોતે ઇરાંનના પાદશાહની રાણી છે, એમ જાણી તે ઘણીજ ખુશી થઇ ગઇ, અને બેહરામ ગુરને તેની દરેક તદબીરમા તે મદદ કરવા લાગી. તેણીએ કહ્યું કે: "આજથી પાંચમે દિવસે આપણુને હિંયાંથી નાહાસની એક ઘણીજ ઉત્તમ તક મલશે, કેમકે તે વખતે હિયાંથી થોડીક દુરની મંજલ ઉપર, એક દેવસ્થાંન આવેલું છે, ત્યાંની જાત્રા કરવા રાજા પોતે ત્યાં જનાર છે, તે વખતે આપણુને હિંયાંથી ઉપડી જતાં રોકનાર કોઇ રહેશે નહી."

આ જાત્રાનો મહીમા નજરે જોવા કનુજના રાજાએ પોતાના ઇરાંની જમાઈ બરજુને પોતાની સાથે લઇ જવાની ખાએશ જાહેર કીધી, પણ બાહોશ સપીનુદે પોતાના બાપને જણાવ્યું કે: "બરજુ બે દિવસ થયાં બિમાર છે, તેથી તે આવી શકે એમ નથી."

શગલે પોતાની દીકરીની વાતને ખરી માની, પોતાના રસાલા સાથે તે જાત્રાએ નિકલી ગયો. આ તકનો લાભ બરજુએ તુરતજ લીધો. તેણે સપીનુદ સાથ કરી રાખેલી ગોઠવણ પ્રમાણે, બંને જન ઇરાંન તરફ નિકલી જવા તઇયાર થયાં. પોતાના રસાલેદારોની સાથે મળી બરજુ પોતાના હથીયારો સજી, પોતાની હિંન્દી મહાબુબ સપીનુદ સાથ ઘોડે સવાર થઇ, કનુજથી નિકલી, ઇરાંન જવા, દરિયા તરફ નાહઠો.

શંગલને બરજુના નાહસવાની ખબર પડવી.

બરજુ સપીનુદને લેઇ ઇરાંન તરફ જાય છે, એવી ખબર કનુજના રાજાને તેના સવારોએ તુરતજ પુગાડી. આ ખબર મલતાંજ શંગલ રાજા ગુસ્સામાં આવી પોતાના સરદારો અને સવારો સાથ તેઓને પકડવા માટે, પોતાના ઘોડાને તેઓની પાછલ દોડાવ્યા. બરજુ દરીયા કિનારે પોતાની મહાબુબ સપીનુદ સાથ અત્યાર આગમચનો પડાવ નાખી પડયો હતો, ત્યાં શંગલ પોતાના સવારોની ફોજ સાથ આવી લાગ્યો, અને પોતાની દીકરી સપીનુદને જોતાંજ તે ગુસ્સે થઇ પુકારી બોલ્યો:

ગુસ્સાથી શંગલે કીધો પૂકાર:
"અરે બેશરમ દુખ્તર નાબકાર.
આ કાંમ તારૂ, ઓ બદગોહર,
નહી મારી કિરતીની બુજી કદર.
રહી તું કનુજે ગુલિસ્તાંનમાં,
મરે કાં તું વેરાંન ઇરાંનમા.
પડી મોહી ઠગારા દિલાવર ઉપર,
નથી પારસી એ મગર ફાંસીગર.
ફર પાછી મુજ સાથ છોડી ખસમ,
નહિ તો નેજાનો જો તું જખમ.
ભમે અંત અગે, ઘુમે શીસ કાળ,
કરૂ તુંજ લહુથી કનુજ રંગ લાલ.
ઓ રહેજન ઠગારા, ત્યાંનત છે,
સમજ કે હવે તારી કયાંમત છે.
કરૂં તારી હસ્તી હું આજે ખતમ,
ફરી પારસી ના ભરે એવો દમ."

બરજુએ રાજા શંગલને જવાબ દીધો.

આવા તાનાજાણીના બેઅદબ કલાંમો શંગલને મોહોડેથી સાંભલી બરજુ ઘણોજ તપી ગયો, અને તેણે પુકારી જવાબ દીધો:

"અરે ઓ જલીલ, બેશહુર બદનિશાંન,
કરે બદસુખન કેમ તારી જબાંન.
શું સમજે છે મુજને કમજોર તું,
બકે બકબકારો, કરી શોર તું.
અગર લાખ એક હોય હિન્દી સવાર,
કરૂં એખલો સરવેને ખારજાર.
જતો ના મુકું જીવતો એક જન,
કરૂ હિંન્દનો હું સિહા આજ દન.
તુને ઠાર કરતાં મને વાર શી,
નથી જાણતો ખંજરે પારસી."

શંગલે બરજુને જવાબ દીધો.

શંગલ પોતાના જમાઇ બરજુને એવી રીતે ફેરાઉન થયલો જોઇ બોલ્યો:—

"અફસોસ, મને નહિ વકી એ હતી,
કરશે મહારી તું એવી ગતી.
સુખન તારા ઝેરી અરે ઓ દલીર,
જીગરમા ખટકે મિસલ જેમ તીર.
જીગરથી તુને ચાહા કીધો જમઇ,
હવે મારી સાથે કરે તું બુરઇ.
કરી દુર ફરજંદ બેશી વહાલ,
ગણીયો તુને મારી આંખો મિસાલ.
વફાદારી છોડી ગુજારે જફા,
કહેશે નહી કોઇ તું છે વફા.
અકળમંદ હતી મારી દીકરી અતી,
તુંએ ફેરવી તેની દીધી મતી.
દિલે પારસી બેવફા છે તમામ,
જબાં બોલે કંઇ 'ને કરે કાંઇ કાંમ."

બરજુએ પોતાનુ ખરૂ નામ જાહેર કરવું.

બરજુએ જ્યારે શંગલને આવી રીતે બોલતો સાંભલ્યો, ત્યારે તેણે તેનો જવાબ દીધો:

"બંધ કર જબાં છે ગજબથી ભરી,
હવા ના પલીદ કર, રબથી ડરી.
તજી જાઉં જ્યારે હું તારૂં વતન,
ખકે તે થકી તું બુરા વચન.
વિચારો બુરા નહી કરે પારસી,
સદા દાદગરથી ડરે પારસી.
મનસ્તી ભલી મન ધરે પારસી,
વચનથી કદી નહિ ફરે પારસી.
જબાંથી જે બોલે કરે તેજ કાંમ,
અને પારસી નહી કદી બેલગાંમ.
ગજબની ભરી છે નજરમા કટાર,
છે બેખબર મુજથી શેહરિયાર.
બને કેમ બરજુ પર તું કરૂર,
ઉભો તારી સામે છે બેહરામ ગુર.
મને ના સમજતો ઇરાંની સિપાહ,
મગર છું બેહરામ ગુર પાદશાહ.
અગર નેકી કરશે દીલમાં મનન,
આબાદ કરશ હું કનુજ ગુલશન.
આપશ પેદર સમ તુને ચાહી માન,
ન હરગેજ સલામી લેશે ઇરાંન.
જગતમા મશહુર કાહાંણી થશે,
નાર હિંન્દી, રાણી ઇરાની થશે."

કનુજના રાજા શંગલે[1] બેહરામ ગુરની માફી ચાહી.

સુણીને નવા ભેદની આ ખબર,
ખુશીથી ધડકિયું શંગલ જીગર.
તુરત હાથમાથી છોડી લગામ,
લરજતો ઉભો તે તજીને દમામ.
ઉતારી મુકટ હાથ માહે ધરી,
કહ્યુ: "માફ કર સહુ ગઇ ગુજરી."
ધરી છાતીસે દાબીને દીકરી,
રવાના સપીનુદ બાપે કરી.
થયાં દીલરૂબા બેહુ કિશ્તી સવાર,
પુગ્યાં સહું સલામત વતન ગુલઝાર.

ઇરાની એલચી બરજુને મોહોડેથી આ નવી ખબર સાંભલતાંજ કનુજનો રાજા શંગલ ગાફેલ બની ગયો. ઇરાની બરજુ કોઇજ નહી, પણ ઇરાનનો પાદશાહ બેહરામ ગુર છે એમ જાણતાંજ, શંગલે બેહરામ ગુર પાસ હાથ જોડી માફી માગી, અને પોતાના માથાં ઉપરનું મુકટ કાહાડી પોતાના જમાઇ પાસ દરગુજર ચાહાય. બેહરામ ગુર શંગલને તેજ વખતે ભેટી પડયો, અને અરસ પરસ લંબાણ ખુલાસો થયા

૧. આ શંગલ રાજા, અને તેનુ કનુજ શેહર હિંન્દુસ્થાંનના વાવ્ય પ્રાંતમાં, ફરૂકાબાદ જીલ્લામા કાળી નદીના આથમણુ કાંઠા ઉપર હતું. એ કાળી નદી, ગંગા નદીને અહીથી પાંચ-માઇલ ઉપર મળે છે; પણ આગલા જમાનાઓમાં પવિત્ર ગંગા નદી, કનુજની અડોઅડ વહેતી હતી, જ્યાંથી તે આજે ખસી ગઇ છે. એટલા માટે શાએરે કનુજની પાસેના દરીયા માટે જે લખ્યું છે, તે આ ગંગા નદી માટેજ હોવું જોઇયે. તે જમાનામાં કનુજ એક મોટા આર્ય રાજનુ પાયતખ્ત હતું, જેના ગુપ્ત વંશના રાજાઓએ તેની હદ ઘણી વધારી દીધી હતી. ઇસવી છઠ્ઠી સદીમાં તેની હદ ઘણી વધારી દીધી હતી. રાજા શંગલનો જમાનો પાંચમી સદીનો હતો. તે વેળાનુ કનુજ આજે નથી. આજનુ શેહેર નવુંજ બાંધેલું છે. (સાસાંની શાહનામું.)

બાદ, સપીનુદને લેઇ બેહરામ ગુર ઇરાન તરફ નિકલી ગયો,. અને સહી સલાંગત પોતાને વતન પુગ્યો.

સપીનુદની ઇરાંનમા નવજોત થવી.

મલીને બુજોર્ગો, દાનાવ સંગ,
ઉભા હાથ જોડી ધરીને ઉમંગ.
સવારી બની દબદબાથી ભરી,
હતી સંગ બેહરામ હિન્દી પરી.
ગયાં સહું આજર ગોશસ્પ. મકાંન,
ગરીબોને દીધું દિરમનુ દાન.
મુફલિસોની દાજ દીલમે ધરી,
ગોહર-લાલો સખાવત કરી.
હજુરીમે હાજર થયો કારસાજ,
જે કરતો'તો હરદમ, બર્સમ-બાજ.
કિધો તેને બેહરાંમે એવો હુકમ,
શિખવે સપીનુદને દિન ધરમ,
શીખી સપીનુદ દિનના કલાંમ,
જાણી ખુશી થઇ કુલ ખાસોઆંમ.
લઇ નહાંન નારે કિધું તન પાક,
કિધી બુતપરસ્તી સદાની ત્યાગ.

* * *

સુણો તમ તવારીખ જરથોશ્તીયાંન,
કેવાં તમારા હતા નિયાગાંન.
૧૨,૭૦૦
હતો શાહ બેહરામ દીલે દયાલ,
કિધી શાહી જુમલે ત્રેસઠ સાલ.
થયો દમ એક રોજ તેનો ખતમ,
કિધી કુચ સફરની 'મુલ્કે-અદમ'.
રડી તેની રઇયત અલમ જોઇને,
રડી રાણી મેહલે સનમ ખોઇને.
કજા જોઇ તેની રડી સર જમીન,
રડયા કુલ સિતારા, જોહરા જબીન.
સુતો સેજ બોલી મધુર પુર વેણ,
ગયો તે સદાનો કરી બંધ નેણ.

સોઝ.

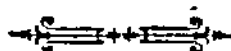
ગજબ ભરી છે જગતની કહાંણી, બતાવો ગયા કહાં સાસાંનિયાંની.
ગયા પેશદાદી, ગયા કહાં કયાંની, કિધી સહુની મિટ્ટી, આ દુનિયા-એ-ફાંની.

* * * * * *

હકિકત દુનિયાની એ સર-બ-સર છે, મકાં તારૂ બંદા 'કાયમ-નગર' છે.
બતાવો ધરમના ધુરંધર કહાં છે, બતાવો ગરીબના રહેબર કહાં છે.
રેહબર હતા તે ગયા મુકી ચાલી, રબ કર 'રોશન' હમારી જલાવી

નોશીરવાંન આદેલ.

શાએર ફીરદોસી પ્રમાણે નોશીરવાંનનુ અસલ નામ 'કેસા' હતું. પેહલવી લખનારાએ 'કેસા' ઉપરથી 'ખુસ્રો' લખ્યું છે.

રપીથવનની આફીનમા, અશો ફરોહરને આરાધનાં, એ પાદશાહના ફરોહરને માટે લખ્યું છે, કે: "હમાઓર ફરોહરે અનઓશેરવાંન ખુશરો કોબાદાંન બાદ."

એ 'અનોશેરવાંન' શબ્દનો જે પાછળથી 'નોશેરવાંન' શબ્દ બન્યો છે, તે ખુશરોનું ઈતાબી નામ છે. ખુશરો તેનુ જનમ નામ હતું, અને કોબાદ તેના બાપનું નામ હતું.

ખુશરો (નોશીરવાંન)નો બાપ કોબાદ. નોશીરવાંનનો જનમ કેમ થયો.

ખુશરો (નોશીરવાંન)નો બાપ એક ઢંગ ઢકા વગરનો પાદશાહ હતો. તે હયતાલના રાજાના હાથ ઉપર કયેદ પકડાઇ બંદીખાને પડયો હતો, ત્યાંથી સુફરાય નામના તેના વજીરે તેને છોડવ્યો હતો. બંદીખાનામાંથી નાહસી જઇ, તેણે એક દેહકાંનના મકાંનમા ઉતારો લીધો હતો. એ દેહકાંન એક મોટો જાગીરદાર હતો, અને તે ફરીદુનના વંશથી ઉતરેલો પોતાને જણાવતો હતો.

એ દેહકાંનની એક ઘણીજ ખુબસુરત દીકરી હતી, તેની ઉપર કોબાદ મોહીત પડયો, અને તેની સાથ તે શાદીના ગાંઠથી જોડાયો. પોતાની બાંનુને પોતાની નિશાણીની એક વીટી પેહરાવી કોબાદ ત્યાંથી નિકલી ગયો, અને પોતાનુ ખોયલું રાજ તેણે પાછું મેલવ્યું.

પાછલથી કોબાદ પોતાની માનીતી મહાબુબને મલવા તેણીને મકાંને ગયો, ત્યારે તેને ખબર પડી, કે તેની રાણીએ એક દીકરાનો જનમ આપ્યો હતો. તે દીકરાનું નામ તેને ખુશરો યાને 'કેસા' આપ્યું. એ દીકરો, તે નોશીરવાંન આદેલ હતો.

કોબાદનુ મરણ.

નોશીરવાંનનો બાપ કોબાદ ૮૦) વરસની ઉંમરે મરણ પામ્યો. હતો. તેનું મરણ ૧૩ મી સપટેમ્બર ૫૩૧ નાં વરસમા થયું હતું.[2] અને એ દિવસે નોશીરવાંન પોતાના બાપની ગાદીએ આવ્યો હતો, અને પોતે ઇરાંનના પાદશાહ તરીક તખત ઉપર બેઠો હતો.

---

૧. શાહનામાના આ દાસ્તાંનનુ સંગીત કિરતન પેહલવેહલું મુંબઈની જશન કમીટી માટે તા૦ ૨૧ મી માર્ચ ૧૯૨૧ ને દીને સાંજના બે૦ ૭૦ ઇન્સ્ટીટયુટવાલા હૉલમાં કર્તાએ રજુ કીધું હતું.

૨. એનસાઇકલોપિડીયા બ્રિટેનિકા પ્રમાણે જોતાં, આજે, (એટલે આ કિર્તન જે સાલમાં રજુ થયું તે ઇ૦ સ૦ ૧૯૨૧ ના સાલમા) ૧૩૯૦ વરસની વાત ઉપર, સપટેમ્બર ૧૩ મી તારીખે, ઈ૦ સ૦ ૫૩૧ ના સાલમા, પોતાના બાપ કોબાદના મરણ બાદ, નોશીરવાંન ગાદીએ આવ્યો હતો. એ દિવસે ખોરદાદ મહીનો અને બેહરાંમ રોજ હતો.

ફીરદોસી નોશીરવાંનની તાજ પોશીનો દિવસ ખોરદાદ મહીનો અને બેહરાંમ રોજ જણાવે છે.

નોશીરવાંનનુ દાસ્તાંન ફીરદોસીએ સાઠ વરશની ઉમરે લખ્યું હતું.

જયારે શાહનામાની કિતાબ માટે ફીરદોસી નોશીરવાંનનું દાસ્તાંન લખતો હતો. ત્યારે તે સાઠ વરશની બુર્જોર્ગ ઉંમરે પુગ્યો હતો. એ અરસામા તેનો એક દીકરો ગુજર પામ્યો હતો, જેના મરણના જખમથી, અને શાહનામાની કિતાબ રચવા માટે બેચેલી જેહમતથી તેના બુઢાપા ઉપર મોટી અસર થઇ હતી. બુજોર્ગી માટે જે ઉમદા વિચારો ફીરદોસી પોતાના શાહનામા અંદર નોધી ગયો છે, તે બેશક ઘણાજ ઉમદા અને મનન કરવા જોગ છે.

બુઢાપાનો કુડાપો !

અએ સરવ સમ વહાલાં બદન બળદાર,
કહે કેમ થયું સુરત અને ઠંડગાર.
બોહ્યું સરવ સમ બદન દિલપઝીર,
જવાની જવે હું થયુંછ દલગીર.
જ્યાં તક બુઢાપો હતો મુજથી દુર,
ત્યાં તક હતું દીલ ખુશીથી પુર.
કિધું છે બુઢાપાએ દીલને બતંગ,
ઉડી ગુમ થયો છે જવાંનીનો રંગ.
જવાંની મે પાળી ઇફાજત કરી,
અફ્સોસ ગઇ દુખ દેઇ છેતરી.
વરશ સાઠે થાયો અબળ બીશ્યાર,
અરે ભાઇ ! સંભાલ રેહ હુશિયાર.
ગજબ દમ પિરીનો છે અઝદાહ સમાંન,
સિંહ જેવી ચુંગાલે પકડે જવાંન.
એ ગરજે તો ધ્રુંજી રહે હોઠ છે,
એક હાથ ખુશી, બિજે મોત છે.
બદનને એ વાળેછ વાંકુ કરી,
બનાવેછ બદરંગ સિહા ગુલછડી.
કરેછ રંગ પીલાં ગુલે અર્ગવાંન,
રહે છે ગુંગલઇ, દિલે અર્માન.
બને છે નિર્બળ લાચાર પગ,
પડે છે બદનની ઢિલી કુલ રગ.
ધ્રુજે હાથ લખતાં, કંપે કલમ,
જરામા ચહડે હાંફ, ભરતાં કદમ.
ચશમ મારી ઝાંખી પડીછ આબદાર,
કંમર મારી ખમતી નથી મુજ ભાર.
ખુશી મુજ દીલમા સદા જે હતી,
દુખી આ બદન છે, કહું શું ગતી.
ઘટા થાઈ ઘંઘોર, અધીર થઇ અજલ,
કહે છે મિનોઇ સફર પર નિકલ.
ગયો છે અજલ સાથ નોશીરવાંન,
તો રહે કયાંથી 'રોશન' તારી નિશાંન.

નોશીરવાંને જોયલા ત્રણ સ્વપ્ના.

સુણો હમદીનો કરૂંછું બયાંન,
કથું હું કળીબંધ નવું દાસતાંન.
એક રાત દીલ ખુશ હતી મનમાંન,
પડયો'તો પુર નિન્દ નોશીરવાંન.
દિઠો ખાબ પોતે છે તખ્ત પર,
ઉગી ત્યાં નિકલ્યું આદ એક જબર.
જોઇ તે થયો ખુશ નોશીરવાંન,
કથું કે ચલાવો સહું ગાંન તાંન.
પડી ધુમ મેહફીલે દોરે–શરાબ,
રહ્યાં સહું ખૂશીથી બિલી બેહિસાબ.
દિઠું તખ્ત ઉપર પોતાની પાસ,
ભુંડ એક બેઠું હતું ખુશ મિજાસ.
બગલમા બેસીને કરતું ચમન,
પીઇ જામે શાહી બનતું મગન.
કિધો મનમાહે કંઇ કંઇ વિચારઃ
"હશે ભેદ શું એનો પરવરદેગાર."

નોશીરવાંને જોયલો સ્વપ્નો બીજો

વળી ખાબ દીઠો બીજી રાતના,
બગીચે દિઠાં ફુલ હર જાતના.
કુવો એક પડીયો બગીચે નજર,
પડોસે હતાં પાંચ ટાંકાં જબર.
હતાં પાણી વન તે ખાલી તમામ,
પૂકારી રહ્યાં'તાં સુબો 'ને શાંમ.
એકાએક નિકલિયો કુવેથી પૂકાર,
પડયાં પાણી ઉભરઇ કુવેથી બહાર.
હતાં પાંચ ટાકાં જે ખાલી નકાંમ,
છલાછલ ભરાઇ ગયાં તે તમામ.
જોઇ હાલ બોલ્યો શાહ શેહરિયારઃ
"હશે ભેદ શું એનો પરવરદેગાર."

નોશીરવાંને જોયલો સ્વપ્નો ત્રીજો.

વળી ત્યાં બિજી ગમ કરતાં નજર,
બનાવ એક દીઠો અજબ વીચિતર.
દિઠી તે બગીચે ઉભી એક ગાય,
ચરતી'તી ચારો, ફરતી તે જાય.
જણેલી હતી સાથ બે વાછડી,
હતી સંગમા તેની સાથે ખડી.
હતી તે વીચિતર અજબ માતડી,
જણીતા ધાવી રહી વાછડી.
અજબ જોઇ થાયો શાહ શેહરિયારઃ
"હશે ભેદ શું એનો પરવરદેગાર."

* * *

નોશીરવાંને સ્વપ્નાનો ભેદ જાણવા, નજુમીઓને માટે દેશપરદેશ અહેલેકારો મોકલવા.

મિટી રાત કાળી, પડી ગઇ સહવાર,
ઉઠયો નિંન્દમાથી શાહ શેહરિયાર
હુકમ દીધો દરબાર એકદમ ભરે,
બુલાવી નજુમીઓ હાજર કરે.
જમા થાઇ મેહફીલ હુકમ એ સુણી,
હાજર થયા ત્યાં નજુમી ગુણી.
દિધો ખાબનો હાલ કુલ આશ્કાર,
સુણી સહું નજુમી થયા બેકરાર.
અફસોસ નજુમ કેમ બની લાજવાબ,
નથી બોલી શકતી તાસીરે ખાબ.
૧૨,૮૦૦
રવાના કિધા ચોતરફ અહેલેકાર,
દરેકને આપી દિરમ દસ હજાર.
કહ્યું કેઃ "ખરચની ન કરતા કસુર,
લઇ આવો જઇ કોઇ અકલમંદ પુર.
જાહેર કરે ખાબનો તે ભરમ,
બક્ષું હું માલો-દૌલત દિરમ."(1)

નોશીરવાંનના હુકમથી અહેલેકારોનું નજુમીઓની તલાશમાં મુલકે મુલક જવું.

પાદશાહ નોશીરવાંને જ્યારે જોયું કે તેના દરબારી નજુમીઓ, તેણે જોયલા સ્વપનાનો ભેદ જાહેર કરી શકતા નથી, ત્યારે પોતાના અહેલેકારોને મુસાફરીના ખરચ માટે દસ દસ હજાર દિરમ આપી, દેશે દેશ રવાના કરવાનો હુકમ કીધો, અને તાકીદ કીધી, કે એવા કોઇ બાહોશ રમલકારને જે કોઇ શોધી લાવશે, તેને તે મોટું ઇનામ આપી નવાજશે.

આ હુકમ પ્રમાણે ઘણાક અહેલેકારો જુદે જુદે મુલક, એવા રમલકારની શોધમાં નિકલી ગયા. એ સખસોઓમાં એક બાહોશ આઝાદ સરવ નામનો અહેલેકાર હતો, તે એવા કુશળ રમલકારની શોધમા ફરતો ફરતો, અંતે મરવ શેહરમાં જઇ લાગ્યો, અને ત્યાં એક એવા, રમલકાર માટે તલાશ કરવા લાગ્યો.

સુણી આ હુકમ સહું ગયા અહેલેકાર,
ઢુંડવા નજુમી કોઇ જાણકાર.
હતો એક 'બાહોશ આઝાદ સરવ,
તજસુસ કરતો ગયો તે મરવ.

પડયો એક દસ્તુર કાબેલ નજર,
શિખવતો હતો ઝંદ અવસ્તા હુંનર.
હતો પાસ તેની જવાં એક ખડો,
ચેલો હતો તે તેમો વડો.
રોશન પેશાંની અને ખુશ ચહેર,
હતું નામ તેનુ બુઝોર્ચ મહેર.
જોઇ એહુ જન ખુશ થયો અહેલકાર,
જઇ હાલે મકસદ કિધો ઇજહાર.

કહ્યું કે: "બતાવે ભરમ ખાબનો,
બને તે માલેક એલકાબનો."

આઝાદ સરવનું મરવ શેહરમાં જઇ પુગવું અને બુઝોર્ચ મહેર સાથ તેનો મેલાપ થવો.

સઘલે ઠેકાણે પુછપરછ અને તલાશ કરી નિશફળ થયા પછી, આઝાદ સરવ નામનો નોશીરવાંનનો અહેલેકાર મરવ શેહરમા જઈ લાગ્યો. ત્યાં તેણે એક બુઝોર્ગ મુબેદને ઝંદ અવસ્તાના કલામો જવાંન છોકરાઓને શીખવતો જોયો. આ મુબેદની આગલ તેનો એક ચેલો ઉભેલો હતો. આઝાદ સરવે, એકાદ રમલકારને જો તે પીછાંનતો હોય, તો તેને માટે જણાવંવા અરજ કરી.

દસ્તુરે સવાલ કીધાથી આઝાદ સરવે નોશીરવાન પાદશાહે જોયલા સ્વપનાની તમામ વિગત તેને જણાવી કહ્યું, કે શાહના નજુમીઓ એ ખાબની તાસીર કેહી શકતા નથી, તેથી શાહ નોશીરવાંન ઘણોજ નાસિપાસ થઇ ગયો છે, અને કોઇ કાબેલ રમલકારની શોધમાં દેશ દેશ તેણે માનસો રવાના કીધાં છે, કે કોઇ એવા બાહોશ રમલકારને શોધી લાવે, કે જે એ સ્વપનાના ભેદને ખોલી કહે. આ જબાંની સાંભલી તે દસ્તુરે જવાબ દીધો:

સુણી તે દસ્તુરે દીધો જવાબ:
"અજબ છે ભરમથી ભરેલો એ ખાબ.
નથી હું નજુમી એ અફસોસ છે,
જબાં મારી તેથી ખાંમોશ છે.
હું જાણુ છું દુનિયામે એકજ ઇલમ,
શીખવું છું હું ઝંદ-અવસ્તા ધરમ."(2)

બુઝોર્ચ મેહરે આઝાદ સરવને જવાબ દીધો.

"અએ સાહેબ મહેરબાં રહો બરકરાર,
આ બંદો છે તારો ખિદમત ગુજાર.
હકિકત સુણી મે સિધી ખાબની,
ઉમેદ બર લાવું હું બેતાબની."

*　　*　　*

પોતાના વડા ચેલાની આવી જાહેલી અને વચમા બોલી ઉઠવાની હુમકાઇ જોઇ, તેનો ઉસ્તાદ દસ્તુર તેની ઉપર ગુસ્સે થઇ બોલ્યો:

"અએ બેઅદબ બંધ કર ગુફતગુ,
બધાંમાજ કેમ તું કરે હું-હું.
અકલપર તહારી પત્થર પડે,
રખે તું ઢોળાંનુ કાણું કરે."

આઝાદ સરવે આ ખટપટમાં વચ્ચે પડી તે દસ્તુરને સમજાવી લેવા કહ્યું:

આઝાદ બોલ્યો: "ઓ દસ્તુર મહાંન,
ના રોક, ના ટોક તું એ જવાંન.
મખાદા જવાંન એ હુંનરમંદ હશે,
તો, બેશક નસીબ એનું રોશન થશે:

અગર જો તું ઉસ્તાદ આપે હુકમ,
તો તાસીર ખોલી કહે એ ભરમ."

આઝાદ સરવને એવી રીતે બોલતો સાંભળી બુઝોર્ચ મેહરે તુરતજ જવાબ દીધોઃ

"કરો માફ સાહેબ કહું કરગરી,
જબાં આ જશે હું ન ખોલું જરી.
અગર હોય જરૂર તો લઇ જાવો સાથ,
કેરૂં શાહ નોશીરવાં સંગ વાત.
એ તાસીર અંદર અજબ છે ભરમ,
ન હરગેજ ખોલું ખુદાના કસમ."

* * *

ખુશી થાયો આઝાદ સુણી સુખન,
મરવથી નિકલી ગયા બેહુ જન.

આઝાદ સરવ સાથ જવાંન બુઝોર્ચ મેહરની સફર.

મુસાફર બની બેહુ ઘોડે સવાર,
પુગા બેહુ જન એક જંગલ દવાર.
ચહડી થાક અંગે સફરથી ઘણી,
ઉતારો કિધો ત્યાં બેજાર બની.
હતું તે જગા પર ઝાડ એક બુલંદ,
કિધું ત્યાં આરાંમ કરવુ પસંદ.
જમીન પર બિછાવી કિધું બીસ્તર,
સુતો ઝાડ નીચે ઓઢી ચદર.
પડયા બેહુ નિન્દમા એક એક પાસ,
મગર જાગી આઝાદ કરતો તપાસ.
પડયો તેની નજરે ભયાંનક બનાવ,
ધુંજી ધાસ્તીમા થયો ગરકાવ.
દિઠો એક અજગર સિહા રંગનો,
હતો જાતે ઝેરી બુરા અંગનો.
કુદીને ધુંમતો ઉભો અર્ધઅંગ,
રહ્યો ડોળતો સર ઉપર ભુજંગ.[1]
સુતો'તો ઓઢી જવાં ખાક પર,
પડી નહિ નજર તેની તે નાગ પર.
ગયો નાગ ચાલી ચઢી ઝાડ પર,
બીદાર થાયો બુઝોર્ચ મહર.
જોઇ એલ આઝાદ થયો ખુરસંદ,
નસીબ છોકરાના દિસે છે બુલંદ.
સિતાબીથી લઇ ચાલિયો તે જવાંન,
પુગ્યા બેહુ દરબારે નોશીરવાંન.

બુઝોર્ચ મહેરનુ નોશીરવાંનની દરબારમે જઇ પુગવું.

એક લાંબી મંજલ કાપી આઝાદ સરવ પોતાની સાથે જવાંન બુઝોર્ચ મહેરને લેઇ, અતે પાદશાહ નોશીરવાંનની દરબારમે જઇ પુગ્યો. આઝાદ સરવ જવાંન બુઝોર્ચ મહેરને પાદશાહ નોશીરવાંનની સનમુખ રજુ કરી, તેની સીફત કરી બોલ્યોઃ

નમી એમ બોલ્યો આઝાદ સવારઃ
"જીવો શાહ નોશીરવાં શેહુશિયાર.
મે મુલકે મુલક જઇ કીધી તપાસ,
ન મલ્યો મને કોઇ અકલમંદ ખાસ.
હું નિરાસ થઇ ખડુ થયો બેસબર,
ગયો અંતે હુંડતો મરવને નગર.
મને ત્યાંથી મલિયો છે એક જન,
જે જાણે છે હુંન્નર રમલ મન પસંદ.'(3)

બુઝોર્ચમેહરે નોશીરવાંનના ખાબની તાસીર જણાવી.

આઝાદ સરવે બુઝોર્ચ મેહર સાથ તેનો કેવો રીતે મરવમાં મીલાપ થયો, અતે તેને કેવી રીતે સમજાવી તે પોતાની સાથે ઇરાંન લઇ આવ્યો, તે વિગતવાર હેવાલ જણાવી, જંગલમાં જ્યારે તે જવાંન ઓઢીને સુતો હતો, ત્યારે પેલો કાળો નાગ, બુઝોર્ચ મેહરના માથાં ઉપર ડોળી, કેવી રીતે ઝાડ ઉપર ચહડી ગયો, તે સઘલું કહી, તેની સિફારસ કીધી. તે સઘલું સાંભલી લઇ પાદશાહ નોશીરવાંને તે જવાંનને કહ્યુ કેઃ

જહાંદાર કઆએ આપીને માન,
કિધા ત્રણે[2] ખાબોનુ તેણે બયાંન.
સુણી લઇ બુઝોર્ચમેહર દીધો જવાબઃ
"અએ શાહ સાંભલ તાસીરે ખાબ.

1. નાગ. 2. આ ત્રણે ખાબ જે નોશીરવાંને જોયા હતા, તેનુ બયાંન આગલા સફાઓ ઉપર દરશાવ્યું છે.

અયાં હું કરૂં સુણ શાહે જહાંન,
જનાનામે તારા છે એક જવાંન.
છુપાયો છે તે એક સ્ત્રી-વેશથી,
લાવી છે કોઇ તેને પરદેશથી.
ભરમ તેનો જાણે નહિ નાર નર,
બિગાનાથી ખાલી કર તારૂં ઘર.
પછી તું હુકમ કર હર નારને,
જવું હિયાંથી ચાલી આ બારણે.
કર તારી બાંનુઓને તું હુકમ,
ધીમે 'ને ધીરે ભરે સહુ કદમ.

કદમ જ્યારે મુકે જમીનની ઉપર,
નિખીંને પગ પર કરજે નજર.
કદમનો ઘટમ ઝટ જણાઇ જશે,
તૂરત નારમા નર પાઇ જશે."
તુરત પાદશાહે કીધો હુકમઃ
"કરાવો ખાલી મહેલ એકદમ.
૧૨,૯૦૦
કરો મહેલના બંધ મજબુત બાર,
જઇ ના શકે કોઇબી આરપાર.
જનાને જઇને કરો એ હુકમ,
હરએક બાંનુ ધરે હિયાં કદમ."

નોશીરવાંનના જનાનખાનાની બાંનુઓએ
ઉઘાડે પગે પસાર થવું.

હુકમ આ સુણી બાંનુ હર દીલપઝીર,
કરી સોલ સિંગાર સજીયું શરીર.
કોઇ તો લટકતી મટકતી હતી,
કોઇ નાર નખરાં અટકતી હતી.
કોઇ લાજે લરજી લરજતી હતી,
કોઇ સાજ સાથે ગરજતી હતી.
કોઇ બનઠની એમ સમજતી હતી,
જગતમા બિજી કોઇ મુજસમ નથી.
કોઇ તો ઠુમકતી ચલન ચાલતી,
નજર રાખી નીચે સહુ ભાલતી.

કોઇ તો ચમકતી મિસલ મુસ્તરી,
હતી સહુ સુરતમાં સુંદર પરી.
કોઇ ચાલતી ખુબ દમ કસકસી,
કોઇ દીલ અંદર કરતી હંસી.
કોઇ તો મિજાજે હતી હિરકણી,
કોઇ તો મિજાજે હતી સંખણી.
કોઇનુ તન-મન નિતીમા રમે,
કોઈનુ તન-મન કયાં કયાં ભમે.
ઉભી આવી સરવે ઝુંકી માનથી,
ગઇ ચાલી હર એક આસાંનથી.

પડયો નહિ જનાને નર કોઇ નજર,
પુકારી બોલ્યો શાહ નામેવર.(4)

બુઝોર્ચ મેહરના કહ્યા પ્રમાણે નોશેરવાંનના જનાનખાનાની બાંનુઓ ઉઘાડે પગે એક પછી એક દિવાંનખાનામાથી ચાલીને નોશીરવાંન આગલથી પસાર થઇ ગઇ, પણ નોશીરવાંનને શક પડે, એવો એકબી નારનો મર્દાના જેવો પગ તેને તે માશુકાની અંદર દેખાયો નહી. જ્યારે સઘલી બાંનુઓ ચાલી ગઇ ત્યારે નોશીરવાંને બુઝોર્ચ મહેર તરફ ગુસ્સે થઇ પુકારી કહ્યું કેઃ

નોશીરવાંનનું બુઝોર્ચ મેહેર ઉપર
ગુસ્સે થવું.

"અરે ઓ રિજાલા ચશમ ચોર તું,
ફિતુરી, ફરેબી, દરગોર તું.
કહાં તારો હુંન્નર છે ઓ બદગોહર,
દિધો તેં કલંક મુજ શબેસ્તાંન પર.
તું આયો ઓ કજાક મવાલી થઇ,
સુરત તારી મનહુસ કાળી થઇ."

બુઝોર્ચ મેહર પોતાની ગણત્રીમાં એટલો બધો ચોક્કસ હતો, કે નોશીરવાંનના ગુસ્સાથી તે જરાબી ડગમગીયો નહી, અને તેણે હિંમતથી શાહને નમનતાઇ સાથ જણાવ્યુ કેઃ

બુઝોર્ચ મેહેરે જવાબ દીધો.

"અએ શાહે આલા, ઓ નેકનાંમ,
ના બોલ એવા બુરા કલાંમ.
અગર જો જનાને નહી હોય નર,
તો બેશક ગરદન કલમ મારી કર.

કર તારી નારોને હાજર ફરી,
તપાસી કદમ જો નજર ,ખુબ કરી."

જવાંન બુઝોર્ચ મેહેરે જયારે પોતાની ગરદન શાહને સ્વાધીન કરી ફરીથી સઘલી બાંનુઓના પગલાંની તપાસ ચલાવવા જણાવ્યુ; ત્યારે પાદશાહ નોશીરવાને ફરીથી એક વાર પોતાની સઘલી બાંનુઓની તપાસ કરવાની જરૂરત જાહેર કીધી. જનાનાની બાનુંઓ, તે જવાંનનો આવો બેહુદો ખ્યાલ સાંભલી પોતપોતામા બુઝોર્ચ મેહરની મશ્કરી કરતી હતી, તેટલાં પાદશાહ નોશીરવાંને પુકાર કરી જાહેર કીધું કે:

"ખાંમોશ કરો તમ નાજો અદા,
કરો દુર મુખથી ઘુંઘટ ઘટા.
કરો કુચ હિયાંથી ધીમે કદમ,
જનાને છુપાયો છે કોઇ બેશરમ."

* * *

સુણી નાર ધડકી તન જાંનમા,
આ મોહકાંણુ શું છે શબેસ્તાંનમા.
અજબ છે બોહતાંન હમ જાંનપર,
ખુદાનો પડે માર શયતાંન પર.

* * *

થયા જર્દ ચેહરા, ઘુંજી સાંવરી,
લરજી રહી સહુ બની બાવરી.
કરી દુર ઘુંઘટ સહું સુરતરી,
ખુલ્લા કિધા પચરો[1] 'ને ઘુંટડી.

ધીમે 'ને ધીરે ધરીને કદમ,
ગઇ સહું ચાલી ભરી હાય-દમ.

* * *

એકાએક ગરજી ઉઠે જેમ પિલંગ,
પુકારી નોશીરવાંને મારી છલંગ:
"ઉભી રેહ! ઉભી રેહ' ઓ સરજોર તું,
ચશમચોર છે કોણ, ઓ દરગોર તું.
બદન છે સિન્ધું સરોવર સમાન,
અદા છે દિલ ખુશ, ચેહરે કિયાંન.
મગર આ પગોનો અજબ ઘાટ છે,
સીત્તેર નારોમે નરજાત છે.
કહે કોણ છે તું ઓ વેશકાર,
કજાથીબી ડરીયો નહિ લેસભાર."

ચાચના હાકેમની દીકરીએ ખુલાસો કીધો.

આ સઘલી જનાનખાનાની બાનુઓ જે સંખ્યામા સીત્તેર હતી, તેમા ચાચના હાકમની એક દીકરી ઘણી સુંદર હતી, તે નોશીરવાંનની આગલ તેજ વખતે પોતાના ગુઠન ઉપર પડી કરગરી બોલી:

"સજાને હું તારી સજાવાર છું,
અએ શાહ હું તારી ગુનાહગાર છું.
કહું કુલ હકિકત જે છે ખરી,
મુકી માત બેહુને ગઇ છે મરી.
પેદર છે જૂદા પણ માદર એક,
એ ભાઇ મારો નિર્દોશ નેક.

હું બેહન 'ને મારો એ ભાઇ છે,
એકજ અમો બેહુની માઇ છે.
બચપણથી મારો છે એને પ્યાર,
હું લાવી છુપાવી બની ખારજાર.
જનાની વેશ એમ લીધો કરી,
નજર નહિ તહારી પડે કોઇ ઘડી.

નથી એને કીધો બુરો કંઇ વિચાર,
હમો છેયે નિર્દોશ ઓ શેહરિયાર. (5)

---

૧ પચરો યાને પગો.

ચાચની શાહજાદીનો આવો લુલો લંગડો બચાવ શાહ નોશીરવાંનના ધ્યાનમા બીલકુલ વાજબી તરીકે ઉતરયો નહી. પોતાના જનાનખાનામાં સ્ત્રી વેશમા છુપાયલા આ બદલગામ મર્દને, તથા તેને પોતાની સાથે સ્ત્રી વેશમા લાવનાર ચાચની શાહજાદીને પોતાની ઇજ્જતને ખેઆબત અને નામોશી લગાડવા માટે, સખતમા સખત સજા કરવા માટે તેણે ગુસ્સે થઇ હુકમ કીધો.

"ખામોશ કુતરી ! ઓ બદલગામ,
બદનામ કિધું તે જનાનું તમામ.
ચુગલખોર, કહાબા, બદઝન બની,
કહે વાત ઠગવા મને સંખણી.
લાવી છુપાવી સંગ યારને,
મકાંન તેનું કીધું આ ઘરબારને.
ધુમે બંને જનની સરપર અજલ,
અરે જલ્દ જલ્લાદ કર બેહુ કતલ."

આ શાહી હુકમ મલતાજ, જલ્લાદે તે બન્ને જનને ઘસડી જઇ કતલ કીધા, અને નોશીરવાંને તુરતજ બુઝોર્ચ મેહરને શાબાશી આપી કહ્યું:

"ખરી કહી તાસીર, ઓ પુર્વીણ તું,
હિસે છે હું ઝરમંદ ઓ દુર્બીન તું.
બનીને હું જાહીલ, થયો બેસબર,
ખતા કર મહારી તું દરગુજર.
સુણી છે જીકર તેં બિજા ખાબની,
હવે કહે તાસીર તે ખાબની.

બીજા સ્વપ્ના બાબે બુઝોર્ચ મેહેરે ખુલાસો કીધો.

"હવે શાહ સાંભલ ઓ નામવર,
કરૂં હું બિજા ખાબ વીશે જીકર.
કુવો ખાબમાં જે પડીયો નજર,
વળી પાંચ ટાંકાં દિઠાં સર-બ-સર.
જરાબી ન શોભામે દીસતી મના,
મગર, ખાલી રહેતાં પાણી વના.
કભી રેહતો કુવો ખાલી તમામ,
કભી રેહતું પાણી થોડાક વામ.
કુવો હોઇ ખાલી કરતો પુકાર,
નિકલતાં પાણી ઉભરાઇ બહાર.
૧૩,૦૦૦
તે પાણીથી ટાંકાં ભરાઇ જતાં,
કુવે પાણી પાછાં સમાઇ જતાં."

નોશીરવાંને સ્વપનામાં જોયલા કુવા અને ટાંકાંનો ભેદ.

શએર

"હવા થાશે દુનિયાતી બદબખ્ત ન્યારી-પુતો પિતાને દેશે વિસારી.
પિરીમાં ન લેશે કપુત બાપ પાળી-મગર બાપ પુત પાંચ લેશે સંભાળી."

એ રીતે સમજ, ઓ બખ્તવર શાહ, કે ભવિશમા જમાનાનો રંગ એવો બતંગ થશે, કે એક ઘરડા બાપને તેની જઇફીમા તેના પાચ દીકરાઓ પાળી કે પોશી શકશે નહી, પણ એક જઇફ બાપ ગમે એવો અશક્ત હશે, છતાં તે પોતાના પાંચ દીકરાઓનુ પોશણ કરશે.

ત્રીજા ખાબનો બુઝોર્ચ મેહરે કરેલો ખુલાસો.
વાછરડીઓને ધાવતી ગાય.

ત્રીજા ખાબની હકિકત પ્રમાણે બુઝોર્ચ મેહેરે, ગાય અને વાછરડીના ખાબમાં ખુલાસો કિધો કેઃ

શએર

"જમાનાનુ લક્ષ એવું કાળું થશે-ઘર ઘર અનીતીનું નાળું થશે.
કરાવી દીકરી કર્મે કુકર્મો-કમારી માતા બની બેશર્મી."

અએ શેહરિયાર, એક વખત જમાનો હવે પછી એવો આવશે કે જેવી રીતે તુંએ સ્વપનામાં જોયલી ગાય, પોતે જણેલી વાછરડીઓને ધાવી પોતાનુ પેટ ભરતી હતી, તેમ માતાઓ પોતાની દીકરીઓને. જાણી બુજી અનિતીને રસ્તે ઉતારી, પોતે પોતાનું ગુજરાન કરશે.

જવાંન બુજોર્ચ મેહેરની દાનેશમંદી અને દાનાઇ ભરેલા સખુનો સાંભલી પાદશાહ નોશીરવાંન ઘણોજ ખુશી થયો, અને પોતાની દરબારમા તેને પોતાનો વજીર બનાવી મોટો મરતબા ભરેલો દરજ્જો આપીને રાખ્યો. દરબારબી તે જવાંનની અકલમંદથી ઘણીજ ખુશી થઇ ગઇ, અને હરવખ્ત મુશ્કેલીમા તેઓ બુજોર્ચ મેહેરની સલાહ લેવા લાગ્યા.

આ બનાવ પછી જવાંન બુજોર્ચ મેહેર ઘણાક વરશો સુધી પાદશાહ નોશીરવાંનની દરબારમા તેના વડા વજીર અને મુખ્ય સલાહકાર તરીકે રહો, અને મોટી ઇજ્જત મેલવવા પામ્યો.

પણ જેમ કુદરતમા બનતું રેહે છે, તેમ ચહડતી પછી પડતીનો કુદરતી કાયદો આ દાનેશમંદ વજીરના હકમા બનવાનો વખત અંતે આવી લાગ્યો. અને તેની બદ બખ્તીની શરૂઆત કેવી રીતે થઇ, તે બનાવ ઉપર હવે આપણુ આવ્યે છેયે.

બુજોર્ચ મેહેરની પડતીની
શરૂઆત થવી.

હવે વાત સાંભલ ઓ બન્દેગાંન,
કરે એસો કેવા જુનું આસ્માંન.
નિગાહ કર જરા તું ગરદીશ પર,
કિધો કેમ તારાજ અકલમંદ નર.
ચહડાવ્યો ચલકાવી અગે બુલંદ,
પલકમા પાડી કિધો ખાકમંદ.
સમજી લે બંદા આ તું સુખન,
કભી તો છે આનંન્દ, કભી કાળ દંડ.
કભી તારી ચહડતી, કભી પડતી છે,
અજબ ફેરફંદથી ભરી ધરતી છે.

નોશીરવાંન સાથ બુજોર્ચમેહરનું
શીકારે જવું અને ત્યાં તેના
બાજુબંધનુ ગુમ થવું.

એક રોજ નોશીરવાં નામદાર,
નિકલ્યો કરવા ગુરખર શિકાર.
લિધો સાથ તેણે બુજોર્ચમેહેર,
નિકલિયો છોડી મદાયન શહેર.
કિધા ખુબ શિકારો વનમા ફરી,
બચાવી દિધી ધુમ દિલ ખુશ કરી.
ચહડી થાક ભારી હતી તન-બદન,
દિઠી ત્યાં જગા એક અતી દિલપસંદ.
ઉતારો કિધો તે જગે વાટમાં,
બુજોર્ચહેરબી ત્યાં હતો સાથમા.
મુકી સર તેના ખોળા ઉપર,
સિતલ છાંયે લેટી ગયો તાજવર.
પવન દિલપસંદ ત્યાં હતો ઠંડકાર,
પડયો નિંન્દમા ત્યાં શાહ શેહરિયાર.
હતો બાજુ પર બાંધેલો બાજુબંદ,
હતા તેની અંદર ગોહર દિલપસંદ.
એકાએક બંધન તુટી ગયાં,
ગોહરને લાલો છુટી ગયાં.
અચાનક તુટી ગયો બાજુબંદ,
હતો દંડપર બાંધેલો જે અંખડ.
તુટીને પડીયો જમીનની ઉપર,
વિખરાઇ પડીયાં બેમુલ ગોહર.
ઉડી ઝટ મુરગ એક અતી દિલબહાર,
જઇ પાસ બેઠું શાહ શેહરિયાર.
ધરી ચાંચે ગોહર ગળી તે ગયું,
નહી એકબી ત્યાં બાકી રહ્યું.
ગળી જઇ ગોહર ઉડયું એકદમ,
થયું ગુમ હવામે ન લાગ્યો વિલંમ.

જોઇ હાલ અજાયબ બુઝોર્ચહેર,
સમજીયો મનમા : "છે આફ્ત કહેર.
હવે મારી પડતી આવી ખરી,
'અતંગીની શાહદત નજરે, પડી."(7)

બુઝોર્ચમહેર ઉપર નોશીરવાંનનુ કફા થઈ તેને કેદ કરાવવું.

એક કાળા રંગનો મુર્ગ આસમાંન ઉપરથી ઉડી આવી, નોશીરવાંન જ્યાં નિંદમા પડેલો હતો, ત્યાં તેના માથાં આગલ બેસી, તેની બાજુ ઉપરથી તુટી ગયલા બાજુ બંધના ગોહર જે જમીન ઉપર વેર વિખેર પડેલાં હતાં, તે સઘલાં ચાંચ વડે ઉંચકી તે ગળી ગયો. એ અજાએબ બનાવ બુઝોર્ચમહેરે પોતાની નજરે જોઇ, પોતાની પડતી આવેલી સમજી, પોતાના હોઠ દાંત વચે પકડી, તે કરડવા લાગ્યો. નોશીરવાંન પણ તેવામાં જાગી ઉઠયો, અને બુઝોર્ચમેહરને તેના હોઠો દાંત વચે કરડતો જોઇ, તે સમજ્યો, કે તેને ભુખ લાગ્યાથી, ખાણુ ખાઇ લીધું હશે, અને પોતાના શાહને માટે ખોટી થવાની તેને દરકાર કીધી વટીક નહી. આવો વિચાર આવતાંજ નોશીરવાંન બુઝોર્ચમહેર ઉપર ઘણોજ ગુસ્સે થઇ બોલ્યો:

"કમીના, એ કુતરા, બની બેઅદબ,
ભરી પેટ વગોસે હવે મુખ-લબ.
મના કોને કીધી તુને બેલેહાજ,
લિધું ખાંનુ તું એ ન બરસમ કે બાજ.[1]
એ હેમક કિધી નહી મહારી ફિકર,
લિધું ખાંણુ મુજવન બની બેસબર."
ધરી ક્રોધ દીલમા થયો તે સવાર,
ન બોલ્યો રાહમે હરફ્ણી લગાર.

તુરત જઇ શેહરમા કીધો હુકમ :
"કરો કયેદ બુઝોર્ચમહેર એકદમ."

બુઝોર્ચમહેર કયદખાનામા પડયા પછી લાંબી મુદતે નોશીરવાંને તેની ઉપર પયગાંમ કેહવાડવો.

બુઝોર્ચમહેર એક લાંબી મુદત સુધી બંદીખાંને પડી રેહ્યો. એ બનાવ બન્યા પછી પાદશાહ નોશીરવાંનની જીંદગીમા બીજા અનેક બનાવો બની ગયા, પણ તેના વફાદાર વજીર બુઝોર્ચમહેરની યાદ નોશીરવાંનને સેહજબી પડી નહી. એતેફાક બુઝોર્ચ મહેરનો એક બેશી, જે નોશીરવાંનની ખાસ નોકરીમાં હતો, તેને જોતાંજ નોશીરવાંનને બુઝોર્ચમહેરની યાદ પડી, અને તે નોકરની પાસે નોશીરવાંને બુઝોર્ચમહેરને પુંછાવ્યું કે:

"જા જલ્દ જઇ તેને કર તું સવાલ,
કે થયો કેમ તારો આ તંગ હાલ.
હરજે તું આલા બની બરતરી,
પડી આ જગે કેમ થયો કમતરી."
સુણી આ હુકમ દોડીયો તે નફર,
કહ્યા પાદશાહના સુખન સર-બ-સર.
બોલ્યો બુઝોર્ચહેર ખોલી જબાંન:
"ઓ ભાઇ તું સાંભલ રાખીને ધ્યાંન."

દિધો તેને 'મહેરે' ભરમમા જવાબ,
સુણી ફ્કત દાનેશ સમજે હિસાબ.(8)

---

૧ હાથમા બરસમ પકડી ભણવું, કે બરસમ પકડીને બાજ ધરી જમવું, એ અથોરનાનોનુ કાંમ હતું. કયાંની તેમજ સાસાંની જમાનામા એ તરીકો ચાલતો હતો. અર્દશીર બાબેકાનથી યઝદેઝર્દ શેહરીયાર સુધીના પારસી પાદશાહો માટે ફીરદોસી જણાવી જાય છે, કે તેઓ દીનના મોટા પેશવા અને મદદગાર હતા, આતશની સેતાયશ કરનારા હતા, અને બરસમ વીના બંદગી કરતા યા ખાવાનું લેતા ન હતા. (સાસાંની શાહનામુ)

મુજ મનથી સુણુ આ જગા–દીલ ખુશ છે કરનાર,
છે શાહી મહેલોના કરતા–પાર વંન ગુલજાર–૧
સુખ સદા જો હોય તો–કદર બુજે નહિ કોય,
રાત હોય ના દિન પછી–દિન પર ના કોઇ મહોય–૨
વમી હવેલી મહેલમા–છત્ર પલંગે સોય,
સરજત પલરે પળમા રોશન–પડે પટકાઇ જોય–૩.

"મને આ જગા છે અતી મનપસંદ,
છે મારે મનથી ખીલતું ચમન.
જાહેર કે બાતેનમે આલા એ છે,
મુજ મનથી બોલબાલા એ છે."

બુજોર્ચમહેરનો આ જવાબ તે નોકરે તુરતજ પાદશાહ નોશીરવાંનને કહ્યો કે: "બુજોર્ચમહેરને મનથી તેની હાલની જગ્યા પાદશાહના શાહી મેહલના કરતા વધારે સારી લાગે છે."

નોશીરવાંને ગુસ્સે થઇ બુજોર્ચમહેરને વધારે સખત સજા ફરમાવી.

આવા જવાબની આશા બુજોર્ચ મહેરની તરફથી નોશીરવાંને રાખી નહી હતી. પણ જ્યારે નોશીરવાંને ઉપલો જવાબ નોકર મારફતે સાભલ્યો, ત્યારે તે બુજોર્ચ-મહેર ઉપર ઘણોજ ગુસ્સે થયો, અને તુરતજ તેને એક અંધારી કોટડીમા કયેદ કરવાનો હુકમ ફરમાવ્યો.

અને તે નવી સજા તુરતજ અમલમા મુકવામા આવી. એ નવી સજા ફરમાવ્યા પછી, ફરીથી પેલા નોકરને નોશીરવાંને હુકમ કીધો:— "જા, બુજોર્ચ મહેરને પુછ, કે હવે તું તારા દાહડા કેવી રીતે કાહડે છે."

પોતાના પાદશાહના ફરમાંન પ્રમાણે તે નોકરે બુજોર્ચ મહેરને તેના બંદીખાનામા જઇ પુછયું કે: "નોશીરવાન પાદશાહે પુછાવ્યું છે, કે હવે તારા દાહડા કેમ જાય છે."

બુજોર્ચ મહેરે તુરતજ જવાબ દીધો કે:

"હાલ કહું શું મુજ તણો–જો કે છું હું નિર્ધાર,
અંતરમા સંતોશ છે–સંતોશ સુખ ભંડાર–૧
દાહડા મારા જાય છે–સુખ છે હીયાં અપાર,
મુજ સુખ આગલ કુચ્છ નથી–સુખ શાહનું ગુલજાર–૨ (9)

નોશીરવાંને બુજોર્ચમહેરનો જવાબ સાંભલી તેને નવી સજા ફરમાવવી.

નોશીરવાંન બુજોર્ચમહેરનો જવાબ સાંભલવા ઘણોજ ખંતી હતો. નોકરે તુરતજ નોશીરવાંનને તેના વજીર બુજોર્ચમહેરનો જવાબ જણાવતાં કહ્યું કે: " અએ જહાન પરવર પાદશાહ, બુજોર્ચમહેર કહે છે, કે પાદશાહનાં દાહાડા કરતાં મારા દાહડા ઘણા સારી રીતે પસાર થાય છે, અને શાહનું ગુલજાર સુખ મારાં સુખ આગલ કુચ્છ બિસાદમા નથી."

આ જવાબ સાંભલી નોશીરવાંન અગાઉના કરતાં વધારે ગુસ્સે થયો, અને તુરત નવો હુકમ કીધો કે: "બુજોર્ચમહેરને એક સાંકડા લોખંડના પીંજરામા ખીલાનું બિછાનું બનાવી, તેમાં તેને કેદ કરી તે પીંજરાનો દરવાજો બંધ કરી લેવો."

નોશીરવાંને ત્રીજી વાર બુઝોર્ચમહેરને તેની હાલત વિશે પુછાવ્યું.

એ નવી સજા શાહ નોશીરવાંનના ફરમાન પ્રમાણે તુરતજ અમલમા મુકાઇ. બુઝોર્ચમહેર એ નવી સજાથી ઘણોજ હેરાંન થવા લાગ્યો. તેને રાતના સુવાનો કે દિવસના બેસવાનો સેહજબી કરાર મલ્યો નહી, અને તે ઘણોજ તબાહ થવા લાગ્યો.

આવી હાલતમા તેણે થોડાક દિવસ મોટી બેકરારી અને વિપતી વચે કાહાડયા. અંતે નોશીરવાંને ત્રીજી મરતબે બુઝોર્ચમહેરને તેના નોકર પાસે પુછાવ્યું કે: "હવે તું જઇને બુઝોર્ચમેહરને પુછ, કે તુંને તારો વખત કેવો લાગે છે."

બુઝોર્ચમહેરને તે નોકરે જઇ પાદશાહના ફરમાન પ્રમાણે સવાલ કીધો. બુઝોર્ચમહેરે નોશીરવાંનનો સવાલ સાંભલી, તે નોકરને ધીરજ રાખી ઠંડે પેટે જવાબ દીધો કે:

પ્રબળ વખત છે જગતમા–તોડયાં શાહી માન,
વખ્તે તોડી પાડીયો–જમશેદ જેવો મહાંન—૧

વાત મહારા વખતની–સાંભલ કહું મેહરબાંન,
નોશીરવાંન કરતાબી મારો–વખ્ત છે બળવાંન–૨. (10)

બુઝોર્ચમહેરનો આવો તાનાજાણી ભરેલો જવાબ સાંભલી, તે નોકર ત્યાંથી તુરતજ મેહલમા પાદશાહ પાસે ગયો, અને જે કાંઇ શબ્દો બુઝોર્ચમહેરે કહ્યા હતા, તે તેણે પાદશાહની આગલ જાહેર કીધા. નોશીરવાંન તે સાંભલી ઘણોજ ગુસ્સે થયો.

સુણી આ સુખન થયો શાહ ગર્દ,
કિધો એક નૈયાર કાબેલ મર્દ.
રવાના કિધો આપી જલ્લાહને,
કહ્યું કે: "કતલ કર અહજાહને.
અવ્વલ તું કરજે તેને સવાલ,
આ જીનદાંનમે કેમ રેહછે ખુશાલ.
આ ખાક બિસ્તર, આ ગાર તંગ,
વસે કેમ તુરંગે, કરી ગોલ રંગ.
હજીબી મનમાહે ગુમાન છે,
શું આ કયદખાંનુ મનમાન છે."

ગયો દોડી કાસદ પયગામ લઇ,
કીધો ખુલાસો વઝીર પાસ જઇ.
સુણી તે દાનાવે દીધો જવાબ:
"અરે યાર સાંભલ ગર્દીશ હિસાબ.
૧૩,૧૦૦
અજબ છે નસીબની બહરંગ મહેર,
અજબ નાજ નખરાં, અજબ છે કહેર.
નથી કોઇ જગમે રહ્યું પાયદાર,
નથી કોઇ સદા સુખમે બરકરાર.
કરો ગંજ ભેગો, સહી રંજને,
મગર છોડી અંતે જશું ગંજને.

બુઝોર્ચમહેરનો પેગામ સાંભલી નોશીરવાંને અસલ કોટડીમા તેને કયેદ કરવા ફરમાવવું.

આવો દાનેશમંદી ભરેલો પયગામ તે કાસદને મોહોડેથી સાંભળી, નોશીરવાંન જમાનાના દોરથી ડરવા લાગ્યો. તુરત તેને હુકમ કીધો કે બુઝોર્ચ મહેરને લોખંડના પીન્જરામાથી બાહાર કાહાડી, તેની અસલ કોટડીમા લઇ જઇ ત્યાં તેને કયેદ કરે.

પણ જે રંજ અને સખ્તી, તે ભલા દાનેશે લાંબા વખત સુધી સંતોષ સાથે નમીજને શરણ થઇ ધીરજથી સહન કરી હતી, તેથી તેની તબીયતને મોટું નુકસાન

થયું હતું. તેના ચેહરા ઉપરની ચામડી કરચલીથી ભરાઇ ગઈ હતી, તેનું આસુદા શરીર તવાઇને નબળું પડી ગયું હતું, અને બંદીખાંનાના અજાબથી તેની આંખોનુ બેમુલ નુર ઘણુંજ નબલું પડી ગયું હતું. એ નુરને ઝાંખુ પડેલું જાણી તે હંમેશાં પોતાની આંખો માટે સંતાપ કરી વિલાપ કરતો હતો. (11)

કયેસરના એલચીનુ એક બંધ સંદુક લેઈ નોશીરવાંનની દરબારમે આવવું.

એવે વખતે રૂમના કયસર[1] તરફથી તેનો એલચી ધારા પ્રમાણે સલાંમીની રકમ લેઇ આવ્યો, અને સાથે એક નાહની જેવી બંધ સંદુક લાવી, તેણે એવી અરજ કીધી, કે આ સંદુક મોહોરબંધ છે, તેમા શુ ચીજ છુપાવેલી છે, તેનો ખુલાસો તમારા દાનેશમંદો પાસે કરાવવો. અગરજો એ સંદુકમા છુપાવેલી ચીજ શું છે તે જો કહી શકો નહી, તો અમો તમુને જે ખંડણી આપે છીયે તે હવે પછી આપવી અમો બંધ કરીશું. રૂમી એલચી એવી મતલબનો પેગામ જાહેર કરતા બોલ્યો

"બુલંદ બખ્ત અએ શાહ નોશીરવાંન,
બફરમાને કયેસર બોલુ જબાંન.
હુ આવ્યો છુ પયગામે કયેસર લઇ,
કરૂં હું નજર તારી સાંમે અંહીં.
આ સંદુક જરીન કરૂ છું નજર,
છે મોહોર શાહી કરી સુબતર.
છે તારી દરબારે દાનેશ પીર,
દીનદાર, દીનરુસ્ત, બાહોશ દલીર.
મળી સંગ સરવે કરી ગુફતગુ,
કહે ભેદ સંદુક હમ રૂ-બ-રૂ.
જરાબી એ સંદુક ખોલે નહી,
વિના ખોલવે કહે શું છે મહી.
અગર ભેદ સંદુક ખરો જો કહે,
તો ખંડણી સદા રૂમ દેતું રહે.
અગર જો ખોલી શકે ના ભરમ,
તો ખંડણી કરવી રૂમની ખતમ.
રૂમને તું હરગીજ છેડે નહી,
ચહડાઇનો જોખમ ખેડે નહી.
એ હમ કયેસરનો પયગાંમ છે,
રજુ મે કીધો વિના ખાંમ છે."

નોશીરવાંનને દાનેશમંદોને બુલાવી ફરમાવ્યું.

સુણી બોલિયો શાહ નોશીરવાંન
"ન રહેશે છુપો ભેદ ઓ બદ્દેગાંન.
અમારા છે દાનેશ વઝીર વિદવાંન,
કરી ભેદ ખુલ્લો કરશે બયાંન.
ધરી ધીર રહે એક હફતા તલક,
ખબર લાવીશું તારી સુરાદ હક.

આ સંદુકનો ભેદ શોધી કહાડવા માટે, અને ખંડણીના હફતામાથી છુટી જવા માટે રૂમના કયેસરે બતાવેલી ચાલાકી જોઇ, નોશીરવાંને પોતાની દરબારના તમામ દાનેશમંદોને બુલાવી પુછ્યું કે: "એ માટે તમો શું જવાબ આપો છો."

દરબારના તમામ દાનેશમંદો આ ભેદનો ભરમ અટકલવામા બીલકુલ નિસફળ નિવડયા, એમ જોઇ પાદશાહ નોશીરવાંન ઘણોજ દલગીર થઈ વમાસણમા પડયો. રૂમી એલચીને એક હફતા તલક થોભવા માટે કેહલું હોવાથી, તે મુદત લગભગ પુરી થવા

[1]. નોશીરવાનના જમાનામા 'રૂમનો કયસર' એવો ઇશારો ફીરદોસી શાએર કરે છે, તે રૂમ આજના વખતમા જણીતું રોમ શેહર નહી હતુ, પણ આજનું કોન્સ્ટેન્ટીનોપલ શેહર હતું.

આવી, પણ સંદુકનો ભેદ કોઇથી કેહવાને શકતીવાંન નહી થવાથી, નોશીરવાંન ઘણોજ આજુર્દો થયો. પણ તેવામા તેને બુજોર્ચ મહેરની યાદ પડી, અને તેને તેજ વખતે પોતાના બુજોર્ગ વજીરોને ફરમાવ્યું, કે તેઓએ તુરતજ બુજોર્ચ મહેરના બંદીખાનામા જઇ નીચે પ્રમાણે તેને પેગામ જણાવવો:

"અએ દાના, દુરંદેશ, રોશન રવાંન,
ગુજારી મુસિબત છું દલગીર મહાંન.
ભુલી તે મુસિબત કર દરગુજર,
આ મુશ્કીલમે બુજી છું તારી કદર.
છે મારી દરબારે દાનાવ પીર,
મગર તેમનો તું થા દસ્તગીર.

હકિકત એ છે સાંભલ ઓ નેક,
કચસરે મોકલી છે સંદુક એક.
કુલુફથી ઢાકણુ કિધું બંધ છે,
કિધી મુશ્કથી મોહોર સુગંધ છે.
કહે છે જણાવો સંદુક ભરમ,
વિના ખોલવે કહો ભરમનો મરહમ.

એ કાંમ તુંજ વન કોઇ ના કરે,
તું આવીને મારી મુશ્કીલ હરે."

બુજોર્ચમહેરનુ ઈજ્જત સાથ બંદીખાનામાથી બાહાર આવવું.

પાદશાહ નોશીરવાંનના હુકમથી દરબારના વજીરો એક શાહી પોશાક, તાજ અને કિમતી ઘોડો લઇ બુજોર્ચ મહેરના બંદીખાનામા ગયા, અને શાહનો પયગાંમ કહી સંભલાવી માન સાથે તેને બંદીખાનામાથી મેહલમા લઇ ગયા. સંદુકના બાબમાં બુજોર્ચ મહેરે સધલી હકિકત ખુલાસાવાર સાંભલી લઇ કહ્યું: "ખુદાતાલાના હુકમથી હું એ ભેદનો ભરમ ખુલ્લો કરશ." બુજોર્ચમહેરે તે આખી રાત ઇબાદતમા ગુજારી, આવતી કાલે આ મહાભારત ભેદ કેહવાને તે શકતીવાંન થાય, એવી દુવા તેણે હકતાલાની જનાબમા ચાહી.

બીજે દાહાડે બામદાદ પડતાંજ બુજોર્ચમહેરે પોતાનુ તન પાક કરી પોતાને માટે નોશીરવાંને મોકલાવેલો પોશાક પેહરી લીધો, અને પોતાને બુલાવવા માટે આવેલા શખ્સોમાથી, એક ચાલાક શખ્સને પોતાની સાથે લેઇ, તે નોશીરવાંનની દરબારમા જવા નિકલ્યો.

બુજોર્ચમહેરનુ સંદુકનો ભેદ જાહેર કરવા નોશીરવાંનની દરબારમાં જવુ.

ઘરમાથી બાહાર નિકલતાંજ બુજોર્ચમહેરે પોતાના સાથીને કહ્યું. "ઓ ભાઇ, બંદીખાનાનો આજાબ અને દુખ ખમતાં મારી આંખોનું નુર લગભગ ગુમ થઇ ગયું છે, વાસ્તે જો રાહમા જતાં તુંને જોઈ કોઇ પેહલ્લું સાંમે આવતું જણાય, તો તે કોણ છે, તે તું મને તરતજ જણાવજે, અને તેજ વખતે તુ જરાબી બીહિધા વગર તેની પાસે જઇ તેનુ નામ અને હાલ પુછી મને તે તુરત આવી કેહજે."

દાનેશમંદ બુજોર્ચમહેરે પોતાના રફીકને નીચે પ્રમાણે ફરમાસ કરી કહ્યું કે:

"આએ યાર સાંભલ મહારી અરજ,
મને છે તારી મદદની ગરજ.
ચશમ મારી બને બેનુર છે,
નથી દીસતું નજદીક કે દુર છે.

નુર વન બે આંખ ખાલી થઇ,
ઉમેદ સહું દીલની ચાલી ગઇ.
અગર જો રાહમે મળે કોઇ તને,
તુરત નામ પુછજે જઇ તે કણે."

નિકલિયા બેઉ જન ઘરથી બહાર, | રફીકે કહ્યું: "સુણ બુર્જોર્ગેહેર,
રાહમા મળી ખુબસુરત એક નાર. | જો જાય છે નાર એક ખુબચહેર."

બુર્જેર્યમહેરને પોતાના સાથી તરફથી જેવી ખબર મળી, કે સામેથી એક ખુબસુરત ઓરત આવતી જણાય છે, ત્યારે તેણે તેજ વખત તેને ફરમાસ કીધી કે:

"અએ યાર, જઇ પુછ તે નારને,
કુવાંરી કે પરણી છે હકદારને."

દાનેશમંદ બુર્જેર્યમહેરના ફરમાન મુજબ, તેનો રફીક તુરતજ સામેથી આવતી તે ખુબસુરત ઓરત પાસે ગયો, અને તેણીને નમનતાઇથી સવાલ કીધો કે:

રાહમાં મળેલી પેહલી ઓરતને કીધેલો સવાલ.

અએ ચતુર ચાતુરા નાજ ભરી, | હું પુછું કરગરી તુને,
સદગુણ ભરી દલદાર- | કહે પરણી કે કુંવાર[1]-૧

આ સવાલ સાંભલી તે નાજભરી ઓરતે બુર્જેર્યમહેરના, રફીકને જવાબ દીધો:

પેહલી ઓરતે દીધેલો જવાબ.

"અએ ભાઈ ભલા મર્દ જવાંન, | હું પરણી પડી સંસારમે,
હું પર ઘરની નાર- | છું ગર્ભવંત હકદાર"-૧

આ જવાબ પેલા રફીકે તુરતજ બુર્જેર્યમહેરને જણાવતાં કહ્યું કે:

"જવાબ એમ દીધો સુણ મેહરબાંન, | વળી પેટમા મુજના બાળ છે.
કે નાર પરણી છું બેગુમાંન. | પેદર એનો હકદાર મુજ હાલ છે."

રાહમા મળેલી બીજી ઓરતને કીધેલો સવાલ.

આ વાત બંને જન વચે થતી હતી, તેટલાં એક બીજી ઓરત દુરથી આવતી તે રફીકને દેખાઈ. રફીકે તુરતજ તે બાંનુની પાસે જઇ સવાલ કીધો, અને તે ભલી બાંનુએ તેજ વખતે જવાબ દીધો કે:

"અએ ચતુર ચંચલ નવાજવાંન, | મગર અભાગણ વાંઝણી.
છું પરણી હું નાર- | છે જીવતર પર ધિક્કાર"-૧

રાહમા મળેલી ત્રીજી ઓરતને કીધેલો સવાલ.

આ બીજી ઓરત તરફથી મળેલી હકિકત બુર્જેર્યમહેરના રફીકે તુરતજ જઇને તેને જણાવી, અને તેઓ બંને જન આગલ ચાલ્યા.

પડયા બંને આગલ કદમને ધરી, | ઝટકતી તે નખરાં, કરતી લટક,
દિઠી નાર બીજી મિસલે પરી. | અટકતી-મટકતી ચીતવંન ચટક.

રફીકે જઇ પુછયું નારને:
"કુંવારી કે પરણી છે હકદારને."

---

[1] કુંવાર યાને કુવારી.

આ ત્રીજી ઓરતને રશીકે સવાલ કરતાં તેણીએ જવાબ દીધા:

ત્રીજી ઓરતે દીધેલો જવાબ.

સુણ ભાઇ ભોલા ભોલા જવાંન, હું ધણી વિનાની નાર,
હું નથી ધણી કોઇ માગતી, તેમા સુખ અપાર—૧
સુખ કુંવારાં ભોગવે, પરણી પર વશ થાય,
પર બંધનમા જઈ પડે, પરણીને પસ્તાય—૨
સાર નથી સંસારમા, પરણી જો રંડાય,
મા-બાપો પરણી ગયાં, દિકરી કુંવારી જાય—૩

બુજોર્ચમહેર નોશીરવાંનની દરબારમા.

અંતે તેઓ બંને જન એવી રીતે રાહમા જે કોઇ સામેથી પેહલ્લાં મલતાં, તેમની કણે ખુલાસો મેલવતા પાદશાહની દરબારવાલાં મકાંન આગલ જઇ પુગ્યા.

સુણી લઇ ત્રણ નારના આ સુખન,
ખુશીથી ખીલી રહ્યું તેનુ મન.
ઉભો જઇ નમી તે શાહની હજુર,
અપંગ જોઇ આંખો વિના કંઇ કસુર.
જોઇ તેની હાલત અતી નાતવાંન,
દુખી થાયો શેહરિયાર નોશીરવાંન.
દુખી બહુ થયો જોઇ તેને અપંગ,
નહિ જોઇ શકતો'તો દુનિયાનો રંગ.

પુછી તેને તાજેસ કિધી વાર વાર,
જબ્રા પાડી મે તારી ઉપર હજાર.

બુજોર્ચમેહરે નોશીરવાંનને દીધેલી શીખામણ.

"સુખન સાંભલી લે અજીજ શેહરિયાર,
જમાનો બડો છે નાપાયદાર.
૧૨,૨૦૦
શાહોની શાહીનો ચમકે દમામ,
મગર તે છે તકલીફ બિલકુલ નકાંમ.
જુઠી છે દુનિયા, દોરંગી જમાના,
અરે દોસ્ત દાના, બનો ના દિવાંના.-૧
કહાં છે ફ્રીદુન, પેશદાદિયાંન,
કિધું જેણે આરાસ્ત બેકલ ઇરાંન.
ગયા કાંહ કિયાંનિઓ કુલ નેકજાદ,
જહાંદાર કએખુશરો, કએકોબાદ.
ગયા કુલ ધુરંધર, ગયા કુલ શ્યાના,
અરે દોસ્ત શ્યાના, બનો ના દિવાંના-૨
અએ માલીકે દીનો-વ-દોલતવાલા,
બનો કેમ જાહીલ વ ગફલતવાલા.
એક રોજ ખતમ છે દુનિયાની હસ્તી,
ગણુ એકસાંન હું, બુલંદી 'ને પસ્તી.
થવું એક રોજ છે મિનોઇમે રવાના,
અરે દોસ્ત દાના, બનો ના દિવાંના-૩
અગર જોરે-રૂસ્તમ લઇને તું ફરશે,
એક રોજ જમાનો તુને આવી ધરશે.
અગર પાદશાહ તું હશે જો ખલકનો,
જમાંનાની આગલ છે તું પલકનો.
રહી જાશે અરમાંનો સહું મનમાના,
અરે દોસ્ત શ્યાના, બનો ના દિવાના-૪
દિઠા છે નજરથી અકળમંદ લાખો,
પંજકમા ગયા છે ઉડી વન પાંખો.
અગર ચાહે 'શેશન' મિનોઇમે ઠરવા,
અદા કર ફરજ તું પછી જા મરવા.

સમજ પાક દાદાર સિવા સહું બિગાના,
અરે દોસ્ત શ્યાના, બનો ના દિવાના-૫

બુજોર્ચમેહરની દાનાઇથી ભરેલી જમાનાના દોરની હકિકત સાંભલી, નોશીરવાંન, પોતે પોતાના મનમા ઘણોજ પશેમાંન થવા લાગ્યો, અને બુજોર્ચ મહેરની પાસે પોતાની ગેરઅક્કલાઇ માટે ફરી ફરી દરગુજર ચાહી, તેને મોટો સરોપાવ આપી સંતોશ આપ્યો.

ત્યાર પછી રૂમના કેસરની પેલી મોહોર બંધ સંદુકની હકિકત પાદશાહ નોશીરવાંને બુઝોર્ચમેહર આગલ જાહેર કરી, પોતાની દરબારના દાનાવ અને અકળમંદોની અકળ તે ભેદને પોંહોચી વલવા જેટલી નથી, એમ કબુલ કરી બુઝોર્ચમેહરની મદદ માટે તેને અરજ કીધી. બુઝોર્ચમેહરે સઘલી હકિકત ધ્યાંનથી સાંભલી જવાબ દીધો:

સુણી કુલ હકિકત બુઝોર્ચમહેર,
કહ્યું કે: "સદા તું રહો ખુશચહેર.
વજીરો'ને દાનેશ કુલ દસ્તુરાંન,
સુણો અંનજુમન સંગ કુલ વિદવાંન.
રહો સરવે હાજર દરબારમા,
સુણો ભેદ ખોલું હું પળ વારમા.
અએ શાહ ચશમ મારી બેનુર છે,
મગર મારૂ રોશન દીલ પુર છે."
ખુશી બહુ થયો એમ સુણી શેહરિયાર,
ખિલી રૂખ રહ્યું જાણે મોસમ બહાર.
બુલાવી હાજર કિધી અંનજુમન,
ભરી એક દરબાર આલા બુલંદ.
વજીર સંગ દાનેશમંદ વિદવાંન,
હાજર થયા કુલ જરથોસ્તીયાંન.
કિધો એવો નોશીરવાંને હુકમ:
"બુલાવો રૂમી એલચી એકદમ.
કહો લાવે સંદુક દરબારમા,
થશે ભેદ ખુલ્લો પળ વારમા."
રહી કુલ દરબાર ત્યાં હલમલી,
હાજર થયો એલચી મહાબળી.
નમન સાથ સંદુક હાજર કરી,
કહી તેણે કયેસરની સરતો ફરી.

બુઝોર્ચમહેરે રૂમી સંદુકનો
ભેદ જાહેર કીધો.

જબાં ખોલી બોલ્યો દાનેશ અપંગ:
"સદા શાહ કાયમ રહો તારો રંગ.
શુકર તે ખુદાવંદના સદહજાર,
ખલક 'ને ફલકનો સરજનહાર.
જનાબે હું તેની અરજ એ કરૂં,
બનુ આજ દરબારમે સુરખરૂ.
હવે કહું સાંભલ ઓ રૂમી સવાર,
આ સંદુકમે મોતી છે તણુ આબદાર.
અગર હોય તણુથી જો કંઇ વધુ,
તો બેશક ફું ખોટું બોલ્યો બધુ.
વધુ એમ જાહેર કરૂં એકરાર,
વિંધેલુ છે મોતી એક આરપાર.
બિજુ છે મોતી બેમુળ નંગ,
વીંધેલું અરધું છે તેનુ અંગ.
તીજું છે મોતી બહુ દીલ પસંદ,
વીંધેલું બિલકુલ નથી તેનુ તંન.
હવે ઓ-રૂમી તારી સંદુક ખોલ,
કર તારો જાહેર ભરમ અનમોલ."

રૂમી એલચીએ નોશીરવાંનની
દરબારમે સંદુક ખોલી
ખાતરી કરવી.

રૂમીએ સંદુક ખુલ્લી કરી,
નજર તણુ નંગપર સહુંની પડી.
તપાસી જોયાં હતાં આબદાર,
જોઇ હાલ હયરત રહ્યો શેહરિયાર.
લગાડી ગળે તે બગલગીર થયો,
પશેમાંન થઇ તે દલગીર થયો.
કહ્યું શેહરિયારે: "ઓ બાવફા,
ગુજારી મે તુજપર નાહક જફા."
પરેશાંન જોઇ એમ શાહ શેહરિયાર,
બુઝોર્ચમહેરે જાહેર કિધો ઇસરાર.
કહ્યું તેણે 'મુર્ગે સિહા' દાસ્તાંન,
ગયો બાજુબંધ કેમ જંગલ મિયાંન:
"ખતા વન સજા તેં કિધી નારવા,
કરી કયેદ મુજને કિધો રૂસવા.
મુસિબતે આંખો થઇ ગઇ અપંગ,
બિલાનુ બિછાંનુ થયો મુજ પલંગ.
એ બેલ કિસ્મત વિના કંઇ કસુર,
નસિબમા લખેલુંજ બનશે જરૂર.
કરે કોઇ તદબિર માનવ હજાર,
લખેલા ફરે નહિ કહી જીનહાર.
હવે થા ખુશી શાહ નોશીરવાંન,
રહો તારૂ 'રોશન' તખ્તે કિયાંન."(12)

શાહજાદો નુશજાદ.[1]

નોશીરવાંનની ખ્રીસ્તી રાણીનો દીકરો.

ઓરતજાતની સિફતમા.

નમસ્કાર કરૂં હું તુંને યઝદાંન,
જનાબે તહારી ઉભો બંદેગાંન.
છે હસ્તી 'ને નિસ્તીને તારી પનાહ,
તુંથી છે રોશન ખુરશેદો-માહ.
વસાવી ખલક તેં કિધી ગુલજાર,
કિધી નાર પયેદા સંસાર કાર.
અગર હોય નોકર, નફર, શેહરિયાર,
અગર હોય આબેદ, અકેળ પુર બહાર.
વિના અન વસ્તર ચાલે નહી,
વિના નાર નર સુખ ભાળે નહી.
૧૩,૩૦૦
અગર નાર હોય જો ખરી નેકજાદ,
ખજાના કરતાંબી છે તે જીયાદ.
અગર નાર હોય જો એવી બુલંદ,
અને બાલ સરપર મિસાલે કમંદ,
અગર હોય શરમાલ, અકળમંદ પુરી,
પમરતા મુખથી વચન કસ્તુરી,
બનાવે તે ગુલઝાર સંસારને,
'રોશન' કરે કુલ અંધકારને (1)

*　　*　　*

ખ્રિસતી ધરમ પાલનારી ઓરત સાથ નોશીરવાંને કરેલા નેકા.

હતો શાહ બુલંદ બખ્ત નોશીરવાંન,
હતી તેની મહાબુબ સુંદર પેશાંન.
કદમા સરોવર કાતીલ નિગાહ,
અકળમંદ ભારી દીદાર માહ.
મસીહા મહજબની હતી ગુલબદન,[2]
હતી શેહનશાહને અતી મન પસંદ.
જણ્યો હતો એક દીકરો દલેર,
દીપતો મિસાલે ખુરશેદ ચહેર.
નામે મુબારક હતો નુશજાદ,
લડી લાડ મોટો થયો વિખીયાત.
મગર દીલ માદર ધરમ પર હતું,
પેદર પર મન તેનુ કમતર હતું.
નહિ ઝંન્દ અવસ્તા ઉપર લાગું દીલ,
કરતો તે દીને મસીહા દલીલ.
દિધો તેણે છોડી ધરમ બાપનો,
પડયો ડાઘ દીલપર ઇસુ છાપનો.
જોઇ હાલ તંગદીલ થયો શેહરિયાર,
દુખી થાઇ દીલમા થયો ખારઝાર.
તજી દઇ ધરમ દીન જરથોશ્તી,
બની બેશરમ તે થયો ખ્રીસ્તી.
પસંદ કીધો તેણે ખ્રીસ્તી મજહબ,
ખલકત નજરમા થયો બેઅદબ.
કબુધ્ધી ઘુમી સર, જુદદીન થયો,
જઇ પરં ધરમને આધીન થયો.
કદર નહી કરી બાપના માનની,
ઝલક કીધી ઝાંખી નોશીરવાંનની.

---

૧. આ દાસ્તાંનનું કિર્તન પેહલવહેલું મુંબઇમા બેં૦ જી૦ ઇન્સ્ટીટયુટવાલા હૉલમા, મુંબઇની જશન કમીટી માટે તા. ૨૧ મી માર્ચ ઇ: સ૦ ૧૯૨૨ અને જમશેદી નોરોજની સાંજના રજુ કીધું હતું.

૨. કહે છે, કે સુરાંન અથવા દુરાના કિલ્લામાંથી નોશીરવાંને પકડેલા ખ્રીસ્તી બંધવાઓમાં કપેડોશીયાના રૂમી હાકમ જૉનની કુમારીકા 'યુફેમિયા' પણ હતી, જેણી સાથે પાદશાહ નોશીરવાંને શાદી કરી હતી. એ બાનુને પેટે અવતરેલા બેટા નુશજાદને રૂમીઓ અનોતોઝદને નામે ઓલખાવી ગયા છે. (સાસાંની શાહનામું)

ઇસાહી ધરમ પાલનારી નોશીરવાંનની બાંનુ-યુફેમીયા-ની મોહબતમાં દીનનો રેવાજ છોડી નોશીરવાંને નેકા કરવા.

એવું કેહ છે કે રૂમની અતરાફમાં આવેલા એક મુલક ઉપર નોશીરવાંને ચહડાઇ કરી તે મુલક જીતી લીધો, ત્યારે ત્યાંના હાકેમની યુફેમીયા નામની એક ઘણીજ ખુબસુરત દીકરી હતી, તેની સાથ નોશીરવાંને શાદી કીધી. એ શાદી કરવા આગમચ ઇરાંની પાદશાહોમાં ચાલતા આવેલા રેવાજ પ્રમાણે, નોશીરવાંને પોતાના દસ્તુરોને ફરમાવ્યું કે, યુફેમીયાને જરથોસ્તી ધર્મની તરીકતની તાલીમ આપવી, કે જેથી તેની ઓલાદ અને વંસ વેળાનો એતેકાદ જરથોસ્તી ધર્મ ઉપર રેહી શકે. પણ યુફેમીયાનું દીલ ઇસુ ધર્મ ઉપર ચુસ્ત હોવાને લીધે, તેણીએ નોશીરવાંનને સમજાવ્યું, કે હું તારી રાણી છું, પણ મને મારો ધર્મ પાળવા દેવો, અને તુંએ તારા ધર્મને વળગી રેહવું. નોશીરવાંન તે બાંનુને ઘણોજ ચાહતો હોવાથી, તેણે તેણીને દલગીર કરવા ચાહ્યું નહી, અને યુફેમીયાને પોતાની રાણી બનાવી, તેણીને તેના ખ્રીસ્તી ધરમ પાળવા દીધો.

એ ખ્રીસ્તી બાંનુને પેટે એક બેટાનો જન્મ થયો. તે દીકરો ઘણોજ ખુબસુરત અને દેખાવલો હતો. પાદશાહ નોશીરવાંને એ દીકરાનું નામ નુશઝાદ રાખ્યું.

જરથોસ્તી ધર્મ ક્રિયામાંથી પોતાની ખ્રીસ્તી બાંનુને પસાર કીધા વગર નોશીરવાંને તેણી સાથ લગન કીધાં.

એ દીકરો જ્યારે મોટો થયો, ત્યારે તે પોતાની માતાના લાડમાં ઉછરવા, અને તેની સાથે અને પાસેજ રેહવા લાગ્યો. માતાની સંગતમા તે રેહતો હોવાથી, અને તેની માતાએ બચપણથીજ તેના મગજ ઉપર ઇસુના ધર્મનો છાપ બેસાડી દીધેલો હોવાથી, આ જરથોસ્તી બાપના દીકરાનું દીલ બચપણથીજ ઇસુના ધર્મ ઉપર લાગ્યું હતું. જરથોસ્તી ધર્મનું શીક્ષણ તેને આપવાની તેના બાપ નોશીરવાંને કરેલી સઘલી કોશેસો ફોકટ ગઈ હતી.

એક મોટી લડાઇ ફત્તેહ કરી નોશીરવાંન જ્યારે પોતાના રાજધાની શેહર તરફ પાછો ફરયો, ત્યારે દસ્તુરો અને મોબેદોથી તેને એવી ખબર મળી, કે શાહજાદો નુશઝાદ શેહરમાં ઘણાક જરથોસ્તીઓને ઇસુ ક્રાઇસ્ટના ધર્મના ફતવા બેધડક આપતો ફરે છે. આ ખબર સાંભલી, નોશીરવાંન ઘણોજ દલગીર થયો, અને ત્યારેજ તેણે જાણ્યું, કે જરથોસ્તી ધર્મમાં યુફેમીયાને લીધા વગર, અને ધર્મનુ શીક્ષણ આપ્યા વગર તેણી સાથ કરેલા લગનનુ આ દુખદાયક પરીણામ હતું.

આગલા વખતમાં જુદ્દદીન લગન માટેનો રેવાજ.

કેહ છે, કે આગલા વખતમાં ઇરાંનીઓ પારકી દીનની ઓરતો સાથ જ્યારેબી પરણતા હતા, ત્યારે તેઓ જરથોસ્તી ધર્મના ફરમાનને માન આપી, તે ઓરતને જરથોસ્તી દીનમાં દાખલ કરવા આગમચ, બરસનુમની ક્રિયામાંથી પસાર કરાવતા હતા.

પણ આ ખ્રીસ્તી ઓરતની ખુબસુરતી ઉપર મોહી પડેલા નોશીરવાંને, એ બાબદ કરેલી ગફલતી માટે હવે તે પસ્તાવા લાગ્યો, અને આખરે એ પરીણામ આવ્યું, કે તેના દીકરા નુશઝાદે ખ્રીસ્તી ધર્મ અખત્યાર કીધો. નોશીરવાંને તુરતજ નુશઝાદને પોતાની પાસે બુલાવી પુછપરછ ચલાવી. (2) નુશઝાદે પોતાના બાપની ખફગીની

પરવા કીધા વિના ખ્રીસ્તી ધર્મની બાબદમાં તે પોતાના આચાર વિચારો જ્યારે જણાવવા લાગ્યો ત્યારે નોશીરવાંને ગુસ્સે થઇ કહ્યું:

નોશીરવાને નુશરાજાદને શ્રાપ દઇ, તેને કયેદ કરવા ફરમાવવું.

પુકારી બોલ્યો: "ઓ બદગોહર,
રહ્યો કેમ દોજખથી તું બેખબર.
પેદરને તજી મુખ મોડી ગયો,
જમાનાની પયવંદ તોડી ગયો.
જનીતાએ તારી કિધું એવું કાંમ,
તુંએ મારી ઔલાદ કિધી બદનામ.
સુખી ના થતો ગેતીમા દમભર,
થજો તારી જીંદગી જીરેજબર."

* * *

દુખી તે થયો જોઇ કપુતની ચલન,
જીગર થાયું જખમી, જીદદની અગન.
પકડી નજર કયેદ કિધો એકદમ,
રવાના કિધો 'શાહપુર ગર્દ' ગમ.

પોતાનો ધર્મ તજી પરધર્મ અખત્યાર કરનારને નોશીરવાંનના શ્રાપ.

"અરે આસમાં છે અજબ તારો રંગ,
કિધો શાહી સંસાર તુંએ બતંગ.
મરો નાર કમજાત કુલ્લે કુચ્છંદ,
કરે ખ્વાર ખાવિંદોના ગુલશંન.
મરો કુલ દુખ્તર કુચ્છંદી તમામ,
ડુબાવે જે કુલનુ પેદર સંગ નામ.
મરો કુલ કપુતો, મરો કુલ નાર,
કરે બાપીકો જે ધરમ બહિરકાર."
કપુતના જખમથી થયો ગમખાર,
દુખી થાયો દીલમા શાહ શેહરિયાર.
ચહડયો ગમ દમમા, દિસે સહું ઉજાર,
સુનું લાગે ગુલશંન, મહેલ જરનીગાર.

લડાઇની જેહમતને લીધે નોશીરવાંનનું બીમાર પડવું, અને તેના દુશ્મનોએ તેના મોતની ફેલાવેલી ખોટી ખબર.

એક મોટી લડાઇની જંજાલ અને જેહમત પછી નોશીરવાંન જ્યારે પોતાના રાજધાની શેહર તરફ પાછો ફરયો, ત્યારે તેને ચહડેલી થાકને લીધે, તેની તબીયતમાં સેહજ બિગાડો થયો, અને તે સબબને લીધે, રાજકારોબારનુ તેમજ દરબાર ભુલાવવાનુ કાંમ, નોશીરવાંનને તહકુબ રાખવાની ફરજ પડી. આ તેની બિમારીનું એક બીજુંબી કારણ હતું. અને તે એ કે, તેના દીકરા નુશરાજાદને ખ્રીસ્તી ધર્મ તરફ ઢલી ગએલો જોઇ, તેના મન ઉપર ઘણીજ ગમભરી રંજીદગી લાગુ પડી હતી.

ચહડી થાક રંજની કાયેર થઇ,
બિમારી શાહની જાહેર થઇ.
કપુતની ચલનથી દુખી બહુ થયો,
જીગરમા તેના ગમ બહુ રહ્યો.
દુખી થાઇ રઇયત સુણી ખબર,
મુલાકાત વન સહું થયાં બેસબર.
ઉડાવી ખોટી ખબર ગુલખાંન,
ગુજર પામિયો શાહ નોશીરવાંન.
જઇ કોઇએ એમ કહ્યું નુશરાજાદ,
"હવે પામિયો તું બાદે-મુરાદ.
ગુજર પાંમિયો છે નોશીરવાંન,
થયું તેનુ ખાલી તખ્તે કિયાંન.
મુકી તખ્ત 'ને તાજ ખાલી ગયો,
નથી મુલ્કનો કોઇ વાલી રહ્યો."

નોશીરવાંનના મરણની ખોટી ખબરને ખરી માની નુશરાજાદનું ખુશી થવું.

થોડાક નોશીરવાંનના દુશમનો તેની બિમારીનો લાભ લેવાને ભુલ્યા નહી. બાપ અને બેટા વચ્ચે ચાલી રેહલા મીનાકેસાને લીધે, તેઓએ પેહલાં તો એવી બુમ ફેલાવી,

કે નોશીરવાંન ગુજર પામ્યો છે, અને ત્યાર પછી નુશાજાદને તે ખબર શાહપુરગર્દમાં પુગાડી, કે પાદશાહ નોશીરવાંન ગુજર પામ્યો છે, અને ઇરાંનનુ તખત ખાલી પડયું છે. નુશાજાદ આ ખોટી ખબરથી જેટલો અજબ થયો, તેટલોજ તે ખુશી થયો, કેમકે હવે તેને પુછનાર, રોકનાર કે ટોકનાર તેનો વાલી કોઇ નહિ હતો. 'પોતાના બાપના ગુજરવાની ખબર તેણે ખરી માની લીધી, અને કેવી રીતે હવે તેણે કાંમ લેવું, તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો.

ખબર આ સુણી ખુશ થયો નુશાજાદ,
કજા થઇ પેદરની મુબારકબાદ.
ખુશી થઇ બોલ્યો: "મુવો તો ભલે,
રખે સુખ તેને મિનોઇમે મળે."
કહ્યા છે કોઇ પીરમર્દે સુખન:
"અગર છે ખુશી તું સુણી મુજ મરણ.
જગતમા શું રેહશે તું કાયમ ઠરી,
તું સંભાલ કોઇ દિન જતો ના મરી.
ખબર શું નથી તુંને એ ખાકજાદ,
જગતમા તારી નથી કંઇ બિસાદ.
થયા છે ફના લાખ નવજોબના,
એક દિન તુંબી છે આખર ફના.
તુંએ ખાકમાથી લિધોછે જનમ,
મરનથી મળે ખાકમા એકદમ.
પેદરની કજા પર ખુશી જે બને,
રખે કોઇ કપુત એવો જન્તી જને.
કદી બીજ કડવું ન પકડે મિઠાસ,
સુકો મન મીસરી અગર બાર માસ."(3)

નુશાજાદે બલવો ઉઠાવયો.

હવે સાંભલો તમ બયાં નુશાજાદ,
સુણો ધ્યાંનથી હમદીનો નેકજાદ.
પહુડી ફીરદોસી રચ્યા બેત છે,
પહડે હમદીનો એજ ઉમેદ છે.
નથી રાખી દીલમા ઉમેદ કંઇ કસી,
કે જરદાર થાઉં કલમને કસી.
નિમા-શાંમ થઇ છે નજર સાંમને,
અધુરૂં રખાવે રખે કાંમને.
અરમાન ચાહું કરીને સલાંમ,
કથે આ કવેતો સહુ ઠાંમ ઠાંમ.
ઉમેદ એવી 'રોશન' કરે ખાકસાર,
પહડે આ નઝમને સહું નર નાર.

* * *

કથી એક ઇરાંની હતો આશકાર,
કહિ એમ ગયો છે, સુખન યાદગાર.
અગર હોય કોઇ દુશ્મને શેહરિયાર,
કરે શાહી સત્તાનો જો બહિશ્કાર.
તો બુનિયાદે ઇનસાંન્નો તે નથી,
સમજ કે છે બુનિયાદ હેરેમનથી.
કિધું નુશાજાદે જાહાલ કાંમ,
મગર આવ્યો અંજાંમ બુરો તમાંમ.
કિધાં તેણે ખુલ્લાં જીનદાંન બાર,
જમા કીધું લશ્કર અતી બીશિયાર.
ગીરફતાર જે કોઇ હતા બંદિવાંન,
કરી બંદ છુટા, દિધું જીવદાંન.
હતા જે કોઇ દુશ્મને શેહરિયાર,
પડયા વેર લેવા એકદમ બહાર.
કિધા કુલ જમા ખ્રીસ્તી પેહલવાંન,
લિધા તેગઝન, 'શમશીરગરે જવાંન.
દિધી તેની માતાએ છુપી મદદ,
પિસર સુખ ખાતર કીધો કસદ.
ખજાનો હતો માતના હાથમા,
પિસર કાજ હતો નહિ બીસાદમા.
રવાના કિધો તે પિસરને થકી,
ખુદાને ખબર શું દીલમા વકી.
જમા કુલ લશ્કર કિધું તીસ હજાર,
પડી જંગ, લડવા થયા તાબેદાર.
પડયો જંગે, લઇ સંગ પિસર નુશાજાદ,
ફિસાદો મચાવી થયો દિલશાદ.
લિધાં લુટી કંઇ એક મુલક દિલપઝીર,
ફતેહથી ફુલી ગયો સુરવીર.

લખાવટ કિધી તેણે કયેસર ઉપરઃ
"જલ્દ આવી ઇરાંન હવે સર તું કર.
નથી શાહ ઇરાંન જીવતો રહ્યો,
કરી ટયેદ પીસર ગુજરી ગયો.

બુરૂં બખ્ત મારૂં થયું છે બુલંદ,
ખિલીયું છે મારી ઉમેદનું ચમંન.
અગર આવે લશ્કર લઇ તું ઇરાંન,
પામાલ કરશું મુલ્કે કિયાંન.

કરી કુલ જરથોસ્તીઓને જબેહ,
સલગાવી દઇશું આતશ કદેહ."

મદાયનના હાકમ રામબુરજીને નુશજાદના બલવાની ખબર નોશીરવાંન ઉપર રવાના કરવી.

એવી રીતે રૂમના કયેસર ઉપર નુશજાદે એક રૂકો લખી જણાવ્યું કેઃ "મસીહાનો ધર્મ ઇરાંનમા ફેલાવવાનો હવે વખત હાથ આવ્યો છે, કેમકે મારો બાપ, ઇરાંનનો પાદશાહ નોશીરવાંન બિમારી ભોગવી ગુજર પામ્યો છે, અને મારૂં નસીબ હવે ચમકવા લાગ્યું છે."

શાહપુરગર્દના બંદીખાનામાં બંદ મચાવી નુશજાદ છુટો થયો છે, અને એક મોટું ત્રીસ હજાર સિપાહોનુ લશ્કર એકઠું કરી તેણે બળવો જગાડયો છે, એવી ખબર શાહપુરગર્દના એક મર્જબાંને તુરતજ મદાયનના હાકમ રામબુરજીન ઉપર રવાના કીધી. રામબુરજીનને એ ખબર પડતાંજ તેણે એક કાસદ મારફતે, એ વિગત પાદશાહ નોશીરવાંન ઉપર તાકીદે લખી રવાના કીધી.

આ દુખભરી ખબરના સમાચાર નોશીરવાંને જયારે જાણ્યા, ત્યારે તે ઘણોજ દલગીર થયો.

નોશીરવાંને પોતાના દીકરાને જીવતો પકડવાનુ ફરમાન મોકલવું.

મદાયનમા જઇ પુગી ખબર,
કે ચઢીયો છે ખુન પર શાહનો પિસર.
મદાયન હાકમ અને મર્જબાંન,
દલગીર થયા સાંભલી એ બયાંન.

ખબર કીધી શાહને લખી કુલ હાલઃ
"કિધાં છે કંઇક મુલકો પાયમાલ.
જગાડીને બલવો કરે છે અમલ,
ચાલી રહ્યો છે ચોમેર વમલ.
લહુથી થઇ છે જમીન રંગ લાલ
થયો મામલો છે મુશ્કીલ હાલ."

* * *

મદાયનના હાકમ રામબુરજીન તરફથી આવેલી આ દુખભરી ખબર વાંચી નોશીરવાંન ઘણોજ દલગીર થયો. નુશજાદ બંદીખાંનુ તોડી બહાર નિકલ્યો, અને બીજા બંદીવાંનોને છુટા કરી, પોતાની પનાહ હેઠલ તેણે ત્રીસ હજાર આદમીનુ લશ્કર જમાવ્યું છે, એ ખબરથી તે ઘણોજ ગુસ્સે થયો.

ગુસ્સે થયો શાહ સુણી હાલને,
દુખી થાયો પુતની જોઇ ચાલને.
ભરી ગોટ ગમનો, ધરી દીલ દર્દ,
પૂકારી બજબથી ભરી હાય સર્દ.

લખાવી લખાવટ અકળથી ભરી,
રખે જાય જાહેલ દીકરો મરી.
"કિધું નુશજાદે ઠારે જણુંન,
ટરૂં છું રખે કોઇ કરે એનું ખુંન.

નથી મુજ કજાની મને કંઇ ફિકર,
ભલો કે બુરો એ મગર છે પેસર.
મળી તે ગયો છે બુરાઓની સાથ,
બુરી જેની ખાએશ, બુરી બુનિયાદ
લડી લાડ લાખો એ મોટો થયો,
થયો જયારે મોટો એ ખોટો થયો.
એ ઉધરીને જયારે થયો હુશિયાર,
પેદરની બુર્જોગી કિધી ખારઝાર.
અગર મારો ચબ્બદાં થશે દસ્તગીર,
થશે જેર જંગે એ વિકરાલ વીર.
પેદરના ધરમથી જે કોઇ ફરે,
કદિબી મિનોઇમે નહિ ઠીર ઠરે.

તજી રાસ્તી તે થયો કમ અકળ,
રખે કદુવાથી બને એ કતલ."(4)

નોશીરવાંનનો પોતાના દીકરા ઉપર પ્યાર તેમજ ધીકાર.

એક બુરી ચાલના દીકરાની વર્તનુકને લીધે, નોશીરવાંનની હાલત સુડી વચે સુપારી જેવી થઇ પડી. નોશીરવાંનનું પોતાના દીકરા ઉપર ઘણુંજ વાહલ હતું, અને રખે આ બલવાની હીલચાલ દરમીયાંન તેનો જીવ જાય, તેની તેને મોટી ફીકર પડી. તેનો બલવો દાબી દેવા, નોશીરવાંન જેટલો ખંતી હતો, તેટલોજ તે નુશઝાદનો જીવ બચાવવા ખંતી હતો. આ બલવો મોટા વિસ્તારમાં ફેલાયલો નોશીરવાંનને લાગ્યો, કેમકે નુશઝાદે અત્યાર આગમચ કેટલાંક ગામોને જેર કરી જીતી પણ લીધા હતાં. નોશીરવાંન આ બલવાને ટુકમાંજ દાબી દેવા ખંતી થયો, પણ એ બલવાને દાબી દેવા માટે જે કાંઇ લડત ચલાવવી પડે, તેમાં નુશઝાદના જાનને જરાબી નુકસાંન થાય, તે જોવા કે સાંભલવા તે રાજી નહી હતો. એવી મતલબનો એક પયગાંમ તેણે મદાયનના હાકમ રામબુરઝીન ઉપર નીચે પ્રમાણે લખાવી રવાના કીધો:

"ધરી ધીર લશ્કર જમા જલ્દ કર,
લડી તેની સાથે જીવતો પકડ.
સંભાલી લડજે પિસર સંગ યાર,
કદી મારતો ના મરંણતોલ માર.
કરે જો અજલને એ જંગે પસંદ,
તમાહ એને કરશે ચખેંછલંદ.
સુખન 'મહેરનુશ'ના છે યાદગાર,
દાનેશ હતો જે અતી હુશિયાર.
કદી જીવતો ના પિસર બેકદર,
ખુશી થાય જે બાપના મોત પર.
લડી જો કરે કયેદ તું નુશઝાદ,
કદી બોલતો ના સુખન કમ-જીયાદ.
લડી સાથ તેની ન કરસો જખમ,
રખે થાય જીંદગી જખમથી ખતમ.
પકડી પિસર જો કરે બંદિવાંન.
નજર કયેદ કરજે મેહલ દરમિયાંન.
રખે બંદિખાને રિબે એ જીગર,
સુખી રાખવામા ન કરતો કસર.
ખુશી રાખજે કયેદમા તું સદા,
ફરજ મુજ ખાતર કરજે અદા.
થયા બેવફા હોય જે ઇરાંનિયાંન,
કંમરમાથી કાપી કરજે બેજાંન.
બદઅંદેશ, બદજાદ, એ બદલગાંમ,
બનીને ફિતુરી કરે એવું કાંમ.
ખરો દેશ દુશ્મન તે છે બુરો,
ભમાવી રઇયત કરે તે ચુરો.
કરે રાજ સતાનો તે બહિશ્કાર,
સદા ઠાર તેનો દોજખ ગાર.
૧૩,૫૦૦

કરી મોહોર રવાના કિધું ખતને,
થયો શાહ આધીન સરજતને.

આ રૂક્કા ઉપર પાદશાહ નોશીરવાંને પોતાની મોહોર કરી, તુરત એક વિશ્વાસુ કાસદ પાસે તે મદાયનના હાકેમર રામણુજીન ઉપર રવાંના કરી, પોતે પોતાની સરજતને આધીન થયો.

ઇરાંની લશ્કર કુચ કરતું આવે છે, એવી ખબર નુશજાદને મલવી.

નોશીરવાંનનો પયગાંમ તેના વિશ્વાસુ કાસદે બનતી ઝડપે મદાયન જઇ, હાકમ રામણુરજીનને પોહોચાડયો. રામણુરજીને તુરતજ એક મોટું લશ્કર ભેગું કીધું, અને તે લશ્કર લેઇ નુશજાદની સામે થવા તે મદાયનથી નિકલ્યો.

એક મોટું ઇરાંની લશ્કર કુચ કરતું મદાયનથી આવે છે, એવી ખબર નુશજાદને મલતાંજ, તેણે પોતાના ખ્રિસ્તી લશ્કરને એકઠાં થવાનો એકદમ હુકમ કીધો. તુરતજ સઘલા ખ્રિસ્તીઓ હથિયાર સજી બાહાર પડયા, અને મદાયન શેહરની બાહાર આવેલાં મોટાં મયદાંનમાં બંને લશ્કર એક બીજાંની સાંમે છાવણી નાખી પડયાં, અને એક બીજાંના લોહી રેડવા તલપી રહ્યાં. શાહજાદો નુશજાદ રૂમી કોલાહ પોતાના માથાં ઉપર પેહડી, બખતરમા સજ્જ થઇ, લશ્કરની કલબગાહમા આવી ઉભો

ઇરાંની સિપાહસાલાર ફીરૂજે મયદાંનમા જઇ નુશજાદને સમજાવવો.

ઇરાંની લશ્કરનો સિપાહસાલાર ફીરૂજ નામનો એક બાહોશ બુજોર્ગ ઇરાંની પેહલવાંન હતો. તે દુરથી નુશજાદને રૂમી કોલાહમા સજ્જ થાયેલો જોઇ, લડાઇના મયદાનમા ગયો, અને નુશજાદને મળી ધીરેથી તેને સમજાવવા લાગ્યો.

ધીરેથી બોલ્યો ફીરૂજ પીરઃ
"અએ શાહજાદા સાંભલ દલીર.
અદબ નહિ પેદરની જરા તું કરે,
અંજાંમથીબી નહિ તું ડરે.
ગયું દીલ ફરી દીને જરથોશ્તી,
પેદરની ભુલી કેમ ગયો હસ્તી.
તજી રાહે હુશંગ, તહેમુરસી,
જરા ખ્યાલ કર તું અકળે કસી.
કિનો દીલ ધરી તું પેદર સંગ લડે,
જરા દીલ કોફ્રે-ખુદા નહિ કરે.
પેદરનો તું વારેસ હજા બાદ છે,
હજી તો શાહ તારો હઇયાત છે.
કરે બાપ સાથે લડી સરકસી,
નથી તુંને ફીકર ખુદાની કસ્સી.
તજી કોફ કર યાદ ગફ્ફારની,
છે બાક જીંદગી દિન ચારની.
પડી જાળ તુંજ પર શયતાંનની,
નસીબ છે નૌબત પશેમાંનની.
કસમ પર કહું રાસ્ત ઓ શેહરિયાર,
તુંજ સમ નથી જોયો નકસો-નિગાર.
અજબ તારી સજધજ, ગર્દન રૂબાબ,
અજબ તારી છાતી,'ને પગમા રિકાબ.
કરૂં શું હું તારીફ ગુરજ ગ્યાંનની;
નકળ છે બેશક નોશીરવાંનની.
પિસર થઇ પિદેરનો થયો દુશ્મન,
મગર અંતે પસ્તઇ થાશે શરણ.
સમજ મુજ સુખનમે છે બેહતરી,
કરે જો તું અમલ, મિટે દલદરી.
કરે કાં પિદરને રંજીર તું,
કર કોફ દીલથી હવે દુર તું.
આ ગુરજ 'ને કોહલા મૂકી બાજુ પર.
નિચે જલ્દ ઘોડા ઉપરથી ઉતર.

તૂંને લેઈ જાઉં પેઘરની હજુર,
કરાંઉ તુંને માફ તારી કસુર.(5)"

નુશાજાદે ફીરૂજને તુમાખી ભરેલો જવાબ દેવો.

તુમાખી બની બોલ્યો નુશજાદ:
"અરે ઓ બુઢા બકે કેવી વાત.
મને દીન તહારી મંજુર નથી,
હિયે શીખ મને તારી મકબુર નથી.
હેમાકાત ભરી તું કરે છે દલીલ,
બને કેમ ઇસુથી બેદીલ દીલ.
કજાથી કદીબી હું ડરતો નથી,
ડરીને કદમ જંગ ધરતો નથી."(6)

સિપાહસાલાર ફીરૂજે નુશજાદને ફરીથી મનાવવો.

પાદશાહ નોશીરવાંનનુ ફરમાન એવું હતું, કે કોઇબી રીતે એક મોટી લડાઇ થતી અટકે, અને તે લડાઇમાં નુશજાદના જીવને કાંઇબી નુકશાંન નહી થાય, માટે બનતાં સુધી તે અધર્મી છોકરાને સમજાવી લેવો. આ ફરમાન પ્રમાણે નુશજાદની જાહેલી અને હેમાકત ભરી દલીલો છતાં ફીરૂજે લડાઇ શરૂ થાય, તે આગમચ નુશજાદને એકવાર વધુ સમજાવવાની તજવિજ કીધી.

કાયમ રહેશે આ જગે, સખીઓની ખયરાત,
અધર્મિ અંતે ખાક છે, લઈ જાશે ખાલી હાથ.—૧.
કહાં ગયો કિયાંની રૂસ્તમ, કએ ખુશરૂ, કએ કોબાદ,
રહ્યો રૂઇનતનબી નહી, જે લડયો ધર્મની જીહાદ.—૨.

નુશજાદે મદાયનના મયદાંનમાં નોશીરવાંનના લશ્કર સામે જંગ જાહેર કીધું.

ફીરૂજની આવી મનાવટ છતાં નુશજાદ જરાબી સમજ્યો નહી, અને ફીરૂજને જવાબ દીધો:

કહે કયું ગુલઝાર છે, જેની ખીઝાં થાતી નથી,
કઇ કળી ગુલ બહાર છે, ખીલીને મુરઝાતી નથી.—૩.
મારૂં કહ્યું માની લઇ, ભજે 'ઇસુ' ઇરાંન,
અપરાધ માફ સરવે થશે, એ જાણો બેગુમાંન.—૪.
'ઇસુ'નુ સુમરન કરી, શરૂ કરશ આ જંગ,
નાશ કરશ ઇરાંનનો, એ જો જો નિશ્ચય રંગ,—૫.(7)

એ સઘળી મનાવટ અને શીખામણો છતાં નુશજાદ કાંઇ સમજ્યો નહી, અને લડાઇ જાહેર કરી, એક સખત જંગ કરવાનીજ વાતો, તે ફીરૂજ સાથ કરવા લાગ્યો. ફીરૂજ તેની બદજબાંની છતાં સમજુતી કરવા ઘણોજ ખંતી હતો, અને જેમ જેમ તે ઇરાંની પેહલવાંન મનાવવાની વાતો કરતો, તેમ તેમ નુશજાદ તેને બેઅંદાજ બદજબાન કરવા લાગ્યો. છતાં તે બુજોર્ગ પેહલવાંને, એકબી વાંકો શબ્દ કહી નુશજાદને અપમાન કીધું નહી. અંતે નુશજાદે ફીરૂજ સાથ વધારે વાત લંબાવવા ના પાડી, અને ઇરાંની લશ્કર ઉપર તેણે એકદમ હુમલો કીધો.

પુકારી ધસ્યો ઇરાંનીઓ પર,
કિધું તેણે લશ્કર જીરોજબર.
થયો મરત ધુની વીર વિકરાલ,
જમીન સહૂ કીધી લહુથી લાલ.

ગજબથી થયો રામણુરજીન તંગ,
પૂકારી બોલ્યો, નીલતન પિલંગઃ
"ધરી જોમ લડો ઓ ઇરાંની દલીર,
કરો જંગ તીરથી મૂકી સમશીર."

નુશજાદે ઇરાંનીઓ ઉપર તુટી પડી સંમશીર વડે ચોતરફથી ખુંખાર કતલ ચલાવવા માડી, અને રૂમી લશ્કર પણ જોશમાં આવી લડવા લાગ્યું. ઇરાંનીઓ એ લડાઇમાં સખત પ્રકારની શિકસ્ત ખાવા લાગ્યા, અને ઘણાકો લડાઇના મેદાંનમાં નુશજાદના લશ્કરના ભોગ થઇ પડયા. આવો ખુવારી ભરેલો મામલો જોઈ, મદાયનના હાકમ રામણુરજીને પુકાર કરી પોતાના લશ્કરને તીરની લડાઇ શરૂ કરવાનો હુકમ કીધો.

આ હુકમ જાહેર થતાંજ ઇરાંનીઓએ તીરોનો વરસાદ નુશજાદના લશ્કર ઉપર શરૂ કીધોઃ

રામણુરજીનના હુકમથી ઇરાંનીઓએ તીરની લડાઇ ચલાવવી.

હુકમની ઘડી થઇ સરપર સવાર,
છુટા ચોતરફથી તીર ધારદાર.
હવા થાઇ અબનુસ, ધુંજી જમીન,
કજા થાઇ ગાફેલ, બની ગમગીન.
ગજબ થાયો ભારી, જખમી ખરાડ.
સુવા તરફડી કંઇ સિપાહો હજાર,
કોઇ હિયાં પડે 'ને કોઇ ત્યાં મરે,
જતો જીવ કોઇનો ધ્રુજી તરફડે.

નુશજાદનું તીરથી વિંધાઇ જવું.

એકાએક મયદાંને ઉઠયો પુકાર,
જખમી થયો તીરથી શેહરિયાર.
છુટી તીર લાગો છાતી ભિત્તર,
પટકાઇ પડીયો જમીનની ઉપર.
જખમની જલન 'ને લહુની ધાર,
થયો ઝર્દ ચહેરો, નજર અંધકાર.
કદમ રાખી રીકાબ, ફેરવી લગાંમ,
ગયો રૂમી લશ્કરમાં નેકનામ.
જમીન પર પડી બોલિયો તે રડીઃ
"પ્રીરૂજની શિખામણ પડી છે ખરી."
કહ્યું રૂમીઓને રડી જાર જારઃ
"પેદર સાંમે થઇને થયો ખારજાર."
થયું બખ્ત મારૂં ખતમ જંગમા,
હવે જાઉં છું હું કજા સંગમા.
લડી તારી સાંમે પેદર નામેવર,
ગુનહાગાર તારો થયો છે પિસર.(8)

નુશજાદે પોતાની માતાને મરતી વખતે કેહવડાવેલો સંદેશો.

શાહજાદા નુશજાદની છાતીમા જંગના મયદાંનમા અચબુચ તીર લાગ્યો છે, એ ખબર પળ વારમા રૂમી તેમજ ઇરાંની લશકરના મયદાંનમા ફેલાઇ ગઇ. રૂમીઓ તેમજ ઇરાંનીઓ એ દુખભરી ખબરથી ઘણા દલગીર થયા, જો કે નુશજાદે ઇરાંનીઓના ઘણાક કિમતી જાંન એ જંગમાં વિના કારણે લીધા હતા. નુશજાદના જખમી થવાની ખબર સાંભલતાંજ, રૂમી પાદરીઓ તુરતજ તેની આગલ આવી તેને હિંમત અને દિલાસાના સખુનો કેહવા લાગ્યા, પણ નુશજાદ પોતાને થયલા જખમની હાલત બરોબર સમજતો હોવાથી તે રડીને બોલ્યોઃ

હાજર હતો ત્યાં રૂમી પાદરી,
રડી નુશજાદે કહ્યું કરગરીઃ
"મેહરબાંન સાંભલ ઓ ગમગોસાર,
થયો છું સુજ હાથ અંતે ખુવાર.
હવે વાત સાંભલ કહું મારી ખાસ,
ખબર મારી મોકલ મુજ માત પાસ.
હવે પુત તારો ગયો છે મરી,
ખતમ થઇ તેની વિપત દલદરી.

સૂણી મોત દુખી ના તું થતી,
ગેતીમા જીંદગીની એ છે ગતી.
અગર બખ્ત મારૂં રોશંન હતે,
બુરો હાલ જંગે ન મારો થતે.
નથી કોઇ જનમતું જગે મોત વન,
મરે છે આખર સહું એક દન.

કજાનો જરાબી મને ગમ નથી,
મગર થાયો રંજીર પેદરથી અતી.
મને છે 'ઇસુ' ધરમ પર યકીન,
મને કોઇ કરે નહી દખ્મે નશીન.
નથી સાજ જોઇતો, નહિ તખ્ત-તાજ,
ન કરતાં કપુર કે અબીર ધુપ કાજ.
મગર રસ્મે-ઇસુ ફક્ત એક કબર-
મા મુકજે મને કે પડું નિંન્દ ભર.
મને ના દેતી સિવા એક કફન,
કબરમા કફન દેઇ કરજે દફન."
* * *
"જનમ લેઇ મરવું એ દસ્તુર છે,
હુકમ દાદગરનો એ મંજુર છે
ના રડતી કબર જોઇ મારી ઉપર,
દફન બાદ ભુલતી ના તું પિસર.
બર લાવજે મારી એક આસને,
જુવે માત મારી મુજ લાસને.
કરે મારી ઉપર છેહલી નજર,
બાદઝ બનાવે મહારી કબર."(9)

નુશજાદનું મરણ.

સુખન બોલી એવા કિધા હોઠ બંધ,
ગુજર પામિયો થઇ કજાને શરણ.
પડી રામબુરજીનને એ ખબર,
શાહજાદો જંગે પામ્યો ગુજર.
દોડયો ફુટી રામબુરજીન સર,
ઉભો જઇ આગલ કરતો નજર.
ફુટી સર રડયો મિસલ એક નાર
"અરે હાલ આ શું થયો શેહરિયાર."
પડેલો તે જંગી દિઠો ખાકમાં,
બદન તેનુ તરબોળ લહુ પાકમાં.
દિઠો પાસ તેની રૂમી પાદરી,
લઇ બોલે બેઠો હતો સર ધરી.
કહ્યુ રામબુરજીને: "આ નેક પીર,
મૂવો છે કરી શું વસિહત દલીર."

રૂમી પાદરીએ નુશજાદની છેહલી વસિહત જાહેર કીધી.

કહ્યું પાદરીએ તુરત એમ રડી:
"ફરી યાદ માદર, ગયો છે મરી.
કહ્યું છે કરતા ન દખ્મેનશીન,
મને છે ઇસુ ધરમ પર યકીન.
નહિ સાજ જોઇતો, નહિ તખ્ત તાજ,
ન કસ્તુર, કપુર કે અબીર ધુપ કાજ.
માત એની દેશે કબર 'ને કફન,
ઇસુની રસમ પર કરશું દફન."
* * *
અરે આસ્માં કેમ થયું તું કફા,
આ સુરવીર ઉપર કેવી જફા.
સફા તન બદન 'ને જખમો કરી,
મૂકી લાસ પેટીમે આંસુ ભરી.
લઇ જઇ સ્વાધીન કિધી માતને,
પડી ખાકમા જોઇ શહેજાદને.
કજાની બગલમાં જોઇ વહાલને,
ફુટી સર પીખી રડી બાલને.
પૂકારીને બોલી: "અરે આસમાંન,
કાં અસ્ત મારો કિધો દિલજાંન.
હવે સાંભલે કોણ મારો પુકાર,
થયો મારો રોશન દિવસ અંધકાર.
લુટી આસમાને લિધું મુજ ચમન,
પિસર વન લાગી ચમનમાં અગન.
ફરેસ્તાઓ જાગો તજી દઇ ખાબ,
કરો રહેબરી, થાયું બાનુ ખરાબ."(10)
* * *
જમા થાઇ ખલકત બની શોકમંદ,
જોઇ આએ આફત, દિલ દર્દમંદ.
કરી રસ્મે ઈસુ કબર 'ને કફન,
જમીનમા ઉતારી કીધો દફન.

ખુશરો પરવીઝ[1]

ભાગ ૧ લો.

આ કિર્તન ખુશરો અને તેની વફાદાર મહાબુબ શીરીનની પાક મોહબતને લગતું છે, મગર એ કિર્તનનો મોટો ભાગ પાદશાહ ખુશરો પરવીઝની જીંદગીમાં બનેલા જાણવા જોગ બનાવોથી ભરેલો છે.

એ કિર્તનમા સાસાંનીયાન પાદશાહીનો દોર કેવી રીતે તુટે છે, અને રૂમીઓ સાથ સાસાંનીયાંન રૈયત કેવી રીતે રાજદવારી સંબંધમા આવે છે, તે દેખાડે છે.

ખુશરો પરવીઝ એક મહાંન પારસી પાદશાહ.

ખુશરો પરવીઝ, સાસાની પાદશાહોમાં એક મશહુર પાદશાહ થઇ ગયો છે, પારસી પાદશાહોમાં નોશીરવાંન આદેલનુ નામ જગ આશ્કાર થઇ ગયું છે. ખુશરો પરવીઝ, એ નોશીરવનાંના દીકરા હોરમજદનો દીકરો હતો.

ખુશરો અને અરબ લખનારાઓ.

અરબ લખનારાઓ ખુશરો પરવીઝની પડતીનું કારણ એવું દેખાડી ગયા છે, કે તેણે પેગંબર મહમદને અપમાન કીધું હતું, અને તે ઉપરથી મહમદે તેને શ્રાપ દીધા હતા, અને તે શ્રાપ અંતે ફલીભુત થયા હતા.

પેગંબર મહમદે ખુશરો પરવીઝને દીધેલા શ્રાપ.

કારસું નદીને કિનારે ખુશરો શેકારગાહથી પાછો ફરતાં પોતાની છાવણી નાખી પડેલો હતો, ત્યાં મહમદ પેગંબરે પોતાના માનસો સાથે એક પેગામ ખુશરો ઉપર લખી મોકલ્યો, કે: "તું જરથોશ્તી દીન તરક કરી મહમદની દીન કબુલ કર." ખુશરો આ કાગજ વાંચી ઘણોજ ગુસ્સે થયો, અને તે કાગજ વાંચી તેના ટુકડા કરી ફાડી નાખ્યું, અને પડોસમા આવેલી કારસું નદીમાં તે કાગજના ટુકડા તેણે ફેંકી દીધા.

જયારે એ ખબર મહમદ પેગંબરને જઇને તેના માનસોએ કહી, ત્યારે મહમદે કહ્યું કે: "અલ્લાહ તારી સલતનતના એવાજ ટુકડા કરશે." આ તેના શ્રાપથીજ ખુશરો પરવીઝની પાયમાલી થઇ હતી, એમ અરબ લખનારાઓ માને છે.

---

૧. આ ખુશરૂ પરવીઝનું વાંચન પહેલવેહલું ઇ૦ સ૦ ૧૯૧૮ના સાલમા મુંબઇની જશન કમીટી માટે બે૦ જી૦ ઇન્સ્ટીટયુટવાલા હૉલમા તા. ૨૧ મી માર્ચ–જમશેદી નૌરોજની સાંજે મેં રજુ કીધું હતું, અને ત્યાર પછી અનેકવાર જુદાં જુદાં મંડળોની ખાએશથી તે રજુ થયું હતું.

ખુશરો અને ખ્રીસ્તી લખનારાઓ.

જેમ એક હાથ ઉપર અરબ લખનારાઓ આ પારસી પાદશાહ માટે ફરીયાદ કરે છે, તેમ બીજા હાથ ઉપર ખ્રીસ્તીઓને પણ ફરીયાદ કરવાનુ ખુશરોએ કારણ આપ્યું હતું.

જીસસ ક્રાઇસ્ટનો ક્રોસ.

આગલ ચાલતાં આપણુ જોઇશું, કે ખુશરોએ રૂમના પાદશાહની દીકરી મરીયમ સાથ લગ્ન કીધાં હતાં. પાછળથી તે રૂમના પાદશાહ મોરીસને મારી નાખી રહ્યતે 'ફૅકોસ' (Phocos) નામના શખ્સને રૂમની ગાદી ઉપર બેસાડ્યો હતો. પોતાના સસરા મોરીસના કીનામાં ખુશરો રૂમ ઉપર ચહડાઇ લઇ ગયો, અને ઘણાક મુલકો સાથે તેણે જેરૂસલમ પણ જીતી લીધું. જેરૂસલમના એક પવિત્ર દેવલમાંથી, જે 'ક્રોસ' ઉપર પેગંબર ક્રાઇસ્ટને ખીલા ઠોકી મારી નાખવામાં આવ્યો હતો, તે ક્રોસને, એક સોનેરી પેટીમા બંધ કરી જમીનમા દાટેલો હતો, તે ક્રોસ ત્યાંથી ખોડી કહડાવી ખુશરો પોતાની સાથ ઇરાંન લઇ ગયો હતો. એટલુંજ નહી પણ ક્રાઇસ્ટની કબરવાળાં દેવલને આગ લગાડી ખુશરોએ પાયામાલ કીધું હતું. આ કારણથી ખ્રીસ્તીઓ ખુશરો માટે હમેશ ફરીયાદ કરતા હતા.

ખુશરો અને જરથોશ્તીઓ.

જેમ અરબો અને ખ્રીસ્તીઓ ખુશરોને માટે ફરીયાદ કરતા હતા, તેમ જરથોસ્તીઓને પણ એવો વિચાર બાંધવાની ફરજ પડી હતી, કે ખુશરો પોતાના જરથોશ્તી મજહબ તરફ યકીન ધરાવતો નહી હતો. પણ ખુશરોને માટે એવો વિચાર કરવામા તેની પ્રજાએ ભુલ કીધી હતી, કેમકે ખુશરો જયારે પોતાના સસરા મોરીસનું વેર લેવા, ઇરાનથી લશકર લઇ રૂમ ઉપર ધસી ગયો. અને ઘણાક રૂમના મુલકો જીતી લીધાં, ત્યારે રૂમના કયસર–હીરાકલીયસે–સુલેહ કરવા પેગાંમ મોકલ્યો. તે પેગાંમના જવાબમા ખુશરોએ ખ્રીસ્તી ધર્મની તરફ નફરત દેખાડી, પોતાના જરથોસ્તી ધર્મની દાજ હયડે ધરી, તે પેગામનો જવાબ પેગામચીને એવું કહીને આપ્યો કેઃ—

> "એ પેગાંમને મારી આગલ લાવવા કરતા, ખુદ કયસર હીરાકલીયસને જંજરથી જકડીને મારાં તખત આગલ લાવવો હતો. જ્યાં સુધી રૂમનો પાદશાહ પોતાના શુંસી દીધેલા ખુદાનું ધ્યાંન છોડી દઇ ખુરશેદની સેતાયશ કરશે નહી, ત્યાં સુધી હું તેને જંપી બેસવા દેનાર નથી.[1]"

ખુશરોના શાહી દમામ વિષે.

ખુશરોનો શાહી દમામ, કોઇબી આગલા વંશના પાદશાહો કરતાં આલા દબદબાનો

૧. આ શબ્દો ગીબન નીચે પ્રમાણે લખે છે —

"It was not an embassy, it was the person of Heraclius bound in chains, that he should have brought to the foot of my throne I will never give peace to the Emperor of Rome till he has abjured his crucified God and embrace the worship of the Sun" (Gibbon III, 252)

હતો સાસાની વંશમા એના જેવો દબદબો, દમામ અને શાહી ટેક જાળવનારો એકકી પાદશાહ પારસી તવારીખમા નોધાયો નથી.

ખુશરો પરવીઝની દરબારના દમામ માટે ૯૦૦ હાથીઓ રાખવામા આવતા હતા. જ્યારે રાજધાની શેહરમાથી તે બાહાર જતો, ત્યારે છાવણીના તબુઓ અને તેને લગતો સામાન ઉઠાવવા માટે ૧૨૦૦૦ મોટાં અને ૮૦૦૦ નાહના ઉંટો કામમા લેવાતા હતા.

• મુસલમાન તવારીખ લખનારાઓ કહે છે, કે ખુશરો પરવીઝના મેહલમાં ૧૨૦૦૦ ખુબસુરત સ્ત્રીઓ હતી. એના તબેલામા ૫૦,૦૦૦ ઉચી બુનિયાદના ઘોડાઓ હતા. એનો 'બારબદ' નામનો એક ખાસ ગવઇયો હતો.

ખુશરો—એક કુનેહબાજ રાજદ્વારી.

આ વાત ખરી હતી કે ખુશરોએ પોતાના દરબારીઓને તેમજ રઇયતને પોતે ખ્રીસ્તી ધર્મ તરફ ઢલેલો છે, એવો શક લેઈ જવાનુ કારણ આપ્યું હતુ. તે બાબદના ઉડાણમા ઉતરવાની આ પ્રસગે જરૂર નથી, પણ તેણે જેબી કાઇ કીધું હતુ, તે રાજદ્વારી કુનેહ વાપરવા માટે કીધુ હતુ, પણ બાતેનમા તે એક ચુસ્ત જરથોસ્તી હતો

આ સઘલું ખુશરો પરવીઝની જીદગી વિશે જાણવુ જરૂરનું છે, કેમકે તે ખુશરોની જીદગીની મુખ્ય બાબદો ઉપર કાંઇક અજવાનું નાખે છે. હવે ખુશરો પરવીઝના દાસ્તાન ઉપર આ તબક્કે આપણ આવી લાગ્યે છીયે બનવા જોગ છે, કે એ દાસ્તાન રજુ કરતા ઘણાક બનાવોને પડતા મુકવા પડયા હશે, પણ તેમ જો ન થાય, તો ખુશરો પરવીઝની આખી કારકીર્દી માટે જુદા જુદા દાસ્તાનો રજુ કરવા પડે છતા આજનુ દાસ્તાન એ શાએર, ફીરદોસી અને નીઝામીને આધારે હુ રજુ કરૂ છું.

સુણો ધ્યાનથી હમદીનો મહેરબાંન,
કરૂ એક હકિકત નવી હુ બયાંન.
મને આપ તુ હોશ ઓ બેગુઝીન,
કથુ કિરતન 'ખુશરો 'ને શીરીન'.
અરે ગોળ ચુ બજ, અજબ બાજીગર,
અજબ તુ એ દુનિયાની બાંધી નજર.
બખશિયુ તે બંદાને રોશન રવાન,
મગર રાખિયુ તે ભવિશ અજાણ.
ના બાંધ બદા તુ દુનિયાસે દીલ,
એથી થયા છે લાખો જલીલ
હતો તાખ હોરમજદનો કમ નહી,
હ્યો અર્દશીરખી કાયમ નહી.
.જમાનાએ આપી ન તેને પનાહ,
થયો અતે એક રોજ તેબી ફના.

હતી જોરવર શાહી સાસાંનિયાંન,
ધનાધ્ય હતો અર્દશીર બાબેકાંન.
હતો કેવો આદેલ નોશીરવાન,
ઝુકી માન હેતી જેને જેહાંન.
હતો તાખ હોરમજદનો બેમિસાલ,
હતી શાહી જેની પુર જુલજલાલ.
સપુત જેનો ખુશરો પરવીઝ નેક,
અજબ જાહો અસ્મત, અજાયબ ટેક.
બલા આસ્માનીને સરવે શરણ,
ચડતી 'ને પડતીનો છે એક દન (1)

ખુશરોનુ પોતાના રસાલા સાથ
સેહલગાહે નીકલવું.

તવારીખ કરે છે એવું બયાંન,
ગુજર પામિયો જ્યારે નોશીરવાંન.

પીસર તેનો હોરમજ થયો બાદશાહ,
બનીયો તે સરજતે અંતે તબાહ.
હતો તેનો બેટો અતી એક હસીન,
ખુશરો પરવેઝ માહેજબીન.
કદમા હતો તે સરવની સમાંન,
સુરત તેની દિપતી હતી જેમ ચાંન.
ગુલ સમ ગુલાબી સુંદર રૂખાંન.
અજબ હોઠ રંગીન મિસલ અર્ગવાંન.
બળમા. બળવીર, સુરમા સુરો,
હિંમતે આલા, અકળમા પુરો.
હુંન્નરમંદ આલા સમશિરગર,
તિરંદાજ ભારી હતો પુર હુંન્નર.

* * *

નિકલિયો પરવેઝ એક દિન શીકાર,
લઇ સંગ સાથી સિપાહ સવાર.
૧૨,૭૦૦
દિઠી એક જગે સબ્જ લીલોતરી,
પરવેઝને મન પસંદ તે પડી.
રસાલાને હુકમ દિધો જીદતર:
"બિછાવો ગલીચા, ફરશ, બીસ્તર.
જડો હારબંધ હિયાં તંબુ તમામ,
મહેફીલ બનાવી કરો શાદ કાંમ."
હુકંમ સુણતાં રહી મચી ધુમધાંમ,
ગાજી રહ્યું ગડબડે કુલ ગામ.
ગુરબ જ્યારે રોશંન થયો આફતાબ,
દિધો દોર ચાલુ ગુલાબી શરાબ.
ખડી મહેફિલે નાચવા સાંવરી,
સજી સાજ સાથે બની ફાંકડી.
સિતારી ઉભા લઇ ચંગ–ખંજરી,
વગાડે તંબુર સંગ મંજરી.
ઝંમઝમ ઝાંજર કરે ઝમકાર,
ઘંમ ઘંમ ઘુંગરૂ અજબ ઘંમકાર.
ઠંન ઠંન ઠનગણુ ઠુનક ઠનઠને,
જણો કુલ મહેફીલમે હણુહણે.
રંગ રાગે રજની રંગાઇ ગઇ,
ધરતીબી દમકીને શરમાઇ ગઇ.
રહોતી અધુરી રંગીલી રાત,
બની તેટલાંમા નવી એક વાત.
છુટી એક ઘોડો નાઠો બહાર,
હતો જેનો ખુશરૂ તલબગાર અપાર.
ઘુસી એક ખેતરમાં તે ગયો,
નાચી કુદી ચાર ખાઇ રહ્યો.
કરી ગંધ ખેતર કીધું ખરાબ,
પકડવા રખેવાલ દોડયો સિતાબ.
તુરત આવી ખેડુતે કીધો પૂકાર:
"અરે બેહયા! ગાડુકસ નાબકાર.
કીધું કેવું તુંએ નુકસાંન છે,
અએ ચંડાલ તું કોઇ શયતાંન છે.
કોણુ છે આ ઘોડાનો માલેક સવાર,
કોણુનો છે નોકર તું તાબેદાર.
જવા નહિ તુંને દેઉં હરગોજ,એ સુમ,
કાપુ એ ઘોડાના કાંન અને દુમ.
દિસે તું લુટારો, યા છે કજાક,
તારૂંબી કાપીને લેવશ હું નાક."

ખુશરોના ઘોડાવાલાએ ખેતરના
માલેકને જવાબ દેવો.

રખેવાલ બોલ્યો નમી કરગરી:
"સાંભલ એ સાહેબ તું ધીર ધરી.
કરે કાંન'ને દુમની વાત તું,
દિસે છે બુબખની જાત તું.
બેશક એ ઘોડો ઘણો તેજ છે,
ધણી એનો ખુશરો પરવેજ છે.
એ ઘોડો છે ખુશરૂનો બહુ અજીજ,
એ ઘોડાની આગલ સઘળું નાચીજ.
એ ઘોડાથી ખુશરૂ છે દીલશાદ,
એ ઘોડાની આગલ તું શું બિસાદ.

ખુશરૂના એક સવારે નવો ફેસાદ
બરપા કરવો.

અલકતી પડી તેટલાં બામદાદ,
બિજી ગમ ઉઠયો બીજો ફેસાદ.
ખુશરૂનો ફરતો હતો એક સવાર,
બગીચો દિઠો એક બાગો બહાર.
નજર ત્યાં પડી કંઇ એતેફાકથી,
ભરેલા દિઠા મંડપો દ્રાખથી.

ઘુસી બાગમા તે ગયો બદખિસાલ,
નહિ ખ્યાલ કીધો હરામો-હલાલ.
જઇ બાગ અંગુર ખાઇ ગયો,
નહી કોઇથી શરમાઇ ગયો.
દરાખો લાગી પ્યારી અતી,
સમજયો કે દુનિયા મહારી હતી.
ઉભો આવી માલેક કીધો પુકાર·
"અરેરે ઓ રહેઝન, બુરા, બદકાર.
વિના હક ઘુસ્યો તું બાગમા,
છુપઇ છે કજા તારી શું દ્રાખમાં.

બડી ફજજરમા કિધું એવું કાંમ,
શરમબી ન આવી ઓ નીમકહરાંમ.
સિકલ પર દિસે છાપ પુર પાપની,
શું મીલકત હતી તાહરા બાપની.
દરાખોને ખાઇ કિધી રૂસ્તમી,
ગયો માલ મારો તું લંગુર જમી.
ગરીબપર જુલમ તમ કરો માતબર,
જરા તો ખુદાનો ધરો દીલ ડર.
ગુનાહ તેં કિધો તોડીને કાયેદો,
તું જો કે કરૂં શું તુંને ફાયેદો."

પાદશાહ હોરમજદની દરબારમા શાહજાદા ખુશરોને માટે ફરીયાદ થવી.

પોતાના રસાલા સાથે શાહજાદો ખુશરો શીકારગાહે ગયો, અને ત્યાં એક ગામડાંની સરહદ ઉપર આવેલી એક ખુશનુમા જગ્યાએ પડાવ નાખી પડયા પછી, આવી કિસમના જે જે નુકસાંન કરનારા બનાવો બનવા પામ્યા હતા, અને તેથી ત્યાંના વતનદારોને જે નુકસાંન વેહવુ પડયું હતું, અને ત્યાના લોકોને જે તકલીફ ઉઠાવવી પડી હતી, તે સઘલાં લોકો પાદશાહ હોરમજદની દરબારમા ફરીયાદ કરી દાદ ચાહવા ગયા.

પાદશાહ હોરમજદે સઘલાંઓની જુદી જુદી ફરીયાદ સાંભલી, તેમને નીચે પ્રમાણે ઇનસાફ આપ્યો.

૧:—ખુશરોના જે ઘોડાએ ખેતર ખરાબ કીધું હતું, તે ઘોડો ખુશરોનો અતી ઘણો માનીતો હોવા છતાં, પાદશાહ હોરમજે તે ઘોડાના કાંન અને પુછડી કાપી નાખી તેને બેડોળ બનાવવાનો હુકમ કીધો.

૨:—ખુશરોનો એક માનીતો સવાર, જેણે પારકાં ખેતરમા વગર હક અને વગર પરવાનગીએ દાખલ થઇ પારકો માલ ખાધો હતો, તેને પાદશાહ હોરમજદે પેલા ખેડુતને સ્વાધીન કરી ફરમાવ્યું કે: "તારે ગમે તો એ સવારને તારા નોકર તરીકે તું રાખી, એની પાસે મજુરી કરાવી તુંએ કાંમ લેવું, યા તારે ગમે તેવી એને સજા કરવી."

૩:—ગામની સરહદ ઉપર વસતાં લોકોએ એવી ફરીયાદ કીધી હતી, કે: "ખુશરોએ આખી રાત વાજીંત્ર અને ગાયનોના સરોદ ચાલુ રાખ્યા હતા, તેથી હમારી ઉંઘમા મોટી ખલલ થઇ હતી." એ ઉપરથી હોરમજદે ખુશરો ઉપર ગુસ્સે થઇ તેને ઠપકો આપ્યો, અને પ્રજાની શાંતી અને સુખમા વધારો કરવાની તેને શીખામણ આપી, અને જે રામશગરોએ ગાયન બજાયન કીધું હતું તેમના પગના નખ, તેમજ ગવઇયાઓના હાથના નખ એવાં તો દાબીને કાપી કહડાવવાંનો હુકમ કીધો, કે ફરીથી તેઓ એવું બેહુંધું કામ કરે નહી.

નોશીરવાંન આદેલનુ ખુશરોને ખ્વાબમાં આવી તેને બશારત કરવી.

પોતાના બાપના આવા ઇનસાફથી ખુશરો ઘણોજ નાસિપાસ અને દુખી થયો, પણ તે લાચાર હતો. તેનો બાપ તેનો પાદશાહ હતો, અને તેની મરજી વિરૂધ્ધ તે ટાંઇખી કરી શકે એમ નહી હતું.

નારાજ મન અને ગમખાર દીલે, ખુશરો તે રાતે ખાબગાહમા ગયો. કેહ છે, કે તેજ રાતે ખુશરોનો નિયાગાંન, પાદશાહ નોશીરવાન આદેલ તેના સ્વપનામાં આવ્યો, અને તેની બેતાબ હાલત ઉપર દયા કરી તેને બશારત કરી કેહવા લાગ્યો કેઃ-(2)

" મારા વાહલા ખુશરો, જે કાંઇ બન્યું છે તે માટે હવે તું વધારે ગમ ના કર. સાંભલ હું તારો નિયાગાંન નોશીરવાંન છું, અને જે કાંઇ હું તુને કહું છું, તે તું ધ્યાંન ધરી સાંભલી લે. જે ત્રણ ચીજ તેં ખોઇ છે, તેનો ગમ હવે તારા દીલથી તું દુર કર, કેમકે તેનો બદલો તે દાદગર દાદાર અહુરમજદ તુંને તેથીબી વધારે વાલી આપશે.

(૧) જે નિમકહલાલ સવારને તું એ ખોયો છે, તેને માટે તું દુખી ના થા, કેમકે તેવા એક વફાદાર નોકરને બદલે, હવે પછી તુને 'શીરીન' નામની એક એવી તો ખુબસુરત મહાબુબ મલશે, કે જે ખુબસુરતીમા અને વફાદારીમા એવી તો આલા મરતબાની હશે, કે જેની જોડી દુનિયામા કદીબી મલી શકશે નહી.

(૨) બીજું 'શબરંગ' નામનો તારો જે પ્યારો ઘોડો તુંએ ખોયો છે, તેને બદલે 'શબદેજ' નામનુ તેવુંજ એક આલા ઔલાદનુ જાનવર તુંને મલશે.

(૩) તારૂં દીલ ખુશ કરનારી જે રામશગરોએ ગાઇ નાચી તારૂં અને તારા રસાલાનું દીલ રીઝવ્યું, તે રામશગરોને બદલે તુંને હવે પછી એક એવો તો પુરવીણ વફાદાર ગવઇયો મલશે, કે તું તારો તમામ ગમ ભુલી જશે.

ખુશરોએ આ સ્વપનાની હકિકત પોતાના માનીતા રફીક શાહપુરને જણાવવી.

આ સ્વપનો જોતાંજ ખુશરૂ જાગી ઉઠયો, અને સ્વપનામાં શીરીન નામની એક બાંનુ વિશે તેના નિયાગાંન નૌશીરવાંને જે બશારત કરી હતી, તેના બાબમાં મશવરત કરવા તેણે પોતાના વિશ્વાસુ રફીક — શાહપુર —ને બોલાવી મંગાવ્યો.

શાહપુર ખુશરોનો ઘણોજ માનીતો રફીક હતો. તે એક અસાધારણ શકતીવાલો કામેલ ચીતારો હતો, અને નહી દીઠેલી સીકલનો ચીતાર, ફકત હકિકત સાંભલી તે એવો તો ચિતારતો હતો, કે અસલ કરતા પણ તે વધારે સુંદર જણાતો હતો. વળી આ શાહપુર એક મહાન મુસાફર હતો. તે પોતાના શોખને અનુસરી દુનિયાના અનેક મુલકોમાં ફરી વળેલો હોવાને લીધે, તે એક મોટા અનુભવી તરીકે લેખાતો હતો.

એવા એક અનુભવી રફીકને બોલાવી શાહજાદા ખુશરોએ પોતાના સ્વપનાની તમામ હકિકત તેની આગલ જાહેર કરી, શીરીન માટે તેણે તેને સવાલ કીધો.

શાહપુરે ખુશરો પાસે શીરીનની ખુબસુરતી બયાંન કરવી.

શીરીન માટે સાંભલતાંજ, શાહપુર જે દુનિયાના જાણીતા મુલકોની સફર કરી માહેર બન્યો હતો, તેણે જવાબ દીધો કેઃ " એવી ખુબસુરત બાંનુ તો દુનિયામા એકજ છે, એમ હું જાણું છું. તેનું નામ શીરીન છે. અને એ શીરીન આરમનના મુલક ઉપર શાહી ચલાવતી રાણી મહાબાંનુની ભત્રીજી થાય છે. શાહપુરે આટલી ઓળખાંણી આપી શીરીનની ખુબસુરતીની તે સિફત ગાવા લાગ્યોઃ

"સાંભલ સિફ્ત શાહ એ નારની,
ગજબ છે ચિતવન દિલદારની.
એરમન શેહરની એ સરકાર છે,
જમાનો શીરીનનો પરસ્તાર છે.
ચહેરો ચમન સમ ફસલે-બહાર,
નયેનો બે ન્યારાં કાતીલ કટાર.

　જાદુ ભરી ચશ્મો ચકોર,
　　અબરૂ જાણે તલવાર—
　જોઇ નરગીસ દીલ તલમલે,
　　વળવળી કરે પુકાર.

"લબો લાલ રંગે બદખ્શાંન લાલ,
અજબ આબે-દંન્દાંન. મોતન માલ.
અજબ બહારે રૂખ્સાર, જોબન અનાર,
અજબ જુલ્ફો કાલાં, કરે દીલ ફિગાર.

　લાલ ગાલ પર ભ્રમર ભમે,
　　ભમી ભમી દુખ પાય.—
　અંતર ખટ ખટી જલજલે,
　　પ્રેમ ન કદી ભુલાય.

"સરવ સમ સિધ્ધું બદન બેગુમાન,
મહાતાબી મુખપર ફિદા આસમાન.
અજબ ગોરી ગર્દન, અજબ લહેકાટ,
અજબ મુખ મોહન, અજબ મહેકાટ.
અજબ છે નજાકત જાદુભરી,
જમીનપર છે અપ્તરે મુશ્તરી.
નહી તેની જોડી જડે જહાંનમા,
ઢુંડો ચાહે ફિરદોસ, બુસ્તાંનમા.
સિફ્ત શું કરૂં હું શીરીનની બયાં,
નથી મારી પાસે લાયક જબાં.
૧૩,૮૦૦

　અંગ રંગ ઉમંગ ધરે,
　　સદગુણ શીરીન અપાર—
　જે નરને વરમાળશે,
　　પામશે 'રોશન' હાર.

"બગલમાં જેની શીરીન હોય પરી,
બને તેની દુનિયા બિહીશ્તેબરી.
શિરીન સમ હસીન જેની આગોશમાં,
દુનિયા બને તેની ફિરદોસમાં."

શીરીનની ખુબસુરતીનુ બયાંન સાંભલી ખુશરોનું તેણી પર આશક પડવું.

આવી રીતની શીરીનનીં ખુબસુરતીની તારીફ શાહપુરની જબાંનથી સાંભલી, ખુશરોનું દીલ જેમ પાણીમાં બરફ પીગલી જાય, તેમ ગળી જવા લાગ્યું. તેના ખીલી રેહલા ગાલોએ સુરખી પકડી, અને તે બેતાબ બની ગયો.

શીરીનની જુદાઇ ખુશરોથી ખમાઇ નહી. એવી મહાતાબને ચેહરેની એક બાંનુને પોતાની મહાબુબ બનાવવાના ઠરાવ ઉપર તે તુરતજ આવ્યો, અને તેણે શાહપુરને પોતાના દીલનો ખરો ભેદ જાહેર કરી કહ્યું કેઃ "તું કોઇબી તદબીરથી આ મનમોહન બાંનુને મળી, મારી સાથ શાદીના ગાંઠથી જોડી આપવાની તાકીદ કર."

પોતાના શાહજાદાનો આ સવાલ વફાદાર શાહપુરે તુરતજ કબુલ કીધો, અને તેજ દિવસે મુસાફરીનો અસબાબ તઈયાર કરી, શાહપુર એરમનના મુલક તરફ એકદમ વગર ઢીલે નિકલી ગયો, અને ખુશરો શીરીનની જુદાઇના ઝુડાપામાં, પોતાના મનને જલાવવા લાગ્યો. (3)

ખુશરોની તસ્વીર શીરીનની નજરે પાડવાની શાહપુરે તદબીર રચવી.

એક લાંબી અને જેહમત ભરી સફર પુરી કરી, અંતે શાહપુર એરમનના મુલકમાં જઇ પુગ્યો. ત્યાં જઇ શીરીનના મેહલ અને બગીચાની રચના અને ગોઠવણની તેણે માહીતી મેલવી, અને પોતે માથે લીધેલું કામ કેવી રીતે પાર પાડવું, તેની તદબીરમાં

પડયો. અંતે તેણે એક તદબીર રચી, અને ખુશરોની એક તસ્વીર તેણે ચીતારી. શીરીન પોતાના બગીચાના જે ભાગમા હરરોજ ફરવા આવતી હતી, ત્યાં શાહપુર છુપછાપ દાખલ થયો, અને એક ફુલના ઝાડની ડાંખલી ઉપર ખુશરોની તસ્વીર લટકાવી, પોતે તે બાગમાં છુપાઇ જઇ સઘલો મામલો તપાસવા લાગ્યો. જ્યારે નિમા શાંમને વખ્ત શીરીન પોતાની સખીઓ સાથે બગીચામાં સેહલ કરવા નિકલી, અને પોતાના માનીતાં ફુલોની ઘટાવાલા ભાગ આગલ જ્યારે તે જઇ લાગી, ત્યારે એક સુંદર સોહામણી સીકલની તસ્વીર ઉપર તેણીની અચણુચ નજર પડી. આ સોહામણો ચીતાર જોતાંજ તે ગાફેલ બની ગઇ. આ તસ્વીર તેના બાગમા કયાંથી આવી, તે તસ્વીર કોણ લાવ્યું, ફુલના ઝાડ ઉપર તે કોણે લટકાવી, તે કોણે ચીતારી, અને તે ચીતાર કોણનો છે, એ સઘલાનો વિચાર તેણીના શાંન્ત મનમાં ભડકું લેઇ ઉઠયો, અને તેણીનું ચીત ચકભંમ થઇ જવા લાગ્યું.

જેમ જેમ તે સોહમણા ચીતારને તે મહાબુબ જોતી રેહી, તેમ તેમ તે સુંદરી વધારે અને વધારે પોતાના જીગર ઉપરનો કાબુ છોડતી ગઈ, અને એક અજાણ્યા, નામ નહી જણાયલા બીગાનાની મોહબતમાં વધારે અને વધારે તે વિટલાતી ગઇ.

ખુશરો ઉપર શીરીનનુ મોહી પડવું.

પોતાની ઘણીખી મરજી છતાં શીરીન આ તસ્વીરનો ચીતાર પોતાના મનમાંથી જરાબી દુર કરી શકી નહી. કોઇપણ બીગાના મરદની મોહીની કે પ્યારથી જો કે શીરીન આજ સુધી બિલકુલ બેખબર હતી, તોપણ ખુશરોનો ચીતાર તેણીના દીલમાં એવો તો ગજબભરી રીતે કોતરાઇ જવા લાગ્યો, કે હર પળ તેની તરફ તેણીનું મન તણાઇ ખેંચાઇ જતું હોય, એમ તેણીને લાગ્યું.

આ ભેદભરી લાગણીનુ કારણુ શીરીન જરાબી સમજી શકી નહી પણ તેવામાં તેણીની નજર બાગમા છુપાયલા પેલા બેગાના ધરાની મર્દ શાહપુર ઉપર પડી. શીરીન તેને જોતાંજ સઘલો મામલો સમજી જવા લાગી તેજ વખત તેણીએ તેને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યો, અને બાગના એકાંત ભાગમા તેની સાથે તનાહીમાં તેણીએ વાતચીત ચલાવી.

શીરીન અને શાહપુર વચ્ચે મુલાકાત થવી.

આ મુલાકાત દરમીયાંન શીરીને શાહપુરને પોતાના મનપતીજ સવાલો કરી, જે તસ્વીર જોઇ તે મોહી પડી હતી, તે તસ્વીર કોણની છે, તે વિશે સવાલ કીધો. બાહોશ શાહપુર સઘલો મામલો તુરતજ કલપી શકયો, અને શીરીનની પુછપરછ અને ધંનતેજારી જોઇ તે પામી ગયો, કે તે એરમનની શાહજાદી ખુશરો ઉપર મોહી પડી હતી. શીરીનની એવી બેતાબી જોઇ, શાહપુરે ખુશરોની તારીફ કરવા માંડીઃ—

"સાંભલ મલેકા ઓ માહેસુનીર,
મહાયનનો ખુશરો એ છે બેનજીર.
એક રાત અશારત થઇ ખાબમાં,
નિસદીન પડયો છે બેતાબમાં.
ગઇ તાબ તનથી, થઇ હોશ હવા,
તું પાસ છે તે મરીઝની દવા.

જમાનો એ વીર પર કુરબાંન છે,
જોઇ એને ઝોહોરા પરેશાંન છે.
અજબ સુખ મોહન, રૂપ લાલ છે,
અજબ બળમા તે વિક્રાલ છે.
અજબ બહારે જોબંન જવાંની થઇ,
જોઇ હાલ કુદરત દિવાની થઇ.

અએ બાંનુ એ તસ્વીર છે એક નકલ,
જુવે જો અસલ, તો ખોશે અકલ.
છે બાગે-મોહબતમાં ગુલબદન,
નથી તેને લાગો ખેઝાંનો પવન.
છે જેની તોખમ ફરીદુનથી,
અવલાદ જમશેદના ખુનથી.
નસલમાં દારાની નિશાંણુ છે,
દીસે દિલાવર પેહલવાંન છે.

સિકંદરથી આલા તેનો રૂબાબ,
સાસાંની શાહીનો ખિલતો ગુલાબ.
એ ચાલે તો બેશક મિસલ આબે-નીલ,
છે બળમાં બેશક મિસલ એક પીલ.
છે અવલાદે શાહી, હસ્બો-નસબ,
પાલે છે જરથોશ્તી દીન મજહબ.
તપે છે સુરજ જેમ જમીનને થકી,
જનમ્યો છે ખુશરો શીરીનને થકી.(4)

ખુશરોની ખુબસુરતીની તારીફ સાંભલી શીરીનનું બેતાબ બનવું.

શાહપુરની જબાંનથી ખુશરોની સિફત સાંભલી શીરીનની આખોએ એવો તો રંગ પકડયો, કે તે બેતાબ બની ગઇ. ચાલાક નજરના શાહપુરે શીરીનની તે હાલત તુરતજ જોઈ લીધી, અને શીરીનની તેવી હાલતનો લાભ લેઇ, ખુશરોની તરફ તેણીના દીલમાં મોહબ્બતને ઉસકેરવાનું કાંમ તેણે ચાલુ રાખ્યું. આવી એક મનમોહન સુરત-વાલા પોતાના આશકને મલવા શીરીન અધીરી બની. જ્યારે ખુશરોના મીલાપનો કોઇબી ઇલાજ કે કોઇબી તદબીર શીરીનને સુજયાં નહી, ત્યારે શાહપુરે તેણીની તેવી હાલતનો લાભ લેઇ શીરીનને સમજાવ્યું કેઃ "અએ પાકજાદ બાંનુ, અગરજો કોઇનેબી તારા દીલનો હાલ તું જાહેર નહી કરે, તો હું તુને ખુશરોના મીલાપની એક તદબીર દેખાડવા તઇયાર છું.".

શીરીને શાહપુરને પોતાની તદબીર જણાવવાની રજા આપી, અને શાહપુરે પોતાની તદબીર જાહેર કરતાં કહ્યું કેઃ—"મલેકા મેહરબાન, ખુશરોની મુલાકાત માટે જ્યારે તું એટલી બધી મુસ્તાક બની છે, તો તારી રજાથી હુ જણાવવાની રજા લેઉં છું, કે કોઇનેબી મેહલમાં જણાવ્યા વગર તારે એકદમ મદાયન તરપ જવા તઇયાર થવું. અગર જો તું મદાયન તરફ જવા રાજી હોય, તો હું તારી સેવામાં તારા ફીદવી તરીકે તારી દરેક રીતની રેહબરી કરવા તઇયાર છું."

• શીરીનનું ખુશરોની મુલાકાતે મદાયન તરફ એરમનથી છુપછાપ નિકલી જવું.

ખુશરોના મીલાપ માટે શીરીનને શાહપુરની તદબીર સીવાય બીજો કોઇબી ઇલાજ પડયો નહી, એટલે સેવટે તેણીએ પોતાની મહોબ્બતમાં ગીરફતાર થયલા આશકને મલવાની જે તદબીર શાહપુરે સુચવી હતી, તેજ તેણીને વધારે પસંદ પડી, અને કેવી રીતે તેણીએ એ તદબીર અમ઼ામા મુકવી, તેની ગોઠવણુ કરવાના વિચારમાં તે પડી. વળી એરમનથી નિકલી મદાયન ગયા પછી, શાહજાદા ખુશરોને તે કેમ અને કેવી રીતે મળી શકે, તે વિશે પુછતાં શાહપુરે શીરીનને કહ્યું કેઃ—"આ નેકજાદ બાંનુ, જ્યારે તુ મદાયન જવા તઇયાર થઇ છે, ત્યારે આ શાહી અંગુસ્તરી (વીંટી) તું તારી પાસે રાખ. એ વીંટી શાહજાદા ખુશરોની પોતાની ખાસ મોહોર છે. મદાયનના શાહી મેહલમા જ્યારે તુ જઇ પુગે, ત્યારે એ વીટી દરબાંનોને દેખાડતાજ તેઓ તુને

ખાછજ્જતથી મેહલમા દાખલ કરશે, અને ખુશરોના નોકરો એ વીંટી જોતાંજ તારાં દરેક ફરમાનને સરપર ઉઠાવશે, અને ત્યાં ખુશરો પરવીઝ સાથ તારો મીલાપ થશે. હું પોતે રાહમાં તુને મલશ, એમ ખાત્રીથી જાણવું.

એવી તદબીર શાહપુરે શીરીનને બતાવી, તુરતજ તેણે પોતાની જેબમાથી ખુશરો પરવીઝની અંગુસ્તરી કાહડી શીરીનને આપી, અને શીરીનની રજા લઇ તે છુટો પડયો. શીરીન પોતાના દીલનો ભેદ પોતાની છાતીમાં રાખી મદાયન જવાની તઇયારી કરવા લાગી.

શીરીનનું શેકારગાહે રસાલા સાથ જવું, અને ત્યાંથી તેણીનું ગુમ થઇ જવું.

શાહપુરની તદબીર શીરીનને ઘણીજ મન પસંદ થઇ પડી. અંતે તેણીએ પોતાનો વિચાર અમલમા મુકવા માટે એક દિવસ મુકરર કીધો, અને તે બીના તેણીએ કોઇનેબી જણાવી નહી. શીરીને શીકારગાહે જવા માટે પોતાની સઘળી રસાલેદાર સખીઓને હુકમ કીધો, અને પોતાના 'શબદેજ' નામના નામીચા ઘોડાને પોતાની સવારી માટે તૈયાર કરવાનો હુકમ કીધો. આખો રસાલો ફકત બાંનુઓનોજ બનેલો હતો. શબદેજ ઘોડાની ઉપર જડાવદાર જીન, લગામ અને રેકાબ સજી શીરીન તે ઉપર સવાર થઇ, અને સઘલી સખીઓ સાથે તે શીકારગાહ તરફ જવા મેહલમાંથી નિકલી જંગલ તરફ કુચ કીધી.

કુચ ધીમે ધીમે શરૂ થઇ, અને શીરીન આ સખીઓની વચ્ચે પોતાના તેજી ઘોડાને ધીમે ધીમે રવાલદાર ચલણથી ચલાવવા લાગી. તે એક પરીઆંની મેહફીલ હતી. હરએક બાંનુ એક એકથી વધારે ખુબસુરત હતી. શીરીન તે સઘલીઓમા 'ખુબસરતીની સરદાર' સમાન હતી. ઘડીમા તે સખીઓના ટોલાંની વચોવચમાં પોતાના ઘોડાને ચલાવતી, ઘડીમાં તે સઘલાને પડતાં મુકી એકદમ તેઓની પછવાડે પડી જતી હતી, અને બાજે વખત તે પોતાના રસાલાને પોતાની પછવાડે નાખી, પોતે એકદમ સઘલી સખીઓની આગલ નિકલી જતી હતી. આખી કુચ દરમિયાન શીરીન પોતાની સખીઓને ખુશથાપ આપવા માટે, આની રીતની ખેલ ગમત ચાલુ કરી તેમને મોજ આપતી હતી. પણ તે ભોલી સખીઓને શીરીનની ખરી ધારણાનો ભેદ જરાબી ખબર નહી હતો.

પણ અંતે પોતાની રસાલેદાર સખીઓથી છુટાં પડવાની ઘડી આવી લાગેલી શીરીનને જણાઇ. શીરીનનો નામીચો શબદેજ ઘોડો, જે વીજલી ઝડપે દોડવા માટે ખાસ કરી જણાયલો હતો, તેને શીરીને કોઇબી સખીની નજર નહી પડે તેમ ચચણુચ તેજી બનાવી દીધો, અને તે દીલાવર દીલનો રક્ષ, પોતાની સવારના હુકમને માન આપી, તેની સખીઓના ટોલાંમાથી એકદમ આગલ નિકલી ગયો. શીરીનની સખીઓ, શબદેજની, તેમજ શીરીનની સવારી કરવાની આવી હિંમત જોઇ તારીફ કરવા લાગી. પણ જોતાં જોતાંમા શીરીન સાથ શબદેજ વીજલી વેગે દુર નિકલી ગયો, અને સઘલી સખીઓની નજર આગલથી તે ગુમ થઇ ગયો.

શીરીનના આ ભેદ ભરેલા કાંમથી સઘલી સખીઓ બેખબર હોવાને લીધે, સખીઓએ શીરીનની શોધમા ચોતરફ ઘણીબી શોધ ચલાવી, પણ શીરીનનો કાંઇબી

પત્તો નહી મલ્યાથી આખો રસાલો હાય-વ-જારી કરતો મેહેલ તરફ પાછો ફરી, માહબાનુને તે દુઃખભરી ખબરથી જાણીતી કીધી.

પણ મદાયન તરફ ખુશરૌ પરવીઝને મલવા માટે શીરીન, જે પોતાના રસાલાને પોતાની પાછલ પડતો મુકી તેઓથી દુર નિકલી ગઇ, અને તેનું શું થાય છે, તે જાણવા આગમચ, ખુશરૌ પરવીઝની તરફ નજર કરવી ઘટે છે.

બેહરાંમ ચોબીનનું ફીતુર.

રએ શેહરના એક નામીચાં ખાંનદાનનો બેહરાંમ એક પુરશ હતો. નોશીરવાન આદેલના વખતમા આ બેહરાંમ ચોબીને બાહાદુરીથી કિરતી મેલવી હતી. પાદશાહ નોશીરવાનના ગુજર પામ્યા પછી જ્યારે હોરમજદ તેની ગાદી ઉપર આવ્યો, ત્યારે આ બેહરાંમ ચોબીનને, મેહરાંન સેતાદ નામના બુજોર્ગ દરબારીની ભલામણથી હોરમજદે તેને પોતાના લશ્કરનો સરદાર બનાવ્યો હતો.

ખાકાંન સાથની લડાઇમાં ઇરાંન તરફથી બેહરાંમે જ્યારે મોટી ફતેહ અને લુટ મેલવી ત્યારે તે લુટનો એક મોટો ભાગ બેહરાંમે પોતાને માટે રાખી, એક નાહનો જેવો ભાગ તેણે હોરમજદ માટે મોકલી આપ્યો. આ લુટની બીના જાહેર થતાં પાદશાહ હોરમજદ બેહરાંમ તરફ શકમંદ થયો, પણ તે ઘણો બળવંત હોવાને લીધે તેનાથી તે ડરતો હતો.

બેહરાંમ ચોબીન ઉપર હોરમજદે ઇનામ તરીકે ઓરતનો પોશાક અને ચરખો મોકલવો.

પણ ખાકાંન સાથની લડાઈ પછી, ઈરાંનીઓને રૂમીઓ સાથ એક મોટાં જંગમા ઉતરવું પડયું, અને તે જંગમા બેહરાંમ ચોબીનની હાર થઇ, ત્યારે પાદશાહ હોરમજદ દલગીર થવાને બદલે ઉલટો ખુશી થયો, કે શીકસ્ત મલ્યાથી બેહરાંમ હલકો પડેલો ગણાય. હોરમજદે તેને તાણો મારવાના હેતુથી એક ઓરતનો પોશાક અને એક ચરખો તેણે બેહરાંમ ઉપર ભેટ મોકલી આપ્યો. આ ભેટના ભીત્તરમા એવો ભરમ સમાયલો હતો, કે; "બેહરાંમ ચોબીન તું લડાયક પેહલવાંન નથી, પણ આ ઓરતનો પોશાક પેહરીને ચરખો કાંતવાનું કાંમ કરવાને વધારે લાયક છે."

આ તાણામીના ભરી પોતાના પાદશાહ તરફની ભેટ મલ્યા પછી, બેહરાંમ ચોબીને પોતાના મનમાં ઘણુંજ બુરૂં માની લીધું, અને પોતે બજાવેલી સેવાના બદલમાં આવાં અપમાનનું વેર લેવા તેણે એક ફીતુર રચ્યું.

આ ફીતુરની શરૂઆત એવી રીતે રચી, કે જેથી પાદશાહ હોરમજદ અને તેના દીકરા ખુશરૌ પરવીઝ વચ્ચે મિનાકેસો બરપા થયો. તેણે રએ શેહરમાં ખુશરૌ પરવીઝને નામના સિક્કા પડાવી, તેનુ ચલન ચોતરફ ફેલાવ્યું, અને તે સિક્કા હોરજ્દના હાથમા જવા પામે, એવી ગોઠવણ કીધી. બેહરાંમની આ બુરી નેમ પાર પડી. પાદશાહ હોરમજદના હાથમાં ખુશરૌ પરવીઝને નામના સિક્કા જવાથી તે તેની ઉપર શકમંદ થયો, કેઃ "મારી હયાતીમાંજ ખુશરૌ મારૂં રાજ તાજ અને સત્તા છીણવી લેવા ચાહે છે." હોરમજદ પોતાના દીકરાની ઉપર આ કાવત્રાં ભરી યુકતીથી, ઘણોજ કોપાયમાન થયો, અને તેને છુપછાપ મારી નાખવાની તેગોઠવણુ કરવા લાગ્યો. પણ હોરમજદ પોતાની બુરી નેમમાં પાર પડે, તે આગમચ ખુશરૌને કાંને તે વાત જઇ પુગી, અને તે ખબર પુગતાંજ ખુશરૌ મેહલમાથી જીવ બચાવવા નાહસી ગયો.

બેહરાંમ ચોબીનનું ફીતુર. પાદશાહ હોરમજદ પોતાના દીકરા ખુશરો તરફ ધીક્કાર દેખાડવો.

જમાનાના રંગનો નથી કંઇ હિસાબ,
પહડે કોણ કિસમતની કાળી કિતાબ.
હતી જેને તાજો તખતની ઉમેદ,
કિધો દીન કાળો ઝલકતો સુફેદ.
હતો શાહ હોરમજદનો એક અમીર,
લડાયક બળમાં હતો સુરવીર.
જમાનાનો બીજો તે રૂસ્તમ હતો,
હર ફંદ બંદમા તે ઉત્તમ હતો.
શાહીનો બેહદ તે શોકીન હતો,
નામે તે બેહરાંમ ચોબીન હતો.
રચ્યું તેણે ફીતુર જબરૂ જબુન,
કરે જેથી હોરમજદ ખુશરોનું ખુન.
હતો રોજ ખોરદાદ, અને માહ દય,
ગયો વીજ વેગે બહેરાંમ રય.
ફિતુર એક રચિયું કરી ખુબ ખિયાલ,
ઉભી ત્યાં કરાવી તુરત ટંકસાલ.
કિધો રયે શેહરમાં તેણે હુકમઃ
"સુંનાના પાડો હજારો દીરમ.
ખુશરોનું છાપો દિરમ પર નામ,
વળી પાડો તસ્વીર વિના કાંઇ ખાંમ."
પડાવી એ સિક્કા ચલાવ્યું ચલંન,
ચાલું કીધું દેશ પરદેશ વળણ.
થઇ જ્યારે હોરમજદને એ ખબર,
પડી તેની સિક્કાની ઉપર નજર.
ગુસ્સાથી બેતાબ થઇ એમ કહ્યુંઃ
"અરે ખુશરૂ તારૂં કાળું થયું.
જીગરથી ગણીયો છચાહ્યા પિસર,
કિધો અંજુમનપર તુંને અફસર.
પેદરના લહુનો તરસ્યો થયો,
દયાનોખી કતરો ન દીલમા રહ્યો.
અગર છે પેદર જો તુને ના પસંદ,
તું જેવું બહેતર મરો ફરજંદ.
તુંને શું હતુ સુખ મુજથી કમી,
કે હસ્તી મહારી તુને નહિ ગમી.
મગજ પર તુંને ચહડી લોભ તાપ,
તખત કાજ ચાહ્યુ તેં ખુને-બાપ.
ગજબ ચર્ખ-કોહન તું પર હેજાર,
પલકમા કરે સંપતીને ખુવાર.
ખલક તુજ ચલન પર લિયાનત હજાર,
પલકમા કરે સલતનત બિસમાર.
મરો પુત એવા કપુત નાબકાર,
બને બાપના મોતના તલબગાર.
સમજ વાત મારી છુપી ઓ નફર,
કહું જે તુંને કાંમ તે જલ્દ કર.
બેતાબ થયો છું સુણી આજે હાલ,
તે ચાહે છે કરવા મહારો નિકાલ.
કર ખુશરોની તું હસ્તી ખતમ,
રખે કહેતો કોઇને તું એ ભરમ.
ધરી હાંમ દીલમાં જો ધુન ધરે,
છુપછાપ ખુશરોનું જો ખુન કરે.
કરશ હું નવાજી તુને નિહાલ,
જા જઇ કર ખુશરોનો નિકાલ."

* * *

અરે ઓ દગલબાજ ! દુનિયા-એ-દૂં,
બની બાપ દિકરાનુ રેડે લહું.
બગડીયો જમાનો 'ને બગડી હવા,
થયું લહુ જમાનું રંગે સિહા.

ખુશરો પરવીઝનુ મહેલમાંથી નાહસવું.

પડી ખુશરોને એ કાંને ખબર,
કે : "રૂઠયો છે હોરમજદ તેની ઉપર."
થયો ગુમ એકદમ તે રાતોરાત,
જીવ લઇ નહાઠો તે નેકજાત.
લિધા સંગ સાથે થોડા સવાર,
બાદાંન, પીરૂજ સમશીરદાર.
પીલજીર, ગુરગોંન ખંજરગુજાર,
અસ્તાસ્પ, ખુનજેસ્ત હતા કારજાર.
કેરમાની ફીરોજ, શીરાજી સાંમ,
ગયો અસ્ફંન્દીયાર સંગ નેકનામ.

૧૩,૯૦૦

તીસ્કુનથી નાહઠો લઇને તે જાંન,
નિકલી ગયો આઝર આબાદ ગાંન.

હોરમજદને ખુશરોના નાહસવાનો ખબર પડવી.

પાદશાહ હોરમજદે કમનસીબે એવું માની લીધું, કે જ્યારે ખુશરોએ પોતાને નામના સિક્કાનુ ચલન ચાલુ કીધું છે, ત્યારે જે વખત જાય છે, તેમા ખુશરો તેની સામે બલવો ઉઠાવી તેનો પરાજય કરશે, માટે એને જીવતો રાખવામાં જોખમ છે, અને તેથી તેણે તેનું ખુન કરાવવાની છુપી ગોઠવણ કીધી. પણ તે ગોઠવણ પાર પડે, અને ખુશરોનું ખુન થાય તે આગમચ, ખુશરોને તેના બાપના વિચારની ખબર પડતાંજ, તે તેસીફુનના મેહલમાંથી રાતોરાત પોતાના થોડાક માનીતા રફીકો સાથ નાહસી આજર આબાદગાંન તરફ નિકલી ગયો.

ખુશરોના નાહસવાની ખબર જ્યારે તેના બાપ શાહ હોરમજદને પડી, ત્યારે તે ઘણોજ ઝંખવાતો પડી ગયો. પણ આ ખુનની વાત છુપી રહી નહી. બોલતાં બોલતાં ખુશરોનું ખુન કરાવવાની ખબર રઇયતમા ફેલાઇ ગઇ, જેથી ચોતરફ ખલભલાત થઇ રહ્યો; રઇયત બેદીલ બની ગઇ, અને શેહરમાં બલવો ફાટી નિકલ્યો. ગુનેહગારો તેમજ નિરદોશો, જેઓ બંદીખાને પડ્યા હતા, તેઓએ બંદીખાનામાં બંદ મચાવી, તેના દરવાજા તોડી બાહાર નિકલી પડી છુટા થયા, અને તે સઘલાઓ ખુશરોને જઇ મલવા તૈયાર થયા, અને તેને વફાદાર રેહવાના કસમ લઇ જાહેર કીધું કે: "પાદશાહીને લાયક ખુશરો છે, માટે તેની પનાહમાં રહી લડવા હમો તૈયાર છીયે."

પાદશાહ હોરમજદે ખુશરોના મામા ઘસ્તમ અને બંદુઇને કેદ કરવું.

ખુશરોના નાહસી જવાની ખબર જેવી પાદશાહ હોરમજદને પડી, તેવુંજ તેણે માની લીધું કે, ખુશરોના બે મામા, ઘસ્તમ અને બેંદુઇની તેને નહસાડવામાં સામેલગીરી હોવી જોઇયે, માટે તે બંને જનોને હાથમા બેડી નખાવી કેદ કરાવ્યા. પણ શેહેરમાં એ વાત ફેલાતાંજ લોકો ગંજાવર સંખ્યામા ઉસ્કેરાઇ એકઠાં થયાં, અને બલવો ઉઠાવી બંદીખાનામાં જબરીથી દાખલ થઇ, ઘસ્તમ અને બંદુઇના બંધ તોડી તેમને છુટા કીધા.

ઘસ્તમ અને બંદુઇ બલવાખોરોની સાથે મલી ગયા, અને પોતાની સાથે બલવામાં સામેલ થવા માટે બજારના ગંજાવર ચોકમાં ઉભા રહી, શેહરના તમામ લોકોને બાપુકાર ભાશણો કરી તેઓ સમજાવવા લાગ્યા

પુકારીને ઘસ્તમે કીધો અવાજ:
"સુણો મહેરબાંનો, સુણો સર્ફરાજ.
નથી શાહ તમારો, નથી કોઇ ધણી,
હવે દેશ બેહરાંમ લેશે હણી.
ગઇ રહાતે-રૈયત, દમદમ બેદાદ,
ખરપા કિધો હોરમજદે ફેસાદ.
અબરમાં છુપાયો ખુશરો શાહ,
રંજે જુલમથી થઇને તબાહ.

પીસરને કરાવા નિકલ્યો કતલ,
નાહસી વમળમા પડીયો કમલ.
બેદાદ હિયાં છે, બેદાદ ત્યાં,
સિતમ છે, જુલમ છે, જુવો જ્યાં જ્યાં.
દોલતો-અસમત, ઇજ્જતો—માલ,
બચાવો એ સહું, તજી બદખિસાલ.
અગર હોય પ્યારાં બચાં 'ને બાળ,
અગર હોય બેટી 'ને બેહનો વ્હાલ.

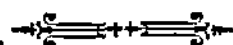
અગર હોય વહાલો ઇનસાફ અદલ,
અગર હોય કરવાં દુખને ફજલ.
અગર હોય વાહલી ઇરાંન જમીન,
અગર હોય વાહલી જરથોસ્તી દીન.
ઉઠો તમ કુલ બંદેગાંને ખુદા,
બનાવો ખુશરો પરવીઝ શાહા.
છે શાહી હોરમજદને નારવા,
ખુશરોને લાવી કરો શેહનશાહા.
અગર હોય મંજુર નહિ હમ કલાંમ,
તજી આ વતન હમ જઇશું તમામ.
ગમે તો મલો દુશમનોને જઇ,
ગમે તો મલો હમને હિયાં રહી."

પાદશાહ હોરમજદની આંખો ફોડી નાખી તેને આંધલો બનાવવો.

શેહેરમા પુકારો તુરત ઉઠીયા,
સુણી ઘસ્તમ 'ને રઇસ રૂઠીયા.
રૂઠી કુલ રઇયત બની જેરદસ્ત,
હોરમજદ શાહને કિધો પદભ્રષ્ટ.
ઘસી સહુ ગયા મેહલમે મસ્તીથી,
લિધુ તાજ છિનવી જબરદસ્તીથી.
તખતપરથી ઘસડી પટકિયો જમીન,
કિધો તેનો રોશન બરગસ્ત દીન.
પકડીયા ઘસ્તમે ગુસ્સે 'ને બાલ,
લાવ્યો તપાવી લોખંડ લાલ.
ચશમપર દિધા દહાંમ લોખંડથી,
ફોડી બે આંખો આનંદથી.
તવલતો તફડતો જમીનપર પડી,
ખોઇ નંગ, બની તંગ, પૂકારે રડી.
ફસડતો, સસડતો, કુટી સર રૂવે,
નહી કોઇ આગલ કે પાછલ જુવે.
આ મક્કાર દુનિયા છે દિન ચારની,
ના કર ભરુસો છે વન સારની. (5)

ખુશરો પરવીઝ.

ભાગ ૨ જો.

એક વેરાંન વંનમા, એક પાણીના તલાવ અંદર અંઘોળ કરતી શીરીન ઉપર ખુશરોની નજર પડવી.

પાદશાહ હોરમજદને એવી રીતે ઘસ્તમ અને બંદુઇએ, તપાવેલા લોખંડને તેની આંખોમા ભોંકી અપંગ કીધા પછી, નાઠસી ગયેલા ખુશરોને શોધી કાહાડી, તેને ઇરાંનની ગાદી ઉપર લાવી બેસાડવા સર્વે જન બાહાર પડયા, કેમકે હોરમજદની જુલમ ગુજારીથી રૈયત ઘણીજ ત્રાસી ગઇ હતી.[1]

૧. રોલીનસનના જણાવ્યા પ્રમાણે સઘલા સાસાંની પાદશાહોમા પાદશાહ હોરમજદ સહુથી વધારે જુલમગાર અને ઘાતકી ગણાએ છે. તેના બાપ પાદશાહ નોશીરવાંન આદેલના મરણ પછી જયારે તે ઇરાંનની ગાદી ઉપર બેઠો, ત્યારે રૈયતનુ ભલું કરવા માટે તેને જે ભાશાંણુ કીધું હતું, તે પ્રમાણે ચાલવાનુ તે બીલકુલ ભુલી ગયો હતો, અને પાછલથી રૈયત ઉપર તેણે ઘણોજ જુલમ ગુજારયો હતો. તેણે પોતાના ઘણાક અમીરો ઉમરાવો, વજીરો વિગેરેને મારી નખાવ્યા હતા. જેથી એની રૈયત ઘણીજ બેદીલ બની ગઇ હતી.

બીજા હાથ ઉપર શાહજાદો ખુશરો, પોતાના માનીતા સવારો અને રસાલા સાથ, પોતાનો જીવ બચાવવા નાહસતો ભાગતો અંતે લાંબી મંજલ કાપી, એક વેરાન વનમાં એક પાણીના ચશ્મા આગલ, ઝાડોની ઘટા અને ચોતરફ ખીલી રેહલી લીલોતરી જોઇ, થોડોક વાર આરામપરા લેવાના ઈરાદાથી, તેણે ઘોડા ઉપરથી ઉતરી ત્યાં પડાવ નાખ્યો. અને તેના રસાલેદારોએ પણ ત્યાં ઘોડાઓને ઝાડો હેઠલ ચરતા મુકી, તેઓ આરામપરા લેવા લાગ્યા.

'શબદેજ' ઘોડા ઉપર ખુશરોની નજર પડવી.

ખુશરો પોતાના બાપ હોરમજદના જુલમ ઉપર અફસોસ કરતો, આ સુંદર ચશ્માની આસપાસ આવેલાં ઝાડોની ઘટાની લીલોતરી વચ્ચે વિચાર કરતો ફરતો હતો, તેવામાં તે નિરમળ પાણીના ચશ્માની સામી બાજુના કિનારા ઉપર, એક કાળા ભંમર જેવા રંગના, અને મરોડદાર મોર ગીસાલની ગરદનવાલા એક ખુબસુરત ઘોડાને ઝાડ સાથ બાંધેલો તેણે જોયો.

ખુશરોએ શીરીનને ચશ્માના પાણીમાં ગુસલ કરતી જોવી.

આવો નામીચો દીલપસંદ ઘોડો તે વેરાન જંગલમા કયાંથી આવ્યો, તેની જુસ્તજુ કરવા ખુશરોએ ચોતરફ તજવિજ કરવા માડી, તો તે ચશ્માના નિરમળ પાણીમાં, એક માહતાબને ચેહરેની સુંદર નાજનીનને, નીલોફરના ફુલની મીસાલ તેણે બેઠેલી જોઇ.

તે ચશ્માના પાણીમાં બેસીને તે બાંનુ પોતાના બાલોને હર તરફથી ધોઇને સાફ કરવામાં રોકાઇ હતી. ઘડીમા તે પોતાને હાથે કરી પાણીને માથાં ઉપર છીડકતી હતી, તો ઘડીમા તે પોતાના ચેહરાને ધોતી હતી આ બાનુ કોઇજ નહી પણ એરમનની શાહજાદી શીરીન પોતે હતી. તે પોતાની રસાલેદાર સખીઓને શેકારગાહમાં પડતી મુકી મદાયન તરફ જતાં, રાહમાં થાક અને ધુલથી બેજાર થયા પછી, ધુલથી ખરાબ થયલાં પોતાના બદનને સાફ કરવા, આ ચશ્મા અંદર ઉતરી ગુસલ કરતી હતી. ખુશરો આ નાજનીનને જોઇ બેખુદ થઇ ગયો, મગર તેને સેહજબી એવો ખ્યાલ નહી હતો, કે તે બાંનુ શીરીન પોતે હતી. પાણીના ચશ્મામાં ગુસલ કરતી આ બાંનુને જોતાજ તે પોતાની હાલત ભુલી, મનમા વમાસણ કરવા લાગ્યો. (6)

શીરીનનુ ખુશરોની નજર ચુકાવી નિકલી જવું.

બેશક ખુશરોની હાલતમાં મોટો ફેરફાર થઇ ગયો હતો. ખુરશેદના કિરણો જમીનપર પડી તે બિયાબાંન વંનને રોશંન કરતાં હતાં, અને ખુશરો તે ખુરશેદના કિરણોની વચ્ચે, ઝાડને ઓઠે છુપાઇ, દુરથી શીરીનની હીલચાલ જોતો હતો, પણ એ સઘળો વખત બાંનુ શીરીનના રૂહ ઉપર ગફલતનો પરદો પડેલો હોવાથી, એક બિગાના મરદની ત્યાં હાજરી હતી, તેની તેણીને જરાબી ખબર પડી નહી.

પણ તેવામાં એકાએક એક બનાવ બન્યો. શીરીનના ઘોડાની નજર ખુશરોની ઉપર પડી, અને ગોયા પોતાની માલેકને એક પરાયા પુરૂશની હાજરી માટે ખબર આપવાની તજવિજ કરતો હોય, તેમ તે ઘોડાએ એકાએક જોરથી ખંખાર મારી તેણીને

ખબરદાર કીધી. તુરતજ પોતાના ઘોડાનો અવાજ સાંભલી, શીરીને તે તરફ નજર કીધી, અને તેજ વખતે ઝાડોની ગીચ ઘટા વચ્ચે, એક શોહામણી સીકલના જવાનને તેણીએ જોયો.

શીરીનની લાજ અને મરીયાદાનો પાર રહ્યો નહી. જેના બરહેન બદન ઉપર આજ સુધી ફરેસ્તાઓની નજર વટીક પડેલી નહી, તે એક પરાયા જવાનને આવી રીતે પોતાની સામે જોઇ ગભરાટમા પડી. પણ શાએર કહે છે, કે તેજ વખ્તે:

"થઇ બાદ-એ-તુંદ મીસલ કોઇ જવાળા,
દિધી ઢાંકી શીરીનને ઝુલફો એ કાળાં "

કુદરતે શીરીનની લાજ રાખવી. શીરીનનુ ગુમ થવું.

પણ ખુશરોની આ ખ્યાલી મોજમાં અચાનુચ ખલલ પડી. એ ખલલ ગએબી હતી! વનમાં એકાએક હવા તુંદ બની તુફાની થઇ, અને પવન જોરથી ફુંકવા લાગ્યો. તે એવી રીતે ફુંકાયો, કે શીરીનના માથાં ઉપરના બેહદ લાંબા બાલો, તે પવનના જોરથી ઉડી તેણીના વસ્ત્ર વગરના બદનની આસપાસ એક પોશાકની મીસાલ વિંટલાઇ જઇને, તેણીના બરહેન શરીરને ઢાંકી દીધું.

ખુશરો પેલા ઘોડા આગલ જવાની તજવિજ કરે, તે આગમચ શીરીન પેલા ચશ્માના પાણીમાથી બહાર નિકલી પડી, પોતાનો પોશાક બનતી ઝડપે તુરતજ પેહડી ઘોડે સવાર થઇ, મદાયન તરફ નિકલી ગઇ.

ચશ્માને કિનારેથી વલાંણુ લઇ, ખખાર મારી રહેલા પેલા ઘોડા આગલ ખુશરો જઇ પુગે, તે આગમચ શીરીન મદાયન તરફ નિકલી ગઇ, તેનુ ખુશરોને ધ્યાંન વટીક રહ્યું નહી. ખુશરો તે જગ્યા આગલ જઇ તલાશ કરવા લાગ્યો, તો તેણે તે ઘોડાને તેમજ પેલી મહાબુબને ગુમ થયેલાં જોઇ અફસોસમાં પડયો. ચશ્માની આસપાસ તેણે ઘણીબી શોધ ચલાવી, પણ તેને કાંઇગી નિશાણી તે બાંનુની મલી નહી. તે તેણીનુ મન લુટી ગઇ હતી. તે વેરાંન વનમાં પુકાર કરી ગમ કરવા લાગ્યો, અને હર તરફ તે જયાંબી નજર કરતો, ત્યાં તેની નજરે ગોયા તે નાજનીનનીજ સુરત દિખાતી હતી. તે વેરાંન વનમાં, ખુશરો પોતાના રસાલાથી જુદો પડી, એક દીલહરન મહાબુબની શોધમા ઝાડોની અતરાફમા શોધ ચલાવતો, મનમા મુઝાઇ તે બોલતો કે:—

શાએર.

" કહાં દેહ, કહાં પ્રાણ, કહાં જાન મારો; છુપાયો કહાં જઇ વંનમા સિતારો.
પૂકારૂં અગનથી બળીને પુકારો; અજબ એ જળનની જફાથી ઉગારો.
લિધુ દિલ લુટી, દરસ તો દેખાડો, અરે હકતાલા તરસ તો મટાડો.
સિતમગર તુએ આવી શું કામ કીધું; લુટી દિલ મહારૂં બિદનામ કીધું." (7)

કમળ નયેને નિર ભરતો, હર કદમ નીહાલતો;
વંનની વચ્ચે શોક કરતો વૃક્ષો માહે ભાલતો.
ડગ ડગીને, ટક ટકીને, નિરખી વંનમે ચાલતો;
પ્રિતમા જલી, પળપળ છળી, કંચન બદનને બાળતો.

ડાળે ડાળે, પાત પાતે, જ્યાં જ્યાં નજર કરતો ફરે,
વનની વચ્ચે સોધે પણ સુંદર સલુણી ના જડે.
ચંદ્ર સમ દરશન દિઠાં, નિર્મળ નૈન નીર ભરે,
લુટી ગઈ સબરો-કરાર, હિયાં તરફડી ખુશરો મરે.

ઈરાંની અનજુમનની સાથે ધસ્તમનું ખુશરોને આવી મલવું.

ખુશરોની આવી બેતાબ હાલતમાં તેનો મામો ધસ્તમ, ઇરાંની અનજુમનનાં એક મોટાં લસ્કર સાથ, તેને શોધતો ત્યાં આવી લાગ્યો, અને તે લોકનો તેની સાથ ત્યાં મેલાપ થયો. આ અનજુમનની સરદારી ખુશરોના મામા ધસ્તમ અને બંદુઇએ લીધેલી હતી. તેઓએ ખુશરોને તમામ ગુજરેલી બાબદથી જાણીતો કીધો, અને પાદશાહ હોરમજદ અપંગ થયો, તેની ખબર આપી, તેને ઇરાનની બાદશાહી લેવા ઇજન કીધું.

પોતાના બાપ પાદશાહ હોરમજદના અપંગ થવાની ખબર સાંભલી, ખુશરો ઘણોજ દલગીર થઇ બોલ્યો કે: "આ ખબર સાંભળી હું જરાબી ખુશી થતો નથી. જ્યારથી મારા બાપે મારૂં ખુન કરવાની તજવિજ કીધી, ત્યારથી મેં ઇરાંનને છેલ્લી સલામ કીધી છે. છતાં હું હોરમજદનો દીકરો, અને એક ગુલાંમ હતો, અને હજુબી હું તેનો ગુલાંમ છું. તે મને જે ફરમાવશે, તે બજાવવા હું તૈયાર રહેવશ."

ખુશરોનું રાજધાની શેહેરમાં પાછું ફરવું.

ખુશરોનુ તેના બાપ સાથ મલવું.

લશ્કર અને અનજુમન સાથ ખુશરો રાજધાની શેહેર તરફ પાછો ફર્યો. બુજોર્ગો અને આગેવાંનો ખુશરોને સામે લેવા ગયા. તેને જોઈને સઘલાઓ ઘણાજ ખુશી થયા. તેઓએ તેની ઉપર ગૌહર અને ખજાનાનો નેસાર કીધો, અને એક મતે અનજુમને ખુશરોને પોતાના પાદશાહ તરીકે જાહેર કીધો.

ગાદી નશીન થયા પછી, ખુશરો પોતાના બાપને મલવા દુખી દીલે મેહલમાં ગયો, અને તેની ખીદમતમા સર ઝુંકાવી તે નમન કરી ઉભો. પોતાના બાપની અપંગ હાલત, અને તેની પરેશાંની જોઇ, ખુશરો હાય મારી રડી પડયો, અને તેને ગળે વલગી પડી, તેના કપાલ અને તેની અપંગ આંખો ઉપર બોસા લીધાં, અને માહેતમ ભરેલે અવાજે સર કુટી તે વિલાપ કરવા લાગ્યો. (8-9)

હોરમજદે પોતાના દીકરા ખુશરો આગલ વિલાપ કીધો

કુટી સર પુકારી કહે હોરમજ:
"ઓ દાનાવ બેટા કહું તે સમજ.
જુલમ કીધો મુજપર બળ જોરથી,
લુટાઇ ગયો છું દગાખોરથી.
લિધું મારી આંખોનુ બેસુળ નુર,
કિધી મારી દુનિયા સિહા બેકસુર.
તપાવીને લોખંડ લાવ્યા લાલ,
ફોડી બે આંખો, કિધો આએ હાલ.
હવે માગું છું તારી પાસે વચન,
બર લાવ મારાં ફરમાંન તણુ.
અવ્વલ મારી છે એ મુરાદ,
મળવું મને આવી હર બામદાદ.
સુણી કાંનથી તારો હર રોજ અવાજ,
ખુશીમા રહે મારો દિલખુશ મિજાજ.

બિજી મારી મરછ છે દિલજાંન,
નિયાગાંનોનાં સાંભલુ દાસ્તાંન
કયે કોઇ આવી કિશ્ત કિર્તન,
ખુશી થાય મારૂં રંજીદ મન.
.ત્રીજી અરજ સાંભલી લે વહાલ,
ગસ્તમ 'ને બંદુઇ છે બદખિસાલ.
એ મામા બે તારા પરસ્તાર છે,
મગર બંન્ને મરદુમઆજાર છે.
એ બંન્નેએ મારી ફોડી ચશમ,
કિધો મારી ઉપર જબરો જુલમ.

અરજ એ ગુજારૂ બને બેહુ અપંગ,
જુવે મારી માફક દુનિયાનો રંગ.
અપંગ તે બનીને કરે શોર શાર,
સૂણી મુજ કાંને, પામુ કરાર.
ખુદા તારો ઇનસાફ અગર હોય હક,
કર એ ગુનહાગારોને તું ગરક.
ઓ ધરતી તુ તડકી કર ખુલ્લું પતાલ,
ગળી જઇ સુરદારોનો કર નિકાલ.
ઓ ખુરશેદ કર પાક જગ તેજથી,
પનાહ પામે ઇરાંન પરહેજથી. (10

ખુશરોએ પોતાના અપંગ બાપ હોરમજદની મુરાદ બર લાવવા વચન આપવુ.

પોતાના બાપની આવી નિરાધાર અને અપગ હાલત જોઇ ખુશરો ઘણોજ દુખી થયો. તેણે પોતાના બાપની ઉપર આવી ઘાતકી જુલમ ગુજારી કરનારાઓ ઉપર તેનું વેર લેવાનો નક્કી ઠરાવ કીધો, જો કે તે જુલમ ગુજારનાર તેના બે મામાઓ ઘસ્તહમ અને બંદુઇ પોતે હતા. દુખી દીલે અને રડતી આંખોએ તે પોતાના બાપની પાસે બેઠી તેને દિલાસો દેવા લાગ્યો.

ચશમ નીર ભરતી, દરદ દીલ ધરી,
રડયો ખુશરો જોઇ પેદર દમ ભરી
"ન કર ગમ પેદર તું ચશમને થકી,
બનવાનું હોય તે બને બસ નક્કી.
કસમ છે નાબુદ કરશ બદ નસલ,
કરશ હુ ઘસ્તમ 'ને બદુઇ કતલ.

ફે કસ કફન વન જંગલમે લાસ,
કિનામા કરશ બેહુ મામાનો નાશ
રેહો શાદમા તારૂ રોશન રવાંન,
મદદ ગયેબી આપે નોશીરવાંન.
રજાથી તહારી હું રાજી થવશ,
ફરમાંન હરએક સરપર ધરશ."

ખુશરો પરવીઝ.

ભાગ ૩ જો.

ખુશરો અને શીરીન.[1]

ખુશરો અને બેહરામ ચોબીન વચ્ચે જાગેલું જંગ.[2]

જ્યારે બેહરાંમ ચોબીનને ખબર પડી, કે પાદશાહ હોરમજદ અપંગ થયો છે, અને તેનો દીકરો ખુશરો તેની ગાદીએ બેઠો છે, તે તેને ગમ્યું નહી. તેના રાજ અમલના પેહલાંજ વરશમાં બેહરાંમ ચોબીને ખુશરો સામે લડાઇ જાહેર કીધી. ખુશરોએ તેને મનાવી લેવાની ઘણી તજવિજ કીધી, પણ બેહરાંમ ચોબીન કાંઇબી નક્કી સેવટ ઉપર આવ્યો નહી.

ખુશરોએ બેહરાંમને સમજાવી લેવા માટે નેહરવાંન તરફ જવું.

પોતાના રાજ અમલના પેહલાંજ વરશમાં એક ખુંનખાર લડાઇ થાય, તે જોવા ખુશરો બીલકુલ રાજી નહી હોવાથી, તેણે કોઇબી રીતે બેહરાંમ ચોબીનને સમજાવીને મનાવી લેવાનો વિચાર કીધો. પોતાનો એ વિચાર અમલમાં મુકવા, અને ચોબીન સાથે સુલેહ કરવાના ઇરાદાથી, તે તેને મલવા ઘોડેસવાર થઇ નેહરવાંન તરફ ગયો. ખુશરોના આવી પુગવાની ખબર બેહરાંમને પડતાંજ તે તેની સામે તેને આવી મલ્યો, અને ખુશરો તેને ઘટીત માન આપી, સુલેહ સંપજથી કાંમ લેવા માટે સમજાવવા લાગ્યો.

"બહાદુર ચોબીન, જરા કર વિચાર, | સંગાર તું શાહે દરબાર છે,
શા કાજ મુજ સાથ કરે તું બિગાડ. | જંગમા તું સાહેબે સરદાર છે.

---

૧. ખુશરો પરવીઝના કિર્તનના પેહલા બે ભાગમાં તેના બાપ પાદશાહ હોરમજદ અને ખુશરોના સંબંધમાં બનેલા મુખ્ય બનાવોનો એક સંક્ષેપ સાર દરશાવ્યો છે, જેમા પાદશાહ હોરમજદને ખુશરોના બે મામા (હોરમજદના સાળાઓ) એ, તેના ગેર ઇન્સાફ અને જુલમથી ત્રાસ પામી, તેની આંખો ફોડી અપંગ કીધો હતો, અને ખુશારોને ઇરાંનની ગાદી ઉપર બેસાડવાનો રસ્તો ખુલ્લો કરી આપ્યો હતો. આ ત્રીજા ભાગમાં ખુશરો પરવીઝ ઇરાંનના પાદશાહ તરીકે તખ્તનશીન થાય છે, અને આરમનની શાહજાદી શીરીનની મોહબતમાં પડવાનો જગ આશકાર બનાવ શરૂ થાય છે. એ ભાગમાં બીજા ઘણાક વીર રસ બનાવો બન્યા પછી, ખુશરો પરવીઝની પડતી, અને તેના મોતનો કરૂણારસ અંજામ કેવી રીતે આવે છે, તે વર્ણવ્યું છે. (કરતા)

૨. ખ્રી સ૦ ૫૯૦ ના સાલના માર્ચ માસની ૨૨ મી તારીખ પછી થોડેક મહીને, પાદશાહ હોરમજદને પદભ્રષ્ટ કીધા પછી, ખુશરો પરવીજ ઇરાંનના તખત ઉપર બેઠો, અને તેણે ૩૮ વરશ રાજ કીધું, કેમકે ખુશરો પરવીઝ તારીખ ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી ખ્રી સ૦ ૬૨૪ માં કેદ પકડાઇ, પોતાના દીકરા શેરૂઇને હાથે મરણ પામ્યો હતો.

અરકાંને શાહી તું છે એ દલીર,
હું ચાહું બને તું મહારો વજીર.
જે જે છે આજે, તે કાલે નથી,
ખિલ્યાં પાત રેહતાં ડાળે નથી.
નથી હિંથી ગર્દિશે કોઇને પનાહ,
કિધા પેશદાદી 'ને કયાંની ફના.
સમજ બાદશાહી નથી કંઇ ખુદઇ,
આજે છે મારી 'ને કાળે પરઇ.
જરા કર ફિકર તું દાદારની,
જગતમા જીંદગી છે દિન ચારની."

બેહરાંમ ચોબીને ખુશરોને જવાબ દીધો.

"બંધ કર બકબક, બાંમોરા જબાંન,
કર ગુફતગુ રાખી સાબુત ધિયાંન.
નસીબવંત બેહરાંમ છે બખ્તબાજ,
ખુશરોને લાજમ નથી તખ્તો-તાજ.
ઉઠાવી રહ્યો મારી સાંમે તું જંગ,
કમંદથી હું બાંધી કરશ તને તંગ.
મદાયન મહેલો કરૂં ખાક સમ,
કસમ છે ખુદાના ભરૂં ત્યારે દમ.
કરૂં તારી વંનમે કબર 'ને મજાર,
લટકાઉં તુંને હું ફાસીને બાર.
નસલ નીચ તારી બેબુનિયાદ છે,
હવે તારો બેહરાંમ જલ્લાદ છે."

ખુશરોએ બેહરાંમને મનાવી લેવાની તજવિજ કરવી.

ખુશરો આવા કાતીલ સખુનો સાંભલી ઘણોજ દુખી થયો. તેણે જોયું કે બેહરાંમ રણ ઉપર ચહડેલો છે, તે લડવા વગર રેહનાર નથી. છતાં ખુશરોએ તેને જવાબ દીધોઃ "ઓ અધીરા, બેસબર અને તુંમાખી પેહલવાંન, કોઇબી યઝદાં પરસ્ત જરથોસ્તી એવા નાલાયક સખુનો બોલેજ નહી. હું જ્યારે તુને સમજાવીને સુલેહની વાતો કરૂંછ. ત્યારે તું ગાલ ગલોચ કરેછે, એ તારી રીત પાદશાહો અને પેહલવાંનોને છાજતી નથી. એક અરબને પારસી બનાવવા માગે, તો ત્રણ વરશ વહી જાય, તો પણ તે પારસી બની શકે નહી. તું મને ઇરાંનની પાદશાહી ભોગવવા માટે નાલાયક ગણે છે, તો મારા પેદર હોરમજદ તરફથી, અને મારા બપાવા નોશીરવાંન તરફથી, તું કોણને લાયક ગણે છે." (11)

બેહરાંમે ખુશરોને જવાબ દેવો, અને ખુશરોએ સાસાંની શાહીના બચાવ માટે ખુરશેદની સેતાયેશ કરવી.

બેહરાંમ લડવાનોજ વિચાર મનમા બાંધી રહેલો, એટલે ખુશરોની મનાવટે તેના દીલ ઉપર સહેજબી અસર કરી નહી, અને તે બેઅંદાજ બની બોલવા લાગ્યોઃ "ખુશરો, તારી એવી શીખામણોની મને દરકાર નથી. લોકોને જ્યારે કાંમ ધંધો હોતો નથી, અને જ્યારે તેઓ પરવારતા પડે છે, ત્યારે વગર માગવે તેઓ શીખામણ આપવા બાહાર પડે છે. તારી પાસથી જે કોઇ પાદશાહી જીતી લેશે, તેને લાયક ઇરાંનનું તાજ અને તખ્ત થશે."

આવી બેઅંદાજ બેઅદબી બેહરાંમ ચોબીનને કરતાં સાંભલી, ખુશરો પોતાના ઘોડાની લગાંમ ફેરવી, એક એકાંત જગ્ગે ગયો, અને ત્યાં ઘોડા ઉપરથી ઉતરી, ખુરશેદ યઝદ તરફ પોતાનુ મોહોડું કરી તે સેતાયેશ કરવા લાગ્યો :

"ઓ દયાલુ, મહાવીર, બળવંત બાપ,
મદદ તારી ખુશરો પરવેઝને આપ.
રહું દેશ અને તખ્તે-કયાંની થકી,
રહું જાહો-અસ્મત ઇરાંની થકી.
અગર શાહીનો હું નથી હકદાર,
અગર હક મારો ન હોય પાયદાર.
તો નથી ચાહતો લડવા હું એ દાદગર,
નથી જંગ ચાહતો હું બાંધી કંમર.
પડું કોઇ આતશ કદેહમા જઇ,
આતશનો નોકર થવશ હું રહી.
તજી દઇ તખત 'ને તજી મારૂં તાજ,
કરૂં પાક આતશની હું નમાજ.
ગુંજારૂં દરવીશ બની જીંદગી,
કફની પેહરી ખાકી કરશ બંદગી.
અગર હોઉં શાહીનો હું હકદાર,
તો કર મારા દુશમન તું ખારજાર.
અગર પાર પાડે તું મુરાદે-મન,
તો આતશને અર્પણ કરૂં તન-મન.
કાંનોના . લુલક 'ને કંચન હાર,
કરશ મારા કેબલા ઉપર હું નિસાર.
જર 'ને જવાહીર, હજારો હજાર,
કરશ મારા કેબલા ઉપર હું નિસાર.
અરજ તુંજ જનાબે કરે ખુશરૂ,
દયા કર દયાલુ ઉભો રૂ-બ-રૂ.
અગર હોઉં હકદાર, તખ્તે કિયાન,
મદદ તમ કરો કિયાંનીઓના રવાંન.
મદદ તમ કરો રૂહે નોશીરવાંન,
મદદ માગું કયખુશરૂ એ મહાન.
મદદ માગું રોશન ફરીદુન રવાંન,
બચાવો તમો આજ તાજે-કિયાંન.
મદદ કર ગુશ્તાસ્પના પાક રૂહે,
કરે છે ઝુંકી સર અરજ ખુશરૂ.
પનાહ તારી ચઅદાં, નિરંજન પાક,
પનાહ વન તહારી, સાસાંની ખાક.
થશે અસ્ત શાહી, બની ખારોખસ્ત,
થશે દીન ધરમ કુલ પામાલ નશ્ત."

ખુશરોનુ બેહરાંમ સાથ લડવું અને હારી ખાઇ નહાસવું:

એ પછી ખુશરોએ બેહરાંમ સામે લડવા માટે એક મોટું લશ્કર તૈયાર કીધું. અંતે એક મોટી લડાઇ નેહરવાંન શેહર આગલ આવેલાં મયદાંનમાં સાત દિવસ સુધી બંને લશ્કરો વચ્ચે ચાલુ રેહી. સાતમે દિવસે બેહરાંમે ખુશરોના લશ્કર ઉપર મધ રાતને સમે તુટી પડી, સખત કતલ ચલાવી, જેથી ખુશરોનુ લશ્કર ગભરાટમા પડી નહાસ ભાગમાં પડયું, અને કેટલુંક લશ્કર નાહિંમત બની બેહરાંમને શરણ થયું, એવો મામલો જોઇ, ખુશરો પોતાના બંન્ને મામા ધસ્તહમ અને બંદુઇ સાથ નહાસી તીસીફુન તરફ નિકલી ગયો, અને ત્યાં જઇ પોતાના બાપ હોરમજદને મલી, લડાઇના પરીણામથી તેને જાણીતો કીધો.

ખુશરોનુ રૂમની મદદ લેવા જવું.

પોતાના દીકરાની શિકસ્તની ખબર સાંભલી પાદશાહ હોરમજદ ઘણોજ નાસિપાસ થયો, અને હારી નહી ખાવા માટે ઉલટના સખુનો કેહી, તેને એવી સલાહ આપી કે: " અરબ લશ્કર ઉપર આવે વખતે ભરૂસો રાખવાથી કાંઇબી લાભ થનાર નથી. તેઓ પઇસાને ખાતર તુને દુશ્મનને હાથ સપડાવી દેશે. વાસ્તે તું એકદમ રૂમ તરફ જઇને કયેસરને સઘલી હકિકત જાહેર કર, અને તેની મદદ મેલવ. રૂમીઓ કાંઇ બિગાના નથી, પણ તેઓ ફરીદુનની ઓલાદથી ઉતરેલા આપણા ખેશીઓજ છે, તેથી તેઓ તુંને જરૂર મદદ કરશે" પોતાના બાપની આ શીખામણ તુરતજ ખુશરોના ધ્યાંનમા ઉતરી, તેણે પોતાના મામા બંદુઇ અને ધસ્તહમને પોતાની સાથે રૂમ તરફ જવા માટે તઇયાર અને થવા ફરમાવ્યું.

એવામાં ચોકીમાંનોએ આવી ખબર આપી, કે સરહદની પેલે પાર એક મોટું ધુલાડ ઉડી રેહલું દેખાય છે, અને તે લશ્કરની વચ્ચે એક ચકચકીત અઝદાહ પેકર ઝુંડો માલમ પડે છે.

આ ખબર સાંભલતાંજ ખુશરોએ પોતાના મનમાં નક્કી માની લીધું, કે તે લશ્કર બેહરામ ચોબીનનુંજ છે, અને હવે જે વખત જાય છે, તેમા તે શેહરને ઘેરી લેઇ, રાજધાનીનો કબજો લેશે.

ખુશરોનું રૂમ તરફ નહાસવું, અને બેહરામનું તેને પકડવા માટે તેની પુઠે જવું. પાદશાહ હોરમજદનું ખુન થવું.

તુરતજ ખુશરો પોતાના બાપની રજા લેઇ, તેને ભેટી ઘોડેસવાર થયો, અને પોતાના રસાલેદારો સાથ ધસ્તહમ અને બંદુઇને સાથે લેઇ તેણે રૂમ તરફ જવાની રાહ લીધી. ધસ્તહમ અને બંદુઇએ જયારે જોયું, કે ખુશરો રૂમ તરફ ઘણીજ ઝડપે આગલ વધે છે, ત્યારે તેઓ ચુપચુપ આખા રસાલાની નજર ચુકાવી પાછા શેહર તરફ નિકલી ગયા, પાદશાહી મેહલમાં, પાછલે દરવાજેથી દાખલ થઇ, દિવાંને ખાસમાં ચુપ છાપ જઇ, પાદશાહ હોરમજદના તખત આગલ જઇ ઉભા.

તે કમનસીબ અપંગ પાદશાહ કોઇને જોઇ શકતો નહી હતો, તેનો તે બદમાસોએ લાભ લીધો. ધસ્તહમ અને બંદુઇએ દિવાંને ખાસમાં દાખલ થતાંજ હોરમજદના તખત આગલ જઇ, પોતાની કમરનો ફાંસો તેઓએ તેની ગરદનમા નાખ્યો, અને પાદશાહ હોરમજદના શરીરને તેનાજ મેહલના દિવાનખાનામાં લટકાવી દીધું.

એવાંમા શેહરમાં નકારા અને કરનાયાના અવાજો એકાએક સંભલાવા લાગ્યા. હોરમજદના ખુનીઓ આ અવાજ સાંભલી ફિક્કા પડી ગયા અને તેજ વખતે તેઓ જીવ લઇ નાહસી ગયા, અને ઘણીજ ઝડપે પાછા ખુશરોના રસાલામાં જોડાઇ ગયા, અને બેહરામ ચોબીને શેહરમા દાખલ થાઇ પોતાનો અમલ જાહેર કીધો.

ખુશરોનું 'યઝદાંન સરાય'મા ઉતારો લેવો.

અંતે નાહસતો ભાગતો ખુશરો પોતાના રસાલા સાથે રૂમ તરફ નિકલી ગયો. રૂમ જતાં રસ્તામા 'યઝદાંન સરાય' નામની એક ધર્મશાલા હતી, ત્યાં ખુશરોએ પોતાના રસાલા સાથ ઉતારો લીધો. એ ધર્મશાલામા ખ્રીસ્તી પાદરીઓ રેહતા હતા.

બેહરામના લશ્કરનુ આવી પુગવું,' અને ધરમશાલાને ઘેરી લેવી.

'યઝદાંન સરાય'માં વસતા ખ્રીસ્તી પાદરીઓ પાસે ખુશરોએ કાંઇક ખાવાનુ માગ્યું, કેમકે સફરની થાકથી તે ઘણોજ ભુખ્યો થયો હતો. તે ખ્રીસ્તી પાદરીઓએ કાંઇક સાદું ખાનું લાવી ખુશરો આગલ હાજર કીધું, અને ખુશરોએ તે ખાનું બરસમ લઇ બાજ ધરી ખાઇ લીધું, અને ધસ્તહમના ખોલામાં પોતાનુ માથું મુકી સુતો. હજીતો તેની આંખ લાગી નહી હતી, તેટલાં પેલા ખ્રીસ્તી પાદરીએ આવી ખબર આપી, કે દુરથી કોઇ લશ્કર આવતું દેખાય છે.

ખુશરૂ ફુરત ઝપાટો ઉઠયો, અને ઇતાને વાર તે સમજી ગયો, કે તે લશ્કર બેહરામ ચોબીનતુંજ છે. ખુશરોએ તેજ વખત બંદુઈને કહ્યું કે: "દુશ્મન મને શોધતો ફરે છે મારી પાસે લશ્કર કે સિપાહ કાંઇ નથી. હવે કેમ કરવુ, તે મને સમજ પડતી નથી."

બંદુઈએ ખુશરોનો જીવ બચાવવો

બાહોશ બંદુઇએ ચાલાકીથી ખુશરોને દુશ્મનને હાથ પકડાઇ જતો બચાવવા માટે એક હિકમત શોધી કાહાડી. તેણે તેજ વખતે ખુશરોને કહ્યું કે: "પાદશાહ વખત ખોવાનો હવે આ સમો નથી તું તારો પાદશાહી દગલો, કાંનતુ લુલક, અને જરીન કમરબંધ તથા તાજ કાહાડીને મને આપી દે. હું એ સઘલુ પેહરૂં, તેટલાં તું ધરત-હમને લઇ રસાલાના માનસો સાથ જેમ બને તેમ ઝડપથી નાહસી રૂમ તરફ નિકલી જા."

બંદુઇના કહ્યા પ્રમાણે ખુશરોએ પોતાના શાહી પોશાક અને તાજ વિગેરે બંદુઇને હવાલે કીધું, અને તેજ વખતે પોતે પોતાના રસાલદારો અને મામા ધસ્તહમને પોતાની સાથે લેઇ રૂમ તરફ નિકલી ગયો, અને બંદુઇએ ખુશરોનો શાહી પોશાક અને તાજ પેહરી ઝરૂખા ઉપર આવી નીચે નજર કીધી, તો બેહરામના લશ્કરને મકાંનની ચારો બાજુએ ફરી વલેલું જોયું.

તે લશ્કર બેહરામ ચોબીનતુંજ હતુ, અને તે ખુશરોની પુઠ પકડી, તેને જીવતો પકડવાં, તેની પુઠે લાગ્યું હતુ. લશ્કરના માનસોએ દુરથી બંદુઇને શાહી પોશાકમાં જોઇ નક્કી માની લીધું, કે ખુશરો એ મકાંનમા હોવાથી તે બેશક ઘેરાઈ ગયો છે.

બંદુઇ ચાલાકીથી ઝરૂખા ઉપર દેખાવ દઇ પાછો અંદર ચાલી ગયો, અને પાદશાહી પોશાક કાહાડી નાખી, પોતાના અસલ પેહરવેસમા ઝરૂખા ઉપર આવી, નીચે પડેલાં લશ્કરને પુકાર કરી કેહવા લાગ્યો, કે:

"તમારો સરદાર જેખી હોય તેને ખબર કરો કે પાદશાહ ખુશરો - પરવીઝે એવું કેહેણ મોકલ્યુ છે, કે તે સફરની રંજથી થાકી જવાને લીધે તેને ઠાક ચહડી છે, વાસ્તે હાલ તે સુતેલો છે, અને આવતી કાલે તે તાબે થશે."

ખુશરોની આ સરત લશ્કરના વડાએ તુરતજ કબુલ રાખી, અને 'પઝદાંન સરાય' વાલાં મકાંનની ચારે બાજુએ મજબુત ઘેરો નાખવાનો તેણે પોતાના લશ્કરને હુકમ કીધો, કે ખુશરો નાહસી જવાની તજવિજ કરે નહી.

બંદુઇની હિકમતનુ જાહેર થઇ જવું.

તેટલાં તો ખુશરો પરવીઝ વીજલીની ઝડપે પોતાના રસાલેદારો સાથ રૂમ તરફ ધસ્યો ગયો. બેહરાંમ ચોબીનના લશ્કરે બંદુઇના સખુનો ઉપર વિશ્વાસ રાખી હાપ ખાધી. બીજે દિવસે ખરો ભેદ જાહેર થયો, કે બંદુઇએ લશ્કરના સરદારને ખોટો ભમાવી, ખુશરોને રૂમ તરફ નહસાડયો હતો. બંદુઇને તેજ વખતે પકડી તેને બેહરાંમ ચોબીન આગલ મોકલાવી દીધો બેહરામે જ્યારે બંદુઇને એ વિશે પુછ્યુ, ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે: "મારા પાદશાહના જાનનો બચાવ થાય, તેવી તદબીર મારે કરવી જોઇયે. તેમ કરવામા મે કાંઇ પાપ કીધું નથી"

આ જવાબ સાંભલી, બેહરામે બંદુઇને જંજીરથી જકડાવી, કેદ કરાવ્યો.

ખુશરોનુ રૂમ જઈ પુગવું. કયસર ઉપર તેણે પયગાંમ રવાના કરવો, અને કયસરે તેને મદદ આપવી.

અતે ખુશરો અઉરીંગ શેહરમા જઇ પુગ્યો. કયેસર મોરીસને ખબર પડતાંજ તેણે ખુશરો ઉપર એક આવકાર દેનારો કાગજ લખી, પોતાના દરબારી પાસે રવાના કીધો. ખુશરો તે કાગજ વાંચી ખુશી થયો, અને તેનો વલતો જવાબ લખતાં ખુશરોએ પોતાની તમામ હકિકત લખી, તેની મદદ માગી. કયેસરે ખુશરોના પેગાંમમાં તેણે માગ્યા પ્રમાણે મદદ આપવા કબુલ્યું, અને તેમ કરતાં તેણે નિચલી ત્રણ સરત કરવા જણાવ્યું:

"જખાં પર ખરી હકનું નેકનામ,
હું કયેસર લખું ખુશરોને કલાંમ.
સમજ તારો દીલમાં મને દિલસોજ,
હુવા છે બને તારો જલદી નરોજ.
પહુંચી તારો પયગાંમ ઓ શેહરિયાર,
કિધો મારી સરકાર સાથે વિચાર.
આખર કિધો છે અમોએ ઠરાવ,
મદદ આપી તારો કરવો બચાવ.
અમારા છે હાજર લાખો સવાર,
ખજાનાના ખુલ્લાં કિધાં છે દવાર.
મગર યાદ દેવી છે અમને રવા,
થયું'તુ તમોથી રૂમ રૂસવા.
લુટી માલો-જર'ને કિધી લુટફાટ,
ગુજારી રૂમીઓ ઉપર જુલમાત.
જીતી મુલ્કો લીધાં તમે દમ-બ-દમ,
ચાલીસ અંદર ફકત એક કમ.
૧૪,૧૦૦
જફા તમ લોકોએ કાતીલ કિધી,
રૂમીઓને કાપી નાઇલ કિધી.
અગર યાદ ગુજરી જો કરીયે જફા,
મદદ આપવી છે અતી નારવા.
મગર માગીયેછ ત્રણ લખીત કરાર,
ભવિશમા કરે કોઇ નહી ઇનકાર.
અવલ સરત કર ઓ વીરપતી,
કે લડવુ ન ઇરાંને રૂમસે કદી.
જે જે અમારા જીતીયાંછે દેશ,
સપુરદ કરો સહું કોઇબી રવેસ.
બિજી સર્ત કર તું કબુલ નેકનામ,
રૂમની સલાંમીનુ લેવું ન નામ.
તીજી સરતમાં છે અકળ સમઇ,
કયસરનો ખુશરોએ બનવું જમઇ.
થશે એ સગાઇથી રૂમ શાદ શાદ,
થશે દુર જમાનાનો જુનો ફેસાદ.
કિના'ને કપટની થશે દુર વાત,
નાબુદ થશે જુને એરચ યાદ.
થયું ખુન એરચનું તુરથી,
મગર કાં ભરો રૂમને ધુરથી.
છે કોમ રૂમની ભરી ગુણથી,
રૂમીઓબી છીયે ફરીદુનથી.
લખતંગ છું તાહરો દાદખાહ,
મોરીસ કયેસર રૂમનો શાહ."

ખુશરોએ કયસરની સરતો કબુલ કરવી.

ખુશરોએ કયેસરની ત્રણ સરતવાલો પેગાંમ વાચી, તેણે પોતાના માનીતા પેહલવાનો અને સલાહકારો સાથે મસલત ચલાવી, તે ત્રણે સરતો વિશે તેમને જાણીતા કીધા.

૧ લી સરત પેગાંમમાં એ લખી હતી, કે ભવિશમા ઇરાંનીઓએ કદીબી રૂમીઓ સાથે લડવું નહી.

૨ જી સરત એ હતી, કે ઇરાંનીઓએ રૂમ પાસે હવે પછી કદીબી સલામી લેવી નહી.

૩ જી સરત એ હતી, કે ઇરાન અને રૂમ વચ્ચે ભવિશમા મિનાકેસો ઉઠે નહી, અને દોસ્તીનો પયવંદ કાયમ રેહ, માટે ખુશરો પરવીઝે રૂમના કયેસરની દીકરી મરીયમની સાથે લગન કરવાં.

મસલતદારોએ એકમતે ખુશરોને એ સરતો કબુલવાની ભલાંમણ્ કીધી, અને ખુશરો તે ઉપર અમલ કરવા તઇયાર થયો. તેણે તુરતજ પેહલવી ભાશામા એક પયગામ કયસર ઉપર પોતાને હાથે લખ્યો, અને તેમા પઝદાંનના કસમથી ત્રણે સરતો મંજુર કરવાની કબુલાત આપી કેઃ

(૧) અગર જો હું ઇરાનના તખત ઉપર બેસું, તો રૂમ પાસ કદીબી હુ સલામી માગશ નહી, અને રૂમ સાથ કદીબી લડાઇ જાહેર કરશ નહી.

(૨) તેમજ રૂમના જે કેટ મુલકો ઇરાને જીતી લીધા છે, તે તેને પાછા સપુરદ કરવા બંધાઉં છું, અને

(૩) છેલ્લી સરત પ્રમાણે તારી નેકબખ્ત દીકરીને મારી રાણી બનાવવાની માંગણી કરશ.

આ પયગામ ખુશરોના એલચીઓ કયેસર પાસ લેઇ ગયા, અને કયેસરને તેઓએ તે સ્વાધીન કીધો.

રૂમના કયેસરે ખુશરોના એલચીઓની બાહોસી તપાસી જોવા એક તલેસમ બનાવવો.

જ્યારે ખુશરો પરવીઝ તરફથી, રૂમના કયસરને દરેક રીતે તે સંતોશકારક જવાબ તેની સરતોના બાબમા મલ્યો, ત્યારે તે ઘણોજ ખુશી થયો, અને ખુશરોને દરેક રીતની મદદ આપવાની તે તૈયારી કરવા લાગ્યો.

કયેસરે હવે ખુશરો તરફથી પેગામ લઇ આવેલા તેના એલચીઓને પોતાના મેહલમા મેહમાંન તરીકે રાખી, તેમની મેહમાનદારી કરવાનો હુકમ કીધો, અને તેજ વખતે પોતાના જમાઇના આ નામચીન સલાહકારોની બાહોસીની કસોટી કરવાના ઇરાદાથી, તેણે પોતાના કુશળ કારીગરોને બોલાવી મંગાવી, એક હુંનરમંદી ભરેલો તલેસમ બનાવવાનો હુકમ કીધો.

કયેસરે પોતાના કારીગરોને ફરમાવ્યું, કે તમારી હુંનરમંદીથી એક ખુબસુરત ઓરતનું પુતલું બનાવી તેણીને એક તખત ઉપર ઉંચી કિસમના કપડાં પેહડાવી બેસાડો, અને તખતની આસપાસ તેવીજ ખુબસુરત કેટલીક ઓરતોને સાજ સજાવી ઉભી રાખો, જેથી એવું માલમ પડે, કે તેઓ તેણીની ખીદમતગાર તરીકે ત્યા ઉભેની છે. તમારી યાત્રીક કળાથી તે ઓરતને એવી બનાવો, કે તે એક જીવતી ઓરતના કરતા વધારે ખુબસુરત દેખાય. તેણીનો ચેહરો ગમગીન દેખાય, અને કોઇના ગમમાં તે ગીરફતાર થઇ પડી પોતાની આંખોમાથી આંસુ પાડી તે ખંખેરી નાખતી હોય, એવી હિલચાલ તે પુતલું કરતુ દેખાય.

કયેસરના હુકમ પ્રમાણે બાહેરિ કારીગરોએ એક સુંદર દિવાનખાણામા એક ઘણીજ ખુબસુરત ઓરતને, તેવીજ કિસમની યાંત્રીક કળાથી હિલચાલ કરતી બનાવી, જાણે કોઇના ગમમા તે ગીરફતાર થાઈ પડી રડતી હોય તેવી બનાવી, અને તેની આસપાસ કેટલીક હિલચાલ કરતી સખીઓને ગોઠવી ઉભી રાખી. રૂમનો કયેસર આ યાંત્રીક કળાવાલાં તીલિસમથી ઘણોજ ખુશી થઇ સંતોશ પામ્યો, અને તે બનાવનાર કારીગરોને મોટું ઇનામ આપી વિદાય કીધા.

એ તીલસમ તૈયાર થતાંજ, કયેસરે ખુશરોના મામા ઘસ્તહમને બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેને કહ્યું, કેઃ " અએ નામદાર પેહલવાંન, મને એક ખાસ કામમાં તારી મદદની જરૂર પડી છે. સાંભલ, ઓ નામદાર પેહલવાન, મારી એક ખુબસુરત દીકરીને મે એક મારા ખેશી સાથ પરણાવી હતી. પણ કમનસીબે પરણ્યા પછી તે જવાંન અચઘુચ મરણ પામ્યો. તેના મરણથી તે એટલી તો દુઃખી થઇ ગઇ છે, કે તે કોઇની સાથ બોલતી કે વાત કરતી નથી. મે તેણીને ઘણુંગી સમજાવ્યું, પણ તે કાંઇબી જવાબ દેતી નથી, અને મરનારના શોકમા રાત અને દિવસ એક કરી રેહી છે. માટે તુ જો તેણીનો ગમ દુર કરવાની કાંઈ કોશેસ કરે, તો તારો મારી ઉપર મોટો ઉપકાર થશે. તું દાનેશમંદ છે, તેથી કદાચ તારી સાથે તે કાંઇ વાત કરશે."

ઘસ્તહમે કયેસરની અરજ માન સાથે સ્વીકારી, અને કયેસરના હુકમથી નોકરોએ ઘસ્તહમને પેલા તીલિસમવાલા દિવાનખાંણાનો દરવાજો દેખાડયો. ઘસ્તહમ તે દીવાખાણામાં દાખલ થયો, અને એક જરીન તખ્ત ઉપર બેઠેલી માહતાબને ચેહરેની બાંનુને જોઇ, તેણે નમીને નમન કીધું, અને તે યાંત્રીક કળાવાલાં પુતલાંને જીવતી ઓરત સમજીને તેણી સાથે તે દુનિયાદારીની વાતો કરવા લાગ્યો. ઘસ્તહમે કહ્યું: " કે બાંનુ,અકલમંદોને આવી રીતે શોક કરવો ઘટે નહી. શું જાનવર કે માનસ સઘલાંને એક દાહડો મોતને શરણ થવાનુંજ છે. મરણ વગર માનસનો છુટકો નથી."

ઘસ્તહમે એ મુજબ લંબાણ દાસ્તાંન કજાના બાબમાં, તે પુતલાં પાસે કરવા માંડયું, પણ તેણીએ તેને કાંઇબી જવાબ દીધો નહી, અને કોઇ કોઇ વખત તેની આખોમાથી ટપકતાં આસુંને,તે પોતાને હાથે ખંખેરી નાખ્યા કરતી હતી. આવો મામલો જોઇ ઘસ્તહમ ઘણોજ નાસિપાસ થઇ ગયો, અને જ્યારે તેને કાંઇબી જવાબ તે ઓરત તરફથી મલ્યો નહી, ત્યારે ચુપચુપ તે દિવાંનખાણામાંથી બાહાર નિકલી પડયો. કયેસરે ઘસ્તહમને પાછો ફરેલો જોઇ પુછયું, કેઃ " કેમ, મારી દિકરીના કેવા સમાચાર છે." ઘસ્તહમે દલગીર થઇ જવાબ દીધો કેઃ "મારી શીખામણો, અને દીલાસાના સખુનોની કાંઇબી અસર તે બાંનુ ઉપર થઇ નહી. પોતાના ગમમાં એટલી બધી તો તે ગીરફતાર થઇ પડેલી છે, કે તે કાંઇબી જવાબ દેતી નથી."

એ પછી બીજે દિવસે કયેસરે બાલુઇ, અનદીયાન, અને શાહપુર નામના બહાદુર જવાંનોને બોલાવી,પોતાની દીકરીનો ગમ ભુલાવવા, અને તેણીની સાથ વાત કરવા કયેસરે અરજ કીધી, અને જણાવ્યું કેઃ "તમો કદાચ તમારા શાહને નામે મારી એ દીકરીને કાંઇ સવાલ કરશો, તો બેશક તે તમુને જવાબ દેશે." એ અરજને સ્વીકારી તે ત્રણે

પેહલવાનો, તે તીલેસમવાલાં દિવાનખાણામાં દાખલ થયા, અને દરેક જ'ને તરેહવાર દાનાઇના ગોહરો તે બાંનુ આગલ રજુ કીધાં, પણ તેઓને એકબી જવાબ મલ્યો નહી. એ ઉપરથી તે ત્રણે જન નાસિપાસ થઇ કયેસર આગલ જઇ પોતાની નાસિપાસી જાહેર કરી દલગીર થયા. કયેસરે જવાબ દીધો કે: "મારા કમનસીબે તેણીના દુખથી હું પણ ગમમાં પડેલો છું."

જ્યારે કયેસરે ચાર દાનેશમંદ પેહલવાંનોની બાહોસીને આવી રીતે નિશફળ થયલી જોઇ, ત્યારે તેણે સેવટે ખરરાદ બુર્જ્ન નામના શાહી તોખમના ખુશરોના બેટાને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યો, અને સર્વે હકિકત જાહેર કરી કહ્યું કે: "કદાચ તારા જેવા દાનેશમંદની નસિહત મારી દીકરી સાંભલી, તારી સાથ પોતાના ગમ વિશે તે કાંઇ વાત કરે, એ બનવા જેવું મને લાગે છે. માટે એ મારૂં કાંમ તું પાર પાડ."

કયેસરના સખુનોને માન આપી, ખરરાદ બુર્જ્ન તે દિવાંનખાણામાં દાખલ થયો, અને તખત ઉપર બેઠેલી બાંનુનો ચેહરો તેણે ટીકી ટીકી જોયો, અને તે બાંનુને નમન કીધું. ખરરાદ બુર્જ્ને આ દિવાંનખાણાની આસપાસ તપાસીને બારીક નજરે જોયું, અને તેણીને પાસે ઉભેલી સખીઓને પણ બારીકીથી જોયાં કીધું. અંતે ખરરાદ બુર્જ્ને તે ઓરતને ઘણાક સવાલ કીધા, પણ એકબી જવાબ તેણી તરફથી પાછો મલ્યો નહી, જેથી તે વિચારમા પડયો. આ બનાવ જોઇ, ખરરાદે પોતાના મનમાં વિચાર કીધો, કે: "અગર જો ગમને ખાતર આ ઓરત જવાબ દેતી નહી હોય, તો તેની સાથે તેની સખીઓ શા માટે મુગી રેહ? વલી તેણીની આંખોમાથી ટપકતાં આંસુ, ફકત જમણેજ હાથે કાં તે ખંખેરતી હશે? શા માટે બંન્ને હાથોને તે હિલવતી નથી? વલી તેણીની આંખોમાથી પડતાં આંસુ એકજ જગ્યા ઉપર કાં પડે છે, અને શરીરના બીજા કોઇબી ભાગ હિલતા કાં જણાતા નથી? આ સઘલાં ઉપરથી ખરરાદ બુર્જ્ને એવો સાર કાહાડયો, કે આ ઓરત જીવતી નહી હોવી જોઇયે, પણ યાંત્રીક કલાની ફીલસુફીનો એક તલેસમ લાગે છે.

આવા ઠરાવ પછી ખરરાદ કયેસર પાસે ગયો, અને પોતાના સઘલાં અનુમાન જાહેર કરી જણાવ્યું, કે: "ધસ્તહમ અને બીજા ઇરાંની પેહલવાંનો તે પારખી શકયા નથી." કયેસર આ વાત સાંભલી હસી પડયો, અને તેની અકલમંદીની તારીફ કરી કહ્યું કે: "તારા જેવો બાહોશ, પાદશાહનો વજીર થવાને લાયક છે."

કયેસરે ખુશરોને પોતાનુ લશકર, ખજાનો અને પોતાની દીકરીને આપવી, અને ખુશરોને પોતાનો જમાઇ કરવો.

ખુશરોના એલચી તરફથી, કયેસરની ત્રણે સરતો મંજુર કરવા વિશેનો પયગાંમ જ્યારે કયેસરને મલ્યો, ત્યારે ખુશરોને દરેક જાતની મદદ આપવાની તેણે તૈયારી કરવા માંડી કયેસરે પોતાના લશ્કરની એક મોટી ગંજાવર ફોજને સર્વ પ્રકારના સરંજામ સાથ તૈયાર કરાવી, અને પોતાની મરીયમ નામની ખુબસુરત દીકરીને, પોતાના ન્યાતુશ નામના દીકરાની પાસબાંની હેઠલ ખુશરો સાથે શાદી કરવા માટે, લગભગ ત્રણ કરોડ રૂમી સિકકા જેટલો અસબાબ આપી રવાના કીધી.

એક લાખથી વધુ સંખ્યાનું રૂમી લશ્કર લઈ, ખુશરે પોતાની નવી રૂમી મહાબુબ મરીયમ સાથ ઇરાંન તરફ પાછો ફરયો, અને તે આજર આબાદગાંનમાં આવી પુગ્યો.

ખુશરોનું બેહરાંમ ચોબીન સાથનુ જંગ. સરોશ યઝદની ખુશરોને બશારત થવી.

આજર આબાદગાંનમાં જઈ પુગતાંજ ખુશરોએ પોતાના લશ્કરનો કબજો ન્યાતુશને આપી, પોતે આદર ગુશસ્પના આતશકદેહ અંદર બાજ ધરી દાખલ થયો. એક હેરબદ ખુશરો આગલ હાથમા ઝંદ-અવસ્તા સાથે આવી હાજર થયો ખુશરોએ તુરતજ પોતાની કંમરથી પોતાનો સુનેરી કંમરબંધ છોડી નાખ્યો, અને આતશ ઉપર કેટલાંક ગોહરોનો નેસાર કરી, આતશની ન્યાએશ બુલંદ અવાજે પહડી દુવા ચાહવા લાગ્યો. (12)

"ઓ ઇનસાફના સાહેબ, મારા દુશમનોના માથાંને તુ આ વખતે ધુલમા રગડજે. ઓ રાસ્તીના માલેક, હું તારા હક ઇનસાફ માટે પુકારૂં છું, કે આ જુલમગુજાર ચોબીનનો જુલમ હવે બંધ કર."

રૂમી લશ્કર સાથ ખુશરો દુકના મયદાંનમા આવી પુગ્યો છે, એવી ખબર બેહરાંમ ચોબીનને થતાંજ તે બહાર પડયો, અને આજર આબાદગાંન આગલ એક મોટું જંગ બને લશ્કરો વચ્ચે થયું. એ લડાઇમાં રૂમી તેમજ ઇરાંની લશ્કરની મોટી કતલ થઇ. ખુશરોએ આવો મામલો જોઇ નાહસવા માંડયું. પોતાના ઘોડાને પડતો મુકી પડોસમાં આવેલા એક પાહાડમા છુપાઇ જવા તે દોડયો. પણ તે પાહાડ ઉપર તેનાથી ચહડી શકાયું નહી, અને પોતાના જાનની આશા છોડી, તે નિરાશ થયો. તેવામાં લીલા પેહરવેસમાં સજ્જ થયલો એક સવાર, ખુશરોની સાંમે હવામાંથી એકાએક પયદા થયો. તેણે તુરતજ ખુશરોનો હાથ પકડી, તેની પુઠે આવતા બેહરાંમ ચોબીનના પંજામા સપડાતો બેમાલુમ રીતે તેને બચાવી લીધો.

ડોલા ફાડી, પોતાની આંખો ઉગામી, ખુશરો તે લીલા પોશાકમાં સજ્જ થયલા સવારની તરફ જોઈ દબાયલે અવાજે બોલ્યો :

"દુનિયાની દોલત, હકુમત 'ને અસ્મત, | ફસીલોની ફસાહત, તાજે તરીકત,
દલેરોની હિંમત, હકીમોની હિકમત. | સિપાહોનુ શુરપણુ, શાહોની તાકત.
નિસાર હોજો એ ફુલ, તું પર મહેરખાં,
કહે નામ તારૂં, કરૂ જાન કુરબાં."

તે લીલા પોશાકવાલા સવારે જવાબ દીધો : "હું સરોશ છું. તું પરહેજગારીથી રેહજે. અને ફતેહ તારીજ થશે."

એક હાથ ઉપર ખુશરોના બાબમાં જ્યારે આવો ગયેબી બનાવ પાહાડ ઉપર બનતો હતો, ત્યારે બીજા હાથ ઉપર ખુશરોનું લશ્કર હેબતી ગયું, અને બાંનુ મરીયમ પોતાના ખાવિંદને આવી રીતે ગુમ થઇ ગયલો જાણી, હાયવ્ય-અફસોસ કરવા લાગી. પણ તેવામાં ખુશરો પાહાડની કહણમાંથી આવતો દુરથી તેના લશ્કરને દેખાયો, અને

તેને જોતાંજ લશ્કરે ખુશાલીના પુકારો કરી લડાઇનું મયદાંન ગજાવી મુક્યું. ખુશરૂએ પોતાની મહાબુઝને દિલાસો આપી, સઘલી બીનાથી વાકેફ કીધી. ત્યારબાદ તેણે પોતાના રૂમી લશ્કરને ઉલટ આપવા એક અસરકારક ભાશણ કીધું, અને નવેસરથી નવી તૈયારી કરી, બેહરાંમ સામે લડવા હિંમત આપી

એક મોટું જંગ ફરીથી ખુશરોના રૂમી લશ્કર અને બેહરાંમ ચોબીન વચે બરપા થયું. એ જંગમા સરોશ યઝદે કરેલી બશારત પ્રમાણે ખુશરોની ફતેહ થઇ, અને બેહરાંમ ચોબીન હાર ખાઇ, જંગના મયદાંનમાંથી જીવ બચાવવા નહાસી ગયો. ખુશરો ઇરાંનની ગાદી ઉપર બેઠો. બેહરામની હાર થયાથી ખુશરોનો મામો બંદુઇ, જેને બેહરામે 'યઝદાંન સરાય'માંથી ખુશરોને નહસાડવાના વાંક માટે કયેદ કીધો હતો, તે છુટો થઇ ખુશરોને આવી મલ્યો, અને ઇરાંનની અંદર ખુશરો પરવીઝનો અમલ શરૂ થયો.

રાણી મરીયમને પેટે શીરોયનો જનમ થવો.

'ખુશરો પરવીઝ ઇરાંનનો પાદશાહ થયા પછી પાંચ વરશમા તેણે ચોતરફ પોતાનો અમલ ફેલાવી દીધો, અને હવે તેની સલતનત બીન હરીફ ગણાવા લાગી છઠ્ઠે વરશે ખુશરોની રૂમી રાણી મરીયમને પેટે એક ઘણોજ ખુબસુરત છોકરો પેદા પડયો. એ છોકરાનું નામ તે વખતના રેવાજ પ્રમાણે ખાનગીમાં કોબાદ રાખ્યું, અને જાહેરમાં શીરોય રાખ્યું. આ દીકરાના જનમની ખબર ખુશરોએ તેના મમાવા રૂમના કયેસરની ઉપર રવાના કીધી. રૂમના કયેસરે આ વધામણીને મોટી ખુશીથી વધાવી લીધી, અને કયેસરે એક કિમતી હદીયો પોતાના ઇરાંની જમાઇ ખુશરો ઉપર રવાના કીધો, જે ખુશરોએ કબુલ કરી પોતાના ખજાનામાં રખાવ્યો.

ખુશરોએ પોતાના દુશમન બેહરામ ચોબીનને તારાજ કીધા પછી, અને પોતાની સલતનતમા તે કરીઠામ થયા પછી, તેની સંસારી જીંદગીમા નજર કરતાં માલમ પડે છે, કે તે પાછલથી ઘણોજ દુ:ખી થયો હતો.

જેસા કનેક ચીતારા શાહપુરે, એરમનની શાહજાદી શીરીન સાથ મદાયનમાં ખુશરોની મુલાકાત માટે જે જે ગોઠવણો કરી હતી, તે સઘલી નિશફળ ગઇ હતી, કેમકે શીરીન જ્યારે મદાયન જઇ પુગી, ત્યારે ખુશરો અચાનક બનાવોની મુશ્કેલીમાં આવી પડયાથી, બેહરાંમ ચોબીનને લીધે તે નહાસ ભાગમા પડયો હતો. આ સબબને લીધે, શીરીન જયારે મદાયનના શાહી મેહલમા ખુશરોની શાહી અગુંસ્તરીની નિશાણી દેખાડી, તેને મલવાની ઉમેદમા મહેલમા દાખલ થઇ, ત્યારે તે વખતે ખુશરો મદાયનથી નિકલી ગયેલો હોવાને લીધે, શીરીન સાથ તેનો મિલાપ થઇ શકયો નહી. એ સબબને લીધે શીરીનને દલગીર બની, તુરતજ પોતાને વતન એરમન તરફ પાછું ફરવું પડયું હતું.

ખુશરો શીરીન સાથ પરણવા આબમચ મરીયમ સાથ પરણી ગયો.

પણ સરજતના લેખ જુદાજ હતા. તે શીરીન સાથ કદખુદાઇ કરવાનો નક્કી ઠરાવ કરી બેઠો હતો, તેટલાં તેને રૂમના કયેસરની દીકરી મરીયમ સાથ શાદી કરવી પડી હતી.

મરીયમ સાથ જો કે ખુશરો શાદીના પયવંદથી બંધાયો હતો, તોપણ ખુબસુરત શીરીનને તે સેહજખી ભુલી ગયો નહી હતો. તેના દીલમાં શીરીન તરફનો પ્યાર જેવો અને તેવોજ જાગરૂત હતો. શીરીનના પ્યારના શંસામા ખુશરોની ગરદન એવી તો સાબુત સપડાઇ ગઇ હતી, કે હવે તેની અસર નવેસરથી તેને હેરાન કરવા લાગી :

નહિ પ્યાર કરતો રહમ કોઇ અસર પર, | પડે લાખો આફત કોઇનાખી સર પર,
અસર તેની કાતીલ છે હર જીગર પર. | રતીભર રહમ ના કરે બેઅસર પર.
સંભાલો દુનિયાવાલાં જમી પર,
મરો તરફડી ના કોઇખી હસી પર.

શીરીનનુ ખુશરોના મેહેલમા પાછું આવવું.

એક મીયાંનમા બે તલવાર રહી શકે નહી!

ખુશરોનું દીલ શીરીનની યાદમા હવે પાછું તરફડવા લાગ્યું. બાહોશ શાહપુરે તેના દરદનો ઇલાજ કરવાનું કામ ફરીથી પોતાના હાથમા લીધું, અને તેના પરીણામમાં શીરીનને ખુશરોના મેહેલમાં બુલાવી લાવી, શાદીના ગાંઠથી જોડી, તેણીને ખુશરોની બાનુ બનાવી.

પણ એક મીયાનમાં જેમ બે તલવાર રેહી શકતી નથી, તેમ ખુશરોના મેહલમાં આ બે રાણીઓ સંપથી રેહી શકી નહી. ખુશરો પોતાની રાણી મરીયમની સંગતમા દિવસનો મોટો ભાગ ગુજારતો હોવાથી, તથા મેહેલનો તમામ કારોબાર મરીયમને હસ્તક હોવાથી, શીરીનના દીલમાં મરીયમ તરફ વેર અને અદેખાઇનો આતશ સલગી ઉઠયો. વલી મરીયમે શીરોય જેવા એક ખુબસુરત ગાદી વારેસને જનમ આપેલો હોવાથી, શીરીન વધુ અને વધુ અદેખાઇથી મરીયમને જોવા લાગી. આ વેર અને અદેખાઇ એટલી હદ સુધી વધી ગયાં, કે શીરીન અંતે મરીયમનો જીવ લેવાની છુપી વળાણુ અખત્યાર કરવાની હિંમત કરવા લાગી.

અને શીરીને અંતે પોતાનો ઠરાવ અમલમાં મુકયો. તવારીખ કહે છે, કે અતી હુન્નરમંદી અને ચતુરાઇથી શીરીને મરીયમને એવી સિફતભરી રીતે છુપું ઝેર આપવા માંડયું, કે તેની ખબર પાદશાહ ખુશરોને વટીક પડી નહી. અંતે રાણી મરીયમ એક દાહડો તે ઝેરની અસરથી મરણ પામી, અને કેવી રીતે તેણીનું મરણ થયું, તેની ખબર બીલકુલ અંધારામાંજ રેહી ગઇ.

શીરીનનું ખુશરો અને તેના મેહલની માલેક બનવું.

આ બનાવથી શીરીન જેમ હવે ખુશરોની તેમજ તેના શાહી મેહલની એખલી માલેક બની. મરીયમ જે ઓપ્પો અને મરતબો એક રાણી તરીકે રંગ મેહલમાં ભોગવતી હતી, તે આપ્પો હવે શીરીનને સ્વાધીન થયો. ખુશરો શીરીનની મોહબતમાં લીન થઇ એવો તો બેભાન બની ગયો, કે તે પોતાની દરબારી ફરજો ઉપરાંત રોજ કારોબાર વટીક ભુલી ગયો. ખુશરોની આવી કિસમની બેદરકારીથી શેહરમાં બેદીલી ફેલાઇ ગઇ.

એ વખતે શાહજાદો શીરોય ૧૬ વરસની ઉંમરનો હતો. પોતાની માદર મરીયમના મરણ પછી, શીરોય શેહરમાં બેદીલ બનેલા આગેવાનો સાથે એક મત થઇ મલી ગયો, અને બેદીલ બનેલા આગેવાનોને બલવો જગાડવાનાં કામમાં તે ઉત્તેજન આપવા લાગ્યો.

શીરોયએ પોતાના બાપ ખુશરોને કેદ કરી બંદીખાંને નાંખવો.

બલવાખોરોની સંગતમા પોતાનો દીકરો શીરોય પડયો છે, એવી ખબર જયારે ખુશરોને પડી, ત્યારે ખુશરોએ તુરતજ તેને નજર કેદ કરવાનો હુકમ કીધો.

શીરીનની જબ્બુન મોહબત ખુશરોના જીવનો જમ થઇ પડી. એ મોહબતને લીધે ખુશરો દાદ અને ઇનસાફને, શેહેર અને સલતનતને, પોતાની રૈયત અને દરબારને, તેમજ રાજ કારોબારને બીલકુલ ભુલી ગયો, અને શીરીનમાંજ તે પોતાનું તમામ સુખ અને તમામ રાજ કારોબાર સમજવા લાગ્યો. શીરીનનીજ સંગતમા રાત અને દિવસ તે ગુજારવા લાગ્યો.

ઇરાંનનો નવો ગાદી વારેસ શીરીનનો દીકરો મરદાસ.

એવે પ્રસંગે એક કમનસીબ બનાવ એવો બન્યો, કે રૈયતની લાગણી ખુશરો સામે એકદમ ભડકો લઇ ઉઠી. શીરોયને કેદ કીધા પછી, શીરીને પોતાના દીકરા મરદાસને ઇરાંનની સલતનતના વારેસ તરીકે જાહેર કરવા માટે, ખુશરોની ઉપર લાગ વગ લગાડી સમજાવ્યું. કમનસીબે ખુશરોએ તે કબુલ કીધું, અને મરદાસને ગાદી નશીન કરવાનું જાહેર કીધું. આ ખબર જાહેર થતાંજ ખુશરોની વિરૂધ્ધ રૈયત વધારે ઉશ્કેરાઇ ગઇ, અને બાપુકાર સર્વ કોઇ બોલાવા લાગ્યાં કે: "વડા દીકરાનો હક ડુબાડી શીરીનના દીકરાને ગાદી ઉપર બેસાડવો એ ગેરઇનસાફ છે."

ઇરાંનમાં બલવો. ખુશરોનુ કેદ પડવું. શીરોયનું છુટું થવું અને ખુશરોને કેદ કરી તેસીફુન મોકલાવી આપવું.

આ અંધેર અને બેદાદીનો અંત લાવવા લશ્કર અને રઇયતે સાથે મલી અંતે શેહેરમાં બલવો કીધો. ફરરોખજાદ નામના એક સરદારે બલવાખોરોના લશ્કરની સરદારી લીધી, અને બલવો શરૂ કીધો. તુખાર નામનો કેદખાંનાનો દારોગો, જે શીરોયના કેદખાંના ઉપર તકેદારી રાખતો હતો, તે બલવાખોરો સાથે મલી ગયો, અને બલવાખોરોએ શીરોયના કેદખાંના ઉપર હુમલો કરી, શીરોયને કેદખાંનામાંથી છુટો કીધો. શીરોય કેદખાંનમાંથી જેવો છુટો થયો તેવોજ તે બલવાખોરો સાથ મલી જઇ, બલવામાં સામેલ થયો, અને ફરરોખજાદ સાથે મલી, પોતાનો બાપ ખુશરો જે મેહલમાં રેહતો હતો તે મેહલને, બાહારથી એવી રીતે ઘેરી લીધો, કે મેહલમાંથી કોઇબી બાહાર નિકલી શકે નહી. મેહલમાં વસનારાંઓને આ ઘેરાની કાંઇબી ખબર પડે નહી, એવી સિફતથી કામ સેરાની પેહલેથીજ ગોઠવણ કરી હતી.

કોબાદનુ નામ પુકારવું.

મેહલને ચોતરફથી એવી રીતે ઘેરી લીધા પછી, લશ્કરના વડા ફરરોખજાદે નકીબને એવો હુકમ કીધો, કે હવે પછી ખુશરો પરવીઝને બદલે કોબાદનુ નામ બુલંદ અવાજે પુકારવું.

ફરરોખજાદના હુકમની રૂએ, ચોકમાં દાખલ થઇ નકીબે: "શેહનશાહ કોબાદની પનાહ" એવો બુલંદ અવાજે પુકાર કીધો. આ અવાજ મેહલની અંદર શીરીનને

કાંને સંભલાયો. આ નહી ધારેલી અને ગજબભરી ખબર ખુશરોને જણાવવા શીરીન તુરતજ દોડી. ખુશરો તે ખબર સાંભલતાજ, સઘલા મામલાનો ભેદ તુરતજ સમજી ફિક્કો પડી ગયો. તેજ વખતની ખુશરો પોતાનુ કપાલ કુટી બોલ્યો:

"અફસોસ આ ગમ, અફસોસ અલમ,
અફસોસ પીસરથી પેદર પર સિતમ.
અફસોસ રહમની થઇ રાહ બંધ,
અફસોસ નિકંન્દન[1],ફિતુર,ફંદ, બંદ[2].
અફસોસ સિતમગર બુરા બદનેજાદ,
અફસોસ શાહી કિધી બરબાદ.

ખતા શું થઇ મારી પરવરદેગાર,
કિધો મારો રોશન દિન અંધકાર.
કાલે હતો શાહી હું તખ્તમાં,
આજે તેં નાખ્યો મુસિબતમાં.
કાલે હતી મારી શાહી ઝરીન,
આજે તેં નાખ્યો પટકી જમીન.

નિમક ખાઇ પિસર તેં કિધુ નહિ અદા,
કરશે બિનોઇમે ગારત ખુદા.' (13-14-15-16)

ખુશરોનુ મેહલમાંથી નહાસવું.

સઘલો મામલો ખુશરો તેમજ શીરીન એક પલકમાં જોઇ લીધો કે કેવો છે. તે ધીરજ રાખી બોલી કે: "દુશમનોનો વખત બેશક ચહડ્તો છે, ખુદા તુંને બચાવે. તુંએ તારો બચાવ કેમ કરવો, તેનો દાનાઇથી વિચાર કર."

ખુશરોએ જ્યારે એવો મામલો જોયો, ત્યારે રાતો રાત હંધને છોડી, પોતાનો બચાવ કરવા તે તૈયાર થયો. તેણે પોતાનુ ફોલાદનુ બખ્તર પેહરી લીધું. પોતાની સુંનેરી ઢાળ અને તીરોની કોહળી પીઠે બાંધી, શીરીનને છેલ્લી બગલગીરી કરી, રાતો રાત મેહલને પાછલે રસ્તે તે બાગમાં ઉતરી, ઝાડોની ઘટામાં છુપાઇ પોતાનો રસ્તો શોધવાની તદબીર કરવા લાગ્યો.

સહવારું પડતાંજ શીરોય પોતાની સાથે ત્રણ સો સવારો લેઇ મેહલમા દાખલ થઇ જુવે છે, તો ખુશરો મેહલમાં હતો નહી.

ગુસ્સાના આવેશમાં શીરોયે મેહલને તારાજ કરવાનો હુકમ કીધો. પણ તેત્રામાં ફરરોખજાદને બાગ માહેલા ઝાડોની ઘટામાં છુપાયલો ખુશરો મલ્યો. ફરરોખજાદે ખુશરોને શરણ થવાની ભલામણ કીધી, અને ખુશરો લાચાર બની તેને તાબે થયો.

ખુશરો પોતાને થયલી આગાહી જાહેર કરે છે.

તે એક પદભ્રષ્ટ પાદશાહ હતો, તેને એક હાથ્થીની અંબ્બારી ઉપર બેસાડયો, અને બાગમાંથી લશ્કરી પેહરા વચ્ચે તેની સવારી આગલ વધી. હાથ્થી ઉપર તે બેઠો બેઠો બોલ્યો કે:

"હું તાબે થાઉં છુ. હું જાણું છું કે મારૂં મોત મારી સામે આવી ઉભું છે, કેમકે નજુમીઓએ મને કેહ્યું હતું કે: 'બે પાહાડોની વચ્ચે મારૂં મોત આવશે. એ પાહાડોમાં એક સુનેરી અને બીજો રૂપેરી હશે. અને મારો જાન, એક દુરના પરદેશીને હાથે જશે. આસ્માન સુંનાનું હશે, મગર જમીન ફોલાદની હશે.' તે આગાહી આજે ખરી પડી છે, કેમકે હાલ જે ફોલાદનુ બખ્તર

૧. ખુવારી. ૨. બલવો.

મારા તન ઉપર છે, તે મારી જમીન છે; મારું સોનેરી તાજ, તે સોનેરી આસ્માન છે; અને મારી બંન્ને બાજુએ મારા જે ખજાનાના ઢગલા છે, તે સુંના અને રૂપાના પાહાડ છે. અને મારો જાન લેનાર પરદેશી તે મારી પરદેશી (જુદદીન) ઓને પેટે અવતરેલો મારો દીકરો છે."

ખુશરોનો હાથી બાગમાંથી ધીમે ધીમે બાહાર નિકલ્યો, અને ખુશરો પોતાના મેહલ અને ખજાનાની તરફ એક છેલ્લી નજર કરી હાય મારી રડતી આંખે બોલ્યો કે: "હાય—

"તજી મહેલ જ્યારે નિકલ્યો બહાર,
ફુટું ત્યારથી આ નસીબ આબદાર.
ખુશાલી ખુશીનો અવસર ગયો,
ફરી ગમ ઘર છાતી અંદર રહ્યો.
ખુદા જેને પાડે જમીનની ઉપર,
ઉઠાડી શકે તેને ના કોઇ બસર.
જે તન હતું બાગે બુસ્તાંનમા,
પડયું તે જઇ આજ જીન્દાંનમાં."

ખુશરો પોતાની પડતી ઉપર વિલાપ કરતો, અને એક કયેદખાંનામાં બંદીવાનની હાલતે કયેદ પડયો. બંદીખાંનામાં તેની હાલત ઘણીજ હાલહવાલ હતી. પોતાની એવી પડતીમાં તે પોતાના શરીરને વેઠવાં પડતાં દુઃખ માટે બોલતો કે:

દુપટ શએર

ઓ ગુલમદન, તારી જતન, કિધી રાતો દન, ખુબ મલમલી,
અત્તર ગુલે ગુલાબ સુગંધે રહ્યું ખુબ ઝલઝલી—૧
જેહમત કીધી, કંઇ કંઇ હજારો, તન કરવા પાક મે,
આખર આવ્યો એક દન, પટકઇ પડયું તું ખાકમે—૨. (17)

ખુશરોના માનીતા ગાયક બારબુદે ખુશરોને બંદીખાંને પડવાની ખબર સાંભલી વિલાપ કરવો.

ખુશરોને કયદખાંને બંદીવાંન તરીકે કયેદ કરવાની ખબર ટુંક વખતમા આખા શેહરમાં ફેલાઇ ગઇ. ખુશરોના અંગત બેરખાહો તેથી ઘણુજ નારાજ થવા લાગ્યા, પણ શેહરમાં જે બલવાની આગ ફેલાઈ હતી, તેથી તેઓ પોતાના દીલની લાગણી અને વિચારો જાહેરમાં સેહજથી દરશાવી શકતા નહી હતા. એવે સમે ખુશરોના માનીતા ગવઇયા બારબુદને જ્યારે પોતાના પાદશાહ અને માલેકની સરજત વિશે ખબર પડી, ત્યારે તે નિમકહલાલ ગાયક પોતાના માથાંમાં ધુલ નાખી પુકારી રડયો કે:

"ઓ બહાદુર, બળવંત, ઓ તાલે સિકંદર,
કહાં ગઇ હકુમત તહારી ઓ સરવર.
કહાં તખ્ત તારું, કહાં દેર દમ્મર,
કહાં બેરેહ તારું, ઓ માહે મુનવ્વર.
કહેરે ખુદા દુશ્મન હસ્તી ઉપર,
લિયાનત પડો આ જબરદસ્તી ઉપર.—૧

કહાં તારૂં લશ્કર, કહાં દરબારી,
કહાં તારો શબરંગ, મદાયન -સવારી.
કહાં મેહલ તારો, કહાં ફુલવારી,
રડે જોઇ હાલત, આલમ તહારી.
નગીના આ ઇરાનના ગુલલાલા,
પડયો કેદમાં છે જુવો જગવાળા.—૨.

ઓ શાહેઆલી, ઓ મવલા તું મારા,
ખુશરોનો ખાવિંદ થજે તું ખુદાગ
હવે રોજ નૌરોજ, મેહરગાંન દહારા,
વગાડું તો મુજ પર લિયાનત હજારા.
છે ફાંનીમે દૌલત, મિસલ 'શીરે-માદર,'
ન કોઇ ખુદા કંઇ, શર્મે પયગમ્બર—૩

દુવા માગી હકસે, સમંન્દર ભરીને,
બક્ષે સપુત એક અકસર કરીને
બને તુંજ મદદગાર જમધર ધરીને,
મગર થાયો દુશમન જંગપર ચઢીને.
કાપી કિધી આંગલી ચાકચાક,
કિધાં બાળી વાજીંતરો રાખ-ખાક.[1]—૪.

એવો વિલાપ કરી બારબુદે પોતાના માથાં ઉપરના સુંદર બાલોને કપાવી નાખી પોતે તમામ બોડો થઇ ગયો, અને તેજ વખતે પોતાના બેહુ હાથોના દસેદસ આંગલાંઓ કાપી, તેને આગમાં ફેકી બાલી નાખ્યાં, અને પોતાના માનીતા વાજીંત્રોને જમીન ઉપર પટકી ફોડી તોડી બાલી નાખી, કસમ લીધા કે હવે પછી જીવે જાગે ત્યાં સુધી ગાયન બજાયન કરવું નહી.

---

૧. બારબુદ નામનો ગવઇયો ખુશરો ઉપર ઘણોજ જાન ફેસાની કરતો હતો, તેણે નકી માની લીધું કે શીરોય ખુશરોને કોઇબી દિવસે કતલ કરવા વિના રેહનાર નથી. તે ઘણોજ ગુસ્સે થયો, અને ખુશરો આમલ દલગીરી ઉપજાવનારો એક રાગ ગાઇને તેનુ દીલ રીજવવાની તેણે તજવિજ કીધી, અને ત્યાર પછી તેણે પોતાના બંધે આગળાં કાપી નાખ્યાં, અને પોતાના વાજીંત્રોને આતશમાં ફેંકી બાળી નાખ્યાં. તે ગાયનમાં બારબુદે એવેબી ઇશારો કીધો હતો, કેઃ "તુએ ખુદા પાસથી એક દીકરો માગી લીધો, કે મોટો થઇને તુંને મદદ કરે, પણ તે દીકરાએ તો મોટો થઇને તુંને બંદીખાંને નાખ્યો! સાસાંની ઓલાદનો ભારે લશ્કર રાખનાર તુંજ છેલ્લો પાદશાહ છે, તારી પછી ઇરાંન વેરાંન થવાનું, અને બદકાર લોકોનો દોર ચાલવાનો."

(સાસાંની શાહનામું.)

ખુશરોનું ખુન કરવા માટે શીરોય વિચાર કરે છે.

ખુશરોના દુશમનો હજી જંપી બેઠા નહી. તેઓએ ધાર્યું કે અગરજો બાપ દીકરા પાછા એક થશે. તો તેઓની ખુવારી જરૂર થશે, તેથી તેઓએ શીરોયનું ભલું ઇચ્છનારાઓના જેવું ડોળ ધાલી, શીરોયને સમજાવવા લાગ્યા કે: "એકજ રઇયત બે પાદશાહોને માન આપી શકે નહી. તેમજ એક પાદશાહ તખત ઉપર બેસે, અને બીજો પદભ્રષ્ટ હોય, અને તેઓ જો બાપ દીકરા થતા હોય, તો અમારા જીવ મોટી ધાસ્તીમાં રેહે"

શીરોય આ દલીલ સાંભલી ગભરાઇ ગયો, અને બોલ્યો કે: "તમારી મરજી પ્રમાણે હું કરશ, તમો સર્વે બેફીકર રેહો"

આવી દલીલો ઘણેક ઠેકાણેથી થતી રહ્યા પછી, શીરોયે પોતાના બાપ ખુશરોનું છુપાછુપ ખુન કરવાનો ઠરાવ નક્કી કીધો.

પેહલ્લાં તો તેણે ખુશરોના ખાનામાં તેને ઝેર આપવાનો પ્રપંચ રચ્યો. પણ ખુશરો રાજદવારી કાવાદાવાથી માહિતગાર હોવાને લીધે, તેણે પેહલેથીજ બાવરચીને હાથે પકાવેલું ખાનું ખાવા ના પાડી, જેથી તેને માટે શીરીનને હાથેજ પકાવેલું પકવાંન બંદીખાનામાં આવતું હતું, અને તે તે ખાતો હતો.[1] ખુશરોનો આવો વિચાર જોયા પછી, શીરોયે પોતાના બાપના ખુન માટે હવે કોઈ ભાડેનુ આદમી મેળવવાની તજવિજ ચલાવી, પણ ખુશરોનું ખુન કરવા કોઇબી તઇયાર થયું નહી.

ખુશરોનું ખુન કરવા એક મેહર હોરમજદ નામના ખુનીને શોધી કાહાડવો.

ઘણીક તલાશ કરાવ્યા પછી, અંતે એક બુરી ખસલત અને ઘણાજ ખુની ખવાસનો આદમી, શીરોયની મતલબ પાર પાડવા માટે ફરેબખજાદે મેલવ્યો. આ શખ્સના તન ઉપર પુરાં વસતર, તેમજ પેટમાં પુરું અન કે પાણી પણ નહી હતાં. દેખાવે તે શખ્સ બિહામણો, ઉઘાડા પગ, અને સુફેદ બાલવાળો હતો, અને પૈસા કે ખાન-પાન માટે, તે કોઇનુંબી ગળું કાપવા કે ફાંસવા તઇયાર થાય, એવો શખ્સ હતો.

પૈસાને ખાતર ખુશરોનુ ખુન કરવા તે તેયાર થઇ ગયો. શીરોયે તેને સઘલી વાત છુપી રાખવા જરની લાલચ આપી, અને ખુશરોનું ખુન કરવા એક ધારદાર ખંજર આપી, ખુશરોના બંદીખાંનામાં તેને રવાના કીધો.

ખુશરોનો ખુની. 'મેહેર-હોરમજદને જોતાંજ ખુશરો પોતાનું મોત સમજી જાય છે.

મહાંન પાદશાહ ખુશરો પરવીઝ, જેના દબદબાની બરોબરી, સાસાંનીયન જમાનાના કોઇબી પાદશાહે કરી નહી હતી, તેરો એક મહામળવંત પાદશાહ, પોતાની બદબખ્તીને લીધે, પોતાની જુદદીન બીના દીકરા શીરોયને હાથે પદભ્રષ્ટ થઇ, એક બંદીખાંનામાં અંદના બંદીવાંન જેવી જીંદગી ગુજારતો થયો. તે જીવતો રેહ, તેની શીરોયને મોટી ધાસ્તી ઉતપંન્ન થઇ. અને તેણે એક દાદડના ખુનીને શોધી કહડાવ્યો, અને ખુશરોનું

[1]. શીરોયે બાવરચીને શીખવી ખુશરોના ખાનામાં ઝેર નંખાવ્યું, પણ ખુશરો શીરીનને હાથનુંજ પકાવેલું ખાનું ખાતો હતો.

ખુન કરવાની તે ઉતાવળમાં પડયો. ફરરોખજાદે તે હરામ નઇપતના માનસને પુરતો ખોરાક ખવાડયો, અને શરાબ પાઇ તેને ખુશ કીધો, અને તે તુરતજ પોતાને કામે લાગવા તૈયાર થઇ ગયો.

ખુશરોને જ્યાં કેદ કીધો હતો, ત્યાં તે બુરી મનશાનીનો માનસ પોતાનું કાતીલ ખંજર જેબની અંદર છુપાવી, બંદીખાંનાવાલા દિવાનખાંનાના દરવાજા આગલ જઇ ઉભો. આ નવા શખ્સની નવાઇ જેવી હિકચાપ, તેનો દેખાવ, અને તેણે પેહડેલા કપડાં જોતાંજ ખુશરોને શક પડયો તે બુરી મનશાનીનો શખ્સ, ધીરે ધીરે ઓરડામાં દાખલ થઇ, ખુશરોની સામે આવી ઉભો. આવી રીતની તે શખ્સની હિમત ભરી ચીલચાલ જોતાંજ, ખુશરો તેની મુલાકાતની મતલબ તુરતજ સમજી ગયો, અને તેજ વખતે તેની આંખોમાથી આંસુની ધાર તેના ગાલો ઉપર ચાલવા લાગી.

આ શખ્સને જોતાંજ ખુશરોએ તેને પુછ્યું: "તારૂં નામ શુ છે?" તેણે જવાબ દીધો: "મારૂં નામ મેહેર-હોરમજદ છે. હું આ શેહેરનો એક મુફલીસ છું, અને મારૂ સગું કે વાહલું કોઇ નથી"

ખુશરોનો મરતી વખતનો વિલાપ.

એવા એક ઝનુની અને કદર બિહાંમના શખ્સને પોતાની સામે પોતાના ખુની તરીકે ઉભેલો જોઇ, ખુશરો પોતાના બંને હાથો આસ્માન તરફ ઉંચા કરી બોલ્યો:

"હાય! હાય! હાયરે! હાય,
આ શું જુલમ આસ્માં કેહવાય.
કહાં તારી શાહી ખુશરો ગઇ,
કજા આવી સામે ઉભી રહી.

કહાં મેહલ મારો, કહાં સંગાર,
પડયો ખાકમાં તોબી નહિ કરાર.

"બહારે હસ્તી નસ્ટ થઇ, દિન-રાત તુફાની બની,
તંગદસ્તી, બારોબસ્તી, શાહી જીંદગાની બની.
મિસ્લે દરિયાએ તુફાની, આંખોથી પાણી ગયા,
મંઝીલ મહારી થઇ ખતમ, આજાબ સુલ્તાની થયા.
થઇ કજા દીલસોજ આખર, દમ ભરૂં ગમ ગોટથી.
પાર મહારી કિશ્તી થાશે, નાખુદા—એ—મોતથી.

"અફસોસ દુનિયા અજબ અફસુંગર[1],
અજબ તું એ બાંધી મહારી નજર.
૧૪,૨૦૦
અફસોસ શાહી, સિતમ છે બલા,
ભલું તેથી રેહવું છે બસ ગદાર[2].
અફસોસ બુજોર્ગી, તખત 'ને દમામ,
અફસોસ આવ્યું નહી કાંઇ કામ.
કપુતના હુકમથી જવાલ આ થયો,
ઉભો આવી ખુની નિકાલ આ થયો.
શરીક દર્દનો નહી જમાનો થયો,
હતો પેટનો તે બિગાનો થયો.
છતે બળકજે હું બનિયો બતંગ,
કફસમા પડીયો, નથી કઇ હિરંગ.

કરે લાખો તદબિર બંદા સદા,
બને તેજ અંતે, કરે જે ખુદા."

૧. અફસુગર, યાને જાદુગર. ૨. ગદા યાને ગરીબ.

ખુશરો પરવીઝનું ખુન થવું.

પોતાની સરજત ખુશરો સમજી ગયો. તેણે પોતાના એક નફરને કહ્યું કે: "તું જા, અને મારે સારૂં પાણી અને એક નવું પેહરણ લઇ આવ."

નોકરે તે લાવી હાજર કીધાં. તે કપડું પહેરવા આગમચ ખુશરોએ તે પાણી વડે પોતાનુ બદન પાક કીધું, અને તે પેહરણ પેહડી, બરસમ હાથમા ધરી બાજ પકડી, પોતાના ગુનાહનો પસ્તાવો બાજમાં કરતાં બોલ્યો કે:

"હવે કહે સદા[1] જઇ આસમાંનમાં,
થયો અંત ખુશરોનો જીંનદાંનમા.
દયા નહિ કિધી મુજ જવાંની ઉપર,
રૂઠી રાખિયો રોટી-પાણી[2] ઉપર.
કસુર વન કિધો કયેદ અબળજોરથી,
તદબિર કિધી ખુનની ચોરથી.
રકમ બંધ જુલમ, રકમ બંધ સિતમ,
સહી ખુશરો જાય 'મુલ્કે-અદમ.'
એઆં આવી કાતીલ, ગજબ અંધકાર,
સુણે કોણ આખર, મહારો પુકાર.
ગજબના છે આંસુ, જફા દીલફિગાર,
નજર બંધ કર મારી પરવરદેગાર.
ખુદા હાફેઝ દુનિયા! ખુદા હાફેઝ ઇરાંન,
ખુદા હાફેઝ વતન, મુલ્કે નોશીરવાંન.
ખુદા હાફેઝ દીલદાર મહાબુબ શીરીન,
ખુદા હાફેઝ વહાલી વતન સરજમીન."

પેલી સુફેદ ચાદર ખુશરોએ પોતાના માથાં સુધી તાણીને ઓઢી, અને તે સુઇ ગયો, કે જેથી પોતાના ખુનીનો ચેહરો તે જોઇ શકે નહી. જેવો તે સુતો, તેવોજ પેલો કપીંણુ ખુની દિવાંનખાંનામા દાખલ થયો, અને એક ધારદાર ખંજરથી ખુશરોનું જીગર તેણે ચીરી નાખ્યું.[3]

ખુશરો પરવીઝના પંદર દીકરાઓના ખુન.

ખુશરોના ખુન થવાની ખબર શેહરમાં તુરતજ ફેલાઇ ગઇ, અને લોક ચરચા રસ્તે રસ્તે, અને બજાર બજારે થવા લાગી. ખુશરોના બીજા પંદર દિકરાઓ, જેઓને મેહેલમા નજર કયેદ કીધા હતા, ત્યાં ખુશરોના દુશમનો એકદમ દોડી ગયા, અને તે પંદર નવજવાંન શાહજાદાઓને મેહલમાં કતલ કીધા.

શીરીન સાથ શીરોય શાદી કરવા ચાહે છે.

ખુશરોના મરણ પછી બરાબર ત્રેપણ દહાડા થયા, ત્યારે શીરોયે શીરીન ઉપર એવો પયગાંમ કેહવાડયો કે:

---

૧. સદા યાને અવાજ.

૨. રૂમીઓ પ્રમાણે શીરોય પોતાના બાપ ખુશરો સાથ ઘણોજ ઘાતકીપણે વરત્યો હતો. કેદ કીધા પછી તેને ખાવા માટે ફક્ત દર રોજ 'રોટી અને પાણી' આપતો હતો. (સાસાંની શાહનામું.)

૩. કયેદ પડયા પછી પાંચમે દહાડે, યાને તારીખ ૨૮ મી ફેબ્રુઆરીને દિન ખુશરોનુ ખુન થયું હતું. રૂમી લખનારાઓ ફીરદોસીથી જુદોજ હેવાલ લખી જાય છે, કે આ દુઃખી પાદશાહને તેના નાલાયક ફરજંદે તીરોથી વિંધાવીને તેનો જીવ લીધો હતો. (સાસાંની શાહનામું.)

"શીરીન, અગર જો તું જાહેરમાં આબરૂ અને ઇજ્જત મેલવવા ચાહતી હોય, તો મ.રા મેહલમાં આવી મારી ઓરત બની રેહ, કે જેથી તુંને માન, મરતબો અને ઇજ્જત મલશે."

ખુશરોના ખુનથી શીરીનના ગમનો પાર હતો નહી, દુનિયા તેણીને તમામ અંધારી દોજખ જેવી લાગતી હતી. એવે સમે શીરોયની આવી જીગર ચીરાય એવી નિરલજ માંગણી સાંભલી, શીરીને કેવી રીતે એ શખ્સ સાથે કામ લેવું, તેના તે નકી ઠરાવ ઉપર આવી શીરોયને જવાબ કેહવાડયો કે:

"હુ તારાં ફરમાન પ્રમાણે તારા મેહલમાં આવી, માન, મરતબો, અને ઇજ્જત મેલવવા માટે, તારી ઓરત બની રેહવા રાજી છું, મગર મને લેવા માટે તારી અંનજુમનને તુએ મોકલાવવી જોઇએ."

શીરીનને પોતાના મેહેલમાં લેઇ આવવા શીરોયે અનજુમનને મોકલાવવી.

આ પયગાંમ શીરીન તરફથી મલતાંજ શીરોયે હરખાઇ જઇને પોતાની દરબારના પચાસ દાંનેશમંદોને શીરીનની આગલ મોકલ્યા, અને શીરોય પણ તેઓ સાથ ત્યાં હાજર થયો. શીરીને તે સઘલાઓની મુલાકાત લીધી.

શીરીને સંસારને સુખી કરવા માટે અંનજુમન આગલ, ઓરતમા જણાવેલી ત્રણ જરૂરતની ખુબીઓ વર્ણવી.

"ઇરાંની અનજુમનના દાનેશમંદો," શીરીને અંનજુમનને જણાવ્યું, "તમારા પાદશાહ શીરોયે મારા હાથની માંગણી કરવા આગમચ તેણે મારી નફરત કરી મને વગોવી હતી, અને ઘણાજ બદ સખુનોથી મને બોલખાવી હતી."

શીરોય તેજ વખતે પોતા તરફના ખુલાસા માટે બોલ્યો:

"હા, એમ બન્યું છે ખરૂં, પણ કીનાના આવેશમા તેમ બોલાયું હતું."

શીરીને શીરોયનો બચાવ સાંભલ્યા છતાં, તેનો કાંઇ પણ જવાબ આપવા વિના તેણીએ પોતાનુ બોલવું ચાલુ કીધું:

"દાનેશમંદો, એક ઓરત દુનિયામા ત્રણ ખુબીઓ વિના સંસારમાં મોટાઇ, મોભો, અને માન કદીબી ભોગવી શકતી નથી.

"પેહેલું તો એ, કે ઓરત શરમાળ અને મિલનસાર ઉપરાંત, યકીનદાર સ્વભાવની હોવી જોઇયે, કે જેથી તે પોતાના ધણીનો સંસાર સુખી અને શોભીતો કરી શકે.

"બીજું તો એ, કે તેણીને એક બેટાવ ફરજંદ હોવું જોઇયે, જેથી તેણીના ધણીની ઓલાદ કાયમ રહી શકે, અને તેથી તે પોતાના ધણીનો પ્યાર જાળવી શકે.

"ત્રીજું તે કદમા ઉંચી, બાંધાની મજબુત, અને ખુબસુરત હોવી જોઇયે, કે જેથી તે પોતાના પહેરવેશમા ફાવી રેહ. એ ત્રણે ખુબીઓ તમારા પાદશાહ ખુશરોએ મારી અંદર જોઇ હતી, અને તેથીજ હું આ જહાંનમા તેની નજરમા એક નવાઇ જેવી

ઓરત લાગી હતી, અને તેથીજ તે મને પરણ્યો હતો. તેનાથી મને ત્યાં ચાર ફરજંદો થયાં હતાં. તેઓ નસ્તુર, શેહરિયાર, ફરૂદ અને મરદાનશાહને[1] નામે ઓલખાતા હતા. તે સઘલાઓનો નાશ કીધો છે."

આટલા સખુનો બોલી શીરીન પોતાના દીકરાઓની યાદમા ડચકાં ખાઇ રડવા લાગી, પણ હિમત ધરી પાછી બોલી: "ઓ દાનેશમંદો, હું શીરીન, ખુશરો પરવીઝની રાણી, ખુદાની ખાકસાર બંદી, ધરાંની અનજુન અને તેના દસ્તુરોની રૂ-બ-રૂ એકજ સરતે શીરોયની માંગણી કબુલ કરૂં છું."

શીરીનને મોહડેથી આવા સખુનો સાંભલી શીરોયે શીરીનના ગમગીન જીવને, દુનિયાઇ સંસાર વિશે, નસિહતના સખુનો કેહવા લાગ્યો:–

"કાયા કોમળ કારમી, તળમળી થાશે નાશ,
જીવતું જોબંન ઝલઝલે, કાં બને નિરાસ.
સદા સંસાર અંદર, સુખ દુઃખ સહું જાંણીયે,
પડે જો પહાડ દુખનો, સુખ તેમા માનીયે."

શીરોયના સખુનો સાંભલી શીરીને મારમિક ભેદ ભરેલો જવાબ દીધો:

"ગુલાબ ચુંટવા ચાલીયો, ગમાર હતો અંજાણ,
કાંટો ઝેરી લાગીયો, ઝેર ચહડયું નિદાંન.
સદા સંસાર અંદર સુખ, કદી નહિ માનિયે,
દેખાડે રથ જેવો રંગ, તે વખાનિયે.
પીયુ ગયો પ્યારી તજી, લાગી દેહમા આગ,
આ સોલે સંણગાર છે, મુજ મન ઝેરી નાગ."

શીરીનનો આવો નિરાશી ભરેલો વિચાર સાંભલી શીરોયે જવાબ દીધો કે:

"વન જંગલ એક દીન વસે, નિર્ધનીયા ધન પાય,
ગયું ન જોબંન આવશે, નાહક કાં કરમાય".

શીરોયના આવા હવસ ભરેલા શબ્દ સાંભલી, શીરીને તુરતંજ કહ્યું કે:

"કદી હવેલી મેહેલમા, કદી બાગ નવરંગ,
એક દિન એવો આવશે, વસ્ત્ર મળે ના અંગ.
વાંક નહિ તારો ગણું, જરા હેસ તલ ભાર,
પાપ મહારાં પુર્વનાં પ્રકાશિયાં આ વાર.
સંગી ગયો શીરીન તજી, શીરીન ના રહેનાર,
સંદેશ પીયુનો આવિયો, લાગે હવે ના વાર."

---

૧. શીરીનના આ ચાર દીકરાઓમાંથી ત્રણ બચ્ચગીમાં મરી ગયા હતા, અને નાહનો છોકરો મરદાન શાહ, ખુશરોની હયાતી સુધી જીવતો હતો, અને ખુશરો તેને પોતાનો ગાદીનો વારેસ કરવા ધારતો હતો, તેટલાં શીરોયે વેરના આવેસમા, તે દીકરાને તેના બાપ ખુશરોની નજર સામે કતલ કીધો હતો.

શીરોયને આવો જબાબ દઇ શીરીને હાજર રહેલા દાનેશમંદો, મુબેદો અને દસ્તુરો તરફ નજર કરી કહ્યું :

અરે કોઇ પુછો એમને હોશવાલા,
હસી કેમ રહ્યા છો તમો જોશવાલા.
જરા તો ડરો ઓ નામોશવાલા,
નહી છોડશે પાપીને હકતાલા.
નહી તમ છુટશો 'ને સાથી તમારા,
અગર નાવ ડુબશે તો ડુબશો સારા.

શીરીને ખુશરોને છેલ્લી વાર સીજદા કરવા અને દખમાના દરવાજા ખુલ્લા મુકવા માટે શીરોયને અરજ કરવી.

"હવે આખરી છે મહારી અરજ,
ગરજમંદ છું હું, કહું તે સમજ.
હુકમ કર દખમાના ખોલે દવાર,
જોઇ લેઉં ખુશરોના હું દિદાર.
સીજદો કરૂં મુજ સરકારનો,
કરૂ ગમ દખમામે ભરથારનો.
નજરથી જોઇ લેઉં પરવેજને,
સુતો છે પતથરપર મુકી સેજને.
રહી રંગ મહેલે કિધાં'તાં ચમન,
હવે પડિયો એકાંત દખ્મે દફન.
કિધી શાહી જેણે લડી લાખ લાડ,
સુરત જોઉં જઇને ફરી એકવાર."

શીરીનની આવી વિચીત્ર અરજ શીરોયે કાંઇબી આનાકાંની વગર, તેણીને રાજી રાખવા કબુલ કીધી. તેણે તુરતજ ખુશરોના દખ્માના દરવાજા ખુલ્લા મુકવાનો હુકમ કીધો, કે જેથી ખુશરોને શીરીન છેલ્લી વાર સીજદો કરી શકે. આ હુકમ થતાંજ ખુશરોના દખમાના દરવાજા તેજ વખતે ખુલ્લા કરવામા આવ્યા, અને શીરીન તે દખમાની સીડી ઉપર ચહડી અંદર દાખલ થઇ, અને ખુશરોની આગલ બેસી વિલાપ કરવા લાગી :

શીરીનનો ખુશરોની લાસ ઉપર દખમાંની અંદર વિલાપ.

હુકમ સુણતાં તે ઉઠી દીલભર,
ચહડી દોખમાપર તે રરકે-કમર.
જોઇ લાસ ખુશરોની ફુટી કપાલ,
ચુમી દસ્ત 'ને ચુમિયા સર્દ ગાલ.
પૂકારી રડી: "ખુશરો બેનજીર,
અરે કેવી બદલઇ ગઇ તસવીર.
જરા તારી શીરીન પર કર નજર,
પત્થર પર પડીયો શીરીનના છતર.
કહાં તારી કયાંમત છુપાઇ હતી,
કહાં તારી સરજત દટાઇ હતી.
સિકલ તારી જોઇ હું માઇલ થઇ,
બલા તારી જોઇ હું ઘાઇલ થઇ.
મુરવ્વત જરા કર મહેરબાંન તું,
બુલાવી મને લે કુરબાંન હું.
બલા લઇ તહારી મરૂં હું જીગર,
કરૂં તારી પાસે હવે બીસ્તર.
જરા પુછ ખુશરો તું મારી ખબર,
થયો મારો આશક તારો 'પેસર.
ઉઠીને તું સાંભલ જરા મારી વાત,
લે કોલ મારો, કરૂં છું હું ઘાત."(18)

શીરીનનું દોખમામાંથી બહાર નિકલી ખંજર ખાઇ મરણું.

બની મસ્ત ગમથી શીરીન દર્દનાક,
રડી શોર કરતી ગીરેબાંન ચાક.
પુકારીને બોલી નિકલી બહાર,
ધડકતી છાતી ચશમ ખુંનખાર:

"અરિ સુણો લોકો, ઇરાંની તમામ,
અરે સુણો દુનિયા કુલ ખાસોઆમ.
હવે શાહ ખુશરો નથી આ જહાંન,
રહો તેનું જંન્નતમે રોશંન રવાંન
સિતમથી જલી હું રહી આગમાં,
કજાથી હું તેની મળી ખાકમાં.
હતો તે મહારા સરનો પતી,
નમી જેને સાસાંની કુલ ઝુંકતી
જમાનો રહ્યો ચારની બહારમાં
પડયો વીર મહારો અંધારમાં.
સદા રંગ મારો લુટાઇ ગયો
નજર લાગી બુરી ચુડાંઇ ગયો.
૧૪૩૦૦
જુવો લોક આલમ, જરથોશ્તીયાંન,
થયો બાપ બેટાને હાથે બેજાંન.
બની મસ્ત હવસે ગયો જાત પર,
થયો આંધલો પુત ખુદ માત પર.
નથી ખોલતું આસ્માં કેમ ભેદ,
થયું લહુ કાળું હતું જે સુફેદ.

ગરક જા ઓ ધરતી, થઇ જા ફના,
હે બાહે-તુંદ કર પલીદ નાબીના[1].
મયાલુ, મહાવીર, મહારા પતી,
તુંજ વન શીરિનની જો ગતી.
કજા તારી બાવિંદ અજબ બુંનયાર,
પડો તુંજ ખુની પર ખુદાનો માર.
બગલમા ચમનનો હતો તારો દીન,
થયો તેને બદલે તું દખમે નશીન.
પડી કુલ હવસમે આલમ તમામ,
ફરેસ્તાઓ જાગો સુણો આ કલાંમ.
ઉઠો તમ યઝદો, ઉઠો ફીલહાલ,[2]
કરો બદ હવસીઓનો તમ નિકાલ.
હવે આ ખલકને આખર સલાંમ,
જો ખુશરો નહી તો શીરીન નકાંમ.
હવે સુખ સંસાર છેલ્લી સલાંમ,
ખુશરો વિના દુનિયા છે હરાંમ.
હવે મારી હસ્તીને છેલ્લી સલાંમ,
કિધોમારોકિસ્સો'રોશન'.તમામ."(17)

મુસ્તઝાદ.

"હાય અફસોસ દખ્મે સુતો, ઓ મારા સરદાર,
શીરીનના દીલદાર.
કાં છોડીને તનહા ગયો, ઓ મારા ભરથાર,
હું બની લાચાર-૧.
બેતાબ બની શીરીન રડે, કોને કીધો બેફાંમ,
ઓ મારા ગુલફાંમ,
શું યાહ દીલથી ભુલિગો, કહે મારા સરકાર,
હાય હાય પરવરદેગાર-૨.
જીંનતમે કીધું યાર, તુંએ તાહરૂં મુકાંમ,
મારી તુને સલાંમ,
સર ચહડી શીરીનને ચહડી મોતની બુખાર,
હાય હાય મારા સરદાર-૩.
ખુશરો મરે 'ને હું જીવું, એ ના બને જાની,
તો કેમ બને કહાંણી,
તુજની બગલમા થઇ દફન, પાંમુ હું 'રોશન' કાર,
જોવા તારાં દીદાર"-૪.

---

૧ નાબીના યાને આંધલો. ૨ ફીલહાલ યાને દગણુંજ.

'દોખમાની સીડી ઉપર ખુશરોની કબર માટે વિલાપ કરતી શીરીને આ છેલ્લા સુખન બાગે બુલંદ અવાજે પુકારી, પોતાની જેબમા છુપાવેલું એક છેરી ખંજર તેણીએ તુરતજ બાહાર કાહાડી, પોતાની છાતીમાં મારયું. તેજ વખતે, તેની છાતીમાંથી લોહીની ધાર વેહની થઇ. શીરીન તંમર ખાઇ દોખ્માની સીડી ઉપરથી ગબડી નીચે જમીન પર પડી, અને કાંઇબી મદદ તેણીને જીવાડવાની મેલવી શકાય, તે આગમચ, તે ખુબસુરત વફાદાર મહાબુબ પોતાના ખાવિંદ ખુશરોના રવાંનની પાસે ગીનોઇ જેહાંનના 'રોશન' મકાંનમા જઇ વસી.

તખ્તે–તાકદિસ.

[તાકે કસરાની અસલ ઉત્તપંતી કેમ થઇ ?]

[ચાલુ સદીમાં થયલાં મહાન યુધ્ધમા બ્રીટિશ સરકારના વડા અમલદાર જનરલ તાઉંનસેન્ડે જ્યારે તેસીફુન સર કીધું, ત્યારે આ તખ્તે કસરાનો કબજો લેઇ, તેને સલાંમત હાલતમાં જાળવી રાખવાનું ખાસ હુકમનામુ તે વખતે તેણે જાહેર કીધું હતું. જો કે આગલી જાહોજલાલી ભોગવી ગયેલું આ નામીચું બાંધકામ, પોતાની અસલ હાલતમાં હાલ ઉભું નથી, પણ કાળ ચકરના વમળથી બીસ્માર હાલતમાં આવી પડેલું હાલ હજીબી મુસાફરોને તે પોતાની આગલી જાહોજલાલીનો કાંઇક ખ્યાલ આપે છે. પારસી શાહન-શાહોની પડતી અને ચડતીનો તે એક અચુક પુરાવો પુરો પાડે છે, અને વખતનું જોર કેવું અજબ છે, તેની આ તખ્તે તાકદીસ શાહદત આપે છે]

પૂરાતન જમાનાનો અનહિઠ કાળ,
કહે છે તખ્તે-તાકદિસ હાલ.
ફ્રીદુને કીધો જોહાક બંધ,
તખત પર બેઠો ફ્રીદુન નઝંદ.
હતો કારીગર એક ખડો નામચીન,
દેમાવંદે રહેતો જહન બુર્જીન[1].

તખત એક બેસુલ રોણકદાર,
બનાવ્યું ફ્રીદુન થકી જરનિગાર.
થયો ખુશ ફ્રીદુન જોઇ અપાર,
ઇનામ આપી કિધો જરદાર.
બેશક ફ્રીદુન હતો બખ્તવર,
અકળમંદ પુરો દાનેશવર.

૧. દેમાવંદ પાહાડની અતરાફમા આવેલાં એક ગાંમમા જહન બુરજીન નામનો એક નામીચો કારીગર રેહેતો હતો, જેણે પાદશાહ ફ્રેદુનને માટે એક ઉત્તમ પ્રકારની કારીગરીવાલુ તખ્ત બનાવી, તે ફ્રીદુનને નજર કીધું હતું.

હતી ચીજ઼ તે પાસ ત્રણ જાતની,
નિરાળી, ન્યારી, અજબ ભાતની.
એક તો ગુરજ ગાવેયાંની[૨] બુલંદ,
બીજુ઼ં હતું હફ્ત-ચશ્મે રતન[૩].
તીજુ઼ં હતું તખ્ત એ યાદગાર,
જગતમા જોદી હતી દુશવાર.[૪]
ફરીદુંનનો એરચ પિસર નેકજાદ,
ત્રણે ચીજ પામ્યો ફરીદુન બાદ.
કજા કહેર એરચ[૫] ઉપર થયો,
મિનોચહેર તેનો અફસર થયો.
બાદઅ કએખુશરો ખેર્દમંદ,
થયો જ્યારે અફસર તખ્તે બલંદ.
સજી લાલો-ગોહર, બુલંદી કરી,
પછી થાઇ લોહરાસ્પની બરતરી.
સજાવટ, જલાલત, નકશો-નિગાર,
ગુશ્તાસ્પે કીધાં તે પર અપાર.
કહ્યું શાહે જામાસ્પનેઃ "હે વજીર,
આ તખ્ત ક્યાંની કર દીલપજીર.
સજાવટ હુન્નરમંદી કર બુલતર,
રહે નામ ક્યાંની જગમે અંમર.
વજીરે ધરી ધ્યાંન કીધો વિચાર,
ચિતરિયો ગગન બેદનો કુલ ચિતાર.
કિધી એવી તે માહે કારીગીરી,
ચિતારી તખત પર આસ્માંગીરી.
લિધું કાંમ કાબેલ પુરવીનથી,
બુલાવી કિસ્બી રૂમો-ચીનથી.
ગયા કંઇ કિસ્બી મકરાંનથી,
કંઇ એક બગદાદો-ઇરાંનથી.
મળી એક હજાર, એક સો પર વીસ,
લીધા દરેકે મદદગાર તીસ.
મળી બગદાદી, રૂમી, પારસી,
કિધું તખ્ત તઇયાર તન-મન કસી.
થયું સાલ બે બાદ પુરૂં નિદાંન,
નાયાબ હતું તખ્ત-એ-કયાંનિયાંન.
બયાં શું કરૂં તખ્તના કાંમની,
ઉંચાઇ હતી એક સો વાંમની[૬].
હતું વાંમ સીતેર પોહળાઇમા[૭],
હતું સો અને વીસ લંબાઇમા[૮].
હર માસ હર રોજ઼ પડતાં સહવાર,
નવો ફર્શ[૯] તે પર દેતો બહાર.
જડેલાં ઝવેરો હતાં આબદાર,
હતાં લાખ પર કુલ ચાલીસ હજાર.'
તખતના કિધેલા હતા ભાગ ત્રણ,
દરજ્જા પ્રમાણે હતી ગોઠવણ.
દહેકાંને-દરબાર, અફસર તમામ,
નિચલાં તખતપર, કરતા મુકાંમ.
લેતા'તા બેઠક નામી સવાર,
દીપતો વચલાં તખ્તનો બહાર.

૨. ગાવેયાંની ગુરજ. આ ગુરજનું મથાળુ ગાયની સીકલ જેવું બનાવવા માટે ફરેદુને એક લુહારને ખાસ બોલાવી મંગાવી એવી સુચના કરી હતી, કે તે ગુરજનું મથાળું ગાયના જેવું બનાવવું. ગાયની સીકલનો ગુરજ બનાવવાનું ફરીદુનને જે ખાસ કારણ તે એ કે પોરમાય, નામની ગાય જેનુ દુધ પીઇ ફરીદુન મોટો થયો હતો, તે પવિત્ર ગાયને જોહાકે કતલ કરાવેલી હોવાથી, તેના વેરમાં જોહાકને એ ગાયની સીકલના ગુરજથી મારવાનો ફરીદુને ઠરાવ કીધો હતો.

૩. હફ્ત ચશ્મ રતન એક બેમુલ રતન હતું. એમા સમાયલા અનેક ગુણોને માટે તે જણાયલું હતું. એ રતન ફરેદુનની ગાદીના વારસોને હમેશ સ્વાધીન થતું હતું.

૪. દુશ્વાર યાને મુશ્કેલ. ૫. એરચના મરણ પછી એ ત્રણે ચીજો મીનોચેહરની માલેકી હેઠળ ગઈ હતી. ૬. એકસો વામ અગરજો ૭ ફીટનોજ ફક્ત એક વામ ગણ્યે, તો આ તખ્તની ઉંચાઇ ૬૦૦ ફીટની ગણાય. ૭. ૪૨૦ ફીટ પોહોળું. ૮. ૭૨૦ ફીટ લાંબુ.

૯. ફર્શ યાને ગાલીચો. દર માસે નવો ગલીચો બીછાવવામાં આવતો હતો.

દસ્તુર દાવર અને પેશકાર,
અરકાંને શાહી, વજીર નામદાર.
લેતા'તા બેઠક સૌથી ઉપર,
હતું જ્યાં ઝલકતું શાહી છત્તર.

અજબ દોરે કિયાંની તખત પારસી,
ઝલકતું હતું તે મિસલ આરસી.
અરે આસમાં, તે કહાં દીન ગયા,
હતા દીન 'રોશ'ન' દીન કેમ થયા.
૧૪,૪૦૦

યઝદેઝર્દ શેહરીયાર.

પારસીઓનો છેલ્લો પાદશાહ.

પારસી શહેનશાત કેવી રીતે ઇરાંનમાં પડી ભાગી, અને છેલ્લો પારસી પાદશાહ પોતાનું રાજ અને ઝુંન્ડો ખોઇ કેવી રીતે મરણ પામ્યો તેનું દાસ્તાંન.

જમાનાએ શું કીધું ખરાબ કાંમ,
પારસીઓએ ખોયું ઇરાંનનુ નાંમ.
ખોઇ શેહનશાહી, ખોયું રાજપાત,
ખોઇ સલતનત થઇ ગજબની વાત.
ખોઇ દીન ધરમ, ખોઇ કિરતી તમાંમ,
ખોઇ એશો અશરત, થયુ ગુમ-નાંમ.
થયો જ્યાં તમારો પયદા ધરમ,
જુવો તેની હાલત કેવી બરહમ.
લખઇ જે જમીનપર અવસ્તા ને ઝંન્દ,
પરેશાંન થઈ તેની હાલત બુલંન્દ.
પ્રથમ જ્યાં પુંજાયો આતશ અમર,
થઇ આજ કેવી દશા બદતર.

પૂંજાયો ભૂમીએ જે ખૂરશેદ પાક,
જુવો તે જમીન કેવી થાયેછ હલાક.
ઇરાંન ! ઇરાંન ! હમારાં વત'ન,
કહાં છે તારાં એશો ચમ'ન.
કરીને ગયા જ્યાં કયાંનીઓ રાજ,
લટકે ત્યાં જ'ગલના કોલાહો આજ.
કદીબી કિધી છે તમોએ યાદ,
હતી જ્યાં જન્મી તમારી ઓલાદ.
થઇ કેમ જરાથોસ્તની દીન ખુવાર,
થયો કેમ ખતમ યઝદઝર્દ શેહરીયાર.
નથી કોઇનો થાયો, થશે દિલદાર,
જમીનને જમાનો સૂણો એએ યાર.(1)

જમાનાના તે કાળમાં પારસી કોમના વતન ઇરાંન ઉપર જ્યારે પારસીઓના વડવાઓ રાજ કરતા હતા, તે વખતે ઇરાંન દુનિયાના મુલકો ઉપર અવ્વલ દરજ્જો ધરાવતું હતું. પેશદાદી ટોલાનો પેલો જગપ્રસીધ બાદશાહ જમશેદ અને ફરીદુન, કિયાની

૧ આ દાસ્તાંનનુ સંગીત કિર્તન મુંબઇની જરથોસ્તી ધરમ ઉપર એતેકાદ વધરાવનારી મંડળીની તરફથી પેહલવેહલું મંગલવાર તારીખ ૧૫ મી અકટોબર. ૧૯૦૭ ની રાત્રે, ધોબીતલાવ ઉપર ફ૦ કા૦ હોલમા કર્યું હતું, અને ત્યાર પછી અનેક વાર એ ભાશણુ જેમ મુંબઇમા તેમજ નવસારી, ભરૂચ, અમદાવાદ અને કરાંચી વિગેરે શેહરોમાં રજુ થયું હતું.

ટોલાનો પેલો જાણીતો મહાતમા પાદશાહ કયેખુશરો અને કયેગુસ્તાસ્પ તથા લોહરાસ્પ, હખાંમની વંશનો પાયો નાખનાર મહાતમા કુરૂસ અને દરાયસ, તથા સાસાંની વંશના પાદશાહ અરદેશર બાબકાંન અને નોશીરવાંન આદીલ જેવા અમર નામ રાખી ગયલા પાદશાહો, જે સરજમીન ઉપર રાજ કરી ગયા, તે સરજમીન આજે કયાં છે ! તેની હાલત આજે કેવી છે ! તેની શાહી સલતનત આજે કોણ ભોગવે છે?

જે મહાન પારસી સલતનતને બચાવનાર યોધ્ધાઓ ઇરાંનની તવારીખમાં પોતાનું નામ અમર કરી ગયા, તે મહાંન સલતનત, સાસાંની વંશના છેલ્લા પાદશાહ યઝદેઝર્દ શેહરીયાર ગુમાવી, અને દુનિયાની સપાટી ઉપરથી પારસી શેહશાહતનુ નામ તેણે જાવેદાંનનું નાબુદ કીધું પારસી પાદશાહતની પડતીની શરૂઆત યઝદેઝર્દનાજ રાજમાં થઇ હતી, અને તે જાવેદાંનની નાબુદ પણ તેના જ અમલમાં થઇ હતી.[1] અરબોના હુમલા અને જંગ સામે યઝદેઝર્દ ટકી શકયો નહી, અને અંતે તે પોતાનું રાજપાટ ખોઇ, જમાનાની ગીરદેશને શરણ થયો. કેવી રીતે પાદશાહ યઝદેઝર્દ ગરદીશને શરણ થયો, તે આપણ આગલ ચાલતાં જોઇશું. પણ ઇસ્લાંમી લખનારાઓ પોતાના મહજબની સચાઈ દેખાડવવા સારૂં લખે છે, કેઃ—"પરવરદેગારે એવો મોજેજો કરી દેખાડયો, કે ઇરાંન જેવી મહાંન સલતનત અરબોને હાથ ગઇ."

સાસાંની શેહનશાહત પડી ભાગવાના અનેક કારણોમા મુખ્ય કારણ એ હતાં, કે યઝદેઝર્દ એક ઘણોજ નબળો અને બેપરવા પાદશાહ હતો. કિયાની વંશના પાદશાહો તુરાંનીઓ સાથ જંગ કરવા માટે મશહુર થઇ ગયા છે. હખાંમની વંશના પાદશાહો યુનાનીઓ સાથ લડવા માટે આસકાર થઇ ગયા છે. પણ સાસાંની વંશના પાદશાહો એક હાથ ઉપર જેમ રૂમીઓ સાથે લડયા હતા, તેમ બીજા હાથ ઉપર તેઓ ઇસાલાંમી ધરમ પાલનારા અરબો સાથે પણ મોટા જંગ કરવા માટે જણાઇ ગયા છે. એ સબબને લીધે ઈરાંનીઓ નબળાં પડતા ગયા હતા, યઝદેઝર્દ જયારે ઇરાંનના તખત ઉપર આવ્યો, ત્યારે તેની સલતનત જે લગભગ નબળી પડેલી હતી, તે નબળાઇમા તેના તખ્ત ઉપર આવ્યા પછી બેહદ વધારો થઇ ગયો હતો.

યઝદેઝર્દ શેહરીયાર. તેના જનમની કાંહાંણી

યઝદેઝર્દ શેહરીયાર સાસાંની વંશનો છેલ્લો પાદશાહ હતો. પાદશાહ નોશીરવાંન આદેલના નબીરા ખુશરો પરવીઝને, નજુમીઓએ ઇરાંનની શહેનશાત માટે એક બહુ બુરી આગાહી કરી હતી.

---

1. કેટલાક તવારીખનવેશ યઝદેઝર્દને ઇરાંની શાહનશાહતની પાયમાલી માટે દોશ દેતા નથી, પણ એ પડતીની શરૂઆત યઝદેઝર્દ શેહરિયારની આગગચ થઇ ગયેલા શાહોના રાજમાં, પારસીઓ વચે ચાલી રેહલા કુસંપ અને અપસ અપસમાં ફેલાયલી બેદીલીને લીધે, શાહનશાહત નબલી થવાની શરૂઆત થઇ ચુકી હતી, અને અંતે તેનું છેવટ યઝદેઝર્દના રાજમાં આવ્યું હતુ આ કુસંપથી લાગુ પડેલી પડતી. ખુશરો પરવીઝની પડતીથી શરૂ થવા માંડી હતી.

યઝદેઝર્દના જનમની કાંહાંણી.

નજુમીઓએ ખુશરો પરવીઝને એવી આગાહી[1] કરી હતી, કે તેની ઓલાદથી જનમ પામેલા એક શખ્સ્ કે જેની જાંગ ઉપર જનમથીજ એક નિશાણી હશે, તેનાં હાથમાંથી ઇરાનનું રાજ જતું રેહશે. એ ઉપરથી ખુશરો પરવીઝે પોતાના દીકરા શેહરીયારને એક મેહલમાં કેદ રાખી એવો હુકમ કીધો, કે તેની પાસે કોઇબી ઓરતે જવું નહી.

આ હુકમને માન આપી કંઇક મુદત સુધી શાહજાદો શહેરીયાર મેહલમાં નજર કેદ પડી રેહ્યો હતો. પણ અંતે ખુશરોની રાણી શીરીનથી તેણે પોતાની મતલબનો ઇલાજ કીધો. શીરીને એક નામીચા ખાનદાનની બાંનુને મરદના વેશમાં શેહરીયારના મેહલમાં તેને મળવાને બાંહાણે પાદશાહ ખુશરોની જાંણ વગર મોકલાવી, અને એ જોડાંથી યઝદઝર્દનો જનમ થયો.

જ્યારે યઝદઝર્દ પાંચ વરશની ઉમરે પુગ્યો, ત્યારે પાદશાહ ખુશરોની નજર તે બાળક ઉપર કાંઇક અચણુચ સંજોગ વચ્ચે પડી. ખબર કાહડતાં માલમ પડયું, કે તે બાળક શાહજાદા શહેરીયારનું ફરજન્દ છે. ખુશરોના ગુસ્સાનો પાર રેહ્યો નહી. નજુમીઓએ આગાહી કરેલી હોવાને લીધે, ખુશરોએ તે બાળકની જાંગ ખુલ્લી કરાવી જોયું, તો તે બાળકની જાંગ ઉપર નજુમીઓની આગાહી પ્રમાણે તેણે એક નહેરત નીશાણી જણાઇ.(2) તુરતજ ખુશરોએ તે બાળકને મારી નાખવાનો હુકમ કીધો, પણ રાણી શીરીન, જેને ખુશરો બેહદ ચાહતો હતો, તેણીએ વચમા પડી તે બાળકનો જીવ બચાવ્યો. ખુશરોએ તે બાળકને પોતાની નજર આગળથી તેમજ પોતાના દેશમાંથી દુર કરવાનો હુકમ કીધો.

પંદર વરશ યઝદેઝર્દને જનાંનખાનામાં છુપાવી લાડ લડાવ્યો.

યઝદઝર્દને તુરતજ મદાયન મોકલાવી દઇ ત્યાં તેને જનાની લાડ અને એશ અશરતમાં રાખ્યો. હિયાં તે પંદર વરશની ઉંમરે પુગ્યો ત્યાં સુધી રેહ્યો.

ખુશરો પરવીઝ ઉપર મહમદ પેગંમ્બરનો પેગાંમ.

ખુશરો પરવીઝ એક બહાદુર અને હિમતવાંન પાદશાહ હતો. ઇરાંનની ગાદી ઉપર તેણે પાત્રીસ વરશ અમલ કીધો. (ઇ૦ સ૦ ૫૯૧ થી ૬૨૬ સુધી). ખુશરો જો કે લડાયક અને બળવંત હતો, પણ મોજ શોખને તે ઘણોજ વશ થઇ ગયલો પાદશાહ હતો. તેની માનીતી રાણી શીરીનની ખુબસુરતીનો તે ઘણોજ પરસ્તાર હતો. કહે છે કે એક વખત ખુશરો પરવીઝ પોતાની રાણી શીરીન સાથ શેકારગાહે ગયો હતો, અને શેકારથી ફારેગ થઇ 'કારસુ' નદીને કિનારે તે છાંવણી નાખી પડયો હતો, ત્યાં મુસલમાનના પેગમ્બર હજરત મહમદે ખુશરો પરવીઝ ઉપર એક પેગાંમ લખી મોકલ્યો કે:—"તું તારી જરથોસ્તી દીન તજી દે, અને મારી ઇસ્લામી દીન કબુલ કર." ખુશરો આ પેગાંમ વાંચી ઘણોજ ગુસ્સે થયો, અને તે પેગાંમના ટુકડા કરી તેણે કારસુ નદીના વેહતાં પાણીમાં ફેંકી દીધા. જ્યારે એ ખબર હજરત મહમદને પડી, ત્યારે તે બોલ્યો:—" અલ્લાહ એજ પ્રમાણે તારી સલતનતના ટુકડા કરશે." મહમદની એ આગાહી કમનસીબે ખરી પડી.

---

૧. મીરખુંદ નામનો મુસલમાન લખનાર લખે છે કે, એ આગાહી કરનાર નોશીરવાંન પાદશાહનો વજીર બુઝોર્ચ મેહર હતો.

ખુશરો પરવીઝનુ મરણ. ઇરાંનમાં અંધેર.

ઇ૦ સ૦ ૬૨૯ ના સાલમાં ખુશરો પરવીઝ મરણ પામ્યો. ખુશરોના મરણ પછી ચાર વરશ સુધી ઇરાંનમાં ઘણુંજ અંધેર ચાલવા લાગ્યું. એ ચાર વરશના અરસા દરમિયાંન ઇરાંનનો મામલો ઘણોજ અંધેર બની ગયલો હતો. એ ચાર વરશના અરસામાં ઇરાંની ગાદી ઉપર પાંચ જન પાદશાહી કરી ગયાં હતાં. એ પાંચમા બે બાંનુઓ ઇરાંનની ગાદી ઉપર રાણી તરીકે રાજ કરી ગઇ હતી.

બે જરથોશ્તી રાણીઓ.

એ બે રાણીઓ પુરનદોખ્ત, અને આઝરમીદોખ્ત[1] ને નામે જણાઇ ગઇ છે. તેઓનો અમલ ઘણોજ થોડો વખત ચાલ્યો હતો, કેમકે ખુશરો પરવીઝના મરણ પછી, ઇરાંની જરથોશ્તીઓ પોત પોતામાંજ દુશમનાઇ, વેર, કેહેર, અને પાર વિનાની અદાવત લેઇ બેઠા હતા

યઝદગઝર્દનું ઇરાંનની ગાદીએ આવવું.

યઝદઝર્દ જયારે ૧૫ વરશની ઉંમરે પુગ્યો ત્યારે ઇરાંનની અંન્જુમને તેની ૧૫ વરશની કાચી ઊંમગે મદાયનથી લાવી તેને ઇરાંનની ગાદીએ બેસાડયો.

આગલા વખતમા પાદશાહી વરશ કેમ ગણતાં હતાં.

ફીરદોશી પ્રમાણે ઇ૦ સ૦ ૬૩૨ અને જુન માસની ૧૬ મી તારીખે યઝદેઝર્દ તખ્તશીન થયો હતો. આપણુ જરથોશ્તીઓની ગણત્રી પ્રમાણે તે દિવસે અરપંદાદ મહીનો અને અરદીબેહસ્ત રોજ હતો. આજે એ બનાવને લગભગ ૧૩૦૮ (યઝદેઝર્દી ૧૨૯૨) વરશ થયાં છે.

ઇરાંનમાં અસલ એવો રેવાજ હતો, કે એક નવો પાદશાહ જયારે તખત ઉપર આવતો, ત્યારે તે નવા પાદશાહનો સને તે દીવસથી આખા રાજમાં શરૂ થતો હતો. એ રીતે યઝદેઝર્દ જે સાસાંની વંશનો છેલ્લો પાદશાહ થઇ ગયો, તેથી હજુર સુધી તેને નામથી તેનો સને ચાલુ રહી ગયો છે, અને તેથીજ આપણુ યઝદેઝર્દી સને ગણુએ છીયે.

યઝદેઝર્દે તખ્તનશીન થતાં પોતાની રૈયત આગલ કરેલું ભાશાણ.

યઝદેઝર્દ ઇરાંની ગાદી ઉપર આવી બેઠો, અને ઇરાંનની સલતનતની લગાંમ તેણે પોતાને હાથ લીધી. તખત ઉપર બીરાજતાંજ તેણે પોતાના વઝીરો, અમીરો અને પેહલવાંનોની એક ખાસ દરબાર ભરી, અને પોતાની રાજનીતી નિચલા સખુનોમાં તેણે જાહેર કીધી:

---

૧ આ રાણી આઝરમી દોખ્ત ઘણીજ ખુબસુરત અને રાજકારોબાર ચલાવવામાં કાબેલ હતી. ફરરોખઝાદ-ખુશરો નામનો ખોરાસાંનનો હાકમ એ રાણી આઝરમી દોખ્ત ઉપર ગોદીન પડેલો હોવાથી, એક મો તે તેણીના અએવાંનમાં ધુસી ગયો હતો, અને તેના તે વાંક માટે રાણી આઝરમી દોખ્તે તેને કતલ કરાવ્યો હતો. એ કાંમના કિનામા ફરરોખઝાદના દીકરા રૂસ્તમે આ રાણીનો જીવ લીધો હતો. (સાસાંની યાદનામુ)

"સિપાસો-સના હું ગૂજારૂ હજાર,
બંન્દો હું તારો ઓ પરવરદેગાર.
નમુ તુંને યઝદાં અશો નેકનાંમ,
ઝુંકાવે સર તારો બંન્દો ગુલાંમ.
તું એક તું છે, તુંજ છે અશો,
નથી તું સિવા મારો મારગ કસ્સો.
હું અવલાદે છું પાક નોશીરવાંન,
તુંબ્મે છું શાહી, શાહે ઇરાંન.
મહેરબાન મુજપર છે ખુરશીદો-માહ,
સદા મુજ રઇયતને આપશ પનાહ.
બુર્જોર્ગોને આપશ સદા માન પાન,
ગરીબોને આપશ હમેશ દાંન.
તવંગર ગદાને[1] ગણુશ એકસાંન,
બનશ મારી રૈયતનો પાસબાંન.
ન રાખું હું કિરતી તણી કાંઇ આસ,
આ ગેતીનો આખર છે અંત નાશ.
નથી ગંજો દોલત કાયમ સદા,
નથી કોઇ જગમે દાયમ રહ્યા.
નથી બખ્ત કાયમ, કે કોઇ તખ્ત,
નથી રહેતો દાયમ કોઇનોબી વખ્ત.
નથી જગમે કાયમ રહી સરવરી,
નથી કોઇં કાયમ રહી બરતરી.
ફના અંતે ફાંની, બદન અંતે ખાક,
મળી ખાકસે તે થશે અંતે પાક.
સદા રહેશે કાયમ અંમર નેકનામ,
કજા ખાદ છે ખાક તન કૂલ તમામ."

યઝદેઝર્દને માથે શાહી ખોવાનો કલંક.

કુદરતે યઝદેઝર્દને પાદશાહીને લાયક સરજેલોજ નહી હતો. તે મોજમા ઉછરેલો અને જનાનખાંનાના લાડમાં રેહલો હતો. તેના બપાવા ખુશરો પરવીઝે તેને પોતાના નબીરા[1] તરીકે ગણુવા ના પાડી હતી, તોપણ તેની સરજતે તેને શાહ બનાવ્યો હતો. ઇરાંનની બાદશાહી ખોવાનો, સાસાંની ટોળાની જીંદગીનો અંત લાવવાનો, અને છેલ્લે પેલો માનવંત કાવેઆંની ઝુંન્ડો ખોઇ દેવાનો કલંક, તે કમનસીબ પાદશાહના નામને લાગવાનો, તે લાગ્યા વગર રેહ્યો નહી.

ઇરાંની જરથોસ્તીઓની ફરીયાદ.

ઓ બદબખ્ત ઇરાંન! કહે ઓ પારસીના પુરાતન વતન, તુંને ખોઇ દેવાનો દોશ, તારી પરસ્તેશ કરનાર રૈયતની કેવી કિસમની ગફલતી અને ગાફેલીથી બરપા થયો?

ઓ પવીત્ર દીન અને ધરમના બુલંન્દ વતન! કહે, કે કાદુસીઆ અને નિહાવંદની ખુખાર લડાઇ પછી પારસીની માનવંત ધજા કાવેઆંનીનું શું થયું?

બોલો ઓ યઝદાંપરસ્તી દીનના પવિત્ર દરેમેહરો અને આતશકદેહો! તમારા પવિત્ર આતશની બરબાદી કેવી રીતે થઇ, અને કોણે કીધી?

---

૧. ગદા યાને ગરીબ.

૧ યઝદેઝર્દની ખુશરો પરવીઝ સાથની નબીરા તરીકેની સગાઇ બાબે તવારીખ નવેશોમા મતફેર છે. આરબ લખનારા, યઝદેઝર્દને ખુશરો પરવીઝનો નબીરા તરીકે ઓળખાવે છે, પણુ રૂમી લખનારાઓ જણાવે છે, કે યઝદેઝર્દ ખુશરો પરવીઝનો પોતાનોજ દીકરો હતો. યઝદેઝર્દ ખુશરો પરવીઝની રાણી શીરીનના બેટા શેહરિયારનો દીકરો હતો, એમ થિયોફેનિસ નામે એક રૂમી લખનાર જણાવે છે. ફીરદોસી પોતે શીરીનના એક દીકરા દાખલ શેહરિયારનું નામ જણાવે છે. (સા૦ શા૦)

કુરાંન અને તલવારનો ચાલી રહેલો જમાનો.

એજ વરસમાં ચોતરફ અરબો મહમદી ધરમનો ફેલાવો કરી રેહ્યા હતા. તેઓ જ્યાં ત્યાં એક હાથમાં નાગી તલવાર, અને બીજા હાથમાં કુરાંન પકડી, 'અલ્લાહુ-હુ-અકબર' એવા પુકારો કરી મહમદી ધરમ કબુલાવતા હતા, અને 'લા ઇલ્લા ઇલ અલ્લાહ, મહમદ યા રસુલ અલ્લાહ'[1] એવા પુકારો ઇરાંનમા તેઓ ચોતરફ ફેલાવી રેહ્યા હતા.

પારસી ધજા બાબે ફીરદોસીનો ગંમ.

નિહાવંદની લડાઇમાં જયારે કાવેઆંની ઝુન્દો અરબોએ લુટી લીધો, અને પારસી શેહનશાહતનો અંત આવ્યો, ત્યારે શાએર ફીરદોસી તે બનાવ ઉપર ગમ કરતાં બોલે છે કે:-

"ઝે શીરે શુતર ખુર્દનો સુસમાર,
અરબરાં બજાએ રસી દસ્તકાર.
કે તખ્તે કેયાંરાં કુનંન્દ આરઝુ,
તુફુ બાદ બર ચરખે ગરદાંન તુફુ."

(અર્થ) " ઉંટનુ દુધ પીનાર અને સુસમાર નામની (એક હલકી જાતની)મચ્છી ખાનારા નજીસ આરબોનો શું દાહડો ફરી ગયો છે, કે કિયાંની લોકોનું તખત લેવાની તેઓ ખાએશ કરે છે. અરે ઓ ફરતાં આસ્માંન, લિયાનત હોજો તારી ઉપર ! કિયાંનીઓનું જાહોજલાલી ભરેલું તખત, તું કોણુને હાથે બરબાદ કરાવે છે."

પેગંમ્બર મહમદનુ ગુજર પાંમવું.

એજ વરસમાં હજરત મહમદ મરણ પામ્યો હતો. તેના મરણ બાદ તેની જગ્યા ઉપર ખલીફ ઓમર નેમાયો. તેણે ઇરાંન જીતવાનો વિચાર કીધો ખલીફ ઓમરે પોતાના સરદાર સાદ વકાસને હુકમ કીધો, કે થોડાક બુજરેગ આરબોના એક એલચીખાતાંએ યઝદેઝર્દ પાસ મદાયન તરફ એકદમ જવું, અને મહમદી દીન કબુલ કરવા માટે ખલીફ ઓમરની મરજી યઝદેઝર્દ આગલ જાહેર કરવી.

અરબ એલચીખાતાંની યઝદેઝર્દ પાસ માંગણી.

એ હુકમ મુજબ આરબોનુ એક એલચીખાતું યઝદેઝર્દને મળવા મદાયન તરફ જવા નિકલ્યું. તેઓએ યઝદેઝર્દની દરબારમાં જઇને પેહલાં પોતાના પેગમ્બરની સિફત શરૂ કીધી, અને ત્યાર પછી એલચીખાતાંના વડા અરબ શેખ મગુરાએ પોતાનો પેગાંમ યઝદેઝર્દ આગલ રજુ કીધો.

"સુણુ શાહે ઇરાંન અએ નામવર,
હમારો છે ઓમર ખલીફ રહેબર.
લાવ્યો છું પયગાંમ ખુબ માંનથી,
જરા સાંભલી લે તું ધ્યાંનથી.
છે હજરત મહમંદ પામ્યા ગુજર,
દરૂદ હોજો તે પર શાંમો-સહર.
મહમદ નબીના હતા એ કલાંમ,
કે દિન તેની પાલે દુનિયા તમાંમ.

1. 'લા ઇલ્લા ઇલ અલ્લાહ, મહમદ યા રસુલ અલ્લાહ' એટલે, પરવરદેગાર એક છે, અને તેનો પેગમ્બર મહમદ છે.

શું અદના કે આલા ને હુરે પરી,
સિતારાઓ ઝોરા [1] અને મૂશ્તરી.[2]
ખુશી નબી પર હતું આસ્માંન,
સદકે જમાનો હૂરે ગીલ્માંન.
ખૂશીથી ઝુકીને કરતાં સલાંમ,
મહમદ નબીના હતાં સહુ ગુલાંમ.
છે ઓમર ખલીફનો હુકમ મહમદી,
ઇરાંનીઓ પાલે ધરમ મહમદી.(3)"

આ સખુનો સાંભલી યઝદેઝર્દે પોતાની મુછમાં હસી શેખ મગુરા અને તેના સાથીઓ તરફ જોઇને કહ્યું:—

"શેખ મગુરા, હમો ઇરાંની જરથોસ્તીઓ આરબોને પોતાથી ઘણાજ ઉતરતી પંકતીના ગણયે છીયે. તમો આરબો હમારા મુલકમાં વેપારી તેમજ ભીખારી તરીકે જણાયલા છો. તમારા લોકનો ખોરાક સુસમાર મચ્છીનો, અને તમારૂં પીણું ખારાં પાણીનું છે. તમારાં વસ્ત્રો જાનવરના ચામડાંના બનેલાં છે. હમારા મુલકમાં આવી તમો સારો ખોરાક, મીઠું પાણી, અને પોશાક ભોગવતા લાગ્યા છો, અને તેથી નહી ધરાતાં હવે તમો આવી બેઅદબ માંગણી કરો છો, તે મંજુર થાય એમ નથી. તમારી એ શેખીને માટે તમુને કાંઇભી સજા કીધા વિના હું તમુને જતા મુકું છું."

શેખ મગુરાએ ખલીફ ઓમરની સરતો જાહેર કીધી.

શેખ મગુરા યઝદેઝર્દના ગુસ્સાભરયા સખુનોથી રાજી થયો નહી, અને અનેક તાનાજણી ભરેલા સખુનો બોલી, યઝદેઝર્દ આગલ ખલીફ ઓમરની સરતો જાહેર કરતાં બોલ્યો કે: (4)

"તમો જરથોસ્તીઓ અમારા ખલીફની સરતો સાંભલી લેઓઃ (૧) મહમદી દીન કબુલ કરો, (૨) યા તો જજીઓ આપો, (૩) યા તો લડાઇ કરો."

યઝદેઝર્દનો ગુસ્સો.

આવી બેઅદબ માંગણી સાંભલતાંજ શાહ યઝદેઝર્દ ઘણોજ ગુસ્સે થયો, અને શેખ મગુરાની માંગણી ધિક્કારી કાહડી, લડાઇ કરવાની પોતાની મરજી દેખાડી. શેખ મગુરા ઉપર યઝદેઝર્દ પુકાર કરી બોલ્યો કે:—(5)

"ખામોસ રહો, બસ કરો બંધ જબાંન,
કરો બંધ બકવા છોડો ગુમાંન.
શું છે હમ આગલ તમારી બીસાત,
ભટકટા ભિખારીની કંગાલ જાત.
રહેજંન, લુટારા, સુગલખોર તમાંમ,
હવે તમ બનો છો નીમકહરાંમ.
હતું જયારે તમને ન ખાવાને અંન,
હતાં જયારે તનપર ન વસ્તર કફંન.
ન પીવાને નિરમલ પાંણી હતાં,
ખસલતે સહુ હયવાંની હતાં.
વસી જંગલે નગ્ન ફરતાં હતાં,
સુસ્વાટ મચ્છી ઉગરતાં હતાં.
સમજતા હતા નહિ હક 'ને હરાંમ,
ભટકીને કરતા'તા રહેજનનુ કાંમ.
કરો શેખી હમ સંગ બની બેઅકલ,
નાબુદ કરશ જેહાંનથી તમ નસલ.
જોઇ હમ મૂલક 'ને જોઇ કારોબાર,
હમુને જોઇ તમ થયા હુશિયાર.
રાખો છો શું મન માહે મૂરાદ,
કરી જંગ હમસે થશો નહિ શાદ.

૧. ઝોરા યાને શુક્રનો સિતારો (Venus)
૨. મુશતરી યાને બ્રેસ્પતીનો સિતારો (Mars)

અગર જાંન લાખોનો કરશો હલાક,
મલશે ન ઇરાંનની ચમ્ટીભી ખાક.
બની બદહવસી બુરાઇ કરો,
ઇરાંનીસે દાવો ખુદાઇ કરો.
ગજબ છે હેમાકત દેમાગે વસી,
કરો એવી ઇરાંનસે સરકસી.
નોબત કજાની ચમ્કી છે આજ,
પયગાંમ લાવ્યા છો મરવાને કાજ.
સુણી હાલ રંજુર,-હર તાર તાર,[1]
પડો તમ ખલક[2] પર ખુદાનો માર.
નવા કોઇ ધરમની નથી કંઇ જરૂર,
જગતમાં છે જરથોશ્તી દિન મશહુર.

શેખ મગુરાએ યઝદેઝર્દને જવાબ દીધો.

જયારે પાદશાહ યઝદેઝર્દ આવી રીતના ગુસ્સાથી ભરેલા સખુનો બોલ્યો, ત્યારે શેખ મગુરાએ યઝદેઝર્દને જવાબ દીધો કેઃ—

"સુખુન રાસ્ત છે સુણ શાહ શેહરિયાર,
નથી કરતો હુ તેનો કંઇ ઇનકાર.
૧૪૫૦૦
હતી એવી હાલત અરબની તબાહ,
પડતી'તી સુસ્વાર ખાતાં મજાહ
હતાં જયારે મૂફલીસ, વીના કફંન,
દિકરીને કરતા'તાં જીવતી દફંન.
લુટફાટ ચોરીનું કરતા'તા કાંમ,
મામા 'ને કાકાને ગણુતા હરાંમ.
કરતા ગરજ પડવે સહું કતલ,
અમારો હતો એજ ઇન્સાફ અદલ.
ઉંઠ અને મેંઢાંના કાહડીને કેસ,
બનાવી પહેરતા હતા પહેરવેસ.
હતા હમ ફકિર પણ હવે હમ નથી,
-ફેરવી અમારી રસુલે ગતી.
હતા હંમ રહેઝન બરગશ્તે હાલ,
બની ઇસલાંમી થયા હમ નેહાલ.
ખોટાં ખરાંનો હતો નહિ ખિયાલ,
નહી જાણુતા'તા હરાંમો-હલાલ.
કહી એમ ગયા છે મહમદ રસુલ,[3]
જે કોઇ કરે દિન નહી જે કબુલ.
લડવુ તે સંગ સજાવાર છે,
હરએક અરબનો એ એકરાર છે.
અમારા રસુલે કહ્યા છે કલાંમ,
"લડી દીન થકી સંહુ મરજો તમામ.
અગર દીન થકી જે થશો તમ કતલ,
સુવા બાદ મલશે જંન્નત[4] અચલ.
દરૂદ છે હજારો રસુલ પાક પર,
સદકે છે સર હર અરબ ખાક પર."(6)

યઝદેઝર્દનો હુકમ.

આ સખુનો સાંભલી પાદશાહ યઝદેઝર્દ ઘણોજ ગુસ્સે થયો, અને મગુરાને તથા સાથે આવેલા તેના રફીકોને એકદમ દરબારમાંથી ચાલી જવાનો હુકમ કીધો. તેણે કહ્યુ કેઃ—

"શેખ મગુરા, તારા ખલીફને કહેજે, કે નવા ધરમની અમુને હવે જરાબી જરૂર રહી નથી. તું અમારી પાસ જજીઓ માંગે છે, તો જજીઆને બદલે હું મારાં લશકરને તારી સાંમે લડવા મોકલું છું. એજ તમારા ખલીફના પેગામનો જવાબ છે."

ખલીફ ઓમરની ઇરાંન ઉપર ચહડાઇ.

અરબ એલચીખાંતું યઝદેઝર્દનો આ પેગાંમ લેઇ મદીના તરફ નિકલી ગયું, અને યઝદેઝર્દે લડાઇની તૈયારી કરવાનો એકદમ હુકમ કીધો. ખલીફ ઓમરે પણ ઇરાંન ઉપર ચહડાઇ લેઇ જવાની તઇયારી કીધી. યઝદેઝર્દે એક મોટું લશ્કર એકઠું કીધું, અને તે લશકરની સરદારી રૂસ્તંમ બીન હોરમઝદ નામના એક ઈરાંની પેહલવાંનને આપી, અરબોની સામે લડવા તેને જંગના મેદાંનમાં રવાના કીધો.

૧ બદન ઉપરના રૂવે રૂવાં ૨ વરતી ઉપર. ૩ રસુલ યાને પેગમ્બર.
૪ જંન્નત અચલ યાને કાયમનું બહેસ્ત.

જંગે કાદુસીયા.

(ઇરાંનીઓએ ત્રીસ મહીના સુધી ચલાવેલી જંગી લડાઇ.)

આ જંગી લડાઇ ઇરાંનની તવારીખમાં જંગે કાદુસીયા યાને કાદુસીયાની લડાઇને નામે જણાંઇ છે. કેહછે કે પેહલવાંન રૂસ્તંમ બીન હોરમઝદ ત્રીસ મહીના સુધી એ લડાઇમાં રોકાઇ રહેલો હતો.

ઇરાંની સીપાહસાલાર રૂસ્તંમ બીન હોરમઝદે જંગના મેદાંનમાંથી પોતાના ભાઇ ઉપર લખેલો પેગાંમ.

અંતે રૂસ્તંમ બીન હોરમઝદને જરથોશ્તી જંગનું રૂપ નાસિપાસી ભરેલું દેખાવા લાગ્યું. તેણે પોતાની નજુમ જોઇ, પોતાના પાદશાહની જીંદગી માટે અફસોસ કીધો, અને નાઉમેદીનો એક ઉંડો દમ ભરી, જંગના મેદાંનમાંથી પોતાના ભાઇ ઉપર એક નામુ લખી તેમાં તેણું સઘળી બીના જણાવી. તે નામા અંદર તેણે છેવટે લખ્યું કે:—

(ફીરદોસીના સખુનોમાં)

દેલે મન પૉરઅઝ ખુંન શૉદ રૂઇ ઝર્દ,
દહૉન ખુશ્ક વ લબહા, પોરઅઝ બૉદે સર્દ.
કે તા મન શુદમ પહેલવૉન અઝ મીઑન,
ચૂનીન તીરે શુદ બખ્તે સાસાંનીઑન.
* * *
ચુનીન બીવફૉ ગશ્ત ગરદૉન સેપેહેર,
દેઝમ ગશ્તો ઝેમા બેબૉરીદ મેહેર,
ઝે રૉઝે સેપેહરી કસ આગાહા નીસ્ત,
ન દૉનંન્દ કે ઇન રંજે કુતહા નીસ્ત.
* * *
તુરૉ અએ બીરૉદર તન ઑબૉદ બૉદ,
દેલે શાહે ઇરૉન બેતો શૉદ બૉદ.
કે ઇન કૉદસી દખ્મ ગાહે મનઅસ્ત,
કફન જઉશનો ખુન કોલાહે મનઅસ્ત.

અર્થ.

"આ આફતથી મારૂ લોહી ઉકળે છે, અને મારો ચહેરો ઝર્દ થયો છે. મારૂં મોહડું સુકાઇ જાય છે, અને મારા હોઠ ઠંડા થયા છે.

"આ ફરતું આસમાંન આપણી તરફ બેવફા થયું છે. તે આપણી ઉપર રૂઠયું છે, અને બેમરવત બન્યું છે. આ આસમાંનના છુપા ભેદથી કોઇ વાકેફ નથી. જરથોશ્તીઓ જાણતા નથી કે આ આફત કેવી મોટી છે.

"ઓ ભાઇ, તુ સુખ ચેનમાં રેહજે, અને ઇરાંનના શાહને ખુશી રાખજે. આ કાદુસીઆનું મેદાંન મારૂં દોખમુ છે, અને લડાઇનુ બખ્તર મારૂ કફંન છે, અને મારૂં માથું ટોપીને બદલે લોહીથી ઢંકાશે."

"લખું શું બિરાદર તું પર હેવાલ,
દિસે છે બુરી બહુ સિતારાની ચાલ.
દિસે છે ભયંકર અંજામે જંગ,
થશે શાહી ઇરાંન બિલકુલ ખતંગ.
ખૂરજ શાહીનો છે અતી અંધકાર,
ઉભો છે રવી જંગે કરવા બગાડ.
સિતારો અરબનો દિશેછ આબદાર,
સાસાંની શાહીને કરશે ખુવાર.
સાસાંની તોખ્મ ન જીતશે કદી,–
ઇરાંનને ચાર બીજી સદી.
દિસેછે મને મામલો બહુ ખરાબ,
ખુલ્લો થયોછે ભવિશનો નકાબ.
આજેજ થયું છે જીગર બેહિસાબ,
વતનને થકી હું કરૂં છું વિલાપ.
અફસોસ ! વતનનું હવે શું થશે,
સાસાંની શાહી હવે કહાં જશે.
અફસોસ જશે મારી કહાં અંન્જુમંન,
અફસોસ કહાં જઇ કરશે વતંન.
અફસોસ વતન થાશે મારૂં ખુવાર,
જુલમ તારો ગરદીશ છે હદ બહાર.'

અરબ સરદાર સાદ વકાસ ઉપર રૂસ્તંમનો પેગાંમ.

એ પછી રૂસ્તમે એક બીજું નામું અરબ પેહલવાંન સાદ વકાસ ઉપર નીચે પ્રમાણે લખ્યું:

"મહેરબાંન વકાસ અરબ પહેલવાંન,
ઇરાંની રૂસ્તંમની તૂંને સલાંમ.
લખું શું હકિકત જીગરની તમાંમ,
મને કમપસંન્દ છે લડાઇનું કાંમ.
દુંનિયાંમે નાહકછે રંજો અલમ,
ઘડીમાં ખુશી 'ને ઘડી માહે ગમ.
ઘડીમાં કરેછે બન્દાને શાદ,
ઘડીમાં કરેછે ખુશી બરબાદ.
એવો છે ગર્દીશનો રંગ ઢંગ,
કરે છે ઇન્સાંનની ઉમેદ ભંગ.
કહે કોણ છે તારો શાહ નામવર,
કોણ તેનો અફસર, કોણ છે નફર.
તમે મહમદી છો ધરમ પાલનાર,
તન પર ન વસ્તર, નહી ઘરબાર.
બુરો છે જમાનો ઘુમ્યો તમ સર,
તમે બાંધી ઇરાંન સામે કંમર.
ચાહો છો કિયાંનીનું લેવા ચંમન,
લિયાંનત છે તું પર એ ચર્ખે કહંન!
અગર દિલમે હોય કંઇ આરજી,
જણાવો મને તે મળી રૂ-બ-રૂ.
કરશ દિલથી હરએક તમને મદદ,
જંગ દુર કરવા કરશ હું કસદ.
અમારો શાહ યઝદેઝર્દ શેહેરિયાર,
નિગાહબાંન છે તેનો પરવરદિગાર."

જંગે કાદુસીયા.

આવી કિસમના કંઇએક સવાલ જવાબો સાદ વકાસ અને રૂસ્તમ બીન હોરમઝદ વચ્ચે અરસપરસ થયા પછી, અંતે એક રોજ મધ્યાંન બપોરે ૧,૨૦,૦૦૦ લશ્કર સાથ કાદુસીયાના મેદાનમાં ઇરાંની સીપાહસાલાર રૂસ્તમ, અરબો સાથે લડવા માટે મેદાંન પડયો. તે વખતે તેની સાથે બે બાહોશ ઇરાંની પેહલવાંન, જાલીનુસ અને બંહવાંન નામના હતા.

જંગના મેદાંનમાં જરથોસ્તીઓના હાથીઓ છુટી ગયા.

એક મોટી લડાઇ મધ્યાંન બપોરે શરૂ થઇ. એ લડાઇમાં જરથોસ્તી ઇરાંનીઓના હાથીઓ એકદમ મેદાંનમાં છુટવાથી, આરબોમાં મોટો ગભરાટ ફેલાયો. આરબો ચોતરફ નાસવા લાગ્યા, પણ પાછળથી આરબોએ એ છુટેલા હાથીની સુંઢ ઉપર જખમ કીધા,

જેથી તે છુટેલા હાથીઓએ ઉલટી રાહ પકડી, અનેતેઓ જરથોસ્તી લસ્કર તરફ ધસ્યા. આ ફેરવાયલો મામલો જોઇ જરથોસ્તીઓએ તે જખમી થયલા હાથીઓને મદાયન તરફ નહસાડયા, અને પોતે આરબો ઉપર ધસી ગયા.

જંગે રોઝે—અરમાસ.

આ ખુંખાર જંગની થોડાક દિવસ આગમચ, અબુ મોહજન નામના એક જવાંન અરબ પેહલવાંનને, સાદ વકાસે શરાબ પીવાના વાંકને માટે તેને કેદ કીધેલો હતો. તેણે જ્યારે પારસીઓના હાથ ઉપર જંગના મેદાંનમા મુસલમાનોની ખુવારી થતી જાણી, ત્યારે તેણે વકાસની ઓરતને અરજ કીધી, કે; "મારી જંજીરને જો તું ખોલી નાખે, અને સાદનો અબલક ઘોડો અને બખ્તર જો તું મને તેની જાણ વગર આપે, તો પારસીઓને હું મારી મરદાંનગી દેખાડી, તે લોકોને જાંનથી મારૂં એટલુંજ નહી, પણ ખુદાના કસમ ખાઇ કેહું છું, કે જો હું જીવતો રેહો, તો ફતેહ કરી પાછો મારી જંજીર પેહડી વકાસનો કેદી થઇશ."

સાદ વકાસની ઓરતને મોહજન ઉપર ભરૂસો આવ્યો. તેણીએ તેની જંજીર ખોલી નાંખી, અને વકાસનું બખ્તર, તેના હથીઆર અને તેનો અબલક ઘોડો, વકાસની જાણ વગર મોહજનને આપી, તેને લડાઇના મેદાંનમાં રવાના કીધો. મોહજન પોતાના બંદમાથી જેવો છુટો, તેવોજ વકાસના અબલક ઘોડા ઉપર સવાર થયો અને પોતાનો ચેહરો છુપાવવા, તેણે એક બુરખો પોતાના મોહડાં ઉપર બાંધી લીધો.

'ગાલેબ—બીન—અબદલ્લા.'

મુસલમાનોની જબરી કતલ ચાલી રહી હતી. પારસીઓના જંગનું આવું ભયંકાર સેવટ જોઇ મુસલમાનો હાર ખાઇ જતા હતા, પણ તેવામાં ગાલેબ-બીન-અબદલ્લા નામનો અરબ પહેલવાંન મયેદાંનમાં દોડી ગયો, અને પારસીઓ ઉપર પુકાર કરી પોતાનો હમનબર્દ માંગવા લાગ્યો. મુસલમાનોને તેથી જીવ આવ્યો, અને ગાલેબ-બીન-અબદલ્લાની ફતેહ માટે સર્વ કોઇ મયદાંનમા દુવા ગુજારવા લાગ્યા.

યા અલ્લાહ ! યા અલ્લાહ ! દે ફતેહ પેહલવાંન તું, ગાલેબ-બીન-અબદલ્લા.
યા અલ્લાહ ! યા અલ્લાહ ! તારજે મુશ્કીલ હમારી, દુર કરીને આ બલા.
કંઇ મુવા ! કંઇ મુવા ! પારસીને હાથ ઇસ્લામી, હમારા ભલ ભલા.
નર ભલા ! નર ભલા ! તમ મુવા છો દીનથકી, જન્નતમે મળશે ઝુલા.
યા ખુદા ! યા ખુદા ! દીન હમારી મહંમદી, દાયમ રહો રસુલ-અલ્લા.

દરબંન્દના પાદશાહ હોરમઝદ અને ગાલેબ-બીન-અબદલ્લા વચ્ચે થયલું જંગ.

અબદલ્લાની સાંમે તેના હમનબર્દ તરીકે તુરતજ મયદાંનમાં દરબંન્દનો પાદશાહ હોરમઝદ નિકલ્યો. બંને પહેલવાંનો વચે જબરૂં જંગ ચાલી રહ્યું હતું, તેટલામાં એક બુરખાવાલો અરબ, એક અબલક ઘોડા ઉપરે સવાર થઇ મયેદાંનમાં બખ્તરબંધ ઝપાટક ધસી આવ્યો. જંગમા આ બુરખાવાલા સવારને એકાએક મયેદાંનમાં આવેલો જોઇ, અબદલ્લા ભારી ઉમંગ અને જોરથી હોરમઝદ ઉપર પોતાનું જોર અજમાવવા લાગ્યો, અને કમનસીબે હોરમઝદ તેના હાથ ઉપર કેદ પકડાયો.

તે બુરખાવાલો પેહલવાંન કોઇજ નહી પણ વકાસનો કેદી અબુ મોહજન હતો. તેણે છુટે હાથે ઇરાંની લશ્કર અંદર કતલ ચલાવી. ઇરાંનીઓ ગભરાટમા પડી વિખરાઇ જવા લાગ્યા. મયેદાંનમાં ગભરાટ ફેલાઇ ગયો. મુસલમાનોએ તેમજ પારસીઓએ આ બુરખાવાલા પેહલવાંનને બીલકુલ ઓલખ્યો નહી. જંગનો આવો ફેરવાયલો મામલો જોઇ, સાદ-બીન-વકાસે પોતાની જગા ઉપરથી ઉંચે ચહડી મયેદાંનમાં જોઇ પોતાના નફરને પુછ્યું કેઃ—"આ સવાર કોણ છે, કે જે આવી રીતે પારસીઓની કતલ ચલાવી રહ્યો છે ?"

નફરે જવાબ દીધો કે;—"ખુદા માલુમ એ કોણ છે?"

વકાસ વિચારમા પડી બોલ્યો કેઃ—"એનો ઘોડો મારા અબલક ઘોડા જેવાજ રંગનો છે, અને એના આંગ ઉપર પેહરેલું બખ્તર પણ મારા બખ્તર જેવુંજ છે."

સાંજ પડતાંજ અબુ મોહજન પોતાના વચન પ્રમાણે વકાસનો કેદી બનવા તુરતજ તેના મકાંનમા ગયો, અને પોતાના પગમાં અને હાથમાં પાછી જંજીર ઘાલી, વકાસનો તે પાછો બંદીવાંન થયો. જયારે રાત પડી ત્યારે સાદ વકાસની ઓરતે પોતાના ખાવિંદને સવાલ કીધો કેઃ-"આજની લડાઇની શું ખબર ?"

વકાસે જવાબ દીધો કે;—"પારસીઓની ફતેહનો આજનો દિવસ હતો, પણ તેવાંમાં પરવરદેગારે એક નેકબખ્તદાર સવારને એક અબલક ઘોડા ઉપર મોકલી આપ્યો, અને તેણે પારસીઓમાં જબરી કતલ ચલાવી. હું જાંણતો નથી કે તે સવાર કોણ હતો." વકાસની ઓરત બોલી કેઃ—"તે સવાર કોઇજ નહી પણ તારો કેદી અબુ મોહજંન હતો. તે છુપી રીતે મયેદાંને જંગમાં ગયો હતો, અને તારું બખ્તર અને અબલક ઘોડો મેં તેને જંગ જીતવા માટે તારી જાંણ વગર આપ્યા હતાં." ૧

આ ખબર સાંભળી સાદ-બીન વકાસ ઘણોજ ખુશી થઇ ગયો, અને તેજ વખત તેણે અબુ મોહજનને કેદમાંથી છુટો કરી કહ્યું કેઃ-"હવેથી તુને જેટલો શરાબ પીવા ગમતો હોય, તેટલો પીવાની હું તુને રજા આપું છું."

ચાર દિવસ ચાલેલી લડાઇ.

ત્રણ દિવસ અને રાત સુધી જરથોસ્તીઓએ આરબોમા મોટી ખુરેનજી ચલાવી. પણ ચોઠે દિવસે આ ફરતાં આસ્માને તેઓને દગો દીધો. આરબોથી જરથોસ્તીઓ હારી ગયા નહી, આરબોની હિકમત કે જોરથી તેઓ હારી ગયા નહી, પણ કુદરત તેમની સાંમે થઇ, અને તેથીજ જરથોસ્તીઓએ હાર ખાધી.

રેતીના વંટોળીઆએ જરથોસ્તીઓને દીધેલો દગો.

ચોઠે દિવસે લડાઇના મેદાંનમા એક જબરો તુફાંની રેતીનો વટોળીઓ થઇ આવ્યો. રેતીના દાથા પવંનના જોરથી જરથોસ્તીઓની આંખોમાં તીર ગીસાલ ઉડીને વાગવા લાગ્યા. આ વટોળીઆથી જરથોસ્તીઓનેજ ખમવું પડયું, કેમકે અરબ લશકરની પવંન તરફ પીઠ હતી. આ સબબને લીધે લડાઇ બંધ પડી

---

૧ આ જંગના દિવસને મુસલમાંનો "જંગે રોજે અરમાસ" ને નામે ઓળખે છે.

જરથોશ્તી સીપાહસાલાર પેહલવાંન રૂસ્તંમ બીન હોરમઝદનું મરણ.

ત્રણ દિવસની થાકથી કંટાળેલો રૂસ્તંમ પોતાના તંબુમાં આસાએશ લેવા ગયો. પણ ત્યાં તેની સરજતે તેને ઘેરી લીધો. પોતાની આંખો ધોવા તેણે પાણી માગ્યું, પણ તેવામાં એક પવનનો જબરો સપાટો નિકલ્યો, અને રૂસ્તંમનો તંબુ તેની મેખમાથી ઉખડીને નદીમાં જઈ પડયો. એથી રૂસ્તંમે ખજાંનાથી લાધેલાં એક ઉંટના છાયા હેઠળ આસરો લીધો. લડાઈ જો કે બંધ પડી હતી, પણ તુફાંનની તક લેઇ આરબોએ પોતાનો લુટનો પેશો ચાલુ કીધો, અને તેઓ જરથોસ્તીઓના કિમતી અસબાબ લુટવા પડયા.

પેહલવાંન રૂસ્તંમની કંમરનું ભાંગી જવું.

જે ઉંટને ઓઠે રૂસ્તંમ સુનો હતો, તે ઉંટ ઉપર લાદેલો અસબાબ લુટવાની નેમથી એક આરબે તે ઉંટને બાંધેલાં દોરડાં કાપી નાખ્યાં, અને તેથી તે ઉંટની પીઠ ઉપર બાંધેલા ખજાંનાની એક ભારી મોટી થેળી, રૂસ્તમની કંમર ઉપર પડી, જેના ભારથી રૂસ્તંમની કંમરનું હાડકું ભાગી ગયું.

રૂસ્તંમે પોતાની સાંમે દુશમનોને જોઇ તેઓ સાથ લડવું સલામતી ભરીલું નથી એમ જાંણી, પાસેની નદીમાં તેણે ઝંપલાવી દીધું, પણ તેવામાં તેની ઉપર એક બીજા આરબની નજર પડી. તેણે રૂસ્તમને તુરતજ ઓળખ્યો, અને તેજ વખતે તે તેની પાછલ નદીમા કુદી પડી, તેનો પગ પકડી તેને પાણીમાંથી બાંહાર ઘસડી કાહડયો, અને તેજ વખતે તેનું માથું કાપી બદનથી છુટું કરી, પોતાના ભાલાની ટોચ ઉપર ઉઠાવી, રૂસ્તમના તખત ઉપર ચહડી ઉભો, અને પુકાર કરી બોલ્યો કેઃ-"મે રૂસ્તમને કતલ કીધોછે."

જરથોશ્તીઓની નાહાસ ભાગ.

રૂસ્તમના કતલ થવાની ખબર જરથોસ્તીઓને પડતાંજ તેઓ દેહશત ખાઇ કાદુસીયાના મયેદાનમાંથી જીવ લેઇ નાહસવા લાગ્યા, તોપણ ૧૦,૦૦૦ જરથોશ્તીઓએ હિંમતથી લડીને ૬૦૦૦ અરબોને કાપી નાખ્યા બાદ, તેઓ સઘળા કપાઇ મુવા. આ લડાઇમાં આસરે ૩૦,૦૦૦ પારસીઓ કપાઈ મુવા.

દરફ્સે કાવેયાની. પારસી ઝુંન્ડાની પાયમાલી. તેનું લુટાવું.

પારસી શેહનશાહતની લડાઇઓમાં આ લડાઇ જે ઘણી અગતની ગણવામાં આવી છે, તેનુ કારણ એ કે 'દરફસે કાવેયાંની' યાને પારસી શેહનશાહતનો ઝુંન્ડો, એ જંગે કાદુસીયામાં લુંટાઇ ગયો હતો. આ ઝુંન્ડો એવો તો કિમતી હતો, અને તેને એવા તો ઉમદા સંણુગારથી સણુગારેલો હતો, કે જ્યારે તેના હિસ્સા કરવામાં આવ્યા, અને જેઓને તેમાંથી ભાગ મલ્યા તેઓ ઘણાજ તવંગર થઈ ગયા હતા.

કાવેયાની ઝુંન્ડાનું કદ.

લંબાઇમાં એ ઝુંન્ડાનું કદ ૨૨ ફીટ, અને પહોળાઈમાં ૧૫ ફીટ જેટલું હતું. એ ઝુંન્ડો પારસીઓના હાથમાંથી જવા પછી, પારસી શેહનશાહતની સરજત નક્કી થઇ ગઇ. આ લડાઇના સેવટની યઝદેઅર્દને ખબર પડતાંજ, જેટલું દ્રવ્ય પોતા સાથે લેવાય તેટલુ લઈ, તે 'હલવાંન' તરફ નાઠો, અને પારસીઓ દરફસે કાવેયાંની ખોવા માટે હા-વ-ઝારી કરવા લાગ્યા. (7)

યઝદઝર્દની નાહસ-ભાગ.

યઝદેઝર્દના નાહસવાની જેવી ખબર અરબોને મળી, તેવાજ તેઓ મદાયન ઉપર હુમલો લઇ ગયા. યઝદેઝર્દ ત્યાંથી પણ નાઠો, અને અરબોએ તેની પુઠ પકડી. પોતાનો જાંન બચાવવા તે કમ્બખત પાદશાહ હવે શેહરે શેહરે ભટકવા લાગ્યો, અને તેનું શાહી કુટુંબ નિરાધાર થઇ નાહસ ભાગમાં પડયું. યઝદઝર્દના કરમના લેખ ટળયા નહી. (8)

યઝદઝર્દની દીકરીઓ અને બાંનુઓની હકકિત.[૧]

કહું શું હકિકત જમાનાની યાર,
નથી તે થયો કોઇનો દીલદાર.
ગજબ 'ને અલમ 'ને સિતમના પહાડ,
પડે છે ઇરાંનશાહ પર હજાર.
તજી મહેરો-મોહબત, તજી હેશખેશ,
તજી રાજધાંણી, તજી દઇ વેશ
તજી બે દિકરી નરગીસ સમાંન,
તજીને મદાયન, મહેલો-અએવાંન.
તજી એશો અશરત, અમન ને ચમન,
વતંનથી થયો યઝદેઝર્દ બેવતન.
રડે કુલ મદાયન, રડે મહેલ બાર,
રડે પ્યારી દીકરીઓ બે નવધાર.
કુટી સર પિખી બાલ કરતી પૂકાર,
જરા નહી કરે રેહમ પરવરદેગાર.

બનવાની વાતો, બનીને રહે,
એ અંન્દા ભવિશ તુજનું કોણ કહે.
હવે જો જમાનો કરે છે કેમ,
નિરદોશો નાહક મરે છે કેમ.
થયા જયારે જંગે ઇરાંની ખુવાર,
ગયો જયારે ન્હાસી શાહ શહેરિયાર,
હતી રંગ મહેલે બે ઇરાંની નાર,
અજીજ દુખ્તરે યઝદઝર્દ શહેરિયાર.
હતાં નુર જેનાં ખુરશેદ સંમ,
દિઠો તો કદીબી ન નૈનોએ ગંમ.
જોઇ ગુલબદન બે નિરાધાર નાર,
ઉઠાવી ગયા લઇ અરબ નાબકાર.
૧૪૬૦૦
કરે કોણ મદદ ત્યાં હતાં સહુ તબાહ;
ગુજારી પલીદોએ કંઇ કંઇ જફા.(9)

---

૧ યઝદેઝર્દ શહેરીયાર જયારે તખત અને તાજ ખોઇ નાહસનો ભાગતો થયો, ત્યારે તેના કુટુંબની બાંનુઓ અને દીકરીઓના બાબમાં એક જાણવા જોગ દંતકથા ઇરાંનમાં વસ્તાં લોકોમાં આજ સુધી જણાયલી છે, અને આજ સુધી ત્યાંના લોકો તે દંતકથાને માને છે. "સાસાંની પાદશાહ યઝદેઝર્દ શહેરીયાર જયારે નાહસ ભાગમાં પડયો, અને તેનું કુટુંબ જયારે બીલકુલ નિરાધાર થઇ પડયું, ત્યારે તેમના દુશમનો, તેઓ ઉપર ભારે જુલમ ગુજારવા લાગ્યા. જયારે દુશમનથી તેઓ બીલકુલ બેજાર થઇ ગયાં, ત્યારે તેઓ વતન છોડી નાહસી ગયાં, અને યઝદ શેહર આગળ આવેલા એક પાહાડ ઉપર તેઓએ છુપાઇને આસરો લીધો. પણ દુશમનોએ તેમની પુઠ પકડી. એવા કટોકટ વખતે તેઓએ પરવરદેગાર પાસ બંદગી કરી, પોતાનો બચાવ કરવા અરજ ગુજારી. આ બંદગી પરવરદેગારની દરબારમા મંજુર રહી, અને જે પાહાડ આગલ યઝદેઝર્દનું કુટુંમ પડેલું હતુ, તે પાહાડ તેજ વખત વચોવચમાંથી ફાટી ગયો, અને યઝદઝર્દના કુટુંબીઓ તેમાં ભરાઇ ગયાં; જેવાં તેઓ તે પાહાડની ફાટમાં ભરાઇ ગયાં, તેવીજ તે પાહાડમાં પડેલી ફાટ પાછી જોડાઇ ગઇ. યઝદેઝર્દના કુટુંબીઓ હજી સુધી તે પાહાડમાં જીવતાં હોય, એમ ઇરાંનના લોકો આજેબી માને છે, અને આજેબી ઇરાંનનાં લોકો તેમને પીરને નામથી ઓળખાવે છે.

તવારીખ એ વિશે ચુપ છે.

એ બાદશાહી ખાનદાનની બે બાનુઓના બાબમાં એવુ કહે છે, કે "અબુ બકર, અને અલીના છોકરા મહમદ તથા હુસન, તે બંને નારો સાથ પાછળથી પરણી ગયા હતા. પણ તવારીખ એ બાબત ઉપર કાંઇ કેહતી નથી, એટલે એવું માનવાને કારણો છે, કે અરબ ગ્રંથકારો પાતાની વડાઈ માટે એવું લખી ગયા છે.

જંગે નીહાવંદ. અરબોમાં ફાટફુટ.

(ઇ૦ સ૦ ૬૪૧)

કાદુસીયાની લડાઇમાં અરબ પેહલવાંન સાદ વકાસે ફત્તેહ મેલવ્યા પછી, તે આપખુદી ચલાવવા લાગો, અને તેની તેરી ચાલથી નારાજ થઇ તેના આદમીઓએ

આ પાહાડી જગ્યા યઝદ શેહરની નજદીક થોડા થોડા માઇલને છેટે આવેલી કેહવાય છે. તે જગ્યાને પવિત્ર ગણવામાં આવે છે, અને તે જગ્યા "જીયારત ગાહ" ને નામે જણાયલી છે.

૧ પહેલી જીયારત ગાહ "સતી પીર" ને નામે જણાયલી છે. પાદશાહ યઝદેઝર્દની મહોરદાર એ જગ્યાએ હોવાનું કહેવાય છે, અને એ જગ્યા તરફ પાક દિવસો ઉપર ઘણાક ઇરાની જરથોસ્તીઓ આજે પણ જાય છે.

૨ બીજી જીયારત ગાહને "નારેસ્તાન" કહે છે. હિયાં યઝદેઝર્દનો દીકરો અરદશીર હોવાનુ કહેવાય છે. એ પવિત્ર જગ્યાએ સપંદારમંદ મહીનામાં ઇરાંની લોક આજેબી જીયારત કરવા જાય છે.

૩ ત્રીજી જીયારત ગાહને "પીર-એ-સબ્જ" કહે છે. પીર-એ-સબ્જ નામ એ જગ્યાને એટલા માટેજ આપવામાં આવ્યું છે, કેમકે ત્યા બારે માસ ઝાડ પાણ હંમેશાં સબ્જન અને લીલોતરીથી ભરપુર રહે છે. યઝદેઝર્દની બેટી "હયાત બાંનુ" એ જગ્યામાં હોવાનુ કહેવાય છે.

૪ ચોથી જીયારત ગાહને "પીર-એ-હરીશત" કહે છે. હિયાં યઝદેઝર્દની બીજી બેટી મુરવારીદે રક્ષણ લીધું હતું એમ કહે છે. કદમી આદર માસના જશનને દહાડે, એ જગ્યાની મુલાકાત લોકો લીયે છે.

૫ પાંચમી જીયારત ગાહ "બાનુ પારસા" ની કહેવાય છે. કદમી માસ સપંદારમંદના દએપમહેર રોજે ઇરાંનીઓ આજેબી એ જગ્યાએ જીયારત કરવા જાય છે.

૬ છઠી જીયારત ગાહને "પીર-એ-નારકી" કહે છે, જ્યાં નાજ બાનુએ રક્ષણ લીધું હતું. હિયાં ફરવરદીન માસના દએપમહેર રોજે યઝદના લોકો જાય છે.

૭ સાતમી જીયારત ગાહ "શેર બાંનુ"ની કહેવાય છે.

હર વરશે ઘણાક જરથોસ્તીઓ ઉપલી પવિત્ર જગ્યાની મુલાકાતે જાય છે, અને ત્યા જઇ બંદગી કરી, પોતાની અનેક ભલી મુરાદો પાર પાડવા દુવા ગુજારે છે, અને કેટલાકો ખાણી પીણી માટે ત્યાં ઉતરી પડે છે.'

ખલીફ ઓમર ઉપર લખાંણ કીધાથી ઓમરે વકાસને મદીનામા પોતાની પાસે બોલાવી લેઇ, તેના ઉપર મેલાયલા આરોપોની જાહેરમા તપાસ ચલાવવા માંડી.

જંગે નીહાવંદની તૈયારી. નાહસતો ભાગતો યઝદેઝર્દ.

કાદુસીયાની લડાઇ પછી યઝદેઝર્દ જે પોતાનુ શેહેર મદાયન છોડી નાહસતો ફરતો હતો, તે સાદ વકાસના નામથી ઘણોજ ડરતો હતો. વકાસને ઓમરે પાછો બોલાવી લીધો છે, એવી ખબર યઝદેઝર્દને પડતાંજ, તેણે પોતાની પાદશાહી પાછી મેલવવાની કાંઇક આશા બાંધી. તેજ વખતે તેણે રએ શેહરથી ઇસ્ફાંન, કુંમ, કાંસાન અને તબરીસ્તાંનના મુલકોના હાકેમો ઉપર નાંમાઓ લખી પોતાની પાદશાહી મેલવવા માટે, અને લુટાઇ જતી જરથોસ્તી દીનને બચાવવા માટે મદદ માગી અરજ કીધી, કે તેઓએ પોતાની ફોજોને નીહાવંદના મેદાંનમાં મોકલી આપવી, કે જેથી આગલ વધતા અરબ દુશમનોને તે હરાવીને જેર કરે.

૧,૫૦,૦૦૦ જરથોશ્તી લશકરનુ ભેગું થવું. પારસી સીપાહસાલાર ફીરૂજાંનનું નીહાવંદના મેદાંનમાં જવું.

યઝદેઝર્દના એ ફરમાનને માન આપી, દેશે દેશ અને મુલકે મુલકના પારસી હાકેમોએ પોતાની શેહનશાહત અને ધરમને બચાવવા, નીહાવંદના મેદાંનમાં પોતપોતાના લશકરોને એકદમ રવાના કીધાં. એવી રીતે એકઠી થયેલી કુલ્લે ફોજ, એક લાખ અને પચાસ હજાર પારસીઓની બની હતી. એ તમામ લસ્કરની સરદારી ફીરૂજાંન નામના પારસી પેહલવાનને આપવામાં આવી. અરબો આ જંગમાં લડવા પાછા તૈયાર થયા, અને તેમની સરદારી નોઅમાન નામના આરબ સરદારે લીધી.

આતશપરસ્તી ઇરાંનમાંથી નાબુદ કરવાનો ઇસ્લામી હુકમ.

નોઅમાને પોતાના લશકરને ઉશ્કેરવા એક દીલ ઉશ્કેરનારૂ ભાશાણ કરી, ખાસ હુકમ કીધો, કે:—"કાઇબી રીતે આતશની સેતાયેશવાલી દીનને ઇરાંનમાથી હંમેશ સુધી નાબુદ કરવી."

ઇરાંની કિલ્લેબંધી. પારસી સીપાહોએ લશકરોના બચાવ માટે ચર (trenches) ખોદવી. ઇરાંનીઓના બચાવના બાંધકાંમ.

ફીરૂજાંન એક કુનેહબાજ સરદાર હતો. તેણે ઇરાંની લશકરનો બચાવ ઘણીજ બાહોશીથી કરવાની યોજના ઘડી. આરબોને જુદીજ રીતે જેર કરીને હફાવવાની તેણે તદબીર રચી. તેણે લડાઇમાં ઉતરવાને બદલે, અરબોને હાકવીને તાબે કરવાની તજવિજ કીધી. ફીરૂજાંને પોતાના લશકરને એક સલામતી ભરી જગ્યા ઉપર રાખી, તેમના બચાવ માટે લશકરની ચારે બાજુએ એક ઉંડી ફરતી ચર ખોદીને, તે પાણીથી ભરી નાખી, અને ત્યાં પોતાના તમાંમ લસ્કર સાથે પોતે પડાવ નાખી પડયો.

નોઅમાને નીહાવંદના મયદાંનમા પોતાના લશકર સાથ આવી પડાવ નાખ્યો.

અરબ સરદાર નોઅમાને નીહાવંદના મેદાંનમાં પોતાના લશકર સાથ આવી પડાવ નાંખ્યો, અને ઇરાંનીઓને લડાઇમાં ઉતારવાની તે અનેક તદબીરો કરવા લાગ્યો, પંણ ફીરૂજાંને તેને જરાબી મચક આપી નહી.

નીહાવંદના મેદાનમાં બે માસ પડી રેહવું.

બે માસ સુધી બંન્ને બાજુના લશકર નીહાવંદના મેદાંનમાં પડી રેહ્યાં. આરબોની ખોરાકીનો અસબાબ ઘટી જવા લાગ્યો. તેઓમાં અસંતોશ ફેલાયો, અને તેમના લશકરમાં બેદીલી ચાલુ થઈ. રીપાહો નોઅમાનની વિરૂધ બકબકારો કરવા લાગ્યા, અને તેથી તે સરદાર ચિંતામાં પડયો.

અરબ પેગાંમચીનુ ઇરાંની સીપાહસાલાર ફીરૂજાંન પાસે જવું.

એવે સમે નોઅમાને પોતાના એક જાસુસને ઇરાંની સીપાહસાલાર ફીરૂજાંન પાસ સુલેહની દરખાસ્ત આપી મોકલ્યો, અને એ બાંહાંશે ઇરાંનીઓના બચાવનાં બાંધ કામો કેવી કિસમના છે, તે જોઇ લેવાની તેણે એક તદબીર રચી, કે જેથી અરબોને ઇરાંનીઓ ઉપર હુમલો કરવાને બની આવે.

સીપાહસાલાર ફીરૂજાંને જાસુસની મુલાકાત લેવી.

પણ છાવણીમાં દાખલ થતાંજ તે જાસુસને અટકાવવામા આવ્યો, અને ફીરૂજાંને છાવણીની બહાર આવી તેની મુલાકાત લીધી. તેની સુલેહની દરખાસ્તને ફીરૂજાંને હમી કાહડી, અરગો સાથ લડવા માટે પોતાની મરજી દેખાડી, અને તે પેગાંમચીને નામોસી ભરયા સખુનો કહી, બાહરોબાહરથીજ તેને પાછો રવાના કીધો (10)

અરબોએ દગો કરવાના ઠરાવ ઉપર આવવું.

કોઇબી રીતે આ જંગે નીહાવંદનુ સેવટ લાવવા વિચારથી, એક અરબે પોતાના સરદારને પારસીઓને ફસાવવા માટે કાંઇક દગાઇ કરવાની સુચના કીધી, અને તે સુચના તુરતજ અમલમાં મુકાઇ. તે સુચના પ્રમાણે નોઅમાને પોતાના તમામ લશકરને પોતાના વિશ્વાસમાં લીધું, અને એક ખોટું જાહેરનામું લશ્કરમા બાગે બુનંદ એવું વંચાવ્યું, કે વડો ખલીફા ગુજરી ગયો છે, વાસ્તે લડાઇને પડતી મુકી તમાંમ લશ્કરે મદીના તરફ એકદમ વગર ઢીલે પાછું ફરવું.

નીહાવંદનના મયેદાંનમાથી અરબ લશ્કરની મદીના તરફ કુચ.

આ ફરેબી હુકમને અનુસરી, અરબ લશકરે નીહાવંદના મેદાંનમાથી લડાઇનો તમામ અસબાબ ઉઠાવી મદીના તરફ કુચ કરવા માંડી. તેઓને નીહાવંદના મયેદાંનમાંથી એવી રીતે ચાલી જતા જોઇ, પારસી સરદાર ફીરૂજાંને ફરેબ ખાધો. તેણે દુશમનોને આવી રીતે મયેદાંનમાંથી છટકી જતા જોઇ, પોતાના લશકરને જાગરત કરવા, અને દુશમનોની પુઠ પકડવા માટે પુકાર મારી જાહેર કીધું.

પારસીઓની ગફલત. પોતાના બચાવવાલાં બાંધકાંમમાથી પારસીઓનું બહાર નિકલવું.

નોઅમાન નીહાવદનું મયેદાંન છોડી ચાલ્યો ગયો. તે નાહસતા દુશમનોને મારવા, અને તેમને છેલ્લી શિકસ્ત આપવા પારસીઓ જોશમાં આવ્યા. તેઓ પોતાના હથીયાર સજી તઇયાર થયા, અને ફીરૂજાંન પોતાના તમામ લશકરને લઇ પોતાના બચાવ માટે બાંધેલી ચરની બહાર નિકલી, તેણે અરબોનો કુંબાલો પકડયો.

બે દિવસ સુધી અરબોએ પાછું ફરી જોયું નહી, પણ ત્રીજે દિવસે જ્યારે અરબોએ જોયુ, કે ઇરાંનીઓ પોતાના બચાવના બાંધકામમાંથી બહાર નીકલી તેમની પાછલ આવી લાગ્યા છે, અને હવે તેઓ આસાંનીથી તે તરફ પાછા ફરી શકશે નહી, ત્યારે તેઓ એકદમ પાછા ફરી પારસીઓની સામે થયા.

જંગે નીહાવંદ. એક ખુંનખાર લડાઇ. ૮૦,૦૦૦ અરબો ચરમા ડુબા.

નીહાવંદના મયેદાંનમાં એક ખુંનખાર લડાઇ ચાલી. અરબ સરદાર નોઅમાન એક પારસીના તીરથી વિંધાઇ મરણ પામ્યો. નોઅમાનનું લશ્કર તેના મરણથી બેદીલ થાય, માટે અરબો સમયસુચકતા વાપરી લડાઇના મયેદાંનમાંથી તેજ વખ્તે તેની લાસ ઉઠાવી લઇ ગયા, અને તેનો પોશાક તેના ભાઇને પેહરાવી તેને લશકરમાં ઉભો કીધો, એવી મતલબથી કે નોઅમાન મારયો ગયો નથી, એમ અરબો સમજે.

એ નીહાવંદની લડાઇમાં અરબો તેમજ ઇરાંનીઓની મોટી ખુવારી થઇ. હજારો કપાઈ મુવા, સેંહકડો તીરથી વિંધાઇ ગયા, અને જે પારસીઓ લડાઇના મયેદાંનમાથી જીવ બચાવવા માટે પોતાના બચાવવાલાં બાંધકાંમમા આસરો લેવા પાછા ફર્યાં, તેમની પાછલ લાગેલા ૮૦,૦૦૦ આરબો, પારસી કીલ્લે બંધીમા ખોડેલી ચરની અંદર ડુબી મુવા.

અંતે પારસીઓ હાર્યા.

અંતે પારસીઓની હાર થઇ. તેઓનુ ગંજાવર લશકર પરાગંદે થયું, અને તેઓએ મયેદાંનમાંથી નાહસવા માંડયું. આરબોએ નીહાવંદનું શેહર કબજે લીધું. ફીરૂજાંન તીરથી વિંધાઇ મરણ પામ્યો. એ લડાઇ ઇ૦ સ૦ ૬૪૧ મા થઇ હતી. આજે તે લડાઇને ૧૨૮૨ વરસ થયાં છે. પારસી સલતનત માટે ઉઠેલાં જંગનું એવી રીતે સેવટ આવ્યું. આ અફલાકનું ચક્કર એમજ ફરે છે! ચહડતીને પડતી, પડતી 'ને ચહડતી જગતમા ચાલુ રહી છે. આસમાના દોરથી કોઇ બચતું નથી, અને કોઇ બચ્યું પણ નથી. (11)

વતન અને શાહી માટે પારસીઓનો વિલાપ.

ગર્દીશ આખર થઇ બેવફા,
પડી પારસીઓની ઉપર જફા.
પરાગંન્દે એક લાખ પચાસ હજાર,
રડે સર કુટીને શાહ શેહેરિયાર.
જંગે નિહાવંદે કીધો અજાબ,
થયું પારસીઓનું ખાનુંખરાબ.
ખલા મહમદી ઘુંમતી કુલ ઇરાંન,
ખતમ થઇ ગઇ શાહી સાસાંનીયાંન.
ડરતા હતા જેથી શીરો-પલંગ,
કિધી તેની હાલત જમાનાએ તંગ.
થયો ખ્વાર યઝદાંપરસ્તી ધરમ,
પડયો દીન જરથોસ્તી પર જુલંમ.

ખતંગ દીન રોશંન થયો હસ્તીનો,
ખતંમ થાયો અમલ જરથોસ્તીનો.
કિધાં કુલ વેરાંન ઓતશ બ્હેરાંમ,
ગરજી રહી નોબતે ઇસલાંમ.
રડે કુલ ઇરાંની મારી પૂકાર:
"ગયો તું કહાં યઝદજર્દ શહેરિયાર."
દુનિયા દગલબાજ અરે નાબકાર,
કિધું કાં ઇરાંનને ખાર-જાર.
મકરબાંજ છે તું અરે આસમાંન,
કિધી શાહી તારાજ તેં કિયાંનીઆંન.
લુટાવી તુએ પારસીની ધજા.
પામાલ કીધી પૂરાતન પ્રજા.

પાદશાહ યઝદઝર્દ શેહરીયાર.

છેલ્લો પારસી પાદશાહ

પરાગંન્દે એક લાખ પચ્ચાસ હઝાર,
રદે સર કુટીને શાહ શહેરીયાર
જગે નિહાવન્દે કીધો અજામ,
થયુ પારસીઓનુ ખાનુખરાબ

(જુવો પાનું ૪૪૦)

નીહાંવંદની લડાઇથી આવેલાં પરીણામ.

૧ એ લડાઇથી સાસાંની શેહનશાહતની સરજત નકી થઇ ગઇ.
૨ એ લડાઇથી યઝદેઝર્દ નાહસી ગયો, અને અરબોએ તેની પુઠ પકડી.
૩ એ લડાઇથી યઝદાંપરસ્તી દીનની ખુવારી થઇ.
૪ એ લડાઇથી આતશબેહરામો અને આતશ કદેહો તારાજ થઇ ગયાં.
અને જરથોસ્તી દીનની દુર દશા બેઠી.

યઝદેઝર્દની નાહસ ભાગનું પાછું શરૂ થવું.

કમનસીબ યઝદેઝર્દ હવે પાછો નાહસ ભાગમાં પડયો. નીહાવંદથી હમદાંન, હમદાંનથી રએ અને રએથી ઇસ્ફાંન, સેઇસ્તાંન, અને મરવમાં તે ભટકવા લાગ્યો, પણ કોઇબી જગ્યે તેણે પોતાની સલામતી જોઇ નહી.

મરવમાં યઝદેઝર્દનું જઇ પુગવું.

દેશે દેશ ભટકતો, રાતના મુસાફરી કરતો, અને દિવસના પાહડો અને ઝાડો અંદર છુપાતો તે પારસી પાદશાહ, પોતાની શેહનશાહી સરજતનો વિચાર કરી દુનિયાની બેવફાઇ માટે સંતાપ કરવા લાગ્યો. (12)

દુનીયાની બેવફાઇને ઉપર યઝદેઝર્દનો સંતાપ.

"અજબ છે નસીબાનો દોરે ગજબ,
ગઇ મારી શાહી, ગયો કુલ મહજબ.
ફરી કીસમતની હતી જે ગતી,
રહી નહિ શાહી, રહી નહી મતી[1]
થયો મારો અમલ મિસલ એક ખાબ,
થયો અસ્ત સાસાંનીયાંન આફતાબ.
અએ માહરેમંન, અજીજ મહેરબાંન,
જન્મ કાં મને આપિયો આ જેહાંન.
અગર આપ તે જો જનમ હું નહી,
તો જોતે આ રંજે-મહન હું નહી.
એ બંન્દા છે દુનિયા દુઃખોથી ભરી,
દુઃખ જોઇ દુખી થતો ના જરી.
અગર તું બને જો ખલકનો શહા,
ગગન તક ઉડે જો તહારી ધજા.
તોબી તું એક દંન ફના ખાક છે,
અમર નામ યઝદાંનનું પાક છે.
જરા કર જમાનાનો બંન્દા હિસાબ,
જમાનાથી જમશેદ થયો લાજવાબ.
ફરીદુન થાયો જગત આશકાર,
જમાનાથી તેબી થયો બેકરાર.
જરા નહિ હતો કમ કાઉસ રૂબાબ,
ખતમ થાયો એક રોજ તેનોબી તાબ.
રહ્યો નહી આદેલ નોશીરવાંન,
રહ્યો નહી પરવીઝ[2] રોશંન રવાંન.
એક દીન જમાનાની છે મસ્તીનો,
એક દીન છે દુઃખની વૃશ્તીનો.
સિતારો ઉભો સર ખરોખસ્તીનો,
થયો રોજ 'રોશંન' બરગશ્તીનો.

યઝદેઝર્દ તરફ મરવના હાકેમનું બેવફા થવું.

અંતે ભટકતો યઝદેઝર્દ મરવ મધે જઇ પુગ્યો. તે શેહરનો હાકિમ માહુઇ સુરી, જે તેનો દોસત હતો, તેને યઝદેઝર્દે પોતાની આફતની તમામ હકિકતથી વાકેફ કીધો. યઝદેઝદને તારાજ હાલતે પોતાની પનાહામાં આવેલો જોઇ, માહુઇ સુરી પોતાનો લોભ અટકાવી શકયો નહી. માહુઇએ તેનો દોસ્ત થઇ રેહવાનું ખોટું ડોળ

[1] મતી યાને અકલ. [2] ખુશરો પરવીઝ.

પાલ્યું, અને તેની પરોણાગત અને મહારત કરવાની કબુલાત આપી, યઝદેઝર્દનો વિશ્વાસ તેણે મેલવી લીધો.

માહુયએ યઝદેઝર્દને મેજબાંની આપવા એક ભપકાદાર મિજલસ બોલાવી. તે મિજલસમાં ઇરાંન વતન અને જરથોસ્તીઓની અરણોએ કેવી રીતે પાયમાલી કીધી, તેનુ બ્યાંન કરવાની માહુયએ યઝદેઝર્દને ફરમાસ કીધી તે ફરમાસને અનુસરી તે કમનસીબ પાદશાહે પોતાના કમનસીબ વતન અને કમનસીબ રૈયત બાબે મિજલસ હજુર વિલાપ કીધો. (13)

માહુયનો દગો-યઝદેઝર્દનુ નાહસવું.

આ રંગભરી મિજલસની તકલીદી, અને ફીતુરી માહુયની મેહમાનદારી કેટલી દગાભરી હતી, તેની કમનસીબ યઝદેઝર્દને જરાબી ખબર હતી નહી. તેણે એક હાથ ઉપર યઝદેઝર્દની પરોણાગત કરી તેને રાજી રાખ્યો, અને બીજા હાથ ઉપર તેણે તારતારના ખાનને લખી જણાવ્યું, કે યઝદેઝર્દ મારે હાથ આવ્યો છે, માટે તેને પકડવા લશ્કરને મોકલવુ. આ ખબર મલતાંજ ખાને પોતાના લશ્કરની એક ટુકડીને યઝદેઝર્દને પકડવા મરવ તરફ મોકલી. તે ટુકડીએ મરવ મધે જે મકાનમાં યઝદેઝર્દ વસ્તો હતો, તે મકાનને ઘેરી લીધુ.

આ નવી આફત જોઈ યઝદેઝર્દ તે મકાંનમાંથી એક છુપા લેબાસમાં જીવ લઇ નાહસવા લાગ્યો, અને તેમ કરવામાં તે ફતેહ પામ્યો.

યઝદેઝર્દનું મરવના મેદાંનમાં રાતને સમે પવન ચકી પાસ જઇ પુગવું.

મરવથી તે જીવ લઇ નાહઠો. તે કયાં જતો હતો, તેની તેને ખબરબી નહી હતી. જ્યાંબી તેને એકાંત રસ્તો દેખાયો, ત્યાં તેણે નાહસવા માંડયું. એવી રીતે નાહસતાં, પુનમની એક ચાંદરણી રાતે, મરવ શેહરની સરહદની બાહાર, ખુશરો નામના એક પવન ચકીવાલાના ઝુપડાંમા બલતા ચેરાગની સરતે, પાણીની તરસથી તરસ્યો યઝદેઝર્દ ત્યાં જઇ લાગ્યો. ત્યાં રાતની ચાંદણીમાં તે ધંટીવાલાના બાળકોને નાચતાં ગાતાં જોઇ, પોતાની કરજત ઉપર વિચાર કરતો, તે ઝુપડાંની બાહાર જમીન ઉપર ફસડાઇ બેઠો.(14)

ભટકીને વંનમાં તે બનીયો ખરાબ,	સિકલ થાઇ સુંદર, અલમથી ઝર્દ,
ના રહી તાકત ના રહી તાબ.	કરતો તે અફસોસ કંમબખ્ત મર્દ.
ખોઇ અમીરી બનિયો ફકીર,	જંગે નિહાવંદથી થઇ ખતંમ,
માલેક શાહીનો રોશંનઝમીર.	સાસાંની શાહી બંધ એકદમ.

ખુશરોના ઝુપડાંમાં યઝદેઝર્દનું રાતને સમે ઘાસ ઉપર મુકાંમ કરવું.

એવામાં પેલાં ઝુપડાનો માલેક ખુશરો બાહાર આવી લાગ્યો, અને યઝદેઝર્દને જોતાંજ પોતાના મકાંનમાં તેને વિશ્રામો આપવાની ખુશરોએ ખાએશ જણાવી. યઝદેઝર્દ તે ખાએશ ઉપકાર સાથ કબુલી. યઝદેઝર્દ ખુશરોની સાથ તેના ઝુપડાંમા ગયો, અને ત્યાં તે ઝુપડાંના એક અંધારાં ખુંણામા, રાતને વખત જમીન ઉપર બિછાવેલાં સુક્કાં ઘાસ ઉપર, તે ઇરાંનના પાદશાહે પોતાનું મુકાંમ કીધું.

આ ફરતાં આસમાંનની બેહુંદી ચાલથી શાએર ફીરદોસી યઝદેઝર્દની હાલત માટે નીચે પ્રમાણે વિલાપ કરે છે.

ફીરદોસીનો યઝદેઝર્દની હાલત ઉપર વિલાપ.

* * *

સુનીન અસ્ત રસ્મે સેરાએ ફરીબ,
ફરોઝશ બુલંદ અસ્ત પસ્તશ નસીબ.
બેદાનનો કે બીદાર બદબખ્તે ઉઇ,
બેગરદુંન કરીદી ફ્રસક તખ્તે ઉઇ.

* * *

અગર બેખુરદી જેહાં દેશમંન્દ,
કે નાયદ બેફરજામ અઝુ જોઝ ગેઝન્દ.
ચે બંન્દી દેલ અંદર સેરાયે ફસુસ,
કે હઝમોંન બેગુશ આએદ આવાએ કુસ.

* * *

(અર્થ)

આ દગલબાજ આસમાનની એવી ચાલ છે, કે ઇનસાંનને ઘડીમાં તે ઉંચે ચહડાવે છે, અને ઘડીમાં તેને નીચે પાડી ખુવાર કરે છે.

યઝદેઝર્દનો સીતારો જ્યારે બુલંદ હતો, ત્યારે તેના નસીબને ફલકે તખતે ચહડાવ્યું હતું. હવે જ્યારે તેનુ બદબખત થયું, ત્યારે ચક્કી પીસનારના છાંપરામાં તેણે આશરો લીધો છે.

એ બંન્દા જો તું અકલમંદ હોય, તો આ દુનિયા સાથે દીલદારી કરતો ના, કારણ આખર તું એનાથી દુઃખ જોશે.

આ ઠગારી ધરતી સાથ તું તારૂં દીલ બાંધતો ના, કારણ એમા તું દર વખતે અજલની નોબતનો અવાજ સાંભલશે.

ખુશરોનુ યઝદેઝર્દને પીછાંનવું.

પ્રભાત પડતાંજ પેલા ચક્કીવાલાએ પોતાના રાતના પરોણાનો ખુબસુરત ચેહરો, તેનો પોશાક અને તેનુ જરીઆંન જોતાંજ યઝદેઝર્દ તરીકે તેણે તેને પીછાની લીધો.

એ ખબર માહુઇને પડી.

કમનસીબ યઝદેઝર્દની ખબર જાસુસોથી માહુઇને પડતાંજ, તેણે ચુપચુપ ચક્કીવાલા ખુશરોને બોલાવી મંગાવ્યો, અને યઝદેઝર્દનું માથું કાપી લાવવાનો તેને હુકમ કીધો, અને નહી તો તેનો તેમજ તેના કુટુંબનો જાંન લેવાની માહુઇએ તેને ધમકી આપી.

યઝદેઝર્દની કતલ.

ચક્કીવાલા ખુશરોનુ પેલા જુલમગાર માહુઇ આગલ કાંઇ ચાલ્યું નહી. યઝદેઝર્દનું ખુન કરવા ખુશરોની હિંમત ચાલી નહી. પોતાના આખાં કુટુંબનો જાંન લેવાની જે ધમકી માહુઇએ તેને આપી હતી, તેથી આ અઘોર કામ કરવાના ઠરાવ ઉપર તેને

આવવાની ફરજ પડી. તે ખુદા પાસ હાથ જોડી બોલ્યો: "ઓ દાદગર, ઇરાંનના પાદશાહનું ખુન કરવા મારી હિંમત ચાલતી નથી, પણ મારાં વાહર્માંણોના જાનની સલામતીને ખાતર મને માહુઇના હુકમને તાબે થવું પડે છે, વાસ્તે એ ગુનાહની હું માફી માગુ છું."

તેજ રાતના, જ્યારે ખુશરોના ઝુપડામા રાતને સમે યઝદેઝર્દ એક જવનુ નાન ખાતો બેઠો હતો, તે વખતે તે ચડાન ચક્રીવાલો પાદશાહના કાનમા કાંઇક વાત કેહવા જતો હોય, તેમ તેની આગલ જઇ, તેના જીગરમા એક ધારદાર છરી ભોકી દીધી.

હજી તો તેના હાથમા નાનનો ટુકડો હતો, હજી તો તેના મોહડાંમા તે સુકો નવાલો ચાવતો હતો, હજી તો તે પાણીને માટે યાદ કરતો હતો, તેટલામાંજ તે હિચકારાએ તેને જાંનથી બેજાન કીધો, અને તેની લાસને માહુઇને સ્વાધીન કીધી.

માહુઇએ તેના શરીર ઉપરનો તમામ શાહી સાજ, તાજ, ગળેબંધ, મોહોર અને વીંટી વિગેરે કાહાડી લઇ, તેની લાસને પડોસમાં વહેતી નદીના પાણીમા, નગ્ન હાલતમા ખુશરોની પાસે, ફેંકાવી દીધી. આ લાસ ઉપર પાછલથી કેટલાક ખ્રીસ્તી પાદરીઓની નજર પડતાંજ તેઓએ તેને ઓલખી, અને પાણીમાથી બાહાર કાહાડી તેને દખ્મેનશીન કરાવી.

આ બનાવ તારીખ ૨૩ મી આગસ્ટ ખ૦ સ૦ ૬૫૧ ને દીને બન્યો હતો. મરણ વખતે યઝદેઝર્દની ઉમંર ૩૫ વરસની હતી. ૧૫ વરસની ઉંમરે ઇરાંનની જરથોસ્તી અંનજુમને તેને તખત ઉપર લાવી બેસાડ્યો હતો. સુરજ જેમ ઉગે છે અને અસ્ત પામે છે, તેવીજ હાલત રાજપાતની થાય છે. તેજ હાલત જરથોસ્તી રાજપાતની થઇ, અને તેજ રીતે પારસી સલતનત સદાની અસ્ત પાંમી.

આખરી ટીકા.

મહાન પ્રજાઓનુ ચહડવુ અને પડવું, તેમની રીતી અને નીતી ઉપર મોટો આધાર રાખે છે. જે પ્રજા મોજ અને શોખમાં લીન થઇ પડે છે, તે અંતે પરાજય થવાને સરજાયલીજ છે. યઝદેઝર્દે એજ સબબથી પારસી શેહનશાહતને સદાની ગુમ કીધી છે.

જો ઇરાંની એરીઅંનોએ કાદુસીયાની લડાઇમા પોતાનો ઝુંન્ડો ગુમાવ્યો નહી હોતે, અગરજો તે કોમે પોત પોતામા બરપા થતો કુસંપ અટકાવ્યો હોતે, અને એ કોમ મોજીલા શોખમાં પડી નહી હોતે, તો આજે તમામ યુરપ ખંડના એરીઅંન દેશોમાં 'જીહોવાને' બદલે 'અહુરા મઝદા' ના નામની પરસ્તેશ થઇ હોતે, અને દેવલોને બદલે આતશ કદેહોમાં રોશન આતશનો ભેબલો બીરાજી રહેતે

થયો એ મુજબ પારસી શાહ કતલ,
રહિ નહિ તેની અસલ કે નસલ.
અજબ છે જફા તારી ચર્ખે બુલંન્દ,
પિછાને નહિ તું જ ફંન્દ હોશમંન્દ.
અરે ગોર્દ ગુંમ્બજ ફિતુરી કહંન,
કિધો પારસી શાહ કહાં તેં દફંન.
ગજબ છે ચલન તારી ઓ આસમાંન,
કિધાં તુએ તારાજ જરથોશ્તીયાંન.

ખલક થાઇ તાજુબ હયરત રહે,
મલકની પલક ના એ દુઃખો સહે.
જગત જોઇ આફત સિહા–અંધકાર,
કજાબી રડે જોઇને શેહરિયાર.
એક રોજ છે જીંદગી આ તમામ,
તજી ફાંની જઇશું મિનોઇ મુકામ.
એક રોજ છે જીંદગી આ ખતંમ,
નહી સંગ કોઇ સિવાએ કરમ.[1]

---

૧ કરમ—કર્મ યાને કરણી.

સિતારો થયો યઝદઝર્દીનો અસ્ત,
થઇ તેની અવલાદ નાબુદ નષ્ટ.
કિધી પારસી શાહી તેણે ખતંમ,
પડયો પારસીઓની ઉપર જુલંમ.
રિજાલા અરબ જે હતા બહુ ખતંગ,
થયા રાજ કર્તા, બનિયા મલંગ.
કિધાં આસમાંને છે સહુંને ફના,
આ ફાંનીમાં નહી કોઇને મલતી પનાહ.
થયા પારસીઓ પરાગંદ તમાંમ,
ઇરાંન છોડી ગયાં ગામેગાંમ.
હતાં ખળ કળમાં બિલકુલ પુર,
રંગે રૂપાલા, વિપતીથી સુર.

કદમાં કદાવર, બુલંદ તંનના,
તકદિરના ફુટા, વતંન વંનના.
અકલે પુરા, દિલથી દલેર,
દિલમાં સખાવત, માયા મહેર.
હજારોએ છોડી દિધાં રહેઠાંણુ,
નિકલિયા આવવાને હિન્દુસ્થાંન.
તજી શહેર આબાદ કીધી સફર,
ઉતરિયા પ્રથમ 'દીવ' બંદર . ઉપર.
વસી દીવમાં વીસ વરશ એક કંમ,
ગયા ત્યાંથી પાછા સંજાંન ગંમ.
૧૬૭૦૦
વસી ત્યાં વતંન તે કિધું ગાંમને,
સ્થાપ્યું ત્યાં આતશ બહેરાંમને.[1]

* * *

રહી રીત નહિ કંઇ, રહિ નહી ભાત,
રહો નહી પોશાક, રહિ નહી વાત.
રહી નહિ જીંદગીની રાહ ને રસંમ,
ફક્ત રાખિયો એક કાયંમ ધરંમ.
હતા નહી ત્યારે 'કૉલર' ને 'ટાઇ',
હતી પારસી જાંગલાની નવાઇ.
હતી પારસી નારો હિંમતે પુર,
નીતી અશોઇથી હતી ભરપુર.

હતો નહી પોલકા 'ને સ્હેંતા પર માર,
હતો નહી ચસ્માની ઉપર સુમાર.
હતાં નહી 'ઇન્સર્શન' 'રીબંન'ને 'લેસ',
હતા નહી ત્યારે વસણાએલા ફ્રેસ.
હતા નહી બાળકને 'સેલરના સુટ',
પપ્પા નહી ફુંકતા'તા લાંબ્બી 'ચીરૂટ'.
ખતમ થઇ સાસાંની શાહી તમામ,
રજા ચાહે 'રોશન' કથીને કલાંમ.

પારસીઓની શેહનશાહત પડી ભાગયા પછી, તેમની નાહસ ભામની વિગતવાર' નોધ તવારીખની શાહાદત સિકકે આજે નીચે પ્રમાણે રજુ કરી શકાય છેઃ

ઇ૦ સ૦ ૬૪૧ મા નીહાવંદની લડાઇ થઇ હતી.

ઇ૦ સ૦ ૬૫૧ મા એટલે નીહાવંદની લડાઇ પછી દસ વરશ વિત્યા બાદ યઝદેઝર્દ કતલ થયો હતો.

ઇ૦ સ૦ ૬૫૧ થી ઇ૦ સ૦ ૭૫૧ — એટલે ૧૦૦ વરશ સુધી પારસીઓએ નાહસીને કોહિસ્તાંનના પાહડી મુલકોમાં આસરો લીધો હતો.

ઇ૦ સ૦ ૭૫૪ મા પારસીઓ મકરાંનની દક્ષીણે ઓરમઝ નામના ટાપુ તરફ ગયા હતા.

ઇ૦ સ૦ ૭૬૬ એટલે ૧૫ વરશ સુધી પારસીઓ ઓરમઝના ટાપુમાં રહ્યા હતા.

ઇ૦ સ૦ ૭૬૬ થી ઇ૦ સ૦ ૭૮૫ — પારસીઓ ઓરમઝના ટાપુમાંથી નિકળી પ્રથમ દીવ બંદરે ગયા હતા અને દીવમાં તેઓ ૧૯ વરશ સુધી રહ્યા હતા.

---

૧ પારસીઓએ ઇરાંનથી હિંદુસ્થાંનમાં આવ્યા પછી પેહલવેહલ્લું હિન્દુસ્થાંનમાં જે આતશ બેહરાંમ બંધાવ્યુ હતું, તે એજ હતું.

ઇ૦ સ૦ ૭૮૫	પારસીઓ દીવમાં ૧૯ વરશ સુધી રહ્યા પછી, તેઓ ત્યાંથી ઇ૦ સ૦ ૭૮૫માં નિકળીને સંજાન મધે આવી રહ્યા હતા.
ઇ૦ સ૦ ૭૯૦	ના સાલમા પારસીઓએ સંજાન મધે પેહલવેહલું આતશ બેહરાંમ બાંધ્યું હતું. (હીન્દુસ્થાંનમા પેહલું આતશ બેહરાંમ એજ બંધાયું હતું.)
ઇ૦ સ૦ ૭૯૦ થી ઇ૦ સ૦ ૧૦૯૦	એ પછી લગભગ ૩૦૦ વરશથી વધુ વરશ સંજાનમા વસી, ત્યાંથી ગુજરાતમા ચોતરફ તેઓ વસવાટ કરતા થયા હતા.
ઇ૦ સ૦ ૧૪૯૦	એ પછી મહમદ બેગડાએ સંજાન ફત્તેહ કરવા સંજાનના હિન્દુ રાજા સાંમે ચહડાઇ કીધી હતી, જે પ્રસંગે અર્દશીર નામના પારસીની સરદારી હેઠળ, પારસીઓ સંજાનના રાજા તરફથી મુસલમાનોની સામે લડી, તેઓએ પોતાની બહાદુરી દેખાડી આપી હતી, અને ત્યાર પછી તેઓ બારોટના પાહાડ ઉપર જઇ વસ્યા હતા.

અને એ પછીના પારસીઓને લગતા બનાવો ઘણા જાણીતા છે, અને તે અત્રે દરશાવવાની કાંઇ જરૂર નથી. *

* અમારા કુટુંબમાં અમારા પિતાજીને હાથે લખેલી એક ચોપડી નામે ગુનબા સનોબર ચેકર્દ છે.

આજથી ૭૫ વર્ષ ઉપર હાથના પુસ્તકો લખનારાઓ પોતાના લખાણની તારીખ કેમ આપતા હતા, અને તે અરસામાં આપણા પારસીઓ ગુજરાતી ભાશા કેવી રીતે લખતા હતા, તથા પોતાની ચહતી વંશાવળી કેમ જાળવી રાખતા હતા, તેના એક નમુના તરીકે અમારા પિતાજીની ઉપલી હાથની લખેલી ચોપડીમાંનો કોલોફોન, જેમ તેમાં છે તેમ અમો તે અતરે નીચે આપીએ છિયે:—

"આજ રોજ મુબારક ૩ અરદીબેહશત અમરશાશપંદ ને માહા મુબારક ૪ તેશતર તીર હીજદ, ને શને ૧૨૧૭ એજદેજરદી, શંવત ૧૯૦૪ નાં વરખે માગશર વદ ૮ ને વાર બુધે તા૦ ૨૯ મી માહે દીજમબર શને ૧૮૪૭ ઇસવી, શાકે શાલીવાંન ૧૭૬૯, મુસલમાંની તા૦ ૨૦ માહે મોહોરંમ શને ૧૨૬૪ હીજરા, એ દીન કલાક ૧૨ ને અમલે શંમપુરંન કીધી છે. અસલ પરમાંને નકલ ઉતારી છે. એ કીતાબનો માલેક કમતરીન ગરીબ સરવેની પાઉ ખાક નવરોજજી, નાહાંનાભાઇ, શેરામજી, જમશેદજી, શેહેરાબ, નવરોજ, જમશેદ, હીરા, રતન, ઉશા મુનશી, બંદર સુવાલીના—હમે હમારી ખાએશને વાશતે એ રંગીન કીસ્સો લખેઓ છે."

પુરવણી.

"આતશની સેતાયેશ કરનારા."[1]

યાને

'કુહે ગબર.'

[આ દાસ્તાંનનુ કિર્તન ફક્ત એક પુરવણી તરીકે શાહનામાના દાસ્તાંનોના કિર્તનોને છેડે આમેજ કરવાની કર્તાએ એકજ કારણ સર અગત્યતા જોઇ છે.

કવી થોમસ મુરની લાલારૂખમા, "આતશની સેતાયેશ કરનારાઓ" એવે નામની એક નઝમ રૂપી કલ્પીત વાર્તા, પ્યારના મુદ્દા ઉપર જોડાયલી છે. આ વાર્તા સીધી રીતે જોતાં શાહનામાના દાસ્તાંનો સાથે કાંઇબી નિસ્બત ધરાવતી નથી, પણ પારસીઓની શેહનશાહત પડી ભાગ્યા પછી, અને યઝદેઝર્દ શેહરિયારની હાર પછી ઇરાની જરથોસ્તીઓના જીગરમા આતશ તરફની ફીદાગીરી કેવી હતી, તેનો ચીતાર આપે છે. પવિત્ર આતશના બચાવ માટે ઇરાની જરથોશ્તીઓ પાહાડોમાં વરશો સુધી છુપાઇ વસ્તા હતા. કેટલાકો ઇરાંની અખાત તરફ આવેલા હોરમજદના ટાપુમા જઈ વસ્યા હતા, અને દુશમનો સાથ તેઓએ મોટી લડત ચલાવી પવિત્ર આતશને સંભાળી રાખ્યા હતા.

આતશની સેતાયશ કરનારા ઇરાંની જરથોસ્તીઓને 'કુરાંન અને તલવાર'ના જમાનામા, ઝનુની આરબો તરફથી જે હેરાંનગતી યઝદઝર્દની પડતી પછી મલી રેહી હતી, તે બનાવોની વિગતને, આ આતશની સેતાયશ કરનારાઓના દાસ્તાંનમાં બનતા બનાવો સાથ સેહલથી જોડી શકાય તેવા લાગ્યાથી, શાહનામાના મારા કિર્તનોની સાથે એક પુરવણી તરીકે જળવાઇ રેહ, એવી મતલબથી તે અત્રે આમેજ કીધું છે. વધુ એટલા માટે, કે આ ઇંગ્રેજ કવીના એક ઇંગ્રેજી દાસ્તાંનને શાહનામાને આધારે કર્તાએ રચેલાં સંગીત કિર્તનોના જેવીજ ઢબ ઉપર નઝમ અને નસર ઉપરાંત તેને સંગીતથી સજ્જ કરી, એ કિર્તનને કર્તાએ મુંબઇ તેમજ દેશાવરો ખાતે રજુ કીધું હતું.]

લાલારૂખ લખનાર કવી સર થોમસ મુર.

સર થોમસ મુર એક પ્રખ્યાત ઇંગ્રેજ કવી હતો. તે એક કવી હોવા ઉપરાંત, મધુર હલકવાળો ગાયક પણ હતો તેના મધુર હલકને લીધે, તેની જોડેલી કવીતાઓ ગાઈ સંભલાવવા, માતબર ઇંગ્રેજો તેને વારેઘડીએ પોતાની મેહફીલોમા બોલાવતા હતા.

---

૧ આ દાસ્તાંનનુ સંગીત કિર્તન પેહલ વેહલુ કરતાએ કરાંચીની અંનજુમન રૂબરૂ તા૰ ૨૫ મી ડીસેંબર ૧૯૧૨ ને દીને કરાંચીની યંગમેન્સ ઝોરાસ્ત્રીયન એસોસિએશન તરફથી રજુ કીધું હતું, અને ત્યાર પછી એજ કિર્તન મુબઇની જશન કમીટી, રથેસ્તાર મંડલ, અને બેહરામજી જીજીભાઇ કોલેજ યુનિયન તરફથી જુદાં જુદાં સાલમા જુદી જુદી વખતે મુંબઇ તેમજ અમદાવાદમા મેં રજુ કીધું હતું. રથેસ્તાર મંડલ તરફથી જ્યારે બીજી વાર એ કિર્તન મે રજુ કીધું હતું, ત્યારે એ કિર્તનને લગતા ૧૮ દેખાવો મેજીક લેનટરના સ્લાઇડસ મારફતે રજુ કીધા હતા.

તેણે લખેલી કવીતાઓમા '

લાલારૂખ

ને નામે જોડેલી કથા જગ જાહેર થઇ ગઇ છે. એ લાલારૂખની કથાના વળામાં

આતશની સેતાયશ કરનારા

એવે નામનુ એક દાસ્તાંન રચી, લાલારૂખની કથા સાથે તેને જોડી નાખ્યું છે. જો કે એ આતશની સેતાયશ કરનારાઓનું દાસ્તાંન કલ્પીત છે, તોપણ ઇરાંની જરથોસ્તીઓની તવારીખમા નોધાયલા એક ખરા બનાવની ઉપરથી તેણે જોડેલું છે.

કુરાંન અને તલવારનો જમાનો.

પારસી શેહનશાહતની પડતીનો તે જમાનો હતો, કે જ્યારે અરબ લોકો એક હાથમા કુરાંન અને બીજા હાથમા તલવાર લેઇ, જરથોસ્તી દીન ધરમને ઇરાંનમા તારાજ કરતા હતા.

'ગબર' યાને આતશની સેતાયશ કરનાર.

તવારીખનો તે એક ઘણોજ નેહસ્ત જમાનો હતો, કે જ્યારે અરબો જરથોસ્તીઓને 'આતશની પુંજા કરનારાઓ' ના એલકાબથી ઓલખાવતા હતા, અને પારસીઓનો ધરમ આતશની પુંજા કરવાનોજ હતો, એવી તે લોકની માન્યતા હતી. આ સબબને લીધે તેઓ જરથોસ્તીઓને 'ગબર' તરીકે ગણતા હતા.

ફીરદોસીએ આપેલો રદીઓ.

પણ પારસીઓને લાગુ પાડેલાં આ બોહતાંન માટે પાછલથી શાએર ફીરદોસીએ જે રદીઓ પોતાના શાહનામા અંદર આપેલો છે, તે જાણવા જોગ છે. તે લખી ગયો છે કે:

"મગુઇ કે આતશ પરસ્તાં બુદંદ,
પરસ્તંદએ પાક યઝદાં બુદંદ."

અર્થ: "એમ ના સમજો કે એ (પારસીઓ) આતશની પુંજા કરનારા હતા; તે લોક તો પાક યઝદાંનને માનનારા હતા."

યઝદેઝર્દની હાર પછી.

યઝદેઝર્દની હાર પછી જરથોસ્તી જાહોજલાલી અને શાહીનો અંત આવ્યો. અંત શાહી અને સત્તાનો આવ્યો, પણ પવિત્ર આતશ તરફની ફીદાગીરી તો દરેક જરથોસ્તીના જીગરમા જલવાઇ રેહી હતી. રાજપાટ ખોયા પછી, અરબોની જુલમગારીને લીધે, જરથોસ્તીઓને વતનથી બેવતન બની પાહાડોમા આસરો લેવો પડયો, પણ ત્યાંબી જરથોસ્તી દીન અને પવિત્ર આતશને, તેઓ જીવ કરતાં વધારે સંભાલથી જાળવતા રહ્યા હતા.

આપેણુ દાસ્તાંન હિયાંથીજ શરૂ થાય છે. પેલો કમનસીબ જરથોસ્તી પાદશાહ યઝદેઝર્દ શેહરિયાર, પોતાની શાહી સલતનત ખોઇ બેજાંન થયો, અને જરથોસ્તીઓ તાજ વગરના રાજાની રૈયત તરીકે ભટકતા પોતાના ધરમ, અને આતશને બચાવવા ગુફાઓ અને પાહાડોની કંદરાઓમા વસવાટ કરતા ગયા.

જરથોસ્તીઓ લાહોર સુધી ગયા હતા.

અરબોના જુલમથી જેર થઇ, જરથોસ્તીઓ પોતાનું છુટાપણુ ભોગવવા કેરમાનના પાહાડો તરફ, તેમજ હિંન્દુસ્થનમાં ગંગા નદીને કિનારે આવેલા મુલકો તેમજ લાહોર તરફ તેઓ નિકલી ગયા હતા.

લાલારૂખ.

લાલારૂખની કાહાણીમા આવેલું આતશની સેતાયેશ કરનારાઓનુ દાસ્તાન નીચે પ્રમાણે શરૂ થાય છે.

દીલ્હીના પાદશાહ ઔરંગઝેબની લાલારૂખ નામની દીકરી, કેશમીરની પડોસમાં આવેલા બ્યુકેરીયાના શાહજાદા સાથ અદરાયલી હતી, તે પોતાની શાદી કરવા માટે દીલ્હીથી કેશમીર જવા નિકલી. થોડાક માનીતા નોકરો અને સખીઓના રસાલા સાથ, લાલારૂખે કેશમીરની મુસાફરી શરૂ કીધી હતી. એજ રસાલામા, લાલારૂખનુ મન રંજન કરવા માટે તેણીના ખાવિંદે બ્યુકેરીયાથી ફરામરોઝ નામના એક જવાંન કવીને ખાસ ભલામણ કરી, લાલારૂખનાં રસાલામા દાખલ કરવા મોકલ્યો હતો.

લાલારૂખે આ કવી ફરામરોઝને પોતાના રસાલામા સામેલ કીધો. માર્ગમાં, મુસાફરી દરમિયાન, આ કવી ફરામરોઝ, લાલારૂખને કિસમ કિસમની કવીતાઓ, અને કાહાણીઓના દાસ્તાંનો ગાઇ સંભલાવી રીજવતો હતો, અને લાલારૂખ તે ઘણુજ ધ્યાંનથી-સાંભલી ખુશી થતી હતી. (1)

લાહોર આગલનુ આતશ કદેહ.

એવી રીતે મુસાફરી કરતાં, લાલારૂખનો રસાલો લાહોર શેહેરની નજદીક આવી પુગ્યો. હિંયાં આવતાંજ લાલારૂખને ખબર મળી, કે તેણીનો ખાવિંદ બ્યુકેરીયાનો શાહજાદો, તેણીને મલવા માટે કેશમીર આવી પુગ્યો છે. લાલારૂખ આ ખબરની વધામણી સાંભલી જરાબી ખુશી થઇ નહી, કેમકે તેણીનું દીલ પેલા જવાંન કવી ફરામરોઝે લગભગ જીતી લીધેલું હોવાથી, તે વિચારમા પડી હતી.

લાહોરમાં આવતાંજ તેઓએ પોતાના રસાલા સાથ, એક રળીઆમણી જગ્યાએ પડાવ નાખ્યો. એ પડાવથી થોડેક દુર, એક પુરાણું ખંડીએર લાલારૂખની નજરે પડયું. લાલારૂખે કવી ફરામરોઝને સવાલ કીધો કે: "તે શું છે?"

ફરામરોઝે જવાબ દીધો કે: "આતશની બંદગી કરનારાઓનું એ એક પુરાણું આતશ કદેહ છે. જરથોસ્તીઓ આરબોને હાથ હાર ખાઇ, પોતાના ધરમની જાળવણી કરતા લાહોર તરફ આવ્યા હતા, તે વખતે તેઓએ એ આતશ કદેહ બાંધ્યું હતું."

એ ઉપરથી ફરામરોઝે લાલારૂખને કહ્યું કે: "એ જરથોસ્થી આતશ પરસ્તોની એક ઘણીજ દુઃખદાયક કાહાણી હું જાણું છું, અને જો શાહજાદીની ખાહેશ હોય, તો તે હું ગાઇ સંભલાઉં."

તે દુઃખદાયક કાહાણી સાંભલવાની શાહજાદી લાલારૂખે પોતાની મરજી જણાવ્યાથી શાએર ફરામરોઝે આતશની સેતાયેશ કરનારાઓનુ દાસ્તાંન શરૂ કીધું.

ફરાંમરોઝનુ એકાએક ગુમ થવું.

પણ એ આતશ પરસ્તોનુ દાસ્તાંન શરૂ થાય, તે આગમચ લાલારૂખના દાસ્તાંન બાબે કાંઇક ખુલાસો થયો જરૂરનો છે. જવાંન કવી ફરાંમરોઝે મુસાફરી દરમિયાંન લાલારૂખનું દીલ એટલું બધું તો છીતી લીધું હતું, કે તે પોતાના ખાવિંદ તરફ બેદીલ થવા જેટલી હદ સુધી વધી ગેઇ હતી. એતેફાક એક રોજ લાલારૂખને સાહેલીઓએ ખબર આપી કે, રસાલામાંથી કવી ફરામરોઝ એકાએક ગુમ થઇ ગયો છે, અને તેનો કાંઇબી પત્તો મલતો નથી.

આ ખબર સાંભલી લાલારૂખ ઘણીજ દલગીર અને દુઃખી થઇ, કેમકે ફરાંમરોઝને તે છીગરથી ચાહવા લાગી હતી. આંતે તેઓ સઘલાં મુસાફરી કરતાં કેશમીર મધે આવી પુગ્યાં. સણગારેલા એક ખાસ મેહેલમાં લાલારૂખે ઉતારો કીધો, અને પોતાના ખાવિંદને મલવા માટે તે તૈયારી કરવા લાગી. એક સુંદર દિવાંનખાંનામા લાલારૂખ દાખલ થઇ. ત્યાં બે જડાવદાર તખતો સંગારેલાં હતાં. એક તખત ઉપર લાલારૂખનો ભવિશનો ખાવિંદ બેઠો હતો, અને બીજું તખત ખાલી હતું. લાલારૂખ નીચી નજરે, ધીમે કદમે, તેણીને માટે તૈયાર કરેલાં તખત ઉપર બેસવા ગઇ પણ તેવામાં એક મોટી ચીસ પાડી, તે બેહોશ થઇ પડી, અને તેજ વખતે તેણીના ખાવિંદે તેણીને પકડી લીધી. લાલારૂખ તુરતજ હોશમાં આવી, અને તેણીના હરખનો પાર રહ્યો નહી, કેમકે તેણીનો ભવિશનો ખાવિંદ કોઇજ નહી, પણ પેલો જવાંન કવી ફરાંમરોઝ પોતે હતો, અને તે ફરાંમરોઝનુ નામ ધારણ કરી, લાલારૂખના રસાલામાં દાખલ થવા ગયો હતો. હવે આપણ આતશની સેતાયેશ કરનારાઓના દાસ્તાંન ઉપર આવ્યે છીયે. કવી ફરાંમરોઝે તે કિર્તન શરૂ કીધું:

આતશની સેતાયશ કરનારાઓ.

Fire Worshippers.

"ઓ રોશન આફતાબ! ઓ આતશની સેતાયેશ કરનારા જરથોસ્તીઓના રોશન ખુરશેદ, કેહ? કહાં ગયો તે વખત, કે જયારે ઇરાંની અખાતથી સમરકંદના છેડા સુધી વસ્તી જરથોસ્તી, સલતનત તારી સેતાયેશ કરતી હતી.

"કેહ કેહ, ઓ ખુરશેદ, કહાં ગઇ તે જરથોસ્તી કોમ, અને કહાં ગયો તેમનો ધરમ, અને કહાં ગયો તે વખત, કે જયારે ચોતરફ નજર કરતાં બુલંદ દરેહમહેરો અને આતશ કદેહ દેખાતાં તે હવે દેખાતાં નથી."

"કેહે ઓ ખુરશેદ, બુલંદ મસ્ત,
કહાં છે તહારા ખુરશેદ પરસ્ત.
નમી તારી કરતા જે હરદમ નમાજ,
સમરકંદોન્ઇરાંન ધરી દીલ દાજ.
કહાં કોમ તે પારસીની ગઇ,
કહાં છે બુલંદી તેની રહી.

કેહે છે કહાં તેમનો તે ધરમ,
કહાં છે દરેમેહર, હતાં હરગમ
કહાં છે આતશ કદેહ તે ગયાં,
કિધાં ગુમ કોએને ના તે રહ્યાં.
કહો સર્દ આતશ કોણે કિધા,
કરી સર્દ લાખો ગુજારી જફા."

"બુરો તે વખ્ત! કાદુસીઆની લડાઇમાં જરથોસ્તીઓની હાર થઇ, અને તેઓ પોતાનું રાજપાત ખોઇ બેઠા પણ શું રાજ સાથ તેઓ પોતાના ધરમ પણ ખોઇ બેઠા!

"પુછો? દીન સુસ્તોને પુછો! તેમ નહી તો બેહદીનોને પુછો, કે દરેહમેહરોની પાયમાલી સાથ પવિત્ર આતશ સર્દ થયો, તે સાથ શું જરથોસ્તીઓની જાહોજલાલીબી બુજાઇ ગઇ?

" નહી! ઈરાંની જરથોશ્તીઓમા એવાબી નર વીર હતા, કે જેઓ ધરમ અને આતશને ખાતર, પોતાની રગોમાં વેહતાં સોહીના છેલ્લાં ટીપાં સુધી તેઓ લડયા હતા."

"કહો કો'ને કીધી વતનની યાદ,
કહો કો'ને કીધું વતન બરબાદ.
ભુમી કેમ પ્યારી ગયા તમ ભુલી,
ગયા કેમ વિસરી દીન બેમુલી.
અફસોસ વતનપર પડી કેવી ધાર,
બુલંદ કિર્તી કેમ થઇ ગઇ ખુવાર.

બુલંદ જેના કિલ્લા શુરવીર મસ્ત,
બુલંદી ધરમની થઇ કેમ અસ્ત.
સુખન જેના સાચા, વચન જેનું એક,
બુલંદ જેની મોહોબત, પ્યારો વિવેક.
કહે કોણ થયો એવો નર નામદાર,
ધરમ પર કિધો હોય જીવને નિસાર."

હાફીદ—એક વીરલો જરથોસ્તી.

તેવો જંગી, તેવો સાચો, અને તેવો એક વફાદાર ઇરાની જરથોસ્તી હતો. તેનું નામ હાફીદ હતું. તે દીન-ધરમનો દોસ્ત અને ધરમ ઉપર જાન આપનાર એક જવાંન હતો.

હારમોઝીઆના અખાત આગલ આવેલા એક ગંજાવર પાહાડ ઉપર, જવાન હાફીદ, પોતાના લશ્કરની એક ટુકડી સાથે અરબ દુશમનોથી આજેજ થઇ, આવી વસ્યો હતો. આ પાહાડી મકાંનના ગુફાઓમા તેણે પોતાની સલામતી જોઇ, પોતાના લશ્કરના સિપાહોને પોતાની રૂબરૂ બોલાવી, તેઓને સધીયારો આપવા લાગયો.

"થશે આ બુલંદ પાહાડ મારૂ વતન,
થશે આ ગુફાઓ મારૂ કફન.
ધરી હાજ હીલમે ધરમની તરફ,
કિધો જાંન સદકે વિના એક હરફ.
દિઠાં દુઃખ હજારો 'ને કંઇ કંઇ સિતમ,
વતનની જુદઇનો જીગર માહે ગમ.
કિધું દુશમનોએ વતનને ખુવાર,
કિધાં દીન ધરમને ફના બેસુમાર.

કિધા જેણે જીઆંગર દેવો ફના,
જીતિયા જેઓએ મુલ્કો ઘણા.
એવી તે ઓલાદ રૂસ્તમની,
થઇ આજ તે જેર લાચાર બની.
ફરજ છે હર એક ઇનસાંનની,
બુજે તે કદર દીનો-ઇમાંનની.
હજારો છે લ્યાંનત તે ઇનસાંન પર,
બુજે નહિ જે દીન ધરમની કદર.

કિધી મે તો મારી ફરજને અદા,
હવે મુજ વતન આ ગુફે સદા."

હાફીદ પોતાના પાહાડી મકાનમાં સંતોશ માની લીધો.

પોતાના પાહાડી ગુફાને તે બહાદુર જવાને એક આરાસ્તા કરેલા નાહના પણ સુંદર મકાંનમા ફેરવી નાખ્યું. તે ગુફાની આગલી બાજુએ, તેણે એક સુંદર બગીચો

બનાવ્યો, અને ત્યાં તેણે જાત જાતના ફુલોના રોપાઓ રોપી સંગારી નાખ્યું, જેથી વસંત ઋતુમા તે બગીચો એક દીલ પસંદ ફુલવાડી જેવો બની જતો હતો. એ બગીચામાં ખીલી રેહલાં રંગબેરંગી ફુલોની ઘટા વચે હાફીદ ઉભો રહી કુદરતી બક્ષીસોને યાદ કરી, પોતાના મનને સંતોશ આપતો હતો.(2)

હાફીદના પાહાડી મકાનની ભયંકર ખીણોનું બયાંન.

તે પાહાડની દરેક બાજુએ ફરતી ઉંડી ખીણો હતી, અને તે ખીણોની અંદર દરીયાના પાણી ભરતી અને ઓટને વખત તેમા ફરી વળી, આખી ખીણને એક દોજખ મીસાલ બનાવી દેતાં હતાં. એ સબબને લીધે, હાફીદના આ પાહાડી મકાંનમાં દાખલ થવાનો રસ્તો કુદરતી રીતે બિલકુલ અજીત થઇ પડયો હતો. ફકત એક ઘણોજ સાંકડો માર્ગ પુલના આકારે તે ખીણને જોડતો હતો, કે જેની ખબર ફકત હાફીદનેજ હતી.

હાફીદનુ પાહાડી આતશ કદેહ.

આ પાહાડી મથકને છેક મથાલે ઉગી નિકળેલી એક ઉંચી એકાંત ટેકડીમા પડેલા ખોહની અંદર એક એવી જગ્યા હતી, કે જર્યા કુદરતી આતશ કાંઇબી બલતણ વગર રાત દીન રોશન રેહેતો હતો. હાફીદનો આ કુદરતી આતશનો ગુફો, તેનુ માનીતુ આતશ કદેહ થઇ પડર્યું હતું. હિવાં હાફીદ પોતાના સઘલા પેહલવાંનોને ભેગા કરી તેઓની સાથ આતશની સેતાયશ કરતો હતો. (3)

આતશ આગલ હાફીદે લીધેલા કસમ.

એ આતશની સનમુખ હાફીદે પોતાના સાથીઓ સાથ વરવાટ કીધા પછી, એક દિવસે સઘલાઓને ભેગા કરી એવા કસમ લીધા કે:—

"ઇરાંનની ફિરતી, અને જરથોસ્તી ધરમની ઈજ્જતને ખાતર, દીન દુશ્મનોને કદીબી શરણ થવું નહી, પણ જરૂર પડે તો હિયાંજ લડવું અને હિયાંજ મરવું."

અલ હુસેન-અરબ સરદાર.

હાફીદના દીલમા પોતાના દીન દુશ્મન અરબ ઉપર પાર વગરનો કેહર વસી રહ્યો. હતો, અને તેથી તે સહેજબી જંપી રેહતો નહી હતો. પોતાના પાહાડી ગુફાની બરોબર સામે આવેલા દરીયાના કિનારા ઉપર, અરબ દુશમનોનો એક મસ્ત મોટો કિલ્લો, ખડક ઉપર બાંધેલો દુરથી દેખાતો હતો. એ કિલ્લાની સરદારી અલ હુસન નામના એક અરબ સરદારના કબજામા હતી.

આ કિલ્લાને જોતાંજ, અને તેનો સરદાર એક અરબ છે, એવું જાણતાંજ, હાફીદ દુશમનના લશ્કરનુ જોર કેવું અને કેટલું છે, અને કિલ્લાની રચના કેવા પ્રકારની છે, તે નજરે જોવા, અને બને તો જરથોસ્તી દીનના દુશમન અલ હુસનને જબેહ કરવાની તજવિજમાં તે પડયો. તેણે અંતે પોતાની મતલબ પાર પાડવા એક યોજના ઘડી કાહડી, અને તેજ વખતે, તે યોજના અમલમા મુકવા, તે તૈયાર થયો.

અંધારી રાતે હાફીદની છુપી સફર.

પડી એક દાહડે સિહા એવી રાત,
ધરી હાફીદે દીલ અંદર મુરાદ.
નિકલ્યો તે પહાડી મથકથી બહાર,
થયો એક કિશ્તીની ઉપર સવાર.
લિધો સાથ ના કોઇ સંગી કે યાર,
ધરી હાંમ હિંમત દિલમા અપાર.
હંકારી કિશ્તીને સાંમે કિનાર,
ગયો એક દમ દુશ્મનને મિનાર.
સનસન વાતો'તો વાયુ ઉડી,
દરિયાના મોજા ઉછળતા કુદી.
ઠન ઠન હોડી ઉછળતી હતી,
હાફીદ ઉમેદ ઉકળતી હતી.
હતો મનમા દુશ્મન અલ હસન,
મળે તો કરે ઝટ તેને કફન.
કરી યાદ હમદીન ઉપરનો અજાબ,
જલાવતો હતો દીલ મિસલે કબાબ.

હમારી ગઇ શાહી સરજત તમામ,
કિધાં દિન ધરમના પામાલ નામ.
અરબોએ બરબાદ કીધું ઇરાંન,
કિધાં કુલ દરેહ મહેર, આતશ વેરાંન.
મૂવાં લાખો નર-નાર થઇ ખારજાર,
દરૂદ હોજે તેપર હજારો હજાર.
છે કુલ્લે જરથોશ્તીનો એ પુકાર,
તે દિનથી દીલ છે બેકરાર.
ખોઇ દીન ધરમને તબાહ સહું થઇ,
વતનથી થયા બેવતન દુઃખ સહી.
જે કરતાં'તાં નિસદિન ચેનો-ચમન,
કતલ તેઓ થાયાં મિસલ ગોસ્પંદ.
દિધું કોઇએ કંઇ કફનબી નહી,
એ આફત જરથોશ્તીઓએ સહી.
રડે કુલ જરથોશ્તી જારજાર,
ગજબ છે, અલમ છે, એ કેરદેગાર.

અરે તમ સુણો એ તવારીખ નવેશ,
લખજો હકિકત વિના કઇ કવેશ.(૪)

એવી અંધારી રાતે હિંમતવાંન હાફીદ પોતાના પાહાડી મથકમાંથી ચુપચુપ એકલો બહાર નિકલી, એક નાહની કિસ્તીમા સવાર થઇ, અલ હસનને નજરે જોવા, અને બને તો તેને ઠાર કરવાના ઇરાદાથી દુશ્મનના કિલ્લા તરફ હંકારી ગયો.

પણ આ સઘલો જોખમ હાફીદ શા માટે ખેચતો હતો. રાતની સિહાઇ વચ્ચે, હાફીદ જ્યારે દરીયાના ઉછલતા મોજાના પાણી ઉપર પોતાની કિસ્ની હંકારતો હતો, ત્યારે તેના દીલમા તેના વતન અને ધરમની લાગણી એટલી તો જોશબંધ ઉભરી નિકલી, કે દુનિયાની તવારીખ લખનારાઓને, જરથોસ્તીઓ ઉપર ગુજરેલા હાદેસાઓની સાચી નોધ લેવા માટે તે લલકારવા લાગ્યો.

હાફીદ અરબ સરદારના કિલ્લાની અંદર.

અતે હાફીદની કિશ્તી તે કિલ્લાની આગલ જઇ પુગી. પોતાની કિશ્તીને ત્યાં આવેલા ખડકોની વચ્ચે બરોબર ગોઠવી મુકી, હાફીદ ખડકો કુદાવતો તે કિલ્લાની દેવાલ આગલ જઇ પુગ્યો, અને અતિ મહા મેહનતે કિલ્લાની દેવાલ ઉપર તે બધડક ચહડી ગયો.

કિલ્લાની દેવાલને મથાલે પુગી આસપાસ નજર કરતાં, કિલ્લાના કુસાદે ચોકમાં તેણે એક નાહનો જેવો સુંદર મેહેલ જોયો. તે મેહલના દિવાંનખાંનામા રોશનીનો પ્રકાશ ફેલાઇ રેહલો તેને દેખાયો.

હાફીદ તુરતજ તે કિલ્લાની દેવાલ ઉપરથી નિચે બાગમાં ઉતરી પડયો. અને ચોકમાં આવેલા મેહલની તરફ ચાલ્યો. કોઇમી રીતે તે મેહલમાં દાખલ થવાનો હાફીદે વિચાર કીધો. અંતે તે મેહલની દેવાલ ઉપર ચહડયો, અને મેહલની અંદર દાખલ થયો. તેણે ધારયું કે એ મેહલમા કિલ્લાનો સરદાર અલ હસન વસનો હોવો જોઇયે. આવી મોડી રાતે અગર જો તે તેને મલી જાય, તો તેજ વખતે તેને જખેદ કરવા તે તતપર તૈયાર થઇ રહ્યો.

જેવો હાફીદ ઉપર પુગ્યો, કે તેને એક સુંદર દિવાનખાંનુ દેખાયું. તે દિવાનખાંનુ રોશનીથી ઝકઝકી દીપી રેહું હતું. ઝરૂખા ઉપરથી હાફીદે તે દિવાનખાંનાની અંદર નજર કરી, તો સુરીલા વાજીંત્રનો મુલાએમ સરોદ તેને કાને પડયો. અજાયબીથી આચંબો પામી, હાફીદ તે દિવાનખાંનામાં નિરખીને જેવા લાગ્યો, તો એક સ ગારેલા મસનદ ઉપર તેણે એક ઘણીજ ખુબચેહર ઔરતને પોતાના હાથમા વાજીંત્ર લેઇ વગાડતી દીઠી.

હિન્દા—અલ હસનની દીકરી.

બંનેની નજર એક થઇ ગઇ. બને એક બીજાંને જેતાંજ ચમકયાં. બંને એક બીજાંને જેતાંજ એક બીજાંની મોહબતમા ગીરફતાર થઇ ગયાં. બને જના શમા ઉપર પરવાલાં મીસાલ જલવા લાગ્યાં. એક બિગાનાને પોતાના મેહેલમા જેઇ, તેની મોહબતમાં તરફડી પેલી બાંનુ મધુર અવાજે લલકારવા લાગી (5)

તે પરી ચેહર બાંનુ કોઇ નહી, પણ અરબ સરદાર અલ હસનની દીકરી હતી. તેણીનુ નામ હિંન્દા હતું. જે જવાંન મર્દ ઉપરતે સુંદરી મોહી પડી હતી, તે શખ્સ કોણ હતો, તેની હિંન્દાને સેહજબી ખબર હતી નહી.

બીજા હાથ ઉપર હાફીદ જાણુતો નહી હતો, કે જે ઔરતની પ્રીતમા તે ગીરફતાર થયો હતો, તે તેના દુશમન અલ હસનની દીકરી હતી, કે જેના બાપનો જીવ લેવા, તે અંધારી રાતે, તુફાની દરીઆ વટાવી, મહા મેહનત અને જેખમ ખેંચીને તે ત્યાં આવ્યો હતો.

આ સંજેગ પ્યારનુ પરીણામ હતું. હાફીદ જે પોતાના દુશમનને કેદ કરવા ગયો હતો, પણ તેને કેદ કરવાને બદલે તે પોતે પેલી પરી ચેહર ઔરતની પ્રીતમાં પડી, ગોયા તેનો કયેદી થઇ પડયો હતો.

બંને જન વચે તે દિવાનખાંનામાં મોહબતના વચનો અરસ-પરસ થયા. બંને જને એક બીજાને ચાહવાના, અને એક બીજાંને પોતાના અખંડ પ્યારની જંજીરથી જકડાઇ રહી કદીબી છુટાં નહી પડવાના સખુનો આચરયા પછી, જયારે હાફીદે જાણ્યું, કે જે ઔરત ઉપર તે પોતાનો જીવ નીસાર કરવા તૈયાર થયો છે, તે ઔરત તેના દુશમન અલ હસનની દીકરી છે, ત્યારે તે લાચલાજ થઇ પડયો.

હાફીદની મોડી રાતે છુપી સફર.

હિંન્દાની મોહબતની જાળમાં હાફીદ એટલો બધો તો સપડાઈ ગયો હતો, કે તે જાળમાથી તે છુટી શકતો નહી હતો.

પોતાની વાહાલી માશુકને મળવા હાફીદ પોતાના દુશમનની, તેમજ પોતાના જાંનની કાંઈબી પરવા કીધા વગર, દરરોજ મોડી રાતે તુફાની દરીયામા પોતાની નાહની હોડીને તે હંકારી, કિલ્લા તરફ જતો, અને પોતાની ઇનતેજાર મહાશુખની ઇનતેજારીને સંતોશી, પોતાની પવિત્ર મહોબતનું વચન તે અદા કરતો હતો.

હાફીદે કિના માટે લીધેલા કસમની યાદ પડવી

એવી રીતે આ છુપી મુલાકાતો, લાણો વખત સુધી ચાલી રહી. પણ અંતે એક અંધારી રાતે દરીયો પસાર કરતાં, હાફીદને પોતાના દુશમન ઉપર વેર લેવા માટે, પવિત્ર આતશ આગલ તેણે લીધેલા કસમની યાદ પડી. તે કસમની યાદ પડતાંજ હાફીદ ચમકયો, અને વીજલીની ઝડપથી તેના મગજમાંથી અનેક વિચારો આવ-જા કરવા લાગ્યા

પ્યાર વિરૂધ ધરમ તરફની ફરજ.

એક રાત કરતો'તો હાફીદ સફર,
ઉછલતી'તી કિશ્તી દરિયા ઉપર.
પવન ફુંકતો'તો કરી ખુબ પૂકાર,
ઘટા વાદલાં પર હતી બીશિયાર.
જીગરમા હતી યાદ માહબુબની,
તડફતી'તી ઉમેદ મુલાકાતની.
૧૪૮૦૦
હતી રાત કાળી અતી અંધકાર,
રમતી'તી મનમા માશુક ખુમાર.

એકાએક ચંમક જીગરમા પડી,
પડી યાદ તેને કસમની ઘડી.
બોલ્યો તે શુરવીર મનમાં કલાંમ:
"હવે મારી મોહબતને છેલ્લી સલાંમ.
કરૂં મુજ મુલાકાત આજે ખતમ,
કરશ હાલ જાહેર, ખોલી ભરમ.
દોલત, મહાશુખ, મહોબત તમામ,
છે દીન ધરમ પાસ બિલકુલ નકાંમ."

પોતે લીધેલા કસમની યાદ આવતાંજ, હાફીદે ઠરાવ કીધો કેઃ "આજથી મારી મુલાકાત હવે છેલ્લીજ થશે. હું આજે મારા વિચારો હિંન્દાને જાહેર કરી દેઇ, આજથી મારી આ મોહબતને છેલ્લી સલાંમ કરશ."

પોતાના આવા ઠરાવથી તે મનમા દુખી થવા લાગ્યો, પણ દીન અને ધરમ તરફની ફીદાગીરી માટે લીધેલા કસમ આગલ, પ્યાર અને મોહબત કુચ બીસાદમા નથી, તે આજે સાબેત કરવા તૈયાર તે થયો હતો.

હિંન્દાની હાફીદ માટે તલબગારી.

એક હાથ ઉપર તુફાંની દરીયામા હાફીદ બેરીકર પોતાની નાહની હોડીને હંકારી જતો હતો, ત્યારે બીજા હાથ ઉપર હિંન્દા હાફીદની સલાંમતી માટે ઇનતેજાર બની રેહી હતી. મેહલના ઝરૂખા ઉપર ઉભી રહી, હિંન્દા પોતાના વાહલા રફીક હાફીદના આવવાની રાહ જોતી હતી. હરપળ અને હરઘડી, તે હાફીદને યાદ કરી રેહી હતી.

જેવી રીતે ઝુલીખાં પોતાના યુસુફને મળવા તલપી રેહી હતીં; જેવી રીતે રોદાબે પોતાના જાલને મળવા તલપી રેહી હતી; જેવી રીતે તેહમીના રૂસ્તમને મલવા અધીરી બની રેહી હતી, તેવી રીતે હિંન્દાને પોતાના વહાલા હાફીદને ભેટવા તલપી રેહી હતી. હાફીદને આવતો જેવાની ઉમેદમા હિંન્દા પોતાના મેહલના ઝરૂખા ઉપરથી તુફાંની દરીયામા રાતની ચાંદની વચ્ચે ઉભી રેહી દુર નજર કરતી હતી.

હિંન્દા અને હાફીદનો છેલ્લો મેલાપ.

અંતે હિંન્દાએ ચાંદના પ્રકાશ વચ્ચે દુરથી પોતાના રફીક હાફીદની કિસ્તીને આવતી જોઇ, અને થોડા વખતમા તે કિલ્લાની નજદીક આવી ખડકોની વચ્ચે ગોઠવાઇ ગઇ, અને હાફીદ રાબેતા પ્રમાણે ખડકો અને કિલ્લાની દેવાલ કુદાવી, પોતાની વાહલી હિંન્દાની સામે આવી ઉભો. હિંન્દા તેને જોતાંજ ખુશી થઇને ભેટી પડી.

પણ આજે હાફીદ હંમેશ જેવો રંગીલો હિંન્દાને દેખાયો નહી તેનુ દીલ બીલકુલ ઠંડુ પડી ગયુ હતું. હાફીદની લાગણીઓને એવી ઠંડી જોઇ હિંન્દા વિચારમાં પડી, તે સમજી કે હાફીદ દરીયાની સફરથી થાકી ગયો હશે, માટે હિંન્દા તેને દિલાસાના સખુનો કેહવા લાગી: પણ ફોકટ: હાફીદે અંતે પોતાનો ઠરાવ જાહેર કીધો. તેણે કહ્યું કે:

"હવે આપણી મોહબત, અને પ્યારનુ આજે સેવટ આવ્યું છે, કેમકે તારા બાપ અલ હસનને લીધે આપણી મહોબત વધુ વખત ચાલી શકે એમ નથી"

હિંન્દા હાફીદની જાત અને ધરમથી બેખબર હતી.

સુણી આ સુખન ખલબલી સુંદરી,
ગાફેલ બની આંખ આંસુ ભરી.
ધ્રુંજતી ઉભી તે બની બેસબર,
આશક હતી તે હાફીઝ ઉપર.
મગર તે બીલકુલ હતી બેખબર,
હતો તેનો આશક જાતે 'ગબર'.[1]
લબોં લાલ ખોલી બોલી સુખન:
"સાંભલ ધરી ધીર અએ જાનેમન.
તું મારો સાહેબ, હું દાસ છું,
ધફાઅતમે તારી હું ખ્વાસ[2] છું.
જીગર મારૂ બોલે છે એ ગુફતગુ,
મરૂં કે જીવું તુજની રૂ-બ-રૂ.
સાંભલ ઓ શુરવીર, મારાં જીગર,
તુને જોઇ ખુશી થશે મુજ પેદર.
તું જાતે જવાં મર્દ શુરવીર છે,
અકલ તારી બેશક મીસલ પીર છે.
ખુશી થાઇ તુને કરશે જમઇ,
વધાવી લેશે તુને મલકઇ.
બની તું જમઇ પુરજે તેની આસ,
કરજે તું આતશ પરસ્તોનો નાશ."

હાફીદનુ હિંન્દા ઉપર ગુસ્સે થવું.

ખરી વાત તો એ હતી, હિન્દા કે પોતાના આશકની જાત અને બુનિયાદથી બેખબર હતી. તે જાણુતી નહી હતી, કે તેની મોહબતનો માલેક એક જરથોસ્તી છે. તે બોલી કે: "મારો બાપ તારા જેવા બહાદુરને જોઇ ખુશી થશે, અને તુને તે પોતાનો જમાઇ કરશે, અને પોતાના આતશ પરસ્ત દુશમનોને મારી કાહાડવા માટે, તે તુંને ખુશીથી પોતાના લશકરમાં સામેલ કરશે."

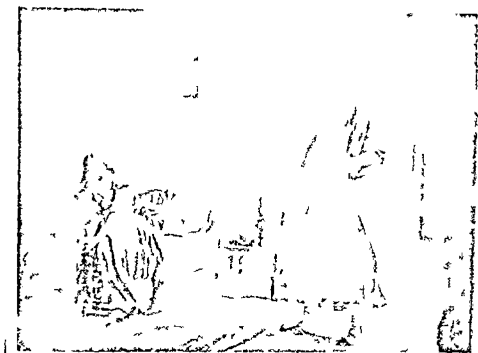
હાફીદે હિંન્દા આગલ કરેલો સાચો એકરાર.

પોતાના હમદીનો અને પોતાના ધરમને માટે હિંન્દાના આવા વિરૂધ્ધ વિચારો સાંભલી, હાફીદનો ગુસ્સો ઉશ્કેરાઇ રેહ્યો. તે ગુસ્સે થઇ હિંન્દાને ઠપકો આપી બોલ્યો:-

---

૧. આતશની સેતાયશ કરનારા જરથોસ્તીઓને અરબ 'ગબર'ને નામે ઓલખાતા હતા.

૨. નોકર.

'બસ કર મહાશુમ, બંધ કર જબાન,
બંધ કર તું બકવા ઓ બદગુમાન
તુને છે નફરત જરથોસ્તી પર,
તો હેજ છે મહોબત મારી ઉપર
હું છું જાતે જરથોસ્તી આતશપરસ્ત,
બુનદ મારી બુનિયાદ, બાજુ છે મસ્ત
જો મુજ ધરમની પવિતર નિશાન,
આ કુસ્તી, 'ને સદરો 'ને આ ગીરેબાન."

(પાનું ૪૫૭)

હિંન્દા અને હાફીદનો છેલ્લો મેલાપ.

અંતે હિંન્દાએ ચાંદના પ્રકાશ વચ્ચે દુરથી પોતાના રફીક હાફીદની કિસ્તીને આવતી જોઇ, અને થોડા વખતમા તે કિલ્લાની નજદીક આવી ખડકોની વચ્ચે ગોઠવાઇ ગઇ, અને હાફીદ રાબેતા પ્રમાણે ખડકો અને કિલ્લાની દેવાલ કુદાવી, પોતાની વાહલી હિંન્દાની સામે આવી ઉભો. હિંન્દા તેને જોતાંજ ખુશી થઇને ભેટી પડી.

પણુ આજે હાફીદ હંમેશ જેવો રંગીલો હિંન્દાને દેખાયો નહી તેનુ દીલ બીલકુલ ઠંડુ પડી ગયુ હતું. હાફીદની લાગણીઓને એવી ઠંડી જોઇ હિંન્દા વિચારમાં પડી, તે સમજી કે હાફીદ દરીયાની સફરથી થાકી ગયો હશે, માટે હિંન્દા તેને દિલાસાના સખુનો કેહવા લાગી: પણુ ફોકટ: હાફીદે અંતે પોતાનો ઠરાવ જાહેર કીધો. તેણે કહ્યું કે:

"હવે આપણી મોહબત, અને પ્યારનુ આજે સેવટ આવ્યું છે, કેમકે તારા બાપ અલ હસનને લીધે આપણી મહોબત વધુ વખત ચાલી શકે એમ નથી"

હિંન્દા હાફીદની જાત અને ધરમથી બેખબર હતી.

સુણી આ સુખન ખલબલી સુંદરી,
ગાફેલ બની આંખ આંસુ ભરી.
ધ્રુંજતી ઉભી તે બની બેસબર,
આશક હતી તે હાફીદ ઉપર.
મગર તે બીલકુલ હતી બેખબર,
હતો તેનો આશક જાતે 'ગબર'.[1]
લબાં લાલ ખોલી બોલી સુખન:
"સાંભલ ધરી ધીર અએ જાનેમન.
તું મારો સાહેબ, હું દાસ છું,
ઇફ્રાઝતમે તારી હું ખ્વાસ[2] છું.
જીગર મારૂ બોલે છે એ ગુફતગુ,
મરૂં કે જીવું તુજની રૂ-બ-રૂ.
સાંભલ ઓ શુરવીર, મારાં જીગર,
તુને જોઇ ખુશી થશે મુજ પેદર.
તું જાતે જવાં મર્દ શુરવીર છે,
અકલ તારી બેશક મીસલ પીર છે.
ખુશી થાઇ તુને કરશે જમઇ,
વધાવી લેશે તુને મલકઇ.
બની તું જમઇ પુરજે તેની આસ,
કરજે તું આતશ પરસ્તોનો નાશ."

હાફીદનુ હિંન્દા ઉપર ગુસ્સે થવું.

ખરી વાત તો એ હતી, હિન્દા કે પોતાના આશકની જાત અને બુનિયાદથી બેખબર હતી. તે જાણુતી નહી હતી, કે તેની મોહબતનો માલેક એક જરથોસ્તી છે. તે બોલી કે: "મારો બાપ તારા જેવા બહાદુરને જોઇ ખુશી થશે, અને તુને તે પોતાનો જમાઇ કરશે, અને પોતાના આતશ પરસ્ત દુશમનોને મારી કાહાડવા માટે, તે તુંને ખુશીથી પોતાના લશકરમાં સામેલ કરશે."

હાફીદે હિંન્દા આગલ કરેલો સાચો એકરાર.

પોતાના હમદીનો અને પોતાના ધરમને માટે હિંન્દાના આવા વિરૂધ્ધ વિચારો સાંભલી, હાફીદનો ગુસ્સો ઉશ્કેરાઇ રેહ્યો. તે ગુસ્સે થઇ હિંન્દાને ઠપકો આપી બોલ્યો:-

---

૧. આતશની સેતાયશ કરનારા જરથોસ્તીઓને અરબ 'ગબર' ને નામે ઓલખાતા હતા.
૨. નોકર.

"બસ કર મહાબુદ, બંધ કર જબાન,
બંધ કર તું બકવા એ બદગુમાન
તુને છે નફરત જરથોસ્તી પર,
તો ફોકટ છે મહોબત મારી ઉપર
હું છું જાતે જરથોસ્તી આતશપરસ્ત,
બુનદ મારી બુનિયાદ, બાજુ છે મસ્ત
આ મુજ ધરમની પવિતર નિશાન,
આ કુસ્તી, 'ને સદરો, 'ને આ ગીરેબાન."

(પાનું ૪૫૭)

"બસ કર, બસ કર, બંધ કર જબાંન,
બંધ કર બકવા, બંધ બદગુમાંન.
તુને છે નફરત જરથોસ્તી પર,
તો ફોકટ છે મોહોબત મારી ઉપર.
હું છું જાતે જરથોશ્તી આતશપરસ્ત,
બુલંદ મારી બુનિયાદ, બાજુ છે મસ્ત.
જે મુજ ધરમની પવિત્ર નિશાંણુ,
આ કુશ્તી 'ને સદ્દરો' અને ગીરેબાંન.

હું છું દુશ્મન, કુલ અરબ જાતનો,
હું છું દુશ્મન તુજના તાતનો.
કિધો એક દાહડે એવો વિચાર,
જઇને કરૂં અલ હસનને હું ઠાર.
ઉમેદ રાખી દીલમે લીધા કસમ,
કરૂ તુંજ પેદરનુ સર હું કલમ.
હિયાં પર તુંને જોઇ લાચાર થયો,
ગીરફતાર કરતાં ગીરફતાર થયો."(7)

હાફીદે નિરાસીનો એક ઉંડો દમ ભરી હિંન્દાને કહ્યું: "બસ કર મહાબુબ, હવે મને છોડ. મારે હવે જવું જોઈએ. મારા કિલ્લા ઉપર ધાસ્તીની નિશાંણુનો વાવટો હું હિંયાથી ઉડતો જોઈ શકુ છું. હમદીનોને મુશ્કેલીમા પડતા મુકી, ઓરતની પ્રીતમાં મોજ મારવાનું કાંમ, એક જરથોસ્તી બચ્ચાને છાજતું નથી. આ ગેતીના તકલીદી સુખને ખાતર, દીન અને ધરમને પડતો મુકવાનુ કાંમ સાચા જરથોસ્તીને નારવા છે. મહાબુબ તુંએ મારી સઘલી ઉમેદ અને અરમાનનો નાશ કીધો છે. (8)

"મહાબુબ મનહર સુણી લે કલાંમ:
તુને છે હવે મારી છેહલી સલાંમ.
લિધા'તા કસમ મે સહી દુખ ગઝંદ,
મરૂ યા તો મારૂં, અરબ દુશમન.
કિધી ખ્વાર અમારી હમ સર જમીન,
કિધી ખ્વાર અમારી ધરમ 'ને દીન.

મરતાં હમ વાહલાંઓ જોયાં અમે,
કુટી સર, છાતી, રોયાં અમે.
દરદ જોઇ અમારાં રડયાં આસમાન,
રડયાં કુલ સિતારા, સુરજ'ને ચાંન.
ઝલકતી સરજત કાળી થઇ,
ભરી ગોદ અમારી ખાલી થઇ.

ભુલું નહિ ગજબ 'ને કિનાના કસમ,
મને છે પ્યારો દીન 'ને ધરમ."

હિંન્દાની હાફીદને મનાવટ.

એવી રીતની જાલમ જુદાઇનો સમો અચાનક પોતાની સામે આવી ઉભેલો જોઇ હિંન્દા પોતાના વાહલા હાફીદને વળગી, તેને જતો અટકાવવા આંખોમાં આસું લાવી મનાવવા બોલી:

"ગજબ છે જુદાઇ સનમ તુજની,
થશે આએ જીંદગી ખતમ મુજની.
કિધી કબ્જ મહોબત બનીને બેદાદ,
કફસમાં કરી કયેદ બન્યો જલાદ.

નથી લહુ જીગરમા, ન આંસુ ચશમ,
સુણી વાત તારી રૂંધાયો દમ.
તજીને જશે કહાં મને ગુલબદન,
તું'જ વન મરશે, તુંજ મનહરણ.

જરા કર ઇશારો, કહાં છે વતન,
તુજ સંગ આવું થવા હું દફન.(9)

હાફીદે લીધેલા વફાદારી ઉપર કસમ.

આવા સંજોગ વચ્ચે હાફીદની સાંમે બે મારગ પડેલા હતા. એક તો એ કે હિન્દાની મોહબતને ખાતર પોતાના કસમ અને ઠરાવ ઉપર પાણી ફેરવવું, યા તો બીજો માર્ગ એ હતો કે પોતાની મોહોબત કરતાં વધારે વહાલા ધરમના દુશમનને મારવા માટે લીધેલા કસમ અમલમા મુકવા.

આ ભેમાથી છેલ્લો માર્ગ લેવાનો હાફીદે ઠરાવ કીધો. તેજ વખતે તે હિન્દાની બગલમાથી છુટી જઇ છુટો થયો, અને મેહલ તથા કિલ્લાની દેવાલો, અને ખડકો કુદાવી તે પોતાની કિશ્તીમા બેસી, પોતાના પાહાડી મકાંન તરફ નિકલી ગયો, અને હિન્દા હાફીદની પ્રીતમા વિલાપ કરવા લાગી. (10)

ભાગ ૨ જો

'કુહે ગબર.'

હિન્દાની પાક મોહબત.

પોતાનો આશક એક અરબ નહી, પણ આતશની સેતાયેશ કરનારો એક જરથોસ્તી હતો, અને વળી પોતાના બાપનો જીવ લેવા તલપી રેહલો તેનો દુશમન હતો, એમ જાણ્યા છતાં, હિંન્દાની મહોબત હાફીદ તરફ સેહજબી ઓછી થઇ નહી હતી.

ઉપલા બનાવને થોડાક દિવસ ગુજરયા બાદ, હિંન્દાના બાપે પોતાની દીકરીને ખબર આપી કે એક આતશ પરસ્ત જરથોસ્ની પોતાના લશ્કર અને જાત ભાઇઓ તરફ દગલબાજ થયો છે, કેમકે તેમના કિલ્લાનો છુપો દરવાજો, અમુને દેખાડવા તે તૈયાર થયો છે, એટલે હવે એક જબરૂં જંગ ઉઠાવવાનો વખત અરબોને માટે આવી લાગ્યો છે.

હિંન્દાની ફીકર અને તેની સરજત.

આ ખબર અલ હસનની ખુશાલી હતી, પણ હિંન્દાને મનથી તે એક મોટી આફત અને ગઝબ હતી, કેમકે રખે એ જંગમા તેનો વાહલો હાફીદ મારયો જાય, તેની તેણીને મોટી ફિકર પડી.

આ દુ:ખભરી ખબર સાંભળી, હિંન્દા એક ચીસ પાડી ચમકી પડી. અલ-હસન પોતાની દીકરીની મોહબતની વિગતથી બીલકુલ બેખબર હોવાને લીધે, હિંન્દાને આવી રીતે ગભરાટમા પડેલી જોઈ, તે એવું સમજ્યો કે, તેની દીકરી લડાઇની ખબર સાંભળી દેહશત ખાઈ ગઇ છે, માટે તેણીને અરબસ્થાંન તરફ મોકલી દેવાનો અલ્લ હસને ઠરાવ કીધો. અલ હસને તુરતજ હિંન્દાની સફર માટે એક કિશ્તી તૈયાર કરાવી, અને પોતાના વિસ્વાસુ માનસો સાથે હિંન્દાને તે કિસ્તીમા અરબસ્થાંન તરફ રવાના કીધી.

જરથોશ્તીઓના હાથમા હિંન્દાનુ કયેદ પકડાવું.

પણ આ બનાવના ગાભમા છુપાયલી સરજત ન્યારી કિસમની હતી. અરબ કિલ્લાની તરફથી દરીયામાં એક કિશ્તી હકરાઈ જતી જરથોસ્ની ઈરાંનીઓએ પોતાના પાહાડી મથક ઉપરથી જોઇ, અને તેજ વખતે તેઓએ તે કિશ્તીને પકડવાના વિચારથી તેની પુઠ

પકડી. તુરતજ જરથોસ્તીઓ એક બીજી કિસ્તીમા સવાર થયા, અને અરબ કિસ્તીની પુઠ પકડી, તેને સેહજ વારમા પકડી પાડી. તે કિસ્તી ઉપર એક જબરદસ્ત હુમલો જરથોસ્તીઓએ કીધો, અને અરબોને જેર કરી કિસ્તીની અંદર શોધ ચલાવતાં અંદરથી એક પરીચેહર ઓરત તેઓને હાથ લાગી.

તે કોઇજ ન પણુ હિન્દા હતી. તુરતજ પુરતાં માન સાથ તેઓએ તે બાંનુને પોતાની કિસ્તીમા બેસાડી, બંદીવાંન તરીકે તેઓ પોતાના પાહાડી મકાંન તરફ લઇ ગયા.

એક બાજુથી તુફાંન અને બીજી બાજુથી હાફીદ માટે ચિંન્તા, અને ત્રીજી બાજુથી પોતાને કેદ પકડાયલી જોઇ હિન્દા કિસ્તીના તુટક ઉપર બેહોશ થઇ પડી.

ઇરાંની કિસ્તીનો નાખોદા !

તે કિસ્તીનો સરદાર અને નાખોદા, કોઇજ નહી પણુ દીલાવર હાફીદ પોતે હતો. આવી અચાનક રીતે હાફીદે પોતાની વાહલી દીલદારને પોતાને હાથ આવેલી જોઇ, ત્યારે તેની મહાવજત કરવાનો હુકમ પોતાના માનસીને તેજ વખતે તેણે આપ્યો.

જયારે હિંન્દા પોતાની બેહોશીમાથી હુશીયાર થઇ, અને જાણ્યું કે તે જરથોસ્તી સરદાર હાફીદના હાથમા કયેદ પકડાઇ છે. ત્યારે તે ઘણીજ ગભરાટમા પડી કેમકે હિંન્દાએ પોતાના બાપ અલ-હસનને મોહોડેથી હાફીદની દીલાવરી, અને તેનું નામ ઘણીક વાર સાંભલ્યુ હતું, પણુ તે જાણતી નહી હતી, કે તેના વાહલો આશક, હાફીદ પોતે હતો.

હિંન્દાનુ પાહડી બંદીખાંનું.

એ અરસામા તુફાંન ધીમે ધીમે નરમ પડ્યું, અને દરીયો શાંત થવા લાગ્યો. ઇરાંનીઓની કિસ્તી ધીમે ધીમે તેમના પાહાડી મથકની તલીટી આગલ આવી લાગી. કિસ્તીના સરદારના હુકમથી હિંન્દાની આંખે ઇરાંનીઓએ પાટા બાંધ્યા, અને તેઓ સઘલા હિંન્દાને લઇ, કિલ્લામા છુપે દરવાજે દાખલ થયા.

આ છુપા દરવાજાથી આજ તક આરબો બેખબર હોવાને લીધેજ ઇરાંનીઓ આરબોથી પોતાનો બચાવ કરી શકયા હતા.

કિલ્લામા દાખલ થતાંજ હિંન્દાને તેનુ છુટાપણું બક્ષવામાં આવ્યું. તેની આંખો ઉપર બાંધેલા પાટા તુરતજ છોડી નાખ્યા, અને તેણીએ પોતાને એક આરાસ્તે કરેલાં ગુફામાં જોઇ તે નિરાધાર ઓરત, પોતાની સરજત ઉપર વિચાર કરતી હતી, તેવામાં સિપાહોને સરદાર હાફીદ આવે છે, એવું પુકારતા તેણીએ સાંભલ્યા.

ઇરાંની સરદાર હાફીદ આવે છે, એમ સાંભલતાંજ હિંન્દા મોટા ગભરાટમા પડી. હાફીદ તેના બાપનો દુશમન હતો, અને તેણી જો જાણુશે કે તે અલ હસનની દીકરી છે, તો તેણીની હાલત કેવી થશે તેના વિચારમાં તેણી પડી.

હાફિદ અને હિન્દા.

એવા ગભરાટના વમળમા ખુબસુરત હિન્દા પડેલી હતી, તેવામા ઇરાંની સરદાર હાફીદ તે આરાસ્તા કરેલા ગુફામા દાખલ થયો. હિન્દાની નજર તેની ઉપર પડી, અને તેજ વખતે હિંન્દાએ એક હરખભરી ચીસ પાડી તેને ઓલખ્યો, અને બીજી પળે

તેણીની ખાત્રી થઈ, કે ઇરાંની જરથોસ્તીઓનો સરદાર હાફીદ, કોઇજ નહી પણ હિન્દાનો જરથોસ્તી આશક હતો.

ફરી તે બંને જન એક બીજાને હરખભેર મલ્યાં, અને પોતાની જુની મહોબતને તાજી કરી તેઓ ખુશી થવા લાગ્યાં. (11)

અલ હસનની ગોઠવણ હિન્દાએ જાહેર કરવી.

બંનેની ખુશીનો પાર હતો નહી. પણ તેવામા હિન્દાને એકાએક યાદ પડી, કે: "આજે રાતના, તેનો બાપ અલ હસન ઇરાંનીઓ સાથ એક ખુંનખાર લડાઇ કરવા આવનાર છે, અને કોઇ દગલબાજ ઇરાંનીએ કિલ્લાનો છુપો માર્ગ તેને દેખાડયો છે."

હિન્દાએ એ ખબર હાફીદને જાહેર કીધી, અને તેને પોતાનો જીવ બચાવવા ખાતર, પોતાની સાથે નાહસવા માટે તે કરગરીને અરજ કરવા લાગી.

હાફીદનો કોફ અને એકરાર.

થયો ડંગ હાફીદ સુણી ખબરઃ
"થયો કોઇ દગલબાજ ઇરાંની નર.
મલ્યો તે જઇને અરબ અલ હસન,
કિધો ભેદ જાહેર, હતો જે બંધ.
દગલબાજે તોડયા કસમ 'ને કરાર,
દેખાડયું અરબને કીલ્લાનુ બાર."
થયો જંગી હાફીદ ગુસ્સાથી લાલ,
જરથોસ્તીઓનુ કુદું ચકબાલ.
બોલ્યો તે આતશ કદેહ જોઇને,
લીધા કસમ હાથ મુખ ધોઇને.
કે: "મારીને મરવું, દુશ્મન તમાંમ,
શરણુ થાઇ જીવવું છે બસ હરાંમ.
હરએક જરથોસ્તી સુણો સુખન,
આતશની હરદમ કરજો જતન.
વતન 'ને ધરમ પર સદા દેજો જાન,
સદા રેહેજો આતશના પાસબાંન.
એ આતશથી કોઇ ચીજ આલા નથી,
એ આતશ વિના બોલબાલા નથી.
એ આતશ વિના કુલ જગ અંધકાર,
એ આતશ કરશે સંકટ નિવાર.
મુંકી સર નમાવો આજે જરથોસ્તીઆંન,
એ આતશથી 'રોશન' થશે ઇનસાંન.".

હાફીદે આતશની સાંમે ઉભો રેહી, પોતાના સિપાહોને બહાદુરીથી બચાવ કરવા માટે, આવા સખુનો બુલંદ આવાજે કેહ્યા. તેની રગોમા ઇરાંની લોહી વેહતું હતું. તે હિંમતથી લડી કિરતી સાથ મરવા તૈયાર થયો. કિલ્લા માહેલા પોતાના આતશ તરફ નજર કરી તેણે ઠરાવ કીધો, કે શરણુ થવું હરામ છે. એક ઇરાંનીની ફરજ, દેશ અને ધરમના બચાવ માટે જાન આપવાની છે. દીન દુશમનો આતશને હેરાંન કરે, તે આગમચ તેને બચાવવાની દરેક કોશેસ કરવી લાજમ છે, અને તેમ કરતાં જો જાનબી આપવો પડતો હોય, તો તે પણ અરપણ કરવો ઘટે છે.

હિન્દાના બચાવની ગોઠવણ કરવી.

તેણે એક બુલંદ પુકાર કરી કિલ્લાને ગજાવી મેલ્યો. તેજ વખતે સઘલા સિપાહો હાજર થયા, અને હાફીદે તેમને લડવાના, અને બચાવના સઘલા હુકમો આપ્યા.

એ પછી હિન્દાના બચાવ માટે તેણીને એક કિશ્તીમા બેસાડી, ત્યાંથી કોઈ સલામત જગે પોહોચાડવાનો તેણે હુકમ કીધો.

" * * * જે મારા કિલ્લા ઉપર પેની ધારતીની નિશાણ ઉડતી દેખાય છે! હમદીનોને મુશ્કેલીમા પડતા મુકી, ઓરતની પ્રીતમા મોજ મારવાનુ કામ એક જરથોસ્તી બચ્ચાને છાજતુ નથી આ ગેતીના તકલીદી સુખને ખાતર દીન, ધરમને પડતા મુકવાનુ કામ સાચ્ચા જરથોસ્તીને ના રવા છે

(પાનુ ૪૫૭)

"વતન ને ધરમ પર સદા દેજો જાંન,
સદા રેહજો આતશના પાસબાંન.
એ આતશથી કોઈ ચીઝ આલા નથી,
એ આતશ વિના બોલબાલા નથી.
એ આતશ વિના કુલ જગ અંધકાર,
એ આતશથી થાશે સંકટ નિવાર.
ઝુકી સર નમાદો, ઓ જરથોસ્તીઆંન,
કરશે એ આતશ મુશ્કીલ આસાંન"

"તે ગઈ! પોતાની સઘલી ઉમદો અને સઘલી દીલની આશાઓ દીલમાજ લઈ અથાગ દરીયાની તલેતીમા જઈ સદાની શાંતિમા નિરાતે સૂતી, જ્યાં તમાંમ શાંતિ, અને તમાંમ ચુપકીદી પોતાનું રાજ ચલાવી રહી હતી."

(પાનું ૪૧૨)

પણ હિન્દાએ હાફીદથી છુટી પડવા ના પાડી, જંગમા તેની સાથેજ રેહવાનું, અને તેની સાથેજ મરવાનું પસંદ કીધું. પોતાના સાચા પ્યાર માટે તેણીએ દલીલ કરી, તેને પોતાની પાસે રહેવા દેવા માટે તે સમજાવવા લાગી. (12-13)

પણ હિન્દાની તમામ મનાવટ અને સમજાવટ છતાં હાફીદ જરાણી સમજયો નહી. હિન્દાની તમામ કાકલુદી ફોકટ ગઇ. સુચવેલી ગોઠવણ પ્રમાણે હાફીદે હિન્દાને માટે તૈયાર કરાવેલી એક કિસ્તી ઉપર તુરતજ તેને મોકલાવી દીધી, અને હવે પોતાના રફીકોને તે કેહવા લાગ્યો:

"સુણો તમ શુરાઓ જંગી દલેર,
ભુલી એશ-અસરત, બનો દીલશેર.
લડો એક લડાઇ જીગર જાનથી,
હવે ખેંચો શમશીર સહું મ્યાંનથી.
જમીનપર ચલાવો, લોહીની નહેર,
મરો યા તો મારો ધરી દીલ કહેર.
દગલબાજોએ દિધો છે દગો,
દેખાડી છે દુશમનને છુપી જગો.

જગમા છે લ્યાનત દગલબાજપર,
બને દીન તરફ હમદીન બેકદર." ૧૪૯૦૨

દગાનો ભોગ. જરથોસ્તીઓ અને અરબ વચ્ચે ઉઠેલું જંગ.

વખત રાતનો હતો. હાફીદના સખુનો સાંભલી ઇરાંનીઓ પેલી ભયંકાર ખીણની તરફ ધસ્યા, જ્યાં પેલો છુપો દરવાજો હતો. પણ તેઓ ત્યાં જઇ પુગે, તે આગમચ હજારો આરબો અંધારી રાતે તે તરફ ધસી આવ્યા, અને ગફલતમા તે ખુવારીભરી દોજખથીબી ડરામણી ખીણમા ગબડી પડયા.

તે ભયંકર ઉંડી ખીણ ગોયા હજારો આરબોની કબર બની રહી, અને દુશમનોની લાસથી ઉપરસુધી છલાછલ ભરાઇ ગઇ. પણ અરબોની સંખ્યા પાણીના રેલા મીસાલ આવુ આવતીજ ગઇ, અને તેમની ગંજાવર સંખ્યા આગલ અંતે ઇરાંનીઓ લાચાર થતા ગયા.

હાફીદનુ પાછલ હઠવું.

પણ હાફીદે એખલે હાથે દુશમનો ઉપર મનમાનતું વેર લીધું. જ્યારે તે લાચાર થયો, ત્યારેજ તે પોતાના પેલા પાહાડી આતશ કદેહવાલા ગુફા તરફ, ધીમે પણ સાબુત કદમે પાછલ હઠતો ગયો.

તેના બદન ઉપર થયલા જખ્મોમાથી બીશ્યાર લોહી જવાને લીધે, તે નાતવાંન બની ગયો હતો. તેણે લીધેલા કસમ પ્રમાણે, તે બહાદુર શુરવીર પોતાના પવિત્ર આતશના બચાવ ખાતર, સેવટ સુધી લડયો, અને જ્યારે તે લાઇલાજ અને લાચાર થયો, ત્યારે તે બેભાંન થઇ જમીન પર પડયો, અને પોતાનું રોશન રવાંન તેજ વખતે તેણે તે કિરતારને સ્વાધીન કીધું.

હિન્દાનો હવાઇ સ્વપ્નો !

પેલી તરપ હિન્દાને હાફીદના માનસો એક કિસ્તીમા બેસાડી કોઇ સલામત જગે લેઇ જતા હતા, તેટલાં આરબોની નજર તે કિસ્તી ઉપર પડી. તુરતજ તે લોકોએ તે કિસ્તી ઉપર હુમલો કિધો. હાફીદની હાલત માટે હિન્દા ઘણીજ ઇનતેજાર હતી, અને

કિસ્તી ઉપરથી તે ઇર્ઝની કિલ્લા તરફ જોઈ રેહી હતી, તેવામાં રાતની અંધારી વચ્ચે આતશના ભયંકાર શોલાઓ તે કિલ્લામાથી નિકલતા હિન્દાને દેખાયા.

તે શોલા જોતાંજ હિન્દા સમજી ગઇ, કે તેણીના બાપ અલ હસને હાફીદના વતનને આગ લગાડીછે, અને તે ભયંકાર આગમા તેનો પ્યારો હાફીદ મારયો ગયો છે. એવા ધકારાની ધુનમા, અને મસ્તકે ચહડેલી બેફીકીમા, હિન્દાની નજર સામે તેના વાહલા આસકનો આકાર પડયો. હિન્દા તેજ વખતે ભડકી તે આકારને વળગી પડી તેને બચાવી લેવા, હાફીદનુ નામ પુકારી, કિસ્તીના તુટક ઉપરદોડવા લાગી, અને અને તેમ કરતાં, તુટક ઉપરથી ગબડી પડીને દરીયાના પોતાનો ઉંડા પાણીમા ગરક ગઇ, અને તે પ્યારો જાન પોતાના કિરતારને સ્વાધીન કીધો.

ગઇ ! તે સદાની ગઇ! પોતાની સઘલી દીલની ઉમેદો તે દીલમાજ લેઈ, અથાગ દરીયાના ઉંડાં પાણીને તલીયે જઇ કબરવાસ થઇ સુતી, કે જયાં તમામ શાંતી, અને તમામ ચુપકીદી અમલ ચલાવી રહ્યાં હતાં. (14)

સંગીત સંગ્રહ

આ પુસ્તકમાં છપાયલાં દાસ્તાંનોમાં ગવાયલાં સંગીતનો જમાવ

પ્રત્યેક દાસ્તાંનમાં જ્યાં જ્યાં સંગીત આવે છે ત્યાં ત્યાં અંગ્રેજી ચઢતા આંકો મુકવામાં આવ્યા છે. અને દરેક સંગીતને મથાલે આપેલો અંગ્રેજી આંક તે દાસ્તાંનોમાં રજુ થતાં સંગીતની જગ્યા દેખાડે છે, તેમજ દરેક સંગીતને મથાલે મુકેલા પાનાનો આંક આ પુસ્તકના કયા સફા ઉપર તે સંગીત આવ્યું છે તે દર્શાવે છે. (કર્તા)

જમશેદ અને ઓહાક.

(1) પાનું ૭

રચયતે કરેલી શાહ જમશેદની તારીફ.

ભુપ.

(કટાવ)

હે બળવંત જમશેદ, અમર તપો. તખ્તપર,
બખ્તપર, વખ્તપર, જગતપર, હરદમ,
હરગમ, જંમ જંમ શેદ તુજ
અમર તપો. —૧.

દીનદયાલ, દીકપાલ, દીનબંધુ, દીનદાર,
દુવા દે નીસદીન દીલતંગ દુખીયાર,
દલદરી હરી, સુખ કરી,—રાહદારી,
તેં પેગમબરી કરી, દીન ભણી નજર તેં કરી;
તન મન ધન જમ તને કરે અરપણ.
ચગન ચમનમાં રેહે તું બનઠન, ખલક ફલક
કરે નમી નમી દરશાન, હુગે ગીલમાં,
સાતો આસમાં, ખુદ ચઝદાં, દુવા કરે;
ખુશી થઇને, કળબળથી, ખોલી ખુદરત,
જીન મલાએક, હેરત રહી બસ નુર પુર
પેશાની પર તુજ જોયા કરે—ખુદ ખુદાવંદ,
અલબરૂઝ પર, હાજર નાજર, થઇ તુજસે
ગુફતાર કરે, એલમ હુનર નીસાર કરે,
અકલ આગાહી બીશિયાર કરે, કળદાર,
બળદાર કરે—૩.

---

(2) પાનું ૮

જમશેદનો ગરૂર.

બેહાગ ચતરંગ.

"ફાવી ફુલી જીવ ફરીયો તું હાટ હાટે,
વિસરીયો નિતીને સરીયોજ ગેર વાટે;
ખોયુ નુર નંગ, ગર્વ સંગ, ધરી ઉમંગ,
કમી ટંગ, રમે રંગ, બનીયો ઢંગ, હીણુ
અપંગ, નીતીગંગ, ભજન ચંગ ને સુરડંગ,
વગાડીયાં વારે વારે—",

જલ જમીન પવન પહાડ મુજને આધારે.
સાતો ગગન પર ચમકે ચંદ્રમા, અખતર
સરપર અપારે–ખાકી માનવ દાનવને દઇ
ગ્નાન, ધ્યાન, મારૂ નામ કીધું, મેં રોશન
ગેજ સમાને—૧

શએર.

"ધન જસ સુખ પુઠે દોડજે રે વિચારી,
જયશ મુરખ લોભી સહેજમાં થાકી હારી.
વગર હકથી લેવા પારકી વસ્તુ તારી,
કરીશ મતી ન નિચી, ખુંચશે તે કટારી".

તનમનમાં-તનમનમા,હુનધરીલારી ભયંકારી,
ગરવ લોભ લાલ અને હંકારી, દીલથી
કહ્યું એમ પુકારી, બસ હું, હું, હું,
ખલકતનો ખાવીદ હું—સૌ પડો પાયે
મુજ સુમરણ ખાતર સર ઝુંકી—
સર ઝુંકી.—૨

મેં કીધું, મેં દીધું તમને અંનદાન,
જીવતદાન, અંધકાર સ્થીતીમાંથી કહાડીને
બાહર, ગ્નાન સરસ દઇ કીધાં હુશિયાર,
ફિરતાર હું ખલક ફલકનો-ગાવો
મુજ વખાણ—૩

પાનું ૮. (3)

જમશેદે ચારે અંજુમનનું નજરાંનું
લેતાં કહેલા ગરૂરના સખુનો.

રાગ માળા.

રાગ બેહાગ.

હરખના આભારો જણાવું શું
અથીરનાનો માનુંછું—મનસે—૧

દસ્તુરોને દાવરો, દીનના અકાબરો,
હું છું દીનનો દાદગર, તમ છો મારા નોકરો,
નમન કરો, અકાબરો–ઓ દસ્તુરો ને
દાવરો—હરખ.—૨

રાગ ચમન.

ઓ નરો બળમા પુરા, કળમા વીરા, જંગમાં
સુરા, તમ દેવબંધ, રથેસ્તાર, સીપાહસાલાર
ઇરાંનના, મંજુર છે તમની નજર,
હું છું તમારો દાદગર, રહેબર ખુદા;
તમ છો મારા નોકરો, રથેસ્તારો,
ઓ દસ્તુરોને દાવરો— હરખના આભારો-૩

રાગ દરબારી કાંહાનડો.

હુતોકશાનો નેકનામો, નામેવરો કારીગરો,
ભારી ભલી કારીગરી છે,
તમની શોધોથી થઇ છે,
કુલ જગત ભારી અજબ,—મંજુર છે
તમની નજર—હું છું તમારો દાદગર,
રહેબર ખુદા—તમ છો મારા નોકરો—
નમન કરો-હુતોકશાનો-
ઓ દસ્તુરો ને દાવરો.-૪

રાગ કેદાર.

ઓ તમ ખુરજીગરો, ખુરજીગરોના જીગરો,
દુનિયા સમારી આસમાની, જતને કરી
બહુ પાસબાંની, વાસ્ત્રીઓસાની નેકનામી,
તમની બહુ પસંદ છે—
મંજુર છે તમની નજર-૫.

(4) પાનું ૯.

જમશેદને રૈયતની અરજ.

રાગ ચમન-બીલમપદ.

ઓ તું જમશેદ, બળમા બેસ, અકલે સરેષ્ટ,
કર મહેર ગમ કાપી જા-ઓ—૧
તારે કોણુ જમ વન, બંદા દમ બેચાર,
કર મહેર તજ કહેર, આધાર સુની વીનની
દમની માનો, બખ્ત કાજે સખ્ત વખ્ત,
ઓ તું દાતા-તારો—૨.

પાનું ૯. (5)

જમશેદને વછીરની શીખામણ.

રાગ બીહાગ. ખ્યાલ.

જીંદગી બરબાદ છે, રે ખુદા તું વિના.
કુલ ફના, કુલ ફના, તું વિના છે કુલ ફના-૧
જ્યાં હોય ખુદા તારૂં મુકાંમ,
ત્યાં જા તું મારા કલાંમ.
કર જમનો તું ગરૂર તમાંમ-
કુલ ઈરાંનની ફરીયાદ છે—૨

પાનું ૧૦ (6)

જમશેદની નીરાસી.

રાગ દેસ. બીલમપદ.

ભાઇ આવો તમે, મારૂં તનમન ઠરે ઠીર જો;
ના મુજનું મન તમે દુખાવો-
સીધારો મહારે ભલે—૧
દીલ મુજ દરદી, મગજે ન શાંતી,
ગયું નુર તજી કાંતી,
નુર ગયું જમનું, નુર પુર વન,.
જમનો દુત ખડો, ધરી પયગામ—૨

પાનું ૧૦. (7)

જમશેદનો સંતાપ.

ગઝલ. પીલુ—બરવા

રાજ ગયું તારાજ થયું-ગુલઝાર વતન,
સુંદર ઇરાંન;
આગ અંદર ખાક થયું-દીલદાર વતન,
સુંદર ઇરાંન—૧
પાય તખ્ત બુલંદ બળવંત—
તખ્તે જમનો આ શું હાલ,
હાં બળી બાળે છે જમને-ગુલબહાર વતન-
સુંદર ઇરાંન-૨
હો અલમરૂજ બુલંદ બલખ—
વહાલાં વતન પહેલવાંનોના,
તમ થયાં છો જમગી ખ્વાર-ગુલઝાર વતન-
સુંદર ઇરાંન-૩

(8) પાનું ૧૧.

ઇરાનીઓનો સંતાપ.

પીલુ.

ગુલઝાર વતન-ઇરાંન વતન-
તારી આગમાં થાઇ ખુવારી,
તારી સરજત કેવી ન્યારી—૧
દીલદાર વતન-ઇરાંની વતન-તારી બુલંદ
ઇમારત ભારી, કરે આગ સાથ દીલદારી—૨
તખ્તે જમશીદના હાલ જુવો,
પારસીઓનો કેવો કાળ જુવો,
થયું વતન ઇરાંન પામાલ જુવો,
ખુવાર વતન-બરબાદ વતન-
તારી જમથી થાઇ ખુવારી.
તારી સરજત—૩

---

(9) પાનું ૧૧.

મનને શીખ

કલ્યાંન-જીંજોટી.

જાંણુ ભાઇ, જાંણુ ગરરી, જગમાં બહુ ઝેરી,
પ્રથમ આદમનું મન હરખાવે, અંતે થાય વેરી ૧
અમીરના તે ફકીર બનાવે-આસ આપે પેહલી,
પળ પળમાં તે રંગ બેરંગી-રંગ બેસે બદલી.૨

કડાવ.

મારો સુણો હમદીનો, સુણી સૈ લેઓ
કાંન ધરી, ગયું વતન પારસી;
ખોયું વતન બેમુલ ઇરાંન, ગરૂરે મરત થાયો
જમશેદ, ખોયું રતન પારસી.

---

(10) પાનું ૧૧.

જમશેદનો ફકીરી હાલ.

ગજલ-જીંજોટી.

શએર.

દૈલતનો દરજ્જો છે દરદી,
દુઃખ બીજુ બદતર નવ કોઇ,
ધન દૈલતને માથ ખજાંનો,
અંતે ફકીરી તખ્ત ખોઇ,
હાય જંમ! આએ ગંમ! આ સીતંમ!
આ જુલંમ!
આ ગરરી, આ ફકીરી, આ અમીરી,
આ હકીરી,
બદનસીબે આ ખુવારી,-તન કંદન વન
હાય કરંમ—હાય જમ—૧.

શએર.

કોણ થયો આલમમે
જમ સમ શાહોનો શહા,
ઉડતી હતી ઇરાંન અલબરૂઝ
ઉપર જેની ધજા.
કોણ થયો આલમમે
જમ સંમ દસ્તુરે દસ્તુરાંન,
જેણે કીધું બંધ મોતને,
એવો નમી તે નક્ષુરાંન.
થઇ ગયો તે દસ્તગીર, શહબર દીન ઇમાનનો,
કતલ થાયો ગરૂરીએ,
તે પારસી શાહ ઇરાંનનો.
તાજ ગયું તારાજ થઈ,
રાજ ગયું સહુ સાજ લઇ,
આબાદ વતન બરબાદ થયું-
હાલ ફકીરી આ કરંમ—હાય જમ-૨.

---

(11) પાનું ૧૧.

જમશેદનો ગુરજીગરો સાથ મીલાપ.

કાફી-છલ્લો.

અધધધધધધ ગરજે ગમન ભારી,
કાળાં કાળાં વાદલ ગરજે ઘનનનનન,
છાઇ ઘટા ઘનઘોર કારી.—૧.
એક તો વીજળી ચમચમ ચમકે,
બીજે તો ઘુરે વાદલ ભારી.
ત્રીજે ચમકે સો ત્નેહાળી જુલંમથી,
જમ વન હમપર સીતમ ભારી-૨.

કટાવ.

જોઇ જમનો હાલ ફકીરી-
તુર વન જમની સીકલ પીળી.
ના પિછાંણી શાંન-ભલા તેં બુરજીગરોએ
જાંન-કરે કોણ જમશેદની પિછાંન-
ચહડી તે પડયો ખાક દરમ્યાન;
અન વન ભુખે જીવ તળમળે,
જળ વન પ્યાસે કંઠ સુકાયે,
દેહ લથડી થાઇ ગઇ દુરબળ-પગે ફોલા-
હાથે છાળા, દુરાગન પુઠે-
આગળ પાછલ-ના નિંન્દ કે ના ચેન,
પડે દીન રેન-રડી કહ્યું જમશેદે,
પ્યાસો ! અરે યારો ! છું પ્યાસો-પાસો પાણી

ઉપલીજ રાહપર

ચકચક ચમકે ચસમ ભારી,
નુર વન જંમની સીકલ ખુરશેદ સંમ.
પળમાં પીછાંની સુરત પ્યારી. અધધધધ-૨

કટાવ.

જોઇ જમનો હાલ ફકીરી-રડે બુરજીગરો
છાતી ફાડી. શાહ તું ઇરાંનનો,
આ શું તુજપર આફત,
હાલ ફકીરીથીગો બદતર-ઇરાંન થયું બરબાદ.
રાજ ગયું, તાજ ગયું-સાજ સાથે દેશ,
દેશ સાથે વેશ ગયો-છુટા પડયા સૌ ખેશ-
વતન ચમન ગુલઝાર જેવું-આગે થયું ખુવાર-
હાલ ફકીરી તનપર લટકે, સફેદ થયા
કાલા કેસ—ઓ હમારા રાજ તાજ-
ઓ નબી પયગંબર બાદશાહ, શું ગુનાહ
કીધો તેં એવો-કે આવો પડયો કોપ ખુદા.

જમશેદના ગુખન.

રાત છે સુખન કે મારી શુભની,
તછ રેજે બંદા તું અનીમાની.
ઓ જાહાન રોશન અને લાયક દીવાની,
અબ આરામ તું મુકે,
મ આરો ઉપર ખુદી.

પાનું ૧૨ (12)

સમન્નાજની મોહુબત.

ગઝલ. પીલુ ધનાશ્રી

ગુમ થયું ગોહર ઇરાંની કીસમતે તારાજ થઇ-
જમથી લાઇલાજ થઇ.
કાં રૂઠીયો જાલમ જમ, જમશેદ ઉપર
નારાજ થઈ; શું કસુર બેકાજ થઇ-૧
પાદશાહી, આશનાઇ, એકદમ ખુવાર થઇ-
હાલત બેકરાર થઇ.
ઝોહાકી ગજબે સમંન બેસાજ થઇ-
તાજ વન તારાજ થઇ-૨.

શએર.

જુલમ મારી ચોતરફ ફેલાઇ ગયો જોહાકનો,
તારાજ થયું ઇરાંન વતન, જમશેદ થઇ
ગયો ખાકનો.

પાનું ૧૩. (13)

અરનવાજની દીલશોજી.

જેજેવંતીનો લહુરો.

ગમીની નથી કાંઇ કમી, ગમી બસ ગમી રહી છે;
રૂમ રૂગમે ગમી, ગમી બસ ગમી રહી છે.
આ કોઇ દુખીયારા પર ગમી
બસ રમી રહી છે,
દમ દેખાવે કોઇ સુરો, પણ સરજત
ભમી રહી છે-૧.
જાણે આ મુસાફર દુખી છે ખરે કોઇ,
દીસે છે બીચારો જુલમથી મરે કોઇ.
જાણે આ મુસાફર અરે ગંમખાર,
કાં ચમકી ઉઠે એમ આ બેકરાર.
શું આસમાંની દોરમાં ડુબશો છે તું,
શું જોહાકી જુલમથી ધુંજેશો છે તું-૨.
કોણ——બહેન—અરનવાજ.
આ——ભાઇ જમશેદ—તું.

પાનું ૧૩. (14)

જમશેદનો પસ્તાવો.

ભીમાનો કાંહાનડો.

જમ આરામના દીન ગયા, ભાઇ ગયા,
નિપત જંજાલના, આ સમાચાર-ચાર-૧

આપ બસ મોત રહાત-સુખ નિવાર,
સુરત મોતની લાગે પ્યારી વાર-વાર-૨

(15) પાનું ૧૩.
અરનવાજનો દીલાસો.
ભૈરવી.

ભાઇરે—તારા ચલકના તારા તુટા.
ભાઇરે—તારાં નસીબ તાલેવંત ફુટાં
ફુટાંરે-તારાં નસીબ—૧
ગુરરનો વિચાર આયો, ઝોહાક ધાડ લાયો,
ખુદાઇ માર આયો-ગજબનો ગાર આયો,
આખર આ સાર આયો, ભાઇરે-
તારા ઇલાજ સરવે ખુટા—૨.

(16) પાનું ૧૪.
સમંનાજની મોહબ્બત.
કલ્યાણ ચતરંગ.

હયરાન દીસે અજબ રહી છું, આયો ગુની,
ગુનવંત લાએક, રૂડો દીલજાન મહેબુબ
કારણ, દરશન સમાન પુર ચાંદ—૧.
હારે મારે મારે મારે તુંઇ તુંજ તુંઇ,
મન ધીર મારાં ધીર ધર, ધીર ધર, ધીર
ધીરજ તુંઇ, હીમ, હીમ, તન મારૂ,
જા બરફ કાંની—૨.
તનમને છે એ પર વારી; જમ જાણે શું
મુજ મહોબતનો રેવો; હારે હારે ગમમા,
તન બગડે રે હાં—જમ જમના મોહોબત
ગમમાં, હરતી ફરતી ધકમા, ધડકે પ્રાણ,
માંણ, હાં હાં હાં—૩.

(17) પાનું ૧૪.
સમંનાજનો અંદેશો.
પીલુ બરવા

નાજુક છે તુરાની, દીન બહેલાવે મનમાની,
ચરમો ચમકે બે હીરકણી—ઓ જોબનવાલા—
ગુણ ગાવું હું શું તુજ લાખો ગણી—૧.
કોઇ અવ્વલાદે અવ્વલ-દીસે તુરભરી સીકલ,
તન બદન પર કેમ રહે ગમી ઘણી-
ઓ ગમવાલા—
કહે જમ વન હોય તું બીજો ધણી—૧.

શએર.

પેશાંની તુરમંદ હતી તે થઇ ગઇ તારાજ કેમ,
દોસ્ત ખુદાનો પ્યારો તું, તાજથી બેતાજ કેમ.
ગફલતી થાઇ શું એવી, આ જમાને જમશેદ,
ગરદીએ ગયો થઇ ગુમ, ઓ ઇરાનના
ખુરશેદ.

પાનું ૧૪. (17)
જમશેદે પોતાનું બયાંન કીધું.
કાલીંગડા.

ઓ નાર આલા, સુણ હાલ મારા,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
નસીબે ચાળા, કીધા નિરાળા,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.
ઇરાનપર આવી બના બહુ કાલી,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
જબર ઝોહાકી લડાઇ ચાલી,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.
ગયો ભુલી જમશેદ ખુદાઇ,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
ખુદ ખુદાથી મલી જુદાઇ,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.
થયું વતન તારાજ આગમે,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
મહેલો હવેલી પડયાં ખાકમે,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી
ખોઇ રાજ જમ નાઠો વનમે,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
ઝોહાકી ઝુંડો ઉડે વતનમે,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.

ચહડી ખુમારી ગરૂરે ભારી,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
ખુદ ખુદાને દીધો વિસારી,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.
હોશ અકલ ઉડી ગઇ સદાની,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
સુખી રૈયત થઇ પડી બિગાની,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.
પગે છે છાળા પડયા બહુ કાળા,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
નસીબે ચાળા, કિધા નિરાળા,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.

---

(18) પાનું ૧૪.

સમંનનાજનો જમશેદને દીલાસો
માંડ.

દો જમાના ધીરે, ધીરે; ધીરે, ધીરે,
મારી વારો,
કાં કરે જમને હાર—૧
એ જમ રહ્યો 'ને દુર ગયું,
રહ્યું ન બીજું કંઇ,
એ દાહડા દુઃખના દર્યાં રહાતા,
જમ તારા છુપઇ.
ગરૂરીથી ચતુરાઇ ઘટી, દુઃખે ઘટયું શરીર,
પાપથી રાજ તારાજ થયું, એ ફરાંનની
તકદીર.
ખુરીથી જમની કુલ તદબીર-ગરૂરી એ મોટી
તકસીર.
દો વીરા ધીરે ધીરે-વીર મરી ધીરે,
દુખો નિવારી-મદારે મદોરે પધાર.—

---

(19) પાનું ૧૬.

સમંનનો વીલાપ.
મુલતાની. મુસ્તઝાદ.

મહ ફરી એક વાર તું દીલદાર ખબર લે-
એક વાર ખબર લે.
મુસ્તાકે મુલાકાત છું, ભરવાર ખબર લે-
એક વાર ખબર લે—૧
બાજારે મોહબતમે કીધી, હર જગે તલાસ-
પણ અંતે થઇ નિરાસ;
દીલ સદા છે તું વગર, બિમાર ખબર લે-
દીલદાર ખબર લે—૨.
દુનિયામે બાકી રહી ગને નહી જીવની દરકાર-
તું વગર દીલદાર.
જીંદગીથી બસ થઇ લાચાર ખબર લે-
દીલદાર ખબર લે—૩.

કટાવ.

જારે જા હવા એકદંમ, સુખન
સમંનનાજના લઇને.
કહે જમશેદના કાંનોમાં હલવેથી
જરા રહીને. મલી તું જા, નહી તો દંમ,
જશે એકદમ હવા થઇને.

---

(20) પાનું ૧૭.

જમશેદનો પસતાવો.
પીલુ.

અરે એ ખલકતવાલી—તારી મરજી.—૧
કિસમ કિસમના કીધા ગુનાહ છે,
બની બહુ અગેમાની,
ખુદ ખુદાની ખુદાઇ ઉપર,
મેં ફેરવ્યું પાણી.
હું ભુલી બાદીશને બન્યો બેઇમાન,
કીધી સઘું નાદાની,
મેં હકતાલાના હુકમ તોડી,
લીધી બલાઓ તાંણી.
હવે કેમ કરી ચકું અરજી—
તારી મરજી—૧
મેં બાખ, આખડી, ફરાંન નમાજમાં-
મેં વસારી વસીવારી,
કરી અલખરબપર આનદ ગેરાન,
કીધી જંદગી ખ્વારી,
મેં રેહ રહીને કરીને નાજુક-
દુનીયા દીધી સમારી,

ખતમ થશે જમશેદી કાલથી—
અજલ ઉભી પુકારી.
કાં સરજ્ત એવી સરજી——તારી મરજી-૨

(21) પાનું ૧૭.

જમશેદની ખુદાને અરજ.

ભેરવી-મુસ્તઝાદ.

લાખો કીધા મેં લાડ ઓ બાપ,
તારા અમલ અંદર-દીવાનો બનીને,
એ પાડ તારો કેમ ભુલશ,
ઓ દાદગર દાવર-બીગાનો બનીને—૧
ગરૂરીથી ફુલી ફલી, બનીયો બહુ ભારી-
ના હોશ રહી સારી,
શું શું જોઇ મેં ગરદીશે,
રંગીન મજેહદારી-મસ્તાનો બનીને—૨

શએર.

હાય કરે જમશેદ અને નહી સાંભળે તું ઓ ખુદા,
જમશેદના ઓ દોસ્ત ખુદા, જમશેદથી કેમ થયા જુદા.
ના રહી દીન, ના સલતનત, ના હકુમત બાકી રહી,
ના રહી જમની જમશેદી, જુવો આ હકીકત બાકી રહી.

(22) પાનું ૧૭.

જમશેદની ઝોહાકને અરજ.

ગૌરી.

જ્યારે જમાનો થયો નહી મહારો,
થશે તે તહારો કેમ,
વિચાર ઓ અઝીદેહાક તું એમ.-૧
જ્યારે ઘુની રાહ ઢળિયો આફતાબ,
જગત થયું અંધકાર,
ધરતીએ ધ્રુજી કીધો પુકાર.-૨
બુરા નસીબ ઈરાંન વતનના,
કીધો જમશેદે ગરૂર,
હતો જે દોસ્ત ખુદાનો પુર.-૩
ખતમ થઇ જમશેદી શાહી,
હોય હવે શું આસ,
મજાહ નહી જીવવામા રહી ખાસ.-૪
ગયુ રાજ તાજ ને વતન પ્યારૂં ઈરાંન.
એ વતન વન ગુલશન લાગે વેરાંન.
કર કતલ મને કે બને સુખી આ જાન.
જુવો હકિકત આ છે વતનની,
થયુ ખાક તે કેમ,
વિચાર ઓ અઝીદેહાક તું એમ.-૫

(22) પાનું ૧૭.

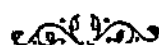
જમશેદની છેલ્લી બંદગી.

ગંધાર ધ્રુપદ

દાતા મહારા પાકનશીન જમશેદ,
હવે તુ પાસ સિધારે.-૧
ઓ દાતા મહારા—હું ગુનાહગાર,
ગરૂરીતી જીંદગી થઇ પુરી,
હવે લે સભાલી-રવાનને મહારાં,
દાતા—આધાર તહારે.—

ઓહાક અને ફરીદુન

લાઇન ૬૬૪ પાનું ૧૯.
એન્ટ્રીસે કુદરતની બલીહારી ગાઇને ઓહાકને ઉસ્કેરવો.
ગૌડ મહલ્લાર.

રંગલી રસીલી બની રહી બહાર.
ખીલે સજી સંગાર—
રંગ બહાર, કલીયંન કરે ખીલી પુકાર—૧.
સુંદર સરોદે રળીઆં,
પંખી પંખેરાં મધુર પપૈયાં.
જોબંનમે ખીલી ઘટા નવેલી,
છલકેલી, ચંદન ચમેલી, રંગીલી અલબેલી,
દવના ’ને ચંપા, શબ્બુ સજેલી,
નૌમત બહાર, મીસલે ગુલઝાર—રંગીલી-૨.

(1) પાનું ૨૪
બાનુ અરનવાજે શાંન્તી માટે ઝોહાકને દીલાસો દીધો.
પીલુ—બરવા.

અરે ધીર ધીર ધર સરતાજ,
બસ બસ જાવું રે—૧.
રાજપતી તું, ખલકત તારી રે,
કાં શાંન્તી થશી મોતાજ—
બસ બસ જાવું રે—૨.
રજની રાજ તારી, ભય ભરી ભારી રે,
શું સ્વપને થયો નારાજ—
બસ બસ જાવું રે—

(2) પાનું ૨૫.
માદર ફ્રરાંનકે ગાયલું હાલરડું.
દેસ—માંડ.

રબ વંન્દન કરતી દાસી,
હું ઉભી ગભરાતી રે;
મારી મુશ્કીલ કર આસાંન,
મને દે શાંન્તી રે—૧.
મારા પુતના દુખડાં જોઇ,
સુકાઇ મારી છાતી રે,
મારા સદગુણી સુતને ઉગાર,
દુવા ઉભી ચાહાતી રે—૨.
પુત દુધ વંન તરસતો જોઇ,
માત અકલાતી રે,
લઇ ઉછંગે લેટાડી માત,
ગીતડાં ગાતી રે—૩.
મારો બાળ થશે ભુપાળ, જીતી જુલમાતી રે,
થશે ઝોહાકનો તે કાળ, વધે વિખ્યાતી રે—૪.

પાનું ૨૧. (3)
બાળ—ફરીદુનથી તેની માદર ફરાંનકનું છુટું પડવું.
સોરઠ—મહલ્લાર.

કંઠ તુંજ દુધ વંન તરસેરે,
તજી માત દુખી તારી કયાં ફરશે,
કંઠ તુજ તરસેરે—૧.
પુત પ્રાંણ તને જાઉં હું છોડી;
આશા ઉમેદોની સોંપીને જોડી;
ધડક, ધડક, મારૂં દીલ ધડકે,
રબ સંકટોને હરશેરે—
તજી માત દુખી તારી કયાં ફરશે,
કંઠ તુજ તરસેરે—૨.
પશુ-પંખેરાં લેજો સંભાલી,
વન-વગડાંમાં ફરીદુન ભાલી;
તડપ, તડપ, દીલ પુત વન તડકે,
કંઠ તુજ તરસેરે—૩.

(4) પાનું ૨૮.
ફ્રરીદુને પોતાના બાપ માટે ફ્રરાનકને સવાલ કીધો.
કલીયાન.

આજ માત એક વાત પુછું,
સુણ ભેદ—ભરમથી ભરી—૧.

ભુલ ભાંગીને ભેદ ખોલ તું,
કહું તુંને કરગરી.
કસમ ચશમના તુને છે મારી,
બેસું નહી ડીર ડરી.
કહે બાપનું નામ, દાજ દીલ ધરીને.
(ઝુલ) કહે દીલથી દુર ગમ કરી.
કોણ પીદર મારો સરવરી.
શું બની બીના છે ખરી.
હે! ચર્ખ બાજીગર અજબ તારી છે અદા,
તું મુકે કદી નહિ રંક રાય 'ને ગદા
દીલ તડપી રહ્યું હર ઘડી,
ના પડે ચેન કઇ જરી,
વાત કહે ખરી;
દુખ હરી-સુખ કર દીલને મહારા,
રહેમ મુજ પર કરી,
ભુલ ભાંગીને ભેદ ખોલ તું,
કહું તુને કરગરી—૨.

---

(5) પાનું ૨૮.

ફરીદુનને ફરાનકે વાકેફ કીધો.

કલીયાન-જીલ્લો.

શું કહું એ નુરે-નુરાંન,
ચાંલ્લ સુરા દીલજાંન,
આજે હું ખુશીથી બોલું જબાંન-૧.

શએર.

બાળપણમાં વેઠી વિપતી,
પડયા દુઃખના પહાડ.
દુશમંન પુઠે લાગ્યા તહારી,
સંકટનો નહિ પાર.
ઓલાદે તું સપુત શાહી,
પેશદાદી હકદાર.
દુશમંન તારો થયો બાવરો,
ઝોહાક જુલમગાર.
તહારાં પકખાલ 'રોશંન' સમાંન.
આજે હું ખુશીથી બોલું જબાંન—૨.

શએર.

હનો બાળ દુધમળ તું જયારે,
લઇ નહાડી વતન બહાર
દુધ વંન કંઠ સુકાયો ત્યારે,
ગઇ પોરમાય દ્વાર.
પાળી પોશન કિધું તહારૂં,
પોરમાય બની તુંજ માત.
મોટો થયો તું સપુત મહારો,
સૂખની પડી પ્રભાત.
થશે તું શાહે-ઇરાંન—
આજે હુ ખુશીથી બોલું જબાન—૩.

પાનું ૨૯. (6)

વતન ઉપર શું શું કુરબાન છે.

ગીરનારી.

દુનિયાની દૌલત-હિમાતીની હિંમત,
સુરવીરની તાકત-હકિમોની હિકમત.
દલેરની દલેરી-સિપાહોની સરજત,
આબેદની અકળ-સતીઓની અસમત.
અરકાંને-શાહી, અને બાગે બોસ્તાં,
એ સહુ વતન 'ને વતન પર છે કુરબાં.

પાનું ૨૯. (7)

ફરેદુને પોતાની માદરને દીલાસો દીધો.

દેસ-સોરઠ.

ના કર ગમની વાત માત મારી,
ના કર ગમની વાત.
હકતાલાનુ નામ લઇને,
કરૂ દુશમંનની ઘાત.—૧.
દેશ દાજ દીલ ધરી દીલમાં,
જંપુ ના દીન રાત,
હાંમ ધરીને કાંમ કરૂં,
તોડું ઝોહાકનો જુલમાત.—૨.

પાનું ૩૩. (12)

કાવેહની ઉસકેરણી.

ભેરવી-સિંન્ધ

ચાર દિવસની ચાંદની અંદર,
જોર જુલમ છળ કરશે.

સમજ સમજ મન, તારી મારી છોરી દે,
કરશે તેવું ભરશે-જગતમા
સ્થીર કદી નહિ ઠરશે.—જગતમા-૧.
દેશ ધર્મને તજી દીએ જે-
કદી સુખે નહિ ફરશે,
અંત કાળે દુઃખ સહી સહીને-
કરશે તેવું ભરશે—જગતમાં-૨.
દગલબાજ બહુ નગી નગીને-
દીલ દોસ્તના હરશે,
પુણ્ય કરે નહીં એક પાઇનું-
કરશે તેવું ભરશે—જગતમાં-૩.
મોહોડે મીઠું મીઠું બોલી-
નામ ખુદાનું સ્મરશે,
અહીં અછડાઇ તહીં પછડાઇ,
કરશે તેવું ભરશે—જગતમાં-૪.

(13) પાનું ૩૩.

ફરીદુને લડવા માટે પુકાર ઉઠાવ્યો.

બેહાગ.

ઉઠો સંગ-છોડી રંગ-લેવા ખંગ જાગોરે,
કરો તંગ-કરી જંગ-દુશમંન ભાગોરે—૧.
છોડી ગમ-છે કસંમ-અં-જુમંન રાગોરે,
રખ નામ-ધરી હાંમ-ઝટ કાંમ લાગોરે—૨.

શએર

સુર ધરી સુરવીર વીરાઓ, ધરો દેશની દાજ,
હાંમ ધરીને કાંમ કરો તો, રહેશે તમની લાજ
મશે માંન-ઇરાંનીયાંન-આવેયાંન જાગોરે-૧.
એક સંપથી મળી કરો, વતન તણા દુખ દુર,
મારગ ફત્તેહનો છે રોશંન, બેશક એજ જરૂર
મશે માંન ગાવેયાંન-ઇરાંનીયાંન જાગોરે--૨.

(14) પાનું ૩૫.

ફરીદુનનાં લશકરની કુચ.

કલીયાંન. ધ્રુપદ

(બહારનું.)

ધુંમ ધુંમ, ધુંમ ધુંમ, ધુંમ ધુંમ,
ઝુંમ ઝુંમ, ઝુમ ઝુંમ, ધુમ ધુમ,
ધમાલ ધાક ધાલેછે—૧.
ધીલક ધંમ ધંમે ઢું ઢું, ઢું, ઢુંઢું,
ભુંગલ ભુંકે, ભું ભું, ભું, ભું ભું,
વાજ્યાં વાગે તુન તુન; તુન તુન;
વાગતું પડઘાંમ, કડડડડડડડ ડઢું;
કડડડડડડડડઢું: કડડડડડડડડઢું;
ખણુ ખણુ ખણુતું વાગે,
ગણુ ગણુ ગણુતું ગાજે;
સવારી સજાયેછે-ધુંમ ધુંમ—૨
વિજળી ચમકે તલવાર તેજ તણી;
કાપે શત્રુ સપ સપ સપ સપ,
બાંણુ છુટે સ ર ર ર ર ર ર ર
ભડકો લઇ ઢુંગ ધ ર ર ર ર ર ર ર ર.
ધડકે નેજા કમાંન તીર;
ધરતી ધ્રુજે ધડાકબંધ;
ધુલ ધુમાડા, ઘુમ ઘુમાડા,
ભુમી ભુમીએ, સુરજ વાદળ છાંયેછે—૩

પાનું ૩૭. (16)

અરનવાજને ફરીદુને દીલાસો દીધો.

વાધેશ્રી કાંહાંનડો.

શએર.

ઉલટથી ફરીદુને આપી આસ;
કહ્યું નાજનીનો ન થાવો નિરાસ.
બેજાંનો પવન દુર નિકલી ગયો,
નસીબો ચલકતો આજે થયો.
ગમ ભુલી ખુશીને મનાવો તમારા,
ગયો વખ્ત બુરો, છે બુલંદ સીતારાં-૧
દુવા એ ગુજારો દીલથી મહાપારા,
બચાવે ખોદાકી જુલમથી ખુદારા—૨.

પાનું ૪૯. (17)

સરોશ યઝદે ફરીદુનને કરેલી બશારત.

કાલિંગડા.

અરે સાંભલ ફરીદુન જવાંન,
સાંભલ સુખન દઇને કાંન.
એ છે ઝોહાક જાલમ જુલંમગર,
ના આર તું એને હગેઝ કર—૧

એને દુનિયા કિધી અપવીતર,
ના કીધી મિનોછની ફીકર,
એને બાંધી જકડ જેમ પત્થર,
જે કહુ છું તે પર અમલ કર.—૨
એનુ મોત નથી કા તુ મારે,
બાંધી લઇ જા દમાવંદ પહાડે,
જયાં મલે ઉ પહાડો બે પામે,
કર કયેદ એને ત્યાં ન નહાસે--૩.

ઝમ, ઝમ, ઝમ, ઝમ, ઝાંઝર ઝંમકે,
ધમ ધમ ઘુંગરા ધંમકે
ઠમ ઠમકાંની કડવાં ઠમકે
ધમ ધમ ધરણી ધંમકે—૩.
ગડડ ફડડ ઘંન ઘટા ચઢીને,
જેમ ગગનમા ગાજે,
ઢં ઢં ઢં ઢં ઢમક ઢંમક ઢંમ,
વડા ત્રંબાલું વાજે—૪.

(18) પાનું ૪૦.

ફરીદુનની ફતેહમાં ઇરાંનની ખુશાલી.

કલીયાંન.

(બહારનું સુધારા સાથે.)

દુખ દલદર સહુ ટળી ગયા,
ઇરાન આનંન્દે આજે,
અદના આલા શાદ થયા,
ઝુંન્ડો ગાવેયાની ગાજે.—૧.
કડ કડ ધિન્ના, કડ કડ ધિન્ના,
કડ કડ ધિન્ના ધિન્ના ધિન્ના,
ત્રન ધન, ત્રન ધન, તાસા વાગે,
ધિનકટ ધિનકટ ધિન્ના—૨.

પાનુ ૪૦ (19)

"રબ સિવા નથી કોઇ કાઇ કાંમનુ."

ભૈરવી.

નામનુ, નામનુ, નામનુ રે,
સહુ રટો રટન રબ નામનું.
કાંમનુ, કાંમનુ. કાંમનુરે,
રબ સિવા નથી કોઇ કાંમનુ રે—૧.
ખટપટના સહુ ખેલ તજી દો,
કરો ન કામ કંઇ નકાંમનુ રે--૨.
શરણુ મરણને અંતે થવુ છે,
ન રાખોજી ભાનતે ભુવાંમણુ રે—૩.
આ સંસાર વહેવાર છે ખોટો,
કાપાતુ દામ બે બદામનુ રે—૪.

શાહજાદો એરચ.

(1) પાનું ૪૧

જંદલે યમન શાહની દીકરીઓની તારીફ ગાઇ

હેસ-કામોદ. ધ્રુપદ.

અએ શાહ ....
નાર અનાર સમ-જોઇ જગત ઝુકે;
ચંદ્ર બદન, સુરત મોહન, મુખ કમળ, નયનો
ચમકે દામની, કાંમણી—નાર અનાર સમ-
જગત ઝુકે—૧
ચતુર ચપળ, તુર હસીન,
જોહરા જબીન, મનહેરન;
હસીન રંગીન માહે જબીન,
નગીન ઝરીન મૂરત મોહન-કાંમણી,
નાર અનાર સમ જગત ઝુકે.—૨

પાનું ૪૨. (2)

ફરીદુન પાસે જંદલે શાહઝાદીઓની ખુબસુરતી વખાણી.

જીંજોટી-જીહલા.

શુ કરૂ ખુબી હું બયા, સુણો મહેરબાં,
જયાં બેગુમાંન છે હયરાંનજી;

છત્રપતી શાહજાદી લાવ્યો,
શોધી હું મનમાનજી—૧.
હું ફરી વળિયો ખલક, 'ને મુલકે-મુલક,
આખર કીધું યમનમાં ધાંમજી,
દીઠી ત્યાં મેં ત્રણ શાહઝાદી
નાજુક ગુલંદામજી—૨
(જુલ)
લબો લાલ રૂખસાર ગુલાબી,
જોબન ખુબ આલાઃ
બદન, મુખ, સુંદર ત્રણ મોહન,
ખિલતી ગુલલાલા;
બે નયનો નરમાસ ભરેલા,
સદભાગન બાળા,
છે અજબ હુસ્નો-રૂઆબ; સુરત મહેતાબ;
જોઇને બને સકળ કુરબાંનજી-છત્રપતી-૩

---

(3) પાનું ૪૩.
ફરીદુને પોતાના દીકરાઓને શીખાં-
મણના સુખનો કહ્યા.
પીલુ-બરવા.
જનમ લીધો છે જેને જગમા,
દુખ વંન કોઈથી ના બાકી,
સદા સુખમા આ ધરતી પર,
નથી થઇ ગયું કોઇ ખાકી—૧
હું, હું, હું, હું, મારૂં, મારૂં,
એમ ગમે દમ ભરવાનું;
છપન રંગની કાયા છોડી,
અંતે સહુંને મરવાનું—૨
ફેર્ઝ પહેલ્લી બંદાની છે,
બંદગી વંન નહી સરવાનું;
ભોલાં થઇ જો ભુલ્યાં ભકિત,
સ્વર્ગ વિના છે રખડવાનું.—૩
રાજ મહાલ 'ને માલો મીલકત,
નથી સદા હીર ઠરવાનું;
ધન જોબન ને ટટાર ટંગરી,
જમને જોઇ લથરવાનું—૪

જવા દો જે કઇ ગયું હોય તે,
સંભાલો જે હોય બાકી;
રખે બનવા દેતા એવું,
બાકીખી ના રહે બાકી.—૫.

પાનું ૪૪ (4)
યમનના પાદશાહે ફરીદુનના
બેટાઓની અકલ તપાસવા
સવાલ કીધો.
જીંજોટી-કલ્યાંન.
જો જો માળી, યમનની બાદે બહાર;
જો જો માળી, યમનના ગુલે-અનાર—૧
શએર.
પુરી પનોતી પુત્રીઓ, લાખો લડી છે લાડ;
જુદું પડતાં જીવ ડગડગે, પડે છાતીપર પહાડ.
પુર્ણ મતાપી પરાંનીઓ, સમજો ચતુર કુમાર.
ચતુર તમો છો પારખો, મોટી, વચલી નાર.
મારી જહરીના સોળે સંગાર;
જો જો માળી યમનની બાદે બહાર.—૨

પાનું ૪૪. (4)
ફરીદુનના બેટા સેલમે જવાબ દીધોઃ-
(એજ રાહ.)
તારાં કાયમ રહો ગુલ-અનાર;
ખીલો તારી જહરીનો બાગો બહાર.—૧
શએર.
ગુલાબ તારા મોટા-છોટા,
ન લાગે પરખતાં વાર;
હરોલમા જે આવી પહેલ્યે,
સહુથી નાહની નાર.
જે ગુલ બેઠું વચગે ગાળે,
તે છે વચલી નાર;
જે ઊભી છે સહુંથી છેલ્લી,
તે મોટી દુશીબાર.
તારો રોશન રહો ચમકાર;
ખીલો તારી જહરીનો બાગો બહાર-૨

---

(5) પાનું ૪૭.

દુખી થાયો ફરીદુન એરચના
ચહુની ચાલ જોઇ.

પીલુ-બરવા. ગઝલ

અરે કહે તું આસમાં, બેવફાઇ કાં કરે;
ચાર દીનની જીંદગી છે, તું બુરાઇ કાં કરે-૧
જ્યાં હતા ગુલજાર સમ,
બાગો બગીચા દીલરૂબા;
તેં કીધા બીસમાર તે,
એવી ખુદાઈ કાં કરે—૨
જ્યાં હતાં રંગ-રાગ સાથ
તખ્તે જમશીદ, જહાંનુમાં;
ત્યાં પડયાં મુરદાં કબર
અંદર, જફાઇ કાં કરે—૩

શએર.

રંગ બેરંગી ઢંગ કરે, આ ફરતુ આકાશ,
આજ દીપે ઉજાસ તો, કાલ દીપે કાલાશ;
જેણે ગાજી ગજાવિયાં, ગગનને દીન રાત,
પળમા પડીયા ખાકમાં, કર્મ કરી કમજાત.

---

(6) પાનું ૫૦

એરચના ખામમા પેતાનો ફીતુરી
વિચાર તુરે જાહેર કીધો,

કાફી-દેસ.

જકડાઉં, પકડાઉં, લટકાઉં, છટકાઉં;
જમધર—ખંજર મારી, ચમકાઉં, ધમકાઉં,
મક્કર કરી ભારી—૧
અકલાઉં, કકલાઉં, ગભરાઉં, દબરાઉં,
જીકર ફિકર ના કર કાંઇ મહારી—૨

શએર.

અહંકાર જેને મન વસે
ને દીલ ઝેરી સાંપ છે;
અપકાર જેની રગરગે,
નરમાસ સમજે પાપ છે.
સદગુણ જેમા કંઇ નહી,
અવગુણનો ભંડાર છે;
પાખંડને પ્રપંચનો,
ઉગમ એ અવતાર છે...જકડાઉં-૩

પાનું ૫૦. (7)

તુરના પેગામચીએ ફરીદુનની
તારીફ કીધી.

પીલુ કહારવો.

તારી શાહી સલામત—ઓહો
જીવો રાજન મારા-તારી શાહી સલામત.
તારી રોશન રહો સરજત-ઓહો!
જીવો રાજન મારા-તારી શાહી સલામત-૧
દુખ હરનારા, સુખ કરનારા,
તારે આધારે રઇયત-જીવો રાજન-૨

શએર.

અએ શાહેઆલી નામવર,
અએ દસ્તગીરે કુલ જેહાં,
કાયમ રહો બે જહાંનમાં,
રોશન સદા તારૂં રવાં:
પેગામચી હું તુરનો,
છે તુર મહારો બાદશાહ.
હાલ હું ખોલી કહું,
જો મળે તારી રજા.
પર દુખ ભંજન, અકલ નિરંજન;
રહો આબાદ કિસમત-જીવો રાજન-૩

પાનું ૫૧. (8)

ફરીદુને દીકરાઓ ઉપર શીખામણ
કેહવડાવી.

જીંજોટી-જીલ્હા.

કાયા કાંપશે કંપીરે—
નિકલશે તનથી જ્યારે જાંન—૧

દુહો.

લોભ કોપ છે જબરો જગમાં,
અંતે મોતનો ભોગ;
સર્વ અહિંનુ અહિંજ રહેશે,
ના કરશો કોઇ શોક.
સમજી રહો સંપીરે,
તજી એક દીન જાશે જાંન—૨

ખોટી કાયા, ખોટી માયા,
પડે પ્રાણ કા મોહી,
નામ તેનો સદા નાશ છે,
કજા ન મુકે કોઇ
જાગ મુસાફર જાગ ઝટ તુ,
કા સુતો સુદ્ધ ખોઇ,
પળમાં ઘસડી જમડો જાશે,
વહાલા રહેશે રોઇ,
જીવ તુ રહે જપીરે—
તજી એક દીન જાશે જાન—૩
ફન્દ ફરે કા ફીતુર સાથે,
બનવા તુ ધનવાન,
હાય લીયે કા હજાર જનની,
તજી ધર્મ—ઇમાન
કરશે તેવુ ભરશે અંતે,
સમજી લે ઇનસાન,
કલેશ કુસપ મનમાહે ધરે,
ધિક ધિક તે હયેવાન
સમજી રહો સંપીરે—
તજી એક દીન જાશે જાન—૪

(9-10) પાનુ પર

ફરીદુને એરચને આશીસ દીધા.

સીદુરા-પદ.

ફરીદુન ઉપર કર રબ મહેર તારી,
મુસીબત અંદર ના દેતો વિસારી—૧
સિધાર ઓ પિસર દીલમંદ શહેરીયાર,
તુજ વન રહેશે દીન બેકરાર,
મન કહાં, તન કહા, જીવ કહા મારો,
તુજ વન જીંદગી પડશે અકારી—૨
સફર આ સફ્ન ફરજે પરવરદેગાર,
ભલી નેમ તારી પાડે તે પાર,
જુદાઇની જલનથી જીંદગી દીનાની,
સપુત તુજ વન જગ દીસે અંધારી—૩

પાનુ પ૪ (11)

નિરદોગ એરચે પોતાના ભાઇ તુરને પોતાનુ ખુન કરતો અટકાવવા માટે અરજ કીધી

જોનપુરી ખ્યાલ.

માનો, માનો, ભાઇ એટલી અરજી,
વિનતી કર જોડી કરૂ
અંતકરણુ કા કરો કઠણુ,
મારી વિનતી માનો, ઓ ભાઇ-માનો-૧
જગ ઠગ જુઠી અતી ઠગારી,
જીવ જોબન જશે નિવારી
કઠણુ વચન વદો વીના વિચારી,
દયા દીલે જરા લેઓ ધારી,
મારી વીનતી માનો, ઓ ભાઇ-માનો-૨

પાનુ પ૪ (12)

દગલબાજ તુર એરચનુ ખુન કરવા તઇયાર થયો.

ઢાહાનડા-બહાર

બંધ કર તારી ખટપટ આ સમે,
જીવીને કદી ના ડરતો,
ચુપ ચુપ રેહ ચંડાલ,
મરી રેહ ખટપટ કરતો,
હવે તુ છુટે ના મુજ હાથમાથી એક પળ,
પટકી-ઝટકી, જકડી જાલમ તુને
મારૂ કટારી—બંધ કર તારી-૧
ઘડી ઘડી નહી આવે હાથ તુ
તે જનમ લીધો શુ કરવા, હમુને નરવા,
છોડ વીનતી, ગીનતી, તારી નથી મને પરવા
તું જગમા જીવે શા સારૂ,
દુનિયાથી કર કાબુ તારૂ
કાહડું કાસળ તારી—બંધ કર-૨

(13) પાનું ૫૪.

એરચે ખુદાની દરગાહમાં અરજ ગુજારી.

આસાવરી.

અએ હવા તું ઉડી જા જા જલદી,
પેગામ મારો લઇ,
જા ઇરાંન કહે તું જઇ;
આ હાલત મહારી થઇ—૧
અએ બારે ખુદા કર માફ મહારી,
કસુર હોય જે થઇ;
ગઇ આસ મારી કરમઇ;
હું કહું કોણને જઇ—૨
આ ભાઇ થયો જલ્લાદ ભાઇનો,
કતલ કરે હરખઇ;
સંપીશો કહેજે જઇ;
નાહક મરૂં છું અંહીં—૩

---

(14) પાનું ૫૫.

એરચના મોત ઉપર ફરીદુનનો વિલાપ.

બિહાગ-ધ્રુપદ.

અરે ! હું તારો બાપ, બેટા, બોલની,
ખુની ભાઇઓએ કીધી ઘાત;
બાપ મરણથી તારો થયો કેવો બેધ્યાંન—૧
મુવો પાપી તુર નુવો,
જખમ આ, કેવો રે, કારી છે;
મુવો ભાઇને હાથે થાઇને બેજાન;
સુરા, વીરા, ચંદ નીશાણ—
બેટા મુવો જગ જુવોરે-કદરદાંન—
હું તારો—૨

નોરોજ મુબારક.

ભૈરવી-પદ

સુખી તમ રહો સદા દાયમ—
અરે ઓ હમદીનો મારા;
મુબારક નવરોજ હમદમ—
અરે ઓ હમદીનો મારા—૧
સદા નરમાસ, મુખ ગીહાસ—
સદા રાખો દુર કંકાસ,
ખુદા બર લાવે સહુની આસ—
અરે ઓ હમદીનો મારા—૨
ઝલકતું રહો સદા યકબાલ—
મુબારક બાળ 'ને ગોપાલ,
મુબારક સાલ આ નેક ફાલ—
અરે ઓ હમદીનો મારા—૩
મુબારક દીન જરથોસ્તી—
સદા કાયમ રહો હસ્તી;
યજ્ઞે નાબુદ વિપત કષ્ટી—
અરે ઓ હમદીનો મારા—૪
સદા 'રોશન' રહો સંસાર—
સદા રહો નારનો સંગાર;
યજ્ઞે ઝુંડો જગત આસકાર—
અરે ઓ હમદીનો મારા—૫

બાલ અને રૂદાબેહ

(1) પાનું ૫૭.

સાંમે અરજ ગુજારી.

કોસી-કાંહાનડો

મારી ગેબી ખબર રબ લેજો રે,
રાખી જગમે લાજ સુખ દેજો રે;
સાહેબ ખલકત પરવર,
આફત આ તું મુજની દુર કર.—ગેબી ખબર-૧
ઘડી એક પલમાં બક્ષે તાજ તું,
ઘડી પલમાં તું કરે ભીખારી;
મુજ આજેજની દાદ લેજે.—ગેબી ખબર-૨

શએર.

કાળ કરમનો વેરી થયો,
કેમ ઉચકું ગજબ ભારા;
શું શું કરમો કીધાં હશે,
મે પુર્વ જન્મ મારા.
કર મહેર કરમ કમતર પર,
મને બસ તારો આધાર;
દયા કરી મારા ઉપર,
આ સંકટ તું તાર.
છે સાફ મનશની મારી,
તે અંતે આવશે કાંમ;
હર આફત મુશ્કેલમાં સાહેબ,
યાદ કરું તુજ નાંમ.

---

(2) પાનું ૫૮.

લેખ કરમના ફરતા નથી.

ગૌડ મલ્હાર.

મીટે લેખ કરમના ન કારા કારા,
ભાગ્યહીન જે હોય નઠારા—લેખ કરમના-૧.
ભાગ્યહીનનો ભવ ન સુધરશે,
ભવ સાગર કેમ પાર ઉતરશે;
સંકટ બિકટ અને દુખના ભારા.—મીટે લેખ-૨.

પાનું ૬૧. (3)

સીફત ગાઈ રોદાબેની ખુબસુરતીની.

કલ્યાંન જીંજોટી.

બિજ ચંદ્ર ગગન જેમ ચમકે, નારી કાબુલમાં,
ના હક્ત હિંન્દમે હરીપ, હરીપ નહિ ગુલમાં.
શું બયાં હુસ્ન મગદુર છે,
ના કોઇ મુકાબીલ હુર છે,
જોઇ ખાક થયો કોહે તુર છે;
રૂખ રોશન ગુલજાર—ચશ્મો મિસ્લે કટાર-
ચિરે જીગરને પાર વિંધી સનનનનંન-
બીજ ચંદ્ર—૧.
છે રશ્કે કમર મહાપારા,
છે કહેરે કજા રૂખ સારા,
છે ઝુલ્ફેં દીલ લુટનારા;
લબ લાલ ગુલ અનાર.—કંમર ખુબ પેચદાર,
ચિરે જીગરને પાર વિંધી સનનનનંન—
બીજચંદ્ર—૨.

પાનું ૬૨. (4)

રોદાબેની ખુબસુરતી.

ભેરવી.

અજબ છે નારી—ગજબ છે ભારી,
જાણે પરી રંગીલી આકાસી;
શું તેનો ચહેરો—શું તેનો લહેરો,
જાણે રહ્યો ચંદ્રમાં પ્રકાસી—૧.
શું ગાલ તેના-ગોરા ગુલાબી,
જાણે ચમનમાં ખિલ્યા ગુલ લાલા;
શું તેની ચશ્મોના કહું નેજારા,
જાણે સાંમના બરછી ભાલા—૨.
શું તેની કંમર—જોઇ આવે તંમ્મર,
જોતાંજ દીલની ઉડે ઉદાસી,
શું તેનો લટકો—ગજબનો ચટકો,
જાણે જોઇ લો પરી આકાશી—૩.

---

(5) પાનું ૬૨.

રોદાબેના જોબનનો બહાર.

બહાર. ખ્યાલ.

કળી ફુલી ખીલે ગુલજાર ચમન,
જોબન બહાર પુર છલકાતો,
મદ ભરયાં નૈના મારે,
નવરંગ જોબન બહાર બતંગ-કળી ફુલી-૧
વાર વાર મલકાવે, લલચાવે કાંમ,
મલવાને શ્યાંમ, પ્રિતમે ગભરે કાંમ,
હોંસ હરખે તલમલે,
તજી અમન ચમન—કળી ફુલી-૨.

(6) પાનું ૬૪.

રોદાબેની પ્રીતની બીમારી.

ગોંડ મલ્હાર. ખ્યાલ.

તરસે, તરસે, તરસે, તરસે, તરસે, મરસે,
બરસે મેહાં નૈનન—૧.
તડફ રહી રોસંન મુખ પ્યારી,
વન દરશન બની બેતાબ બિચારી,
ઝુલ્ફ પરેશાં-ચશ્મ ગીરીયાં,
નાજ અદા, સુખ આરાંમ ફોકટ;
દરસ પીયા વન—તરસે-૨.

(7) પાનું ૬૪.

જગતમાં પ્રીત વીના શું શું થતું નથી, તે વીશે રોદાબેનો પુકાર.

રાગ-પ્રસંગાનુસાર

અએ બેરહમ સુણો આ જગમે,
પ્યાર વિના દીલ નરમ ન થાતે;
જમીન ન થાતે, સમો ન થાતે,
પ્યાર વિના કરંમ ન થાતે—૧.
અએ બેરહમ સુણો આ જગમે,
પ્યાર વિના હક કસંમ ન થાતે;
ન હુસ્ન થાતે, ન ઇસ્ક થાતે,
પ્યાર વિના સનમ ન થાતે—૨
અએ બેરહમ સુણો આ જગમે.
પ્યાર વિના કદી અલમ ન થાતે,
ના બેકરારી, ન હા-ય-જારી,
જુદાઇમાં કદી સિતમ ન થાતે—૩.
ન થાતે મોહબત અગર આ જગમે,
પ્યાર વિના દીલ ગરમ ન થાતે;
ન થાતે ખાકી, નહિ બિનાઇ,
પ્યાર વિના આ કલંમ ન થાતે—૪.

પાનું ૬૫. (9)

રોદાબે જાલની ઉમેદમા.

ઝીલ્લા. સાકી.

ચંદ્રભરી ચંદની, વળી ચમકે તારા,
ખડી રહી ઝરૂખે, મોહન દીલઆરા.
બનીને અધિરી કરે દુર નેઝારા,
જુવે રાહ સનમની, જીગર પારા પારા.
મને ભાવે ભારી, સિકલ ઇરાંનીની પ્યારી;
મને લાગે કારી, જુદાઇ જાણુ રી ભારી-૧.
મને થયો જખમ, હું બની બેદમ,
લાવો મારો સનમ,
આવી રંગે જાણુરી રંગારી—મને ભાવે ભારી-૨.

શએર

મલે મોહન મને જો આજ,
બલા તેની હું લઇ લઉં.
લગાડી છાતી સંગ તેને,
જીગરનો હાલ સહુ કહિ દઉં.
ફસલ આવી મહોબતની,
ઝુમે જોબન બની તૈયાર;
દિલે અરમાંન છે બાકી,
લગાડું છાતીસે દિલદાર.
લાગી તનમે અગન, માર તડફે
બદન, નહિ ભાવે ચમન.
રંગ ખેલો જાણુરી રંગારી-મને ભાવે ભારી. -૩

(10) પાનું ૬૬.

રોદાબેના બાલની ખુબસુરતી જોઇ જાલ બોલ્યો.

પીલુ—ધનાશ્રી.ગઝલ.

શએર.

સુંદરના બાલનો હાલ થયો બેહાલ,
જાલ એ જોઇ,
ચુંબનથી કીધું વહાલ, જોઇ કમાલ,
હોશબી ખોઇ.
બની પ્રીતમા લાલ, બોલિયો જાલ,
ચાલ એ જોઇ,
અજબ હુસ્ન જમાલ, અજબ આ બાલ,
તાલ એ જોઇ.
છે અજબ ઝુલ્ફ દિલજાંન,
છે ગજબ સિહા રંગ કાલા;
છે મનથી મઝહબ બરબાદ,
જોઇ પેચ ઘુંઘરવાલા.—૧
હર તાર તાર લટકાલા,
છે મસ્ત મુશ્ક બુવાલા,
ફરે મન હસીને કયદે,
પડે દિલપર ઝેરી છાલા.—ર
લબ શિરીં દહન ગુલલાલા,
ચશ્મો નરગીશ બે પ્યાલા;
જોઇ જોબંન બાગો બાહાર,
સુકાય નદી ને નાલા.—૩

(11) પાનું ૬૬.

રોદાબેએ જાલની આગલ પોતાનો પ્યાર જાહેર કીધો.

ધનાશ્રી-બરવા.

ના બોલ એમ દીલજાન,
થઇશ બદનાંમ તહારે બદલે,
મે તજ્યું એશ આરાંમ, તહારે બદલે.
હું ભુલી રંગને રાગ તહારે બદલે,
મુજ તનમે લાગી આગ તહારે બદલે.
હું સહીશ લાખો આજાબ તહારે બદલે,
મને નહી જોઇતું પંજાબ, તહારે બદલે.
થઇ જીંદગીથી લાચાર તહારે બદલે,
મને સુહ્નંની લાગે દરબાર તહારે બદલે.

પાનું ૬૬. (12)

જાલને પોતાના મેહલમાં આવેલો જોઇ રોદાબે ખુશી થઇ બોલી.

બહાર.

પ્યારા મારા રસીક રસીયા,
નૈનો તરસીયાં, દરસ દરસીયાં,
મનમાહે વસીયા.—૧.
જાનો તન નિસારૂ-હાં હાં-પ્યારા મારા-ર.
સેજ સમારી, તંનમંન વારી,
દિલ લગારી મીલાવું.
હસી હસી મનમે વસી,
રંગ રસ પિલાવું, રસીયાને રિઝાવું;
મોહન મારા દીલ લુટનારા,
તનમન મારૂં વારૂં તુજપર-હા-હા-હા-હા.-૩.

પાનું ૬૭. (13)

રોદાબેની અરજ.

રાગ-સમયાનુંસાર.

સનમ સિધારો, કરી નવાજેશ,
ચહાવ મહોબત પ્યાર કરીને;
ના શરમાવો, ગળે લગાવો
મિસલ ફુલોનો હાર કરીને.—૧.
જર 'ને જેવર માલ લુટાવું,
કુલ્લે કાબુલ નિસાર કરીને,
બની હું ખુશ દીલ, જોઇ તું દીલભર,
રખે સિધારે બિમાર કરીને.—ર.
નૌશ કરાવું જામે મહોબત,
ગળાંનો મારા હાર કરીને,
મગર સિધારે જ્યારે હિયાંથી,
સિધારજે કોલો કરાર કરીને--૩.

---

(14) પાનું ૬૭.

મહોબતની જુદાઈમાં રોદાબેની નિરાસી.

તી લ ક—કા મો ૬.

શએર.

દીલજાંન તજે દીલદારને
રબ લાજ તમ નિભાવજે,
કેમ જશે પલંપલ મહારી,
પિયુજી વહેલા આવજો.

હુ તો પ્રીત કરી બસ હારી મારી સજની.
મોહેની સુરત જોઇ, થઇ બેકરાર—૧.
કિધી અરજ હજાર, નહિ કરે દરકાર,
મારી ન વાત, હું તો વિનતી કરી,
તારી હારી લાચાર—હું તો પ્રીત કરી-૨.

શએર.

સિધારો છગર રાત થોડી રહી,
પડી ભોર કમજાન વેરી થઇ.
સુરત મિઠી નૈનોમે રહેશે કરી,
દિધો ડાગ દીલને નહી દાજ ધરી.

(15) પાનું ૭૦

પોતાની પાક દાંમનની ગવાહી માટે રોદાબેની મેહરાબ સનમુખ છકર.

દેસ—સોરઠ.

દેશે ગવાહી ચંદ્ર તારા, પાક હમારા પ્યારની,
છે હકિકત એજ સાચી, નેક મુજ દિલદારની.
મારાં ભર ભર આવે નયનો નીરે, હાયરે,
જીવ જાય કંઠ વંન, જોબન સોહન,
પ્રીત બુરી પરદેશી અભાગન,
દુનીયામે રબ તુ રાખ લાજ—૨
જારે કાગા જારે, જઇ કહે પીયુને દવારે,
રંગ સાથ સાજ ગયો આજ—હાયરે-૨

રૂસ્તમ અને સોહરાબ.

(1) પાનુ ૭૩

રક્ષ ગુમ થવા માટે રૂસ્તમની ફરીયાદ.

ગાયન—બેહાગ ચમન.

શએર.

આ ગજબ નવો છે આજે,
રબ હવે તું દે પનાહ,
ગુમ થયો રખસ દીલાવર,
એક પળમે તું કાંહ.

નવરંગ કાં દેખાડે હવે કીસમતરે,
રક્ષ મ્હારો કહાં ગુમ તેં કીધો,
આફ્ત ન્યારી ન્યારી બતાવે-૧
હર એક ઠાંમ, વન દરમ્યાંન,
દીસે નહી રખસ નીશાંન,
આજ દન દુશમન મુજને સતાવે,
તાજબક્ષ, તારો રક્ષ, ગયો બસ,
હયેરાંની, પરેશાંની, કર આસાંની,
અરે રે હાય—નવરંગ.

(2) પાનું ૭૪.

તેહમીનાની રૂસ્તમ માટે મુરાદ.

ગાયન—દરબારી કાંહાનડો.

માગુરે આસ ખાસ પાસ રબની,
મનની મુરાદ, આજ ફળ પાઉ-પાઉરે-૧.
કેવો દેવ બંધ, સુરો બળવાન, મહેણુબ કારણ
પ્યારો પેહલવાંન, દરસંન સમાંન પુર ચાંહ-૨

(3) પાનું ૭૪

તેહમીનાએ પોતાનો ભેદ રૂસ્તમ પાસે જાહેર કીધો.

ગાયન-કલ્યાંન-જીંજોટી.

હાલ સુન તું તેહમતન, જરા ધર ધ્યાંને,
સુંદર સનમુખ છે કોણ, કરી લે પીછાંને.
મુજ દર્શન ખાતર મરે આલમ સારી,
ખલકમાં મુજ સાંની, નથી કોઇ નારી.
સકલ ખોયે છે અકળ, સીકલ જોઇ મારી,
ભલી તેને મનથી જમની કટારી.

શએર.

સુણ નામ મ્હારૂં તહેમીના,
હું તારી દીલદાર બનું;
તું બને જો ગુલ સનમ તો,
હું બુલબુલ બેજાર બનું;
તું અગર બાદશાહ બને તો,
હું તારી સરદાર બનું.
તું બને જો મ્યાંન સનમ તો,
હું તારી તલવાર બનું.
કરગરી, હરવડી, કહે પરી, તું સુણ જરી,
રહેમભરી ચસંમ કરી, ખસમ ઠરી.
કર દીલબરી.

---

(4) પાનું ૭૫.

રૂસ્તમે તેહમીનાને આપેલી કબુલાત.

ગાયન-કલીયાંન.

સકળ અકળ ખોયે જોઇ સુંદરની સીકલ ગુલની કળીં,
ચકોર ચંદ્ર પર થઇ દિવાનો, મરે હરપળ તળમળી.
જુલ્ફો પેચવાલાં, લાગે નાગણ જેવાં કાળાં, તારાં સરપર મોતીની લડી,
તારા નાજનો છડકાવ, કરે પ્રેમમાં ગરકાવ, જીવે રૂસ્તમ નહી પાવ ઘડી.
જલ ભર આવે નૈન, વન દેખે ના પડે ચેન, તેં મારી પ્રેમની છરી,
નૈનોની કટારી, નાખે આશકને બસ મારી, જોઉ અજલ રૂસ્તમની નરી.
તું જેવી દીલદારનો જો બનું નહી ભરથાર, મારી જીંદગી આખર બલી,
જાઓ ઇરાંનનું રાજ, સઘલું તુરાંનીને હાથ, મને હાલ ફકીરી ભલી.

---

(5) પાનું ૭૫.

રૂસ્તમની રવાંનગી માટે તેહમીનાની દલગીરી.

કલ્યાન-જીંજોટી.

દીલ સદકે દીલભર તુંપર, તું કાં ગજબ ગુજારે.
જરા નજર કરી જો, માશુક તારી પુકારે.
ગજબના કરશે ઘાવ, મુજ કેના જોબંન જુવાંની.
જુદાઇના જખમથી વરશે નૈનોથી તો પાણી.
થઇ આસની ધુલધાની, મારી અકળ થઇ દિવાની.
તુજ બીન આ દીલ દીલભર સનમ, હરદમ બેસબર છે.
એશ આરામ, અમન ચમન, મુજને મન પત્થર છે.
મને પડી ખબર છે, તેં ખોદી મુજ કબર છે.

(6) પાનું ૭૬.

રૂસ્તમની તેહમીનાને મનાવટ.

ગાયન-બહાર-કાંહાનડો.

કાં તું જલીને જલાવે દિવાની,
ના કર તેહમીના એવી નાદાંની—૧.
ગમ કમ કરીને, જારી છોડ તારી સારી,
નિસદિન મને રેહશે તુજ ખ્યાલ.-સુણ શ્યાની-કાં તું.-૨

કવાલ.

ગોરી હવે તો ગમ કરે છે-હાય વાય માહેતમ કરે છે, સુખ સુખને બસ કમ કરે છે-ખુદ પર બસ સીતમ કરે છે, જાય તેહમતન પ્યારી છોડી; આશા તોડી, સુખ સુખ ચોરી, કિસ્મત ફોડી, મુખને મોડી, હાય જાય-જાય.

---

(7) પાનું ૭૬.

રૂસ્તમની જુદાઇમાં તેહમીનાનો અફસોસ.

ગાયન-પીલું-ધનાશ્રી.

કહે તેહમીના જીગર જલ્યું હવે, તન જલવાનું બાકી છે,
અએ દીલ નાદાન,—આસ દીલમાં તેં હવે શું રાખી છે. ૧.
તેગ તબરથી સરને કાપ તું, ચાહે કાપી જા ગરદન,
અયે જાનેમન-લાસ ખાતર તો જરા આપી જા કફન.
રૂહ બદનમાં ભટકી ભટકી, તુંજ વન આખર થશે દફન,
પટકી સરને, સંગ પણ છાતી ફાડી કરશે રૂદન.

શએર

હાય સનમની પ્રીતમાં આ દીલ તો બેસબર છે.
પથર પર સર પટકાવાની હવે શું જરૂર છે.
જુદાઇના જખમોથી પડ્યાં, આ બદનમાં નાસુર છે,
અંત આવ્યો કંઠમાં, મિલાપની આતુર છે.
આખર જાણી લીધું ગોરીએ, પ્રીત આદમની ખાકી છે,
અએ દીલ નાંદાન—આસ દીલમાં તેં હવે શી રાખી છે.

---

(8) પાનું ૭૬.

રૂસ્તમની જુદાઇમાં તેહમીનાનો વિલાપ.

ગાયન-પીલુ-વાગેશ્રી.

પીયુની સીધારી સવારી, પડી જીંદગી અકારી.—૧
રે આગ લાગો આ ગુલે ગુલશનને, રડે છે પ્યારી પુકારી;
ખાર જુદાઇનો ખટકે કલેજે, મરે છે મોહન બિચારી—પીયુની સિધારી સવારી-૨.
લઇ જારે કાગા પીયુની પાસે, આપું બે નયનો કાહાડી

દરસ કરાવી પીયાના તું તેને, ખાજે તું પાછલતી ફાટી-પીયુની સિધારી સવારી-૩.
ગયો નિંન્દ છિનવી લઇને લુટારો આપી ગયો બેકરારી—
રાખી ગયો આસ દીલની દીલમાં, હવે લાજ રબ રાખ મારી-પીયુની સિધારી સવારી-૪.
લખજે રૂસ્તમ સમાચાર સુખના, ભુલી ના જતો દીલદારી,
પ્રિત પીયુ ના દેતો વિસારી, કદર તુને હોય જો મારી—પીયુની સિધારી સવારી-૫.

---

(9) પાનું ૭૬.

સોહરાબે પોતાના બાપની પીછાન માટે તેહમીનાને સવાલ કીધો.

ગાયન-પીલુ ધૃપદ.

બીના ઝટ બોલ પ્યારી, માત તેં ભરમને ઢાંકી, ખોલી કહે બીના બધી,
સોહરાબ કરે રે અરજી—૧
જાણું ના પીદરને, જનમ મુજ રાખે છાનો, બાપ નથી કે શું મ્હારો,
કરગરું રાખ મરજી—૨.

---

(10) પાનું ૭૬.

સોહરાબને તેહમીનાએ ઠપકો આપવો.

ગાયન-બરવા (દિંડી).

ખચીત તુંદી તુજની મુજને તો નહી ભાવે,
સુણી સુખન સાહેબીના મુજને કેહેર આવે.
કરે શોર-નાદાંન ચોર-કરી ગુમાંની,
રાખી ધ્યાન, કર કલાંમ, છોડ નાદાંની.—૧
કરે તુફાંન બેઅદબ દમ ભરાવી,
કદી જાય પુત માત ઉપર એમ ફાવી,
થાઇ નરમ-પુછ ભરમ-કહું કાહાંણી,
ભુલી ફરજ તુજની કરે બેઇમાંની—૨

(11) પાનું ૭૬.

તેહમીનાએ સોહરાબને ખુલાસો કરવો.

ગાયન-કાલીંગડા ગૌરી.

સુણુ સોહરાબ દીલજાની, રે મારા
તુને જોઇ રંજીદા આજ,
હું તો થાઇ ગઇ દીવાની—૧
રંગરૂપે મરતોની, રે મારા,
એ ભરમ ભેદને ખોલું, રખે તું થાય બેઇમાની.
સુણુ સોહરાબ સુરા દીલજાંન,
ઔલાદે શાંમ નરીમાંન,
તેનો બેટો રૂસ્તમ પેહેલવાંન,
દીન દુનીયામાં બળવાંન.
તે પેદર તારો જાની-રે મારા-૨

---

(12) પાનું ૭૭

સોહરાબથી છુટું પડતાં તેહમીનાની દલગીરી.

ગાયન-પીલું.

અજબ ગજબમાં આવી પડી છું, દુર થયો માતી,
જોઇ જુદાઇ તારી બેટા, ફાટે મારી છાતી.
જોબંન જુવાંની, મન મસ્તાંની, તું એ પુનંમના ચાંન,
તેહમીનાથી ના થા જુદો, બેટા મુજ દીલજાંન.
પીદર તારો છે બહુ જોરમંદ, નથી તુંસે ઓલખાન,

અપસ અપસમાં જંગ થશે, કેમકે બેહુ છો અનજાન.
લઇ જા સાથે તુંજ મામાને, નામ જેનું રંજમ;
પીછાંન કરાવશે તેહમતનસે, લડાઇ થાશે ખતમ.
બાંધ બાજુએ આયે નિશાની, પીછાનનો સાથી—૧

---

(13) પાનું ૭૮

તેહમીનાનો સોહરાબ માટે સંતાપ

ગાયન-સુહા સુગડાઇ. ખ્યાલ.

પુત વન તાહરા, ઘેરી થઇરે; બની હું અભાગ, હવે તે ખરી-રે-હાય-૧
ગોરી તો કરે ગંમ, નયેને તો નીર ધાર, કર્મે તો થાઇ હીણુ પુરી-રે હાય-૨

---

(14) પાનું ૮૦.

ગોરદાફ્રીદે સોહરાબને જોર અને જવાની ઉપર નહી છલકાઇ જવા માટે શીખામણ દીધી.

ગાયન-કાલીંગડો.

બળપર જવાંન ઝુંકી જાય,-તુને છે લાજમ અંદેશો—બળ પર જવાંન-૧
બળ જોબંન પર ના છલકા તું, ભલા ભલાઓ ઉખડી જાય;
કરે નહીં જે ખ્યાલ અવલ તે, પાછળથી પસ્તાય—બળ પર જવાંન-૨
ગરવ કરેથી કલગી કિરતીની, ઝલક પલકમાં ઝાંખી થાય,
ભર દરીયો તરવો છે ભાઇ, એમ જલદી તું કેમ ધસડાય-બળ પર જવાંન-૩

---

(15) પાનું ૮૧.

ગોરદાફ્રીદને કેદ કરી સોહરાબનુ તેની મોહબતમા પડવું.

ગાયન-લચ્છા.

હું અંજાણુ, અંજાણુ, અંજાણુ રે ખતા રે, થાઇ મારી.-૧
ના ડર કર સુણુ સુખન, અબલા મે તો નહીરે જાણી પીછાણી;
હા રે ન માની, જાણી—પીછાણી, જાણી—અંજાણુ રે-૨
હુસ્ન એક ચંદ્ર સમ, જોઇ હયરત રહયો સોહરાબ;
થયો આશક સુરો, મારી પુકાર, કહે પ્રેમ આબ, આપ આબ-૩
ના ડર કર સુણુ સુખન, અબલા મે તો નહીરે જાણી પીછાણી.

---

(16) પાનું ૮૧

ગોરદાફ્રીદે સોહરાબને ફરેબ દેવો.

ગાયન-કાફી.

હો સુરા કર મેહર એક અબલા કરે અરજી;
તુજની સરત-મને કબુલ -સુરત,

તુંજ બરજોરીથી હુ તો ગઇ લરજી—કર મેહર ૧
જબર તહારૂં જંગ—કરે હાલત બતંગ,
મુજ ઉડી ગયો રંગ-હુ તો બની ગરજી—કર મેહર ૨
હુ છું બંદીવાંન—હવે તું મારો સુલતાંન,
એ તો કરમની સરજત સરજી—કર મેહર ૩

---

(17) પાનું ૮૧.

સોહરાબે ગોરદાફરીદનો ફરેબ ખાઇ ઠગાવું.

ગાયન-ભેરવી.

લઇ વચન જવા દઉ દીલજાની, તારા બોલ કોલ સંમ માની,
કરૂં તું પર હું મેહરબાંની—બક્ષી તારી જીંદગાંની—લઇ વચન-૧
તારી પ્રિત કરે, મુજની અકળ દિવાની;
તુજ વન નહી ભાવે મુજને અન પાણી;
કહું સાચે સાચું માન—હું તો તુજપર છું કુરબાંન,
સત વચન તું માન—તારી પ્રિતમાં બેધ્યાંન—લઇ વચન—૨
અગર કરે દગો, કસમ ખુદાના જાંની,
જો ફરે વચનથી, કરી તું બેઇમાની,
તો થઇને હું મસ્તાંન—તુને પકડી હું હેરાંન,
કરૂં કિલ્લાને વેરાંન—જબરૂં મચાવી તુફાંન—લઇ. ૩

(18-19) પાનુ. ૮૨

ગોરદાફરીદનો ફરેબ જાણ્યા પછી સોહરાબે તેણી ઉપર ગુસ્સે થવું.

ગાયન-કાફી. ગજલ.

અએ બેવફા બુરી બાનું, થયો છું તું પર તુફાંની,
અએ ખુબસુરત મગર મગરૂર, અરે સંગદીલ બેઇમાની—૧
કસંમ છે મુજને યઝદાંન—હરામ મારો પ્યારો જાન,
તુજ ખાતર કરશ વેરાંન—આ કિલ્લાની હું ધુલધાંની—૨
દગાખોર ડાકણો તમે, સિવા બીજાં નથી કોઇ,
દઇ ફરેબ ગઇ છુટી—બચાવી તારી જીંદગાંની—૩
કિના ખાતર થયોછ મસ્તાંન-કરૂં ઈરાંનને વેરાંનને,
તુને પકડી કરૂં હેરાંન—ઉમેદ છે મારા મનમાની—૪

---

(20) પાનું ૮૭.

કાઉસનુ રૂસ્તમ અને ગેવ ઉપર ગુસ્સે થઇ અપમાંન કરવું.
ગાયન. દરબારી-કાંહાનડો. (પખવાજની ત્રીવટ.)

તુચ્છ જા, જા, જા, જા, તુચ્છા કાળું કર જા.
જા મરદુદ, ચુપ મરદુદ, તરકટી, તરકટબાજ,
હટ નટખટ, પતપત, ભટ પડી તુચ્છા, કાળું કરી દુર થા,
કરશ બેજાંન—તુચ્છ જા જા જા જા—૧
નિચ ભુલી જઇને ભાંન, સુખ લઇ કર્યાન,
નવ કીધી ફરજ અદા, ઝટ દુર કર, દુર કર સુરત સિહા;
ટક ટક બકબક બંધ કર, બંધ કર બકબકવા,
બસ ઝટ પલીદ તું જા, પલીદ તું જા—તુચ્છ જા જા જા જા-૨

---

(21) પાનું ૮૭.

રૂસ્તમનુ કાઉસની ચાલથી તરછોડ કરી દરબારમાથી ચાલી જવું.
ગાયન.બહાર-કાંહાનડો.

ઓ દિવાના દમબદમ તું લાજ ગુમાય; મુજ કોઇ નથી તુજને બેહયા;
જા, જા, જા, જા, જંગલી જુલમી જાહેલ જુલમગર;
અદબ કર બદકાર અયે બેઅદબ તું;
સુધબુધ તારી, ખોઇ સારી, ઓ શયતાંન—લાજ ગુમાયે—૧
તારાજ રાજપાત કરૂં પલકમાં, ધ્રુંજાઉં જમીન આસમાંન,
જમીન જમાનો, શેહર શેહર—દહેર દહેર,
મુજથી ડરે દુનિયા તમામ, કેમ નહી ધડકે, છાતી ફડકે,
તારી ઓ શયતાન-કમઅકળ હયેવાંન-લાજ ગુમાયે—૨

---

(22) પાનું ૮૯.

કાઉસે પસ્તાઇને રૂસ્તમને મનાવવા કહેવું.
ગાયન.વાગેશ્રી કાંહાનડો. ખ્યાલ.

મેહરબાં, જાવો તમે મનાવો, કેમે કરી સમજાવો, લાવો કાંઇ કરી-૧.
કહો રૂસ્તમને કરી તોડ જોડ, સુણાવો અરજ ગરજ, લાવો કાંઇ કરી—૨.

શએર.

રે યારી તારી મેહર કરીને કરમ કર દાતાર;
નજર કદરની હમપર કર તું, ઇરાંન છે લાચાર.
તજી ગયો છે હમને છોડી ઇરાંનનો તારો;
લાજ રાખજે મિલાવી દઇ, તે સામે સ્વારવાલો.

---

(23) ઈરાંની જંગ મેદાનનું બયાંન. પાનું ૯૦.

કટાવ (રાગ સમયાનુસાર).

જુવો જુવો સૌ જાગી લડાઇ, જોધાઓની થઇ તૈયારી,
હરદર હમે-ધાંમે ધાંમે; જંગ દરમ્યાને નહિ પીછાંને,
ભાઈ ભાઇને-બેટો બાપને; જગે જગે જાગી રહી ગડબડ,
ઘડી ઘડીમાં ખટપટ ખટપટ-ઝપાઝપીઓ ઝટપટ ઝટપટ,
પટપટ પટપટ-કટકટ-કટકટ-જંગ મેદાંને જઇ છુપલાવા-
આવ્યા જોધા, જગે જગેથી-દેશ દેશથી,
શેહર શેહરથી-દેહર દેહરથી-કેહર કેહરથી;
બાપ બેટાની ચાલી લડાઇ, કોઇ નહી જાણે શું છે સગાઇ;
જોધાઓની થઇ તૈયારી, પેહડી બખતર,
કોલાહ સરપર, તેજી સમશેહર—ભાલા ખંજર,
બરછી જમધર, તીર તબરને ખાંદે બાંધી,
બહાદુરો સૌ આવી ઉભા, સહુ સમારી લડવા કાજે,
ગડબડ ચાલી ધમાલ સાથે, બાન છુટે સરરરરર—
બુંગલ બુંકે બુંબુંબુંબું—તલવાર ચમકે ચંમ, ચંમ, ચંમ, ચંમ,—
કાપે શતરૂ, સપ, સપ, સપ, સપ; ધુમ ધુમાડા, ધુમ ધુમાડા,
જોઇ સાંભલી, જમીન જમાનો—થરથર કાંપે, લોથોના કંઇ પાહાડ સાથે,
જખમીઓની બરાડ સાંભલી,-
ફલક પલક બની દિવાની-ગમ કરીને, છાતી કુટી-
કહે પુકારી-ગઇ તમારી-જીંદગી પ્યારી,
અયે પેહલવાંનો હાય, હાય, હાય !

---

(24) સોહરાબે હમનબર્દ તરીકે રૂસ્તમને બુલાવવા પુકાર કરવો. પાનું ૯૭.

ગાયન. શંકરો. ધ્રુપદ.

અરે તમે જંગી સુરા, રે જાઓ બુલાવો જલદી.
ઝટ જઇ કહો રૂસ્તમને, મુજ વીના થઇ તેની ચહડતી— ૧
કહો દલેરને જાઇ, જીતે, છોડવી લે, સોહરાબના આ શસ્રને,
તે કોણ માદરનો પુત છે, આ જગમાં એવો જંગી-અરે તમે.૨

---

(25) સોહરાબની જવાંની જોઇ રૂસ્તમે તેની દયા ખાવી. પાનું ૯૭.

ગાયન. આસાવરી-ખ્યાલ.

તારાં મરણ કાંજે કાં આવ્યો સુરા, | જારે જા પાછો, આ જંગમાંથી-
બરગીસ્તા બખત તુજ છે રે-૧ | કાં આધીન મરણ તું થાયરે-અરે પ્યારા-૨

(26) સોહરાબે પોતાના હમનબર્દનું નામ જાણવા ચાહ્યું. પાનું ૯૮.

ગાયન. આસાવરી-ખ્યાલ.

મૃગ નૈન તારાં શરમાવે,
તે વચન રટી મારૂં મન હરી લીધું;
દીલ તો મને લલચાવે-૧

સજ ધજ તોરી રૂસ્તમ જેવી,
મન મારૂં મલકાયે,
કરમ કર તું મુજપર અયે જંગી,
જરા નામ તારૂં બતલાવે-મૃગ નૈન. ૨

(27) રૂસ્તમનુ સોહરાબ ઉપર ગુસ્સે થવું. પાનું ૯૮.

ગાયન. સોરઠ-મલ્હાર.

તું મરશે, જા મરશે, જા મરશે, જા રે ;
મારી સુણી ગરજના શેર વનના, દેવ ગગનના, પલીદ તનના,
ફના પલકમા, બને ખલકમા,
તું મરશે જા, તું મરશે જા, તું મરશે જા—૧
બળ કળ પર બલબલ થઇને, ગરૂર કરે તું ઓ મગરૂર;
આ સરજોરી.-તું મરશે જા.—૨

(28) સોહરાબે નીરસ થઇ રૂસ્તમને જવાબ દેવો. પાનું ૯૮.

ગાયન. દેસ-ચત્રંગ.

મેં દીઠી નહી તુજમે ભલાઇ ખરે-અને નથી સલુકાઈ કે તે તું કરે;
તન મન તારૂં કપટી-હરપળ ભલતી, જાત જાતની વાત કરે—૧
વદે તું કપટી, વચન ફરેબના, કરે વાતો ખાલી ઠાલી, દંમ ભરાવા મને-૨
જા તું હવે મુજ આસ દીલમાની, જા તું પ્રીય પ્રેમ-પ્રિત મેહર તું જા,
આવ-કેહર તું આવ;-હવે ડીકાંણે રાખ સુધ તારી, લડવા કાજે કર તૈયારી,
એકદમ પકડી બસ રગડું ઝટકું પટકું પળમે, હવે પ્રીત વન
ખાલી સીનો છે, કિનાથી ભરિયોરે, તફડે તફડે કિનો વિના ધીર ધર
નવ તું દીલ રે દીલ રે-મેં દીઠી નહી.—૩

(29) પાનું ૯૯.

રૂસ્તમે જીવવાની આસા છોડી જાલ રોદાબેહ ઉપર પેગામ કેહવડાવવો.

ગાયન. પુરીઆં-ગજલ.

આખર ફના છે સહુ જના, કાં કરે માહેતમ તું ;
આજ હું તો કાલ તું છે, કાં કરે માહેતમ તું—૧
જાવું છે આખર સહુને, એક રોજ હકને દ્વાર ;
ગમ ન કર તું ભાઇ જાંન, ભાઈ મારા ગમ તું—૨
માદર રોદાબેહને કેહજે, કેહજે પીદર જાલને તું;
કેહજે તું બાંનુ ગોસસ્પને, ના થતી બેદમ તું—૩
આખર પૈગામ લેઇ મહારો, જજે સમનગાંન તું,
કહેજે પ્યારી તેહમીનાને, કાંઇ સુખંન નરમ તું—૪

(30) હોમાને સોહરાબને ફરેબ દેવો. પાનું ૧૦૦.

ગાયન. કાલીંગડો.

સુણ દાનાવ દીલાવર હોમાન. હોમાન-હોમાન;
જમિન પર પટકી ભારી, સીનું તેનું નાખું ફારી-સુણ.-૧
જોઇ તેને મેહર આવે, દોસ્ત કરી ગણીયે ગણીયે.
રૂસ્તમ નથી જ્યારે પેલો, શા માટે ડરીયે ડરીયેઃ— જમીનપર પટકી ભારી-૨

(31) સોહરાબે રૂસ્તમને તાના જાણીતાના સખુન કેહવા પાનું ૧૦૦

ગાયન ગૌરી-કાલીંગડો.

આવી અજલની ઘડી સાંમને, ઘુમે જંમ સર બહાધર તું;
બક બક ખાલી કરે કાં ઠાલી, પળમાં આવશે આખર તું.—૧
ગયા વખત બળ બહાદુરીના, હતું બદનમાં બળ બીશિયાર;
હતો નહીં સોહરાબ જગતમાં, થઇ ગયો તેથી તુ આશકાર.
માત મુજની છે દુનિયામાં, કુલ્લે બાંનુઓની સરદાર;
બાપ મુજનો છત્રપતી છે, તું જેના તેના તાબેદાર.
બેઅદબ બેમગજ બનીને, બક બક ખાલી ના કર તું—આવી અજલની-૨

(32) રૂસ્તમે પોતાના આગલાં જોર માટે બંદગી કરવી પાનું ૧૦૨

ગાયન.-સીંધ-ભૈરવી.

વાલી કુલ જગનો રે કરતા; તુ આજ આવ,
આવી, મારી રે તું વારે—રે તું, આજ આવ, વાલી-૧
હરી જાય બાળ મને જંગ દવાર,
બળ કળ આપીને તું ઉગાર,
આધીન—રે તું. ૨

(33) સોહરાબે મરતી વખતે ખુલાસો કરવો. પાનું ૧૦૩

ગાયન.—આસાવરી.

હાય હાયરે કજા મારી-કેવો જખમ લાગો કારી— ૧
અયે ખુદા મારો જાન લઇને, ના થા રે ખુશાલ;
મુવો મુવો સોહરાબ કંગાલ, બરગશ્તે હાલ,
થયો પામાલ--હાય હાય રે કજા મારી ૨
ભરી છે દીલમાં ઉમેદો મારા, નાહક થયો ખુવાર;
હાય હાયરે પરવરદીગાર, આવું છું તારે દવાર,
બની લાચાર-હાય હાય રે કજા મારી— ૩
પીદરને મલવાને કાજે, છોડ્યું વતન સમનગાંન;
ઓ પીતા રૂસતમ પેહલવાંન, જાય છે આએ જાન,
માદર મેહરબાંન-હાય હાયરે કજા મારી— ૪

ક્રમણી છાતીમાં જમનો જખમ, લાગો છે મને કારી,
માદર રડશે તેહમીના મારી, છાતી ફારી,
જોઇ વારી— હાય હાયરે કજા મારી— ૫

(34) રૂસ્તમનો સોહરાબ માટે વિલાપ. પાનું ૧૦૩

ગાયન. જોનપુરી.—ખ્યાલ

બોલ કાંઇ બોલની, બોલની પ્યારા, ચંદ્ર નીશાણ મારા
કાંઇ પીછાંન-બોલની— ૧
હાથે છે કાંઇ તારે બાંધી નીશાંણી, કહેની રંગીલા,
જો તું હીયાં, આએ રૂસતંમ—બોલ કાંઇ.— ૨
રંગે રંગાયો લાલ તું લાલ; ઓ બાળ;
ઓ લાલ, આ હાલ; પામાલ—મારા લાલ,
ચંદ્રમાલ—પાયામાલી ના શાદી
આબાદી-બરબાદી.—બોલ કાંઇ— ૩

(35) તહેમીનાનો સોહરાબના મરણ માટે વિલાપ. પાનું ૧૦૯

ગાયન. ગૌરી.

તુંએ હાય ઓ ખાવિંદ ખુની, બની કપટ અને બળથી ઝનુંનીરે,
કેવું કીધું તેં કાંમ આ જબુનીરે—તુંએ હાય ઓ ખાવિંદ ખુની— ૧
શું શું નાજથી પાલેલો મારો,
લાખો લાડમાં ઉધારેલો મારો,
મારી હસ્તી વસ્તી થાઇ સુનીરે—તુંએ-હાય ઓ ખાવિંદ ખુની— ૨

સોહરાબના મરણુંપર માહેતમ.

ગાયન પીલુ. સોજ

જારી કરે છે માદર જાર-બે-જાર,
બોલ સોહરાબ.
લાગી કેસોના તોડવા-તારે તાર,
બોલ સોહરાબ.

કહે કોણુનો તુને લાગો ગમ છે,
બંધ કોણે કીધા તારો દમ છે,
તારો આશક થયો જાલમ જમ છે,
હાય સોહરાબ.

કાં કીધી મોતસે દીલદારી,
હાય સોહરાબ.

કાં કીધી જીંદગી જગ બકારી,
હાય સોહરાબ.

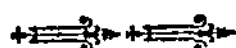
તારા મોતની કહે શું દવા છે,
મરવામાં કહે કેવી મજાહ છે,
કહે કોણુ પર થયો તું કફા છે,
હાય સોહરાબ.

કેમ જોઇ શકું તારી ખ્વારી,
હાય સોહરાબ.

ચાલી જંમ પાસ તારી સવારી,
હાય સોહરાબ.

મારો ચંદ્ર છુપાયો અબરમાં,
પડી ખલકત સારી ફકરમા,
બેટો તેહમતનનો ચાલ્યો કબરમાં,
કબરમાં.

શાહજાદો શીયાવક્ષ.

(1) પાનું ૧૧૧

ગેવ અને તુસનું શીવર ઉપર મોહી પડવું.

ગાયન. છાયાં-કલીયાંન.

સુંદર રૂપ સોભાયે-લોભાયે, તનને-મનને,

હસી હસી, નયેનો લગાય-૧.

શએર.

દીલથી સુરા 'ને ગમના સુરાનેબી મોહબત મારે છે,
પાવ પલકમાં બરછી ફેરી, પ્રીતની જીગરને ફાડે છે.
બે ચશ્મો જોઇ ભંવરાલી, બન્યા બાવરા બંને જન,
લાગો ડખ ફેરી નાગણુનો, તન બદનમે પડી અગન.
ભુલી ગયા સૌ શ્યાનો સૌકત, ગાલ ગુલાબી જોઇને લાલ,
ઝુલ્ફ પેચમાં જકડાઈ, પકડાઇ, બન્યા બંને જન હાલ હવાલ.

---

(2) શીયાવક્ષની મોહબતમા સોદાબેહની બેકરારી. પાનું ૧૧૩

ગાયન. બીહાગ-ખ્યાલ.

ગયું મન બસ દીલથી ફરી,
ના—મન મારૂં ધીર ધરી રહેતું ઠરી.—ગયું મન મારૂં ૧.
ગાવું શું ગુણ એના, મુખથી શું બોલું.
પ્રીતે મરૂં તડફડી—ના મંન મારૂં—૨

---

(3) સીયાવક્ષને સોદાબેહે મનાવવું. પાનું ૧૧૪

ગાયન. કલીયાંન.

આવો હસતા હસતા રંગ મેહલે દીલજાંની.
જાવો હસ્તા હસ્તા નયેનો મીલાવી મનમાની,
કહે શાંની, શરમ શાની, તન મન, તન મનમાં,
શરમ શાની—સીને સમાવું—આવો—૧.
જરા આંખડીઆં મારીજી કાં મનને ના મલકાવો;
દીલ લલચાવો—હળી મળી જાવો,
પ્રીત પ્રેમની તરસી તરસી પ્યાસ બુજાવો,
ગંમ કાં ખાવો-દીલ બહેલાવો,
આવો-તમ આવો-આવો હસતા હસતા—૨.

---

(4) સોદાબેહ ઉપર શીયાવક્ષે ધીક્કાર દેખાડયો. પાનું ૧૧૬

ગાયન.-કલીયાંન-ભોપાલી-તીલાનો.

માદર મન સુખન એમ, બોલે વચન કેમ,
તારા મનમાં, તનમાં પ્રેમ અધમ,
થતું કાં ન તેમાં તન મન ભસ્મ,
જા રે જા રે જા—જારિણી તું જા, પાપિણી તું જા,
કર્કશા તું જા—નામ શુંમ, શુંમ, વિચારે શાંની વિચાર,
તુ વન વિચારી—માદર મન સુખન એમ-૧
જારે જારે નારી ઓ વિચારી ભારીરે,
ભુલી કિરતાર, ભુલી ભરથાર,
ભુલી જગ લાજ—નામ શુંમ શુંમ, વિચારે શાંની વિચાર,
તુંવન વિચારી-માદર મન સુખન એમ- ૨.

---

(5) શીયાવક્ષને સોદાબેહની કુસલવણી. પાનું ૧૧૬.

ગાયન.ઝીલ્લી.

ધીર ના ધરે જોબના, જાંની તુંજ વિના.
આસુ ભરે મારાં નૈનો, જો તું જરા—
તુજ વિના—૧.

માયા મરે ના મન મગે, મરશે અગર શરીર,
આશા દીલની ના મગે, મીન મરે
જળ વિના—૨

---

(6) પાનું ૧૨૦

શીયાવક્ષનું નીરદોશપણું સાબેત થયાથી કાઉસનુ ખુશી થવું.

ગાયન. બહારનો લહેરો.

મારો મોહન માલ મલ્યો મને ખુશાલીરે.
ચમકે તારી નુર નુરાંની—
દુર થઇ તારી હયેરાની,
સાબુત દીયાનત થઇ મનમાની—ખુશાલીરે. ૧.
કરીમ રહીમ છે સરપર તારા, ગાએ ગુણ કુલ ખલકત તારા,
વારૂં તુજ પર મોતી માળા—ખુશાલીરે. ૨.

---

(7) ગસરીવજે શીયાવક્ષની તારીફ કરવી. પાનું ૧૨૨

ગાયન. પરજ-કાલીંગડો.

(8) શાહજાદા શીયાવક્ષે વતનને મોકલાવેલી છેલ્લી સલામ પાનું ૧૨૬

ગાયન. મુલતાની ખ્યાલ.

છે સલાંમ,
હવે મારી છેલ્લી સૌને સલાંમ—૧.
દેશ અને ખેશની મોહોબત સાથે,
વતન ઇરાંનને સલાંમ—૨

જંગ મેદાંન તીર ને કમાંન,
સમશીર મીયાંન, પીદર મહેરબાંન,
સૌને સલાંમ.
કહે જો મારી જાઇને,
જેહાં પહેલવાંનને સલાંમ.

---

(9) શાહજાદા શીયાવક્ષે વતન ઈરાંનની યાદમાં ગમ કરવો પાનું ૧૨૯.

હાય ખુદા ! હાય ખુદા !
જશો જીંદગી. બદ વખત, બદ બખત,
કરૂં ગંમ—કરૂં ગંમ; હાય વતન—ઓ વતન—૧,
તુજ વન-દીલે ગંમ-નહી કળ-એક પળ પડેરે જરા—
હાય હાયરે ખુદા;
દીલને શું દેઉ હવે સમજાવી જવાબ—૨.

(10) અફ્રાસિઆબને શીયાવક્ષના બાબમાં ગસરીવજે ફરેબ દેવો પાનું ૧૩૦

ગાયન. ભેરવી. તીલાનો.

હાલ ભાઇ શું થાશે, તુરાંન શહેરના—
હમારી હાણી-ન્યારી ન્યારી, ભારી ભારી, ચીત ચકભમ,સુધ બુધ ગુંમ,
થઇ ફના રે: હમારી હાંણી-ધુલધાંની, ધુલધાંની—૧.
ના સરજી ના સરજી હિંમત, જરારે, જરારે તુરાંનીઓને,
બની ફના રે, હમારી હાંણી-ધુલધાંની, ધુલધાંની—.૨

---

(11) ફિરંગીઝનો શીયાવક્ષ માટે વિલાપ. પાનું ૧૩૨

ગાયન. ભેરવી-બીલમપદ.

સુખ ખુતન શાહીનું કિસમતમે જો તારા નહી હશે,
ભર બરખાની બહારમાં આફત સીતમ તુજપર વસે.
બદલાઇ ગયું કિસમત સુખી, આબાદ હતું જે આજ તક,
મહેર હવે કર તારવા, ઓ દાદગર દાદાર હક.
જાંન તુજ બીન જીંદગી અકારી,
છોડીને કાંહ તું જશે જાંને મન—જાંન—૧.
માયા મોહબત નીકલી ઠગારી,
તોડી ઉમેદો મારી—
જાલમ જમાનો દુનીયાં નઠારી,
તુજ બીન જીંદગી થશેરે અકારી—જાંન—૨.

શએર.

ધીર ધરી હું મન કહું, પણ નહિ ઠગાયે દીલ,
ઉઘડી તુજ તકદીર જોઇ, આંખોથી વરસે નીલ.
ગરદીશ તારી પલટી ગઇ, આખર થઇ તે બેવફા,
કેમ શકે જોઇ આ સમે, આંખો મહારી તુજ કજા.
શું હશે કરમો યર્યા, તેની મળે આવી સજા,
ના રહી યારી વફાએ, ઝીંદગાએ ના કંઇ રહી મજા.

---

(12) પાનું 133

શીયાવક્ષે ફિરંગીઝને દિલાસો દેવો.

ગાયન. જોનપુરી—ખ્યાલ

કરે કાંયે જારી, આવી આફત ન્યારી,
સુમરન કરો દુઃખ હરવા—1.
સુખ ગયું છોડી, અફશે મુખડાં મોડી,
ફુટું બખ્ત, ચાલો મરવા.—2.

(13) જારી કીધી ફીરંગીઝે, પાનું 133.

શીયાવક્ષની જુદાઇમાં.

દેસ-મહુલ્લાર-ખ્યાલ.

રહેજો સલામત, જ્યાં તું સિધારે.
ખાવિંદ મારો, છે તહારે આધારે.—1
જારે જારે પપૈયા જા, મારા પીયાને
પેગાંમ કહેજે,
બની હું તુજ વંન બહાવરી;
હવે ઝટ સિધારો—જારે—2.
બાગ સુહનો તારો, તુજ વંન પુકારે,
કોએલ મએના કરે શોર રે,
શાહ જુએ તારી નારી અભાગણ,
સુખ ગયો ચોરી ચોર રે—જારે —3.

---

(14) શીયાવક્ષની ખુવારી ઉપર ફીરંગીઝનો વિલાપ. પાનું ૯૭.

ગાયન. તીલંગ-ગઝલ.

ગજબ છે તારી કીયામત મને ખબર નહીરે,
થશે આ જમીન તારી કબર, મને ખબર નહીરે—1.

શએર.

એક નહી, અનેક નહી, સો નહી, હજાર નહી,
લાખો ચશ્મોથી હું શોધું, તુંજ સંમ ભરથાર નહી.
આ જવાની આ તુરાંનીની મને દરકાર નહી,
બહેતર મરે સારી જેહાં, તેની મને તકરાર નહી.
કહું હાલે દીલ. હું કોણુને કદરદાન નહી,
જોઇ તુંજ હાલ પરેશાં મને સબર નહીરે—2.

---

(15) દુનિયાની બેવફાઇ ઉપર શીયાવક્ષના સુખન. પાનું 135

ગાયન.-જોગી આસાવરી. ગઝલ

દુનીયામે વફાઇની નીશાંયુ કંઇ રહી નહી,
મોહબતને માયાની પીછાંન કંઇ રહી નહી—1.

ના રહી દીલદારોમે, દીલદારીની કદર,
ધનસાફ ચારતીને જબાંન કંઇ રહી નહી—૨.

શએર

ઉલટી જોઇ તકદીર જમાનો થાયે છે એમ બેવફા,
જે હસતો 'તો કાલે સંગમાં.' આજે તે પાડે છે જફા.
રંગ બદલતું આસમા નિત રોજ બદલે રંગ નવા,
શું હશે મતલબ ખુદાની, જુલ્મ આવો નારવા.

---

(16) અશો શીયાવક્ષની કબ્જા ઉપર ફ્રીરંગીઝની માહેતમ. પાનું ૧૭૬
ગૌરી-કાલીંગડો અને પરજની મીલાવટ.

બોલ તું ખાવીંદ મારા,
આખર થયો મુજ પીદર હાથ બેજાંન,
હાય હાયરે કીસમત,
ફ્રવો સુતો છે મારો પુનમનો ચાંન—૧.

જોબનવંતી જવાની,
વીના ગુનાહે થઇ તારી હાંણી,
ગસરીવજ શયતાની,
તેણે કરાવી સુખની ધુળધાની—૨.

આગળાં ચીત્રની પાછલી બાજુ
(રાગ વખતને અનુસરતો)

કાલે મચાવી ધુમ સુધરવા,
આજ પડયા સા એમ કેમ બબડવા—૧
આ સાર જુવો-સંસાર જુવો,-આ સાઠ વરશનો ભાર જુવો;
આ ફેર જુવો-આ ફાર જુવો,—કેમ ગયા કુદાવી વાર જુવો.
હવે માગો છો તમે શુ કરવા—૧.
આ 'કટ' જુનો—ને કાપ જુવો, કંઇ કિસમ કિસમના તાપ જુવો;
હવે હામ જુવો-દોડધાંમ જુવો, એ કેલવણીનો અંજાંમ જુવો,
પડયા સબર દબર કેમ મરવા—૨.
આ ડ્રેસ જુવો-પહેરવેસ જુવો, અને ઝાડી જેવા સરના કેસ જુવો,
આ રાગ જુવો-તેના ફાગ જુવો, ઝાડે ઇંગલીશમા બસ 'ટાક' જુવો.
હવે 'ડાન્સીંગ' કરો સુધરવા—૩
ઉંચી કેળવણીની ઉંચી ખુમારી, માબાપો પરણ્યાં ને દીકરી કુંવારી,
દુંઠાની બબરીનો દંમો ભારી, વડીલોની ઇજ્જત દીધી વીસારી.
એવો મામલો છે લાગ્યો સબરવા—૪.
ઊ ફ્રીયાની ઓલાદની ઉતંમ નારી, બનો નેક અશો, અને દીમતવારી
તજી દઇ નિન્દા, તજી તારીમારી. વધારો કિરતી ધરમની પ્યારી.
ચાસો દાદારના ગુણો આચરવા—૫.

બેજન અને મનીજેહ.

(1) કએખુશરૂએ પોતાની ખાએશ જાહેર કરવી. પાનુ ૧૩૮.

ગાયન. અદાના બહાર ખ્યાલ.

ધરતી ધ્રુજી રહી, આફત ભારી નવી-નવી, દેશ પર,
રઈયત રંજથી, લરજી, અલમ સીતમ સહે ભારી;
હારી, ખ્વારી, નવી-નવી-ધરતી ધ્રુજી.—૧
જમીન રસીલી રસ રસ ભારી,
જગે જગે કયારી-હરીઆલી,
નાશ કરે ભુંડા ભયકારી, વસતીવારી, ખેતીકારી-નવી નવી.—૨

શએર.

અરે કોણ છે 'શીર-પિલંગ' આજે, જઈ નાખે ભુંડાને વહારી;
જે કરશે ચિંતા મુજ દુર, પામશે જસ મારો ભારી.

(2) ભુંડાને તારાજ કરવા માટે બેજનનું નીકળવું. પાનું ૧૩૯.

ગાયન. પાહડી છંજોટી.

જાય જંગપર જંગી વને, બાંધી દંડપર બાજુ બંને,
નંગ બેમુલ બીચ કંગને, બળ કળથી તન બંનબંને.
સજી શસ્ત્ર થયો પેહલવાંની, નેમ ધરી થયો મસતાંની,
રંણધીર ધરી ગુમાંની, જંગલી ભુંડો હણવાની.

શએર.

શુરો ગયો જે દીનથી તજી, તાત કરે ગમખારી;
નીર ભરે માતાના નૈનો, નિસ દિન નવધારી.
કરે વિચાર લાખો મનસે, તજી નિંન્દ આનંદ તે દંનસે,
પુત પાલયો બહુ જતંનસે, એ વાત હવે કેમ બનશે.

(3) પાંનું ૧૩૯.

દલેરીની બોલબોલા.

ગાયન. દેસ

દેશનો દલેરો વન કોણ કરે બચાવ,
દીન ધરમનો કરો, દલેરીથી નિભાવ,
ધરી ઉમંગ, કરો જંગ, કિરતીની નોક
સજાવ.—૧

હાંમથી કદમ ભરી, પહાડી કરો પુકાર,
રંક દુખ દાજ ધરી, સંકટો નિવાર,
ધરી હાંમ-નેક નામ, જઈ વંનને
ગજાવ.—૨

ટાંકી મારી તીર, વિંધો ભુંડોના શરીર,
વનને કરો રણ, તમ અજીત શુરવીર,
રણ રંગ,-જોર જંગ, રણધીર કરી
બતાવ.—૩

(4) ગુરગીને બેજન આગલ પાતું ૧૪૦.

મનીજેહની તારીફ કરવી.

ગાયન. ફોસી-કાંહાનડો.

સુંદર ચિતહર મોહેની મનોહર,
મુશ્ક ઝુલ્ફ ખુશબો મધુર મધ,
નાર પરી પયકર, બદન સરોવર—૧
ગુલબદન સીંગાર બદન પર,
તાજ તુરાંની ચમકે સરપર.
તન બદન ચંબેલી સુગંધ તર—૨

(5) પાતું ૧૪૧.

મનીજેહનું બેજન ઉપર મોહી પડવું.

ગાયન. સરપરદા. બીલમપદ.

અરે હો બીગાના, સજાવટ ભરેલા.
હું ત્હારે કારણ,
સુધ ખોઇ બની બાવરી, એ બીગાના.—૧
રગ રગ સજ ધજ, સુરત મનમાંની,
જોઇ હું જલું, જેમ ચેરાગે પરવાંના. ૨

(6) પાતું ૧૪૨.

બેજનને મનીજેહે હરખથી વધાવી લેવો.

ગાયન. કાફી. ધ્રુપદ.

આજ લાવો થાળ-સખી,
લાવો ભરી થાળ ગુલાલ,
આરપુ સુગંધી વરમાળ.—આજ—૧
આજ મળી કરો વહાલ,
પ્રેમથી ખોલો દીલનો હાલ,
છોડું નહી કદી મોહનમાલ—આજ—૨

(7) પાતું ૧૪૨.

મનીજેહ તરફ બેજને શકમંદ બની ગુસ્સે થવું.

ગાયન. દેશ-સોરઠ.

મૈં દીઠીં નહી તુજમા ભલાઇ ખરે,
અને નથી સલુકાઇ કે તે તું કરે,
તન મન તારૂ કપટી,
હર પળ ભલતી, જાત જાતની ચતુરાઇ કરે ૧.
બોલી તું કપટી, વચન ફરેબના,
કીધી વાતો પ્રીતની દાલી સપડાવા મને. ૨.
ભંગ થઇ મુજ આસ મનમાની,
દંગ કીધો મુજ પ્યાર, મહોબત, જા રે જા,
આવ કહેર તું આવ,
હવે રાખ રબ લાજ તું મારી,
ઘાટ ઘડાયો છે બહુ ભારી,
મહેર કરી ઓ દાવર મુજપર
આ સંકટ તું તાર,
નથી આજ મુજ પાસ રહ્યું
મારૂ એકબી હથીયાર,
ફંન્દ કપટના ઝેરી જખમથી,
પ્રેમ પ્યાર છેદાઈ મરે. ૩

(8) પાતુ ૧૪૨.

મનીજેહની મોહબતનો એકરાર.

ગાયન. જોહનપુરી.

પ્રીત કરી ખરી, બહુ બની દુખીયારી,
બદનામ થઇ અકારી, જીવથી હું હારી.૧
પ્રીત કરીને હરી ઠગારી,
ગણાઇ અતે વેરી વીચારી,
નિરદોશ ઉપર બોહતાંન ભારી-પ્રીત કરી. ૨,

શએર.

થઇ દરસ જોઇ બાવરી, હોશ થઇ બરબાદ,
એ દર્દથી આઝાદ કર, યા બન મારો જલ્લાદ.
તાબો તાકત ના રહી કઇ, રહ્યું ન તનમે જોશ,
સર પટકી હું હિયાં મરૂં, ને તું રહે ખામોશ.

(10) પાતું ૧૪૪.

અફ્રાસીયાબને બેજને જવાબ દેવો.

ગાયન. આસાવરી.-પદ.

નાતરસોથી રહીને ગાફલ,
દુખ વંન કરશે શું હાસલ,
દુખ સંકટ વિપતીની ફજર થઇ,
સંગી'ન કોઇ આગલ પાછલ. ૧.
કેદ કીધો કરી કરતુક ભારી,
છોડે તો દેખાડું હિમત મારી,
આપ એક તલવાર, જો તું પછી સાર,
દેખાડું તુને કેવી હોય અજલ. ૨.

(11) **બેજનની છેલ્લી વિનંતી.** પાનું ૮૧.

ગાયન. જોગીયા.

અએ હવા તું ઝટ જા ઉડી પલકમા ખબર મહારી લઇ,
જો ઝટ જઇ કહે ઇરાંનીઓને બેજન મુવો દુખ સહી,
તુરાંનમે ઘાત થઇ મારી, કિનાની કરજો તઇયારી.—૧
વતન છોડીયું બુરે વખતે,તુરાંન પોંહચીયો જઇ,
દગલબાજોએ દિધી શુળી, ઇનસાફ કરીયો નહી કંઇ,
ખબર કહે રૂસતમને મારી, કિનાની કરજે તઇયારી.—૨

(12) પાનું ૧૪૭.

ગારમા પડેલા બેજન માટે મનીજેહનો અફસોસ.

ગાયન. પીલું–દેસ.

મન મોહનરે, આવો તારો હાલ,
લાવશે કાળ, જશે તું જાંનથીરે.
મુજ જીવંનરે, તું વસનારો રંગ મહાલ,
પડયો પાતાલ, સીતમ આસમાનથીરે.—૧
ચાલ પલકતી, ચલ ચલ કરતી,
સરજત રંગે રમતી,
હવે અંહિ અથડાતી, તંહી પછડાતી,
દુખ સંકટને ખમતી.
ચમક ચમકતાં ઝમક ઝમકતાં,
કિસમત ગેલે રમતાં,
હવે હિયાં અથડાતાં, ત્યાં પછડાતાં,
દુખ સંકટને ખમતાં.
સઉ કોઇ જોતાં, હમપર મોહતાં,
શું નાંહનાં કે મોટાં,
અસરત ખોતાં, વનમે સોતાં,
સરજત જોઇ રોતાં.
બહુ બહુ દુખ બાલમ તારાં જોવું રોઇને,
દેશ બેશ ખોયાં, સુખ હાથ ધોઇને.—૨

(13) પાનું ૯૦.

છુપા વેશમાં આવેલા રૂસ્તમની આગળ મનીજેહની અરજ.

ગાયન. કાલીંગડા.

(મનીજેહ અને રૂસતમ વચે સંવાદ)
અરે સાંભળ સોદાગર સ્યાણા.
કાં મારે મને તું તાણા,
જરા સાંભળ ધીરે વાત મારી,
ના કાહાડ મને ઝટકારી—૧
હું જાતે નથી કોઇ ભીખારી,
થઇ છે ગિરદેશથી મારી ખુવારી,
હું બેજંન થકી દુખી થાઉ,
તેને ખાતર મનમાં મુઝાઉ.

* * *

સાંભળી રૂસતમ કહે નાર સ્યાણી,
સ્યાણી થઇ કાં બને તું દિવાની,
કાં તું બીજાં થકી દુખી થાયે,
તારૂં જોબંન અકારત જાયે.—૧
સાંભળ;બાઇ હું છું એક વેપારી,
નથી પેહલવાંન કે કોઇ શેકારી,
જા તું ખાતર ખુદા હિંયાથી ચાલી,
છોડ બક બક હવે તારી ઠાલી.

(14) **બેજનના અવિશ્વાસ માટે મનીજેહનો બલાપો.** પાનું ૧૫૧.

ગાયન. ધનાશ્રી–સુલતાંની- ધ્રૃપદ.

જુકી જગતને ના કોઇએ જાંણી,
સુણે ન કોઇ દુખીઆની કાહાંણી,
પ્યાસાને ના કોઇ દે પાંણી,
છે સાર વંન સંસારરે.—૧

પ્રીતમાં દુખે થઇ નિરાસી,
હું મહેલની રાંણી થઇ વનની દાસી,
પડી ગરદંનમે ગિરદેશની ફાંસી.
છે સાર વંન સંસારરે. ૨

શએર

પ્રીતમ તારી જુદાઇથી પ્રાણુ પલકમાં જાય,
પણ મુરતી અંતર વસી, દુર નહી તે થાય.
પ્રીતમ મુરત ચિત લાવીને, હવે રડે છે નૈન,
દુશમંન આગ લગાડીને, જળ છાંટે દુખ દેણુ.
તન દુખ, મન દુખ, નેણુ દુખ, છાંતી દુખની ખાંણુ,
જાણે સુખની નહિ હતી, કોઇ દિન મને પીછાંણુ.

(15) રૂસ્તમે બેજનને છોડવવા ખુદાની મદદ ચાહવી. પાનુ ૧૫૧

ગાયન. ભેરવી.

દાદ લે ફરીયાદ સુણી, દાદગર દાદાર તું,
બેકસોં બેબસનો આલમે છે આધાર તું
સર ઝુંકાવી વારવાર, બંદો કરે તોજેસ ગુલાંમ,
દુર કર મુશકીલ મહારી, થઇને મદદગાર તું.
મહેર કર આજેજ ઉપર, બક્ષેસ કર બક્ષેસગર,
દુર કરૂ આ સંગ ભારી, જોર દે દાતાર તું.

રૂસ્તમ અને અસ્ફન્દીઆર.

(1) રાણી કચેતાયુને પોતાના દીકરાને શીખામણુ દીધી. પાનુ ७૧.

ગાયન. કાફી.

મારા મનના લાલ, તુને લાગી લોભ લપટ કંગાલ,
વાહલારે સરતાજ—૧
લોભ લાભને ધરી દીલમા, ક્રોધ કરે તું ખળભળતો,
નથી માતની જરા કાઇમી દાજ તુજના, મનમા તનમા,
જે ધક ધનમા—વહાલારે સરતાજ—૨
લોભ લાલચે ગયા કપાઇ, ધરતી પર જે ધમ ધમતા,
તજી ગયા સંપતી સુખ 'ને સાજ જગમા,
ધમક—ધમકતાં, દમક દમકતાં—વાહલારે સરતાજ—૩

શએર

લાલન મારા લાલ બની, કાં લોભ કરે બેકાજ,
લોભને રહેતો ઠોભ કદી નહી, લોભે ગઈ છે લાજ.
લોભ લાભ છે મુળ પાપનું, લોભે ગયાં છે રાજ,
લોભ લાલચે લડી મુવાં છે, ખોઇ સુંખ 'ને સાજ

(2) રાણી કચતાયુનની અસ્ફન્દીઆરને મનાવટ. પાનું ૧૮૯

ગાયન. અડહંન્સ.

મારી શીખ સુણી લે મારા જાયારે,
જવાંની સોહામણી, કોમળ છે કાયારે—મારી ૧.

ધરે ના ગુમાનોની, એ ગુણ નાદાંની,
રણધીર, સુરવીર, કરી પસતાયા રે.—મારી.૨.
ગઝબ કંઇ કંઈ કરે ઇન્સાન, ઘડીની જીંદગાંની પર.
હવામે બાંધે છે કિલ્લા, અનેક હિસાબ જવાંની પર.

(3) ફાની દુનયાનું કારખાનું. પાનું ૧૯૧.
ગાયન. ઝીંઝોટી-જીલ્લા,
ફાની દુનિયાંનું કારખાનું—આબાદ કરે વેરાંનું.—૧
કીધા જેર જમાને લાખો—ના કીધો કોઇનો મુલાહો,
ના છોડે સગું કે બિગાંનું—આબાદ કરે વેરાંનું—૨
છે બઝમે ફાંની દીવાંની—થઇ ભલા ભલાની હાંણી,
હર કદમ કદમ ગમખાંનું—આબાદ કરે વેરાંનું.—૩
થઇ પીરો-જવાંનની કિયામત-ના ટકી કોઇની તાકત,
છે અંતે ફના મરવાનું—આબાદ કરે વેરાંનું.—૪
થયો જેર જમાને જમશેદ—જે ઇરાંનવેજનો ખુરશેદ,
ઠરવાનુ ન મલ્યુ ઠીકાણુ—આબાદ કરે વેરાંનું.-૪
ના રહયો ફરેદુન દાંના—નઉઝર, કયકાઉસ સ્યાણા,
છે ગજબ કજા બિગાંણું—આબાદ કરે વેરાંનું—૫

(5) કોલ તોડનાર ઉપર મેહર યજદ કેવો કોપે છે. પાનું ૧૯૨.
ગાયન અરવા.
ગાવો ચતુર સજાંન, જગતમે વચન બહુ બળવાંન;
સમજો ગુણવાંન, તુટે તો ગયું માનવતું માન.—૧
વચન આપી પાહ્યા જેણે, તે પડયાં છે પાર,
તરી ગયાં છે જગ ભવસાગર, પામ્યાં રોશન દાર.
ગાવો સંહુ જંન, વચનના ગુણ ગાન-જગતમે,—૨
મેહર યઝદની મેહર તે પર, જે સત વચની હોય,
જુવે નહી દુનિયાંમે રંજ તે, સદા સુખમે સોહોય.
કહેર મેહરનો બેવચની પર, દુખ પામીને રોય,
હાથ પગે નિરબળ બનાવે, નુર આંખોનુ ખોય
ગાવો સંહુ જંન, સત વચનીના વખાંન-જગતમે—૩
બેવચનીનુ તોડે છે બળ, મેહર યઝદ મેહરબાંન,
પાવ પલકમા કરા થઇ, આબાદ કરે વેરાંન.
ગાવો સંહુ જંન, સત વચનીના વખાંન-જગતમે—૪

(6) રૂસ્તમ સાથ જંગ નહી કરવા કેયતાયુને અસ્ફન્દીઆરને સમજાવવો. પાનું ૧૯૩.
કેયતાપુનઃ- ગાયન. પીલુ-હેસ.
આની ગમ જાજે, પેલી ગમ જાજે, ના જાતો સીસ્તાંન નગર રે,
સીસ્તાંન નગરના રૂસતમથી તું થાશે જીરોજબર,
માન તું વાત મારી.—૧

અાસ્ફનદીઆર :—
આની ગમ ન જાઉં, પેલી ગમ ન જાઉં, હું જાઉં સીસ્તાન નગર રે;
રૂસતમને જઇ લાવું સંગાથે, તે આવે ઝુંકાવીને સર
જાણુ તું માત મારી.—૨
ઇરાંનની શાહી લેવાને કાજે, રૂસતમને પકડી લાવું રે,
જંગ કરી કરૂ તંગ હું તેને, શાહી ઇરાંનની પાવું,
જાંણુ તું માત મારી.—૩
બાંધીને તેના દસ્ત ’ને પાંઉ, ઘસડીને લાવું ઇરાંન રે,
તારાંજ તેના કરૂં મુલકને, જાબુલ કરૂં વેરાંન,
જાંણુ તું માત મારી.—૪
દેહ મારી કીધી છે જરથોસ્ત સાહેબે, કાંસા જેવી કઠણુ રે,
રૂસતમનુ જંગ મુજ મનથી છે, બીલકુલ બાગે—ચમન,
માન તું માત મારી.—૫

(7) અસ્ફનદીઆરની જીદ માટે કયતાયુનની દલગીરી. પાનું ૧૬૪

ગાયન. કાફી-જીલ્લો.

આજ આસ ધુળ થાય, પ્યારાની હુજત કેવી ભારી ભારી,
કહું શું શું કરગરી તુને, હઠને વિસાર છોડ જિદ સઘળી,
તુજને જોયા વંન કળ ના પડે મને—આજ.—૧.
જંગે ડરી સુણ દલેર મનાઉ છું,
જો બેટા જાંન તહારો નાજુક, રંગ તજી કરે કાં જંગ જબરી-આજ.—૨.

(8) બેહમને રૂસ્તમની વખાણ કીધી. પાનું ૧૯૬

ગાયન. પીલુ-બરવા.

બેહમન:—
સંગ થયો શુભ સુરતે—હરખે મન જોઇ દીદાર,
શસ્ત્ર વિના રૂસતમ ચમકે, જેમ ચંદ્ર ગગન ઝંમકાર.
તપો તારી સરવરી.—૧
ચંદ્ર વગરની રાત શું—સુર્ય વંન અંધકાર,
રૂસતમ વંન ઇરાંન શું, કહે બહમન અરફન્દીયાર,
તપો તારી અફસરી.—૨

રૂસ્તમ:—
જે જગ પાળે જનમથી, દીયે તેજ સુખદાંન,
રૂસ્તમ પર છે રહેમ રબની, રાખે જગમે માન,
તપો તારી બહેતરી.—૩
જોઇ દરશન દીલ ખુશ થયું, વેરાંન થયું ગુલઝાર,
ભેટ મને તું વહાલથી, મુજ ઘર આંઝર ઝંમકાર.
તપો તુંજ બરતરી.—૪

(9) રૂસ્તમે બેહમનની પરોણાગત કીધી. પાનું ૧૯૬.

ગાયન. નાયકી-કાંહાંન્ડો.

સુગંધી ગજરા લાવો રે માલણીઆં,
ભરી ભરપુર જાંમ, પાવો રે સાકીઆં—૧
લાલ ભરી ઢાળ, ગોહર નિસારો,
કરી રંગ રિઝવો, મહેમાંન સજનીઆં, ભરી ભરપુર—૨
પાવો પીલાવો, છે દીન આ મુબારક,
મુબારક મહેમાંન, મારો મોહનીઆં, ભરી ભરપુર—૩

(10) અસ્ફન્દીઆરે રૂસ્તમની મહેમાની નામંજુર કીધી. પાનું ૧૯૬

ગાયન. પીલુ-બરવા.

સાંભળ ખીના ધીર ધરી તું, કહું છું અએ દલીર;
સુજ પડે નહી, કેમ કરે તદબીર—સાંભળ ખીના.-૧
નિસ-દીન ગમ—અલમ, કળ ના પડે મને,
પ્રાણ પ્રીતથી લરજે મારો, જોઇ તુને એ પીર.—૨

(11) રૂસ્તમ ઉપર અસ્ફંન્દીયારે પાનું ૧૯૮
ગુસ્સે થઇ, પોતાની સીફત કીધી.

ગાયન. ગીરનારી.

અએ રૂસતમ કર કેમ બેહુંધા કલાંમ,
જરા બેમુરવત જમાં તારી ઠાંમ.
હતા મારા વડવાઓ જગ—આશકાર,
તો બન્યો છે આજે તું સાંમે સવાર.
ન્યાગાનો તુજના જાલ અને સાંમ,
હતા બંને તેઓ હમારા ગુલાંમ.
મે તોડીને કીધાં ફના હફતેખાંન,
મે મારીને અરજાસપ જીત્યું તુરાંન.
મે જગ માહે ફેલાવી જરથોસ્તી દીન,
મે કીધી છે રોશન ઇરાંન જમીન.

(12) અસ્ફન્દીયારને રૂસ્તમે શીખામણ દીધી. પાનું ૧૯૮

ગાયન. પાહાડી-ઝીલ્લા. ગઝલ.

ગરદીશ દેખાડે છે રંગ, હજાર નવા નવા,
પરદે-ઝમી પર થઇ ગયા, ખુવાર નવા નવા.—૧
દીન નહી રાત નહિ, જુવે ન સુબો-શાંમ,
સરજત કરે હર પળે, શિકાર નવા નવા.—૨
કિધા છે લાખો સરજતે, જેર જાલમ જોર,
ચાલે નહી તદબીર 'ને વિચાર નવા નવા.—૩
જમશેદ 'ને જોહાક, ફરીદુન, તુર-સલમ,
ખાકનશીન થઇ ગયા સરદાર નવા નવા—૪

(13) રૂસ્તમ અને અસ્ફન્દીયાર વચ્ચે તકરાર થવી. પાનું ૨૦૦

ગાયન. પીલુ. કરનાટકી.

રૂસતમ :—

મુરખ મન તું માન માન કંઇ, તારી મારી કરતાં જન્મ ગયો,
ખટપટ કટકટ કરતાં કરતાં, દમ આદમનો ખતમ થયો.—૧

બાળપણુ તે ખોયું ખેલમાં, ખોઇ જુવાંની નિન્દ્રામા,
કાં રહીયો તું નિરખી બુઢાપો, જોઇ જમને રસ્તામા.—૨
કોટ ઉમેદના બાંધે પાણી પર, રૂસતમ સાથે લડવામા,
પાવ પલકમા કરૂ જેર હું, મોજ ચખાડું મરવામા.—૩

અસ્ફન્દીઆર :—

જોબન મારૂં જોર જુવાંની, નથી ખોઇ મે નિન્દ્રામા,
જાગી રહયો છું પુર જોમથી, લડવા તુજસે રસ્તામા.—૪
કરૂ નહી હું કુસંપ તુજસે, નથી હું રાજી લડવામા,
નહી બાંધવા દિયે હાથને, લડી રાજી છું મરવામાં—૫

---

(14) જાલેજરે રૂસ્તમને ફત્તેહ પાનું ૨૦૧.
માટે આસીશ દીધા.

ગાયન.-પીલુ.
શએર.

ચતો ના .બદનાંમ રૂસતમ કદી,
આલમમા અસ્ફન્દીયાર મારી,
મરતો ના આ જંગમા તું કદી,
યઝદાં રાખે જંગમા લાજ તારી.

---

(15) રૂસ્તમની નીરાસી. પાનું ૨૦૧
"કોણુ રૂઠે તો નહી પરવડે."
(રાગ-વખતને અનુસરતો)

કહે રૂસતમ સુણુ ધીરજ ધર પેદર,
કરો યાદ રણને દર આફત અંદર.
રૂઠે જગતના લોક, મળે પાછાં કોઇ દાહડે,
.રૂઠે શહેરનો શાહ દેશનિકાલ કાઢડે.
રૂઠે જો રાજા મેઘ, ભૂખે તવલાવી મારે,
રૂઠે સુખની સુરત, કદી નહી જગમે હારે.
રૂઠે જો માદર પીદર, કદી તે લાવે માયા,
રૂઠે તબીબ દાનાવ, સમજી સુધારે કાયા.
રૂઠે જો ભાઇ બહેન, મળે મળતાં એક લાગે.
ના રૂઠતો તું કિરતાર, દાગ મારો નહી લાગે.

---

(16) અસ્ફન્દીયારનું રૂસ્તમ પાનું ૨૦૧
સાથ લડવા જવું.

ગાયન. યમન-કલ્યાંન.

હવે જંગી જાગ્યો રે—
તન પર બખ્તર-સજી ચરતર—
તંગ ખુબ તાણીયાં, કટારીયાં, કમાનીયાં,
ખંજરીયાં, કંમરસે બાંધી—
જંગી જાગ્યો રે.—૧.
કસી કંમર નહી ડગમગે,
લહુ રેહ્યું ઉછળી રગરગે,
સુરવીર, થઇ અધીર, રંગે જગે—
જંગી જાગ્યો રે.—૨.

---

(17) રૂસ્તમને અસ્ફન્દીયારના પાનું ૨૦૧
સખુન.

અસ્ફન્દીયાર:-

સુખન સાંભળ કહું છું રૂસતમ તુને,
ચાલ તું હવે સીસ્તાંનથી,
મને બાંધવા દે હાથ તહારા,
હું ડરતો નથી કોઇ મરતાંનથી.

રૂસ્તમ:-

ના કરતું ચંચળ ચતુરાઇ ઘણી,
દીલખુશ તહારા સુખન નથી,
બાંધે હાથ મારા જે કોઇ,
તેનું જગમા કફંન નથી.

---

(18) રૂસ્તમ સાથે અસ્ફન્દી- પાનું ૨૦૨.
યારની તોછડાઇ.

ગાયન. બેહાગ.

કોણુ જગમા એવો જાહેલ છે દીવાનો,
રૂસતમ નામે ના ધડકે, ના ફડકે પ્રાંણ,
બખ્ત બુઝુર્ગીના થાયું, ચાલ મરવા મરવા,
અંતે સરજત લાવી તુને મરવા લડવા.—૧

સુણુ રૂસતમ જંગી તહેમતન,
લડવાનુ છોડી દે મન,
કરવા દે બે બાજુ તંગ,
બાઇજત લઇ જાઉં સંગ.
બનુ હું દાસ તહારો નમાનો-રૂસતમ નામે—૨

---

(19) રૂસ્તમની જખમી હાલત ઉપર જાલેજરની નાસીપાસી. પાનું ૨૦૩
ગાયન. સિન્ધ-છીંઝોટી.

મે તો જંગ જીતવાની આસ તારી છોડી રે,
જોઇ રંગ જંગનો, રખે તુટે જીંદગી દોરી રે—૧
રબ રાખજે લાજ આલમને, અરજ ગુજારૂં હાથ જોડી રે,
કેવા જખંમ બદન પર, દીસે બહુ બદતર,
ઘાત થશે જંગે કેવી કફોડીરે—મે તો જંગ—૨

બયેત.

જે તનની કીધી જતન, તેં રાતો દીન આ રૂસતમ,
કેમ શકુ જોઇ તે ઉપર, કાતીલ પડેલા છે જખંમ.
તંગ થયો છે હાલ તારો, જંગથી તું લાચાર છે,
છે હરીફ બળવંત પણ, મઝદાંન તારો યાર છે.

---

(20) રૂસ્તમની નાસીપાસી પાનું ૨૦૩
ગાયન. કાફી-જયજયવંતીની મીલાવટ.

કરમ કરે તે કોઇ કરે નહી, લાખ કરે શું થાય,
લખ્યા લેખ તે કદી ફરે નહી, નિજ બળથી ફુલાય.
કેમે કેમે- વહાલા વીરને મનાઉં—અરે હવે— ૧
કરી જબરી લડત, કીધા જખમ સખત,
મારો જીવ અકળાય—કેમે કેમે વહાલા વીરને— ૨
કેવી કાણુ સરત, ચાહે નિપટ નફટ,
મારા બાંધી બે હાથ, લઇ જવા તે ચહાય-કેમે કેમે— ૩.

---

(21) રૂસ્તમને સિમુર્ગે કહેલાં સખુનો. પાનું ૨૦૪
ગાયન કેદાર.

સાંભલ તું જેહાંજિય રૂસતમ, કહું છું જે કાંન ધરી,
રહેશે સુખી જગમા નહી, અસ્ફન્દીયારને બેજાન કરી.
દુખ બલાથી મરશે પીડાઇ, થઇ જશે ખાંનુખરાબ,
વિપત સંકટ સહીને મરશે, ફુગ નેનું બદિસાબ.

(22) અસ્ફન્દીયારને તીરથી મારવા આગમચ રૂસ્તમની ખુદાપાસ અરજ. પાનું ૨૦૫.

ગાયન.

ઓ ખુદા રહેમી કીરતાર,	આ જગથી છુ હું આજેજ-હેરાંન,
બંન્દો હું તારો ગુનાહગાર,	ઓ ખુદા! લે તુ દાદ.—૨
અરજ કરૂ હું ઉઠાવી પુકાર,	બોલ! યઝદાંન બોલ,
આ મુશકીલ તું મારી તાર—૧	બરગીસ્તા બખ્ત મારૂ,
બચાવ મુજને તું ઓ યઝદાંન,	મુજ આજેજના સાંભળ બે બોલ,
સાભળ તું મુજની ફરીયાદ,	તુજ વન છે કોણ તારનારૂં.—૩

(23) બેહમનનો પોતાના બાપની કબ્ર ઉપર વિલાપ. પાનું ૨૦૬

ગાયન. જેટ-ગૌરી.

ઓ જંગી બાપ દલેર-મારા-હાલ જોઇ તારો પીસર રડે રે.—૧
કબ્ર કહેરે જગ અંધકાર, નયેનોથી વહે છે લહુની ધાર,
અતે થયો અજલનો શિકાર, વંન મોતે મરે રે.—૨

ક્ષનભંગુર દુનિયા!

ગાયન. ભૈરવી.

આ ખેલ ખલકનો ખોટો—ના છકી—છકી બંન મોટો રે ૧
ચેત ચેત ચચળ છે કાયા, પાણીનો પરપોટો,
નામ ધરી લે ધરણી—ધરનુ, જમને. જબરો સોટો રે. ૨
આ સંસારે રમી રમીને, બની રેહયો ગળગોટો,
ચાર દીવસનુ કરી ચાંદણુ, ભરે પાપનો લોટો રે. ૩
કંચન જેવી કાયા જોઇ, હસી-હગી તું મ્હોતો,
અંત કાળે સહુ મુકી અધુરૂં, જશે જમ સંગ રોતો રે. ૪
પ્રાણ પડશે પલક પળમાં, ગાફેલ ના રહે સોતે,
ધ્યાન ધરીને યાદ રાખનુ, જન્મ-મરણ છે જોટો રે. ૫
ગાંન તાંનમે ગુંટઇ જખને, રખે થતો તું છોટો,
પાપ પુન્યને સમજી લેજે, ના કર ગડબડગોટો રે. ૬

રૂસ્તમ અને શધાદ.

(1) દુનીયાની બેવફાઇ. પાનુ ૨૦૯.

ગાયન-દેસ. મુસ્તઝાદ.

સુતા છે કંઇ સેંકડો, દુનીયાની જફાથી, લાચાર બનીને;
ચાલી ગયા કંઇ ખાકમે, દુનીયા બેવફાથી, બેજાર બનીને—૧.
ગરચે તું બાગે-ગુલ બની, રહેશે જેહાં અંદર, ખુશબોથી બની તર,
એક રોજ તારી ખાક પર, ઉગી નિકલશે ખાર, બીસમાર બનીને.—૨.

શએર

બાંધી રેતી પર બુલંદ ઇમારત, ઉમેદ ધરી દીન રાત,
પાવ પલકમા પટકાઇ પડશે, આ કાયાનો કોટ.
માત, પીતા, પુત, ભગની, ભારજા, સહુ મતલબના કોટ,
કાયા કાચી કચડાઇ જાશે, જેમ થંરીમા લોટ.

---

(2) પાનું ૨૧૨

સાંમેસ્વરના કુદુંબને સીમુરગે કરેલી
આગાહીવાલી આફતમાંથી બચાવી
લેવા જાલેજરે બંદગી કીધી.

ગાયન. યમન-કલિયાન.

આગાહી કીધી સીમુરગે, શું ફળીભુત તે થાય,
તારણ કર હે! તારણહારા; યા સાંમે
સ્વારને સહાય—૧.

તું લાજ શરમ રાખ સાહેબ,
દીન દુનિયાનો પરવરદેગાર—૧.
તુંજ વંન હમુને કોણ ઉગારે,
ભવિશ ભરીયું છે વિપત અંધકારે,
ભાખ્યું ભવિશ છે જુદું અતી ભારે,
હાથો જોડી માગું મદદ ઓ ગએબ.
તું લાજ—૨.

(3) પાનુ૨૧૪.

શાહે કાબુલને રૂસ્તમ સામે પ્રપંચ
રચવા શધાદે ઉસ્કેર્યો

ગાયન. કાફી.

અરે રે તું, હાંમ ધરી કર દીલથી દુર દયા,
અરે રે હું, હામ ધરી દેખાડું રંગ નવા.
અરે રે તું કર મંજુર, ઓ રંજુર,
પાવ પલકમા આફત હું કાબુલની કરૂં દુર,
ડરે કાં ધડકી દીલમે, કંપે તું બેજરૂર,
અરે સાંભલ શાહા સુરા,
દુશમન બુરા, થાશે ચુરા—હાંમ ધરી, ૧.
જાલ બિછાવું દગા-ઠગાની,
ભરમભરી તું જાણ,
છંદ-ફંદની સુરંગ ફોડી, કરૂં દુશ્મન વેરાંન—
હાંમ ધરી. ૨.

---

(4) શધાદે શાહે કાબુલની દરબારમા રૂસ્તમની તારીફ કીધી. પાનુ ૨૧૫.

ગાયન. પીલુ.

ભાઈ દીલારાંમ મારો,
સુરવીર જંગે ન્યારો,
ખેંચી તીર કમાંન, કાઢાડે કાબુલનુ ગુમાંન-ભાઇ દીલારાંમ—૧.

બુલંદ યકબાલે, પરદુઃખ ટાલે,
બને બેજુખાંન, તારા કાપી કાહાડે કાંન-ભાઇ દીલારાંમ—૨.

શએર.

તે છે અખ્તર, તે છે અનવર, તે છે સહુનો શાહ,
તે છે ખુરશીદ, તે છે માહા, જગને દે છે પનાહ.
જેર થઇ છે જગ જેનાથી, એવો સામે-સવાર,
હમાવરાંની, માઝંન્દરાંની, કાબુલ તાબેદાર.

---

(5) કાબુલના શાહે શઘાદને દરબારમાં અપમાન કીધું. પાનું ૨૧૬

ગાયન. પીલુ.

બની બુળખ કાં કરે તું બકારો,
કેમ બનીયો તું આજે નકારો—૧.
થયો હાલ હવાલે-શરાબને પ્યાલે,
ઝહેર પીઇ પીઇ કરે કાં પુકારો—૨.

શએર

બની મસ્ત તું ખુબ મહેફિલમે, શરાબ પીઇને લાલ,
મને ખબર નહી હતી તહારી, તું બનશે પંચાલ.
ચહડી ખુમારી દેમાગે તારા, ખુરશીદ માહા દેખાય,
જો કાબુલને છેડે રૂસ્તમ, જડ મુળથી જાય.

---

(6) શઘાદે શાહે કાબુલને ધમકી આપી. પાનું ૨૧૬.

ગાયન. પીલુ-બરવા.

જા જા જાહાંમરે, બંધ જબાં પલીદ કર તારી,
કરૂં કાબુલની ખુવારી—૧.
કરૂ સરજત રે તારી ભારી બુલંન્દ અધારી,
તારી શાહીને નાખું ઉખાડી—૨.
ચહડી દેમાગે ગઇ સોદાઇ રે,
કીધી રૂસતમસે તેં લુંડાઇ રે,
ધરી લિપી તેં ખુદમે ખુદાઇ રે,
જન જો જો રે, લાવું કાબુલ પર સતારી,
તુને પળમે નાખું ઉખાડી—૩.

શએર

જણી ગઇ કોઇ નાર જગતમે, જબરો બદસગાંમ,
દસ્તી !'તારી છે રૂસ્તંમથી, તું તેનો ગુલાંમ.
મસ્તાંનો થઇ ડોલે તખ્તપર, ખોઇ દઇને કાંમ,
રૂસ્તમને જોઇ ધ્રુંજે તારાં, કડ કડ દાડ તમામ.

(7) શઘાદે શાહે કાબુલ સાથે તરછોડ કરી તેનું જાણુલ ચાલી જવું પાનુ ૨૧૬.

ગાયન.—રાગ પ્રસંગાનુ સાર.

અરે શાહે કાબુલ ઓ બદલગાંમ,
ખુદાથી ડરીને જ્યાં તારી ઠાંમ.
દિધું તુને જેણે શાહી ચમન,
તું બોલે છે તેને બુરા સુખન
અગર તું બચે દોરે આસમાનથી,
છુટે નહી તું રૂસ્તંમ પેહલવાંનથી.

---

(8) ગુણ વગરનો મર્દ કેવો ગણાય. પાનું ૨૧૮.

ગાયન-સારંગ. (મારવાડ.)

ગુણ વણ મર્દ ગણાય નહી, જેમ સાગર વણ પાણી;
ગુણ વણ મર્દ ગણાય નહી, જેમ નિમક વણ વાણી—૧.
ગુણ વણ મર્દ ગણાય નહી, જેમ ચંદ્ર વણ અંધારી;
ગુણ વણ મર્દ ગણાય નહી, જેમ નાથ વિના નારી.—૨.
કરિ કાહડું રે કાબુલનો,
તારા કંઠને કાપું આજ—૧.
ગુણી જન ભુષણ ધીર અલબેલી,
સુરવીર ભુષણ સમશીર બેલી.
ગુણ વણ છળબળ પાખંડ બેલી,
તજી તજી જગની લાજ-કારો—૨

---

(9) "ફ્રૂના અંતે ફ્રાંની, કરો રબ યાદ" પાનું ૨૨૧.

ગાયન. ગૌરી અને કાલાંગડાની મીલાવટ.

મન માયા કર તું વિચારી,
તારી કાયા છે કેવી ઠગારી—૧
કરશે પળમે પવન પર સવારી,
ઉડી જાશે તજી દીલદારી—૨
પ્રાણ લે ભજી ભજી કિરતાર,
થાસે બેડો તારે પાર.
દુનીયા સ્વપનું છે સંસાર,
બંધ થયે આંખો તો અંધાર.

શએર

ચેત ચેત ચંચલ છે કાયા, પાણીનો પરપોટો,
રહેશે નહી ધન, ધાંમ ને એમન, તજી દે અહમપદ ખોટો-ભજી ભજી—૩.
આ ધરતી પર અમર નથી તું, ભલે હોય તું મોટો,
કાળ ક્રુર છે એવો કાતીલ, પળમે દાબે તોટો-ભજી ભજી—૪.

(11) ગારમાંથી રૂસ્તમે શઘાદને શ્રાપ દીધા. પાનું ૨૨૩

ગાયન. ભૈરવી.

અરે ઓ કજા મારી, ઠગારી રે,
આખર આવી ખડી તું સામે, ધુતારી રે—૧.
અરે થાઇ ભાઇ, બનીયો કસાઇ,
મારી મને તું મરજે પુકારી, પુકારી રે—૨.

શએર

નામ તેનો નાશ જગતમા, નથી કજાનો ગંમ,
ગયા દંમ્પતી ધરતી છોડી, (તો) જીવે કેમ રૂસતંમ—૧
જરા દગો તું ખેલી જોજે, કરશે તેવું ભરશે,
હકતાલાનો માર તારી પર, અંતે જગમે પડશે—૨

લાઇન ૭૯૩૦ શઘાદે રૂસ્તમને તાના જાણીના સખુનો કહ્યા. પાનું ૨૨૩

ગાયન—ભૈરવી.

શએર.

જેહાં પેહલવાંન થઈને તું, પડયો કેમ આ રી આફતમા,
અરે રૂસતમ ગુજારી જીંદગી, તારી હેમાકતમાં.
બની પેહલવાંન ઇરાનનો, પડયો કેમ આએ મહેનતમા,
હવે મુશ્કીલ એ તાહરી, થશે આસાંન કિયામતમાં.
જેરે રૂસ્તંમ-જફા ખતંમ.
બતંગ જાયંગ; શોખ ચશંમ.

(14) રૂસ્તમે ગારમાંથી શઘાદને જવાબ દેવો. પાનું ૨૨૪

ગાયન. ભૈરવી.

અરે શઘાદ, ઓ બદકાર, થયો જલ્લાદ હકિકતમા,
દગો દઇ નાખીયો રૂસતમને તુએ બલાગતમા.
થયું અંતે કીર્કાણું રૂસતમનુ આગે તુરબતમા,
મગર તું કાંમ કરીને આ, પડયો જગની લિયાનતમાં.
જેરે રૂસતમ, દગો સિતમ,
સફર નવી છે મુલ્કે-અદમ.

(15) રૂસ્તમની આખેરી સરજત પાનું ૨૨૫

ગાયન. જોનપુરી.

હાય! હાય! હાય!
કર્મની ગત ન્યારી; ન્યારી! ન્યારી!—૧.
તન તન મહારા, શોકાય બાવા;
અરેરે હાય, જીવ જાય,
અતે થાઇ ખ્વારી; હાય; હાય!—૨.

દુનિયાનો મામુલી દસ્તુર.

ગાયન ગોરી.

સર બ સર દુનીયાનો બંન્દા, જાણ એ દસ્તુર છે,
ખીલી રહી કરમાઈ જવું, આલમને મંજુર છે.
આ હાથે દેઇ, આ હાથે લેઇ, આખર સફર એક દીન કરો,
ઇન્સાફ હકનો હક છે, જેવું કરો તેવું ભરો.

(16) ક્ષનભંગુર દુનિયા. પાનું ૨૨૬

ગાયન. ભૈરવી. પદ.

આ ખેલ ખલકનો ખોટો—ના છટી-છટી બંન ગોટો રે. ૧
ચેત ચેત ચંચળ છે કાયા, પાણીનો પરપોટો,
નામ ધરી લે ધરણી-ધરનુ, જમનો જબરો સોટો રે. ૨
આ સંસારે રમી રમીને, બની રહયો ગળગોટો,
ચાર દીવસનું કરી ચાંદણું, ભરે પાપનો લોટોરે. ૩
કંચંન જેવી કાયા જોઇ, હસી-હસી તું મ્હોતો,
અંત કાળે સહુ મુકી અધુરૂં, જશી જમ સંગ રોતો રે. ૪
પ્રાણ પડશે પલક પળમાં, ગાફેલ ના રહે સોતો,
ધ્યાંન ધરીને યાદ રાખજુ, જન્મ-મરણ છે જોટો રે. ૫
ગાંન તાંનમે ગુંટઇ જઇને, બને તું રોશન છોટો,
પાપ પુન્યને સમજી લેજે, ના કર ગડબડગોટોરે. ૬

રાણી હોમાય.

(1) દુનિયાની ચલન ઉપર સાસાંનનો વિલાપ. પાનું ૨૨૮.

ગાયન. પીલુ-બરવા.

ચેત તું ચેત ચતુર ઇનસાંન—
જુઠી જગની માયા પર કાં, મરે મુરખ નાદાંન—૧
જુઠી માયા, જુઠી કાયા, જુઠો છે સંસાર,
નાવ ભાંગશે ભર દરિયામા રેહશે દુર કિનાર.
જગની બાજી જુઠી સમજી, સુમરન કર કિરતાર,
પળમા પડશે દેહ તહારી, ધરો કહાં તુંજ ઠાર.
ફરે તું થઇ રસમા ગુલતાંન—જુઠી જગની—૨
ધન-દોલતનો સંગ્રહ કરી, તેં જમાવ કીના લાખ,
અંત કાળે ના દીધું કોઇએ, સિવા કફન 'ને ખાક.
ગગન ગજાવ્યાં ગરજી જેણે, રિઝયાં જે દીન-રાત,
આરંભેલું મુકી અધુરૂં, ગયા જમ સંગાથ.
રહ્યું ના જગમે નામ નીશાંણ—જુઠી જગની—૩

(2) સાસાંનનો પોતાની મુફલસી માટે અફસોસ પાનું ૨૨૮.

ગાયન. પીલુ બરવા.

આ જગની જોઇ માયારે—ભલ ભલા ભણેલા ભમાયા.
આ દોરંગી પર દોરવાયારે—ના અંમર રહી કોઇ કાયા—૧
રાજ ગયાં, 'ને તાજ ગયાં—ભર ઉમેદ નો કંઇ કમાયા;
શ્યાણા ભણેલા ભેદ ન પાયા—અકળે આલા ઠગાયારે—૨
બળ વીર, બાહાદુર, બળહિણ થાયા—લાખોની કચડાઇ કાયા;
નરપતી લાખો 'ને શાહી હજારો—ન રાખી ગયા પડછાયારે—૩
લાખો લાડો લડી ઉધરેલા—જોબંનવંતા જાયા;
પડીયા પલકમે પટકાઇ નીચે—કાળને હાથ સપડાયારે—૪

---

(3) રાણી હોમાયના તજાયેલાં બાળકને દાસીએ ગાયલું હાલરડું. પાનું ૨૩૦.

ગાયન.કાલિંગડો—ગૌડી

પોહોડોરે રસીલા વીરા ઝુલે, ઓ કિયાંની વંશી, પાટવી હિંચો તમે હિંડોલે;
નવલાં પ્રસંગે લીધો જનમ સુપ્રભાતમા, દુર થજો વિપત—બિકટ રાતમા;
અકળ, સકળ, સબળ થજો, ઓ કિયાંની વંશી; તેના પ્રતિબિંબ છો તમ,
ઓ ચંન્દ્રમુખી, પાટવી હિંચો તમે હિંડોળે—૧
ઝુલણા ઝુલાઉ ગાઇ, પોહોડો બાળ સુખદાઇ, મોટા થઇ જીવજો દમદમાતમા—
સરોશ તારો સંગી થજો—મેહેર તારો અગી થજો, ઓ કિયાંની વંશી,
તેના પ્રતિબિંબ છો તમ, ઓ ચંદ્રમુખી, પાટવી હિંચો તમે હિંડોળે—૨

---

(4) પાનું ૨૩૩.

ધોભીએ દારાબની કરેલી ઠઠોલી.

ગાયન—કાફી.

અરે ! મારા જંગી જવાંન, ધરાંની,
આહા ! હા હા ! હા, હા, હા ! હા હા હા હા !
હા હા હા હા—અરે મારા જંગી જવાંન—૧
હાથે કમાનીઆં—ખાંટે તબરીઆં,
એ લેઈ બેઠો તું શું તુફાંન—ધરાંની—
આહાહાહા—૨
આ તીર કટારી—એ ધારવારી,
કાહાડી નાખશે કોઇનો પ્રાંન—તુરાંની—
આહાહાહા—૩
ધોવા જા ધાટે—લેઇ ભાર ખાટે,
છાજે નહી પેહલવાની;
જાણે ન કુંવર જંગનો જરાભી,
ધોબી—જા ધોવાને લુગડાં—ધરાની,—
આહાહાહા—૪

પાનું ૨૩૩. (5)

દારાબ અને ધોબી વચ્ચે સંવાદ.

ગાયન. પીલુ.

દારાબ:—
ઓ ધનપતી ધોબી ધન્ય ધન્ય તમને,
શું ધોબીને ધધે કમાયા;
આ જર—જેવર, મોતી 'ને ગોહર,
એ કહાંથી તમે સહુ લાયા—૧

આ શ્યાણા—કહો દાના—
હોઇ રંક થયા કેમ રાણા—૨

ધોબી-

તું જાણે શું ધોબીના ધંધાના ગુણો,
કરૂં રંકને પળમે રાણા;
એક વસાના માનસને હું કરૂં લાખ વસાના;
આ દિવાના, મારે તાણા—
જરા ધ્યાન ધરી થા શ્યાણા-તું જાણે શું-૨

---

(6) પાનું ૨૩૪.

દારાબનું હથીયારબંધ
બની જંગે જવું.
ગાયન. કામોદ-કલીયાંન.

હવે જંગે જાઉરે—દે બખ્તર,
સજુ શસ્તર—દીએ ચટપટિયાં,
કદરીયાં—ન કરીયા—સબરીયાં;
જીગરમે ધારી—જંગે જાઉરે—૧
જંગે જવા જીવ તલમલે,
મન મારૂં પળપળ વલવલે,
સુર વીર જંગે નહી ધડકે-તડકે—.
હવે જંગે જાઉરે—૨

પાનું ૨૩૪ (7)

દારાબે પોતાના જનમનો ભેદ જાણવા
જીકર કીધી.
સંગીત સંવાદ.
ગાયન-કલ્યાંન.

દારાબ :—

સજાને લાએક ઠરે તે બંન્દો,
કરે જે જાણી જોઇને ફંદો—
અગર ખોલશે જો ભેદ નહી તું,
કરશ જબરો તુ સાથ તંટો—૧
નથી જણાતો તું બાપ મારો,
મને દિસે છે તું કોઇ ખંધો;
જમાવી જંબરી શું આએ દૌલત,
કરી રાત દીન ધોબી ધંધો—૨
નથી સિકલ મુજ નકળ તહારી,
અગર જો પેદર તું છે મહારો;
નથી મહોબ્બત જીગરમે મારા,
મને લાગે તું કેમ અકારો—૩

ધોબી:-

તું મારો દીકરો બની નફકરો,
કરે તું વાતો બનીને તુંન્દો;
અગર ધ્યાંન દેઇ કરે જો ધંધો,
બને તું ધોબી બહુ ચુનંન્દો—૪
હાલ હકિકત જો હોય પ્યારો,
પુછ જઇ ધોબણને સારો;
અગર નથી જો હું બાપ તારો,
શોધી લે બીજો કોઇ સારો—૫

---

(8) દારાબના જનમની હકીકત ધોબણે જાહેર કરવી. પાનું ૨૩૪.

ગાયન. પીલુ- ધનાશ્રી.

સુણ વીર કહું શું તહારાં કરમની કહાણી,
દીલજાંન—ખુદાની અજબ ખુદાઇ છે,
જેની ઝલક આ ખલક, ફલક 'ને મિનોઇમે છાંઈ છે—૧
એક રોજ મુબારક વહાણું વાયું એવું,
દીલજાંન—ધોબી ગયો ઘાટ ઉપર;
નદી નીરમા તરતી સંદુક પડી તેની નજર.
તે સંદુક ફોડી જોતાંજ આવી તંમર,

દીલજાંન—ઉઠાવી લિધી ધરી સર પર;
બડી ફજ્જરમા ધણી મહારો લઇ આવિયો ઘર.

(વલણ)

ખોલીને જોતાં દિઠું બાળ એક સુંદર.
મોતીની માળા ગળે લાલ, 'ને ગોહર.
વળી શાલ-ડોસાલા કિમતી જર 'ને જેવર.
દીલજાંન—એ દોલત પરાઇ પાઇ છે—જેની ઝલક—૨
જે મલ્યો બાળ પેટીમાથી મુખ ચંદર.
દીલજાંન—દુધ વન તલમલતો તે બાળ,
મેં આપી છાતી, દુધ ધવાડી, લિધી ખુબ સંભાળ.
મેં પાળી પોશી કીધો બાળ તે મોટો.
દીલજાંન—કિધુ મેં લાડ લડાવી વહાલ;
નામ રાખિયું 'દારાબ' તેનુ, ગણી જાંન મિસાલ.

(વલણ)

એ ભરમ જનમનો જાણુ બાળ ઓ પ્યારા.
હમ નથી જાણતાં માત-તાતને તહારાં;
તુંજ પગલે થાયાં નસીબ 'રોશન' મારાં.
દીલજાંન—સરજત અજબ સુરાહી છે—જેની ઝલક—૩

---

(9) દારાબનો પોતાની સરજત માટે બલાપો. પાનું ૨૩૭.

ગાયન.

આ ગરદીશે ગજબ જોઇ,
કેવો હું હયરાંન રહ્યો,
અફલાકી આ છે જુલમ,
કેવો હું બેહયાંન રહ્યો—૧
મેહરો-મહોબ્બત મામાથી,
રેહ્યો કેવો બેખબર,
માત-પિતાના નામથી,
કેવો હું અંજાણ રહ્યો—૨
ખમી-ખમીને સંકટ ખમતાં, દિલડાં બહુ ચમચમતાં;
વિપત વમલમા દિન ગુજરતાં, રણુ સંગરામે ભમતાં.
અહિંબી લડતાં, તહિંબી લડતાં, ધસડાતાં ફસડાતાં;
હિયાં અથડાતાં, ત્યાં પછડાતા કીચમીથી ખરડાતાં.

---

(10) પાનુ ૨૩૮.

દારાબના બાબમાં સરોશે કરેલી અશારત.

ગાયન.-આસાવરી. (સાકી)

સુણ-સુણુ ધરતી, બહુ ગુણવંતી,
ઠમી રેહજે સંભાલી;
છત્રપતી ઇરાંનનો વાલી,
સુતો છે સહી જાંણી,
ભાનથી લેજે તુ ભાળી,
આવિયો છે તે હિયાં ચાલી.—૧

પાનું ૨૧૮ દારાબના બાબમાં સરોશે (11)

બીજી મરતબે કરેલી અશારત.

ગાયન કલિંગડા.

અરે સાંભલ દિવાલ વેરાંની,
ના પડતી કરી નાદાંની,
સુણ કહાણી કહું ગમઝદાની,
હિયાં સુતો છે શહેનશાહ ઇરાની—૧
એની સરજત અજબ સરજાઇ,
એની શાહી ગઇ છે લુટાઇ,
તુંજ કદમ પર ગયો છે ઉંઘાઇ,
જો તુ પડશે જશે તે દટાઇ—૨

---

(12) દારાબ પોતાનો હાલ બયાન કરે છે. પાનું ૨૩૮.

ગાયન. કલંગી-ગૌરી

કહું હાલ શું વિપત વખતનો, કરમ કથા છે બહુ ન્યારી;
'બાબમાથી દારાબ' નિકલિયો, માત બની ધોબણુ મારી—૧
જણીને જનતી બની નનામી, ના જાણું માદર પેયારી,
દાદ લિધી દરિયાએ દાસની, જનમભુમી પર ધુળ વારી—૨
કિધો કયેદ એક સંદુક અંદર, હું બાળકને ગજ ભરી,
જર-જવાહેર, દિનાર દીરમ, સાજ સાથ મોતીની લડી—૩
નથી ખબર કહો વતન મહારૂં, કોણ જનક 'ને છે જાઇ,
આ ધરતી પર જનમ લઇને, દીન ગુજારૂં ગમ ખાઇ—૪
બની નપુતી જણી પુતને, અજબ માત એ જણનારી,
અજબ હશે એ સરજત મારી,' બની વાંઝણી પુતનારી—૫
તજી દિધો કંઇ વિના ગુનાહે, નદી નીર વેહતાં ભારી,
બખ્ત હશે 'રોશન' મહારાં,' માત બની ધોબણુ મારી—૬

---

(13) રાણી હોમાયનો પસ્તાવો. પાનુ ૨૪૧,

ગાયન તીલક-કામોદ.

હું તો લાખ વિચાર કરી હારી મારી સજની,
હાથ પકડી મારો પાર તુ ઉતાર—હું તો લાખ—૧
કરૂં અરજ હજાર—હવે પાડ તું પાર,
મને દે તુ કરાર, તજી સપુત બની જીંદગીથી બેજાર—
હું, તો લાખ વિચાર કરી—૨

શએર.

કપટ કરી સપુત તજી, ખોઇ બુદ્ધી, મન, કાય;
લોભે મન નહિ મારિયું, પસ્તાવે શું થાય.
ભાન ભુલી બહુ ભુલ કરે, માનવ મન ફુલાય,
ઠોકર ખાઇ અંતે પડે, પસ્તાવે શું થાય.
હું તો લાખ વિચાર કરી હારી—૩

---

(14) પોતાના બેટાને કરેલા ગેરઇન્સાફ માટે રાણી હોમાયની તોબેશ. પાનું ૨૪૧.

ગાયન. ભિમપલાસી. (બહેરે-શિકસ્તા).

અરે ઓ ગરદીશ છેલછબીલી, દેખાડે રંગ તું ફરી—ફરીને;
ખબર ખલકને ન ભેદ તારો, રહે છે તુંથી ડરી-ડરીને—૧
કસી-કસી આ કાયા ખાકી, ગયું બદન આ ઝરી-ઝરીને;
સરી ન મતલબ, મળી ન મૂકિત, તડપી રહ્યું દીલ બરી-બરીને—૨
ઝહેર કાતીલ ભરી કટોરો, પિધું મેં હોંસે ભરી-ભરીને;
હવે આ પાપીનો હાથ ઝાલો, પડું પાર હું તરી-તરીને—૩
પ્રેમ ભાવથી ભેટું સપુતને, ચુમું હું હાથો ધરી—ધરીને;
આ બાદે-બહારી, ચમનમે ન્યારી, મુરાદ પામૂં દીલ ભરી-ભરીને—૪
કિધો લોભ નારવા હું પાપી, રઠી રાતો દીન રડી—રડીને;
ન ચયેન પળભર, પડે જીગરને, ગારે દોજખ ડરી ડરીને—૫

---

(15) અસાર આ સંસાર છે પાનું ૨૪૧.

ગાયન. પીલુ. (પંચમપદી)

મેં તો આંખરીઆંથી જોઇ લીધી જગત ફાંનીરે;
ડુબી નાવડી ભર દરિયે દરિયો તુફાંનીરે—૧
મુર્ખ મતી માયામા મોહી-જીંદગી તારી ફોકટ ખોઇ,
કાયા તારી કામ ન આવી—સહુ ધુળધાનીરે—૨
દેહ પડે ઘરમા નહિ રાખે—કહાડો કહાડો સહુ કોઇ ભાખે,
અંતકાળે ના સગું કોઇનું—સુણ અજ્ઞાંની—૩
સગાં વહાલાં સર્વાં છોડી-જશે પુત તિરીયાં મુખ મોડી,
ભાઇ-બેહન ના સંગી થાશે—એ સત વાણીરે—૪
અસલ વતનને ના તું ભુલતો-સુખ જોઇને ના તું ફુલતો,
પાપ પુણ્યનો તોલ કરી—બનજે નિર્વાણીરે—૫

દારા અને સિકંદર.

(1) અંતરમાં અજંપ. પાનું ૨૪૫.
ગાયન. ભીમપલાસી.
ના રૂઠતો તું જંગ બાપ જગતના વાળી,
કંઇ ખતા થઇ હોય મારી, લે સંભાળી
મેં કીધાં પાપ બહુ લાખ, દિવસ પંપાળી,
કેમ કરી બતાવીશ તુને, સુરત મુજ કાળી.
કીધાં જેર જમીને લાખો,
વેરાંન થયા કંઇ બાગો,
અરત થયાં મરત દેમાગો.
કર માફ ગુનાહને, તાર હાથ મુજ ઝાલી,
કંઇ ખતા થઇ હોય મારી ,લે સંભાળી.

(2) પાનું ૧૪૭.
પાદશાહ દારાબની રાણી
નાહીદ તરફ નફરત.
ગાયન. કાફી.
તારી કર દુર સુરત સંખણી,
મુખ શુ તારી બદગો ભરી.—૧
પ્રેમભરી તું બની, બની ખુબ સોહામણી,
કર મુખ દુર તું આ ડાકણી, સતાવે
વિપારી ખરી.—૨

(3) પાનું ૧૪૭.
રાણી નાહીદનો પોતાના
ખાવિંદ માટે સંતાપ.
ગાયન. પીલુ.-ખરવા. ગઝલ.
ગજબ છે રંજ સરજતનો,
કજા કાતીલ ફુટી તકદીર.
જખમ સુરકેશી મહોબતનો,
કજા કાતીલ ફુટી તકદીર—૧
કિધી માયા કિધી મહોબત,
હવે આ મુજ પર આફત.
થઇ સિદ્ધા મુજ કિયામત,
કજા કાતીલ ફુટી તકદીર—૨.
કિધું નીસાર આ તન મન,
કતલ કર ચાહે તો ગરદન.
જરા કર ખ્યાલ ખલકતનો,
કજા કાતીલ ફુટી તકદીર—૩
ચમનમે રાખી જે અસરત,
ન રાખી તેં જરા મૂરવત,
જરા કર ખ્યાલ નફરતનો,
કજા કાતીલ ફુટી તકદીર—૪

પાનુ ૨૪૯. વેશધારી સીકંદરે શાહ (4)
દારાની તારીફ ગાઇ.
ગાયન. બિલાવલ. (ધમાલ).
જેહાંદાર દારા, ઇરાંનના સિતારા,
સિતારા ઓ દારા, ઈરંમના પિયારા—૧
ખુબી જોઇ ખુરશેદ, છુપે છે અબરમાં,
ચઝે તુંજ દુશમન, જીગર પારા પારા-૨
ફિરોઝમંન્દ રહે તું, બુલંન્દ બખત દાયંમ,
તુટે દારે દુશમન, થઇને બેચારા—૩
છું દિલ્લી હું તારો સિકનદરનો કાસદ,
રહો રાજ કિયાંની, કાએમ હઝારા-૪

પાનું ૨૫૦ દારાએ વેશધારી સીકંદરને (5)
વખાણ્યો.
ગાયન. લંકદહન.
લાવો સાકી લાલમ લાલ શરાબ લાવો,
દરબે ભરી જામ-મહેમાનને પાવો,
માંન - પાંને ખુબ વધાવો, ગાવો—૧
અકળ, હોશ, અદબ અદા,
હિંમત હાંમ ભારી ન્યારી,
નીરખી દીલડું હરખી જાય; માંન પાંને ખુબ
વધાવો. ગાવો—૨

(6) દારાંએ ઇરાંનીઓને લડવા માટે હિંમત આપવી. પાનું ૨૫૨

ગાયન. ભુપ.

જોબંન ચાર દીનની ચટકી,
જવાંની હિંમત ઉપર અટકી. ૧
સજી શસ્ર ઉમંગથી, પડો હિંમતે બહાર,
મુખ સંતાડી કાં રહ્યા, ગરજી કરો પૂકાર.
કિરતીની નોબત છે આવી, તમ ઉપર લટકી. ૨
ખ્યાલ કરો તમ કિયાંનીઓ, વતન થકી પળ વાર,
તંગ થઇ હાલત રાજની, તેનો કરો વિચાર.
લડી હાંમથી દુશમંનને જય, નાખો ઝટ પટકી. ૩
મોજ શોખમા પડશો તો, બળહિણુ બનશો યાર,
ખોઇ શુરાતન બનશો બાયલા, સ્રીઓના સરદાર.
જંગ કરો ખુબ તંગ, સિકંન્દર જાય નહી છટકી. ૪

---

(7) પાદશાહ દારાંનો પોતાની સરજત ઉપર અફસોસ. પાનું ૨૫૨.

ગાયન. જીલ્લો.

ગરદીશે ગજબ જોઇ કેવો હું હેરાંન રેહ્યો.
આજેજ થયો અફલાકથી,
કેવો સરગરદાંન થયો. ૧
હાલ મારો જોઇને, હસતી ઉભી સરજત રહી;
ખોઇ દઇ તાજો તખત, અંતે પરેશાંન થયો. ૨

---

(9) સદા સુખી નહી કોય. પાનું ૨૫૩.

ગાયન. દેસ–સોરઠ. પદ.

સુખ દુખ સરજયું છે દુનિયામાં, બંદા કાં તું રોય,
આ ધરતી પર જનમ લેઇ, સદા સુખી નહિ કોય. ૧
કોઈ દીવસે રંગ મહેલે, એસો અસરત જોય;
કોઇ દીવસે તુટી ચટાઇ, સદા સુખી નહી કોય. ૨
આજ મળે જો જસ જગતમે, નો જોઇને મોહોય,
કાલે જસ જાતો રહે, સદા સુખી નહી કોય. ૩
આજે બેરો બની ઠણીને, તખત ઉપર ખુબ સ્હોય,
કાલે ભટકે જંગલ વંનમે, સદા સુખી નહી કોય. ૪
રંગ મ્હેલે ગેલનારાં, પડયાં બીની ભોંય,
ચડતી પડતી છે દુનિયામાં, સદા સુખી નહી કોય. ૫

---

(10) દારાંની કબ્રા ઉપર સીકંદરનો વિલાપ. પાનું ૨૫૪.

.ગાયન. સૌજ. બીલમ પદ.

કરી જો બીરાદર તું દારા નજર,
ઉભો છે સિકંન્દર, ઝુંકાવીને સર.
તન તારૂ નાજુક, 'ને કાતીલ ખંજર,
સિકંન્દરના ભાઇનું ચિરાયું જીગર.
લગાડી આગ જીગરમા દારા તેં વિજલીની તરહે,
બિસ્તર તહારૂં ખાકમા, જોઇ સિકંન્દર તરફડે.

ગાયન. સિંન્ધ કાફી.

હાય રે-હાવરરે, મીટે ન લખેલારે;
વાલી ઇર્શાનનો દિયાં ખાકમે,
સરજત સરજાયરે; મીટે ન લખેલા રે.—૧
દુખ તારાં જાણી દુખી થશે દુનીયા,
કાંહાં ગઇ તારી શાહી;
હવે મોત સંગ તુજ થાય સગાઇ,
જગતથી પકડી જુદાઇ,
તજી શેહનશાહી રે. મીટે ન લખેલારે.—૨

---

(11) દારાના સીકંન્દરને છેલ્લા સખુન. પાનું ૨૫૪.

શએર.

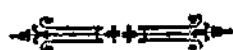
રાગ સમયાનુસાર.

ટુકડે ટુકડે એક દંન, આ ચર્ખે કોહંન થઇ જશે,
આબીરશ આ પાક રેહ, દુશ્મેઅદન થઇ જશે.
શું કરે હિન્દી હકીમો, જ્યાં ઉભી આવી કજા,
થઇ ખતમ મોસમ બહાર, ચાહું હવે તારી રજા.

(12) દારાની કબ્રા. પાનું ૨૫૫.

ઓ કબ્રા આવી મારી,
જમે કીધી છે તઇયારી.
છેલ્લી સલામ જીંદગી પ્યારી,
આસા ઉમેદ થઇ ભંગ સારી. ૧
ઓ ખુદા ! આયેરે જંમ,
લહુ માર થઇ જાય છે કંમ;
મીકંન્દર તું ના કરતો ગમ,
અરેરે આ કેવો જખમ. ૨

અર્દવાંન અને અર્દશીર.

(1) પાનું ૨૫૬.

જરથોશ્તીઓનો અંધકાર જમાના માટે સંતાપ.

અરેરે ! ઓ ગરદીશ ! કીધું કેવું કાંમ,
ગઇ પાદશાહી 'ને આરાંમ તમામ.
જમાનો દિયે છે દુખ પર દહાંમ,
કિધાં ઝર્દ મુખડાં હતાં લાલફાંમ.
બુજાવી દીધા હમ ઉમેદ—ચેરાગ,
જીગરમાં લગાડી છે ઠંડી આગ.
જીગરમાં જવાલા, 'ને સીનો ગરમ,
થયું લોહી પાણી, આંસુ ચશમ.
કિધો ગરદિશે ના જરાખી ખિયાલ,
થયું દિલ ગમથી તપી રંગે લાલ.
કિધો આસમાંને જરાણી ન ગમ,
ખૂવારી જોઇ ખૂશી થાયો જમ.
ગયો દૌરે—દારા કિયાંની તમામ,
થયું જગથી નાબુદ જમશેદ નામ.
નહિ કયાંનીઓની 'રહી કંઇ નિશાન,
જમાને કિધો જેર રૂસ્તમ મહાન.
જમાનાએ ના કંઇ કિધી યાવરી,
લુટી એશ—અસરત દિધી દલદરી.

(2) ઇરાની જરથોસ્તીઓનો પાનું ૨૫૬

પોતાની શાહનશાહત માટે સંતાપ.

ગાયન. દેસ–સોરઠ.

કોઇ બોલોરે આજ,
રાજ—તાજ કહાં ગયાં હમારા,
કેમ થયાં તારાજ-કોઇ બોલોરે આજ—૧

ગાજી ગરજતા ધ્રુંજાવી ધરતી,
જે લજાવતા વન રાજ—
પડયા કહાં જઈ તજી નાઝને,
હમ તે વન મોતાજ-કોઇ બોલોરે આજ-૨

લિધાં લુટી તેં સુખો હમારાં,
દિધાં દુખો દીન રાત—
રાખી નહિ નિશાંન શાહીની,
કહાં છૂપો ચલકાટ-કોઇ બોલોરે આજ—૩

રહયો ન દારા, ગયો સિકન્દર,
કિધો ધરમ બરબાદ—
થયાં રખડતાં તજી વતનને,
હવે લીયે કોણ દાદ-કોઇ બોલોરે આજ-૪

(3) જમાનાના જોરે શું શું કીધું. પાનું ૨૫૮.

ગાયન. ધનાશ્રી-પીલુ. ગઝલ.

ના રહી શાહી કયાંની, ના તો ન્યાગાંની રહી,
આ જમીન પર કોઇની ના કંઇ નિશાંની રહી;
ના રહી-૧

ખુદા ખાતર અરે ગરદીશ, ખતમ તું કર જુલમ,
ના કદર દારાની જાંણી, ના તેની સુલતાંની રહી;
ના રહી-૨

જેર થાયો જગમે તુંથી જમે જેવો બાદશાહ,
ના રહયો કેખુશરુ, ના તેની અરહાંની રહી;
ના રહી-૩

ના બચી તુંથી ગયા પીર , પયગંમ્બર અશે,
ના રહયો એહાક જાલમ, ના તેની શયતાંની રહી;
ના રહી-૪

---

(4) સાસાંને પોતાની હાલત પાનું ૨૬૧
માટે બાબક આગલ અફસોસ કીધો.

ગાયન-ધનાશ્રી. ખિલમપદ.

હાય જુલમ ! આએ સીતમ ! !
અમન ચમનને લુટી વતન,
હાલ આએ ખારઝાર-હાય જુલમ—૧
ગરદીશની એ ચલન ન્યારી,
કીધી શાહીની ખુવારી—
મુવાં નિયાગાંનો સહી બેજારી,
નીર ભરે નેનો સબર હારી-હાય જુલમ-૨

(શએર.)

શાહી જેની ચમકી હતી ચર્ખેબરી પર,
આવી જ્યારે દલદરી, તો પડી ઝમીં પર.
હાય ભરી—ગમ કરી, ચશ્મોથી જારી,
નીર વહર્યા નીલ સમ, ના મલી યારી.

---

(5) અર્દવાંનના બેટાએ પાનું ૨૬૬.
અર્દશીરને જુઠો પાડવા માટે
હલકા સખુનો કહ્યા.

ગાયન. શામ.

હટ જા રે—
હટ જા વીર,
ધિક ધિક છે દલીર, એ હતો મારો તીર,
ટાંકી કરી તદબીર, કીધો પળમે
અસીર-નખચીર—હટ જારે—૧
બકે તું વડાઇ, કરી ખોટી ચતુરાઇ,
કેમ સુદ્ધ તેં ગમાઇ,
દીધી તજી મરદાઇ, નફટાઇ કપટાઇ,
લજવાઇ આ, જુડાઇ,
જા વીર-હટ જારે—૨

પાનું ૨૬૬ અર્દશીરે અર્દવાંનના (6)
બેટાને જવાબ દીધો.

ગાયન. પીલુ-બરવા.

કહાં મચ્છર 'ને કહાં મગર છે,
કહાં બાઝ ને કહાં બગલું.
ફરેસ્તાઓ જ્યાં કદમ ભરે નહી,
ત્યાં ભરે . મુરખાઓ ડગલું—૧
નરે શેર જ્યાં જવા ન ચાહે,
ત્યા સિપાઇ ભરે પગલું,
ગાડાં હેઠલ ચાલે કુતરું,
સમજે ધસડું હું સઘલું—૨
હિમત હારે જ્યાં રૂસ્તમ જેવા,
ત્યાં કરે બાયલાં ટેં ટેં ટે,
પાંચ જણોમાં ઉભા રહી કહે,
જુવો કિધું એ મેં મેં મેં—૩

પાનું ૨૬૭. (7)
પવનને પીઠ દઇ સહુ ચાલો.

ગાયન. કલંગી-ગૌડી.

પવનને પીઠ દઇ સહુ ચાલો,
પગ નિચે કાળ છે કાળો-પવનને પીઠ—૧
ભવ સાગર જો બને તુફાંની,
સુકાંનને સંભાલો—
નાવ ડુબી જો ભર દરિયે તો,
હાય કોણુનો ઝાલો-પવનને પીઠ—૨
કાચી કાયા, ટુંકી જીંદગી,
ફોકટની જંજાલો—
ચંચલ ચાતુર ચઢે ચકડોલે,
સોગી બને ભૂપાલો-પવનને પીઠ-૩
ભોગ તેટલા રોગ સમજવા,
જાણો ઝેરનો પ્યાલો—
ધાયે ધરમને ધનના જોરે,
તેને જમનો હવાલો-પવનને પીઠ-૪

શએર,
જો રૂઠે ગરદીશ બન્દા, શું ખતા તકદીરની,
લાખો તદબીર જો કરે, ચાલે ન અર્દેશીરની.
છે ચસન છલ અસભરી, હરદમ ચર્ખે પીરની,
ના શરમ આંખોમે રાખે, પીર, પેગમ્બર, વીરની.

(8) પાનુ ૨૬૮.
ગુલનારનુ અર્દશીરની પ્રીતમાં પડવું.
ગાયન. કૌસી-કાંહાંનડો.
સુરવીર મનહર, રરકે કંમર નર,
ધરતી પર દીસે ધુરંધર;
સરોદ સુખકર કદમા કદાવર—૧
નર વર દીલાવર, સજધજ સુંદર,
નયનો ચમકે ગગનમે અખતર;
સુરત સીકલ દીલ હરન મુનવ્વર—૨

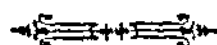
(9) પાનું ૨૬૮.
ગુલનારે પોતાનો હાલ બયાન કરવો.
ગાયન. દેસ.
તુ સુણુ મહારી કાંહાંણી,
અએ પેહલવાંન મનમાની;
છું આ શહેરના શેહનશાહની,
દીકરી દીલજાંની—૧
સિકલ સુંદર જોઇ તારી,
દીલથી થઈ દીવાંની;
મલના તુજને તલપી રહી,
મુજ મનની અરમાની—૨
તુંજ સમ સાજન પર મોહી,
તજી મેહલ અર્દવાંની;
પડીયું ચેન ના રેન-દીન,
ના ભાવે અન-પાણી—૩
તું મેહર કરમ કર જાની,
બની રહું-તુજ નફરાંની;
છું આ શહેરના શેહનશાહની,
દીકરી દીલજાંની—૪

પાનું ૨૭૧. (10)
ગુલનારે પોતાની ઉદાસી જણાવી.
ગાયન-નાયકી કાંહાનડો.
ભોલી હું કેવી ભમીત થઇરે,
દાવર મહારા ખતા શું થઇ રે—૧
નિભાવી નહી પ્રીતની રીત જાણી;
પીડા પામું આજે દુરી દુખ સહી રે—૨
સુખન સાચ માની લિધા મે ખરાની,
બની હું દિવાંની એ કહાંણી થઇ રે—૩
શએર
પતી સંગ મરવું જીવવું,
એ હર નારીનું કામ;
કિધાં 'મની', 'ફીરંગીઝે',
દુનિયામે કેવાં નાંમ,

પાનું ૨૭૫ (11)
અર્દવાંને નિરાસ થઇ હાદારની
મદદ ચાહી.
ગાયન. કાંહાનડો.
રબ આસ મારી બર લાવે,
બેકસ, બેબસ ઉપર,
રેહમની નજર કર-આસ મારી-૧
સંકટ વિપતને વિધન ટાલીને,
દયા કરી દુશમન હરજે;
ઘડી ઘડી, પળ પળ દુવા ગુજારું,
તુંજ વન કોણ બચાવે—આસ મારી-૨

અર્દશીર બાબેકાંન

(1) પાનું ૨૮૯.

અર્દશીરની રાણીનો પોતાના પાપ માટે સંતાપ.

ગાયન. પીલુ-બરવા.

હાય સ્વપ્ન થયું સુખ મોહનનું,
નિરખે નારી મુખ મોત તણું.
લાજ રહી ધ્રુજતી પાય પડે,
ના બોલી શકે કે બચાવ કરે—૧
આંખો ભંવરાલી નીર ભરે;
ના જીભલી કાંઇ વચન ઉચરે;
હાથો 'ને પગો બેઉ ઠર ઠરે,
હવે જીવથી મરવા નહી ડરે—૨
અંતે બોલી તે હાંમ ધરી,
આ ઘોર કર્મે પસ્તાઇ મરી,
સુણ્ વાત મહારી વજીર જરી,
હું નાર ગર્ભણી લે ખબરી—૩
વિનવો જઇ વહાલને ખબર કરી,
ઉગારો બાળ કહું કરગરી;
હું જણી બાળ જાઉં ગુજરી,
જીવાડો ત્યાં તક ધીર ધરી—૪

---

(2) પાનું ૨૯૨

અર્દશીરનો પોતાના વારસને માટે સંતાપ.

ગાયન-સમયાનુસાર.

મારી થઇ કેવી તકસીર,
કરમ કેમ રૂઠી ગયું;
કોઇ અંગી ના રહ્યું—૧
પીરી મુજ સર પર ખડી,
જવાંની ઉડી ગઇ;
આસ ના કંઇબી રહી—૨

શએર

કરમ કાતીલ રૂઠીયું, લાગી અંતર આગ,
આ જગ દીસે આંખોને, જાણે ઝેરી નાગ.
કસુર કરમનો ના કંઇ, એમા લાગે લગાર,
ફરજંન્દ વિનાના બાપનો, ઢિક ઢિક છે અવતાર.
સંસાર સુખ સંતાપ,
જગત જીવતું દોજખ ભાસિયું-
કોઇ અંગી ના રહ્યું—૨

---

(3) પાનું ૨૯૩

અર્દશીરના વજીરે ભેદને જાહેર કર્યો.

ગાયન. ભેરવી·

મન મઝદા મારૂ છે તું ગ્યાંની અંદર,
મન નથી મહારૂં આ દુનિયા ફાંની પર—૧
તું ધ્યાન ધરીને સાંભલ કહું જે વાણી,
જે બની બિના છે ખરી, નથી તે કહાંણી.
મે તોડી તાહરો હુકમ શાહ સુલતાની,
મે જીવતી રાખી છે તહારી રાણી.
એક પુત સપુત જન્યો છે બાબેકાંની,
છે સાત સાલનો પુરો સુરો સાસાંની.
મન ફિદા માહરૂં છે તે દીલજાંની પર,
મન નથી મહારૂં આ દુનિયા ફાંની પર-૨

શાહપુર ઝુલ્કતાઈ.

(1) પાનું ૩૧૧

સુશેહબાંનુની ખુબસુરતીની વખાણુ.

ગાયન. જયજયવંતી.

કંચન સોહાગણુ, ચંદ્ર બદન, ચતુર સુંદરી,
નાર દીલ્હરણુ, બદન મોહન,
મેહલમે છે જડી–૧
મુખ કમળ પર ઝલક, જલે જોઇ ખલક,–
અંગ અંગ રંગ ચમકત દમકત,
જોઇ સુંદર નયેન મરે તરફડી.
કંચન, સોહાગણુ ચંદ્ર બદન—૨

---

2 પાનું ૩૧૨.

મલીકેહનું શેહનશાહ શાહપુર
ઉપર મોહી પડવું.

ગાયન. દેસ.

બદરંગ કાં દેખાડે કિસમત બુરાં,
દેશ-વેસ નયનો ધરાની દીસે,
જોઇ સુર તન, ભડકી પ્રીત મન,
ચિત ચોર ચકોર, નુર કિયાંની રૂડાં–૧
કેવા નયનો પ્યારાં,
હિમંત, હાંમ કાંમવારાં,
તન મન વિંધનારાં,
સુખસાર પિંડનારાં–બદરંગ કાં–૨
સુખ સપન સમ દિસે મહારૂં,
કઠીણુ કથન કથું જઇ કયાંરે;
હારે હારે નયેના, ધીર ધર નીર ના;
પ્રેમ પ્રીતની ભડકી મનમે ચિન્તા ચીત્તા,
વીરના દરશન વન મન તરસે મરશે.
મુમકીન તન આ—બદરંગ કાં—૩

---

(3) નજુમીઓએ શાહપુરને દીલાસાના સખુનો કેહવા. પાનું ૩૧૬.

ગાયન કાલિંગડા.

મેહર હોય બન્દા પર રબની, કદી તે ભયથી ડરે નહી,
મોત બી આવી ઉભું રહે, તોપણુ હરગીજ મરે નહી.
ગદા ફકીરને કરે તે આલા, અદનાને આબાદ કરે,
લખ્યા હોય તક્દીરના લેખો–તેબી તે બરબાદ કરે.
કરે દોસ્તને દુશમન પળમા, દુશમનને તે ભાઇ કરે,
બેવકુફને કરે અકલમંદ, શ્યાનાને સોદાઇ કરે.
કુફરને તે કરે બાદશાહ, તખ્ત આપી ખુશાલ કરે,
પાપીઓને એક પળમા, સાહેબે કમાલ કરે.
કામ કરે દુનિયામે એવાં, કોઇબી તેવા કરે નહી,
મોત બી આવી ઉભુ રહે, તોપણુ હરગીજ મરે નહી. ૧
ગમ અલમને રાહત સમજો. રંજને તમ દીલદાર ગણો,
મુશ્કેલી જો આવી પડે તો, તેને બાગો બહાર ગણો.
જફા પડે તો વફા સમજો, મોતને જીંદગાની ગણો,
આ દુનિયાને ફના સમજો, રબની મેહરબાની ગણો.

કુલ દુનિયાનો તે છે સાહેબ, બિજો કોઇ કંઇ કરે નહી,
દુઃખ સુખનો જોડો જગમા, તે વન કોઇનુ સરે નહી-૨

---

(4) શાહપુરે રૂમના જાહેર રસ્તા ઉપર પોતાનો માલ વેચવાના ઢોંગ કરવા. પાનું ૩૧૭.

ગાયન. પીલુ—ખરવા.

શાહપુરઃ—

સફળ અકળ તમ રૂમી રૂમના,
વાત સુણો તમ ચલવલની;
માલ ખરાંની, સેવો પીછાણી,
કરૂં કસોટી અકળની—૧
કાન ઉઠાવી, આંખો ખોલી,
જુવો બનાવટ અવલની,
જુવો સફાઇ, દીએ ગવાહી,
નથી વાત વાત કંઇ છલબલની-૨

રૂમીઓઃ—

ઓ ખરાંની ઉસતાદ, તારી જબરી સરાધાન,
તારી વાતો લાગે કાંનને ગતવાલી;
ઔલે વેપારીનો ખેલ, તુ દીસે કોઇ છેલ,
કરી રેહ્યો ચેહલ મેહલ તુ લટકાલી.-૩
કરે માલનો નિકાલ, કરી વાતો લાલ, લાલ,
એવો ખરાંની પચાલ તું વંજારી;
માલ રૂડો કુડો લાવી, ગળે રૂમને પેહડાવી.
જાય સહુને બનાવી તું ખંઢારી—૪

---

(6) પાનું ૩૧૮

રૂમના કયસરની શાહપુરે તારીફ ગાવી.

ગાયન. કાફી. ધ્રૂપદ.

આજ ગુણ ગાવુ, તહારો,
તપો તારૂં રાજ તાજ,
રહો સદા સરફરાજ—આજ ગુણ—૧
પ્રતાપી પ્રબળ પુરો,
ખીલો ઉમેદના ગુલ હજારો;
દાયમ રહો આ તારો સાજ—આજ ગુણ-૨

---

(7) પાનું ૩૨૦

કનીઝક શાહપુરને દીલાસો આપવો.

ગાયન. આસાવરી-ખ્યાલ.

રૂપ સરૂપ પ્યારૂ, તારૂં, રૂપાળું,
દુઃખે થયું દુખીયારૂં-૧
જુલમ ભારી તન પર,
નીસદીન હાય હાય;
જીવન કઠીણુ જાણુ, તારૂં,
અંત વન લાચાર—૨

---

(8) ઇરાંની આગખાંને શાહપુરની પરોણાગત કીધી. પાનું ૩૨૧.

ગાયન. પીલુ.

આગખાંન:—

ભર ભર પીયો તમ જાંમ લાલ પાણીઆં
પીઇ બનો બન્ને મેહમાન મન માંનીઆં. ૧

શએર

રહી ગઇ છે યાદ જમશેદની, જગતમા તમ સુણો,
એ આબ તો નાયાબ છે, જે પીએ તે જાણે ગુણો.
એ ખુશ કરે, દીલ-દુઃખ હરે, એવો એ લાલમ લાલ છે,
એકજ રંગ, એકજ રૂપ, એકજ એની ચાલ છે.
એ આબ તો નાયાબ છે, પીઇ વગાડો ટાલીઆં-ભર ભર-૨

---

(9) શાહપુરે આગખાંનને જવાબ દીધો. પાનું ૩૨૧.

શએર.

શાહપુર:—

બેશક એ દીલેખુશ આબ છે, ચિન્તા હરી બિગમ કરે;
સુરવીર પીઇ જે કાંમ કરે, તે કાંમ નહી રૂસ્તમ કરે.
એ શોધ છે જમશેદની, બેશક એક અકસીર છે,
નામરદોને મરદો કરે, એવી એમા તદબીર છે
ભર ભર પીયો તમ જાંમ લાલ પાણીઆં—૩

---

(10) આગખાંનનો ઇરાંનની અરબાદી માટે અલાપો. પાનું ૩૨૧.

ગાયન. દેસ-ગઝલ.

ગઇ શાહી કુલ ઇરાંનની, તે દીનથી દીલ બેકરાર છે.
થયાં દીન ધરમ પામાલ તમામ, ઇરાંનીનો એ પુકાર છે-૧
કીધું રૂમીઓએ જેર ઇરાંન, આતશકદેહ કીધાં વેરાંન;
કંઇ એક મુવા નર નારીઓ, તે પર દરદ હજાર છે-૨
ખોઇ દીન ધરમને તબાહ થઇ, કિંસમ કિસમની જફા થઇ,
મુવાં દફન થઇ બેકફન, એ સિતમથી સીનું ફિગાર છે-૩
જે કરતાં મેહવે અમન ચમન, કતલ થયાં જેમ ગોસપંન્દ,
ના દીધું કોઇએ કફન જરા, ગજબ અજબ બીસિયાર છે-૪

---

(11) શાહપુરના ગુમ થવા માટે આગળાંને વિલાપ કરવો. પાનું ૩૨૨.

ગાયન. પીલુ-ધનાશ્રી.

બયાં કર શું ગમ આલમનુ, દુઃખી કરી શેહરિયાર ગયો,
ખબર ખુદાને—
તજી કાંહ વતન, રાજ, દીલદાર ગયો,
ખબર ખુદાને—૧
તજી તખ્ત સરતાજ મહારો, તજી લશ્કર સરદાર ગયો,
ખબર ખુદાને—
તજીને મેહલ, બાગ, ગુલઝાર ગયો,—૨
ગુમ થયો શાહપુર હમારો, ગુમ ગળાનો હાર થયો,
પતા બતાવો—
ગજબ હમ પર ખુદા બીશિયાર થયો—૩
વતન શેહર આબાદ હતાં, તે હાલ જુવો બિરમાર થયો,
શાહ હમારો—
રહ્યા છે કે તે પુલગુઝાર થયો—૪

શએર.

શાહ ગયો શાહી તજી, શુ ગાવુ હું તેની સના,
શાહપુર વન આ સર જમીન, થઇ ગઇ કુલ્લે ફના.
મુલ્કે મુલક પરદેશમા, શોધી રહ્યા હમ સહુ જના,
રઇયત રડે છે નીસદીન, ના ગમની કંઇ રહી મના.
બાગે ચમન ’ને મેહલ હવેલી, મુકી કહાં હમ યાર ગયો,
ખબર ખુદાને—
તજીને વતન રાજ દીલદાર ગયો—૫

---

(12) પાનું ૩૨૪.

શાહપુરે રૂમના કયસરને તાના-જાનીના સખુનો કેહયા.

ગાયન. ભેરવી. ધ્રુપદ.

જેને જંમ સુજે જયારે,
સુજવા દેઇ તેવું,
મોહડે માથે ધુલ તેને,
ભરવા જ દેઇયે-જેને જંમ—૧
છાલકા જે હોય તે તો,
છલ છલ છલકાયે,
ત્યારે તેવાને તો સદા,
મરવા જ દેઇયે-જેને જંમ—૨
ગુમ પર ચહડે જે ઝાજો,
તે તો પાછો નર્મ થાયે,
ત્યારે તેવાને તો સદા,
સડવાજ દેઇયે-જેને જંમ—૩.

---

(13) પાનું ૩૨૪.

કયસરે શાહપુરની દયા ચાહવી.

ગાયન. દેસ-કામોદ.

હાય લંબાવ બાઇ, સહાય થા તું મારી રે,
દીન ગયો હવે, રાત પડનારી રે—૧
દોડી ઝપટ ઝટપટ સરજતને,
નાહક પકડે બાઇ રે;
નાહક, નાહક, નાહક રે,
એવી ચંચલ ચાલ સરજતની છે ન્યારી રે-
હાય લંબાવ બાઇ, સહાય થા તું મારી રે-૨

બેહરાંમ ગુર.

(1) બેહરાંમે માશુકની ગેરહાજરી માટે ફરિયાદ કીધી. પાતું ૩૨૭.

ગાયન. સિંદુરા.

કોણુ લીયે મનના દુખડાં હરી,
ચતુર નાર વન, કળ ના પડે પળ ઘડી—૧
મનને ના રંજન; સિતલ સુખ વન;
કેમ સહે દીલ વિપત એ જબરી—કોણુ લીયે—૨
તડફે જવાની, બળ ધુલધાણી,
કોંને કહું રબ લિયે મહારી ખબરી—કોણુ લીયે-૩

---

(2) પાતું ૩૨૭.

સંસારમાં ઓરતની કિર્તી બાબે
બેહરાંમ અને સુંબર
વચ્ચે દલીલ.

ગાયન. જીંજોટી-જીલ્લા.
(કોણુ સરસ—નર કે નાર ?)

સુંબર:
કરે તારીમારી જગમે નરની નાર,
નરથી ચાલે જગ સંસાર;
નર છે નારીનો શણુગાર,
સમજ, સમજ નાદાંન—૧

બેહરાંમ:
કરે તારીમારી જગમે નહી સદનાર
નારીથી છે જગ સંસાર,
નારી નરનો છે શંણુગાર,
જાંણુ જાંણુ અંજાણુ.—૨
નારીથી છે નરનું નાક;
નારીને છે હરદમ કાંક;
નરનો નિસદિન રહે છે વાંક,
જાણુ જાણુ અંજાણુ—૩

સુંબર.
નારીમા રહે કમ અકલ,
વેહમ અદેખાઇ પુશકલ,
પડે જરા કમતી એક તલ,
જોઇ લેવા ધરપચ ધાંધલ,
સમજ સમજ નાદાંન—૪

બેહરાંમ:
નારીથી નર રાજી છે,
નારી નરનો કાજી છે,
નર બેશક બહુ પાજી છે,
જાંણુ, જાણુ અંજાંણુ—૫

સુંબર:
નર વન નારી તો રંડાય,
નર સંગ નારી શોભા પાય,
નર વંન નારી ઢક્કા ખાય,
સમજ, સમજ નાદાંન—.૬

---

(3) પાતું ૩૨૯.

બેહરાંમની તીરંદાજી જોઇ બાંનુ
આઝાદેહ કમકમી બોલી.

ગાયન. કાલિંગડો-ગોડી

આઝાદેહ:
મગરૂર ના થા, બાલમ જવાંન;
એક પળમે કિધું, નિરદોશ બેજાંન—૧.
અયે દલીર, તુંજ તીરે થઇ, જમીન પરેશાંન,
જોઇ રૂધીર, ભરી નીર, તજી ગઇ નાર મેદાંન-

(4) બેહરામે ગુસ્સે થઇ આઝાદેહને જવાબ દીધો પાનુ ૩૨૯.

ગાયન. કાલિંગડા.

શુ મકદુર, ઓ હુર, તું જબાન એમ ચલાવે,
બેકદર બેશહુર, આ સુખન તુ સુણાવે—૧.
ઓ કનીજ, બેતમીજ, શુ કજા તુને આવે,
બદઝન, બેકફન જો અજલ તારી આવે—૨

(5) મોત પછી પાનું ૩૩૧.

ગાયન પીલુ-ધનાશ્રી

નાજો અ‍ા અદાજ સાથ આ બદનને પાણી જતન કરી,
થશે તે આખર—
મળી તે જશે મટ્ટીમે વતન કરી—૧
છોડી શાહી સલતનત સારી, છોડી જગત દુનિયાદારી,
કરી અકારી—
જશે આ ફાની તજી એકદમ પ્યારી
મજાહ મોતની પડશે કફનમા, મિનોઇ લાગશે ફુલવારી,
સરોશ (ની) યારી—
થશે પુલગુઝાર નેક જો કેરદારી.

શએર

ચહેરમ દિને ઇન્સાફ 'તારો, 'રશ્ન રશ્ને' તોલશી,
શું શું હશે કર્મો કિધેલાં તેજ ત્યા તે ખોલશે.
સર—ન—સર સદું સર ઝુકાવી, રૂહ નમીને ડોલશે,
બાદ ચહેરમ નેકો સરત્તે, બેહેસ્તમે હિડાલશે
કજ્ત બાદ તમ કરજો યાદ 'રોશન'ની યારી ધડી ધડી,
થશે તે આખર, ગતી તે જશે મટ્ટીમે વતન કરી,—૨

(6) પાનુ ૩૩૨

"સુઉ" સરોવરને કિનારે ચઝદઝંદે તન પાક કરી ઇબાદત કીધી

ગાયન કાહાનડા.

ખુદાવંદે આલમ, તુ માલેક મહારો,
ઉભો સર ઝુંકાવી, બંદો તહારો—૧
સિફત ગાઉ તારી, નિરતર ઓ સાહેબ,
ખતા દરગુજર કર, સુણી આ પુકારો—ખુદાવંદે—૨
પડી ખાબે ગફલત, કીધી ભુલ ભારી,
સિવા તારી રેહમત, નથી છુટકારો—ખુદાવંદે—૩
તવાના ઓ દાના, ખલકના ઓ ખાવિંદ,
ઉભો તારે શરણે, 'રોશન' બિચારો—ખુદાવંદે—૪

લાઇન ૧૨૨૨૮ પાનું ૩૩૫.

બેહરાંમે દુનીયાની નાપાયદારી માટે શિખામણના સખુનો કેહવા.

ગાયન.–પીલુ.

અરે ઓ દુનિયાવાલા, કાં કરો કર્મ કાલાં—૧.
નિરધનીયા પળમે ધનવંતા, પળ પળમાં લાચાર,
સદા સુખી ના, સદા દુખી ના, આ જગમા મલનાર.
કર્મ કરે તે કોઇ કરે નહી, જીવે નહી મરનાર,
'શિશન' રેહશે જગમા બન્દા, કિરતીનો મહીમાર,
કાં કરો ખાલી ચાલા—કર્મ કાલાં—૨
ધન થકી કોઇ ધમને વેચે, પડે ધન વન મરવા,
ડુબતાંને નહી હાથ દિયે કોઇ, પોતે જીવે તરવા.
કાલ પડતાં કાળ આવશે, ત્યારે પડશે ડરવા,
ભલી ભલાઇ કર સહુ સાથે, ગાશે ગુણ સહુ ગરવા,
સુણ બન્દા ગતવાલા—કર્મ કાલાં—૩
છે કાયાનો એક કાયેદો, ગરીબ રંક 'ને રાય,
જન્મી જગમા આખર અંતે, મોત સાથ ઘસડાય.
રચે કિરતીનો કોટ નકામો, મુવા પછી વિસરાય,
નહી સચવાશે દૌલત તારી લુટાઇ 'ને વહેંચાય,
રડી રહેશે તુંજ વહાલાં—કર્મ કાલાં—૪

---

(8) પેહલવાન ખુરારૂએ અને દસ્તુરોએ બેહરામને સમજાવવું. પાનું ૩૩૮.

ગાયન. પહાડી–કલ્યાણ. ગજલ.

ખુરારૂ—

સદા જગમા જીવી નહી ગર્વ મનમા માનિયે,
નામ કરવા આગમજ, અંદેશો મનમા આણીયે—૧

શએર

કાંમ છે મુશ્કીલ અતી, સુણ સુરવીર સરદાર,
હાંમ છે જાહેલ અતી, ચાહે ભલે સિધાર.

દસ્તુર—

શએર

કાચી કાયા કચકચે, જોબન રંગ રચાય,
જાણી જોઇ જે મરે, સુરવીર ના કેહવાય.
તનમન રંગ વ્યાપી રહ્યો, વસંત બહાર ઝુલાય,
કબ્જ કરે કાં જીંદગી, સુરવીર કેમ કેહવાય—સદા જગમાં–૨

બેહરાંમ—

શએર

કજા કાલથી બચે ન કોઇ, બચે નહી રંક રાય,
ફોકટ ફાંફાં મારે જે જન, સુરવીર ના કેહવાય.
કાયા કાંમ નહી આવતી, લાખો કરો ઉપાય,
કામ કરે જે હાંમ ધરી, સુરવીર કેહવાય.—સદા જગમાં—૭

---

(9) પાનું ૩૪૦.

શરાબની ખુબીમા રામશગરોંએ ગાયલું ગાયન.

ગાયન. પીલુ.

લાવો પિલાવો શરાબ જાંમ સાકીયાં;
પાયો પિલાવો જાંમ લાલ લાલીયાં.
લાલ લાલ યાર છે,
ખુબી ખીરિયાર છે;
રંગનું બજાર છે—લાવો પિલાવો—૧
વધુ પીધો સેહેજ જો-અંતે બુરો ફેજ જો,
મતી ગતી બંધ પડે, પાંમે ગંધી સેજ જો,
થોડીમી લાજ નહી, પાડે લોક ટાલીયાં—
લાવો પીલાવો—૨

---

(10) સાકીઓએ કીરાયને ખુશ કરવા શરાબની તારીફ ગાઇ. પાનું ૩૪૧

ગાયન. ઝીંઝોટી-જીલ્લા.

પિયો પિયોજી સાહેબ શરાબ લાલ;
એ શરાબ લાલ, કરે દીલને ખુશાલ—૧,
એ લાલ યાર છે, ખુબી હજાર છે,
તન મન દુઃખનો કરે નિકાલ-પિયો—૨
રંગ લાલ લાલ છે, પિવો હલાલ છે,
એ પિયે તો પામે મિનોઇ ખ્યાલ—પિયો—૩.

---

(11) બેહરાંમે શરાબ માટે અંદાજમાં રહેવા કહેલા સખુનો. પાનું ૩૪૧

ગાયન. સિંધ ભૈરવી.

બેહરાંમ—લાવ સાકી તુ ભરભર એ જામ, જામ, જામ,
પિયો પિયો શરાબ, નેકનામ નામ નામ—૧

શએર.

અએ શરાબી જાન તું જમશેદનો પેમાંમ છે,
બેહદ પિવો દારૂ સદા, ઇનસાનને હરાંમ છે,
એક જામ જો જ્યાદા પિયે દુનિયામે તું નાકામ છે,
પીઇ જામ તુ હદમા રહી, દીલ ખુશ તુંજ અંજામ છે-
લાવ સાકી—૨.

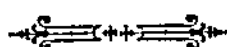
(12) રાજા શંગલની બેહરામગુરે તારીફ કરવી. પાનું ૩૪૪.

ગાયન. ભીમ પલાસી.

જીવો રાજ ચંદ્ર પેશાની,
તપો રાજ હિંન્દુસ્થાની—૧
કંચન સરખી નગરી કનોજની, ઉડતી ધજા આસમાની,
કિરતી તહારી રંગે રસલી, કાયમ રહો શાદમાની–જીવો રાજ–૨
કમલ સમ કોમલ ધરતી હિન્દની, હસ્તી રહો આબદાની,
શુરવીર સ્યાના, બજરંગ અંગે, ખડો કોટ અછત અભીમાની–જીવો રાજ–૩
વેગે ધસતા દુશ્મન તહારા, ઉંધા પડજો ગુમાની-
આશીશ તુંને દીયે છશંની, રહો તારી રાશાં જવાની–જીવો રાજ–૪

નોશીરવાંન આદેલ.

(1) પાનું ૩૫૫.

નોશીરવાંને પોતે જોયેલા સ્વપનાની તાસીર કેહવા માટે રમલકારને લેઇ આવવા હુકમ કીધો.

ગાયન. પીલુ-બરવા.

ઓ દાના વીર સ્યાણા મારા, આદીલ, ફાજીલ,
પીર ધુંર ધર, શેહેર-શેહેર, દેહેર-દેહેર
જઇ લાવો રમલકારને—ઓ દાના વીર-૧
ખોળ કરીને તોલ કરે, અખ્તર
આધારે ખાબનો,
ભુત-ભવિષનો ભરમ કહેવા, લાવો કોઇ
કલદારને—ઓ દાના વીર-૨
પવનનો જે તોલ કરે તે,
ગગનમાં જે ખોળ કરે તે,
ભેદ સપનનો જે કોઇ ખોલી દીલ રંજુર
ગુલઝાર કરે ગમખારને—ઓ દાના વીર-૩

પાનું ૩૫૬. (2)

આજાદસરવે મરવ શેહેરના એક દસ્તુર સાથ રમલકાર વિશે જીકર કીધી.

ગાયન—બરવા—પીલુ.

અજાદસરવ:

અયે સાહેબ આદીલ-ફાઝીલ કહો ધુર ધર,
ઓ યાર-કહો કોઇ રમલકાર હીયાં છે;
જે કહે ખાબની તાસીર એવો
કલદાર હીયાં છે—૧
જે હીસાબ ખોલે સુરિય-સિતારા જોઇ;
ઓ યાર-કહો એ અમલદાર કહાં છે,
-જે કહે ખાબની —૨

દસ્તુર:

અયે મેહેર મેહેરબાંન, કહું તુને શું દાના,
ઓ યાર-એવો પુર હુંનર કહાં છે;
જે ખોલે ખાબની તાસીર એવો પડે
નજર કહાં છે.
આ 'મરવ' શેહેરમાં કહાંથી મલે એ ગોહર,

એ ઇલમ જાણે કોઇ કાબીલ, ફાઝીલ બહેતર,
આ યાર–સુણો સહુ નકલદાર કીયાં છે.
જે કહે ખાબની—૩

બુઝેર્ચ મેહેર:
અએ સરવર બરતર,'બંદો એવો હીયાં છે,
મેહેરબાંન, સુણો કહું રાખી જરા ઈતબાર;
હું ખોલી ખાબનો ભેદ, તમારી ઉમેદ પાડું પાર.
મેં સુણી હકિકત સિધી ખાબની સારી;
છે તાસીર અંદર ભેદ ભરેલો ભારી;
મેહેરબાંન–તમારા અકલદાર કહાં છે.
જે કહે ખાબની —૪

---

(3) પાનું ૩૫૭

નોશીરવાંનની દરબારમાં આજાદસરવે મંજલની હકીકત વિશે બયાંન કીધુ.

ગાયન. પીલુ-ધનાશ્રી.

કહું કહાંણી શું મુજ મંજલની,
અતી તબાહ તબિયત થાઇ—૧.
ફરી મંજલ જંગલ વનની,
કીધી તલાશ શેહેર—શેહેર જાઇ—૨.
મે જોઇ મરવ મક્તબમાં,
આ ચતુરની ચતુરાઇ—૩.

જુલ.

સહી સફરમાં હાડમારી;
એક રોજ લાગી નિંન્દ ભારી;
આયો નિકલી ભુજંગ વિષારી;
ધુમી રહયો શીસ ફુંકારી;
ચહડી દરખત ગયો ભરાઇ-અતી તબાહ-૪.

(જુલ)

એ શ્રુત ભવિશ લીધે જાંણી.
કહે તાસીર ખાબ મનમાની,
દિસે ઉંમર જો કે નહાંની;
પણ અકલ પુર છે જ્ઞાંની;
એને રૂખ 'રોશન' તુરાની–અતી તબાહ—૫

પાનું ૩૫૮. (4)

પોતાના જનાનાની બાનુઓની ઇજ્જત માટે નોશીરવાંનનું બુઝેર્ચમેહર ઉપર ગુસ્સે થવું.

ગાયન. દેસ. ચતરંગ.

ઓ મરગરજાંન પાપી નાપેકાર,
વાતો ઠાલી, ઓ મક્કારી, જુઠી સારી,
કમીના કમજાત તારી—મરગરજાન—૧.
છળબળ ધારી મન માહે, આવ્યો તું મુજી બદકાર. ઓ—મરગરજાન—૨
નિડર નફટ બની આવ્યો તું અનઘડ, અનાડી,
ભડકી તરસણા જોવાને જનાને નારી,
કહાં છે પેલો નર વેસધારી, ધાકી તડકે
કેમ નહી તું છંદી,
નટખટ લટપટ ફંન્દી-લ્યાનત હજાર;
હવે તો છોડુ ના મરદુમ આજાર,
મરગરજાંન—૩.

પાનું ૩૫૯. (5)

ચાચની શાહજાદીએ પોતાની કમનસીબી ઉપર અફસોસ કીધો.

ગાયન.-સી દુરા જીલ્લો.

અરે આ હાલ કરમ ગત થઇ ન્યરી,
આ વિપત બિકટ અણુધારી—
અરે આ હાલ—૧
દગો અંતે દિધો નસીબે,
થયું બિગાડું સુખ—કરાર;
અણુધારી આ પડી મુસીબત,
નહી કાંઇ અખતિયાર;
નસીબ છે સમશીર બેધારી—
આ વિપત—૨

લાઇન ૧૩,૦૦૨. પાનું ૩૬૦.

નોશીરવાંનના ખાબની તાસીર બુઝેર્ચમેહેરે જાહેર કીધી.

ગાયન. ગીરનારી.

એક વાત કહું છું તે તમ સાહેબ જાણો,
ચાહે તો તે તમ માનો યા ન માનો-૧.

એક સમે જગતમાં વખ્ત સખ્ત બહુ યારો,
નહિ ઉંચ નીચની ચાલ કદી પરખાશે.
ધુતારાઓ લોભીને ઠગી જર ખાશે,
પાપીઓ જગતમાં લાલ બની ફરખાશે.
આ દુનિયા અંદર પાપી થશે જમાનો—
ચાહે તો—૨.
કંઇ સતી પતીની જાર કરમ બહુ કરશે,
કંઇ અધમ પાપી પાર તરી ઉતરશે.

કંઇ પુત કપુત જગમે એવા અવતરશે,
ઘડપણમાં બાપનો હાથ નહિ તે ધરશે.
એક વખ્ત જમાનો જગમાં થશે દિવાનો,
ચાહે તો —૩
કંઇ એક માતાઓ થશે બુરી બગધ્યાની,
દિકરીની ઇજ્જત વેચી કરશે કમાની.
કંઇ સતવંતીઓ લાજ તજી ફરવાની,
પરપુરૂશોના લાડે નહી ડરવાની.
એ સુખન 'રોશન' ધરી દીલમાં થાનો—
ચાહે તો—૪.

---

(7) પોતાના નસીબની ફેરવાઇ ગયેલી ચલન ઉપર પાનું ૩૬૨

બુઝેર્ચ મેહરનો અફસોસ.

ગાયન. પીલુ-ધનાશ્રી.

અરે એ સરજતવાલા—આ શું કરે—૧.
આ દુનિયા છે સાર વિનાની, એક મુસાફરખાંનુ,
હસે કોઇ કોઇ, રડે કોઇ કોઇ, આખર સહુ જવાનુ.
સ્વપના સમ સંસાર છે સઘલો, રડવે ન કંઇ થવાનુ,
ભલું બુરં બંન્દો જે કરશે, તે પાછલ રહેવાનું.
ના ઠીર કોઇ ઠરે—આ શું કરે—૨.
સાર નહિ દીઠો સંસારે, મોઘો અવસર ખોઇ,
ફસી પડયો તુ મોહ માયામાં; અંતે સરજત જોઇ.
ખલક ધરે છે ખેદ દીલમાં, ના રહે બંન્દા સોઇ,
મોટા-મોટા મરવા સુતા છે, જગની ઝલકપર મોહી;
કાં જમથી બી ના ડરે—આ શું કરે—૩.
જનમ લઇને આ ધરતી પર, સુઃખ જોઇને સહુ છલકાય,
દુખ વન માનવ આ દુનિયામાં, નહિ કદી બિલકુલ ઘડાય;
સુખ દુઃખનો જોરો જગમાં, છટકે નહિ કોઇ રંક કે રાય,
નિચું જોઇ નહી ચાલે જે જન, અંતે ખાઇ ઠોકર પછડાય;
કોઇ હાથ બી નહિ ધરે—આ શું કરે—૪.

---

(8) બુઝેર્ચમેહરે શાહી પેગામચી આગલ અંદીખાના અંદર પાનુ ૩૬૨.

સંતોશ જાહેર કીધો.

ગાયન. કલ્યાન—જીલ્લો.

શએર.

મુજ મનથી સુણ. આ જગા દીલખુશ છે કરનાર—
છે શાહી મેહેલોના કરતા, પાર વન ગુલઝાર.

આ જીન્દાનું છે બાગો બહાર; હિયાં આબો હવા બિશીયાર,
સાથી છે હિયાં મારો પરવરદેગાર—૧
ખટપટના સહુ ખેલ તજી દઈ, દીલથી વસું છુ ખુશાળ,
પડતાં સુકી મેહેલ, હવેલી, એકાંત લાગે વહાલ.
છે સંતોશમાં સુખ હજાર—સાથી છે—૨

શએર

સુખ સદા જો હોય તો, કદર બુજે નહી કોય;
રાત હોય ના દીન પછી, (તો) દીન પર ના કોઇ મહોય.
વસી હવેલી-મેહેલમા, છત્ર પલંગે સોય;
સરજત 'રોશન' પલટે પળમા, પડે પટકાઇ ભોય.
આ મકાંન છે ગુલઝાર—સાથી છે—૪.

(9) બુઝોર્ચ મેહેરે ઇશારો કીધો. પાનું ૩૬૩.

"આંધળાઓમા કાણો રાજ"

ગાયન. કલીયાંન.

બાર મુરખા બેઠા સાથ-સહુ જન કરે મળી બકવાદ,
અગર એક જન કરે પુરતાજ—"આંધલાઓમાં કાણો રાજ"—૧.
મુફલીસોની મળી જમાત-હાથ ધરી માંગે ખેરાત,
દિયે એક જન ધરી દીલ દાજ-"આંધળાઓમાં કાણો રાજ."—૨.
નકટ ગાંમમા નકટાં વસે-ખાઇ ખાસડા ખડખડ હસે,
કરે નાકવાળો, મિજાજ-"આંધલાઓમાં કાંણો રાજ."—૩.
ભોલાં બેઠાં હોય હલમલી-કરે વાત જો કોઈ નકલી,
અગર હોય કોઇ બોલીદરાજ "આંધલાઓમા તે કાણો રાજ."—૪.
અભણુ જણોનું હોય જો ગાંમ-અને હકીમ કોઈ એક હજામ,
ડોલ ઘાલીને કરે પતરાજ-"આંધળાઓમા તે કાંણો રાજ."—૫

(10) પાનું ૩૬૪.

બુઝોર્ચ મેહેરે દુખમાં સુખ સમજી લેવા વીશે શીખામણના સુખુન કહ્યા.

ગાયન. નાટ ભેરવી.

શએર.

પેટ ચરી જે પાપ કરીને, પાછું ફરી ના જોય,
ચાર દિવસના જીવતર ખાતર, મન માયામાં મહોય
બની રહી તું છેતછમીનો, કામ બગાડે તારૂ,
ધ્યાંન ધરી લે, મન વિચારી, માની લે તુ મારૂ.
કળ વળે રહી હિયાં—મે વખ્ત સખ્ત જાણીયાં,
સંતોશ દીલે ધરી દિયાં—મે દુઃખ સુખ માનીયાં.—૧

અંતરમે આંઠ પહોર, દેખ તું વિચારી;
અંત સમે કાંમ નહી આવે નર–નારી;
રબ, રબ, રટી હિયાં, મે રોઈ જોઈ દુનિયાં—૨

શએર

પ્રબળ વખત છે જગતમાં, તોડયાં શાહી માન;
વખતે તોડી પાડીઓ, જમશેદ જેવો મહાંન.
વાત મહારા વખતની, સાંભલ કહું મહેરબાન;
નોશીરવાંન કરતાં બી મારો, વખ્ત છે બળવાન,
કળવળે રહી—૩.

---

(11) પાનું ૩૬૫.

ગુર્જેર્ચમેહર દુનિયાની બેવફા ચલન વિશે.

ગાયન. જોગીયા. બિલમપદ.

અમીરી કહાં તહારી છે–
ફકીરી હવે મહારી છે.
ગરીબી ખુદાને પ્યારી છે—
અજલની હવે સવારી છે.—૧
કહાં.મેહલ બગીચા ફુલવાલા,
કહાં ખાક બીસ્તર ધુલવાલા;
આ હાલ જુવો દુનિયાવાલા,
કહાં રઇયત 'ને દરબારી છે—
અમીરી કહાં—૨

એક દિન આનંદ ભોજનવાલા,
એક દિન હાથ ઝેરી પિયાલા;
એક દિન ખુશી માહતમવાલા;
એ હર બંન્દાની વારી છે.
અમીરી કહાં—૩.

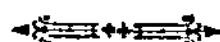
એક દિન તન વસ્તર આલા,
એક દિન વન વસ્તર છાળા;
એક દિન છાંવ 'ને ધુપ કાળા,
એ હાલત 'રોશન' તારી છે.
અમીરી કહાં—૪

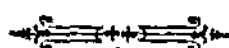
(12) ગુર્જેર્ચમેહરના સુખુનો. પાનું ૩૬૮.

ગાયન. દેસ.

તું સુણ મહારી વાંણી, ઓ બંન્દા દિલજાની,
આ દુનિયા છે ઢંગ વિનાની, જાતે દિવાની.—૧.
માલ, ખજાનો, મહેલ, હવેલી, તારૂં નથી તલ ભાર,
સુખ સપના જેવું છે તારૂ, જતાં ન લાગે વાર.
નથી જીવિયા જમશેદ જેવા, રૂસ્તમ સમ સરદાર,
રંગ બદલતુ રહ્યું આસમાંન, ઘડી, ઘડી, પળવાર.
ધ્યાંન ધરી લે ઓ તું બંન્દા, માત, પીતા, પુત, નાર,
મૂકી જવું છે અંતે એકલા, સગાં-સ્નેહી સંસાર.
ભાગ્ય વિના તું ભટકી ના કર લોહી તણું પાણી;
આ દુનિયા છે ઢંગ વિનાની, જાતે દિવાની—૨.

શાહજાદો નુશાઝાદ

(1) સ્ત્રી વિના જગત મિથ્યા છે. પાનુ ૩૭૦.

ગાયન. પીલુ—ખરવા. (સાકી)

અએ જગત મિથ્યા છે તારી, જહોજલાલી આ સમે;
જો હતે ના સંગમે, નારી પિયારી હર દમે.
ના હતે નારી ખલક, હસ્તી થતે જગની ખતમ,
ના થતે માયા-મહોબત, ના થતે આફત સિતમ.
નાર વન સુનો છે સંસાર,
જગત છે નાર વન અંધાર.
દુખો સંસારે પડે ખુંખાર,
સહુનો કરે હરી સંહાર.
રાય ને રંક તેને આધાર,
નાર વન પડે નહી કોઇ પાર.
શકીલા તારી બોલબોલા,
રહો તું 'રોશન' ગુલલાલા.

---

(2) અબળાજાતની તારીફમા. પાનું ૩૭૧

ગાયન. કાલિંગડા.

અબલા જાતી, જગે ગણાતી, નારી નગથી નબળી નહી.
સદગુણી ભારી, જગ જંનનારી, બહુ સંતોશી અબળી નહી.
દુઃખ હરનારી, સુખ કરનારી, શુભ સંસારી, સત ભારી,
ધર્મ-કર્મમા બહુ બળવારી, નેક વચની 'ને વફાદારી.
દુઃખો સહે પણ ડરે નહી;
કદીબી હિંમત હરે નહી;
લોભ લાભપર મરે નહી;
બળ-કળમાં બહુ બહુ ન્યારી, જગને પ્યારી, નકબી નહી;
સદગુણી ભારી, જગ જંનનારી, બહુ સંતોશી અબળી નહી?

---

(2) નોશેરવાને નુશઝાદને તેના અધરમીપણા માટે ઠપકો આપ્યો. પાનું ૩૭૨.

ગાયન. કલિયાંન.

નોશીરવાન:-

તુરેચશમ નુશઝાદ મહારા, કરી રહ્યો છે તું શું શું,
નવો તેં ઝગડો કિધો છે બરપા, બની બેફીકરો તું તું તું—૧

ઇસુ, ઇસુ, તું ભુંકી રહ્યો છે, ભુંડ મિસાલે ભું, ભું, ભું,
અરે ઓ હેમક કુલ જરથોસ્તી, કરે છે તુંને થુ, થુ, થુ.—૨

નુરશાદઃ—

અએ શાહે આલમ ઇરાન પરવર, પીસર તહારો હું, હું, હું,
અજબ છકર આ જુલમ જેવી, કરી રહ્યો છે તું, તું, તું,—૩
ઇસુ ધરમની જપું હું માળા, જપી હું ચાહું જયે, જયે, જયે,
મજહબ માતનો લિધો મેં માની, ગયું શું તારૂં કહે, કહે, કહે—૪
પરંદાઓને હુકમ કરી જો, કરો ન બાગે તમ ચું, ચું, ચું,
અજબ છકર આ જુલમ જેવી, કરી રહ્યો છે, તું, તું તું.—૫

---

(3) પાનું ૩૭૨

ગુસ્સે થઇ શ્રાપ દિધા નોશીરવાને પોતાના
અધરમી દીકરાને તેની ચાલ માટે.

ગાયન. ગૌંડ મલ્હાર.

જનીતા ન જનતી કપુતો બુરા,
જનજે ધરમી પુરા,
ઓ બારે ખુદા મરો એ સુરા—
જનીતા—૧
પુત અધરમી દેજો નિવારી,
મરો માત એવી જનનારી;
દીન ધરમ જે દિયે વિસારી—
કપુતને ન ધારો-નઠારો, નકારો,
અગર હોય પ્યારો, દીલથી નિવારો,
ઓ બારે ખુદા મરો એ સુરા—
જનીતા—૨

શએર.

અમર નાખીએ લીમની જડમાં મન મન સાકર રોજ,
બને રસ તેનો ના મીઠો, કડવો તે કડવોજ.

---

(4) નોશેરવાને જમાનાની બુરી ચલન માટે અફસોસ કીધો. પાનું ૩૭૫.

ગાયન. કાલિંગડા-પરજ.

બુરો આવ્યો છે કેવો જમાનો,
પુત થયો અધરમી બિમાનો.

શએર.

જે જન રીઝે પરધર્મમાં; તજી દીન ઇમાન,
ઠાર કદી લાગે નહી, બેહુ જગ દરમ્યાંન.
ભુલી જાઇ યઝદાંનને, તજી તાત પરીવાર,
આખર પસ્તાઇ મરે, નહિ ઠીર ઠરે કોઇ ઠાર.
એ ગુણ માત દુધ જાણો—બુરો આયો—૧

શએર.

માથે નગારૂ મોતનું, નહિ લાગે વાગતાં વાર,
અંતે જઇ મિનોઇમા, ગોટાં ખાય ગમાર;
છોડી ધરમ જરથોશ્તી, છોડી દઇ ઇતબાર,
નહિ પામે જગમે જંપ કદી, હોય નર કે નાર.
એ ગુણ માત દુધ જાણો—બુરો આયો—૧
પિસર પરધરમી થયો, પરધરમી માત જનનાર,
એક મ્યાનમે ના રહે, કોઇ દિનબી બે તલવાર.
કલંક લગાડે કુળને, જલો જુદદીન સંસાર,
કોઇ દીન ભવ ના સુધરે, એળે જશે અવતાર.
એ ગુણ માત દુધ જાણો—બુરો આયો—૩

---

(5) ફીરૂજ પેહલવાંને નુશજાદને સમજાવ્યો. પાનુ ૩૭૭.

ગાયન. આસાવરી. (ભેરવી અંગ)

મારા ઓ દાનેશ દીવારા,
રહો સદા રેહમ, તું પર ખુદારા,
નોશેરવાનની આંખોના તારા,—
મારા ઓ દાનેશ—૧
આ તુરમંદ નરપતી ઇરાંની,
કરે કાં જીંદગી ધુલધાની,
ખીલતી જવાંની, જોબંન કિયારા,—
મારા ઓ દાનેશ—૨
જંગે ચહડી તું બનીયો તુફાંની,
પેદર તહારો શાહ સુલતાંની,
તાજો તખ્ત થશે સહું તહારા,—
મારા ઓ દાનેશ—૩

---

(6) ગુશઝાદે, પેહલવાન ફીરૂજને અપમાન કીધું. પાનું ૩૭૭.

ગાયન. બિહાગ.

હું ના માનુ, ના માનુ તારી વાતો હું ના માનુ;
વાતો તારી દીવાની—
બકબકવા ના માને સ્યાણુ—હું ના માનુ—૧
જારે જારે ઓ તું પાજી, ઓ લતરાજી,
આ પુરતાજી બકે જખાંથી,
થશે જે હશે થવાનું—હું ના માનુ—૨

---

(7) બીજી વાર ફીરૂજે ગુશજાદને મનાવી લેવાની તજવિજ કીધી. પાનું ૩૭૭.

ગાયન. ધનાશ્રી. પદ.

ગગનનો જે ના તોલ કરે,
ધરમનો જે ના મોલ કરે,
સત્યની જે ના ખોળ કરે;
તે તો ખરો નાદાંન રે—ગગનનો—૧
છોડી ધરમ, દીન—ઇમાંન,
છોડી પનાહ—નોશે ર વાં ન,
દિયે તું પરધરમ પર જાંન,
એવો તું નાદાંન રે—ગગનનો—૨

શએર

કાયમ રહેશે આ જગે, સખીઓની ખ ય રા ત,
અધરમી અંતે ખાક છે, લઇ જશે ખાલી હાથ.
કહાં ગયો કિયાંની રૂસ્તમ, કયેખુશરૂ, કયેકોબાદ,
રહ્યો રૂહનતનની નહી, જે લડીયો ધરમની જીહાદ.

ગુશજાદે જવાબ દીધો:—

કહે કયું ગુલજાર છે, જેની ખીઝાં થાતી નથી,
કઇ કળી ગુલબહાર છે, ખીલીને મુરઝાતી નથી.
મારૂં કેહ્યુ માની લઇ, જો ભજે 'ઈસુ' ઇર્શાન,
અપરાધ માફ સરવે થશે, એ જાણો બેગુમાન.
ઇસુનુ સુમરન કરી, શરૂ કરશ આ જંગ,
નાશ કરશ ઇર્શાનનો, એ જો, જો, નિશ્ચય રંગ.

---

(8) ગુશજાદે પશેમાન થઇ વિલાપ કીધો. પાનું ૩૭૮.

ગાયન. પીલુ-ધનાશ્રી. ગજલ.

હવે શું કામની શાદી, થયું છે ખાક વતન મારૂં.
મરૂં છું હું વિખ઼ઇ તારે હવે લાવો કફન મારૂં.—૧

નસીબે નહી દિધી યારી, ઉમેદ કુલ ભંગ થઇ મારી,
કઝાની થઇ જફા ભારી, પડયું જંગમાં તન મારૂં—૨
જખમથી લહુ વહે નવધાર, દિસે હરગમ સહું અંધાર,
થયો હું મોતનો શીકાર, તજી જાઉ ચમન મારૂં—૩

શએર

ગઈ છે કુલ ઉંમર મારી, પદરની સંગ અદાવતમાં,
થશે રોશન રવાંન મારૂં, ઇસુ તારી અદાલતમા.—૪

---

(9) નુશજાદ જંગના મેદાનમા વસીહત કરી ગુજર પામ્યો. પાનું ૩૭૯.

ગાયન. ગૌરી-કલંગી.

વાલી મદદે આવ મારી,
જખમ જીગરમા થયો તીર કેરી;
કબ્જા થઇ જીંદગાની;
જંગમા જંગી લિધો જમે ઘેરી—૧
હાય પેદર સુલતાંની,
પનાહ તારી મે તજી દિધી પ્યારી;
સુણી નહી શીખ તારી,
આખર લોભે કિધી મારી ખ્વારી—૨
હાય, ઓ માદર મારી,
મરે છે જંગે પિસર તારો દીલજાંન,
ધરમ બાપીકો છોડી;
ગુન્હાગાર છું તારો નોશારવાંન—૩
સંધેસો માતને કેહજો,
ખબર સુણી ના થતી તું દુખિયારી,
ના કરતી કંઇ જારી,
સેજો લાસને મારી સંભારી—૪
બાગે—ચમન ને ફિરદોસ,
સલાંમ સહુને, સલાંમ પેદર મેહરબાંન.
હવે જાઉ સહું છોડી,
'રોશન' રાખજે મારી તું નિશાંનુ—૫

---

(10) નુશજાદની માતાએ પોતાના દીકરાની લાસ ઉપર માહેતમ કિધી. પાનું ૩૭૫.

ગાયન. આસાવરી. પીલુ.

મનની વાત ગયો લેઇ મનમારે,
પુત પડીયો મહારો કફનમારે-મનની—૧

મને તારી નાજો અદાના કસમ છે;
મને મારી શરમો હયાના કસમ છે.
મને મારા 'ખસુ' ખુદાના કસમ છે,
મને 'નુશ' તારી ચાહના કસમ છે .
જલન જલે તન બદનમારે-મનની—૨

હવે મોત અંદર મજાહ માહરી છે,
મલું આવી તુને રજા તાહરી છે.
હવે તારી સાથે કજા માહરી છે,
મરવાની અંદર લજા મહારી છે.
ભલે આગ લાગો ભવનમારે-મનની—૩

સુખની શોધમાં મે શું શું જોયું !

ગાયન—સમયાનુસાર બિલમપદ.

કહેરવો.

હું તો વરણાગી વેરાગણ,
સુખની શોધમા ચાલી—ટેક
કપીલ રંગની કફની પેહડી, હાથ ધરી માળા,
કપીલ રંગની ઘાલી ઝોલી, ભટકી ધુપકાળા-સુખની—૧
અંગે ભભુતી ભરી ભટકવા, નિકળી નવબાળા,
તફડે સુખ વન, તનમન વ્યાકુલ, સલગી રહી જવાળા-સુખની—૨
સુખ શોધમા નિકળી સખીરી, મલ્યા જટવાળા,
મૂની મલ્યા, વીર મલ્યા, મલ્યા ગતવાળા-સુખની—૩
જોગી મલ્યા, ભોગી મલ્યા, મલ્યા લતવાળા,
શીસ મુંઢેલા મલ્યા સેવડા, મલ્યા પતવાળા-સુખની—૪
ધ્યાન ધરી જપતી રહી નિસદિન, નામે હકતાલા,
નસીબ થાયું અંતે 'રોશન,' પામી સુખ પ્યાલા-સુખની—૫

ખુશરૂ પર્વીઝ.

1 પાનું ૩૮૨

"ચહડતીને પડતીનો છે એક દિન."

ગાયન. ભાંડ—જીંજોટી.

છે દોરે દુનિયાં ફાંની, સમજરે જ્ઞાંની,
છે ચાર દિનની ચાંદની, પછી ધુલધાની.
ના નિભી શાહોની શાહી, હતી સુલતાંની,
તે ઉંચ્ચે-ચહડાવી પાડે પળકમાં તાણી.
કંઈએકની તોડી ગુમાની, લુટી અરકાંની,
દોરે આસમાની-છે ચાર દિનની ચાંદની—૧.

શએર.

સુખ દુખનો જોડો જગમા,
જબર તેનું જોર;
લાખ ઉપાય કરો તમ ખાલી,
તુટે ન તેનો દોર.
આજ બની તમ જરથી જંગી,
લાખો કરો મરોર;
પડતી પળમાં પકડી પહલો,
તોડે તમનો તોર.
પળમે સુખ, પળમે હાંણી—
છે ચાર દિનની ચાંદની—૨.

---

(2) પાદશાહ નોશીરવાંને, પોતાના નબીરા ખુશરૂ પરવીઝને પાનું ૩૮૪.
સ્વપનામા બશારત કીધી.

ગાયન ગૌરી.

કર ન ગમ ખુરશીદ સમ, ખુબરૂ તું મારા ખુશરૂ;
ન્યાંગાંન નોશીરવાંન તારો, છે ઉભો તુ રૂબરૂ—૧.
કાં બને તું દિલફિગાર-ગમને વિસાર, ઓ ખુશરૂ;
દેશે તુને દાદાર-બદલ તેનો અપાર, ઓ હોશરૂ—૨.
ખોયો નફર નીમકહલાલ-ના કર મલાલ, આ બેગુઝીન,
મલશે બદલ દિલદાર-મિસલ ગુલઝાર, એક નામે શિરીન—૩.
'શબરંગ' ગયો પર્વીઝ તહારો, કર તું તેની ના ફીકર,
તે બદલ મલશે તુને, 'શબદેઝ' આલા નામેવર—૪
હયરાંન થઈ માહેજબીન, રંગીન ગુલશગર હસીન;
તે બદલ મલશે તુને, ગાયક અજાયેબ પુરબીન—૫

---

(3) પાનું ૩૮૬.

ખુશરૂ પર્વીઝ શીરીનની ખુબસુરતીની તારીફ સાંભલી બેતાબ થયો.

ગાયન. કાફી.

શએર.

થયું છે દિલ રૂબે પુરનુર હકિકત સુણી દીવાંનુ,
મરે તડફી જીગર ઘાયેલ, શમા પર જેમ પરવાંનુ.
દિવાની, મારી અકલ થઈ રે દિવાની—૧.

તારીફ મહાબુબની ગાવું હું શું; ખુબીમાં ચાંદ પેશાની;
દુનિયાંની હસ્તી, ને જગતનો સંસાર, એથી જગત આબાદાંની,
કેમ ના બનુ મસ્તાંની-મારી અકલ થઇ રે દિવાંની—૨.
અલબેલી સુંદર નાર નવેલી, ચેહરે રોશન નુરાંની;
કાતીલ જેની છે જોબન જુવાંની, તેને ગણું કેમ બિગાંની,
કરૂં તેને રાણી ઇરાનાં—મારી અકલ થઇ રે દિવાંની-૩.

---

(4) પાનું ૩૮૮.

શાહપુરે ચમનની શાહજાદી શીરીંન પાસ ખુશરૂ પર્વીઝની વખાણ ગાઇ.

ગાયન. ઝીંઝોટી. (રેખતો).

જખાંથી હાલ શું બોલુ, દમે દમ યાદ તારી છે;
વસી છે આંખોમે તારી, સિકલ શીરીંન પ્યારી છે—૧.
પ્રીત પડી શીરીનની; તનપર લિધો વેરાગ,
મખમલ બદલ તો ખાક છે; બેબાક છે દેમાગ.
જપે છે નામ શીરીનનું, વિના તુ જગ આકારી છે—૨,
ગરદન સુલી પર ધરી, પુછે જો તેને કોય,
તોબી ખુશરૂ સામને, શીરીન ઉભેલી જોય.
અજબ છે હાલ ખુશરૂનો, અજબ તેની બિમારી છે.—૩.
જોગી બનિયો પ્રેમનો, તજી અસરત 'ને એશ,
ખોઇ દિધી સુદ્ધબુદ્ધને, એ તેનો સંદેશ.
સિતમગર મોહબતે ખુશરૂ ઉપર આફ્ત ગુજારી છે—૪

---

(5) પાનું ૩૯૩.

પાદશાહ હોરમઝદે, ગોસ્તહમે તેને અપંગ કીધાથી વિલાપ કીધો.

ગાયન. દેસ.

ઓ ખુદા! આંખો વીના અંધારૂ ર;
ક્યાં નયનો કોને અપંગ,
દીસે ઉજાળું-કાળું રે—૧
રત્નો બે નાખ્યાં બાળી,
દયા હિનોએ વિના વિચારી,
થઇ જગ અંધારી રે,
મળે કોઇ ન હેતાળું રે,
ઓ ખુદા! દિસે ઉજાળું—૨

---

(6) પાનું ૩૯૪.

ચશમાના પાણીમાં અઘોળ કરતી શીરીન ઉપર ખુશરૂની નજર પડી.

ગાયન. વાગેશ્રી-કાંહાનડો.

હવા હર તરફ ઘુંમી રહીતી બલાની,
ગળાં પર છુરી ચાલી રહીતી જહાની—૨.
જીગર પર હસ્તી, જુલમ વન ખતાની,
અનામત લુટાટી'તી વંનમે. ખુદાની—૨.
હતો અકસ-એ-ખુરશીદ, 'રોશન' ઝમીં પર,
પડી ખાબે ગફલત રૂહે શીરીં પર—૩.
થઇ બાદ-એ-તુંદ મિસલ કોઇ જવાળો
દિધી ઢાંકી શીરીનને ઝુલ્ફોએ કાળા.—૪.

(7) શીરીનની જુદાઈમાં ખુશરૂનો વિલાપ. પાનું ૩૯૫

ગાયન. પાહાડી ફલીઆન. સાકી.

ચંદ્ર બદન મહેતાબ-સુરત નાયાબ-સુંદરી શ્યામ સલુણી પરી;
બે નયેનો ચમકાર-બદન ગુલઝાર-રંગીલી જમાલ જોબંન ભરી—૧
અજબ પાક કામણી-નુર દામની-અલગેલી લઇ ગઇ દીલ હરી,
સુંદર સુરત રમણી-મોહન મુખ મણી-રસીલી ગઇ કઇ નગરી—૨
તન કમળ બનદાર-દંતનો બહાર-વળખાએ જુલ્ફાં લડી,
બે નયેનો ચમકાર-બદન ગુલજાર-રંગીલી જમાલ જોબન ભરી.—૩

(8) હોરમઝદને અપંગ બનેલો જોઇ ખુશરૂએ વિલાપ કીધો. પાનું ૩૯૬.

ગાયન. સોરઠ.

હાય! હાય! મારા શાહે જેહાં, ઓ બખ્તવર બાપ તું;
કોણે કિધો તુને અપંગ, કેમ જોઇ શકું સંતાપ હું—૧.
ફોડી ચશંમ બળજોરથી, ફાવી ગયો મુરદાર તે;
જો હું હોતે હાજર ત્યાં,કરતે કતલ મક્કાર તે—૨.
હાજર પિદર તુંજ રૂબરૂ,સર ઝુકાવે છે ગુલાંમ;
પીસર તહારો ખુશરૂ,, તુને કરે સો સો સલાંમ—૩.
ઉકળે લહુ મુજ રગ-રગે, જોઇ તુજ હાલત તબાહ.
ચાહનો નથી તાજને-તખત, ચાહુ હુ હું તારી પનાહ—૪.

(9) ગાયન કાફી-પીલુ. પાનું ૩૯૬.

હાયરે! વાલીરે! નુર વંન ચશમો ખાલી રે;
હાયરે! વાલીરે! નુરવંન દિસે જગ કાળીરે—૧.
અંતરમાં અભિલાસ તહારા, રમી રહીતી હજારો રે
તન મન ધન અર્પિયા ચમનને, ઢાંકી દુખો પર ઢાળી;
મારા વાલી રે! નુર વંન ચશમો ખાલી રે-૨.

(10) હોરમઝદે પોતાની અપંગ હાલત ઉપર અફસોસ કીધો. પાનું ૩૯૭.

ગાયન. આસાવરી. ખીલમ પદ

કોણુ લીયે મહારી દાદ-ફોડી આંખો મહારી ગયા બેહુ જલ્લાદ.
હાય! હાય! હાય! કોણુ લીયે—૧
આંખ વિના અંધાર સહુ છે-કુલ દુનિયાં અંધકાર,
હવે રહી શું કામની, શાહી-અંધારા દીદાર-હાય હાય—૨
અપંગની કરજે તું રક્ષા—ઓ જગના કરતાર,
જેણે ફોડીયા નયનો મારા, તે પર હકનો માર-હાય, હાય—૩

(10) ગાયન. વાગેશ્રી કાહાંનડો. પાનું ૩૯૭

મને છોડીને ના તું જતો દીલઆરા, રહે પાસ તું મારી, મુજ આંખોના તારા-૧.
અફસોસ ! આ ખુવારી, જગ દીસે અંધારી,
થઇ ખતા હોય મહારી, દરગુજર ઓ ખુદારા—૨.

શએર

સુખે કદી સુતા નથી, આ તાજ જીવનો કાળ છે,
મહેલો હવેલી માલો ઝર, શાહિને મન જંજાલ છે—૧.
સુખી ગરીબો છે સદા, સતોશમે ખુશાલ છે,
ખાકમાં બિસ્તર માહરું, એજ મારો હાલ છે—૨.

---

(11) ખુશરૂ પર્વીઝે બેહરામ ચોબીનને નસિહત કીધી. પાનું ૩૯૯.

ગાયન. ભૈરવી.

કહાં છે જમશીદ, કહા ફરીદુન, કહાં સિકંદર, કહાં છે દારા;
ગયા ખાક સંગ મળી ખાકમાં, ચંમકી રહ્યા'તા મિસલ સિતારા—૧.

શએર.

જાગ મુસાફર જાગ તું, અફલાકના છાંયા તળે,
કિયામત તલક લેટી તું રહેશે, ખાકના સાયા તળે.
ખાકનું છે તન તહારૂ, ખાકની તસવીર છે,
ખાકમે મળવું છે આખર, ખાક દામનગીર છે.
મુસાફર આવી વસ્યા જગતમે,માથે વાગે છે મોત નગારાં,
ગયા ખાક સંગ મળી ખાકમા,ચમકી રહ્યા'તા મિસલ સિતારા—૨

---

(12) પાનું ૪૦૭

ખુશરૂએ આદર ગુશસ્પના આતશકદેહમાં આતશની ન્યાએશ કીધી.

ગાયન.- આસા.

હલકમાં હલક તક રતું નામ તારૂં,
સરને ઝુંકાવી નમાજ હું ગજારૂં.
સિતાયેશ કરૂ હું તહારી ઓ ગફુર,
કર દરગુજર તું હવે મહારી કસુર.
ન કર કહેર બંન્દા ઉપર દિન દયાલુ,
મુસીબતનું કર દુર વાદળ કાળું.
નિગાહબાંન થા મારો અરદાબેહેસ્ત તું,
કર મારા દુશમન નાબુદ નહેસ્ત તું.

(13-14) પાનું ૪૧૧.

ખુશરૂએ નાહસતાં અને શીરીનથી છુટા પડતી વખતે અફસોસ કીધો.

ગાયન. પીલુ-ધનાશ્રી

ખુશરૂ:-
અએ નુરે નયેન મહારાં,
ગોદ મહારી છોડ તું;
ચશ્મો ભર ભર આવે મારી,
ના સાંધ હવે મુજ ગોદ તું—૧.

શીરીન:-
અએ જાંનેમન દિલજાંન મહારા,
સુખમાં લિધી મે ગોદ તું,
કેમ છુટે મુજ દિલકું તુથી,
ખુશરૂ શીરીનની જોડ તું—૨.
સન્નારી, પતી દુખને હરનારી,
સન્નારી સુખ દુખમે મરનારી—૩.
દુખ હરનારી—સુખ કરનારી,
સંકટ વિપતમાં કર ધરનારી—૪.

(15) ખુશરૂએ શીરીનને તેણીથી જોદુ પડતા સમજાવ્યું. પાનું ૪૧૧.

ગાયન. બરવા.

ખુશરૂ:-

કોમળ કાયા કંચન સરખી, કાં કચડે તું ભોળી;
હવે અમીરી છુટી મહારી, લિધી ફીકીરી ઝોળી.
આશ નાશ થઇ ગઇ અંતરની, મેહર ઉતરી ગઇ પરવરની;
દિધો ખાકમે રોળી.—૧.

તજી જાઉં હું સુખ સંપજને, માયા તારી છોડી;
કાયા તાંતણે જોડી માયા, તુટી ગઈ સુખ મોડી;
પડતીની જમરી જંજાલીદ્ર હાલ હવાલી 'ને કંગાલી;
ગયું સુખ રગડોળી.—૨.

હવે છોડ તું ગોદ ધણીની, વંન જંગલમે મરવા દે,
દગલબાજીથી અલગ રહીને, ભવસાગર તું તરવા દે—૩.

---

(16) શીરીંને પર્વીઝથી જુદી પડતાં વિલાપ કીધો. પાનુ ૪૧૨.

ગાયન. ઉપલીજ રાહપર.

શીરીનઃ

પતી દીલ દુખડા હરવાને, અહા ફરજ તુ કરવા દે,
સુખમાં સંગત કિધી તહારી, તુજના દુખમાં મરવા દે—૧.
તજી મહાયન જશે કહાં તુ, શાહી-સાજને છોડી;
અરે શાહી સાસાંની તારી, ગઇ કેમ સુખ મોડી—૨.
કંચન સરખી કોમળ કાયા, નિસાર શીરીન કરવા દે;
તરમે તુજ વન મહાણુય તારી, શીરીનને તું મરવા દે—૩

---

(16) શીરીંને પર્વીઝની જુદાઇમાં હા-વ-જારી કીધી. પાનુ ૪૧૬.

ગાયન. પીલુ. ગઝલ.

ઉમેદ આ દીલની દીલમાં, રહી દિલદાર બાકી છે,
કતલ અગ્વલ કરી તું જા, અરજ એ યાર બાકી છે—૧
ગયો તું ક્યાં ચમન છોડી, અકારૂ કાં કિધુ ગુલશન,
કિધો ના ખ્યાલ શીરીનનો, જીગરમા પ્યાર બાકી છે—૨.
જમાનો જોઇને લરજે, પિસરની બેવફાઇ પર,
હવે જલ્લાદ શીરીનનો રહો બદકાર બાકી છે—૩.
બલા છે બેનસીબીની, રૂઠી કુદરત બની કિયામત,
ખુદ વક્બાલ હતુ રોશન, હવે અંધાર બાકી છે.—૪.

---

(17) ખુશરૂનું ફરોખજાદને હાથ. શરણુ થઇ કેદ પડવું. પાનું ४१२.

ગાયન. જોગીયા–પદ.

ખુશરૂ :—

અમીરી કહાં તહારી છે; ફકીરી હવે મહારી છે.
ગરીબી ખુદાને પ્યારી છે; અજલની હવે સવારી છે–१.
કહાં મેહેલ બગીચા ફુલવાલા; કહાં ખાક બીસ્તર ધુલવાલા;
આ હાલ જુવો દુનિયાવાલા, કહાં રથયય 'ને દરમારી છે—२.
એક દિન આનંન્દ ભોજનવાલા; એક દિન હાથ ઝેરી પ્યાના;
એક દિન ખુશી માહતમવાલા; એ હકૂ નંન્દ ા વારી છે—३.
એક દીન તન વસ્તર આલા; એક દીન વન વસ્તર છાળા,
એક દીન છાંવ ને ધુપ કાળા, એ હાલત રોશન તહારી છે—४.

(18) શીરીને દોખમાંની અંદર ખુશરૂની લાસ જોઇને જારી કીધી. પાનું ४१८

ગાયન. પીલુ–બરવા.

આસ મનની ગયો લઇ મનમારે,
પડી પ્રીયા તહારી રૂદનમારે —१
સદકે ઓ ખુશરૂ હું તહારા, બહાર બહાર પર,
સદકે હું જાઉ તનના તારા, તાર-તાર પર
સદકે હુ તારી સુરતે નૈનો દિદાર પર,
કેમ કરૂ ના ચાક ગીરેબાંન વાર પર.
છોડી મેહલ પડયો તું કફનમા રે-પડી પ્રીયા—२
હવે મોત અંદર મજાહ મારી છે,
મળું તુને આવી રજા તારી છે
હવે તારી સંગમાં કજા મારી છે,
પડું તુજ પાસે લગત મારી છે,
ભલે આગ લાગો ભવનમા રે-પડી પ્રીયા—३.

યઝદજર્દ શાહેરીયાર.

(1) દુનિયાની દગલબાજી. પાનું ૪૨૩

ગાયન. પીલુ

શું દગનબાજ દુનિયાના છે રંગ ન્યારા,
હમદીનો કરો કઇ ખ્યાલ જરા મેહરબાન,
દીલ તડફે છે સુણી હકિકત
ગયું કેમ ઇરાન—૧
અફલાક, સીતમગર, ક્રોધ કીધો તે કાળો,
હમદીનો—લુટાઇ ગઇ શાહી ને શાન.
શુ શુ સિતમ સહી મુવો તમારો
યઝદઝર્દ સુલતાન.
ગઇ ગઇ પુરાણી ધજા પારસી કિયાની,
જેણે જગત પર કીધી સારી સુલતાની,
હમદીનો—દુશમન થઇ રહીયુ આસમાન,
દીલ તડફે છે. ૨.

(2)[1] પાનું ૪૨૫

ખુશરો પરવીજે બાળ યઝદઝર્દના
શરીર ઉપર નહેસ્તની નીશાંણી
જોઇને ક્રોધ કીધો.

ગાયન પીલુ.

આહા! એ જોઇ નીશાંણી,
ભડકી અગનમે બદન બલે;
રૂમ રૂમમે તપત તપે,
જોઇ બાળ બહુ મન જળે—૧.
તનમન બહુ ગુંચવાઇ ગયું,
ક્રોધથી તે છલ છવે,
હસ્વુ—રમવું—હરવુ—ફરવું,
બાળ જોઇ કઇ નહી કળે—૨

---

(3) આરબ એલચીખાતાના વડાએ યઝદઝર્દની દરબારમા માંગણી કીધી. પાનુ ૪૨૬

ગાયન સીંધ—ભેરવી.

સુણ શાહે ઇરાન તુ કલામ હમારા
લા ઇલા, ઇલ અલ્લાહ, મહમદ યા રસુલ—અલ્લા,
એ દીન મહંમદીના છે, કલામ પીયારા—૧

કટાવ

અફસર જમીન ઇરાનનો માલેક છે તુ દાદગર,
ઓ યઝદઝર્દ ફીરોઝગર, તું ખ્યાલ કર, એક દમ ભર,
તું કર નજર ઓમર ઉપર,
બાવર હમારી દીન કર—અલ્લાહ.
રહેશે નહી, રાખીશુ નહી, હમ શાહી તુજની નામવર—અલ્લાહ.
તે પેશતર વીચાર કર, રહેશે નહી સર તન ઉપર,
ઓરીઝવર થઇ એકદર, કરશું ફના શમમો કમર—

(4) પાનું ૪૨૯.

અરબોએ યઝદઝર્દની દરબારમાં
તાનાંજાનીના સખુનો સુણાવ્યા.

ગાયન. પીલુ-જીલ્લા.

શાહી જશે મદાયનમા તારી મરી,
નહી રહેશે યઝદઝરદી કિરતી જરી
નહી કરે કબુલે જો દીન મહંમદી,
તો આવી ઇરાંનની અજલની ઘડી
મદભરી જવાંની 'ને જોબંનીયાં,
આ ખલકત ફાની છે ધુલધાંનીયાં.
પડી જંગે જુવો રંગે આસમાંનીયાં,
લખી સરજતમાં હોયે જે હએરાંનીયાં.

(5) અરબો ઉપર ગુસ્સે થઇને યઝદઝરદે પુકાર કીધો. પાનુ ૪૨૯.

ગાયન. દેસ.

રે ઓ જંગલી રહેઝન, ખાંમોસ તારી જબાંની,
પુર ફંન્દ, બંધ કર બસ તારી ચંચલાઇ, ચતુરાઇ,
છોરી દે, છોરી દે ખ્યાલી તારી ભારી શરીફાઇ,
હારે ત્યારે થાશે પરેશાંની-રે ઓ જંગલી—૧.
પડી જંગે કરૂ સર કલંમ હજારો,
હરૂં ઇસલાંમી અરબ મક્કારો,
સાસાંની શાહીને લેવા લોભ થયો તમારો,
તુર્કાંની—ગુમાની—ઇસલાંમી,
તારી તારી મારે તમને સાસાંની ઇરાંની-રે ઓ જંગલી.—૨

---

(6) પાનું ૪૩૦

યઝદાંપરસ્તી દીનને ઇરાંનમાથી
નાબુદ કરવા માટે મળેલાં ફરમાન
વીશે આરબોનો એકરાર.

ગાયન. રાસીઆ.

રસુલ પર મરે કુલ ઇસલાંમ,
ધો, ધો, મન મેલુ તુજ હોય—૧
દોસ્ત ખુદાનો, નબી હમારો,
કરીને ગયો એવું ફરમાન,
ગબરથી ખાલી કરો દુનિયા,.
મુસલમીન હોય નહી જે કોય—
ધો, ધો,—૨.
એક હાથમા કુરાંન પકડી,
બીજે હાથ તલવાર,
જે દીન કરશે કબુલ મહંમદી,
તે જંનત મુખ જોય—ધો, ધો,—૩

---

(7) દરફશે કાવેઆંનીની ખુવારી બાબે ઇરાંનીઓની હાય વ જારી. પાનું ૪૩૫

ગાયન. આસાવરી. જોગીયા.

થયો ઝુન્ડો કીયાંની પામાલ,
બુરા કાળથી થયો હાલ હવાલ,
પડયા કંઇ કઇ જ્વાલ,
મા ખુદાયા—હાય ખુદાયા—૧.

સોજ.

લુટાઇ જરથોસ્તી કિરતીની કલગી, થયો ગુમ લાલ,
એ દરફસે કાવેયાંની.
લુટાયાં લાલ, ગોહર માલ, હજારો વખાલ,
પડે જંજાલ, થઇ આબાદી બરબાદી,
એ દરફસે કાવેયાંની.
કુરે ઇરાનીઓ કપાલ, રૂડી સરજતની ચાલ,
પડે રંજો મલાલ, થઇ કિરતી કંગાલ,
યા ખુદાયા—હાય ખુદાયા— ૨

કટાવ.

યારો સુણો હમદીનો સૌ ધ્યાન ધરી પારસી,
શરૂ થાય તારીખ તમારી કેમ કરી પારસી.
હારી જંગે કાદુસી લડીયા લડાઇ પારસી,
જંગે નીહાવંદ મે મુવા લાખો કપાઇ પારસી.
થઇ ગયો ઇનસાફ સરજતનો ખોયું વતન દીલદાર પારસી,
લેખ કરમના નહી ટળીયા યઝદઝરદી,
થાયો ભટકતો શાહ બેચાર પારસી.

---

(8) 'લેખ કર્મના ફરતા નથી' પાનું ૪૩૬.

ગાયન. ભીમપલાસ.

સુણો સખીઓ સમજી લેજો તમ, લેખ કર્મના ફરે નહી,
ટળે નહી તકદીરની તાસીર, જ્યાં સુધી તે મરે નહી.
લખ્યા લેખ તે નહિ ટળવાના, ફરી ફરી તે ફરે નહી,
મરવાનું જો લખ્યું કર્મમાં હોય કદી તે સરે નહી.
હોય કર્મમાં લખી અરધી, કદીએ આખી મળે નહી,
ગંજ એકઠું કરે રીતે, તોએ તેને તે ફળે નહી.
તુટે દોરી આયુશની જ્યારે, ત્યાં વેર કોઇથી મરે નહી.
સુણો સખીઓ સમજી લેજો તમ, લેખ કર્મના ફરે નહી. ૧
કર્મ રડાવે, કર્મ હસાવે, કર્મ હોય તો રાજ કરે,
કર્મહીણુ જો હોય રાજના, પણ અંદર મોતાજ કરે.
લાખ પાપ બસ કરી કરીને, બેઠો બેઠો નાજ કરે,
લખ્યા લેખ જો હોય કર્મના, ફકીરને સરતાજ કરે.
લાખો કરો તદબીર તમો પણ, કર્મ વિના દુઃખ હરે નહી,
સુણો સખીઓ સમજી લેજો તમ, લેખ કર્મના ફરે નહી. ૨

---

(9) પાનું ૪૩૬.

ચઞ્ઞહઅર્ઝની દીકરીઓએ પોતાની પાકદાંમનના બચાવ ખાતર પુકાર કીધો

ગાયન. ખમાચ. ધ્રુપદ.

જમથી—હારે કોઈ બચાવો,
ગમથી જલે આ તન મન,
ધરમ બરહમ બને બેલીપણુ,
અબલાની દાંમન બચાવો—જમથી—૧
રાજ તાજ સાજ બોધ,
ગમ આલમ પડે હમ પર,
આફત આસમાની જોધ,
જીવ જાયે, મદદે આવો મનથી—૨.

---

(10) પાનું ૪૩૯.

સીપાહસાલાર ફીરૂજને અરબ જાસુસ ઉપર ધમકીના પુકાર કીધા.

ગાયન. કાહાનડો-બાહાર.

અરે હટ જા જા, ઓ આરબ તું જા-રે,
એવા દમથી કદી હુ ડરૂં ના, એમ કેમ,
તમ દમ દેઆ બેશરમ,
જોમ, જોમ, તન મન,
શેરને છેર ના, ડર ડર ઠનનનનનનન,
છેર નાં, છેર ના, મરદાંની ગારી ફુંકી,
નહસાહુ કુહલે સુલતાંની—૧.
ખુવારી તમારી કરૂં ધુમ, કરૂં ધુમ,
ઓમરભલા ભલા જંગી લાવે, જંગે ઝીપલાવે,
કર કર બક ના, સરકશ કર ના,
જોમ તનમન ધર ના,
સરપર પરવર છે હમ રાહબર,
ઇરાંન છે તતપર, કરવા વેરીની હાણી—
અરે હટ જા જા-૨.

---

(11) ગરદીશના જુલમમાથી બચવા માટે શાએરના સખુન. પાનું ૪૪૦.

ગાયન. ઝાજર.

ડરી અફલાકથી આદમ—સટકતો જા—સટકતો જા.
જશે એક દન અરે જાલંમ—છટકતો જા—છટકતો જા.—૧.
ઘડી પળમા પકડશે જંમ—ચટકતો જા—ચટકતો જા,
કપટ છળ ભેદને હરદમ—ઝટકતો જા—ઝટકતો જા—૨
જુલમ ગરદીશનો કાંયમ—ડપકતો જા-ડપકતો જા,
લઇને વેશ જોગી વન—ભટકતો જા-ભટકતો ભટકતો જા—૩
અરે બંભેર ના આલંમ—અટકતો જા—અટકતો—જા,
ખટકશે ખાર માહે મન—ખટકતો જા-ખટકતો જા—૪

---

(12) દુનીઆની બેવફાઇ ઉપર ચઞ્ઞહેઅરહે અફસોસ કીધો. પાનું ૪૪૧.

ગાયન. હમીર.

અરેરેરે હાય, ઓ માયા મરતાંની, દુનીયાં છે ફાની, હે જ્વાંની,
ખઈ લે જાણી,
નહી છે હાણી, ના કર નાદાંની તુ—
ખલક ફલકમા નામ યઝદાં કાએમ તુજનું,
છોડી દે, ઓ બન્દા, કામ, ક્રોધ, મોહ માયા મિથ્યા માની—અરેરેરે,

બળવંત, કળનત, બહુ પેદલવાળી, રહી નહી જીદગાની,
નહી ખુદરતની ખાંમી, છે યઝદાંની વાણી,
વખતો વખતે, બંન્દા ચેતી, ચેતી, ચાલજે જાણી—૨

(13) જરથોશ્તી દીન અને પોતાની રઇયતની પાયમાલી માટે પાનું ૪૪૨
યઝદઝરદે વિલાપ કીધો.
ગાયન. દેસ–ગઝલ.
ગઇ શાહી સરજત ઇરાંનની, તે દીનથી દીલ બેકરાર છે.
થયાં દીન ધરમ પામાલ તમામે, હર ઇરાંનીનો એ પુકાર છે.–૧
કીધું અરબોએ જોર ઇરાંન, આતશકદેહ કીધાં વેરાંન;
લાખો મુવાં નર નારીઓ, તે પર દરદ હજાર છે.–૨
ખોઇ દીન ધરમ તબાહ થઇ, કિસમ કિસમની જફા થઇ;
મુવાં દફન થઇ બેકફન, સિતમથી સીનું ફિગાર છે.–૩
જે કરતાં'તાં મેહલે અમન ચમન, તે કતલ થયાં જેમ ગોસપંન્દ,
ના દીધું કોઇએ કફન જરા, આ ગજબ અજબનો ન પાર છે–૪

(14) મરવના મેદાંનમાં પવનચક્કી આગલ ચાંદની રાત્રે પાનું ૪૪૨.
યઝદઝરદની સરજતનું આખરી મુકાંમ.
ગાયન. પીલુ–બરવા.
કેવી ઝળ ઝલ કરતી ઝલકે રાત ચંદાનીરે,
વાએ ઠંડ ઠંડ,—મંન્દ મંન્દ લહેકી, મનમાનીરે—૧
મારી ચકકી ચાલે સ ન ન ન ન ન ન ન ન,
વેગ પવનને ઝ ન ન ન ન ન ન ન ન,
ઠંમ ઠંમ કરતી, ધંમ ધંમ કરતી,
ઘુંમતી જાણે દીવાનીરે—૧.

કટાવ.

અરે રબ આદમ દમ તારો, ના પામે કોઇ પાર તહારો,
દુખ સંકટના સરપર ભારો, ફરે જગેજગ કરી પુકારો,
ખોઇ રાજને તાજ શાહી, થયો પલકમાં ફકીર ભાઇ,
બનબન ભટકે ગમને ખાઇ, સરપર તેના અજલ ધાઇ,
જઇ ચઢયો ત્યાં ગાફેલ થાઇ, ને બોલ્યો ખુદાની સીફત ગાઇ.
કેવી છંન્દ ફન્દ કરતી સરજત આવી મરતાની રે,
ગઇ હોશ થઇ બેહોશ, રહી નહી સુલતાંની રે;
ફિરતીભરી ભારી શાહી સાસાની,
ગરદીશે કીધી તેની ધુલધાંનીરે,
હાય—હાય—હાય રે—હાય—
મારી વાણી, માની લેજે, બંન્દા સાચી જાણી–લેજે—૨

મારે ગરદીશ !

ગાયન—ગૌરી.

દોરે દુનિયાનો છે જાલમ જુવો આ દુનિયામે,
ના કોઇથી બચી બેગમ મુવો, આ દુનિયામે—૧
કિધાં'તાં નામ અંમર, મશરેકથી મગરેબ જેણે,
ફના ફાંની મે થઇ, બેદમ મુવો આ દુનિયામે—૨
દમ ગયા છે દમ્પતીના, ના રહ્યા લાખોપતી,
એક દિન છે ખાક બિસ્તર, કાં ફવો આ દુનિયામે—૩

સંસારનું સુકાન ! પૈસો અને ફેશન !

પીલુ.

પડી પૈસાને હાથ સારી દુનિયા તમામ,
નહી ચાલે જગતનું જરાબી કાંમ.

દુહો.

જુવો જગત છે જરને વસ, જર વંન સહુનો સંસાર,
નાવ ડુબે સંસાર નીતિની, મુવા સેંકડો ઠાર.
સુણો સખીઓ દુનિયા ચાલે, ગાજે પૈસાથી,
ડુબે નીતી 'ન તરે અનીતી આજે પૈસાથી.
ચાલે લાત અને મુક્કી ને ઠોસાથી કામ—પડી પૈસાને—૧
પૈસે સગાં, પૈસે વાહલાં, દીનદારી પૈસાથી,
ગાડી, ઘોડા, વાડી, પ્યારી, નારી પૈસાથી.
ભાઈ બેહન 'ને ડીયર ડારલીંગ, જાય વારી પૈસાથી,
હોય પવનથી જરી હલકા, થાય ભારી પૈસાથી.
ઘરે વાડી 'ને ગાડી 'ને લઘ્ન હરાંમ—પડી પૈસાને—૨
કાકા—મામા કહેવાના, ને ગાંઠે હોય તે લેવાના,
ધણીઆણી નહી રહેવાના, પૈસા વગર ધુમ ધોવાના.
સાસુ સસરાં જોવાના, પૈસા ઉપર મોહવાના,
દીકરીને રીત ઓછી પડી, તો જમાઇ એટલે રોવાના.
હોય પૈસા તો કાણીબી પરણે મકાંમ-પડી પૈસાને—૩
ચલ ચલ કરતી ફાઇટીનો 'ને ધુમ પૈસાથી,
મોટારની રસ્તા ઉપર ધુમ પૈસાથી.
સ્ટેન્ડીંગ કોલર, 'ને નેકટાઇ પર માર પૈસાથી,
થયા ઘોડાની સરત અંદર ઠાર પૈસાથી.
આવે લુલા, ને લંગડાને પૈસાથી હામ.-પડી પૈસાને—૪
સેંન્ટ, લવંન્ડર, પફ ને પાઉડર, કિસ—મી—કવિક-પૈસાથી,
હાથમા પકડે મલક્કાકા-કેન, વૉકીંગ—સ્ટીક પૈસાથી.

કેશમીર 'ને આલપાકાના સુટ પૈસાથી,
બને જાંગલા ચાર્ટ લઇ, હેન્ડસમ બુટ પૈસાથી.
કરે તારી-મારી બેસીને બુરા કલાંમ.-પડી પૈસાને—પ
સાંકડો સેંથા, કંમર ટંગ, ઉપરા બાલ પૈસાથી,
મઘમઘતા રેસમના રૂમાલ પૈસાથી
બની જાંગલા ફરે દીકરા, માએ કહે મરી જાઉં,
દીકરો લાગે નકરો જાંચે 'ગોવાના વે—પાંઉ,'
નહી—સાડીની સોડનું ઠેકાણું ઠાંમ—પડી પૈસાને—૬
બની ઠની ને તંગ તતરબંધ, જુવો 'મીસીસનો' ઠાઠ,
લાંબા સદરા, ટુંકી બાંય, ને કાલ' કાલા હાથ !
લેઇ લટકતી 'બેગ' હાથમા, નિકળે ઘરથી બહાર,
પડે હાથના ધરતા મરા, જોઇ મીસીસનો કારભાર.
કરે ધાંધલ, ને ઘરપથ ને પોકન દમામ.-પડી પૈસાને—૭
મોરની ચાલે ચાલીને, તીતર મુવાં હજાર,
લાંબા સુજે ચાલીને ટુકાં થયા છે હાર.
પગ લેઇ પાંઠરણા જેણે તાણ્યા છે હમેશ,
તે ગયાં સંસાર જીતી, એમા ફેર નવ લેસ
છે ચતુર ને શાણા ને પુરતા કલાંમ,
"છે મરદાને મોતી બિલકુલ હરાંમ." પડી પૈસાને—૮

આતશ પરસ્ત.

પાર તેનો કોઇને પાયો નથી.
ગાયન. ભીમપલાસી.

પાયો કાંઇબી ના તેનો પાર,
સુર પીર અકલમંદ હજાર—૧.
નિરમળ નામ નિરંતર લઇ લે,
જગત જેની છે બેક્નિાર;
તારનહાર, નિરાકાર—પાયો કાંઇબી—૨.

(1) પાનું ૪૪૯.
લાલારૂખ આગલ ફેરામર્ઝનું સંગીત.
ગાયન. તીલક-કામોદ

કર ભજન સજ્જન નિસદિન,
મન ચીત ધરી—
સંકટ તારનાર રી,
વિપત હરન--કર ભજન.—૧
આવે તારે જે શરમ—પડે તારે જે ચરન-
તેના સફળ જનમ-
દુઃખ વિપત હરન—
એવો તે નિરંજન-
જાણુ ચતુર સજ્જન--કર ભજન—૨

(2) હાફીઝે પોતાના પાહડી મથકની ખિલેલી બહાર જોઇ વખાણ ગાઇ. પાનુ ૪૫૨.

ગાયન. ગૌડ મહુલ્લાર.

રંગીલી રમીલી બની રહી બહાર,
ખીલે સજી સંગાર,
રંગ બહાર, કલીઓ કરે ખીલી પુકાર—રંગીલી—૧
સુંદર સરોદે રળીયા,
પંખી પંખેરાં મધુર પપૈયાં,
જોબનમે ખીલી ઘટા નવેલી,
છલકેલી, ચંદન ચંબેલી, રંગીલી અલબેલી,
દવના 'ને ચંપા' ને શબ્બુ સજેતી,
નૌબત બહાર, મીસ્લે ગુલઝાર—રંગીલી—૨.

---

(3) પાનું ૪૫૨

હાફીઝે પાહડી આતશ કદેહ આગલ રફીકો સાથ મલી આતશને નમન કીધું.

ગાયન. નભીમપલાસી--લહેરો

આવો આતશને નમી વધાવો,
તનથી ચાહવો-ગુણને ગાવો,
સંઘ સંગે સુગંધી સંન્ડલે સજાવો—
આવો—૧
દુખો સહી બહુ--સુખો તજી સહુ,
રેડાયાં જંગે છે લાખોના લહુ,
રંજો અલંમ છે--હેડે ધરંમ છે,
સુગંધી નમીને હરદમ ચઢાવો-
આવો-૨

---

(4) પાનું ૪૫૩.

હાફીઝે જરથોશતી કોમ અને દીન ઉપર ગુજરેલા હાદેસા બાબે વિલાપ કીધો, અને તવારીખ લખનારાઓને તેની નોધ લેવાની અરજ કીધી.

ગાયન. ભીમપલાસીનો લેહરો

જો જમની કાંહાંણી લખો તવારીખવાલા,
ના ભુલતા મારા વાહલા.
છે રંક રાયની પળમે બોલબાલા,
'ને પળમે દુખના હાળા.—૧
હાય! તમ લખો તવારીખ એવી,
હાયાં હતી નારો હમારી કેવી.
તમે લખોઃ તવારીખ એમ-
થયો ધરમ બરહમ હમ કેમ.
હાય! થઇ ગયા લાખો જંન ખાક, કાળને હાથ,
જે કરતા એશ દીન રાત, જગતની સાથ,
તે અંતે થયા બરબાદ,
એ સઘળી કાંહાંણી, લખો તવારીખવાલા,
ના ભુલતા મારા વાહલા--૨
લેઇ લેંગ્રેર, નોધ દીલજાંની.
થઇ કીરતી ઇરાંની ફાની-
થઈ રાજપાન ધુલધાની,
વતન ધરમની હાંની;
જો રહેશે વાત એ છાંણી,
તો રહેશે અધુરી કાંહાણી.
થઇ ગયાં દફન, સૌ વના કફન, ના રેહું વતન,
થઇ દીન ધરમની પડની એવી આલા—
લખો તવારીખવાલા—૩

---

(5) અલ-હસનની દીકરી હીન્દા હાફીઝ ઉપર આશક પડી. પાનું ૪૫૪

ગાયન. જીંઝોટી.

શએર.

નાજ અંદાજ અજબ છબી દબદબ ન્યારી રે,
લાગી નીગાહની બરછી કાતીલ, સુધ્ધ ભુલી પ્યારી રે
આવો મારે મંદીરવા—હસે આવો,
નૈન રસીલાં, મીઠાં, મીઠાં, દીઠાં દીઠાં,
બલ બલ જાઉ નયનો તારાં—આવો ૧.
સુણો વચન સત કહું, તન મન ગઇ હારી—આવો—૨
વીસારે કેમ દીલ, તું વીના નીરાસી,
પ્યારા, પ્યારા, બલબલ જાઉં મારા—સુણો વચન ૩.

---

(6) હીન્દા હાફીઝને મળવાની રાહ જોતા અધીરી બની. પાનું ૪૫૬

ગાયન. પીલુ ધનાશ્રી.

શએર

રેન ગઇ પણ પલક ન લાગી, ધડકે મારી છાતી રે,
રાહ જોતી હિયાં ઉભી અભાગણ, મલે ન મારો સાથી રે.
ખટકે જીગરમાં બાંણ પ્રીતનાં, ગુણ સાથીના ગાતી રે,
વન દરશન મનમોહન જીગરના, અંનપાણી નહી ખાતી રે.
મળ ફરી એકવાર તું દીલદાર ખબર લે,
એકવાર ખબર લે—
મુસ્તાકે મુલાકાત છું, સીધાર ખબર લે,
એકવાર ખબર લે—૧
બાઝારે મહોબતમે કીધી હર જગે તલાશ,
અંતે થઇ નીરાસ,
દીલ સદા છે તું વગર બીમાર ખબર લે,
સરસાર ખબર લે—૨
દુનિયામે બાકી રહી મને નહી છવની દરકાર,
તું વગર દિલદાર,
જીંદગીથી બસ થઇ લાચાર ખબર લે,
દિલદાર ખબર લે-૩

---

(7) દીન માટે લીધેલા કસમ ખાતર હાફીઝ મોહબતની પાનું ૪૫૭.
જંજીરમાંથી છુટવા તૈયાર થયો.

ગાયન. હિન્ડોલ.

હે રંગીલી, હારે હાં. હે રંગીલી, હાં રે હાં—
હે રંગીલી, વચન વચનનું—રટન ના કરતી,

આરબોસે લડવા, ગુંદી ગુંદીને મારી મારવા,
લીધા કસમ પેહલ્લા મે—હે રંગીલી—૧.
અરબોએ હંમ ધરમ લુટીયો,
દેશ એશ ખોયાં હમે—
આતશ હમારા સર્દ કીધા કંઇ,
મરતા જરથોસ્તી જોયા હમે.
દીન ધરમની ખ્વારી જોઇ,
છાતી કુટી રોયાં હમે—
બસ સુખ પામું મારી પીદર તહારો,
લીધા કસમ પેહલ્લા મેં—હે રંગીલી—૨.

---

(8) વીલાપ કીધો હાફીદે પોતાની મોહબત તુટવા માટે. પાનું ૪૫૭
ગાયન. અહીર ભયરવ.

હાય ભાગી આ દીલ અરમાન,
જલી હું જલાવું કાંય,
નીરખ નયનોંથી નીરની ધાર-હાય ભાગી ૧.
બદન અગન, જુદાઇની સેહસે કેમ યાર,
કરૂં કેમ પ્યારી નીરાસ—નીરખ નયનોથી ૨.

---

(9) જારી કીધી હીન્દાએ હાફીઝને મનાવવા માટે. પાનું ૪૫૭
ગાયન. વાગેશ્રી—કાંહાનડો.
શએર.

પુકારી કરે જારી હીન્દા નીરાસ.
હાફીઝની પ્રીતની છોડીને આસ.
અરે ગુલચમન મારૂ લુંટી ગયો,
સીતારો મુજ સરનો તુટી ગયો.
મને છોડીને કાંહ તુ સીધારે દીલઆરા,
અફસોસ દીલજાંન મારી આંખોના તારા—૧.
અફસોસ દીલદારી, કાં કીધી તે આકારી,
કહે ખતા થઇ શું મારી, વીસારે દીલઆરા—૨
શએર.

કેસ દીધા સર શોભા ખાતર, આંખ દીધી જગ જોવા કાજ,
કાંન દીધાં શુભ સુખન સુનવા, નાક દીધું મુખ સોહવા કાજ.
જબાં દીધી શુભ શબ્દો ઓચરવા, હાથ દીધા કાંઇ દેવા કાજ,
એ સરવે તારી બક્ષેસ ભારી, પણ પ્યાર દીધો પત ખોવા કાજ.

(10) હાપ્રીદના પ્યાર માટે હીંન્હાએ ફરીયાદ કીધી. પાનું ૪૫૮.

ગાયન. માંડ જીલ્લા.

શએર.

પ્રીત કરી અંજાણુસે કરશો ના જીંદગી ખ્વાર,
ચંદન અસ પડે લુહારને, જલી જલી થશે અંગાર.

ના જાવોજી તમ જાવો,
કાં દીલને દુઃખી બનાવો.
પ્રીત કાં તમ એવી કરાવો,
પાછલથી સરને કટાવો.
પળમાં ગળે લગાવો,
પાછલથી ગરદન મરાવો—૧
નીર ભરે નયનો નરાસાં
કાં ન તમો શરમાવોજી,
દીલ દરદીનું છીનવી લેઇને,
નાહક કાં એમ સતાવો-ના જાવોજી—૨

કટાવ.

આ દીલને તેં ચીરીને મારી કટારી.
આ પ્રીતને પાળીને નાંગી વીસારી.
આસ મારી તુટી, ઉમેદ મારી છુટી,
હું કીસમતની ફુટી— ના જાવોજી- ૩.

---

(11) 'કુહે ગબ્ર'માં હીન્હા સાથ હાપ્રીદનો મીલાપ થયો. પાનું ૪૬.

ગાયન જીલ્લા—જીંજોટી.

આવો આવોરે રસીયા, હું તમારી રે.
મનમાં વસીયા'રે રસીયા હુ તમારી રે—૧
રસીયા તુજ વન તન તપે, ને મનમે લાગી આગ,
દીલ રસીયાનુ સગ સમાન, હીન મહારાં ભાગ.
દીલદાર તુજ દરશન થકી, તલપી રહી દીન રાત,
પ્રીત હોય છે સાચી જેની, મુવે મરે છે સાથ.
રાત તો તડફ તડફ નડફીને ગુજારી રે—૨.

પ્યારના પરાક્રમ ઉપર હીંન્હાનો સરોદ.

ગાયન. જયજયવંતી.

પ્રીત કરી કાં કરો જુદાઇ પ્યારા,
શું તકસીર થઈ મારી, કહો દીલઆરા.
એ ખબર હતે જો મને પ્રીત નહી કરતે,
હું કદી પ્રીતમાં કદમ ગારું નહી ધરતે.

છે રકમ રકમની પ્રીત નયેનોમે ન્યારી,
કેમ કહ્યું જબાંથી યાર, મસ્ત દીલદારી.
અએ નુરેચશ્મ દીલજાન, દીલે દીલબર તું,
કરે નામરદોને મરદ, નારીને નર તું.
તુંજ ગમમાં કરે માહેતમ જમીન જમાનો,
મઇ ગયાં હઝારો ચાક, જીગર ઇનસાનો.

કટાવ.

જોઇ સનમ સનમુખ હુસ્ન અંદાજ ગુલે ગુલનાર—
મોહન મનમાળા—
બે લટકે સુંદર જુલફેં કપાલે કાળાં.
નુરે નુરાંન-દીલે દીલજાન—પ્રીતના બાલા,
આબાદ થયો ગુલઝાર, મીસ્લે ગુલલાલા.
મીઠી મીઠી મોહનીયાં તુ મારી રે,
સુંદર સાંમળી સોહનીયાં, તું મારી રે—૩
ઓ નાર આલા, બદનમે બાલા,
ગાલ ગુલાબી, મુખે ગુલલાલા,
અજબ છે માશુક, ગજબ નજાકત,
આંખોથી મારે બરછી બાલા.
સુરત છે કાતીલ, ચમકતી ઝમઝમ,
બે હોઠ લાલા, જાણે પરવાલા,
નીગાહની બરછીથી થાઇ ઘાયલ,
કરે ગજબના અજબ પુકારા.
તારૂ ચમકે જોબનીયા-તું મારી રે—૪

---

(12) પાનું ૪૬૧

હીંદાએ પોતાની મોહબતનો હાફીઝ આગલ એકરાર કીધો.

ગાયન. ધનાશ્રી-ગઝલ.

નામ દીલબરનુ આ તનમાં મન બનાવા ચાહુ છું;
આસ નાસીપાસ કરે તો, મન મનવા ચાહું છું—૧.
સદકે તું પર જાનો દીલથી, થાઇ ગઇ સુની ખબર,
આપાના મંદીરમાં, ગુલશન બનાવા ચાહુંછું.—૨.
રીજાવલ આ દીલને મારા, તું વગર હું કેમ સનમ,
તુજના કદમ તલે દામન બીછાવા ચાહું છું.—૩
જલ જલીને રાખ બને છે, ખાક તુજ કદમો તલે,
મારી ચશ્મોમાં તે ખાક, અંનજન બનાવા ચાહુ છુ.-૪

---

(13) ગાયન. પીલુ. પાનું ૪૬૧

એવી ઉમેદ હતી મારા દંડની,
તારી સંગમાં મરૂ—મારા મંનની—૧
તારી સંગે રહી, તારી સંગે મરૂં,
તારા રંગે રમી—તારાં જંગમે લડું,
એક ઘડી એક પળ, તુજ વીના નહિ કળ,
મુદ્દઇઓ તુજના મારી મરૂં—સંમ કંઠની—૨.

---

(14) માયા શેકટ. જે જન્મે છે તે મરવાનું. પાનું ૪૬૨

ગાયન. પીલુ અને કાફીની મીલાવટ. બીલંમ પદ.

આસ મનની લઇ ગઇ મનમારે,
પ્રીત દીલની રહી ગઇ દીલમારે—૧
આસ હજારો કાયા કરે રે,
પ્રાણની પ્રીત થકી રોઇ રે;
એ પ્રાણે છોડી છે લાખોની માયા,
જે રહેતો સદા સંગ મોહી રે—૨.
હાલ જોઇ તારી માતા રડે રે,
રડે બેહેનને ભાઇ રે,
કુટી કપાલ તારી પ્યારી રડે રે,
પ્રાણ ન સમજે સગાઇરે—૩

દોહરો.

પાપ પુનય બસ રહે છે સાથે, સંગ ન આવે કોઇ,
જેણે દેહ ધારી ધરતી પર, મુવાં પ્રીત પર મોહી.

ફીરદોસી તુસી

(1) એહમદ પોતાના ખાબની હકીકત પીરને કેહ છે. પાનું ૬૭

ગાયન. ઝંઝોટી. ગઝલ.

કહું વાત સુણો મેહરબાંન, ધરી ધ્યાંન ફુંન્નરવાલા,
કરૂં ખાબનું હું બયાંન, કહો તાસીર હુન્નરવાલા.—૧
મેં દીઠો બાળ એક સુંદર, ચઢી ગયો ઘરના છટ પર,
ના ડગમગીયો નવ લીધ, સુણ દીર દંમરવાલા.—૨
છટ ઉપર કીધા પુકારો, પડયા થઇ રહ્યા હજારો,
મુખ મક્કા ગમ પુરાયહેર, નયનો બે અખ્તરવાલા.—૩

છોડી વતન તુસને પ્યારાં,
હું ગયો ગીઝની દ્વારા,
દિઠા કપટી, ટગ ને ઠગારા.-કોણ જાણે-૩
મને મળીયો વઝીર મયેમંદી,
જે કપટવાળો તે ફંદી,
ત્યાં ગુજરી વિપત હજારા.—કોણ જાણે-૪
ગઝનીમેં કુળી કમાઇ,
મહામુદથી ગયો ધરાઈ,
નહાઠો લેઇ ધડક ધુંજારા.—કોણ જાણે-૫

જઇ વસ્યો હું કોહીસ્તાંને,
બની હાકમનો મહેમાંને;
દિધાં કિર્તન કરી ગુજારા.—કોણ જાણે-૬
ગઇ માઝનદરાંને સવારી,
ત્યાંથી બગદાદ સિધારી,
કરે નસીબ નવા શું ચારા.—કોણ જાણે-૭

---

(11) ફીરદોસીની હિન્દુસ્થાનની જુદી જુદી પ્રજાઓએ કરેલી તારીફ. પાનું
પારસી, ઉરદુ, મરાઠી અને હિન્દુ ભાશામાળા.

ગાયન. ભેરવી.

પારસી :—

ફ્એઝ કરમ કીધા તેં સાહેબ, કુલ જરથોસ્તી ચારો તરફ,
ફરેશ્તા છે ફીરદોસી પર, પારસી આલમ સુણી હરફ.—૧
લખી એક કિતાબ મોતેબર, ચોખંડ જગમેં થઇ આરકાર,
ઉત્તર, દખણ, પુર્વ, પશ્ચમ, ખિલી રહી તે બાગો બહાર.
મશહુર નામ શાહનામા અંદર, લખી હકિકત કુલ સરસાર,
રોઝે અવલની લિધી તવારીખ; હતી જગત રોશન અંધાર.
હતી વાંઝણી દુનીયા જ્યારે, બાઝી રેહતું 'તું જ્યારે બરફ,
ફરેશ્તા છે ફીરદોસી પર, પારસી આલમ સુણી હરફ—૨.

મુસલમાન :—

અવલ યઝદાં, બાદ પયગમબર, નબી રસુલકો કરું સલાંમ,
જન્મ દીયા જીસને ઇસ જગમે, શાએર ફીરદોસી નેકનામ.
બઝમે નઝમ ઝમઝમકા ચશ્મા, આજમ ફેસાહત ભરે કલાંમ;
પહુંચે તુરબત ઉપર ફાતેહા, અયેસે નામી થે ઇસલાંમ.
પરેપે મુજહો ચસો ઉડાકે, જીબ્રાઇલ ઉનકે મુકામ;
બાદે સબા એ દુઆ હમારી, પોહોચાદો કહે કે સલાંમ.
બર આવે હાલત રોશન દીલકી, દરશ બીના દીલ રૂહા તડફ.
ફરેશ્તા છે ફીરદોસી પર, પારસી આ...

હની કરાર તોડયા, દિલી નાહી એકબી હવડી;
ગ્મી પ્રજા વાંચતો, શાહનામાના ઘરેઘરી.
રચની તવારીખ, હવેશાહા દિલે કુલક;
ફીરદોસી પર પારસી આલમ સુણી હરફ.—૩

ગર્ભ કવી, કેવો તું ફીરદોસી વીદવાન,
હનામું અંમર, કીતાબ રોશન જગ દરમ્યાન.
યશ નીકલે છે, ગર્ભકવીઓ હે ભગવાંન!
નહી ઠીકાણું; નહી ગતી, મતી, અવસાંન.
લુટી કમાની! વછેર મંદી બેઈમાંન;
ચાંદી તોલી, જંભેરી મહામુદ સુલતાંન.
કરી કવીતા, અનસરી સુખને દીધું કુલક,
દોસી પર, પારસી આલમ સુણી હરફ.—૪

ફીરદોસી.
"લખ્ખ બાકાતી!"
આખેર—ર'ગ.
ગાયન—ભેરવી,

છોડી વતન તુસને પ્યારાં,
હું ગયો ગીઝની દ્વારા,
દિઠા કપટી, ઠગ ને ઠગારા.-કોણ જાણે-૩
મને મળયો વઝીર મએમંદી,
છળ કપટવાલો તે ફંદી,
ત્યાં ગુજરી વિપત હજારા.—કોણ જાણે-૪
ગઝનીમેં દુખી કમાઇ,
મહામુદથી ગયો ધરાઈ,
નહાઠો જોઇ ધડક ધુંજારા.—કોણ જાણે-૫

જઇ વસ્યો હું કોહીસ્તાંને,
બની હાકમનો મહેમાંને,
કિધાં કિર્તન કરી ગુજારા.—કોણ જાણે-૬
ગઇ માઝીનદરાને સવારી,
ત્યાંથી બગદાદ સિધારી,
કરે નસીબ નવા શું ચારા.—કોણ જાણે-૭

---

(11) ફીરદોસીની હિન્દુસ્થાનની જુદી જુદી પ્રજાઓએ કરેલી તારીફ. પાતું પારસી, ઉરદુ, મરાઠી અને હિન્દુ ભાશામાળ.

ગાયન. ભેરવી.

પારસી :—

ફએઝ કરમ કીધાં તેં સાહેબ, કુલ જરથોસ્તી ચારો તરફ,
ફરેફ્તા છે ફીરદોસી પર, પારસી આલમ સુણી હરફ.—૧
લખી એક કિતાબ મોતેબર, ચોખંડ જગમેં થઇ આસકાર,
ઉત્તર, દખણ, પુર્વ, પશ્ચમ, ખિલી રહી તે બાગે બહાર.
મશહુર નામ શાહનામા અંદર, લખી હકિકત કુલ સરસાર,
રાજે અવલની લિધી તવારીખ; હતી જગત રોશન અંધાર.
હતી વાંઝણી દુનીયા જ્યારે, બાઝો રેહતું 'તુ જ્યારે બરફ,
ફરેફ્તા છે ફીરદોસી પર, પારસી આલમ સુણી હરફ—૨.

મુસલમાંન :—

અવલ વઅદાં, બાદ પયંમબર, નબી રસુલકો કરું સલાંમ,
જન્મ દીયા ઉસને ઇસ જગમે, શાએર ફીરદોસી નેકનામ.
બઝમે નઝમ ઝમઝમકા ચસ્મા, અજબ ફસાહત ભરે કલાંમ;
પહડેંગે તુરબત ઉપર ફાતેહા, અયેમ નામી થે ઇસલામ.
પરોપે મુજકો ચલો ઉનકે, ઉઆઇસ ઉનકે મુકાંમ;
બાદે સબા એ દુઆ હમારી, પોહોચાદો કહે કે સલાંમ.
જબ આવે હાલત રોશન દીલકી, દરદ ભીના દીલ રહા તડફ,
ફરેફ્તા છે ફીરદોસી પર, પારસી આલમ સુણી હરફ—૨

મરાઠા હિન્દુ :—

કાય સાંગુ ગ્રી તુમ્હાસ મીત્રો, ફીરદોસીચી કવેશરી;
પુર્વ ખંડમે કોણી ન ઝાલા, ફીરદોસીચી બરોબરી.
કસી રચાવટ કેલી ત્યાંની, અલંકારચી નીત જબરી;
કરૂણ રસામેં કાવ્ય આઇકુન, ચાનુ દોત આસણ ઝરી.

મહામુદ શાહની કરાર તોડ્યા, દિલી નાહી એકભી કવડી;
પ્રસીધ્ધ પારસી પ્રજા વાંચતો, શાહનામાના ઘરોઘરી
પુર્વ કાળની રચલી તવારીખ, કવેશ્વાસા દિલ કુલફ;
ફરેસ્તા છે ફીરદોસી પર પારસી આલમ સુણી હરફ—૩

ગુજરાતી :—

ઓહરે બાપજી ગર્ભકવી, કવો તું ફીરદોસી વીદવાન,
લખી તુંએ શાહનામું અંમર, કીતાબ રોશન જગ દરમ્યાન.
આજ કાળના થઇ નીકલે છે, ગર્ભકવીઓ હે ભગવાન !
યમન, મમણનું નહી ઠીકાણું; નહી ગતી, મતી, અવસાન.
રંક કવીની લુટી કમાની ! વજીર મંદી બેઇમાન;
કંચન બદલે ચાંદી તોલી, બભેરી મહામુદ સુલતાન.
ફીરદોસીએ કરી કવીતા, અનસરી મુખને દીધું કુલફ,
ફરેસ્તા છે ફીરદોસી પર, પારસી આલમ સુણી હરફ.—૪

ફીરદોસી.
"લબ્બૈ બાકાતી !"
અકધર—રંઅ.
ગાયન—ભેરવી,

અએ શાએર જય જય તારી,—તારી કીરતી ન્યારી ન્યારી,
કરી જીંદગી નાકારી,—સહી સંકટ કઠણ,
સાચ રચી કીરતી કિયાની;—રહી જરાએ ન છાની,
જઇ ગઝની અંદર કરી સદન.—૧
સાત શાએરે ચિસ્લાઇ,—કરી ખાલી ચતરાઇ,
ગીઝની અંદર દિવાઇ,—કરી શાએરીના જંગ,
કિધી શાએરસે લડાઇ,—કરી તેની અદેખાઇ,
ગઇ ગરદન કતરાઇ—લાલ લાલ થયા રંગ—૨
સજી શાએર સાઠ હજાર,—કિધા રચીને તઇયાર,
હાર હાર લલકાર,—ઘરઘર રંગ-ચંગ;
કીધી તાનની લડાઇ,— નહી ગણતાં ગણાઇ,
થાંય હસન કસાઇ, લટખટ રંગ તંગ—૩
એક તારા લલકારા, શાએરીના છલકારા,
હાર હાર દનકારા, રીજી રાજી રહે ગગન,
સાચ રચી કીરતી કયાંની—જાણી ગઇ જગ રયાંની,
ગાયે નિકી નિકી તાંની, ગાજે ગઝની તદન—૪
